

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

(ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ)

Το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης πρόσφερε σε φωτοτυπική ανατύπωση τη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, που πρωτοεκδόθηκε το 1941 και είναι γενικότερα γνωστή, από το όνομα του κύριου συντελεστή της, ως “Γραμματική Τριανταφυλλίδη”, για πρώτη φορά το 1978. Η ανατύπωση αυτή έγινε ύστερα από πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου και σχετική απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων κ. Γ. Ράλλη, με την οποία παραχωρήθηκαν στο Ινστιτούτο τα σχετικά δικαιώματα.

Κατά την ανατύπωση, η γενική μορφή της *Νεοελληνικής Γραμματικής* παρέμεινε η ίδια, επειδή η Γραμματική αυτή αποτελεί σημαντικό πνευματικό μνημείο του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Έτσι, διορθώθηκαν μόνο τα τυπογραφικά και κάποια άλλα σφάλματα (λαθεμένες παραπομπές, ορισμένα παραδείγματα και μερικές αβλεψίες) που είχαν επισημάνει οι επιστημονικοί συνεργάτες του Ινστιτούτου.

Παράλληλα το Ινστιτούτο είχε επιμεληθεί, το 1975, μια δεύτερη και βελτιωμένη έκδοση της *Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής*, έργου του Μ. Τριανταφυλλίδη που είχε εκδοθεί για πρώτη φορά στην Αθήνα το 1949.

Μετά τη γλωσσική μεταρρύθμιση του 1976, το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως τύπωσε τη *Νεοελληνική Γραμματική — Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, η οποία διδάσκεται πλέον στα σχολεία και ισχύει γενικά για τις δημόσιες υπηρεσίες.

Επειδή η νέα αυτή σχολική και κρατική Γραμματική καθιέρωσε κάποιες απλοποιήσεις, κυρίως ορθογραφικές, και άλλαξε μερικούς κανόνες, προστέθηκε στο τέλος της πρώτης φωτοτυπικής ανατύπωσης της *Νεοελληνικής Γραμματικής* ένα Επίμετρο με τις διαφορές που παρουσιάζουν τα δύο βιβλία και που πρέπει να έχει υπόψη του ο αναγνώστης, ιδίως ο εκπαιδευτικός λειτουργός, ο οποίος, ενώ θα διδάσκει σύμφωνα με τους κανόνες της σχολικής Γραμματικής, θα βρίσκει στη μεγάλη Γραμματική περισσότερες πληροφορίες και πλουσιότερα παραδείγματα για κάθε ενότητα.

Στη δεύτερη ανατύπωση του βιβλίου, το 1988, το Επίμετρο αναμορφώθηκε, ύστερα από τις επανειλημμένες εκδόσεις της σχολικής Γραμματικής και ιδιαίτερα μετά την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος το 1982.

Η τρίτη (1993) και οι επόμενες ανατυπώσεις επαναλαμβάνουν αμετάβλητο το κείμενο της δεύτερης ανατύπωσης.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
(ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ)

ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ
ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΟΕΣΒ (1941)
ΜΕ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
2002

Σύμφωνα με τὴν ἀπὸ 14 Δεκεμβρίου 1938 ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργείου τῶν Θρησκευμάτων καὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας καταρτίστηκε Ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ συντάξῃ τὴ Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς μὲ Πρόεδρο καὶ εἰσηγητὴ τὸν κ. Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ἄλλοτε καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, καὶ μέλη τοὺς κ. κ. Κλέανδρο Λάκωνα, λογοτέχνη, Θερασύβουλο Σταύρου, γυμνασιάρχῃ, Ἀχιλλέα Τζάρτζιανο, ἄλλοτε ἐκπαιδευτικὸ σύμβουλο, καὶ Βασίλειο Φάβη, τότε συντάχτη τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τώρα καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Σ' αὐτοὺς προστέθηκε ὡς γραμματέας ὁ κ. Νικόλαος Ἀνδριώτης, συντάχτης τοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ κ. Φάβης ἀναγκάστηκε νὰ διακόψῃ τὴ συνεργασία του μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ ὅταν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πίνακας περιεχομένων	ε'
Προλεγόμενα	ιε'
Συντομογραφίες	λβ'
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ	1
ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
Α' Κεφ. Φωνητικές έννοιες — Νεοελληνικό φωνητικό σύστημα — Διαίρεση φθόγγων	10
<p>§ 13. Φθόγγοι και γράμματα 10. — § 15. Πώς σχηματίζονται οι φθόγγοι. Τὰ φωνητικά ὄργανα 11. — § 16. Φωνήεντα και σύμφωνα 13. — § 17. Διαίρεση φωνηέντων 14. — § 19. Διαίρεση συμφώνων 15. — § 23. Πίνακας συμφώνων 18. — § 24. Μισόφωνα 18. — § 25. Δίφθογοι 18. — § 26. Δίφθογοι καταχρηστικοί 19. — § 27. Μακροὶ φθόγγοι 20.</p>	
Β' Κεφ. Διαιρέσεις τῆς γλώσσας — Τόνος	20
<p>§ 29. Α. Ἐνόητες πνευστικές 20. — § 31. Β. Ἐνόητες τονικές 22. — § 34. Ἡ συλλαβὴ και ὁ τόνος τῆς 23 — § 38. Ὁ τόνος τῆς γραμματικῆς λέξεως 24.</p>	

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Α' Κεφ. Φθόγγοι και γράμματα	27
<p>§ 41. Οἱ φθόγγοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας 27. — § 42. Τὰ γράμματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας 27. — § 45. Ἀντιστοιχία φθόγγων και γραμμάτων 28. — § 47. Φωνήεντα και σύμφωνα 28. — § 52. Ἀρχικά και τελικά γράμματα 29. — § 54. Τελικά σύμφωνα. Ὁρθ. 30. — § 55. Διπλά γράμματα. Ὁρθ. 30. — § 57. Δίψηφα: Α. Φωνήεντα: ου, αι, ει, οι, υι. Ὁρθ. 31. Β. Σύμφωνα: μπ, ντ, γκ, τσ, τζ 31. — § 63. Διαίρεση και ὀνομασία τῶν συμφώνων 32. — § 64. Πίνακας τῶν συμφώνων 33. — § 65. Δίφθογοι. Καταχρηστικοὶ δίφθογοι 33. — § 67. Ὅμοια σύμφωνα. Ὁρθ. 33. — § 69. Τὸ σ ἔμπροσ ἀπὸ ἤχηρὰ σύμφωνα 34. — § 70. Οἱ συνδυασμοὶ αυ, ευ 34. — § 71. Τὰ ρινικά συμπλέγματα μπ, ντ, γκ, γγ 35. — § 74. Ἄφωνα γράμματα 36.</p>	

Β' Κεφ. Λέξεις και συλλαβές	37
§ 75. Οί λέξεις. 'Ορθ. 37. — § 77. Συλλαβισμός 38. — § 82. Χρόνος τών συλλαβών 39.	
Γ' Κεφ. Τόνοι και πνεύματα	40
§ 84. Τόνος 40. — § 85. Βασικός τόνος 41. — § 86. Οί τρεις τόνοι 41. — § 88. 'Ορθογραφία : Τονικοί κανόνες· Α. Γενικοί τονικοί κανόνες. § 89. Β. 'Ονόματα. § 90. Γ. Ρήματα. § 91. Δ. Κανόνες τής βαρείας 42. — § 93. 'Ονομασία τών λέξεων άπό τόν τόνου τους 46. — § 94. Πνεύματα. 'Ορθ. 47. — § 99. Θέση τού τόνου και τού πνεύματος 48. — § 100. Άτονες ή προκλιτικές λέξεις 48. — § 101. 'Εγκλιτικές λέξεις 49.	
Δ' Κεφ. Άλλα όρθογραφικά σημάδια — Στίξη — Συντομογραφίες . .	50
§ 103. Άλλα όρθογραφικά σημάδια : Α. Άπόστροφος. Β. Κορωνίδα. Γ. Ύποδιαστολή. Δ. Συνδετικό 50. — § 104. Ε. Διαλυτικά. 'Ορθ. 51. — § 106. Ζ. Ένωτικό ή συνέχεια 52. — § 107. Προφορά και στίξη 53. — § 109. Τά σημεία τής στίξης 54. — § 110. 'Η τελεία. 'Ορθ. 54. — § 112. 'Η έπάνω τελεία 55. — § 113. Τό κόμμα 55. — § 118. Τό έρωτηματικό 61. — § 120. Τό θαυμαστικό. 'Ορθ. 62. — § 124. 'Η διπλή τελεία. 'Ορθ. 63. — § 126. 'Η παρένθεση. 'Ορθ. 63. — § 128. Τά άποσιωπητικά 64. — § 130. 'Η παύλα 64. — § 131. Διπλή παύλα 65. — § 132. Τά είσαγωγικά. 'Ορθ. 65. — § 136. Συντομογραφίες 67.	
Ε' Κεφ. 'Η όρθογραφία	69
§ 138. Ίδανική όρθογραφία 69. — § 139. Οί έλλείψεις τής νεοελληνικής όρθογραφίας 69. — § 140. Φωνητική και ιστορική όρθογραφία 70. — § 141. 'Η σημερινή όρθογραφία τής σχολικής δημοτικῆς 71.	
ς' Κεφ. Πάθη φθόγγων	72
§ 144. Πάθη φθόγγων 72. — Φωνήεντα : Γειτονικά φωνήεντα : § 145. Χασμωδία 72. — § 147. Α. Συνεκφώνηση 72. — § 149. Β. Συνί- ζηση 73. — § 153. Ι'. Συναλοιφή 74 : § 154. Α) Συναίρεση 74. § 155. Β) Συναλοιφή στη συμπροφορά 74 (§ 157. α. 'Εκθλιψη. 'Ορθ. 75. — § 164. β. Άφαίρεση στη συμπροφορά. 'Ορθ. 77. — § 168. γ. Κράση 78). — § 171. Αρχικά φωνήεντα 78 : § 172. α) Άφαίρεση 79. § 174. β) Πρόταξη 79. § 175. γ) Άλλαγή 80. — § 178. Άλλα πάθη τών φωνήεντων 80. — Σ ύ μ φ ω ν α : § 182. Άποβολή και άνάπτυση τού γ άνάμεσα σε φωνήεντα 81. — § 183. Τελικό ν 82. — § 185. Διαφορετική προφορά τών συμφώνων στη συμπροφορά 83 : § 186. Τελικό ς 83. § 187. Τελικό ν 83. — § 188. Άλλα πάθη τών συμφώνων 84. — § 191. Συμφωνικά συμπλέγματα 84. — § 193. Ιστορική διασάφηση 85. — § 195. 'Ορθογραφία 87.	

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ
ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ

§ 196. Γενικά 90.

I. Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

§ 197. Τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιον στὶς διάφορες ἐποχὰς 90. — § 198. Τὰ τρία στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου 91.

A' Κεφ. Τὸ παλιὸ στρώμα. Ἀρχαῖες λέξεις 91

§ 199. Α) Λέξεις ἀρχικῆς ἢ Ἰνδοευρωπαϊκῆς 91. — § 200. Β) Λέξεις προελληνικῆς 91. — § 201. Γ) Λέξεις ἀνατολίτικες 92. — § 202. Δ) Λέξεις ἑβραϊκῆς ἢ ἀραμαϊκῆς 92. — § 204. Ε) Λέξεις λατινικῆς 93.

B' Κεφ. Δεύτερο στρώμα. Ὁ μεταγενέστερος πλουτισμὸς 94

§ 206. Γενικά 94. — § 207. Α) Λέξεις ἀπὸ τὶς βαλκανικῆς γλώσσας 94. — § 208. Β) Λέξεις Ἰταλικῆς 94. — § 209. Γ) Λέξεις τούρκικες 95. — § 210. Δ) Λέξεις ἀραβικῆς 95. — § 211. Οἱ ξένες λέξεις τῶν δύο στρωμάτων. Γνωρίσματα 96.

Γ' Κεφ. Τρίτο στρώμα. Ξένες καὶ λόγιες λέξεις 97

§ 212. Γενικά 97. — § 213. Α. Ξένες λέξεις 97. — § 216. Λέξεις ξένες ἑλληνικῆς καταγωγῆς 98. — § 217. Λέξεις ἑλληνικῆς ἐστὶς τῆς θέσεως τῶν ξενικῶν 98. — § 218. Β. Λόγιες λέξεις: Λαϊκῆς λέξεις καὶ λόγιες λέξεις 99. — § 221. Διαφορὰ τῶν λόγιων ἀπὸ τὶς λαϊκῆς λέξεις 100. — § 222. Α. Διαφορὰ μόνον ἐστὶς τῆς σημασίας 101. — § 224. Β. Διαφορὰ ἐστὶς τῆς φωνητικῆς μορφῆς. Παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι 101. — § 227. Γ. Διαφορὰ ἐστὶς τῆς φωνητικῆς καὶ ἐστὶς τῆς σημασίας. Σημασιολογικὰ ζεύγη 103.

II. Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

§ 228. Γενικῆς ἔννοιες 104.

A' Κεφ. Ὀνοματοποιία — Καταχρηστικὴ παραγωγή 104

§ 229. Ὀνοματοποιία 104. — § 232. Ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἴδους 105.

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ

B' Κεφ. Γενικά 107

§ 234. Γενικῆς ἔννοιες 107. — § 241. Ἡ βάση γιὰ τὴν παραγωγή καὶ τὴ σύνθεσιν 108. — § 243. Λέξεις μὲ δύο θέματα 108. — § 247. Παραγωγικὰ στοιχεῖα ἀτονημένα 110. — § 249. Λαϊκῆ καὶ λόγια παραγωγή καὶ σύνθεσιν 111. — § 250. Παράλληλες παραγωγικῆς καταλήξεις καὶ συνθέσεις 111. — § 251. Οἱ οἰκογένειες τῶν λέξεων 112. —

§ 254. Ἡ σύνθεσις τοῦ λεξιλόγιου. Λέξεις λαϊκῆς καὶ λέξεις λόγιαι στήν παραγωγή καὶ στή σύνθεσις 114.

Γ' Κεφ. Παραγωγή 115

§ 255. Προσημείωσις 115.—§ 256. Α) Παράγωγα ρήματα 115. § 257. α) Ἀπό ρήματα 116. § 258. β) Ἀπό ὀνόματα 116. § 260. γ) Ἀπό ἄκλιτα 117. — § 261. Β) Παράγωγα οὐσιαστικά 118. — § 262. α) Ἀπό ρήματα 118: § 263. Τὸ πρόσωπο ποῦ ἐνεργεῖ 118. § 264. Ἡ ἐνέργεια ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας 119. § 265. Τὸ ὄργανο ἢ τὸ μέσο τῆς ἐνέργειας καὶ ὁ τόπος 122. — § 266. β) Ἀπό οὐσιαστικά 123: § 267. Ὑποκοριστικά. Ὁρθ. 123. § 275. Μεγεθυντικά 125. § 280. Τοπικά 127. § 281. Περιεχτικά 127. § 282. Ἐθνικά ἢ πατριδωνυμικά 128. § 286. Ἐπαγγελματικά 131. § 287. Ἀνθρωπομικά 131. § 288. Ἄλλες καταλήξεις μὲ ποικίλη σημασία 132.— § 292. γ) Ἀπὸ ἐπίθετα 134. — § 295. Γ) Παράγωγα ἐπίθετα 136: § 296. α) Ἀπὸ ρήματα. Ὁρθ. 136. § 298. β) Ἀπὸ οὐσιαστικά. Ὁρθ. 138. § 304. γ) Ἀπὸ ἐπίθετα 140. § 306. δ) Ἀπὸ ἐπιρρήματα 141.— § 307. Δ) Παράγωγα ἐπιρρήματα 142.

Δ' Κεφ. Σύνθεσις 142

§ 308. Διάρρησις 142. — § 309. Ἰ. Σύνθεσις μὲ ἀχώριστα μόρια 142. — § 311. Ἀχώριστα μόρια λαϊκά 143. — § 315. Ἀχώριστα μόρια λόγια 144. — § 317. Τὰ κυριότερα λόγια ἀχώριστα μόρια 145.

II. Σύνθεσις λέξεων. Ἡ σημασία τῶν συνθέτων. — § 318. Τὰ εἶδη τῶν συνθέτων 147. — § 319. Α) Παραταχτικά σύνθετα: 147. § 320. Ὄνόματα 147. § 323. Ρήματα 148. § 324. Ἐπιρρήματα 149. — § 325. Β) Προσδιοριστικά σύνθετα 149. — § 329. Ρήματα ὑποκοριστικά 150. — § 330. Γ) Κτητικά σύνθετα 150. — § 331. Δ) Ἀντικειμενικά σύνθετα 151. — § 332. Παρατηρήσεις γὰρ τῆς σημασίας τῶν συνθέτων 151. — § 335. Συγκεντρωτικὸς πίνακας συνθέτων μὲ ἀ' συνθετικὸ ἐπίθετο ἢ ἐπιρρημα 152.

Ἡ μορφή τῶν συνθέτων. — § 336. Γενικῆς παρατηρήσεις γὰρ τὸ σχηματισμό. Οἱ ἀλλαγῆς τῶν συνθετικῶν 153. — § 337. Τὸ συνθετικὸ φωνήεν 153. — § 347. Τὸ πρῶτο συνθετικὸ 156: § 348. Α) Ὄνομα. Ὁρθ. 156. § 359. Ἀριθμητικὸ. Ὁρθ. 159. § 361. Β) Ρῆμα 160. § 363. Γ) Ἄκλιτο. Ὁρθ. 160. — Τὸ δεύτερο συνθετικὸ: § 367. Γενικά 162.—§ 368. Α) Οὐσιαστικὸ. (§ 383) Ὁρθ. 162. § 384. Β) Ἐπίθετο 165. § 386. Γ) Ρῆμα 166. § 390. Δ) Μετοχή 167. § 391. Ε) Ἐπιρρημα 168. — § 392. Ὁ τονισμὸς τῶν συνθέτων 168. — § 399. Πίνακας λόγιων συνθετικῶν 171. — § 400. Διπλότυπα σύνθετα 175. — § 401. Διπλοσύνθετες καὶ πολυσύνθετες λέξεις 175. — § 402. Παρασύνθετα 176. — § 405. Γνήσια καὶ καταχρηστικὴ σύνθεσις 177. — § 406. Χαλαρὰ σύνθετα. Ὁρθ. 177. — § 411. Πλοῦτος καὶ ἐκφραστικότητα

τοῦ παραγωγικοῦ 179. — § 413. Ἡ ποιητικὴ γλῶσσα 180. — § 414. Τὸ λόγιον λεξιλόγιον καὶ παραγωγικὸν 181. — § 415. Λεξιλογικὴ ἀναγέννησις 182.

III. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

- Α' Κεφ. Οἱ ἀλλαγῆς τῶν σημασιῶν 183**
 § 416. Σημασία συγκεκριμένη καὶ σημασία ἀφρημένη 183. — § 417. Ἡ ἀδιάκοπη ἀλλαγὴ τῶν σημασιῶν 184. — § 418. Κυριολεξία καὶ μεταφορὰ 184. — § 421. Οἱ ἀλλαγῆς τῆς σημασίας. Τὰ εἶδη τούς 185.
- Β' Κεφ. Ὁμώνυμα — Παρώνυμα — Συνώνυμα — Ταυτόσημα — Ἰδιωτισμοὶ 186**
 § 422. Ὁμώνυμα ἢ ὁμύχη 186. — § 426. Παρώνυμα 187. — § 428. Τονικὰ παρώνυμα. Ὁρθ. 188. § 430. Τονικὰ παρώνυμα συγγενικά 188. — § 431. Λέξεις μὲ διαφορούμενον τονισμόν 189. § 432. Λέξεις πού ὑπάρχει ἀμφιβολία σὲ ποιά συλλαβὴ θὰ τονιστοῦν 190. — § 433. Συνώνυμα 190. § 437. Ἡ σημασία τῶν συνωνύμων καὶ ὁ πλουτισμὸς μὲ ἀρχαῖες λέξεις 192. — § 438. Ταυτόσημα 193. — § 441. Ἰδιωτισμοὶ 195. — § 442. Φωνητικὰ διπλόμορφα 195. — § 447. Λέξεις πού λέγονται κάποτε λανθασμένα 197. — § 448. Ἰδιωτισμοὶ 197. § 453. Λόγιοι ἰδιωτισμοὶ 199. § 457. Ἰδιωτισμοὶ ἀρχαῖκοι πού κάποτε δὲ λέγονται σωστὰ 200.
- Γ' Κεφ. Τὰ κύρια ὀνόματα 201**
 § 459. Γενικά—Α. Τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων. α) Τὰ βαφτιστικά : § 460. Ἡ καταγωγή 201. § 461. Μετασηματισμένοι χαϊδευτικοὶ τύποι 203. — β) Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα : § 462. Ἡ καταγωγή 203. § 463. Ἡ μορφὴ 205.—Β. Οἱ τοπωνυμίες. § 465. Ἡ καταγωγή 205. § 466. Νεοελληνικῆς τοπωνυμίες 206. § 467. Βυζαντινῆς τοπωνυμίες 207. § 468. Ἀρχαῖες ἑλληνικῆς τοπωνυμίες 207. § 469. Ξενικῆς τοπωνυμίες 207. — § 470. Ἡ μορφὴ 208.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΤΥΠΟΙ — ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Γενικοὶ γραμματικοὶ ὅροι. 209**
 § 471. Μέρη τοῦ λόγου. Κλιτὰ καὶ ἄκλιτα, τύποι, κατάληξη, χαρακτηρισμὸς 209. — § 474. Πτώσεις. Γένος καὶ ἀριθμὸς 210.

I. ΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Α' Κεφ. Τὸ ἄρθρον 211**
 § 477. Τὰ δύο ἄρθρα 211. — § 478. Α. Τὸ ὀριστικὸν ἄρθρον 211. § 481. Β. Τὸ ἀόριστον ἄρθρον 212.

Τὰ οὐσιαστικά

Β' Κεφ. Οἱ σημασίαι καὶ τὰ εἶδη τῶν οὐσιαστικῶν 213

§ 485. Ὅρισμός 213. — § 486. Κύρια καὶ κοινὰ οὐσιαστικά. Ὁρθ. 213. — § 492. Περιληπτικά οὐσιαστικά 215. — § 493. Συγκεκριμένα καὶ ἀφηρημένα οὐσιαστικά 215.

Γ' Κεφ. Τὸ γένος τῶν οὐσιαστικῶν 215

§ 494. Α) Γενικά 215. — § 498. Β) Σχηματισμός τοῦ θηλυκοῦ 217 : § 500. Θηλυκά με διαφορετικὴ λέξη 218. § 501. Θηλυκά ζῶων 218. — § 504. Γ) Οὐσιαστικά με δύο γένη 219. — § 507. Τὸ γένος ἀλλάζει κατὰ τὴ σημασία 220. — § 510. Λέξεις ποὺ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸ γένος τους 221.

Δ' Κεφ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιαστικῶν. Ἰδιαίτερη σημασία τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ 222

§ 511. Συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν ἐνικὸ 222. — § 514. Συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν πληθυντικὸ 224. — § 517. Διαφορὰ σημασίας κατὰ τὸν ἀριθμὸ 225.

Ε' Κεφ. Οἱ τρεῖς κλίσεις τῶν οὐσιαστικῶν 225

§ 518. Γενικά 225. — § 521. Ἱστορικὴ διασάφηση 226. — § 522. ἼΙ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ 229.

Πρώτη κλίση. Ἄρσενικά. — § 525. Διάρρησις 231. — § 526. Πρώτη τὰ ξη 231. — § 527. 1. Ἄρσενικά σὲ -ας ἰσοσύλλαβα 231. — § 529. 2. Ἄρσενικά σὲ -ὰς ἀνισοσύλλαβα 232. — § 531. 3. Ἄρσενικά σὲ -ης ἰσοσύλλαβα 233. — § 533. 4. Ἄρσενικά σὲ -τῆς με διπλὸ πληθυντικὸ 233. — § 534. 5. Ἄρσενικά σὲ -ης ἀνισοσύλλαβα 234. — § 536. 6. Ἄρσενικά σὲ -ες 235. — § 537. 7. Ἄρσενικά σὲ -ους 235. — Δεύτερη τὰ ξη. § 538. 8. Ἄρσενικά σὲ -ος 236. — § 545. Ὁ πληθυντικὸς τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων 238. — § 547. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν ἀρσενικῶν 239. — § 548. Γενικὲς παρατηρήσεις 239.

Δεύτερη κλίση. Θηλυκά. — § 550. Διάρρησις 240. — § 552. 1. Θηλυκά σὲ -α 240. — § 557. 2. Θηλυκά σὲ -η 243. — § 560. 3. Θηλυκά σὲ -η ἀρχαϊκόκλιτα 244. — § 563. 4. Θηλυκά σὲ -ω. Ὁρθ. 245. — § 566. 5. Θηλυκά σὲ -ος ἀρχαϊκόκλιτα 246. — § 569. 6. Θηλυκά σὲ -οὺ 247. — § 570. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν θηλυκῶν 247. — § 572. Γενικὲς παρατηρήσεις 247.

Τρίτη κλίση. Οὐδέτερα. — § 574. Διάρρησις 248. — Πρώτη τὰ ξη. Ἴσοσύλλαβα : § 575. 1. Οὐδέτερα σὲ -ο 248. — § 577. 2. Οὐδέτερα σὲ -ι. Ὁρθ. 249. — § 582. 3. Οὐδέτερα σὲ -ος 251. — § 586. Δεύτερη τὰ ξη. Ἀνισοσύλλαβα 251 : § 587. 4. Οὐδέτερα σὲ -μα 251. — § 589. 5. Οὐδέτερα σὲ -σιμο (-ξιμο, -ψιμο)

252. — § 591. 6. Ουδέτερα σὲ *-ας, -ως* 252. — § 592. Ἀνακεφαλαιω-
τικός πίνακας τῶν οὐδέτερων 253. — § 593. Γενικὲς παρατηρήσεις 253.

Σ' Κεφ. Ἀνώμαλα οὐσιαστικά 253

§ 594. Γενικά 253. — § 595. Α. Ἄκλιτα 254. — § 599. Β. Ἐλλει-
πτικά 255. — § 601. Γ. Ἰδιόκλιτα 256. — § 605. Δ. Διπλόκλιτα 257. —
§ 608. Ε. Διπλόμορφα 258. — § 611. Φωνητικά διπλόμορφα 259. —
§ 614. Ζ. Διπλοκατάληκτα 259. § 617. Διπλοκατάληκτα ζεύγη 260.

Τὰ ἐπίθετα

Ζ' Κεφ. Ἡ κλίση 260

§ 619. Γενικά 260. — § 622. Α. Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ *-ος* :
§ 622. 1. Ἐπίθετα σὲ *-ος, -η, -ο* 261. § 623. 2. Ἐπίθετα σὲ *-ος,*
-α, -ο 262. § 628. 3. Ἐπίθετα σὲ *-ός, -ιά, -ό. Ὁρθ.* 264. — Β. Ἐπί-
θετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ *-ύς, -ής.* § 630. 4. Ἐπίθετα σὲ *-ύς, -ιά, -ύ -ής,*
-ιά, -ί. Ὁρθ. 265. — Γ. Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ *-ής* (ἀντισούλλαβο):
§ 634. 5. Ἐπίθετα σὲ *-ής, -α, -ικο* 266. — § 639. Ἀνώμαλα ἐπίθετα 267.

Η' Κεφ. Παραθετικά 268

§ 641. Οἱ βαθμοὶ τοῦ ἐπιθέτου 268. — § 644. Ὁ σχηματισμὸς τῶν
παραθετικῶν 269. — § 645. Α. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ συγκριτικοῦ.
Ὁρθ. 269. — § 651. Β. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπερθετικοῦ 271. — §
655. Παράδειγμα σχηματισμοῦ 272. — § 656. Ἐλλειπτικά παραθετικά
272. — § 660. Τὰ παραθετικά τῶν μετοχῶν 273. — § 661. Τὰ παραθε-
τικά τῶν ἐπιρρημάτων. *Ὁρθ.* 273.

Θ' Κεφ. Ἀριθμητικά ἐπίθετα 274

§ 667. Ὅρισμός. Διαίρεση 274. — § 669. Α. Ἀπόλυτα (§ 680) *Ὁρθ.*
275. (§ 670. Πίνακας τῶν ἀπόλυτων καὶ τῶν ταχτικῶν ἀριθμητικῶν
275). — § 689. Β. Ταχτικά 279. — § 696. Γ' ἄλλα εἶδη (§ 696. Γ. Πολ-
λαπλασιαστικά 281. § 699. Δ. Ἀναλογικά 281. § 701. Ε. Περιληπτικά)
281. — § 702. Ὄνόματα μέτρων ἐκφρασμένα μὲ παράγωγα ἀριθμητικῶν
282. — § 703. Ἡ ἀπόδοση τῶν ἀριθμῶν μὲ τὸ ἀλφάβητο. *Ὁρθ.* 283.

Ι' Κεφ. Οἱ ἀντωνυμίαι 285

§ 710. Γενικά. — § 713. 1. Προσωπικὲς (§ 726) *Ὁρθ.* 286. — § 739.
Ἐπαναληπτικὴ καὶ προληπτικὴ 292. — § 740. 2. Κτητικὲς 292. — §
747. 3. Ἰδιόπαθες 293. — § 750. 4. Ὅριστικὲς 294. — § 753. 5. Δει-
χτικὲς 295. — § 762. 6. Ἀναφορικὲς. (§ 771) *Ὁρθ.* 299. — § 774. Ερω-
τηματικὲς. *Ὁρθ.* 300. — § 780. 8. Ἀόριστες 300. — § 798. Συσχετικὲς
303. — § 799. Πίνακας συσχετικῶν ἀντωνυμιῶν 303.

Τὰ ρήματα

§ 800. Ὅρισμός 304.

ΙΑ' Κεφ. Διαθέσεις καὶ φωνές 304

§ 801. Διαθέσεις 304. — § 805. Φωνές 305. — § 811. Διαφορετικὴ σημασία κατὰ τὴ φωνή 307.

ΙΒ' Κεφ. Ἐγκλίσεις, χρόνοι καὶ τρόποι — Ἀριθμοὶ καὶ πρόσωπα . . 307

§ 815. Ἐγκλίσεις 307. — § 823. Χρόνοι 309. — Ἡ σημασία τῶν χρόνων στὴν ὀριστικὴ: § 828. Α. Παροντικοὶ χρόνοι 310. § 831. Β. Περσασμένοι χρόνοι 311. § 835. Γ. Μελλοντικοὶ χρόνοι 311. — § 838. Τρόποι 312. — § 840. Πίνακας συσχετικὸς τῶν χρόνων τῆς ὀριστικῆς 313. — § 841. Ἡ σημασία τῶν χρόνων στὶς ἄλλες ἐγκλίσεις 313. — § 843. Ὁ σχηματισμὸς τῆς ὑποταχτικῆς καὶ τῆς προσταχτικῆς 314. — § 847. Συνταχτικὲς ἐγκλίσεις 315. — § 848. Ἀριθμοὶ 315. — § 850. Πρόσωπα 315. — § 856. Συνακόλουθα 317.

ΙΓ' Κεφ. Τὰ στοιχεῖα τοῦ σχηματισμοῦ 317

§ 857. Γενικὰ 317. — § 858. Κατάληξη 317. — § 860. Θέματα 318. — § 865. Αὔξηση 319. — § 871. Ὁρθογραφία: Ἡ αὔξηση 321. — § 872. Ἐσωτερικὴ αὔξηση 321. — § 875. Βοηθητικὰ στοιχεῖα σχηματισμοῦ 322. — § 876. Σχηματισμὸς βοηθητικῶν ρημάτων 323.

ΙΔ' Κεφ. Οἱ συζυγίες 324

§ 879. Ὅρισμός καὶ διαίρεση 324. — § 881. Γενικὲς παρατηρήσεις στὸ σχηματισμὸ τῶν ρημάτων 324. — § 884. Ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας 326. — § 893. Παρατηρήσεις 334. — § 901. Ρήματα τῆς δευτέρας συζυγίας 337. — § 909. Ἀρχαϊκὴ κλίση ρημάτων παθητικῆς φωνῆς 342. — § 910. Συναίρεμένα ρήματα 342. — § 913. Ὁρθογραφία: Οἱ ἐγκλίσεις 343.

ΙΕ' Κεφ. Τὰ θέματα 344

§ 914. Α. Τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα 344. — § 915. Οἱ ἔξι κατηγορίαι τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων 345 — § 918. Ὁρθογραφία: Οἱ ἐνεστωτικὲς καταλήξεις 347. — § 919. Παράλληλα ρήματα 348. — § 926. Διπλοσχημάτιστα ρήματα 350.

§ 931. Β. Τὸ θέμα τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου 352. — § 934. Διπλοὶ ἀόριστοι 353. — § 939. Ἰδιορρυθμίες καὶ ἀνωμαλίες στὸ σχηματισμὸ τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου 354. — § 940. Ὁ ἀσγιμος ἀόριστος 355. — § 943. Διαφορὲς στὸ θεματικὸ φωνῆεν τοῦ ἀσγιμου ἀορίστου κατὰ τὴν ἐγκλίση 357. § 944. Μετακίνηση τοῦ τόνου στὴν ὑποταχτικὴ 358. — § 946. Ὁρθογραφία: Οἱ ἀοριστικοὶ τύποι 358. — § 947. Συγκεντρωτικὸς πίνακας. Ἡ σχέση τῶν δύο θεμάτων μεταξύ τους 361.

§ 948. Γ. Τὸ θέμα τοῦ παθητ. ἀορίστου καὶ τῆς παθητ. μετοχῆς 361. — § 953. Ἰδιορρυθμίες καὶ ἀνωμαλίες στὸ σχηματισμὸ τοῦ

παθητικοῦ ἀόριστου καὶ τῆς παθητικῆς μετοχῆς. *'Ορθ.* 364. — § 956. Δεύτερος παθητικὸς ἀόριστος 365. — § 957. Διπλοὶ παθητικοὶ ἀόριστοι 366. — § 958. Ἀνώμαλες παθητικὲς μετοχὲς 366. — § 960. Διπλὲς παθητικὲς μετοχὲς 367. — § 962. *'Ορθογραφία*: Ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου 367.

ΙΓ' Κεφ. Ρήματα ἔλλειπτικά, ἀπρόσωπα, ἀνώμαλα 368
 § 964. Ἐλλειπτικὰ ρήματα 368. — § 965. Ἀπρόσωπα ρήματα 369. — § 967. Ἀνώμαλα ρήματα 370. § 968. Κατάλογος ἀνώμαλων ρημάτων 370.

ΙΖ' Κεφ. Οἱ μετοχὲς 373
 § 969. Τὰ εἶδη τῆς μετοχῆς 373. — § 970. Α. Ἡ ἐνεργητικὴ μετοχὴ 373. — § 972. Β. Ἡ παθητικὴ μετοχὴ 374. — § 976. Γ. Ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα. *'Ορθ.* 375.

II. ΑΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

§ 981. Γενικά 376.

Α' Κεφ. Τὰ ἐπιρρήματα 377
 § 982. Ὅρισμός καὶ διαίρεση 377. — § 984. Α. Τοπικά 377. — § 988. Β. Χρονικά 378. — § 991. Γ. Τροπικά 379. § 996. Ὅμοιωματικά μόρια σάν, ὡς 381. — § 998. Δ. Ποσοτικά 381. — § 1000. Ε. Βεβαιωτικά, δισταχτικά, ἀρνητικά 382. — § 1003. Γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὰ ἐπιρρήματα 383. — § 1004. Ἐπιρρηματικὴ χρῆση τῶν οὐσιαστικῶν 383. — § 1005. Ἐπιρρηματικὲς ἐκφράσεις 384. — § 1006. Συσχετικά ἐπιρρήματα 384. — § 1007. Πίνακας συσχετικῶν ἐπιρρημάτων 384. — § 1008. *'Ορθογραφία*: Τὰ ἐπιρρήματα. Α. Οἱ καταλήξεις, Β. Τονισμός, Γ. Ἐκθλιψη 385.

Β' Κεφ. Προθέσεις 386
 § 1009. Προθέσεις 386. — § 1013. Οἱ κυριότερες σημασίαι τῶν προθέσεων. (§ 1020) *'Ορθ.* 387. — § 1030. Ἀπαρχαιωμέναι προθέσεις σὲ ἐκφράσεις στερεοτύπαι 392. — § 1031. Προθετικὲς ἐκφράσεις 393.

Γ' Κεφ. Σύνδεσμοι 393
 § 1032. Σύνδεσμοι 393. — § 1034. Α. Παραταχτικοὶ σύνδεσμοι 394. (§ 1038) *'Ορθ.* — § 1045. Β. Ὑποταχτικοὶ σύνδεσμοι 396. (§ 1046) *'Ορθ.* — § 1061. Μόρια. (§ 1068) *'Ορθ.* 399. — § 1069. Πίνακας συγκεντρωτικός. Ἄκλιτα μὲ πολλαπλὴ γραμματικὴ λειτουργία (ἢ δμώ-νυμα) 400.

Δ' Κεφ. Ἐπιφωνήματα 402
 § 1070. Ἐπιφωνήματα. *'Ορθ.* 402. — § 1074. Ἐπιφωνηματικὲς ἐκφράσεις εὐχαιτικὲς 403. — § 1075. Ἐπιφωνήματα ἀπὸ ὀνοματοποιίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

§ 1077. Είσαγωγή 405. — § 1081. 1. Μὲ τί εἶδος (ι); 407. — § 1085. 2. ο ἢ ω; 415. — § 1088. 3. ε ἢ αι; 417. — § 1091. 4. υ ἢ β, φ; 418. — § 1092. 5. Δύο ὅμοια σύμφωνα ἢ ἕνα; 419. — § 1095. 6. γγ ἢ γκ; 423. — § 1096. 7. πζ καὶ δχι τζ. 424. — § 1097. 8. Ὁ καταχρηστικὸς δίφθογγος 424. — § 1099. 9. Τὰ βαφτιστικὰ καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα 425. — § 1101. 10. Τὰ ξενικὰ κύρια ὀνόματα. Γραφή καὶ ὀρθογραφία 426.

Βιβλιογραφία	429
Εὔρετήριο	431
Εὔρετήριο Ὀρθογραφικὸν	440
Τυπογραφικὰ λάθη καὶ ἀβλεψίες	443

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ

Πρώτος συντάχτης Νεοελληνικής Γραμματικής ήταν ο Κερκυραίος παπάς στη Βενετία Νικόλαος Σοφιανός, πριν από τα 1550. Για να διορθωθεί, καθώς έγραφε, «τὸ πάθος τῆς ἀπαιδευσίας» και «νά ἀνακαινισθῆ και νά ἀναπτερυγιάσει» τὸ σκλαβωμένο γένος εἶχε συλλάβει μαζί με φίλους ἕνα ἀναγεννητικὸ πρόγραμμα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Οἱ ἀρχαῖοι κλασικοὶ ἔπρεπε νά δοθοῦν μεταφρασμένοι στὴ νέα γλῶσσα, «τὴν χυδαῖαν και κοινήν», καθόλου κατώτερη ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐκείνη. Ὁ ἴδιος ἀρχισε νά μεταφράζῃ και συγχρόνως ἐπιχειροῦσε νά συντάξῃ τὰ δύο σημαντικότερα βιβλία γιὰ λαὸ πολιτισμένο, πὸ παίρνει συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του και ὑψώνει τὴ μητρικὴ του γλῶσσα σὲ ὄργανο τῆς πνευματικῆς του ζωῆς: Ὑνα Λεξικό, πὸ θά «περικλείῃ τὸ ἀμέτρητο δάσος» ἀπὸ τίς λέξεις, και μιὰ Γραμματικὴ, πὸ θά ξαναφέρῃ «τὰ ὀνόματα και τὰ ῥήματα με τ' ἄλλα μέρη τοῦ λόγου στοὺς κανόνες», κρυσταλλώνοντας στὸ χαρτί τὴν ἀγραφή γραμματικὴ πὸ ὑπάρχει σὲ κάθε γλῶσσα.

Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Σοφιανοῦ ἔμεινε χειρόγραφη ὡς τὰ 1870, πὸ τὴ δημοσίεψε ὁ Γάλλος νεοελληνιστῆς Ἐ. Legrand. Ὑστερ' ἀπὸ ἐκεῖνον ὅμως, γιὰ 250 χρόνια, ξένοι κυρίως καταπιάστηκαν νά συγγράψουν Νεοελληνικὲς Γραμματικὲς, γιὰ χρῆση ξένων. Ἡ πρώτη πὸ δημοσιεύτηκε ἦταν τοῦ Σικελοῦ ἰησοῦίτη Girolamo Germano (1622). Μόλις κατὰ τὰ 1800, μέσα στὴν πνευματικὴ ζύμωση πὸ ἀρχίζει στὴν Ἑλλάδα, ξυπνᾶ και στοὺς Ἑλληνας τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Γραμματικὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας. Ὁ Βηλαρᾶς και ἄλλοι καταγίνονται με τὰ γραμματικὰ και ὀρθογραφικὰ προβλήματα τῆς νέας γλώσσας· ὁ Κοραῆς κηρύσσει τὴ σημασία και τὴν ἀνάγκη ἑνὸς Λεξικοῦ και καταπιάνεται τὴ Γραμματικὴ τῆς· ὁ Χριστόπουλος δημοσιεύει στὰ 1805 τὴ «Γραμματικὴ

της αιολοδωρικής, ήτοι της δμιλουμένης τωρινής των Ἑλλήνων γλώσσας».

Τὸ πρῶτο ὄμως αὐτὸ ἀνθίσμα νεοελληνικῶν σπουδῶν μαραίνεται γοργὰ ἀπὸ τὴν πνοή τοῦ καθαρισμοῦ, πού φυσᾷ ὀλόκληρο τὸ 19. αἰώνα. Μὲ τὴν περιφρόνηση τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ μὲ τις ἐλπίδες πού στηρίχτηκαν στὴν καθαρεύουσα, πνίγεται τὸ θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τις νεοελληνικὲς σπουδές, ἐκτὸς ἀπὸ ξεχωριστὲς μονωμένες περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ τὸ πρᾶκτικὸ ἀτροφεῖ, ἀφοῦ κανεὶς πιά σχεδὸν δὲ γράφει οὔτε διδάσκει ἰδίωμα πού λογαριάζεται χυδαῖο, προορισμένο νὰ σθήση μέσα σὲ λίγα χρόνια. Μὲ τὸ ἀπλωμα τῆς παιδείας βγαίνουν τώρα ὄλο καὶ πιὸ ἀφθονες οἱ σχολικὲς Νεοελληνικὲς Γραμματικὲς, τῆς δμιλουμένης καὶ γραφομένης, ἡ γλώσσα ὄμως πού διδάσκουν ἀρχαΐζει ὄλο καὶ περισσότερο, καὶ ἤδη κατὰ τὰ 1850 τὸ τυπικὸ τῆς ταυτίζεται περίπου μὲ τὸ ἀρχαῖο. Τὴν ἀρνηση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, ὡς μέσα στὸν 20. αἰώνα, ν' ἀναγνωρίση τὴ Γραμματικὴ τῆς γλώσσας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, τὴν ἐπιστεγάζουν τὰ λόγια πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, πού ἀναζητώντας γιὰ ποιὸς λόγους ἡ διδασκαλία τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων δὲν «παρήγαγε οὐς πάντες προσεδόκων παρ' αὐτῆς καρπούς» διακήρυξε ὅτι «ἡ νεωτέρα γραμματικὴ δὲν εἶναι φάρμακον ἀλλὰ δηλητήριον τῆς παιδείσεως τοῦ Ἔθνους. Ὁ διδάσκων Γραμματικὴν τῆς νεωτέρας γλώσσης ποιεῖ ἀδίκημα πρὸς τὸ Ἔθνος, ὅπερ δὲν ἦδυνήθη νὰ διαπράξῃ ὁ στρατηλάτης τῆς Αἰγύπτου, ὁ Ἰμβραήμ» (1915). Ἔτσι πάλι ξένοι ἐνδιαφέρονται κυρίως, ἀπὸ πρᾶκτικούς καὶ θεωρητικούς λόγους, γιὰ τὴ σύνταξη καὶ τὴν ἔκδοση Νεοελληνικῶν Γραμματικῶν, ὄλο τὸ 19. αἰώνα· πρὸς τὸ τέλος ἔχομε τὴ Γραμματικὴ τοῦ Γάλλου H. Pernot (1897) καὶ τὴν πρώτη ἐπιστημονικὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ σὲ ἱστορικὴ βάση, τοῦ Γερμανοῦ A. Thumb (1895).

Ἡ μεταστροφή ὀριμάζει μὲ τὸν 20. αἰώνα καὶ τις κοινωνικὲς, πνευματικὲς καὶ λογοτεχνικὲς ζυμώσεις πού φέρνει. Ἡ νέα γλώσσα καταχτᾷ τώρα γοργὰ τὴ λογοτεχνία, τὸ κοινωνικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παιδεία μεγαλώνει καὶ συγχρόνως ἀρχίζει νὰ φτάνη ὡς τὰ σχολεῖα ἡ ἀναγεννητικὴ πνοὴ τῆς λογοτεχνίας. Τὰ νέα Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα φιλοξενοῦν πρώτη φορὰ πεζὰ κείμενα στὴ δημοτικὴ (1913), ἐνῶ καὶ τ' Ἀναγνωστικὰ τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου (1914) παρουσιάζουν ἀπροσδόκητα πλῆθος ἀπὸ τοὺς προγραμμαμένους ὡς τότε λαϊκοὺς τύπους, ἀνκατωμένους χωρὶς σύστημα μὲ λόγιους καὶ μὲ ἄλλους ἐρμαφρόδιτους.

Ἡ γραμματικὴ ὡστόσο ἀναρχία τῆς ἀπλοποιημένης γλώσσας τοῦ 1914 ἔδειχνε καὶ πραχτικὰ τὴν ἀνάγκη μιᾶς προγραμματικῆς ἀλλαγῆς σὲ βάση γραμματικὴ πάγια καὶ ἐνιαία: τὴ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τοὺς κανόνες τῆς, ὅπως ἦταν πιά ἀξίωση τῆς φωτισμένης ἑλληνικῆς κοινωνίας. Αὐτὴν τὴν ἀλλαγὴ τὴν πραγμάτωσε ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μετρρρυθμιστὴ τοῦ 1917, καὶ τότε δημοσίεψε τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας σὲ δύο φυλλάδια τὴ «Γραμματικὴ διδασκαλία» (1919, 1924², 1920), δηλ. τὴ Γραμματικὴ μὲ τὴν ὅλη τῆς διδασκαλίας γιὰ τὶς τέσσερεις πρῶτες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ, μαζί μὲ τοὺς νέους ὀρθογραφικοὺς κανόνες καὶ μὲ Ὅδηγίες διδαχτικῆς.

Στὸ μεταξύ, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 20. αἰῶνα, μὲ τὸ θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον πού δυνάμωσε στοὺς κύκλους τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ μὲ τὶς πραχτικῆς σχολικῆς ἀνάγκες, ὕστερ' ἀπὸ τὴ σχολικὴ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, ἀρχισαν νὰ βλέπουν τὸ φῶς περισσότερες Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς. Κυριότερες εἶναι: τοῦ Φιλήντα (Α' 1907, Β' 1910) καὶ τοῦ Ψυχάρη (Α' 1929, Β' 1935, Γ' 1937), καὶ πολλῆς σχολικῆς Γραμματικῆς, καθὼς τοῦ Κ. Τοπχαρά (1928, 1932²) γιὰ τὰ ἑλληγόπαιδα τῆς Ρωσίας, τοῦ Ἡλ. Βουτιερίδη (1932), τοῦ Μ. Οἰκονόμου (1933) καὶ ἄλλες, γραμμένες ἀπὸ ἐκπαιδευτικοὺς, γιὰ τὶς διάφορες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, συνήθως μὲ ἀσκήσεις ἢ ὑποδείξεις διδαχτικῆς. Μοναδικὸ στὸ εἶδος τοῦ εἶναι τὸ Συνταχτικὸ τῆς νέας γλώσσας τοῦ Ἀχ. Τζάρτζανου (1928). Ἀπὸ ξένους δημοσιεύτηκαν τὸν ἴδιο καιρὸ ἡ Γραμματικὴ τοῦ Thunib (1910²), καθὼς καὶ μία ἐπιτομὴ τῆς (1915, 1928²), τοῦ Pernot σὲ νέα βίση (1917²), τοῦ L. Roussel, μὲ βίση τὴ γλώσσα τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας (1922), τοῦ A. Mirambel (1939).

*
* *

Δὲ λείπουν πιά οἱ Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς στίς μέρες μας. Γραμμένες ὡστόσο ἡ καθεμιά τους στὴν ἐποχὴ τῆς καὶ μὲ ὀρισμένο σκοπὸ, ἀπὸ προϋποθέσεις διαφορετικῆς καὶ συχνὰ μὲ διαφορετικὴ γλωσσικὴ θέση, δὲν ἔκαμαν περιττὴ μία νέα Σχολικὴ Γραμματικὴ, πού ἡ ἔλλειψή τῆς ἄφηνε, χρόνια τώρα, ἀσυμπλήρωτη καὶ ἐκθετὴ τὴ γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ἑλληνικῶν σχολείων. Οἱ ἐπιτομῆς Γραμματικῆς τῶν Ὅδηγίων τοῦ Ὑπουργείου ἔπρεπε νὰ συμπληρωθοῦν καὶ νὰ ὀλοκληρωθοῦν.

Με τὴ συναίσθηση τῆς ἀνάγκης αὐτῆς εἶχε δύο φορές ἀναθέσει τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας τὴ σύνταξη τῆς Γραμματικῆς γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς καὶ συγγραφεῖς διδασκτικῶν (1918, 1931), ἀλλὰ οἱ πρωτοβουλίες αὐτὲς ματαιώθηκαν μὲ τὶς πολιτικὲς ἀλλαγές. Στὸ μεταξὺ δὴμως στερεώθηκε πιά ὀριστικὰ ἡ θέση τῆς μητρικῆς γλώσσας μέσα στὴν παιδεία, καὶ τὴν ἔλλειψη μιᾶς ἐπίσημης Γραμματικῆς ἦρθε νὰ τὴ βοηθήσῃ ἡ κρατικὴ ἀπόφαση ποὺ ἀνάθεσε τὴ σύνταξή της σὲ μιὰ Ἐπιτροπῇ. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς Γραμματικῆς θὰ ἦταν, ὀλοκληρώνοντας τὴ Γραμματικὴ τοῦ 1917 καὶ ἔχοντας ὑπόψη τὴ σημερινὴ διαμόρφωση τῆς γλώσσας, νὰ δώσῃ, στὸ δάσκαλο προπάντων, τὴν κοινὴ γλώσσα σὲ ὄλες τὶς δυνατὲς λεπτομέρειες, ρυθμισμένη γραμματικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ, σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Γιὰ νὰ συνταχτῇ ὡστόσο μιὰ τέτοια Γραμματικὴ ὑπάρχουν ἀκόμη σήμερα μερικὲς δυσκολίες ποὺ πρέπει ν' ἀντικριστοῦν. Ἀναφέρονται ἐδῶ οἱ ἀκόλουθες :

α) **Ἡ γλωσσικὴ**, σχετικὰ μὲ τὸ γραμματικὸ τύπο: Πρέπει νὰ δοθῇ ἡ κοινὴ, ὁ κοινὸς τύπος τῆς γλώσσας· καὶ αὐτὸ ἔχει διπλὴ σημασία: χωρὶς ἀρχαϊσμούς, δηλ. λόγια στοιχεῖα, καὶ χωρὶς ἰδιωματισμούς, δηλ. ἰδιωματικὰ στοιχεῖα — ἐκτὸς φυσικὰ ὅταν τὰ δύο αὐτὰ ἀποτελοῦν οὐσιαστικὴ ἀνάγκη τῆς κοινῆς γλώσσας.

Τοῦ κοινοῦ αὐτοῦ τύπου θὰ ἔπρεπε ἀκόμη νὰ περιοριστοῦν ὅσο εἶναι βολετὸ οἱ διπλοτυπίες ποὺ ἀκούονται ἢ γράφονται στὴν κοινὴ γλώσσα (χωρὶς νὰ εἶναι ἰδιωματισμοί).

β) **Ἡ ὀρθογραφικὴ**. Ἡ δυσκολία αὐτὴ κρύβει μιὰ ἀντινομία: Ἐπιθυμοῦμε νὰ δώσωμε στὴ νέα μας γλώσσα ὀρθογραφία διδάξιμη καὶ εὐκολομάθητη, ἀν ὅχι μὲ σύστημα φωνητικὸ, τουλάχιστον ἱστορικὸ σηματικὰ ἀπλοποιημένο. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θέλομε μαζὶ καὶ κάτι ἄλλο: νὰ μὴν ξεμακρύνωμε ἀπὸ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία, τὸν ἱστορισμὸ της καὶ τὴ γραπτὴ ἀπόδοση τῶν λέξεων, ὅπως τὰ διατηρεῖ ἡ καθαρεύουσα, ποὺ ἔχει ἀκόμη τόση θέση μέσα στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία.

Ἔτσι, ἐνῶ θὰ ἦταν εὐκολο νὰ δοθῇ μιὰ λύση ἀν εἶχαμε νὰ κάμωμε μόνο μὲ τὴ μητρικὴ μας γλώσσα — καὶ ἀργότερα, στὴ Μέση παιδεία, μὲ τ' ἀρχαία ἑλληνικὰ — χωρὶς καθαρεύουσα καὶ μὲ ἐνιαία καὶ ὁμόφωνη ἀντίληψη τῆς κοινωνίας γιὰ τὴν ἐθνικὴ γλώσσα, τώρα μπερδεύεται καὶ δυσκολεύεται ἐξαιρετικὰ ἡ ὀρθογραφικὴ λύση μὲ τὴ δι-

πλογλωσσία που εξακολουθεί να την καλλιεργή ή παιδεία μας.

Δέν μπορεί να ρυθμιστή ή ὀρθογραφία τῆς δημοτικῆς ὑποφερτά — και ἄς εἶναι ἐπιταχτική ή ἀνάγκη — ὅσο ἀλληθωρίζομε πρὸς τ' ἀρχαία. Γιατί δέν πρόκειται νὰ ἐτοιμασθῆ μιὰ Γραμματική τῆς δημοτικῆς γενικά, παρὰ μιὰ γραμματική που θὰ τῆ διδαχθῆ τὸ ζωντανὸ παιδί. Βασικὴ καὶ πρώτη πραγματικότητα εἶναι τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ — τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων παιδιῶν, που ἀπὸ ἐπιθυμία τῶν δικῶν τους και τῆς κοινωνίας ὑποχρεώνονται ν' ἀντικρίζουν μέσα στὸ σχολεῖο τους μὲ τὸν ἴδιο δάσκαλο, δυὸ νεοελληνικὲς σχολικὲς γλώσσες, ἀλληλοεξαρτημένες σὰ μαθηματικὴ συνάρτηση. Ἀναγκάζεται ἔτσι ὁ συντάχτης τῆς Γραμματικῆς που νοιάζεται τὸ μαθητῆ, γιὰ νὰ συμβιδάσῃ τὰ πράματα, νὰ καταφεύγῃ σὲ κάθε βῆμα σὲ μισὲς λύσεις και σὲ ὀρθογραφικὲς ἐξαίρεσεις και παραεξαίρεσεις, που φορτώνονται ἔπειτα ἀπὸ τρίτους στὸ παθητικὸ τῆς γλώσσας, τοῦ δασκάλου ἢ τοῦ γραμματικοῦ. Ἡ αἰτία ὅμως βρίσκεται ἀποκλειστικὰ στὴ γραμματικὴ ἀντίφαση που ρίζωσε στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία μὲ τίς ἀκαταστάλαχτες τάσεις της και τὴν ἀσκοπὴ πολυτέλεια τῶν δύο ἀντίθετων γλωσσικῶν ἰδανικῶν.

Οἱ μεγαλύτερες ἄλλωστε δυσκολίες και ἀντιφάσεις γεννιοῦνται μὲ τὸ ἀναχρονιστικὸ τονικὸ μας σύστημα μὲ τοὺς τρεῖς τόνους, που μπορεί και πρέπει ν' ἀντικατασταθοῦν μὲ ἓνα τονικὸ σημάδι, πράμα που ἔχει γίνε ἀπὸ καιρὸ ἀξίωση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου. Αὐτὸ ζήτησε και ἡ Ἐπιτροπὴ νὰ ἐφαρμοσθῆ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς Γραμματικῆς τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, δυστυχῶς ὅμως δὲν ἔγινε ἀποδεχτό.

γ) Στὶς δύο αὐτὲς οὐσιαστικὲς, ἐσωτερικὲς δυσκολίες πρέπει νὰ προστεθῆ και μιὰ τρίτη, ἐξωτερικὴ: **ἡ ἀντίληψη τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ**. Εἶναι βέβαια κοινὴ μοῖρα τῶν Γραμματικῶν νὰ μὴν ἱκανοποιοῦν εὐκολὰ τὸ ἀναγνωστικὸ τους κοινὸ, μὲ τόσο ἀντίθετες ἀπαιτήσεις, γνῶμες και προσδοκίες. Διαφορετικὰ βλέπει ὁ καθένας τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα, τίς γλωσσικὲς ἀλλαγὲς και τὴ γλωσσικὴ συνθήθεια που ἔχει νὰ καθρεφτίσῃ μιὰ Γραμματικὴ.

Στὴν Ἑλλάδα ὥστόσο, μὲ τοὺς ξεχωριστοὺς ὄρους τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας, που ἔλειψε ἡ καλλιέργεια τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας ὡς χτὲς ἀκόμη και που ἰδίως παραμελήθηκε ἀπὸ τὸ σχολεῖο, λείπουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ κριτήρια γιὰ μιὰ ἀντικειμενικὴ κρίση ἀπὸ μέρος κοινοῦ συχνὰ ἀστοιχείωτου γραμματικὰ, παρ' ὅλη τὴ σχολικὴ διδασκα-

λία. Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν ἔτσι οἱ οὐσιαστικὲς δυσκολίες γιὰ νὰ καθοριστοῦν τὰ κοινὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα — καὶ χωρὶς ν' ἀποκλείωνται φυσικὰ καὶ λάθη στὸν καθορισμὸ τους — ὁ πολυκέφαλος νεοελληνικὸς ἀτομισμὸς, δυναμωμένος φυσικὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω ἐλαφρυντικά — εἶναι δύσκολο νὰ ἱκανοποιηθῆ στοῦ σύνολό του. Γιατὶ ὁ καθένας φαντάζεται συνήθως κοινὰ ὅσα ξέρει ἀπὸ τὸν τόπο του ἢ ὅσα λέει (ἢ νομίζει πὼς λέει) ὁ ἴδιος, καὶ δὲν πείθεται νὰ δεχτῆ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ γιὰ κοινὸ ἓνα γλωσσικὸ τύπο ποῦ δὲν πολιτογράφησε τὰ στοιχεῖα τοῦ δικοῦ του ἰδιώματος. Ἄλλὰ πὼς θὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ καθιερωθῆ ποτὲ μιὰ γλώσσα κοινὴ ὄλων μας;

* * *

Ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ γράφτηκε πρῶτα πρῶτα γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς λειτουργούς, τῆς Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης παιδείας, ποῦ ἔχουν νὰ διδάξουν τὴ μητρικὴ γλώσσα στὸ σχολεῖο τους. Καὶ πρέπει γι' αὐτὸ φυσικὰ νὰ τοὺς δώσῃ μιὰ *συνολικὴ περιγραφή* τῆς νέας γλώσσας, ἄσχετη μὲ τὰ μεταβλητὰ καὶ τόσο εὐκολομετάβλητα δυστυχῶς ἐπίσημα γλωσσικὰ προγράμματα καὶ τὴν ὕλη διδασκαλίας γιὰ ὀρισμένες τάξεις, ποῦ καθορίζεται ἀπὸ ἐκεῖνα.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ ἄλλο λόγο πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὕλη τῆς Γραμματικῆς ἀφθονώτερη καὶ πιὸ λεπτομερειακὴ ἀπὸ τὴν προβλεπόμενη διδασκτέα ὕλη καὶ νὰ ἔχῃ καὶ κεφάλαια ποῦ δὲ θὰ διδασχτοῦν ποτέ. Πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ ἔχῃ ὑπόψη τοῦ περισσότερα ἀπ' ὅσα θὰ διδάξῃ, γιὰτὶ μόνον μιὰ πλατύτερη καὶ βαθύτερη κατανόηση τῆς μητρικῆς γλώσσας θὰ τοῦ δώσῃ τὸ μέσο νὰ καλλιεργήσῃ καὶ στὸ μαθητὴ τὴ γνώση καὶ τὴν ἀγάπη τῆς. Καὶ ὅταν ἀκόμη συλλογιστοῦμε πὼς ἀποφοιτοῦν συνήθως ἀπὸ τ' ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια οἱ Ἑλληνες ἐκπαιδευτικοὶ καὶ τῶν δύο βαθμίδων ἀκατάρτιστοι στὸ βασικὸ μάθημα τῆς μητρικῆς γλώσσας, βλέπομε πὼς γίνεται διπλὰ ἀναγκαῖο νὰ συμπυκνωθῆ σ' ἓνα βοηθητικὸ βιβλίο ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ τοὺς χρησιμέψῃ στὸ ἔργο τους.

Ἄλλὰ ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ προορίζεται καὶ γιὰ Ὀδηγὸς στοὺς συγγραφεῖς διδασκτικῶν, ποῦ παρουσιάζονται τόσο συχνὰ ἀκαθοδήγητοι στὰ βιβλία ποῦ υποβάλλουν γιὰ τὴν κρίση, ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ λεξιλόγιον παρὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ γραμματικὰ στοιχεῖα τῆς κοινῆς καὶ τὴν ὀρθογραφία τῆς. Θὰ βροῦν σ' αὐτὴ πρὶν ἀπ' ὅλα τὴν ἐνό-

τητα και την όμοιογένεια του γραμματικού τύπου, και μαζί διαφωτιστική απάντηση σε πολλαπλές απορίες και λεπτομέρειες λεξιλογικού, γραμματικού και όρθογραφικού περιεχομένου, πράματα που δεν τα έχουν πάντοτε ούτε οι Γραμματικές ξένων γλωσσών του συνηθισμένου τύπου — άφου άλλωστε πρόκειται εκεί για γλώσσες από καιρό καλλιεργημένες και ρυθμισμένες γραμματικά και με πολύχρονη σχολική καθιέρωση, που δε δημιουργούν απορίες και δεν αφήνουν αναπάντητα πλήθος ζητήματα.

Αποτείνεται τέλος ή Γραμματική αυτή στο φοιτητικό κόσμο και στα παιδιά των άνωτερων γυμνασιακών τάξεων, στους νέους λογίους και συγγραφείς, που δεν κατέχουν όλα τα στοιχεία για να γράφουν σωστά την κοινή και άποζητούν έναν όδηγο έπιστημονικά θεμελιωμένο· σε κάθε άκόμη μορφωμένο, που αν και φοίτησε σε έλληνικό σχολείο έχει άπομείνει όμοια άκαθοδήγητος ως προς την ύφή και σύνθεση της γλώσσας του και νοσταλγεί ένα έγχειρίδιο, που θα τον βοηθήσει να τη γράφη σωστά και με σύστημα.

Σύμφωνα με τους παραπάνω σκοπούς μπορεί να χαρακτηριστεί ή Γραμματική αυτή πραχτική, περιγραφική της κοινής νεοελληνικής γλώσσας, που παρουσιάζει τα γραμματικά φαινόμενα της κοινής δημοτικής όπως ρυθμίζονται και κρυσταλλώνονται για τη σχολική προπάντων χρήση.

Ός περιγραφική, ενδιαφέρεται για τη σημερινή χρήση χωρίς να φροντίζει για την ιστορία των γραμματικών φαινομένων. Για έναν καθηγητή προπάντων θα ήταν βέβαια άπαραίτητη μιá ιστορική κατανόηση της γλώσσας, και άκόμη και ό μαθητής της Μέσης θα χρειάζόταν συχνά ιστορικές παρατηρήσεις, για να του έντυπωθούν καλύτερα μερικοί κανόνες και τ' άνώμαλα γραμματικά φαινόμενα, άλλως ξενότροπα και δυσκολοσυγκράτητα. Δόθηκαν και αυτές σε μερικές περιστάσεις, ως *Ιστορικές διασαφήσεις* ή *Ιστορικές παρατηρήσεις* — κάποτε όταν έτσι φωτίζονταν καλύτερα βασικές τάσεις που ένεργούν άκόμη στη γλώσσα — δεν κρίθηκε όμως σωστό να έπιδαρυνθώ περισσότερο ένα έγχειρίδιο ήδη μεγάλο, άφου άλλωστε ή γλωσσική ιστορία διαφωτίζεται στη Μέση και από το μάθημα των αρχαίων έλληνικών. Μιά *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, προσαρτημένη στην αρχή του βιβλίου, έξιστορεί σύντομα την ανέλιξη της μητρικής γλώσσας από την αρχαία

και φωτίζει γενικότατα τὴ σημερινή της διαμόρφωση. Στὴν κυρίως Γραμματικὴ προτάσσεται ἀκόμη καὶ μιὰ Φωνητικὴ εἰσαγωγή μὲ μερικὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸ δάσκαλο στοιχεῖα τῆς φωνητικῆς, τόσο ἀγνωστῆς σ' ἐμᾶς. Θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ πάρῃ μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ φυσιολογικὸ τρόπο ποὺ μορφώνεται στὸ στόμα μας τὸ φαινόμενο τῆς γλώσσας καὶ νὰ διαπαιδαγωγηθῆ ὥστε ν' ἀντικρίξῃ στὴ ζωντανή της πραγματικότητα τὴ γλώσσα ποὺ διδάσκει καὶ ποὺ τὴ βλέπει κάθε μέρα γραμμμένη στὸ ἄψυχο χαρτί. Θὰ προσέξῃ ἀκόμη τίς διαφορὲς ποὺ ἔχει ἢ προφορὰ τῆς κοινῆς γλώσσας καὶ ἢ ἰδιωματικὴ, ὥστε νὰ μπορῆ νὰ διορθώσῃ ἅμα χρειαστῆ τὴν προφορὰ τῶν μαθητῶν του ἢ τὴ δική του.

*
* *

Ὁ **γραμματικὸς τύπος** ποὺ διδάσκει ἢ Γραμματικὴ εἶναι θεμελιωμένος στὴ γραμματικὴ βᾶση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τῆς νέας λογοτεχνίας—ὁ ἴδιος ποὺ καθιερώθηκε ἀπὸ τὰ 1917 καὶ ἔχει πιά γίνεῖ παράδοση στὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Τὸ τυπικὸ τῆς λαϊκῆς γλώσσας συμπληρώνεται μὲ μερικοὺς λόγιους τύπους, ἐνῶ στὴ φωνητικὴ οἱ λόγιες λέξεις διατηροῦν συχνὰ τὸν ἀρχαῖο φωνητικὸ τύπο.

Προϋπόθεση τῶν κυρίως γραμματικῶν στοιχείων μιᾶς γλώσσας εἶναι τὸ λεξιλόγιό της. Αὐτὸ ἔχει γιὰ ὅλες τίς γλώσσες κάποια ἐλαστικότητα, πολὺ μεγαλύτερη ὅμως παρουσιάζεται αὐτὴ σήμερα στὴ γλώσσα μας, μὲ τ' ἀντίθετα γλωσσικὰ ἰδανικὰ ποὺ τὴν κυβέρνησαν τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια. Γι' αὐτὸ δὲ χρειάζεται βέβαια δικαιολογία ποὺ χρησιμοποιήθηκαν καὶ λόγιες λέξεις στὰ παραδείγματα, ἐκεῖ ποὺ προγενέστερες Γραμματικὲς εἶχαν λέξεις τῆς δημοτικῆς μὲ ἀπόλυτὴ ἢ σχετικὴ ἀποκλειστικότητα. Στ' ἀφθονα παραδείγματα ποὺ ἔπρεπε νὰ δοθοῦν στὸ δάσκαλο γιὰ τὴ διδασκαλία καὶ στοὺς μελλοντικοὺς συγγραφεῖς ἀσκήσεων, ἦταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν καὶ λόγιες λέξεις ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴ φραστικὴ ἐπάρκεια τῆς σχολικῆς γλώσσας. Αὐτὸ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ γίνῃ μέσα στοὺς ὅρους ποὺ δημιουργοῦν ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος οἱ λόγιες λέξεις ποὺ ἔχουν μπῆ σὲ κοινὴ χρῆση καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐκεῖνες ποὺ μεταχειρίζονται οἱ δοκιμότεροι συγγραφεῖς τῆς δημοτικῆς—χωρὶς ἄλλωστε μὲ αὐτὸ νὰ προδικάζεται ἢ μελλοντικὴ τους τύχη (415). Στὸ Παραγωγικὸ, ὅπου ἔγινε αὐτὸ σὲ κάπως μεγαλύτερο βαθμὸ, καταχωρίστηκαν συνήθως χωριστὰ οἱ λόγιες παραγωγικὲς καταλήξεις

και ή λόγια σύνθεση, σέ κεφάλαια πού πολλά τους δέν προβλέπονται για τή διδασκαλία του Δημοτικού ή και τής Μέσης.

Λόγιες λέξεις, πού ίσως μερικοί ν' άμφισβητούσαν τήν άνάγκη τους, χρησιμοποιήθηκαν και για νά ξεκαθαριστή ή ορθογραφία τους, στίς έξαιρέσεις ορθογραφικών κανόνων, στον Όρθογραφικό Όδηγό ή άλλου. Δέν είναι λόγος νά μήν προβλέψη ή Γραμματική τó πώς θα γραφτούν λέξεις καθώς λ.χ. *κατάρτιση, έξάρτιση, έξάρτυση, διασάφηση* κτλ., επειδή είναι λόγιες. Άλλά και ó συντάχτης τών κανόνων δέν μπορούσε νά μήν αναφέρη λ.χ. στίς έξαιρέσεις τών ρημάτων σέ -ίζω, στα ρήματα πού γράφονται με *v*, τά *αναβλύζω, γογγύζω, κατακλύζω, κελαρύζω, συγχύζω, σφύζω*, όπως και έξινε, με τή δικαιολογία πώς αυτά δέν ανήκουν στη δημοτική και δέ χρειάζονται στη Γραμματική της. Είναι ζήτημα τής μεθοδικής διδασκαλίας σέ ποιά τάξη θα δοθή ó κάθε κανόνας και οί διάφορες έξαιρέσεις του, και φυσικά για τó ένα ή τó άλλο παράδειγμα μπορεί νά υπάρξη και διαφορετική γνώμη. Γενικά όμως θα ήταν πολύ συζητήσιμη ή ώφέλεια και ή πραχτικότητα κανόνων ορθογραφικών θεμελιωμένων σέ υπερβολικά στενή λεξιλογικά αντίληψη τής γλώσσας. Δέ θα μπορούσε κανείς νά επικαλεστή ούτε καν τή σημερινή έξωσχολική χρήση τής δημοτικής. "Άσχετα γι' αυτό με άτομικές προτιμήσεις αναγνωρίστηκε ή άνάγκη νά χαραχτούν και τής ορθογραφίας τά λεξιλογικά όρια πλατύτερα για νά είναι αυτή καθοδηγητική και βιώσιμη. Κάποιο περιθώριο στην έκλογή τών λέξεων πρέπει νά μένη πάντοτε άνοιχτό, και όπως τονίζεται και στον Όρθογραφικό Όδηγό, για νά γραφτή εκεί μιá λέξη δέ σημαίνει πώς συσταίνεται και ή χρήση της. Λέξεις páλι πού άναμφισβήτητα δέν ανήκουν στη σχολική κοινή, άλλα πού άλλος άναγνώστης μπορεί νά ήθελε νά τις γράψη και θα ήταν φόδος νά παραπλανηθή στην ορθογραφία τους άπό τήν άποσιώπησή τους, καταχωρίστηκαν σέ ύποσημείωση, καθώς λ.χ. άπό τά ρήματα σέ -ύζω τó *όλολύζω, τανύζομαι*, άπό τά ρήματα σέ -ώνω ή έξαίρεση του ποιητικού *όμόνω*.

Άπό τó άλλο μέρος αντιπροσωπεύτηκαν πλούσια στα παραδείγματα ή λαϊκή δημιουργία και ή έλληνική ζωή — άκόμη και με λέξεις πού ή άλλαγή τών όρων τής έλληνικής ζωής στίς πόλεις και ή γλωσσοεκπαιδευτική πολιτική στα περασμένα είχαν για άποτέλεσμα νά μήν είναι πιά κοινόχρηστες. Τά παραδείγματα πλουτίστηκαν και με συχνά

ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ποίησιν καὶ πεζογραφία, κατὰ προτίμηση ἀπὸ συγγραφεῖς ποὺ δὲ ζοῦν πιά.

Στὸν καθορισμὸ δμως τοῦ κοινοῦ τύπου πρέπει νὰ περιλάβωμε, καθὼς τονίστηκε παραπάνω, καὶ τὸν **περιορισμὸ τῆς διπλοτυπίας**.

Εἶναι γνωστὸ πῶς στὴ σημερινὴ κοινὴ γλῶσσα, ποὺ δὲν ἔχει πίσω της πολύχρονη καλλιέργεια καὶ ποὺ προπάντων τῆς ἔλειψε μιὰ ἐπίσημη ἀναγνώριση καὶ ἡ συστηματικὴ διδασκαλίαν, ἀκούονται παράλληλα καὶ συχνὰ γράφονται γλωσσικὰ στοιχεῖα διπλά, ἢ κάποτε καὶ πολλαπλά. Αὐτὰ εἶναι:

α) Μορφολογικοὶ τύποι: *κανεῖς - κανέναν, πηδᾶ - πηδάει, (ἐ)φοβόμουν - (ἐ)φοβοῦμουν· ἀνθίζω - ἀνθῶ.*

β) Φωνητικοὶ τύποι τῆς ἴδιας λέξης: *παιχνίδι - παιγνίδι, φασούλι - φασόλι.*

γ) Διπλὸ γένος: *ὁ κρίνος - τὸ κρίνο.*

δ) Διπλὲς λέξεις γιὰ τὸ ἴδιο πράμα: *ἀχλάδι - ἀπίδι.*

ε) Λέξεις μὲ διπλὴ σημασία: *γιατρίνα* (ἢ γυναίκα τοῦ γιατροῦ, καί: ἡ γυναίκα ποὺ κάνει τὸ γιατρὸ).

Ἐπίσης ἡ ἀπόλυτη μονοτυπία οὔτε εἶναι ἀνάγκη οὔτε μπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν κοινὴ γραπτὴ, τουλάχιστο στὶς μέρες μας, ἀλλὰ εἶναι χρέος μιᾶς Γραμματικῆς τῆς κοινῆς νὰ ἐπιδιώξῃ στὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ μεγαλύτερη ὁμοιογένεια καὶ ἐνότητα. Αὐτὸ γίνεται μὲ τοὺς ἀκόλουθους τρόπους:

α) Ὅρίζονται τὰ **ισότιμα** γλωσσικὰ στοιχεῖα, ὅπως λ. χ. εἶναι τὰ περισσότερα παραδείγματα ἀπὸ τὰ παραπάνω.

β) Ὑποδειχναὶ τὸ **προτιμότερο** ἀπὸ τὰ δύο παραδείγματα, χωρὶς ν' ἀποκλεισθῇ καὶ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὴν κοινὴν: ὁ ἀρραβῶνας καὶ σπανιότερα ἡ ἀρραβῶνα (505), *γράψαμε* ἀλλὰ κάποτε καὶ *ἐγράψαμε* (868).

γ) Ὅρίζονται τὰ παραδείγματα ὅπου πρέπει νὰ θεωρηθῇ μόνο τὸ **ἓνα κοινόν**, ἐνῶ κλείνεται τὸ δεύτερο σὲ παρένθεση: *ἀνακατώνων* (ἀνεκατώνων) (445), *κουτάλι* (*χουλιάρι*) (440).

δ) Σὲ μερικὲς τέλους περιπτώσεις ἀναγράφεται, γιὰ νὰ καθοδηγηθοῦν ἰδίως οἱ συγγραφεῖς τῶν διδαχτικῶν, μόνο τὸ κοινὸ καὶ ἀποκλείονται ἔτσι ἔμμεσα ὅσα τυχὸν ἄλλα στοιχεῖα τῆς κοινῆς — λιγότερο συχνὰ ἢ καὶ ἰδιωματικὰ — θὰ μπορούσαν νὰ νομιστοῦν ἀπὸ μερικοὺς ἰσότιμα: *ἀνάβω, δίνω, μαδῶ* κτλ. (καὶ ὄχι *ἀνάφτω, δώνω, μαδίζω*) (928)

Με ξεχωριστή προσοχή έγινε τὸ ξεδιάλεγμα αὐτὸ στοὺς μορφολογικούς τύπους, ἰδίως στὸ σχηματισμὸ τῶν ρημάτων, καὶ περιορίστηκαν ἔτσι οἱ διπλοτυπίες αὐστηρότερα ἀπ' ὅ,τι εἶχε γίνει στὰ 1917. Διπλοὶ μορφολογικοὶ τύποι συνηθίζονται βέβαια στὴν ποίηση καὶ γενικὰ στὴ λογοτεχνία (δενόμουν — δένουμουν, περπατοῦσα — περπάταγα), ἀλλὰ ἡ καθιέρωσή τους αὐτῇ, χωρὶς ν' ἀνταποκρίνεται συνήθως σὲ ἀνάγκη, θὰ δικαιώνειζε πολυτυπία μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι παρουσιάζουν ἄλλες γλώσσες, καὶ εἶναι περιττὸ βάρος γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σχολείου καὶ γενικότερα τῆς μὴ λογοτεχνικῆς κοινῆς. Ὅπου ἐπιζητήθηκε νὰ περιοριστοῦν οἱ διπλοὶ αὐτοὶ τύποι (ἢ ἄλλα γλωσσικὰ στοιχεῖα) ἀναγράφηκαν οἱ δεύτεροι τύποι στὶς σημαντικότερες περιπτώσεις, σὲ σημειώσεις ἢ ὑποσημειώσεις: *δένουνε, ἀγαπάει πλάι στὸ δένουν, ἀγαπᾶ*, καὶ συχνὰ προστέθηκε πῶς συνηθίζονται στὴν ποίηση ἢ καὶ στὴ λογοτεχνία γενικὰ. Οἱ μὴ κοινοὶ τύποι μόνο ὡς ἀπαρχαιωμένοι ἢ ποιητικοὶ (413, 436) μπορούσαν νὰ ἔχουν θέση σὲ μιὰ Γραμματικὴ τῆς κοινῆς· τὸ (ἐ)κοιμήθη λ. χ. ἀντὶ (ἐ)κοιμήθηκε δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐνδιαφέρη, ἂν καὶ λέγεται σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας.

* *

Ἡ σημερινὴ ὁμως Γραμματικὴ πρέπει νὰ βοηθήσῃ καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἀποψη τῇ γλωσσικῇ χρήσει, ἀπὸ τὴν καλλιλογικὴν, ὑποδείχνοντας τὸ σωστὸ γιὰ λέξεις ποὺ λέγονται καὶ λαθεμένα—ἔτσι ποὺ νὰ εἶναι καὶ Φραστικὸς Ὁδηγός. Γιὰ τὶς λαϊκὲς λέξεις σχεδὸν δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη, ἀφοῦ τὶς μεταχειριζόμαστε συνήθως σωστά, μὲ κάποιες ἀμφιβολίες κάποτε στὸν τονισμὸ (431, 432). Συχνὲς εἶναι ὁμως οἱ περιπτώσεις ποὺ ἀμφιβάλλομε καὶ ποὺ κάνομε λάθη στὶς λόγιες: *ἀρειοπαγίτης*. Ἀμφιβάλλομε γιὰ τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα ποὺ θὰ μεταχειριστοῦμε (195)· γιὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου συνθετικοῦ: *ἀπαθανατίζω* (342)· γιὰ τὴν κατάληξιν τοῦ συνθέτου: *παράλυση — παραλυσία*, ἢ γιὰ μιὰ παραγωγικὴν κατάληξιν: *διευκρινίζω — διευκρινῶ*· μπερδεύομε παρόνυμα ποὺ μοιάζουν: *στερῶ — ὑστερῶ* (427) ἢ λέξεις ποὺ τονίζονται διαφορετικὰ: *Ὀλυμπία — Ὀλύμπια* (430)· ἀμφιβάλλομε γιὰ τὸν τονισμὸ: *ἀτμοσφαῖρα — ἀτμόσφαιρα* (431), ἢ στραβοτονίζομε (432), ἢ ἀκόμη λέμε στραβὰ δλόκληρες φράσεις: *μᾶλλον καὶ ἦττον* (457) κτλ. Ἐπρεπε καὶ ἐδῶ νὰ καθοριστῇ τὸ σωστὸ ἢ τὰ σωστά, ὡς εἶναι

και σε μερικά μόνο παραδείγματα. Τὸ ὅτι πρόκειται για λόγιες λέξεις δὲν ἦταν βέβαια λόγος ν' ἀδιαφοροῦμε για τὸ πῶς θὰ τις ποῦμε, ἀμα χρειασιτῆ.

*
* *

Ξεχωριστῆ φροντίδα δόθηκε στὸ ζήτημα τῆς ὀρθογραφίας, ποὺ οἱ δυσκολίες της κατάντησαν οἱ Συμπληγάδες τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος, τόσο ἀπὸ οὐσιαστικῆ ὅσο και ἀπὸ διδαχτικῆ ἀποψη. Ὡς πρὸς τὴν οὐσία, δὲν μπόρεσε δυστυχῶς νὰ καθιερωθῆ ὀρθογραφικὸ σύστημα ἀπλὸ ὅσο θὰ ἤθελε ἡ Ἐπιτροπῆ. Μερικά της μέλη μάλιστα ἐπιθυμοῦσαν και μεγαλύτερη ἀπλοποίηση στὶς καταλήξεις, ἀλλὰ για τοὺς λόγους ποὺ τὸνίστηκαν παραπάνω προτιμήθηκε νὰ διατηρηθοῦν οἱ καθιερωμένες γραφές. Ἀντιθέτως ἀπλοποιήθηκε ὁ τονισμὸς τῶν διχρόνων (πράμα, σπουργίτες, λύσαν) και ἡ γραφὴ τῶν παραθετικῶν σὲ -ότερος, -ότατος (143), σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τοῦ Ἰπουργείου, ποὺ ἀποδέχτηκε τις ἴδιες ἀπλοποιήσεις και για τὴν καθαρεύουσα. Ἄς σημειωθῆ ἀκόμη πῶς μερικὲς ἀπὸ τις δυσκολίες ποὺ θὰ νιώση ἓνας ἀναγνώστης συνηθισμένος ἀπὸ τὴν παλιὰ ὀρθογραφία τῆς καθαρεύουσας, δὲν παρουσιάζονται και στὸ σημερινὸ μαθητῆ. Καὶ Ἰσια Ἰσια, ἐπειδὴ τ' ὀρθογραφικὸ σύστημα ἀποτελεῖ ἐν μέρει νεωτερισμὸ για τὴ σχολικὴ πράξη — εἶτε μὲ τοὺς νέους γραμματικὸς τύπους ποὺ καθιερώνονται εἶτε για τὴ νέα τους ὀρθογράφηση — ἔγινε ἀνάγκη νὰ προστεθοῦν συχνὰ στοὺς κανόνες μεταβατικὲς Διασαφήσεις, μὲ τις ἀπαραίτητες ἐξηγήσεις για ὅποιον συνηθισε νὰ ἐφαρμόζη ὡς τώρα διαφορετικὰ τὸ σχετικὸ κανόνα· αὐτὲς εὐκολύνουν τὴν κατανόηση και κάνουν εὐκολώτερη τὴν ἐσωτερικὴ του ἀποδοχὴ (πρβ. λ.χ. 89.1, 4, 7, 96, 354, 649).

Δὲν εἶναι εὐκολὴ ἡ ὀρθογραφία τῆς γλώσσας μας, ἀλλὰ δὲν εἴμαστε μόνοι οἱ Ἕλληνες ποὺ κληρονομήσαμε ὀρθογραφία ἱστορικῆ. Χρέος μας νὰ τὴν κάμωμε ὅσο μπορούμε πιὸ ἀπλὴ ἀλλὰ και χρέος μας νὰ τὴ διδάξωμε ἔτσι ποὺ νὰ γίνῃ κτῆμα κοινὸ. Δόθηκε προσοχὴ νὰ συντελέση σ' αὐτὸ και ἡ Γραμματικὴ μὲ τὴν ἐκλογή τῶν ὀρθογραφικῶν της κανόνων και μὲ τὴ διατύπωσή τους. Για νὰ εὐκολυνθῆ ὁ ἀναγνώστης και ἡ σχολικὴ πράξη καταχωρίστηκαν οἱ κανόνες σὲ ξεχωριστοὺς παραγράφους μὲ ἰδιαίτερα τυπογραφικὰ στοιχεῖα· για ἄλλες γραφές, ἀπορίες και ὑποδείξεις ἀφιερῶθηκε σὲ παράρτημα ἓνας Ὁρθογραφικὸς Ὁδη-

γός. Οί ὀρθογραφικοὶ κανόνες μνημονεύτηκαν καὶ ξεχωριστὰ στὸν Πίνακα τῶν περιεχομένων καὶ σὲ ξεχωριστὸ Ὅρθογραφικὸ Ἐγχειρίδιον.

* *

Ἀπὸ μεθοδικῆ ἀποψη δὲν κρίθηκε σωστὸ νὰ γίνουσι σημαντικὲς ἀλλαγές στὸν κατὰ παράδοση τύπον τῶν ἑλληνικῶν Γραμματικῶν, ὅσο καὶ ἂν θὰ ἦταν ἴσως τώρα κατάλληλη ἡ περίστασις. Γενικὰ σὲ βιβλίον προορισμένον γιὰ τὸ δάσκαλον, ἔριςμοι καὶ κανόνες διατυπώθηκαν ἐπιστημονικότερα ἀπ' ὅ,τι τὸ ἀπαιτεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Σὲ ἄλλες πάλι περιστάσεις προκρίθηκε νὰ διατυπωθῆ μιὰ γλωσσικὴ ἀλήθεια μὲ τὸν τρόπον ποῦ θὰ διδαχθῆ στὸ σχολεῖον γιὰ νὰ εἶναι ἀφομοιώσιμη.

Τὸ ἴδιον ἔγινε καὶ μὲ τοὺς γραμματικοὺς ὄρους· διατηρήθηκαν γενικὰ οἱ πατροπαράδοτοι καὶ καθιερωμένοι, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες περιπτώσεις ποῦ ἡ ἀντικατάστασί τους κρίθηκε ἀναγκαία ἢ σκόπιμη, ἰδίως γιὰ τὴ διδασκαλίαν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Ἔτσι ὀνομάστηκαν κοινὰ τὰ προσηγορικὰ καὶ συνακόλουθα τὰ παρεπόμενα τοῦ ῥήματος, διαχωριστικοὶ οἱ διαζευκτικοὶ σύνδεσμοι καὶ δίψηφα οἱ δίφθογγοι, ἀφοῦ ἡ παλιὰ ὀνομασία θὰ ἦταν χτυπητὴ ἀντίφασις — ποῦ μᾶς σκανδαλίξει ὄλους μικροὺς — καὶ ὁ ὄρος αὐτὸς μᾶς εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ νὰ ὀνομάσωμε τοὺς σημερινούς, πραγματικοὺς διφθόγγους τῆς γλώσσας μας. Γιὰ μερικὰς νέας γραμματικὰς ἔννοιαις χρησιμοποιήθηκαν, χωρὶς ἴσως νὰ γίνῃ κατὰχρησις, νέοι ὄροι: σημασιολογικὰ ζεύγη, διπλοκατάληχτα οὐσιαστικά, ῥήματα παράλληλα, διπλοσημάτιστα κτλ.· χρησιμεύουν γιὰ νὰ ξεκαθαρίσῃ καλύτερα τίς σχετικὰς ἔννοιαις.

* *

Θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ δικαιολογηθῆ στὸν Ἑλληνα δάσκαλον πὼς γίνεται λόγος γιὰ τίς λέξεις καὶ τὴν Παραγωγὴν τους, πρὶν ἀπὸ τὸ Τυπικόν. Αὐτὸ εἶναι σωστόν, γιὰτὶ πρὶν ἔρχονται οἱ λέξεις, καὶ οἱ κλιτικὰς τους μορφὰς ἀκολουθοῦν. Γίνεται συχνὰ σὲ Γραμματικὰς γιὰ ξένους γλώσσας, ἔχει ὅμως γιὰ μᾶς καὶ τὴν ἑλληνικὴν πράξιν σημασία βαθύτην: συμβολίζει τὴ θέσιν ποῦ πρέπει νὰ πάρῃ στὸ σχολεῖον μας τὸ Λεξιλόγιον μὲ τὸ Παραγωγικόν. Τώρα ποῦ μὲ τὴν καθιέρωσιν τῆς νέας

γλώσσας ἀχρηστεύεται τὸ ἀρχαῖο τυπικὸ καὶ δὲ χρειάζονται πιά τὸ ἀράδιασμα καὶ τὰ δεκανίκια τῶν μορφολογικῶν σχηματισμῶν γιὰ ν' ἀπομνημονευτοῦν τύποι ξένοι στὴ ζωὴ, τὸ νέο Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα θὰ μπορέσῃ νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴ λεξιλογικὴ ἐμβάθυνση καὶ γιὰ τὸ λεξιλογικὸ καὶ φραστικὸ πλουτισμὸ τῶν μαθητῶν. Ἀπὸ τὸ Δεύτερο Μῆρος ὀλόκληρο σχεδὸν τὸ πρῶτο τμῆμα, γιὰ τὴν καταγωγὴν (ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ σχετικὰ γιὰ τὶς λόγιες λέξεις), δὲν ἐνδιαφέρει βέβαια τὸ μαθητὴ τοῦ Δημοτικοῦ, καὶ μερικὰ μέρη ἀπὸ τὸ δεύτερο θὰ ἔπρεπε νὰ δοθοῦν μόνο συνοπτικώτατα. Στὸ δεύτερο ὅμως καὶ στὸ τρίτο τμῆμα ὑπάρχουν κεφάλαια νέα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Γραμματικὴ (251, 422α., 433α.), ποὺ μὲ ὕλη τὴ συνοπτικότητά τους, δείχνουν πρὸς ποιῆς διευθύνσεις θὰ ζωντανέψῃ καὶ θὰ ὁμορφύνῃ ἢ γλωσσικὴ διδασκαλία. Μὲ τὴν καθοδήγηση τῶν μαθητῶν σὲ αὐτενέργεια καὶ συνεργασία θὰ βαθύνῃ ἢ γλωσσικὴ τους συνείδηση καὶ θὰ διαμορφωθῇ καλύτερα τὸ γλωσσικὸ τους αἶσθημα — ἤδη ἀπὸ τὴ Β' τοῦ δημοτικοῦ, μὲ τὰ ὑποκοριστικὰ καὶ τὰ μεγεθυντικὰ καὶ τὶς ὀνοματοποιίες, ὡς τὶς μεσιανὲς τάξεις τῆς Μέσης.

Ἡ σύλληψη καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ Παραγωγικοῦ τῆς νέας μας γλώσσας παρουσιάζει δυσκολίες μεγαλύτερες ἀπὸ τὸ Τυπικὸ, ἀμα θέλομε νὰ μεταφέρωμε σ' αὐτὴ, καθὼς εἶναι σωστὸ, τὸ κέντρο τοῦ βάρους καὶ ἀπὸ τὴ βάση αὐτὴ νὰ κρίνωμε τὴν ἱστορίαν της καὶ τὴ σχέση τῶν λέξεων της, — ἐκτὸς ἂν θέλωμε, πρῶτα ποὺ δὲ θὰ ἦταν σωστὸ, νὰ δώσωμε καὶ στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο Ἱστορικὴ Γραμματικὴ. Τὰ δρια παλιῶν καὶ νέων παραγωγικῶν φαινομένων δὲν ξεχωρίζονται πάντοτε εὐκόλα, συχνὰ οὔτε κἀν ὑπάρχουν· λέξεις παράγωγες γιὰ τὴν ἀρχαία Γραμματικὴ εἶναι γιὰ τὴ νέα ἀπλές, καὶ ἡ πραγματικὴ σχέση ἀνάμεσα στὶς λέξεις θολώνεται ἀπὸ ἔξωτερικὲς ἀναλογικὲς ἐπιδράσεις ἢ μὲ τὴν ἐξαφάνιση τῶν ἀρχικῶν τύπων. Γι' αὐτὸ ἡ γραμματικὴ σχηματοποίηση ποὺ παίρνει βάση τῆς τῆς νέας γλώσσας ἀναγκάζεται κάποτε νὰ ξεγλιστρήσῃ καὶ σὲ κάποιες ἀνακρίθειες, ποὺ πρέπει ὅμως νὰ λογαριαστοῦν καὶ αὐτὲς γιὰ ἀλήθειες σχολικῆς.

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη πὼς μαζὶ μὲ τοὺς τύπους ἀναγράφηκαν στὸ Γ' Μῆρος καὶ φαινόμενα συνταχτικὰ ποὺ σχετίζονται ἅμεσα μ' ἐκείνους, ἰδίως ὅταν εἶχαν ἐπικαιρότητα γιὰ τὰ ζητήματα ποὺ γεννᾷ ἢ καλλιέργεια τῆς μητρικῆς γλώσσας.

* *

Ἡ Γραμματικὴ αὐτὴ, γραμμμένη γιὰ νὰ δρίση τὸν κανόνα τῆς νέας κοινῆς, ἦταν φυσικὸ νὰ υἱοθετησῆ καὶ κανόνες ρυθμιστικούς, ἐπομένως περιοριστικούς γιὰ τὴ σημερινὴ χρῆση καὶ κάπως ἀλύγιστους καὶ ἀνασχετικούς ὡς πρὸς τὴν αὐριανὴ ἐξέλιξη. Ἐγίνε ὡστόσο προσπάθεια νὰ συγκεραστοῦν ἡ παλιὰ στενὴ γραμματικὴ παράδοση, ἡ τόσο συνηθισμένη στὴν πατρίδα μας, μὲ τὸ πνεῦμα τῆς γλωσσολογίας καὶ τῆς νέας γραμματικῆς, ὅπως γίνεται καὶ σὲ νεώτερες Γραμματικὲς γιὰ ξένες γλώσσες, καὶ νὰ δειχτῆ ἡ γλώσσα, ὅπου μποροῦσε, ὄχι σὰν κάτι ἔτοιμο καὶ κοκαλιασμένο γιὰ πάντα, παρὰ μέσα στὴν ἀνανεωτικὴ τῆς ζωῆ καὶ ἐξέλιξη· μπορεῖ καὶ τὸ νέο ν' ἀξίζη τὴ συμπάθειά μας καὶ ἀν' ἀκόμη δὲν ἐπικράτησε. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ καλλιλογικὲς ἀπαγορεύσεις δὲν εἶναι πάντοτε αὐστηρὲς καὶ ἀπόλυτες.

* *

Ὅλες οἱ διάφορες δυσκολίες πὺ μνημονεύτηκαν παραπάνω ἀντικρίστηκαν κατὰ πρόσωπο πρὸς κάθε διεύθυνση. Ἐπιζητήθηκε νὰ δοθῆ μὲ τὴ Γραμματικὴ αὐτὴ ἓνα στήριγμα καὶ ἓνας ὁδηγὸς μέσα στὴ σημερινὴ ἀκαταστασία καὶ ἔγινε προσπάθεια νὰ δοθῆ στὰ ἐπίμαχα ζητήματα ἡ καλύτερη λύση, μὲ ὄλο τὸν κίνδυνο νὰ πολλαπλασιαστοῦν ἔτσι οἱ ἀντιρρήσεις, ἀφοῦ γιὰ κάθε λέξη καὶ γιὰ κάθε τύπο θὰ ὑπάρξουν πάντοτε ὄσοι θὰ τὰ ἤθελαν διαφορετικὰ. Νομίστηκε ὄμως καλύτερα νὰ ὑπερنيκηθοῦν οἱ δυσκολίες ἀπὸ τὴ Γραμματικὴ καὶ μέσα τῆς, καὶ ὄχι νὰ βρεθοῦν καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἔκδοσή τῆς ἀβοήθητοι οἱ ἀναγνώστες, μὲ τὰ ἴδια προβλήματα καὶ τὶς ἴδιες πάντα ἀπορίες ἐμπρὸς τοὺς.

Αὐτὲς οἱ δυσκολίες καὶ αὐτὴ ἡ προσπάθεια εἶχαν γι' ἀποτέλεσμα νὰ γίνῃ ὁ ὄγκος τοῦ βιβλίου πιδὲ μεγάλος ἀπ' ὄτι θὰ περιμέναν πολλοί· ἦταν ὄμως αὐτὸ ἀναγκαῖο, ἀφοῦ εἶναι τόσο ποικίλο τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ τόσο πολλαπλὲς οἱ ἀνάγκες καὶ ἀπορίες. Μιὰ συνηθισμένη Γραμματικὴ, πὺ βγαίνει σὲ ὄμυλότερες γλωσσικὲς περιστάσεις, ὄυτε τόσες διασαφήσεις χρειάζεται οὔτε συνοδεύεται ἀπὸ Ὀρθογραφικὸ Ὀδηγὸ· μιὰ Ἐπιτομὴ τῆς θὰ μποροῦσε ἐδὼ ν' ἀνταποκριθῆ συμπληρωματικὰ σὲ προχειρότερη χρῆση. Γιὰ νὰ ἐλαττωθοῦν ὡστόσο οἱ δυσκο-

λίες από τὸ πλῆθος τῆς ὕλης, δόθηκε καὶ τυπωτικά ἢ φροντίδα νὰ γίνῃ αὐτὴ εὐσύνοπτη, μὲ τίς σημειώσεις καὶ τίς ὑποσημειώσεις ποὺ τυπώθηκαν μὲ μικρότερα γράμματα, καὶ μὲ τὴν κατανομὴν σὲ κεφάλαια μὲ τίς ὑποδιαίρέσεις τους καὶ σὲ παραγράφους ἀριθμημένους, μὲ ἀφθονες παραπομπές. Τὸ σύστημα τῶν παραπομπῶν μέσα στὸ βιβλίον γίνεται πάντοτε στὸν ἀριθμὸ τῶν παραγράφων, ἐκτὸς ὅταν ἀναφέρεται ἐξαιρετικὰ τὸ σελ. ἢ σ. Δὲ γίνεται καμιὰ παραπομπὴ ἀπὸ κύριον μέρος τοῦ βιβλίου στὰ δύο εἰσχωγικὰ κεφάλαια, ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητα καὶ δὲν ἀντιπροσωπεύονται οὔτε στὰ Εὐρετήρια. Ἄξιζει ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ἢ Διεύθυνση τοῦ Τυπογραφείου τῆς «Ἑλληνικῆς Ἐκδοτικῆς Ἑταιρείας» Α. Ε., γιὰ τὴν προθυμίαν ποὺ ἔδειξε νὰ παρουσιαστῇ τὸ βιβλίον ὅσο γίνεται ἄριστον τυπωτικά.

* * *

Ὁ συντάκτης τῆς τρίτης στῆ χρονολογικῆ σειρά νεοελληνικῆς Γραμματικῆς Σ. Πόρτιος ἔγραφε στὸ λατινόγλωσσο πρόλογόν της (1638) : «Ὅλοι σχεδὸν τὴν περιμένουν καὶ τὴν ἐπιθυμοῦν, πολλοὶ τὴν ὑποσχέθηκαν ἄδικα . . . ἀλλὰ κανεὶς ὡς τώρα δὲν τὴν ἔδωσε ἀρκετὰ καλὰ . . . Ἔργο μεγάλο ὥστόσο καὶ πολὺ δύσκολο !» Μὲ ὅλη τὴν πρόοδο καὶ τίς σημαντικὰς προεργασίας ποὺ χαρήκαμε ἀπὸ τότε καὶ ποὺ τίς καρπώθηκε καὶ ἡ σημερινὴ Γραμματικὴ, τὰ λόγια ἐκεῖνα δὲν ἔχασαν οὔτε ὕστερ' ἀπὸ τριακόσια χρόνια τὴν ἐπικαιρότητά τους. Θὰ κατορθώσῃ τάχα ἡ τελευταία αὐτὴ Γραμματικὴ ν' ἀλλάξῃ τὴν κατάστασιν καὶ νὰ σημειώσῃ ἓνα σταθμὸν;

Μὲ τὴ Νεοελληνικὴν τοῦ Γραμματικῆ θ' ἀποχτήσῃ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον τὸ σωστὸ γλωσσικὸ ὄργανον τῆς διδασκαλίας, ποὺ ἢ πολὺχρονὴν τοῦ ἔλλειψῃ τόσο δυσκόλευε τὸ οὐσιαστικὸν μορφωτικὸν τοῦ ἔργου. Μὲ αὐτὴ θὰ προσέξῃ ὁ δάσκαλος καλύτερα τὴν γλωσσικὴν ἰδιοφυῖαν τοῦ λαοῦ του, εἰς ὁμορφίαν καὶ τίς ἰδιορρυθμίας τῆς γλώσσας του μαζί μὲ τοὺς λαογραφικοὺς καὶ λογοτεχνικοὺς της θησαυρούς· καὶ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην του γι' αὐτὴ θὰ τὰ μεταδώσῃ ἀποτελεσματικότερα καὶ στὰ ἑλληνόπαιδα, ὅταν θὰ τὰ κἀνῃ κοινωνοὺς τῶν δημιουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς. Αὐτὴ τέλος θὰ φέρῃ περισσότερη ἀρμονίαν ἀνάμεσα στὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ τὴν παιδείαν του, καὶ θὰ συντελέσῃ νὰ ἐνοποιηθῇ καὶ νὰ καλλιεργηθῇ καλύτερα ἢ ἔθνικὴν γλῶσσαν, ποὺ τὴν σημασίαν της, σὰν

Ένα από τὰ πολυτιμότερα ἀγαθὰ τοῦ ἐθνισμοῦ μας, τὴ νιώθομε πάλι βαθιὰ στὶς μέρες ποὺ περνοῦμε.

Ἐπάρχει βέβαιη ἐλπίδα πὼς οἱ θλιθερὲς ἐξωσχολικὲς ἀντιδράσεις γιὰ τὴ γραμματικὴ ρύθμιση τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσας πέρασαν πιά ὀριστικά. Ἄν στὰ 1920 ἀκόμη δὲν ἐνωθῶν πολλοὶ τὴν ἀνάγκη νὰ διδάσκεται Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ καὶ μάλιστα τὴν ἔλεγαν ἀνύπαρχτη, σήμερα δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποὺ νὰ βασανίζεται ἀπὸ τέτοιες πλάνες καὶ μεσαιωνικὲς προλήψεις. Ἡ νέα γενεὰ ἀποζητᾷ ἀπὸ καιρὸ τὴ Γραμματικὴ. Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ στὸ σύνολό τους ἐνωσαν τὸ ἀπροχώρητο ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἔλλειψή της. Τὸ Κράτος, ἀφοῦ ταλαντεύτηκε γιὰ μισὴ γενεὰ, παίρνοντας πιά ἀποφασιστικὰ τὴν πρωτοβουλία στεγάζει τὸ ἴδιο σήμερα σ' ἐπίσημη ἐκδοση τὴν ἄγραφη γραμματικὴ ποὺ διαμόρφωσε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς—ἄξιος νὰ τιμηθῆ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Παιδεία μὲ τὴ Γραμματικὴ τῆς γλώσσας του, ποὺ θὰ μορφώσῃ τὰ παιδιά του.

Ἡ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ ποὺ βλέπει τὸ φῶς μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, παραδίδεται στὴ δημοσιότητα μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ προἰδεάστηκαν ἐμπνευσμένοι πρωτοπόροι τῆς νεώτερης πνευματικῆς Ἑλλάδας καὶ πὼς θ' ἀνταποκριθῆ στὶς προσδοκίαι καὶ στὶς ἀξιώσεις τοῦ κράτους, τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου, τῶν συγγραφέων, τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῆς φωτισμένης κοινωνίας.

Ἀθήνα, 12 Ἰουνίου 1941

ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

<p>αι. αιώνας αιτ. αιτιατική ἀμετάβ. ἀμετάβητο ἄορ. ἄοριστος ἀρχ. ἀρχαῖος βλ. βλέπε γεωμ(ετρ). γεωμετρικὸς γεν. γενική δημ. δημοτικὸς ἐκκλησ. ἐκκλησιαστικὸς ἐν(ικ). ἐνικός ἐπίθ. ἐπίθετο κ. καὶ κ.δ. καὶ ἄλλα κλητ. κλητική μεταβ. μεταβατικὸς μεταφορ. μεταφορικὸς μων. μεσαιωνικὸς μτχ. μετοχή ὄνομ. ὀνομαστική</p>	<p>ὄρ. ὄρος ὄρθ. ὀρθογραφία οὐσ(ιαστ). οὐσιαστικὸς παρακ. παρακάτω παραπ. παραπάνω πβ., πρβ. παράβαλε παροξ. παροξύτονος πληθ. πληθυντικὸς ποιητ. ποιητικὸς προπαροξ. προπαροξύτονος προπερισπ. προπερισπῶμενος προσταχτ. προσταχτική προφ. προφέρεται σημ. σημείωση σπάν. σπάνιο σπανιότ. σπανιότερα στίχ. στίχος στρατιωτ. στρατιωτικὸς ὑπ(οσημ). ὑποσημείωση</p>
---	---

Ἔχουν κλειστῆ σὲ παρένθεση γλωσσικά στοιχεῖα πού συχνά παραλείπονται: (δ)ρωτῶ, τή(ν), φυλά(γ)ω, ἢ δεύτεροι τύποι μιᾶς λέξης: κανένας (κανείς), ἢ δευτερώτεροι: σκοινάβω (σκοινάφτω).

Ἡ παρένθεση χρησιμεύει ἀκόμη καὶ γιὰ νὰ δηλωθῆ πῶς πρόκειται γιὰ φωνητική ἀπόδοση, γιὰ τὴν προφορὰ ἐκείνου πού κλείνεται στὴν παρένθεση, καὶ ὄχι γιὰ τὴ γραφὴ του. Ἔτσι λ.χ. «τὴ κατάληξη (ίζο)» σημαίνει: ἡ κατάληξη πού προφέρεται ἔτσι — ἀδιάφορο ἂν θὰ γραφτῆ -ίζω, -ύζω, -ήζω, -είζω ἢ -οίζω.

Οἱ ἀριθμοὶ σὲ παρένθεση ἀναφέρονται στοὺς ἀντίστοιχους παραγράφους τοῦ βιβλίου (ἐκτός οἷαν γίνεται ρητὰ ἢ παραπομπὴ σὲ σελίδα). Τὸ α. πού κάποτε ἀκόλουθεῖ, σημαίνει πῶς ἡ παραπομπὴ γίνεται καὶ στὸν ἀκόλουθο παράγραφο ἢ καὶ στοὺς ἀκόλουθους παραγράφους.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

1. Ἡ γλῶσσα πού μιλεῖ σήμερα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἦταν πάντοτε ἡ ἴδια. Σιγανὲς καὶ ἀνεπαισθητὲς συνήθως ἀλλαγὲς μετασηματίσταν μέσα σ' αἰῶνες καὶ χιλιετηρίδες τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, σύμφωνα μὲ νόμους γλωσσικοὺς πού κυβερνοῦν τὴν ἐξέλιξη κάθε γλώσσας. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸν παλιότατο ἀρχικὸ τῆς τύπο πῆρε στὶς διάφορες ἐποχὲς ποικίλες μορφές, ὥσπου διαμορφώθηκε, στοὺς τελευταίους αἰῶνες, στὸν τύπο πού ἔχει σήμερα ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα. Εἶναι αὐτὴ, στὴ γραμματικὴ τῆς ὑφῆ, ἡ ἀρχαία γλῶσσα, πού μιλημένη ἀδιάκοπα ἀπὸ χεῖλη Ἑλλήνων γιὰ τρεῖς καὶ τέσσερις χιλιάδες χρόνια ἄλλαξε ἀπὸ χεῖλη σὲ χεῖλη καὶ ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴ σημερινή τῆς μορφή.

2. Παλιότατη ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦταν ἡ *πρωτοελληνικὴ*. Τὴ μιλοῦσαν οἱ πρόγονοι ἐκείνων πού ὀνομάστηκαν ἀργότερα Ἕλληνες, πρὶν ἀκόμη κατεβοῦν στὴν ἑλληνικὴ γῆ καὶ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτή. Πρῶτο σημαντικό περιστατικὸ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας εἶναι ἡ ἀνάμιξη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας μὲ ἀφθονες λέξεις ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν λαῶν πού κατοικοῦσαν ὡς τότε στὴν Ἑλλάδα, στὴν τρίτη προχριστιανικὴ χιλιετηρίδα.

3. Ἡ *ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα* παρουσιάζεται ἐξαρχῆς χωρισμένη σὲ *διαλέκτους* μὲ τὶς ὑποδιαίρεσεις τους. Μιλοῦν σὲ κάθε τόπο ἓνα ξεχωριστὸ ἰδίωμα, καὶ αὐτὸ γράφουν. Ἀπὸ τὰ ἰδιώματα αὐτὰ διαμορφώνονται *τοπικὲς κοινές*, ὥσπου ἀρχίζει νὰ ἐπιβάλλεται, μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἀκμὴ τῶν Ἀθηναίων, στὸν 5. αἰῶνα, ἡ *ἀττικὴ διάλεκτος*. Αὐτὴ γίνεται δευτέρη γλῶσσα τῶν συμμάχων τῶν Ἀθηναίων, ἔπειτα καὶ ἄλλων, ὅλο καὶ περισσότερων, Ἑλλήνων.

4. Τὴν ἀττικὴ διάλεκτο εἶχε βάσιν ἡ πρώτη κοινὴ γλώσσα ποὺ ἀπόκτησε ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμός, μόλις στὴ μετακλασικὴ ἐποχῇ, ἡ **ἐλλη- νιστικὴ ἢ ἀλεξανδρινὴ κοινὴ**, ποὺ διαμορφώθηκε μέσα σ' αἰῶνες παίρνοντας στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες διαλέκτους καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν ἰωνικὴ (300 π.Χ. - 300 μ.Χ. περίπου). Τὴν κοινὴ αὐτὴ μιλοῦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἐξελληνισμένοι, ξενόγλωσσοι ὡς τότε κάτοικοι τῆς Ἀνατολῆς (Μικρασία, Συρία, Περσία, ἄκομη καὶ Αἴγυπτος) ὕστερ' ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῆς στὸ Μεγάλου Ἀλέξανδρου, στοὺς διαδόχους του καὶ στοὺς Ρωμαίους.

5. Ἡ γλώσσα αὐτὴ, μὲ τὰ χρόνια ποὺ εἶχαν περάσει ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ μὲ τὸ ν' ἀπλωθῆ καὶ νὰ γίνῃ διεθνικὴ γλώσσα γιὰ ὀλόκληρο κόσμον καὶ κοινὸ ὄργανο γιὰ ἑκατομμύρια ὁμογλώσσους, εἶχε χάσει τὴν παλιότερὴ τῆς μορφή καὶ παρουσίασε ἄφθονους νεωτερισμούς.

Στὴ φωνητικὴ παίρνουν πολλὰ ἀρχαῖα φωνήεντα, δίφθογγοι καὶ σύμφωνα τῆ σημερινῆ τους προφορᾶ· ὁ τονισμὸς ἀλλάζει βασικὰ καὶ ἀπὸ μουσικὸς γίνεται δυναμικὸς, χάνεται ἡ ποικιλία τῶν τριῶν ἀρχαίων τόνων καὶ ἀλλάζει καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς γλώσσας, ἀφοῦ ἔλειψε ἡ διαφορὰ τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχέων.

Μὲ τὶς νέες πολιτικὲς ἰδέες καὶ συνήθειες ἀλλάζει καὶ ἀνανεώνεται τὸ λεξιλόγιον, ποὺ ἔχει τώρα νὰ ἐκφράσῃ ἕνα νέο κόσμον, τὸν ἑλληνο-ανατολικό, ρωμαϊκὸ καὶ χριστιανικόν. Παλιῆς κληρονομημένες λέξεις ἀλλάζουν συχνὰ σημασίαν (τὸ βρέχω ὑγραίνω, παίρνει τὴν σημασίαν τοῦ ὕω), ἄλλες χάνονται (οἷς - οἶος), πολιτογραφοῦνται λέξεις ξένες· λέξεις ποὺ λέγονταν ὡς τότε ξεσυνηθίζονται καὶ σβήνουν καὶ παραμερίζονται (ὅσο πρόκειται γιὰ ἔθνοις ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν) ἀπὸ ἄλλες λέξεις ποὺ λέγονταν, ἀπὸ ξένες ποὺ τότε μπαίνουν ἢ ἀπὸ νέα παρὰ γω γα ποὺ καθιερώνονται ἄφθονα στὴ θέσιν τῶν παλιῶν (ἀντὶ ἐρυθρός τὸ κόκκινος, ἀπὸ τὸ κόκκος, εἶδος ἐντόμου ποὺ ζῆ παρασιτικὰ στὸ πουρνάρι). Πολλὲς λέξεις, ἰδίως λιγούσλλαβες καὶ τριτόκλιτες, παραμερίζονται ἀπὸ τὰ ὑποκοριστικά τους (ἄλως : ἀλώνιον, κτεῖς : κτένιον).

Στὸ τυπικὸ περιορίζεται ὁ παλιὸς πλοῦτος. Χάνεται τελειωτικὰ ὁ δυϊκὸς καὶ μισοσβῆνει ἡ εὐκτική. Ξεσυνηθίζονται ὀλόκληροι τύποι ἐγκλίσεων, χρόνων καὶ τύπων (ἀκούσομαι : ἀκούσω, ἐφθην : ἐφθασα). Λιγοστεύουν οἱ ἀνώμαλοι τύποι στ' ὄνομα (ναῦς νηός : πλοῖον πλοίου,

οὐς ὠτός : ὠτίον ὠτίου) καὶ στὸ ρῆμα (ἦν : ἤμην, οἶδα οἶδα ἴσμεν ἴσασι : οἶδα οἶδες οἶδαμεν οἶδασι). Σβήνει ἡ ἀττική κλίση καὶ τὰ τριτόκλιτα ἀρχίζουν νὰ ἐξομοιώνονται μὲ τὰ πρωτόκλιτα (τὸν βασιλέαν κατὰ τὸ τὸν ταμίαν· τοὺς μῆνες κατὰ τὸ οἱ μῆνες, καὶ ἔπειτα οἱ παροδίτες, τὰς τιμές· ἡ Κλειῶ - τῆς Κλειῶς). Τὰ ρήματα σὲ -μι καταλήγουν τώρα σὲ -ω. Σχηματίζουν ἔγραψες ἀντὶ ἔγραψας, κατὰ τὸ ἔγραψες, καὶ ἔγραφον (ἐγώ), ἀλλὰ ἔγραφαν (ἐκεῖνοι) ἀντὶ ἔγραφον, κατὰ τὸ ἔλυσαν.

Μὲ τὶς ἀλλαγές αὐτὲς ἰσοπεδώνονται πολλὲς ἀνωμαλίες τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας· ἡ ἀρχαία κλιτικὴ ποικιλία γίνεται ἀπλούστερη καὶ ἡ γλώσσα εὐκολώτερη.

Παράλληλα, ὡς πρὸς τὴ σύνταξη, ἡ γλώσσα ἀπὸ συνθετικὴ πού ἦταν πρὶν γίνεται ἀναλυτικότερη, ἀφοῦ ἐκφράζεται τώρα μὲ περισσότερες λέξεις ὅ,τι λεγόταν ὡς τότε μὲ πλουσιότερο τυπικό. Συνηθίζονται τώρα σὲ περισσότερες περιστάσεις οἱ προθέσεις καὶ οἱ ἐμπρόθετες πτώσεις.

6. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἀλλαγές αὐτές, πού μερικές τους εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα, συνεχίστηκαν καὶ ὀλοκληρώθηκαν ἀργότερα (αιτιατικὴ τριτοκλίτων σὲ -ες, ἐλάσσονες, βρισκομε γραμμένη ἤδη ἀπὸ τὸν 6. αἰῶνα π.Χ., καὶ ἤδη στὸν Ξενοφῶντα διαβάζομε στὴ θέση τοῦ ἔτι τὸ ἀκμήν, πρόδρομο τοῦ νεοελληνικοῦ ἀκόμη : ὁ ὄχλος ἀκμήν διέβαινε).

Στοὺς νεωτερισμοὺς τῆς ἐλληνιστικῆς κοινῆς ἔχομε τόσο ἀφθονα καὶ τόσο χαρακτηριστικὰ προμηνύματα τῆς νέας μας γλώσσας, ὥστε μποροῦμε νὰ θεωρήσωμε τὴν κοινὴ αὐτὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ σημαντικώτατο σταθμὸ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας καὶ ἀρχὴ καὶ πρώτη ἐμφάνιση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας.

Ἡ Νέα Διαθήκη εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα μεγάλα κείμενα πού καθρεφτίζουν τὴ γλώσσα αὐτὴ καὶ λογαριάζεται γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες πηγές της.

7. Στὴν ἴδια ἐποχῇ, στὰ χρόνια περίπου τοῦ Χριστοῦ, ἀρχίζει καὶ ἡ περίοδος τῆς διγλωσσίας, πού μὲ διάφορες μορφές διατηρήθηκε ὡς τὶς μέρες μας. Οἱ λόγιοι ἀρχίζουν νὰ μεταχειρίζονται γράφοντας ὄχι πιά τὴ σύγχρονη γλώσσα, ὅπως περίπου γινόταν στὴν

κλασικὴ ἀρχαιότητα καὶ ὡς τότε, παρὰ— ὅσο μποροῦσαν — τὴν ἀττικὴν διάλεκτο τῶν παλιῶν συγγραφέων, πού λογαριάζονται τώρα δόκιμοι καὶ κλασικοί. Ἐλπίζουν πὼς ἡ μίμηση αὐτὴ θὰ βοηθήσῃ νὰ ξαναγραφοῦν ἔργα ἰσάξια τῶν ἀρχαίων.

Ὁ ἀττικισμὸς αὐτός, ὅπως ὀνομάστηκε, δὲν κατόρθωσε νὰ σταματήσει τὴν ἀνανέωση καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωντανῆς γλώσσας, πού ἐξακολούθησε γιὰ δύο χιλιάδες χρόνια ν' ἀλλάζῃ ὡς σήμερα. Ἐπικράτησε ὅμως γρήγορα στὴ γραπτὴ γλώσσα, καὶ ἀπὸ τότε ὅσοι ἔγραφαν ἐπηρεάζονταν λίγο πολὺ ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ καὶ τὸν κανόνα τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, πού νομιζόταν ὡς τὸν αἰῶνα μας ἀκόμη ἢ μόνη σωστή. Ἔτσι ὁ ἀττικισμὸς εἶχε βαρυσήμαντες καὶ ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη καὶ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Μὲ τὸ γραμματικὸ διχασμὸ πού εἶχε γιὰ ἐπακόλουθο καὶ πού γινόταν μὲ τὸν καιρὸ βαρύτερος, καθιέρωσε ὁ ἀττικισμὸς καὶ ἕναν ψυχικὸ διχασμὸ σὲ κάθε ὁμόγλωσσο· ἐμπόδισε τὴν ἐλεύθερη ἔκφραση, ἰδίως στὸ γραπτὸ λόγο· ἐμπόδισε τὸ ἀντισημα καὶ τὴν ἐπίδραση τῆς λογοτεχνίας στὸ μεγάλο κοινὸ καὶ ἀνοίξε χάσμα ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ στὴν παιδεία του, πού ἔργο της ἔχει νὰ τοῦ μεταδώσῃ μὲ τὴ γλώσσα του τ' ἀγαθὰ τοῦ ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ.

8. Στὴ μακρόχρονη *μυσαιωνικὴ ἐποχὴ* (330-1453 μ.Χ.) συνεχίζεται ἡ σιγανὴ μεταβολὴ καὶ ὁ συγχρονισμὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας· στὸν 11. αἰῶνα κοντεύει πιά νὰ πάρῃ τὸ σημερινό της τύπο. Ἔχουν συμπληρωθῆ οἱ ἀλλαγές στὴν προφορὰ καὶ ὁ ἐξομαλισμὸς τῶν περισσότερων ὀνοματικῶν τύπων. Ἡ δοτικὴ ἔχει πιά σβῆσει· ἡ παλιὰ τρίτη κλίση ὅλο καὶ περισσότερο ἀνακατώνεται μὲ τὴν πρώτη, καὶ ἡ νέα κλίση δείχνεται ἤδη διαμορφωμένη (ὁ *πατέρας* - τοῦ *πατέρα*, ἡ *πόλη* - τῆς *πόλης*, ἡ *Σαλαμίνα*, οἱ *ταμίες*, οἱ *διοικήσες*). Στὸ ρῆμα καθιερώνονται οἱ περιφραστικοὶ τύποι *θέλω γράφειν*, *ἔχω κατακλιθῆν*· ἡ ἐνεργητικὴ ἐνεστωτικὴ μετοχὴ γίνεται ἀκλιτὴ σὲ *-οντα(ς)*. Παρουσιάζονται τὰ μόρια *νά*, *ἄς*. Στὸ παραγωγικὸ μεγαλώνει ἡ ἐκφραστικότης τῆς γλώσσας μὲ νέες παραγωγικὲς καταλήξεις καὶ μὲ σύνθετα, καθὼς *καλοκτένιστος*, *παχυμουλαράτος*, *ἀκροκτύπησα*, *συχνοέρχομαι*.

Μερικοὺς αἰῶνες ἀργότερα, ὅταν σβῆνῃ τὸ Βυζάντιο, ἡ ζωντανὴ γλώσσα εἶναι πιά σχεδὸν ἴδια μὲ τὴ σημερινή.

Σὲ ὀλόκληρη αὐτὴ τὴν ἐποχὴ οἱ περισσότεροι λόγιοι, ἐπηρεα-

σμένοι ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἄττικισμοῦ, ἀποφεύγουν νὰ γράψουν τὴ ζωντανὴ γλώσσα, πὺ τὴν περιφρονοῦν. Ἡ γραπτὴ γλώσσα ἀρχαίξει ὅσο μπορεῖ σὲ ὄλη σχεδὸν τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ, μὲ ὄλες τὶς ἀντίθετες προσπάθειες, στοὺς τελευταίους μάλιστα αἰῶνες ὄλο καὶ περισσότερο. Ἔτσι ἡ ἀπόστασή της ἀπὸ τὴ γλώσσα πὺ μιλιέται, καὶ πὺ ἐγινε πὺ σύγχρονη, γίνεται μεγαλύτερη.

9. Στὴν *ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας* δυναμώνει ἡ διαφοροποίηση νέων ἰδιωμάτων καὶ παράλληλα διαμορφώνονται νέες *τοπικὲς κοινές*. Μὲ τὸ νὰ μείνη ὄστόσο στοὺς πρώτους της αἰῶνες ὁ λαὸς χωρὶς παιδεία, φτωχαίνει τὸ λεξιλόγιό του γιὰ πολλοὺς κύκλους ἐννοιῶν. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς σημειώνεται ἀξιοσημείωτη μεταστροφή στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ αὐτὴ ἔχει τὸν ἀντίκτυπό της καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς προφορικῆς καὶ τῆς γραπτῆς γλώσσας. Στὴν Κρήτη ἀρχίζουν νὰ καλλιεργοῦν τὴν *κρητικὴ κοινὴ* στὴ λογοτεχνία (Ἐρωτόκριτος, Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, Ἐρωφίλη κτλ.).

Ἡ εὐόωνη αὐτὴ προσπάθεια κόβεται μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1669), ἄλλα κατὰ τὸ 1800 τὸ ξύπνημα τῆς παιδείας, ἡ διάδοση τῆς τυπογραφίας, τὸ παράδειγμα τῆς Εὐρώπης καὶ γενικότερα ἡ ἀνάγκη τοῦ συγχρονισμοῦ δυναμώνουν μιὰ ζύμωση στοὺς πνευματικούς κύκλους. Σκοπὸ ἔχει ἡ ζύμωση αὐτὴ νὰ καθιερώση στὴ θέση τῆς ἀρχαϊκῆς γλώσσας τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ κοινὴ ἐθνικὴ γραπτὴ γλώσσα, τὴν *κοινὴ λαϊκὴ*, ὄπως δείχεται πιά, στὰ βασικά της σημεία, διαμορφωμένη στὰ μεγαλύτερα κέντρα τῆς νότιας προπάντων παλιᾶς Ἑλλάδας. Τὴ λύση αὐτὴ τὴ ζητοῦν οἱ πὺ φωτισμένοι λόγιοι καὶ ἱερωμένοι τῆς ἐποχῆς, ἀκόμη καὶ ὁ Κοραῆς, ἄν καὶ σὲ κάπως διαφορετικὴ βάση. Οἱ ρίζες ὄμως τοῦ παλιοῦ ἄττικισμοῦ δείχνονται ἀκαταγώνιστες. Οἱ περισσότεροὶ λόγιοι ἐξακολουθοῦν νὰ περιφρονοῦν τὴ λαϊκὴ καὶ ἐπιμένουν νὰ καθιερωθῇ ἡ ἀρχαϊκὴ γλώσσα, καὶ στὸ τέλος ἐπικρατεῖ, σὰ συμβιβαστικὴ διέξοδος, ὁ «καλλωπισμός», δηλαδὴ ὁ καθαρισμὸς τῆς νέας γλώσσας, πὺ καθὼς προσδοκοῦσαν οἱ ἀρχηγοὶ του θὰ ὄδηγοῦσε γοργὰ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ σὲ μιὰ ἑλληνικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀναγέννηση.

10. Ἡ *νέα ἑλληνικὴ γλώσσα*, καθὼς εἶναι διαμορφωμένη κατὰ τὰ 1800 καὶ κρυσταλλωμένη στὴ δημοτικὴ ποίηση, δὲν παρουσιάζει

πιὰ παρὰ ἐλάχιστες γραμματικὲς διαφορὰς ἀπὸ τῆ γλώσσα τοῦ 15. αἰώνα.

Ἡ π ρ ο φ ο ρ ᾶ τῆς εἶναι ἀρκετὰ εὐχηχῆ· τὸ λεξιλόγιον, πλούσιο στὸν κύκλον τῶν ἐννοιῶν ποὺ ἀνταποκρίνονταν στὴ βαθμίδα τῆς τότε ζωῆς καὶ παιδείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ μ' ἐκφραστικότητα καὶ εὐλυγισία μοναδική, καθὼς φανερῶνεται στὸν παραγωγικὸ πλοῦτον τῆς γλώσσας. Οἱ ἀρετὲς αὐτὲς χαρακτηρίζονται ἀπὸ πλούσια σύνθεση καὶ ἀπὸ πλῆθος παραγωγικῆς καταλήξεως, ποὺ ἐκφράζουν σύντομα καὶ μὲ ἀκρίβεια ἄφθονες ἐννοιες καὶ ἀποχρώσεις.

Τὸ τυπικόν, ὀμαλότερον καὶ πιὸ ἀπλὸν ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπὸ τὸ μεσαιωνικόν, παρουσιάζει σὲ μερικὲς περιστάσεις πλουτισμόν, καθὼς λ.χ. στὸ μέλλοντα, ποὺ ξεχωρίζει τὸ στιγμαῖον, ὅ,τι γίνεται μιὰ φορὰ, ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἐξακολουθεῖ ἢ ξαναγίνεται (θά πέσης - θὰ πέφτης, θὰ τραγουδῶ - θὰ τραγουδήσω). Γενικὰ ὅμως τὸ τυπικόν εἶναι πιὸ ἀπλόν. Ἀπὸ τὶς πτώσεις ἀρχίζει νὰ κλονίζεται καὶ ἡ γενική, ἄχρηστη ἢ σπάνια, ὅχι μόνον τοῦ πληθυντικοῦ (δὲν τὴ σχηματίζουν λ.χ. θηλυκὰ καθὼς οἱ βοσκοποῦλες, οἱ μύτες, οἱ στενοχώριες, καὶ δύσκολα θὰ τὴ σχηματίσουν τὰ ξενικὰ θηλυκὰ: οἱ γαλόσες, οἱ τιράντες), παρὰ καὶ τοῦ ἐνικοῦ, τουλάχιστον σὲ πολλὰ ἰδιώματα. Ἡ μορφολογικὴ ὥσπότεσος αὐτὴ λιτότητα δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἐκφραστικότητα τῆς γλώσσας, ἀφοῦ αὐτὴ κατορθώνει νὰ ἐκφράσῃ μὲ ἄλλα συντακτικὰ μέσα ἐκεῖνον ποὺ ὡς τότε ἀποδινόταν μὲ ξεχωριστοὺς τύπους. Τὸ ἴδιον εἶχε γίνει καὶ μὲ τὰ ἑλληνικὰ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ποὺ εἶχαν ἀπλοποιήσει τὸ παλιότατον, πλουσιότερον τυπικόν, χωρὶς νὰ ζημιωθῆ ἢ ἐκφραστικὴ τους δύναμη.

11. Στὸ 19. αἰώνα, ἰδίως ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, μὲ τοὺς νέους ὄρους τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς σημειώνεται μιὰ νέα ἐποχή, ὅχι τόσο πιὰ γιὰ τὴ στενὰ γραμματικὴ ἐξέλιξιν, ὅσο γιὰ τὴ λεξιλογικὴ διαμόρφωση τῆς νέας γλώσσας. Ἐνῶ μὲ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Τούρκων ξεχνιοῦνται ἢ παραμερίζονται πολλὰς ξένες λέξεις τοῦ ξενόγλωσσου ὡς τότε κράτους, καθιερῶνται ἄφθονες λόγιες, προπάντων ὅσο ἐκφράζουν νέες ἐννοιες. Καὶ εἶναι αὐτὲς πάρα πολλές, ὅπως εἶναι φυσικόν γιὰ ἔθνος ποὺ προσπαθεῖ ν' ἀναγεννηθῆ καὶ νὰ κάμῃ δικόν του τὸν ἔτοιμον εὐρωπαϊκόν πολιτισμόν. Τὸ πλατὺ αὐτὸ στρώμα ἀπὸ λόγιες λέξεις, ποὺ πολιτογραφῆθησαν ἀπὸ τότε μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ σχολείου καὶ τῆς γραπτῆς γλώσσας, ὅχι μόνον ἔχει γιὰ ἀπο-

τέλεσμα νὰ δημιουργηθῇ στὴ νέα γλώσσα μιὰ λεξιλογικὴ διφυΐα, παρὰ ἔχει καὶ ἀντίχτυπο στὴ φωνητικὴ καὶ στὸ παραγωγικὸ τῆς ἀκαλλιέργητης πρὶν λαϊκῆς γλώσσας.

Ἡ προφορικὴ κοινὴ, ποὺ διαμορφώθηκε στὴν ἀρχὴ στὰ πελοποννησιακὰ ἰδίως κέντρα καὶ ἔπειτα στὴ νέα πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα, ἀπλώνεται ὄλο καὶ περισσότερο ὡς τὶς μέρες μας, μὲ τοὺς νέους ὄρους τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς καὶ μὲ τὸ μέγαλωμα τοῦ κράτους, ποὺ κλείνει μέσα στὰ ὄρια τοῦ ὄλο καὶ περισσότερους πληθυσμοὺς ἀπὸ ὁμογλώσσους, στὸ τέλος καὶ ἐποίκους πρόσφυγες (1922). Τὰ νέα ἰδιώματα περιορίζονται, παραμερίζονται καὶ χάνουν τὴν ἀρχικὴ τους καθαρότητα.

Γραπτὴ κοινὴ γλώσσα καθιερώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σχεδὸν τοῦ 19. αἰῶνα ἢ καθαρεύουσα, θεμελιωμένη ὄχι στὴ γραμματικὴ τῆς γλώσσας ποὺ μιλεῖ τὸ ἔθνος, παρὰ στὴν ἀρχαία ἀττική, ἔκτος ἀπὸ μερικὲς περιπτώσεις, ἰδίως ἐκεῖνες ὅπου οἱ ἀρχαῖοι τύποι συνάπτονται μὲ ἀποκλειστικὰ ἀρχαῖες συντακτικὲς χρήσεις. Μὲ τὸν καθαρισμὸ γίνεται ἡ γραπτὴ γλώσσα ὄλο καὶ ἀρχαιότερη, γίνεται ὅμως καὶ πιὸ δυσκολομάθητη καὶ δυσκολομεταχειρίστη καὶ ἔτσι ματαιώνεται ὁ προορισμὸς της.

Ἀλλὰ ἡ νέα λογοτεχνία, ἔπειτα ἀπὸ κάποιους δισταγμοὺς στὴν ἀρχή, ἐγκαταλείπει ἀποφασιστικὰ, ὕστερ' ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Ψυχάρη, τὴ γλώσσα ποὺ ἀξιώνει νὰ γίνῃ κοινὴ ἐθνικὴ, καὶ ἀκολουθεῖ τὸ παράδειγμα τῶν Ἰόνιων ποιητῶν, ποὺ ἔμειναν πιστοὶ στὴ δημοτικὴ, τὴ γλώσσα ποὺ ὁ ἀρχαῖσμός τὴν πίστευε «χυδαία» καὶ ἀνίκανη νὰ ἐκφράσῃ ὑψηλὰ καὶ εὐγενικὰ νοήματα. Ἀντίθετα μὲ τὶς πρῶτες προσδοκίαι τῶν ἀρχαῖστῶν ἡ καθαρεύουσα δὲ ζωντανεῖ στὰ χεῖλη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ ἔτσι ἡ νέα διγλωσσία ποὺ δημιούργησε ὁ καθαρισμὸς στὸ 19. αἰῶνα, μὲ τὰ πολλαπλά της ὀλέθρια ἐπακόλουθα, κάνει ὄλο καὶ πλατύτερα συνειδητὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση, προπάντων μέσα στὴν παιδεία, σὰν ἀρχὴ καὶ σύμβολο μιᾶς οὐσιαστικότερης ἀλλαγῆς καὶ ἀναγέννησης μέσα στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία καὶ ζωὴ.

12. Μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ 20. αἰῶνα ἡ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἔχει γίνῃ ὀριστικὰ ὄργανο τῆς νέας λογοτεχνίας, ποὺ τὴν καλλιιεργεῖ καὶ τὴ διαμορφώνει στὸν κοινὸ της τύπο, καὶ ἀρχίζει νὰ

γράφεται μ' ἐπιτυχία σὰ διάφορα εἶδη τῆς πεζογραφίας. Λίγο ἀργότερα καθιερώνεται καὶ στὴν παιδεία, ὡς σχολικὴ γλῶσσα, ρυθμισμένη γραμματικὰ σύμφωνα μὲ τὶς σχολικὰς ἀνάγκας.

Ὅσο μεγαλώνει ἡ αὐτοπεποιθὴση τοῦ ἔθνους καὶ ξεκαθαρίζεται ἡ θέση του στὴ σημερινὴ πραγματικότητα καὶ ὁ δρόμος ποὺ ἔχει ν' ἀκολουθήσῃ, τόσο καλύτερα θὰ καθοριστῇ ἡ σχέση του πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ θὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ δουλικὴ μίμηση τύπων γραμματικῶν ἐκεῖ ποὺ μόνο ἡ μετουσίωση τῶν ἀξιῶν ποὺ μᾶς προβάλλονται ἀπὸ ἐκείνην εἶναι δυνατὸ νὰ πραγματωθῇ, ὅταν ὑπάρχη πραγματικὴ ζωὴ καὶ πολιτισμὸς.

Ἡ ἔθνικὴ γλῶσσα, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ σχολικὴ, ἔχει μοναδικὴ καὶ καιρῖα σημασία γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς ἀποτελοῦν προϋπόθεση καὶ κυριότατο στήριγμα γι' αὐτόν.

ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Φωνητική γραφή

Ο καθιερωμένος τρόπος γραφής δὲν ἀφήνει συνήθως νὰ φανοῦν διαφορὲς καὶ ἀποχρώσεις στὴν προφορὰ τῶν φθόγγων, πράγμα πού εἶναι ἀπαραίτητο σ' αὐτὴν τὴ Φωνητικὴ Εἰσαγωγή. Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ προταχτῆ ἐδῶ μιὰ ἐξήγηση πού νὰ διαφωτίζη γιὰ τὸν τρόπο πού ἐγινε ἡ φωνητικὴ γραφὴ μερικῶν φθόγγων:

Ὅταν χρειάζεται νὰ δηλωθῆ πὼς πρόκειται γιὰ φωνητικὴ ἀπόδοση, δηλαδή γιὰ φθόγγους καὶ ὄχι γιὰ γράμματα, κλείνονται τὰ παραθετόμενα γράμματα μέσα σὲ παρένθεση.

Ἔτσι (ι) σημαίνει τὸ φθόγγο *ι*, ὅπως καὶ ἂν γράφεται, μὲ *η*, *ι*, *υ*, *ει*, *οι*, *υι*: τὸ (ζβίις) ἀποδίνει ἐκεῖνο πού προφέρομε ὅταν διαβάζωμε *σβήνεις*.

Γιὰ νὰ ὀριστῆ μὲ περισσότερὴ ἀκρίβεια ἡ προφορὰ, χρησιμοποιήθηκαν τ' ἀκόλουθα *διακριτικὰ σημάδια*, πού τροποποιοῦν τὴν προφορὰ τῶν ψηφίων τῆς γλώσσας μας:

λ' σημαίνει οὐρανικὸ *λ*, ὅπως προφέρεται στὸ *ἐλιά*:

ν' σημαίνει οὐρανικὸ *ν*, ὅπως προφέρεται στὸ *ἐννιά*:

μ' σημαίνει οὐρανικὸ *μ*, ὅπως προφέρεται συχνὰ στὸ *μιά*:

μ̂ σημαίνει χειλοδοντικὸ *μ*, ὅπως προφέρεται συχνὰ στὸ *ἀμφίβιο*, σύμβολο:

ν̂ σημαίνει ὑπερωικὸ *ν*, ὅπως προφέρεται στὸ *ἄγγελος*, *ἀγκαλιά*

κ', *γ'*, *γκ'*, *χ'* σημαίνουν οὐρανικὰ *κ*, *γ*, *γκ*, *χ*, ὅπως προφέρονται σὲ λέξεις καθὼς *κυρία*, *γέρος*, *γκέμι*, *χῆρα*:

μπ̂, *ντ̂*, *γκ̂* σημαίνουν στιγμιαῖα *μπ*, *ντ*, *γκ*, ὅταν προφέρονται ὄχι μὲ τὴ μύτη, καθὼς στὸ *ἐμπρός*, *πέντε*, *ἀγκαλιά*, παρὰ σὰν τὰ γαλλικὰ *b*, *d*, *g*, σὲ λέξεις καθὼς *μπαρμπόυνι*, *νταντά*, *γκρεμίστηκε*, *γκάζι*:

μπ̄, *ντ̄*, *γκ̄*, γιὰ λέξεις καθὼς *ἱμπρεσάριος*, *νταντέλα*, *μπάγκος*, ὅπου τὸ *π*, *τ*, *κ*, προφέρεται ὅπως γράφεται:

σ' γιὰ τὸ φθόγγο πού γράφεται γαλλικὰ *ch*, καθὼς στὴ λέξη *chauffeur*

ζ' γιὰ τὸ φθόγγο πού γράφεται γαλλικὰ *j*, καθὼς στὴ λέξη *joie*

ι, *ου* γιὰ τὰ μισόφωνα *ι*, *ου*, πού προφέρονται κάποτε σὲ λέξεις καθὼς *μιά*, *ἄκουα*.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΦΩΝΗΤΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ — ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΦΩΝΗΤΙΚΟ
ΣΥΣΤΗΜΑ — ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΦΘΟΓΓΩΝ

Φθόγγοι και γράμματα

13. Φθόγγοι είναι οί ἀπλῆς φωνῆς πού σχηματίζουν τὶς λέξεις.

Σχηματίζονται μὲ τὸν ἀέρα πού βγαίνοντας ἀπὸ τοὺς πνεύμονες βρῖσκει κάποια ἀντίσταση στὸ λάρυγγα ἢ στὸ στόμα μας. Ἔτσι λ.χ. φθόγγοι εἶναι ὁ ἦχος *ν* καὶ ὁ ἦχος *α* πού ἀκοῦμε, ὅταν μᾶς πῆ κάποιος *νά*.

14. Γράμματα εἶναι τὰ ὁρατὰ σημάδια πού παριστάνουν τοὺς φθόγγους.

Τὰ γράμματα μόνα τους δὲν ἔχουν σημασία οὔτε εἶναι γλώσσα. Δὲν εἶναι παρὰ γραπτὰ συμβατικά σύμβολα τῶν φθόγγων, πού μᾶς βοηθοῦν νὰ τοὺς ξαναζωντανέσωμε. Τοὺς ἀποδίνουν μόνο χοντρικά, καὶ ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτά, φθόγγους καὶ γράμματα, μπορεῖ νὰ ὑπάρχη μεγάλη ἀσυμφωνία.

Ἔτσι προφέρομε (*ι*) καὶ γράφομε κατὰ τὴν περίσταση *η, ι, υ, ει, οι, υι*. Γράφομε *ὄμος* ἢ *δμως*, ἐνῶ τὰ προφέρομε πάντα τὸ ἴδιο: (*όμος*). Γράφομε *σβήνεις, παιδιά, τὸν πατέρα*, ἐνῶ προφέρομε (*ζβίνις*), (*πεδγ'ά*) (*τομ. μ̄πατέρα*). Καὶ γράφομε πέντε γράμματα στὸ *εἶναι*, ἐνῶ δὲν προφέρομε παρὰ τοὺς τρεῖς μόνο φθόγγους *ι, υ, ε*.

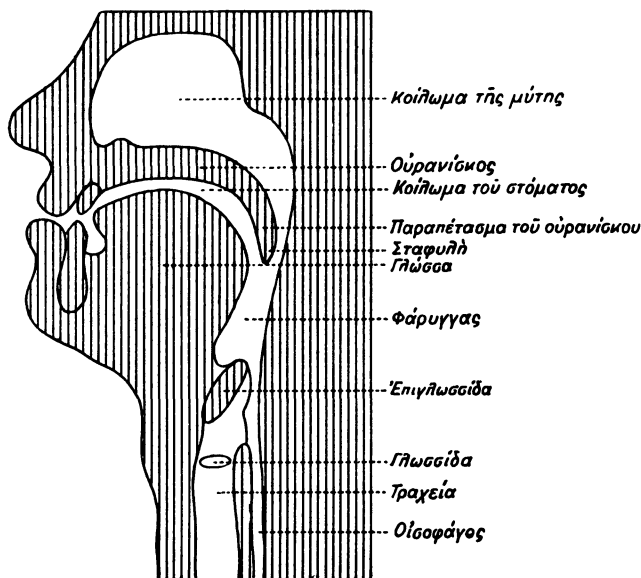
Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔξη αὐτὰ στὸ νοῦ του ὁποῖος μελετᾷ τὴ γλώσσα καὶ ἰδίως ὁποῖος καταγίνεται μὲ ζητήματα προφορᾶς. Γιατὶ εἶναι βαθιὰ ριζωμένη ἡ συνήθεια, ὅταν μιλοῦμε γιὰ γλώσσα καὶ γιὰ φθόγγους νὰ πηγαίῃ ὁ νοῦς μας σὲ λέξεις τυπωμένες, πού μᾶς ἔρχονται τὴν ἴδια στιγμή ἔμπρὸς στὰ μάτια μας· καὶ αὐτὸ μᾶς ἐμποδίζει νὰ κρίνωμε σω-στὰ ὅ,τι ἀληθινὰ προφέρεται. Μόνο κάποια ἀντιστοιχία κατὰ προσέγ-γιση ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς φθόγγους καὶ στὰ γράμματα.

Πῶς σχηματίζονται οἱ φθόγγοι — Τὰ φωνητικὰ ὄργανα

15. Ὁ φθόγγος δὲν εἶναι κάτι ξεχωριστό, πού ὑπάρχει μόνο του. Ξαναγίνεται κάθε φορά πού μιλοῦμε, σὰ φυσικὸ φαινόμενο.

Γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζη κανεὶς τὸ μηχανισμό τοῦ σχηματισμοῦ τῶν φθόγγων, γιὰ νὰ καταλάβη πῶς σχηματίζονται κάθε μέρα καὶ πῶς ἀλλάζουν μὲ τὸν καιρὸ πού περνᾷ.

Οἱ φθόγγοι τῆς γλώσσας σχηματίζονται μέσα σὲ μιὰ κοιλότητα

ὅμοια μὲ αὐτὸ πού ἂν καὶ σχετικὰ ἀπλὸς βγάξει ποικιλότητες φωνές. Τὸν αὐτὸ αὐτὸ τὸν ἀπαρτίζουν τ' ἀκόλουθα ὄργανα ἢ ὁμάδες ἀπὸ ὄργανα:

α) Οἱ πνεύμονες, δυὸ σάκοι σὰ σφουγγάρια, πού σπρώχνουν σὰ φυσερὸ τὸν ἀέρα πού παίρνουν μέσα τους.

β) Ὁ λάρυγγας μὲ τὶς φωνητικὲς χορδὲς τῆς τραχεΐας. Εἶναι αὐτὲς χόντροι ἐνωμένοι μεταξύ τους μὲ συνδέσμους καὶ σχηματίζουν ἀνάμεσά τους μιὰ σκισμάδα, τὴ γλωσσίδα, πού εἶναι τὸ στενότερο μέρος τῆς λαρυγγικῆς κοιλότητας, στὸ στόμιο τῆς τραχεΐας. Ἀπὸ πάνω

της υπάρχει ἡ *ἐπιγλωσσίδα*, ἕνας χόντρος πού φράζει τὸ λάρυγγα ὅταν καταπίνωμε.

Οἱ χορδὲς αὐτὲς ἄλλοτε μένουν χαλαρὲς καὶ ἄλλοτε τεντώνονται.

Ὅταν οἱ φωνητικὲς χορδὲς μένουν χαλαρὲς καὶ ὁ ἀέρας πού περνᾷ ἀπὸ μέσα τους δὲν τὶς κραδαίνει, ὁ ἦχος πού παράγεται εἶναι πιὸ ἀδύνατος, δὲν ἔχει *ἠχηρότητα* καὶ λέγεται *ἄηχος*.

Ὅταν οἱ φωνητικὲς χορδὲς τεντώνονται καὶ ὁ ἀέρας τὶς κραδαίνει, ὁ φθόγγος πού παράγεται ἔχει *ἠχηρότητα* καὶ λέγεται *ἠχηρός*.

Αἰσθανόμαστε τὴν ἠχηρότητα ἀπὸ τὴ δόνηση πού γίνεται, ἀκουμπώντας τὰ δάχτυλα στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ λαιμοῦ, ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ λάρυγγα.

γ) Τὸ πίσω μαλακὸ μέρος τοῦ οὐρανίσκου, πού δὲν προστατεύεται ὅπως τὸ ἔμπρὸς μέρος μὲ κόκαλο ἀπὸ πίσω του καὶ εἶναι εὐκίνητο. Εἶναι σάρκινο ὄργανο, πού καταλήγει σ' ἕνα γλωσσίδι, μιὰ ἀπόφυση σὰ σταφύλι, τὴ σταφυλή.

Ὁ ἀέρας πού βγαίνει ἀπὸ τὸ λάρυγγα βρίσκεται ἔμπρὸς σὲ δυὸ δρόμους, τὸν ἕνα πού πάει πρὸς τὸ στόμα καὶ τὸν ἄλλο πού ἀνεβαίνει στὴ μύτη. Ἡ σταφυλή, κατεβασμένη συνήθως ὅταν ἀναπνέωμε κανονικά, φράζει, ἅμα ὑψωθῆ, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μύτη. Ὁ ἀέρας βγαίνει τότε ἀποκλειστικά ἀπὸ τὸ στόμα καὶ παράγονται οἱ *στοματικοὶ φθόγγοι*, ὅλοι δηλαδὴ οἱ φθόγγοι ἔκτος ἀπὸ τοὺς *ρινικοὺς*.

Ὅταν τὸ παραπέτασμα τ' οὐρανίσκου μὲ τὴ σταφυλή χαμηλώσῃ, ἔτσι πού νὰ βγαίνει ὁ ἀέρας ἀπὸ τὴ μύτη, παράγονται οἱ *ρινικοὶ φθόγγοι*, πού προφέρονται μὲ τὴ μύτη.

δ) Τὸ κοίλωμα τοῦ στόματος, ὅπου ἡ γλώσσα καὶ τὰ χεῖλια παίρνουν ποικίλες θέσεις. Τὴ διαμόρφωση τῶν φθόγγων τὴν ἐπηρεάζουν μὲ τὴ συμμετοχὴ τους τὰ σαγόνια καὶ ὁ οὐρανίσκος, πού εἶναι ἔμπρὸς σκληρὸς καὶ πίσω μαλακός.

Τὴ διαφορετικὴ κίνηση τῶν χειλιῶν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν παρατηρήσῃ στὸν καθρέφτη γιὰ πολλοὺς φθόγγους, λ.χ. γιὰ τὸ *α, ε, ι, π, φ*.

Τὴ θέση πάλι τῆς γλώσσας, ὅταν λ.χ. προφέρωμε *κε, κου*, τὴν παρακολουθοῦμε βάζοντας ἕνα δάχτυλο στὸ στόμα τὴ στιγμή πού τὰ προφέρωμε.

Τὶς κινήσεις τῶν διάφορων φωνητικῶν ὀργάνων τὶς μελετᾷ καὶ τὶς ἐξακριβώνει μὲ τὴ βοήθεια ποικίλων ὀργάνων ὁ κλάδος τῆς φωνητικῆς πού ὀνομάζεται *πειραματικὴ φωνητικὴ*.

Φωνήεντα και σύμφωνα (1)

16. Οἱ φθόγγοι διαιροῦνται συνήθως σὲ *φωνήεντα* καὶ σὲ *σύμφωνα*.

Τὰ *φωνήεντα* σχηματίζονται μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτὸ ἢ μισοανοιχτό· ὁ ἀέρας ποὺ βγάζομε ὅταν τὰ προφέρωμε δονεῖ τὶς χορδὲς τῆς τραχείας. Εἶναι *μουσικοὶ ἤχοι καθαροί*.

Τὰ *σύμφωνα* σχηματίζονται μὲ τὸ στόμα κλεισμένο ἐντελῶς ἢ κάπου φραγμένο, στὰ χεῖλια, στὰ δόντια, στὴ γλῶσσα, στὸν οὐρανίσκο, καὶ ἀκούονται σὰν ψιθύροι.

Ἡ φυσιολογικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα δὲν εἶναι τόσο εὐκόλο νὰ ὀριστῆ. Εἶναι ὁμως μεγάλη ἡ διαφορὰ τοὺς ἀπὸ ἀκουστικῆ ἄποψη. Ὅταν ἓνας ἦχος γεννιέται ἀπὸ δονήσεις κανονικὲς καὶ ρυθμικὲς τοῦ σώματος ποὺ τὸν παράγει ὀνομάζεται *ἦχος μουσικὸς* ἢ ἀπλᾶ *ἦχος*. Ὅταν πάλι ὁ ἦχος γεννιέται ἀπὸ ἀκανόνιστες δονήσεις, παράγεται ἐκεῖνο ποὺ γιὰ τὸ αὐτὸ μας εἶναι *θόρυβος* ἢ *ψιθύρος*. Τέτοιους μουσικοὺς ἦχους καὶ ψιθύρους παράγει ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ φωνητικὰ του ὄργανα, ὅταν ἀρθρώνη τοὺς φθόγγους τῆς γλώσσας του. Οἱ καθαροὶ μουσικοὶ ἦχοι εἶναι τὰ *φωνήεντα*, ἐνῶ οἱ ψιθύροι εἶναι τὰ *σύμφωνα*. Τὰ ἠχηρὰ σύμφωνα (20) εἶναι καὶ αὐτὰ ψιθύροι, εἶναι ὁμως καὶ μουσικοὶ ἦχοι (ἄχι καθαροί).

Οἱ παλιοὶ ὀρισμοὶ — φωνήεντα εἶναι ὅσα ἔχουν μόνον τοὺς φωνῆ· σύμφωνα εἶναι ὅσα δὲν ἔχουν φωνῆ καὶ μποροῦν νὰ προφερθοῦν μόνον μαζὶ μ' ἓνα φωνῆεν — ἂν καὶ βολικοὶ γιὰ τὴ σχολικὴ πράξη, δὲν εἶναι σωστοί. Τὰ περισσότερα σύμφωνα ἔχουν καὶ αὐτὰ φωνῆ (*ζζζ, βββ, ρρρ*), καὶ μποροῦμε πολὺ καλά νὰ τὰ προφέρωμε μόνον τοὺς ἔτσι ὅταν φωνάζομε: *ψι, στ*, ἢ ὅταν μουρμουρίζωμε: *μ, χμ*.

Φωνήεντα ἔχομε στὴ γλῶσσα μας πέντε, τ' ἀκόλουθα (ὁ λόγος εἶναι πάντοτε γιὰ φθόγγους καὶ ἄχι γιὰ γράμματα):

α, ε, ι, ο, ου.

Σύμφωνα ἔχομε εἴκοσι, τ' ἀκόλουθα:

β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, φ, χ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ.

Τὰ σύμφωνα εἶναι εἴκοσι ὀχτώ, ἂν λογαριάσωμε καὶ τὶς οὐρανικὲς παραλλαγὲς μερικῶν: *γ', κ', λ', μ', ν', ῥ, χ', γκ'*. (Βλ. παρακάτω).

1. Στὸν καθορισμὸ αὐτὸ τῆς νεοελληνικῆς φωνητικῆς ἔχει τεθῆ γιὰ βάση ἡ κοινὴ προφορὰ καὶ σὲ μερικὲς λεπτομέρειες, ὅπου αὐτὴ δὲν εἶναι ἐνιαία, ἡ πρότυπη ἀθηναϊκὴ (46).

Διαίρεση τῶν φωνήεντων

17. Τὰ φωνήεντα διαφέρουν μεταξύ τους κατὰ τὸ ἄνοιγμα τῶν χειλιῶν καὶ κατὰ τὴ θέση ποῦ παίρνει ἡ γλῶσσα στὸ στόμα τὴ στιγμή ποῦ σχηματίζονται. Διαιροῦνται σὲ οὐρανικά καὶ σὲ ὑπερωικά.

Τὰ οὐρανικά σχηματίζονται πιὸ ἔμπρὸς στὸ στόμα, μὲ τὴ γλῶσσα ἀπλωμένη καὶ μὲ τὸ ἔμπρὸς τῆς μέρους ὑψωμένο πρὸς τὸ σκληρὸ οὐρανίσκο, πίσω ἀπὸ τὰ πάνω δόντια, ἐνῶ τὰ χεῖλια κλείνουν, μὲ τὶς ἄκρες τους τραβηγμένες πρὸς τὰ πίσω.

Οὐρανικά φωνήεντα εἶναι τὸ ε καὶ τὸ ι.

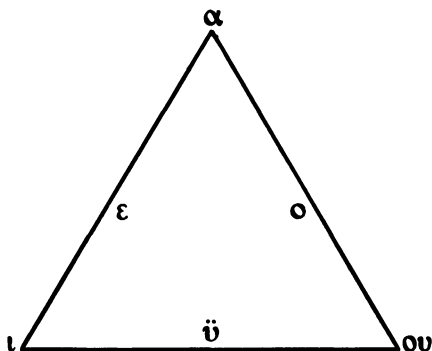
Τὰ ὑπερωικά φωνήεντα σχηματίζονται πιὸ πίσω στὸ στόμα, μὲ τὸ πίσω μέρος τῆς γλῶσσας ὑψωμένο πρὸς τὴν ὑπερώα, δηλαδὴ τὸ μαλακὸ μέρος τ' οὐρανίσκου, ἐνῶ τὸ μπρὸς τῆς μέρους μένει χαμηλωμένο καὶ τὰ χεῖλια κλείνουν στρογγυλεύοντας καὶ προχωρώντας ἔμπρὸς.

Ὑπερωικά φωνήεντα εἶναι τὸ ο καὶ τὸ ου.

Τὸ α σχηματίζεται μὲ τὰ χεῖλια ὀρθάνοιχτα· τὸ στόμα παρουσιάζει σ' αὐτὸ τὸ μεγαλύτερο ἄνοιγμα. Ἡ γλῶσσα βρίσκεται περίπου στὴν ἀδιάφορη θέση, τὴ φυσικὴ θέση τῆς ἡρεμίας.

Στὸ ι καὶ στὸ ου κλείνει τὸ στόμα περισσότερο. Γι' αὐτὸ λέγονται αὐτὰ τὰ δύο φωνήεντα **κλειστά**.

Τὰ φωνήεντα προφέρονται κανονικά μόνο μὲ τὸ στόμα, εἶναι δηλαδὴ *στοματικά* (§ 15). Προφέρονται ὡστόσο κάποτε λίγο καὶ μὲ τὴ μύτη, ὅταν γειτονεύουν μὲ ρινικά σύμφωνα, ἀγκαλιά, *μά*, καὶ ἰδίως ὅταν ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ ἔρχονται, σὲ λόγιες προπάντων λέξεις, τὰ συμφωνικά συμπλέγματα *μβ*, *μφ*, *νδ*, *νθ*, *νσ* : *ἔμβολο*, *ἀμφιθέατρο*, *ἐνδόμυχος*, *πένθιμος*, *πανσές*, *κυμάνσεις*.

18. **Τὸ τρίγωνο τῶν φωνήεντων.**—Ἡ σχέση τῶν φωνήεντων μεταξύ τους παριστάνεται συνήθως μ' ἓνα τρίγωνο. Στὴν ἀπάνω κορυφὴ βρίσκεται τὸ α, ὅπου τὸ στόμα ἀνοίγει περισσότερο, ἐνῶ στὶς δυὸ ἄλλες κορυφές σημειώνονται τὸ ι καὶ τὸ ου. Στὶς δύο πλάγιες πλευρὲς ἀναγράφονται τὰ διάφορα φωνήεντα ποῦ σχη-

ματίζονται όταν τὸ στόμα κλείνη κατὰ δύο διαφορετικούς τρόπους, ἀπὸ τὸ α πρὸς τὸ ι ἢ πρὸς τὸ ου. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ α—ι, τὴ γραμμὴ τοῦ ε, τοποθετιοῦνται τὰ οὐρανικὰ ἢ μπροστινὰ φωνήεντα. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ, τὴ γραμμὴ τοῦ ο, σημειώνονται τὰ ὑπερωικὰ ἢ πίσω φωνήεντα. Τὸ ε καὶ τὸ ο τῆς γλώσσας μας βρίσκονται κάπου στὴ μέση τῶν γραμμῶν τους. Σὲ διάφορα σημεῖα τῶν πλευρῶν α—ε, ε—ι, α—ο, ο—ου, ι—ου, καθὼς καὶ στὸ ἔσωτερικό τοῦ τριγώνου, ἀναγράφονται, κατὰ τὰ ἰδιώματα καὶ κατὰ τὶς γλώσσες, διάφορα διάμεσα φωνήεντα, καθὼς λ.χ. τὸ υ (ὅπως λ.χ. στὴ γαλλικὴ λέξη *muse*), ποὺ λέγεται καὶ σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Διαίρεση τῶν συμφώνων

19. Τὰ σύμφωνα μποροῦμε νὰ τὰ κατατάξωμε μὲ πολλοὺς τρόπους: Κατὰ τὸ μέγεθος ποὺ σχηματίζονται στὸ στόμα, κατὰ τὴ φωνή, δηλαδὴ τὸ βαθμὸ τῆς ἠχηρότητας ποὺ ἔχουν, κατὰ τὴ διάρκειά τους καὶ γενικότερα κατὰ τὸν τρόπο ποὺ σχηματίζονται. Ἔτσι εἶναι τὰ σύμφωνα τῆς γλώσσας μας:

Α.—Κατὰ τὸ μέρος ποὺ σχηματίζονται στὸ στόμα:

α) **Χειλικὰ.**—Σχηματίζονται στὴν περιοχὴ τῶν χειλιῶν καὶ διαιροῦνται σέ:

1. **Διχειλικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τὰ δυὸ χεῖλια:

π, μπ ($\overline{\mu\pi}$, β), **μ μ'** (ἔτσι προφέρεται συχνὰ οὐρανικὰ τὸ μ, ὅταν ἀκολουθῆ *ι*: *μήνας*, ἢ μισόφωνο *ι*: *μιά* (24), ἀλλὰ χωρὶς *ν'* ἀκούεται ἔνα *ν* (26 δ)).

Διχειλικὸ εἶναι καὶ τὸ φ ποὺ προφέρομε ὅταν φυσοῦμε, λ.χ. γιὰ νὰ σβήσωμε ἓνα κερί ἀναμμένο: φφφ.

2. **Χειλοδοντικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τ' ἀπάνω δόντια καὶ τὰ κάτω χεῖλια: **φ, β.**

Χειλοδοντικὰ προφέρομε συχνὰ καὶ τὸ μ (μ), ὅταν ἀκολουθῆ σὲ λόγιες λέξεις χειλοδοντικὸ φ ἢ β: ἀμφίβιο, σύμβολο. Τὸ μ αὐτὸ μπορεῖ νὰ προφερθῆ καὶ σὰ χειλοδοντικὸ *ν* (ν).

β) **Ὀδοντικὰ.**—Σχηματίζονται στὴν περιοχὴ τῶν δοντιῶν μὲ τὴ βόήθεια τῆς γλώσσας καὶ εἶναι:

1. **Μεσοδοντικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τὴ γλώσσα ἀκουμπισμένη ἀνάμεσα στὰ δόντια ἢ στὰ πάνω δόντια: **δ, θ.**

2. Γλωσσοδοντικά. — Σχηματίζονται με την ἄκρη τῆς γλώσσας ἀκουμπισμένη στὸ πίσω μέρος τῶν πάνω δοντιῶν: **τ, ντ** ($\bar{\nu}$, d).

3. Διπλοδοντικά ἢ συριστικά. — Σχηματίζονται με τὰ δόντια ἐνωμένα καὶ με τὸ μπροστινὸ μέρος τῆς γλώσσας ἀκουμπισμένο στὸ πάνω μέρος τῶν κάτω δοντιῶν: **σ, ζ**.

Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ τὰ **τσ, τζ**. — Σχηματίζονται ὅπως καὶ τὸ σ, ζ, ἀλλὰ με τὴν ἄκρη τῆς γλώσσας ἀκουμπισμένη στὸ σημεῖο τῆς ἐπαφῆς τῶν δοντιῶν.

γ) **Δαρυγγικά**. — Σχηματίζονται πιὸ πίσω στὸ στόμα, πρὸς τὸ μέρος ποῦ αὐτὸ ἀντικρίζει τὸ λάρυγγα, καὶ εἶναι δύο εἰδῶν: **οὐρανικά** καὶ **ὑπερωικά**.

1. Οὐρανικά. — Σχηματίζονται με τὴ μέση τῆς γλώσσας καὶ τὸ σκληρὸ οὐρανίσκο: **κ', γ', γκ' (g), χ'** ἅμα ἀκολουθεῖ φωνῆεν οὐρανικὸ σὲ λέξεις καθὼς **κυρία, γέρος, γκέμι, χήρα**.

Καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ α καὶ τὰ ὑπερωικά φωνήεντα μποροῦν νὰ προφερθοῦν σύμφωνα οὐρανικά. Γιὰ νὰ ξεχωριστῇ ὁμως αὐτὸ στὴ γραφῆ γράφομε ἀνάμεσα εἶνα **ι**: **κίολας, γιαούρι, γκιόνης, παχιά**.

2. Ὑπερωικά. — Σχηματίζονται με τὸ πίσω μέρος τῆς γλώσσας καὶ τὸ μαλακὸ οὐρανίσκο:

κ, γ, γκ, χ ἅμα ἀκολουθεῖ ὑπερωικὸ φωνῆεν **ο, ου** καὶ τὸ **α**: **καλά ἀγόρι, γούνα, γκάζι, χῶμα**.

Λέξεις καθὼς **κόλλα - κίολα** (προφ. **κ'όλα**), **γατι - γιατι** (προφ. **γ'ατί**), **χώνει - χιόνι** (προφ. **χ'όνι**) διαφέρουν μόνο ὡς πρὸς τὸν πρῶτο τους φθόγγο, ποῦ εἶναι ἄλλοτε ὑπερωικὸ **κ, γ, χ** καὶ ἄλλοτε οὐρανικὸ **κ', γ', χ'**. Ἔτσι προφέρομε με διαφορετικὸ **κ, γ, γκ, χ** τοὺς συγγενικοὺς τύπους **πλέκω - πλέκεις, ἔβγα - βγήτε, λόγος - λόγοι, μύγα - μύγες, ἀναγκάζω - ἀνάγκη, εἶχα - εἶχες**.

δ) **Γλωσσικά**. — Σχηματίζονται με τὴ γλώσσα:

λ, ν: ἡ ἄκρη τῆς γλώσσας ἀκουμπᾷ στ' ἀπάνω οὐλα.

λ', ν' (γράφονται **λι νι**, σὲ λέξεις καθὼς **εἰλιά, νιάτα**): ἡ μέση τῆς γλώσσας ἀκουμπᾷ στὸν οὐρανίσκο.

Τὰ **λ', ν'** λέγονται καὶ **οὐρανικά**. Τὰ σχηματίζομε ἀγγίζοντας με τὴ ράχη τῆς γλώσσας τὸν οὐρανίσκο καὶ ὄχι με τὴν ἄκρη τῆς, καθὼς στ' ἀπλὰ **λ** καὶ **ν**: **ἀμυγαλές - ἀμυγαλιές, νά - νιά, καστανές - καστανιές**. Τὸ **λ** ὡστόσο προφέρεται συχνὰ λίγο οὐρανικά πρὶν ἀπὸ κάθε (**ι**): **λύκος, λείπω**.

ρ: ἡ ἄκρη τῆς γλώσσας ἀγγίζει τ' ἀπάνω οὐλα καὶ κραδαίνεται. Γι' αὐτὸ λέγεται τὸ **ρ** **τρεμόγλωσσο**.

20. Β.—Κατὰ τὴ φωνὴ ποὺ ἔχουν.—Αὐτὴ ρυθμίζεται ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ λειτουργεῖ ὁ λάρυγγας τὴ στιγμή ποὺ ἀρθρώνονται.

α) **Ἄηχα.**—Σχηματίζονται μὲ ἀνοιχτὴ τὴ σκισμάδα τῆς τραχείας:

κ, κ', π, τ, χ, χ', φ, θ, σ, τσ.

β) **Ἠχηρά.**—Σχηματίζονται μὲ τὶς φωνητικὰς χορδὰς τῆς τραχείας τενωμένες, ἔτσι ποὺ νὰ στενεύη τὸ πέρασμα τῆς σκισμάδας καὶ νὰ γεννιέται ἡχηρὸς φθόγγος:

γκ, γκ', μπ, ντ, γ, γ', β, δ, ζ, τζ, λ, λ', μ, μ', ν, ν', ῆ, ρ.

Τὰ ἐξακολουθητικὰ ἡχηρά σύμφωνα, δηλαδὴ ὅλα τὰ παραπάνω, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μπ, ντ, γκ,μποροῦν νὰ τραγουδηθοῦν, ἐνῶ τ' ἄηχα, ποὺ δὲν ἔχουν φωνή, δὲν τραγουδιούνται. Ἔτσι τὸ λ, τὸ μ, τὸ β, ὄχι ὁμως καὶ τὸ ἄηχο φ' τὸ ζ, ὄχι ὁμως καὶ τὸ ἄηχο σ.

Καθὼς γίνεται φανερό, ἔχομε συνήθως ζευγάρια ἀπὸ σύμφωνα ποὺ σχηματίζονται στὸ ἴδιο μέρος, τὸ ἓνα τους μόνο μὲ τὸν ἀέρα ποὺ ἐκπνέομε, τὸ ἄλλο καὶ μὲ τὴ φωνὴ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ λάρυγγα:

σ - ζ : σῶζω, φ - β : φάββα, π - μπ : τὴν πάπια (προφ. τιμ. $\overline{\mu}$ πάπια).

21. Γ.—Κατὰ τὴ διάρκειά τους καὶ τὸν τρόπο ποὺ σχηματίζονται:

α) **Σιγμιαία ἢ ξαφνικὴ ἄηχα.**—Γιὰ νὰ σχηματιστοῦν εἶναι ἀνάγκη νὰ κλειστῇ πρῶτα κάπου ἡ στοματικὴ κοιλότητα. Ἀκούονται γιὰ μιὰ στιγμή, τὴν ὥρα ποὺ τὸ στόμα ξανανοίγει ἔξαφνα:

κ, κ', π, τ, γκ, γκ', μπ, ντ, τσ, τζ.

β) **Ἐξακολουθητικὰ.**—Σχηματίζονται μὲ τὴ στοματικὴ κοιλότητα στενεμένη κάπου· ὁ ἀέρας ποὺ περνᾷ ἀπὸ ἐκεῖ γεννᾷ ἔξακολουθητικὴ τριβή. Σ' αὐτὰ βαστοῦμε τὴ φωνὴ μας ὅσο θέλομε:

γ, γ', β, δ χ, χ', φ, θ σ, ζ, λ, λ', μ, μ', ν, ν', ῆ, ρ.

22. Ξεχωριστὴ κατηγορία παρουσιάζουν τὰ **ρινικὰ** σύμφωνα. Ἐνῶ σὲ ὅλους τοὺς φθόγγους ὁ ἀέρας βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα, γιὰ νὰ σχηματιστοῦν τὰ ρινικὰ τὸ στόμα κλείνει σ' ἓνα μέρος καὶ ὁ ἀέρας βγαίνει ἀπὸ τὴ μύτη. Ρινικὰ εἶναι τὰ:

μ, μ' μάνα, μοιάζω (ἔτσι ὅταν τὸ ἀκόλουθο (ι) προφέρεται σὰ μισόφωνο καὶ δὲν ἀκούεται ἓνα ν: **μνοιάζω**). Στὸ **μ, μ'** τὸ στόμα κλείνει σὰ χεῖλια.

ν, ν' *νά, νάτα*. Τὸ κλείσιμο γίνεται στὰ δόντια καὶ στὰ οὖλα.
ῥ ἀγκαλιά, ἄγγελος. Τὸ κλείσιμο γίνεται πιὸ πίσω, στὸν οὐρανίσκο.

23. Πίνακας συμφώνων

Κατὰ τὰ μέρη πὸν σχηματίζονται		Κατὰ τὴ διάρχεια				
		Στιγμιαῖα		Ἐξακολουθητικά		
		*Ἀηχα	*Ἡχηρά	Τριβόμενα *Ἀηχα *Ἡχηρά	Ρινικά *Υγρά (*Ἡχηρά)	
Χειλικὰ	διχειλικὰ	π	$\overline{\mu\pi}$			μ μ'
	χειλοδοντικά			φ β		
Ἵδοντικά	μεσοδοντικά			θ δ		
	γλωσσοδοντικά	τ	$\overline{\nu\tau}$			
	διπλοδοντικά (συριστικά)	τσ	$\overline{\tau\zeta}$	σ ζ		
Λαρυγγικά	οὐρανικά	κ'	$\overline{\gamma\kappa'}$	χ'	γ'	ῥ(γκ)
	ὑπερωικά	κ	$\overline{\gamma\kappa}$	χ	γ	
Γλωσσικά	οὐρανικά					ν' λ'
	ὑπερωικά					ν λ ρ

24. Μισόφωνα.—Τὰ μισόφωνα εἶναι διάμεσοι φθόγγοι ἀνάμεσα στὰ φωνήεντα καὶ στὰ σύμφωνα. Τέτοια εἶναι στὴ γλώσσα μας τὸ *ι* καὶ τὸ *ου* σὲ λέξεις καθὼς *μιὰ* (ὅσο δὲν προφέρεται *μνια*), *ἄκουα* (ὅταν προφέρεται δισύλλαβα), *οὐίσκι, σάντουιτς*. Στὸ μισόφωνο *ι* ἀγγίζει ἢ ράχη τῆς γλώσσας ἑλαφρὰ τὸν οὐρανίσκο. Στὸ μισόφωνο *ου* τὰ δύο χεῖλια ἀγγίζουν λίγο.

25. Δίφθογγοι.—Δίφθογγος εἶναι ἡ γρήγορη προφορὰ δύο φωνήεντων σὲ μιὰ συλλαβή.

*Ἔτσι τὸ (*αι*) στὸ *νεράιδα, ἀηδόνη*, τὸ (*οῖ*) στὸ *βόηθα, βοϊδάκι*.

Κάποτε προφέρονται δίφθογγικά καὶ τὰ γειτονικά φωνήεντα πὸν συνήθως προφέρονται χωριστά, σὲ λέξεις καθὼς *πάει, χτύπαι* κτλ.

Ἐκ τῶν δύο φωνήεντα τὸ ἓνα προφέρεται δυνατότερα, παίρνον-
 νας ἔτσι καὶ τὸν τόνο τῆς συλλαβῆς (36), ἄσχετα ἀπὸ τὸν τόνο τῆς λέξης
 (38) καὶ τὸ ἄλλο γρηγορότερα. Στὸ *κελαηδῶ* τὸ *α* προφέρεται δυ-
 νατότερα καὶ ἔχει τὸν τόνο τῆς συλλαβῆς· τὸ *η* προφέρεται πιὸ ἀδύ-
 νατα. Ὄταν προφερθῶν καὶ τὰ δύο φωνήεντα τοῦ δίφθογγου μὲ τὴν
 ἴδια ἔνταση, τότε δὲν ἔχομε πιὰ δίφθογγο. Στὸ *πάει* εἶναι τὸ *αι* δι-
 φθογγος, ὄχι ὅμως καὶ στὸ *πά.ει*.

Κάποτε, ἰδίως ἀνάμεσα σὲ δύο γειτονικὲς λέξεις, μπορεῖ νὰ σχηματιστοῦν
 τ ρ ί φ θ ο γ γ ο ι, ὅταν τρία φωνήεντα προφέρωνται σὲ μιὰ συλλαβή: *Ἰωακείμ*,
Παπαϊωάννου, *βορειοηπειρωτικός*, *ὁ ἀετός*, τὸ *ἀεροπλάνο*.

26. Δίφθογγοι καταχρηστικοί. — Πολλὲς νεοελληνικὲς λέξεις
 γράφονται μὲ *ι*, *η*, *υ*, *ει*, *οι*, *υι* πού τ' ἀκολουθεῖ φωνῆεν. Ἔτσι πα-
 ρουσιάζονται τὰ συμπλέγματα *ια*, *ιο*, *ιου*, *ειε*, *οιοι* κτλ. σὲ λέξεις καθὼς
πιάνω, *παιδιοῦ*, *ποιοί* κτλ. Σ' ἐλάχιστες ἀπὸ τὶς περιστάσεις αὐτὲς ἔχει
 τὸ προταχτικὸ *ι* (*η*, *υ*, *ει* κτλ.) φωνητικὴ ἀξία μισόφωνου, ἔτσι πού νὰ
 μπορούσαμε νὰ θεωρήσωμε τὸ σύμπλεγμα σὰν ἓνα εἶδος δίφθογγου
 (λ.χ. στὸ *μιά*, ὅταν δὲν τὸ προφέρωμε (*μνια*), κάποτε στὸ *πριόνι*, ὅταν
 δὲν προφέρεται τρισύλλαβα) (*).

Συνήθως κατὰ τὰ σύμφωνα πού προηγοῦνται, τὸ *ι*, *η*, *υ* κτλ.
 πού γράφομε:

α) Προφέρεται σὰ *γ'*, ὅταν προηγῆται ἡχηρὸ *μπ*, *ντ*, *β*, *δ*, *ζ*, *ρ*:
κάμπια, *κατάντια*, *βιάζομαι*, *ἄδειασα*, *μαγαζιά*, *δεκαριά*.

β) Προφέρεται συνήθως (ὄχι ὅμως σὲ ὅλους τοὺς τόπους) σὰ *χ'*,
 ὅταν προηγῆται ἄηχο *π*, *τ*, *φ*, *θ*, *σ*: *ποιές*, *ματιές*, *καρφιά*, *θειάφι*,
λοιωμά.

γ) Ὅστερ' ἀπὸ τὸ *λ*, *ν*, *κ*, *γ*, *γκ*, *χ* δὲν προφέρεται καθόλου καὶ
 χρησιμεύει μόνο γιὰ διακριτικὸ γράμμα, γιὰ νὰ δεῖξη δηλαδὴ πὼς τὰ
 προηγούμενα *λ*, *ν*, *κ*, *γ*, *γκ*, *χ* προφέρονται οὐρανικὰ *λ'*, *ν'*, *κ'*, *γ'*, *γκ'*,
χ' καὶ ὄχι ὑπερωικὰ: *εἰλιά*, *ἐννια*, *γιατι* καὶ ὄχι *γατι* (19Αγ,δ).

δ) Ὄταν προηγῆται *μ*, σὲ πολλὰ μέρη προφέρουν ἓνα *ν'* στὴ θέση τοῦ
 (*ι*). Ἔτσι λ.χ. προφέρουν *μνια* (*μν'ιά*) τὸ *μιά*, *μνοιάζω* (*μν'ιάζω*) τὸ *μοιάζω*.

1. Ἐπειτα ἀπὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα μὲ τελευταῖο φθόγγο τὸ *ρ* δὲν προ-
 φέρομε συνήθως καταχρηστικὸ δίφθογγο: *κρυ-ώνω*, *χρεϊ-άζομαι*.

27. Μακριοὶ φθόγγοι. — Ἐκτός ἀπὸ τὶς περιπτώσεις τῶν τονισμένων φωνηέντων, ποὺ προφέρονται γι' αὐτὸ μακρύτερα (40), μόνο ἔξαιρετικά ἔχομε στὴ γλῶσσα μας φωνήεντα μακριά. Φωνήεντα ποὺ προφέρονται μακρύτερα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα ἔχομε λ.χ. ὅταν μεταχειριζόμαστε μιὰ λέξη μ' ἔμφαση, ἢ ὅταν φωνάζουμε καὶ ὅταν θέλωμε ν' ἀκουστοῦμε μακριά: *μααάλιστα, Γιάννηηη, ἔεεελαααα, οὄουου*. Μποροῦμε νὰ προφέρουμε καὶ σύμφωνα μακριά, ὅταν λ.χ. λέμε: *σσ-σιωπή, πρρρ-οσοχή, ἀμμμ-έσως, τρρρ-ομερό, ὄλλα, βάρρρδα, πφφφ, οὄσσοστ*, (διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ *οὄστ*), (δισταχτικά) *ννναί*, (δισταχτικά) *μμμ τί νὰ σοῦ κάμω*, (περιμένοντας) *ἐμμμπρός*. (Γιὰ τὰ ὅμοια σύμφωνα βλ. 67 ὑποσημ.).

28. Γενικὰ ἡ προφορὰ τῶν ἑλληνικῶν μὲ τὸ σύστημα τῶν φθόγγων τους, τὴ συχνότητά τους στὴν ὁμιλία καὶ τὴν ἐναλλαγὴ τους στὴ φράση (οἱ περισσότερες συλλαβὲς ἀπαρτίζονται ἀπὸ ἓνα σύμφωνο καὶ ἓνα φωνῆεν) εἶναι ἀρκετὰ εὐήχη. Τὰ φωνήεντα, πέντε μόνο, δὲν παρουσιάζουν τὴν ποικιλία ποὺ ἔχουν ἄλλες γλώσσες· οἱ δίφθογγοι, ἂν καὶ ποικίλοι, δὲν εἶναι συχνοί. Ἀπὸ τὰ φωνήεντα τὸ *α* εἶναι τὸ πιὸ συχνό· ἀκολουθεῖ τὸ *ι*· τὸ πιὸ σπάνιο εἶναι τὸ *ου*. Τὸ *ι*, ἂν καὶ συχνότερο παρὰ στὴν ἀρχαία ἢ στὴ μεταγενέστερη γλῶσσα, ἀφοῦ τόσα ἀρχαία φωνήεντα καὶ δίφθογγοι ταυτίστηκαν στὴν προφορὰ (*ι*), δὲν εἶναι ὑπερβολικὰ συχνό, ἐπειδὴ πολλὰ (*ι*) δὲ διατηρήθηκαν· τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ πῆραν τὴν προφορὰ *γ'*, *χ'* ἢ ἀπορροφήθηκαν ἀπὸ τὸν προηγούμενόν τους φθόγγο (λ.χ. τὸ *γυαλιά* ἔγινε στὴν προφορὰ *γ'αλ'ά*) καὶ ἄλλα ἀντικαταστάθηκαν μὲ ἄλλον τρόπο, καθὼς λ.χ. τὸ *ἡμεῖς* μὲ τὸ *ἐμεῖς*, τὸ *ὑμεῖς* μὲ τὸ *ἐσεῖς*, τὸ *νιοί* μὲ τὸ *γιοί* (*γ'ί*) κτλ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ — ΤΟΝΟΣ

A.—Ἐνότητες πνευστικές

29. Ἄν θέλωμε νὰ ἐξετάσωμε τὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τῆς ἀποψη, πρέπει νὰ ξεκινήσωμε ἀπὸ τοὺς φθόγγους γιὰτὶ οἱ φθόγγοι μὲ

τὴν ἀλληλοδιαδοχὴ τοὺς ἀποτελοῦν τὴν ὁμιλία. Καὶ αὐτοὶ δὲν προφέρονται σὲ σειρά ἀδιάκοπη, παρὰ ἀπαρτίζουν *ἐνόητες πνευστικές*, μεγαλύτερες ἢ μικρότερες, πὺ χωρίζονται μεταξύ τους.

Σταματοῦμε κάθε τόσο ὅταν μιλοῦμε, ὄχι μόνο γιὰ ν' ἀνανεώσωμε τὸν ἀέρα στοὺς πνεύμονές μας, ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ νόημα τοῦ λόγου μας, γιὰ νὰ μᾶς καταλάβουν καλύτερα. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ εἶναι πὺ ρυθμίζει τὴ συχνότητα καὶ τὴ διάρκεια τῶν διακοπῶν, καθὼς καὶ τὴν ἔκταση τῶν πνευστικῶν ἐνοτήτων πὺ ἀνταποκρίνονται σὲ κάποιον νόημα καὶ ξεχωρίζονται στὴ γραφὴ μὲ τὰ σημεῖα τῆς στίξης.

30. Οἱ γραμματικές λέξεις δὲν ἀντιστοιχοῦν σὲ πνευστικές ἐνόητες.—Ὅταν λοιπὸν μιλοῦμε δὲ σταματοῦμε σὲ καθεμιά ἀπὸ τὶς λέξεις, ὅπως τὶς διδάσκει ἡ γραμματικὴ, καὶ πὺ ἔχει ἡ καθεμιά τὸ νόημά της. Ἀποτελοῦν αὐτὲς *λογικὲς ἐνόητες*, ὄχι ὅμως καὶ ἐνόητες πνευστικές, ἀκουστικές, φωνητικές. Ἀνάμεσα στὶς λέξεις δὲν ὑπάρχουν συνήθως στὴν ὁμιλία ὄρια πραγματικά, φωνητικά — ἔκτος φυσικά ὅταν λέγονται μόνες τους. Γι' αὐτό, ὅταν ἀκοῦμε νὰ μιλοῦν γλώσσα πὺ δὲν τὴν ξέρομε, δὲν μποροῦμε νὰ μαντέψωμε τὰ ὄρια τῶν λέξεων. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο οἱ ἀμόρφωτοι καὶ τὰ παιδιὰ δὲν ξεχωρίζουν εὐκολὰ τὶς λέξεις τῆς μητρικῆς τους γλώσσας· γράφουν λ.χ. *τουπατέραμον* δηλ. *τοῦ πατέρα μου, νασουτοπῶ* δηλ. *νὰ σοῦ τὸ πῶ*.

Στὸ περιστατικὸ αὐτό, πὺ δὲν ὑπάρχουν στὴν ὁμιλία ὑποχρεωτικά ὄρια ἀνάμεσα στὶς λέξεις, στηρίζονται τὰ φαινόμενα τῆς *συναλοιφῆς* (ἔκθλιψη, ἀφαίρεση, κράση) καὶ γενικότερα τῆς *συμπροφορᾶς* (Βλ. Α' μέρ., Ἐκτο κεφ.). Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις συμβαίνουν ἀνάμεσα σὲ δυὸ γειτονικὲς λέξεις οἱ ἴδιες ἀλλαγὲς πὺ παρουσιάζονται καὶ στὸ ἐσωτερικὸ μᾶς λέξης, ἀκριβῶς ἐπειδὴ καὶ οἱ γειτονικὲς προφέρονται χωρὶς διακοπὴ, σὰ νὰ ἦταν μιὰ λέξη, ὅπως καὶ εἶναι ἀπὸ φωνητικὴ ἄποψη.

Ἔτσι λ.χ. ὅταν λέμε *ἄς βγῆ* προφέρομε (*αζβγί*), λέγοντας ζ ἀντὶ σ ἐμπρὸς στὸ β, ὅπως λέμε καὶ τὸ *σβήνω* μὲ ζ: (*ζβίνο*). Καὶ τὸ τὸν *πατέρα* τὸ προφέρομε *τομ.μπατέρα*, ὄχι μόνο προφέροντας μ στὴ θέση τοῦ ν, ἀλλὰ καὶ λέγοντας τὸ π σὰ νὰ ἦταν (*μπ*), ἀκριβῶς ὅπως καὶ στὸ ἐμπρὸς δὲ λέμε (*ἐμπρός*) παρὰ (*ἐμ.μπρός*).

B.—'Ενότητες τονικῆς

31. Ὅλα τὰ κομμάτια μιᾶς πνευστικῆς ἐνότητος δὲ χτυποῦν στὰ αὐτιά μας μὲ τὴν ἴδια ἔνταση. Ὅταν ἀκοῦμε μιὰ φράση, μερικὲς συλλαβὲς τῆς ἀκούονται πρὸ δυνατὰ καὶ — ἂν δὲν εἴμαστε τόσο κοντὰ στὸν ὁμιλητὴ — πρὸ καθαρά, ἔτσι πού νὰ τις ξεχωρίζωμε καλύτερα. Στὴ φράση λ.χ. *θὰ σοῦ τὸ ἔλεγα ἂν τὸ ἤξερα ἀπὸ πρωτότερα*, οἱ συλλαβὲς *ε-* τοῦ *ἔλεγα*, *ἦ-* τοῦ *ἤξερα* καὶ *-τύ-* τοῦ *πρωτότερα* προφέρονται ἀπὸ τοὺς πνεύμονες μὲ μεγαλύτερη ἔνταση, ἔτσι πού κραδαίνονται δυνατότερα οἱ χορδές.

Γύρω ἀπὸ τις συλλαβὲς πού τονίζονται δυνατότερα, τὶς *τονισμένες*, μοιράζονται οἱ ἄλλες συλλαβὲς, οἱ *ἄτονες*, ἐκεῖνες δηλαδὴ πού τονίζονται λιγότερο δυνατὰ, μὲ δευτερώτερη ἔνταση, ἢ ἀδύνατα, καὶ ἀποτελοῦν μαζί τους *ἐνότητες τονικῆς*:

(*θασουτο῔λεγα*), (*ανῆτο῔ξερα*), (*αποπρο῔ίτερα*).

Οἱ ἐνότητες αὐτὲςμποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἀποτελοῦν *φωνητικὲς φράσεις ἢ φωνητικὲς λέξεις*.

Τὶς φωνητικὲς λέξεις τὶς ἀποτελοῦν συνήθως λίγες λέξεις γραμματικῆς, ἐνωμένως στενώτερα μεταξύ τους μὲ τὸ νόημά τους.

Ἡ δυνατότερα τονισμένη συλλαβὴ μιᾶς τονικῆς ἐνότητος βρίσκειται πάντα στὴ λέξη μὲ τὴν κυριώτερη σημασίαν.

Συνήθως τὸν τόνο τῆς φωνητικῆς λέξης τὸν παίρνει τ' ὄνομα, ἢ ἀντωνυμία καὶ τὸ ρῆμα, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι μονοσύλλαβα (*ζῶ, πιές, φῶς, ἔσβησε τὸ φῶς*), ἢ καὶ ἄκλιτα μονοσύλλαβα (*ναὶ σοῦ εἶπα, χτὲς ἔφυγε*).

32. Καθὼς ἔγινε φανερό, σὲ μιὰ τονικὴ ἐνότητα ἀνήκουν συνήθως δύο ἢ περισσότερες λέξεις, πού ἢ μιὰ εἶναι σημαντικώτερη ἀπὸ τὶς ἄλλες, ἀλλὰ ἢ καθεὲν λέξη βρίσκεται σχεδὸν πάντοτε μέσα στὴν ἴδια τονικὴ ἢ φωνητικὴ ἐνότητα καὶ δὲ χωρίζεται σὲ δύο. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, ἡ γραμματικὴ λέξη δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ φωνητικὴ, καὶ γράφοντας χωριστὰ τὴν καθεὲν γραμματικὴ λέξη, συνήθως μὲ τὸν τόνο τῆς, δὲ λογαριάζομε πάντα ἐκεῖνο πού προφέρομε καὶ πού τονίζομε στὴν πραγματικότητα.

33. Μέσα στὴ φωνητικὴ λέξη τὸ τελικὸ σύμφωνο μιᾶς γραμμα-

τικῆς λέξεως ἀνήκει συνήθως στὴν ἀρχικὴ συλλαβὴ τῆς ἀκόλουθης : τοὺς περιμένω στὴν αὐτὴ συλλαβίζεται φωνητικὰ (του-σπε-ρι-μέ-νο-στι-να-βλί).

Ἀπὸ τὴ δυσκολία νὰ ξεχωρίσωμε μέσα στὴ φωνητικὴ λέξη τὰ ὄρια τῶν γραμματικῶν λέξεων γίνονται ἀπὸ παιδιὰ καὶ μεγάλους οἱ παρανοήσεις, ὅταν ὁ ἀκροατὴς δὲν καταλαβαίνει σωστὰ ἐκεῖνο πού ἄκουσε καὶ μπερδεύη λ.χ. *μέ τάξη — μετάξι, καὶ ντυμένη — κεντημένη, τὸ νόμο — τὸν ὄμο, τοὺς πόρους — τοὺς σπόρους, θ' ἀκρωθῆ (λ.χ. ὁ νόμος) — θὰ κρωθῆ, ἔχεις πιρουνία — ἔχει σπιρουνία.*

Ἡ συλλαβὴ καὶ ὁ τόνος της

34. Φθόγγοι πού προφέρονται μὲ τὴν ἴδια δύναμη δὲ χτυποῦν στ' αὐτιά μας μὲ τὴν ἴδια ἔνταση. Ὅταν λ.χ. λέμε *δές*, τὸ ε ἀκούεται καλύτερα ἀπὸ τὸ δ καὶ ἀπὸ τὸ ς, ἐνῶ ὅλα τους εἰπώθησαν μὲ τὴν ἴδια δύναμη τῆς πνοῆς. Ἀλλὰ ὁ ἀέρας βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα πιὸ ἀνεμπόδιστος στὸ ε παρὰ στὸ δ καὶ στὸ ς.

Ἔτσι ἔχουν οἱ διάφοροι φθόγγοι ἄνιση ἠχηρότητα (15, 20). Γενικά, ἀκούονται τὰ φωνήεντα καλύτερα καὶ ἀπὸ πιὸ μακριὰ παρὰ τὰ ἠχηρὰ σύμφωνα, καὶ αὐτὰ πάλι καλύτερα ἀπὸ τ' ἄηχα.

Ἡ ἠχηρότητα τῶν φθόγγων, συνδυασμένη μὲ τὴν πνευστικὴ τους δύναμη, καθορίζει τὴν ἔνταση μὲ τὴν ὁποία προφέρονται κάθε φορά, ἢ τὸν τόνο τους, καὶ ἡ ποικιλία πού παρουσιάζεται κάθε φορά κατὰ τοὺς φθόγγους πού γειτονεύουν καθορίζει τὴ σύσταση καὶ τὰ ὄρια τῶν συλλαβῶν.

35. Συλλαβὴ εἶναι ὁμάδα ἀπὸ φθόγγους πού χωρίζονται ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς μὲ τὴ διαφορετικὴ ἔνταση (ἀπότομη ἐλάττωσις τῆς φωνῆς) τοῦ τόνου τους. Αὐτὸ γίνεται ἢ ἐπειδὴ ἐλαττώθηκε ἡ πνευστικὴ δύναμη ἢ ἐπειδὴ παρουσιάζεται φθόγγος λιγότερο ἠχηρὸς ἀνάμεσα σὲ δύο ἠχηρότερους.

Ἄν προφέρωμε ἓνα φωνῆεν λ.χ. τὸ α ἀπλώνοντας τὴ φωνή, καὶ μὲ τὴν ἴδια δύναμη (ααα) ἢ δυναμώνοντας (αά) ἢ ἀδυνατίζοντας τὴν σιγὰ σιγὰ (αὰ), ἢ ἀκόμη καὶ δυναμώνοντας στὴν ἀρχὴ καὶ ἀδυνατίζοντας τὴν πρὸς τὸ τέλος (άά), ἔχομε τὸ αἰσθημα πὼς προφέρωμε τὸ ἴδιο πάντα μακρόχρονο αα. Ἄν ὁμως, ἀφοῦ ἀδυνατίσωμε τὴ φωνή μας τὴν ξαναδυναμώσωμε (άά), ἔχομε τὴν ἐντύπωσι πὼς προφέρωμε δύο συλλαβές.

Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ ὅταν ἔχομε δύο ἢ περισσότερους γειτονικοὺς φθόγγους

γους. Στην περίπτωση αυτή όμως δεν έχουμε μόνο τη διαφορά της πνευστικής δύναμης παρά και τη διαφορετική ήχηρότητα των φθόγγων. Λ.χ. στη λέξη *ἀρπαχτήκαν* τὸ ρ ἀνήκει ἀκόμη στην πρώτη συλλαβή *αρ*, ἐπειδὴ ὁ τόνος πάει ἀδυνατιζοντας ἀπὸ τὸ α στο ρ. Τὸ π πάλι, πὺ ἔχει τὸν πιὸ ἀδύνατο τόνο ἀνάμεσα στο ρ καὶ τὸ δευτερο α, πάει μετὴ δευτερῆ συλλαβῆ, καὶ πάλι τὸ ἀηχο χ καὶ τὸ ἀηχο τ ἀνήκουν στην τρίτη συλλαβῆ, πὺ ἀρχίζει μετὸ δυνάμωμα τοῦ συλλαβικοῦ τόνου.

36. Συλλαβικός τόνος ὀνομάζεται ὁ πιὸ δυνατὸς τόνος τῶν φθόγγων μιᾶς συλλαβῆς. Τὸ συλλαβικὸ τόνον ἔχει στὰ ἑλληνικὰ πάντοτε ἓνα φωνῆεν, τὸ φωνῆεν τῆς συλλαβῆς, πὺ εἶναι καὶ πιὸ ἤχηρό ἀπὸ τοὺς ἄλλους φθόγγους. Τὰ σύμφωνα — πραγματικὰ *σύμφωνα* στην περίστασι ἀυτῆ — μποροῦν νὰ σχηματίσουν συλλαβῆ μόνο ἀν ὑπάρχη κοντὰ τους καὶ ἓνα φωνῆεν.

Σὲ πολλὰς λέξεις ὑπάρχουν συλλαβὲς πὺ ἀπαρτίζονται μόνο ἀπὸ φωνῆεν : ἔ-λα, ἄ-νά-βω, κλαί-ω, καὶ εἶναι συχνὰς οἱ λέξεις πὺ ἔχουν συλλαβὲς ἀπὸ σύμφωνον καὶ φωνῆεν : σή-κω πά-νω τώ-ρα, παι-δί μου, νὰ σοῦ δώ-σω κά-τι.

Εἶναι ὅμως δυνατὸ νὰ ἔχη μία συλλαβῆ μόνο σύμφωνα. Στὰ ἑλληνικὰ γίνεται αὐτὸ μόνο σὲ μερικὰ ἐπιφωνήματα : *ποι!* ἢ κάποτε σὲ μερικὰς ξενικὰς λέξεις. Ὅταν λ.χ. ποῦμε *ἔχασε τὸ μονόκλ του*, ἢ λέξη *μονόκλ* προφέρεται τρισύλλαβα : *μο - νο - κλ*.

37. Τὰ ὄρια τῆς συλλαβῆς.—Ὁ χωρισμὸς τῶν συλλαβῶν γίνεται στὸ σημεῖο τῆς ἐλάχιστης ἔντασις. Στὰ ἑλληνικὰ ἓνα σύμφωνον ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα ἀνήκει στην ἀκόλουθη συλλαβῆ, γιατί μετὸ αὐτὸ ἀρχίζει τὸ ξαναδυνάμωμα τῆς φωνῆς : ἔ-λα.

Δύο σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, κατὰ τὸ εἶδος τους καὶ τὴν ἤχηρότητά τους πηγαίνουν στην ἀκόλουθη συλλαβῆ (*πέ-τρα*) ἢ χωρίζονται (*ἀρ-γά*).

Ὁ τόνος τῆς γραμματικῆς λέξης

38. Κάθε πολυσύλλαβη λέξη ἔχει μιὰ συλλαβῆ πὺ ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς ἄλλες μετὸν τόνο, πὺ προφέρεται δηλ. δυνατώτερα ἀπὸ τὶς ἄλλες συλλαβὲς : *χαρά, τραγούδι*.

39. Δέξεις μονοσύλλαβες τονισμένες στη φράσι.—Συχνὰ προφέρονται καὶ οἱ μονοσύλλαβες λέξεις μετὸν τόνο, πὺ τὶς κάνει

καὶ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὶς ἄτονες μονοσύλλαβες ἢ ἀπὸ τὶς ἄτονες συλλαβὰς τῶν ἄλλων λέξεων: τὸ *φῶς μου*, *νά τον*, *ἔ σὺ*, *τί κλαῖς*; (31).

Ὁ τόνος ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι ὅ,τι λέγεται τόνος τῆς πολυσύλλαβης λέξεως, πού γιὰ νὰ τὸν πάρῃ πρέπει νὰ ἔχη τουλάχιστο δύο συλλαβὰς. Εἶναι τόνος τῆς τονικῆς ἐνότητος, τῆς φράσης, πού τὸν παίρνει ἢ μονοσύλλαβη λέξις γιὰ τὸ νόημά της. Οἱ μονοσύλλαβες λέξεις πού παίρνουν τὸν τόνο τῆς φράσης εἶναι:

α) Κλιτὰ προπάντων μέρη τοῦ λόγου πού ἔχουν τὴν κυριότερη σημασίαν στὴ φράσις: *νά μοῦ τὸ πῆς* (ἀλλὰ καὶ αὐτὸς *ζῆ μόνος*).

β) Μερικὰ μόρια ἐμφατικὰ ἢ ἄλλες λέξεις πού λέγονται στὴ φράσις πάντοτε μὲ τόνο: *μά τὴν ἀλήθεια*, *ἦ ἐγὼ ἦ ἐσὺ*, *τί λέει*; *ποιὸς ἔφυγε*;

γ) Μόρια καὶ ἄλλα ἄκλιτα πού λέγονται κάποτε στὴ φράσις μὲ ἐμφασις: *νά σοῦ πῶ* (ἀλλὰ καί: *νά σοῦ πῶ*), *καὶ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Πέτρος*.

Ὑπάρχουν φυσικὰ καὶ λέξεις μὲ περισσότερες ἀπὸ μιὰ συλλαβὴ πού μπορεῖ νὰ εἰπωθοῦν στὴ φράσις μὲ ἐμφασις. Λ. χ. τὸ ἐρωτηματικὸ *ποιανοῦ* (*ποιανοῦ ὄνομα*;) τονίζεται διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ *καποιανοῦ*: τὸ ἐρωτηματικὸ *γιατί* (ἀκόμη καὶ ὅταν βρίσκεται σὲ πλάγιον λόγο, ἂν καὶ τότε ὁ τόνος εἶναι ἀλλιόωτικα χρωματισμένος [πρβλ. *γιατί ἔφυγε*; καὶ δὲν *καταλαβαίνω γιατί ἔφυγε*]), διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ αἰτιολογικὸ *γιατί*, πού ἔχει μόνον τὸν τόνο τῆς πολυσύλλαβης λέξεως, συνήθως μάλιστα ἀδυνατισμένο.

40. Ἡ φύσις τοῦ τόνου τῆς λέξεως.— Μπορεῖ νὰ προφέρωμε ἕνα φωνῆεν:

α) μὲ μακρύτερη φωνή ἀπὸ ἕνα ἄλλο.

β) μὲ διαφορετικὸν τόνο, δηλαδὴ μὲ φωνὴν ψηλότερη στὴ μουσικὴ κλίμακα, καὶ

γ) μὲ φωνὴν πιὸ δυνατή, μὲ μεγαλύτερη ἐκπνευστικὴ δύναμη.

Ὅταν ἡ φωνὴ ὑψώνεται, λέμε πὼς ἔχομε *μουσικὸν τόνο*.

Ὅταν ἡ φωνὴ γίνεται δυνατότερη, λέμε πὼς ἔχομε *δυναμικὸν ἢ ἐντατικὸν τόνο*.

Ὁ τόνος τῆς γλώσσας μας ἔχει γιὰ συστατικά του στοιχεῖα καὶ τὴ δύναμη καὶ τὸ μουσικὸ ὕψος καὶ τὸ μᾶκρος. Δηλαδή τὸ τονισμένο φωνῆεν προφέρεται ὄχι μόνο πιὸ δυνατὰ ἀπὸ τ' ἄλλα, παρὰ καὶ ψηλότερα καὶ μακρύτερα, ἂν καὶ συνήθως δὲν τὸ αἰσθανόμαστε: ἔχετε, ὁ δρόμος.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΦΘΟΓΓΟΙ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Οι φθόγγοι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας

41. *Φθόγγοι* εἶναι οἱ ἀπλῆς φωνῆς ποὺ σχηματίζουν τὶς λέξεις. Ἐτσι ἡ λέξη *ἐλα* σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς τρεῖς φθόγγους *ε, λ, α*.

Οἱ φθόγγοι τῆς γλώσσας μας εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :
α, ε, ι, ο, ου, β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ, τ, φ, χ, μπ, ντ, γκ, τσ, τξ.

Τὰ γράμματα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας

42. *Γράμματα* ἢ *ψηφία* εἶναι τὰ γραπτὰ σημάδια ποὺ παριστάνουν τοὺς φθόγγους.

Τὸ *ε*, τὸ *λ* καὶ τὸ *α* εἶναι γράμματα ποὺ τὰ γράφομε γιὰ νὰ παραστήσωμε τοὺς φθόγγους ποὺ προφέρομε λέγοντας *ἐλα*.

Τὰ διάφορα γράμματα ποὺ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ γράψωμε τοὺς φθόγγους τῆς γλώσσας μας ἀπαρτίζουν τὸ *ἀλφάβητο τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας* ἢ τὸ *ἐλληνικὸ ἀλφάβητο*.

43. Τὰ *γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου* εἶναι 24 καὶ κατατάσσονται σύμφωνα μὲ σειρὰ καθιερωμένη ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ ὀνομάζεται *ἀλφαβητικὴ σειρὰ*.

Τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου εἶναι μαζί με τὰ ὀνόματά τους τ' ἀκόλουθα :

α	A ἄλφα	η	H ἦτα	ν	N νὶ	τ	T τὰ (ταῦ)
β	B βῆτα	θ	Θ θῆτα	ξ	Ξ ξὶ	υ	Υ ὕψιλο
γ	Γ γάμα	ι	I γιώτα	ο	O ὄμικρο	φ	Φ φὶ
δ	Δ δέλτα	κ	K κάπα	π	Π πὶ	χ	X χὶ
ε	E ἔψιλο	λ	Λ λάμδα	ρ	P ρὸ	ψ	Ψ ψὶ
ζ	Z ζῆτα	μ	M μὶ	σ	Σ σίγμα	ω	Ω ὠμέγα

*Ἡ ἀλφαβητικὴ σειρὰ εἶναι πολὺ χρήσιμη. Σύμφωνα με αὐτὴ κατατάσσομε καὶ ζητοῦμε τὶς λέξεις στὰ λεξικά ἢ ταξινομοῦμε διάφορα ὀνόματα.

44. **Ἱστορικὴ παρατήρηση.*—Τὸ ἀλφάβητό μας, ὀνομασμένο ἔτσι ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα τοῦ ψηφία, εἶναι τὸ ἴδιο πού εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες. Γεννήθηκε ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ ἀλφάβητο μετὰ τὴ μεσολάβηση πιθανότατα τοῦ φοινικικοῦ, στὴν ἀρχὴ τῆς πρώτης προχριστιανικῆς χιλιετηρίδας. Ἐξαρχῆς ὥστόσο ἄλλὰ καὶ ἀργότερα τροποποίησαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες τὸ ξένο ἀλφάβητο, καμωμένο γιὰ γλώσσα ξένη, ὥστε νὰ παριστάνη ὅσο γίνεται καλύτερα τοὺς φθόγγους τῆς δικῆς τους γλώσσας.

*Ἀντιστοιχία φθόγγων καὶ γραμμάτων

45. Δὲν ὑπάρχει πάντοτε ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στοὺς φθόγγους καὶ στὰ γράμματα τῆς γλώσσας μας.

*Υπάρχουν σ' αὐτὴ φθόγγοι πού δὲν παριστάνονται με ἀντίστοιχα γράμματα. Τέτοιοι εἶναι οἱ φθόγγοι *ου, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ*.

*Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπάρχουν γράμματα πού παριστάνουν τὸν ἴδιο φθόγγο : *ο - ω (ὦμος)*.

46. *Παρατήρηση.*—Ἐνῶ τὸ ἀλφάβητο εἶναι ἴδιο γιὰ ὄλους τοὺς Ἑλληνες πού γράφουν τὴ γλώσσα τους, ἡ προφορὰ του δὲν εἶναι ἐνιαία. Πολλῶν γραμμάτων ἡ προφορὰ διαφέρει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, κατὰ τὰ ἰδιώματα, κάποτε καὶ κατὰ τὴν ἀτομικὴ προφορὰ τοῦ καθενός. Πρώτυπη προφορὰ μπορεῖ νὰ λογαριασθῆ σήμερα ἡ ἀθηναϊκὴ, θεμελιωμένη προπάντων στὴν προφορὰ τοῦ πελοποννησιακοῦ ἰδιώματος.

Φωνήεντα καὶ σύμφωνα

47. Οἱ φθόγγοι διαιροῦνται σὲ *φωνήεντα* καὶ σὲ *σύμφωνα*.

Φωνήεντα εἶναι οἱ φθόγγοι πού μποροῦν νὰ σχηματίσουν μόνοι τους συλλαβή : *α, ι*.

Φωνήεντα λέγονται και τὰ γράμματα πού τούς παριστάνουν.

Σύμφωνα είναι οί φθόγγοι πού δέν μπορούν νά σχηματίσουν μόνοι τους συλλαβή: π, θ.

Σύμφωνα λέγονται και τὰ γράμματα πού τούς παριστάνουν.

48. Παρατήρηση.—Σύμφωνα μέ αυτά οί ὄροι *φωνήεν* και *σύμφωνο* σημαίνουν και τούς φθόγγους και τὰ γράμματα. Θά ήταν γι' αὐτό ἀνάγκη νά τὰ ξεχωρίζουμε μέ διαφορετικά ὀνόματα, μιλώντας ἀπό τὸ ἓνα μέρος γιά «φθογγοφωνήεντα» και «φθογγοσύμφωνα» και ἀπό τὸ ἄλλο γιά «γραμματοφωνήεντα» και «γραμματοσύμφωνα». Γιά νά μὴν καταφεύγουμε ὁμως σέ παρόμοιους ὄρους, μιλοῦμε γενικά και ἀδιάφορα γιά φωνήεντα και γιά σύμφωνα (λ.χ. «τὸ α»), και ἀπό τὸ νόημα καθορίζεται ἡ σημασία τους καθαρότερα. Ὅταν χρειάζεται μεγαλύτερη ἀκρίβεια, ἀναγράφονται στό βιβλίο αὐτὸ τὰ γράμματα μέσα σέ παρένθεση (ἡ ἀποδίνονται μέ λατινικά ψηφία) γιά νά δειχτῆ πῶς ὁ λόγος είναι γιά φθόγγους. Ἔτσι λ.χ. «ὔστερ' ἀπό τὸ (ι)» σημαίνει «ὔστερ' ἀπό τὸ φθόγγο ι», πού μπορεί νά γράφεται ἀδιάφορα μέ *ι* ἀλλὰ και μέ *η, ε, οι, υι*. Τὸ (σ) σημαίνει ὁ φθόγγος *σ* και ὄχι τὸ γράμμα, πού μπορεί νά ἔχη και τὴν προφορά τοῦ *ζ*, ὅπως στό *σβήνω* (69).

49. Φωνήεντα εἶναι τὰ γράμματα **α, ε, η, ι, ο, υ, ω.**

Σύμφωνα εἶναι τὰ γράμματα **β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, ξ, π, ρ, σ ἢ ς, τ, φ, χ, ψ.**

Ἀπὸ τὰ φωνήεντα τὸ *η* και τὸ *υ* προφέρονται ὅπως και τὸ *ι*: *νίκη, ὑνί.*

Τὸ *ω* προφέρεται ὅπως και τὸ *ο*: *ὄμος.*

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γιά λέξεις πού γράφονται μέ *ι, η, υ, ο, ω*, βλ. Παράρτημα.

50. Ἀπὸ τὰ ἑπτὰ φωνήεντα:

α) δύο, τὸ *ε* και τὸ *ο*, ὀνομάζονται *βραχύχρονα*,

β) δύο, τὸ *η* και τὸ *ω*, ὀνομάζονται *μακρόχρονα* ἢ *μακριά*, και

γ) τρία, τὸ *α*, τὸ *ι* και τὸ *υ*, ὀνομάζονται *δίχρονα*.

51. Ἱστορικὴ παρατήρηση.—Στὴν ἀρχαία ἐποχὴ προφερόταν τὸ *η* σὰ μακρὸν *ε*, σὰν *εε* περίπου, τὸ *ω* σὰ μακρὸν *ο*, σὰν *οο* περίπου, και τὰ φωνήεντα *α, ι, υ* ἄλλοτε ἔτσι, σὰν ἀπλά *α, ι, υ*, και ἄλλοτε σὰ μακριά *α, ι, υ*, δηλαδή σὰν *αα, ιι, υυ* περίπου.

'Αρχικά και τελικά γράμματα

52. Τὸ πρῶτο γράμμα σέ μιὰ λέξη λέγεται *ἀρχικό*· τὸ τελευταῖο *τελικό*. Ὅλα τ' ἄλλα γράμματα λέγονται *ἐσωτερικά*.

53. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Σὲ κάθε λέξη πού τελειώνει σὲ (σ) γράφομε **ς** τελικό: *φῶς*.

Γράφεται **σ** καὶ στὰ σύνθετα, ἀρχαῖα ἢ νέα, στὸ τέλος τοῦ πρώτου συνθετικού: *Ἑλλήσποντος, ὠστόσο, ἄλλωστε, ὀποιοσδήποτε*.

Τελικὰ σύμφωνα

54. Τελικὰ σύμφωνα ἔχει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τὸ **ς** καὶ σὲ πολλές περιστάσεις τὸ **ν**: *οὐρανός, τῶν παιδιῶν*.

Σὲ ἄλλα σύμφωνα, κάποτε καὶ σὲ δύο, τελειώνουν:

α) Μερικὰ ἐπιφωνήματα καὶ λέξεις μιμητικές: *ἄχ! οὐφ! μπλούμ! κρίτς κράτς! οὐστ!*

β) Πολλὲς ξένες λέξεις: *χερουβείμ, Βηθλεέμ, Ἰσαάκ, ζενίθ, νίκαλ, τράστ, σάντουιτς, Σουέζ, Μωάμεθ, Κάνιγκ*.

γ) Μερικοὶ συγκομμένοι τύποι λέξεων, πού συνοδεύονται ὁμως πάντοτε ἀπὸ ἄλλη λέξη: *πάρ' τη, διῶχ' τους, κὺρ Γιάννης*.

Διπλὰ γράμματα

55.—Τὰ γράμματα **ξ** καὶ **ψ** λέγονται **διπλά**, γιατί παριστάνουν ἀπὸ δύο φθόγγους, τοὺς φθόγγους **κσ** καὶ τοὺς φθόγγους **πσ**: *λοξός, ψυχή, ψάξε, ξεψαχνίζω, ξξάψαλμος*.

56. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὸ (πσ) γράφεται παντοῦ μὲ **ψ**: *ψητό, ψαράς, Λιψία, Ἀψβοῦργοι, Λεσσέψ*.

Τὸ (κσ) γράφεται μὲ **ξ** ἐκτὸς στίς λέξεις πού ἔχουν πρῶτο συνθετικό τὸ **ἐκ**: *ἔξω, ἄξιος, Ἐυλόκαστρο, Ὀξφόρδη—ἐκστατικός, ἐκστρατεία*.

Δίψηφα

57. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γράμματα πού εἶδαμε μεταχειριζόμαστε καὶ μερικοὺς συνδυασμοὺς ἀπὸ δύο γράμματα. Οἱ συνδυασμοὶ αὐτοὶ ὀνομάζονται **δίψηφα**.

Μεταχειριζόμαστε τὰ δίψηφα γιὰ νὰ παραστήσωμε φθόγγους πού τὸ ἀλφάβητό μας δὲν ἔχει ξεχωριστὰ ψηφία νὰ τοὺς ἀποδώσῃ, εἴτε καὶ γιὰ φθόγγους πού ἔχουν τὰ ψηφία τους.

Δίψηφα εἶναι τ' ἀκόλουθα:

Α.— Δίψηφα φωνήεντα

58. α) Τὸ **ου** γιὰ τὸ φθόγγο (ου): οὐρά, τοῦ βουνοῦ.

β) Τὸ **αι**, πὸν προφέρεται ὅπως καὶ τὸ **ε**: σημαῖες.

γ) Τὸ **ει**, τὸ **οι** καὶ τὸ **υι**, πὸν προφέρονται ὅπως καὶ τὸ **ι**: κλείνει, οἱ κάτοικοι, υἱοθετῶ.

Τὰ δίψηφα φωνήεντα εἶναι μακρόχρονα.

59. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γράφονται μὲ **υι** οἱ λέξεις: ἄρπυια, υἱοθετῶ, υἱοθεσία.

Διασάφηση.—Γράφονται μὲ **υ** ἢ **μύγα**, καὶ μὲ **ι** τὰ γιός, γιόκας, παραγίος, ψυχογίος, μητριά, πατριός, ὄργια κτλ.

Γιὰ λέξεις πὸν γράφονται μὲ **αι**, **ει**, **οι** βλ. Παράρτημα.

Β.— Δίψηφα σύμφωνα

60. α) Τὸ **μπ**, τὸ **ντ** καὶ τὸ **γκ**: μπαρμποῦνι, ντύνομαι, γκρεμίζω.

Τὰ δίψηφα **μπ**, **ντ**, **γκ** βρίσκονται σὲ πολλὰς λέξεις:

1.— Στὴν ἀρχὴ τους: μπαίνω, μπαούλο, ντροπὴ, γκέμι.

2.— Μέσα στὴ λέξη ἔπειτα ἀπὸ σύμφωνο: μπάρμπας, καμπαρ-ντίνα, καὶ σπανιότερα ὕστερ' ἀπὸ φωνῆεν (σὲ ὀνοματοποιεῖς καὶ σὲ ξένες λέξεις συνήθως): ἀναμπουμπούλα, μπαμπούλας, νταντανίζω — καρμπίνα, ρεπούμπλικα, Γιουγκοσλαβία.

Σὰν **γκ** προφέρεται καὶ τὸ **γγ** στοὺς τύπους (ἐ)γγίζω, (ἐ)γγόνι⁽¹⁾, πὸν ἔχασαν τὸ ἀρχικὸ τους φωνῆεν.

61. β) Τὸ **τσ** καὶ τὸ **τζ**: τσιμπῶ, ἔτσι, κοριτσιότικος, Ἐλενίτσα, Μπότσαρης, Τσιμισκῆς—τζάμι, τζίτζικας, τζίτζιφο, χαιζής, Καρατζᾶς, Τζαβέλας.

Παρατήρηση.— Τὸ **τσ** καὶ τὸ **τζ** παριστάνουν δυὸ φθόγγους διαφορετικούς, πὸν ξεχωρίζουν πάντοτε στὴν προφορὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ μπερδεύονται, καθὼς γίνεται συχνά.

62. Σὲ πολλὰς λέξεις πρὶν ἀπὸ τὸ **τζ**, **τσ** ὑπάρχει ἓνα **ν**: νεράντζι, βιολοντσέλο.

1. Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος προφέρουν τὰ δίψηφα **μπ**, **ντ**, **γκ** σὰ νὰ ἦταν ρινικὰ συμπλέγματα (71).

Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὑπάρχουν κάθε φορὰ δύο φθόγγοι : τὸ *ν* καὶ ἓνα *τζ* ἢ *τσ* πὺν ἀκολουθεῖ.

Τὰ συμπλέγματα *ντζ*, *ντσ* πρέπει νὰ ξεχωρίζονται στὴν προφορὰ, καὶ μεταξύ τους καὶ μὲ *τ*³ ἀπλὰ *τζ* καὶ *τσ*, πὺν δὲν ἔχουν *ν*, καὶ δὲν πρέπει νὰ μπερδεύονται, ὅπως γίνεται μερικὲς φορὲς⁽¹⁾.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γιὰ λέξεις πὺν γράφονται μὲ *ντζ* καὶ μὲ *ντσ* βλ. Παράρτημα.

Διαίρεση καὶ ὀνομασία τῶν συμφώνων

63. Τὰ σύμφωνα διαιροῦνται :

A.— Κατὰ τὸ μέρος πὺν σχηματίζονται στὸ στόμα, σὲ :

χειλικὰ π, β, φ, μπ.

ὀδοντικὰ τ, δ, θ, ντ.

διπλοδοντικὰ σ, ζ, τσ, τζ. Τὰ διπλοδοντικὰ λέγονται καὶ *συριστικὰ* ἀπὸ τὸν ἦχο τους.

λαρυγγικὰ κ, γ, χ, γκ.

γλωσσικὰ λ, ρ.

Τὸ λ καὶ τὸ ρ λέγονται καὶ *ὕγρα*.

ρινικὰ μ, ν. Λέγονται ρινικὰ, ἐπειδὴ γιὰ νὰ προφερθοῦν βγαίνει ὁ ἀέρας ἀπὸ τὴ μύτη. Τὸ μ ἀνήκει καὶ στὰ *χειλικὰ*. Τὸ ν ἀνήκει καὶ στὰ *γλωσσικὰ*.

B.— Κατὰ τὴ φωνὴ πὺν ἔχουν, σὲ :

ἄηχα κ, π, τ, χ, φ, θ, σ, τσ.

ἤχητὰ γ, β, δ, μπ, ντ, γκ, ζ, τζ, λ, μ, ν, ρ. Αἰσθανόμαστε τὸν ἦχο τῶν ἤχητῶν ἀκουμπώντας τὸ δάχτυλο στὸ λαιμὸ ἐμπρός.

Γ.— Κατὰ τὴ διάρκειά τους, σὲ :

στιγμιαῖα ἢ *ξαφνικὴ* ἄηχα.—Προφέρονται μόνο μιὰ στιγμὴ, τὴν ὥρα πὺν ἀνοίγομε τὸ στόμα : κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ.

ἐξακολουθητικὰ.—Σ' αὐτὰ βαστοῦμε τὴ φωνὴ ὅσο θέλομε : γ, β, δ, χ, φ, θ, σ, ζ, λ, μ, ν, ρ.

Τὰ ἐξακολουθητικὰ ἤχητὰ σύμφωνα γ, β, δ, ζ, λ, μ, ν, ρ, μποροῦμε νὰ τὰ τραγουδήσωμε.

1. Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας προφέρουν κάθε *ντζ* σὰν *τζ*, σὰ νὰ μὴν εἶχε ἐμπρός του *ν*.

64. Πίνακας τῶν συμφώνων

(Δείχνει πῶς διαιροῦνται τὰ σύμφωνα κατὰ διαφορετικούς τρόπους)

Κατὰ τὰ μέρη πὸν σχηματίζονται	Κατὰ τὴ διάρκεια					
	Στιγμαῖα		Ἐξακολουθητικά			
	Ἄηχα	Ἡχηρά	Ἄηχα	Ἡχηρά	Ρινικά	Ὶγρά
Χειλικὰ	π	μπ	φ	β	μ	
Ὀδοντικά	τ	ντ	θ	δ		
Διπλοδοντικά (συριστικά)	τσ	τζ	σ	ζ		
Λαρυγγικά	κ	γκ	χ	γ		
Γλωσσικά					ν	λ ρ

Δίφθογγοι

65. **Δίφθογγοι.**—Δύο φωνήεντα πὸν προφέρονται σὲ μιὰ συλλαβὴ ἀποτελοῦν ἓνα δίφθογγο. Ἔτσι τὸ αἶ στὸ νεράιδα, τὸ αη στὸ ἀηδόνη, τὸ οἶ στὸ ροῖδι, τὸ οη στὸ βόηθα.

66. **Καταχρηστικοὶ δίφθογγοι.**— Συχνὰ ἔχομε ἓνα ι (η, υ, ει, οι) πρὶν ἀπὸ ἓνα ἄλλο φωνήεν ἢ ἓνα δίψηφο (ου, αι, ει, οι), πὸν προφέρονται σὲ μιὰ συλλαβὴ: *πιάνω, γυαλί, ἄδειες, ποιοί*.

Κάθε τέτοιο συνδυασμὸ τὸν ὀνομάζομε *καταχρηστικὸ δίφθογγο*.

Ὅμοια σύμφωνα

67. Σὲ πολλὰς λέξεις γράφομε δύο σύμφωνα τὰ ἴδια, ἐνῶ προφέρομε ἓνα φθόγγο: *θάλασσα*. Αὐτὸ γίνεται μόνον στὰ σύμφωνα ββ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ, σσ, ττ: *Σάββατο, ἐκκλησία, ἄλλος, γράμμα, γεννῶ, παππούς, ἄρρωστος, τέσσερα, περιτιτός*.

Τὰ δύο αὐτὰ σύμφωνα λέγονται **ὁμοία σύμφωνα** (¹).

68. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ ὁμοία σύμφωνα δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν δταν ἀκολουθῆ ἄλλο σύμφωνο: ἀγγέλλω—παραγγέλλω, κολλῶ—κολῶ, στέλλω—στέλω, ψάλλω—ψέλνω.

Ἐξαιροῦνται οἱ λέξεις *ἐκκλήση, ἀνέκκλητος, ἐκκλησία, παρεκκλήσι*. Τὰ νεώτερα σύνθετα μὲ τὸ *ἐκκλησία* γιὰ δεῦτερο συνθετικὸ γράφονται μ' ἓνα κ: *ἐρημοκλησιά, ξωκλήσι, Φραγκοκλησιά* κτλ.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν λέξεων μὲ ὁμοία σύμφωνα, καθὼς καὶ γιὰ τὴν χρῆση τῶν ὁμοίων συμφώνων στὶς ξένες λέξεις, βλ. Παράρτημα.

Τὸ σ ἔμπρὸς ἀπὸ ἡχηρὰ σύμφωνα

69. Τὸ σ προφέρεται κανονικὰ σὰν ἡχηρὸ ζ ὅταν ἀκολουθῆ ἄλλο ἡχηρὸν σύμφωνο, ἐκτὸς συνήθως ἀπὸ τὸ λ:

ἀσβέστης, σβήνω — σγουρός, προσγεῖωση — διείσδυση — σμέουρο, Σμύρνη—Κρέσα—Ἰσραηλίτης—ροσπίφ. Ἄλλὰ *Σλάβος, Ἰσλαμισμός, Ἰσλανδία, Σλοβακία, σλέπι*. Στὸ *Μαράσλειο* προφέρεται συνήθως ζλ(²).

Οἱ συνδυασμοὶ α υ, ε υ

70. Οἱ συνδυασμοὶ τῶν δύο φωνηέντων **α υ, ε υ** ἔχουν διπλὴ προφορὰ:

1. Τὰ ὁμοία σύμφωνα προφέρονται διπλά σὲ μερικές λόγιες σύνθετες λέξεις, ὅπου γιὰ ἔμφαση προφέρεται τονισμένη καὶ ἢ πρὶν ἀπὸ τὰ διπλά ἄτονη συλλαβὴ τοῦ πρώτου συνθετικοῦ: *παλλαϊκός, παμμέγιστος, πανναντικός, ὑπερρεαλιστικός*. Στὴν περίστασι αὐτὴ τὸ διπλὸ κ δὲν προφέρεται διπλό, ἀλλὰ διαρκεῖ περισσότερο τὸ κλεισιμο τοῦ στόματος, πρὶν ἀνοίξῃ γιὰ νὰ προφερθῆ τὸ κ: *ἐκκεντρικός*.

Στὴ σιγανὴ καὶ προσεχτικὴ ὁμιλία, λ.χ. σὲ ἀπαγγελία, μπορεῖ ν' ἀκουστοῦν διπλά σύμφωνα, ν, σ, ζ, ἀνάμεσα σὲ δύο λέξεις, ὅταν ἢ πρώτη τους τελειώσῃ καὶ ἢ δευτέρη ἀρχίξῃ ἀπὸ τὸ ἴδιο σύμφωνο (ἢ τὸ ἀντίστοιχο συριστικό): *τῶν νόμων, εἶπαν νὰ μᾶς δώσῃς, τὸ εἶπε σ' ἐμένα, μᾶς στιγμῆς* ἔτσι καὶ *τῆς ζωῆς* (προφ. *τῆς ζωῆς*). Συνήθως ὁμως ἀπλοποιοῦμε καὶ στὴν περίστασι αὐτὴ, καὶ τότε δὲν ξεχωρίζομε λ.χ. τὸ *ποιὸς τὸ εἶπε* ἀπὸ τὸ *ποιὸς σ' τὸ εἶπε*.

2. Τὸ ζ γράφεται ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ ἡχηρὰ σύμφωνα μόνο ἐξαιρετικά, σὲ μερικές ξένες λέξεις: *καραγκιοζλίκι* (ὅπως τὸ *καραγκιόζης*), *Ρουζβελτ* (ἀλλὰ καὶ *Ρουσβελτ*).

α) Προφέρονται *αβ, εβ* ὅταν ἀκολουθῆ φωνῆεν ἢ ἡχηρὸ σύμφωνο: *παύω, ναυαγός, ναυμαχία, αὐλή, αὔριο, Αὔγουστος, Εἶδα, νευρικός, ἐφεύρεση, εὐλογῶ.*

β) Προφέρονται *αφ, εφ* ὅταν ἀκολουθῆ σύμφωνο ἄηχο: *ναύτης, ναυπηγός, γλαυκός, εὐχάριστος, εὐτυχία.*

Οἱ συνδυασμοὶ *αυ, ευ* λογαριάζονται στὸ συλλαβισμό καὶ στὸν τονισμό σὰ δίψηφα φωνήεντα (77, 88.5).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γιὰ λέξεις ποὺ γράφονται μὲ *αυ- αβ, ευ- εβ- εφ* βλ. Παράρτημα.

Τὰ ρινικὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ, γγ*

71. Στις λέξεις ποὺ γράφονται μὲ *μπ, ντ* προφέρεται συνήθως ξεχωριστὰ τὸ ρινικὸ *μ, ν*, καὶ τ' ἀκόλουθα *π, τ* προφέρονται σὰν τὸ δίψηφο *μπ, ντ*: *ἀμπέλι, λαμπρῆ, πάντοτε, πέντε.*

Παρόμοια καὶ στις λέξεις ποὺ γράφονται μὲ *γκ, γγ*, τὸ πρῶτο γράμμα προφέρεται συνήθως σὰν *ν*, καὶ τὸ δεύτερον, δηλαδὴ τὸ *γ* ἢ τὸ *κ*, προφέρεται σὰν τὸ δίψηφο *γκ*: *ἀγκαλιά, φεγγάρι, Ἀγγλία.*

Τὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ, γγ*, ποὺ τὸ πρῶτο τους γράμμα προφέρεται μὲ τὴ μύτη σὰ ρινικὸ σύμφωνο, ὀνομάζονται **ρινικὰ συμπλέγματα** (1).

Τὸ *γ* προφέρεται σὰν *ν* καὶ ὅταν ἀκολουθῆ *χ*: *συγχαρητήρια.*

72. Τὰ ἔσωτερικὰ ρινικὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ* ἔχουν κάποτε καὶ μιὰ δεύτερη, ἀναλυμένη προφορά. Τὸ δεύτερό τους σύμφωνο προφέρεται ὄχι σὰ δίψηφο *μπ, ντ, γκ* παρὰ ὅπως θὰ προφερόταν μόνου του, δηλαδὴ *π, τ, κ*. Ἔτσι προφέρομε *σύμ.πιωμα* ὄχι *σύμ.μπιωμα*, *μέν.τα* ὄχι *μέν.ντα*, *μπάγ.κος* δηλ. *μπάν.κος* ὄχι *μπάν.γκος*.

Ἡ προφορά αὕτη παρουσιάζεται:

α) σὲ μερικοὺς συγκομμένους ρηματικοὺς τύπους: *κάντε, μῆντε*

β) σὲ λόγιες λέξεις ἢ ξένα κύρια ὀνόματα ὅταν ὕστερ' ἀπὸ τὸ ρινικὸ *μπ, ντ, γκ* ἀκολουθῆ ἄηχο σύμφωνο: *ἄμμεπος, σύμπτωμα, ἐλεγτικός, ἄτεγκος — Φραγκφούρτη, Κόδριγκτον, Λίβιγκστον, Οὐάσιγκτον*

γ) σὲ λέξεις ξένης καταγωγῆς: *ἱμπρεσάριος, κομπανία, κομπρέσα, κομπλιμέντο — ἀντίκα, ἐντράδες, καντάδα, κόντρα, κοντραμπάσο, μπερμπάντης, πονέντες,*

1. Σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας προφέρουν τὰ ρινικὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ* χωρὶς τὸ ρινικὸ στὴν ἀρχή, σὰ νὰ ἦταν δίψηφα σύμφωνα (60).

πούνα, τσιμέντο, Ἀντάντ, Μοντεβίδεο, Ἀργέντης, Μοντεσάντος — κογκάρδα, ιγκόγγιτο, Γιάγκος.

Γιὰ νὰ δειχτῆ πὺς στὸ γκ τὸ κ πρέπει νὰ προφερθῆ σωστὸ κ καὶ ὄχι δίψηφο γκ πολλοὶ γράφουν νκ ἀντὶ γκ: γκραγκάσα, ιγκόγγιτο, δονκιχοτισμός, Σαλαμάνκα⁽¹⁾.

73. Τὸ δίψηφο γγ, ἀπλὸ ἢ μὲ συνακόλουθο σύμφωνο, προφέρεται σὲ μερικὲς λόγιες λέξεις ὄχι γκ, δηλαδὴ νγκ, ἀλλὰ ν.γ μὲ τὸ γ ἑξακολουθητικὸ: ἔγγαμος, ἔγγαστριμνθος, ἔγγράμματος, συγγνώμη (ἀλλὰ καὶ συγγνώμη), συγγραφέας.

Λέγονται ὁμως συμφωνότερα μὲ τὴν προφορὰ τῆς δημοτικῆς, μὲ προφορὰ νγκ: γάγγλια, γάγγραινα, παλιγγενεσία.

Ἄφωνα γράμματα

74. Μερικὰ γράμματα δὲν προφέρονται σὲ μερικὲς περιστάσεις καθόλου. Τὰ γράμματα αὐτὰ λέγονται **ἄφωνα**.

Ἄφωνα εἶναι τ' ἀκόλουθα γράμματα:

α) τὸ ν στὸ ευ, ὅταν ἀκολουθῆ ἄλλο χειλικό, β ἢ φ (70): εὔφορος προφέρεται ἔφορος· εὔφορία προφέρεται σὰν τὸ ἐφορεία· ἔτσι καὶ ἐπευφημία, εὔφωνία, Εὔβοια, Εὔφρατης·

β) τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο ὅμοια σύμφωνα (67): ἀλλοῦ·

γ) συχνὰ τὸ π στὸ σύμπλεγμα μπι: ἄμμπτος, παραπεμπτικός, πέμπτος, σόμπτωμα.

1. Ἡ χρησιμοποίηση τῶν δίψηφων μπ, ντ, γκ, γγ γιὰ ν' ἀποδοθοῦν ἄλλοτε δίψηφα καὶ ἄλλοτε ρινικὰ συμπλέγματα, καθὼς καμπίνα καὶ καμπάνα, καὶ ἀκόμη μὲ τὸ κ, π, τ προφερόμενα ἔτσι ἀλλὰ καὶ σὰν μπ, ντ, γκ, καθὼς στὴ λέξη ἀντιαντανικός, εἶναι ἀτέλεια τοῦ ἀλφαβήτου. Γεννᾷ δυσκολίες ἀναγνωστικὲς, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις ξένης καταγωγῆς καὶ μάλιστα κύρια ὀνόματα (λ. χ. τὰ γερμανικὰ Freud—Freund, Egel—Engel—Enkel, ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ πρὶν γνωστῆ στὸν ἀναγνώστη ἢ προφορὰ τους καὶ ποὺ ὅλα ἀποδίνονται ἑλληνικὰ Φρόντ, Ἐγκελ). Ἔχομε συχνὰ μέσα στὴν ἴδια λέξη δύο ρινικὰ συμπλέγματα (σούραγκουτάγκος, σαλιμπάγκος) ἢ δύο δίψηφα (μπουμπούκι, μπουμπουνητό, νταντανίζω), ἢ ἕνα δίψηφο καὶ ἕνα ρινικὸ σύμπλεγμα (μπόμπα, μπαμπάκι, ρετικγκότα, μπουτίγκα), ποὺ συναλλάσσονται κάποτε μὲ τὴν ἀναλυμένη ρινικὴ προφορὰ (μπάγκος, ἀντάντε, γκραγκάσα).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΒΕΣ

Οἱ λέξεις

75. Ἡ κάθε λέξη γράφεται χωριστά. Σὲ κάθε ὅμως ἐποχὴ τῆς γλώσσας γεννιοῦνται μὲ τὴ σύνθεσιν νέες λέξεις, καὶ ἄλλων σύνθετων λέξεων συχνὰ ἀπαρχαίωνονται τὰ συστατικά τους ἢ ὁ τρόπος πού συνθέτονται. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι εὐκόλο μερικὲς φορὲς νὰ ὀριστῇ ἂν κάτι πού λέμε ἀποτελῇ μιὰ λέξη ἢ δύο.

76. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— *Γράφονται μὲ μιὰ λέξη :*

α) τ' ἀριθμητικά ἀπὸ τὸ 13 ὡς τὸ 19: δεκατρία·

β) οἱ ἀντωνυμίαι: καθέννας—καθεμιὰ—καθένα, καθετί, κατιτί, ὁποιοσδήποτε, ὄσοσδήποτε, ὀτιδήποτε· ἔτσι καὶ τὸ οὐσιαστικὸ καθέκαστα·

γ) τ' ἀκλιτα: ἀπαρχῆς, ἀπεναντίας, ἀπενθείας, ἀφότου, ἀφοῦ, δηλαδή, διαμιᾶς, εἰθάλλως, εἰδεμή, ἐνόσω, ἐνῶ, ἐξαιτίας, ἐξάλλον, ἐξαρχῆς, ἐξίσου, ἐπικεφαλῆς, ἐπιτέλους, καθαντό, καθεξῆς, καλημέρα, καληνύχτα, καλησπέρα, καληώρα, καταγῆς, κατευθεῖαν, κιόλας, μεμιᾶς, μολαταῦτα, μόλο (πού), μολονότι, μολονόπου, ὄλωσδιόλου, ὄλωσδήποτε, προπάντων, σάμπως (ἀντι σὺν πῶς, ἀλλὰ καὶ σὺν πῶς, ἐρωτηματικόν), τῶντι, ὑπόψη, ὥσπου (μὰ καὶ δὲν ξέρω ὡς ποῦ θὰ πάη, ἐρωτηματικόν), ὥστόσο·

δ) ἡ πρόθεσις σὲ (σ') μὲ τὴ γενικὴ ἢ τὴν αἰτιατικὴ τοῦ ἄρθρου: στοῦ φίλου μου, στὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας, στὸ πεζούλι τῆς ἐκκλησιᾶς.

Γράφεται ὅμως χωριστὰ καὶ μ' ἐκθλιψῆ ἢ ἀντωνυμία σοῦ: σ' τὸ δίνω, σ' τὸ ἔστειλα σὺς τρεῖς στὸ σίτι σου·

ε) μερικὲς τοπωνυμίαι πού εἶναι λέξεις σύνθετες, καθὼς Ἄιλιᾶς, Περαχώρα κτλ.

Γράφονται μὲ μιὰ λέξη καὶ φράσεις ρηματικὲς καθὼς σοῦργα φέρτα, δώστου (αὐτὸς δώστου καὶ τὰ ἴδια), ὄπου χάθηκε ἢ αἰσθησῆ πῶς ἀποτελοῦνται ἀπὸ χωριστὰς λέξεις.

Γράφονται με δύο λέξεις : καλῶς δορισε (ἀλλὰ καλωσορίζω), μετὰ χαρᾶς, τέλος πάντων, καί οἱ λόγιες ἐκφράσεις : ἐν μέρει, ἐν τάξει, κατ' ἐξοχήν κτλ.

Γράφονται με μιὰ ἢ με δύο λέξεις, κατὰ τὴν περίστασι καὶ κατὰ τὸ διαφοροτικὸν τονισμόν : πάρα κάτω — παρακάτω, πάρα πάνω — παραπάνω, πάρα πέρα — παραπέρα, τόσος δὰ — τοσοσδὰ.

Γιὰ τίς λέξεις μ' ἐνωτικόν, ποὺ γράφονται κάποτε καὶ σὲ μιὰ λέξη, βλ. 106.

Συλλαβισμὸς

77. Συλλαβὴ εἶναι κομμάτι τῆς λέξης ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἓνα φωνῆεν ἢ δίφθογγο μόνον τοῦ ἢ συνοδευμένο ἀπὸ ἓνα ἢ περισσότερα σύμφωνα : ὄ-χι, ἀη-δό-νι, ἀρ-πά-χτη-καν, καη-μέ-νος.

Τὰ δίψηφα φωνήεντα καὶ οἱ καταχρηστικοὶ δίφθογγοι λογαριάζονται γιὰ τὸ συλλαβισμόν σὰν ἓνα φωνῆεν : αἷ-μα, ἄ-πια-στος, ἄ-μνα-λιά, για-γιά, γνα-λιά.

*Ἐπειτα ἀπὸ δύο σύμφωνα, ποὺ τὸ δεύτερόν τους εἶναι ρ, δὲν προφέρεται συνήθως καταχρηστικὸς δίφθογγος, καὶ τότε τὰ δύο φωνήεντα συλλαβίζονται χωριστά : ἄγρι-ος, γιατρι-ά, γρι-ά, μακρι-ά, χρεϊ-άζομαι.

78. Κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν μιὰ λέξη λέγεται :

α) **μονοσύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ μιὰ μόνον συλλαβὴν : ναί, μιὰ.

β) **δισύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ δυὸ συλλαβῆς : παί-ζω.

γ) **τρισύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρεῖς συλλαβῆς : πα-τέ-ρας, τρα-γού-δι.

δ) **πολυσύλλαβη**, ὅταν ἀπαρτίζεται ἀπὸ περισσότερες συλλαβῆς : ἄ-νυ-πό-φα-ρος, ἄ-κρι-βο-θώ-ρη-τος, ἄ-γιο-βα-σι-λιά-τι-κος, ἄρ-χον-το-ξε-πε-σμέ-νος, Πα-πα-δη-μη-τρα-κό-που-λος.

79. Ὄταν μιὰ λέξη ἔχη δυὸ ἢ περισσότερες συλλαβῆς, ἡ τελευταία τῆς συλλαβῆς ὀνομάζεται *λήγουσα*, ἡ δευτέρα συλλαβὴ ἀπὸ τὸ τέλος *παρᾶλήγουσα*, ἡ τρίτη ἀπὸ τὸ τέλος *προπαρᾶλήγουσα*, ἡ τέταρτη ἀπὸ τὸ τέλος *ἀντιπροπαρᾶλήγουσα*· ἡ πρώτη συλλαβὴ λέγεται *ἀρχική*.

80. Ὄταν γράφωμε, παρουσιάζεται συχνὰ ἡ ἀνάγκη ν' ἀλλάξωμε γραμμὴν χωρὶς νὰ ἔχη τελειώσει μιὰ λέξη. Εἴμαστε τότε ὑποχρεωμένοι νὰ χωρίσωμε τὴν λέξιν σὲ δύο. Τὸ χωρίσμα ὁμως δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ

ὅπου τύχη, παρὰ μόνο ἐκεῖ πού χωρίζονται οἱ συλλαβές τῶν λέξεων μεταξύ τους.

Τὸ χῶρισμα μιᾶς λέξης σὲ συλλαβές λέγεται **συλλαβισμός**.

81. Ὁ συλλαβισμὸς ἀκολουθεῖ τοὺς παρακάτω κανόνες:

1. Ἐνα σύμφωνο ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα συλλαβίζεται μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν: *ἔ-χω, ναύ-της, κα-λο-σύ-νε-ψε.*

2. Δύο σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα συλλαβίζονται μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν ὅταν ἀρχίζη ἀπὸ αὐτὰ ἑλληνικὴ λέξη: *λά-σπη (σπίθα, σπέρον), ἔ-βγαλα (βγαίνω), κο-φτερός (φτωχός), ἀ-κρογια-λιὰ (κρίνος), ἔ-θνος (θνητός), στά-μνα (μνήμη), ἔ-τσι (τσαρούχι), τζί-τζικας (τζάμι), ὕπο-πιτος (πιῶμα), Αἰ-σχύλος (σχολή), ἄ-φθονος (φθορά).* Ἀλλιῶς, χωρίζονται: *θάρ-ρος, ἄλ-λο, ὄρ-μή, περ-πατῶ, ἐρ-χομός, φάτ-νη, δάφ-νη, τάγ-μα, βαθ-μός.*

3. Τρία ἢ περισσότερα σύμφωνα ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα συλλαβίζονται μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν ὅταν ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα τουλάχιστον ἀπὸ αὐτὰ ἀρχίζη ἑλληνικὴ λέξη: *ἄ-στρο (στρώνω), σφυ-ρί-χτρα (χτένι), αἰ-σχρός (σῆμα).* Ἀλλιῶς χωρίζονται, καὶ τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ συλλαβίζεται μὲ τὸ προηγούμενο φωνῆεν: *ἄμ-βροσία, ἄν-θρωπος, νεραν-τζιά, ἐκ-στρατεία, παν-στρατιά.*

4. Τὰ συμπλέγματα *μπ, ντ, γκ, γγ* (71) χωρίζονται στὸ συλλαβισμό, ἐκτὸς ὅταν προηγῆται ἄλλο σύμφωνο: *ἄμ-πέλι, πέν-τε, ἰγ-καλιά, ἄγ-γελος, Ἄγ-γλία, ἀν-τρειωμένος, μουγ-κρίζω, νεράν-τζι, ἀλλὰ μπαρ-μπούνι, καβουρ-ντίζω.*

Τὰ δίψηφα *μπ, ντ, γκ* δὲν πρέπει νὰ χωρίζονται στὸ συλλαβισμό: *μπου-μπούκι, ντό-μπρος, ξε-μπλέκω, ντα-ντά.*

Οἱ ἴδιοι κανόνες ἐφαρμόζονται συνήθως καὶ στὰ σύνθετα (!).

Χρόνος τῶν συλλαβῶν

82. Ἡ ὀρθογραφία κανονίζεται σὲ πολλὰς λέξεις ἀπὸ τὸ χρόνο ἢ τὴν ποσότητα τῶν φωνηέντων καὶ τῶν συλλαβῶν τους.

1. Στὸ συλλαβισμό δὲ χωρίζεται συλλαβὴ πού τὴ συναπαρτίζουν στοιχεῖα ἀπὸ δυὸ λέξεις. Δὲ θὰ ἦταν λοιπὸν σωστὸ νὰ συλλαβίζωμε *κι-ἐγὼ, τ'-ἄλλα, ὅστερ'-ἀπ'-αὐτό*. Πρέπει νὰ φυλακτῆ στὸ τέλος τοῦ στίχου ὀλόκληρη ἢ συλλαβὴ ἀχώριστη: *κι ἐ-γὼ, τ' ἄλ-λα*, ἢ στὴν ἀνάγκη ν' ἀποκατασταθῆ τὸ ἐκθλιμμένο φωνῆεν: *καὶ-ἐγὼ, τὰ-ἄλλα*.

Κατὰ τὸ χρόνον τῶν φωνηέντων ξεχωρίζονται καὶ οἱ συλλαβὲς σὲ βραχύχρονες καὶ σὲ μακρόχρονες ἢ μακριές.

α) **Βραχύχρονη** ὀνομάζεται μία συλλαβὴ ὅταν ἔχη βραχύχρονον φωνῆεν καὶ δὲν τὸ ἀκολουθοῦν στὴν ἴδια λέξει διπλὸ σύμφωνον ἢ δύο ἢ περισσότερα σύμφωνα : *ἔ-χο-με*, *ἄ-έ-ρας*.

β) **Μακρόχρονη** ἢ **μακριά** ὀνομάζεται μία συλλαβὴ ὅταν ἔχη μακρόχρονον φωνῆεν ἢ δίψηφο : *ᾠ-ρα*, *κῆ-πος*, *νοί-κι*, *ναύ-της*, *οὐ-ρά*.

Μακρόχρονη λογαριάζεται μιὰ συλλαβὴ καὶ ὅταν ἔχη βραχύχρονον φωνῆεν ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ αὐτὸ ἀκολουθοῦν διπλὸ ἢ δύο ἢ περισσότερα σύμφωνα : *τό-ξο*, *περιτ-τός*, *ἔν-δο-ξος*, *ἄ-στρο*.

Ἡ συλλαβὴ αὐτὴ λέγεται **θέσει μακρόχρονη** ἢ **θέσει μακριά**.

Τὰ δίψηφα **αι**, **οι** ὅταν εἶναι τελικὰ λογαριάζονται βραχύχρονα : *εἶναι*, *θυμοῦνται*, *κῆποι*.

83. Ἱστορικὴ παρατήρηση. — Ἡ διάκρισις τῶν φωνηέντων καὶ τῶν συλλαβῶν κατὰ τὸ χρόνον τους στηριζόταν στὴν ἀρχαία ἐποχὴ σὲ πραγματικὴ διαφορά τῆς προφορᾶς, πού ξεχώριζε φωνήεντα προφερόμενα μὲ πιδ μακριά καὶ μὲ πιδ κοντὴ φωνή. Στὴ νέα γλῶσσα ἡ διαφορά αὐτὴ εἶναι ἀνύπαρκτη καὶ ἔχει μόνον ὀρθογραφικὴ σημασίαν—ὅσο ἐξακολουθοῦμε νὰ ἐφαρμόζωμε, φυλάγοντας τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία, ἀρχαίους κανόνες τονισμοῦ πού δὲ στηρίζονται πιά στὴ σύγχρονη προφορὰ καὶ δὲν μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν ἀπὸ αὐτὴ.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟΝΟΙ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΑ

Τόνος

84. Σὲ κάθε λέξει μὲ δύο τουλάχιστον συλλαβὲς μία συλλαβὴ προφέρεται πιδ δυνατὰ ἀπὸ τις ἄλλες. Ἡ συλλαβὴ αὐτὴ λέμε πὼς ἔχει **τόνο**, **τονίζεται** : *γράφω*.

Στὸ γράψιμο, πάνω στὸ φωνῆεν μιᾶς τονισμένης συλλαβῆς σημειώνομε ἓνα σημάδι τονικὸ πού λέγεται καὶ αὐτὸ **τόνος** : *γράφω*.

Τόνο παίρνουν καὶ οἱ περισσότερες μονοσύλλαβες λέξεις : *μή*, *πῶς* νὰ σοῦ τὸ *πῶ*, *δὲν* πᾶς νὰ τοῦ *πῆς* νὰ *βγῆ*.

Παρατήρηση.—Ἡ λέξις **τόνος** ἔχει λοιπὸν δύο διαφορετικὰς σημασίας :

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος σημαίνει τὴ δυνατότερη προφορὰ μιᾶς συλλαβῆς, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὸ σημάδι ποῦ σημαδεύει τὴν προφορὰ αὐτὴ στὴ γραφῆ (¹).

Βασικὸς τόνος

85. Ὁ τόνος δὲ μένει πάντοτε στὴν ἴδια συλλαβὴ στὶς λέξεις ποῦ κλίνονται. Ὁ ἄγγελος — τοῦ ἀγγέλου — τὸν ἄγγελο, οἱ μοῖρες — τῶν μοιρῶν, τὸ πάπλωμα — τὰ παπλώματα — τῶν παπλωμάτων, γελῶ — γέλασα — γελαστήκαμε.

Βασικὸς τόνος λέγεται στὰ οὐσιαστικὰ ὁ τόνος τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς· στὰ ἐπίθετα, ὁ τόνος τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς τοῦ ἄρσενικοῦ· στὰ ρήματα, ὁ τόνος τοῦ πρώτου ἐνικοῦ προσώπου τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἔνεστῶτα.

Καὶ στὴ σύνθεση ἀνεβαίνει συνήθως ὁ τόνος: μύλος — ἀνεμόμυλος.

Οἱ τρεῖς τόνοι

86. Οἱ τόνοι εἶναι τρεῖς: ἡ ὀξεῖα (´), ἡ περισπωμένη (˘) καὶ ἡ βαρεῖα (ˊ).

Παρατήρηση.— Καὶ τὰ τρία αὐτὰ τονικά σημάδια ἀποδίδουν στὴ γλώσσα μας τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τόνο τῆς προφορᾶς, τὴ δυνατότερα τονισμένη συλλαβὴ.

87. Ἱστορικὴ παρατήρηση.— Ἡ ποικιλία τῶν τριῶν τονικῶν σημαδιῶν καθρεφτίζει τοὺς τρεῖς διαφορετικοὺς τόνους ποῦ μποροῦσαν νὰ ἔχουν οἱ λέξεις στὴν ἀρχαιότητα κατὰ τὴν προφορὰ τους.

Ὁ ἀρχαῖος τονισμὸς ἦταν μουσικός. Τὸ τονισμένο φωνῆεν προφερόταν ὄχι πιὸ δυνατὰ παρὰ σὲ ἦχο ψηλότερο μουσικά, ὀξύτερα ἀπὸ τ' ἄτονα. Αὐτὸ τὸ ἔδειχνε ἡ ὀξεῖα. Ἡ βαρεῖα σήμαινε πὼς ἔλειπε ὁ ψηλὸς τόνος, καὶ γι' αὐτὸ σημειωνόταν στὴν ἀρχὴ βαρεῖα σὲ κάθε ἄτονη συλλαβὴ (ἀνθρώπος). Ἡ περισπωμένη, συνδυασμὸς ὀξεῖας καὶ βαρεῖας (ˊ˘), ἔδειχνε πὼς στὸ φωνῆεν ποῦ τὴν ἔπαιρνε—μακρόχρονο πάντα—ἡ φωνή, ψηλότερη στὸ πρῶτο τοῦ μέρους, χα-

1. Μερικὲς λέξεις σύνθετες παίρνουν συχνὰ στὴν προφορὰ καὶ δεύτερο τόνο, στὴν ἀντιπροπαρᾶληγουσα ἢ καὶ ἀκόμη παραπάνω, πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς λέξης: ἀντίπρόπερσι, πρόπερασμένος κτλ. Οἱ λέξεις αὐτὲς προφέρονται καὶ μὲ τὸν ἀρχικὸ τόνο, σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς τελευταῖες συλλαβές, καὶ αὐτὸς μόνον σημειώνεται: ἀντιπρόπερσι, προπερασμένος, παραπροσπαπούλης, προελληνικός.

μήλωνε στο δεύτερο, όπως περίπου προφέρομε με κάποια ἀναλογία ἔμεις σήμερα, τὸ ἐπιφώνημα *ᾄ!* όταν θαυμάζωμε, ἀνεβοκατεβάζοντας τὴ φωνή (*ᾄ*).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ—ΤΟΝΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

88. Ὁ τονισμὸς τῶν λέξεων γίνεται σύμφωνα με τοὺς ἀκόλουθους κανόνες:

A.—Γενικοὶ τονικοὶ κανόνες

1. Σὲ μιὰ λέξη μπορεί νὰ τονιστῆ μόνο μιὰ ἀπὸ τίς τρεῖς τελευταῖες συλλαβές: *τραγουδῶ, τραγουδοῦσα, τραγουδήσαμε, Μπότσαρης.*

Τὸν κανόνα αὐτὸν ἀκολουθοῦν καὶ λέξεις με διφθογγο ἢ με καταχρηστικὸ διφθογγο, καθὼς *νεράιδα, ἐννιάμημερα — βράδιασε, σάλιαγκος.* (Αὐτὸ γίνεται ἐπειδὴ ὁ διφθογγος ἀποτελεῖ μιὰ συλλαβὴ καὶ ὁ καταχρηστικὸς διφθογγος παρουσιάζει δύο φωνήεντα μόνο στὸ χαρτί).

2. Ἡ προπαραλήγουσα παίρνει πάντα ὄξεϊα: *ἡσυχος, Μεγαλόχαρη, πρόβατο.*

3. Κάθε βραχύχρονη συλλαβὴ παίρνει ὄξεϊα: *ἔλα, βουνό.*

4. Ἡ παραλήγουσα παίρνει ὄξεϊα όταν ἡ λήγουσα εἶναι μακρόχρονη: *καρφῶνω, κλείνει, βρῶση.*

5. Ἡ μακρόχρονη παραλήγουσα παίρνει περισπωμένη όταν ἡ λήγουσα εἶναι βραχύχρονη: *μῆλο, ξυπνήστε, δῶσε, ἀγαποῦμε, ναῦτες ἀγαπιοῦνται, ὦμοι, τοῖχοι.* Ἐξαιροῦνται οἱ λέξεις ὥστε, οὔτε, μήτε, εἴθε.

Στις λέξεις πού ἔχουν καταχρηστικὸ διφθογγο στὴ λήγουσα, λογαριάζεται αὐτὴ γιὰ τὸν τονισμὸ σὰ δύο συλλαβές. Ἔτσι παίρνουν ὄξεϊα λέξεις καθὼς *κούφιος, καινούριος, κούνιες, ποτήρια, μαχαίρια.*

89. B.—Ὄνόματα

Ἡ λήγουσα

1. Τὰ ὀνόματα καὶ οἱ ἀντωνυμίες **παίρνουν στὴ λήγουσα ὄξεϊα**: ὁ *πραματευτής, τὸν πραματευτή, ἔπραματευτή· ὁ ψωμάς, τὸν ψωμά· ἔλα παππού· οἱ οὐρανοί, τοὺς οὐρανοὺς — ἡ χαρά, τὴ χαρά· μιὰ λινὴ στολή· ἢ Ἀργυρῶ, τὴν Ἀργυρῶ, πάρε Μαριγῶ· ἡ ἄλεπού, τὴν ἄλεπού— τὸ βαρὸν σακί, αὐτὰ τὰ βαριὰ σακιά — ἐγώ, ἐσύ.*

Διασάφηση.— Σύμφωνα με τὸν παραπάνω κανόνα, παίρνουν ὄξεϊα λέξεις καθὼς *ὀκά, ἀμυγδαλή, φακὴ, ἀπλή, διπλή, χρυσή, χρυσά, ἀπλοί, ἄλευράς, κοσκινάς, Μισισσιπιπής, Παναγής, Τσιτσικλής, Φραντζής κτλ.*

2. **Παίρνουν περισπωμένη**: Τὸ γῆ, φῶς, πᾶν, νοῦς, πλοῦς, ροῦς· οἱ ἀντωνυμίες ἐμεῖς, ἐμᾶς, μᾶς — ἐσεῖς, ἐσᾶς, σᾶς· τὸ ἀριθμητικὸν τρεῖς καὶ οἱ ἄλλοι πληθυντικοὶ σὲ -εῖς (συγγραφεῖς, συγγενεῖς)· τὰ κύρια ὀνόματα προσώπων σὲ -ᾶς: Λουκᾶς, Παλαμᾶς, Σκουφᾶς κτλ. καὶ μερικὰ ἄλλα κύρια: Ἰησοῦς, Ἀθηναῖα, Νανσικᾶ, Ἀπελλῆς, Ἐρμῆς, Ἡρακλῆς, Θαλῆς, Θεμιστοκλῆς, Μωσοῆς, Περικλῆς.

3. **Παίρνουν περισπωμένη καὶ οἱ γενικές**: τοῦ πονηροῦ παραματεῦτη, τοῦ ψωμᾶ, τῆς γλυκιάς φωνῆς, τῆς Ἀργυρῶς, τῆς ἀλεπούς, ἡ μυρωδιὰ τοῦ θυμαριοῦ, τῶν μικρῶν παιδιῶν, σοῦ δίνω, μᾶς εἶπε.

Ἡ παραλήγουσα

4. Ἡ λήγουσα εἶναι στ' ἄρσενικά καὶ θηλυκὰ ὀνόματα μακρόχρονη ὅταν ἔχη α :

δ χειμῶνας, τοῦ χειμῶνα, τὸ χειμῶνα, χειμῶνα — ἡ πείνα, τῆς πείνας, τὴν πείνα — ἡ γυναῖκα, τῆς γυναίκας, τὴ γυναῖκα, γυναῖκα.

Διασάφηση.—Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν ὄξεια στὴν παραλήγουσα: α) ἀρχαῖα τριτόκλιτα ἄρσενικά σὲ -ήρας: σωλήρας, μήρας κτλ., -ήρας: κλητήρας κτλ., -ώνας: ἐλαιώνας, περιστεριώνας κτλ., τὸ βήγας, ἰδρώτας κτλ.—β) ἀρχαῖα πρωτόκλιτα θηλυκὰ καθὼς αἶρα, πείρα, παῦλα, μούσα κτλ.—γ) ἀρχαῖα τριτόκλιτα θηλυκὰ καθὼς σφήνα, χήνα, ρῶγα, γυναῖκα, δικλῖδα, προῖκα, ψίχα, σφραγίδα, Ἐλευσίνα — δ) διάφορα ἄλλα θηλυκὰ καθὼς πλατεία, μανροματούσα, Ἐλεούσα, ἀξίνα, πλημμύρα, καμήλα, σκούπα, χελώνα, Σύρα, ἀραπῖνα, Ἀρτοτίνα, Κατίνα, Νίνα, Χριστίνα, Μπουμπουλίνα κτλ.

5. Τὸ α στὸ τέλος τῶν οὐδετέρων λογαριάζεται βραχύχρονο: χῶμα, χρῆμα, ὥρατα δῶρα, ἐκεῖνα τὰ σχολεῖα.

6. Τὸ ι στὸ τέλος τῶν οὐδετέρων λογαριάζεται μακρόχρονο: ποτήρι, παγῶνι, μαχαίρι, δέιλι, νοίκι, σουραῦλι, ἀλεύρι, λουλοῦδι.

7. Τὸ α, ι, υ στὴν παραλήγουσα τῶν ὀνομάτων λογαριάζεται βραχύχρονο: διάκος, δράκος, σκίνος, σκύλος — παπάδες, χωριάτες — δίκες, ὀκάδες, μανάδες — πιάτο, κινίνο, λάθος, κλάμα, πλάσμα. Ἐξαιρεῖται τὸ Κωσταντῖνος.

Διασάφηση.—Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν ὄξεια στὴν παραλήγουσα: α) τ' ἄρσενικά καθὼς κρίνος, Λίνος, Νίκος, Σπύρος, Μανροκορδάτος, Πιπίνος — ἐπιστάτες, Σπαρτιάτες, Μυκονιάτες, σπουργίτες, ἐρημοσπίτες, Μεσολογγίτες, μεγιστάνες, παιάνες — σπίνος, γρύλος, γύρος, μύλος, στύλος, τύφος κτλ.—β) τὰ θηλυκὰ

καθὼς μάζες, σκάλες, ἀξίνες, δίνες, ἴνες, νίκες, ζύμες, εὐθύνες, λύπες, μύγες, ἀψίδες, γαρίδες, σφραγίδες, ἀκτίνες κτλ.—γ) τὰ οὐδέτερα καθὼς μύρο, πύο, σύκο, φύλλο, φύλο — δελφίνι, καναρίνι, μανταρίνι — ρίγος, κύρος — δράμα, κάμα,νάμα, πράμα, κλίμα, κρίμα, τριμμα, θύμα, πλύμα, χύμα, φάσμα, χρίσμα, ξύσμα.

90. Γ.— Ρήματα

*Η λήγουσα

1. *Η μακρόχρονη λήγουσα τῶν ρημάτων παίρνει περισπωμένη: ἀγαπῶ, ἀργεῖ, ἀργοῦν, ἀκοῦς, γὰ δῆς, κλαῖς, τρωῖς.

2. Στὰ ρήματα λογαριάζεται μακρόχρονη καὶ ἡ τονισμένη λήγουσα σὲ -ᾱ: ἀγαπᾶς, πᾶς, ἀγαπᾷ.

*Η παραλήγουσα

3. Τὸ ἄτονο α στη λήγουσα τῆς ὀριστικῆς εἶναι βραχύχρονο: τραγουδοῦσα, τραγουδοῦσαν· εἶδα, εἶδαν· φεῦγαν.

4. Τὸ ἄτονο α στη λήγουσα τῆς προσταχτικῆς εἶναι μακρόχρονο: πῆδα, ζήτα, ρῶτα, τρύπα, φεύγα, τραγοῦδα, κοίτα.

5. Παίρνουν περισπωμένη οἱ ρηματικές καταλήξεις τοῦ ἐνικοῦ -ᾶμαι, -ᾶσαι, -ᾶται καὶ οἱ καταλήξεις τοῦ πληθυντικοῦ -ᾶμε, -ᾶτε, -ᾶνε: θυμᾶμαι, θυμᾶσαι, θυμᾶται· γελᾶμε, γελᾶτε, γελᾶνε· πᾶμε, πᾶτε, πᾶνε· ἐλᾶτε γὰ φᾶμε.— Παντοῦ ἄλλοῦ τὸ α τῆς παραλήγουσας παίρνει ὀξεῖα: βάλε, βράσε, σπάσε, κάψε, ψάξε, κράξε, πάρε· κλάψτε, ψάψτε, πάψτε, ἀνεβάστε, θυμάστε κτλ.

6. Τὸ ι, υ στην παραλήγουσα τῶν ρημάτων λογαριάζεται βραχύχρονο:

λύνε, λύναν, λύσε, λύσαν — δακρύσαν — πλύνε, πλύναν — πίνε, πίναν· φρίξε, φρίξαν — σκύψτε· πλύντε.

Διασάφηση.— Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν ὀξεῖα οἱ προσταχτικές ἐνεστώτα καὶ ὀριστου, καθὼς καὶ τὸ τρίτο πληθυντικὸ πρόσωπο τῶν ἀναύξητων περασμένων χρόνων σὲ ρήματα καθὼς κλίγω, κρίνω, πνίγω, ρίχνω, σμίγω, τριβῶ, τρίζω, γθύνω, ντύνω, δύω, σκύβω, στύβω, χύνω, καθὼς καὶ οἱ ὅμοιοι τύποι τοῦ ὀριστου τοῦ πλένω, σέρω.

Μερικοὶ ἄλλοι τονικοὶ κανόνες, ἰδίως γιὰ μερικά ἄκλιτα — τ' ἀριθμητικά, τῆ μετοχῆ σὲ -ώντας καὶ τὰ ἐπιρρηματα — βρίσκονται στὴν ἀντίστοιχη θέση τοῦ Γ' Μέρους.

91. Δ.—Κανόνες τῆς βαρείας

1. Σημειώνεται βαρεία στή λήγουσα, στή θέση τῆς ὀξείας, ὅταν δὲν ἀκολουθῆ στίξις ἢ ὅταν ἡ λέξις ποῦ ἀκολουθεῖ δὲν ἐγκλίνεται: αὐτὸ τὸ καλὸ παιδί, ἀλλὰ τὸ παιδί αὐτό, τὸ καλὸ μου τὸ παιδί.

Σημειώνεται βαρεία στή λήγουσα καὶ ὅταν ἀκολουθῆ παρένθεση ἢ παύλα, ἢ ὅταν ἀκολουθῆ διπλὴ τελεία ποῦ δὲν μπορεῖ ν' ἀντικατασταθῆ μὲ κόμμα, ἐπάνω τελεία ἢ τελεία: διαιροῦνται τὰ γράμματα σὲ: α) κτλ.

Ὅταν ἡ παρένθεση καὶ ἡ διπλὴ παύλα μπαίνουν στή θέση κομμάτων, ἡ λέξις πρὶν ἀπὸ αὐτὴν παίρνει ὀξεῖα ἀντὶ βαρείας: *μοῦ εἶπε ὁ Μαθιός (καὶ κατάλαβα πὼς ἦταν ἀλήθεια)* κτλ.

Διασάφηση.—Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸν παίρνουν βαρεία πρὶν ἀπὸ τὴ διπλὴ τελεία τὸ ἄρθρο, οἱ σύνδεσμοι (λ.χ. *καί, ἄν*), οἱ προθέσεις (λ.χ. *ἀπό, σὲ*) καὶ μερικά ἐπιρρήματα ὅταν συναποτελοῦν μιὰ ἔννοια μὲ τὴν ἀκόλουθη λέξις (λ.χ. *ἐμπρὸς: α) ἀπὸ* κτλ.). Ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἡ διπλὴ τελεία δὲν εἶναι σημεῖο τῆς στίξεως, μπορεῖ ὁμοῦς νὰ μπαίῃ στή θέση του.

2. Τ' ἄκλιτα ποῦ καὶ πὼς παίρνουν βαρεία ὅταν εἶναι ἀναφορικά, καὶ περισπωμένη ὅταν εἶναι ἐρωτηματικά (καὶ σ' εὐθεία καὶ σὲ πλάγια ἐρώτηση) ἢ ὅταν προφέρωνται στή φράση τονισμένα:

τὸν ἔβλεπα ποῦ ἐρχόταν, μοῦ φάνηκε πὼς ἦταν ὁ Παῦλος, κατὰ πὼς φαίνεται—ποῦ ἦσουν χιτῆς; δὲν ξέρω κατὰ ποῦ πέφτει, ἀριὰ καὶ ποῦ, ποῦ καὶ ποῦ, πὼς εἶπατε, ἀπόρησε πὼς μποροῦσε νὰ φύγῃ, πὼς καὶ πὼς φτάσαμε.

Παρατήρηση.—Οἱ κανόνες αὗτοι γιὰ τὴ χρῆση τῆς βαρείας ἐφαρμόζονται σὲ ὅ,τι δημοσιεύεται τυπωμένο. Στὴ σ χ ο λ ι κ ῆ π ρ ὶ ἄ ξ η ἔχει ἐπικρατήσῃ νὰ σημειώνεται ὀξεῖα στή θέση τῆς βαρείας. Ἡ βαρεία ὁμοῦς πρέπει νὰ σημειώνεται στίς δμόγηες λέξεις ποῦ δὲν προβλέπονται ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο κανόνα (β) (πρβ. 92).

3. Γράφονται πάντα μὲ ὀξεῖα:

α) τὰ ἐρωτηματικά τί (¹), *γιατί;* (καὶ στὴν πλάγια ἐρώτηση): *τί εἶπες; γιατί νὰ φύγῃς;*—δὲν κατάλαβα τί εἶπες, μὲ ρώτησε γιατί ἔφυγα.

Ὁ αἰτιολογικὸς σύνδεσμος *γιατί* παίρνει βαρεία ἀκόμη καὶ ὅταν ἀκολουθῆ κόμμα: *Ὁ Κώστας ἔφυγε γιατί, ὅπως μοῦ ἐξήγησε ὁ φίλος του, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ γυρίσῃ.*

β) τὸ δειχτικὸ καὶ τὸ βουλευτικὸ μόριο *νά*, ὅταν ἔχουν τὸν τόνο τῆς φράσης: *νά κατάστασῃ—νά σοῦ δείξω ἐγὼ (ἀλλὰ καὶ νὰ σοῦ δείξω, ἦρθα νὰ σοῦ δείξω), νὰ δῶ (ἀλλὰ καὶ νὰ δῶ).*

1. Παίρνει βαρεία καὶ τὸ (ποιητικὸ) αἰτιολογικὸ *τι*: *πάρε με ἀπάνω στὰ βουνά, τι θὰ μὲ φάῃ ὁ κάμπος.* (Κρυστάλλης).

γ) τὸ ὀρκωτικὸ μόριο *μά* : *μά τὴν ἀλήθεια*.

δ) ὁ διαχωριστικὸς σύνδεσμος *γιά* καὶ τὸ προτροπικὸ *γιά* : *γιά ἐγὼ γιά ἐσύ, γιά πές μου*.

**Ἦλιε μ', γιά ἔβγα γιά νὰ βγῶ | γιά λάμψε γιά νὰ λάμψω. (δημ.)*

92. Διασάφηση.— Οἱ πάντα ὀξύτονες λέξεις *γιατί, νά, μά, γιά* ξεχωρίζονται μὲ τὸ διαφορετικὸ τόνο ἀπὸ τὰ ὁμόηχά τους, τὸ αἰτιολογικὸ *γιατί*, τὸ τελικὸ *νά*, τὸ ἀντιθετικὸ *μά*, τὴν πρόθεση *γιά*. Αὐτὸ γίνεται γιά λόγους ἀναγνωστικούς, καθὼς γίνεται σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες (γαλλικά, ἰταλικά). Γιά τὸν ἴδιο λόγο παίρνουν πάντα περισπωμένη τὰ ἐρωτηματικὰ *πῶς, ποῦ*, καὶ βαρεία (ἢ ὀξεία) τ' ἀναφορικὰ *πῶς, πού*. *Ἐτσι μόνο ἀναγνωρίζονται εὐκολὰ καὶ ἀμέσως, καὶ διαβάζονται σωστὰ λέξεις πού ἄλλιῶς θὰ μεπερδεύονταν μὲ τὶς ὁμόηχες, καθὼς στ' ἀκόλουθα παραδείγματα :

ρωτᾷ γιατί ἀπόρησε — ρωτᾷ, γιατί ἀπόρησε·

μά τὸ παιδί μου! — μά τὸ παιδί μου ποῦ εἶναι ;

μοῦ εἶπε πῶς θὰ ἤθελε νὰ ταξιδέψη — μοῦ εἶπε πῶς θὰ ἤθελε νὰ ταξιδέψη·

ἀπόρησε πῶς μπόρεσε νὰ τὸ κάμη — ἀπόρησε πῶς μπόρεσε νὰ τὸ κάμη·

μοῦ εἶπε ποῦ (σὲ ποιοὺ μέρος) βρῆκε τὸ θησαυρὸ — μοῦ εἶπε πού βρῆκε (ὄτι βρῆκε) τὸ θησαυρό·

τὸν ἔβλεπα πῶς προσπαθοῦσε — τὸν ἔβλεπα πῶς προσπαθοῦσε.

Μάγερα, γιά μαγέρεψε ἐνὸς ἀρνιοῦ· συκώτι . . .

γιά νὰ τοῦ βάλω γιά νὰ φάη αὐτὰ τὰ συκωτάκια. (δημ.)

Ὁνομασία τῶν λέξεων ἀπὸ τὸν τόνο τους

93. Κατὰ τὴ θέση πού ἔχει ὁ τόνος σὲ μιὰ λέξη καὶ κατὰ τὸ εἶδος του ἡ λέξη αὐτὴ λέγεται :

α) *ὀξύτονη*, ὅταν παίρῃ στὴ λήγουσα ὀξεία ἢ βαρεία : *ἐμπρός, γιατί, τὰ καλὰ παιδιά·*

β) *παροξύτονη*, ὅταν παίρῃ ὀξεία στὴν παραλήγουσα : *τρέχα·*

γ) *προπαροξύτονη*, ὅταν παίρῃ ὀξεία στὴν προπαραλήγουσα : *ἄνθρωπος·*

δ) *περισπώμενη*, ὅταν παίρῃ περισπωμένη στὴ λήγουσα : *τραγουδῶ·*

ε) *προπερισπώμενη*, ὅταν παίρῃ περισπωμένη στὴν παραλήγουσα : *τραγουδοῦσα.*

**Ἐπίτονη* λέγεται ἡ συλλαβὴ πού ἔρχεται ὕστερ' ἀπὸ τὴν τονισμένην. Ἀ.χ. στὴ λέξη *ἄνθρωπος* *ἐπίτονη* συλλαβὴ εἶναι ἡ *-θρω-*.

Πνεύματα

94. Κάθε λέξη πού ἀρχίζει ἀπὸ φωνῆεν παίρνει σ' αὐτὸ ἓνα γραφικὸ σημάδι πού λέγεται *πνεῦμα* : ἀνθίζω, Ἑλλάδα.

Τὰ πνεύματα εἶναι δύο, ἡ *ψιλή* (°) καὶ ἡ *δασεία* (´).

95. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Παίρνουν δασεία ὄσες λέξεις ἀρχίζουν ἀπὸ ν : ὑγεία, ὕπνος· τ' ἄρθρα δ, ἧ, οἶ καὶ ἀκόμη οἶ ἀκόλουθες λέξεις :

ἄβρός, ἄγιος, ἄγνός, Ἄδης, ἄδρός, αἶμα, Αἶμος, αἶρεση, αἰρετός, ἀλάτι, Ἀλιάκμονας, ἀλιεία, Ἀλικαρνασσός, ἀλίπαστο, ἀλίπεδο, ἄλμα, Ἀλόνησος, ἀλτήρες, ἀλυκὴ, ἀλυσίδα, ἀλώνι, ἄλωση, ἄμα, Ἀμαδρυνάδες, ἀμάξι, ἀμαρτάνω, ἄμιλλα, ἀπαλός, ἀπλός, ἄρμα, ἄρμη, ἀρομζω, ἀρόμος, ἀρπάζω, ἀφή, ἀπίδα, ἀπίθυμος, ἀπίκορος·

ἐαυτός, ἔβδομος, Ἑβραῖος, Ἐβρος, ἔδρα, εἰλωτας, εἰμαρμένη, εἰρκτή, εἰρόμος, Ἐκάβη, Ἐκάτη, ἑκατό, Ἐκτορας, Ἑλένη, ἔλικας, Ἑλικώνας, ἔλκος, ἐλκύω, Ἑλλη, Ἑλληνας, ἔλος, ἕνας, ἔντεκα, ἐνώνω, ἔξι, ἔρμαιο, ἐρμαφρόδιτος, ἐρμηγενύω, Ἐρμῆς, Ἐρμιόνη, ἔρω, ἐσμός, ἐσπερινός, ἐστία, ἐστιατόριο, ἐταῖρος, ἔτοιμος, εὐρετήριο, ἐφτά·

ἦβη, ἠγεμόνας, ἠγούμενος, ἠδονή, ἠλικία, ἠλιος, ἠμέρα, ἠμερος, ἠμι-, ἠνίοχος, ἠπαια, Ἡρα, Ἡρακλῆς, Ἡρόδοτος, ἠρως, Ἡσίοδος, ἠσυχος, Ἡφαιστος·

ἰδρύνω, ἰδρώτας, ἰερός, Ἱερουσαλήμ, ἰανός, ἰκετεύω, ἰλαρός, ἴλεος, ἴλερη, ἰμάτιο, ἰππικό, ἰστορία, ἰστός·

ὀδηγός, ὀδός, ὀλμος, ὀλόκληρος, ὀλος, ὀμάδα, ὀμαλός, ὀμηρος, Ὀμηρος, ὀμιλία, ὀμιλος, ὀμίχλη, ὀμο-, ὀμοιος, ὀμως, ὀπλή, ὀπλο, ὀποιος, ὀποῖος, ὀποτε, ὀπου, ὀπως, ὀραση, ὀρίζω, ὀριο, ὀρκος, ὀρμος, ὀρμῶ, ὀρος (δ), ὀσιος, ὀσος, ὀταν, ὀτι, ὀτι·

υἰοθετῶ·

ὦρα, ὠραῖος, ὠριμος, ὠς.

Παίρνουν δασεία καὶ ὄσες λέξεις εἶναι παράγωγες ἢ σύνθετες ἀπὸ λέξεις πού ἔχουν δασεία : ἀμάξι — ἄμαξα — ἀμαξάκι — ἀμαξωτός — ἀμαξιάτικα — ἀμαξοστάσιο — ἀμαξοστοιχία.

96. Διασάφηση.— Σύμφωνα μὲ τὸν παραπάνω κανόνα δὲ χρειάζονται δασεία καὶ παίρνουν ψιλή: α) τὸ ἀρχαῖο ἀθρόος - ἀθροίζω· β) οἱ νεώτεροι, φωνητικὰ ἀλλαγμένοι τύποι ἀπὸ λέξεις ἀρχαῖες δασυνόμενες : ἀμάδα (ὀμάδα),

ἀρμάθα - ἀρμαθιά, ἀρμίδι (ἀρμίδι), ἐμεῖς (ἡμεῖς), ἴσκιος (ὄχι ἥσκιος), καθὼς και τὸ ἀψύς (1)—γ) λέξεις ξένης καταγωγῆς, πού ἔχουν στή γλώσσα τους δασὺ πνεῦμα, λ.χ. Ἄδριανός, Ἀμβουῖργο, Ἀμλέτος, Ἀνίβας, ἀρμάρι, Ἀψβοῦργος — Ἐγγελος, ἐκτάρι, Ἐλβετία, Ἐλγολάνδη, Ἐλσίνκι — ἐραλδική, ἐρβαρτιανός, Ἐρζεγοβίνη, Ἐρρίκος — Ἰντουσταν, Ἰσπανία — Ὀλλανδία, Ὀράτιος, ὀρδή, ὀρτένσια, ὄστια, Οὔγγαρία, Οὔγεντος, οὐμανισμός, Οὐμβόλδος, Οὔνοι, οὐσάρος κτλ. Ψιλὴ θέλει και τὸ Ἐνετός.

97. Ἱστορική παρατήρηση. — Τὰ δύο πνεύματα εἶχαν στήν ἀρχαία γλώσσα τὴ σημασία τους και τὴ φωνητική τους ἀξία. Ἡ δασεία σημειωνόταν ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια γιὰ νὰ παραστήση μιὰ παχιά πνοή, ἕνα εἶδος χ, πού προφερόταν πρὶν ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ συνήθως φωνῆεν (χωρὶς ν' ἀγγίξη ἢ γλώσσα στὸν οὐρανίσκο), ὅπως λ.χ. σήμερα σὲ πολλὲς γερμανικὲς ἢ ἀγγλικὲς λέξεις πού γράφονται στήν ἀρχὴ μὲ *h*. Ἡ ψιλὴ δείχνει μόνο τὴν ἀπουσία τῆς δασείας.

98. Δὲν πρέπει νὰ μπερδεύονται οἱ λέξεις: ἄρματα (πληθ. τοῦ ἄρμα πού σημαίνει ὄχημα) και ἄρματα (δπλα), ὁ ὄρος και τὸ ὄρος.

Θέση τοῦ τόνου και τοῦ πνεύματος

99. Ὁ τόνος και τὸ πνεῦμα σημειώνονται :

α) Στ' ἀπλὰ μικρὰ φωνήεντα ἀπὸ πάνω τους: ἐγώ, ὄχι.

β) Στ' ἀπλὰ κεφαλαῖα φωνήεντα, ὅταν αὐτὰ βρίσκονται στήν ἀρχὴ τῆς λέξης, ἐμπρὸς και ἀπάνω: Ὁδεῖο. Σὲ λέξη πού γράφεται ὀλόκληρη μὲ κεφαλαῖα παραλείπονται: ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ.

γ) Στους διφθόγγους τὸ πνεῦμα σημειώνεται ἀπάνω ἀπὸ τὸ πρῶτο φωνῆεν' ὁ τόνος, ἀπάνω ἀπὸ ἐκεῖνο πού προφέρεται δυνατότερα: αἰτός, αἰδημητριάτικα, νεράιδα, ἄπνος, οὐίσκι.

δ) Στ' ἄλλα δίψηφα φωνήεντα και στους καταχρηστικούς διφθόγγους ἀπάνω στὸ τελευταῖο φωνῆεν: αὔριο, οὐρά, πούλησα, εἶμαι, παίζω, πιάνω, μοιάζομε.

Ὅταν τὸ πνεῦμα και ὁ τόνος βρίσκονται στήν ἴδια συλλαβή, τότε ἡ ὀξεία και ἡ βαρεία σημειώνονται ὕστερ' ἀπὸ τὸ πνεῦμα και ἡ περισπωμένη ἀπὸ πάνω του: ἔλα, αἶμα.

Ἄτονες ἢ προκλιτικὲς λέξεις

100. Μερικὲς μονοσύλλαβες λέξεις πού προφέρονται στενὰ μὲ τὴν

1. Ἔτσι και τὰ ποιητικὰ ἀψηλός, ἀλάκρος (δλος), ὄγρος (ὄγρός), ὀρμηγεῦω.

ἀκόλουθῆ τους λέξη δὲν τονίζονται. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται ἄτονες ἢ προκλιτικὲς.

Ἄτονες ἢ προκλιτικὲς λέξεις εἶναι τὰ ἄρθρα *ὁ, ἡ, οἱ* καὶ τὸ ἐπίρρημα *ὡς* (1).

Προκλιτικὲς λέξεις ποὺ προφέρονται μὲ τὴν ἀκόλουθῆ τους μ' ἕναν τόνο ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, σ' αὐτὲς ὅμως σημειώνεται τόνος. Ἔτσι λ.χ. ὅταν λέμε *ἄς μᾶς τὸ πῆ*, τονίζομε συνήθως μόνο τὴν τελευταία λέξη *πῆ*, ἐνῶ οἱ τρεῖς πρῶτες λέξεις εἶναι ἄτονες ἢ προκλιτικὲς. Τέτοιες προκλιτικὲς λέξεις εἶναι :

α) ὅλοι οἱ τύποι τοῦ ἄρθρου ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ σύμφωνο : *τις μέρες τῆς Λαμπρῆς*·

β) οἱ μονοσύλλαβοι τύποι τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας : *μοῦ μὲ μᾶς, σοῦ σὲ σᾶς, τοῦ τῆς τὸν τὴν τὸ τοὺς τὴς τὰ : μὲ εἶδε ποὺ σᾶς περιμένα*·

γ) τὸ ἀναφορικὸ *πού*, τὰ μόρια *θά, ἄς*, οἱ σύνδεσμοι *καί, νά, πῶς, πού*, μὰ καὶ οἱ προθέσεις *γιά, σέ, μέ, πρὸς* κτλ. : *θὰ τρέξω γιὰ νὰ φτάσω, μοῦ φάνηκε πῶς ἦρθε νὰ σὲ βρῆ. (Γιὰ τὰ τονισμένα νά, ποῦ, πῶς, μά, γιά βλ. 92)*·

δ) συχνὰ τὸ αἰτιολογικὸ *γιατὶ*, τὰ ὑποθετικὰ *ἂν, σάν*, ἡ πρόθεση *χωρὶς* καὶ μερικὲς ἄλλες δισύλλαβες λέξεις.

Ἐγκλιτικὲς λέξεις

101. Μερικὲς μονοσύλλαβες ἢ καὶ δισύλλαβες κάποτε λέξεις προφέρονται πάντοτε στενὰ μὲ τὴν προηγούμενῆ τους καὶ γι' αὐτὸ ὁ τόνος τους χάνεται ἢ μεταβιβάζεται στὴ λήγουσα τῆς προηγούμενης λέξης. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται *ἐγκλιτικὲς λέξεις* ἢ *ἐγκλιτικά*.

Οἱ συχνότερες ἐγκλιτικὲς λέξεις εἶναι οἱ μονοσύλλαβοι τύποι τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας *μοῦ μὲ μᾶς, σοῦ σὲ σᾶς, τος τὸν τοι τῆ τεσ* κτλ. : *δῶσε μας, νά σου τον, νά τοι*.

Ἔτσι καὶ οἱ δισύλλαβες ἀντωνυμίες *τονε, τηνε*. Κάποτε ἐγκλίνονται καὶ ρηματικοὶ τύποι τρισύλλαβοι, ὅταν γίνεται συνεκφώνηση τοῦ ἀρχικοῦ τους φωνήεντος μὲ τὸ τελικὸ τῆς προηγούμενης λέξης : *σὰ νὰ ἦτανε - σὰ νὰ ἦτανε* (148).

Λέξεις προπαροξύτονες μὲ καταχρηστικὸ δίφθογγο στὴ λήγουσα γράφονται χωρὶς δεῦτερο τόνο σ' αὐτῆ, ἐπειδὴ τονίζονται μόνο φαινομενικὰ στὴν προπαροξύγουσα : *τὰ χωράφια μας, ἡ ἀρρώστια σου, ἔννοια σου ἀλλὰ βοήθειά σας, τὸ βασίλειό μας*. Κάποτε λέγονται καὶ τὰ δύο : *τὰ δάκρυα σου καὶ τὰ δάκρυά σου, μὲ τὸν ἄγριο σου τρόπο καὶ μὲ τὸν ἄγριό σου τρόπο*.

1. Ἄτονες ἀφήνομε καὶ τὶς προσωπικὲς ἀντωνυμίες *τόν, τὴν*, ὅταν, ὅπως γίνεται καμιὰ φορὰ, παίρνουν τὸν τύπο *τονε, τηνε*.

102. Ὁ τόνος τοῦ ἐγκλιτικοῦ α) ἀνεβαίνει στή λήγουσα τῆς προηγούμενης λέξης ὅταν αὐτὴ τονίζεται στήν προπαραλήγουσα, ἢ ὅταν αὐτὴ εἶναι ἐγκλιτικὴ καὶ ἡ προηγούμενὴ τῆς παροξύτονη ἢ προπερισπώμενη ('): *χάρισμά σου, διάβασέ μου, τῆς κάμαρῆς σου — φέρε μού τα, γράψε μάς τα, δῶσε μού τα*.

β) χάνεται ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη τονίζεται στή λήγουσα ἢ στήν παραλήγουσα: *τὸ φῶς μας, δῶσε μας, οἱ φίλοι μου*.

Ἐἴτε ἡ προηγούμενη λέξη παίρνη βαρεία στή λήγουσα, γράφομε στή θέση τῆς ὀξεΐα: *τὸ παιδί μας*.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ἌΛΛΑ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΑΔΙΑ — ΣΤΙΞΗ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἄλλα ὀρθογραφικὰ σημάδια

103. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα χρησιμοποιοῦμε γράφοντας καὶ μερικὰ ἄλλα ὀρθογραφικὰ σημάδια. Αὐτὰ εἶναι ὁ **ἀπόστροφος** καὶ ἡ **κορωνίδα**, ἡ **ὑποδιαστολή**, τὸ **συνδετικόν**, τὰ **διαλυτικὰ** καὶ τὸ **ἐνωτικόν**, καὶ ἀκόμη τὰ **σημεῖα τῆς στίξης**.

Α.—Ὁ **ἀπόστροφος** (') σημειώνεται στήν ἔκθλιψη, στήν ἀφαίρεση καὶ στήν ἀποκοπήσθι θέσῃ τοῦ φωνήεντος πού χάθηκε: *τ' ἄστρα* (167).

Β.—Ἡ **κορωνίδα** (') σημειώνεται κάποτε στήν κράση, στὸ φωνῆεν πού γεννήθηκε ἀπὸ συναλοιφή (169).

Γ.—Ἡ **ὑποδιαστολή** (,) σημειώνεται στήν ἀναφορικὴ ἀντωνυμία *ὁ,τι* γιὰ νὰ τὴν ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὸν εἰδικὸ σύνδεσμο *ὅτι*: *εἶδα τότε ὅτι ὁ,τι κάμωμε θὰ τὸ κάμωμε μονάχοι καὶ δὲν ἔχομε ἐλπίδα καμία ἀπὸ τοὺς ξένους*. (Κολοκοτρώνης)

Ἡ ὑποδιαστολή σημειώνεται ἀκόμη: α) στὸ χρονικὸ σύνδεσμο *ὅτι*: *τὸ ἔμαθε ὅ,τι βγήκε*, καὶ β) στοὺς δεκαδικοὺς ἀριθμοὺς, γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὶς ἀκεραίες μονάδες ἀπὸ τὶς δεκαδικές: *15,3656*.

1. Ὁ δεῦτερος τόνος πού παίρνει μὲ τὴν ἐγκλιση ἢ προπαροξύτονη λέξη εἶναι κάποτε πιὸ δυνατὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο.

Δ.—Τὸ **συνδεδεικὸ** (—) σημειώνεται κάποτε κάτω ἀπὸ ὀρισμένα συμπλέγματα φωνηέντων (διφθόγγους καὶ καταχρηστικούς διφθόγγους), ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ δειχτῆ πὼς πρέπει νὰ συμπεροφερθοῦν: *χαῖ-δεύω, πάει, παιδιά, μοιάζω* (147-149).

Σημ.—Τὸ συνδεδεικὸ δὲ χρειάζεται παρὰ ἐντελῶς ἐξαιρετικά. Στὴ γλώσσα μας οἱ λέξεις πού προφέρονται μὲ δίφθογγο ἢ πού γράφονται μὲ καταχρηστικὸ δίφθογγο ἔχουν οἱ περισσότερες σταθερὴ προφορὰ (λ.χ. τὸ *χαῖδέω*—*χαῖδερα* προφέρεται πάντοτε τρισύλλαβα, τὸ *μοιάζω* πάντοτε δισύλλαβα, τὸ *μειώνω* πάντοτε τρισύλλαβα), καὶ δὲ χρειάζεται νὰ ὑποδηλωθῆ αὐτὸ στὴν ὀρθογραφία μὲ χωριστὸ σημάδι. Γιὰ μερικὲς πάλι λέξεις πού ἡ προφορὰ τους κυμαίνεται ἢ πού μισθεῖ νὰ πάρουν καὶ δευτέρη προφορὰ, καθὼς λ.χ. *πάω, ἄνθρωπος*, πού προφέρονται μὲ τὰ γειτονικὰ φωνήεντα δισύλλαβα ἀλλὰ καὶ μονοσύλλαβα, δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ δείχεται κάθε φορὰ πὼς πρέπει νὰ διαβαστοῦν. Γιὰ λίγες μόνο λέξεις μπορεῖ νὰ χρειαστῆ σὲ ὀρισμένους περιστάσεις, λ. χ. σ' ἐπιστημονικὲς μελέτες καὶ μετρικὰ συγγράμματα, νὰ δηλωθῆ πὼς ἀκριβῶς πρέπει νὰ προφεροῦν, λ.χ. (ῆ) *παιδιά*, γεν. πληθ. *τῶν παιδιῶν*, (τὰ) *ποιὰ* (οὐσιαστ.), ἀλλὰ καὶ τότε φτάνει συνήθως νὰ δηλωθῆ ἡ ἀντίθετη χωριστὴ προφορὰ μὲ τὰ διαλυτικά (104) καὶ γι' αὐτὸ εἶναι περιττὸ νὰ σημειώσωμε παράλληλα τὴ συνεκφώνηση μὲ τὸ συνδεδεικὸ.

104. Ε.—Τὰ **διαλυτικά** (—) σημειώνονται πάνω ἀπὸ τὸ γράμμα πού δὲν πρέπει νὰ προφερθῆ μὲ τὸ γειτονικὸ του κατὰ τὴν καθιερωμένη προφορὰ. Ἔτσι, μεταχειριζόμεσθε τὰ διαλυτικά πάνω ἀπὸ τὸ *ι* καὶ τὸ *υ*, ὅταν προηγῶνται *α, ε, ο, υ*, γιὰ νὰ δηλωθῆ πὼς τὸ *ι, υ* προφέρεται χωριστά, σὰν (*ι*), χωρὶς ν' ἀπαρτίξη μαζί μὲ τὸ προηγούμενὸ του φωνῆεν δίψηφο: *χαῖδέω, πανθεῖσμός, βοῖδάκι, εὐνοϊκός, μυϊκός, πραιυντικός, ξεῦποθηκεύω*.

105. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Σημειώνομε διαλυτικά πάνω ἀπὸ τὸ *ι* καὶ τὸ *υ* ὅταν αὐτὰ ἀκολουθοῦν ἓνα *α, ε, ο, υ* χωρὶς νὰ σχηματίζουν δίψηφα, καὶ τὸ προηγούμενο φωνῆεν δὲν παίρνῃ πνεῦμα ἢ τόνο: *χαῖδέω, ἐμποροῦπάλληλος*.

Διασάφηση.—Εἶναι περιττὰ τὰ διαλυτικά: α) σὲ ἄλλους συνδυασμούς φωνηέντων πού δὲν εἶναι δίψηφα γράμματα, καθὼς στὶς λέξεις *Μωσῆς, διυλίζω, γήινος, Πομπηία, πρωί*—β) ὅταν τὸ προηγούμενο φωνῆεν ἀνήκῃ σὲ δίψηφο γράμμα: *ἀλληλούια, βεδουίνος, παλαικός, θεικός, γεφυροποιία, εὐνόληπτος*—γ) ὅταν ἡ χωριστὴ προφορὰ τῶν δύο φωνηέντων φανερώνεται ἀπὸ τὸν τόνο ἢ τὸ πνεῦμα: *νεράδα, δρούνος, ἀυπνία*.

Ἐξαιρετικά σημειώνονται ἀκόμη τὰ διαλυτικά:

1. Ἀπάνω στὸ *ι, υ*, (*ει, οι*), ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλωθῆ, ἰδίως σ' ἐκδό-

σεις φιλολογικές ή μετρικές, πώς αὐτὰ δὲ συμπεφέρονται (δὲν κάνουν συνίζηση) μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνήεν, ὥστε ν' ἀπαρτίζουν καταχρηστικό δίφθογγο (66) : ἡ παιδίᾱ, ἡ γριᾱ, ὁ ἄθλιος.

2. Ἐπάνω στὸ π, τ, κ τῶν ρινικῶν συμπλεγμάτων μπ, ντ, γκ, ὅταν χρειάζεται νὰ δειχτῆ πῶς τὰ γράμματα αὐτὰ προφέρονται, ὅπως γράφονται, ἀηχα, καὶ ὄχι ἠχηρά, σάν (μπ), (ντ), (γκ) : κομπῆσα, ἀντιανῖανῖκος, ἐλεγκτής.

106. Ζ.— Τὸ ἐνωτικό ἢ συνέχεια (-) χρησιμεύει γιὰ νὰ ἐνώνη τις λέξεις ἢ τις συλλαβές. Σημειώνομε τὸ ἐνωτικό :

1. Στὸ τέλος τῆς γραμμῆς, ὅταν δὲ χωρῆ ἡ λέξη ὀλόκληρη καὶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν κόψωμε καὶ νὰ τὴ χωρίσωμε : μαλ-λιά.

2. Ὑστερῶ ἀπὸ τὰ προταχτικά Ἰα-, Ἰαγια-, γερο-, γρια-, θεια-, κυρα-, μαστρο-, μπαρμπα-, παπα-, χατζη-, πού προσδιορίζουν τὸ κύριο ὄνομα, βαπτιστικό ἢ οἰκογενειακό : τῆς Ἰαγια-Σοφιάς, τοῦ Ἰα-Λιαῖ, τῆς κυρα-Ρήνης, ὁ παπα-Δημήτρης κτλ. (1).

Οἱ προταχτικές λέξεις πού ἐνώνονται μὲ συνδετικό μὲ τὸ ἀκόλουθο οὐσιαστικό δὲν παίρνουν τόνο.

Τὰ Μαστρογιώργης, Μπαρμπαγιάννης, γεροβασιλιάς κτλ. μποροῦν νὰ γραφοῦν καὶ ὡς μιὰ λέξη ὅταν ἔχουν γίνει μόνιμα σύνθετα.

3. Στὴν ἀπαρίθμηση σταθμῶν δρομολογίου : Ἡ γραμμὴ Θεσσαλονίκης-Γεβγελῆς. Θὰ κάμωμε τὸ ταξίδι Πειραιᾶ-Ἰῶδα.

4. Κάποτε στὴ θέση τοῦ καὶ σὲ τίτλους συντροφικῶν καταστημάτων, ἐπιχειρήσεων κτλ. : Ἰαγραφιώτης-Πουρναράς καὶ Σία.

5. Σὲ μερικά ξενικά σύνθετα πού διατηροῦν καὶ στὰ ἑλληνικά τὸ διπλό τους τόνο : μπάσκειτ-μπόλ, Χουάγκ-Χό. Ἰαλλὰ φουτμπόλ (?).

Τὸ ἐνωτικό σημειώνεται ἀκόμη :

6. Στὸ τέλος ἢ στὴν ἀρχὴ ἑνὸς γλωσσικοῦ τύπου, γιὰ νὰ δειχτῆ πῶς αὐτὸς δὲ γράφεται ὀλόκληρος : μονο-, δηλ. λέξεις πού ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ μονο' -ν, δηλ. τελικό ν ἢ λέξεις πού τελειώνουν σὲ ν.

7. Γιὰ νὰ ἐνώσῃ δύο λέξεις ἢ τύπους ἢ γιὰ νὰ χωρίσῃ μιὰ λέξη στις συλλαβές τῆς ἢ στὰ συνθετικά τῆς : λέγομε - λέμε, ἀργῶ - ἀργοῦσα, λέ - ξη, ἀνεμό-μυλος.

Μερικοὶ χρησιμοποιοῦν χωρὶς ἀνάγκη τὸ ἐνωτικό καὶ ἀνάμεσα σὲ ζευγάρια ἀπὸ λέξεις, τις ἴδιες, ὅμοιες ἢ πού σχετίζονται στενά : φορὲς φορὲς, ἴσια ἴσια,

1. Δὲ χρειάζεται τὸ ἐνωτικό σὲ προταχτικά ὀνόματα καθὼς τὸ κύρ, καπετάν, πάτερ. Μὲ τὸ νὰ μὴν κλίνωνται αὐτὰ ποτέ, παρουσιάζονται πιδ δικαιολογημένα σάν ἄκλιτα. Αὐτὰ παίρνουν τότε καὶ τόνο : ὁ καπετάν Μαθιός, τοῦ κύρ Θανάση, τοῦ πάτερ Σωφρόνιον.

2. Ὅμοια γράφονται μ' ἐνωτικό καὶ τὰ ξενικά κύρια Σουλεϊμάν-πασάς, Ἰαλλή-γάς κτλ. Τὸ Ἰαλλήπασας ἐπικράτησε νὰ γράφεται σὲ μιὰ λέξη.

ὅπως ὅπως, περπατοῦσαν δυὸ δυὸ, μαζεύτηκαν πέντ' ἔξι, μέρα νύχτα, σύρτα φέρτα, ὦρα τὴν ὦρα, πέρα γιὰ πέρα, τὸ σύρτε κι ἔλα.

Πολὺ ἄτοπο εἶναι νὰ γράφονται μ' ἔνωτικὸ λέξεις πού μόνον σύνθετες ὑπάρχουν στὴν προφορικὴ γλώσσα, καθὼς *γαλλοελληνικός*.

Γενικὰ δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατάχρηση τοῦ ἔνωτικοῦ, οὔτε νὰ συγγέεται αὐτὸ μὲ τὴν παύλα (—) (130).

Προφορὰ καὶ στίξη

107. Ὅταν μιλοῦμε σταματοῦμε καὶ σιωποῦμε κάθε τόσο, κατὰ τὸ νόημα ἢ γιὰ νὰ πάρουμε ἀναπνοή — ἄλλοτε λιγότερο καὶ ἄλλοτε περισσότερο — ἀνάμεσα στὶς λέξεις ἢ ομάδες ἀπὸ λέξεις, προτάσεις καὶ περιόδους. Ἄλλοτε πάλι ἀνεβοκατεβάζομε τὴ φωνή — κάποτε κάνομε καὶ κινήσεις — γιὰ νὰ ρωτήσωμε, ν' ἀπορήσωμε, νὰ δεῖξομε τὴ χαρά μας ἢ νὰ ἐκφράσωμε κάθε εἶδος αἰσθήματα. Ἐνα ναι μόνον νὰ ποῦμε, μπορεῖ νὰ ἐκφράση, μὲ τὸν τρόπο πού θὰ τὸ προφέρωμε καὶ θὰ τὸ χρωματίσωμε, ἀδιαφορία, ἔντονη κατάφαση, ἀβεβαιότητα, ἐρώτηση, χαρά, λύπη.

Ἡ γραφὴ πού ἔχει ν' ἀποδώσῃ τὴν ὁμιλία μας εἶναι ἀδύνατο νὰ καθρεφτίσῃ ὅλη τὴν ποικιλία τοῦ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς μας. Ἄν ὅμως περιοριζόταν ν' ἀποδώσῃ μόνον τοὺς φθόγγους, θὰ μᾶς δυσκόλευε πάρα πολὺ νὰ καταλάβωμε διαβάζοντας, ἀφοῦ δὲ θὰ ξέραμε οὔτε ποῦ καὶ πόσο νὰ σταματήσωμε κάθε φορὰ. Γιὰ νὰ λείψῃ αὐτὴ ἡ δυσκολία χρησιμοποιοῦμε μερικὰ σημάδια, πού μᾶς βοηθοῦν νὰ ζωντανέψωμε κάπως ὅ,τι εἶναι γραμμένο, σταματώντας κατὰ τὸ νόημα καὶ χρωματίζοντας τὴ φωνή μας. Τὰ σημάδια αὐτὰ λέγονται *σημεῖα τῆς στίξης* (1).

Σημ.—Ἡ χρῆση τῶν σημείων τῆς στίξης ποικίλλει κατὰ τὶς ἐποχές, τὶς τυπογραφικὰ συνήθειες καὶ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ψυχικὴ τους διάθεση καὶ τὸ σκοπὸ πού ἐπιδιώκουν. Εἶναι ὥστόσο ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ρυθμισμένο ἓνα ἐλάχιστο, γιὰ τὶς κυριότερες περιπτώσεις. Στὰ ἑλληνικὰ πολλὰς περιπτώσεις εἶναι ἀκόμη ἀκαθόριστες.

108. *Ἱστορικὴ παρατήρηση*. — Βλέπομε πάντοτε στὰ βιβλία ἢ σὲ ἄλλα κείμενα σημεῖα στίξης μὲ τὶς λέξεις χωρισμένες, καὶ νομίζομε πὼς πάντα

1. Ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἑλληνικὸ *στίζω*, κεντῶ, χαράζω, τρυπῶ, βάζω σημαδάκι· *στίξη*, ἢ πράξη.

γινόταν τὸ ἴδιο. Ἄλλα δὲν ἔγραφαν πάντοτε ὅπως ἔμεις σήμερα, καθὼς τὸ βλέπομε σὲ παλιὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲ χώριζαν κὰν πάντοτε τὶς λέξεις μὲ κενὰ διαστήματα, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τους, καὶ αὐτὸ ἔκανε τὶς δυσκολίες στὸ διάβασμα ἀκόμη μεγαλύτερες. Χρειάστηκε καιρὸς γιὰ νὰ χωριστοῦν οἱ λέξεις (ἢ συνήθεια τῶν κενῶν ἀνάμεσα στὶς λέξεις γενικεύτηκε μόλις τὸ 13. αἰὼνα μ.Χ.), νὰ σημειωθοῦν οἱ τελεῖες καὶ ἔπειτα καὶ τ' ἄλλα σημάδια, ἃν καὶ μερικά τοὺς εἶχαν ἤδη χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς γραμματικούς. Τὸ σημερινὸ σύστημα, ποὺ καθιερώθηκε μὲ τὴν τυπογραφία, ἔγινε κοινὸ σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς.

Τὰ σημεῖα τῆς στίξης

109. Τὰ συχνότερα σημεῖα τῆς στίξης εἶναι ἡ *τελεία* (.), ἡ *ἐπάνω τελεία* (^), τὸ *κόμμα* (,), τὸ *ἐρωτηματικὸ* (;) καὶ τὸ *θαυμαστικὸ* (!).

Ἐπ' ἀρχῆς καὶ μερικά ἄλλα σημεῖα, ποὺ τὰ μεταχειριζόμεσθε λιγότερο συχνά. Αὐτὰ εἶναι ἡ *διπλὴ τελεία* (:), ἡ *παρένθεση* (()) καὶ οἱ *ἀγκύλες* (()), τ' *ἀποσιωπητικά* (...), ἡ *παύλα* (—) καὶ ἡ *διπλὴ παύλα* (— —), τὰ *εἰσαγωγικά* (« »).

Ἡ τελεία

110. Ἡ *τελεία* (.) ἀνταποκρίνεται σὲ σταμάτημα ἢ κατέβασμα τῆς φωνῆς. Σημειώνεται στὸ τέλος μιᾶς περιόδου καὶ δείχνει πὼς ὁ,τι εἰπώθηκε ἔχει ἀκέραιο νόημα: *Ὁ ἥλιος λάμπει. Ἡ θάλασσα εἶναι ἡσυχη.*

Ὅταν τὸ σταμάτημα εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερο καὶ ἐκφράζομε μιὰ νέα ἰδέα, ὄχι μόνον σημειώνομε τελεία, παρὰ ἀρχίζομε καὶ καινούρια γραμμὴ, γράφοντας τὴν πρώτη λέξη πρὸ μέσα ἀπὸ τὶς ἄλλες γραμμές.

Ἡ τελεία χρησιμεύει καὶ γιὰ νὰ δείξη μιὰ συντομογραφία: κ.= κύριος, Π. Δ.= Παλαιὰ Διαθήκη, 480 π.Χ.= πρὸ Χριστοῦ. Ἐξαιροῦνται μερικὲς συντομογραφίες, ποὺ δὲν τὴν παίρνουν: Α.= Ἀνατολὴ (135).

Τελεῖες σημειώνονται συχνά καὶ σὲ ἀριθμοὺς μεγάλους, ὅστερ' ἀπὸ κάθε τρία ψηφία μετρώντας ἀπὸ δεξιὰ: 13.831.010. Αὐτὸ δὲν ἐφαρμόζεται στὶς χρονολογίες: 1821.

Ἡ τελεία τοῦ τέλους δὲ σημειώνεται σὲ τίτλους βιβλίων, σ' ἐπιγραφὰς καὶ σ' ἐπικεφαλίδες.

111. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Μὲ κεφαλαίῳ γράφεται τὸ ἀρχικὸ γράμμα μιᾶς λέξης ὅταν εἶναι στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου ἢ στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου ὕστερα ἀπὸ τελεία.

Ἡ ἐπάνω τελεία

112. Ἡ ἐπάνω τελεία (·) χρησιμεύει γιὰ νὰ σημειώνωμε μικρότερη διακοπὴ παρὰ μὲ τὴν τελεία καὶ μεγαλύτερη παρὰ μὲ τὸ κόμμα. Εἰδικότερα ἢ ἐπάνω τελεία :

α) Μέσα στὴν περίοδο χωρίζει δμάδες ἀπὸ προτάσεις. Οἱ προτάσεις αὐτὲς χωρίζονται ἀναμεταξύ τους μὲ κόμματα :

Τοῦ Αἰσχύλου σώζονται τρεῖς τραγωδίαι ἀπὸ τὸν τρωικὸ κύκλο, ὁ Ἀγαμέμνωνας, οἱ Χοηφόρες, οἱ Εὐμενίδες· τοῦ Σοφοκλῆ, ὁ Αἴας, ἡ Ἡλέκτρα, ὁ Φιλοκλήτης· τοῦ Εὐριπίδου, ἡ Ἀνδρομάχη, ἡ Ἐκάβη, οἱ Τρωάδες, ἡ Ἡλέκτρα, ὁ Ὀρέστης, ἡ Ἐλένη, ὁ Ρῆσος καὶ οἱ δυὸ Ἴφιγένειαι.

Τ' ἀηδόνι δὲν ἀπέθανε, | τ' ἀηδόνι πάντα ζῆ·
ἄλλαξε τὰ φτερά του, | δὲν ἄλλαξε φωνή. (Σπ. Τρικούπης)

β) Στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς φράσης χωρίζει δύο μέρη τῆς πού σχετίζονται μεταξύ τους, ἀλλὰ καὶ πού ἔχουν διαφορὰς, ἰδίως ὅταν τὸ δεύτερο ἐπεξηγῆ τὸ πρῶτο ἢ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μαζί του :

Αὐτὸς δὲν ἦτανε ἄνθρωπος· ἦτανε θεριό, δράκος, τοῦ βουνοῦ στοιχείο. Μάνα ἀνθρώπου δὲν τὸν ἔκαμε· ἀνοιξε ἡ γῆ κι ἀτόφιο τὸν ξετίναξε, σὰ νὰ τὴ χτύπησε βροντή. (Βλαχογιάννης)

Τοῦ πατέρα σου, ὅταν ἔλθης,
δὲ θὰ βρῆς παρὰ τὸν τάφο·
εἶμαι ὀμπρὸς του καὶ σοῦ γράφω
μέρα πρώτη τοῦ Μαγιοῦ. (Σολωμός)

Τὸ κόμμα

113. Τὸ κόμμα (,) χρησιμεύει συνήθως γιὰ νὰ σημειώσωμε λογικὸ χωρισμὸ καὶ μικρὸ σταμάτημα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς περιόδου, ἢ σὲ μεγάλες φράσεις γιὰ νὰ δώσωμε εὐκαιρίαι σὲ ἀναπνοή, εἴτε γιὰ νὰ βοηθήσωμε τὸ σωστὸ διάβασμα (λ.χ. σὲ κείμενα θεατρικά, βιβλία διδαχτικά) ἢ γιὰ νὰ προκαλέσωμε προσδοκία.

Σημ.— Τὸ κόμμα εἶναι τὸ πιὸ συχνὸ σημεῖο τῆς στίξης. Βοηθεῖ σημαντικὰ νὰ καταλάβωμε ἓνα κείμενο, ἐνῶ τὸ κακὸ του μεταχείρισμα δημιουργεῖ συχνὰ

παρανοήσεις. Δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατάχρησή του, συχνὰ ὅμως εἶναι ἀπαραίτητο. Ἀναγράφονται ἐδῶ οἱ κυριότερες περιπτώσεις πού πρέπει ἢ πού μπορούμε νὰ τὸ χρησιμοποιοῦμε.

Τὸ κόμμα χρησιμεύει γιὰ νὰ χωρίζωμε :

114. Α.— Μέσα στήν πρόταση :

α) Ὅμοιους ἀναμεταξύ τους ὄρους, ὅταν τοὺς παραθέτωμε ἀσύνδετους. Οἱ ὄροι αὐτοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ὑποκείμενα, κατηγορούμενα, ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοί, ἀντικείμενα ἢ ὅ,τι ἄλλο :

Ἡ πρασινάδα, ἡ δροσιά, ἡ μυρωδιά, τὰ χρώματα, ὅλα μαζί ἀναγάλλιζαν τὴν καρδιά.— Τὸ νερὸ ἦταν γλυκό, δροσερὸ, πεντακάθαρο.— Μᾶς πρόσφερε ψωμί, σούκα, πορτοκάλια, κρασί.— Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σκοινιά, κιάτια, φιοῦρες, πανιά, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. (Καρκαβίτσας)

Κάτι τρανὸ καὶ κάτι ὠραῖο,
κάτι ἀπὸ πέρα, κάτι ἀπὸ μακριὰ
φτάνει ὡς ἐδῶ κι ἀστραποχύνεται
καὶ τὸ φωτιστεφάνωμα τοῦ Ὕμνου ἀποζητᾶ. (Παλαμᾶς)

Τὴ μετοχικὴ πρόταση τὴ χωρίζωμε μὲ κόμματα μόνο ὅταν μπαίνει σὰν ἐπεξήγηση ἢ ὅταν εἶναι μεγάλη :

Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ περάσῃ ἔτσι ὅλη του τὴ ζωὴ, παίζοντας ἢ διασκεδάζοντας.— Κρατώντας ἀνθισμένα κλαδιὰ μυγδαλιᾶς καὶ πλήθος πολύχρωμα λουλουδία τοῦ βουνοῦ στὴν ἀγκαλιά της, μπῆκε γελαστὴ μέσα στὴν κἀμαρα.

Θὰ γράψωμε ὅμως: Πηγαίνει κουτσαίνοντας.— Θέλοντας καὶ μὴ θὰ ἐρθῇ.

Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη
περπατώντας ἢ Δόξα μονάχη
μελετᾶ τὰ λαμπρὰ παλικάρια. (Σολωμός)

Καὶ τὰ ῥήματα πού ἔχουν τὸ ἴδιο ὑποκείμενο, ὅταν εἶναι ἀσύνδετα, χωρίζονται μὲ κόμμα :

Πηδάει στὴ βάρκα, σηκώνει τὴν ἄγκυρα, ἀνοίγει τὸ πανί, κάθεται στὸ τιμόνι καὶ βάζει πλώρη γιὰ τὸ ἀντικρινὸ νησί.

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιδῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τριξίμο δοντιῶν. (Σολωμός)

Ἦθελα νὰ ἴμουν τσέλιγκας, νὰ ἴμουν κι ἓνας σκουιτέρης,
νὰ πάω νὰ ζήσω στὸ μαντρί, στὴν ἐρημιὰ, στὰ δάση,
νὰ ἴχω κοπάδι πρόβατα, νὰ ἴχω κοπάδι γίδια
κι ἓνα σωρὸ μαντρόσκυλα, νὰ ἴχω καὶ βοσκοτόπια... (Κρυστάλλης)

Στὴν ἀπαρίθμηση ἐπιθέτων μπρὸς ἀπὸ ἕνα οὐσιαστικὸ τὸ κόμμα μπαίνει καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ τελευταῖο ἐπίθετο, ὅταν αὐτὸ προσδιορίζῃ τὸ οὐσιαστικὸ ἀκριβῶς ὅπως καὶ τ' ἄλλα : *Μὲ ἀργά, βαριά, κουρασμένα βήματα.*

Ἄλλὰ δὲν μπαίνει ὅταν τὸ τελευταῖο ἐπίθετο ἀποτελῇ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ ἔννοια πού τὴν προσδιορίζουν τὰ προηγούμενα ἐπίθετα : *Ἔνα ὠραῖο ἄσπρο τριαντάφυλλο. — Μὲ κέρασε ἄσπρο παλιὸ κρασί.*

Ἔδῶ μπορούμε νὰ κατατάξωμε καὶ τὴν παράθεση καὶ κάθε εἶδος ἐπεξήγηση :

Ἄρχισε μιὰ βροχή, κατακλυσμός. — Ὁ Ὀλυμπος, τὸ ψηλότερο βουνὸ τῆς Ἑλλάδας, ἦταν κατοικία τῶν θεῶν. — Πῆγε περίπατο μὲ τὴ θεία του, τὴν ἀδερφή τοῦ πατέρα του.

Σημαίνει κι ἡ Ἁγία-Σοφία, τὸ μέγα μοναστήρι. (δημ.)

*Καὶ τώρα βρέθηκες ἐσύ, δροσοῦλα, λουλουδάκι,
νὰ σκιάζης τὸ γράκι. (Βαλαωρίτης)*

Ταξιδευτής, ἦβρα σ' ἀκύναντα πελάγη | τὴν Καλυψώ. (Παλαμᾶς)

β) Τὴν κλητική :

Πῆρα τὸ γράμμα σου, ἀγαπητέ μου Κώστα, καὶ χαίρομαι πὺ εἶσαι καλά. | Μάλιστα, κύριέ μου, ἤμουν ἐκεῖ.

Γελᾶς κι ἐσύ στὰ λούλουδα, χάσμα τοῦ βράχου μαῦρο. (Σολωμός)

*Μάυρισε, κύμα, τὸν ἀφρό,
κι ἐσεῖς, βουνά, τὸ χιόνι...*

*Κλάψτε, βουνά καὶ βράχοι·
τ' ἀηδόνι δὲ λαλεῖ. (Βαλαωρίτης)*

γ) Ἔνα μόριο ἢ ἕνα βεβαιωτικὸ (ἢ ἀρνητικὸ) ἐπίρρημα στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου, πὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ τὴ συνδέσῃ μὲ τὰ προηγούμενα : *Ναί, θὰ φύγω. — Ὅχι, δὲ θέλω. — Καλά, θὰ σὲ εἰδοποιήσω. — Τότε, θὰ συμφωνήσωμε (δηλ. ἀφοῦ εἶναι ἔτσι). — Ἔτσι, κανένας δὲν εὐχαριστήθηκε (δηλ. ἀφοῦ ἔγινε ἔτσι).*

115. Β. — Μέσα στὴν περίοδο :

α) Μποροῦμε νὰ χωρίζωμε ἀπὸ τίς κύριες τίς δευτερεύουσες προτάσεις — τίς αἰτιολογικές, τελικές (ἐκτὸς ὅταν εἰσάγονται μὲ τὸ νά), ἀποτελεσματικές, ὑποθετικές, ἐναντιωματικές, χρονικές ἢ πὺ εἰσάγονται μὲ τὸ χωρὶς νά, ἰδίως ὅταν αὐτὲς προηγῶνται ἢ ὅταν εἶναι μεγάλες :

Δὲν πρέπει νὰ ξεκινήσωμε, γιατί ὁ καιρὸς ἄρχισε νὰ χαλᾷ. — Μοῦ ἔστειλε μῆνυμα, γιὰ νὰ μοῦ πῆ πὼς ἀρρώστησε καὶ πὼς δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἔρθῃ. — Ἄλλὰ: Ἦρθα νὰ σὲ δῶ. Ἦρθα γιὰ νὰ σὲ ἰδῶ κτλ.

Ἦταν ἡ νύχτα τόσο ὠραία, ποὺ κανενὸς δὲν ἔκανε καρδιά νὰ πάῃ νὰ κοιμηθῇ. — Ἄν θέλῃς, ἔλα. — Ἄν νομίζῃς πὼς αὐτὸ θὰ ὠφελῆσῃ, γράψε του ἀμέσως. — Ὅταν γάθηκε ὁ πατέρας, φρόντισε γιὰ ὅλα ἐκεῖνος. — Σὰν τὸν φοβᾶσαι τὸν γκρεμό, ἔλ' ἀπ' τὸ μονοπάτι. — Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω, μοῦ πῆραν τὸ πορτοφόλι μου.

Ἦταν μεσάνυχτα | καταβουίζουν
οἱ ἀνέμοι, ἄν τὰ ἴβλεπες | πὼς κυματίζουν,
ἔλεες πὼς κρᾶζοντε | τοὺς ζωντανούς. (Σολωμός)

β) Χωρίζομε πάντοτε τὶς προσθετικὰς ἀναφορικὰς προτάσεις, ποὺ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς κύριας:

Μίλησε γιὰ τὴν πατρίδα του, ποὺ μᾶς ἦταν ἄγνωστη. — Τῇ ζωγραφίᾳ τῆς ἀδερφῆς μου... τῇ φυλάγῳ σὲ ξεχωριστῇ γωνιά τῆς καρδιάς μου, μὲ καντηλάκι μπροστά της, ποὺ δὲ σβῆναι ποτέ. (Ἐφταλιώτης)

Κοντεύει τὸ βράδυ,
ποὺ μαῦρο σκοτάδι
ἔαπλώνει στὴ γῆ. (Σολωμός)

Ἡ ἀναφορικὴ πρόταση ποὺ ἀποτελεῖ ἀναγκαῖο προσδιορισμὸ δὲν παίρνει κόμμα: Ἡ δύση ποὺ εἶδαμε χτὲς θὰ μελῆν ἀξέχαστη.

Γνωρίζω κάποια μυστικά ποὺ δὲν τὰ ξέρουν ἄλλοι. (Παλαμᾶς)

Τὶς εἰδικὰς, τὶς πλάγιες ἐρωτηματικὰς καὶ τὶς δισταχτικὰς προτάσεις δὲν τὶς χωρίζομε ἀπὸ τὶς κύριες:

Ἐγραψε πὼς φτάνει σὲ δυὸ μέρες. — Εἶναι βέβαιο πὼς θὰ χιονίσῃ. — Δὲ μοῦ εἶπες ἄν γύρισε ὁ πατέρας. — Ρώτησέ τον ποῦ θὰ κάμῃ ἐξοχὴ. — Φοβοῦμαι μήπως βροῦμε δυσκολίες.

Οἱ προτάσεις αὐτῶν τῶν εἰδῶν εἶναι ἐνωμέναι στενὰ μὲ τὴν κύρια, καθὼς ὑποκείμενο καὶ ρῆμα, ρῆμα καὶ ἄμεσο ἀντικείμενο, ρῆμα καὶ ἐπίρρημα. Μόνον ὅταν μιὰ τέτοια πρόταση εἶναι ἐπεξηγηματικὴ, παίρνει κόμμα: Αὐτὸ ποτὲ δὲν τὸ ἀκουσα, πὼς καὶ στὸ Θιβέτ βρισκονται Ἕλληνες.

Χωρίζομε μὲ κόμμα καὶ τὶς παρὲνθετες προτάσεις: Μὰ καὶ ἐκεῖνη, καθὼς ἄκουσα, τὴν ἔχεις ἀρραβωνιασμένη. (Καρκαβίτσας)

Στὴν ἀφήγησιν μπαίνουν κόμματα στὴ θέσῃ τῶν εἰσαγωγικῶν ἢ μέσα στὴν ἀφήγησιν σὲ λόγια ποὺ δὲν ἀνήκουν σ' αὐτῇ:

«Πέρασε, μοῦ εἶπε ὁ Πέτρος, αὔριο τὸ πρωὶ ἀπὸ τὸ σπῖτι». — «Ἐκεῖνη, μᾶς εἶπε ὁ Στέργιος σοβαρὰ καὶ μὲ συλλογὴ, ἦταν ἡ μεγαλύτερή μου τρομάρα». (Ἐφταλιώτης)

Ἡ παλικαριά, ὅσα χρόνια κι ἂν περάσουν, δὲν παλιώνει. (Καρκαβίτσας)

Χωρίζομε μὲ κόμμα τὶς ἰσοδύναμες προτάσεις, κύριες ἢ δευτερεύουσες, ὅταν εἶναι ἀσύνδετες :

Λουλουδι δὲν ἀνθίζει πουθενά, δέντρο δὲ φυτρώνει, χλωρὸ κλαδί δὲν πρασινίζει, νερὸ δὲν ἀναβρῦζει σιτοὺς βράχους τοὺς ξερούς.

*Μὴ μὲ ρωτᾶς ποῦθ' ἔρχομαι, μὴ μὲ ρωτᾶς ποῦ τρέχω,
πατριίδα ἐγὼ δὲν ἔχω*

παρὰ τοῦ βάτου τ' ἄγριο, τ' ἀγκαθερὸ κλαρί.

Μὲ δέρνει τ' ἀνεμόβροχο, εἶμαι φτωχὸ πουλί,

ὁ λόγκος τὸ παλάτι μου καὶ βιό μου εἶν' ἡ χαρά,

πετῶ, κουρνιαζῶ ξέγνοιαστος ὅσ' ἔχω τὰ φτερά. (Βαλαωρίτης)

Μὰ τώρα ἀλλάξαν οἱ καιροί, τὸν Κροῦμο ἢ γῆ τὸν τρώει,

σιτὴν Πόλη τώρα ὁ Θεόφιλος ὁ συννετός ὀρίζει,

τώρα τοῦ Κρούμου τὸ σπαθὶ κρέμεται καὶ σκουριάζει. (Παλαμᾶς)

Ὅταν ἡ σύνδεση εἶναι συμπληκτικὴ ἢ διαχωριστικὴ, δὲ χρειάζεται συνήθως κόμμα. Ὅταν εἶναι ἀντιθετικὴ μορεῖ αὐτὸ νὰ μπαίνει, ἰδίως ὅταν εἶναι μεγάλη :

Ἐρχόταν συχνὰ σπιτί καὶ τότε τὸ σπιτί βούιζε ἀπὸ τραγούδια.—Μηδὲ καλὰ κατέβηκε μηδὲ στὴ μέση ἐπῆγε. (δημ.)—Ἡ κάθισε ἤσυχος ἢ νὰ πηγαίνης ἀπὸ δῶ.—Ἡ τὴ γοργόνα διώχνω ἢ ἐγὼ χάνομαι. (Καρκαβίτσας)

Εἶναι μικρὸς μὰ χεροδύναμος.—Θέλω, μὰ δὲν μπορῶ.—Ὅλα τὰ ξόρκια εἶπε, μὰ κανένα δὲν πετύχαινε. (Καρκαβίτσας)—Τίποτε νὰ μὴν κάνης, παρὰ νὰ πᾶς σιτὴν Καρδίτσα. (Καρκαβίτσας)

Δὲ χρειάζεται συνήθως κόμμα πρόταση πού εἰσάγεται μὲ τὸ παρὰ σὰ δεῦτερος ὅρος τῆς σύγκρισης (ἔκτος ἂν εἶναι πολὺ μεγάλη) : *Κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ.*

Σὲ διάφορες ὥστόσο περιστάσεις μπαίνει κόμμα καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ καί.

Αὐτὸ γίνεται : α) ὅταν μεσολαβῆ δευτερεύουσα πρόταση :

Ὁ πατέρας γύρισε σπιτί διὰν ἔκλεισε τὸ γραφεῖο, καὶ ἡ μητέρα ἔστρωσε τὸ τραπέζι. Ἀνάλογα θὰ γράψωμε καὶ : Στείλε μου τὸ βιβλίον, ἂν τὸ διάβασες, ἢ γράψε μου ποῦ μπορῶ νὰ βρῶ ἄλλο ἀντίτυπο.

β) ὅταν τὸ καὶ ἐνώνη ὅλα τὰ προηγούμενα μὲ τὰ παρακάτω ἢ τὰ ἐνώνη μὲ διαφορετικὸ τρόπο :

Τὰ ἰσιάζαμε τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, καὶ τὰ δυὸ ἦταν ἴσια.—Τέτοιος πόλεμος εἶναι τίμιος καὶ φησικός, καὶ δὲν ἔχεις νὰ πῆς τίποτε.—Μὰ τὴν ἄλλη μέρα σηκώθηκε φουρτούνα καὶ ἔπνιξε τὰ ἑκατὸ καράβια καὶ χάθηκε τὸ χρυσάφι, καὶ ὁ γε-

ροβασιλιάς ἔμεινε φτωχὸς μὲ τις δύο του ἔμορφες κόρες ἀπρειακές. (Δέλτα).— Τὸ νερὸ ἦταν ζεστὸ καὶ καθαρό, καὶ ἡ πλατεία ἔπεφτε τόσο παράμερα πού σχεδὸν κανένας δὲν περνοῦσε ἀπὸ κεῖ.— Ἄφησε, καὶ θὰ συλλογιστῶ.— Ἐνα μόνο λόγο νὰ πῆς, καὶ τὸ ἀσκέρι, εἰσιμο στὰ σύνορα, ρίχνεται στὸ γειτονικὸ βασίλειο. (Δέλτα)

γ) ὅταν μὲ τὸ κόμμα εὐκολύνωμε τὸ σωστὸ διάβασμα:

Στὸ δάσος ἔπεφταν τὰ φύλλα ἀπὸ τὰ δέντρα, καὶ τὰ λιβάδια τὰ σκέπαζε παχὺ στρώμα ἀπὸ χιόνι.— Ζητῶ τὴν ἄδεια νὰ ρίξω κι ἐγώ, καὶ ὁ Ἐρμωμένης μοῦ τὸ ἐπιτρέπει.

116. Οἱ παραπάνω κανόνες γιὰ τὸ κόμμα, ὅπως καὶ οἱ κανόνες γιὰ τὴ στίξη γενικά, δὲν εἶναι ἀπόλυτοι. Κάποτε παραλείπομε ἓνα κόμμα πού κανονικά θὰ ἔπρεπε νὰ μπῆ, ἢ θέτομε κόμμα ἐκεῖ πού κανονικά θὰ παραλειπόταν, γιὰ ν' ἀποφύγωμε παρεξηγήσεις.

Στὴ φράση: Ὁμορφη καὶ ψηλή, μὲ πολὺ μαῦρα μαλλιά, γυαλιστερά καὶ φλογερά μάτια, τὸ κόμμα εἶναι ἀπαραίτητο μετὰ τὴ λέξη γυαλιστερά, μολονότι ἀκολουθεῖ καί, γιὰτι ἀλλιῶς θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ συνάψῃ μὲ τὸ μάτια.

Χωρὶς κόμμα δυσκολεύεται κανεὶς νὰ καταλάβῃ ἀμέσως φράσεις καθὼς οἱ ἀκόλουθες: Ἄντις ν' ἀπλώσουνε χέρι ἀδερφικὸ μαχαίρι κρύβουνε στὸν κόρφο τους.

Ἄπο χρυσὰ ποτήρια ἄς τοὺς σκορπίσῃ

θυμίαμα πρῶτο τὸ δικό μου χέρι. (Χατζόπουλος)

Κάποτε ὑπάρχει διαφορὰ στὴν ἴδια φράση κατὰ τὴ θέση πού ἔχει τὸ κόμμα: Καλά, θὰ πᾶμε καὶ Καλὰ θὰ πᾶμε.

Στὴ φράση ἦταν ἐκεῖ κι ἓνας μικρὸς Ἄι - Βασιλῆς, τὸ πρῶτο κόνισμα πού ἔχε κάμει ὁ Ἀργύρης, σὰν ἦταν παιδί καὶ μάθαινε ἀπὸ τὸν πατέρα του τὴν τέχνη, δὲν πρέπει νὰ μπῆ κόμμα μετὰ τὸ Ἀργύρης.

Κάποτε μπαίνει τὸ κόμμα ἐκεῖ πού παραλείφτηκε τὸ ρῆμα:

κι ὅπου βουλή τους, συφορά, κι ὅπου τὸ πόδι, χάρος. (Σολωμός)

117. Τὸ κόμμα δὲν ἔχει μόνο λογικὴ ἀξία. Τὸ χρησιμοποιοῦμε γιὰ λόγους ἐκφραστικούς, λ.χ. γιὰ νὰ κάμωμε τὸν ἀναγνώστη νὰ προσέξῃ μὲ λέξη ἢ φράση:

Στὸν κῆπο μοῦ γελοῦσανε τὰ ρόδα, οἱ μνηξέδες
κάτου ἀπὸ πέπλους μοῦ ἔστελναν δροσοχαριστιμούς.

Καὶ πέρασα. Οἱ ἀμύριστοι στοχαστικοὶ πανσέδες
μὲ κοίταζαν ἀσάλευτοι, καὶ στάθηκα σ' αὐτούς. (Παλαμᾶς)

Σημ.— Ἡ χρῆση τοῦ κόμματος εἶναι ἀδύνατο νὰ κανονιστῇ παντοῦ. Ὅχι μόνο γιὰτι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προβλεφτοῦν ὅλες οἱ περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ τὴ χρῆση του τὴ ρυθμίζει ἡ ὑποκειμενικὴ κρίση ἐκείνου πού γράφει καὶ τὸ εἶδος τῶν γραφομένων. Ἐχει κάποια ἀντιστοιχία μὲ τὸν τόνο τῆς

φωνῆς. Ἡ σωστὴ χρῆσις δὲν ἀποκλείει ἄλλωστε τὴν ἐλαστικότητα στὴν ἔκτασίν της καὶ αὐτὴ ἀπόκειται στὴν προσωπικὴ ἐκτίμησι.

Τὸ ἐρωτηματικὸ

118. Τὸ *ἐρωτηματικὸ* (;) σημειώνεται στὸ τέλος μιᾶς ἐρωτηματικῆς φράσης: *Τί γίνεσαι ; — Γιατί δὲ μὲ περίμενες ;*

Δὲ σημειώνεται ἐρωτηματικὸ στὴν πλάγια ἐρώτησι: *Μὲ ρώτησε γιατί δὲν τὸν περίμενα. — Δὲν ἔμαθα ποῦ πῆγε.*

Σὲ φράσεις ὁμως καθὼς *ξέρεῖς ποῦ πῆγε ;* πρέπει νὰ μπαίη ἐρωτηματικὸ, γιὰ τὴν εὐθεία ἐρώτησι (*ξέρεῖς ;*) ποῦ ἔχει ἐξαρτημένη τὴν πλάγια.

Σὲ σειρά ἀπὸ ἐρωτήσεις σημειώνεται τὸ ἐρωτηματικὸ μόνο στὴν τελευταία, ὅταν οἱ ἐρωτήσεις ἀπαιτοῦν τὴν ἴδια ἀπάντησι:

*Θέλεις νὰ σέρνεσαι πάντα ὄρφανή,
μονάχη σου, ἔρημη τὴ νύχτα νὰ ᾿σαι,
νὰ ᾿χης κρεβάτι σου λιθάρια, γῆ; (Βαλαωρίτης)*

Μὰ ὅταν οἱ ἐρωτήσεις εἶναι χωριστές, σημειώνεται ἐρωτηματικὸ στὴν καθεμίᾳ: *Μάνα, τί ἔχεις καὶ βογκᾶς ; Τί κακὸ σοῦ ᾿καμε ὁ γιός σου ; Σὲ παράκουσε, λόγο σοῦ ἀντιγύρισε ποτέ ; (Βλαχογιάννης)*

*Πῶς ἀκούμνησες ἄπραγα τὸ δόρυ ;
Τὴ φοβερὴ σου περικεφαλαία
βαριά πῶς γέρνει πρὸς τὸ στήθος, Κόρη ;
Ποιὸς πόνος τόσο εἶναι τρανός, ὦ Ἰδέα, | γιὰ νὰ σὲ φτάσῃ; (Παλαμᾶς)
Στὸ μνηματάκι σου ἄνοιξε τὸ ρόδον, ὦ γλυκέ μου !
Εἶναι ἡ χαρὰ σου, ὁ πόνος σου ; Εἶναι καρδιά ; Εἶσαι ἐσύ ;
᾿Αν εἶσαι νοῦς, θνητήσου με. Στόμα εἶσαι ; μίλησέ μου.
— Τοῦ ἀσάλευτον εἶμαι σάλεμα, τοῦ τίποτε ἀστραπή. (Παλαμᾶς)*

119. Τὸ ἐρωτηματικὸ σὲ παρένθεσι δείχνει εἰρωνεία, τὴν ἀμφιβολία μας γιὰ τὴν ἀξιοπιστία ἢ γενικὰ γιὰ κάτι ποῦ ἀναφέρομε κτλ. : *Καμάρωνε πῶς ἦταν ὁ καλύτερος (;) ποδοσφαιριστής.*

Τὸ ἐρωτηματικὸ, καθὼς καὶ τὸ θαυμαστικὸ, δὲν ἔχει μόνο λογικὴ ἀξία ἀλλὰ καὶ συναισθηματικὴ. Καθὼς ἐκεῖνο, δίνει στὴ φράσι διαφορετικὸ μουσικὸ τόνο (!).

1. Σὲ πολὺ μεγάλες φράσεις, ποῦ παίρνουν τὸ ἐρωτηματικὸ μόνο μιὰ φορὰ, στὸ τέλος, καὶ ὅπου δὲ φαίνεται ἐξαρχῆς πῶς πρόκειται γιὰ ἐρώτησι, θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ ἔμπαινε αὐτὸ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀνάποδο, ὅπως συνήθίζεται καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες καὶ χρησιμοποιήθηκε κάποτε καὶ στὰ ἑλληνικά.

Τὸ θαυμαστικὸ

120. Τὸ **θαυμαστικὸ (!)** σημειώνεται ὕστερ' ἀπὸ τὰ ἐπιφωνήματα καὶ ἀπὸ κάθε ἐπιφωνηματικῆ φράση πὺν ἐκφράζει θαυμασμό, χαρὰ, ἐλπίδα, φόβο, φρίκη, πάθος, εἰρωνεία, ἕνα ξαφνικὸ αἰσθημα, προσταγή: *Ζήτω! Μακάρι! Χριστὸς Ἀνάστη! Ὁχ! Ντροπή! Σταθῆτε! — Ἰσαπανιά! ἐπρόσταξεν ὁ καπετάνιος γοργά. Τίς γάμπιες! τοὺς φλόκους!* (Καρχαβίτσας)

Γ' ἄλογο! τ' ἄλογο! Ὁμῆρ Βριόνη!

Τὸ Σούλι ἐχούμησε καὶ μᾶς πλακώνει.

Γ' ἄλογο! τ' ἄλογο! Ἀκοῦς, σουρίζουν

ζεστά τὰ βόλια τους, μᾶς φοβερίζουν. (Βαλαωρίτης)

Τὸ θαυμαστικὸ σημειώνεται ἀκόμη γιὰ νὰ ὑπογραμμιστῆ ἡ ἐντύπωση ἀπὸ κάτι ἀπίστευτο ἢ ἀνόητο πὺν ἀκούσαμε:

Φαντασίες! — Τί ἀλλόκοτος ἄνθρωπος!

121. Πρέπει νὰ σημειώνεται θαυμαστικὸ καὶ σὲ προτάσεις τύπου ἐρωτηματικοῦ ἀλλὰ πραγματικὰ ἐπιφωνηματικῆς:

Ποῦ κατατήσαμε! — Καὶ πιστεύεις κι ἐσὺ τέτοια πράματα!

Κάποτε σημειώνεται θαυμαστικὸ μέσα σὲ παρένθεση γιὰ νὰ δείξη ἀπορία: *Λέει πὺς ἀνέβηκε σὲ μιὰ ὥρα στὴν Πάργηθα (!).*

Ὅταν ἡ ἐπιφωνηματικὴ πρόταση ἀρχίξη ἀπὸ ἐπιφώνημα, παραλείπεται συνήθως ἀπὸ αὐτὸ τὸ θαυμαστικὸ: *Ἄχ, καὶ νὰ τὸ εἶχα ἐγώ!*

Τὸ θαυμαστικὸ καὶ τὸ ἐρωτηματικὸ σημειώνονται μέσα ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικὰ ὅταν ἀνήκουν στὰ λόγια πὺν κλείνονται σ' αὐτὰ, καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὰ ὅταν ἀνήκουν στὸ κείμενο πὺν εἰσάγουν τὰ ξένα λόγια:

«*Ποῦ πᾶμε;*» *ρώτησε.* — Ἄλλά: *Καὶ ποῖος δὲ θυμᾶται τοῦ Λεωνίδα τὸ «μολὼν λαβέ»!*

122. Ἐπειτα ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου πὺν σημαίνουν ἀριθμοὺς εἶναι λάθος νὰ σημειώνεται θαυμαστικὸ, ὅπως: *Γ! λβ!* Χρειαζεται μόνον ὀξεῖα, ἄσχετα πρὸς τὸ σημεῖο τῆς στίξης πὺν μπορεῖ νὰ χρειαστῆ αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τελεία: *Ὁ Γρηγόριος Ε', οἰκουμενικὸς πατριάρχης.* — *Ὁ Γεώργιος Α' (ὄχι Γεώργιος Α! ἢ Γεώργιος Α')* ἤρθε στὴν Ἑλλάδα στὰ 1863.

123. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Ἡ λέξη ὕστερ' ἀπὸ ἐρωτηματικὸ ἢ θαυμαστικὸ

(ἐκτὸς ὅταν αὐτὸ συνοδεύη ἕνα ἐπιφώνημα) γράφεται μὲ κεφαλαῖο στὴν ἀρχή. Συνεχίζομε μὲ μικρὸ γράμμα, ὅταν ἡ συνέχεια συνδέεται ἄμεσα μὲ τὰ προηγούμενα σὲ μιὰ πρότασις: «Ποῦ εἶσαι;» ρώτησε ἄξαφνα.

Ἡ διπλὴ τελεία

124. Ἡ *διπλὴ τελεία* (:) μπαίνει γιὰ νὰ δείξη τὴ στενὴ σχέση μερῶν τοῦ λόγου πού τὰ χωρίζει (¹). Αὐτὸ γίνεται:

1. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ λόγια πού ἀναφέρονται κατὰ λέξην καὶ πρὸς κλείνονται σὲ εἰσαγωγικά:

Ἐπισημαστικὸν εἶπε: «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν».

2. Ἐμπρὸς ἀπὸ μιὰ ἀπαρίθμησις, μιὰ ἐρμηνεία, ἕνα ἐπακόλουθο: *Τὰ μεγαλύτερα ἑλληνικὰ νησιά εἶναι: Κύπρος, Κρήτη, Εὐβοία.* — Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα: ἔχασε ὅλα του τὰ λεπτὰ.

3. Ἐπειτα ἀπὸ πρότασις πού ἀναφέρει γνωμικόν, παροιμίαν:

Ἡ παροιμία λέει: ἄκουε πολλὰ καὶ λέγε λίγα.

125. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — Ἡ λέξην ὕστερ' ἀπὸ τὴ διπλὴ τελεία γράφεται μὲ κεφαλαῖο στὴν ἀρχή, ὅταν ἡ διπλὴ τελεία ἔχη τὴ θέσιν τελείας.

Ἡ παρένθεσις

126. Ἡ *παρένθεσις* () χρησιμεύει γιὰ νὰ περικλείσῃ καὶ ν' ἀπομονώσῃ λέξην ἢ φράσιν ὀλόκληρην πού ἐπεξηγεῖ ἢ συμπληρώνει τὰ λεγόμενα ἀλλὰ καὶ πού μπορεῖ νὰ παραλειφθῇ (²): Ἡ *βάρκα* (ἀκόμα *τρέμω* πού τὸ *θυμοῦμαι*) *χτύπησε* ξαφνικὰ στὴν *ξέρα*.

Μέσα σὲ παρένθεσις ἀναγράφονται συχνὰ οἱ παραπομπές:

Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ, εἶπε ὁ Παῦλος (Πρὸς Κορινθίους Β' 3.6).

1. Ἡ διπλὴ τελεία δὲ συνηθίζεται στὰ ἑλληνικὰ ὅσο θὰ ἔπρεπε.

2. Αὐτὸ συχνὰ τὸ πετυχαίνομε καὶ μὲ τὰ κόμματα. Ἡ παρένθεσις θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθῇ μόνο ἐξαιρετικὰ, ὅταν τὰ παρενθета λόγια ἀποχωρίζονται καθαρὰ στὸ νόημα καὶ στὴ διατύπωση ἀπὸ τὸ ἐπίλοιπο κείμενον καὶ δὲν ὑπάρχῃ σ' αὐτὸ λέξην πού ἀναφέρεται στὰ λόγια μέσα στὴν παρένθεσις.

Ἡ παρένθεση μπορεῖ ν' ἀκολουθῆ ἢ καὶ νὰ ἔχη κατόπι της ἄλλη στίξη, ἰδίως κόμμα. Μπορεῖ καὶ ν' ἀρχίζη μὲ κεφαλαῖο.

Κάποτε χρησιμοποιοῦμε τὴν ὀρθογώνια παρένθεση πού λέγεται καὶ ἀγκύλες [], ἰδίως σ' ἐπιστημονικὲς μελέτες ἢ ὅταν τύχη νὰ χρεαστῆ μιὰ νέα παρένθεση μέσα σὲ μιὰ ἄλλη ἥδη ἀρχινισμένη (ὅπως λ.χ. γίνεται στὴ σελ. 25 τοῦ βιβλίου αὐτοῦ).

127. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Ἡ τελεία μπαίνει πρὶν κλείση ἢ παρένθεση ὅταν ἢ παρένθεση ἀρχίζη μὲ κεφαλαῖο.

Τὰ ἀποσιωπητικὰ

128. Μὲ τ' ἀποσιωπητικὰ (. . .) δείχνομε πὼς ἀποσιωποῦμε κάτι, δηλ. πὼς ἡ φράση ἔμεινε ἀτελείωτη ἀπὸ συγκίνηση, ντροπὴ ἢ γι' ἄλλο λόγο, κάποτε ἐπειδὴ κρίνομε περιττὸ νὰ τὴν ἀποτελειώσωμε, κάποτε ἀπὸ περιφρόνηση, ἀπειλή, ἢ στὸ διάλογο ὅταν κόβη τὴν ὁμιλία ὁ συνομιλητής: *Πόσα χρόνια . . . Ἀναμνήσεις!*— «Γιὰ φαντάσου! . . .» ἔκαμε ὁ Στάθης.

*Θέλω . . . Κι ἂν εἶμαι ἀνήμερος, ἢ χλώρη ἃς ἦταν δλη
νὰ τοῦ γενῆ ἓνα ὄνειρο κι ἓνα μακριὸ φίλ. (Παλαμᾶς)*

Κάποτε χρησιμοποιοῦμε τ' ἀποσιωπητικὰ σὲ δισταχτικὴ ὁμιλία, χωρὶς ν' ἀποσιωποῦμε τίποτε, γιὰ νὰ τονιστῆ ἐκεῖνο πού θ' ἀκολουθῆ, κάτι ἀπροσδόκητο κτλ., καὶ νὰ προσέξῃ ὁ ἀναγνώστης καλύτερα.

129. Τ' ἀποσιωπητικὰ, ἰδίως μετὰ τὸ θαυμαστικὸ ἢ τὸ ἐρωτηματικὸ, δείχνουν κάποτε ἓνα σταμάτημα στὴν ὁμιλία:

*Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; . . . Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου,
τὰ φτερωτά σου τὰ ὄνειρα; . . . Γιατί στὸ μέτωπό σου
νὰ μὴ φυτρῶνουν, γέροντα, τόσες χρυσὲς ἀχτίδες,
ὄσες μᾶς δίδ' ἢ ὄψη σου παρηγοριᾶς κι ἐλπίδες; (Βαλαωρίτης)*

Ἡ παύλα

130. Ἡ παύλα (—), διαφορειακὴ καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ ἐνωτικὸ (-) (106), σημειώνεται:

1. Στὸ διάλογο, γιὰ νὰ δεῖξῃ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ προσώπου πού μιλεῖ.

2. Γιὰ νὰ φανῆ μεγαλύτερη ἢ ἀντίθεση τῶν προηγούμενων μὲ τ' ἀκόλουθα: *Θέλουν — μὰ δὲ βολεῖ νὰ λησμονήσουν.* (Μαβίλης)

3. Γιὰ νὰ δειχτῆ ἀπότομη ἀλλαγὴ ἢ ἀνακολουθία στὴ φράση:
Εἶδα τ' ἄσπρο ἀρνάκι πού γεννήθηκε μόλις προχτές — κάποιος θὰ θυ-
μήθηκε πὼς ἔκαμα μιὰ καλὴ πράξη ἕναν καιρό. (Παπαντωνίου)

4. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν τελεία, γιὰ νὰ γίνῃ μεγαλύτερο σταμάτημα.
Συνήθως ἀρχίζει τότε καὶ νέα γραμμή.

Σημ.—'Απὸ ἐδῶ βγήκε καὶ ἡ φράση: «*τελεία καὶ παύλα*», δηλαδή τελείωσε ἐντελῶς τὸ ζήτημα.

5. Κάποτε, γιὰ νὰ ὑποδηλωθῆ πὼς ἡ φράση ἔμεινε ἀτέλειωτη,
ὅπως γίνεται καὶ μὲ τ' ἀποσιωπητικά.

131. Διπλῆ παύλα.— Μερικοὶ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν κά-
ποτε δύο παύλες γιὰ ν' ἀπομονώσουν μέρος τῆς φράσης, ὅπως γίνεται
καὶ μὲ τὴν παρένθεση. Αὐτὸ γίνεται ἰδίως ὅταν δὲ θεωροῦν τὸ μέρος
αὐτὸ τόσο δευτερότερο ὥστε νὰ κλειστῆ σὲ παρένθεση. Τὸ κλείσιμο
του μέσα σὲ κόμματα θὰ μποροῦσε κάποτε νὰ γεννήσῃ ἀσάφεια :

Ὁ πατέρας μου—μύρο τὸ κύμα πού τὸν ἐτύλιξε—δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ μὲ κάμῃ
ναυτικό. (Καρκαβίτσας). Τὰ βιβλία μου—ἐπήγαινα στὸ σχολαρχεῖο, θυμουμαι—τὰ
ἐκλεισα γιὰ πάντα. (Καρκαβίτσας)

*Κι ὁ γιατρός μὲ τὰ μάτια σκυμμένα
πολλὴν ὥρα δὲν ἄνοιξε στόμα.*

Τέλος πάντων — ἄχ! λόγια χαμένα —

«μὴ φοβᾶσαι, τῆς εἶπεν, ἀκόμα». (Ζαλοκώστας)

Ἐφές εἶδα στὸν ὕπνο μου | ἕνα βαθὺ ποτάμι

— *Θεὸς νὰ μὴν τὸ κάμῃ | νὰ γίνῃ ἀληθινό! —*

Στὴν ὄχθη του στεκόντανε | γνωστό μου παλικάρι... (Βιζυηνός)

Τῆ νύχτ' ἀπόψε — ἡ θλίψη τῆς μ' ἀνάστησε ἡ τραγὴ,

τῆ θλίψη μας σὰ νὰ εἶχε μελετήσῃ —

τῆ νύχτ' ἀπόψε ἀνοίξανε οἱ ἔβδομοι οὐρανοὶ

καὶ πόντισε νερὸ κατακλυσμὸς τῆ χτίση. (Γρυπάρης)

Τὰ εἰσαγωγικά

132. Τὰ εἰσαγωγικά (« ») χρησιμοποιοῦνται :

1. Στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῶν λόγων τρίτου προσώπου πού
μνημονεύονται κατὰ λέξη : *Τὰ ἐγγόνια ἔλεγαν στὸν παππού :* «*Πές μας,*
παππού, πάλι τὸ παραμῦθι τῆς Γοργόνας». (Καρκαβίτσας)

Τὰ ξένα λόγια πού ἀναφέρονται σὲ εἰσαγωγικά πρέπει ν' ἀναφέ-
ρονται ἀκριβῶς ὅπως εἰπώθηκαν.

2. Συχνὰ στὸ διάλογο, γιὰ νὰ κλείσουν μέσα τους λόγια προσώπων πού μιλοῦν, ἰδίως ὅταν δὲ μεσολαβῆ ἡ παύλα γιὰ νὰ χωρίση τὰ λόγια τοῦ καθενός.

3. Γιὰ νὰ ξεχωρίσουν κάτι, ρητά, φράσεις ἢ λέξεις πού δὲν ἀνήκουν στὴ συνηθισμένη γλώσσα :

Μὲ τὴ λέξη «σωστό» ἐννοῶ... — Τὸ «δὲν ἄκουσα» πού ἐπικαλέστηκαν δὲ φτάνει γιὰ δικαιολογία. — Ἡ Ἀφρόδω ἐγενθε γιὰ νὰ μὴ χάνη καιρό. Κάπου κάπου ἔλεγε καμιὰ λέξη πού τὰ παιδιά δὲν τὴν καταλάβαιναν ἀμέσως, μόνο ἀπὸ τὸ νόημα. Ἔλεγε τὰ πρόβατα «πράτα», τὸ ρούχο «σκί», τὸ πάλι τὸ ἔλεγε «μάτα» καὶ τὰ γίδια «τὰ ἴδια». Μὰ τὰ παιδιά δὲ θυμοῦνται καμιὰ κοπέλα νὰ τοὺς μίλησε ποτὲ μὲ τὴση δημοφιλιά. (Παπαντωνίου)

4. Σὲ τίτλους βιβλίων, θεατρικῶν ἔργων, ἑφημερίδων, σὲ ὄνόματα πλοίων, σ' ἐπιγραφὰς κτλ.

Σημ.—Τὰ εἰσαγωγικά εἶναι περιττὰ σὲ λέξεις πού τυπώνονται μὲ γράμματα διαφοροτικοῦ ρυθμοῦ. Στὸ παραπάνω λ. χ. παράδειγμα θὰ μπορούσε τότε νὰ γραφῆ: Ἔλεγε τὰ πρόβατα *πράτα*, τὸ ρούχο *σκί* κτλ.

133. Συνήθως (στὴν περίπτωση 1) σημειώνεται πρὶν ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά διπλὴ τελεία (:).

Ὅταν χρειάζονται, μέσα στὸ κείμενο πού κλείνεται μὲ εἰσαγωγικά, ἄλλα εἰσαγωγικά, χρησιμοποιοῦμε γιὰ τὰ δεύτερα τὰ *διπλὰ κόμματα* (" „).

«Πέστε : “Χριστὸς ἀνέστη, , ἐχθροὶ καὶ φίλοι». (Σολωμός)

Τὸ κτλ. πού προσθέτομε, ὅταν παραλείψωμε τὸ τέλος τῶν ξένων λόγων τῶν κλεισμένων στὰ εἰσαγωγικά, μπαίνει ἀπ' ἔξω τους : τ' ἀποσιωπητικά ἀπὸ μέσα.

134. Ὅστερ' ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά σημειώνεται, ἅμα χρειάζεται, ἡ τελεία καὶ ἡ ἐπάνω τελεία. Τὸ κόμμα δὲ σημειώνεται, ἔκτος ὅταν μὲ τὸ κλείσιμο τῶν εἰσαγωγικῶν τελειώνη φράση πού ἀπαιτεῖ κόμμα :

«Καὶ τότε» πρόσθεσε ὁ πατέρας του «θὰ μπορέσης...».

Μέσα στὰ εἰσαγωγικά, ἔκτος ἀπὸ τὰ ξένα λόγια, μπορεῖ νὰ κλειστοῦν μέσα σὲ κόμματα μικρὲς παρενθετικὲς φράσεις ἀπὸ λίγες λέξεις (λ. χ. «Ἔλα, φώναξε, ἂν θέλῃς» — ἢ : *εἶπε ὁ Κώστας* — ἢ : *καθὼς πρόσθεσε* κτλ.), χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ κλείσουν πρὶν ἀπὸ αὐτὲς τὰ εἰσαγωγικά καὶ νὰ ξανανοῖξουν πάλι.

135. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Ὅταν τὸ κείμενο τῶν εἰσαγωγικῶν συνεχίζεται καὶ σὲ καινούριο παράγραφο, ξανασημειώνομε στὴν ἀρχὴ του τὰ εἰσαγωγικά τοῦ τέλους (»), ἐνῶ ὁ προηγούμενος παράγραφος πού τελειώνει κλείνει χωρὶς εἰσαγωγικά.

2. Ἡ βαρεία πρὶν ἀπὸ τὸ εἰσαγωγικὸ πὺ κλείνει γίνεται ὀξεῖα: «Τί λές» ἀποκριθῆκε.

3. Ἡ τελεία, ἢ ἐπάνω τελεία καὶ τὸ κόμμα σημειώνονται ἔξω ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά· τὸ ἐρωτηματικὸ καὶ τὸ θαυμαστικὸ μέσα (ἐκτὸς ὅταν δὲν ἀνήκουν στὸ κείμενο τὸ κλεισμένο μέσα στὰ εἰσαγωγικά, καὶ τότε μπαίνουν ἔξω ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά) (121).

Συντομογραφίες

136. Μερικὲς συχνῆς λέξεις ἀντὶ νὰ γράφονται ὀλόκληρες γράφονται γιὰ συντομία κομμένες μὲ ὀρισμένο τρόπο. Οἱ γραφῆς αὐτῆς ὀνομάζονται **συντομογραφίες**.

Στὶς συντομογραφίες ἢ παραλείπονται μερικὰ γράμματα ἀπὸ τὴ μέση τῆς λέξης—καὶ τότε διατηροῦνται ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ καὶ τὸ τελικὸ τῆς γράμμα καὶ μερικὰ ἄλλα ἀπὸ τὴ μέση (σύμφωνα προπάντων): — Δδα, δηλαδή δεσποινίδα, ἢ παραλείπεται τὸ τελευταῖο μέρος τῆς: ἀρ., δηλαδή ἀριθμός. Στὴν τελευταία αὐτῆ περίπτωση ἢ συγκοπῆ πρέπει νὰ γίνεται σὲ σύμφωνο.

Γιὰ νὰ μὴν ἔχουν πολλῆς λέξεις τὴν ἴδια συντομογραφία καὶ ἔτσι μπερδεύονται, κόβονται συνήθως μὲ τρόπο πὺ νὰ μὴν ἀπομένῃ ἀμφιβολία γιὰ τὸ ποῖα εἶναι ὀλόκληρη ἢ λέξη (ἐκτὸς ἂν γίνεται αὐτὸ φανερὸ ἀπὸ τὴν ἔννοια).

137. Οἱ συχνότερες καὶ πῶ καθιερωμένες συντομογραφίες εἶναι οἱ ἀκόλουθες :

ἀγ.	ἄγιος	δρ.	δράμια
αἰ.	αἰώνας	δρ.	διδάκτορας
ἀρ.	ἀριθμός	δρχ.	δραχμῆς
βλ.	βλέπε	ἐκ.	ἐκατοστὸ
γραμμ.	γραμμάρια	ἐμβ.	ἐμβαδὸ
Δδα	δεσποινίδα	κ.	κύριος, κυρία
δηλ.	δηλαδή	Κελσ.	Κελσίου (βαθμοὶ θερμοκρασίας).
διεύθ.	διεύθυνση (σὲ γράμματα πὺ ἀπευθύνονται μὲ τὸ διάμεσο ἄλλου)	Κος, Κα	Κύριος, Κυρία
		κεφ.	κεφάλαιο

κτλ.	καὶ τὰ λοιπὰ	κ. κ.	κύριοι (ὄχι : κύριοι κύριοι) ἢ κυρίες
κυβ.	κυβικός	λ. χ.	λόγου χάρι
μ.	μέτρα	μ.μ.	μετὰ τὸ μεσημέρι
μίλ.	μίλια	μ.Χ.	μετὰ Χριστὸ
ὄκ.	ὀκάδες	δ. ἔ. δ.	ὄπερ ἔδει δεῖξαι (στερεότυπη μαθηματικὴ φράση)
πβ.	παράβαλε	δ. π.	ὄπου (ἔγινε λόγος) παραπάνω
περ.	περίπου	Π.Δ.	Παλαιὰ Διαθήκη
πῆχ.	πῆχες	π.μ.	πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι
πρβ.	παράβαλε	π.μ.	τοῦ μήνα πού πέρασε
σ., σελ.	σελίδα	π.χ.	παραδείγματος χάρι
σημ.	σημείωση	π.Χ.	πρὸ Χριστοῦ
Σία	συντροφία	τρ. μ.	τοῦ μήνα πού τρέχει
στ.	στίχος	τ. μ.	τετραγωνικὰ μέτρα
στρ.	στρέμματα	Γιὰ τοὺς ἀνέμους (¹)	
τ., τόμ.	τόμος	A	ἀνατολικὸς
τετρ.	τετραγωνικὸς	B	βόρειος
τόν.	τόνοι	Δ	δυτικὸς
ΥΓ.	ὑστερόγραφο	N	νότιος
χγ.	χειρόγραφο	BA	βορειοανατολικὸς
χγρ.	χιλιόγραμμα	ΒΔ	βορειοδυτικὸς
χιλ.	χιλιάδες	NA	νοτιοανατολικὸς
χμ.	χιλιόμετρα	ND	νοτιοδυτικὸς
ῶρ.	ῶρα	Γιὰ τοὺς μῆνες	
Ἀγ. Γρ.	Ἀγία Γραφή	Ἰαν.	Ἰανουάριος
ἱ. β.	ἴδιο βιβλίον		
ἱ. μ.	ἴδιο μέρος, ἴδιος μήνας		
ἱ. χρ.	ἴδιος χρόνος		
κ. ἄ.	καὶ ἄλλα		
κ. ἀ.	καὶ ἀκλόουθα		
Κ.Δ.	Καινὴ (Νέα) Διαθήκη		

1. Ὄταν πρόκειται γιὰ προσδιορισμὸ τόπου προσθέτομε στὶς συντομογραφίες A, B κτλ. μιὰ τελεία : ἢ B. Ἀμερικὴ. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ συνηθίζονται καὶ οἱ συντομογραφίες Ἀνατ., Βόρ., Δυτ., Νοτ.

Φεβρ.	Φεβρουάριος	A. Y.	Αὐτοῦ, Αὐτῆς Ὑψη- λότητα
Μάρτ.	Μάρτιος	A.A.M.M.	Αὐτῶν Μεγαλειότητες
Ἀπρ.	Ἀπρίλιος	A.A.Y.Y.	Αὐτῶν Ὑψηλότητες
Ἰούν.	Ἰούνιος	A. Π.	Αὐτοῦ Παναγιότητα
Ἰούλ.	Ἰούλιος	A.Θ.Π.	Αὐτοῦ Θειοτάτη Πα- ναγιότητα
Αὔγ.	Αὔγουστος		
Σεπτ.	Σεπτέμβριος		
Ὀκτ.	Ὀκτώβριος		
Νοέμβρ.	Νοέμβριος		
Δεκ.	Δεκέμβριος		
Γιὰ μερικὸν τίτλους			
A. M.	Αὐτοῦ, Αὐτῆς Μεγα- λειότητα	Γιὰ μερικὸν πόλεις	
		Θεσ/νίκη, Θ/νίκη	Θεσσαλονίκη
		Κων/πολη	Κωνσταντινούπολη, Πόλη
		λ/σμός	λογαριασμός

Καλὸ εἶναι ν' ἀποφεύγωνται οἱ πολλῆς καὶ μάλιστα οἱ ἀσυνή-
θιστες συντομογραφίαι σὲ κείμενα προορισμένα γιὰ τὸν πολὺ κόσμον.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ ὀρθογραφία

138. Ἰδανικὴ ὀρθογραφία. — Ὀρθογραφία σημαίνει σωστὸ γράψιμο, ἀπόδοση μὲ γραπτὰ σύμβολα τῶν φθόγγων τῆς ζωντανῆς λαλιᾶς. Ἰδανικὴ ὀρθογραφία μιᾶς γλώσσας εἶναι ἐκείνη πὺν δείχνει μὲ ξεχωριστὸ γράμμα τὸν κάθε φθόγγο καὶ πὺν κάθε γράμμα της ἔχει πάντα τὴν ἴδια φωνητικὴ ἀξία, τὴν ἴδια προφορά.

139. Οἱ ἐλλείψεις τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας. — Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ μιᾶς ἰδανικῆς ὀρθογραφίας τὸ σύστημα τοῦ νεοελληνικοῦ ἀλφαβήτου παρουσιάζει τις ἀκόλουθες ἐλλείψεις :

α) Μερικοὶ φθόγγοι γράφονται κατὰ τὴν περίστασιν μὲ διαφορετικὰ γράμματα ἢ συνδυασμοὺς γραμμάτων.

Τὰ γράμματα αὐτὰ εἶναι περιττά. Τέτοια εἶναι λ.χ. τὸ ω ἐνῶ ὑπάρχει τὸ ο (ὦμος, σκοτώνω)· τὸ η, ν, ει, οι, νι πλάι στὸ ι (ποικίλη, φιλειρηνικοί, φιλήσυχοι, συνηθίζει, ὕγιεινός, Μυτιληνιοί)· τὸ αι πλάι στὸ ε (ζεσταίνεσαι)· τὸ ξ καὶ τὸ ψ γιὰ τὸ κσ καὶ τὸ πσ : ἔψαξα.

Περιττὰ εἶναι καὶ ἡ ὀξεΐα, ἡ περισπωμένη καὶ ἡ βαρεία ἐκεῖ πού φτάνει ἕνας τόνος γιὰ νὰ σημειωθῇ ἡ τονισμένη συλλαβή.

β) Μερικὰ γράμματα γράφονται σὲ μερικὲς περιστάσεις χωρὶς νὰ προφέρωνται καθόλου. Τὰ γράμματα αὐτὰ εἶναι ἄφωνα. Ἄφωνα εἶναι τὸ *ν* (εὐφορος, Εὐβοία)· τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ ὅμοια *κκ λλ κτλ.* (λάκκος)· τὸ *π*, κάποτε, στὸ σύμπλεγμα *μπι* (πέμπτος) (74). Ἄφωνα σημάδια εἶναι καὶ ἡ ψιλὴ καὶ ἡ δασεία, ἀφοῦ δὲν παριστάνουν καμιὰ προφορὰ.

γ) Μερικὰ γράμματα παριστάνουν κατὰ τὴν περίστασι διαφορετικὸ φθόγγο. Τὰ γράμματα αὐτὰ ἔχουν τότε πολλαπλὴ προφορὰ.

Ἔτσι τὸ *ν* προφέρεται κατὰ τὴν περίστασι *ι* (κύμα), *φ* (ναύτης), *β* (αὐγὴ, εὐνυπόληπτος)· μαζὶ μὲ τὸ *ο* προφέρεται *ου* (οὐρὰ) καὶ ἄλλοτε πάλι δὲν προφέρεται καθόλου: εὐφορος. Τὸ *ι* προφέρεται σὰν (*ι*): ξίδι, ἀλλὰ καὶ σὰ *ι*: μιά, καὶ σὰ *χ'*: φωτιά, καὶ σὰ *γ'*: παιδιά. Τὸ *τ* προφέρεται *τ* (τράτα) ἀλλὰ καὶ *ντ* (πέντε) κτλ. κτλ.

δ) Γιὰ μερικοὺς φθόγγους δὲν ἔχομε γράμματα καὶ ἀναγκαζόμεστε γιὰ νὰ τοὺς παραστήσωμε νὰ καταφύγωμε σὲ ἄλλο γράμμα ἢ σὲ συνδυασμοὺς γραμμάτων. Τέτοιοι φθόγγοι εἶναι τὸ *ου*, *μπ*, *ντ*, *γκ*, τὰ ὑγρά *λ*, *ν* (ἐλιές, ἐννιά), τὸ *μπ* στὸ ἀμπέλι, πού τὸ γράφομε μὲ *π*.

Οἱ ὀρθογραφικὲς αὐτὲς ἀντιφάσεις σωρεύονται συχνὰ καὶ συγκροοῦνται μέσα στὴν ἴδια λέξη. Στὸ *αἰγαννιώτικη* λ.χ. ὁ φθόγγος (*ι*) γράφεται μὲ *ι* καὶ *η*, ἐνῶ τὸ γράμμα *ι* ἔχει τρεῖς διαφορετικὲς προφορὰς: Εἶναι φωνῆεν *ι* (στὸ *-τι*) καὶ διφθογγικὸ *ι* (στὸ *ἀι*)· δηλώνει, μαζὶ μὲ τὸ *γ* τῆς συλλαβῆς *-για*, τὸ οὐρανικὸ *γ'*, καὶ μαζὶ μὲ τὸ *ν* τὸ ὑγραίνει στὴ συλλαβὴ *-νω*. Στὸ *εὐτυχισμένος* τὸ *σ* προφέρεται *σ* ἀλλὰ καὶ *ζ* (*σμ*)· στὸ *εὐτυχισμένοι* ὁ φθόγγος *ι* γράφεται μὲ *ι* ἀλλὰ καὶ μὲ *υ* καὶ μὲ *οι*, καὶ τὸ *ν* προφέρεται *ν* (*ι*) ἀλλὰ καὶ *φ*. (Γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. τὴ Φωνητικὴ Εἰσαγωγή).

140. Φωνητικὴ καὶ ἱστορικὴ ὀρθογραφία. — Ἡ ἀνεπάρκεια, οἱ λογικὲς ἀνακολουθίαι τοῦ ἀλφαβήτου μας καὶ γενικὰ τῆς νεοελληνικῆς ὀρθογραφίας παρουσιάζονται καὶ στὶς γλώσσες ἄλλων πολιτισμένων λαῶν μὲ παράδοσι καὶ μὲ μεγάλη ἱστορία. Δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὸ περιστατικὸ πὼς ἡ ὀρθογραφία μας δὲν πλάστηκε στὶς μέρες μας γιὰ νὰ παραστήσῃ τοὺς φθόγγους τῆς γλώσσας μας καὶ νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ τὴ γράφωμε. Εἶναι ριζωμένη στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν κληρονομήσαμε ἀπὸ τὶς περασμένες γενεὲς ἀμετάβλητη, σημαντικώτατο στοιχεῖο τοῦ πολιτισμοῦ μας, μαζὶ μὲ τὴν ἀρχαία φιλολογία.

Ἄντι νὰ εἶναι **φωνητικὴ** καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ τὶς ἀρχὰς τῆς ἰδανι-

κῆς ὀρθογραφίας, ἔγινε, καθὼς λέγεται, *ιστορικῆ*. Ἀνταποκρίνεται στοὺς φθόγγους καὶ στὶς ὀρθογραφικὰς ἀνάγκες τῆς γλώσσας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ποὺ εἶχαν ρυθμίσει γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὸ ἀλφάβητό τους, καὶ δὲ συνταιριάστηκε, ὅπως θὰ ἔπρεπε, στὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξι καὶ στὶς ὀρθογραφικὰς ἀνάγκες ποὺ μεσολάβησαν ἀπὸ τότε μέσα σὲ περισσότερο ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια.

141. Ἡ σημερινὴ ὀρθογραφία τῆς σχολικῆς δημοτικῆς.— Προτάσεις ἢ προσπάθειες ἀλλαγῆς καὶ συγχρονισμοῦ, ἀπὸ τὰ 1800 ἰδίως, δὲ βρῆκαν ἀπήχησι παρὰ μόνο στὶς τελευταῖες δεκαετίες. Μόνο ὅμως μὲ τὴν καθιέρωσι τῆς σχολικῆς δημοτικῆς στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια ἔγινε δυνατὸ νὰ ἐφαρμοστῆ καὶ μέσα στὴν παιδεία, στὸ πλαίσιο πάντα τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, ἓνα μεταρρυθμισμένο σύστημα, μὲ ἀπλοποιήσεις ποὺ ἀποβλέπουν νὰ εὐκολύνουν τὴ διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας καὶ νὰ τὴν κάμουν γιὰ κάθε πολίτη κάπως πιὸ εὐκόλη.

142. Καὶ ἔτσι ὅμως, τὸ σημερινὸ σύστημα τῆς σχολικῆς ὀρθογραφίας δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἱκανοποιητικόν, προπάντων ὅσο διατηρεῖ τὴν ποικιλίαν τῶν τριῶν τόνων καὶ τὰ δύο πνεύματα. Χωρὶς αὐτὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν καμιά πραχτικὴ ἀνάγκη τῆς ἐθνικῆς γλώσσας, γλωσσικὴ ἢ ὀρθογραφικὴ, βαραίνουν τὴ γραμματικὴ διδασκαλίαν μὲ δυσκολοθύμητους καὶ μπερδεμένους συχνὰ κανόνες καὶ ἐξαιρέσεις, ποὺ δὲ δικαιολογοῦνται ἀπὸ τὴ σημερινὴ γλώσσα. Ἡ χρῆσι ἄλλωστε τῶν τόνων δὲν εἶναι κὰν ἀρχαία συνήθεια, ἀφοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἔγραφαν τόνους. Αὐτοὶ γενικεύτηκαν στὴ γραφὴ μόλις στὸν 9. αἰ. μ.Χ.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἐθνικῆς γλώσσας φτάνει ἓνα μόνο τόνικὸ σημάδι, ἐνῶ τὰ πνεύματα εἶναι ἐντελῶς περιττά. Μιὰ μεταρρύθμισι ποὺ θὰ πραγματοποιοῦσε τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ θὰ εὐκόλην σημαντικὰ τὴ σχολικὴ διδασκαλίαν καὶ θὰ ἔξη τὴ σπουδαιότητά της γιὰ ὅλες τὶς ἐρχόμενες γενεὲς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

143. Εὐόϊωνη ἀρχὴ εἶναι ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἢ μεταρρύθμισι ποὺ ἐγκαινιάζεται μὲ τὴ Γραμματικὴ αὐτὴ σχετικὰ μὲ τὸν τονισμό καὶ τὸ χρόνο τῶν δίχρονων. Τὰ δίχρονα τῆς παραλήγουσας λογαριάζονται στὶς περισσότερες περιπτώσεις βραχύχρονα (89,7. 90,6) καὶ οἱ καταλήξεις τῶν παραθετικῶν σὲ -ότερος, -ότατος γράφονται πάντοτε μὲ ο στὴν προπαραλήγουσα ὅταν τὸ θετικὸ ἔχη στὴν παραλήγουσα δίχρονο (τιμιότερος).

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΘΗ ΦΘΟΓΓΩΝ

144. Οἱ λέξεις δὲ λέγονται πάντοτε στὸ συνηθισμένο τους τύπο. Οἱ φθόγγοι τους παρουσιάζουν διάφορα πάθη. Σημειώνονται ἐδῶ τὰ κυριότερα.

ΦΩΝΗΕΝΤΑ

Γειτονικὰ φωνήεντα

145. **Χασμωδία.**—Ὅταν μιλοῦμε, συχνὰ παρουσιάζονται κοντὰ κοντὰ δυὸ φωνήεντα πού ἀνήκουν σὲ δυὸ γειτονικὲς συλλαβές. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **χασμωδία**.

Ἡ χασμωδία παρουσιάζεται :

α) Μέσα σὲ μιὰ λέξη, καὶ λέγεται τότε **ἔσωτερική** : ἀκούουν, *Γαβριηλίδης*.

β) Ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις, ὅταν ἡ πρώτη τελειώνῃ σὲ φωνῆεν καὶ ἡ δευτέρα ἀρχίζῃ πάλι ἀπὸ φωνῆεν. Ἡ χασμωδία πού γίνεται στὴ συμφορὰ τῶν λέξεων λέγεται **ἔξωτερική** : τὸ εἶπα, ἔχει ἀκόμη.

Ἡ ἔξωτερικὴ χασμωδία εἶναι συχνότερη ἀπὸ τὴν ἔσωτερική. Οἱ περισσότερες ἑλληνικὲς λέξεις τελειώνουν σὲ φωνῆεν καὶ τυχαίνει συχνὰ νὰ τίς ἀκολουθοῦν στὴν ὁμιλία λέξεις πού ἀρχίζουν ἀπὸ φωνῆεν : *ἄμα ἐγὼ ἄκουσα δλα αὐτά*.

146. Τὰ γειτονικὰ φωνήεντα σὲ μιὰ λέξη ἢ ἀνάμεσα σὲ δυὸ λέξεις παρουσιάζουν διάφορες μεταβολές. Στὶς μεταβολές αὐτὲς ἔχει μεγάλη σημασία ἡ σχέση τῶν φωνηέντων μεταξύ τους ὡς πρὸς τὴ δύναμη. Τὸ πιὸ δυνατὸ φωνῆεν εἶναι τὸ *α*. Ἀκολουθοῦν τ' ἄλλα μὲ τὴ σειρά *ο (ω) — ου — ε (αι) — ι (η, υ, ει, οι, υι)*. Οἱ μεταβολές αὐτὲς ὀνομάζονται κατὰ τὸ εἶδος τους : *συνεκφώνηση, συνίζηση, συναλοιφή*.

Α.—Συνεκφώνηση

147. **Συνεκφώνηση** ἔχομε ὅταν προφέρωμε δυὸ γειτονικὰ φωνήεντα σὲ μιὰ συλλαβή, σὰ δίφθογγο.

Ἔτσι λέμε ὄχι μόνο *κάηκα*, *κακοαναθρεμμένος*, ἀλλὰ καὶ *κάηκα*, *κακοαναθρεμμένος*, ὅπου τὸ *αη*, *σα* προφέρονται σὲ μιὰ συλλαβή.

Ὅμοια συνεκφωνοῦμε συχνὰ τὰ γειτονικά φωνήεντα, σὲ λέξεις καθὼς *ἐλεεινός*, *ράισα*, *πλάι*, *πηθάει*, *ὀλόισος*, *ὀλόισιος*, *προὔπολογισμός*, *ἄυπνία*.

Ἡ συνεκφώνηση εἶναι πολὺ συχνή στὴ συμπροφορά: *Τρέχα νὰ ἰδῆς*.

148. Ἡ συνεκφώνηση στὸ στίχο, μέσα σὲ μιὰ λέξη ἢ στὴ συμπροφορά, εἶναι πολὺ συχνή καὶ ἀγαπητὴ καὶ λέγεται *μετρικὴ συνίζηση*.

Σὲ μερικές περιπτώσεις μαζί μὲ τὴ συνεκφώνηση στὴ συμπροφορά γίνεται καὶ ἔγκλιση, ἀκόμη καὶ σὲ τρισύλλαβες λέξεις: *ἐγὼ εἶμαι*, *αὐτὸ ἦτανε*, *σὰ νὰ ἦσουνα* (101).

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη πὺ μὲ βία μετράει τὴ γῆ. (Σολωμός)

B. — Συνίζηση

149. Σὲ πολλὲς λέξεις, ὅταν ὕστερ' ἀπὸ τὸ *ι* (*η*, *υ*, *ει*, *οι*) ἢ *ε* (*αι*) ἀκολουθῆ ἄλλο φωνῆεν, προφέρονται τὰ δυὸ φωνήεντα μαζί, ἔτσι πὺν *ν'* ἀποτελέσουν μόνο μιὰ συλλαβή.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε *ἄ-δει-α* τρισύλλαβα: *πῆρε ἄδεια*.

Ἄλλὰ λέμε καὶ *ἄ-δεια* σὲ δύο συλλαβές: *ἡ σπηλιὰ βρέθηκε ἄδεια*.

Λέμε συνήθως *ἀδιάβροχο*, *βασίλειο*, *βοήθεια*, *διάγεια*, *παραλιακός*, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ποῦμε καὶ *ἀδιάβροχο*, *βασίλειο*, *βοήθεια*, *διάγεια* ἢ καὶ *διάγεια*, *παραλιακός*.

Στὶς λέξεις αὐτὲς λέμε πὺς ἔγινε *συνίζηση*, καὶ τὰ συμπλέγματα τῶν φωνηέντων πὺν γράφομε λέγονται *καταχρηστικοὶ δίφθογγοι* (66).

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὸ *ε* (*αι*), πὺν μαζί μὲ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν ἔπαθε συνίζηση καὶ γράφεται μὲ *ι*.

Παλαιὰ Διαθήκη ἀλλὰ *παλιὰ γειτονιά*.

Τὸ φωνῆεν πὺν ἔπαθε συνίζηση μπορεῖ νὰ ἦταν καὶ τονισμένος: *δύο - δυό*, *ἐννέα - ἐννιά*.

150. *Ἱστορικὴ παρατήρηση*. — Ὅταν τὸ πρῶτο φωνῆεν ἦταν τονισμένο, ἔγινε, πρὶν συντελεστῆ ἡ συνίζηση, καὶ μετακίνηση τοῦ τόνου στὸ δεύτερο φωνῆεν. Ὅταν τὸ πρῶτο φωνῆεν ἦταν *ε* (*αι*), τράπηκε αὐτὸ σὲ (*ι*): *ἐννέα - ἐννιά*, *Ρωμαῖος - Ρωμῖός*.

151. Μερικὲς λέξεις ἔχουν διαφοροετικὴ σημασία, κατὰ

πὸν προφέρονται συνιζημένα ἢ ἀσυνιζήτα: *ἐννοια* (*ἐγνοια* φροντίδα) — *ἐννοια* (ὄρος λογικῆς). Ἔτσι καὶ: τὰ *παιδιά* — ἡ *παιδιά*, *ποιὸ* (λ.χ. *ποιὸ σπίτι*;) — *ποιὸ* (λ.χ. τὸ *ποιὸ ἐνὸς ἀνθρώπου*).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ καταχρηστικοῦ διφθόγγου (ια) βλ. Παράρτημα.

152. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἴσιος λέγεται καὶ ἴσος, ὅταν πρόκειται γιὰ σύγκριση ποσῶν ἢ μεγεθῶν: *δὺ ποσὰ ἴσα*, *εἴμαστε ἴσοι*.

Λέγεται ἀκόμη ἴσια ἴσια ἀλλὰ καὶ ἴσα ἴσα, καὶ πάντοτε ἴσια καὶ ἴσια: *ἴσιώνω* καὶ *ἴσώνω*, *ἴσώνομαι*, *ἐξισώνω*, *ἴσοδύναμος* κτλ. (').

Γ.—Συναλοιφή

153. *Συναλοιφή* λέγεται ἡ ἔνωση δύο γειτονικῶν φωνηέντων ἔτσι πὸν νὰ σχηματίζουν ἓνα. Ὄταν τὰ γειτονικά φωνήεντα βρίσκονται σὲ μιὰ λέξη, ἡ συναλοιφή λέγεται *συναίρεση*. Ὄταν τὰ γειτονικά φωνήεντα βρίσκονται σὲ δὺο λέξεις πὸν συμπροφέρονται, ἡ συναλοιφή λέγεται *συναλοιφή στὴ συμπροφορὰ*.

Α) Συναίρεση

154. Ὄταν τὰ γειτονικά φωνήεντα εἶναι *ὄμοια*, προφέρονται σὰ νὰ ἦταν ἓνα μόνο: *ἀκούουν* — *ἀκοῦν*, *λέ(γ)ετε* — *λέτε*. Ὄταν τὰ γειτονικά φωνήεντα εἶναι διαφορετικά, ἀπομένει τὸ πιὸ δυνατὸ φωνήεν: *δὲν καλοακούω* — *δὲν καλακούω*.

Ἔτσι ἔχομε: *Νικόλαος* — *Νικόλας*, *Ἰωάννης* — *Γιάννης*, *δεκάξι* — *δεκάξι*, *παραήπιες* — *πράπιες*, *Θεόδωρος* — *Θόδωρος*, *τρῶ(γ)ετε* — *τρῶτε*, *ὀγδόητα* — *ὀγδόνα*, *χρεώστης* — *χρ(ε)ωστῶ*.

Β) Συναλοιφή στὴ συμπροφορὰ

155. Ἡ συναλοιφή στὴ συμπροφορὰ εἶναι πολὺ συχνή, συχνότερη στὴν καθημερινὴ ὁμιλία, καὶ μάλιστα ὅταν μιλοῦμε γρήγορα. Μποροῦμε νὰ ποῦμε:

1. Τύποι χωρὶς τὸ *ι* ὕστερ' ἀπὸ τὸ *σ, ζ*, καθὼς *δροσά*, *πλούσος*, *ἀμάξα*, *ταπά*, *πρωτενουσάνος*, *κλαπάρικος*, *μαγαζά* δὲν ἀνήκουν στὴν κοινὴ γλώσσα καὶ πρέπει ν' ἀποφεύγονται.

ἕστερα ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε καὶ ἕστερ' ἀπ' ὅσ' ἀκούσαμε,
 ἔτσι εἶπε ἐκείνη ἢ κυρία καὶ ἔτσ' εἶπ' ἐκεῖν' ἢ κυρία,
 τί εἶναι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀστεῖα καὶ τί 'ναι ὅλα αὐτὰ τ' ἀστεῖα καὶ
 τί 'ν' ὄλ' αὐτὰ τ' ἀστεῖα.

Καὶ στὴ συμμοφορὰ ἔχει ἡ συναλοιφή γι' ἀποτέλεσμα ν' ἀπο-
 μένη στὴ θέση τῶν γειτονικῶν φωνηέντων τὸ ἕνα. Ἀπὸ τὶς πολλὰς
 ὁμως συναλοιφὲς ποὺ λέγονται δὲ σημειώνονται ὅταν γράφουμε παρὰ
 λίγες. Προτιμοῦμε σὲ πολλὰς περιστάσεις τοὺς ἀκέραιους τύπους. Με-
 γαλύτερη ἐλευθερία ἔχομε στὸ διάλογο, στὴ λογοτεχνία καὶ προπάντων
 στὴν ποιητικὴ γλῶσσα.

156. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συναλοιφῆς στὴ συμμοφορὰ μοροῦμε
 νὰ τὸ σημειώσωμε μὲ τρεῖς διαφορετικοὺς τρόπους:

1) Ὄταν χάνεται τὸ τελικὸ φωνῆεν τῆς προηγούμενης λέξης,
 ἔχομε ἔκθλιψη: τ' ἄστρα.

2) Ὄταν χάνεται τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν τῆς ἀκόλουθης λέξης, ἔχομε
 ἀφαίρεση: ἐγώ 'μαι.

3) Ὄταν ἀπὸ δύο διαφορετικὰ φωνήεντα γεννιέται ἄλλο, διαφο-
 ρετικὸ καὶ ἀπὸ τὰ δύο, ἔχομε κρᾶση: μὸδωσε.

α) Ἐκθλιψη

157. Ὄταν μιὰ λέξη τελειώνη σὲ φωνῆεν καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀρχίζη
 ἀπὸ φωνῆεν, συχνὰ χάνεται τὸ τελικὸ φωνῆεν τῆς προηγούμενης λέ-
 ξης: τὸ ὄνειρο - τ' ὄνειρο. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἔκθλιψη**.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Στὴ θέση τοῦ φωνήεντος ποὺ ἔπαθε ἔκθλιψη σημειώνεται ὁ
 ἀπόστροφος: τ' ἄστρα (167).

158. Παθαίνουν συνήθως **ἔκθλιψη ἐμπρὸς στὰ ὅμοια φωνήεντα**:

1. Τ' ἄρθρα τό, τοῦ, τά: τ' ὠραῖο παιδί, τ' οὐρανοῦ, τ' ἄλλα.

2. Τὰ μόρια θά, νά: θ' ἀκούσετε, ν' ἀρχίσετε.

3. Οἱ προκλιτικὲς ἀντωνυμίες μέ, σέ, τό, τά: μ' ἔδειξε, τ' ὄνει-
 ρεύτηκες.

4. Οἱ προθέσεις ἀπό, μέ, σέ, γιά: ἀπ' ὅλους περισσότερο, μ' ἕναν,
 σ' ἔμένα, γι' ἄλλοῦ.

Καλὸ εἶναι στὶς περιστάσεις αὐτὲς νὰ γίνεται ἔκθλιψη κανονικά, ἐκτὸς
 ὅταν θέλωμε νὰ τονίσωμε χωριστὰ μιὰ λέξη: τὰ ἀτελείωτα αὐτὰ βᾶσανα.

159. Μπορεί να γίνεται η εκθλιψη και στο σύνδεσμο *άλλά*, στις προθέσεις *κατά*, *παρά*, στα ἐπιρρήματα *μέσα*, *ὕστερα*, όταν ἀκολουθῆ *α*, και στη φράση *πέντ' ἔξι* : *ἀλλ' αὐτός*, *καί' αὐτά*, *ὕστερ' ἀπ' αὐτό*, *μέσ' ἀπὸ ἐκεῖ*.

Δὲ γίνεται ἡ εκθλιψη ἔμπρὸς στα ὅμοια φωνήεντα στις λέξεις : *μιά*, *καμιά* (πού μποροῦν νὰ πάρουν στήν αιτιατική ἓνα *ν*), *ἓνα* (οὐδ.) και *κανένα* (οὐδ.), *τί*, *γιατί*, *οὔτε*, *μήτε*, *εἶναι* : *μιά ἄλλη φορά*, *ἓνα ἄγορι*, *τί ἤρθατε* ;

Ὁ σύνδεσμος *άλλά*, πού τελειώνει στο δυνατότερο φωνῆεν *α*, δὲν τὸ ἐκθλίβει ἔμπρὸς σὲ ἄλλα φωνήεντα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *α* : *ἀλλὰ ἐγώ*, *ἀλλὰ ὑστερώτερα* (!).

160. Παθαίνουν κάποτε ἐκθλιψη ἔμπρὸς σὲ διαφορετικό, δυνατότερο φωνῆεν οἱ προθέσεις *σέ*, *ἀπό* : *σ' αὐτόν*, *ἀπ' ἄκρη* *σ' ἄκρη*.

Στὸ διάλογο και στὸν ποιητικὸ λόγο γίνεται ἡ ἐκθλιψη μὲ ἀκόλουθο διαφορετικὸ φωνῆεν και στ' ἄρθρα, στις προκλητικές ἀντωνυμίες και στις προθέσεις *ἀπό*, *γιά*, καθὼς και σὲ ἄλλες περιστάσεις : *τ' ἄλογο*, *τ' ἄκουσα* (τὸ *ἄκουσα*), *μ' αὐτά*, *σ' ὄνειρεύτηκα*, *εἶν' ἀνάγκη* κτλ. Δὲν εἶναι ὅμως οὔτε ἀναγκαῖο οὔτε σωστὸ νὰ γίνεται κατάχρηση τῆς ἐκθλίψης και νὰ γράφη κανεὶς λ.χ. *καλύτερ' ἀπ' αὐτό*, *γιά νὰ φύγ' ἡ θειά σου*. Φαίνεται ἄσκημο και κάποτε γεννᾶ στὸν ἀναγνώστη ἀσάφεια : *δὲν ἤθελ' ἀκόμη τίποτε*.

Στὸν ποιητικὸ λόγο γίνεται ἡ ἐκθλιψη και στα ὅμοια φωνήεντα πολὺ συχνότερα : *Πάντ' ἀνοιχτά*, *πάντ' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου*. (Σολωμός)

Ἄλλὰ και ἐδῶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνεται κατάχρηση και νὰ σημειώνονται ὄλες οἱ ἐκθλίψεις πού λέγονται, ὅπως : *ὦραι' ἀνατολή*, *δὲν ἔχ' ἡσυχία*.

Στὴν περίπτωση ἄλλωστε τῶν ὁμοίων φωνηέντων κάνομε συνήθως διαβάζοντας και ἐκθλίψεις πού δὲ σημειώνονται.

161. Ὁ σύνδεσμος *καί* μπορεῖ νὰ γραφῆ ἔμπρὸς ἀπὸ φωνήεντα *κι* : *κι ἄλλος*, *κι ὅμως*, *κι ἔπειτα*, *κι ὕστερα*. Εἶναι ὅμως προτιμότερο νὰ μὴ γίνεται αὐτὸ συχνὰ στη συνηθισμένη γραπτὴ γλώσσα.

162. Τὸ ἐπίρρημα *μέσα* χάνει τὸ τελικὸ *α* και ἔμπρὸς ἀπὸ σύμφωνα και γράφεται τότε χωρὶς ἀπόστροφο μὲ τελικὸ *ς* : *μέσ* : *μέσ* στη *θάλασσα*. Εἶναι ὅμως προτιμότερο νὰ μὴ γίνεται ἡ ἀποκοπὴ αὐτὴ συχνὰ στη συνηθισμένη πεζογραφία (*).

1. Λένε ὥστόσο πολλοί : *παρ' ὅσο*, *παρ' ὅτι*, *παρ' ὅλο πού*, καθὼς λέγεται και *παρέκει* (κοντὰ στὸ *πέρα κεῖ*). Ἐδῶ τὸ *ε* φαίνεται νὰ παραμέρισε τὸ *α*, ἀλλὰ στα παραδείγματα αὐτὰ πρόκειται γιὰ ἐκφράσεις πού γεννήθηκαν παλιότερα και διατηρήθηκαν ἀπὸ τότε ἢ ξαναμπῆκαν τελευταῖα στη χρῆση.

2. Ὅμοια γράφεται χωρὶς ἀπόστροφο και τὸ λαϊκὸ *ἀμέ*, πού γίνεται *ἄμ* ἔμπρὸς σὲ λέξεις ἀπὸ σύμφωνο : *ἄμ πῶς* ;

163. Πρόσεξε τὴ διαφορὰ ὀρθογραφίας ποὺ ἔχουν τὸ μόριο *ᾶς* καὶ ἡ προσταχτικὴ τοῦ ἐνεργητ. ἀορίστου τοῦ ἀφήνω, (ἄφησε) ἄσ' : ἄσ' τὴ βάρκα στὸ κύμα ὅπου θέλει νὰ τρέξη, | ᾶς ὄριζ' τὸ ἄερί τιμόνι, πανί. (Χατζόπουλος).

Κάποτε ἐκθλίβεται καὶ τὸ τελικὸ φωνῆεν μιᾶς προσταχτικῆς λέξης :
 ἡ κυρ'-Ἀννιώ, τοῦ μπαρμπ'-Ἀντώνη.

β) Ἀφαίρεση στὴ συμπεροφορὰ

164. Ὄταν μιὰ λέξη τελειώνη σὲ φωνῆεν καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀρχίζη ἀπὸ φωνῆεν, κάποτε χάνεται τὸ ἀρχικὸ τῆς ἀκόλουθης λέξης. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἀφαίρεση**, καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει καὶ ἄλλου εἴδους ἀφαίρεση (172) λέγεται γιὰ περισσότερη ἀκρίβεια **ἀφαίρεση στὴ συμπεροφορὰ**. Στὴ θέση τοῦ φωνήεντος ποὺ ἔπεσε σημειώνεται ὁ ἀπόστροφος : ποῦ 'ναι ;

165. Παθαίνουν ἀφαίρεση στὴ συμπεροφορὰ, ἰδίως στὴν ἀφήγηση, σὲ παροιμίες καὶ στὴν ποιητικὴ γλώσσα, διάφοροι ρηματικοὶ τύποι μὲ τονισμένο συνήθως ἀρχικὸ φωνῆεν (ε, ι), ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη εἶναι : α) μιὰ ἀπὸ τὶς προσωπικὲς ἀντωνυμίες : ἐσύ 'σαι, αὐτὰ 'ταν ὅλα, μοῦ 'φερε, τὰ 'δειξε, — β) τὸ ἐρωτηματικὸ ποῦ καὶ τὸ ἀναφορικὸ πού : ποῦ 'ναι ; τὰ λουλούδια ποῦ 'κοψαν, — γ) τὰ μόρια θά, νά : θά 'χη, θά 'μαστε, νὰ 'ρθῆ, — δ) ἄλλες ἀκόμη λέξεις : κάλλιὰ 'χω.

Σπανιότερα παθαίνουν ἀφαίρεση καὶ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου :
 θέλω 'να λόγο νὰ σοῦ πῶ.

Στὴ συνηθισμένη πεζογραφία εἶναι σωστὸ νὰ προτιμοῦμε τοὺς ἀκέραιους τύπους : μοῦ 'φερε, θὰ εἴμαστε, τὸ 'να κτλ.

Πρόσεχε τὴ διαφορὰ τοῦ : νά με, νά σε, νά μαστε (νά τοι, νά τη κτλ.), ὅπου ἔχομε ἀντωνυμίες προσωπικὲς, καὶ τοῦ : νά 'μαι, νά 'σαι, νά 'μαστε, (νά 'ναι κτλ.), ὅπου ἔχομε τὸ ρῆμα εἶμαι.

Στὸ ρόδινο μακάριο φῶς, νά με, ἀνεβαίνω τῆς ἀγῆς | μὲ σηκωμένα χέρια.

(Σικελιανός)

166. Δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος σὲ μερικοὺς ἀντωνυμικοὺς καὶ ἐπιρρηματικοὺς τύπους, γεννημένους ἀπὸ ἀφαίρεση, ποὺ εἶναι ἀρκετὰ συνηθισμένοι στὸ διάλογο καὶ στὴν ποιητικὴ γλώσσα παράλληλα μὲ τοὺς ἀκέραιους : σύ, μένα, σένα, μᾶς, σᾶς, κεῖνος, δῶ, κεῖ :

φεύγα σύ, δῶσ' το μένα, καλὲ σεῖς, ὅταν ἤρθε κεῖνος, ἔλα δῶ, πάρα κεῖ.

167. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — Σημειώνεται ἀπόστροφος :

1. Στὴν ἐκθλιψη (157) : ὕστερ' ἀπ' αὐτά.
2. Στὴν ἀφαίρεση στὴ συμπροφορά (164) : ποῦ 'ναι τος ; μοῦ 'πε.
3. Στὴν ἀποκοπή (179) : φέρ' το ἀπ' τὸ σπίτι, ποῦ εἶν' τος ;

γ) Κράση

168. Καμιὰ φορὰ παρουσιάζεται στὴ συναλοιφὴ νέου φωνῆεν, διαφορετικὸ καὶ ἀπὸ τὰ δύο ποὺ ἦταν στὸ τέλος καὶ στὴν ἀρχὴ τῶν γειτονικῶν λέξεων. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **κράση** : μοῦ ἔδωσε : μόδωσε, ποῦ ἔχει : πόχει.

Ἡ κράση σημειώνεται στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, ὅταν μὲ τὴ συναλοιφὴ στὴ συμπροφορὰ συναιροῦνται τὸ ου-ε σὲ ο.

*Ὅταν ἐρχόμουναι σιγά, δειλό, παραδαρμένο
καὶ σόγλιφα καὶ σόπλενα τὰ πόδια δουλωμένο . . .* (Βαλαωρίτης)

Τί κρέμα πόδωκες, ξανθὸ βοτάνι, | γιὰ λίγο ψήλωμα τὴν παρθενιά. (Βαλαωρίτης)

Κάστρο πόχουν δέσει | μὲ γητειῆς καὶ μάγια. (Γρουπάρης)

169. Ὁρθογραφικὴ παρατήρηση.— Εἶναι περιττὸ νὰ σημειώνεται στὸ φωνῆεν ποῦ γεννήθηκε ἀπὸ κράση, καθὼς κάνουν ἀκόμη πολλοί, ἢ **κορωνίδα** ('). Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνεται μόνο στὴ σπάνια περίπτωσις ποῦ ὑπάρχει φόβος νὰ παρανοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ κείμενο.

Οἱ τύποι μὲ ο ἀπὸ τὸ ου-ε τῆς συμπροφορᾶς γράφονται σὲ μιὰ λέξη καὶ μὲ ο, ὄχι μὲ ω, καθὼς συνηθίζουν μερικοί : *σώπρεπε, μόδωσε, ὄχι σώπρεπε ἢ σ' ὤπρεπε.* Τὸ ἴδιο ἀδικαιολόγητες εἶναι καὶ οἱ γραφῆς θ' *ἀρθοῦμε, μ' οὔπε* ἀντὶ θὰ *'ρθοῦμε, μοῦ 'πε.*

170. Διασάφηση.— Πολλοὶ σημειώνουν σὲ μιὰ λέξη, σὰ νὰ ἔγινε κράση, καὶ φράσεις καθὼς *σούδωσα, μοῦπε, νάσαι* κτλ. Οἱ γραφῆς αὐτές, θεωρητικὰ ἐξίσου τουλάχιστο σωστὲς ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ποῦ χωρίζουν τὶς λέξεις καὶ σημειώνεται ἀφαίρεση, θὰ εἶχαν καὶ τὸ πλεονέκτημα πὼς γράφονται μ' ἓνα ὀρθογραφικὸ σημάδι λιγότερο, ὅταν θὰ παραλειπόταν τὸ σημεῖο τῆς συναλοιφῆς. Μειονέχημά τους εἶναι πὼς δυσκολώτερα ἐφαρμόζονται παντοῦ (*καλλιᾶχω*) καὶ ὅτι κάποτε μπορεῖ ν' ἀφήνουν τὴν πρώτην στιγμὴν ποῦ διαβάζομε ἀμφιβολία.

Ἀρχικὰ φωνήεντα

171. Πολλὲς λέξεις παρουσιάζουν στὴν ἀρχὴν τοὺς ὀρισμένους ἀλλαγές : α) χάνουν τὸ ἀρχικὸν τοὺς φωνῆεν, β) προσθέτουν ἓνα φωνῆεν στὴν ἀρχήν, καὶ γ) τρέπουν τὸ ἀρχικὸν τοὺς φωνῆεν σὲ ἄλλο.

α) Ἀφαίρεση

172. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση πὺν γεννιέται στὴ συμπροφορά, ἔξαρητημένη ἄμεσα ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ προηγούμενου φωνήεντος, ὑπάρχει καὶ ἀφαίρεση ἄσχετη μὲ αὐτό, καὶ αὐτὴ ἔχει γι' ἀποτέλεσμα νὰ ἔχουν οἱ λέξεις πὺν τὴν ἔπαθαν δύο τύπους ἰσότημους, πὺν λέγονται συνήθως καὶ μὲ τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν καὶ χωρὶς αὐτό. Τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν εἶναι ἄτονο, συνήθως τὸ ε (αι) καὶ τὸ ι (η, υ).

Οἱ ἀκόλουθες λέξεις λέγονται καὶ χωρὶς τὸ ἀρχικὸ τους φωνῆεν :

ἀγελάδα, ἀγκλίτσα, ἀμύγδαλο,

ἐβδομάδα, ἐγγίζω, ἐγγόνι, ἐλάφι, ἐλαφρώνω, ἐμπρός, ἐξάδερφος, ἐξοδεύω, ἐξομολογῶ, ἐπάνω, ἐπίστομα, ἐρωτῶ, εὐαγγέλιο, εὐλογῶ, εὐχαριστῶ, Ἑλένη, Εὐφροσύνη. Τὸ ἴδιο οἱ ρηματικοὶ τύποι περασμένων χρόνων μὲ ἄτονη συλλαβικὴ αὔξηση : (ἐ)χάσαμε, (ἐ)γελοῦσαμε, ἡγούμενος, ἡμέρα, ὑγεία - γειά, ὑπερήφανος, ὑφαίνω, Εἰρήνη⁽¹⁾.

Σὲ λέξεις καθὼς οἱ παραπάνω, πὺν ὁ τύπος μὲ τὴν ἀφαίρεση εἶναι καὶ αὐτὸς κανονικὸς, δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος⁽²⁾.

173. Μερικὲς λέξεις ἔχουν τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν ἐνῶ πολλὰ παράγωγά τους τὸ ἔχασαν :

ἐλιά - λιοτριβεῖο· ἥλιος, ἡλιακός, ἡλιοστάσιο - λιακάδα, λιακωτό, λιοπύρι· ἰξὸς - ξόβεργα· ὅμοιος, παρομοιάζω - μοιάζω· ὁμόνοια - μονοιάζω· ὕστερος, ὕστεροβουλία, ὕστερόγραφο - στερνός, στερνοπαίδι.

Σὲ μερικὲς λέξεις ὁ τύπος πὺν λέγεται μὲ τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν ἔχει καὶ διαφορετικὴ σημασία :

ἐστία - σιά· ὁμιλία - μιλιά· ὄπουν - πὺν (συχνά).

β) Πρόταξη

174. Σὲ μερικὲς λέξεις προσθέτεται στὴν ἀρχὴ ἔνα φωνῆεν, συνήθως τὸ α. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **πρόταξη** καὶ τὸ πρόσθετο φωνῆεν λέγεται **προταχτικὸ** :

1. Ἀφθονώτερες παρουσιάζονται οἱ λέξεις πὺν ἔπαθαν ἀφαίρεση στὴν ποιητικὴ γλῶσσα : μολογῶ, ντριβεῖομαι, λεύτερος, κλησιὰ κτλ.

2. Φυσικὰ δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος οὔτε στὶς λέξεις ἀπὸ σύμφωνο, πὺν ἀρχίζαν στ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἀπὸ φωνῆεν : νοίκι, ξέρω κτλ.

βδέλλα—ἀβδέλλα, σκάθαρος—ἀσκάθαρος, Τσιγγάνος—Ἀτσιγγανός, σκιὰ—ἴσκιος (¹).

γ) Ἀλλαγή

175. Μερικὲς λέξεις ἀλλάζουν τὸ ἀρχικὸ τους φωνῆεν σ' ἓνα ἄλλο. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἀλλαγή**.

ἔμορφος—ὄμορφος, ἔντερα—ἄντερα, ἔξαφνα—ἄξαφνα. Ἔτσι καί: ἔμπυο—ὄμπυάζω.

176. Μερικὲς λέξεις παρουσιάζουν κάποτε τρεῖς τύπους, μὲ δυὸ διαφοροτικὰ ἀρχικὰ φωνήεντα καὶ μὲ ἀφαίρεση: ἐπάνω—ἀπάνω—πάνω.

Οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι συχνότερες, ὅταν λογαριάσωμε καὶ τύπους ποὺ συνηθίζονται καὶ στὴ λογοτεχνία: ἐγγίζω—ἀγγίζω—γγίζω, ἐγγόνι—ἀγγόνι—γγόνι, ἐμπρός—ὄμπρός—μπρός, ἐλάφι—ἀλάφι ἀλαφιάζομαι—λάφι, ἐλαφρὸς—ἀλαφρὸς—λαφρὸς, ἐξάδερφος—ἀξάδερφος—ξάδερφος, ἐρωτῶ—ἀρωτῶ—ρωτῶ.

177. Κάποτε οἱ τύποι μὲ διαφοροτικὸ φωνῆεν ἀποτελοῦν ξεχωριστὲς συγγενικὲς λέξεις, μὲ κάπως διαφοροτικὴ σημασία: ἐργαλεῖο—ἀργαλεῖός, ἴχνος—ἄχνάρι.

Τὸ ψηλὸς συνηθίζεται στὴν κυριολεξία: ψηλὴ κορφή. Τὸ ὑψηλός, σὲ ἀφηρημένη ἢ μεταφορικὴ σημασία: ὑψηλὰ νοήματα, Ὑψηλότατος τὸ ἀψηλὸς μόνον στὴν ποίηση.

Ἄλλα πάθη τῶν φωνηέντων

178. Σὲ μερικὲς λέξεις τὸ (ι) γίνεται (ε) πρὶν ἀπὸ τὸ ρ: ἄχυρο—ἄχερο, θηρίο—θερίο θεριεύω, μάγειρας—μάγερας μαγέρικο, στειρεύω—στερεύω, χειρόγραφο—χεροδύναμος, χεροπιαστός.

Σὲ μερικὲς λέξεις παρουσιάζονται καὶ ἄλλες τροπὲς στὰ φωνήεντα: βελανίδι—βελανίδι, ξυράφι—ξουράφι.

179. Σὲ μερικὲς λέξεις χάνεται τὸ φωνῆεν ἀνάμεσα σὲ δύο σύμ-

1. Ἡ πρόταξι εἶναι συχνὴ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, ποὺ συνηθίζει τύπους καθὼς ἀμάχη (ἐχθρα), ἀμασκάλη, ἀμολόχα, ἀροδάφη (ροδοδάφη), ἀρωτῶ, ἀσφάκα, ἀσφένταμος, ἀσιτάχ, ἀστήθι, ἀχείλι, Ἀνάπλι.

Γιὰ ἰδέε, ἢ Ἑλλάδα σύσσωμη κλίνει τὸ γόνυ ἐμπρός σου . . .

Ναί, τὸ μαρτύριο ἐνίκησε. ὦ! ἀσκώσου, εὐλόγησέ την. (Τυπάλδος)

Βαριὰν ἀμάχη ἀπάνω μου ζητᾷς νὰ πάρω. (Γρουπάρης)

φωνα. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **συγκοπή**: κορυφή — κορφή, σι-τάρι—σιτάρι. Ἔτσι καὶ κάθισε—κάτσε, περίπατος—περπατῶ.

Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὶς προσταχτικές: φέρετε—φέριτε, πάρετε—πάρτε, κόψετε—κόψτε κτλ.

Τὸ ἴδιο γίνεται σὲ μερικὲς περιστάσεις καὶ στὴ συμπροφορά: Χάνεται τὸ τελικὸ φωνῆεν μιᾶς λέξης ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ σύμφωνο τῆς ἀκόλουθης. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἀποκοπή**: φέρε το—φέρ' το, πιάσε το—πιάσ' το, κόψε το—κόψ' το⁽¹⁾, ἀπὸ τὶς φυλλωσιῆς—ἀπ' τὶς φυλλωσιῆς, μέσα στὴ θάλασσα—μές στὴ θάλασσα.

180. Σὲ μερικὲς λέξεις τὸ φωνῆεν μιᾶς συλλαβῆς γίνεται τὸ ἴδιο μὲ τὸ φωνῆεν τῆς γειτονικῆς, ἀφομοιώνεται μὲ αὐτό. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ λέγεται **ἀφομοίωση**: κατενοδῶνω κατενούδιο — καταβοδῶνω καταβόδιο. Ἔτσι λέμε: ἀναμπαμπούλα—ἀναμπουμπούλα, καλοναρχῶ—καλαναρχῶ, παραιτῶ—παραιτῶ, σημαδούρα — σαμαδούρα, σιρόκος — σορόκος σορο-κάδα, σκοτούρα — σκουτούρα⁽²⁾.

181. Μετάθεση. — Κάποτε δύο φωνήεντα μεταθέτονται ἀμοιβαῖα: τσαγκρουνῶ—τσουγκρανῶ⁽³⁾.

ΣΥΜΦΩΝΑ

182. Ἀποβολή καὶ ἀνάπτυξη τοῦ γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα.— Σὲ μερικὲς λέξεις χάνεται τὸ γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα: πλά(γ)ι πλα(γ)ινός, ρα(γ)ίζω, σα(γ)ίτα, παγίδα—παῖδι, φα(γ)ί, λέ(γ)ω, τρώ(γ)ω.

Σὲ μερικὲς λέξεις ἀναπτύσσεται ἓνα γ ἐν φωνικῷ ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα, ἰδίως ὅταν αὐτὰ ἔχουν τὴν ἴδια προφορά: (ἀέρας) ἀγερικὸ — ἔκαιγε, ἔκλαιγε, καίγεται⁽⁴⁾.

1. Ἔτσι καὶ τὰ λαϊκότερα κόψ' το, ράφ' το, ἄρπαχ' το κτλ.

2. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ: θενά—θανά.

3. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ: ὄνειρο — εἴρορο καὶ ἡ τοπωνυμία Ἰθάκη — Θιάκι (τό).

4. Αὐτὸ γίνεται συχνότερα στὴν ποιητικὴ γλῶσσα: ἀ(γ)έρας, ἀ(γ)εράκι, ἀκού(γ)εται, κλαί(γ)ομαι. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα τὸ γ ἀναπτύσσεται καὶ στὴν ἀρχὴ λέξης, ὅταν βρίσκεται στὴ συμπροφορά ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα: γήλιος (ἥλιος), γαῖμα (αἷμα) καὶ ἀκόμη ἀναπτύσσεται κάποτε ἓνα γ σὲ λέξεις μὲ νν: ἔγνοια, ξεγνοιασιά, σύγγεφο, τυραγνιέμαι.

Τελικό ν

183. Φυλάγεται τὸ τελικὸ ν τοῦ ἄρθρου (τόν, τήν), τοῦ ἀριθμητικοῦ ἔναν, τῆς τριτοπρόσωπης προσωπικῆς ἀντωνυμίας τήν, τῶν ἀκλίτων δέν, μὴν καὶ σάν, ὅταν ἢ ἀκόλουθη λέξι ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν ἢ σύμφωνα σιγμαῖο (κ, π, τ, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ, ξ, ψ): τὸν ἀέρα, τὴν ντροπή, στὴν ξενιτιά, τὸν Μπότσαρη, εἶδα ἔναν ξένο, τὴν πρόφτασα, μὴν περάσης, σὰν πολὺ.

Χάνεται τὸ τελικὸ ν ὅταν ἢ ἀκόλουθη λέξι ἀρχίζῃ ἀπὸ σύμφωνο ἔξακολουθητικὸ (γ, β, δ, χ, φ, θ, λ, μ, ν, ρ, σ, ζ): τὸ φόβο, τὴ βρούση, τὴ μητέρα, ἔνα γλυκὺ βραστό, τὴ σταμάτησα, τὴ ζωγραφίζει, μὴ δὲ βλέπεις;

Τὸ τελικὸ ν φυλάγεται πάντοτε: στὸ ἄρθρο τῶν: τῶν φίλων μου, στὴν τριτοπρόσωπη προσωπικὴ ἀντωνυμία τόν: τὸν βλέπω, στοὺς συνδέσμους ἄν, ὅταν, πρὶν: ἄν θέλῃς, ὅταν διαβάσης, πρὶν φύγῃς, στὰ ἐπιρρήματα σχεδόν, λοιπόν, προπάντων.

Τὸ τελικὸ ν χάνεται συνήθως στὴ γενικὴ πληθυντικὴ χρονῶν, μηνῶν, ὅταν εἶναι λόγος γιὰ ἡλικία: πόσω χρονῶ(ν); δυὸ μηνῶ(ν) παιδί, δεκαπέντε χρονῶ(ν), ἑκατὸ χρονῶ(ν) σπίτι.

Τὸ ἀπαγορευτικὸ μὴ δὲν παίρνει τὸ ν, ὅταν ἀκολουθῇ σημεῖο στίξης: πρόσθε· μὴ!

Στὴν περίπτωσι τῆς τριτοπρόσωπης προσωπικῆς ἀντωνυμίας συνηθίζει ἢ λογοτεχνικὴ γλώσσα καὶ τοὺς τύπους *τονε, τηνε*: *τονε βλέπω*. Στὰ ῥήματα σὲ ν προτιμοῦνται οἱ τύποι σὲ *-νε, -να*: *ἔχουνε, βλέπανε, καθόμουνα*.

Ἐξαιρετικὰ μπορεῖ νὰ φυλάγεται τὸ τελικὸ ν τοῦ ἄρσ. ἄρθρου τόν σὲ κύρια ὀνόματα ἀγνωστα, πού ἄλλιῶς θὰ μπορούσε νὰ τὰ πάρῃ κανεὶς γιὰ οὐδέτερα.

Ἡ αιτιατικὴ μιὰ μπορεῖ νὰ πάρῃ ἓνα τελικὸ ν, ὅταν ἀκολουθῇ λέξι πού ἀρχίζει ἀπὸ α: *μιὰν ἄλλη φορὰ*. Στὸ διάλογο καὶ στὴν ποιητικὴ γλώσσα προφέρεται συχνὰ τὸ ν καὶ ὅταν ἀκολουθῇ ἄλλο φωνῆεν: *μιὰν ὁμορφῇ βασιλοπούλα* (ἀλλὰ μόνο αιτιατικῇ).

184. Τὸ τελικὸ ν φυλάγεται στὴν ἐνικὴ αιτιατικὴ τοῦ ἄρσενικοῦ πολλῶν ἀντωνυμιῶν καὶ ἀντωνυμικῶν ἐπιθέτων — *τόσος, ὅσος, ὅποιος, κάποιος, ὅλος, ἄλλος* κτλ. — ὅταν δὲ συνδέωνται στενὰ μὲ τὴν ἀκόλουθη λέξι ἢ ὅταν αὐτὴ ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν ἢ σιγμαῖο σύμφωνα: *τί ἔγινε τόσον καιρό; ποιὸν βλέπεις ἐκεῖ; ποιὸν φίλο σου προτιμᾷς; ὅποιον ἄλλο(ν) εἶδαμε, δὲν εἶδα κανένα(ν) ἄλλο*.

Στὶς ἀντωνυμίες αὐτός, ἐκεῖνος, τοῦτος γένους ἄρσενικοῦ μὲ ἀκόλουθο ἄρθρο χάνεται συνήθως τὸ τελικὸ ν, ὅταν φυλάγεται τὸ τελικὸ

ν τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἄρθρου: αὐτό(ν) τὸν ἄνθρωπο, αὐτό(ν) τὸν κύριο, ἀλλὰ ἐκεῖνον τὸ δρόμο. Ἔτσι ξεχωρίζεται ὅπου χρειάζεται τὸ ἄρσενικό ἀπὸ τὸ οὐδέτερο.

Τὸ τελικό ν μπορεῖ νὰ φυλαχτῆ καὶ στὸ τέλος τῶν ἄρσενικῶν ἐπιθέτων, ὅταν ἀκολουθῆ οὐσιαστικό ἀπὸ φωνῆεν ἢ ὅταν ὁ σύνδεσμος τοὺς εἶναι στενωτέρος, καὶ ὅταν ἀκολουθῆ στιγμιαῖο σύμφωνα: *λίγον καιρό, πολὺν καιρό, εἶχε πολὺν κόσμος, εἶδε τὸ λαμπρὸν ἥλιο, εἶχε ἓνα σκληρὸν ἄγωνα.*

Λένε συνήθως στὸ τέλος τῆς φράσης: *ἓνα βαρὺ γλυκύν, δὲν ἔχει κανένα ἄλλον.* Κάποτε καὶ: *ἐκεῖ ἔχει ἀέρα καλόν.*

Καμιὰ φορὰ στὸ στίχο γι' ἀποφυγῆ τῆς χασμωδίας μπαίνει ἓνα ν στὰ οὐδέτερα σὲ -ι καὶ σὲ -ο:

Καράβιν ἔρχετ' ἀπ' τῆ Χιό. (δημ.)

Πουλάκιν εἶχα στὸ κλουβὶ καὶ τό'χα μερωμένο. (δημ.)

Τὰ ρόδα ποὺ ἔχυσαν τ' ἄγρον ἄνθινον αἶμα ἀγάλι. (Πορφύρας)

Διαφορετικὴ προφορὰ τῶν συμφώνων στῆ συμπεροφορά

185. Σὲ λέξεις ποὺ προφέρονται στενὰ μὲ τὴν ἀκόλουθῆ τους παρουσιάζονται στῆ συμπεροφορά ὀρισμένες ἀλλαγές, ὅταν ἡ προηγούμενη λέξις τελειώνη σὲ *ς* ἢ σὲ *ν* καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀρχίζη ἀπὸ ὀρισμένα σύμφωνα.

Τελικό *ς*

186. Τὸ τελικό *ς* προφέρεται ἠχηρὰ σὰ *ζ* ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικό ἠχηρὸ σύμφωνα (*β, γ, δ, μπ, ντ, γκ, λ, μ, ν, ρ*) τῆς ἀκόλουθης λέξης: *τοὺς δρόμους, τῆς βρύσης, μᾶς λέει, τὶς βλέπω, ἄς μπῆτε.* (Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μέσα στῆ λέξι. Βλ. 69).

Τελικό *ν*

187. Ὄταν μιὰ λέξις ἀρχίζη ἀπὸ *κ, π, τ* (*τσ, ξ, ψ*) καὶ ἡ προηγούμενη τῆς τελειώνη σὲ *ν*, τὰ σύμφωνα αὐτὰ προφέρονται ἠχηρὰ, σὰν *μπ, ντ, γκ* (*τζ, γκσ, μπσ*):

τὸν περιμένω, δῶσε μου ἓναν καφέ, τὸν κήρυκα, τὸν τσάκωσε, τὸν ξέρω, τὸν ψάρευε.

Αὐτὸ γίνεται στὸ ἄρθρο (*τόν, τήν, τῶν*), στῆν τριτοπρόσωπη προ-

σωπική ἀντωνυμία (τόν, τήν), στ' ἄκλιτα δέν, μὴν, σὺν καὶ συχνὰ καὶ σὲ ἄλλες λέξεις (ὅταν, λοιπὸν κτλ).

Ὅταν ἡ ἀκόλουθη λέξις ἀρχίζῃ ἀπὸ λαρυγγικὸ σύμφωνο, τὸ ν τῆς προηγούμενης προφέρεται ὅπως τὸ πρῶτο γάμα στὸ ἄγγελος: τὸν κατὰλαβα, τόσον καιρό, τὴν ξέρω, τῶν γκρεμῶν. Ὅταν ἡ ἀκόλουθη λέξις ἀρχίζῃ ἀπὸ χειλικὸ σύμφωνο, τὸ ν τῆς προηγούμενης προφέρεται σὰ μ: τὸν περιμένω τὸν πατέρα, μὴν πειράζεσαι, τὸν ψαρά, τῶν μαρμουνιῶν, ὅταν μπορέσης.

Ἄλλα πάθη τῶν συμφώνων

188. Μερικὲς λέξεις παίρνουν σ στὴν ἀρχή: βόλος - σβόλος, τρίποδο - στρίποδο, φαντάζω - σφαντάζω (¹).

Ὅταν σὲ δύο γειτονικὲς συλλαβὲς βρισκονται δύο ρ, τὸ ἓνα γίνεται κάποτε λ: γρήγορα - γλήγορα. Ἔτσι καὶ ἄροτρο - ἀλέτρι, Φεβρουάριος - Φλεβάρης.

189. Ὅταν σὲ δύο συλλαβὲς ὑπάρχουν τὰ ἴδια ἢ συγγενικὰ σύμφωνα, χάνεται κάποτε ἡ μία συλλαβὴ ἀπὸ τὶς δύο:

ἀστραποπελέκι - ἀστροπελέκι, διδάσκαλος - δάσκαλος, διαβιβάζω (καὶ μὲ ἀλλαγὴ σημασίας) - διαβάζω.

Ἔτσι λέμε καὶ καλαμποκέχρι ἀντὶ καλαμποκοκέχρι, ἀποφοιτήριο ἀντὶ (ἀποφοιτῶ) ἀποφοιτητήριο (²).

190. Σὲ μερικὲς λέξεις γίνεται μετάθεση συμφώνων: βρούτσα - βούρτσα, πρινάρι - πουρνάρι, τροῦλος - τούρλα. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ πουρνὸ (πρωινό).

Κάποτε μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ ἀμοιβαία μετάθεση δύο συμφώνων: φούχτα - χούφτα, καμηλαύκι - καλημαύκι.

Συμφωνικὰ συμπλέγματα

191. Συμφωνικὸ συμπλεγμα ὀνομάζομε τὸ συνδυασμὸ ἀπὸ δύο ἢ περισσότερα σύμφωνα: βρ, χτ, στρ, ρχ.

1. Ἔτσι καὶ τὸ κορδαλλὸς - σκορδαλλὸς, Καρδαμύλη - Σκαρδαμούλα, Κάραπαθος - Σκάραπαθο. Ὅμοια πῆραν ἓνα ν στὴν ἀρχὴ λέξεις καθὼς ἥλιος, ὕπνος, ποὺ λέγονται στὴν ποιητικὴ γλῶσσα νήλιος, νύπνος, καθὼς καὶ οἱ τοπωνυμίες Ἴος - Νιό, Ἴμβρος - Νίμβρο, Ἰκαρία - Νικαριά. — Ἀντίθετα, ἔχασαν τὸ ἀρχικὸ ν λέξεις καθὼς νάρθηκας - ἄρθηκας. Ἔτσι καὶ Νάξος - Ἀξιά, Ναύπακτος - Ἐπαχτος.

2. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ ἀροδάφνη, Ἀροδαφνούσα ἀντὶ (ἀ)ροδοδάφνη.

Μεταχειριζόμαστε συχνὰ λέξεις πού, ἐνῶ εἶναι ἴδιες ἢ συγγενικές, παρουσιάζουν διαφορὰ ὡς πρὸς ἓνα τους συμφωνικὸ σύμπλεγμα. Ἐντὶ νὰ εἶναι αὐτὸ καὶ στὶς δύο τὸ ἴδιο, διαφέρει ὡς πρὸς ἓνα του γράμμα, ἢ, ἐντὶ νὰ ὑπάρχῃ ἓνα γράμμα μόνον, παρουσιάζεται σύμπλεγμα.

Ἔτσι λέμε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος

Καὶ πάλι λέμε

A) φτερό, φτερούγα, φτερωτός,
φτερουγίζω, φτερουγισμα
φταίω, φταίχτης, φταίξιμο
σκολειό, σκόλη, ξεσκολίζω,
σκολινῶ

περίπτερο, ἄπτερος, πτέρυγα (λ.χ.
ναοῦ), περοφυτῆ, δίπτερος
πταῖσμα, πταισματοδικεῖο
σχολεῖο, σχολή, σχολαστικὸς

B) πρᾶγμα, πραγμάτεια
συχαρίκια
νύφη, νυφιάτικος, συννυφάδα

πράγμα, πραγματικός, πραγμα-
τεία
συγχαρητήρια
νύμφη, νυμφίος

192. Παρατήρηση.— Ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς αὐτῆς εἶναι πὼς οἱ λέξεις τῆς γλώσσας μας δὲν ἔχουν ὅλες τὴν ἴδια ἱστορία. Ἐνῶ οἱ λαϊκῆς, πού ἦταν ἀπὸ πάντα στὴ λαϊκῆ γλώσσα, ἔχουν τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα πού ἔχει διαμορφώσει καὶ συνηθίζει αὐτή, οἱ λόγιες λέξεις παρουσιάζουν συμπλέγματα μὲ διαφορετικὴ μορφή, ὅπως γράφονταν στὴν ἀρχαία γλώσσα.

193. Ἱστορικὴ διασάφηση. — Οἱ λαϊκῆς λέξεις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας παρουσιάζουν στὸ ἐσωτερικὸ τους συμπλέγματα συμφώνων πού συγκρινόμενα μὲ τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα τῆς ἀρχαίας γλώσσας εἶναι :

A) **Τὰ ἴδια.** — Ἔτσι λ. χ. τὰ συμπλέγματα ρχ : ἔρχομαι, στρ : ἄστρο.

B) **Ἀπλοποιημένα**, ὥστε νὰ προφέρονται εὐκολότερα :

ψ	ἀντὶ	φξ	ἔξεψα	ἀντὶ	ἔξεψα
ξ		γξ	ἔφεξε		ἔφεξε
βλ		βγλ	ζεύλα		ζεύγη
φτ	ἀντὶ	ψτ (πστ)	ἀνάφτε	ἀντὶ	ἀνάφτε
(φτ) υτ		φστ	ψεύτης		ψεύστης
στ		νστ	Κωνσταντῖνος		Κωνσταντῖνος
χτ		ξτ (κστ)	ἀρπάχτε		ἀρπάχτε.

Μὲ ὅμοιο τρόπο ἀπόμεινε ἕνα σύμφωνο στὴ σημερινή γλώσσα ἀπὸ τὰ δύο, κάποτε καὶ ἀπὸ τρία :

μ	ἀντὶ	γμ	σαμάρι	ἀντὶ	σαγάρι
χ		κχ	σιχαίνομαι		σιχαίνομαι
μ		βγμ	ζεμένος		ζεγγμένος.

Τὰ ρινικὰ σύμφωνα χάθηκαν ἔμπρὸς ἀπὸ σύμφωνο ἑξακολουθητικό :

χ	ἀντὶ	γχ	συνάχι	ἀντὶ	συνάχι (κυνάγχι)
χν		γχν	σπλάχνα		σπλάγγνα.

Γ) **Ἀλλαγμένα.**— Ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἀρχαίων συμπλεγμάτων ἔγινε μὲ τὴν παρακάτω ἀρχή :

Δὲν μποροῦν νὰ γειτονέψουν δυὸ στιγμιαῖα σύμφωνα (κτ, πτ) ἢ δυὸ ἑξακολουθητικά (χθ, σχ κτλ.)· τρέπονται σ' ἑξακολουθητικό μὲ στιγμιαῖο. Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸ :

τὸ κτ	ἔγινε	χτ	:	κτυπῶ — χτυπῶ
πτ		φτ		πτωχὸς — φτωχὸς
σθ		στ		κλείσθηκε — κλείστηκε
φθ		φτ		ἀνάφθηκε — ἀνάφτηκε
χθ		χτ		χθεσινὸς — χτεσινὸς
φσ		(πσ) ψ		καύσιμο — κάψιμο
σχ		σκ		ἔσχάρα — σκάρα
(φχ		φκ		εὐχὴ — εὐκὴ).

Μετὰ τὸ ρινικὸ σύμφωνο τ' ἀρχαῖα β, γ, δ σὲ λέξεις καθὼς *κόμβος, δένδρον, ἄγγελος* διατηροῦν τὴν ἀρχαία τους προφορὰ (δίψηφα *μπ, ντ, γκ, βλ. 60*) καὶ γράφονται : *κόμπος, δέντρο, ἄγγελος*.

Δ) **Ἀπλοποιημένα καὶ ἀλλαγμένα.**— Τὸ **γκτ** ἔγινε **χτ** : σφικτὸς — σφικτὸς.

(Ἔτσι καὶ τὸ **μπτ** ἔγινε **φτ** : Πέμπτη — Πέφτη).

194. Οἱ λόγιες λέξεις διατηροῦν στὴ ρίζα τους τ' ἀρχαῖα συμπλέγματα, μὲ προφορὰ διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι ζητεῖ ὁ συμφωνισμὸς τῆς νέας γλώσσας. Οἱ λαϊκὲς λέξεις διατηροῦν τὸ νεώτερο λαϊκὸ φωνητικὸ τύπο. Οἱ λόγιες κανονίζονται συχνὰ κατὰ τὶς δημοτικὲς (*πτωχοκομεῖον — φτωχοκομεῖο*), καὶ πάντοτε ὅσο πρόκειται γιὰ σχηματιστικὲς καταλήξεις (*προκηρύχτηκε* κατὰ τὸ ἀρπάχτηκε). Ἔτσι ἔχομε συνήθως διπλὰ συμ-

φωνικά συμπλέγματα ἢ λόγια συνήθως συμπλέγματα πού ἀντιστοιχοῦν σ' ἓνα σύμφωνο τῆς δημοτικῆς :

χτυπῶ	μέ	χτ	ἀλλά	ἐκτιμῶ	μέ	κτ
φτωχός		φτ		πιῶμα		πτ
κλείστηκα		στ		προσθέτω		σθ
φτηνός		φτ		ἄφθονος		φθ
χτεσινός		χτ		Ἄραχθος		χθ
χώνεψη		ψ		διάψευση		υσ
σκάρα		σκ		σχῆμα		σχ
κόμπος		μπ		σύμβολο		μβ
κοντύλι		ντ		σπονδή		νδ

(ἄγγελος μέ γγ, ἀλλά ἔγγαμος μέ γγ πού προφέρεται νγ· βλ. 73).

Ἔχομε ἀκόμη :

τάμα	μέ	μ	ἀλλά	τάγμα	μέ	γμ
πεθερός		θ		πένθιμος		νθ
νύφη		φ		ἀμφιθέατρο		μφ
συνάχι		χ		συγχαρητήρια		γχ
ἄμορφος		μ		νεῦμα		βμ
ψεύτης		φτ		διαψεύστηκε, αὐστηρός		φστ
Κωσταντῖνος, Κωστής		στ		πανστρατιά, ἔνσταση, ἔν- στιχο		νστ

Λόγια συμφωνικά συμπλέγματα μέ τρία ἢ τέσσερα γράμματα, ἄγνωστα στή λαϊκή γλώσσα, ἔχουν ἀκόμη λέξεις καθὼς εὐγλωττος, εὐγνωμοσύνη, ἐκστρατεία.

Ἡ ὀρθογραφία τῶν συμφωνικῶν συμπλεγμάτων

195. Σημ.— Ἐπειδὴ τὰ συμφωνικά συμπλέγματα εἶναι ποικίλα, παρουσιάζονται σέ πάρα πολλές λέξεις καί δέ γράφονται ὁμοίμορφα, γι' αὐτό παραθέτονται ἐδῶ ἀφθονα δείγματα γιά καθοδήγηση.

χτ.— ἀδράχι, ἀχένιστος, ἀνεμοδείχτης, ἀντίχτυπος, ἀποχιῶ, καταχιῶ, βουτηχίς, δάχτυλο, δαχτυλιά, δαχτυλίδι, δειχτικός, καληνυχτίζω, καρδιοχτύπι, κράχτης, λαχτάρα, νυχίερι, νυχτερίδα, ξενυχτίζω, ὄχτώ, σταλαχτίτης, στάχη, σταχτοπούτα, σφαχτό, τυχοδιώχτης, φυλαχτό, φούχτα, φράχτης, φυλαχτάρι, χταπόδι, χτένι, χτεσινός, χιζῶ, χικιάζω, χίσιτης, χτυπῶ, Ἐπαχτος (ἀλλά Ναύπακτος), Οὐτρέχτη, Σαχιούρης, ὄχτος, ὄχτιά (ἀλλά ὄχθη παρόχθιος)— αἱματόβρεχτος, ἀνυπαρχτος, ἀπαράδεχτος, ἀφραχτος, ἀπρόσεχτος, πεταχτός, πνιχτός, ρουφηχτός, τσουχτερός, φανταχτερός, ἀρπαχτικός, θελχικός, ταχικός, τρομαχικός, συνταχικός, ὑποτα-

χτική, σπαραχτικός, συνεχτικός — ἀρπάχτηκε, δέχτηκε, θέληχτηκε, καταβρέχτηκε, κηρύχτηκε, ρουφήχτηκε, σφίχτηκε, τραβήχτηκε, συνάχτηκε.

ἀρπάχτρα, μαζώχτρα, πήχτρα, σφυρίχτρα, φταίχτρα, διδάχτρα.

κτ.—ἀκτή, ἀκτοπλοΐα, ἀνάκτορα, ἔκτακτος, ἔκταση, ἐκτείνω, ἐκτελῶ, ἐκτιμῶ, ἐκτιμῶριο, ἔκτος, κτηνοτροφία, κτηνικός, νέκταρ, Ὀκτώβριος (ἀλλὰ Ὀχτώβρης), πακτωλός, πλήχτρο, ἄκτιο, Λεῦκτρα, Ἐκτορας, Ἰκνίος, Κτησίας, Φιλοκίτης.

γκτ.—ἀτεγκτος, ἔλεγκτής, ἔλεγκτικός, Κόδριγκτον, Οὐάσιγκτον.

χθ.—ἄχθος, ἰχθυολογία, καταχθόνιος, μοχθηρός, οσισάχθεια, ὑποχθόνιος, ἄραχθος.

φτ (υτ).—βαφτίζω, γύφτος, καθρέφτης, κλέφτης, ξεφτέρι, ξεφτῶ, πέφτω, ράφτης, τριφτης, φτάνω, φταίω, φτελιά, φτέρη, φτερό, φτέρνα, φτερνίζομαι, φτηνός, φτιάνω, φτιάρι, φτύνω, φτωχός, χάφτω, χούφτα, Διακοφτό, ἐρμηνεύτηκε. κοφτός, σκυφτός, ἀστραφτερός, κοφιτερός.

ἀμφίφτηκε, ἐγκαταλείφτηκε, κρύφτηκε, νίφτηκε, σκέφτηκε, παύτηκε, κλαύτηκε, βολεύτηκε, βραβεύτηκε, γεύτηκε, ἐκπαιδεύτηκε, πραγματεύτηκε, ἐμπιστεύτηκε.

πτ.—ἀλεξιπτωτο, ἀμερόληπτος, ἀνακαλύπτω, ἀνύποτος, ἀποκαλυπτήρια, αὐτόπιης, γλύπιης, ἔλλειπτική, ἐπισκέπτης, λεπτό, λεπτός, λεπτομέρεια, μεροληπτῶ, νιπτήρας, ὀπτασία, ὀπτικός, συνοπτικός, παραλήπιης, περίπτερο, περίπτωση, πταίσμα, πτέρυγα, σεπτός, σκεπτικισμός, σκέπτομαι (ἀλλὰ σκέφτηκα) (καὶ σκέφτομαι), σκωπτικός, Αἴγυπτος, Νεοπτόλεμος — γραπτός (ἀλλὰ καὶ γραφτός, γραφτό), ἀντισηπτικός, ἐπαναληπτικός, καταστρεπτικός, πεπτικός, περιληπτικός, προληπτικός.

μπτ.—ἄμειπτος, σύμπτωμα, Πέμπτη.

φθ (υθ).—ἀπόφθεγμα, ἀνθαίρετος, ἀνθεντία, ἀνθόρμητος, ἀνθύπαρχος ἄφθονος, διευθύνω, διφθογγος, ἐλειυθρία (καὶ λευτεριά), εὐθεία, εὐθύνη, ὀφθαλμία, φθινόπωρο, φθίση, φθόγγος, φθόνος, φθορά, Φθία.

στ.—ἀγωνίστηκα, ἀκονίστηκα, διαδραματίστηκα, δοξάστηκα, κρεμάστηκα, μεταχειρίστηκα, πείστηκα, πρήστηκα, σείστηκα κτλ., κουλουριαστῶ, συμβιβαστῶ, χτενιστῶ κτλ.

σθ.—αἰσθάνομαι, συναίσθημα, ἰσθμός, μισθός, μισθωτής, προσθαλάσσωση, προσθήκη, προσθέτω, Ἐνρυσθέας, Κλεισθένης.

σκ.—ἄσκημος, (ἄ)μασκάλη (καὶ μασχάλη), μοσκοβολῶ, σκίζα, σκίζω, σκίνος, σκισμάδα, σκoinί, σκολνῶ.

σχ.—ἀσχολία, ἀπασχόληση, λέσχη, ματαιόσχιλος, μοσχάτο, μόσχος, μοσχόκαρυδο, μοσχόκαρφι (ἀλλὰ μοσκοβολῶ, μοσκομυρίζω, μοσκοπουλῶ), Πάσχα, πασχалиά, πρόσχαρος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση, σχετίζω, σχῆμα, σχηματίζω, σχολεῖο (καὶ σκολεῖο), σχολιάζω, σχολικός, σχόλιο, ὑπόσχομαι, ὑποσχεταικό.

μπ.—ἀκουμπῶ, γαμπρός, θαμπώνω, κολυμπῶ, κολυμπήθρα, μπόμπα (ἀλλὰ βομβαρδίζω).

μβ.—ἄμβωνας, βομβαρδίζω, διθύραμβος, ἐκατόμβη, ἐμβαδό, ἐμβασμα, ἐμβατήριον, ἐμβολή, ἐμβολο, θρίαμβος, ρεμβάζω, συμβαίνω, συμβιβάζω, συμβίωση, συμβόλαιο, συμβολή, συμβουλή, τύμβος, Καμβούνια, Μονεμβασία, Ἀμβέρσα, Ἀμβουῆρο Βυρτεμβέργη, Ἐδιμβουῆρο.

μβρ.—ἀμβροσία, Δεκέμβριος, ἐμβριθεία, μεσημβρινός, Νοέμβριος, Ἄμβρακι-
κός, Μεσημβρία, Ἄμβροσιος.

μφ.—ἄμφια, ἀμφιβολία, ἀμφισβητῶ, ράμφος, συμφέρεσι, συμφορά, συμφωνῶ.

μβλ.—ἀμβλεία, ἔμβλημα.

ντ.—ἐντεκα, καντήλι, κοντύλι, μάνταλο, μανταρίνι, σφεντόνα, χαντάκι.

ντρ.—ἀντράκλα, ἄντρας, ἀντρεῖος, δέντρο, παντρειά, χοντρός — Ἄντραβίδα,
Ἄντρισαινα, Χαλάντρι.

νδ.—ἄσπονδος, ἀνένδοτος, ἔνδειξη, ἐνδεχόμενο, ἐνδιάθετος, ἐνδιαφέρον, ἐνδό-
μυχος, ἐνδοξος, ἰνδικός, σπονδή, σπόνδυλος, συνδαιτυμόνας, σύνδεσμος, συνδιαλλα-
χτικός, συνδικάτο, συνδιοικητής, συνδυάω — Πίνδος, Ἐγολάνδη, Ἰνδία, Ἰρλαν-
δία, Λονδίνο, Ὀλλανδία, Πανδώρα, Πίνδαρος.

νδρ.—παλινδρομικός — Ἄνδρομέδα, Λύσανδρος.

μ.—ἀπόγεμα, ρέμα, ρεματιά, ψέμα, κάμα, κλάμα — ἀγρίεμα, βασιλεμα, κλά-
δεμα, σάλεμα, φύτρεμα.

βμ (νμ).—γεῦμα, γευματίζω, ἔγκανμα, θαῦμα, θαυμάζω, νεῦμα, πνεῦμα,
πνευματισμός, πνεύμονας (καὶ πνεμόνι), ρεῦμα (λ.χ. νεροῦ), ρευματισμός, πολίτευμα,
ἐμπόρευμα κτλ.

ψ.—δούλεψη, χώνεψη, κάψα, κλάψα — ἔκαψα, ἔκλαψα, ἀγγάρεψα, ἀγρίεψα,
γειτόνεψα, γιάτρεψα, γοήτεψα, μούσκεψα, ταξίδεψα.

φχ (νχ).—εὐχή, εὐχαριστῶ, εὐχομαι, προσεύχομαι, καυχιέμαι.

φσ (νσ).—ἀπαιδευσία, εὐσυνειδησία, εὐσημο, κλαυσίγελος, παυσίλυπος, καύ-
σιμος (ἀλλὰ κάψιμο), ἐμπορευσίμος, στρατεύσιμος, ἐπιστράτευση, ἀπόλαυση (καὶ
ἀπόλαψη).

φστ (νστ).—ἀπολαυστικός, αὐστηρός, καυστικός, κελουστής, ναύσταθμος,
ἀναπνευστικός, ρευστός (ἀλλὰ ἀκατάπαντος, ἄκαντος, ἄκλαυτος).

χ.—κόχη, κοχύλι, ροχαλίζω, συ(γ)χύζω, συ(γ)χωρῶ, συχαρίκια.

χν.—σπλάχνο, σπλαχνίζομαι, ἄσπλαχνος, σπλαχνικός.

γχ.—ἀγγίνοια, ἀγγιστροφος, ἀγγόνη, ἐγγείρηση, ἐλέγχω, λόγχη, μελαγχολία,
συγχαίρω, συγχορδία — Ἀγγιἄλος, Κοπεγγάγη, Μάγχη.

γχε.—σύγχρονος, συγχρωτίζομαι (').

1. Στην ποιητική γλώσσα ἔχουν τὸ λαϊκότερο τύπο καὶ μερικὲς ἀπὸ τίς λέξεις πὺ ἀλλιῶς λέγονται μὲ τὰ λόγια συμπλέγματα.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ

196. Γενικά. — Τις λέξεις πού ἀποτελοῦν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα μποροῦμε νὰ τις ἐξετάσωμε κατὰ τρεῖς τρόπους: α) ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τους, β) ὡς πρὸς τὸ σχηματισμό τους καὶ γ) ὡς πρὸς τὴ σημασία τους.

Ι.— Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

197. Τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιο στὶς διάφορες ἐποχές.— Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, πού ἔχει ἱστορία τριῶν χιλιάδων χρόνων, δὲν ἀπαρτιζόταν σὲ κάθε ἐποχὴ ἀπὸ τις ἴδιες λέξεις. Ἀνάλογα μὲ τὴν πνευματικὴ κατάσταση τοῦ λαοῦ πού τὴ μιλοῦσε καὶ ἀκρόμῃ κατὰ τὸ πλῆθος καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῶν συγγραφέων πού τὴν εἶχαν ὄργανό τους, τὸ ἑλληνικὸ λεξιλόγιο ἦταν πλουσιότερο ἢ πιδὸ φτωχό.

Ἄλλὰ τὸ λεξιλόγιο δὲν ἀπαρτιζόταν στὶς διάφορες ἐποχές ἀπὸ τὴν ἴδια πάντα ἀρχικὴ κληρονομιά, ὅπως τὴν εἶχαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς γλωσσικούς των προγόνους. Οἱ παλιῆς ἀρχικῆς λέξεις, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσες παραμερίστηκαν ἀπὸ στοιχεῖα τῆς ἴδιας αὐτῆς γλωσσικῆς κληρονομιάς, ἀντικαταστάθηκαν ἢ συμπληρώθηκαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ ἄλλες εἴτε ἑλληνικῆς λόγιες εἴτε ξένης καταγωγῆς. Σ' αὐτὲς καθρεφτίζονται οἱ ποικίλες ἐπιδράσεις πού δέχτηκε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἀπὸ πολλοὺς λαοὺς μὲ τὴν ἰδιαίτερη γεωγραφικὴ του θέση, στὴν πολύχρονη ἱστορία του, πού τὸ ἔφερε σὲ ποικίλες σχέσεις καὶ ἐπαφῆς μὲ τόσους ξένους, γειτονικούς ἢ ἄλλους λαοὺς.

198. Τὰ τρία στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλόγιου.— Οἱ λέξεις τῆς σημερινῆς μας γλώσσας ἀποτελοῦνται ἀπὸ *τρία στρώματα*. Αὐτὰ εἶναι :

α) λέξεις πού *ἐξαρχῆς ἀνήκαν στήν ἑλληνικὴ γλῶσσα* ἢ πού μπῆκαν σ' αὐτήν ἀρχαιότατα ἢ στήν ἀρχαία ἐποχή, ὡς τοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες, καὶ πού ἀπὸ τῆ γλῶσσα πού μιλιόταν τότε ἔφτασαν ὡς ἕμᾶς σήμερα,

β) λέξεις πού *μπῆκαν στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τῆ χριστιανικῆ ἐποχῆ ὡς τὴν ἀρχὴ περίπου τοῦ περασμένου αἰῶνα* (1800 μ.Χ.), καὶ

γ) λέξεις πού *μπῆκαν στὴ γλῶσσα μας ἀπὸ τότε ὡς σήμερα.*

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΤΡῶΜΑ — ΑΡΧΑΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Τὸ παλιὸ στρῶμα τὸ ἀποτελοῦν :

199. Α) Δέξεις ἀρχικῆς ἢ Ἰνδοευρωπαϊκῆς. — Πολλῆς ἀρχαίης ἑλληνικῆς λέξεις ἀνήκουν στήν ἀρχικὴ γλῶσσα πού μιλοῦσαν οἱ πρόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ πού τὴν ἔφεραν μαζί τους, ὅταν κατέβηκαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴ γῆ πού ὕστερα ὀνομάστηκε ἀπὸ αὐτοὺς Ἑλλάδα. Τέτοιες εἶναι :

Πολλὰ ὀνόματα συγγενικά: *πατέρας, μητέρα, γιός, θυγατέρα.* Πολλὰ ὀνόματα πού σημαίνουν πρόσωπα: *ἄντρας, γυναίκα: ζῶα: βόδι, ἀγέλαδα, μύγα: φυτά: δέντρο, ἔλατο.* Διάφορα ἄλλα κοινὰ ὀνόματα: *οὐρανός, μέρα, νύχτα, φῶς, χειμῶνας, μέλι, ὄνομα* κτλ. — Ἐπίθετα: *καλός, μέγας, πολὺς, μακρὺς, ξερός, γλυκός, νέος.* — Ἀριθμητικά, ὅλα σχεδόν: *ἓνα, δύο, δέκα, ἑκατό.* — Ἀντωνυμίαι: *ἐγώ, ἐκεῖνος.* — Τὰ περισσότερα ρήματα: *εἶμαι, μένω, λείπω, δένω, κάθομαι.* — Τὰ περισσότερα ἄκλιτα: *σήμερα, ἔμπρός, ἀπό, καὶ* κτλ.

200. Β) Δέξεις προελληνικῆς. — Ἐδῶ ἀνήκουν πολλῆς λέξεις πού οἱ ἑλληνικῆς φυλὲς τίς πῆραν ἀπὸ τοὺς λαοὺς πού βρῆκαν στήν Ἑλλάδα, ὅταν ἦρθαν νὰ ἐγκατασταθοῦν σ' αὐτήν. Τέτοιες εἶναι (1) :

Πολλὰ κοινὰ οὐσιαστικά: *σχετικὰ μὲ τὴ θάλασσα: θάλασσα, νησί, ζέφυρος, σφουγγάρι.* — Φυτά: *δάφνη, ἐλιά, κυπαρίσσι, κεράσι, κολοκύνθη,*

1. Οἱ λέξεις αὐτῆς ἀναγράφονται ἐδῶ, ὅπως καὶ οἱ παραπάνω, στὴ σημερινή τους μορφή.

ρεβίθι, ρόδι, ρόδο, σιτάρι, σύκο, σουσάμι. — Μέταλλα: μολύβι, χρυσάφι· ζῶα: γλάρος. — Ἰδιωτικὴ καὶ δημόσια ζωή: κινάρα, βασιλιάς. — Ρήματα: κυβερνῶ. — Πάρα πολλές τοπωνυμίες (αὐτὲς δυσκολώτερα παραμερίζονται ἀπὸ τοὺς ἐποίκους), λ.χ. ὄνοματα τόπων καὶ πόλεων: Ἀθήνα, Κόρινθος, Λάρισα, Μήθυμνα, Ραφίνα (ἀρχ. Ἀραφήν)· νησιῶν: Ζάκυνθος, Κύθηρα· βουνῶν: Λυκαβηττός, Ὀλυμπος, Παρνασσός, Πίνδος, Ὑμηττός· ποταμῶν: Ἰλισός, Κηφισός κτλ. κτλ.

Ἀπὸ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ μπῆκαν καὶ ἔμειναν στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἄλλες τοπωνυμίες ἀπὸ τὰ **ἰλλυρικὰ**, τὴ γλῶσσα τῶν πανάρχαιων Ἰλλυριῶν (τῶν γλωσσικῶν προγόνων τῶν Ἀλβανῶν), ποὺ κατέβηκαν στὴν ἑλληνικὴ γῆ μαζὶ μὲ τοὺς Ἑλληνας ἢ ἀργότερα: Βέροια, Δωδώνη, Ἰθάκη, Καρδάμυλα, Κάρπαθος, Κάροστος, Κέρκυρα, Μεθώνη, ἴσως καὶ τὸ οὐσιαστικὸ πύργος.

201. Γ) Λέξεις ἀνατολίτικες. — Σὲ ὅλη τὴν ἀρχαιότητα, ἰδίως ὅμως στοὺς τελευταίους προχριστιανικοὺς αἰῶνες ἢ λίγο ἀργότερα, μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ καὶ λέξεις ἀπὸ τὶς γλῶσσες τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ ἦρθαν σ' ἐπαφὴ καὶ πνευματικὴ ἢ ἐμπορικὴ ἐπιμειξία μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Αὐτοὶ ἦταν ἰδίως Φοίνικες, Ἑβραῖοι, ἄλλοι Σημίτες, ἀλλὰ καὶ Πέρσες, Αἰγύπτιοι. Τέτοιες λέξεις εἶναι: τὰ **περσικὰ ἀγγαρεία, παράδεισος, σατράπης· φοινικικά**, τὰ περισσότερα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου: ἄλφα, βῆτα, γάμα· τὸ **σημιτικὸ** περιστέρι. τὸ **εβραϊκὸ** ἀραβῶνας· τὸ **συριακὸ** ἄβας. Τὸ **αιγυπτιακὸ** πυραμίδα. Ἄλλα **ἀνατολίτικα**: κάδος, μαχαίρι, σάκος, σεντόνι κτλ.

202. Δ) Λέξεις εβραϊκὲς ἢ ἀραμαϊκὲς. — Ἰδιαίτερος ἀπὸ τὰ εβραϊκὰ καὶ τ' ἀραμαϊκὰ⁽¹⁾ μπῆκαν διάφορες λέξεις στὰ ἑλληνικὰ τῆς μετακλασικῆς ἐποχῆς μὲ τὰ εὐαγγέλια καὶ τὸ χριστιανισμὸ στοὺς πρώτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες⁽²⁾:

ἀμὴν, βάγια, βελζεβούλ(ης), μάννα (τό), σατανάς, σεραφεῖμ, φαρισαῖος, χερουβείμ, ὠσαννά, Γολγοθάς, Ἐδέμ, Μεσσίας, Πάσχα,

1. Ἀραμαϊκὰ ἦταν ἡ γλῶσσα τῶν Ἀραμαίων, τοῦ λαοῦ ποὺ κατοικοῦσε στὴ Συρία καὶ στὴ Μεσοποταμία.

2. Μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς, καθὼς λ.χ. *ιοβιλαῖο*, καθιερώθηκαν στὰ ἑλληνικὰ μόνο στὰ χρόνια μας, συνήθως μὲ τὸ διάμεσο τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Σάββατο, Ζαχαρίας, Ἰωάννης, Μαγδαληνή, Μαρία, Μιχάλης κτλ.

203. Πολὺ ἀφθονώτερες εἶναι οἱ ἑλληνικὲς λέξεις ποὺ μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ πῆραν νέα σημασία: ἄγγελος, διάβολος, ἐκκλησία, ἡγούμενος, ἐπίσκοπος, λειτουργία, μαρτυρῶ, μοναχός, Χριστὸς (ἀπὸ τὸ *χρίω*, ὁ *χρισμένος*, ἐκεῖνος ποὺ πῆρε τὸ βασιλικὸ χρίσμα), Κύριος, Κυριακή, Παρασκευὴ κτλ.

204. Ε) Λέξεις λατινικές.— Ἐφθονες λέξεις μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὰ λατινικά. Ἡ ἐπίδραση αὐτὴ ἀρχίζει στοὺς τελευταίους προχριστιανικοὺς αἰῶνες (¹), κορυφώνεται μὲ τὴν ἴδρυσή τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους (325) καὶ συνεχίζεται ὡς πέρα ἀπὸ τὴ μέση τῆς πρώτης χριστιανικῆς χιλιετηρίδας (²).

205. Οἱ λατινικὲς λέξεις τῆς γλώσσας μας ἀνήκουν σὲ ποικίλους κύκλους ἐννοιῶν, σύμφωνα μὲ ὅσα ἔμαθαν τότε οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Τέτοιες εἶναι λ. χ. :

Φυτὰ: σίκαλη, μαρούλι, ροδάκινο, σπανάκι, φασόλια.— Οἰκοδομική: κάμαρα, κάγκελο, κελί, μάστορας, πόρτα, σκάλα, τοῦβλο.— Ἀντικείμενα καθημερινῆς ζωῆς: βουτσὶ, καλαμάρι, κάρβουνο, κουμάρι—κούπα, πανέρι, σκοντέλι, σοῦβλα, φλασκί, φοῦρνος, χουλιάρι.— Μαγειρική: λαρδί, λουκάνικο, φάβα.— Ἰματισμός: βράκα, κάπα, κουκούλα, μανίκι, μαντίλι, πανί, πουκάμισο, φασκιά.— Στρατός: ἄρματα, βίγλα, βούκινο, κάμπος, κάστρο, καβαλάρης, σαῖτα, φλάμπουρο, φουσατό.— Ναυτική ζωή: βάρκα, καρίνα, κουρσάρος, σαβούρα.— Ἐκκλησία: ἀντιμίνισ, μανουάλι, ράσο, σολέα, ρεφερενδάριος, σακελάριος, τιτουλάριος, φαιλόνιο (μοναστήρια:) ἀνόνα, μάγκιπας, πορτάρης.— Ἡμερολόγιο: δίσεχτος, κάλαντα, καλαντάρη, Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος, Ἀπρίλιος κτλ.— Διάφορα ἄλλα οὐσιαστικά: βούλα, ἴσκα, καπίστρη, λουρί, κούνια, παλάτι, πονγκί, ρήγας, σαπούνη, σέλα, σκούπα, σπίτι, σιράτα, ταβέρνα, τσεκούρι, φούρκα, στάβλος, τρουῖλος.— Ἐπίθετα: ἄσπρος, βαρβάτος, δίσεχτος (ἀρχικὰ βίσεχτος), μαῦρος.— Ρήματα: ἀκουμπῶ, διαφενεύω.

Μαζὶ μὲ τίς λατινικὲς λέξεις μπῆκαν στὰ ἑλληνικὰ καὶ μερικὲς καταλήξεις λατινικές, ποὺ δείχτηκαν συχνὰ γόνιμες: -άτος: φευγάτος, πιπεράτος, -άριος, -άρης: καβαλάρης, σακελάριος, -ίσιος: καμπίσιος, -ίνα: λαγίνα, -ούλι: σακούλι, -ούρα: κλεισούρα, -πούλα: βοσκοπούλα κτλ.

1. Λατινικὲς λέξεις μεταχειρίζεται λ.χ. ἤδη ὁ ἱστορικός Πολύβιος στὸ 2. αἰῶνα π.Χ. Ἡ σκάλα μνημονεύεται ἤδη στὸ 2. αἰῶνα μ.Χ. ἀπὸ τὸ λεξικογράφου Πολυδεύκη (1. 93): «ἀποβάθρα καὶ διαβάθρα, ἦν σκάλαν καλοῦσιν».

2. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸ Ρωμαϊκὸ κράτος στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ζωῆς του εἶχε τὰ λατινικὰ γλώσσα του ἐπίσημη γιὰ τὴν αὐλή, τὴ διοίκηση, τὸ στρατό, ὅλες τίς κρατικὲς λειτουργίες.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΡΩΜΑ—Ο ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΣ ΠΛΟΥΤΙΣΜΟΣ

206. Γενικά.—Ἀπὸ τῆ χριστιανικῆ ἐποχῆ, στὸ μεσαιῶνα καὶ ἀργότερα ὡς τὰ 1800 περίπου, εἶχαν οἱ Ἕλληνες σὲ διάφορες ἐποχὲς σχέσεις εἰρηνικῆς, ἐμπορικῆς, ἐποικιστικῆς κτλ., ἢ καὶ ἐχθρικές, πολεμικῆς μὲ διάφορους λαοὺς ποὺ πέρασαν ἢ καὶ ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν ἑλληνικὴ γῆ. Ἀπὸ τὶς σχέσεις αὐτὲς ἔμειναν συχνὰ ἴχνη ὡς τὴ σημερινὴ γλῶσσα, ὅπως μὲ ὅμοιο τρόπο δέχτηκαν καὶ οἱ ξένες γλῶσσες τὴν ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς, συχνὰ πολὺ μεγαλύτερη. Τέτοιες λέξεις εἶναι :

207. Α) Λέξεις ἀπὸ τὶς βαλκανικῆς γλῶσσες.—Σὲ διάφορες ἐποχὲς πῆρε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα μερικῆς λέξεις ἀπὸ τὶς γλῶσσες τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ποὺ ἦρθαν σ' ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἕλληνας.

Λέξεις σλαβικῆς.—Αὐτὲς εἶναι ἐλάχιστες, σχετικῆς ἰδίως μ' ἔννοιες τῆς καθημερινῆς ἀγροτικῆς ζωῆς: *βεβερίτσα* (σκίουρος), *γουστέρα* (σαύρα), *κοτίτσι*, *κουνάβι*, *μουντός*, *μπομπότα*, *ντόμπρος*, *παγάνα*, *πέστροφα*, *ροῦχο*, *σανός*, *οβάρνα*, *σαντίλα*, *τσέλιγκας*, *τούκα*.

Περὶσσότερες εἶναι οἱ τοπωνυμίες: *Ἀράχοβα* (Καρυδιά), *Βελαόρα* (Ἀσπροβούνι), *Γαρθίκι* (Καστράκι), *Γρεβενά* (Κορυφογραμμὴ ὀδοντωτῆ), *Ζαγόρι* (πίσω ἀπὸ τὸ βουνό), *Νεζερός* (Λίμνη), *Ὀστροβο* (Νησί), *Τύρναβος* (Ἀγκαθερό), *Χαρβάτι* (Κροάτης), *Χελμός* (Ὄρος) κτλ.

Στὸν τελευταῖο αἰῶνα πολιτογραφήθηκαν καὶ μερικῆς λέξεις ἀπὸ τὰ ρωσικά γιὰ ξένες συνήθως ἔννοιες: *κροῦτο*, *οὐκάζιο*, *ροῦβλι*, *σαμοβάρι*, *στέπα*, *τσάι*.

Λέξεις βλάχικες.—Ἡ συμβίωση μὲ τοὺς Βλάχους, ἃν καὶ πολὺ παλιά, δὲν ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ μποῦν στὴν κοινὴ γλῶσσα παρὰ πολὺ λίγες μόνο λέξεις, ἀπὸ τὴν ποιμενικὴ προπάντων ζωή: *μανούρι*, *μπομπουόκι*, *σαρμανίτσα* (λίκνο), *σεγκούνα*, *στουρνάρι*.

Λέξεις ἀρβαντικῆς.—Οἱ Ἀρβανίτες, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα πρὶν ἀκόμη πέση ἡ Πόλη, ἄφησαν καὶ αὐτοὶ ἐλάχιστες λέξεις στὰ ἑλληνικά, μαζί μὲ μερικῆς τοπωνυμίες: *βλάμης*, *γκιόνης*, *λούτσα*, *μπαμπέσης*, *μπέσα*, *πίπιζα*, *πλιάτσικο*, *φλογέρα*, *Βίλια*, *Γκούρα*, *Λιότσι*, *Λιόσια*, *Μάζι*, *Μαλεβός*, *Μενίχι*, *Σούλι*, *Τατόι* κτλ.

208. Β) Λέξεις ἰταλικῆς.—Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Ἰταλοὺς, ἐμπορικὴ, πολιτικὴ, πνευματικὴ, καὶ ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὴ γλῶσσα τους, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὶς σταυροφορίες, συνεχίστηκε ὡς τὰ χρόνια τῆς τουρ-

κοκρατίας, στις βενετοκρατημένες ιδίως ἐπαρχίες, ἀλλὰ δὲν ἔλειψε οὔτε στὸν τελευταῖο αἰῶνα.

Ναυτική ζωή: ἀβραία, κάβος, καπετάνιος, κάργα, λεβάντες, μαϊνάρω, μαϊστρος, μοῦτσος, μπούσουλας, σαλπάρω, τραμοντάνα, φουρτούνα κτλ.—Ίματισμός: βέλο, βελούδο, κάλτσα, καπέλο, κουβέρτα, πανταλόνι, φανέλα κτλ.—Ἐπαγγέλματα, ἐργαλεῖα κτλ.: καμαρότος, μαραγκός, βαρέλι, βίδα, γάντζος, λίμα, ρόδα, σιλιέτο, φαλτσέτα.—Νοικοκυριό: βάζο, καρέκλα, καναπές, κάσα, κασέλα, κατσαρόλα, λάμπα, λουκέτο, λοῦστρο, μαστέλο, μπαστούνι, μπουκάλι, πολυθρόνα, πιάτο κτλ.—Ζῶα: μπακαλιάρος, μπαρμπούνι, μπεκάτσα, σαρδέλα.—Φυτά: ἀντίδι, βανίλια, βιόλα, γαρίφαλο, μπιζέλι, πατάτα, φράουλα.—Φαγώσιμα καὶ μαγειρική: βιδέλο, κομπόστα, κουφέτο, λαζάνια, μακαρόνια, μπριζόλα, σαλάτα, σούπα κτλ.—Μουσική: βιολί, ὄπερα, τενόρος κτλ.—Διάφορα: ἄσος, μπιλιάρδο, μπόμπα, πεσί, ρόκα, τάλιρο, φέτα—κουμπάρος, μπάρμπας, φρέσκος.

209. Γ) Λέξεις τούρκικες.—Ἡ ἐπίδραση ἀπὸ τὰ τούρκικα δυνάμωσε ἀπὸ τότε πού καταλύθηκε τὸ βυζαντινὸ κράτος καὶ ὁ ἑλληνισμὸς τουρκοκρατήθηκε. Μὲ τὴ σύσταση ὅμως πάλι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ ἐπίδραση αὐτὴ ὄχι μόνον ἀτόνησε ἀλλὰ καὶ περιορίστηκε σημαντικά, ὅπως ἦταν καὶ φυσικό. Οἱ τούρκικες λέξεις πού μπῆκαν στὰ ἑλληνικά ἀνήκουν ἰδίως σ' ἔννοιες τῆς καθημερινῆς καὶ τῆς δημόσιας ζωῆς.

Μαγειρική: γιαούρτι, γιανί, γιουβέτσι, καπαμάς, καταίφι, κεφτές, κουραμπιές, λουκουμάς, λουκούμι, μεζές, μπακλαβάς, μπουρέκι, μπελτές, ντολμάς, πιλάφι, χαλβάς.—Σκευὴ καὶ ἐπιπλα: καζάνι, καπάκι, κουβάς, μασιά, μπρῖκι, σουγιάς, σοφράς, φλιτζάνι.—Ίματισμός: γελέκο, παπούτσι, τσέπη, χασές.—Σπίτι: καφάσι, ταβάνι, τζάκι, τζάμι, χαγιατί.—Δημόσια ζωή: βιλαέτι, ἱμάμης, μιναρές, καδής, μουφτής, θράμι, ὀκά, παράς, φετφάς.—Φυτική ζωή: γιασεμί, καϊσί, καρπούζι, μενεξές.—Ἐπαγγέλματα: καφετζής, μανάβης, σαράφης, τεγκετζής.—Στρατιωτικὰ εἶδη: μαρούτι, τουφέκι.—Διάφορα: ἄχι, καϊκι, κάλφας, κέφι, μουσαβίρης, ναργιλές, τενεκές.

210. Δ) Λέξεις ἀραβικές.—Μὲ τοὺς Ἄραβες δὲν ἤρθαν οἱ Ἕλληνες συνήθως σὲ ἄμεση εἰρηνικὴ ἐπαφή, καὶ οἱ λίγες σχετικὰ ἀραβικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικά μπῆκαν τὸ περισσότερο ἀπὸ τὰ τούρκικα, τὰ ἰταλικά ἢ τὸν τελευταῖο αἰῶνα, ὡς λόγιες, ἀπὸ τὶς νεώτερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες:

ἄλκαλι, ἀλγεβρα, ἀτλάζι, βεζίρης, ἐλιξίριο, ἐμίρης, ζενίθ, καραμέλα, καφές, κουλουβάχατα, μαγαζί, μαϊμού, μαμελοῦκος, μαούνα, μασκαράς, μούμια, μουσαμάς, μπάμια, νεράντζι, μπουρνούζι, ροζακί, σιρόκος, σιρόπι, σκάκι, σουλτάνος, φακίρης, φελάχος, φέσι, χαρέμι.

Ἀπὸ τὰ τούρκικα ἔρχονται στὰ ἑλληνικά καὶ μερικὲς λέξεις περσικῆς καταγωγῆς καθὼς δερβίσης, καραβάνι, κιάσκι, μελιτζάνα, τσακάλι, χουρμάς.

211. *Οι ξένες λέξεις τῶν δύο στρωμάτων. Γνωρίσματα.*—

*Ανάμεσα στις λέξεις πού μπῆκαν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς τοὺς πρῶτους μεταχριστιανικοὺς αἰῶνες καὶ ἐκεῖνες πού μπῆκαν στὰ μεσαιωνικὰ χρόνια ἢ ἀργότερα δὲν ὑπάρχει, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς γλῶσσας πού τις δέχτηκε, βασικὴ διαφορά, παρὰ μόνο πὼς οἱ πρῶτες, ὅσες διατηρήθηκαν, ἔγιναν συνήθως πανελλήνιες, ἐνῶ οἱ δεύτερες, καὶ ἂν ἀκόμη ἀνήκουν στὴν κοινὴ, δὲ συνηθίζονται πάντοτε ἀπ' ὅλους.

*Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο αὐτὲς κατηγορίες ἔχουν κοινὸ γνωρίσμα, πού τις ξεχωρίζει συχνὰ ἀπὸ τις νεώτερες ξένες λέξεις, πὼς ἦταν ἐξαρχῆς καὶ εἶναι λαϊκῆς, καὶ ὅτι μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων ἐξελληνίστηκαν, κανόνιστηκαν κατὰ τις ἄλλες ἑλληνικὲς λέξεις, φωνητικὰ καὶ μορφολογικά, πῆραν δηλαδὴ τὴν ἐξωτερικὴ ἑλληνικὴ μορφή καὶ τὴν ἑλληνικὴ κλίση (λ.χ. ὁ πασὰς κλίνεται καθὼς ὁ ἀλευράς, ἡ σκάλα καθὼς ἡ πλάκα καὶ τὸ μπαγιατεύω καθὼς τὸ μαζεύω).

Ἡ ἀφομοίωση ὅμως στάθηκε καὶ βαθύτερη, ἐσωτερικότερη, ἀφοῦ σὰν τις ἄλλες ἑλληνικὲς σχημάτισαν παράγωγα καὶ σύνθετα (), χρησιμοποιοῦνται σὲ μεταφορῆς, παροιμίαι κτλ. (**) καὶ συχνότατα πλούτισαν τὴ γλῶσσα (**).

*Ὅλοι ὅσοι τις μεταχειρίζομαστε, ὅσοι δὲν ἔχομε κάμει ἰδιαίτερες γλωσσικὲς σπουδές, ἢ καὶ ἂν ἀκόμη ξέρουμε τις ξένες γλῶσσες πού μᾶς τις ἔδωσαν, δὲν αἰσθανόμαστε ἀκούοντάς τες καμιά διαφορά ἀπὸ τις ντόπιες, τις παλιότερες ἑλληνικὲς λέξεις :

... φτάνει στὴν ὄρια τὴ σπηλιά | σὲ μούλα χρυσοκάπουλη καβάλα. (Γρουπάρης)
βρυσούλα στοῦ σπιτιοῦ μας τὴν αὐλή... (Παλαμᾶς)

1. *Ἔτσι γιὰ παράδειγμα ἔχομε ἀπὸ τὴ λέξη σ κ ἄ λ α : σκαλί, σκαλάκι, σκαλίτσα, σκαλοῦνι, σκαλώνω, σκάλωμα, σκαλωσιά, ξεσκαλώνω, σκαλοκέφαλο, σκαλοπάτι, σκαλοπόδαρο* ἀπὸ τὸ φ ο ὕ ρ ν ο ς : φουρνιά, φούρναρης, φουρνάρισσα, φουρναριά, φουρνιό, φουρνάρικο, φουρνίζω, φούρνιασμα, φουρνιστός, ξεφουρνίζω, ξεφουρνισμα, ξεφουρνιστός, φουρνόπανο, φουρνόξυλο, φουρνοκόναρο.— ἀπὸ τὴ β ἰ δ α , βιδάκι, βιδίτσα, βιδώνω, βιδωτός, βιδωτήρι, βιδωμα, βιδολόγι, βιδολόγος, βιδόπρσκα, ἀβιδωτος, ξεβιδωτος, ξεβιδώνω, ξεβιδωμα.

2. Τάζει φούρνους μὲ καρβέλια, κάποιος φούρνος γρσμιστηκε, φούρνος μὴν καπνίση, εἶναι βίδα, τοῦ ἔστριψε ἡ βίδα, ξεβιδώθηκε, ξεβιδωμένο μυαλό.

3. *Ἔτσι λ.χ. πλάι στὸ ὄπλο, τεχνικὰ ὄπλα, ἀξιωματικὸς ἐνὸς ὄπλου κτλ. λέμε τουφέκι (τί ὄπλο εἶχε ; —τουφέκι), τουφεκάκι, τουφεκιά, τουφεκίζω, τουφεκισμα, λιανοτούφεκο, τουφεκόβεργα κτλ.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΡΙΤΟ ΣΤΡΩΜΑ. — ΞΕΝΕΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

212. Γενικά. — Τρίτο και τελευταῖο στρώμα ἀπὸ λέξεις ποὺ πῆρε ἡ γλώσσα μας ἀποτελοῦν ἐκεῖνες ποὺ ἄρχισαν νὰ μπαίνουν σ' αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ περίπου τοῦ περασμένου αἰῶνα. Αὐτὲς εἶναι: α) **ξένες λέξεις** καὶ β) **λόγιες λέξεις**.

Α.—Ξένες λέξεις

213. Στὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια ἡ στενώτερη ἐπαφὴ τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴ Δύση καὶ ἡ πολλαπλὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς της, ἡ ἐκπολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ, εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ μποῦν στὴ νέα γλώσσα ἄφθονες λέξεις ἀπὸ τὶς γλώσσες τῶν μεγάλων πολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἰδίως ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ἢ μέσο τῶν γαλλικῶν.

Οἱ λέξεις αὐτές, ἀντίθετα ἀπὸ τὶς παλιότερες, συχνὰ δὲν τρίφτηκαν ἀρκετὰ στὴ λαϊκὴ γλώσσα καὶ δὲν κανονίστηκαν φωνητικὰ καὶ μορφολογικά (*). Ἔγιναν ἄλλωστε συνήθως γνωστὲς ἀπὸ τὶς ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις καὶ τοὺς λογίους* συχνὰ μάλιστα, μὲ τὸ νὰ ἐκφράζουν ἀνώτερες ἔννοιες πολιτισμοῦ, ὄρους ἐπιστημονικοὺς ἢ τεχνικοὺς, περιορίστηκαν σὲ μικρὸ κύκλο εἰδικῶν (ἔτσι ἔχομε λ.χ. ὄρους ἀστρονομικοὺς καθὼς *ναδίρ*, *χημικοὺς* καθὼς *τελούριο* κτλ.).

214. Λέξεις γαλλικῆς. — Γιὰ ἔννοιες πολιτισμοῦ ἐξωτερικοῦ, ὕλικου, τεχνικοῦ (ἰματισμό, μόδα, εἶδη πολυτέλειας, φαγώσιμα κτλ.): *ζακέτα*, *κορσές*, *μανσόν(ι)*, *μπλούζα*, *μπολερό*, *τρικὸ*, *φιλντεκὸς** *κολόνια*, *πούδρα** *μαγιονέζα*, *λικέρ*, *πατέ*, *σαντιγί*, *τρούφα*, *φοντάν** *ιερμπουσόνι** *βάλς*, *βαριστέ*, *πανσιόν(α)*, *ρεκλάμα* κτλ. Γιὰ ἔννοιες ἀνώτερου πολιτισμοῦ: *ἱμπερσιονισμός*, *ρομαντισμός*, *ἄλτροιστής*, *ἰνστιτούτο*, *σανατόριο*, *ἀεροπλάνο*, *ράδιο* κτλ.

Λέξεις ἀγγλικῆς (ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19. αἰ., συνήθως μέσο τῶν γαλλικῶν). — *βαγόνι*, *γαλόνι*, *καμπίνα*, *λιντοτυπία*, *μπιφτέκι*, *πικνίκ*, *ρεκόρ*, *ροῦμι*, *ρο-*

1. Ἔτσι λ.χ. οἱ λέξεις καθὼς *κόκ*, *τένις*, *φοντάν* (καὶ ὄχι *φοντάνι*, ἐνῶ τὸ παλιότερο τούρκικο *χάν* ἔγινε *χάνι*). Λέγονται ὁμως, συμμορφωμένες στὴ λαϊκὴ γλώσσα, λέξεις καθὼς *πουρές*, *ιερμπουσόνι*, *σαμπρέλα* (γαλλ. *chambre à air* ὁ ἀεροθάλαμος στὶς ρόδες τῶν αὐτοκινήτων).

σμίφ, σάντουιτς· σάλι, σμόκιν, σπόρ, στόπ, τένις, τουρισμός, τράμ, φανέλα, φουτμπόλ, χιούμορ.

Λέξεις γερμανικής καταγωγής (ἔμμεσα ἀπὸ ἄλλες γλώσσες).—βερμούτ, ὀβούζι, οὐλάνοσ, ποτάσα, τάλιρο, τσίγκοσ.

215. Ἀνασκόπησις.—Ἐν δὲν ἀποβλέψωμε στὴ γλῶσσα ἀπ' ὅπου πήραμε μιὰ λέξη παρὰ στὴν ἀρχικὴ, ποὺ ἦταν ἡ πρώτη τῆσ πατρίδα, ἔχομε σήμερα στὰ ἑλληνικὰ λέξεις ἀπὸ πλῆθος γλώσσες καὶ σχεδὸν ἀπὸ κάθε μέροσ τοῦ κόσμου. Ἔτσι εἶναι :

πόλκα πολωνικὴ λέξη, οὐσάροσ οὐγγρικὴ, βάρδοσ, κάρο κελτικέσ, σερναδά Ισπανικὴ, βεγγαλικό, παγόδα, παρίας, πούντσι, ρύζι, τσακάλι Ινδικέσ, τσάι κινέζικη, μαμουθ λέξη τῶν κατοίκων τῆσ Σιβηρίας, γουταπέγκα, οὐραγκουτάγκοσ, μαλαίικεσ, γόμα (κόμμι), ὄσση, πυραμίδα αἰγυπτιακέσ, μπανάνα, χιμπαντζήσ, λέξεις τῆσ Γουινέασ στὸ Κόγκο τῆσ Ἀφρικῆσ, κακάο, σοκολάτα, ντομάτα μεξικάνικεσ, κινίνο βραζιλιάνικη, ἀνανάσ περουνβιάνικη, ἀπάχησ ὄνομα φυλῆσ Ἰνδιάνων στὴ Β. Ἀμερικὴ, κανίβαλοσ λέξη τῶν ἀνθρωποφάγων τοῦ Καραϊβικοῦ πελάγουσ, ταμποῦ πολυνησιακὴ.

216.—Λέξεις ξένεσ ἑλληνικῆσ καταγωγῆσ.—Ἀνάμεσα στίσ λέξεις ποὺ ἤρθαν στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τίσ ξένεσ γλώσσες ἀξίζει νὰ ξεχωριστοῦν ἐκεῖνεσ ποὺ ἦταν καὶ στίσ ξένεσ γλώσσες ξένεσ καὶ τοὺσ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ (τ' ἀρχαῖα ἢ τὰ μεσαιωνικά). Ἔτσι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λέξη *καμάρα*, ποὺ τὴν πήραν τὰ λατινικά, ξαναγύρισε στὰ ἑλληνικὰ με ἀλλαγμένη τὴ μορφή καὶ τὴ σημασία ὡσ *κάμαρα* (*κάμερη* κτλ.). Ἡ ἴδια ὄμωσ λέξη μπῆκε ἀπὸ τὰ λατινικά σὲ διάφορεσ εὐρωπαϊκέσ γλώσσες, ὅπου πάλι ἄλλαξε μορφή καὶ σημασία, καὶ ἔτσι ξαναεἶπαμε καὶ ἐμεῖσ *καμαρότοσ*, *καμαριέρα* ἀπὸ τὰ Ἰταλικά, *καμαρίλα* ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά.

Ὅμοιεσ ταξιδευτρεσ λέξεισ ἑλληνικῆσ καταγωγῆσ εἶναι στὴ γλῶσσα μασ πολλέσ: Τὸ *βάγκα* (ἀρχ. *βᾶρισ*), *καλαμάρι* (*κάλαμοσ*), ποὺ ξαναγύρισαν σ' ἐμαῖσ ἀπὸ τὰ λατινικά. Τὸ *γαρίφαλο* (*καρνούφυλλον*), *γόμα* (*κόμμι*), *καναπέσ* (*κωνοπεῖον*), *κανόνι* (*κάννα*), *καπειάνιοσ* (*κατ' ἐπάνω*), *κορδόνι* (*χορδή*), *μπάνιο* (*βαλανεῖον*), *πίτα* (*πηκτὴ*), *τσουρμο* (*κέλευσμα*, ὄρ. ναυτ.), ποὺ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πήγαν στὰ λατινικά, ἀπὸ αὐτὰ στὰ Ἰταλικά καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξαναγύρισαν στὰ ἑλληνικά. Ἡ *μαρμελάδα* (*μελίμηλον*), ἀπὸ τὰ λατινικά καὶ τὰ πορτογαλικά. Τὸ *λιμάνι* (*λιμένασ*), *τεφερί* (*διφθέρα*), *φουντούκι* (*κάρυον ποντικόν*), ἀπὸ τὰ τούρκικα κτλ. Τὸ *ἀμάλαμα* (*μάλαγμα*), *καράτι* (*κεράτιον*), ἀπὸ τ' ἀραβικά.

217. Δέξεισ ἑλληνικέσ στὴ θέση τῶν ξενικῶν.—Δὲν εἶναι ἀπα-

ραίτητο ἢ κάθε ξένη ἔννοια πού μᾶς γίνεται γνωστή νὰ ὀνομάζεται μὲ τὴν ξένη τῆς ὀνομασία, οὔτε, ὅπως κάνουν μερικοί, εἶναι σωστὸ μιλώντας ν' ἀνακατώνωμε χωρὶς ἀνάγκη λέξεις ξένες καὶ μάλιστα μὲ μορφὴ ξενικὴ καὶ ἀκανόνιστη (λ.χ. *ροζ, μεροί*).

Ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις πού δὲν πρόφτασαν νὰ γενικευτοῦν καὶ νὰ γίνουν κοινὲς λαϊκὲς, ὅσο ἐγκαιρότερα γίνεται ἡ προσπάθεια τοῦ ἑλληνισμοῦ τόσο εὐκολώτερα μπορεῖ νὰ πάρῃ τὴ θέση τῆς ξένης μιὰ ἑλληνικὴ, φτάνει μόνο νὰ εἶναι αὐτὴ κατάλληλη, εὐήχη, σύντομη, εὐκολονόγη, ἔτσι πού νὰ ζωντανέψῃ τὴν ἔννοια χωρὶς προσπάθεια. Κακὴ εἶναι καὶ ἡ συνήθεια νὰ βραφτίζωνται τὰ παιδιὰ μὲ ὀνόματα ξενικά.

B.— Λόγιες λέξεις

218. Λαϊκὲς λέξεις καὶ λόγιες λέξεις.— Στὶς λέξεις τῆς γλώσσας μας μποροῦμε νὰ ξεχωρίσωμε δύο εἶδη: α) τὶς *λαϊκὲς λέξεις* καὶ β) τὶς *λόγιες λέξεις*.

Λαϊκὲς λέξεις εἶναι οἱ λέξεις πού εἶδαμε ὡς ἐδῶ, οἱ λέξεις τῆς παλιᾶς κληρονομιάς, πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα καὶ ὅσες ἄλλες πολιτογραφήθηκαν στὴ γλώσσα μας ἀργότερα ἀπὸ ξένες γλώσσες (βλ. παραπ. σελ. 91 - 98). Ὀνομάζονται λαϊκὲς, ἐπειδὴ ἦταν ἐξαρχῆς λαϊκὲς ἢ τὶς καθιέρωσε συνήθως ὁ λαός.

Πλαί ὅμως σ' αὐτὲς ὑπάρχουν καὶ ἄλλες πολλές, πού μπῆκαν στὴ γλώσσα μας τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενήντα χρόνια παράλληλα μὲ τὶς ἐκπολιτιστικὲς προσπάθειες τῶν λογίων, γιὰ νὰ ἐκφράσουν ὅλες τὶς ἔννοιες τῆς παιδείας, τῶν ἐπιστημῶν (ιατρικὴ, νομικά, φυσικὲς ἐπιστῆμες, φιλοσοφία κτλ.), τῶν τεχνῶν, ὀλόκληρου τοῦ ἀνώτερου πολιτισμοῦ, πού ἔλειπαν ὡς τότε καὶ φυσικὰ δὲν εἶχε παρουσιαστῆ ἡ ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν ἀντίστοιχες λέξεις. Οἱ λέξεις αὐτὲς χρησιμοποιήθηκαν στὴν ἀρχὴ ἀπὸ συγγραφεῖς καὶ λογίους· γι' αὐτὸ ὀνομάζονται *λόγιες λέξεις*: *Ἀκαδημία, γυμνάσιο, ἐφέτης, ρυμοτομῶ, τηλέφωνο, φωτογραφία, ὠδεῖο* κτλ.

219. Οἱ λόγιες λέξεις εἶναι ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴ τους δύο εἰδῶν: α) *ἀρχαῖες λέξεις* καὶ β) *νεόπλαστες ἢ νεολογισμοί*.

Λόγιες ἀρχαῖες λέξεις εἶναι ἀρχαῖες λέξεις πού δὲν ἔφτασαν στὴ σημερινὴ μας γλώσσα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, καθὼς

οί λαϊκές, παρὰ εἶχαν χαθῆ ἀπὸ τὴν ὀμιλία γιὰ αἰῶνες πολλοὺς καὶ ξαναχρησιμοποιήθηκαν πολὺ ἀργότερα: ἀνακωχή, ἀνυπόκριτος, δραστικός, καθηγητής, κατάστημα, μητρικός, ξενοδοχεῖο, συμβόλαιο (*).

Λόγιες νεόπλαστες λέξεις ἢ νεολογισμοὶ εἶναι λέξεις πού δὲ λέγονταν στὴν ἀρχαία γλῶσσα, παρὰ τὶς ἔπλασαν οἱ λόγιοι ὅταν τὶς χρειάστηκαν, ἀπὸ λέξεις ἀρχαῖες ἢ ἀπὸ στοιχεῖα τους: αἰσιοδοξία, ἀνυπολόγιστος, ἀστεροσκοπεῖο, βαθμολογῶ, βασιζῶ, γραμματολογία, δημοσιογράφος, δρομολόγιο, ἐκλαϊκέυω, ἐλαττώματικός, εὐρετήριο, οἰκογένεια, οὐσιαστικό, προσγειώνομαι, προσωρινός, πυροσβέστης, συγκεντρώνω, ταχυδρομεῖο, χωροφυλακὴ κτλ. (*).

220. Οἱ λόγιες αὐτὲς λέξεις, ἰδίως οἱ νεόπλαστες, εἶναι ἀφθονώτατες στὴ γλῶσσα μας, καθὼς καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες. Εἶναι κύριο συστατικὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου καὶ σημαντικὸ στοιχεῖο τῆς νέας γλώσσας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ τελευταίου αἰῶνα (**).

221. Διαφορὰ τῶν λόγιων ἀπὸ τὶς λαϊκὲς λέξεις.— Ἀντίθετα μὲ τὶς λαϊκὲς λέξεις, πού συχνὰ ἄλλαξαν μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων ὡς πρὸς τὴ φωνητικὴ τους μορφὴ (*μυῖα* — *μύγα*) ἢ ὡς πρὸς τὴ σημασία τους (*πετεινὸς* πουλὶ — *κόκορας*), οἱ λόγιες μοιάζουν ἔξωτερικὰ περισσότερο μὲ τὶς ἀρχαῖες λέξεις καὶ γράφονται τὸ ἴδιο. Μόνο ἢ κατάληξή τους συμμορφώθηκε συνήθως μὲ τὴ νέα κλίση: *εἰσιτήριο* (ἀρχ. *εἰσιτήριον*), *δεκανέας* (ἀρχ. *δεκανεύς*), *κοινότητα* (ἀρχ.

1. Μερικὲς λόγιες λέξεις δὲν ἦταν ἀρχαῖες ἐλληνικὲς παρὰ μεσαιωνικὲς, καθὼς λ.χ. *δικηγόρος*, *πεζοδρόμιο* (ἀγώνας δρόμου).

2. Μερικὲς ἀπὸ τὶς νεόπλαστες αὐτὲς λέξεις, καθὼς *βαρόμετρο*, *δυναμίτης*, *ελαστικός*, *ἠλεκτρισμός*, *τηλεπάθεια*, *φωτογραφία* κτλ., πλάστηκαν ἀπὸ ξένους ἐπιστήμονες ἢ λόγιους στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα ἀπὸ στοιχεῖα τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ ἔπειτα τὶς πήραμε ἐμεῖς.

3. Πολλὲς ἔννοιες γιὰ τὶς ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν λόγιες λέξεις θὰ μπορούσε νὰ εἶχαν ἐκφραστῆ καὶ μὲ τὰ φραστικὰ μέσα τῆς νέας γλώσσας, δηλαδή μὲ λέξεις λαϊκὲς ἢ παράγωγά τους (*νεολογισμοὶ δημοικοί*). Τὴν ἐποχὴ ὁμως πού οἱ λόγιοι ζητοῦσαν ν' ἀντικαταστήσουν συστηματικὰ κάθε νέα λέξη μὲ τὴν ἀντίστοιχὴ ἀρχαία (λ.χ. τὸ *νερό* μὲ τὸ *ὕδωρ*) ἔγινε κατάχρηση καὶ ὡς πρὸς αὐτό, καὶ ἔτσι ἔγινε ἀποκλειστικὴ προσφυγὴ στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς, γιὰ λέξεις πού δὲν ἦταν πάντοτε ἀναγκαῖες. Αὐτὲς ζημίωσαν συχνὰ τὴν ὁμοιογένεια τῆς νέας γλώσσας, σὲ πολλὰς ὁμως ἄλλες περιπτώσεις μεγάλωσαν τὸ λεξιλογικὸ της πλοῦτο καὶ τὴν ἐκφραστικότητά της.

κοινότης). Οἱ λόγιες λέξεις μποροῦν νὰ ἔχουν τὴν ἴδια σημασία πού εἶχαν καὶ στ' ἀρχαία ἑλληνικά : *εἰσιτήριον*, *ξενοδοχεῖον*, συχνὰ ὅμως εἶναι ἡ σημασία τους διαφορετικὴ (223).

Οἱ διαφορῆς πού παρουσιάζουν οἱ λόγιες λέξεις ἀπὸ τῆς κληρονομημένης λαϊκῆς φαίνονται καλύτερα στὴν περίπτωσι πού ἔχομε τὴν ἴδια λέξη καὶ μποροῦμε νὰ δοῦμε τί ἔγινε ὅταν τὴν κληρονομήσαμε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἀπὸ πατέρα σὲ παιδί, καὶ τί εἶναι ὅταν τὴν πήραμε ἀπευθείας ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλῶσσα σὰ λόγια. Ἔτσι ἔχομε:

222. Α. — Διαφορὰ μόνον στὴ σημασία. — Συχνὰ δώσαμε σὲ μιὰ κληρονομημένη λαϊκὴ λέξη μιὰ ἀρχαία σημασία. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ δὲν ἔχομε κἀν δυὸ λέξεις, οὔτε καὶ μιλοῦμε γιὰ λαϊκὴ καὶ γιὰ λόγια λέξη. Ἔχομε τὴν ἴδια σημερινὴ λέξη, πού τῆς δώσαμε κοντὰ στὴ νέα τῆς καὶ μιὰ ἀρχαία σημασία.

Λαϊκὴ σημασία

Δόγια σημασία

<i>μοίρα</i>	ἡ τύχη, τὸ πεπρωμένο	τὸ μερίδιον, λ.χ. ἡ νόμιμη μοίρα (1)
<i>παιδεύω</i>	βασανίζω	ἀνατρέφω, μορφώνω, ἐκπαιδεύω
<i>χορὸς</i>	τὸ νὰ χορεύη κανεὶς (κρητικὸς χορὸς, καλαματιανὸς)	ὁμάδα τραγουδιστῶν (ἀρχ. δράματος, χορικὸ).

223. Παρατήρησι. — Συχνὰ οἱ σημασίαι πού δώσαμε στῆς ἀρχαίαις λόγιαι λέξεις δὲν ἦταν οἱ ἀρχαίαι, πού δὲ μᾶς χρειάζονταν, παρὰ ἄλλαι, εὐρωπαϊκῆς. Ἡ λέξη λ.χ. *γυμνάσιον*, πού σημαίνει ἀνώτερον σχολεῖον, ἔχει σημασία νεώτερη εὐρωπαϊκὴ στὴν ἀρχαία γλῶσσα σήμαινε τὸ μέρος ὅπου γυμνάζονταν γυμνοί. Ἡ λέξη *ὑπουργός* σήμαινε στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἐκείνον πού δουλεύει σάν ὑποταχτικὸς ἐνὸς ἄλλου (ἡ σημασία αὐτὴ διατηρήθηκε στὴ λαϊκὴ γλῶσσα στὴ λέξη *πυργός*, ὅπως λένε σὲ πολλὰ μέρη τὸ βοηθὸ τοῦ χτιστοῦ), ἐνῶ σήμερον λέμε *ὑπουργός* γιὰ τὸν προϊστάμενον στὸ ὑπουργεῖον καὶ ἀνώτατον διοικητικὸν λειτουργόν.

224. Β. — Διαφορὰ στὴ φωνητικὴ μορφὴ. Παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι. — Ὑπάρχουν περιπτώσεις πού μεταχειριζόμεσθα παράλληλα δυὸ λέξεις, ἀντίστοιχαι, τῆ μιὰ κληρονομημένη λαϊκὴ καὶ τὴν ἄλλη λόγια, διαφορετικῆς μεταξὺ τους στὸ φωνητικὸν τύπον. Οἱ δυὸ αὐτοὶ διαφορετικοὶ τύποι πού ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχαία λέξη λέγονται **παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι** : *ἐκκλησιὰ* ἀλλὰ καὶ *ἐκκλησία* (2). Ἀνάλογα εἶναι :

1. Στὴ λαϊκὴ γλῶσσα λέμε καὶ *μοιράδι* στὴν ἴδια σημασία.

2. Ἀνάλογαι διαφορῆς παρουσιάζουν καὶ τὰ σύνθετα *κακογλωσσία* - *διγλωσσία*, *πολυγλωσσία* : *δικολογία* - *κακολογία*, *προχειρολογία* κτλ.

ἀρὺς	ἀραιός	θειός	θεῖος
γενιά	γενεά	λευτεριά	ἐλευθερία
γκόρφι	ἐγκόλπιο	μπόλι	ἐμβόλιο
γνωριμιά	γνωριμία	παρηγοριά	παρηγορία
ζημιά	ζημία	σκολειό	σχολεῖο (¹)

225. Διαφορὰ φωνητική στὰ παράγωγα.—Ἡ διαφορὰ στὴ φωνητικὴ μορφή ἀπλώνεται συχνὰ καὶ στὰ παράγωγα. Ἔτσι λέμε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος: κρούσταλλο—κρουσταλλιᾶζω—κρουστάλλιασμα—κρουσταλλένιος, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο: κρούσταλλο—κρουσταλλώνω—κρουστάλλωμα—κρουστάλλωση—κρουτάλλινος.

226. Εἰδικότερα ἢ διαφορὰ τῶν φωνητικῶν τύπων παρουσιάζεται: α) ἤδη στὶς λαϊκὲς λέξεις, ἀνάμεσα στὴν ἀρχικὴ καὶ τὰ παράγωγά της, β) ἀνάμεσα στὶς κληρονομημένες καὶ τῇ λόγια λέξη μὲ τὰ παράγωγά της, καὶ γ) μόνο στὰ λόγια παράγωγα (ὅταν δὲ συνηθίζεται ἡ ἀρχικὴ λέξη τῶν λόγιων παραγῶγων).

Ἔτσι λέμε:	ἀλλὰ καὶ
A) <i>λιακωτό, λιοπύρι</i>	<i>ἤλιος - ἡλιοστάσιο</i>
<i>λιόλαδο, λιοτριβειό, λιοστάσι (ἐλαιώνας)</i>	<i>ἐλιά - ἐλαιογραφία, ἐλαιοπαραγωγός, ἐλαιοχρωματισμός, ἐλαιώνας, πετρέλαιο.</i>
B) <i>δίκιο</i>	<i>δίκαιο, δικαιοσύνη, δικαίωνω, δικαιοῦχος, δικαιοδοσία</i>
<i>θηριό</i>	<i>θηρίο, θηριοδραμαστής, θηριστροφεῖο, ἀποθηρίωση</i>
<i>κορφή, κορφοβούνι, κορφολόγος, κορφολογῶ, κορφοφύλλο, κατάκορφα, κολοκυνθοκορφάδες</i>	<i>κορυφή, κορυφώνω, κορύφωμα, ἀποκορύφωση, κορυφογραμμὴ, κατακόρυφα</i>
<i>νιός, νιόγαμπρος, νιόνυφη, νιόπαντρος, ξανανιώνω, ξανάνιωμα</i>	<i>νέος, ἀνανεώνω, ἀνανέωση, νεογέννητος, νεοελληνικός, νεόπλουτος, νεοσύλληχτος, νεοφώτιστος</i>
<i>παλιός, παλιώνω, πάλιωμα, παλιόροχο κτλ.</i>	<i>παλαιός, παλαιογραφία, παλαιοντολογία, παλαιοπωλεῖο κτλ.</i>
Γ) <i>κουφός, κουφαμάρα, κουφίζω, (ξε)κουφαίνω</i>	<i>κωφάλαλος, ὑπόκωφος</i>
<i>μιλῶ, παραμιλῶ</i>	<i>συνομιλῶ</i>

1. Οἱ διπλοτυπίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι σχετικὰ λίγες. Ὅπου καθιερώθηκαν οἱ λόγιοι φωνητικοὶ τύποι περιορίστηκαν οἱ λαϊκοὶ στὴ λαϊκότερη καὶ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα: *λειτουργία - λειτουργιά, Ἐβραῖος - Ὀβριός, ὠραῖος - ὄριος*. Ἀνάλογα εἶναι τὰ λαϊκὰ ἀπαρχαιωμένα *Ἀνάπλι - Ναύπλιο, Ἐπαχτος - Ναύπακτος*. Σὲ μερικὲς περιστάσεις οἱ λόγιοι τύποι ἀκολουθοῦν διαφορητικὴ κλίση, ὅπως στὸ *ἀρὺς-ἀραιός, Σκιάθο-Σκιάθος, Χιῶ-Χίος*.

ρουφῶ, ρουφηχτός, ρούφηγμα, ρουφξιά, ἀναρουφῶ

χέρι, χεράκι, χερούλι, χερακῶνα, ἀπλοχεριά, χεροδύναμος, χεροπιαστός, χεροπόδαρα, καλοπίχερος, σκορποχέρης, τρυποχέρης

ἀπορροφῶ, ἀπορρόφηση

ἀποχειροβίτος, ἀχειροποίητος, διαχειρίζομαι, διαχειριστής κτλ., ἐγχειρίζω, ἐπιχειρῶ, ἐπιχείρηση, ἐπιχείρημα κτλ., μεταχειρίζομαι, ἐνκολομεταχειριστός, ὑποχείριος, χειραγωγῶ, χειραφετῶ, χειρίζομαι κτλ., χειρόγραφο, χειρομαντεία, χειρονομῶ, χειροτονῶ, χειροῦργος κτλ., χειρωναξία.

227. Γ.—Διαφορὰ στῆ φωνητικῇ καὶ στῆ σημασίᾳ. Σημασιολογικὰ ζεύγη.—Τυχαίνει πολλὰς φορὰς οἱ παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι, ποὺ διαφέρουν στῆ φωνητικῇ, νὰ διαφέρουν καὶ στῆ σημασίᾳ. Οἱ διπλοὶ αὐτοὶ τύποι ἀποτελοῦν τότε **σημασιολογικὰ ζεύγη**, ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ δύο λέξεις τῆς ἴδιας καταγωγῆς, φωνητικὰ καὶ σημασιολογικὰ διαφορετικῆς.

ἀργαλεῖος—ἐργαλεῖο·

ἀργάζομαι—ἐργάζομαι·

ἀφεντιά—ἀνθεντία·

γωνιά—γωνία (ὄρ. γεωμετρ.)·

διακονιά—διακονία (ὄρ. ἐκκλ.)·

δουλειά—δουλεία (ὄρ. νομικός)·

ἐννοια ἐγνοια—ἐννοια (ὄρ. λογικῆς)·

ἰσιώνω—ἰσιώνω (-ομαι) κάνω ἴσο (ὄρ. γεωμετρ.)·

κόχη—κόγχη·

κοπιάζω κόπιασε—κοπιάζω κοπίασε·

κύρ, κυρὰ—κύριος, κυρία·

μαρτυριά—μαρτυρία·

μιλιά—δμιλία·

νύφη—νύμφη (ἀρχ. θεά)·

πραμάτεια—πραγματεία·

ρολόι—ὠρολόγιο (λ.χ. πρόγραμμα)·

Ρωμιός—Ρωμαῖος (¹)·

στοιχειῶ—στοιχειῶ·

τούμπανο—τύμπανο (λ.χ. τὸ ἀκουστικό)·

τραπέζι—τραπέζιο (ὄρ. γεωμ.)·

χωριῶ—χωρίο (²)·

1. Ἄλλὰ στῆ ἐκκλησιαστικῇ γλώσσᾳ ὁ Πατριάρχης στῆ Πόλῃ λέγεται ἀκόμη «Πατριάρχης τῶν Ρωμαίων», δηλ. τῶν ὀρθοδόξων.

2. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι ἀφθονώτερα ὅταν λογαριαστοῦν καὶ οἱ ποιητικῆς καὶ λαϊκότερες λέξεις: βίος (περιουσία)—βίος, ἐλικιά (κορμοστασιά)—ἡλικία, κατηγορία—κατηγορία, Ἀχαγιά (χωριῶ στῆν Αἰγιάλεια)—Ἀχαῖα. Ἄλλωστε καὶ οἱ παράλληλοι φωνητικοὶ τύποι δὲν εἶναι πάντοτε ἐντελῶς ἀντίστοιχοι γιὰ τῆ χρήση. Λ.χ. τὸ ἐκκλησία σημαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐκκλησιά (ναός), ἀλλὰ λέμε μόνο: ὀρθόδοξη ἢ ἐπισκοπιανὴ ἐκκλησία καὶ ὄχι ἐκκλησιά.

II.—Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

228. Γενικὲς ἔννοιες.— Οἱ λέξεις ποὺ ἀπαρτίζουν τὴ γλῶσσα μας δὲν εἶναι μόνο ἐκεῖνες ποὺ κληρονόμησε αὐτὴ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἢ ποὺ πῆρε ἀργότερα ἀπὸ τὶς ἄλλες γλῶσσες (ξένες λέξεις) ἢ ἀπὸ τ' ἀρχαῖα (λόγιες λέξεις). Εἶναι καὶ ἄλλες πολλές, *νέες λέξεις*, ποὺ τὴν πλούτισαν. Αὐτὲς γεννήθηκαν: α) μὲ τὴν *ὀνοματοποιία*, β) μὲ τὴν *ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἴδους*, ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνομαστῇ *καταχρηστικὴ παραγωγὴ*, γ) μὲ τὴν *παραγωγὴ* καὶ δ) μὲ τὴ *σύνθεση*.

Ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ σύνθεση εἶναι ὁ κυριότερος τρόπος ποὺ σχηματίζονται οἱ λέξεις: ἐξετάζονται στὸ μέρος τῆς Γραμματικῆς ποὺ λέγεται *Παραγωγικὸ*.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΝΟΜΑΤΟΠΟΙΙΑ — ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

229.— Ὑπάρχουν στὴ γλῶσσα μας λέξεις ποὺ μιμοῦνται μὲ τὸν ἦχον ἐκεῖνο ποὺ ἐκφράζουν. Οἱ λέξεις αὐτὲς δὲ γεννήθηκαν ἀπὸ ἄλλες παρὰ εἶναι φτιασμένα ὀνόματα καὶ γι' αὐτὸ λέγονται *ὀνοματοποιημένες λέξεις* ἢ *ὀνοματοποιίες*: *μπουμπουνίζω*, *μπουμπουνητό*. Ὀνοματοποιία λέγεται καὶ τὸ φαινόμενο αὐτό.

230.— Οἱ ὀνοματοποιίες εἶναι ὀνόματα ἢ ῥήματα: *γαργάρα* — *γαργαρίζω*, *γουργουλίω*, *γουργουλιὰ* (εἶδος κανάτι), *κριτσανίζω*, *ριταντανίζω*, *νιουντιουννίζω* *πλατσουννίζω* *πλατσαρίζω* (γιὰ τὸ θόρυβον τοῦ νεροῦ ποὺ πέφτει), *πλιτσανῶ*, *τζιντζινίζω* (γιὰ τὴν πέτρα ποὺ ῥίχνουμε μὲ τὴ σφεντόνι), *τουρτουρίζω*, *τρακατρούκα*, *τραντάζω*, *τσακίζω*, *τσιρίζω*, *τσιτσιρίζω*, *τσιτριρίζω* (γιὰ τὸ φαγὶ ποὺ καίγεται ἢ τὸ λάδι ἢ τὸ βούτυρον ποὺ τηγανίζεται), *τσιουρουφλίζω*, *φάπα*, *φαφλατάς*, *χάχας* *χαχανίζω* *χάχανα*, *χουχουλίω* *χουρχουλιάζω* καὶ *τρεμοχουχούλης* (ποὺ φυσᾷ τὰ χέρια του ἀπὸ τὸ κρῦον), *χουχουλιέμαι* (κλαίω μὲ ἀναφιλητά), *ψουψουρίζω*.

Ἡ λαϊκὴ γλῶσσα εἶναι πλούσια σὲ ὀνοματοποιίες, καὶ αὐτὲς συχνὰ διαφέρουν κατὰ τοὺς τόπους. Γιὰ τὶς ὀνοματοποιίες βλ. ἀκόμη Γ' Μέρος, Ἐπιφάνηματα.

231.— Στὶς ὀνοματοποιίες ἀνήκουν καὶ οἱ λέξεις ποὺ μιμοῦνται

τις φωνές τῶν ζώων: *βελάζω, γαβγίζω γάβγισμα, γκαρίζω, γκουρλίζω* (γιὰ τὸ γουρούνι), *γρούζω* (τὸ γουρούνι, τὸ σκυλί, ὅταν λ.χ. ἀγριεύη πὺν πᾶνε νὰ τοῦ πάρουν τὸ φαγί), *κακαρίζω, μιαουρίζω, νιαουρίζω, μουγκαλιέμαι, μουγκρίζω, πιπινίζω* (τὸ παπάκι), *τσιβίζω*.

γκουγκουχτούρα (καὶ *δεκοχτούρα*, ἓνα εἶδος ἄγριο περιστέρι), *ζουζούνη, καρακάξα, κλώσα, κόκορας, κοῦκος, κοῦρκος* (ὁ γάλος), *τζίτζικας, τουρτούρα* (τὸ τρυγόνι), *τριζόνι* (ὁ γρύλος), *τσικλιτίρα* (ἡ ξυλοφαγάς, ὅπως λέγεται ἀλλοῦ).

Ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἶδους

232. Κάποτε μιὰ λέξη, ἐνῶ ἀνήκει σ' ἓνα μέρος τοῦ λόγου, παίρνει σημασία τέτοια πὺν γίνεται ἄλλο μέρος τοῦ λόγου καὶ **ἀλλάζει** ἔτσι τὸ **γραμματικὸ εἶδος**. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἔχομε **καταχρηστικὴ παραγωγή**.

Λέμε λ.χ. *δῶσε μου ἓνα συριανὸ καὶ ἐννοοῦμε ἓνα λουκούμι*, δηλαδή ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ *συριανὰ λουκούμια*, πὺν φτιάνονται στὴ Σύρα. Ἡ λέξη *συριανὸ* ἀπὸ ἐπίθετο ἔγινε πιά τῶρα ἐδῶ οὐσιαστικὸ.

233. Εἰδικότερα ἔχομε ἀλλαγὴ τοῦ γραμματικοῦ εἶδους στὶς ἀκόλουθες περιστάσεις:

A.— Σχηματισμὸς οὐσιαστικοῦ :

α) Κοινὸ οὐσιαστικὸ ἢ ἐπίθετο γίνεται ὄνομα κύριο (οἰκογενειακό): *ἀλευράς* — Ἀλευράς, *σπουργίτης* — Σπουργίτης, *κόκκινος* — Κόκκινος.

β) Κύριο ὄνομα ἀνθρώπου ἢ τόπου γίνεται κοινὸ οὐσιαστικὸ: Ἀπὸ τὸν *Κέρβερο* τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, τὸ σκυλί πὺν φύλαγε τὸν Ἄδη, ὀνομάστηκε *Κέρβερος* καὶ κάθε αὐστηρὸς φύλακας: *εἶναι σωστός Κέρβερος*. — Ἀπὸ τὸν *Κολοκοτρώνη*, τὸν ἀρχιστράτηγο τοῦ Εἰκοσιένα, ὀνομάστηκε *κολοκοτρώνης* ἓνα εἶδος σουγιάς. — Ἀπὸ τὴ *Σάριζα*, ὄνομα πηγῆς καὶ χωριοῦ στὴν Ἄντρο, ὀνομάστηκε *Σάριζα* καὶ τὸ νερὸ τῆς πηγῆς αὐτῆς.

γ) Ἐπίθετο γίνεται οὐσιαστικὸ κοινὸ: ἡ *ἀρραβωνιαστικιά* (*γυναίκα, κοπέλα*): τὸ *δεσποτικὸ*, ὁ *θρόνος* τοῦ *δεσπότη* στὴν ἐκκλησία: τὰ *ψαλτικά*, δηλ. *χρήματα*: ἡ *φτερωτὴ* τοῦ *μύλου*, δηλ. *ρόδα*: *οἱ ξένοι*.

Ἐνα ἐπίθετο οὐδέτερο μπορεῖ νὰ γίνῃ, στὸ ἀνώτερο ἰδίως ὕφος, οὐσιαστικὸ ἀφηρημένο: τὸ *ῶραϊο*, τὸ *καλό*, τὸ *σωστό*.

δ) Ἀριθμητικά καὶ μερικὲς ἀντωνυμίες γίνονται οὐσιαστικά: *σὲ περίμενα ἔνα τέταρτο (τῆς ὥρας)· μιὰ πέμπτη, ὄρος μουσικός· Πέμπτη, μέρα τῆς ἐβδομάδας· σκέπτεται ὄλο τὸ ἐγὼ του, τὸν ἑαυτὸ του· ὁ ἑαυτοῦλης του, οἱ δικοί.*

ε) Ρηματικοὶ τύποι καὶ μετοχές τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα γίνονται οὐσιαστικά: *ἔχασε τὸ εἶναι του, τὸ ἔχει του, τὰ βρισκόμενα, διαμαρτυρόμενος, τὰ λεγόμενα.*

Συχνὰ γίνονται οὐσιαστικά παίρνοντας τὸ ἄρθρο τὸ β' ἐνικὸ πρόσωπο τῆς ἐνεργητικῆς προσταχτικῆς πού λέγεται δύο φορές ἢ οἱ προσταχτικὲς δύο ρημάτων μὲ ὅμοια ἢ ἀντίθετη σημασία σὲ φράσεις καθὼς μὲ τὸ γράφε γράφε πέρασε ἢ ὦρα (μὲ τὴν πολυγραφία), τὸ πάρε δῶσε (ἢ δοσοληψία), τὰ σούρτα φέρτα (τὰ τρεχάματα).

ζ) Ἄκλιτα μαζί μὲ τὸ ἄρθρο γίνονται οὐσιαστικά: *εἶναι στὰ μέσα καὶ στὰ ἔξω, δὲ μ' ἀρέσει αὐτὸ τὸ γιατί, τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ, δὲν ἔχει μὰ καὶ ξεμά.*

η) Ὀλόκληρη φράση μαζί μὲ τὸ ἄρθρο μπορεῖ νὰ γίνῃ οὐσιαστικό: *ὁ χωρισμὸς εἶναι κακὸς καὶ τὸ ἔχε γειὰ φαρμάκι.* (Παλαμᾶς)

Β.—Σχηματισμὸς ἐπιθέτου.—Ὅμοια μπορεῖ νὰ σχηματισθῇ ἔνα ἐπίθετο:

α) Ἀπὸ οὐσιαστικά, κοινὰ ἢ κύρια: *καρχαρίας*, πού σημαίνει τὸ σκυλόφαρο, μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ καὶ σὰν ἐπίθετο: *αὐτὸς εἶναι καρχαρίας*, γιὰ ἕναν ἀρπαχτικὸ καὶ ἀχόρταγο ἄνθρωπο· ὀνομάζομε ἕναν παλικαρὰ *Κουταλιανό*, ἀπὸ κάποιον *Κουταλιανό*, παλαιστῆ· περίφημο ἀπὸ τὴν Κούταλη, νησι τοῦ Μαρμαρᾶ· καὶ *Κροῖσο*, ἕναν πολὺ πλούσιο, ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο βασιλεῖα τῆς Λυδίας Κροῖσο, περίφημο γιὰ τὰ πλοῦτη του.

β) Ἀπὸ μετοχές: *νερὸ τρεχούμενο, οἱ ἐρχόμενες γενεές, πληθυσμοὶ κυμαινόμενοι.*

γ) Ἀπὸ ἐπιρρήματα: *τὸ κάτω σαγόνι, ἡ πέρα γειτονιά.*

Γ.—Σχηματισμὸς ἀκλίτων:

α) Ἀπὸ οὐσιαστικά: *δὲ βλέπω σ τ ἄ λ α*, δηλ. καθόλου (ἐπίρρημα ἀρνητικό).

β) Ἀπὸ ἐπίθετα: *εἶμαι λίγο κρυωμένος* (ἐπίρρημα ποσοτικό), *σηκώθησαν ἀπὸ τὸ τραπέξι μισὸ χορτασμένοι μισὸ νηστικοὶ* (ἐν μέρει).

γ) Ἀπὸ ρῆμα: *θέλεις ἀπὸ ἀδιαφορία, θέλεις ἀπὸ ἀδυναμία*, *δὲν τὸ ἔκαμε* (σύνδεσμος).

ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΓΕΝΙΚΑ

234. Γενικὲς ἔννοιαι.—Οἱ περισσότερες λέξεις βγῆκαν ἀπὸ ἄλλες λέξεις μὲ *παραγωγή* ἢ μὲ *σύνθεσις* :

κλῆρ-ος, κληρ-ώνω, κλήρ-α· κληρο-νόμος, κληρο-νομῶ, κληρο-νομιά, ἄ-κληρος, ξε-κληρώνω, ἀπό-κληρος, ἀπο-κληρώνω.

235. Μιά λέξη πού δὲ γίνεται ἀπὸ ἄλλη παρὰ σχηματίζεται ἀπὸ μιὰ *ρίζα* ἢ ἓνα ἀρχικὸ θέμα, ἅμα προσθέσωμε σ' αὐτὸ μιὰ κατάληξη, λέγεται *ριζικὴ λέξη* : *καλός, μικρός, γελῶ.*

236. Ἡ λέξη πού γίνεται ἀπὸ τὴν ἄλλη λέξη ἅμα προσθέσωμε στὸ θέμα της μιὰ κατάληξη λέγεται *παράγωγη* :

κληρ-ώνω εἶναι παράγωγο τοῦ *κλήρος*· *καλ-ούτσικος* εἶναι παράγωγο τοῦ *καλός*.

237. Ἡ λέξη πού ἀπὸ αὐτὴ γεννήθηκε ἢ παράγωγη λέξη εἶναι ὡς πρὸς αὐτὴ *πρωτότυπη λέξη*.

Γιὰ τὴ λέξη *κληρώνω* λ.χ. εἶναι πρωτότυπη ἡ λέξη *κλήρος*. Γιὰ τὸ *καλούτσικος* εἶναι πρωτότυπη ἡ λέξη *καλός*.

238. Μιά κατάληξη πού μὲ τὴν προσθήκη της σχηματίζομε παράγωγες λέξεις λέγεται *παραγωγικὴ κατάληξη*.

Ἡ παραγωγικὴ κατάληξη ἔχει μιὰ ἢ περισσότερες συλλαβές :

μῆλο-μηλ-ιά, καρφι-καρφ-ώνω, παπαγάλος-παπαγαλ-ιστικός.

239. Μιά λέξη πού γίνεται ἀπὸ δυὸ ἄλλες λέξεις, πρωτότυπες ἢ παράγωγες, μὲ τὴν ἔνωσι τῶν θεμάτων τους, λέγεται *σύνθετη λέξη*.

Ἔτσι ἀπὸ τὸ *καλός* καὶ τὸ *τύχη* ἔγινε ἡ λέξη *καλότυχος*· ἀπὸ τὸ *Χριστός* καὶ τὸ *ψωμί* ἔγινε ἡ λέξη *χριστόψωμο*.

Τὰ συστατικὰ μιᾶς σύνθετης λέξης λέγονται *συνθετικά* : *πρῶτο συνθετικὸ* καὶ *δεύτερο συνθετικὸ*.

Στὴ σύνθετη λ.χ. λέξη *χριστόψωμο* ἡ λέξη *Χριστός* εἶναι τὸ πρῶτο συνθετικὸ καὶ ἡ λέξη *ψωμί* τὸ δεύτερο συνθετικὸ.

240. Κάθε λέξη πού δὲν εἶναι σύνθετη εἶναι *ἀπλή*. Ἡ ἀπλή

λέξη μπορεί να είναι ριζική (καλός, κληρός) ή παράγωγη (καλούτσικος, κληρώνω) (1).

Υπάρχουν και σύνθετες λέξεις που τα συνθετικά τους είναι όχι απλές λέξεις παρά σύνθετες. (Βλ. Σύνθεση, Διπλοσύνθετα, 401).

Ἡ βάση για τὴν παραγωγή καὶ τὴ σύνθεση

241. Στὴν παραγωγή βάση εἶναι τὸ θέμα ἀπλὸ (βλ. Γ' Μέρος, § 473) : καλ-ός, καλ-ούτσικος.

Στὴ σύνθεση, βάση εἶναι τὸ θέμα μαζί μ' ἓνα φωνῆεν, συνήθως τὸ ο : καλ-ός – καλ-ο-πιάνω – καλ-ό-τυχος.

242. Παλιότερα σχηματίζονταν παράγωγα καὶ σύνθετα καὶ μὲ ἄλλο τρόπο. Αὐτὸ φαίνεται σὲ λέξεις πού ἔφτασαν ὡς ἑμᾶς χωρὶς νὰ σχηματίζονται πιά ὅμοιες τους τώρα, καθὼς καὶ σὲ λόγιους σχηματισμούς. Ἔχομε τότε :

α) Σὲ μερικὰ παράγωγα ἄρσενικὰ σὲ -ος καὶ θηλυκὰ σὲ -ή, -ὰ τὸ θέμα μὲ ἀλλαγμένο τὸ θεματικὸ φωνῆεν. Ἔτσι μπορεί νὰ γίνη τὸ ε : ο καὶ τὸ ει : οι : λέγ-ω : λόγ-ος, σπέρ-ν-ω : σπόρ-ος, σπορ-ά, τρέχ-ω : τροχ-ός, μέν-ω : μον-ή, πνέ-ω : πνο-ή, τρέφ-ω : τροφ-ή, ἀλείβ-ω (ἀλείφω) : ἀλοιφ-ή, ἀμείβ-ω : ἀμοιβ-ή, ἀργυρ-αμοιβ-ός. Ἄλλες ἀλλαγές τοῦ θεματικοῦ φωνήεντος βλ. 264, σελ. 122.

β) Πτώση δλόκληρη γιὰ α' συνθετικό. Μερικὰ σύνθετα σχηματίστηκαν παλιότερα ἀπὸ δλόκληρο πτωτικὸ τύπο : Χριστοῦ γέννα : Χριστούγεννα, Ἀδριανοῦ πόλη : Ἀδριανούπολη.

Λέξεις μὲ δύο θέματα

243. Γιὰ τὶς λέξεις μὲ δύο θέματα εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηρηθοῦν τ' ἀκόλουθα :

α) Στὰ ρήματα παίρνονται καὶ τὰ δύο θέματα (βλ. § 860), συχνότερα ὅμως τὸ ἀοριστικό : ἀνοίγ-ω – κλείνω : ἀνοίγ-ο-κλείνω, κλαίω (ἔκλαψ-α) – κλαψ-ιάρης, κλαψ-ουρίζω, τρώγω (ἔφαγ-α) – φαγ-ώσιμο, φαγ-ούρα – φαγ-ωμάρα (*).

244. β) Τ' ἀνισοσύλλαβα οὐσιαστικά σχηματίζουν συνήθως τὰ παράγωγα καὶ συχνὰ τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἀνισοσύλλαβου τύπου.

1. Δὲν μπορούμε νὰ κρίνωμε ἂν μιὰ ἀπλή λέξη τῆς γλώσσας μας εἶναι ριζική ἢ ὄχι, ἂν δὲν ἐξετάσωμε καὶ τὴν παλιότερη γλώσσα. Τὸ μπαίνω λ.χ. μᾶς φαίνεται λέξη ριζική, καὶ ὅμως σι' ἀρχαῖα ἑλληνικά ἔλεγαν ἐμβαίνω, πού ἦταν σύνθετο ἀπὸ τὸ ἐν καὶ τὸ βαίνω.

2. Ἡ προτίμηση τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου θέματος ρυθμίζεται ἀπὸ πολλοὺς

Τὰ δύο θέματα	Θέμα ἐνικοῦ (ἰσοσύλλαβος τύπος)	Θέμα πληθυντικοῦ (ἀνισοσύλλαβος τύπος)
παπ-ᾶς παπαῖδ-ες } τενεκ-ῆς τενεκέδ-ες } 'Απρίλ-ης 'Απρίληδ-ες } παππ-οῦς παπποῦδ-ες } ἄλεπ-οῦ ἄλεποῦδ-ες } αἷμ-α αἷματ-α } μάλαμ-α μαλάμ-ατ-α } γάλ-α γαλατ-α } κρέ-ας κρεάτ-α }	Παπα-γιάννης — ἀπριλ-ιάτικος, Ἀπριλ-ο-μάης, πρωταπριλ-ιά παππ-ούλης ἄλεπ-ό-γουννα, ἄλεπ-ό-πουλο, ἄλεπ-ο-φωλιά αἷμ-ο-σφαίριο, αἷμ-ο-ρραγία μαλαμ-ο-καπνισμένοι γαλ-ό-χορτο, ἀσπρογαλ-ιάζω κρε-ο-πωλεῖο, κρε-ο-φάγος	παπαδ-ιά, παπαδ-ἰστικός, παπαδ-ο-πούλα, παπαδ-ο-παιδί, παπαδ-ό-σπιτο τενεκεδ-ᾶκι, τενεκεδ-ἑνίος — παππουδ-ᾶκι, παππουδ-ἰστικός ἄλεπουδ-ᾶκι, ἄλεπουδ-ιά, ἄλεπουδ-ἰσίος (αἷ)ματ-ώνω, αἷματ-ο-βαμμένοι, αἷματ-ο-κύλισμα, γλυκοαἷματ-ος μαλαματ-ἑνίος, μαλαματ-ικά, μαλαματ-ώνω, μαλαματ-ο-καπνισμένοι γαλατ-ᾶκι, γαλατ-ᾶς, γαλατ-ᾶδικο, γαλατ-ἑνίος, γαλατ-ερός, γαλατ-ο-μούρεκο, γαλατ-ό-πιτα, γαλατ-ό-χορτο κρεατ-ερός, κρεατ-ινός (-ῆ ἑβδομάδα), κρεατ-ο(ε)λιά, κρεατ-ο-σάνιδο.

245. Μερικὰ παραγώγα καὶ σύνθετα σχηματίζονται κάποτε καὶ ἀπὸ τὰ δύο θέματα καὶ παρουσιάζουν ἔτσι διπλοὺς τύπους :

πειῶμ-α — πείσματ-α : πεισμ-ώνω, πείσμ-ωμα — πεισματ-ώνω, πεισμάτ-ωμα· μαλαμ-ο-καπνισμένοι καὶ μαλαματ-ο-καπνισμένοι (').

λόγους, καθὼς εἶναι τὸ εἶδος τοῦ παραγώγου ἢ συνθέτου καὶ ἡ σημασία του, ἢ σχετικὴ συχνότητα στὴν ὁμιλία τοῦ κάθε θέματος, ἢ ἀναλογία, ἢ εὐφωνία, ἢ σαφήνεια. Γιὰ ἀνάλογο λόγο τὸ λαγουδίνα φαίνεται καλύτερο ἀπὸ τὸ λαγίνα, ἐπεὶ αὐτὸ μοιάζει μὲ τὴ λαγήνα. Τὸ μέρος ὅπου κατασκευάζονται ἢ ὅπου πουλιοῦνται οἱ λουκουμάδες θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ λέγεται λουκουμ(αδ)ᾶδ-ικο. Αὐτὸ ὅμως θὰ μπορούσε νὰ σημαίη καὶ πῶς πουλιοῦνται ἐκεῖ λουκούμια καὶ γι' αὐτὸ ἐπικράτησε τὸ λουκουματζ-ἰδικο (ἀπὸ τὸ λουκουματζής).

1. Ἀνάλογο εἶναι καὶ τὸ καφ-ῆς - καφ-ε-κούτι ἢ καφ-ο-κούτι, καφ-ό-μπρικο ἢ καφεδ-ό-μπρικο.

Κάποτε παρουσιάζεται διαφορὰ σημασίας: *Παπαγιάννης* ὁ Γιάννης ὁ παπᾶς—*Παπαδογιάννης* ὁ Γιάννης τοῦ παπᾶ.

Καὶ τὰ διπλόμορφα *γέροντας—γέρος*, *δράκοντας—δράκος* σχηματίζουν παράγωγα καὶ σύνθετα καὶ ἀπὸ τὰ δύο θέματα: *δρακοντόσπιτο—δράκαινα, δρακοφωλιά· γεροντικός, γεροντάματα, γεροντοκόρη—γερικος, γεράματα, γεροκαπετάνιος* κτλ.

246. Ἐκτὸς τὴν ἴδια πρωτότυπη λέξη μπορεῖ νὰ παράγονται δυὸ ἢ καὶ περισσότερες λέξεις πού ν' ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου καὶ πού μπορεῖ νὰ ἔχουν διαφορετικὴ σημασία.

Τὴν ἴδια παραγωγικὴ κατάληξη σὲ διαφορετικὴ ρίζα ἔχομε στὸ *πατέρας*: *πατρικός*, πού ἀνήκει στὸν πατέρα, καὶ *πατερικός*, πού σχετίζεται μὲ τοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας.

Διαφορετικὲς καταλήξεις στὸ ἴδιο θέμα ἔχομε στὸ *ἀνάκατα—ανακατ-ώνω* καὶ *ἀνακατ-εύω, γύρος—γυρ-εύω* καὶ *γυρ-ίζω* κτλ. (Βλ. Γ' Μέρος, Παράλληλα ρήματα, 919).

Παραγωγικὰ στοιχεῖα ἀτονημένα

247. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραγωγικὲς καταλήξεις πού βοηθοῦν καὶ σήμερα νὰ σχηματίζωμε παράγωγα ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, πού δὲν μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν γιὰ ζωντανές, ὅσο καὶ ἂν ὑπάρχουν σὲ λέξεις πού τὶς λέμε. Δὲν τὶς αἰσθανόμαστε γιὰ παραγωγικὲς καὶ οὔτε σχηματίζονται πιά ἀπὸ αὐτὲς νέες λέξεις. Οἱ καταλήξεις αὐτὲς ὀνομάζονται *ἀτονημένες παραγωγικὲς καταλήξεις*.

Τὴν κατάληξη *-ερός*, λ.χ. στὸ *λαμπερός*, τὴ νιώθωμε γιὰ παραγωγικὴν κατάληξιν· τὸ *λαμπερός* ἔγινε ἀπὸ τὸ *λάμπω* ὅπως τὸ *ἀστραφερός* ἀπὸ τὸ *ἀστράφτω* καὶ τὸ *τσουχτερός* ἀπὸ τὸ *τσούζω*. Τὸ *λαμπρός* ἀντίθετα δὲν τὸ αἰσθανόμαστε πιά μὲ τὸν ἴδιο τρόπο παράγωγο ἀπὸ τὸ *λάμπω*.

Ὅμοια παρουσιάζονται στὶς λέξεις *βόσκω—βοσκός—βοσκή, τρέφω—τροφός—τροφή* ἀντιστοιχίεις πού ἀνταποκρίνονται σὲ παλιὲς παραγωγικὲς καταλήξεις *-ός, -ή* αὐτὲς ὅμως δὲν εἶναι πιά σήμερα γιὰ μᾶς καὶ γιὰ τὸ γλωσσικὸ μας αἰσθημα ζωντανές ὡς παραγωγικὲς καταλήξεις καὶ δὲν μποροῦμε μὲ τὴ βοήθεια τους νὰ πλάσωμε ἀπὸ τὶς λαϊκὲς λέξεις τῆς γλώσσας μας νέα παράγωγα.

248. Κάτι ἀνάλογο παρουσιάζεται καὶ στὴ σύνθεση. Στὸ σύνθετο λ. χ. *βαρχειμωνιά* φυλάχθηκε τὸ *υ*, πὺν παλιότερα ἔνωσε κανονικὰ τὸ *α'* συνθετικό, ὅταν ἦταν ἐπίθετο σὲ *-ύς*, ἐνώ τὰ νεώτερα σύνθετα ἔχουν στὴ θέση του *ο*, *ιο*: *φαρδὺς* — *φαρδ-ο-μάνικο*, *βαρὺς* — *βαρ-ιό-μοιρος*.

Λαϊκὴ καὶ λόγια παραγωγή καὶ σύνθεση

249. Ὅπως ὑπάρχουν λέξεις λαϊκὲς ἢ κληρονομημένες καὶ λέξεις λόγιες (218), ὑπάρχουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος *παράγωγες καὶ σύνθετες λέξεις λαϊκὲς* καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο *παράγωγες καὶ σύνθετες λέξεις λόγιες*. Ἔτσι ὀνομάζονται οἱ παράγωγες καὶ οἱ σύνθετες λέξεις πὺν ἀντίθετα μὲ τὶς λαϊκὲς δὲ γεννήθηκαν στὴ γλώσσα μας ἀπὸ ἄλλες λαϊκὲς λέξεις παρὰ σχηματίστηκαν ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἀπὸ νέες καὶ συχνότερα ἀπὸ ἀρχαῖες λέξεις, κατὰ τοὺς κανόνες συνήθως τῆς ἀρχαίας γλώσσας: Ἐπὸ τὸ ἀρχαῖο *πλαίσιο* σχηματίστηκαν τὰ *πλαισιώνω*, *πλαισίωμα*: ἀπὸ τὰ ρήματα *διυλίζω*, *ἐκπαιδεύω*, *σπουδάζω* σχηματίστηκαν τὰ παράγωγα οὐσιαστικά *διυλιστήριο*, *ἐκπαιδευτήριο*, *σπουδαστήριο*. Μὲ τὸ ρῆμα *ἐχω* γιὰ δευτέρο συνθετικό σχηματίστηκαν σύνθετα καθὼς *περιπεροῦχος*, *συνταξιούχος* κτλ.

Οἱ λόγιες παραγωγικὲς καταλήξεις, πὺν βρίσκονται μόνο σὲ λέξεις λόγιες, δὲν ἔχουν συνήθως τὴν παραγωγικότητα τῶν λαϊκῶν, μερικὲς ὅμως βρίσκονται σὲ πολλὲς λέξεις, συνήθως λόγιες καὶ νεόπλαστες(!).

Παράλληλες παραγωγικὲς καταλήξεις καὶ συνθέσεις

250. Σὲ μερικὲς περιστάσεις ἢ ἴδια παραγωγικὴ κατάληξη πὺν κληρονομήθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα ἔχει ξαναμπῆ στὴ νέα ὡς λόγια μὲ μορφὴ διαφορετικὴ.

Ἐχομε τότε, ὅπως γίνεται καὶ μὲ τὶς λέξεις καὶ τοὺς παράλληλους φωνητικούς τῶν τύπους, *παράλληλες παραγωγικὲς καταλήξεις*, πὺν μπορεῖ νὰ ἔχουν καὶ διαφορετικὴ σημασία. Κάποτε μάλιστα συμ-

1. Δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλο νὰ χωριστῆ ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ἢ λόγια παραγωγή, καὶ ἰδίως ἢ σύνθεση. Λέξεις λόγιες πὺν καθιερώθηκαν πιά καὶ σχηματίζουν παράγωγα ἀπὸ καταλήξεις λαϊκὲς ἀνήκουν στὴ λαϊκὴ παραγωγή: *συγγραμματ-άκι*, *λωποδύτ-αρος*. Ὡς πρὸς τὴ σύνθεση, ὅπως ὑπάρχουν λαϊκὰ σύνθετα

βαίνει η ίδια πρωτότυπη λέξη να σχηματίζει παράγωγα και με τις δυο παραγωγικές καταλήξεις. Έτσι έχουμε :

-ειό	λιοτριβείο, γεροκομείο	-εϊο	γραφείο, άνατομείο, γεροκομείο
-ειά	γητεία, δουλειά	-εία	γοητεία, δουλεία (264.12)
-ια	μαρτυριά	-ία	μαρτυρία (264.11)
-ιας	γραφιάς, σκαφτιάς, φονιάς	-έας	γραφέας, δεκανέας (263.3)
-τήρι	άργαστήριο, πατητήριο	-τήριο	έργαστήριο, γυμναστήριο (265.1)

Ο ίδιος παραλληλισμός παρουσιάζεται και στη σύνθεση :

-λάτης ζευγολάτης, γαϊδουρολάτης	-ηλάτης άρματηλάτης
-λό(γ)ι συγγενολό(γ)ι, μοιρολό(γ)ι (289)	-λόγιο ήμερολόγιο, δρομολόγιο
-στάσι εικονοστάσι, λιοστάσι	-στάσιο ήλιοστάσιο, μηχανοστάσιο

Οί οικογένειες τών λέξεων

251. Όλες οί λέξεις πού βγήκαν από την ίδια άπλή λέξη με παραγωγή ή με σύνθεση, λαϊκές ή λόγιες, άποτελούν μιá **οίκογένεια**. Οί λέξεις πού άνήκουν σε μιá οίκογένεια λέγονται **συγγενικές** :

κλήρος, κλήρα, κληρώνω, κληρωτός, ξανακληρώνω, άποκληρώνω, κληρίζω, ξεκληρώνω, άκληρος, άκληρωτος, κληρονόμος, κληρονομώ, κληρονομιά, κληρονομικός, κληροδοτώ, κληροδοσία, κληροδότημα, κληροδότης, κληρικός, κληροϋχος.

σακί, σάκος, σάκα, σακάκι, σακούλι, σακούλα, σακουλάκι, σακουλίσιο, σακουλιάζω, σακούλιασμα, άνασασιάζω, δισάκι, σακοράφα, χαρτοσακούλα κτλ.

άνεμος, άνεμίζω, άνεμισμα, άνεμιστήριο, άνεμιστήρας, άνεμοδούρα, άνεμοβλογιά, άνεμόβροχο, άνεμογράφος, άνεμόδαρτος, άνεμοδέρον, άνεμοζάλη, άνεμοκαίω, άνεμόκαμα, άνεμοκλάδι (φυτό), άνεμοκνυποπόδης, άνεμομάζωμα, άνεμομετρία, άνεμόμετρο, άνεμόμυλος, άνεμοπόδαρος, άνεμόπτερο, άνεμοπύρι (φυτό), άνεμοπύρωμα, άνεμοράχη, άνεμορούφουλας, άνεμόφτερος, άνεμόσκαλα, άνεμοσκεπή, άνεμοσκορπίδι, άνεμοσκορπίζω, άνεμόσουπα, άνεμοσουρί, άνεμοστοιβάζω, άνεμοστρόβιλος, άνεμόσυκο, άνεμοσυρμή,

από λέξεις ξένης καταγωγής και από έλληνικές (ξεσκονόπανο, τραπεζομάντιλο) ή μόνο από ξένες (λεμονό-κουπα, σπανακό-πιτα), σχηματίστηκαν τις τελευταίες ίδιως δεκαετίες λαϊκά σύνθετα από λέξεις λόγιες και λαϊκές (τηλεγραφό-ξύλο), κάποτε και μόνο από λόγιες (έτσι τó παρασύνθετο έξω-φρεν-ικός). Ξεχωριστή κατηγορία είναι λόγια σύνθετα από στοιχεία τής λαϊκής γλώσσας ή πού έγιναν πιά λαϊκά (φυχ-όρητο). Υπάρχουν και λόγια σύνθετα, με συνθετικά μιá ξένη λέξη και μιá λόγια (τορπιλο-βόλο, άντι-τορπιλ-ικό) ενώ άλλες άνάλογες λέξεις, από ξενικά και άρχαία έλληνικά στοιχεία, πρωτοσχηματίστηκαν σε ξένη γλώσσα (ραδιό-φωνο, στρατό-σφαιρα, όπου τó α' συνθετικό είναι λέξη λατινική).

ἀνεμοσωριάζω, ἀνεμοτάραξη, ἀνεμοταραχή, ἀνεμοτρατάρης, ἀνεμουρίζομαι, ἀνεμοφύσημα, ἀνεμοχάλαζο, ἀνεμόχιονο, ἀπανεμί, ἀπανεμιά, ἀπανεμιάζω, ἀπανεμίδα, ἀπανεμίζω, ἀπανεμισμα, ἀπάνεμος — ἀνέμη, ἀνεμίδα, ἀνεμοστάτης κτλ.

252. Συχνὰ οἱ συγγενικὲς λόγιες λέξεις ἀπαρτίζουν καὶ αὐτὲς μόνες τους μιὰ οἰκογένεια χωρὶς καμιὰ λαϊκὴ συγγενική: ἀκμή — ἀκμάζω — ἀκμαῖος — παρακμή — παρακμάζω.

253. Ἡ κοινὴ ρίζα τῶν λέξεων μιᾶς οἰκογένειας παρουσιάζει συχνὰ δύο φωνητικούς τύπους (τὸν ἓνα λαϊκὸ καὶ τὸν ἄλλο λόγιο), πὺν μπορεῖ νὰ ἔχουν καὶ διαφορετικὴ σημασία:

θωρῶ — θωριά — (ξε)θωριάζω — ξεθώριασμα — ἀκριβοθώρητος, καὶ
θεωρῶ — θεωρία — θεωρητικὸς — θεώρημα — θεώρηση — ἀναθεωρῶ —
ἐπιθεωρῶ — ἀναθεώρηση — ἐπιθεώρηση — κοσμοθεωρία.

* Ἄλλοτε πάλι, ὅταν μερικὰ ἀπὸ τὰ παράγωγα ἔχουν διαφορετικὴ σημασία ἢ ἀλλαγμένη τὴ φωνητικὴ μορφή (ὅταν προπάντων ὑπάρχουν μεταξύ τους καὶ λόγιες λέξεις), θολώνεται τὸ γλωσσικὸ μας αἴσθημα καὶ δὲν αἰσθανόμαστε πῶς οἱ συγγενικὲς ἀρχικὰ ἀνήκουν στὴν ἴδια οἰκογένεια:

καράβι, καραβάκι, καραβιά, καραβίσιος, καραβόγατος, καραβοκύρης, καραβόπανο, καραβόσκοινο, καραβόσκυλος, καραβοτσακισμένος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος καραβίδα·

πήζω, πηχτός, πήχτρα· — πάγος, παγώνω — καταπαχτή·

ραγίζω — ἔκρηξη, ἐκρηχτικός·

βάζω, βάσιμο — προβάλλω, ἀναβάλλω, καταβάλλω κτλ. — ἀναβολή, μεταβολή, σκοποβολή· ἔμβολο, σύμβολο, προβολέας κτλ. — ἀναβλητικός, ἔμβλημα, πρόβλημα (¹).

1. Ἡ ἔννοια τῆς οἰκογένειας μιᾶς ἀρχικῆς λέξης ἔχει ἀρκετὴ ἐλαστικότητα, τουλάχιστο σὲ πολλὰς περιπτώσεις. Γιὰ τὸ συνηθισμένο γλωσσικὸ αἴσθημα εἶναι συνήθως ὀρισμένες οἱ λέξεις πὺν τις αἰσθανόμαστε συγγενικὲς, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ ἐκεῖνον πὺν ἔχει κάποια γνώση τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ τῆς ἱστορίας της. Μὲ αὐτὴν ἀπλώνεται ἡ ἔννοια τῆς οἰκογένειας, συγχρόνως ὅμως παρουσιάζονται καὶ νέες λέξεις μὲ συζητήσιμη συγγένεια πρὸς τὴν ἀρχικὴ λέξη. Πρβ. λέξεις καθὼς *μπερούμντα* (μύτη), *πιλαλῶ* (λαλῶ), *ἀδράχνω* - *δραχμὴ* κτλ.

Ἡ σύνθεση τοῦ λεξιλόγιου. Λέξεις λαϊκῆς καὶ λέξεις λόγιες στὴν παραγωγή καὶ στὴ σύνθεση

254. Μὲ τὶς λόγιες λέξεις, πὺν πολλὰς φορὲς συμπλήρωσαν καὶ κάποτε ἀντικατάστησαν τὶς λαϊκῆς μὲ τὴν ἴδια σημασία, παρουσιάζει τὸ λεξιλόγιο τῆς γλώσσας μας τὴν ἀκόλουθη εἰκόνα σχετικὰ μὲ τὶς λέξεις πὺν ἐκφράζουν μιὰ ἔννοια καὶ τὶς συγγενικῆς τῆς. (Γιὰ τὶς ἀντίστοιχες λαϊκῆς καὶ λόγιες λέξεις πὺν διαφέρουν στὸ φωνητικὸ τύπο βλ. 224α).

A.—Ὅλες οἱ λέξεις εἶναι λαϊκῆς :

ψωμί : ψωμάκι, ψωμάς, ψωμάδικο, ψωμώνω, ψωμοτρῶω, χριστόψωμο.

B.—Στὴν ἴδια πρωτότυπη λαϊκῆ λέξη (πὺν εἶναι μαζί καὶ νέα καὶ ἀρχαία) ἀντιστοιχοῦν παράγωγα λαϊκὰ καὶ ἀρχαία :

κύμα : κυματίζω, κυματιστός, καὶ κυμαίνομαι, κύμανση, κυματοθραύστης, προκυμαία.

Γ.—Ἡ πρωτότυπη λέξη εἶναι λαϊκῆ ἀλλὰ μερικὰ παράγωγα λόγια εἶναι σχηματισμένα ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἀρχαία λέξη ('): :

ἄλογο : ἀλογάκι, ἀλογίσιος, ἄλογογιατρός, ἀλογόμυγα, ἀλογοουρά
ἰπέας, ἰππευτικός, ἰππικό, ἰπποδρόμιο, ἰπποκόμος, ἰππολογία, ἰπποπόταμος

αὐτί : αὐτάκι, αὐτιάζομαι ὠτολόγος, ὠτολογία

μάτι : ματάκι, ματιά, ματιάζω, μάτιασμα, ματογυάλι, ματόκλαδο, ματόπονος, ματοσίνουρο κτλ.
ὀφθαλμία, ὀφθαλμικός, ὀφθαλμολογία, διόφθαλμος κτλ.

μύτη : μύταρος, μυτίτσα, μυταράς, μυτίζω, μυτερός, ξεμυτίζω
ρινικός, ρινολογία, ρινόκερος

1. Αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ συνυπάρχουν μερικὰ παράγωγα καὶ σύνθετα, γιὰ νὰ ἐκφράσουν μερικῆς ἀπὸ τὶς συγγενικῆς ἔννοιες, ἀπὸ ἄλλη λέξη ἀρχαία πὺν ἔχει χαθῆ: γουρούνι, γουρουνάκι κτλ.—χοιρινό· νερό, νερώνω, νερούλος κτλ.—ἀνδριά, δρολάπας δρολάπι (ἀρχ. ὕδρολαίλαψ).

ζεστός: ζέστη, ζεσταίνω, ζέ-
σταμα, ζεστασιά, ζεστούτσικος

θερμότητα, θερμοστές, θερ-
μάστρα, θερμαντικός, θερμίδα, θερ-
μώιμος, θερμοδυναμική, θερμο-
καντήρας, θερμοκέφαλος, θερμο-
κρασία, θερμομέτρο (¹) κτλ.

Δ.— Πλάι στην πρωτότυπη λαϊκή λέξη με τὰ παράγωγά της λέγεται καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἀρχαία με τὰ παράγωγά της:

μπαλα: μπαλίτσα, μπαλιά

σφαίρα: σφαιρίδιο, σφαιρι-
κός, ἡμισφαίριο κτλ.

τόπι: τοπάκι

σκάλα: σκαλί, σκαλίτσα, σκα-
λοκέφαλο, σκαλοπάτι, σκαλοπόδαρο,
σκαλώνω, σκάλωμα, σκαλωσιά, ἀνε-
μώσκαλα.

κλίμακα (μεταφορ. σημα-
σία): κλιμάκιο, κλιμακωτός, κλι-
μακώνω, κλιμάκωση κτλ.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

255. Προσημείωση.— Ἀναγράφονται οἱ κυριότερες παραγωγικὲς καταλήξεις με τὴν κυριότερη συνήθως σημασία τους. Γιὰ τὴν ὀρθογραφία μερικῶν καταλήξεων γίνεται λόγος στὸ Παράρτημα.

Σχετικὰ με τὴν ἀναγνώριση τῶν παραγωγικῶν καταλήξεων πρέπει νὰ θυμούμαστε πὼς πολλὲς λέξεις ἀρχαῖες ἑλληνικὲς ἢ ξένες μπῆκαν στὴ γλώσσα μας μαζὶ με τὴν κατάληξή τους, παραγωγικὴ ἢ ὄχι. Μπορεῖ γι' αὐτὸ λέξεις ποὺ φαίνεται πὼς σχηματίστηκαν με παραγωγικὴν κατάληξιν νὰ μπῆκαν μαζὶ τῆς στὴ γλώσσα μας ἢ νὰ μὴν τὴν ἔχουν καθόλου. Ἀ.χ. ἔχομε τὴν παραγωγικὴν κατάληξιν -άδι στὸ ἄσπρος - ἄσπρ-άδι, πέτρα - πετρ-άδι, ὄχι ὁμως καὶ στὸ (ἔλαιον - ἐλάδιον) λάδι, (δορκὰς - δορκάδος) ζαρκάδι. Καὶ ἡ παραγωγικὴν κατάληξιν -έλι ὑπάρχει στὸ κόκκινος - κοκκιν-έλι, μωρὸ - μωρουδ-έλι, ὄχι ὁμως καὶ στὸ ἀμπέλι, δικέλλι, ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα (ἄμπελος, δίκελλα) ἢ στὰ ἰταλικά βαρέλι, παστέλι κτλ. Ἡ ὑποκοριστικὴν κατάληξιν -ούδα ὑπάρχει στὸ κοπέλα - κοπελ-ούδα, ὄχι ὁμως καὶ στὸ ἀρκούδα, φλούδα.

Α.— Παράγωγα ρήματα

256. Τὰ ρήματα παράγονται ἀπὸ ρήματα, ἀπὸ ὀνόματα καὶ ἀπὸ ἄκλιτα.

1. Ἄλλὰ καὶ τὸ *θέρμη*, *θερμαίνομαι* εἶναι λαϊκά, καθὼς καὶ τὸ (λιγότερο κοινὸ) *θερμὸς ζεστὸ νερό*.

α) Ρήματα παράγωγα από ρήματα

257. Τὰ ρήματα πού παράγονται ἀπὸ ρήματα ἔχουν σημασία ὑποκοριστική (πβ. 267) καὶ παίρνουν διάφορες καταλήξεις :

κλαίω (ἐκλαφα) — κλαψουρίζω, μασῶ — μασουλίζω, φέγγω — φεγγίζω, ψάχ-ν-ω — ψαχουλεύω.

Τὰ ρήματα ὑποκορίζονται καὶ μὲ τὴ σύνθεση (βλ. παρακάτω 329).

β) Ρήματα παράγωγα ἀπὸ ὀνόματα

258. Τὰ ρήματα πού παράγονται ἀπὸ ὀνόματα φανερόνουν συνήθως πὼς τὸ ὑποκείμενο εἶναι ἢ γίνεται ἢ ἐνεργεῖ ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ πρωτότυπο. Οἱ πιὸ συνηθισμένες παραγωγικὲς καταλήξεις πού παίρνουν τὰ ρήματα αὐτὰ εἶναι -ζω, -εύω καὶ -νω, πού παίρνουν τὶς ἀκόλουθες μορφές :

1. -**άζω**, -**ιάζω** : ἀγκαλιὰ — ἀγκαλιάζω, ἀρραβῶνας — ἀρραβωνιάζω, βελόνα — βελονιάζω, βράδυ — βραδιάζω, βραχνὸς — βραχνιάζω, δόξα — δοξάζω, ἐγκαίνια — ἐγκαινιάζω, ἐνέχυρο — ἐνεχυριάζω, θημωνιά — θημωνιάζω, κατσούφης — κατσουφιάζω, κόκαλο — κοκαλιάζω, κόπος — κοπιάζω, κουλούρι — κουλουριάζω, νερουλὸς — νερουλιάζω, νοίκι — νοικιάζω, ξύλο — ξυλιάζω, πλάι — πλαγιάζω, σταφίδα — σταφιδιάζω, συμπεθέρος — συμπεθεριάζω.

2. -**ίζω** : ἄλωνι — ἄλωνίζω, ἀρχή — ἀρχίζω, ἄσπρος — ἀσπρίζω, ἀφρὸς — ἀφρίζω, ἀχνὸς — ἀχνίζω, δροσιὰ — δροσιζώ, ἐλπίδα — ἐλπίζω, κίτρινος — κιτρινίζω, κόσκινο — κοσκινίζω, ξινὸς — ξινίζω, ξυστρι — ξυστριζώ, φλόγα — φλογίζω.

3. -**εύω** : γείτονας — γειτονεύω, γύρος — γυρεύω, ἔξοδο — ξοδεύω, καλύτερος — καλυτερεύω, ὄνειρο — ὄνειρεύομαι, παρὰξενος — παραξενεύομαι, πίστη — πιστεύω, σημάδι — σημαδεύω, σκοπὸς — σκοπεύω, σύντροφος — συντροφεύω, ταξίδι — ταξιδεύω, χᾶδι — χαϊδεύω.

4. -**ώνω** : αὐλάκι — αὐλακώνω, βοῦρκος — βουρκώνω, θάλασσα — θαλασσώνω, θεμέλιο — θεμελιώνω, καταβόδιο — καταβοδώνω, κρύο — κρυώνω, καμάρα — καμαρώνω, κλειδί — κλειδώνω, λάδι — λαδώνω, μάντρα — μαντρώνω, πέταλο — πεταλώνω, σκάλα — σκαλώνω, στεφάνι — στεφανώνω, τέντα — τεντώνω, φούντα — φουντώνω, ψωμί — ψωμώνω.

5. **-αίνω**: ἀκριβός-ἀκριβαίνω, ἄνοστος-ἀνοσταίνω, ζεστός-ζεσταίνω, κοντός-κονταίνω, ξερός-ξεραίνω, σκοῦρος-σκουραίνω, φαρδός-φαρδαίνω.

6. Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ κατάληξη **-άρω**, σπανιότερα **-έρω**, πού συνηθίζεται σὲ ρήματα ξένης καταγωγῆς: **μαϊνάρω**, **σαλπάρω**, **τρακάρω**, **τρατέρω** κτλ. Κατ' αὐτὰ σχηματίστηκαν ἀπὸ ἑλληνικὲς ρίζες: **κριτικάρω**, **προστιμάρω**.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν ρημάτων αὐτῶν βλ. Γ' Μέρος, Τὰ θέματα, (942).

259. Ὑπάρχουν ἀκόμη μερικὲς σπανιότερες παραγωγικὲς καταλήξεις πού τὶς παίρνουν ὀνόματα ἢ καὶ ρήματα. Οἱ καταλήξεις αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1. **-βολῶ**. Σημαίνει ρίξιμο, ἀφθονία: **ἀκτινοβολῶ**, **κοκκινοβολῶ**, **μοσκοβολῶ**, **πετροβολῶ**, **σπιθοβολῶ**, **φεγγοβολῶ**.

2. **-κοπῶ**. Σημαίνει ἐνέργεια ἀκατάπαντη: **ἀφροκοπῶ** (λ.χ. τὸ κύμα), **βροντοκοπῶ**, **γλεντοκοπῶ**, **λαμνοκοπῶ** (**λάμνω** τραβῶ κουπί), **λαμποκοπῶ**, **μεθοκοπῶ**, **ξυλοκοπῶ**, **σταυροκοπιοῦμαι**. Ἔτσι καὶ **δημοκοπῶ**, **λογοκοπῶ** κτλ.

Διαφορετικὰ εἶναι τὰ ρήματα: **βολοκοπῶ**, **πλευροκοπῶ**, **χορτοκοπῶ** κτλ., ὅπου ἡ κατάληξη **-κοπῶ** σημαίνει πὼς κόβει κανεὶς τὸ σημαίνον ἀπὸ τὸ α' συνθετικόν.

3. **-λογῶ**. Σημαίνει συνάξω ἢ κάνω ὅ,τι φανερώνει ἡ ρίζα: **ἀνθολογῶ**, **ἀσπρολογῶ**, **βλαστολογῶ**, **κορφολογῶ**, **σταχ(υ)ολογῶ**, **φορολογῶ**.

Διαφορετικὰ εἶναι τὰ ρήματα ὅπου ἡ κατάληξη σημαίνει **λέγω** ἢ **κάνω** ἀκατάπαντα, συχνὰ κτλ. τὸ σημαίνον ἀπὸ τῆ ρίζα: **δοξολογῶ**, **κακολογῶ**, **μωρολογῶ**, **παντρολογῶ**, **μοιρολογῶ**, **προξενολογῶ** κτλ.

4. **-μανῶ**. Σημαίνει ἐπίταση, ἔνταση τῆς ἐνέργειας τοῦ ρήματος: **θρασομανῶ** (γιὰ μέρος μὲ ἀφθονη βλάστηση), **λυσομανῶ**, **τριζομανῶ**, **φρυσομανῶ**.

γ) Ρήματα παράγωγα ἀπὸ ἄκλιτα

260. Μερικὰ ρήματα παράγονται ἀπὸ ἄκλιτα, ἐπιρρήματα ἢ ἐπιφωνήματα ἢ προθέσεις. Τὰ ρήματα αὐτὰ παίρνουν τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις:

1. **-ξω**, **-ίζω**: **ἀντίκρω**-**ἀντικρίζω**, **παράμερα**-**παραμερίζω**, **συχνά**-**συχνάξω**, **χωρὶς**-**χωρίζω**: ἔτσι καὶ **σαράντα**-**σαρανίζω**.

Παράγονται ρήματα καὶ ἀπὸ λέξεις πού συνηθίζονται μαζί χωρὶς

νά ἀποτελοῦν πάντα σύνθετα, καὶ πὺν ἀντιστοιχοῦν σὲ φράσεις: (λέω) *καληνύχτα—καληνυχτίζω*, (λέω) *καλημέρα—καλημεριζω*, (λέω) *καλῶς δρισεσ—καλωσορίζω*. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ ρήματα ἀπὸ τὶς φωνῆς τῶν ζῶων: γάβ—*γαβγίζω*, μισουρίζω κτλ. ἢ μερικῆς ἄλλης ὀνοματοποιεῖς (230).

2. *-εῦ*: *ἀγνάντια—ἀγναντεύω*, *κοντὰ—κοντεύω*, *ἄνω κάτω—ἀνακατεύω*. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ *ἀλάργα—ἀλαργεύω*.

3. *-ώνω*: *σιμὰ—σιμώνω*, *χαμηλὰ—χαμηλώνω*. Ἔτσι καὶ *ἄνω κάτω—ἀνακατώνω*.

B.—Παράγωγα οὐσιαστικά

261. Τὰ οὐσιαστικά παράγονται ἀπὸ ρήματα, ἀπὸ οὐσιαστικά καὶ ἀπὸ ἐπίθετα (1).

α) Οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ρήματα

262. Τὰ οὐσιαστικά πὺν παράγονται ἀπὸ ρήματα σημαίνουν κατὰ τὴν παραγωγικὴ κατάληξη πὺν παίρνουν :

1) τὸ *πρόσωπο* πὺν ἐνεργεῖ, 2) τὴν *ἐνέργεια* πὺν φανερώνει τὸ ρῆμα ἢ τὸ *ἀποτέλεσμα* τῆς ἐνέργειας αὐτῆς, 3) τὸ *ὄργανο* ἢ τὸ *μέσο* μῆς ἐνέργειας καὶ τὸν *τόπο* ὅπου γίνεται.

263. *A.*—*Τὸ πρόσωπο πὺν ἐνεργεῖ* ἐκφράζεται μὲ τὶς ἀκόλουθες παραγωγικῆς καταλήξεις :

1. *-της (-ιστης)* :

λυτρώνω—λυτρωτής, προμηθεύω—προμηθευτής, σώζω—σώστης, ὕφαινω (ὑφανα)—ὑφαντής, ψέλνω (ἔψαλα)—ψάλτης.

θερίζω—θεριστής, τροχίζω—τροχιστής, τραγουδῶ—τραγουδιστής.

Ἀπὸ τὰ ρήματα πὺν σχηματίζουν τὸν παθητικὸ ἀόριστο σὲ *-φτηκα, -χτηκα, -στηκα* ἢ τὸν ἐνεργητικὸ σὲ *-ψα, -ξα*, τὰ παράγωγα τελειῶνουν σὲ *-φτης, -χτης -στης* :

κλέβω (κλέφτηκα)—κλέφτης, τρέβω (τρέφτηκα)—τρέφτης, ράβω (ράφτηκα)—ράφτης· δείχνω (δειχτηκα)—δειχτης, κράζω (κράχτηκα)—

1. Ἐντελῶς μονωμένο εἶναι τὸ παράγωγο ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα *μπροστὰ μπροστάρης* (κριάρι ἢ τράγος πὺν προπορεύεται στὸ κοπάδι).

κράχτης, παίζω (παίχτηκα)—παίχτης, σφάζω (σφάχτηκα)—σφάχτης, φταίω (ἔφταιξα)—φταίχτης· πλάθω (πλάστηκα)—πλάστης, χτίζω (χτίστηκα)—χτίστης.

Πολλά οὐσιαστικά παράγωγα σὲ -της σημαίνουν τ' ὄργανο πού κάνει τὴν ἐνέργεια: δέχομαι -δέχτης (λ.χ. τηλεγραφικός), μετρῶ -μετρητής, σέρνω -σύρτης, φράζω -φράχτης.

Σπανιότερες εἶναι οἱ καταλήξεις:

2. **-τορας, -άτορας**: διδάσκω (δίδαξα)—διδάχτορας, εἰσπράττω—εἰσπράχτορας, συμβουλεύω—συμβουλάτορας. Μερικὰ παράγωγα σὲ -άτορας παράγονται ἀπὸ οὐσιαστικά: νοίκι—νοικάτορας, μαγαζὶ—μαγαζάτορας.

3. **-ιάς, -έας**: σκάβω—σκαφτιάς, ἀποστέλλω—ἀποστολέας, βάφω—βαφέας, προβάλλω—προβολέας, συγγράφω—συγγραφέας (*). Ἐκτὸς τῶν γραφῶν σχηματίζονται μὲ κάποια διαφορὰ σημασίας τὸ γραφιάς καὶ τὸ (λόγιον) γραφέας.

264. Β.—Ἡ ἐνέργεια ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας ἐκφράζεται μὲ τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὰς καταλήξεις: (*)

1. **-μός**: λυτρώνω—λυτρωμός, σηκώνω—σηκωμός, σκοτώνω—σκοτωμός, μισεύω—μισεμός, ξυπνῶ—ξυπνημός, ξεκολλῶ—ξεκολλημός, χάνω—χαμός, ἔρχομαι—ἐρχομός, δέρω—δαρμός· ἀποκλείω—ἀποκλεισμός, δρίζω—δρισιμός, σείω—σεισμός, πληθαίνω (πλήθυνα)—πληθυσμός, σέβομαι (σεβάστηκα)—σεβασμός· διώχνω—διωγμός, κατατρέχω—κατατρεγμός, πνίγω—πνιγμός, σπαράζω—σπαραγμός.

2. **-ση (-ξη, -ψη)**: βεβαιώνω—βεβαίωση, χρεώνω—χρέωση, ἀπαντῶ—ἀπάντηση, ἀριθμῶ—ἀρίθμηση, γεννῶ—γέννηση, θυμοῦμαι—θύμηση, καταργῶ—κατάργηση, μηνῶ (μῆνυσα)—μῆνυση, βράζω—βράση, δένω—δέση, δρῶ—δράση, κλίνω—κλίση, κρίνω—κρίση, πλένω (ἔπλυνα)—πλύση· διευθύνω—διεύθυνση, μολύνω—μόλυνση, ἀπολυ-

1. Μερικὰ παράγωγα σὲ -έας δὲν ἔρχονται ἀπὸ ρήματα: δέκα -δεκανέας, σκαπάνη -σκαπανέας.

2. Ὑπάρχουν καταλήξεις πού ἐκφράζουν μόνο τὴν ἐνέργεια καὶ ἄλλες πού φανεροῦν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας. Γιὰ πολλὰ ὅμως καταλήξεις εἶναι συχὰ τὰ παραδείγματα πού μεταπηδοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ σημασία εἰς τὴν ἄλλη καὶ γι' αὐτὸ εἶναι προτιμότερο νὰ συνεξετάζονται.

μαίνω — ἀπολύμανση· δουλεύω — δούλεψη, χωνεύω — χώνεψη, θλίβω — θλίψη, κόβω — κόψη, λάμπω — λάμψη· εἰσπράττω — εἴσπραξη, ἐξελίσσω — ἐξέλιξη, λήγω — λήξη, προκηρύσσω — προκήρυξη, συνάγω — σύναξη, φυλάγω — φύλαξη.

Μερικά (λόγια) ούσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ρήματα σὲ -αύω -εύω τελειώνουν σὲ -αυση -ευση ἀντὶ νὰ τελειώνουν σὲ -αψη -εψη : ἀνάπαυση, ἐκπαιδεύω — ἐκπαίδευση, εἰρήνευση, ὑδρευση (πρβ. 195).

3. **-σιμο (-ξιμο, -ψιμο)**: στρώνω — στρώσιμο, βράζω — βράσιμο, χάνω — χάσιμο, γδέρνω (ἔγδαρα) — γδάροσιμο, δέρνω (δάροθηκα) — δάροσιμο, δένω — δέσιμο, γνέθω — γνέσιμο, φέρνω — φέροσιμο, ψήνω — ψήσιμο, πλένω (ἔπλυνα) — πλύσιμο· ψάχνω — ψάξιμο, βρέχω — βρέξιμο, μπλέκω — μπλέξιμο, τρέχω — τρέξιμο, πνίγω — πνίξιμο, πρήζω — πρήξιμο, σφίγω — σφίξιμο, τσούζω — τσούξιμο, φταίω (ἔφταιξα) — φταίξιμο· γράφω — γράψιμο, καίω (ἔκαψα) — κάψιμο, νίβω — νίψιμο, ράβω — ράψιμο, σκάβω — σκάψιμο, σκύβω — σκύνιμο, τρίβω — τρίψιμο.

4. **-μα**: ἰδρύνω — ἰδρυμα, μηνῶ — μήνυμα, καίω — κάμα, κλαίω — κλάμα, βασιλεύω — βασιλεμα, κλαδεύω — κλάδεμα, γνέθω — γνέμα, χαϊδεύω — χάιδεμα, ψαρεύω — ψάρεμα, θεμελιώνω — θεμέλιωμα, κρύνω — κρύωμα, λιώνω — λιῶμα, μπαλώνω — μπάλωμα, ξεφαντώνω — ξεφάντωμα, ξεσπαθώνω — ξεσπάθωμα, ριζώνω — ρίζωμα, σουρουπώνω — σουρούπωμα, στεφανώνω — στεφάνωμα, ὑψώνω — ὕψωμα, τρώγω (φαγώθηκα) — φάγωμα, φορτώνω — φόρωμα, πηδῶ — πήδημα, κεντῶ — κέντημα· ἀκούω — ἀκουσμα, ἀλέθω — ἄλεσμα, διαβάζω — διάβασμα, πλάθω — πλάσμα, ραντίζω — ράντισμα, στολίζω — στόλισμα· ἀλείβω — ἄλειμμα, γράφω — γράμμα, ράβω — ράμμα, τρίβω — τρίμμα· ἀλλάζω — ἄλλαγμα, ἀνοίγω — ἀνοιγμα, πειράζω — πείραγμα, τινάζω — τίναγμα, τραβῶ — τράβηγμα. Ἐπὶ τὸ πετῶ σχηματίζονται πέταμα καὶ πέταγμα· ἀπὸ τὸ κοιτάζω τὸ κοίταγμα καὶ ἀπὸ τὸ κοιτῶ τὸ σπανιότ. κοίταμα.

5. **-ίδι**: κεντῶ — κεντίδι, στολίδι, σκουπίδι, στρωσίδι, τρεξίδι.

Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ μερικά σύνθετα μὲ τὴν πρόθεση ἀπό, πού σημαίνουν ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν ἐνέργεια πού ἐκφράζει τὸ ρῆμα: ἀποκαΐδι, ἀποστραγγίδι, ἀποτρυγίδι, ἀποχτενίδι (ἔτσι καὶ παράγωγα σὲ -οῦδι: ἀποδιαλέγω — ἀποδιαλεγοῦδι). Μερικά παράγωγα λέγονται χωρὶς τὴν πρόθεση ἀπό: κοσκινίδι, προιονίδι, σκουπίδι (ἔτσι καὶ πελεκούδι).

Ἡ κατάληξη *-ιδι* φανερώνει σὲ μερικά παράγωγα πράξη συχνή ἐνῶ ἡ κατάληξη *-οια* σημαίνει πράξη μιᾶς φορᾶς, κάποτε καὶ μιᾶς στιγμῆς: *βρῖσιδι - βρῖσιά, σπρωξίδι - σπρωξιά, τρεξίδι - τρεξιά*. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ παράγωγα σὲ *-ιδι* καὶ σὲ *-ιά* ἀπὸ οὐσιαστικά (*κανόνι*) *κανονίδι - κανονιά, (τουφέκι) τουφεκίδι - τουφεκιά*.

6. **-ητό**: *ἀγκομαχῶ - ἀγκομαχητό, βογκῶ - βογκητό, παραμιλῶ - παραμιλητό, φεγγοβολῶ - φεγγοβολητό*. *ξεφωνίζω - ξεφωνητό, ροχαλίζω - ροχαλητό*. Ἀνάλογα σχηματίστηκε καὶ τὸ ποδοβολητό.

7. **-ούρα**: *ἀνακατώνω (ἀνακάτωσα) - ἀνακατωσοῦρα, κλείνω (ἐκλείσα) - κλεισοῦρα, σκοτίζω - σκοτούρα, τρώγω (φαγ-ώθηκα) - φαγοῦρα*.

8. **-α**: *ἀναβρύζω - ἀνάβρα, ἀνασαίνω - ἀνάσα, γεννῶ - γέννα, γλιστρῶ - γλίστρα, καταρακλῶ - καταρακύλα, λαχταρῶ - λαχτάρα, νυστάζω - νύστα, παστρεύω - πάστρα, πυρώνω - πύρα, σταλάζω - στάλα, φυραίνω - φύρα*.

9. **-ι, -ιο, -ος**: *ζυγιάζω - ζύγι, κολυμπῶ - κολύμπι, παρακαλῶ - παρακάλι· γελῶ - γέλιο, καταβοδώνω - καταβόδιο, συγγυρίζω - συγγύριο, συγχωρῶ - συχώριο* (καὶ ἀπὸ τὸ ἄορ. θέμα): *βαπτίζω (βάπτισα) - βαφτίσια, καθισιό, κοιμισιό*. *βυθίζω - βύθος, κόστος, σπλάχνος, καθῶς* καὶ τ' ἄρσενικά *βρόντος, πῆδος*.

10. **-άλα** (σπάνια): *κρεμῶ - κρεμάλα, τρέχω - τρεχάλα, φεύγω - φευγάλα*.

11. **-ια**: *ἀγγέλλω - ἀγγελία, βαθμολογῶ - βαθμολογία, ἐπιθυμῶ - ἐπιθυμία, κυκλοφορῶ - κυκλοφορία, μαρτυρῶ - μαρτυρία, προσδοκῶ - προσδοκία, συνομιλῶ - συνομιλία, φορολογῶ - φορολογία, χειροδικῶ - χειροδικία*. Μερικὲς λαϊκὲς λέξεις ἔχουν τὴν κατάληξη *-ιά*: *μιλῶ - μιλιά, μαρτυριά*. (Γιὰ λέξεις καθῶς *σκουντιά, χτυπιά*, βλ. 288.1η).

12. **-εἶα** καὶ **-εἶά**. Συχνή σὲ παράγωγα ἀπὸ ρήματα σὲ *-εύω*: *ἀντιπροσωπεύω - ἀντιπροσωπεία, γοητεύω - γοητεία, εἰρωνεύομαι - εἰρωνεία, κολακεύω - κολακεία, λατρεύω - λατρεία*. Ἔτσι καὶ *μαγεία, μαθητεία, μαντεία, μεσιτεία, νοθεία, κτλ.* *δουλεύω - δουλεία καὶ δουλειά* μὲ διαφορετικὴ σημασία, *χηρεύω - χηρεία καὶ χηρεία*.

Μερικὰ παράγωγα σὲ *-εἶα* σημαίνουν τὸν τόπο καὶ τὴν ἀρχή: *ἐφορεία, πρεσβεία*.

-εἶα (προπαροξύτονα): *καλλιερῶ - καλλιέργεια, προσπαθῶ - προσπάθεια, ὠφελῶ - ὠφέλεια*.

Οί ακόλουθες παραγωγικές καταλήξεις είναι άτονημένες :

-ά : φέρνω - φορά, προσφέρνω - προσφορά κτλ., σπέρνω - σπορά, φθείρω - φθορά, (για την άλλαγή του θεματικού φωνήεντος βλ. 242).

-ή : αλλάζω - αλλαγή, ἀρπάζω - ἀρπαγή, ἀστράφτω - ἀστραπή, βόσκω - βοσκή, προκόβω - προκοπή, σφάζω - σφαγή. Καί με άλλαγή του θεματικού φωνήεντος : ἀνατέλλω - ἀνατολή, βρέχω - βροχή, ἐκλέγω - ἐκλογή, ντρέπομαι - ντροπή, πνέω - πνοή, στρέφω - στροφή, τρέπω - τροπή, τρέφω - τροφή, ἀμείβω - ἀμοιβή, ἀναβάλλω - ἀναβολή, προβάλλω - προβολή — φεύγω - φυγή, ἀκούω - ἀκοή. Μερικά από τὰ παράγωγα σέ -η σημαίνουν τὸ μέσο πού γίνεται ἡ ἐνέργεια : ἀλείφω - ἀλοιφή, βάφω - βαφή, λαβαίνω - λαβή. Ἡ μονή (μοναστήρι) εἶναι τὸ μέρος ὅπου μένει κανεὶς.

-ος : ἐλέγχω - ἔλεγχος, καί με άλλαγή του θεματικού φωνήεντος τρέμω - τρέμος. Μὲ παθητικὴ σημασία : γίνομαι - γόνος, λέγω - λόγος, φέρνω - φόρος, πῆζω - πάγος. Μερικά ἄλλα παράγωγα σέ -ὸς ὀξύτονα σημαίνουν τὸ πρόσωπο πού κάνει τὴν ἐνέργεια : βόσκω - βοσκός, τρέφω - τροφός.

265. Γ.—Τὸ ὄργανο ἢ τὸ μέσο μιᾶς ἐνέργειας καὶ ὁ τόπος ὅπου γίνεται αὐτὴ ἐκφράζεται με τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις :

1. -τήρας (¹), -τήρι, -τήριο.

ἀνεμίζω - ἀνεμιστήρας, καταβρέχω - καταβρεχτήρας, κινῶ - κινήτηςρας, λάμπω - λαμπτήρας, λούζω - λουτήρας κτλ.

Μερικά παράγωγα σέ -τήρας σημαίνουν τὸ πρόσωπο πού ἐνεργεῖ : καλῶ - κλητήρας, σῶζω - σωτήρας.

ἀκουμπῶ - ἀκουμπιστήρι, κλαδεύω - κλαδευτήρι, ξυπνῶ - ξυπνητήρι, πατῶ - πατητήρι, πλάθω - πλαστήρι, ποτίζω - ποτιστήρι, σκαλίζω - σκαλιστήρι, τρουπῶ - τρουπητήρι, ψέλνω (ἔψαλα) - ψαλτήρι. Ἐνάλογο εἶναι καὶ τὸ πίνω - ποτήρι.

πείθω (ἔπεισα) - πειστήριο, πιέζω - πειστήριο· ἐργάζομαι - ἐργαστήρι(ο), σιδερώνω - σιδερωτήρι, κρατῶ - κρατητήρι, παρατηρῶ - παρατηρητήρι, ἐκπαιδεύω - ἐκπαιδευτήρι, σκοπεύω - σκοπευτήρι, ὑφαίνω ὑφαντήρι, πλένω - πλυντήρι· γυμνάζω - γυμναστήρι, δανεῖζω - δανειστήρι, δικάζω - δικαστήρι, διυλίζω - διυλιστήρι, κλώθω - κλωστήρι, σπουδάζω - σπουδαστήρι, σχεδιάζω - σχεδιαστήρι· διδάσκω - διδαχτήρι. Ἐνάλογο εἶναι τὸ ἀποδυτήρι καὶ τὸ λογιστήρι.

Ἐνάλογο εἶναι καὶ τὸ διαβαίνω - διαβατήρι. Σχηματίστηκαν ἀπὸ οὐσιαστικά τὸ ἀκρωτήρι, ἐρημητήρι, ὑπασπιστήρι.

1. Στὴ λαϊκότερη γλῶσσα δειχνεταί προτίμηση γιὰ τὰ θηλυκὰ σέ -τήρα : φορτωτήρα, κλαδευτήρα κτλ.

2. **-τρα, -τρο**: *ἀπλώνω (ἄπλωσα) — ἀπλώστρα (τοῦ ἀργαλειοῦ), θερμαίνω — θερμάστρα, κρεμῶ — κρεμάστρα, ξύνω — ξύστρα, πολεμῶ — πολεμίστρα, σφυρίζω — σφυρίχτρα.*

σημαίνω (σήμανα) — σήμαντρο, κινῶ — κίνητρο, κλείνω — κλεῖστρο, σείω — σεῖστρο, σκιάζω — σκιάχτρο.

Ἐνάλογα εἶναι καὶ τὰ: *θέλω — θέλητρο, φέρνω — φέρετρο.*

Πολλὰ παράγωγα σὲ **-τρα** φανερώνουν τὸ ὑποκείμενο πού ἐνεργεῖ: *μαζώχτρα ἢ γυναίκα πού συνάξει, μουδιάστρα, τσοῦχτρα, ἢ μέδουσα ἢ χιονίστρα φανερώνει τὸ ἀποτέλεσμα. Μερικὰ θηλυκὰ σὲ **-(σ)τρα** καὶ σὲ **-θρα** σχηματίζονται καὶ ἀπὸ οὔσιαστικά: *κουβάρι — κουβαρίστρα, δάχτυλο — δαχτυλήθρα, κερὶ — κερήθρα, τουφέκι — τουφεκήθρα.**

3. **-εῖο**: *γράφω — γραφεῖο, κυβερνῶ — κυβερνεῖο.* Ἔτσι καὶ τὰ σύνθετα: *δρύσσω — χρυσορχεῖο, θάβω — νεκροταφεῖο.* Ἡ ἀντίστοιχη δημοτικὴ κατάληξις **-εῖο** βρῖσκεται σὲ μερικὲς λαϊκὲς λέξεις καθὼς: *λιοτριβεῖο.*

β) Ούσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὔσιαστικά

266. Οὔσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὔσιαστικά εἶναι τὰ ὑποκοριστικά, τὰ μεγεθυντικά, τὰ τοπικά, τὰ περιεχτικά, τὰ ἔθνικα, τὰ ἐπαγγελματικά καὶ ἄλλα.

Ἐποκοριστικά

267. Ὀνομάζονται **ὑποκοριστικά** ἢ **χαϊδευτικά**, οὔσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὔσιαστικά πού φανερώνουν τὸ σημαίνον ἀπὸ τὸ πρῶτότυπο ὡς μικρὸ, εἴτε ἐπειδὴ εἶναι ἀληθινὰ μικρὸ εἴτε ἐπειδὴ τὸ λέμε χαϊδευτικά:

νά μιὰ γατίτσα, τί νὰ σοῦ κάμω, παιδάκι μου, πιὲς νεράκι.

Ἐποκοριστικά μεταχειρίζομαστε καὶ γιὰ ἄλλους λόγους: α) γιὰ νὰ φανερώσωμε τὸ περίπου: *θὰ ξεκινήσωμε τὸ βραδάκι* β) γιὰ νὰ κάμωμε εὐγενικότερη τὴν παρὰλήξή μας: *δῶσε μου ἓνα καφεδάκι, ἤθελα νὰ κάμω ἓνα τηλεφωνημάκι* γ) περιφρονητικά: *εἶναι ἀνθρωπάκος, παιδαρέλια.*

Οἱ καταλήξεις πού χρησιμεύουν στὰ ὑποκοριστικά οὔσιαστικά λέγονται **ὑποκοριστικὲς καταλήξεις**.

268. Οἱ συχνότερες ὑποκοριστικὲς καταλήξεις εἶναι:

-άκι: *ἀρνὶ — ἀρνάκι, γατάκι, δαχτυλάκι, μαχαιράκι, παιδάκι, ρε-*

βιθάκι, σκυλάκι, σπιτάκι, τριανταφυλλάκι, ψαράκι — Ἄννάκι, Λενάκι.

-**άκης**: πατέρας—πατεράκης — Γιωργάκης, Δημητράκης.

-**άκος**: δρόμος—δρομάκος, γεροντάκος, κηπάκος, μαθητάκος—Ἄλεκάκος, Μητσάκος.

-**ίτσα**: δραχμή—δραχμίτσα, δεκαρίτσα, κλωστίτσα, μανίτσα, μηλίτσα—Ἐλενίτσα, θείτσα.

-**ούδα, -ούδι**: κοπέλα—κοπελούδα, ἄγγελος—ἄγγελούδι (1).

-**ουδάκι**: λαγός—λαγουδάκι, μωρουδάκι, σταυρουδάκι, χωριουδάκι.

-**ούλα**: βρύση—βρυσούλα, δραχμούλα, κορούλα, μητερούλα — Ἀγγελικούλα, Βασιλικούλα, Κυριακούλα.

-**ούλης**: ἀδερφός—ἀδερφούλης, πατερούλης, παππούλης — Γιαννούλης· Κοντορεβιθούλης.

-**ούλι**: δέντρο—δεντρούλι, σακούλι.

Στις ὑποκοριστικές καταλήξεις μπορεῖ νὰ λογαριασθῆ καὶ τὸ **-όπουλο, -οπούλα**: πορτόπουλο, βοσκοπούλα· ἀλλὰ αὐτὲς λέγονται συνήθως γιὰ νὰ φανερώσουν τὸ παιδί, τὸ γιὸ ἢ τὴν κόρη τοῦ σημαινόμενου ἀπὸ τὴ ρίζα: ἀρχοντόπουλο, βασιλόπουλο, ἑλληνόπουλο, ἑλληνοπούλα, παπαδοπούλα κτλ., καθὼς καὶ τὰ νεογνὰ τῶν ζώων (βλ. Γ' Μέρος, Οὐσιαστικά, 503).

269. Σπανιότερες ὑποκοριστικὲς καταλήξεις εἶναι :

-**αράκι**: μῆλο - μηλαράκι, φυλλαράκι—**αράκος**: μύλος - μυλαράκος, φιλαράκος—**έλι** (μὲ κάποια μειωτικὴ συνήθως σημασία): κοριτσέλι, μωρέλι, μωρουδέλι, παιδαρέλι—**ίκα**: Λιλίκα, Μαρίκα, Φιφίκα—**τζίκος**: καβγατζίκος, μασκαρατζίκος, λαουτζίκος—**άκας -όκας**: μπαμπάκας, γιόκας.

270. Σπάνιες εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθες λόγιες καταλήξεις. (Ἐκείνες ποῦ ἀναφέρονται σὲ πρόσωπα λέγονται συνήθως μὲ σημασία περιγελαστικὴ καὶ περιφρονητικὰ):

-**άριο**: βιβλιάριο, ὠάριο—ἀνθρωπάριο, γυναικάριο, παιδάριο, φοιτητάριο.

-**ίδιο**: ἀρθρίδιο, κρατίδιο, σακίδιο, σφαιρίδιο, φρασίδιο, γρατίδιο. (Τὸ δεσποινίδα - δεσποινίδιο ἔχει τὴν κατάληξη **-ιο**).

-**ίσκος**: ἀστριόσκος, δρομίσκος, στολίσκος - ἀνθρωπίσκος, δικηγορίσκος, σατραπίσκος, ὑπαλλήλισκος.

271. Μερικὰ ὑποκοριστικὰ παράγονται ἀπὸ ἄλλα ὑποκοριστικὰ καὶ σχηματίζονται ἔτσι λέξεις μὲ δύο ἢ καὶ τρεῖς καταλήξεις ὑποκορι-

1. Ἔχουν στὸ τέλος τὴν κατάληξη **-ούδι** καὶ τὰ παράγωγα **βυζασταρούδι**, (**ξεπετιέμαι - ξεπέταξα**) **ξεπεταρούδι**.

στικές : ἄγγελος—ἄγγελούδι—ἄγγελουδάκι, κοπέλα—κοπελούδα—κοπελούδιτσα, μαμά—μαμάκα—μαμακούλα, πέτρα—πετράδι—πετραδάκι⁽¹⁾.

272. Μερικὲς λέξεις μποροῦν νὰ σχηματίσουν δύο καὶ περισσότερα ὑποκοριστικά παίρνοντας διαφορετικὴ κάθε φορὰ κατάληξη :

βάρκα : βαρκάκι—βαρκίτσα—βαρκούλα·

γάτα : γατάκι—γατίτσα—γατούλα—γατούλι—γατουλάκι—γατουλίτσα·

πέτρα : πετρίτσα—πετρούλα—πετραδάκι·

Λένη : Λενάκι—Λενίτσα—Λενούλα.

Καὶ μὲ κάποια διαφορὰ στὴ σημασία : σάκα· σακί—σακάκι—σακούλι—σακούλα—σακίτσα—σακίδιο.

273. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Ἡ κατάληξη *-ίτσα* γράφεται μὲ *ι* καὶ ὅταν ἡ πρωτότυπη λέξη τελειώῃ σὲ *-εια*, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *θεία—θείτσα* : *δουλίτσα, Χαρικλίτσα*.

274. Μερικὰ ὑποκοριστικά πῆραν διαφορετικὴ σημασία ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ δὲν τὰ αἰσθανόμαστε πιά γιὰ ὑποκοριστικά : *μαμπακούλα* οἱ ἀφράτες νιφάδες ἀπὸ τὸ χιόνι πού πέφτει, *σακάκι, χερούλι* τὸ χέρι ἀγγείου, *βαρίδι, γλωσσίδι, καλαμίδι, οὐρανίσκος*.

Παρατήρηση.—Διαφορετικά ἀπὸ τὰ ὑποκοριστικά σὲ *-άκι* εἶναι μερικά ἄλλα οὐδέτερα οὐσιαστικά σὲ *-άκι*, πού ἢ δὲν ἦταν ποτὲ παράγωγα ὑποκοριστικά ἢ ἔχουν πιά χάσει τὴ σημασία τους αὐτή⁽²⁾ : *αὐλάκι, δοιάκι, γεράκι, καμάκι, κοντάκι, λαβράκι, μονστάκι, ρουάκι, σαράκι, σπανάκι, φαρμάκι, χαράκι*. Ἀντίθετα μὲ τὰ ὑποκοριστικά σὲ *-άκι* οἱ λέξεις αὐτὲς σχηματίζουν γενικὴ ὅταν χρειαστῆ, καὶ μποροῦν νὰ ἔχουν καὶ ὑποκοριστικὸ σὲ *-ακ-άκι* : *αὐλακάκι, λαβρακάκι, μονστακάκι*.

Μεγεθυντικά

275. Μερικὰ οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά φανερώνουν τὸ σημαίνόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο σὰ μεγάλο. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται *μεγεθυντικά* ἢ *μεγαλωτικά* : *σκυλί—σκύλαρος, χέρι—χερούκλα, κουτάλι—κουτάλα*.

1. Διαφορετικά εἶναι τὰ ὑποκοριστικά καθὼς *λαγουδάκι, φυλλαράκι* (268α). Ἔχουν καὶ αὐτὰ διπλὴ ὑποκοριστικὴ κατάληξη ἀλλὰ γιὰ τὸ γλωσσικὸ αἰσθηματῶν περισσότερων Ἑλλήνων σχηματίστηκαν ἴσια ἀπὸ τὸ *λαγός, φύλλο*.

2. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ μερικὲς λέξεις σὲ *-ίτσα, -ούδα, -ούδι, -ούλι*, πού καὶ αὐτὲς δὲν εἶναι πιά ἢ δὲν ἦταν ποτὲ ὑποκοριστικά : *βίτσα, ἀρκούδα, φλούδα, πιλεκούδι, χνούδι, πεζούλι*.

Συχνά μεταχειριζόμαστε μεγεθυντικά και σὲ ἄλλη σημασία (1), γιὰ νὰ παραστήσωμε ἐκεῖνον ποὺ ἔχει μεγάλο τὸ σημαινόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἢ πολλὰ ἀπὸ αὐτὸ ἢ κάποια ἄλλη ἰδιότητα σὲ μεγάλο βαθμὸ: *κεφάλας* ποὺ ἔχει μεγάλο κεφάλι, *ταλαρὰς* ποὺ ἔχει πολλὰ τάλιρα.

Τὰ μεγεθυντικά, ἰδίως τοῦ δεύτερου εἶδους, ἔχουν συχνὰ σημασία περιγελαστική.

276. Παρατήρηση.— Τὰ μεγεθυντικά συνηθίζονται στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι ὁμως σπάνια στὴ συνηθισμένη ὁμιλία καὶ ἀκόμη πὺ σπάνια στὸ γραπτὸ λόγο, ὅπου ἄλλωστε δὲν ἔχουν συνήθως τὴ θέση τους. Σχηματίζονται ἀπὸ λίγες σχετικῶς λέξεις, ἰδίως ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν μερῶν τοῦ κορμοῦ, ὀνόματα ζώων ἢ ὀνόματα ποὺ ἐκφράζουν ἰδιότητες ἀνθρώπων.

277. Τὰ μεγεθυντικά εἶναι ἄρσενικά ἢ θηλυκά. Οἱ κυριότερες καταλήξεις ποὺ παίρνουν εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

-α θηλυκά, ἀπὸ οὐδέτερα σὲ -ι: *βαρέλι—βαρέλα*, *γυαλι—γυάλα*, *κεφάλι—κεφάλα*, *κασόνι—κασόνα*, *κολοκύνθι—κολοκύνθα*.

-ος ἄρσενικά, συνήθως ἀπὸ θηλυκὰ σὲ -η ἢ οὐδέτερα σὲ -ι: *μύτη—μύτος*, *ποδᾶρι—πόδαρος*.

-ἄρα θηλυκά, συνήθως ἀπὸ θηλυκὰ σὲ -α, -η: *γυναίκα—γυναικάρα*, *δρνιθάρα*, *τρυνάρα*, *φετᾶρα*, *φωνή—φωνάρα*, *ἀγριοφωνάρα*.

-αρὸς ἄρσενικά: *γάτος—γάταρος*, *σκύλαρος*, *τσοπάνης—τσοπάναρὸς*, *Γιάνναρος*, *ἐγωιστῆς—ἐγωισταρὸς*, *ἀρκούδα—ἀρκούδαρος*, *κολοκύνθι—κολοκύνθαρος*, *παῖδαρος*, *ποντίκαρος*, *παραμύθι—μύθαρὸς*. Μερικὰ μεγεθυντικά σὲ -αρὸς μποροῦν νὰ πάρουν καὶ τὴν κατάληξη -ἄρα: *σπίτι—σπίταρος—σπιτᾶρα*, *μύταρος—μυτᾶρα*, *μάταρος—ματᾶρα*, *πόδαρος—ποδᾶρα*.

Μερικὰ μεγεθυντικά πῆραν σημασία διαφορετική: *κουτάλα*, *μαντίλα*, *κέφαλος*, *χτένα*.

278. Ἄλλες μεγεθυντικὲς καταλήξεις, λιγότερο συχνές, εἶναι:

-μάνα: *ἄγγουρι—ἄγγουρομάνα*, *καβουρομάνα*, *μαξίλαρομάνα* (ἢ προσκεφαλίδα)— *ἄκλα*: *γαῖδούρι—γαῖδουράκλα*, *χεράκλα*, *φωνάκλα*— *ἄκλας*: *ἄντρας—ἄντρακλας*— *οὐκλα*: *μάτι—ματιούκλα*, *μντιούκλα*, *πετρούκλα*, *ποδαρούκλα*, *χερούκλα*, *ψαρούκλα*— *οὐκλας*: *ἄντρας—ἄντρούκλας*— (*αρ*)*όνα*: *μάτι (ματᾶρα)—ματαρόνα*, *σπιταρόνα*— *οὐρα*: *μηδενικό—μηδενικούρα*.

279. Στὰ μεγεθυντικά μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ μερικὰ ἐπιτατικά,

1. Οἱ γραμματικοὶ ξεχωρίζουν τὰ μεγεθυντικά σὲ ποσοτικά γιὰ τὸ πρῶτο εἶδος καὶ σὲ ποιοτικά ἢ κτητικά γιὰ τὸ δεύτερο εἶδος.

παράγωγα ἔχῃ μόνο ἀπὸ οὐσιαστικά ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπίθετα καὶ ἀπὸ ρήματα, ποὺ σημαίνουν ἰδιότητα. Αὐτὰ παίρνουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις: -*ακας*; *κάθομαι* - *καθίστακας*, *μεθῶ* - *μεθύστακας*, *ξερός* - *ξέρακας* (ξερὸ δέντρο)— *-αλάς*; *κρέμομαι* - *κρεμαντάλας*— *-αράς*; *ὑπνος* - *ὑπναράς*, *χορευτής* - *χορευταράς*— *-άς*, *-ας*; *γλώσσα* - *γλωσσάς*, *δοντάς*, *χειλάς* - *κεφάλι* - *κεφάλας*— *-ούλιακας*; *κουτός* - *κουτούλιακας*, *στραβούλιακας*.

Ἡ κατάληξη -*ας* τῶν παροξυτόνων μπορεῖ νὰ σημαίη καὶ ἐκεῖνο ποὺ μοιάζει μὲ τὸ σημαινόμενο ἀπὸ τῆ ρίζα: *σταφίδα* - *σταφίδας*, *τόσχα* - *τόσχας*. Καὶ αὕτη καὶ ἡ μεγεθυντικὴ κατάληξη -*ας* χρησιμεύουν γιὰ τὰ παρατσούκλια καὶ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πηγές τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων: *Τόσχας* (βλ. παρακ.).

Τοπικά

280. Πολλὰ οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ἄλλα οὐσιαστικά σημαίνουν τόπο. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται *τοπικά οὐσιαστικά*. Τὰ τοπικά οὐσιαστικά ἔχουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις (πρβ. 288, 1β):

-*αριό*: *καμπάνα* — *καμπαναριό*, *καρβουναριό*, *κεραμιδαριό*, *πλύστρα* — *πλυσταριό*, *σκουπιδαριό*.

-*άδικο*, -*ίδικο*: *ἀσβεστάς* — *ἀσβεστάδικο*, *βαρελάδικο*, *γαλατάδικο*, *μαχαιράδικο*, *παπλωματάδικο*, *ραφτάδικο*, *σιδεράδικο*; *παπουτοῆς* — *παπουτσιδικο*, *λουκουματζιδικο*, *παλιατζιδικο*, *τενεκετζιδικο*.

Τὸ ἴδιο ἐκφράζουν οἱ (λόγιες) καταλήξεις -*ιο* (σπάνια): *ἑστιάτοριο*, *χηματιστήριο*, *φυλάκιο*, καὶ -*εῖο*: *βιβλιοπωλεῖο*, *δασαρχεῖο*, *δημαρχεῖο*, *ζαχαροπλαστεῖο*, *ιατρεῖο*, *κουρεῖο*, *λιμεναρχεῖο*, *πατριαρχεῖο*, *σχολεῖο*, *ταχυδρομεῖο*, *τηλεγραφεῖο*.

Μερικά ἀπὸ τὰ τοπικά οὐσιαστικά σὲ -*εῖο* σημαίνουν καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα σύνολο ἢ ἀνήκουν σὲ μιὰ ἀρχή: *πρωτοδικεῖο*, *πατριαρχεῖο*.

Περιεχτικά

281. Μερικά οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ ἄλλα οὐσιαστικά σημαίνουν τὸ μέρος ποὺ περιέχει πολλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ φανερώνει ἡ πρωτότυπη λέξη ἢ πολλὰ ὅμοια ποὺ βρίσκονται στὸ ἴδιο μέρος. Τὰ οὐσιαστικά αὐτοῦ τοῦ εἴδους λέγονται *περιεχτικά*.

Καταλήξεις τῶν περιεχτικῶν εἶναι:

-*ιά*, -*ιάς*: *ἄμμος* — *ἄμμουδα* — *ἄμμουδιά*, *κοκκινιά* (κοκκινόχωμα *κοκκιναράς*), *ποταμιὰ* (ἢ στεγνὴ κοίτη τοῦ ξεροπόταμου), *ψαριά*: *ἐλατιάς*, *ξεριάς* (ξεροπόταμος), *πενκιὰς*, *πουρναριάς*, *ρεικιὰς*, *χαλικιάς*. Ἔτσι γεννήθηκαν καὶ τοπωνυμίες: *Πενκιὰς* στὸ Ξυλόκαστρο, *Πλατανιά* στὸ Καρπενήσι κ.ἄ.

-ώνας, -ιώνας : ἀμπέλι — ἀμπελώνας, ἀχερώνας, ἐλιά (ἀρχ. ἐλαία) — ἐλαιώνας, ὄρνιθώνας, ξενώνας, στρατώνας· καλαμιώνας, περιστεριώνας.

Ἔθνικὰ ἢ πατριδωνυμικά

282. Πολλὰ οὐσιαστικά παράγονται ἀπὸ ὀνόματα χωρῶν, πόλεων καὶ γενικά τόπων, καὶ σημαίνουν τὸν ἄνθρωπο ποῦ κατάγεται ἀπὸ τὸν τόπο αὐτὸ ἢ ποῦ τοῦ ἀνήκει. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ ὀνομάζονται **ἔθνικὰ** ἢ **πατριδωνυμικά** καὶ παίρνουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις (¹) :

283. 1. -ίτης, -αίτης, -ιάτης, -ώτης, -ιώτης :

-ίτης : Ἄνατολή—Ἄνατολίτης, Βόχα—Βοχαίτης, Θάσος—Θασίτης, Διβαδειά—Διβαδίτης, Μέγαρα—Μεγαρίτης, Μεσολόγγι—Μεσολογγίτης, Πόλη—Πολίτης, Ρόδος—Ροδίτης, Σινά—Σιναίτης, Σιτοῦρα—Σιτουραίτης, Ὠρεοὶ—Ὠρείτης.

-αίτης : Μοριάς—Μοραίτης, Σκριπὸν—Σκριπαίτης, Χρυσὸ—Χρυσοαίτης.

-ιάτης : Μάνη—Μανιάτης, Μόλυβος—Μολυβιάτης, Μύκονος—Μυκονιάτης, Σπάρτη—Σπαρτιάτης, Γύθειο—Γυθειάτης.

-ώτης, -ιώτης : Βόλος—Βολιώτης, Ἡπειρος—Ἡπειρώτης, Θράκη—Θρακιώτης, Κώ(ς)—Κώτης, Λαμία—Λαμιώτης, Ρούμελη—Ρουμελιώτης, Σούλι—Σουλιώτης, Στυλίδα—Στυλιδιώτης, Φανάρι—Φαναριώτης, Χαλκίδα—Χαλκιδιώτης (²).

Σπάνιες εἶναι οἱ καταλήξεις -άτης, -ήτης : Ἀσία—Ἀσιάτης, Τεγέα—Τεγαάτης· Αἴγινα—Αἰγινήτης.

Τὰ θηλυκὰ τῶν ἔθνικῶν αὐτῶν τελειώνουν σὲ -ισσα : Μεγαρίτης—Μεγαρίτισσα, Μενιδιάτης—Μενιδιάτισσα, Πειραιώτης—Πειραιώτισσα, Ποριώτης—Ποριώτισσα, Σαμιώτης—Σαμιώτισσα, Σουλιώτης—Σουλιώτισσα.

1. Κατὰ τόπους συνηθίζονται καὶ ἄλλες καταλήξεις ἢ μεταχειρίζονται γιὰ τὴν ἴδια λέξη διαφορετικὴ κατάληξη : Πύργος—Πυργί—Πυργιώτης ἀλλὰ καὶ Πυργούσης (Χίος), Κάστρο—Καστρι—Καστρινός καὶ Καστριώτης, Σκάλα—Σκαλιώτης ἀλλὰ καὶ Σκαλισιάνος (Κεφαλληνία) κτλ., Χαλκίδα—Χαλκιδιώτης ἀλλὰ καὶ Χαλκίδατος (ὅπως λένε οἱ περὶοικοί).

2. Ὅμοια σχηματίζονται ἀπὸ τὰ κοινὰ οὐσιαστικά σκηνή—σκηνίτης, χώρα—χωραίτης, χωριό—χωριάτης, ἐπαρχία—ἐπαρχιώτης, ἡπειρος—ἡπειρώτης, νησι—νησιώτης.

2. -ανός, -ιανός, -άνος, -ινός, -ίνος :

-ανός, -ιανός : Ἀφρικῆ — Ἀφρικανός· Ἀμοργός — Ἀμοργιανός, Πάρος — Παριανός, Σύρα — Συριανός (1), Σφακιὰ — Σφακιανός, Ψαρὰ — Ψαριανός.

-άνος : Βόνιτσα — Βονιτοάνος, Πρέβεζα — Πρεβεζάνος (2).

Μερικά ἔθνη σὲ -άνος λέγονται καὶ δξύτονα : Ἀμερικάνος (ἰδίως γιὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀμερικῆς) καὶ Ἀμερικανός.

-ινός : Ἀλεξάνδρεια — Ἀλεξανδρινός, Βυζάντιο — Βυζαντινός, Ζακυνθος — Ζακυνθινός, Καλάβρυτα — Καλαβρυτινός, Λάρισα — Λαρισινός, Μαρμαρὰς — Μαρμαρινός, Πάργα — Παργινός, Πάτρα — Πατρινός, Τρίκαλα — Τρικαλινός. (Γιὰ τὴν κατάληξη -ητός, βλ. Παραρτήμα).

-ίνος : Ἀλγέρι — Ἀλγερινός, Φλωρεντία — Φλωρεντινός. Ἔτσι καὶ τὸ Λεβαντινός.

Τὰ θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν σὲ -νός τελειώνουν σὲ -η ὅταν εἶναι δξύτονα καὶ σὲ -α ὅταν εἶναι παροξύτονα : Συριανός — Συριανῆ, Πρεβεζάνος — Πρεβεζάνα.

Μερικά θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν σὲ -νός τελειώνουν σὲ -νιά : Πατρινιά, Ζακυνθινιά. Τὸ θηλυκὸ τοῦ Ἀμερικανός, Ἀφρικανός εἶναι Ἀμερικανίδα, Ἀφρικανίδα.

3. -ιός, -ιος, -αῖος :

-ιός : Θεσσαλονίκη — Θεσσαλονικιός, Κάλυμνος — Καλυμνιός, Λέρος — Λεριός, Λῆμνος — Λημνιός, Μυτιλήνη — Μυτιληνιός, Σαντορίνη — Σαντορινιός, Σίφνος — Σιφνιός, Σμύρνη — Σμυρνιός, Τένεδος — Τενεδιός.

Λιγότερο συχνὲς εἶναι οἱ (λόγιες) καταλήξεις : -ιος : Αἴγυπτος — Αἰγύπτιος, Κόρινθος — Κορινθιός· -αῖος : Εὐρώπη — Εὐρωπαῖος, Θῆβα — Θηβαῖος, Κέρκυρα — Κερκυραῖος, Ρώμη — Ρωμαῖος.

Μερικά ἔθνη σὲ -ιός σχηματίζονται λογιότερα καὶ σὲ -αῖος : Μυτιληνιός — Μυτιληναῖος, Σμυρνιός — Σμυρναῖος.

Τὰ θηλυκὰ τῶν ἐθνικῶν σὲ -ιός, -ιος, -αῖος σχηματίζονται σὲ -α : Θεσσαλονικιά, Αἰγύπτια, Ρωμαία.

-έξος. Συνηθίζεται σὲ παράγωγα ἀπὸ ξενικά ὀνόματα τόπων :

1. Στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἦταν Σύριος τὸ ἐθνικὸ τοῦ Σῦρος, Σύρος καὶ Σύριος τὸ ἐθνικὸ τοῦ Συρία. Ἐμεῖς θὰ λέγαμε καλύτερα Συρία-Σύριος, ὅπως Ἀσσυρία-Ἀσσύριος.

2. Ἀνάλογα σχηματίζεται τὸ κοινὸ οὐσιαστικὸ πρωτεύουσα — πρωτευουσιανός.

Βιέννη — Βιεννέζος, Βερολίνο — Βερολινέζος, Κίνα — Κινέζος, Μάλτα — Μαλτέζος, Μιλάνο — Μιλανέζος, Νέα Ύδρα — Νεοϋδρακίος.

284. Πολλά ἔθνικα σὲ *-ας, -ης* καὶ ἰδίως σὲ *-ος* δὲν παράγονται ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν τόπων, ἀλλ' ἀντίθετα ὀνομάστηκαν οἱ χῶρες ἀπὸ τὰ ἔθνικα: *Μακεδόνας — Μακεδονία, Ἑλλήνας — Ἑλλάδα, Ἀρκαδες — Ἀρκαδία, Πέρσης — Περσία, Βοιωτὸς — Βοιωτία, Θεσσαλὸς — Θεσσαλία, Γερμανὸς — Γερμανία, Ἑλβετὸς — Ἑλβετία, Ἄγγλος — Ἀγγλία, Ρῶσος — Ρωσία, Τοῦρκος — Τουρκία, Βούλγαρος — Βουλγαρία (¹).*

Ἀπὸ ἔθνικα ὀνόματα παράγονται καὶ μερικά περιληπτικά σὲ *-ιά*: *Ἀραπὴς — Ἀραπιά, Ἀρβανίτης — Ἀρβανιτιά, Μοραίτης — Μοραϊτιά.*

Τὰ θηλυκὰ τῶν προπαροξύτωνων καὶ παροξύτωνων ἔθνικῶν σὲ *-ος* τελειώνουν σὲ *-ίδα*· μερικά ἔχουν καὶ λαϊκότερο τύπο σὲ *-α*:

Βούλγαρος — Βουλγαρίδα καὶ Βουλγάρα, Ρῶσος — Ρωσίδα καὶ Ρώσα, Σέρβος — Σερβίδα καὶ Σέρβα. Ἀλλὰ *Γάλλος — Γαλλίδα, Ἄγγλος — Ἀγγλίδα.* Τὸ *Οὔγγρος* ἔχει θηλυκὸ *Οὔγγαρίδα*· τὸ *Τοῦρκος* ἔχει *Τουρκισσα* καὶ λαϊκότερα *Τουρκάλα* καὶ *Τούρκα*.

Τὰ θηλυκὰ τῶν δξύτωνων ἔθνικῶν σὲ *-ός* σχηματίζονται σὲ *-ίδα* ἔκτος ἀπὸ τὸ *Θεσσαλὸς* καὶ ἐκείνων πού τελειώνουν σὲ *-δός*, πού σχηματίζονται συνήθως σὲ *-δή*: *Ἑλβετίδα, Γερμανίδα* ἀλλὰ *Ἰνδή, Σουηδή, Φιλανδή, Φλαμανδή.*

Μερικά θηλυκὰ ἔθνικῶν σὲ *-ος* σχηματίζονται καὶ σὲ *-έξα*: *Δανέξα, Οὔγγαρέξα* κτλ.

285. *Καταλήξεις σπανιότερες. Ἀνώμαλα ἔθνικα.*— Μερικά ἔθνικα ἔχουν σπανιότερες καταλήξεις: *Κρήτη — Κρητικὸς, θηλυκὸ Κρητικιά, Τήλος — Τηλιακός, Τήνος — Τηνιακός, Αὐστρία — Αὐστριακός.* Ἀντὶ *Μακεδόνες* λέγεται καὶ *Μακεδονίτες*, θηλ. *Μακεδονίτισσες.* Τὸ *Ἅγιον* ὄρος ἔχει ἔθνικὸ τὸ παρασύνθετο *Ἄγιορείτης* καὶ *Ἄγιοροεῖτης*, τὸ *Πήλιο*: *Πηλιορείτης.*

Μερικά ἔθνικα παρουσιάζουν κάποια ἀνωμαλία στὸ σχηματισμὸ τους: *Μίλητος — Μιλήσιος (302), Τροία — Τρωαδίτης — Βενετὸς καὶ Βενετσιάνος, Λονδίνο — Λονδρέζος, Μόσχα — Μοσχοβίτης, Νεάπολη — Ναπολιτάνος, Παρίσι — Παριζιάνος (καὶ Παρισινός), Περού — Περουβιανός, Σκοτία — Σκοτσέζος (καὶ Σκότος).*

Κάποια ἀνωμαλία παρουσιάζουν καὶ ἔθνικα ἀπὸ ὀνομασίες πόλεων ἢ χωριῶν στὴν Ἑλλάδα, πού ἀντικαταστάθηκαν στὴν ἐπίσημη γλώσσα ἢ μὲ τύπους ἀλλαγμένους φωνητικὰ ἢ μὲ λέξεις διαφορετικῆς. Ὑπάρχουν μερικές ἀπὸ αὐτὲς πού μπῆκαν στὴν κοινὴ χρῆση, ἀλλὰ συχνὰ δὲν ἔγινε τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὰ παράγωγά τους ἔθνικα. Ἔτσι λέγονται συνήθως πλάι στίς λόγιες τοπωνυμίες

1. Ἀντὶ *Σικελὸς* λέγεται καὶ *Σικελιώτης* στὴ σημασία τοῦ ἐπικὸς Ἑλληνας τῆς ἀρχαίας Σικελίας.

τὰ παλιὰ λαϊκά: Ἴος ἀλλὰ Νιώτης (Νιό), Νάξος (Ἀξιό) - Ἀξιώτης (καὶ Ναξιώτης), Καλάμες (καὶ Καλαμάτα) - Καλαματιανός, Κύμη (Κούμη) - Κουμιώτης, Τρίπολη (Τριπολιτσά) - Τριπολιτσιώτης· Ἀρεόπολη (Βοϊτυλο) - Βοιτυλιώτης, Ἐλάτεια (Δραχμάνι) - Δραχμανιώτης, Κύθηρα (Τσιρίγο) - Τσιριγιώτης, Ἄργος Ὀρεστικό (Χρούπιστα) - Χρουπιστινός.

Ἑπαγγελματικά

286. Πολλὰ οὐσιαστικά παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά σημαίνουν ἐπάγγελμα σχετικὸ μ' ἐκεῖνο πὺ φανερῶνει τὸ πρωτότυπο. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται **ἐπαγγελματικά οὐσιαστικά**.

Τὰ ἐπαγγελματικά οὐσιαστικά ἔχουν τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις:

-**άς**: ἀλεύρι - ἀλευράς, γαλατάς, κεραμιδιάς, κοσκινάς, κοφινάς, παπλωματάς, σιδεράς, ψωμάς. Ἔτσι καὶ ζευγάρι - ζευγάς.

-**άρης, -ιάρης, -άριος**: βάρκα - βαρκάρης, γαϊδουριάρης, γελαδάρης, λουτράρης, περυματάρης, περιβολάρης· καρβουνιάρης, σκουπιδιάρης· ἀποθήκη - ἀποθηκάριος, βιβλιοθήκη - βιβλιοθηκάριος. Ὅμοια σχηματίστηκε τὸ ἀρχή - ἀρχάριος. (Ἐπίθετα σὲ -άρης βλ. 298).

-**τζής**: κουλούρι - κουλουρτζής, παλιατζής, σαμαρτζής, στραγαλατζής, φορατζής, ψιλικατζής.

Ἀνθρωπωνικά

287. Στὴ λαϊκότερη γλώσσα καὶ στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ, προπάντων ὅταν πρόκειται γιὰ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, συνηθίζονται γιὰ γυναῖκες κύρια ὀνόματα παράγωγα ἀπὸ τὸ βαπτιστικὸ ἢ καὶ ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ τοῦ ἀνδρός. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται **ἀνθρωπωνικά** (1): Δημήτραϊνα ἢ γυναῖκα τοῦ Δημήτρη, Δημητριάδαινα ἢ γυναῖκα τοῦ Δημητριάδη.

Οἱ κοινότερες καταλήξεις τῶν ἀνθρωπωνικῶν εἶναι: -**αῖνα**: Γιώργαῖνα, Γιάνναῖνα, Κώσταῖνα (Κωστήδαινα, Κωσταντίναῖνα, Κωστάκαῖνα κτλ.)· Ραγκαβήδαινα, Τσαβέλαῖνα, Φαριάδαινα· -**ίνα**: Ἀγγελίνα, Θεωδώραῖνα κτλ. Λουκοπουλίνα, Μπουμπουλίνα, Παπαρηγοπουλίνα (2).

1. Γιὰ τὰ πατρωνικά βλ. παρακ. Δεύτερο Μέρος, III, Γ' κεφ., Οἰκογενειακὰ ὀνόματα, (462).

2. Σπανιότερες ἢ ἰδιωματικὲς εἶναι οἱ καταλήξεις: -**ιά**, *Μιχαλιά*, -**ού**: *Μελοῦ*, *Νικολοῦ*, *Μιχαλοῦ*, *Χριστοῦ*, κ.ἄ. Σὲ μερικὰ μέρη συνηθίζονται καὶ σύνθετα ἀπὸ τὸ βαπτιστικὸ τοῦ πεθεροῦ καὶ τὸ *νύφη*: ἢ *Μιχαλόνηψη*, ἢ *Παναγιωτόνηψη*, ἢ σύνθετα ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ ἀνδρός καὶ τοῦ πεθεροῦ: *Κωστοθανάσαινα* ἢ γυναῖκα τοῦ Θανάση, τοῦ γιοῦ τοῦ Κώστα.

Στή θέση τοῦ ἀντρωνυμικοῦ συνηθίζει ἀκόμη ἡ λαϊκὴ γλώσσα τὴ γενικὴ τοῦ βαφτιστικοῦ ἢ τοῦ οικογενειακοῦ: ἡ *Εὐαγγέλη τοῦ Δημήτρη, τοῦ Δημητριάδη*.

Στὴν κοινὴ καὶ στὴν ἐπίσημη γλώσσα ἡ γυναίκα (ἢ ἡ θυγατέρα) προσδιορίζεται μὲ τὸ οικογενειακὸ ὄνομα τοῦ ἀντρὸς (ἢ τοῦ πατέρα της) σὲ γενικὴ συνοδευμένο ἀπὸ τὸ *κυρία* (ἢ τὸ *δασποινίς, δασποινίδα*): ἡ *κυρία Δημητριάδη, Δημητρουλία, Δημητρίου*.

288. Ἄλλες καταλήξεις μὲ ποικίλη σημασία

1. -ιά. Σημαίνει:

α) Φυτὰ καὶ δέντρα (κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ λουλούδι, τὸν καρπὸ, μέρος τους): *ἀμύγδαλο — ἀμυγδαλιά, βαλανιδιά, δαμασκηλιά, κερασιά, κουκουναριά, κουμαριά, κοντσουσιά, μυρτιά, μουριά, πορτοκαλιά, συκιά, τζιτζιφιά, τριανταφυλλιά*.

β) Τόπο: *ἀνήφορος — ἀνηφοριά, μεριά, πλαγιά* (βουνοῦ), *ποριά, ραχιά, ρεματιά* (καὶ *ρεματαριά*).

γ) Φαγώσιμα: *ἄρμη — ἄρμιά, λαχανορμιά, σκορδαλιά*.

δ) Φυσικὰ φαινόμενα: *καλοκαίρι — καλοκαιριά, παγωνιά, συννεφιά*.

ε) Χρονικὴ ἔκταση: *βράδυ — βραδιά, νυχτιά, χρονιά*.

ς) Ἰδιότητα: *ἄνθρωπος — ἀνθρωπιά, ἄλεπου — ἄλεπουδιά, ἀρχοντιά, κατεργαριά, κουμπαριά, λεβεντιά, μαϊμουδιά, μαστοριά, παλικαριά, χωριατιά*. Παράγονται καὶ ἀπὸ ἐπίθετα λέξεις καθὼς: *ἀνάποδος — ἀναποδιά, ἀνημποριά, ἀνοσιά, γνωριμιά, κακομοιριά, σκοτεινιά, κακοριζικιά, ὁμορφιά, παραξενιά, προστυχιά*.

η) Τὴν ἐνέργεια πού γίνεται μὲ τὸ σημαϊνόμενο ἀπὸ τὴν πρωτότυπη λέξη ἢ πού γίνεται στὸ μέρος πού φανερῶνει αὐτή: *βελόνα — βελονιά, γροθιά, δοντιά, κανονιά, κοντακιά, κονταριά, ματιά, μαχαιριά, ξυλιά, πενιά, πετριά, πινελιά, σβερκιά, σουβλιά, σπαθιά, ψαλιδιά*. Ἔτσι καὶ τὸ *κατακεφαλιά*.

Τὴν ἐνέργεια ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνέργειας ἔχομε σὲ παράγωγα (συχνὰ καὶ ἀπὸ ρήματα) σὲ -ιά, -σιά (-ξιά, -ψιά), -(μ)ατιά, -μασιά: *χτυπῶ ἢ χτύπος — χτυπιά, τοιμπιά· ἀνακάτωση ἢ ἀνακατώνω (ἀνακάτωση) — ἀνακατωσιά, ἄρματωσιά, βρισιά, καθισιά, κατεβασιά, μοιρασιά, ντυσιά, ξενοιασιά, περπατησιά, σιχασιά, φορεσιά· ἀλλάζω (ἄλλαξα) — ἀλλαξιά, ρουφηξιά· κλέβω (ἔκλεψα) — κλεψιά, κοψιά, χαψιά· δάγκωμα — δαγκαματιά, ζαρωματιά, λαβωματιά, σφουριγματιά, χαρραματιά· πάτημα — πατημασιά*.

θ) Τὸ ποσὸ πὸν χωρεῖ τὸ σημαίνόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, τὸ φορτίο: *βάρκα—βαρκιά, γουλιά, καϊκιά, καλαθιά, καραβιά, μπουνκιά, πιρουνιά, φουρνιά, φουχτιά, φτυαριά, χερσβολιά.*

ι) Κηλίδα ἢ μυρωδιά: *ἀσβέστης—ἀσβεσιά, βουτυριά, καρβουνιά, καπνιά, κρασιά, λαδιά.*

Σὲ -ιά σχηματίζονται καὶ πλῆθος σύνθετα πού ἀνήκουν στὶς παραπάνω κατηγορίες: *ἀκρογιαλιά, ἀκροθαλασσιά, ἀκροποταμιά, κακοτοπιά, μουσταλευριά· ἀστροφεγγιά, βαρυχειμωνιά, φουσκοδεντριά, φουροεριά· ἀρχιμηνιά, ἀρχιχρονιά, μεσομηνιά, πρωταπριλιά, πρωτομαγιά.*

2. -ιστής. Φανερώνει τὸν ὁπαδὸ ἢ θιασώτη μιᾶς θεωρίας ἢ ἑνὸς μεγάλου δασκάλου, τὸ μελετητὴ τοῦ ἔργου του ἢ ἐκεῖνον πὸν διδάσκει μιὰ γλώσσα καὶ τὴ φιλολογία της:

Βούδας—βουνδιστής, Μακράκης—μακρακιστής, Ψυχάρης—ψυχαριστής· Ὅμηρος—δημηριστής, ὕλη—ὕλιστής, ἄνθρωπος—ἀνθρωπιστής. Ἔτσι καὶ τὸ ἐγὼ—ἐγωιστής, Ἑβραῖος—εβραϊστής, Ἕλληνες—ἐλληνιστής.

Τὰ παράγωγα οὐσιαστικά σὲ -ιστής ἔχουν θηλυκὸ σὲ -ίστρια: *ἀνθρωπιστής—ἀνθρωπιστρια, ἐγωιστής—ἐγωίστρια.*

3. -ισμός. Φανερώνει μιὰ θεωρία ἢ αἴρεση ἢ ἐκείνους πὸν καταγίνονται μὲ τὸ σημαίνόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο:

Ἕλληνας—ἐλληνισμός, χριστιανὸς—χριστιανισμός, Ἰουδαῖος—ἰουδαϊσμός, βραχμάνας—βραχμανισμός· ἀθλητὴς—ἀθλητισμός, κοσμοπολίτης—κοσμοπολιτισμός.

289. Σπανιότερες εἶναι οἱ ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις:

-άτο. Σημαίνει ἐξουσία, ἐπικράτεια ἢ ἔνωση: *δεσπότης—δεσποτάτο, ἀδερφάτο, σουλτανάτο, καὶ τὰ ξενικὰ δουκάτο, κομιτάτο, προτεκτοράτο.*

-ίας. Σημαίνει ἐκεῖνον πὸν ἔχει ἢ πὸν ἔκαμε κάτι: *ἐγκλημα—ἐγκληματίας, εἰσοδηματίας, ἐπαγγελματίας, κτηματίας, (καὶ ἀπὸ ρῆμα) ταραζω (τάραξα)—ταραξίας.*

-ιέρα. Σημαίνει σκευή, ἰδίως φαγητοῦ: *ἀλάτι—ἀλατιέρα, ζαχαριέρα, κουνουπιέρα, καὶ τὰ ξενικὰ καπελιέρα, σαλατιέρα, σουπιέρα, τσαγιέρα κτλ.*

-ιέρης, συνήθως σὲ ξενικὲς λέξεις. Σημαίνει τὸ πρόσωπο πὸν ἐνεργ-

γεῖ: *τραπέζι* — *τραπεζιέρης, καμαριέρης, κανονιέρης, καροτσιέρης, πορτιέρης, ρουτινιέρης, τιμονιέρης.*

-*ικό*: *ἀσήμι* — *ἀσημικό, μπαχαρικό, χρυσαφικό.*

-*λίκι*. Σημαίνει ιδιότητα: *ἀρματολός* — *ἀρματολίκι, προεδριλίκι.*

-*λό(γ)ι*, περιληπτική, γιά σύνολο ἐμψύχων: *ἀρχοντας* — *ἀρχοντολό(γ)ι, γυφτολό(γ)ι, κουβεντολό(γ)ι, μελισσολό(γ)ι, σκυλολό(γ)ι, συγγενολό(γ)ι, συμπεθερολό(γ)ι.*

-*ουριά*, περιληπτική: *κλέφτης* — *κλεφτουριά, λασπουριά, λεβεντουριά*: *Λιαπουριά, Μανιατουριά, Τσαμουριά* μὲ τοπική σημασία.

290. Σπάνιες καὶ ἀπαρχαιωμένες εἶναι οἱ καταλήξεις: -*θέμι*, περιληπτική: *γυναίκα* — *γυναικοθέμι, κασικοθέμι, κοριθοθέμι, μελισσοθέμι, παιδοθέμι* — *-λάσι*, περιληπτική: *ἀντρολάσι, γυναικολάσι, παιδολάσι* — *-λόγος*. Σημαίνει τὸ ὄργανο: *βίδα* — *βιδολόγος, λαδολόγος*, (ἀλλὰ καὶ β' συνθετικὸ σὲ λόγιες λέξεις καθὼς γλωσσολόγος) — *-μάνι*, περιληπτική: *αὐγομάνι, γυναικομάνι, παιδομάνι.*

291. Ἀτονημένες παραγωγικὲς καταλήξεις εἶναι οἱ λόγιες -*ίτης*: *σύλος* — *στυλίτης, τεχνίτης, τραπεζίτης* — *-ότης*: *δῆμος* — *δημότης* — *-ιώτης*: *στρατὸς* (στρατιά) — *στραιιώτης, ταξιδιώτης.*

γ) Ούσιαστικὰ παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα

292. Τὰ περισσότερα ούσιαστικὰ ποὺ παράγονται ἀπὸ ἐπίθετα εἶναι ἀφηρημένα καὶ σημαίνουν ιδιότητες σχετικὲς μὲ τὸ ἐπίθετο. Οἱ συχνότερες τους παραγωγικὲς καταλήξεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

1. -*άδα*: *ἄγριος* — *ἀγριάδα, ἀσπράδα, γρηγοράδα, γλυφάδα, θαμπάδα, μαυράδα, νοστιμάδα, ξινάδα, ξυπνάδα, πικράδα, πρασινάδα, σκληράδα, ταγκάδα.*

Μὲ τὴν κατάληξη -*άδα* σχηματίζονται καὶ παράγωγα ἀπὸ ούσιαστικά: *βύσσινο* — *βυσσινάδα, πορτοκάλι* — *πορτοκαλάδα.*

2. -*ίλα*: *ἄσπρος* — *ἀσπρίλα, μαυρίλα, ξινίλα, σαπίλα.*

Μὲ τὴν κατάληξη -*ίλα* σχηματίζονται καὶ παράγωγα ἀπὸ ούσιαστικά, ποὺ σημαίνουν μυρωδιά: *καπνός* — *καπνίλα, κρεατίλα, προβατίλα, τραγίλα, χωματίλα, ψαρίλα.* Μὲ τὴν κατάληξη -*ίλα* σχηματίζονται καὶ μερικὰ παράγωγα ἀπὸ ρήματα: *ἀνατριχιάζω* — *ἀνατριχίλα, καίωμα* (κάηκα) — *καίλα.*

3. -*οσύνη*: *ἀγράμματος* — *ἀγραμματοσύνη, ἀκαματοσύνη, ἀκαταδεχτοσύνη, ἀντρειοσύνη, ἀξιόσύνη, δικαιοσύνη, ἐμπιστοσύνη, εὐγνωμοσύνη, καλοσύνη, μεγαλοσύνη.* Ὅμοια σχηματίζονται, ἀπὸ ούσιαστικά, καὶ πα-

ράγωγα πού σημαίνουν τὸ ἐπάγγελμα: *μαραγκὸς* – *μαραγκοσύνη*, *μαστοροσύνη*, ἢ μιὰ ἰδιότητα ἢ τὸ σύνολο ἐκείνων πού ἀνήκουν σὲ μιὰ ἔνωση: *ἀδερφὸς* – *ἀδερφοσύνη*, *ιερέας* – *ιεροσύνη*, *πάπας* – *παποσύνη*, *χριστιανὸς* – *χριστιανοσύνη*.

4. **-ότητα, -ύτητα**: *ἀθῶος* – *ἀθωότητα*, *ἀπλότητα*, *γενναιότητα*, *ζωτικότητα*, *κοινότητα*, *λαμπρότητα*, *πλαστικότητα*, *σταθερότητα*, *τροφερότητα*: *βαρὺς* – *βαρύτητα*, *τραχύτητα*. Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὰ οὐσιαστικά: *ἄνθρωπος* – *ἀνθρωπότητα*, *θεὸς* – *θεότητα*.

Τὰ παράγωγα σὲ **-ότητα** ἔχουν σπανιότερα, ἰδίως στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, τὸν τύπο **-ότη**: *ἀγαθὸς* – *ἀγαθότη*, *νέος* (νιὸς) – *νιότη*, *ἀνθρωπότη*, *ὠραιότη* κτλ.:

τὸ *σύθεμα* τοῦ *τραγουδιοῦ* καὶ τοῦ *σκοποῦ* ἢ *γλυκότη*. (Ἐρωτόκριτος)

ὄθε τῆς *αἰωνιότης* | τοῦ *ἠχολόγησε* ἢ *φωνή*. (Σολωμός)

καταφρονοῦν, ὦ *βράχοι*, τῆ *γυμνότη* *σας*
τῆς *χλῶρης* οἱ *κοιτόφωτοι* *προσκυνητάδες*. (Παλαμᾶς)

εὐγενικιά *ἀνθρωπότη* | θὰ τοὺς *φιλέψη* *πλοῦσιο* *φαγοπότι*. (Μαβίλης)

293. Σπανιότερες εἶναι οἱ ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις:

-άδι: *ἄσπρος* – *ἀσπράδι*, *κιτρινάδι*, *κοκκινάδι*, *μανράδι*¹⁾, πού βρίσκεται κάποτε καὶ σὲ παράγωγα ἀπὸ ρήματα: (*ὕ*)*φαίνω* – *φάδι*, *ἀπολειφάδι* (ἴ,τι ἀπολείφτηκε ἀπὸ τὸ σαποῦνι, ἀποσάπουνο).

-(αμ)άρα: *βουβὸς* – *βουβαμάρα*, *κουφαμάρα*, πού βρίσκεται καὶ σὲ παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά καὶ ἀπὸ ρήματα: *τρόμος* – *τρομάρα*. Ἔτσι καὶ *τρώγω* (*φαγώθηκα*) – *φαγωμάρα*.

-ίμι: *ἄγριος* – *ἀγρίμι*, *ψόφιος* – *ψοφίμι*.

294. Ξεχωριστὴ κατηγορία ἀποτελοῦν μερικὰ οὐσιαστικά θηλυκὰ παράγωγα σὲ **-η** καὶ συχνότερα σὲ **-α**, παροξύτονα, ἀπὸ ἐπίθετα δξύτονα.

ζεστός – *ζέστη*, *ρηχὸς* – *ρήχη*, *στεγνὸς* – *στέγνη*: *ἀρμυρὸς* – *ἀρμύρα*, *γλυκὸς* – *γλύκα*, *διπλὸς* – *δίπλα*, *λερὸς* – *λέρα*, *λοξὸς* – *λόξα*, *νεκρὸς* – *νέκρα*, *ξερὸς* – *ξέρα*, *πικρὸς* – *πίκρα*, *πυρὸς* – *πύρα*, *τρελὸς* – *τρέλα*, *φαλακρὸς* – *φαλάκρα*, *φοβερὸς* – *φοβέρα*, *ψυχρὸς* – *ψύχρα*.

Μὲ τὴ μετακίνηση τοῦ τόνου ἔγιναν κάποτε ἀπὸ ἐπίθετα κύρια ὀνόματα: *κοιτὸς* – *Κόντος*, *ξανθὸς* – *Ξάνθος*. (Πρβλ. καὶ 305).

Γιὰ οὐσιαστικά σὲ **-α** παράγωγα ἀπὸ ρήματα βλ. 264.8.

1. Ἔτσι καὶ *ὄφιμος* – *ὄφιμάδι*, *πρώμιος* – *πρωιμάδι* γιὰ καρπούς, *σμιγὸς* – *σμιγάδι* σιτάρι μὲ κριθάρι ἢ μὲ σίκαλη.

Γ.—Παράγωγα ἐπίθετα

295. Ἐπίθετα παράγονται ἀπὸ ρήματα, ἀπὸ οὐσιαστικά, ἀπὸ ἄλλα ἐπίθετα καὶ ἀπὸ ἐπιρρήματα.

α) Ἐπίθετα παράγωγα ἀπὸ ρήματα

296. Τὰ ἐπίθετα ποὺ παράγονται ἀπὸ ρήματα, ἰδίως ὅσα τελειώ-
νουν σὲ -τός, λέγονται καὶ *ρηματικά ἐπίθετα* καὶ ἔχουν τὶς ἀκόλουθες
καταλήξεις :

1. **-τικός.** Τὰ ἐπίθετα αὐτὰ σημαίνουν τὸν κατάλληλο καὶ τὸν ἄξιο
γιὰ ἐκεῖνο ποὺ σημαίνει τὸ ρῆμα καὶ μπορεῖ νὰ ἀναλυθοῦν στὸ ἐκεῖ-
νος ποὺ καὶ τὸ ρῆμα :

ἀπαγορεύω — ἀπαγορευτικός, χαϊδεύω — χαϊδευτικός, βοηθῶ — βοη-
θητικός, (ἐ)ξοφλῶ — (ἐ)ξοφλητικός, παρηγορῶ — παρηγορητικός, συμ-
παθῶ — συμπαθητικός, παραπονιέμαι (παραπονέθηκα) — παραπονετικός,
αἰσθάνομαι — αἰσθαντικός, ἀπολυμαίνω — ἀπολυμαντικός, ἐπιβαρύνω — ἐπι-
βαρυντικός, ἀναγκάζω — ἀναγκαστικός, ἀπελπίζομαι — ἀπελπιστικός, ἀπο-
κρούω — ἀποκρουστικός, δροσίζω — δροσιστικός, καθίζω — καθιστικός,
ὀρίζω — ὀριστικός, προβιβάζω — προβιβαστικός, διψῶ — διψαστικός, περνῶ
— περαστικός, ἀπαλλάσσω — ἀπαλλαχτικός, διστάζω — δισταχτικός, ἐπιδέχο-
μαι — ἐπιδεχτικός, πειράζω — πειραχτικός, τρομάζω — τρομαχτικός.

Μερικὰ ἐπίθετα σὲ -τικός (παράγωγα καὶ ἀπὸ οὐσιαστικά) συνηθί-
ζονται σὰν οὐσιαστικά καὶ τότε ἔχουν ἓνα μόνο γένος : δικαστικός, δια-
ταχτική, προσταχτική, ἀποδειχτικό, διδαχτικό, καὶ στὸν πληθυντικὸ
μὲ τὴ σημασία τῆς ἀμοιβῆς : ζυγιστικά.

2. Σπανιότερες εἶναι οἱ καταλήξεις **-ερός, -ικός, -τήριος** : θλίβω
— θλιβερός, λαμπερός, φωτερός (πρβ. 298.4) καρτερῶ — καρτερικός, πει-
θαρχικός (πρβ. 298.7) κινῶ — κινητήριος, ἀποχαιρετιστήριος, σωτήριος.

3. **Ρηματικά ἐπίθετα σὲ -τός.** — Πολλὰ ρήματα ἔχουν καὶ ἓνα
ἐπίθετο σὲ -τός (-ητός, -ωτός, -στός, -φτός, -χτός κτλ.), ποὺ σχημα-
τίζεται ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ (παθητικοῦ συνήθως) ἀορίστου καὶ σημαίνει
ὅ,τι καὶ ἡ παθητικὴ μετοχὴ — ἀλλὰ ὅχι πάντοτε ἐντελῶς τὸ ἴδιο — ἢ
ἐκείνον ποὺ μπορεῖ νὰ δεχτῆ τὴν ἐνέργεια τοῦ ρήματος :

τὸ ἔχομε ἀγοραστὸ (ἀγορασμένο), τὸ ἔχω ἀκουστὰ (ἀκουσμένα), ἀγὰ
χτυπητὰ (χτυπημένα), πρόσωπο γελαστὸ (γελούμενο), ἄνθρωπος ἀγα-

πητός (πὸ τὸν ἀγαποῦν ἢ πὸ ἀξίζει νὰ τὸν ἀγαποῦν, ἀγαπημένος), πρᾶμα κατορθωτὸ (πὸ μπορεῖ νὰ κατορθωθῆ), ρουφηχτός (πὸ μπορεῖ νὰ ρουφηχτῆ), ἀνθρωπος σφιχτός (φιλάργυρος).

Ὅμοια εἶναι : γδῶνω - γδυτός, λυτός, περεχυτός· καμαρώνω - καμαρωτός, στρωτός, φουντιωτός, φουσκωτός· κινῶ - κινητός, πελεκητός, ποθητός, θαρρετός, μορετός· βάζω - βαλτός· καπνίζω - καπνιστός, κλειστός, ξυστός, σθηστός, χριστός· μαζωχτός, πεταχτός κτλ.· σκύβω - σκυφτός.

Ρηματικά ἐπίθετα σὲ τος σχηματίζονται συχνὰ καὶ μὲ τὸ στερητικὸ α ἢ μὲ ἄλλες λέξεις : ἄβαλτος, ἀκάλεστος, ἀκούραστος, ἀλύγιστος, ἀπάτητος, ἀπρόσεχτος, ἀστόχαστος, ἀτίμητος, ἄφραστος· ἀνείπωτος, ἀνίδωτος, ἀνυποψίαστος — γλυκομίλητος, δυσκολόβρετος, εὐκολοδιάβαστος, ξένοιαστος, πρωτόβαλτος, σιγαλοπερπάτητος, μοσκομύριστος.

Μερικὰ σύνθετα ρηματικά ἐπίθετα συνηθίζονται μὲ τὴν κατάληξη -γος : ἀνάλλαγος, ἀπειραγος, ἄπραγος (διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἄπραχτος), ἄφραγος (καὶ ἄπραχτος), ἀχόρταγος (καὶ ἀχόρταστος).

Ὅπως καὶ τ' ἄλλα ἐπίθετα, μερικὰ ρηματικά ἐπίθετα σὲ -τος ἔχουν κατανήσει οὐσιαστικά : ἀμάραντος, συρτός — μηχητή, κλωστή, πηχητή, συρτή, τρυπητή, φτερωτή — βραστό, γραφτό, κατεβατό, κρυφτό, κνηνητό, ξαντό, παγωτό, πλεχτό, σφαχτό, (ὑ)φαντό, φυλαχτό, ψητό.

4. Δόγια παράγωγα σὲ -τέος. Στὴ διοικητικὴ γλῶσσα καὶ στὴ γλῶσσα τῆς παιδείας συνηθίζονται καὶ μερικὰ ἀρχαῖκά ἐπίθετα σὲ -τέος, πὸ φανερῶνουν ἐκεῖνο πὸ πρέπει νὰ γίνῃ : πληρωτέος πὸ πρέπει νὰ πληρωθῆ· πολλαπλασιαστέος πὸ πρέπει νὰ πολλαπλασιασθῆ. Ὅμοια σχηματίστηκαν : ἀφαιρετέος, διαιρετέος, εἰσπραχτέος, ἐκτελεστέος, μειωτέος, μετεξεταστέος, προσθετέος, προφυλακιστέος, συμπληρωτέος, ὑποθετέος, φορολογητέος.

5. -σιμος (-ξιμος, -ψιμος). Σχηματίζονται συνήθως ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἀορίστου καὶ σημαίνουν ἐκεῖνον πὸ εἶναι κατάλληλος νὰ δεχτῆ τὴν ἐνέργεια πὸ φανερῶναι τὸ ρῆμα : φαγώσιμος πὸ μπορεῖ νὰ φαγωθῆ· εἰσπράξιμος πὸ μπορεῖ, πὸ πρόκειται ἢ πὸ πρέπει νὰ εἰσπραχτῆ. Ὅμοια εἶναι : ἀμφισβητήσιμος, ἀπορρίψιμος, ἐκλέξιμος, κατοικήσιμος, παρουσιάσιμος, συζητήσιμος, ὑπολογίσιμος. Ἀπὸ οὐσιαστικά παράγονται ὁμοια ἐπίθετα, καθὼς (θάνατος) θανάσιμος (302), (σύνταξη) συντάξιμος.

Κάποτε τὰ ρηματικά ἐπίθετα σὲ -σιμος ἔγιναν οὐσιαστικά : ἀνταλλάξιμος, φαγώσιμο.

297. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ ρηματικά ἐπίθετα σὲ (σιμος) γράφονται μὲ ι στὴν προπαραλήγουσα : ὑπολογίσιμος, ησισίσιμος.

Γράφονται μὲ υ τὸ ἀρτύσιμος καὶ μὲ η τὸ βοσκήσιμος, διακαινήσιμος καὶ ὄσα παράγονται ἀπὸ ρῆμα δευτέρας συζυγίας : ἀμφισβητῶ - ἀμφισβητήσιμος, συζητῶ - συζητήσιμος.

β) 'Επίθετα παράγωγα από ουσιαστικά

298. Τὰ ἐπίθετα πού παράγονται ἀπὸ οὐσιαστικά φανερώουν ἐκεῖνον πού ἔχει σχέση ἢ πού ἀνήκει στὸ σημαϊνόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ ἔχουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις :

1. **-άρης, -ιάρης.** Φανερώουν ἐκεῖνον πού ἔχει σχέση μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ ἢ πού ἔχει σχέση μὲ τὴν σημασία τοῦ οὐσιαστικοῦ : *πεῖσμα* — *πεισματάρης*, *μεροκαματ(ι)άρης*, *γρηνιάρης*, *ζηλιάρης*, *ζημιάρης*, *σκανταλιάρης*, *τσιμπλιάρης*. (Οὐσιαστικά σὲ *-άρης* βλ. 286).

Ὅμοια σχηματίζονται καὶ παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα καὶ ἀπὸ ρήματα : *ἄρρωστος* — *ἄρρωσιτάρης*, *κίτρινος* — *κιτρινιάρης*· *κλαίω* (*ἔκλαψα*) — *κλαφιάρης*, *φοβοῦμαι* (*φοβήθηκα*) — *φοβη-τσιάρης*.

2. **-άτος :** *ἀφρός* — *ἀφράτος*, *δροσάτος*, *κρασάτος*, *μελάτος*, *μυρωδάτος*, *ξιδάτος*, *πιπεράτος*, *ριγανάτος*, *σκουφάτος*, *σπαθάτος*, *τσεκουράτος*, *χιονάτος*.

Ὅμοια σχηματίζονται καὶ ἀπὸ ρήματα παράγωγα πού σημαίνουν κάποτε ὄ,τι καὶ ἡ μετοχή τους, ἐνεργητική ἢ παθητική : *γεμίζω* — *γεμάτος*, *τρέχω* — *τρεχάτος*, *φεύγω* — *φενγάτος*, *χορταίνω* — *χορτάτος*· *ἔφυγε* *τρεχάτος*, δηλ. *τρέχοντας*· *τώρα* *πιά* *εἶναι* *φενγάτος*, δηλ. *ἔχει φύγει*.

Πολλὰ οὐδέτερα σὲ *-άτο* ἔγιναν οὐσιαστικά : *κωσταντινάτο* (εἰδ. νομίσματος), *ἀμυγδαλάτο*, *κυθωνάτο* κτλ.

3. **-ένιος.** Φανερώουν ἐκεῖνον πού εἶναι ἀπὸ τὴν ὕλη πού σημαίνει τὸ πρωτότυπο : *ἀσημί* — *ἀσημένιος*, *διαμαντένιος*, *ζαχαρένιος*, *κυπαρισσένιος*, *λαστιχένιος*, *μαλαματένιος*, *μαρμαρένιος*, *μολυβένιος*, *ξυλένιος*, *πετρένιος*, *πετσένιος*, *σανιδένιος*, *σιδερένιος*, *συρματένιος*, *τενεκεδένιος*, *χαρτένιος*, *χωματένιος*. Ὅμοιο εἶναι καὶ τὸ *τιποτένιος*, ἐκεῖνος πού δὲν ἀξίζει τίποτε.

Τὴν ἴδια σημασία μὲ τὰ ἐπίθετα σὲ *-ένιος* ἔχουν μερικὰ ἐπίθετα σὲ *-ινος* : *μαλλί* — *μάλλινος*, *μαρμάρινος*, *ξύλινος*, *πέτρινος*, *τοῖτινος*, *χάρτινος*. Λέγεται *γίδινος* (*γίδινο* γάλα, κρέας, μαλλί), ἀλλὰ (*ἄ*)*γελαδινός*. Τὸ *πρόβατο* ἔχει γιὰ ἐπίθετο τὸ *πρόβειος*.

4. **-ερός :** *βροχή* — *βροχερός*, *δροσερός*, (*ἰ*)*σκιερός*, *ντροπερός*, *σκοταδερός*, *τρομερός*, *φαρμακερός*, *φλογερός* (πρβ. 296.2).

Μερικὰ οὐδέτερα ἐπίθετα σὲ *-ερό* ἔγιναν οὐσιαστικά καὶ σημαίνουν συνήθως σκευός : *ἀλατερό*, *λαδερό*, *τσαγερό*, *φουσερό*.

5. **-ής**. Φανερόνουν ἐκείνον πὺ ἔχει τὸ χρῶμα πὺ σημαίνει τὸ πρωτότυπο: βύσινο – βυσσινής, θαλασσής, καφετής, τριανταφυλλής.

6. **-ωτός**: ἀγκάθι – ἀγκαθωτός, θολωτός, μεταξωτός, φουντωτός (πρβλ. 296.3).

7. **-ακός, -ιακός, -ικός, -ικος**: οἰκογένεια – οἰκογενειακός, ἡλιακός· σελήνη – σεληνιακός, σημαδιακός· ἀδερφός – ἀδερφικός, ἄρμονικός, βαρβαρικός, ἐθνικός, μητρικός, νυφικός, νυχτικός, παστρικός, πατρικός, πολεμικός, τηλεφωνικός, ψυχικός (πρβλ. 296.2)· γέρος – γέρικος, κλέφτικος, ψεύτικος.

Μερικὰ παράγωγα σὲ **-ικός** τονίζονται καὶ στὴ λήγουσα καὶ στὴν προπαραλήγουσα: ἀμερικάνικος καὶ ἀμερικανικός, βουλγάρικος καὶ βουλγαρικός.

Πολλὰ θηλυκὰ ἢ οὐδέτερα παράγωγων ἐπιθέτων σὲ **-ικός** ἔγιναν οὐσιαστικά καὶ σημαίνουν μιὰ τέχνη, ἐπιστήμη, μάθησις ἢ γλῶσσα: γραμματική, καλογερική, μουσική, φυσική, ψαλτικὴ—μαθηματικά, νομικά, γαλλικά. Οὐσιαστικά ἔγιναν καὶ οὐδέτερα καθῶς: γατρικό, λογικό, λαχανικό, σπιτικό, ψυχικό κτλ. Ἐπὶ τὸ Ἐπίθετο σχηματίζεται ἀνώμαλα τὸ ἐπίθετο ἀκαδημαϊκός.

Τὰ ἐπίθετα πὺ σχηματίζονται ἀπὸ ἐθνικά παίρνουν καὶ αὐτὰ τις καταλήξεις **-ικός, -ικος**: Γάλλος-γαλλικός, Ἑλλετός-ἐλλετικός, Θεσσαλός-θεσσαλικός—Ἄρβανίτης-ἄρβανίτικος, Βλάχος-βλάχικος, Γύφτος-γύφτικος, Μανιάτης-μανιάτικος, Μοραίτης-μοραίτικος, Ρουμλιώτης-ρουμλιώτικος, Σουλιώτης-σουλιώτικος, Ἀθηναῖος-ἀθηναϊκός.

Ἐπίθετα, πολλὰ ἐθνικά σὲ **-ός**, ἐκτός συνήθως ἀπὸ ἐκεῖνα πὺ τελειώνουν σὲ **-άνος, -ανός**, σχηματίζουν καὶ τὸ ἐπίθετό τους, ὅπως καὶ τὸ ἐθνικό, μὲ τὴν ἴδια κατάληξι: ἡ ἀλεξανδρινὴ κοινωνία, οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, ὁ καλαματιανός (χορός), τὸ καλαβρυτινὸ κοινὸ, λημνιὸ κρασί, πατριὰ σταφίδα, ἡ συριανὴ προκουμαία, σκυριανὸ τυρί, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφρικανικὴ ἡπειρος, ἡ θεσσαλικὴ ἐσοδειά, ἡ ἀμερικανικὴ σημαία.

8. **-άτικος, -ιάτικος**: Κυριακὴ—κυριακάτικος, νύφη-νυφιάτικος, ἀποκριάτικος, ἀνοιξιάτικος, Μάης-μαγιάτικος, πρωταπριλιάτικος, χειμωνιάτικος, χρονιατικος.

9. **-ιστικός**: ἀγόρι – ἀγορίστικος, θεατρinίστικος, καλογερίστικος, κοριταίστικος, κουνκλίστικος, μωρουδίστικος, παιδιακίστικος, παπαγαλίστικος, παπαδίστικος.

10. **-λσιος**: ἀρνὶ – ἀρνίσιος, βουνίσιος, παλικαρσίσιος.

299. Λόγιες παραγωγικὲς κατάληξεις ἀτονημένες εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:
-(α)λέος, -(ω)λός: δίψα-διψαλέος, πειναλέος, φρικαλέος—ἀμαρτία-ἀμαρτωλός, σιωπὴ-σιωπηλός.

-ιος: αἰώνας-αἰώνιος, μαραθώνιος, οὐράνιος, σεβάσιμος, τίμιος.

- εἶος: ἀντρας-ἀντρεῖος, γυναικεῖος (καὶ γυναικειος).
- ειος: Ἐπίκουρος-ἐπικούρειος, εὐκλειδεῖος, κυκλώπειος, πυθαγόρειος.
- αῖος: ἀκμή-ἀκμαῖος, ἀρχαῖος, κορυφαῖος, μοιραῖος, σπουδαῖος.
- ιαῖος: βαθμὸς-βαθμιαῖος, κολοσσιαῖος, μηνιαῖος, σιγμιαῖος.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπίθετα σὲ -ειος, παράγωγα ἀπὸ κύρια ὀνόματα, λέγονται σὲ γένος οὐδέτερο καὶ σημαίνουν ἴδρυμα πού ἐγινε μ' ἔξοδα ἐκείνου πού ἔχει τὸ κύριο ὄνομα: Ἀβέρωφ-Ἀβερῶφειο, Ἀρταίειο, Ἀρσάκειο, Βαρβάκειο, Ζάππειο, Μαρᾶσειο, Πάγκειο.

300. Ἀπὸ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ἢ ἔθνικὰ παράγονται ἐπίθετα (καὶ ἔπειτα καὶ οὐσιαστικὰ) μὲ τὴν παραγωγικὴ κατάληξη -ικο (σὲ -ἀδικο, -αῖικο, -ῶτικο κτλ.), πού σημαίνουν τὴν οἰκογένεια, τὸ σπῆτι, τὴ συνοικία, τὸ συνοικισμό κτλ., ὅπου κατοικεῖ ἐκεῖνος πού ἔχει τὸ ὄνομα: τὸ Παπαχρισταῖικο, τὸ Νοταράδικο, τὰ Βραχναῖικα, τὰ Μαζαῖικα, τ' Ἀναφιῶτικα (συνοικία τῆς Ἀθήνας), τὰ Καρυνῶτικα (χειμωνιάτικος συνοικισμὸς τῆς Καρυᾶς κοντὰ στὸ Ξυλόκαστρο).

301. Λόγια παραγωγή.— Ὅταν ἡ πρωτότυπη λέξη ἔχη θέμα πού τελειώνει σὲ δίψηφο αι, ει, οι, τὸ λόγιο παράγωγο ἔχει συνήθως δίφθογγο αῖ, εῖ, οῖ: Ἀθηναῖος-ἀθηναῖκός, Ἀραμαῖος-ἀραμαῖκός, ἀρχαῖος-ἀρχαῖκός-ἀρχαῖζω-ἀρχαῖσμός-ἀρχαῖστής, Ἀχαιοῖς-Ἀχαιᾶ-ἀχαιῖκός-παναχαιῖκός, Ἑβραῖος-ἑβραῖστής, Κριμαῖα-κριμαῖκός, Μυκηῆνες-μυκηναῖκός, Ρωμαῖος-ρωμαῖκός-ρωμαῖστής, φαρισαῖος-φαρισαισμός, χυδαῖος-χυδαῖζω-χυδαῖσμός, ὠραῖος-ἐξωραῖζω-ἐξωραῖσμός-ἀτμόπλοιο-ἀτμοπλοῖα-ἀτμοπλοῖκός, ἀκτοπλοῖα-ἀκτοπλοῖκός, Εὐβοῖα-εὐβοῖκός. Τὸ θεὸς ἔχει παράγωγα θεῖος, θεῖκός.

Τὰ νεώτερα λαϊκὰ παράγωγα διατηροῦν τὸ δίψηφο: Ἀθηναῖος-ἀθηναῖκος, Θηβαῖος-θηβαῖκος, Μαλαῖος-μαλαῖκος, καὶ μὲ κάποια ἀνωμαλία παλιός (παλαιός)-παλαικός, Ρωμῖος (παλαιότερα Ρωμαῖος)-ρωμαῖκος.

Μερικὰ παράγωγα ἔχουν ἔτσι καὶ τοὺς δύο τύπους: ἀθηναῖκος καὶ ἀθηναῖκός, ἑβραῖκος καὶ ἑβραῖκός, καί, μὲ διαφορὰ σημασίας, (Ρωμαῖος) ρωμαῖκός καὶ (Ρωμῖος) ρωμαῖκος.

Πρόσεξε τὴ διαφορὰ τοῦ θεῖκός καὶ θεϊκός. Θεῖκός εἶναι ἐκεῖνος πού ἔχει σχέση μὲ τὸ Θεό, θεϊκός εἶναι ὄρος χημικὸς γιὰ ἐνώσεις μὲ θειάφι.

302. Μερικὰ λόγια παράγωγα ὀνόματα ἀπὸ ὀνόματα μὲ χαραχτήρα τ ἔχουν στὴ θέση του σ ὅταν ἡ κατάληξή τους ἀρχίξῃ ἀπὸ ι: ἀδιάθετος-ἀδιαθεσία· ἀνεξάρτητος-ἀνεξαρτησία· δημότης-δημόσιος· πλοῦτος-πλούσιος· θάνατος-θανάσιμος.

303. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Πρόσεξε τὴ διαφορετικὴ ὀρθογραφία τοῦ στοὰ καὶ τοῦ παράγωγου στωικός.

γ) Ἐπίθετα παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα

304. Τὰ ἐπίθετα πού παράγονται ἀπὸ ἄλλα ἐπίθετα τροποποιοῦν κάπως τὴν ἔννοια τῆς πρωτότυπης λέξης. Σ' αὐτὰ ἀνήκουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπίθετα σὲ -ιάρης καὶ ἄλλα, καθὼς φτωχὸς-φτωχικός, μισὸς-

μισερός, παλιός—παλαιικός, καὶ τὰ ὑποκοριστικά. Τὰ **ὑποκοριστικά ἐπίθετα** (1) φανερώνουν ἐκεῖνον πού ἔχει σὲ μικρότερο βαθμὸ τὸ σημαίνόμενο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ ἔχουν τὶς ἀκόλουθες καταλήξεις:

1. **-ούλης (-ούλά, -ούλι, -ούλικο)**: ἄσπρος—ἄσπρουούλης, κιτρινούλης κτλ., καμηνουούλης, κοντούλης, μικρούλης, νοστιμούλης.

2. **-ούτσικος**: ζεστός—ζεστούτσικος, καλούτσικος, κουτούτσικος, μαλακούτσικος, μεγαλούτσικος, μικρούτσικος, φτηνούτσικος, φτωχούτσικος, χαμηλούτσικος, χοντρούτσικος, ψηλούτσικος.

3. **-ωπός**. Σημαίνει κυρίως ἐκεῖνον πού φαίνεται ὅ,τι φανερώνει ἡ ριζική λέξη: ἀγριαπός, κιτρινωπός, κοκκινωπός, πρασινωπός.

Σπανιότερες εἶναι οἱ καταλήξεις:

-ιδερός: ἀσπριδερός, μαυριδερός.

-ουλός: βαθουλός, μακρουλός, μικρουλός, παχουλός, φαρδουλός.

305. Ξεχωριστὴ κατηγορία ἀποτελοῦν μερικά προπαροξύτονα ἐπίθετα ρηματικά σὲ **-τος**, πού ἀρχίζουν ἀπὸ *a*.

Γεννήθηκαν ἀπὸ τὸ δξύτονο ρηματικὸ ἐπίθετο σὲ **-τός** (ἢ ἴσια ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο ρῆμα) καὶ μὲ τὸ ἀνέβασμα τοῦ τόνου ἀπὸ τὴ λήγουσα στὴν προπαροξύτουσα ἀποχτοῦν σημασία στερητική, δηλαδή ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη πού θὰ εἶχαν ἀλλιῶς, (σὰ νὰ εἶχαν σχηματιστῆ καὶ αὐτὰ μὲ τὸ στερητικὸ *a*) (312): ἀνάβω—ἀναφτός—ἀναφτος πού δὲν ἀνάφτηκε: τὰ *καντήλια ἔμειναν ἀναφτα*.

*Ὁμοια εἶναι τὸ *ἀνοιχτος* πού δὲν ἀνοίχτηκε, *ἀναποδογύριστος*: δὲν *ἄφησε ἐπιπλο ἀναποδογύριστο*. *Ἔτσι καὶ ἀπὸ τὸ *(ἀ)γγίζω* σχηματίζεται τὸ *ἄγγιχτος* πού δὲν ἀγγίχτηκε.

δ) Ἐπίθετα παράγωγα ἀπὸ ἐπιρρήματα

306. Μερικά ἐπίθετα παράγονται ἀπὸ ἐπιρρήματα, ἰδίως τοπικά ἢ χρονικά, μὲ τὶς καταλήξεις **-ινός, -ιανός** ἢ καὶ μερικές ἄλλες. *Ἔτσι ἔχομε:

1. Ἀπὸ τοπικά ἐπιρρήματα: *κοντὰ*—*κοντινός*, *μακριὰ*—*μακρινός*, *πλάι*—*πλαϊνός*, *ἀντίκρυ*—*ἀντικρινός*, *μπροστὰ*—*μπροστινός*. ἔξω—(ἐ)ξωτικός· *παραπάνω*—*παραπανίσιος*, *παρακάτω*—*παρακατι(α)νός*.

2. Ἀπὸ χρονικά ἐπιρρήματα: *σήμερα*—*σημερινός*, *χτές*—*χτεσινός*,

1. Ἐκτός ἀπὸ τὰ ρήματα, τὰ οὐσιαστικά καὶ τὰ ἐπίθετα, σχηματίζουν κάποτε ὑποκοριστικά καὶ μερικές ἀντωνυμίες καὶ ἐπιρρήματα: *ὁ ἐαυτούλης μου*, *τοσουλάκι*, *τοσοδούτσικος*, *καμποσοούτσικοι*—*λιγάκι*, *καμποσοούτσικο*, *καλημερούδια* κτλ.

αὔριο — αὐριανός, ἀπόψε — ἀποπινός, φέτος — φεινός, πέρσι — περσινός, τώρα — τωρινός, ἄλλοτε — ἄλλοτινός, κατόπι — κατοπινός, πάντοτε — παντοτινός.

Πρόσεξε τὸ ὕστερα - στερῶς (καὶ ἐπίρρημα στερῶν), σιγὰ - σιγῶς καὶ σιγαλός.

*Ἔτσι καὶ τὸ (σπανιότερο) σιμὰ - σιμοτινός, (ἐχτὲς βράδν) - χτεβραδινός (ἀλλὰ συχνότερα χτεσινοβραδινός), (κάθε μέρα) καθημερινός.

Δ.—Παράγωγα ἐπιρρήματα

307. Ἐπιρρήματα παράγονται ἀπὸ ἐπίθετα, ἄντωνυμίες, μετοχές καὶ ἀπὸ ἄλλα ἐπιρρήματα.

Τὰ παράγωγα ἐπιρρήματα παίρνουν τὶς ἀκόλουθες παραγωγικὲς καταλήξεις :

1. -οῦ : ἄλλος — ἀλλοῦ, αὐτός — αὐτοῦ.

2. -θε : ἐδῶ — ἐδῶθε, ἐκεῖ — ἐκεῖθε, παντοῦ — παντοῦθε.

3. -α. Τὰ ἐπιρρήματα αὐτοῦ τοῦ εἵδους σχηματίζονται ἀπὸ τὸν πληθυντικὸ τοῦ οὐδετέρου τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μετοχῶν : εὐχάριστος — εὐχάριστα, καλὸς — καλά, ὥραϊος — ὥραϊα κτλ., καλύτερος — καλύτερα, χαρούμενος — χαρούμενα.

4. -ως : ἄμεσος — ἀμέσως, εὐχάριστος — εὐχαρίστως.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΝΘΕΣΗ

308. **Διαίρεση.**—Τὰ σύνθετα σχηματίζονται μὲ δύο τρόπους :

α) Μία λέξη παίρνει στὴν ἀρχὴ τῆς ἓνα ἀχώριστο μόριο : βραστός — ἄβραστος, χωριστός — ἀχώριστος.

β) Δύο ἢ περισσότερες λέξεις ἐνώνονται σὲ μία : Σάββατο — Κυριακή : Σαββατοκύριακο.

I. ΣΥΝΘΕΣΗ ΜΕ ΑΧΩΡΙΣΤΑ ΜΟΡΙΑ

309. Ἀχώριστα μόρια ὀνομάζονται μερικὲς λέξεις μὲ σημασίαν ἐπιρρηματικὴν, ποὺ δὲ λέγονται μόνες τοὺς παρὰ συνηθίζονται μόνον στὴ σύνθεση, ὡς πρῶτα συνθετικά : ξε-πούλημα : ξεπούλημα, ἀμφιθέατρο : ἀμφιθέατρο.

310. Οἱ λέξεις πού συνθέτονται μὲ ἀχώριστο μόριο φυλάγουν τὸ γραμματικὸ τους εἶδος ὅταν εἶναι ἐπίθετα ἢ ρήματα : *κακὸς—ἄκακος, γράφω—ξεγράφω*. Τὰ οὐσιαστικά μποροῦν νὰ δώσουν σύνθετο ὄχι μόνο οὐσιαστικὸ παρὰ καὶ ἐπίθετο ἢ ρήμα : *βροχὴ—ἀναβροχιά· ἥλιος—ἀνήλιος, μύτη—ξεμνίζω*.

Τὰ ἀχώριστα μόρια εἶναι *λαϊκὰ* καὶ *λόγια*.

Ἀχώριστα μόρια λαϊκὰ

311. *Δαϊκὰ ἀχώριστα μόρια* εἶναι τὸ στερητικὸ *α-*, τὸ *ξε-* καὶ τὸ *ἀνα-*, πού ἦταν στὴν ἀρχαία γλῶσσα πρόθεση.

Σημ.—Τὰ σύνθετα μὲ τὸ στερητικὸ *α-* καὶ μὲ τὸ *ξε-* εἶναι ἀφθονώτατα. Τὰ σύνθετα μὲ τὸ *ἀνα-* εἶναι λιγότερα σχετικῶς καὶ δὲν εἶναι ὅλα τους λαϊκὰ.

312. *α-*, (σπανιότ.) *ἀνα-*, καὶ (ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν) *ἀν-*, στερητικὸ, σημαίνει ἄρνηση ἢ στέρηση ἐκείνου πού δηλώνεται ἀπὸ τὸ β' συνθετικὸ, (ὅταν ἐνώνεται μὲ ὀνόματα καὶ ρηματικά ἐπίθετα σὲ *-τος*, ἔχει ἐνεργητικὴ ἢ παθητικὴ σημασία, ἢ καὶ τὶς δυὸ μαζί, λ.χ. *ἀπρόσεχτος, ἀκράτητος, ἀπλήρωτος, ἀφάγωτος*) :

ἄ-κακος, ἀ-ξέχαστος, ἀ-χάριστος, ἄ-χαρος.

ἀνα-βροχιά, ἀνα-δουλειά, (ποιητ.) ἀνα-μελιά (¹).

ἀν-αιμία, ἀν-άλατος, ἀν-άξιος, ἀν-ἐλπιστος, ἀν-ἥλιος, ἀν-ἥμπορος, ἀν-ισος, ἀν-ίδωτος, ἀν-ορθογραφία (²).

313. *ξε-* (³), (ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν) *ξ-* (⁴). Συχνότατο στὴν ὁμιλία συνθέτεται μὲ κάθε εἶδος λέξεις (⁵). Σημαίνει :

1. ἔξω : *ξεμνίζω, ξεπορτίζω, ξέχειλος.*

2. πολὺ : *ξέμακρο, ξεμακραίνω, ξεκουφαίνω, ξετρελαίνομαι.*

3. ἐντελῶς : *ξεγυμνώνω, ξεπαγιάζω, ξεπουλῶ, ξετίναγμα.*

1. Στὴν ποιητικὴ ἰδίως γλῶσσα συνηθίζεται καὶ ὁ τύπος *ἀνε-* : *ἀνέγνωμος, ἀνέβγαλτος, ἀνέμυαλος, ἀνένητος.*

2. Λέγεται ὁμως ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν καὶ ὁ τύπος *α-* σὲ λόγια σύνθετα καθὼς *ἀσεργος* (πλάι στὸ *ἀνεργος*), *ἀηχος, ἄοπλος, ἀόρατος, ἄυπνος, ἄυλος.*

3. Τὸ ἀχώριστο μόριο *ξε-* ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀρχ. πρόθεση *ἐξ-* : *ἐξ-ἔπεσε : ἐξέπεσε - ἐπέφτω.*

4. Τὸ *ξ-* λέγεται ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν (*ξ-απολύνω*) ἐκτός ὅταν αὐτὸ εἶναι τὸ ἀδυνατότερο (ι) : *ξεϊθρώνω, ξεῦφαίνω.*

5. Λ.χ. *καλὸς ξεκαλός, δὲν ἔχει μὰ καὶ ξεμά, εἶπα ξεῖπα.*

4. στέρηση, τὴν ἀναίρεση ἐκείνου πὺν φανερώνει τὸ β' συνθετικό: *ξεβάφω, ξεβολεύω, ξεγράφω, ξεδιψῶ, ξεκάνω, ξεκαρφώνω, ξεκολλῶ, ξεκουράζω, ξελέγω, ξεριζώνω, ξύπνος.*

314. ἀνα-

1. ἀπάνω: *ἀναδίνω, ἀνακάθομαι, ἀνακλαδίζομαι, ἀνακουφωτός, ἀναπηδῶ, ἀνασηκώνω.*

2. πίσω, πάλι: *ἀναβάλλω, ἀναδρομικός, ἀναθυμοῦμαι, ἀνακαλῶ, ἀναχαράζω, ἀναγέννηση, ἀναδάσωση.*

3. διάφορα: *ἀναβουίζω, ἀναδακρύζω, ἀναρωτιέμαι, ἀνασακιάζω (ἀναταράζω τὸ σακί γιὰ νὰ κατακαθίση τὸ περιεχόμενό του).*

Ἀχώριστα μόρια λόγια

315. Ἀχώριστα μόρια λόγια εἶναι οἱ ἀρχαῖες προθέσεις *εἰς, ἐκ-ἐξ, ἐν, πρό, σύν, διά, ἀμφί, ἐπί, περί, ὑπό, ὑπὲρ* καὶ διάφορες ἄλλες ἀρχαῖες λέξεις ἄκλιτες.

Σημ.—Ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες αὐτὲς προθέσεις μερικὲς λέγονται καὶ σήμερα κάποτε (Βλ. Γ' μέρος, Προθέσεις, 1030).

Μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια ἀχώριστα μόρια παρουσιάζουν διπλοὺς καὶ πολλαπλοὺς τύπους, ἐπειδὴ ἀλλάζει τὸ τελικό τους γράμμα κατὰ τὸ ἀρχικό τοῦ δεύτερου συνθετικοῦ. Ἔτσι τὰ μόρια σὲ φωνῆεν συχνὰ τὸ χάνουν, ὅταν τὸ δεύτερο συνθετικό ἀρχίζη καὶ αὐτὸ ἀπὸ φωνῆεν· τὰ *δια-, ἐπι-, ὑπο-* γίνονται *δι-, ἐπ- ἐφ-, ὑπ- ὑφ-*. Ἐμπρὸς ἀπὸ φωνῆεν τὸ *ἐκ-* γίνεται *ἐξ-*. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ χειλικά σύμφωνα τὰ *ἐν-, συν-* γίνονται *ἐμ-, συμ-*. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ λαρυγγικά σύμφωνα τὸ *συν-* γίνεται *συγ-*. Τὸ *συν-* ὅταν ἀκολουθῆ *λ, σ,* γίνεται *συλ-, συσ-*, ὅταν ἀκολουθῆ *ρ* γίνεται κάποτε *συρ-* καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες περιπτώσεις χάνει τὸ τελικό του *ν* ἢ γίνεται *συνε-*.

316. Παρατήρηση.—Ἀπὸ τὰ λόγια ἀχώριστα μόρια τὸ *διὰ* καὶ τὸ *σύν* ἰδίως συνηθίζονται καὶ σὲ σύνθετα λαϊκά, γιὰ σήμερα ὅμως μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅλα τους ἀτονημένα παραγωγικά στοιχεῖα (247). Μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια μόρια ἔχουν πολὺ περιορισμένη παραγωγικότητα· συνηθίζονται σ' ἐλάχιστες λέξεις, λόγιες, συχνὰ μὲ περιορισμένη χρῆση. Ἄλλωστε μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ μόρια ἔχουν τ' ἀντίστοιχὰ τους λαϊκά, καὶ ἔτσι καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ αὐτὰ λέγονται συχνὰ ἢ μπορεῖ νὰ εἰπωθοῦν μὲ λαϊκότερη λέξη (415).

317. Τὰ κυριότερα λόγια ἀχώριστα μόρια

Ἀχώριστο μόριο	Σημασία	Παραδείγματα
ἀει-	πάντοτε, ἀδιάκοπα	ἀεικίνητος, ἀειμακάριστος, ἀείμνηστος, ἀειπάρθενη, ἀειφυγία
ἀμφι-	1. ἀπὸ τὰ δύο μέρη, γύρω 2. διχασμὸς	ἀμφίβιο, ἀμφίστομος, ἀμφιθέατρο, ἀμφίκυρτος, ἀμφίσφαιρο ἀμφιβάλλω, ἀμφιβολία, ἀμφίρροπος, ἀμφιταλαντεύομαι
ἀρτι- ἀρχι-	πρὶν ἀπὸ λίγο πρῶτος, ἀνώτερος	ἀρτιγέννητος, ἀρτισύστατος ἀρχίατρος, ἀρχιγραμματέας, ἀρχιδεσμοφύλακας, ἀρχιεπίσκοπος, ἀρχιεργάτης, ἀρχιερέας, ἀρχιληστής, ἀρχιμάγειρος, ἀρχιμανθρῆτης, ἀρχιμηνιά, ἀρχιμηχανικός, ἀρχιμουσικός, ἀρχιναυπηγός, ἀρχινοσοκόμος, ἀρχιστρατήγος, ἀρχισυντάκτης, ἀρχιτέχτονας, ἀρχιχροιά, ἀρχιψεύτης
δια-	1. ἀνάμεσα 2. παντοῦ 3. διάλυση διάφορα	διαβαίνω, διαγώνιος, διάμετρος, διάσελο, διάφανος, διέξοδος διαδίνω, διακηρύττω διαλύνω, διασπῶ διαδέχομαι, διενεργῶ
διχο-	(μοιρασμένος) σὲ δύο	διχογνομία, διχόνοια, διχοστασία, διχοτόμος
δυο-	δύσκολος, δύσκολα, κακός, κακά	δυσανάλογος, δυσάρεστος, δυσαρμονία, δυσεντερία, δυσοίωνος, δυσπεψία, δύσπιστος, δύστροπος, δύστηχος, δυσφημῶ
εἰσ- ἐκ-, ἐξ-	κίνηση μέσα 1. ἔξω 2. ἀλλαγὴ 3. πολὺ	εἰσάγω, εἰσβάλλω, εἴσοδος, εἰσπράττω ἐκθέτω, ἐκφράζω—ἐξέχω ἐξελληνισμός, ἐκχερῶνων ἐκθαμβος, ἐκθειάζω, ἐκπληκτος
ἐν- (ἐμ-)	μέσα	ἐνάγω, ἐνέχομαι, ἐνήλικος, ἐνορία—ἐμπιστεύομαι, ἐμπνέω, ἐμπρόθετος
ἐνδο-	μέσα	ἐνδογαστρικός, ἐνδοκυβερνητικός, ἐνδόμυχος, ἐνδοχώρα
ἐπι- (ἐπι-, ἐφ-)	1. ἐπάνω 2. διάφορα	ἐπιβλέπω, ἐπίγειος, ἐπιγράφω, (ἐ)πίστομα, ἐπιτραπέζιος—ἐφαρμόζω, (ἐ)φέτος, ἐφηβος, ἐπιππος ἐπιδιορθώνω, ἐπιζητῶ, ἐπικυρώνω, ἐπιμένω, ἐπιταχύνω—ἐπεκτείνω, ἐφευρέτης
εὐ-	1. καλός, καλὰ	εὐαγγέλιο, εὐάερος, εὐκαιρία, εὐκατάστατος,

Ἀχώριστο μόριο	Σημασία	Παραδείγματα
ἡμι-	2. εὐκολος, εὐκολα μισό	εὐλογῶ, εὐπρόσδεχτος, εὐσυνείδητος, εὐ- τυχία εὐερεθίστος, εὐφορος ἡμιέπισημος, ἡμίθεος, ἡμικρανία, ἡμικυ- κλικός, ἡμιμάθεια, ἡμιόλιο, ἡμιπληγία, ἡμισίχιο, ἡμισφαίριο, ἡμίτονο, ἡμυχόριο
δμο-	μαζί, πού ἔχει τὸ ἴδιο	δμογάλαχτος, δμόγλωσσος, δμόδοξος, δμό- θρησκος, δμόθυμος, δμόκεντρος, δμόλο- γος, δμομήτριος, δμοσούσιος, δμοπάτριος, δμόρρουθμος, δμόςσπονδος, δμότιμος, δμό- φυλος, δμόφωνος δψίγονος, δψιμάθεια, δψίπλουτος
δψι- περι-	ἀργά 1. γύρω	περιγιάλι, περιήλιο, περικυκλώνω, περι- μαζεύω, περιορίζω, περιπνευμονία, πε- ριστύλιο
συν-, (συγ-, συλ-, συμ-, συρ-, συσ-, συ-, συνε)-	2. πολύ μαζί	περιζήτητος, περίσκεψη, περίφημος σύνδεσμος, συνέδριο, συνεννόηση, συνένοχος, σύνεργο, συννυφάδα, σύνοικος, συνονό- ματος, σύντροφος, συντυχαίνω — συ(γ)- γνώμη, συγγραφέας, σύγκαιρα, σύγκορ- μος, συγκρατῶ, συγκρούω, σύγκροτο, συγ- χαίρω — συλλαλητήριο συλλυποῦμαι — συμβαίνει, συμβουλεύω, συμμαζεύω, συμ- μετέχω, συμπαθῶ, συμπέθερος, συμπλέ- κω, συμπληρώνω, σύμφωνο—σύρριζα, συρροή—σύσσωμος — σύθαμπα, συθέμε- λα, συσταίνω—σύγαμπρος, συζυγία, σύ- ραχο, σύσκιος, συχωριανός, σύψυχος— συνεβγάζω, συνεπαίρω, συνεφέρω
τηλε-	μακριά, μακρινός	τηλέγραφος, τηλεόραση, τηλεπάθεια, τηλε- σκόπιο, τηλέφωνο, τηλεφωτογραφία
ὑπο- (ὑπ-, ὑφ-)	1. ἀπὸ κάτω	ὑπόγειο, ὑποδιαίρεση, ὑποδιευθυντής, ὑπο- θέτω, ὑποκατάστημα, ὑπόστεγο, ὑποτάζω, ὑποταχτικός — ὑπαξιωματικός, ὑπαρχη- γός, ὑπασπιστής — ὑφηγητής, ὑφήλιος, ὑφιστάμενος
ὑφι-	2. κρυφά, λίγο 3. συνοδία 4. πίσω ψηλά, ψηλός	ὑποδηλώνω, ὑπομειδιῶ ὑπόκρουση ὑποχωρῶ ὑφικρόνφορ, ὑφίπεδο, ὑφίφωνος

II. ΣΥΝΘΕΣΗ ΛΕΞΕΩΝ

Ἡ σημασία τῶν συνθέτων

318. *Τὰ εἶδη τῶν συνθέτων.*— Τὰ κυριότερα εἶδη τῶν συνθέτων κατὰ τὴν σημασίαν τους εἶναι τέσσαρα: Τὰ *παραταχτικά*, τὰ *προσδιοριστικά*, τὰ *κτητικά* καὶ τ' *ἀντικειμενικά*.

Α.— Παραταχτικά σύνθετα

319. Τὰ *παραταχτικά σύνθετα* σημαίνουν ὅ,τι καὶ τὰ δύο συνθετικά τους, ἔνωμένα μὲ τὸ σύνδεσμο *καί*: *μερόνυχτο* — *μέρα* καὶ *νύχτα*.

Τὰ συνθετικά τῶν παραταχτικῶν συνθέτων ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου· καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι ὀνόματα: *ρυζόγαλο*, *στενόμακρος*· ῥήματα: *ἀνοικοκλείνω*· ἐπιρρήματα: *βορειοανατολικά*.

Ὄνόματα

320. Τὰ παραταχτικά σύνθετα ὀνόματα εἶναι δύο εἰδῶν:

α) Οἱ δύο ἔννοιες πού ἐκφράζουν τὰ συνθετικά τους ἀποδίνονται στὸ σύνθετο ζευγαρωμένες *ισότιμα* καὶ *παράλληλα*. Τὰ σύνθετα αὐτὰ λέγονται *ζευγαρωτά*:

<i>ἀντρόγυνο</i>	ἄντρας καὶ γυναίκα
<i>γυναικόπαιδα</i>	γυναῖκες καὶ παιδιά
<i>ἀγκιναροκούκια</i>	ἀγκινάρες καὶ κουκιά
<i>στενόμακρος</i>	στενὸς καὶ μακρὸς
<i>κωμικοτραγικός</i>	κωμικὸς καὶ τραγικὸς
<i>ἐλληνοαμερικάνικος</i>	λ.χ. γιὰ συμφωνία, ἀγῶνες κτλ. Ἑλλήνων καὶ Ἀμερικανῶν.

β) Τὸ σύνθετο ἐκφράζει *νέα*, *τρίτη ἔννοια*, ἀνάμειχτη ἀπὸ ἐκεῖνες πού ἐκφράζουν τὰ συνθετικά μὰ καὶ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτές. Τὰ σύνθετα αὐτὰ κατέχουν διάμεση θέση ἀνάμεσα στὰ ζευγαρωτά καὶ στὰ προσδιοριστικά (325): *αὐγολέμονο*, κάτι φτιαγμένο ἀπὸ αὐγὸ καὶ λεμόνι ἀλλὰ καὶ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ καθένα τους καὶ πού δὲν τὰ ἔχει μέσα του ξεχωριστὰ (καθὼς λ.χ. γίνεται στὸ *ξιδόλαδο*)— *γρεγολεβάντες*, ἄνεμος πού φυσᾷ ἀνάμεσα στὸ γρέγο καὶ στὸ λεβάντε, ἀλλὰ διαφορετικὸς ἀπὸ αὐτούς — *λαγοκούνελο*, ζῶο γεννημένο ἀπὸ λαγὸ καὶ ἀπὸ κουνέλι, ἀλλὰ πού ἀνήκει σὲ διαφορετικὸ εἶδος καὶ πού ξεχωρίζει ἀπὸ

τοὺς γονεῖς του — Ἑλληνοαμερικάνοι, Ἑλληνες τῆς Ἀμερικῆς. Ἔτσι καὶ τὸ ζωόφυτο, καμηλοπάρδαλη, λυκόσκυλο, μηλοροδάκινο, φραγκοχιώτικα, πρασινοκίτρινος (1).

321. Πολλὰ οὐσιαστικά παραταχτικά σύνθετα ἔχουν μόνο πληθυντικό. Αὐτὸ γίνεται: α) Ὅταν τὸ β' τους συνθετικὸ ἔχη μόνο πληθυντικό: *Λαμπροχριστούγεννα*. β) Ὅταν τὰ δύο συνθετικά ἢ τὸ ἕνα τουλάχιστον ἦταν ἀριθμοῦ πληθυντικοῦ: *γιδοπρόβατα, γυναικόπαιδα*.

322. Παραταχτικά σύνθετα εἶναι τὰ οὐσιαστικά: *ἀγγουροτομάτα, ἀγκιναροκούκια, ἀδερφοξάδερα, ἀλατοπίπερο, ἀλογογέλαδα, ἀνεμόβροχο, ἀντενοκάταρτα, ἀρονόγδα, ἀρνοκάτσικα, ἀσημοχρῦσαφα, ἀστραπόβροτο, γιδοπρόβατα, καλαμαροχιτάποδα, καλαμπόκχερα, καρπουζοπέπονα, καρποπέταλα, κεφαλόποδα, κολοκυθοπατάτες, λαδόξιδο, λαιμοτράχηλα, λεμονοπορτόκαλα, μαϊστοροτραμουντάνα, μαρουλοκρέμμυδα, ματόφρυδα, μαχαιροπίρουνα, μερόνυχτο, μηλοκύδωνο, μηλοροδάκινο, ναυτοκαπεταναῖοι, νυχποδάρα, παιδάγγονα, πιπεροκύμινο, πιστοχρέωση, ρυζόγαλο, σπανακόρυζο, σπιτομάγαζα, στεροφάλαρα, συκοκάρυδα, συκόμηλα, φαγοπότι, χαρτοφάκελα, χιονόβροχο, χουλιαροπίρουνα. Τετραδοπαράσκευο, Σαββατοκύριακο, Ἀπριλομάης, Μαγιάπριλο, Λαμπροχριστούγεννα, Νικολοβάβραρα. Κασοκάρπαθο, Λεροκάλυμνο, Κλημεντοκαίσαρι (τὰ γειτονικά χωριά τῆς Κορινθίας Κλημέντι καὶ Καίσαρι), Μωθωκόρωνα, Ἡπειροθεσσαλία, Παροναξιά, Μολδοβλαχία κτλ. τὰ ἐπίθετα: ἀσπροκίτρινος, ἀσπροκόκκινος, γαλαζοπράσινος, μαυροκόκκινος, ξανθοπράσινος, σταχτογάλαζος κτλ., γλυκανάλατος, γλυκόξινος, γλυκόστυφος, πικρόγλυκος κτλ. κοντόπαχος, κοντοστρώμπουλος, κοντόφαρδος, κοντόχοντρος, στενόμακρος, ψηλόλιγνος, κοντοπερήφανος, φτωχοπερήφανος, νοτιοανατολικός, νοτιοδυτικός κτλ.*

ῤήματα

323. Τὰ παραταχτικά σύνθετα ῤήματα συνθέτονται ἀπὸ δύο ῤήματα καὶ φανερώνουν πὼς οἱ ἐνέργειες τῶν δύο αὐτῶν ῤημάτων γίνονται σύγχρονα ἢ διαδοχικά:

ἀναβοσβήνω, ἀνεβοκατεβαίνω, ἀνοιγοκλείνω, ζυμοφουρνίζω, κλειδομανταλώνω, κλωθογουρίζω, μπαινοβγαίνω, ξημεροβραδιάζομαι, παιζογελῶ, περνοδιαβαίνω, πηγαινοέρχομαι, στριφογουρίζω, τραβοπαλεύω, τρεμοσβήνω, τραγοπίνω.

Παράγωγα ἀπὸ τὰ ῤήματα αὐτὰ εἶναι οὐσιαστικά καθὼς: *ἀνεβοκατέβασμα, πηγαινοερχομός* κτλ.

1. Τὰ ὄρια ὥστόσο ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ εἶδη τῶν παραταχτικῶν συνθέτων δὲν ξεχωρίζονται πάντοτε εὐκόλα, γιὰ λόγους οὐσιαστικῶς ἢ ψυχολογικῶς.

Ἐπιρρήματα

324. Παράλληλα μὲ τὰ παραταχτικά σύνθετα ἐπίθετα ὑπάρχουν καὶ ἀντίστοιχα ἐπιρρήματα: *ζεῖβᾶ - δεξιά: ζεῖβόδεξα, βόρεια - ἀνατολικά: βορειοανατολικά.*

B.—Προσδιοριστικά σύνθετα

325. *Προσδιοριστικά σύνθετα* ὀνομάζονται ἐκεῖνα πού τὸ πρῶτο τους συνθετικὸ προσδιορίζει τὸ δεῦτερο. Ὅταν ἀναλυθῇ τὸ σύνθετο, τὸ πρῶτο συνθετικὸ γίνεται προσδιορισμὸς τοῦ δευτέρου, ἐπιθετικὸς ἢ ἐπιρρηματικὸς, ἢ προσδιορισμὸς μὲ γενικὴ ἢ μὲ ὀλόκληρη πρότασις:

<i>ἀγριοπερίστερο</i>	ἀγριο περιστέρι
<i>σιγοτραγουδῶ</i>	τραγουδῶ σιγᾶ
<i>θαλασσοπνίγομαι</i>	πνίγομαι στὴ θάλασσα
<i>ροδοκόκκινος</i>	κόκκινος σὰν τὸ ῥόδο
<i>κρασοπότηρο</i>	ποτήρι τοῦ κρασιοῦ
<i>ψυχασάββατο</i>	σάββατο τῶν ψυχῶν
<i>ἀνεμόμυλος</i>	μύλος πού τὸν γυρίζει ὁ ἄνεμος

326. Τὰ προσδιοριστικά σύνθετα φυλάγουν τὸ γραμματικὸ εἶδος τοῦ β' συνθετικοῦ: *ἄσπρος - ντυμένος: ἀσπροντυμένος, ἥλιος - βασιλεμα: ἡλιοβασιλεμα, λαγὸς - κοιμοῦμαι: λαγοκοιμοῦμαι, ἀπό - κοντά: ἀπόκοντα.*

Τὸ α' συνθετικὸ τῶν προσδιοριστικῶν συνθέτων μπορεῖ νὰ εἶναι οὐσιαστικὸ, ἐπίθετο, ἐπίρρημα ἢ πρόθεσις· τὸ β', οὐσιαστικὸ, ἐπίθετο, ῥήμα ἢ ἐπίρρημα.

Συχνὰ εἶναι πρῶτα συνθετικὰ καὶ ἐπιρρήματα ἀπὸ τὸ οὐδέτερο ἐπιθέτων. Τὰ ἐπίθετα πηγαίνουν συνήθως ὡς πρῶτα συνθετικὰ μὲ οὐσιαστικὰ καὶ μ' ἐπίθετα, ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχό τους ἐπίρρημα συνθέτεται μὲ ῥήματα (καὶ ῥηματικά ἐπίθετα) (335). Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιρρήματα αὐτὰ χρησιμεύουν, πολὺ συχνά, ὡς πρῶτα συνθετικά.

Οἱ πρόθεσις ὅταν εἶναι α' συνθετικὸ ἔχουν συνήθως ἐπιρρηματικὴ σημασία: *παρὰπῶρι ἢ πλαϊνή, ἢ μικρὴ πόρτα: κατακόκκινος πολὺ κόκκινος: παρὰστέκομαι στέκομαι κοντά.*

327. Ἡ λέξις *θεός* ὡς α' συνθετικὸ φυλάγει σὲ πολλὰ σύνθετα τὴν ἀρχικὴ τῆς σημασία: *θεοκατάρατος, θεολόγος, θεόσταλτος, θεοφοβούμενος.* Σὲ πολλὰ ὅμως προσδιοριστικά σύνθετα πού ἔχουν ἐπίθετο γιὰ β' συνθετικὸ παίρνει σημασία ἐπιτατική: *θεόκαλος, θεοσκότεινος, θεότρελος, θεόφτωχος.*

328. Παραδείγματα προσδιοριστικῶν συνθέτων καταταγμένα κατὰ τὸ α' συνθετικό :

Ο ὕ σ ι α σ τ ι κ ὸ : ἀστοφωλιά, ἀρχοντοξεπυμένος, ἀρχοντόσπιτο, αὐγόσποφλο, γαλατοπούρεκο, γιδόστρατα, ἤλιοβασίλεμα, καρβακούρης, κλειδαρόστρυπα, κολοκυνθόπιτα, κορμωστασιά, κρεβατοκάμαρα, λαχανόκηπος, λιναρόσπορος, μοιρόγραφο, μνλόπετρα, νυχτοπούλι, Πασκαλόγιορτα, ραχοκόκαλο, σπανακόπιτα, σπιτονοικοκυρά, τραπέζομάντιλο, φιδοποκάμισο.

Ἐ π ῖ θ ε τ ο : ἀγριαχλαδιά, ἀγριολούλουδο, ἀλαφρόπετρα, ἀσημοκάντηλο, ἀσπρόρουχο, ἀσπρόχρωμα, μαυροπίνακας, μοναχογιός, μονοκόμματος, ξινόγαλο, ξινόμηλο, ὄμορφονιός, πικραμύγδαλο, πικροδάφνη, πρωτοβρόχι, φτωχόσπιτο.

Ἐ π ῖ ρ ρ η μ α : Ἐπιρρήματα πού χρησιμεύουν γιὰ τὸ α' συνθετικό εἶναι τὸ συχρὸ ξανά : ξαναβλέπω, ξαναγράφω, ξαναθυμούμαι, ξανατραγουδῶ, καὶ μερικὰ ἄλλα, καθὼς τὸ πάνω : πανωβελονιά, πανωπρόικι, πανωφόρι· χάμω : χαμόδεντρο, χαμοθερασιά, χαμόκλαδο· σιγὰ : σιγοπερπατῶ κτλ.· συχρὰ : συγχρωτῶ κ. ἄ.

Π ρ ὀ θ ε σ η : ἀπόκοντα, ἀπόμερος, ἀπόπαιδο, ἀπόσκιο — παραγώνι, παραδίπλα, παραμάγειρος, παραμάνα — πρόσφωλο, πρόσχαρος — κάτασπρος, κατάμανρος, κατάκαρδα κτλ. — ἀντίλαλος κτλ., (365).

329. Ρήματα ὑποκοριστικά.—Στὰ προσδιοριστικά σύνθετα ἀνήκουν καὶ μερικὰ σύνθετα ρήματα μὲ ρῆμα γιὰ β' συνθετικό καὶ μὲ α' συνθετικό τὰ ἐπιρρηματικά κουτσο-, κουφο-, χαμο-, ψευτο-, πού δίνουν στὸ σύνθετο ὑποκοριστική ἢ μετριαστική σημασία ('): κουτσαλέθω, κουτσοδιαβάζω, κουτσοζῶ, κουτσοπερνῶ, κουτσοπίνω — κουφοβράζω, κουφοκαίω—χαμογελῶ—ψευτοζῶ, ψευτοκαμώνομαι, ψευτοπερνῶ. Μετριαστική σημασία ἔχουν καὶ τὰ ρήματα μὲ β' συνθετικό τὸ—φέρνω : γλυκοφέρνει, ξινοφέρνει, γεροντοφέρνει. Ἐπίσης τὰ σύνθετα μὲ τὸ καλὸς (ἀλλ' αὐτὰ μαζί μὲ τὴν ἄρνηση) : δὲν καλοβλέπω, δὲν καλοπερνῶ.

Γ.—Κτητικά σύνθετα

330. Τὰ κτητικά σύνθετα σημαίνουν ἐκεῖνον πού ἔχει κάτι σὰν κτῆμα του. Μποροῦν ν' ἀναλυθοῦν στὴ φράση ἐκεῖνος πού ἔχει,

1. Στὴ λαϊκὴ γλώσσα καὶ στὰ ἰδιώματα συνηθίζονται γιὰ πρῶτα συνθετικά στὴν ἴδια σημασία καὶ οἱ ἀκόλουθες λέξεις· ἄκρη : ἀκροκαρτερῶ, ἀκροκοκκινίζω, ἀκροστέκομαι — ἀχαμνά : ἀχαμοπερνῶ, ἀχαμοπιάνω — ἀχνά : ἀχνογελοῦσε εὐχαριστημένος (Χατζόπουλος) — καψο- : καψοπερνῶ, καψοτρῶω—κοντά : κοντοζυγῶνω, κοντοστέκομαι — λιανά : λιανοπίνω — λίγο : λιγοτρῶω—ψιλά : ἦταν ψιλοχιονισμένα τὰ μαλλιά του (Μελᾶς). Ὅμοια συνηθίζονται καὶ τὰ : χαμοκάνει κρύο, χαμοπίνει, χαμοτρῶω - χαμόφαγα. Μερικὲς ἀπὸ τίς λέξεις αὐτὲς συνθέτονται στὰ ἰδιώματα καὶ μὲ ὀνόματα : κονταυγή, κοντόβραδο, κοντοδειλινό, κοντοσμάγαζο, χαμόγερος, χαμόκαλος, χαμοκαλούλα.

μέ ἀντικείμενο τὸ β' συνθετικὸ καὶ ἐπιθετικὸ προσδιορισμὸ τὸ α' συνθετικὸ: ἀσπροπρόσωπος ἐκεῖνος πού ἔχει ἄσπρο πρόσωπο, τρυποχέρης ἐκεῖνος πού ἔχει τρύπια χέρια, σπάταλος.

Κτητικά σύνθετα εἶναι: γαλανομάτης, γερακομύτης, γλυκόφωνος, κακόμοιρος, καλόκαρδος, καλότυχος, κοντόθωρος, λαγοπόδαρος, μαυροφρύδης, μεγαλοδύναμος, μεγαλόσωμος, Μεγαλόχαρη, σιδεροκέφαλος, σκληρόκαρδος, σκληροτράχηλος.

Δ.—Ἀντικειμενικά σύνθετα

331. Ἀντικειμενικά λέγονται τὰ σύνθετα πού τὸ ἓνα τους συνθετικὸ εἶναι ἀντικείμενο τοῦ ἄλλου. Τ' ἀντικειμενικά σύνθετα εἶναι οὐσιαστικά καὶ ἔχουν πάντα γιὰ πρῶτο ἢ γιὰ δευτέρο συνθετικὸ ἓνα ρῆμα:

χασο-μέρης ἐκεῖνος πού χάνει τὴ μέρα του
καντηλ-ανάφτης ἐκεῖνος πού ἀνάβει τὶς καντῆλες.

Ἀντικειμενικά σύνθετα εἶναι: κλαυμομοίρης, κλεφτοκοτάς, χαλασοχώρης (πού χαλνᾷ τὸ χωριὸ του μὲ καβγάδες κτλ.).—κατσικοκλέφτης, μελισσοφάγος (ὄνομα πουλιοῦ), μυγοχάφτης, νεροχύτης, τυροτρίφτης, χαρτοπαίχτης, ψωμοζήτης, ζαχαροπλάστης, κτηνοτρόφος, λογογράφος, νεκροθάφτης, χορτοφάγος (386 B).

Παρατηρήσεις γιὰ τὴ σημασία τῶν συνθέτων

332. Τὰ σύνθετα ἔχουν συνήθως τὴ σημασία πού εἶχαν στὴ σύνταξη τὰ δύο συνθετικά μαζί πρὶν γίνῃ ἡ σύνθεσις: ἀντραδέρηφη σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ ἀδερφή τοῦ ἀντρός.

Συχνὰ ὅμως μὲ τὴ σύνθεσις περιορίζεται ἡ σημασία καὶ ἐκφράζεται ἔτσι κάτι πού δὲν ἐκφραζόταν πρὶν μὲ τὰ δύο συνθετικά χωριστά: ἀνοιχτομάτης, ἀρχοντοχωριάτης, ἐξηνταβελόνης, καλόγερος, λυκόσκυλο, ξανθοκίτρινος.

333. Ἀπὸ δύο συνθετικά τὸ β' ἐκφράζει συνήθως τὴ βασικὴ ἔννοια καὶ τὸ α' τὴ δευτερεύουσα. Στὸ μισοφέγγαρο λ.χ. πρόκειται γιὰ φεγγάρι πού εἶναι μισὸ φεγγαροπρόσωπος εἶναι ἐκεῖνος πού ἔχει πρόσωπο σὰν τὸ φεγγάρι. Ἀνάλογα εἶναι τὰ προσδιοριστικά σύνθετα βαρχειμωνιά, θαλασσοπνίγομαι, καλοπερνῶ, τὸ ἀντικειμενικὸ ξυλοσκίστης, τὸ κτητικὸ σκληρόκαρδος. Μόνο στὰ παραταχτικά σύνθετα εἶναι

τὰ συνθετικά ἰσοδύναμα καὶ ἰσότημα : *Σαββατο - κύριακο, κοντό - παχος, ἀνοιγο - κλείνω.*

334. Μερικὰ σύνθετα, ἐπίθετα ἢ μετοχές, σημαίνουν εὐχή ἢ κατάρτα. Τὰ σύνθετα αὐτὰ λέγονται **εὐχαιτικά** : *πολυχρονομένηε, πού νά ζήσης πολλά χρόνια.* Τέτοια εὐχαιτικά σύνθετα εἶναι : *ἀγιοχώματος, ἀδόξαστος, ἀστραποκαμένος, θεοσκοτωμένος, κακομοίρα, σιδεροκέφαλος, τρισκατάρατος.*

335. Συγκεντρωτικός πίνακας συνθέτων μὲ α' συνθετικό ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα

(Δείχνει πῶς ἀπὸ τὴν ἴδια λέξη γιὰ α' συνθετικό—ἐπίθετο ἢ τὸ ἀντίστοιχο ἐπίρρημα—σχηματίζεται σειρὰ ἀπὸ προσδιοριστικά ἢ κτητικά σύνθετα : οὐσιαστικά, ἐπίθετα (μὲ β' συνθετικό οὐσιαστικό, ἐπίθετο ἢ ρῆμα) ἢ ῥήματα).

Α' συνθετ. Οὐσιαστικά		Ἐπίθετα μὲ β' συνθετικό οὐσιαστικό ἐπίθετο ἢ ῥήμα		Ῥήματα
ἄγουρος	ἄγουρόλαδο		ἄγουροφάγος	ἄγουροξυπνῶ
ἄργος		ἄργοτάξιδος	ἄργοκίνητος	ἄργουσαλεύω
βαρὺς	βαρυχειμωνιά	βαριόμοιρος		βαριαναστενάζω
γλυκός	γλυκολέμονο	γλυκοπύρρονος	γλυκομίλητος	γλυκοχαράζει
ἐλαφρὸς	ἐλαφρόπετρα	ἐλαφρόμυαλος		ἐλαφροπατῶ
εὐκολος			εὐκολοδιάβαστος	εὐκολοξεχνῶ
κακός	κακοκαιρία	κακορίζικος		κακοπέφτω
καλός	καλόγερος		καλογέννητος	καλοπερνῶ
κοντός	κοντογούνι	κοντοπίθαρως		κοντοσιτέκω
κουτσός	(κουτσοκάλυβο)	κουτσοδόντης	κουτσοχορτάτος	κουτσοπίνω
κρυφός	κρυφόθερμη		κρυφομίλητος	κρυφουαστενάζω
λιανός	Λιανοκλάδι	λιανοκόκαλος	λιανοκάματος	λιανοπουλῶ
μεγάλος	μεγαλοκτηματίας	μεγαλόφωνος	μεγαλοφάνταστος	μεγαλοπιάνομαι
μικρὸς	μικροδουλειά	μικροπόδαρος	μικροκάματος	μικροπαντρέυομαι
μισός	μισοσαράκοστο μισοφέγγαρο		μισόξυπνος μισοάχριος	μισοστελειώνω μισοκλείνω
ξένος	ξενολατρία	ξενόφωνος	ξενοδόχος	ξενοδολεύω
ξερὸς	ξερολιθιά	ξεροκέφαλος		ξεροψήνω
δμορφος	δμορφάνθρωπος		δμορφοκαμωμένος	δμορφοπλένω
πολὺς	πολυφαγία	πολυάνθρωπος	πολυξάκουστος	(δέν) πολυπιστεύω
στραβός	στραβόξυλο	στραβολαίμης	στραβοκάματος	στραβοκοιτάζω
στρογγυλός		στρογγυλοπρόσωπος		στρογγυλοκάθομαι
ψεύτης	ψευτοδουλειά			ψευτοπερνῶ
ψιλός	ψιλοδουλειά	ψιλόφλουδος		ψιλοκοσκινίζω

Ἡ μορφὴ τῶν συνθέτων

Γενικές παρατηρήσεις γιά τὸ σχηματισμὸ

336. Οἱ ἀλλαγές τῶν συνθετικῶν.—Στὸ ἔσωτερικὸ τῆς σύνθετης λέξης ἢ στὸ τέλος της ἢ καὶ στὰ δύο μέρη παρουσιάζονται μερικὲς ἀλλαγές πού ἀκολουθοῦν ὀρισμένους κανόνες. Οἱ ἀλλαγές αὐτές γίνονται :

A) Στὸ ἔσωτερικὸ τῆς λέξης, στὸ τέλος τοῦ α' συνθετικοῦ, καὶ σχετίζονται μὲ τὸ λεγόμενον **συνθετικὸ φωνῆεν** : μάτι—γυαλί : ματογυαλί.

B) Στὸ β' συνθετικόν, καὶ σχετίζονται : α) μὲ τὸ γένος του : καλὸς—τύχη : καλότυχος, β) μὲ τὴν κατάληξή του : καλὸ—παιδί : καλόπαιδο, καὶ γ) μὲ τὸν τονισμὸ του : μόνος—ἀκριβός : μονάκριβος.

Οἱ ἀλλαγές αὐτές δὲν παρουσιάζονται πάντα ὅλες σὲ κάθε σύνθετο.

Τὸ συνθετικὸ φωνῆεν

337. Ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι κλιτό, ἐνώνεται μὲ τὸ β' συνθετικὸ μ' ἓνα φωνῆεν πού προσθέτεται στὸ θέμα του (ἢ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ θέματά του). Τὸ φωνῆεν αὐτὸ λέγεται **συνθετικὸ φωνῆεν** :

σφήκα—φωλιά : σφήκα-ο-φωλιά, χάνω (ἔχασα)—μέρα : χασο-ο-μέρης.

Τὸ συνθετικὸ φωνῆεν τὸ παίρνουν καὶ πολλὰ ἐπιρρήματα στὴ θέση τοῦ τελικοῦ τους φωνήεντος : συχνά—ρωτῶ : συχν-ο-ρωτῶ.

Οἱ περισσότερες κατηγορίες τῶν ὀνομάτων καὶ τὰ ρήματα παίρνουν κανονικὰ γιά συνθετικὸ φωνῆεν τὸ ο. (Γιά τὴν ὀρθογραφία βλ. 354).

-ος : οὐρανός—οὐρανοκατέβατος· -ο : φύλλο—φυλλοκάρδι, βουνὸ—βουνοπλαγιά· -ος (οὐδ.) : στήθος—στηθοκοπιέμαι, βάρος—βαρόμετρο· -ος (ἐπιθ.) : καλός—καλόβολος, μεγάλη—Μεγαλόχαρη, πικρὴ—πικροδάφνη· -ας : ἄντρας—ἀντρογόνο, ἀρχοντας—ἀρχοντοχωριάτης· -ης : Βασιλῆς—βασιλόπιτα, ψάλτης—ψαλτοπαιδο· -ές : καφές—καφόμεπικο (245 ὑποσημ.)· -α : βέργα—βεργολυγερή, μέρα—μερόνυχτο, χαρὰ—χαροκόπος· -η : ράχη—ραχοκόκαλο, ψυχή—Ψυχοσάββατο, ἀστραπή—ἀστραπόβροστο· -οῦ : ἄλεπου—ἄλεπότυπα (244)· -ι : δόντι—δοντογιατρός, ψωμί—ψωμοτύρι· -μα : ἄλειμμα—ἄλειμματοκέρι· -ας : κρέας—κρεατόπιτα· -ύς : φαρδύς—φαρδομάνικο, μακρύς—μακρολαίμης· -ής : βυσοεινής—βυσινοκόκκινος, σταχτής—σταχτογάλαζος· -ης : ζηλιάρης—ζηλιάρωγατο, τεμπέλης—τεμπελόσκυλο—ἀνοίγω—ἀνοιγοκλείνω, χάνω (ἔχασα)—χασομέρης—καλά—καλοπερνῶ, κρυφά—κρυφολέω.

338. 'Ιστορική παρατήρηση.—Τὸ συνθετικὸ αὐτὸ ο, πού ὑπάρχει στὴν κατάληξη τῶν ἀρσενικῶν καὶ τῶν οὐδέτερων οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων σὲ -ος -ο (οὐραν-ός, βουν-ός, καλ-ός, καλ-ός), στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἀνῆκε καὶ αὐτὸ στὸ θέμα τῆς λέξης καὶ ἦταν ὁ χαρακτήρας του. Γι' αὐτὸ τὸ φύλαγαν κανονικὰ στὴ σύνθεση τὰ ὀνόματα σὲ -ος -ο(ν) καὶ ἐπειτα τὸ πῆραν καὶ ἄλλες λέξεις πού ἔμπαιναν γιὰ πρῶτα συνθετικὰ καὶ πού δὲν τὸ εἶχαν.

339. Πάθη τοῦ συνθετικοῦ φωνήεντος.—Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ ἀρχίζη ἀπὸ φωνῆεν παρουσιάζονται κατὰ τὸ εἶδος του διάφορες ἀλλαγές στὸ συνθετικὸ φωνῆεν καὶ στὸ ἀρχικὸ τοῦ β' συνθετικοῦ:

α) Ὅταν τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν τοῦ β' συνθετικοῦ εἶναι α ἢ ο τὸ συνθετικὸ φωνῆεν χάνεται: ἄγριος — ἄνθρωπος: ἀγριάνθρωπος, γλυκός — ἀνάλατος: γλυκανάλατος, κάρβουνο — ἀποθήκη: καρβουναποθήκη, λάγιο — ἀρνί: λαγιαρνί, δεκαπέντε — Αὔγουστος: Δεκαπενταύγουστο· λάδι — ὀκά: λαδοκά, μύριοι — ὀμορφιά: μυριόμορφος, χρέος — ὀφειλέτης: χρεοφειλέτης, ψυχῆ — ὀρμῶ: ψυχόρμητο.

Τὸ συνθετικὸ ὥστόσο ο δὲ χάνεται σὲ μερικὰ νεώτερα σύνθετα, ἰδίως μὲ χαλαρὴ σύνθεση (406): βορειοανατολικός, ἑλληνοαμερικάνικος, ἀλληλοαγαπιῶνται, μεγαλοαστός.

β) Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ ἀρχίζη ἀπὸ (ου), (ε), (ι), ἰδίως τονισμένο, τὸ συνθετικὸ φωνῆεν μένει: μεσοούρανα, γλυκοαίματος, μικροῖδιο-χτήτης, ἐλαφροῖσκιωτος, ὀλοῦστερος, πρωτοῦπνι. Τὰ γειτονικὰ (ο), (ι), μπορεῖ νὰ προφερθοῦν καὶ διφθογγικά: ἐμποροῦπάλληλος, βορειοηπειρωτικός.

340. Σὲ μερικές περιστάσεις, ὅταν τὸ ἐπιτρέπη ὁ τύπος τοῦ συνθέτου καὶ ἡ θέση τῆς συλλαβῆς, ὁ τόνος ἀνεβάζεται στὸ ο ἢ α, καὶ τὸ (οῖ) ἢ (αῖ) προφέρεται διφθογγικά: λίγος - ἡμέρες: λιγόνημερος, νύχτα - ἡμέρα: νυχτόημερα, ἐννιά - ἡμέρες: ἐννιά-ἡμερα, σαράντα - ἡμέρες: σαραντάημερα. Ἔτσι κάποτε καὶ ὀλόιδιος, ὀλόισος, μ῀σειπα.

341. Ὅταν τὸ δεύτερο συνθετικὸ εἶναι ρῆμα καὶ ἀρχίζη ἀπὸ (ε), (ι) λέγονται πλᾶι στοὺς ἀκέραιους τύπους καὶ οἱ συναϊρεμένοι: πηγαιν(έ)ρχομαι, καλ(έ)ρχεται, ξαν(ε)ῖδα, παρ(ε)ῖχα.

342. Πολλοὶ κάνουν λάθος καὶ προφέρουν μερικὰ λόγια σύνθετα σὰ νὰ εἶχαν στὸ τέλος τοῦ α' συνθετικοῦ ἓνα φωνῆεν ο, πού δὲν τὸ ἔχουν, ἢ τὰ προφέρουν χωρὶς τὸ ο πού τοὺς ἀνήκει. Λένε πολλοὶ ἀπο-θανατίζω, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ἀπ-αθανατίζω, δηλ. κάνω ἀθάνατο. Καὶ μερικοὶ λένε ἀπα-γοητεύω, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ἀπο-γοητεύω, δηλ. ἀφαιρῶ τὴ γοητεία.

Ἐπικράτησε ὥστόσο καὶ λέγεται πολεμοφόδιο, ἂν καὶ τὸ σωστὸ θὰ ἦταν πολεμ-εφόδιο. (Τὸ στενόχωρος λέγεται σπανιότερα καὶ στενάχωρος).

343. Ἀποκοπή τοῦ α' συνθετικοῦ.—Σὲ μερικὲς συνθέσεις, ὅταν τὸ σύνθετο θὰ γινόταν πολὺ μεγάλο, δυσκολοπρόφερτο ἢ βαρὺ, μ' ἐπανάληψη ὁμοίων συλλαβῶν στὸ τέλος τῶν δυὸ συνθετικῶν, οἱ τελευταῖες συλλαβὲς τοῦ α' συνθετικοῦ κόβονται, μένει ὁμως πάντα τὸ συνθετικὸ φωνῆεν (¹): ἀνεβαίνω — κατεβαίνω: ἀνεβοκατεβαίνω, φουσκωμένη (ἢ φουσκῶνω) — θάλασσα: φουσκοθαλασσιά, ἠλεκτρικὸς — φωτισμὸς ἢ φωτισμὸς μὲ ἠλεκτρισμὸ: ἠλεκτροφωτισμὸς. Ὅμοια εἶναι σύνθετα καθὼς ἀλωνθερίζω, ζεστοκοπιέμαι, ζυμοφουρνίζω, κλειδομανταλώνω, ξημεροβραδιάζομαι, αὐστρογερμανικὸς, γουρλομάτης, ἐρωταπόκριση (²).

Δόγια σύνθεση

344. Χάνουν τὸ συνθετικὸ φωνῆεν ο ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ τοῦ β' συνθετικοῦ πολλὰς λόγιες λέξεις: ἀλληλασφάλεια, ἀλληλεπίδραση, αὐτεξούσιος, μεγάλεμπορος, μόνιπλο, ναυτεργάτης, πετρέλαιο, σχολιατρος (πρβ. 339α).

345. Μερικὲς λόγιες σύνθετες λέξεις ἢ καὶ λαϊκὲς ποὺ ἔχασαν ὡς πρῶτα συνθετικά τὸ τελικὸ τους φωνῆεν τρέπουν τὸ προηγούμενο ἄηχο σιγμιαῖο κ, π, τ στὸ ἀντίστοιχο ἐξακολουθητικὸ. Ἔτσι ἔχουν:

χ ἀντὶ κ, τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ κ α κ ὅς: καχεξία (ἔχω, ἐξη), καχεκτικὸς, καχῦποτος, καχυποψία.

φ ἀντὶ π, μερικὰ σύνθετα μὲ προθέσεις καὶ ἀχώριστα μόρια ἂ π ὅ: ἀφαιμαξία (αἷμα), ἀφαιρῶ (αἰρῶ), ἀφήλιο (ἥλιος), ἀφομοιώνω, ἀφοπλίζω, ἀφορίζω, ἀφορμή — ἐ π ἰ: ἐφαρμῶζω, ἐφεδρος, ἐφέσιος (ἐστία), (ἐ)φέτος (ἔτος), ἐφευρίσκω (ἀρχ. εὐρίσκω), ἐφηβος (ἦβη), ἐφημερίδα, ἐφήμερος, ἐφοδος — ὕ π ὅ: ὕφαρπαγή, ὕψηλοσία, ὕψηλιος.

θ ἀντὶ τ, μερικὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ αὐτός, πρῶτος ἢ μὲ προθέσεις αὐτός: αὐθόρμητος, αὐθυπαρξία, αὐθυπόστατος — πρῶτος: πρωθιεράρχης, πρωθιερέας, πρωθυπουργός, πρωθύστερο — ἀ ν τ ἰ: ἀνθυγεινός, ἀνθυπασπιστής, ἀνθύπατος, ἀνθυπολοχαγός, ἀνθυπομοίραρχος — κ α τ ἰ ἄ: καθέδρα, καθελκύω, καθέννας, καθεξής, καθηγοσία, καθημερινός, καθησυχαστικὸς, καθίδρυση, καθιέρωση, καθοδηγῶ,

1. Σὲ μερικὲς λέξεις μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀποκοπὴ φαινομενικὴ, ὅταν ἡ σύνθεση ἔγινε παλιότερα, ἀπὸ συντομώτερο τύπο. Ἔτσι λ.χ. τὸ ἀλυσσοδένω (ἀλυσίδα, ἀρχ. ἄλυσος), ζωντοχῆρος (ζωντανός, ἀρχ. μτχ. ζῶν, μσν. μετοχή ἀκλιτη ζῶντα).

2. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲ φαίνεται πάντοτε καθαρὰ ποιὸ ἦταν τὸ α' συνθετικὸ (τρυποκάρυδο). Μπορεῖ ἄλλωστε κάποτε, τῆ στιγμῆ τῆς σύνθεσης, ἐκεῖνοι ποὺ τὴν ἔκαναν νὰ εἶχαν στὸ νοῦ καὶ ἄλλη συγγενικὴ λέξη. Τὸ γκρεμοσακίζομαι μπορεῖ νὰ συντέθηκε ἀπὸ τὸ γκρεμίζομαι καὶ τὸ σακίζομαι, ὅπως ἔγινε μὲ τὰ παραπάνω παραδείγματα, μπορεῖ ὁμως κατὰ τῆ σύνθεση νὰ ἦρθε στὸ νοῦ καὶ τὸ γκρεμός: σακίζομαι στὸν γκρεμό.

κάθοδος, καθολικός, καθυστερῶ, καθῶς — μετὰ : μεθαύριο, μεθεόρτια, μέθοδος.

346. Ἱστορική παρατήρηση.— Οἱ ἀλλαγές αὐτὲς ἔγιναν ἐπειδὴ τὴν παλιὰ ἐποχὴ πού σχηματίστηκαν τὰ σύνθετα αὐτὰ (λ.χ. τὸ ἀφ-ορίζω), τὸ β' συνθετικὸ τους προφερόταν μὲ δασεία στὴν ἀρχὴ (ὀρίζω, δηλ. ζορίζω), καὶ αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸ προηγούμενο σύμφωνο (λ.χ. τὸ π), πού ἀπόμεινε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθλιψη τοῦ τελικοῦ φωνήεντος, ἔπαιρνε τὴν προφορὰ (πῆ), πού γραφόταν τότε μὲ τὸ ἑξακολουθητικὸ σήμερα γράμμα (φ) (*).

Τὸ πρῶτο συνθετικὸ

347. Τὸ πρῶτο συνθετικὸ στὶς σύνθετες λέξεις μπορεῖ νὰ εἶναι ὄνομα οὐσιαστικόν, ἐπίθετο (ἢ ἀριθμητικόν), ρῆμα, ἄκλιτο (ἐπίρρημα ἢ πρόθεση) (*).

A.—Ὄνομα

348. Παρατηρήσεις γιὰ τὸ α' συνθετικόν.—Ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι ὄνομα παρουσιάζονται στὸ συνθετικὸ φωνῆεν οἱ ἀκόλουθες ἀνωμαλίαι :

349. Τὰ ἐπίθετα σὲ -ὺς ὡς πρῶτα συνθετικὰ φυλάγουν συνήθως τὸ ν τους, ὅποιου γένους καὶ νὰ εἶναι τὸ σύνθετο, ἢ ἔχουν γιὰ συνθετικὸ τὸ **ιο, ο** (ι ὅταν τὸ ο ἔχη χαθῆ, βλ. 339, α).

βαθύς : βαθύπλοτος, Βαθύρεμα, βαθύριζος, βαθυστόχαστος - βαθιορίζωτος, βαθιορίζωμένος· βαρύς : βαρύθυμος, βαρυσήμαντος, βαρυστομαχία, βαρύτιμος, βαρχειμωνιά - βαριόμοιρος, βαριακούω, βαριαναστενάζω· δασύς : δασύμαλλος, δασύστερνος, δασύτριχος - δασομάλλης· μακρύς : μακρυλαίμης κτλ., Μακρυθάχη (καὶ Μακραράχη), Μακρυχώρι, Μακρυγιάννης, Μακρυκόστας - μακρολαίμης, μακροχέρης κτλ., μακροσημαρῆνω, μακροθυμῶ, μακροζωία, μακρολογία· πλατύς : πλατύγυρος, πλατύσκαλο, πλατύστομος, πλατύχωρος, Πλατύγαλο, Πλατύστομο· πολὺς : πολυάνθρωπος, πολὺγλωσσος, πολυγράφος, πολύγανο, πολυκοιμοῦμαι, πολυλογῶ, πολυμαθός· φαρδύς : φαρδομάνικα, γῆ φαρδιοπλάτα (Μάνος).

Τὰ ἐπίθετα ἐλαφρὺς - ἐλαφρός, γλυκός (ἀρχ. γλυκύς) ἔχουν γιὰ α' συνθετικὸ μόνο ἐλαφρο-, γλυκο- : ἐλαφρόπτερα, γλυκομίλητος.

350. Τὸ οὐσιαστικὸ δάκρυ (δάκρυο) ἔχει σύνθετα : δακρυ(ο)γόνος, δακρυδόςχος, δακρυόλιθος, δακρυοπόσιτος κτλ.· τὸ στάχυ : σταχολογῶ, σταχολόγημα—σταχυολογῶ. Ἀπὸ τὸ γένι γίνεται τὸ λόγιον σύνθετο γενειο-φόρος.

1. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν ἐφαρμόζεται φυσικὰ στὸ ἐφέτος καὶ στὸ μεθαύριο, πού πήραν τὸν τύπο ἀπὸ ἀναλογία.

2. Ὡς α' συνθετικὸ χρησιμεύει καὶ ἡ ἀντωνυμία ἄλλος, σὲ σύνθετα καθῶς ἀλλόγλωσσος, ἀλλόδοξος, ἀλλόθρησκος, ἀλλοπρόσαλλος, ἀλλοπαρμένος πού τοῦ πήρε ὁ ἄλλος (ὁ διάβολος) τὰ λογικά, ἀλλοστρατίζω, ἀλλοφερμένος, ἀλλόφρετος, ἀλλόφυλος.

351. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ ἀρχίζῃ ἀπὸ (ι), μένει τὸ ἓνα (ι) : βαθὺς — ἴσκιος : βαθύσκιωτος.

352. Τὸ οὐσιαστικὸν μέση, πού ἔχει τὴν ἔννοια τῆς μέσης, τοπικὰ ἢ χρονικὰ (μεσότοιχος, μεσονύχτι), ἀνακατώθηκε σὲ πολλὰ σύνθετα μετὰ τὸ ἐπίθετον μισός, πού σημαίνει τὸ μισὸ ἀπὸ ἓνα σύνολο (μισοφέγγαρον, μισογεμάτος). Ἔτσι λέγονται με ε ἀλλὰ καὶ με ι τὰ σύνθετα : μεσοδρομὶς — μισοδρομὶς, μεσοκαλόκαιρον — μισοκαλόκαιρον, μεσοσαράκωστον — μισοσαράκωστον, μεσόστρατα — μισοστρατὶς, μεσοφόρι — μισοφόρι, μεσοχείμωνον — μισοχείμωνον, μεσοχρονὶς — μισοχρονὶς.

Λέγεται μόνον μεσοβδόμαδα, μεσόκοπος, μεσοῦρανα κτλ. — μισοτιμῆς κτλ.

353. Ἄλλα συνθετικὰ φωνήεντα εἶναι τὸ ε, α, ου :

ε : καφε-κόπτης, καφε-κίτρινος, καφε-κούτι, καφε-πωλεῖτο.

α, ου : παρουσιάζονται σὲ μερικὰ καταχρηστικὰ σύνθετα (405), πού τὸ πρῶτον τοὺς συνθετικὸν εἶναι ὀλόκληρη πτώση : Νέα-πόλη - Νεάπολη, Ἄδριανου-πόλη - Ἄδριανούπολη. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ Ἀλεξανδρούπολη, Κωνσταντινούπολη, Φιλιππούπολη, Χριστούγεννα. Μερικοὶ λένε καὶ ἄλλα σύνθετα σὲ -ούπολη, ἐνῶ τὸ σωστὸν εἶναι σὲ -όπολη : κοσμοπόλη, Μεγαλόπολη, νεκρόπολη κτλ. Ἐπικράτησε ὡστόσο τὸ μεγαλούπολη.

354. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— 1. Στὴ θέσιν τοῦ συνθετικοῦ φωνήεντος ὁ γράφεται ω στὰ οὐσιαστικὰ λεωφόρος, λεωφορεῖτο, νεωκόρος.

2. Τὸ τελικὸν (ιο) τοῦ α' συνθετικοῦ γράφεται με ι ἐκτὸς στὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ δάκρυ καὶ τὸ στάχυν : βαριόμοιρος, βαριακονύω ἀλλὰ δακρυνοπότιστος, σταχυολογία.

Διασάφηση. — Γράφεται με ο τὸ συνθετικὸν φωνήεν : α) στὶς λέξεις τίς σύνθετες ἀπὸ τὸ κρέας, χρέος : κρεοπώλης, κρεοφαγία, χρεόγραφο, χρεοκοπῶ, χρεολύσιο, χρεοστάσιο, χρεοφειλέτης— β) στὰ παραταχτικὰ ρήματα : ἀνοικοκτείνω, ἀνεβοκατεβαίνω, τρεμοσβήνω κτλ.

Δόγια σύνθεσις

355. Ἔχουν υ στὴ θέσιν συνθετικοῦ φωνήεντος καὶ τὰ λόγια σύνθετα ἀπὸ τίς ἀρχαῖες λέξεις : ἄστυ, εὐθύς, εὐρύς, θῆλυς γιὰ α' συνθετικὸν : ἄστυκλική, ἄστυνομία, ἄστυφύλακας, εὐθύγραμμος, εὐρυχωρία, θηλυγονία.

356. Δόγια σύνθετα μετὰ διάφορα συνθετικὰ φωνήεντα.— Πολλὰ λόγια σύνθετα μετὰ οὐσιαστικὸν γιὰ α' συνθετικὸν παρουσιάζουν ποικιλία στὸ συνθετικὸν τοὺς φωνήεν. Ἔχουν στὴ θέσιν τοῦ ο :

α : ἀγορα-νομία, ἀγορα-φοβία, σκια-γραφία, σκια-μαχία.

η : *δαφνη-φόρος, θαλαμη-πόλος, θανατη-φόρος, κανη-φόρος, λαμπαδη-φορία, λαιμη-τόμος—νικη-φόρος, πενθη-φορία, χολη-δόχος.* "Όμοια είναι και τὰ σύνθετα ἀπὸ τ' ἀριθμητικά ἐπίθετα: *τριτη-μόριο, τεταρτη-μόριο, πολλοστη-μόριο.*

Μερικά λόγια σύνθετα μὲ α' συνθετικό θηλυκὸ οὐσιαστικὸ σὲ: -ση, -ξη, ἔχουν συνθετικὸ φωνῆεν *ι, ιο, εο.*

ι : *θεσι-θήρας, λεξι-θηρία, λεξι-λόγιο, ταξι-άρχης, ταξι-θέτης, ταξι-νόμος.* "Ἔτσι και τὸ συνταξιούχος.

ιο : *γνωσιο-λογία, κινήσιο-λογία, φυσιο-γνωμία, φυσιο-γραφία, φυσιο-δίφης, φυσιο-λατρία, φυσιο-λογία.*

εο : *εἶδησο-γραφία, εἶδησο-λογία, ὕβρεο-λόγιο, φρασσο-λογία.* Τὸ θηλυκὸ πόλη ἔχει σύνθετο μὲ συνθετικὸ *ι* : *πολιοῦχος,* και μὲ *εο* : *πολαιο-δομία.*

Τὰ θηλυκὰ σὲ -σία σχηματίζονται ὡς πρῶτα συνθετικά κανονικά σὲ -σιο : *ἐξουσία - ἐξουσιοδοτῶ, φαντασία - φαντασιοπληξία, ἀκριβῶς ὅπως λέγεται και παραγγελία - παραγγελιοδόχος.*

357. Λέξεις πού δὲ λέγονται πάντοτε μὲ τὸ ἴδιο συνθετικὸ φωνῆεν. — Ὑπάρχει κάποια τάση νὰ συμμορφωθοῦν οἱ ἀνωμαλίες αὐτὲς στὰ σύνθετα πού γίνονται λαϊκότερα και πού τὰ αἰσθανόμαστε ἀκόμη σύνθετα. "Ἔτσι λέγεται συνήθως: *ἀγγελιο-φόρος, ἀγορο-πωλοσία και ὄχι ἀγγελιαφόρος, ἀγοραπωλοσία.* Λέγεται ἀκόμη συχνά: *λαμπαδοφορία ἀντὶ λαμπαδηφορία.* Ἀκούονται και μερικά σύνθετα μὲ συνθετικὸ (σ)ο ἀντὶ (σ)ιο: *ἐπιθεωρησογράφος.*

358. Λόγια σύνθετα μὲ ἀνωμαλίες στὸ θέμα.—Σὲ λόγια σύνθετα μερικά ὀνόματα παρουσιάζουν ὡς πρῶτα συνθετικά ἀνωμαλίες στὸ θέμα τους, λ.χ. (!):

	γίνεται ὡς	
'Η λέξη	α' συνθετικὸ	Παραδείγματα
<i>γῆ</i>	<i>γη-</i>	<i>γήλοφος, γήπεδο</i>
	<i>γεω-</i>	<i>γεωγραφία, γεωλόγος, γεωμετρία, γεωπόνος κτλ.</i>
	<i>γαι(ο)-</i>	<i>γαιάνθρακες</i>
<i>πατέρας</i>	<i>πατρ(ο)-</i>	<i>πατραγαθία, πατρογονικός, πατροπαράδοτος</i>
<i>μητέρα</i>	<i>μητρο-</i>	<i>μητροκτονία, μητρόπολη</i>
<i>χάρη</i>	<i>χαριτο-</i>	<i>χαριτόβρυτος, χαριτολογία</i>
<i>χέρι (226 Γ)</i>	<i>χερο-</i>	<i>χερόβολο, χεροδύναμος, χερόμυλος, χεροπιαστός</i>
	<i>χειρο-</i>	<i>χειροβομβίδα, χειρόγραφο, χειροδικία, χειροκροτῶ, χειρονομῶ, χειροτεχνία, χειροῦργος, χειροφίλημα</i>
<i>καλὸς</i>	<i>καλο-</i>	<i>καλοβλέπω, καλόγιαννος (πουλί), καλοθελητής, καλοκαίρι</i>
	<i>καλλι-</i>	<i>καλλιέργεια, καλλιτέχνης</i>
<i>μεγάλος</i>	<i>μεγαλ(ο)-</i>	<i>μεγαλοβδόμαδο, μεγαλοπιάνομαι, Μεγαλόχαρη, μεγαλόηχος, μεγαλέμπορος</i>
	<i>μεγα-</i>	<i>μεγαθήριο, μεγάφωνο, Μεγάλακκος, Μεγαρέμα, Μεγαλέξαντρος, Μεγαπάνος.</i>

1. Ἀναγράφονται και τὰ ὁμαλῶς θέματα πού βρίσκονται στὰ λαϊκὰ σύνθετα.

Ἀριθμητικὸν

359. Οἱ τύποι πὺν παίρνουν τ' ἀριθμητικὰ στὴ σύνθεσι ὡς πρῶτα συνθετικὰ φαίνονται ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο πίνακα :

Τ' ἀριθμητικὰ ἀπὸ τὸ πέντε ὡς τὸ ἐνεήντα ἔχουν συνθετικὸ φωνῆν τὸ α.		
<i>ἓνα</i>	<i>μον(ο)-</i>	<i>μονάκριβος, μονάραχης, μονόγραμμα, μονόεδρος, μονοθεΐα, μονομαχία, μονόξυλο, μονόπαντος, μονοπάτι, μονορούφι, μονότοπος</i>
<i>δύο</i>	<i>δι-</i>	<i>δίβουλος, διγενής, διδραχμο, δικάφαλος, δίκοπος, διπορτο, διπρόσωπος, δισάκι, δίστηλος, δίστιχο, δισύλλαβος, δίφορος (πὺν καρποφορεῖ δυὸ φορές), διώνυμο κτλ.</i>
	<i>δισ-</i>	<i>δισανθρακικός, δισέγγονος, δισεκατομμύριο</i>
	<i>δυ-</i>	<i>δυαρχία</i>
<i>τρία</i>	<i>τρι-</i>	<i>τριγύφω, τρίγλωσσος, τριγύρω, τρίγωνο, τριδιπλος, τρικούβερτος, τριλογία, τρίμιτος, τρίποδο, τρίτομος, τριφύλλι</i>
	<i>τρισ-</i>	<i>τρισάγιο, τρισάθλιος, Τρισεύγενη, τρισέγγονο, τρισκατάρατος</i>
<i>τέσσερα</i>	<i>τετρα-</i>	<i>τετραβάγγελο, τετραγάκθο, τετράγωνο, τετράμηνο, τετραπάχος, τετράπλευρος, τετράποδο</i>
<i>πέντε</i>	<i>πεντα-</i>	<i>πεντάγραμμο, πεντάδραχμο, πενταετία, πεντάμηνο, Πεντάμορφη, πεντάρφανος κτλ. (1)</i>
<i>ἕξι</i>	<i>ἕξα-</i>	<i>ἕξαδάχτυλος, ἕξάεδρος, ἕξάμηνο, ἕξασέλιδος, ἕξατάξιος, ἕξάχρονος</i>
<i>ἑπτὰ</i>	<i>ἑπτα-</i>	<i>ἑπτάζυμο (εἶδος ψωμοῦ), ἑπταμηνίτικος, ἑφτάνησα, ἑπτακαθαρισμένοι, ἑφτάψυχος κτλ..</i>
<i>ὄχτω</i>	<i>ὄχτα-</i>	<i>(ὄ)χταπόδι, ὄχτάστηλος, ὄχτάστιχο κτλ.</i>
<i>ἐννιά</i>	<i>ἐννια-</i>	<i>ἐννιά(η)μερα.</i>

Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ δεκάδραχμο, δωδεκάνησα, εἰκοσαήμερο, εἰκοσιπεντάδραχμο, τριαντάφυλλο, σαραντήμερο, ἑξηνταβελόνης. Λέγεται μὲ τὸ συνθετικὸ ο : *ἐκατόλιρο, ἐκατόλογα, ἐκατόχρονα* καὶ (λόγια) : *ἐκατοντάδραχμο, ἐκατονταετία, ἐκατοντάχρονος* — *χιλιόδραχμο, χιλιοτραγουδημένη, χιλιοχρονίτικη* — *μυριάκριβος, μυριοκανακίζω, μυριόνεκρος, μυριόριζος, μυριόκλωνος.*

360. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Δὲν πρέπει νὰ μπερδεύεται τὸ *δι-*, *δισ-*, πρῶτο συνθετικὸ τοῦ *δύο*, μὲ τὸ *δυ-*, θέμα καὶ *α'* συνθετικὸ καὶ αὐτὸ τοῦ *δύο*

1. Λέγεται καὶ μὲ συνθετικὸ ο : *πεντόδραχμο, πεντοζάλης, πεντόλιρο, πεντόφραγκο, πεντοχίλιαρο.* Ἔτσι καὶ *πηνηντόδραχμο.*

σὲ λέξεις καθὼς *δυσάρι*, *δυσικός*, *δυσισμός*, *δυσδικός*, *δυσαρχία*, καὶ μετὸ ἀχώριστο *δυσ-* (317).

Β.—Ρῆμα

361. Ἄν εἶναι ρῆμα τὸ α' συνθετικόν, μπαίνει συνήθως στὴ σύνθεση τὸ ἀοριστικὸν τοῦ θέματος καὶ πλεονάζοντα τὸ ἐνεστωτικόν. Μαζὶ μετὸ συνθετικὸν φωνῆεν, τελειώνει τότε τὸ α' συνθετικὸν σὲ *-σο-*, *(-ψο-)*, *(-ξο-)* ἢ σὲ *-ο-*.

χάνω-ἔχασα : *χασομέρης*, *καίω-ἔκαψα* : *καψομάνα*, *κλαίω-ἔκλαψα* : *κλαυγομάρης*, *κλαυγομούρης*· *ἀλλάζω-ἄλλαξα* : *ἀλλαξοκαιριά*, *ἀλλαξομηλιά*, *ἀλλαξομήνη*, *ἀλλαξοπιστῶν*, *ἀλλαξοφλάμπουρος* (ὁ δίγνωνμος), *ἀράζω-ἀραξοβόλι*, *κόβω* : *κοπομεσιάζομαι*, *κοποπόδης*, *λείπω* : *λειψανάβατος* (*ψωμί*), *λειψόπιτα*, *λειψυδρία* — *μπερδεύω* : *μπερδεψοδουλειά*, *χαλασοχώρηδες-φεύγω* (*ἔφυγα*) : *φυγόδικος*, *φυγομαχία*, *φυγόπονος*, *φυγόστρατος*.

γλειφοπίνακο, *γλειφοκουτάλας* (*παράσιτος*), *μελλοθάνατος*, *μελλόνυμφος*, *μισάνθρωπος*, *σκιζαύτης* κτλ.

Τὰ παραταχτικὰ ρήματα σχηματίζονται συνήθως ἀπὸ τὸ ἐνεστωτικὸν θέμα : *ἀνοικοκλείνω*, *κλωθογυρίζω*, *μπαινοβγαίνω*, *στριφογυρίζω* κτλ. Ἄλλὰ καὶ ἀναποκοκκινίζω, *λουσοχενίζω*, *λυσοδένω*.

Λόγια σύνθεση

362. Λόγια σύνθετα μετὰ ἀνωμαλία στὸ συνθετικὸν φωνῆεν. — Μερικὰ λόγια σύνθετα μετὰ ρῆμα γιὰ α' συνθετικὸν παρουσιάζουν τὶς ἀκόλουθες ἀνωμαλίες στὸ συνθετικὸν τοῦ φωνῆεν. Ἔχουν στὴ θέσιν τοῦ ο :

ε : *ἔχω-ἐχέμυθος*, *φέρνω-φερέοικος*, *χαίρομαι-χαιρέκακος*.

ι : *δίνω-ἔδωσα* : *δωσίδικος*, *δωσίλογος*, *κλέβω-ἔκλεψα-κλεψιτυπία*, *λήγω-ἔληξα* : *ληξίαρχος*, *ληξιπρόθεσμος*, *σπαράζω-σπάραξα* : *σπαραξικάρδιος*. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ *ἀνεξίθρηστος*, *ἀρησικυρία*, *μεμψίμοιρος*.

Γ.—Ἄκλιτο

363. Ἐπιρρήματα πού χρησιμεύουν γιὰ α' συνθετικὸν εἶναι προπάντων μερικὰ τοπικὰ καὶ τροπικὰ ἐπιρρήματα, ἰδίως τὰ παράγωγα ἀπὸ τ' ἀντίστοιχα οὐδέτερα ἐπίθετα (326) :

ξανα-φαίνομαι, *κατω-σέντονο*, *μισο-κάθομαι*, *καλο-βλέπω*.

Τὰ ἐπιρρήματα πού γίνονται πρῶτα συνθετικὰ φυλάγουν σπάνια γιὰ συνθετικὸν τὸ τελικὸν τοῦ φωνῆεν, ὅπως λ.χ. *ξανα-περῶν*, *Περα-*

χώρα, ξω-κλήσι. Συνηθῶς παίρνουν τὸ ο: ἀκριβοχαιρετῶ, κρυφομιλῶ, σιγοπερπατῶ, συγχωρωτῶ κτλ. (337).

364. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὰ ἐπιρρήματα σὲ -ω ποὺ γίνονται πρῶτα συνθετικὰ φυλάγουν τὸ -ω, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χάμω (¹):

ἀπαναγόμε, ἀπανακαλύμανο, πανωπρoίκι, πανωτοίχι, πανωφόρι, κατωλίθι (τῆς μυλόπετρας), κατωμερίτης, (ἐ)ξωκλήσι, ξώπετσα, πισωπατῶ, σώγαμπρος· χαμόκλαδο, χαμομήλι, χαμογελῶ, χαμοσέρομαι.

365. Ἐπὶ τὶς προθέσεις χρησιμεύουν στὴ σύνθεση οἱ ἀκόλουθες: *κατά, παρά, μετά, ἀντί, ἀπὸ* καὶ ἡ *πρὸς*. Ὅσες ἀπὸ αὐτὲς τελειώνουν σὲ φωνῆεν τὸ χάνουν συχνά, ὅταν καὶ ἡ ἀκόλουθη λέξι ἀρχίζῃ ἀπὸ φωνῆεν.

Παρατήρηση.—Ἐπὶ τὶς προθέσεις μόνο οἱ *κατά, παρά, ἀπὸ* εἶναι ζωντανὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ σύνθεση (²), ἀλλὰ καὶ ἡ πρόθεσις *ἀντί* εἶναι συχνὴ σὲ λόγια σύνθετα. Στὰ νεώτερα λαϊκὰ σύνθετα αὐτὲς δὲ χάνουν συνηθῶς τὸ τελικὸν τους φωνῆεν (³).

κατά: καταγίνομαι, καταπιάνομαι, κατασταλάζω· κατάκαρδα, κατακέφαλα, κατὰματα, κατὰσάρκα (ἐπιτατικὸν) κατὰγλυκος, κατακόκκινος, κατὰμονος, κατὰξερως, κατασκότεινος, κάτασπρος· καταβρέχω, καταξεδουκίζω, κατωφιλῶ, καταχαίρομαι, καταεχριστημένος, καταλυπημένος.

παρά: παραβλέπω, παρακούω, παραστέκομαι· παραμάσκαλα. Διαφορετικὰ εἶναι τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα *πάρα* μὲ τὴ σημασίαν τοῦ παραπάνω, τῆς ὑπερβολῆς, καθὼς *παραεῖναι, παραέχει, παραβράχηναι, παρακοιμᾶται, παραπάχυναι, παράφαγε· παραμόρφος*.

μετά: μεταλαβαίνω, μεταμορφώνω, μεταπιάνω, μεταφυτεύω, μετοικῶ, μετουσιώνω (στὴ σημασίαν τοῦ ἔπειτα) μεταπολεμικός, μετεξεταστέος, μεθαύριο, μεθεόρτια.

ἀντί: ἀντισφάλεια, ἀντεγγύθησι, ἀντιεσποροικός, ἀντιαισθητικός, ἀντίθεση, ἀντικατάστασις, ἀντιστρατήγιος· ἀνθυπασπιστής, ἀνθυπολοχαγός.

ἀπὸ: ἀπάνεμο, ἀπαρνέμαι, ἀπολείτουργα, ἀπομαθαίνω, ἀπομεινάρει κτλ.

πρὸς: προσδιορίζω, προσευχή, προσέχω, προσθέτω, προσμένω, προσφάγι, πρόσφωλο.

1. Λέξεις καθὼς *γυροβόλι, γυρολόγιος, γυροσκοπιο, γυροτριγυρα* ἔχουν ἀ' συνθετικὸν τὸ οὐσιαστικὸν γύρος καὶ γράφονται μὲ ο.

2. Στὴ λαϊκότερη γλῶσσα καὶ ἡ *μετά* (κατὰ).

3. Γιὰ τὶς ἀρχαῖες προθέσεις ποὺ δὲ συνηθίζονται πιά σήμερον βλ. 315. Γιὰ τὴν τροπὴν τοῦ π καὶ τοῦ τ σὲ φ, θ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθλίψην στὰ σύνθετα βλ. 345.

366. Μερικά από τὰ ρήματα τὰ σύνθετα ἀπὸ προθέσεις νέες ἢ ἀρχαῖες δὲ συνηθίζονται πιά χωρὶς τὴν πρόθεση: *ἐξετάζω*, *ἐξοφλῶ*. Ἄλλοτε πάλι τὸ ἀπλό ρῆμα εἶναι λέξη λόγια πού λέγεται σπάνια: *ἐνοχλῶ* - *δχλῶ* (ὄρ. νομ.).

Τὸ δεύτερο συνθετικὸ

367. *Γενικά*.—Τὸ β' συνθετικὸ μπορεῖ νὰ εἶναι οὐσιαστικὸ, ἐπίθετο (¹), ρῆμα καὶ σπανιότερα ἐπίρρημα. Ἐξετάζονται ἐδῶ τὰ δεύτερα συνθετικὰ σὲ χωριστὰ κεφάλαια κατὰ τὸ γραμματικὸ τους εἶδος.

A.—Οὐσιαστικὸ

368. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ εἶναι οὐσιαστικὸ, τὸ σύνθετο μπορεῖ νὰ εἶναι οὐσιαστικὸ, ἐπίθετο, ρῆμα (313) ἢ ἐπίρρημα.

369. A) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι οὐσιαστικὸ, τὸ οὐσιαστικὸ πού εἶναι β' συνθετικὸ συνήθως δὲν ἀλλάζει κατάληξη:

ἀνεμό-μυλος, *λιναρό-σπορος*, *πρωτο-μάστορας*, *ἀρχοντο-χωριάτης*, *πατατο-κεφτές*· *βοῦδ-άμαξα*, *ἐξώ-πορτα*, *μοναχο-κόρη*· *ξύλο-κάρβουνο*, *τριαντά-φυλλο*, *συννεφό-καμα*.

Στὸν κανόνα αὐτὸν ὑπάρχουν ὡστόσο καὶ διάφορες ἐξαιρέσεις: Μερικὰ σύνθετα ἀλλάζουν γένος, καὶ φυσικὰ καὶ κατάληξη, γιὰ τὴ σημασίᾳ τους. Ἐνῶ τὸ *ἀντρογυναίκα*, σύνθετο ἀπὸ τὸ *ἄντρας* καὶ *γυναίκα*, διατηρεῖ κανονικὰ τὸ γένος τῆς λέξης *γυναίκα*, τὸ *ἀντρόγυνο*, ἂν καὶ συντέθηκε ἀπὸ τὶς ἴδιες λέξεις, δὲν μπορούσε νὰ διατηρήσῃ τὸ θηλυκὸ τοῦ γένος καὶ ἔγινε οὐδέτερο. Ἔτσι ἀλλάξε τὸ γένος καὶ στὸ *μηχανή-βιομήχανος*. Συχνότερα ὡστόσο ἀλλάζουν τὰ σύνθετα τὸ γένος τοῦ β' συνθετικοῦ ἀπὸ ἄλλους λόγους: *ἥλιος-ἀνηλιά*, *βοριάς-ξεροβόρι*, *γιαλὸς-περιγιαλί*· *βροχή-ἀνεμόβροχο*, *γούνα-κοντογούνη*, *νύχτα-μερόνυχτο*, *σκιά-ἀπόσκιο*, *τρίχα-πολυτρίχη*.

Γιὰ τὰ οὐδέτερα σὲ *-ι* καὶ σὲ *-α* πού ἀλλάζουν κατάληξη βλ. 392 Αε, 393 Β.

1. Σπάνια εἶναι τὸ β' συνθετικὸ ἀριθμητικὸ: *ὀλοένα*, *διαμιᾶς*, *μονομιᾶς*. Ἄντωνυμία ὑπάρχει στὸ *καθεαυτοῦ*.

Λόγια σύνθεση

370. Τὰ θηλυκὰ ρηματικὰ οὐσιαστικὰ σὲ -ση (-ψη, -ξη) φυλάγουν ὡς δευτέρα συνθετικὰ τὴν κατάληξή τους ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι πρόθεση, παίρνουν ὁμως συνήθως τὴν κατάληξη -σία (-ψία, -ξία) (ἢ -σιά), ὅταν τὸ α' συνθετικὸ εἶναι τὸ στερεητικὸ α- ἢ ἄλλο μέρος λόγου. Στὴ δεύτερη αὐτὴ περίπτωση πρόκειται συνήθως γιὰ παρασύνθετα.

αἴρεση : ἀναίρεση, ἀφαίρεση, ἐξαίρεση, προαίρεση, συναίρεση κτλ. ἀλλὰ (αὐθαίρετος) αὐθαιρεσία· στάση : σύσταση, κατάσταση κτλ. ἀλλὰ (ἄστατος) ἀστασία, (ἀκατάστατος) ἀκαταστασία—κορμοστασία (!). Ἀνάλογα εἶναι τὰ :

βάση	σύμβαση, ἀνάβαση κτλ.	ἀκροβασία, ὄρειβασία, ὑπνοβασία
βλέψη	πρόβλεψη	ἀβλεψία
—	ἐξάρτηση, συνάρτηση	ἀνεξαρτησία, ἀσυναρτησία
θέση	ἐκθεση, σύνθεση κτλ.	ἀδιαθεσία, τοποθεσία, ὄροθεσία, σκηνοθεσία
κράση	—	ἰδιοσυγκρασία, θερμοκρασία
κρίση	ἐγκριση, σύγκριση κτλ.	ἀκρισία, ἀδιακρισία, βιβλιοκρισία, λογοκρισία
τάξη	σύνταξη, κατάταξη κτλ.	ἀταξία, εὐταξία, ἐθιμοταξία, λιποταξία κτλ.

Ἔτσι καὶ τὸ φυγή : προσφυγή, ἀποφυγή — ἀειφυγία.

371. Σχηματίζονται ὡστόσο σὲ -ση (-ψη, -ξη), ἐνῶ τὸ α' συνθετικὸ δὲν εἶναι πρόθεση, λέξεις λόγιες καὶ λαϊκὲς καθῶς : ἀγρ-ἀνάπανση, αὐτο-διοίκηση, κακο-διοίκηση κτλ., ἡλιό-κριση (τὸ ἡλιοστάσιο) — κουφό-βραση, σκιρό-στροφή, Σταυρο-προσκύνηση, ψευδ-αίσθηση, ψυχο-σύνθεση κτλ. (?)

Ἔχουν καὶ τοὺς δύο τύπους, σὲ -ση καὶ σὲ -σία, μὲ διαφορὰ σημασίας τὸ ὑπόκριση καὶ (ὑποκριτής) ὑποκρισία καὶ τὸ παράλυση καὶ (παράλυτος) παραλυσία.

372. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ σύνθετα ἢ παρασύνθετα οὐσιαστικὰ πού τὸ β' συνθετικὸ τους εἶναι θηλυκὸ σὲ -η, συνήθως παράγωγο ἀπὸ ρῆμα :

1. Ἀνάλογα εἶναι τὰ λαϊκὰ : ἀφρονισία, ἀσυλλογισία, ἀστοχασία, ἀσυνερισία κτλ.

2. Ἡ σύνθεση αὐτὴ ἐγινε σύμφωνα μὲ τὸ νεώτερο γλωσσικὸ αἰσθημα· (πλὴι στὰ παραπάνω λαϊκὰ παραδείγματα πρὸβ. λ. χ. : ἀνεμοτάραξη, λιόκρουση, κρασοκατάνυξη κτλ.). Ὁ κανόνας αὐτὸς δειχτήκε τόσο δυνατός, ὥστε νὰ ἐπιηρεάση καὶ τοὺς λόγιους πού ἔπλασαν ἄλλες λέξεις. Εἰπώθηκε ὁμως καὶ ἀντίθετα : κατεβασία καὶ καταβασία (ἐκκληση), παραλυσία, ὑποκρισία, ἐπιληψία, ἐπιμειξία, ἐπισταςία.

ἀρχή	ἀπαρχή	ἀναρχία, ἀυταρχία, πολυαρχία
βολή	εισβολή, ἀναβολή, ἐπιβολή	εὐθυβολία
βουλή	συμβουλή	ἀβουλία, ὀπισθοβουλία, πρωτοβουλία, ὑστεροβουλία
δίκη	καταδίκη	αὐτοδικία, στρεψοδικία
κλοπή		λογοκλοπία
—	ἐκλογή, συλλογή κτλ.	κενολογία, περιαιτιολογία, τροπολογία
κοπή	συγκοπή, προκοπή, ἀνακοπή, διακοπή, ἀποκοπή	δημοκοπία, λογοκοπία
μάχη	διαμάχη	ἀερομαχία, μονομαχία
τέχνη		βιοτεχνία, δεξιτεχνία, λογοτεχνία

373. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις. Τελειώνουν σὲ -η σύνθετα μὲ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου ἔκτος ἀπὸ πρόθεση καθὼς ζωοκλοπή, σκοποβολή, φεγγοβολή. Πλάι σ' αὐτὰ τελειώνουν σὲ -ία παρασύνθετα μὲ πρόθεση γιὰ α' συνθετικό: (ἀντιδικός) ἀντιδικία, ἐπιμαχία, συμμαχία, συντεχνία.

374. Μερικὰ λόγια σύνθετα παίρνουν τὴν κατάληξη -ιο: ἐπιστήμη-πανεπιστήμιο, τόκος-ἐπιτόκιο.

Τὰ οὐδέτερα σὲ -μα τελειώνουν στὰ λόγια σύνθετα σὲ -μο· σῆμα: γραμματόσημο, χαρτόσημο.

375. Β) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι ἐπίθετο, τὸ οὐσιαστικὸ πού εἶναι β' συνθετικὸ δὲν ἀλλάζει ἂν τελειώνη σὲ -ος, ἐπειδὴ τότε τὸ σύνθετο ἔχει μορφὴ ἐπιθέτου: ἄ-καρπος, ἀδικο-θάνατος, σκληρο-τράχηλος, ἄ-κυρος, ἀπό-μερος.

Ἄν ὅμως δὲν τελειώνη σὲ -ος, τότε παίρνει τὴν κατάληξη αὐτὴ ἢ μιὰ ἄλλη ἐπιθετικὴ: καρδιά-σιενόκαρδος, κουβέρτα-τρικούβερος, ρῶγα-χοντρορῶγος· βολή-καλόβολος, γνώμη-δίγνωμος, πίστη-καλόπιστος· ξύλο-σύξυλος, πρόσωπο-φεγγαροπρόσωπος· ἄλατι-ἀνάλατος, κομμάτι-μονοκόμματος.

376. Μὲ ὀνόματα τῶν μερῶν τοῦ κορμιοῦ σχηματίζονται συνήθως σύνθετα ἐπίθετα σὲ -ης, -α, -ικο: δόντι-κουτσοδόντης, λαιμὸς-μακρολαίμης, μαλλί-σγουρομάλλης, μάτι-ἀνοιχτομάτης, μύτη-γερακομύτης, πόδι-ἀνεμοπόδης, χέρι-τρυποχέρης· φρύδι-καμαροφρύδα κτλ.

377. Μερικὰ θηλυκὰ ἐπίθετα σχηματίζονται παίρνοντας τὴν παραγωγικὴν κατάληξη -οῦσα: μαλλί-ξανθομαλλούσα, μάτι-μαυροματούσα.

378. Μερικὰ σύνθετα σχηματίζονται καὶ σὲ -ος καὶ σὲ -ης: καλόμοιρος-καλόμοιρη-καλόμοιρο καὶ καλομοίρης-καλομοίρα-καλομοίρικο.

379. Τὰ οὐδέτερα σὲ **-μα**, ὅταν εἶναι β' συνθετικὰ ἐπιθέτων, τελειώνουν σὲ **-ματος** : αἷμα—γλυκοαίματος, γράμμα—ἀγράμματος, ὄνομα—συνονόματος, σῶμα—ἀσώματος, χῶμα—ἀγιοχώματος.

Ἡ λέξις ὄνομα ὡς δεύτερο συνθετικὸν εἶναι **-ονόματος** στὸ συνονόματος· στὰ λόγια σύνθετα μετασχηματίζεται σὲ **-ώνυμος** : ἀνώνυμος, ἐπώνυμος, ἰδιώνυμος, δμώνυμος, πολυώνυμος, συνώνυμος κτλ.

Δόγια σύνθεσις

380. Μερικὰ λόγια συνήθως σύνθετα ἀπὸ οὐδέτερα δισύλλαβα σὲ **-μα** τελειώνουν σὲ **-μος** : αἷμα - θερμαίμος, ψυχραιμος, δέρμα - παχύδερμος, σῆμα - ἐπίσημος, στόμα - μεγαλόστομος, πηγαδόστομος, φουρνόστομος, Πλατύστομο, σχῆμα - μεγαλόσχημος, σῶμα - μεγαλόσωμος, χρῶμα - ποικιλόχρωμος, τρίχρωμος.

381. Μερικὰ λόγια σύνθετα ἐπίθετα ἀπὸ οὐσιαστικὰ παίρνουν τὴν κατάληξιν **-ιος** : ἀέρας - ἐναέριος, αἰώνας - προαιώνιος, Ἕλληνας - πανελλήνιος, θάλασσα - παραθαλάσσιος, κόσμος - ἐγκόσμιος, ὑπερκόσμιος, οὐρανός - ἐπουράνιος.

Οἱ νεώτεροι ἀντίστοιχοι λαϊκοὶ σχηματισμοὶ τελειώνουν σὲ **-ος** : ἀνάερος, ἀπόκοσμος· διθάλασσο δραμα (Παλαμᾶς).

Τὸ γῆ ὅταν γίνεται β' συνθετικὸν ἔχει τὸ θέμα **-γει-** : ἀπόγειος, ἔγγειος, Μεσόγειος, ὑδρογέιος (ἴμοια καὶ τὰ σύνθετα ρήματα : ἀπογειώνομαι - ἀπογειώσις, προσγειώνομαι - προσγειώσις).

382. Γ) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι ἐπίρρημα, τὸ οὐσιαστικὸν πού εἶναι β' συνθετικὸν παίρνει συνήθως τὴν κατάληξιν **-α** : πισσω-κάπουλα, πατό-κορφα, μεσο-πέλαγα, χερο-πόδαρα, κατά-ραχα, κατα-κέφαλα, κατα-μεσήμερα, νυχτό-ήμερα· ὀλη-μερίς.

383. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γράφονται μὲ **ω** στὴν ἀρχὴν ἀντὶ μὲ **ο**, ὅταν γίνονται β' συνθετικὰ, οἱ λέξεις ὀδύνη, ὀλεθρος, ὀμαλός, ὄνομα, (ὀρύχος) ὀρυχεῖο (¹) : ἀνώδυνος, ἐπώδυνος, πανωλεθρία, ἀνώμαλος, ἀνώνυμος, συνώνυμο, πολυώνυμο, μεταλλωρυχεῖο.

Στὸ συνωμότης καὶ τ' ἄλλα συγγενικὰ γράφεται τὸ δεύτερο (ο) μὲ **ο** : συνωμοσία, ἐξωμότης, ὀρκωμοσία, ἐνωμοτία, ἐνωμοτάρχης.

Β.—Ἐπίθετο

384. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸν εἶναι ἐπίθετο, καὶ τὸ σύνθετο εἶναι ἐπίθετο σὲ **-ος**, **-η** (**-α**), **-ο**.

1. Ἔτσι καὶ τὰ παράγωγα ἀπὸ τὸ ποιητ. ὀμόνω : συνωμότης κτλ. καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχ. ὀροφή : μονόροφος, διώροφος κτλ.

Τὸ σύνθετο σχηματίζεται σὲ **-ος -η -ο** ὅταν τὸ β' συνθετικὸ εἶναι ἐπίθετο σὲ :

α) **-ος, -η, -ο** : ἀκριβὸς — μονάκριβος, ξινὸς — γλυκὸξινος, πικρὸς — γλυκόπικρος, μαῦρος — κατάμαυρος, κίτρινος — δλοκίτρινος, ταιριαστὸς — ἀταιριαστος, κλειστὸς — μισόκλειστος, κατάκλειστος (1).

β) **-ιος, -ια, -ιο** (συνήθως) : γαλάζιος — καταγάλαζος, δλογάλαζος, κитρινογάλαζος, γαλάριος — στερφογάλαρος, ἀκέριος — δλάκερος. Ἐλλὰ καὶ μισοτρύπιος, δλοτρύπιος.

γ) **-ὺς καὶ -ής, -ιά, -ί** : βαθὺς — τετράβαθος, μακρὺς — στενόμακρος, παχὺς — δλόπαχος, κοντόπαχος, πλατὺς — διάπλατος, κοντόπλατος, φαρδὺς — κοντόφαρδος, μακρόφαρδος, στενόφαρδος, σταχτῆς — μαυρόσταχτος, μαβῆς — χαλκόμαβος, δεξῆς — ζερβόδεξος. Σύνθετα καθὼς ἄβαθος, λιγὸβαθος κτλ. ἔχουν β' συνθετικὸ τὰ οὐσιαστικὰ βάρθος, βάρος.

385. Σχηματίζεται σὲ **-ιος, -ια, -ιο** τὸ σύνθετο ἀπὸ μερικὰ ἐπίθετα σὲ **-ιος, -ια, -ιο** : ἀν-άξιος, ἀντ-άξιος, ἀν-όμοιος, ἀ-δέξιος, ἐπ-ουράνιος, ὑπερ-τέλειος. Ἔτσι καὶ τὸ κρύος — κατάκρυος.

Τὰ λόγια *πανάρχαιος, παμπάλαιος*, ἀπὸ ἐπίθετα μὲ θηλυκὸ σὲ **-α** : ἀρχαία, παλιά, σχηματίζονται σὲ **-ος, -η, -ο** : *πανάρχαιη, παμπάλαιη*. Ἔτσι καὶ τὸ δίκιος, δίκια - δίκαιη, ἀκριβοδίκαιη.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία *δμαλὸς - ἀνώματος* βλ. 383.

Γ.—Ρῆμα

386. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ εἶναι ρῆμα, τὸ σύνθετο μπορεῖ νὰ εἶναι πάλι ρῆμα, μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι καὶ ὄνομα οὐσιαστικὸ ἢ ἐπίρρημα : κάθομαι — καλοκάθομαι, ἀνάβω — καντηλανάφτης, ρουφῶ — μονορούφι.

Α) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι ρῆμα, τὸ β' συνθετικὸ δὲν ἀλλάζει οὔτε τὴν κατάληξη οὔτε τὸν τόνο : *τρεμοσβῆνω, ἀνεμοδέρομαι, μοσκομυρίζω, σημαιοστολίζω*· *ξενοδουλεύω, στραβοπατῶ, φτεροζυγιάζομαι, ἀντιστέκομαι*.

Β) Ὅταν τὸ σύνθετο εἶναι οὐσιαστικὸ, τὸ ρῆμα σχηματίζεται

1. Ἐδῶ μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν σήμερα καὶ ὅσα ἐπίθετα ἔχουν τὸ φίλος γιὰ β' συνθετικὸ : *εἰρηνόφιλος, ζωόφιλος* κτλ.

σὲ **-(τ)ης**, (σπανιότερα) **-ας** ἢ (σὲ λόγια ἰδίως σύνθεσι) **-ος**: *βγάζω* — *μαχαιοβγάλτης*, *δένω* — *λαιμοδέτης*, *κρατῶ* — *κλειδοκράτης*, *νεροκράτης*, *κλέβω* — *κατσιοκλέφτης*, *παίζω* — *ὄργανοπαίχτης*, *πνίγω* — *σκυλοπνίχτης*, *χύνω* — *νεροχύτης*· *τρέχω* — *παπατρέχας*· *γράφω* — *σεισμογράφος*, *φωτογράφος*, *λέγω* — *γραφολόγος*, *γεωλόγος*, *μάχομαι* — *θαλασσομάχος*, *ξωμάχος*, *τρῶγω* (*ἔφαγα*) — *ἀνθρωποφάγος*, *μελισσοφάγος*, *τριχοφάγος*, *χορτοφάγος*, *φορῶ* — *μανροφόρος*, *ρασοφόρος*, *σπαθοφόρος*. Ἐνάλογο εἶναι τὸ θηλυκὸ *σακοράφα*.

Σύνθετα σὲ **-ι**, καθὼς *ἀποκούμι*, *κατακάθι* κτλ. παράγονται ἀπὸ ῥήματα σύνθετα.

387. Ἐπίθετο σύνθετο ἀπὸ ἐπίρρημα καὶ ῥημα σχηματίζεται σὲ **-ος**: *ἀχνό-τρεμη* *ἀχτίνα φεγγαριοῦ* (Τυπάλδος), *ἄστρα καὶ γῆ* καὶ *θάλασσα ὀλότρεμα σταθῆ-καν* (Τυπάλδος), *βραχνότρεμη φωνή* (Χατζόπουλος).

Δόγια σύνθεσι

388. Πολλὰ λόγια σύνθετα ῥήματα, μὲ ῥημα γιὰ β' συνθετικὸ, ὅταν ἔχουν α' συνθετικὸ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ λόγου ἐκτὸς ἀπὸ πρόθεσι, μετασχηματίζονται στὴ σύνθεσι καὶ τονίζονται στὴ λήγουσα. Τὰ λαϊκὰ σύνθετα δὲ μετασχηματίζονται.

γράφω		<i>ἐγγράφω</i> , <i>συγγράφω</i> , <i>ἀναγράφω</i>		<i>δημοσιογραφῶ</i> , <i>ἰχνογραφῶ</i> , <i>καλλιγραφῶ</i> , <i>καλογράφω</i> , <i>πολυγράφω</i>		<i>μηχανογραφῶ</i> , <i>δρθογραφῶ</i> , <i>πολυγραφῶ</i>
δίνω		<i>προδίνω</i> , <i>ἀναδίνω</i> , <i>παραδίνω</i>		<i>κληροδοτῶ</i> , <i>πλειοδοτῶ</i> , <i>προικοδοτῶ</i>		<i>προικοδοτῶ</i>
κόβω		<i>ἀποκόβω</i> , <i>ξεκόβω</i> , <i>αὐγοκόβω</i>		<i>δημοκοπῶ</i> , <i>χρεοκοπῶ</i> .		

Ἀπὸ τὰ σύνθετα αὐτὰ παράγονται οὐσιαστικὰ σὲ **-ημα**: *ἰχνογράφημα*, *σχεδιογράφημα*, *κληροδοτήμα* κτλ., καὶ ὄχι σὲ **-μμα**, ὅπως πλάστηκαν μερικά: *ἰδεό-γραμμα*, *σχεδιάγραμμα*. Ἐνάλογο εἶναι τὸ λαϊκὸ *πανώγραμμα*.

389. Ἱστορικὴ παρατήρησι. — Τὰ μετασχηματισμένα αὐτὰ σύνθετα ἦταν παρασύνθετα, παράγωγα ἀπὸ σύνθετα ὀνόματα καθὼς *καλλιγράφος*, *κληροδότης*.

Δ. — Μετοχή

390. Συχνὰ εἶναι τὰ σύνθετα πού ἔχουν β' συνθετικὸ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου, κάποτε καὶ τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα:

κλειδ-αμπαρωμένος, *κοσμο-γυρισμένος*, *διπλο-ζυγισμένος*, *χρυσο-κεντημένος*, *ἡλιο-καμένος*, *κακο-ντυμένος*, *νεραῖδο-παρμένος*, *ροδο-στε-*

φαναωμένος, άσπρο-φορεμένος, μαρμαρο-χτισμένος· θεο-φοβούμενος, καλο-στεκούμενος.

Για τὰ σύνθετα πού ἔχουν β' συνθετικό ρηματ. επίθετο σέ -τός βλ. 296.3.

Ε. — Ἐπίρρημα

391. Ὅταν τὸ β' συνθετικό εἶναι ἐπίρρημα, φυλάγει τὴν κατάληξή του ἢ παίρνει τὴν κατάληξη -α: κατ-άντικρυ, πρόπερσι — ὀλόγυρα, περί-γυρα, ὀλο-τρίγυρα, γυρο-τρίγυρα· ἀπό-κοντα.

Ὁ τονισμὸς τῶν συνθέτων

392. Στὴ σύνθεση τὸ β' συνθετικό ἢ φυλάγει τὸν τόνο του ἢ τὸν ἀνεβάξει ψηλότερα στὴ σύνθετη λέξη.

Α. — Ἄπὸ τὰ οὐσιαστικά ἀνεβάζουν τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα:

α) Τὰ παροξύτονα δισύλλαβα ἄρσενικά σέ -ας: ξερόβηχας· ἀλλὰ καὶ παπᾶς — πρωτόπαπας, φραγκόπαπας.

β) Τὰ παροξύτονα δισύλλαβα θηλυκὰ σέ -α: ἀφρόκρεμα, ἀγριόπαπια, ἐξώπορτα, λεμονόκουπα, μυλόπετρα, ξυλόκοτα, κλειδαρότρυπα, πεπονόφλοуда, ταβανόσκουπα, τυρόπιτα, σαπουνόφουσκα, καθὼς καὶ μερικά σύνθετα ἀπὸ τὸ γριά.

γ) Τὰ παροξύτονα θηλυκὰ σέ -ση (-ξη, -ψη): κουφόβραση, Φραγκόβρουση· διάθεση, σύνταξη, ἔκθλιψη.

δ) Τὰ οὐδέτερα σέ -ο παροξύτονα καὶ σέ -μα: κουφόξύλο, φραγκόσκυο, τριαντάφυλλο· βαγγέλιο, τετραβάγγελο· ἀγιοκκλημα, ἀσπρόχωμα, Νεραϊδόρεμα· μελόδραμα, πρωτόπλασμα, συρματόπλεγμα.

ε) Τ' ἄρσενικά, τὰ θηλυκὰ, καθὼς καὶ τὰ οὐδέτερα σέ -(ι-υ), -ος, -α πὺν γίνονται β' συνθετικό σέ σύνθετα οὐσιαστικά σέ -ο καὶ σ' ἐπίθετα σέ -ος, -η, -ο: βράχος — κατσάβραχο· βροχή — ἀνεμόβροχο, σέλα — διάσελο· αὐλάκι — μυλαύλακο, βράδν — ἀπόβραδο, καρύδι — μοσχοκάρνυδο, λεμόνι — ἀυγολέμονο, λιβάνι — δεντρολίβανο, λουλούδι — ἀγριολούλουδο, λιβάδι — ξερολίβαδο, πηγάδι — μαγκανοπήγαδο, πανηγύρι — βλαχοπανήγυρο, πιπέρι — ἀλατοπίπερο· βάρος — ἀπόβαρο, ἀντίβαρο, μέρος — Ξερόμερο, ἀπόμερος, γάλα — ξινόγαλο, ρυζόγαλο· πιθάρι — κοντοπίθαρος, στόμα — μεγαλόστομος.

393. Β.—Ἀνεβάξουν τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα :

α) Τ' ἄρσενικὰ καὶ τὰ θηλυκὰ, καθὼς καὶ τὰ οὐδέτερα σὲ -ί, -ό, ὅταν εἶναι β' συνθετικὸ συνθέτων σὲ -ι : βοριάς — ξεροβόρι· βροχὴ—πρωτοβρόχι, καρδιά—χτυποκάρδι· αὐτί—ριζαῦτι, κερὶ—ἄγιοκέρι, θεαφοκέρι, κουτί—καφοκούτι· βουνὸ—κορφοβούνι, ριζοβούνι, προικιὸ—πανωπροίκι, χωριὸ—ἄρβανιτοχώρι, κεφαλοχώρι, Νεοχώρι.

Ἐπάρχει ὡστόσο ἡ τάση τὰ οὐδέτερα σὲ -ι νὰ σχηματίζωνται σὲ -ο προπαροξύτονα καὶ ἔτσι ἔχομε :

κλαδι	ἀμπελοκλάδι, ξεροκλάδι, παρακλάδι	ματόκλαδο, ξερόκλαδο, χαμόκλαδο
νησι	Γαῖθουρονήσι, ἐρημονήσι	Πριγκιπώνησα, ἐρημόνησο
παιδι	ἀποπαιδι, καλογεροπαιδι, μοναχοπαιδι, στεροπαιδι, ψυχοπαιδι	ἀπόπαιδο, ἑλληνόπαιδο, καλόπαιδο, λεβεντόπαιδο, τρελόπαιδο
πανι	κεροπάνι, κεφαλοπάνι	καραβόπανο, μπουγαδόπανο, ξεσκονόπανο, ταβανόπανο
πουλι	θαλασσοπούλι, μαυροπούλι	κλωσόπουλο, κοτόπουλο, χηνόπουλο
τυρι	κεφαλοτύρι, τουλουμοτύρι	ἀνθότυρο, παλιότυρο
χαρτι	συχωροχάρτι, ψυχοχάρτι	γυαλόχαρτο, κουρελόχαρτο, στουπόχαρτο, τσιγαρόχαρτο.

Ὅμοια καὶ ἀπὸ τὰ οὐδέτερα σὲ -ο :

νερό | βαλτονέρι, Κρουνέρι, μαυρονέρι | ἀλόνερο, κρασόνερο, σταχτόνερο.

β) Τὰ δξύτονα οὐσιαστικὰ πού γίνονται β' συνθετικὸ σὲ σύνθετα κτητικὰ ἐπίθετα σὲ -ης, -α, -ικο : λαιμὸς—μακρολαίμης, οὐρὰ—μακρονούρα, μαλλί—μακρομάλλης.

394. Ὅταν τὸ β' συνθετικὸ εἶναι ἄρσενικὸ σὲ -ος ἡ θέση τοῦ τόνου παρουσιάζει, κατὰ τὸν τύπο τοῦ συνθέτου καὶ τῆ σημασία του, μεγαλύτερη ποικιλία ἀλλὰ καὶ ἀφθονώτερες ἐξαιρέσεις, ἔτσι πού γιὰ λίγες μόνο περιστάσεις εἶναι δυνατὸ νὰ ὀριστοῦν κανόνες.

Ἀπὸ τ' ἄρσενικὰ σὲ -ος ἀνεβάξουν τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα :

α) Συνήθως τὰ οὐσιαστικὰ, ἰδίως στὰ προσδιοριστικὰ σύνθετα : Βλάχος—Κουτσόβλαχος, γαμπρὸς—νιόγαμπρος, γέρος—καλόγερος, κῆποι—Ἀμπελόκηποι, κρένος—νερόκρινος, πεθερὸς—συμπέθερος, πόνος—κεφαλόπονος, σπόρος—λιναρόσπορος, τοῖχος—μεσότοιχος.

Λέγεται ὡστόσο καὶ αὐτός - σταυραῖτός, γιατρός - δοντογιατρός, γιός - μοναχογιός, (παραταχτικά σύνθετα) Γάλλοι - Ἀγγλογάλλοι.

β) Πολλὰ ἐπίθετα σὲ -ος, -ύς, ἀκόμη καὶ δταν τὸ σύνθετο εἶναι παραταχτικό: ἀκριβός - μονάκριβος, γαλάζιος - σταχτογάλαζος, κακός - ἄκακος, μαῦρος - κατάμαυρος, ξινός - γλυκόςξινος, πονηρός - κουτοπόνηρος, πλατύς - διάπλατος, παχύς - τετράπαχος, κοντόπαχος, φαρδύς - κοντόφαρδος.

Ἄλλα ὡστόσο ἐπίθετα, ἰδίως λόγια σὲ -ικός, δὲν ἀνεβάζουν τὸν τόνο: νηστικός - θεονήστικος, φυσικός - ἀφύσικος, ἀλλὰ ἀντιαεροπορικός, προϊστορικός, ὑπερφυσικός· κωμικοτραγικός, νοτιοανατολικός, φυσικομαθηματικός.

Τὰ ρηματικά ἐπίθετα σὲ -τός ἀνεβάζουν συνήθως τὸν τόνο: βαλτός - ἄβαλτος, διαλεχτός - ἀδιάλεχτος, στρωτός - καλόστρωτος, ἀγαπητός - ἀξιαγάπητος, μιλητός - γλυκομίλητος, κινητός - μηχανοκίνητος, κατεβατός - οὐρανοκατέβατος, ξακουστός - κοσμοξάκουστος.

Ἄνεβάζουν συνήθως τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα καὶ τὰ ἐπιρρήματα: ἀντικρὺ - κατάντικρυ, κοντὰ - ἀπόκοντα.

Λόγια σύνθεση

395. Τὰ λόγια ρηματικά ἐπίθετα σὲ -τός δὲν ἀνεβάζουν τὸν τόνο ὅταν συνθέτῳνται μὲ πρόθεση (ἀρχαία) καὶ σημαίνουν τὸ δυνατό νὰ γίνη, τὸν ἀνεβάζουν ὅμως ὅταν ἀντιστοιχοῦν μὲ μετοχὴ παθητικοῦ παρακείμενου ἢ ἐνεστώτα. ἐξαιρετός πού μπορεῖ νὰ ἐξαιρεθῆ — ἐξαιρετός διαλεγμένος, διαλεχτός προσθετός πού μπορεῖ νὰ προστεθῆ — πρόσθετος ἐκεῖνος πού προστέθηκε.

396. Τὰ λόγια οὐσιαστικά σύνθετα σὲ -ος μὲ ρῆμα γιὰ πρῶτο συνθετικὸ ἀνεβάζουν συνήθως τὸν τόνο: φιλάργυρος, φιλόλογος, φιλόπονος, φιλόσοφος, φυγόδικος, φυγόπονος.

Τὰ λόγια ὀνόματα σύνθετα σὲ -ος μὲ ὄνομα, ἀντωνυμία ἢ ἐπίρρημα γιὰ α' συνθετικὸ καὶ ρῆμα γιὰ β' *τονίζονται στὴν προπαραλήγουσα ὅταν ἔχουν παθητικὴ σημασία καὶ στὴν παραλήγουσα ὅταν ἔχουν ἐνεργητικὴ.*

αὐτόγραφο, ἰδιόγραφο, χειρόγραφο — δακτυλογράφος, καλλιγράφος, πολυγράφος, τυπογράφος, φωνογράφος· κλεπταποδόχος, ξενοδόχος· νεόκοπος — δημοκόπος, ξυλοκόπος· γραφολόγος, θεολόγος, παθολόγος, οεισμολόγος· πολύπλοκος — στιχοπλόκος· οἰκότερφος — κτηνοτρόφος. Ἄνάλογα εἶναι πολλὰ σύνθετα πού τὸ ρῆμα τους δὲ συνηθίζεται σήμερα: ὀπισθοδόμος — οἰκοδόμος, πρωτόγονος — ἀσφυσιογόνος, δακρυγόνος, δυναμογόνος, ἱππόδρομος — αἰθεροδρόμος, ταχυδρόμος, πρωτότοκος — Θεοτόκος.

397. Ὅλες οἱ ἄλλες κατηγορίες τῶν ὀνομάτων καθὼς καὶ τὰ ρῆ-

ματα (ὅταν τὸ σύνθετο μένη ρῆμα) φυλάγουν τὸν τόνο στὴν ἴδια συλλαβή, ὅταν δὲ μετασχηματίζεται ριζικὰ ἢ κατάληξι τοῦ β' συνθετικοῦ: *κραιο-πατέρας, ἀρχι-κλητήρας — γυναικο-καβγάς, λαχανο-ντολμάς, ἀρχοντο-χωριάτης, παρ-αφέντης, νοικο-κύρης — νερο-κουβαλητής, πρωτο-αγωνιστής*, (ἔξαιρουνται τὰ λόγια: *κριτὴς — δικαιοκριτὴς, ὄνειροκριτὴς*) — *γερο-παππούς — νερο-φιδές, πατατο-κεφτές — δεντρο-μολόχα, Λαμπροβδομάδα, ποντικο-παγίδα, ἀερο-θεραπεία, μεσο-βασιλεία — λαδο-οκά, ἀνεμο-βλογιά, σταυρο-βελονιά — Ἄετο-ράχη, ἀνεμο-ζάλη, γεροντο-κόρη, ροδο-δάφνη, Τσικνο-πέφτη* (ἀλλὰ καὶ *καρβουνόσκονη, νιόνυφη, προβατόστανη*) — *κερ-αλοιφή, κολοκυθο-κορφή, νερο-συρμή*. Καὶ τὰ ρήματα δὲν ἀνεβάζουν τὸν τόνο: *μοσκο-μυρίζω, σιγο-τραγουδῶ*.

398. Ἱστορική παρατήρηση.—Ἡ μετακίνηση τοῦ τόνου στὴ σύνθεση, ὅσο τὸ δυνατό ψηλότερα ἀπὸ τὴ λήγουσα, εἶναι πανάρχαιος νόμος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, πού τοῦ ἔμεινε ὡς σήμερα πιστή, φυλάγοντας σὲ πολλὰ τοὺς κανόνες τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἀκόμη καὶ ἀφοῦ ἔλειψαν οἱ ὄροι τῶν μακρόχρονων καὶ τῶν βραχέων, πού περιορίζαν καὶ τροποποιοῦσαν τοὺς παλιούς κανόνες. Ἄν ὅμως ἤδη στὴν ἀρχαία γλώσσα διασταυρῶνονταν κάποτε ἀντίθετοι κανόνες καὶ τάσεις, πού γεννοῦσαν ἀνωμαλία, δὲν εἶναι δυνατό νὰ λείπη αὐτὴ οὔτε ἀπὸ τὴ σημερινὴ γλώσσα, πού τὸ παραγωγικὸ τῆς, ὅσο καὶ ἂν νεωτέρισε, δὲν ἔγινε ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο—καὶ ὅπου ἀκόμη ἢ σύγχρονη χρῆσις θωλώθηκε μὲ τίς λόγιες λέξεις πού καθιερῶνουν δικό τους τονισμό.

Πίνακας λόγιων συνθετικῶν

399. Στὰ λόγια σύνθετα παρουσιάζονται πολλῆς φορῆς συνθετικά πού δὲ σνηθίζονται πιά στὴ σημερινὴ γλώσσα ἢ καὶ πού, ἂν λέγωνται, ἔχουν ἄλλο τύπο καὶ διαφορετικὴ σημασία. Σημειώνονται ἐδῶ τὰ κυριότερα :

Ἀρχαία λέξι	Σημασία	Παραδείγματα
ἀγω (ἀγωγός)	ὁδηγῶ	ἀνάγω, ἐνάγω, παράγω κτλ., ἐξαγωγή, παραγωγή, ὀπλιταγωγός, παρθεναγωγεῖο, ὑδραγωγεῖο
ἀλγος } ἀλγῶ } ἀλέξω	πόνος πονῶ ἐμποδίζω, φυλάγω	ἰσχυαλία, κεφαλαλία, μυαλία, νευραλία, νοσταλία, νοσταλγός ἀλεξίκακος, ἀλεξικέραυνο, ἀλεξίπτωτο, ἀλεξίπτωρο, ἀλεξίφωτο
ἀλλήλους	ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ὁ ἕνας μὲ (ἀπὸ) τὸν ἄλλο	ἀλληλεγγύη, ἀλληλένδετος, ἀλληλ(ο)επίδραση, ἀλληλογραφία, ἀλληλοδιαδοχή, ἀλληλοεξάρτηση, ἀλληλοθανασμός, ἀλληλοὑποστήριξι, ἀλληλουχία, ἀλληλοφά-

Ἄρχαία λέξη

Σημασία

Παραδείγματα

ἀμείβω
ἄπτομαι
αὐτός

ἀλλάζω
ἀγγίζω
ὁ ἴδιος

βάλλω

ρίχνω

βιβρώσκω
βίος

κατατρώνω
ζωή

βραδύς
γαστήρ
γίγνομαι }
-γόνος }
δίδωμι }
-δότης }

ἀργός
κοιλιά
γίνομαι
ἐκεῖνος πού παράγει
δίνω
ἐκεῖνος πού δίνει

διφῶ
δόξα

ἐρευνῶ, μελετῶ
γνώμη, προσδοκία

ἕτερος
ἔτος

ἄλλος
χρόνος

εὐθύς
εὐρύς
θηλύς
θηρῶ
θυμός

ἴσιος
πλατύς
θηλυκός
κυνηγῶ
ψυχή

ἵππος
ἰχθύς
κομῶ

ἄλογο
ψάρι
φροντίζω

κορῶ

σαρώνω, φροντίζω

γωνία, ἀλληλόχρεος, παράλληλος, ὑπάλληλος, φιλαλληλία
ἀμειψισπορά, ἀργυραμοιβός
ἀνίκωρος, ἀνιμαχία, χειραγία
αὐταρέσκεια, αὐτάρκεια, αὐτεξούσιος, αὐτεπάγγελτος, αὐτοβιογραφία, αὐτοδιάθεση, αὐτοδικία, αὐτοδιοίκηση, αὐτοκίνητο, αὐτόματο, αὐτονομία, αὐτοπεποίθηση
ἀκτινοβόλος, δισκοβόλος, κεραινοβόλος, μυροβόλος
αἰμοβόρος, διάβρωση, σαρκοβόρος
βιογραφία, βιολογία, βιομηχανία, βιοπαιλαιστής, βιοπορισμός· ἀποχειροβίτος, ἐπιβίωση, συμβίωση· μικρόβιος, μικρόβιο
βραδύγλωσσος, βραδυκίνητος, βραδυπορία
γαστροεντερικός, γαστρονομικός, ὑπογάστριο
δυναμογόνος, εὐγονία, ὄξυγόνο, ὑδρογόνο
αἰμοδότης, γνωμοδοτῶ, πλειοδότης, πλειοδοσία, προικοδοτῶ, τροφοδότης, χρησιμοδοσία
ἀρχαιοδίφης, γλωσσοδίφης, ἱστοριοδίφης
ἀλλόδοξος, ἐπίδοξος, μισαλλόδοξος, ὀρθόδοξος, παράδοξος
ἑτερόδοξος, ἑτεροκίνητος, ἑτερόφωτος
διετία, τριετία, δεκαετία· δεκαετηρίδα, ἑκατονταετηρίδα
εὐθυβολία, εὐθυγραμμία, εὐθυδικία
εὐρυσμία, εὐρύχωρος
θηλυγονία, θηλυπρέπεια
λαθροθήρας, φημοθήρας
θυμόσοφος, λιγοθυμῶ, μακροθυμῶ, πρόθυμος
ἵπποδρόμιο, ἵπποκόμος, ἵπποπόταμος
ἰχθυολογία, ἰχθυόσαυρος
ἀνθοκόμος, δασοκόμος, ἵπποκόμος, νοσοκόμος, τυροκόμος· γεροκομεῖο, γεροκομῶ, μελισσοκομεῖο, νοσοκομεῖο
βυθοκόρος, νεωκόρος, φανοκόρος

Ἄρχαία λέξις	Σημασία	Παραδείγματα
κρατῶ	ἐξουσιάζω	ἀριστοκράτης, ἀριστοκρατία, γραφειοκρατία, δημοκρατία, ὀλιγοκρατία, πλουτοκρατία
κτείνω	σκοτώνω	ἀλληλοκτονία, ἀνθρωποκτονία, αὐτοκτονία, ἐντομοκτόνος, μητροκτονία
λάθρα	κρυφά	λαθροεπιβάτης, λαθρέμπορος, λαθρόβιος, λαθροθήρας, λαθροθηρία
λαμβάνω	παίρνω	αἱμοληψία, ἄμμοληψία, δειγματοληψία, ἐπιληψία, ἐργοληψία — Ἀνάληψη, πρόληψη, σύλληψη
λέγω	συνάζω, καταγίνομαι	βοτανολόγος, γεωλογία, γεωλόγος, γραμματολογία, θεολόγος, παλαιοντολογία, ψυχολογία, (πβλ. 290)
λεῶς	λαός	λεωφορεῖο, λεωφόρος
λίθος	πέτρα	λιθογραφία, λιθοτυπία, λιθόχτιστος, μολύβδος, ἀπολίθωμα, νεολιθικός
μῦθος	λόγος	ἀκριτόμυθος, ἐγαστρέιμυθος, ἐχέμυθος
ναῦς, γεν. νηός	κουράβι	ναύαρχος, ναύκληρος, ναυμαχία, ναυπηγῶν, ναύσταθμος, νηοπομπή, νηοψία
νέμω	ἐπιστατῶ ἐπιτηρῶ	ἀγορανόμος, ἀστρονομία, ἀστρονόμος, ἀστυνόμος, δημοσιονόμος, μετρονόμος, οἰκονομία, οἰκονόμος, παιδονόμος, χρονονομία
νόσος	ἀρρώστια	ἀνοσία, ἐλονοσία, νοσογόνος, νοσοκομεῖο, νοσολογία
οἶκος οἰκῶ, -ίζω }	σπίτι κατοικῶ	ἄποικος, ἔποικος, σύνοικος κτλ., ἀποικία, ἀποίκιση, ἀποικισμός κτλ., οἰκονομία, παροικία
οἶνος	κρασί	οἰνολογία, οἶνοπαραγωγός, οἶνόπνευμα, οἶνοποιία, οἶνοχόος
ὀπισθεν	πίσω	ὀπισθοβουλία, ὀπισθόγεμος, ὀπισθογράφηση, ὀπισθόνομος, ὀπισθοφυλακή, ὀπισθοχώρηση
ὄρω, παρακ. ὄρωπα ὄω, γεν. ὠτός πάλιν	βλέπω αὐτί πίσω, πάλι, ἀντίθετα	αὐτόπτης, ἐποπτεία, ἐπόπτης, συνοπτικός κτλ. ὠτολόγος, ὠτολογία παλιγγενεσία, παλλμβουλος, παλίμψηστος, παλίνδρομος, παλινδρόωση, παλινδρόστηση, παλίρροια

Ἀρχαία λέξη	Σημασία	Παραδείγματα
παῖς (παν-, παντ(ο)-, παγ-, παλ-, παμ-), πασι-)	δὸς, πολὺ	πανάγαθος, Παναγία, παναγιότατος, πανάρχαιος, πανεπιστήμιο, πανθεϊσμός, πανοπλος, πανώρια — παντέρημος, παντοκράτορας, παντοπωλεῖο — πάγκοινος, παγκόσμιος, πάγκρεας — παλλαϊκός — παμμέγιστος, παμπάλαιος, πάμπολλοι, παμπόνηρος, παμψηφεί — πασίχαρος, πασίγνωστος
περῶ	περῶν	ἄεροπόρος, ἄεροπορία, ἄνεμοπόρος, θαλασσοπόρος· ἄπορος, εὐπορος
ποιῶ	κάνω	ἱκανοποιῶ, πραγματοποιοῦν· ἐποποιία, ἀρβυλοποιός, θαυματοποιός, καλυκοποιεῖο
πονῶ	καταγίνομαι, κοπιάζω	γεωπόνος, γεωπονία, ματαιοπονία, φιλόπονος
πῦρ	φωτιά	πυροβόλο, πυρολάτρης, πυρομαχικό, πυροσβέστης, πυροσωλήνας, πυροτέχνημα· διάπυρος
ρῖς	μύτη	ρινόκερος, ρινολόγος
σίτος	1. σιτάρι 2. τροφή	σιτάρκεια, σιτοπαραγωγή ἄσιτία, ἐπισιτισμός, οἰκόσιτος, παράσιτος, σνσσίτιο, ὑπερσιτισμός, ὑποσιτίζομαι
σκοπῶ	παρατηρῶ, ἐξετάζω	ἀνασκοπῶ, βολιδοσκοπῶ· ἀκτινοσκόπιο, ἐπιδιασκόπιο, ἠλαιοσκόπιο, μικροσκόπιο, περισκόπιο, τηλεσκόπιο, φασματοσκόπιο ὠροσκόπιο· ἄστεροσκοπεῖο· ἐπίσκοπος, καιροσκόπος, πρόσκοπος
ταῦτό	τὸ ἴδιο	ταυτολογία, ταυτοπροσωπία, ταυτόσημος, ταυτόχρονος
ταχύς	γρήγορος	ταχυνγράφος, ταχυδαχτυλογράφος, ταχυδρόμος, ταχυπισετήριον, ταχύσκαπιον
τέμνω } (-τομος) }	κόβω	ἀνατομία, διχοτόμος, καινοτομία, καρατομῶν, λαιμητόμος, λαπαροτομία, λατομεῖο, ρυμοτομία, ὑλοτομία, φλεβοτομία· ἀπότομος, ἔκτομο, ἐπίτομος, σύντομος, κατατομή
ὔδωρ, γεν. ὕδατος	νερὸ	ἄνδρος, ἄνδρεια, ἐνδρεῖο, ὑδατάνθρακες, ὑδατογραφία, ὑδατοφράχτης, ὑδραγωγεῖο, ὑδράργυρος, ὑδραυλική, ὑδρόγειος, ὑδρογραφικός, ὑδροδυναμική, ὑδρόθειο, ὑδροληψία
φιλῶ	ἀγαπῶ	φιλόλογος, φιλόπονος, φιλότιμος, φιλονικία

Ἄρχαία λέξη	Σημασία	Παραδείγματα
φονεύω φρήν, γεν. φρενός	σκοτώνω νοῦς, σκέψη	δολοφονία, δολοφόνος ἔξωφρενικός, φρενοβλάβεια, φρενοκομείο, φρενολογία, φρενοπάθεια ἄφροσύνη, μετριοφροσύνη, παραφροσύνη, ταπεινοφροσύνη, φιλοφροσύνη
ψευδής	ψεύτικος	ψευδάργυρος, ψευδολογία, ψευδορκία, ψευδώνυμο
ᾠδή	τραγούδι	μελωδία, παλινωδία, παρωδία, προσωδία, ραψωδία, τραγωδία, ψαλμωδία

Τὰ σύνθετα μὲ β' συνθετικὸ τὸ ἐργάζομαι τελειώνουν συνήθως σὲ -ουργός, -ουργία, καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ τὸ ἔχω σὲ -οῦχος, -ιοῦχος : δραματοουργία, ἐριουργία, μηχανουργός, ξυλουργός, πρωτουργός, ὑφαντουργός, ὑφαντουργία, κακοῦργος, πανοῦργος, ἀλλὰ καὶ ἀσυναίρετα ἀγαθοεργός, ἀγαθοεργία, καὶ μὲ σύμφωνο στὸ τέλος τοῦ α' συνθετικοῦ συνεργάζομαι, συνεργεῖο κτλ. — ἀριστοῦχος, βαθμοῦχος, διπλωματοῦχος, ἑκατομμυριοῦχος, κλειδοῦχος, κληροῦχος, ραβδοῦχος, περιπερε(ι)οῦχος, πρατηριοῦχος, συνταξιοῦχος, τροπαιοῦχος.

Διπλότυπα σύνθετα

400. Ὑπάρχουν μερικὰ σύνθετα μὲ διπλὸ τύπο. Ἔχουν τὰ ἴδια συνθετικά, αὐτὰ ὅμως μποροῦν ν' ἀλλάξουν μεταξύ τους τὴ θέση τους : ξιδό-λαδο μὰ καὶ λαδό-ξιδο. Τὰ σύνθετα αὐτὰ ὀνομάζονται **διπλότυπα**.

Ὅμοια σχηματίζονται : Μαγιάπριλο — Ἀπριλομάης, χιονόνερο — νερόχιονο, καρδιοχτύπι — χτυποκάρδι, μαλλοκέφαλα — κεφαλόμελλα, νεροφυριά — φυρονεριά, πονόδοντος (πονοκέφαλος, πονόλαιμος, πονόματος) — δοντόπonos (κεφαλόπonos κτλ.), γιδοκλέφτης — κλεφτογιδίας.

Διπλοσύνθετες καὶ πολυσύνθετες λέξεις

401. Συχνὰ μιὰ σύνθετη λέξη χρησιμεύει γιὰ συνθετικὸ νέου συνθέτου καὶ ἄλλοτε πάλι τρεῖς ἢ καὶ περισσότερες λέξεις ἐνώνονται σὲ μιὰ σύνθετη. Ἡ σύνθετη αὐτὴ λέξη λέγεται **διπλοσύνθετη** ἢ **πολυσύνθετη** (ἢ καὶ **διπλοσύνθετο**, **πολυσύνθετο**). Λ.χ. ἀπὸ τὸ μισός καὶ τὸ κακόμοιρος, σύνθετο ἀπὸ τὸ κακός καὶ τὸ μοῖρα, σχηματίστηκε τὸ νέο σύνθετο **μισοκακόμοιρος**. Ἀπὸ τὴς λέξεις **σέλα**, **σκάλα**, **χαλινάρι** (παλιότερα **χαλινός**) ἔγινε τὸ σύνθετο **σελοσκαλοχάλινα**.

Ὅμοια εἶναι ἀ-φιλότιμος, γλυκ-ανάλατος, διπλο-καλομοίρα, δλο-κάτασπρος, ὄνοματ-επώνυμο, πετρελαιο-κίνητος, ἀμπελο-κλαδό-ριζα, τραχανο-χυλόπιτα, τρεμο-χειροπόδαρος, ἀντι-πρόπερσι, παρα-προσπα-πούλης, προ-συνεννόηση, ξανα-ὑπογράψω, προ-παροξύτονος.

Τὰ διπλοσύνθετα ἀκολουθοῦν τοὺς κανόνες τῶν ἀπλῶν συνθέτων. Παίρνουν τὸ συνθετικὸ φωνῆεν (κυπαρισσοβεργόλιγνη), ἀλλάζουν τὴν κατάληξη καὶ ἀνεβάζουν τὸν τόνο (καλοκαίρι – κατακαλόκαιρο).

Παρασύνθετα

402. Μερικὲς παράγωγες λέξεις δὲν παράγονται ἀπὸ λέξεις ἀπλῆς παρὰ ἀπὸ σύνθετες. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται *παρασύνθετες λέξεις* ἢ *παρασύνθετα*: Τὸ *καλωσόρισμα* παράγεται ἀπὸ τὸ *καλωσορίζω*, σύνθετο ἀπὸ τὸ *καλῶς* καὶ τὸ *ὀρίζω*. Τὸ *χασομερῶ* παράγεται ἀπὸ τὸ *χασομέρης*, σύνθετο ἀπὸ τὸ *χάνω* (*ἔχασα*) καὶ τὸ *μέρα*.

403. Παρασύνθετες ὀνομάζονται καὶ λέξεις γεννημένες ἀπὸ δύο λέξεις, πού ἄν καὶ δὲν ἐνώνονται σὲ μιὰ σύνθετη λέξη λέγονται συνήθως μαζί, συναπαρτίζοντας μιὰ ὀρισμένη ἔννοια: Ἐγὼ *Ἁγιοταφίτης* ἀπὸ τὸ Ἅγιος *Τάφος*, *Μαυροθαλασσίτης* (*Μαύρη* *Θάλασσα*), *Μικροχωρίτης* (*Μικρὸ* *Χωριό*), *ἔξωφρενικός* (*ἔξω* *φρενῶν*).

Ἐνάλογα εἶναι τὰ *Αἰγαιοπελαγίτης*, *μεγαλοῖδεάτης*, *Παλαιοελλαδίτης*, *παλαιοημερολογίτης*, *Στερεολλαδίτης*, *τριατατικός* (πού ἀνήκει στὰ τρία *Τ*)

Ἐνάλογα σχηματίστηκαν καλιότερα καὶ τὰ *Πηλιορείτης*, *Ψηλορείτης*.

Ἐπὶ τὸ *Ἄρειος Πάγος* σχηματίστηκε τὸ παρασύνθετο *ἄρειοπαγίτης* (καὶ ὄχι *ἄρειοπαγίτης*).

404. Μερικὰ νεώτερα λόγια σύνθετα, πού σημαίνουν ἐπαγγέλματα ἢ καταστήματα μειχτά, συνθέτονται μὲ κάποια συντόμηση τῶν συνθετικῶν τους μερῶν: *καφενεῖο* – ὠδεῖο: *καφωδεῖο*, *καφενεῖο* – ζυθοπωλεῖο – ἐστιατόριο: *καφεζυθεστιατόριο*, *ποτοπωλεῖο* – παντοπωλεῖο: *ποτοπαντοπωλεῖο*, *στομαχολόγος* – ἐντερολόγος: *στομαχοεντερολόγος*.

Ἐνάλογα εἶναι τῶν ποικίλων ἐπιγραφῶν τὰ *οἰνομαγειρεῖο*, *οἰνοπαντοπωλεῖο*, *ὠτορινολαριγγολόγος*, *καπνοχαρτοπωλεῖο*, *γαλακτοζαχαροπλαστεῖο*, *φωτοσιγκογραφεῖο*, *φωτοζωγραφεῖο*, *ζυθοζαχαροπλαστεῖο*, *τσαρουχοῦποδηματοποιεῖο*.

Τὰ παρασύνθετα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, πολυσύλλαβα καὶ ἄνοστα, γεννήθηκαν συνήθως στὸ χαρτί καὶ μερικὰ τους μόνο γράφονται. Μερικὰ εἶναι πιθανόν

ἀπαραίτητα, δὲ θὰ ἔπρεπε ὁμως νὰ γίνεται κατάχρηση μὲ τὶς συνθέσεις αὐτές. Ὅπου εἶναι δυνατὸ, θὰ ἔπρεπε ν' ἀποφεύγωνται.

Γνήσια καὶ καταχρηστικὴ σύνθεσις

405. Ξεχωρίζομε δύο εἰδῶν σύνθεσις. Τὴ γνήσια καὶ τὴν καταχρηστικὴν.

Γνήσια σύνθεσις ἔχομε ὅταν τὸ β' συνθετικὸ ἦ τὸ θέμα του συγχωνεύεται μὲ τὸ θέμα τοῦ α' συνθετικοῦ: *ἀστραπή* — *βροντή*: *ἀστραπόβροντο*.

Καταχρηστικὴ σύνθεσις ἔχομε ὅταν στὸ σύνθετο βρίσκονται δύο συνθετικὰ τὸ ἓνα πλαί στὸ ἄλλο, χωρὶς ἄλλη ἀλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἐνδεχομένη μετακίνηση τοῦ τόνου τοῦ β' συνθετικοῦ: *Νέα πόλη*: *Νεάπολη*, *Χριστοῦ γέννα*: *Χριστούγεννα*.

Χαλαρά σύνθετα

406. Μερικὰ προσδιοριστικὰ σύνθετα φυλάγουν τὴν ἔννοια τοῦ β' συνθετικοῦ λίγο μόνον τροποποιημένη ἀπὸ τὸ α', πού προσδιορίζει τὸ β'. Τὰ σύνθετα αὐτὰ φυλάγουν τὴν κατάληξιν τοῦ β' συνθετικοῦ καὶ ἔχουν τὸ συνθετικὸ φωνῆεν ο ἄλλὰ συνήθως δὲ μετακινουῦν τὸν τόνο, ὅπως ἀλλιῶς θὰ ἔπρεπε. Τὰ σύνθετα αὐτὰ παρουσιάζουν διάμεσο σταθμὸν ἀνάμεσα στὴν παράθεσις μέσα στὴ φράση καὶ στὴ σύνθεσις καὶ μπορεῖ νὰ ὀνομαστοῦν *χαλαρὰ σύνθετα*.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ μιλήσωμε γιὰ μιὰ *κουτσοβάρακα*, ἐνῶ λέμε *ψαροβάρακα* καὶ ὄχι *ψαροβάρακα*. Καὶ πάλι θὰ ποῦμε *τί παλιοσκούπα εἶναι αὐτὴ* ἢ *ἔχω ἓνα ψευτοκλειδί*, ἐνῶ λέμε κανονικὰ *ταβανόσκουπα* καὶ *ἀντικλειδί* καὶ ποτὲ *ταβανοσκούπα*, *ἀντικλειδί*.

407. Στὴ χαλαρὴ σύνθεσις χρησιμεύει γιὰ πρῶτο συνθετικὸ καὶ τὸ ἐπίρρημα *πάρα*, πού μπορεῖ μάλιστα νὰ μεταφέρεται στὴ φράση καὶ νὰ συνθέτεται κατὰ τὴν περίστασις καὶ μὲ ἄλλη τῆς λέξις: *τὰ παραέχει πιτ*—*τὰ ἔχει παραπιτ*. Ἀνάλογη μετακίνηση παρουσιάζει καὶ τὸ *μισός*: *μισοεῖναι* *ετοιμος*—*εἶναι* *μισοετοιμος*. Στὰ χαλαρὰ σύνθετα μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ τὰ ὀνόματα πού λέγονται μὲ τὰ προταχτικὰ *Ἄι-*, *γερο-* κτλ. (106.2).

408. Τὸν τελευταῖο καιρὸ μερικοὶ συνήθισαν ἀπὸ ξενισμὸ νὰ γράφουν ἓνα εἶδος σύνθετα ὅπου τὸ κάθε συνθετικὸ διατηρεῖ τὸν τύπο του, τὴν κατάληξίν του καὶ τὸν τόνο του. Συνθετικὸ φωνῆεν δὲν ὑπάρχει, καὶ στὴ θέσις του μπαίνει ἓνα ἐνωτικὸ: *ὁ ποιητῆς - φιλόσοφος*, *εἶναι* *μοναδικὸς ποιητῆς - πεζογράφος*, *ἡ μητέρα* -

γλώσσα, ἡ φυλακὴ-σχολή, τὸν ἤρωα-ἀγωνιστή. Τέτοιου εἶδους σύνθετα δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ θὰ ἦταν καλύτερα νὰ μὴ γράφονται. Στὴ θέση τους μπορεῖ κατὰ τὴν περίστασι: α) νὰ μῆ ἓνα πραγματικὸ σύνθετο: *γιατροφιλόσοφος*, β) νὰ ἐξηγηθῆ ἡ μιὰ λέξι μὲ τὴν ἄλλη ἢ νὰ διατυπωθῆ διαφορετικὰ ἢ φράση· ἀντὶ *ὁ ἀνθρωπος-πουλί*: *ὁ ἀνθρωπος ποῦ πετᾷ*, ἀντὶ ἡ *μιττέρα-γλώσσα*: ἡ *πρωταρχικὴ γλώσσα*. Θὰ ἦταν ἄλλωστε καὶ γενικότερα σωστὸ νὰ μὴν καταφεύγῃ κανεὶς χωρὶς ἀνάγκη σὲ ξενισμὸ· εἶναι ζήτημα ἂν οἱ περισσότεροι ποῦ γράφουν *ὁ ποιητῆς-φιλόσοφος* λέγουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ *ὁ ποιητῆς φιλόσοφος ἢ ὁ φιλόσοφος καὶ ποιητῆς*.

409. Παρατήρησις.— Ἡ σύνθεσις δυὸ λέξεων σὲ μιὰ δὲ γίνεται πάντοτε ἔξωθεν καὶ ἀμέσως. Τὸ αἰσθημα γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς νέας λέξεως μπορεῖ νὰ γεννηθῆ καὶ μόνο ἀπὸ τὴ συχὴ παράθεσις δυὸ λέξεων μέσα στὴ φράσι, καὶ ἔτσι τὰ ὄρια ἀνάμεσα στὴν παράθεσι καὶ στὴ σύνθεσι δὲν παρουσιάζονται πάντοτε καθαρὰ. Γι' αὐτὸ κάποτε ἀμφιβάλλομε ἂν συντελέστηκε ἡ σύνθεσι καὶ ἂν πρέπη νὰ γράψωμε μιὰ ἢ δυὸ λέξεις: *κάθε μιὰ, καλὴ νύχτα, (ἔγινε) ἔξω φρενῶν, Μαύρη Θάλασσα*, ὅπου μάλιστα σχηματίζομε καὶ τὰ παράγωγα *καληνυχίζω, ἔξωφρενικός, Μαυροθαλασσίτης*.

Ἐξωτερικὰ κριτήρια, ποῦ βεβαιώνουν πὼς συντελέστηκε ἡ σύνθεσι καὶ πὼς ἀληθινὰ γεννήθηκαν σύνθετα, εἶναι οἱ ἀλλαγὲς στὸν τύπο, στὸ σχηματισμὸ, στὸν τονισμὸ καὶ στὴ σημασία τῶν συνθετικῶν ἢ τοῦ συνθέτου, δηλαδή: α) ἡ ἀκλισία τοῦ α' συνθετικοῦ, ὅταν αὐτὸ εἶναι κλιτὸ μέρος τοῦ λόγου: τὸ *Ἄγιονόρος*, γεν. τοῦ *Ἄγιονόρους* καὶ ὄχι τοῦ *Ἄγιου Ὀρους*,—β) ἡ χρῆσις τοῦ συνθετικοῦ φωνήεντος (διαφορετικοῦ ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ ἀνήκει στὸ ἀρχαῖο τοῦς θέμα (337): *ξίδι-ξιδάλο βαρὺς-βαριόμοιρος*),—γ) τὸ χάσιμο τοῦ τόνου τοῦ α' συνθετικοῦ: *Ἄγιο-Βῆμα*: *Ἄγιοβῆμα, Πέρα-Χώρα*: *Περαχώρα*,—δ) ἡ ἀλλαγὴ στὴν κατάληξι τοῦ β' συνθετικοῦ: *παιδι-ἀπόπαιδο*,—ε) ἡ μετακίνησις τοῦ τόνου τοῦ β' συνθετικοῦ: ἀπὸ *κοντὰ-ἀπόκοντα*,—ζ) ἡ εἰδικεψὴ τῆς σημασίας τοῦ συνθέτου ποῦ ἔχει γι' ἀποτέλεσμα μιὰ νέα ἔννοια (332).

Τὰ χαλαρὰ σύνθετα καὶ τὰ καταχρηστικὰ ἀνήκουν σὲ σταθμοὺς διάμεσους ἀπὸ τὴν παράθεσι πρὸς τὴ σύνθεσι. Μὲ τὰ καταχρηστικὰ σύνθετα γειτονεοῦν τὰ παραταχτικὰ ζευγαρωτὰ σύνθετα (320), ποῦ ἔχουν γιὰ σημασίαν τὴν σημασίαν τῶν δυὸ συνθετικῶν τοὺς χωριστὰ.

410. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Ὅταν ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ συνθετικὰ εἶναι κύριο ὄνομα, τὸ σύνθετο γράφεται μὲ κεφαλαῖο ἂν ἢ βασικὴ ἔννοια τοῦ συνθέτου ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ συνθετικὸ ποῦ εἶναι κύριο ὄνομα: *κουτοδς-Βλάχος*: *Κουτοδβλάχος*, ἀλλὰ *Σάββατο-βράδν*: *σαββατόβραδο*, *Φράγκος-κρατῶ*: *φραγκοκρατία*. Ἀνάλογα γράφονται: *Ἀρμενοκαθολικός, Κουτσοφλέβαρος, Κλαφομάρτης, Τουρκομερίτης, Τσικνοπέφτι, Ψευδολουκιανὸς—φραγκόπαπας, ἀρεοπαγίτης*.

2. Τὰ παρασύνθετα ποῦ ἔχουν κύριο ὄνομα γιὰ συνθετικὸ ἢ γιὰ συν-

θετικά γράφονται μὲ μικρὸ δταν εἶναι ἐπίθετα : *παρὰ-Δούναβης* – *παρὰ-δουνάβιος*, *πανελλήνιος*.

3. Ὅταν καὶ τὰ δύο συνθετικά γράφονται μὲ κεφαλαίο, γράφεται μὲ κεφαλαίο καὶ τὸ σύνθετο : *Μαγιάπριλο*, *Μεγαλέξαντρος*, *Φραγκοσυριανός*. Ἔτσι καὶ *Βορειοηπειρώτης* κτλ.

Πλοῦτος καὶ ἐκφραστικότητα τοῦ παραγωγικοῦ

411. Ὁ ἐκφραστικὸς πλοῦτος μιᾶς γλώσσας δὲ βασίζεται μόνο στὸ πλῆθος τῶν λέξεων καὶ τὶς σημασίες τους παρὰ καὶ στὴν εὐκολία πού ἔχει νὰ σχηματίζει παράγωγα καὶ σύνθετα, καθὼς καὶ στὴν ἐκφραστικότητα τους. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτη ἡ γλώσσα μας ἔχει μοναδικὲς ἀρετές, πρᾶγμα πού δείχνεται καὶ στὴν εὐκολία πού ἔχει ν' ἀφομοιώνη καὶ νὰ συνταιριάξῃ στὸν παραγωγικὸ τῆς πλοῦτο τὶς ξένες λέξεις πού πολιτογράφησε καὶ νὰ σχηματίζῃ ἀπὸ αὐτὲς ἀφθονα παράγωγα καὶ σύνθετα (211).

Οἱ παραγωγικὲς καταλήξεις εἶναι ἀφθονώτατες καὶ συχνὰ πολὺ γόνιμες καὶ ἐκφραστικὲς, ἔτσι πού νὰ ἐκφράζονται μὲ αὐτὲς λεπτὲς ἀποχρώσεις, καθὼς λ. χ. οἱ καταλήξεις γιὰ τὰ ὑποκοριστικά, οὐσιαστικά (267) καὶ ἐπίθετα (304), ἡ κατάληξις *-(ι)άρης* (286, 298.1), ἡ κατάληξις *-ιά*, πού ἔχει πλῆθος σημασιῶν (288) καὶ μπορεῖ κατὰ τὴν ἀνάγκη νὰ σχηματίσῃ νέα παράγωγα. Κάποτε ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρχικὴ λέξις σχηματίζονται μὲ διαφορετικὲς καταλήξεις διαφορετικὰ παράγωγα συνώνυμα (433) : *παιδὶ* – *παιδιάτικος* – *παιδιάστικος* – *παιδιακίσσιος* – *παιδιακίστικος*· *μέση* – *μεσι(α)νός* – *μεσιακός*, *καλοκαίρι* – *καλοκαιρινός* (λ.χ. *πανωφόρι*, *νύχτα*) – *καλοκαιριάτικος*, (*νύχτα*, *ντύθηκε καλοκαιριάτικα*), *Σάββατο* – *σαββατιανός* – *σαββατιάτικος*.

412. Ἐχωριστὰ πλούσια εἶναι ἡ σύνθεσις, ἀνώτερη σχεδὸν καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γλώσσας, ὅπως λ. χ. φανερῶνται στὰ σύνθετα ρήματα (*ἀνεμοδέρομαι*, *ξενοδολεύω*), στὰ ὑποκοριστικά ρήματα (329), στὰ ποικίλα σύνθετα μὲ *α'* συνθετικὸ ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα (*γλυκολέμονο*, *γλυκοπύρρονος*, *γλυκομίλητος*, *γλυκοχαράζει*) (335), στ' ἀφθονα παραταχτικά σύνθετα (319) καὶ τόσα ἄλλα παραστατικά σύνθετα (*λιανοτούφεκο*, *λιανοτράγουδο*, *ἀλλαξοκαιριά*, *μοσκομυρίζω*, *ἀνοιχτομάτης*, *καμαροφρύδα*, *στηθοκοπιέμαι*, *ἀρχοντοξεπεσμένος*) κτλ. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σύνθετα ἐκφράζουν νέα ἔννοια ἢ ἀπόχρωση διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς

σημασίες τῶν δυὸ συνθετικῶν χωριστὰ (332) καὶ γενικὰ ἡ γλῶσσα ἀποχτᾶ μὲ αὐτὰ συντομία καὶ παραστατικότητα. Ἐκ τῶν ἄσπρος λ. χ. σχηματίζονται πλάι στὰ ὑποκοριστικά ἐπίθετα *ἀσπρούτσικος, ἀσπρούλης, ἀσπριδερός*, σύνθετα ἐπιτατικά καθὼς *κάτασπρος, δλόασπρος, δλοκάτασπρος*, καὶ ἄλλα, καθὼς *ἀσπροκίτρινος, ἀσπρόμαυρος, ἀσπρόξανθος*. Τὴν ἐκφραστικότητα βοηθεῖ ἡ σύνθεση τῶν ρημάτων μὲ προθέσεις, νέες ἢ ἀρχαῖες : *βγάζω, ἀποβγάζω, ξεβγάζω, συνεβγάζω, συναποβγάζω*· *ἀποστρώνω, ἀπομαθαίνω* — *ἀποσώνω, ἀπολησμονῶ, ἀποζητῶ, ἀπόψηλος* — *ἀπολειφάδι, ἀπόπλυμα* — *ἀποβδόμαδα, ἀπόπασχα*.

Ὁ παραγωγικὸς πλοῦτος καὶ προπάντων ὁ πλοῦτος τῶν συνθέτων εἶναι ἀπεριόριστος. Κάθε τόσο σχηματίζονται κατὰ τις ἀνάγκες τῆς ζωῆς νέες λέξεις, καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ σχηματιστοῦν ἀπὸ τὸν καθένα ἢ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς νέα σύνθετα, πού ἀμφιβάλλει κανεὶς ἂν ἔχουν ξαναειπωθῆ ἢ ἂν εἶναι νεολογισμοί. Γιὰ νὰ καθιερωθοῦν ὁμως πρέπει φυσικὰ ν' ἀνταποκρίνονται σὲ ἀνάγκη καὶ νὰ ἱκανοποιοῦν τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα.

413. Ἡ ποιητικὴ γλῶσσα.— Νέες λέξεις παράγωγες καὶ ἰδίως σύνθετες παρουσιάζονται στὴ λογοτεχνία καὶ προπάντων στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, κινήμενη ἀπὸ τὴν τάση ν' ἀνανέωση τὴν ἔκφραση, συνήθως ὁμως ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὴ συνηθισμένη γλῶσσα τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὶς λέξεις πού συνηθίζονται σ' αὐτὴ (436) : *τὸν ἔβλεπα νὰ σαλεύη ἀργὰ* μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα *τὸν ἔβλεπα ν' ἀργοσαλεύη*, καὶ τὸ φύσημα τοῦ ἀέρα γίνεται *ἀεροφύσημα μὲς στὰ κλαδιά* (Τυπάλδος) (1). Τὰ ποιητικὰ αὐτὰ σύνθετα, πού κάποτε σωρεῦνται, κάνουν τὴν ἔκφραση συχνὰ πυκνότερη καὶ δίνουν στὸ ὕφος ὁμορφιά, δροσιὰ καὶ ποιητικότητα (2). Πολλὲς φορὲς ἐκφρά-

1. Ἀνάλογα εἶναι : (τὸ μικρὸ πουλί) *χαμοπετὰ καὶ φτερονοξαπλώνει* (Ἐρωτόκριτος), *ὁ Κωσταντῖνος ὁ μικρός, ὁ μικρο-Κωσταντάκης* | *ἐμικροκαβαλλίκευε ἀμέρωτο μουλάρι* (δημ.).

2. Ἡ πύκνωση αὐτὴ παρουσιάζεται καὶ στὶς παροιμίες μὲ τὸ ἐπιγραμματικὸν ὕφος : *Ὅποιος μικρομάθη δὲ γερονταφήνει, κάλλιο γαιδουρόδεγε παρά γαιδουρογύρευε, ἀνεμομαζώματα διαβολοσκορπίσματα* κτλ. Στοῦ Παλαμᾶ τὴν ποίηση βρῖσκονται σύνθετα καθὼς *κισσοστέφανο παιδί* (ὁ Βάκχος), *θαλασσογέννητες* (οἱ Νηρηίδες), *ἀρμαδοκαῦτες* (πυρσοί), *ἀλωνοστήλωτη ζωγραφιά* (τοῦ Σολωμοῦ), *ἀστραπόφεγγα* (τῶν Ἰλιάδων), *σμαραγδονήσια* (γιὰ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου). Στοῦ

ζουν μονολεχτικὰ νέες ἔννοιες (332), ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ ἀποχρώσεις⁽¹⁾. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα εἶναι ἀγαπητὰ καὶ τὰ σύνθετα ἀπὸ ρηματικὰ ἐπίθετα σὲ -τός.

Ἡ ἀρετὴ τῶν ἐκφραστικῶν συνθέτων δειχτήκε καὶ στὶς νεοελληνικὲς μεταφράσεις τῶν ἀρχαίων κλασικῶν ποιητῶν, τόσο πλούσιων σὲ σύνθετα⁽²⁾.

414. Τὸ λόγιον λεξιλόγιον καὶ παραγωγικόν.—Μὲ τίς λόγιες λέξεις ποὺ πολιτογραφήθηκαν στὴ γλῶσσα μας καθιερώθηκαν σὲ μερικὲς περιστάσεις ἐκφράσεις παράλληλες πλᾶι στὶς λαϊκῆς: *φράχτης*, (*φραγῆ*), *φράξιμο*—*φράγμα*, *φραγμός*. Κάποτε πολιτογραφήθηκαν μὲ

Δελή τὴν ποίηση: ἀβυσοσθέμελα παλάτια, ἀπὸ τῆς σύναστρης σκλαβιάς μου τὰ παλάτια. Στὸ Σολωμὸ ὑπάρχουν σύνθετα καθὼς *λιανοτρέμουλη* (σπίθα), *κλωνοφλίφλισμα*, *νερομουρμούρισμα*, *γλυκολυπούμενη*, *τρεμομανιάζοντας* κτλ. Ἐπιώρευση συνθέτων ἔχομε σὲ στίχους καθὼς:

*Λακκιώτικα ἀσημάματα, πρωτάκουστα βροντῆστε
παντέρμα πετροχώματα χλιοφωτοκαμένα,
βάλτε τὸ πρασινόξανθο τῶν ἀμπελιῶ στολίδι... (Παλαμᾶς)
Καράβια ἀλαγοτάξιδα καὶ θαλασσοδαρμένα,
ποὺ τρέχετε γοργόφτερα ν' ἀράξετε. (Δελής).*

1. Ἀναγράφονται μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Χατζόπουλου: *μὰ ἀπολαμπίδα ἀπὸ χαρὰ θεικῆ*. Καὶ ἀπὸ τὴν πεζογραφία (Τάσω): *γειροτόκλιωνα δέντρα*, *χλωμοκίτρινα ἀγρορόδινα φέγγη*, *ἀγροκόκκινο αἷμα*, *γλανκόλαμψη πυρὰ*, *θαμποςκότεινη*, *ἀσπρογάλαξες θαμπόχρυσες ἀναλαμπές*· *ἤσυχοι*, *διάφανοι*, *γαλανωποὶ ἀπλόωνταν* καὶ *κρημοῦσαν οἱ Ἴσκιοι*· *στὶς σταχτοκόκκινες σκεπές*, *στοὺς μουντολένικους τοίχους τῶν σπιτιῶν*, καὶ *μαλακῆ εὐωδιὰ* καὶ *λάμψη χρυσορόδινη*, *σκορπισομένη* σὰ *χρυσόσκονη*, *τρέμανε σ' ὄλο τὸν ἀέρα*.

2. Ἡ μετάφραση τῆς Ἰλιάδας ἀπὸ τὸν Ἄλ. Πάλλη ἔχει σύνθετα καθὼς τ' ἀκόλουθα: *θεόμορφος* (θεοεικέλος), *χρυσόλαλος* (ἠδυεπής), *μαυροσύνησφορος* (κελαινεφής), *ἐκατοβοδιὰ* (ἐκατόμβη), *μενεξέθωρος* γιαιλός (ιοειδῆς πόντος), *κουτσολαχιασμένος* (ποιπνύων), *διπλόφερε* ἢ *καρδιὰ* (διάνδιχα μερμήριξεν) κτλ. Καὶ ὁ Γρυνπάρης λέει μεταφράζοντας τὸν Αἰσχύλο: *μὲ τίς διπλογοργόστροφες φτεροῦγες* (πετερύγων θοαῖς ἀμύλλαις), *σφιχταλυσοπεριπλεχτο σῶμα* (ἀδαμαντοδέτοισι λύμαις), *κι ἔδσα χαλινόστραγα* τ' *ἄλογα* στ' *ἄρμα* | *τῆς ἀρχοντιᾶς τῆς μεγαλόπλουτης καμάρι* (ὑφ' *ἄρμα* τ' *ἤγαγον* φιληνίους | *Ἴππους*, *ἄγαλμα* τῆς ὑπερπλούτου *χλιδῆς*), *ποῦ πάλι μὲ τραβοῦν* | *οἱ μακροπεριπλάνητοι παραδαρμοὶ*; (ποῖ μ' *ἄγουσ'* αἶθε *τη* | *λέπλαγκτοι* πλάναι), *ἀπ' τίς ψιλαμμουθένεις ἐκβολῆς* (ἀπὸ προστομίων λεπτοψαμάθων), *ἀντάρα χειμωνόδαρτη* (λαίλαπι χειμωνοτύφω), *τῆς γερακοκυνήγητης ἀηδόνας* (τᾶς κικρηλάτου ἀηδόνας).

διαφορετικές παραγωγικές καταλήξεις ἢ μὲ διαφορετικὴ σύνθεση λόγια συνώνυμα : *κόσμος* : *κόσμιος* — *κοσμικός*, *ἄεργος* (πὺ δὲν ἐργάζεται) — *ἀνεργος* (πὺ δὲ βρῖσκει δουλειά, ὅταν ὑπάρχη *ἀνεργία*). Λόγια παράγωγα καθιερώθηκαν κάποτε πλάι στ' ἀντίστοιχα λαϊκά, μὲ διαφορετικὴ σημασία ἢ σὲ διαφορετικὴ χρῆση : *μέσος*, *μεσαῖος* — *μεισιανός*· *παιδικός* — *παιδιάτικος* κτλ. (411)· *βρόχινος* — *βροχερός*, *καθημερινός* — *ἡμερησίος*, *ξανάνωμα* — *ἀνανέωση*, *ξανασηματίζω* — *ἀνασηματίζω* κτλ.

Ἡ ἔκφραστικότητα τῆς γλώσσας μεγάλωσε καὶ μὲ πολλὰ ρήματα λόγια σύνθετα ἀπὸ προθέσεις. Πλάι στὰ λαϊκά *γράφω*, *ξεγράφω*, *ξαναγράφω*, *παραγράφω* (γράφω μὲ τὸ παραπάνω), λέμε καὶ *συγγράφω*, *προγράφω*, *ἀναγράφω*, *διαγράφω*, *καταγράφω*, *μεταγράφω*, *παραγράφω*, *ἀντιγράφω*, *περιγράφω*, *ἀπογράφω*, *ὑπογράφω*.

Πλάι στὸ *βάζω* καὶ τὰ λαϊκά του σύνθετα ἔχομε τώρα τὰ λόγια σύνθετα ἀπὸ τὸ *βάλλω* : *ἀναβάλλω*, *καταβάλλω*, *μεταβάλλω*, *παραβάλλω*, *ἀμφιβάλλω*, *ἐπιβάλλω*, *ὑποβάλλω* κτλ., καθὼς καὶ τ' ἄφθονα καὶ ποικίλα παράγωγα, σύνθετα ἢ παρασύνθετα, σὲ *-βολος*, *-βολή*, *-βολία*, *-βλητικός*, *-βλητικότητα*, *-βολο*. Λεπτὲς ἀποχρώσεις ἔκφράζονται καὶ μὲ σύνθετα ἀπὸ προθέσεις, καθὼς *προκαθορίζω*, *προσούμφωνο*, *προανάκριση*, *ἀντιδιάφρευση*, *συγκατοικῶ*. Δὲ θὰ ἔπρεπε ὡστόσο νὰ γίνεται κατάχρηση ρημάτων σύνθετων μὲ προθέσεις, ὅταν φτάνουν τ' ἀπλὰ γιὰ νὰ ἔκφράσουν τὸ ἴδιο.

415. Δεξιλογικὴ ἀνανέωση. — Ἡ δεξιλογικὴ σύσταση μιᾶς γλώσσας, ὅπως διαμορφώνεται μὲ τὴ βοήθεια τῶν παραγωγικῶν στοιχείων, δὲν ἀποτελεῖ κατάσταση ἐντελῶς πάγια καὶ ἀμετάβλητη, ἀκόμη λιγότερο στὴ σημερινὴ γλώσσα μας, πὺ βρῖσκεται σὲ μεταβατικὴ κατάσταση. Εἶναι ἀνάγκη, μαζὶ μὲ τὸ ἄπλωμα τῆς παιδείας, νὰ διαδοθοῦν καὶ νὰ ἐκλαϊκευτοῦν σὲ πλατύτερα στρώματα λέξεις λόγιες πὺ ἐκφράζουν ἔννοιες τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίσουν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων μὲ τὴ βοήθεια τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς παιδείας λέξεις λαϊκὲς, σχετικὲς μὲ τὴν ἑλληνικὴ φύση, τὴν ἑλληνικὴ ζωὴ, τίς συνήθειες τῆς, πὺ ἀντιπροσωπεύουν καὶ αὐτὲς ἔννοιες τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀλλὰ πὺ μὲ τοὺς ὄρους τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς ἀπαρχαιώθηκαν γιὰ τοὺς κατοίκους τῶν μεγάλων κέντρων ἢ μισοξεχάστηκαν, ἐπειδὴ περιφρονήθηκαν ἢ ἀγνοήθηκαν οἱ ἔννοιες πὺ ἐκφράζονται μὲ αὐτὲς.

Ἄλλα και γενικότερα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σταματήσῃ μία ἀναρωτικὴ κίνησις γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν λαϊκὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα ποὺ λέγονται ἤδη (*ἀνάκουστος* — *ἀνήκουστος*, *παράκουος* — *παρήκοος*) ἢ ποὺ καθιερώνονται ἀπὸ τὴ λογοτεχνία. Ὅχι μόνο ἐπειδὴ φυσιολογικὰ ἀπαρχαίωνονται οἱ λέξεις και παρουσιάζεται ἀνάγκη γιὰ μεγαλύτερη ἔκφρασιτικότητα και κάποιο συγχρονισμό τῶν γλωσσικῶν στοιχείων, ἀλλὰ και ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα τῆς παιδείας και τῆς ἐπιστήμης εἶναι πιὰ ἀνάγκη, γιὰ νὰ μεγαλώσῃ ἡ ἐπίδρασις και ἡ ἀπόδοσίς τους, νὰ πλησιάζῃ και λεξιλογικὰ πρὸς τὰ πλατύτερα ἔθνικα στρώματα και νὰ ξαναβαφτιστῇ στὴ ζωντανὴ λαϊκὴ ἔκφρασις. Φυσικὰ σὲ πολλὰς περιπτώσεις θὰ μπορῇ νὰ χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν περίστασις παράλληλες ἔκφρασεις ἀπὸ τὴ λαϊκὴ και τὴ λόγια γλῶσσα (*ἀντικρίζω* — *ἀντιμετωπίζω*, *παρακλάδι* — *παραφυάδα*, *ἀπλοχωριὰ* — *εὐρυχωριὰ*), ἐνῶ σὲ ἄλλες, καθὼς λ. χ. σὲ πολλὰ σύνθετα, μὲ ἀ' συνθετικὸ ἀχώριστο μόριο, ἐπίθετο ἢ ἐπίρρημα, εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἔκφρασις ζωντανεῖ μετὸ συγχρονισμό τῆς (*).

III.—Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΩΝ

Σημασία συγκεκριμένη και σημασία ἀφηρημένη

416. Οἱ περισσότερες λέξεις χρησιμοποιοῦν πρῶτα γιὰ νὰ φανερώσῃ μιὰ πραγματικότητα συγκεκριμένη: *βράχος*, *κόκκινος*, *πιάνω*. Ἄλλα ὅπως ἔχομε οὐσιαστικὰ *συγκεκριμένα* και *ἀφηρημένα* (493), ἔτσι ἔχομε και ἐπίθετα και ῥήματα *συγκεκριμένα* και *ἀφηρημένα*. Τὰ

1. Ἐδῶ ἀνήκουν σύνθετα καθὼς ἀρτισύστατος - νεοσύστατος, ἡμιάρχιος - μι-σάργιος, ἡμιβάραρος - μισοβάραρος, ἡμίκλειστος - μισόκλειστος, μισοκλεισμένος, δυσδιάκριτος - δυσκολοξχώριστος, εὐανάγνωστος - εὐκολοδιάβαστος, εὐσυνειδητὴ ἐργασία - καλοσυνειδητὴ, ἀνθελληνικὸς - ἀντιελληνικὸς, ἀνθυγεινὸς - ἀντιυγεινὸς κτλ. Φυσικὰ θὰ διατηρηθοῦν λέξεις ποὺ ἔχουν κρυσταλλωθῆ μετὸν ἀρχαϊκὸν τους τύπον: ἡμίτονον, εὐσυνειδησία, ψευδαίσθησις κτλ.

ἐπίθετα φανερώνουν ὄχι μόνο τὶς ἰδιότητες ποὺ μᾶς δίνουν οἱ αἰσθήσεις μας (*κόκκινος, ψηλός, σκληρός, παστρικός*) παρὰ καὶ ἰδιότητες ποὺ σχηματίζομε μὲ τὴν κρίση τοῦ μυαλοῦ μας (*εὐγενικός, γενναῖος, σημαντικός*). Καὶ τὰ ρήματα δὲ φανερώνουν μόνο πράξεις (*πιάνω, δένω, κολυμπῶ, λιχνίζω*) παρὰ καὶ λειτουργίες πνευματικῆς (*γιώθω, ἐλπίζω, ἀνυπομονῶ*). Τὴν ἴδια διαφορὰ τῆς συγκεκριμένης καὶ τῆς ἀφηρημένης σημασίας βρῖσκομε καὶ στὰ ἐπιρρήματα τὰ παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα (307): *πέταξε ψηλά, φέρθηκε εὐγενικά*.

Ἡ ἀδιάκοπη ἀλλαγὴ τῶν σημασιῶν

417. Ὅσες καὶ νὰ εἶναι οἱ λέξεις μιᾶς γλώσσας—ἀπλές, παράγωγες καὶ σύνθετες—δὲν εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ φανερώσουν ὅλα ὅσα ἔχει κανεὶς νὰ ἐκφράσῃ, ποὺ εἶναι πολὺ περισσότερα. Γι' αὐτὸ ἀναγκαζόμαστε νὰ δώσωμε στὶς λέξεις ποὺ ἔχομε ἔκτος ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τους σημασία καὶ ἄλλες.

Ἡ σημασία ἔτσι τῶν λέξεων δὲν εἶναι σταθερὴ, πάγια καὶ μοναδική. Συχνὰ μάλιστα συμβαίνει νὰ παραμερίζουν οἱ νεώτερες σημασίες τὶς παλιές. Ἔτσι λ.χ.: τὸ *καράβι* (ἀρχ. *κάραβος*), ποὺ σήμαινε ἓνα θαλασσινὸ μαλακόστρακο συγγενικὸ μὲ τὴν *καραβίδα*, πῆρε τὴ σημασία τοῦ πλοίου· τὸ *καμαρώνω*, ποὺ σήμαινε μιὰ φορὰ *κάνω καμάρα*, τώρα σημαίνει *φουσκώνω, περηφανεύομαι*.

Κυριολεξία καὶ μεταφορὰ

418. Τὸ οὐσιαστικὸ *ἀγριοκάτσικο* φανερῶνει ἓνα ὀρισμένον ζῶον. Αὐτὸ εἶναι ἡ *κυριολεξία* γιὰ τὴ λέξη *ἀγριοκάτσικο*. Ὅταν ὅμως ποῦμε γιὰ ἓνα παιδί *πὼς εἶναι ἀγριοκάτσικο*, μεταχειριζόμαστε τὴν ἴδια λέξιν σὲ *μεταφορικὴ χρῆση, μεταφορικά*.

Μὲ αὐτὴν ὅμως τὴν ἀλλαγὴ βαστοῦμε ἀπὸ τὴ λέξιν *ἀγριοκάτσικο* μόνο μιὰ ἰδιότητα, τὴν ἀγριότητα, τὸ ἀπειθάρχητο καὶ εὐκίνητο τοῦ κατσικιοῦ, ποὺ τρέχει στὰ κατσάβραχα.

419. Οἱ μεταφορὲς εἶναι συχνότατες στὴ γλώσσα. Γιὰ νὰ ποῦμε πιὸ χτυπητὰ καὶ ἐκφραστικὰ πὼς κάτι εἶναι πολὺ μαῦρο λέμε μὲ μιὰ εἰκόνα: *ἦταν μαῦρο σὰν πίσσα, σὰν κάρβουνο*, καὶ ἔπειτα παραλείποντας τὸ μόριον *σάν*: *ἦταν μαῦρο πίσσα, κάρβουνο*. Ἔτσι λέμε καὶ *μαλ-*

λιά μετάξι, πικρός φαρμάκι, φάνηκε λιοντάρι, ἔγινε τσίρος, εἶναι κολιτσιόδα.

Σὲ μεταφορικὴ χρῆση δὲ συνηθίζονται μόνο οὐσιαστικά. Λέγονται ἀνάλογα καί:

Ἐπίθετα, ὅταν προσδιορίζουν οὐσιαστικά πού ἀποζητοῦν τέτοια χρῆση. Ἔτσι λέμε: κρύος καιρός — κρύα ὑποδοχή· γλυκὸς καφές—γλυκιὰ ὄρα.

Ρήματα, κατὰ τὸ οὐσιαστικὸ στό ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ ρῆμα: ἀλωνίζω (ἐνεργῶ αὐθαίρετα), ἀντικρίζω (λ.χ. ἕνα ζήτημα), λιβανίζω (κολακεύω), μασῶ (τὰ λόγια μου), ξεφουρνίζω.

Ἐπιρρήματα τροπικὰ παράγωγα ἀπὸ ἐπίθετα: κοιμοῦμαι βαριά, μιῶ ξάστερα.

Μεταφορικὰ λέγονται καὶ ἐκφράσεις, φράσεις ὁλόκληρες καὶ οἱ παροιμίες: ἔχασε τὰ νερά του, ψαρεύει στὰ θολὰ νερά, ρίχνει ἄγκυρα, ἔβαλε πλώρη γιὰ κάποιον, ἔπιασε φωτιά, τρώει τὰ σίδερα, κάθισε στὰ αὐγά του, τραβᾷ τὰ μαλλιά του, κοιμᾶται μὲ τὶς κότες, τοῦ γεννοῦν τὰ κοκόρια, βγάζει ἀπὸ τὴ μύγα ξίγκι, δὲ δίνει τ' ἀγγέλου του νερό, κάποιον λάκκο ἔχει ἢ φάβα κτλ.

Μερικὲς λέξεις λέγονται μόνο μεταφορικά: μαῖμουδιά, μαῖμουδίζω, ἐλαφρόμυαλος, παπαγαλίζω, λαγοκοιμοῦμαι κτλ.

420. Σὲ μερικὲς περιστάσεις συνηθίζεται γιὰ τὴ μεταφορὰ λόγιος φωνητικὸς τύπος ἢ λόγια λέξη (218): ψηλὸ βουνὸ—ὄψηλὰ νοήματα (177), ζεστὸ νερό—θερμὰ συγχαρητήρια, κουκούτσι—πυρήνας μιᾶς ἐργασίας.

Οἱ ἀλλαγές τῆς σημασίας. Τὰ εἶδη τους

421. Οἱ ποικίλες ἀλλαγές πού παρουσιάζουν οἱ σημασίες τῶν λέξεων μπορεῖ νὰ διαιρεθοῦν γενικὰ σὲ δύο κατηγορίες: τὸ ἀπλωμα καὶ τὸ στένεμα.

Ἄπλωμα ἔχομε ὅταν ἡ νέα σημασία γεννιέται ἀπὸ τὴν πλατύτερη χρησιμοποίησι τῆς παλιᾶς. Λ.χ. *τεντώνω*, πού σήμαινε ἀρχικὰ *στήνω τὴν τέντα, τὴ σκηνή*, πῆρὲ τὴ σημερινὴ γενικότερη σημασία τοῦ *τσιτώνω*.

Στένεμα ἔχομε ὅταν ἡ νέα σημασία γεννιέται ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τῆς παλιᾶς σημασίας. Λ.χ. ἡ λέξη *πετεινός*, πού σήμαινε στὴν ἀρχὴ

τὸ κάθε πουλὶ πού πετᾷ, τὸ κάθε πετούμενο (τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως λέει ἡ Ν. Διαθήκη), περιορίστηκε νὰ σημαίνει μόνο τὸν κόκορα.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΜΩΝΥΜΑ—ΠΑΡΩΝΥΜΑ—ΣΥΝΩΝΥΜΑ
ΤΑΥΤΟΣΗΜΑ—ΙΔΙΩΤΙΣΜΟΙ

Ὅμωνυμα ἢ ὁμόσημα

422. Ὅμωνυμα ἢ ὁμόσημα λέγονται οἱ λέξεις πού προφέρονται τὸ ἴδιο, ἔχουν ὅμως διαφορετικὴ σημασία. Λέμε λ.χ. *ρόκα* ἓνα σαλατικό καὶ πάλι *ρόκα* τὸ ξύλινο ραβδί πού τυλίγουν τὸ μαλλὶ ἅμα γνέθουν· *δόξα* εἶναι ἡ καλὴ φήμη ἀλλὰ *δόξα* λέγεται καὶ τὸ οὐράνιο τόξο.

423. Συχνὰ ἔχουν οἱ ὁμόσημες λέξεις διαφορετικὴ ὀρθογραφία (¹):

<i>μιὰ ψηλὴ λεύκα</i>	καὶ	<i>πέφτει ψιλὴ βροχὴ</i>
<i>κλείνω τὴν πόρτα</i>	καὶ	<i>κλίνω τὸ ρῆμα</i>

Οἱ ὁμόσημες λέξεις τῆς γλώσσας μας ἔγιναν πολὺ ἀφθονώτερες μὲ τὶς λόγιες λέξεις πού μπῆκαν σ' αὐτή: *πείρα* πλάι στὴν *πύρα*, *λιμός* πείνα καὶ *λοιμός* ἀρρώστια. Οἱ ὁμόσημες λέξεις γίνονται περισσότερες ἅμα λογαριάσωμε καὶ ὅσες δὲν ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου: *τρώγω ἓνα σύκο* καὶ *σῆκω καὶ φεύγα*.

424. Ἀκολουθοῦν ζευγάρια ἀπὸ λέξεις ὁμόσημες. Πρέπει νὰ θυμᾶται κανεὶς τὴν ὀρθογραφία τῆς καθεμιᾶς σύμφωνα μὲ τὴν ξεχωριστὴ τῆς σημασία:

<i>γλείφω</i>	<i>γλύφω</i> (²)	<i>σατιρικός</i>	<i>σατυρικός</i> (⁴)
<i>δανεικός</i>	<i>δανικός</i>	<i>σκίνος</i>	<i>σκοῖνος</i> (⁵)
<i>ἐξάρτηση</i>	<i>ἐξάρτυση</i> (³)	<i>στοῖχος</i>	<i>στοῖχος</i> (⁶)
<i>κλίμα</i>	<i>κλήμα</i>	<i>τοῖχος</i> (δ)	<i>τειχος</i> (τὸ)

1. Οἱ ὁμόσημες λέξεις ἔχουν ἐνδιαφέρον μόνο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὀρθογραφίας τους.

2. *Γλύφω* λέγεται γιὰ τὸ *γλύπη* πού σκαλίζει τὸ μάρμαρο, τὸ ξύλο κτλ. (*γλυπτικὴ, γλυφίδα, ἀνάγλυφο*).—3. *Ἐξάρτηση* εἶναι τὸ κρέμασμα· *ἐξάρτυση* εἶναι ἡ ἐτοιμασία, ὁ (στρατιωτικὸς) ἐφοδιασμός.—4. *Σατιρικός* εἶναι ἐκεῖνος πού σατιρίζει· *σατυρικός* πού ἔχει σχέση μὲ τὸ σάτυρο.—5. *Σκίνος* εἶναι τὸ μαστιχόδεντρο, *σκοῖνος* εἶδος βούρλου πού χρησιμεύει γιὰ νὰ κάνουν σκοινιά.—6. *Στοῖχος* εἶναι σειρὰ ἀπὸ λέξεις, γράμματα, *στοῖχος* ὅποιαδήποτε ἄλλη σειρὰ.

κρητικός	κριτικός	ὑπερωρία	ὑπερωρία
λύρα	λίρα	φύλλο	φύλο
λυτός	λιτός	χωρικός	χορικός
προκλητικός	προκλιτικός	ψηλός	ψιλός.
πύρα	πείρα		

425. Διαφέρουν ἀπὸ τὰ ὁμόηχα οἱ λέξεις πού ἔχουν πάρει σημασίες ἀρκετά διαφορετικὲς μεταξύ τους, ὥστε νὰ μᾶς φαίνεται πὼς πρόκειται γιὰ δυὸ διαφορετικὲς λέξεις, καθὼς λ.χ. *μοναχός* : ὁμόνος, ἀλλὰ καὶ καλόγερος, ἀετός τὸ πουλὶ καὶ ὁ χαρτένιος ἀετός πού πετοῦν τὰ παιδιὰ.

Παρώνυμα

426. Πλάι στὰ ὁμόηχα μπορούμε νὰ ξεχωρίσωμε τὰ *παρώνυμα*.

Παρώνυμα ἢ *παρώνυμες λέξεις* ὀνομάζονται οἱ λέξεις πού ἔχουν περίπου ὅμοια προφορὰ καὶ πού μοιάζουν :

πέραμα καὶ *πέρασμα*, *σφήκα* καὶ *σφίγγα*, *πρότυπο* καὶ *πρωτότυπο*.

Τὰ παρώνυμα εἶναι διαφορετικὲς λέξεις, πού συχνὰ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μεταξύ τους. Ἐκκριβῶς ὅμως ἐπειδὴ μοιάζουν στὴν προφορὰ, μερικοὶ δὲν τὶς ξεχωρίζουν καὶ τὶς μερδεύουν, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις λόγιες καὶ ὄχι τόσο συνηθισμένες.

427. Τέτοια παρώνυμα πού δὲν πρέπει νὰ μερδεύωνται εἶναι :

ἀμυγδαλιὰ	ἀμυγδαλή ⁽¹⁾	μοίραρχος	μέραρχος ⁽⁵⁾
ἡμίτοιο	ἡμίτονο ⁽²⁾	ὀνομαστικός	ὀνοματικός ⁽⁶⁾
Ἰνδός	Ἰνδιάνος	προσωπεῖο	προσωπίδα ⁽⁷⁾
καλόβολος	καλόβουλος ⁽³⁾	συναπισμός	συνασπισμός
κατακόμβη	ἐκατόμβη	στερῶ	ὑστερῶ ⁽⁸⁾
κυματίζω	κυμαίνομαι ⁽⁴⁾	φτηνός	φτηνός ⁽⁹⁾
λατόμος, λα- τομῆ	ὑλοτόμος, ὑλο- τομία	χαραμάδα	χαραματιά ⁽¹⁰⁾ .

1. ἀμυγδαλιὰ λέγεται γιὰ τὸ δέντρο, ἀμυγδαλή γιὰ τὸν ἀδένα στὸ λαιμό.—
2. ἡμίτοιο εἶναι ὄρος μουσικὸς, ἡμίτονο ὄρος μαθηματικὸς τῆς τριγωνομετρίας.—
3. καλόβολος εἶναι ἐκεῖνος πού βολεῦεται, συμβιβάζεται εὐκολα, καλόβουλος, ἐκεῖνος πού θέλει τὸ καλό.—
4. κυματίζω λέγεται γιὰ τὴ σημαία ἢ ὅ,τι ἄλλο πού ἔχει τὴν κίνηση τῶν κυμάτων, κυμαίνομαι γιὰ ἐκεῖνον πού ἀμφιταλαντεύεται, ὅταν λ.χ. ἔχη νὰ πάρῃ μιὰ ἀπόφαση.—
5. μοίραρχος εἶναι βαθμὸς ἀξιωματικοῦ τῆς χωροφυλακῆς ἢ ὁ ἀρχηγὸς μοίρας τοῦ στόλου ἢ τοῦ πυροβολικοῦ, μέραρχος ὁ διοικητὴς μεραρχίας (στρατιωτ. μονάδα).—
6. ὀνοματικός καὶ ὀνομα-

Τονικά παρώνυμα

428. Μερικὲς λέξεις ξεχωρίζουν μόνο μὲ τὸ διαφοροετικὸ τους τόνο. Οἱ λέξεις αὐτὲς ὀνομάζονται **τονικά παρώνυμα** :

μιά φ ο ρ ά κι ἕναν καιρὸ — πῆρε φ ό ρ α γιά νά τρέξη

σ' αὐτὸν τὸ δρόμο βλέπει κανεὶς πάρα πολὺ σπάνια ἀνθρώπους — δὲ βλέπει παρὰ πολὺ σπάνια ἀνθρώπους.

Τέτοια τονικά παρώνυμα εἶναι : *καμάρα — κάμαρα, καρυδιά — καρύδια, μαγιά — μάγια, μάτια — ματιά, νόμος — νομός, πότε — ποτέ, πρόγονος — προγονός, ράφι — ραφή, σκεπή — σκέπη, γέρον — γερονῶ (¹).*

429. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ τονικά παρώνυμα διαφέρουν κάποτε καὶ μὲ τὴ διαφοροετικὴ ὀρθογραφία. Πρέπει νὰ θυμᾶται κανεὶς τὴν ὀρθογραφία τῆς καθῆ λέξης σύμφωνα μὲ τὴ σημασίᾳ της : *παίρνω - περνῶ, πίνω - πεινῶ, μαγεύτηκα - μαγευτικά.*

Ἀνάλογα εἶναι : *μεταλλεῖο ὀρυχτεῖο μετάλλων — μέταλλιο ἀναμνηστικὸ τεμάχιο μετάλλου, σφαγεῖο τόπος σφαγῆς—σφάγιο τὸ ζῶο ποὺ σφάζεται, σχολεῖο τόπος διδασκαλίας—σχόλιο σημεῖωση ἐρμηνευτικὴ, τελωνεῖο ὑπηρεσία γιά τὴν εἰσπραξὴ δασμῶν — τελώνιο δαιμόνιο, στοιχειό.*

430. Τονικά παρώνυμα συγγενικά.— Μερικὰ τονικά παρώνυμα ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα κάποτε μεπερδεύονται. Τέτοια εἶναι :

ἡπειρώτικος ποὺ ἀνήκει στὴν Ἡπειρο, *λ.χ. ἡπειρώτικο τυρὶ — ἡπειρωτικὸς* ποὺ ἀνήκει σὲ ἡπειρο, *στεριανός, λ.χ. ἡπειρωτικὸ κλίμα,*

πολίτικος ποὺ ἀνήκει στὴν Πόλη — *πολιτικὸς* ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν πολιτικὴ,

στικὸς σημαίνουν καὶ τὰ δυὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀναφέρεται στ' ὄνομα, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἐντελῶς χρῆση ὀνοματικὸς *λ.χ.* εἶναι ὄρος γραμματικὸς, ὀνομαστικὸς λέγεται γιά τὴ γιορτὴ τοῦ ὀνόματος, γιά ἕναν κατάλογο, πρόσκληση κτλ., ὡς ὄρος μαθηματικὸς (*ὀνομαστικὴ ἀξία*) κτλ. — 7. *προσωπίδα* εἶναι ἡ μάσκα, *προσωπεῖο* λέμε γιά τὶς προσωπίδες τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ μεταφορικὰ γιά τὴν ὑποκρισία, τὴν προσποίηση : *ἔπασε τὸ προσωπεῖο.* — 8. *στερῶ* : ἀφαιρῶ, ἀπογυμνῶ, ὕστερῶ : μένω πίσω, εἶμαι κατώτερος. — 9. *φτενός* : λεπτός. — 10. *χαραμάδα* : ἀνοιγμα στὴν πόρτα, στὸν τοῖχο κτλ., *χαραματιὰ* : χάραγμα μὲ σκληρὸ ὄργανο στὸ χῶμα ἢ σὲ ἄλλο στερεὸ σῶμα, *χαραξιά.*

1. Εἶναι ἀφθονώτερα τὰ τονικά παρώνυμα ἂν λογαριαστοῦν σ' αὐτὰ καὶ λέξεις ποὺ δὲν ἀνήκουν στὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου. Ἔτσι τὰ ὀνόματα *γέρος - γερός, διαφορὲς - διάφορες, ἐπιμονή - ἐπίμονη, θόλος - θολός, μοναχός - μονάχος, πικρὲς - πικρός, χόντρος - χοντρός,* ἢ καὶ ἄλλες λέξεις : *ἄχνα - ἀχνά, γλύκα - γλυκά, διπλα - διπλά, ξέρα - ξερά, χαμόγελα - χαμογέλα - χαμογελά, χωριά - χώρια, ξερῆ - ξέρεϊ, ζητῶ - ζήτη, κανεὶς - κάνεις, ἄλλου - ἄλλου.*

μπακάλικη (ἐπίθετο), λ.χ. ποδιά μπακάλικη — μπακαλική (τέχνη, ἐπάγγελμα),

ἽΟλυμπία (ἦ) τὸ μέρος πού γίνονταν οἱ ἽΟλυμπιακοὶ ἀγῶνες — ἽΟλύμπια (τὰ) οἱ ἀγῶνες πού γίνονταν στήν ἽΟλυμπία.

Τὸ ἐπίθετο ἀνθρώπινος λέγεται καὶ ἀνθρωπινός μὲ κάποια διαφορὰ σημασίας· ἀνθρώπινος λέγεται γιὰ ἐκεῖνο πού ἀνήκει, πού ἰδιάζει στὸν ἄνθρωπο: ἀνθρώπινη τύχη, φύση· ἀνθρωπινός γιὰ ὅ,τι ἀνήκει, ταιριάζει στὸν ἄνθρωπο, εἶναι ἀνεκτό, ὑποφερτό: ἀνθρωπινὸ κρέας, καμῶματα, ζωή, τρόποι, ντύσιμο κτλ. Τὸ γερανός, πάντα ὀξύτονο ὅταν σημαίνει τὸ πουλί, λέγεται καὶ προπαροξύτονο ἀλλὰ συνήθως ὀξύτονο ὅταν σημαίνει μηχανή πού σηκώνει βάρη ἢ κεραία καταρτιοῦ πού χρησιμεύει γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ.

431. Δέξεις μὲ διαφορούμενο τονισμό. — Ὑπάρχουν μερικὲς λέξεις, ἰδίως σύνθετες, πού συνηθίζονται τονισμένες σὲ δυὸ διαφορετικὲς συλλαβές⁽¹⁾:

ἀτελείωτος (ὄπως καὶ τελείωσα) — ἀτέλειωτος (ὄπως καὶ τέλειωσα), ἀτμοσφαῖρα — ἀτμόσφαιρα⁽²⁾, γυναικίσιος — γυναικειός, καλόγιαννος (πουλί, ἀρχ. ξριθανίσις) — καλογιάννος, καλόγρια — καλογριά, μεσαιώνας — μεσαίωνας⁽³⁾, μονάχος — μοναχός, χυλόπιτα (ἰδίως στὴ φρ. ἔφαγε τὴ χυλόπιτα) — χυλοπίτα, μισ(ο)άνοιχτος — μισοανοιχτός· ἀντιπροχτὲς — ἀντίπροχτες, προπερσινός — προπέρσινος⁽⁴⁾.

1. Αὐτὸ γίνεται: α) σὲ μερικὲς σύνθετες λέξεις ἐπειδὴ οἱ τονικοὶ κανόνες τῆς σύνθεσης δὲν εἶναι πάντοτε ἐνιαῖοι καὶ ἀποκλειστικοὶ ἢ διασταυρώνονται ἀπὸ ἀντίθετες ἀναλογίαι (392 κ.ἀ.), — β) σὲ μερικὲς λόγιες λέξεις πού δὲν εἶναι ἀρκετὰ γνωστὲς καὶ κοινές, — γ) σὲ ὀνόματα πού λέγονται συνήθως σὲ πτώση πού δὲ βαστοῦσε ἴσως στήν ἀρχαία γλῶσσα τὸ βασικὸ τόνο (τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου, ναός τῆς Φιγαλίας) καὶ ἔτσι ξεγελιέται κανεὶς ἢ ἀπομένει ἀβεβαιότητα ὡς πρὸς τὸν τονισμό τῆς ὀνομαστικῆς.

2. Ἡ λόγια αὐτὴ λέξη ἐξαρχῆς τονίστηκε καὶ κατὰ τοὺς δυὸ τρόπους. Θὰ ἔπρεπε νὰ προπαροξύτονηθῆ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαία γραμματικὴ καὶ κατὰ τὴ νέα, ὅσο τὴ νιώθουμε σύνθετη (392Αβ), ὁ παροξύτονος ὡστόσο τύπος ρίζωσε καὶ λέγεται ὅσο τουλάχιστο καὶ ὁ προπαροξύτονος. Τὸ ξενικὸ στρατόσφαιρα λέγεται προπαροξύτονο.

3. Τὸ λόγιο μεσαιώνας τονίστηκε ἀπὸ πολλοὺς καὶ προπαροξύτονα, ἀλλὰ ὁ παροξύτονος τύπος παραμένει ὁ πιὸ κοινός.

4. Πιλάι στοὺς τύπους στερεός, στρόγγυλος λέγεται στήν ποιητικὴ γλῶσσα καὶ στέρεος, (σπανιότ.) στρόγγυλος. Κάποτε λέγεται καὶ σκότεινος. Ποιητικὸ καὶ ἀρχαϊκὸ εἶναι τὸ ἀσφοδελός, ἐπίθετο τοῦ οὐσιαστικοῦ ἀσφόδελος ἀσφοδίλι, σπερδοῦκλι.

432. Λέξεις πού ὑπάρχει ἀμφιβολία σέ ποιὰ συλλαβὴ θὰ τονιστοῦν.—Ὑπάρχουν μερικὲς λέξεις, προπάντων σύνθετες ἢ λόγιες, πού μερικοὶ ἀμφιβάλλουν σέ ποιὰ συλλαβὴ πρέπει νὰ τίς τονίσουν ἢ πού τονίζονται λαθασμένα.

Εἶναι σωστὸ νὰ τονίζωμε :

ἀντραδέρφη, γυναικαδέρφη (¹).

ἐγκυκλοπαιδεΐα, προπαιδεΐα, ὅπως καὶ παιδεΐα· ἐπικράτεια, ὅπως καὶ ἐγκράτεια· συντέλεια ὅπως καὶ ἀτέλεια, ἐντέλεια· χίμαιρα.

Κηφισιά, ὄχι Κηφισία (²), *Λιβαδεΐα* (ἀρχ. *Λεβάδεια*), *Αἰγιάλεια*, *Ἐρέχθειο, Κίτιο* (³), *Μαντίνεια, Πάγγαιο, Τανάγρα* (⁴), *Φιγαλία* (⁴),—*Θάλεια* (⁵), *Κόριννα* (⁶), *Ρηγίλλη* (⁴), *Σίβυλλα.*

Συνώνυμα

433. Συνώνυμα ἢ συνώνυμες λέξεις λέγονται λέξεις διαφορετικῆς ἀναμεταξύ τους πού ἔχουν τὴν ἴδια περίπου σημασίαν :

ραβδὶ—ματσούκα—βέργα—βίτσα—γκλίτσα—μπαστοῦνι—πατερίτσα. ξημερώνει—χαράζει—γλυκοχαράζει—φέγγει—φωτίζει—ἀσπρογαλιάζει.

ἀπλώνω—ξαπλώνω—τεντώνω—τσιτώνω.

Ἡ συνωνυμία δὲ βρίσκεται μόνο ἀνάμεσα σέ λέξεις τῆς ἴδιας γραμματικῆς κατηγορίας (λ.χ. οὐσιαστικά, ρήματα κτλ.) παρὰ καὶ σέ λέξεις μὲ διαφορετικὴ φύση ἢ καὶ σέ φράσεις ὁλόκληρες. Συνώνυμα λ.χ. τοῦ ἐπίθετου *κοντός* εἶναι καὶ τὰ οὐσιαστικά *κοντροεβιθούλης, φασούλι*· τοῦ λιγνός οἱ φράσεις *πετοὶ καὶ κόκαλο, μετριοῦνται οἱ πλευρές του, νὰ τὸν φουξήσης πέφτει* κτλ.

434. Τὰ συνώνυμα ἐκφράζουν τὴν ἴδια ἔννοια μὲ μικρὲς διαφο-

1. Εἶναι πιὸ κανονικὸ νὰ τονίζωμε *ἀεροπλάνο, κινηματογράφος*, ἂν καὶ παρατηροῦμε κάποια τάση νὰ τονιστοῦν οἱ λέξεις αὐτὲς στὴν προπαρραλήγουσα.—2. Ἡ σημερινὴ τοπωνυμία *Κηφισιά*, ὀνομασμένη ἀπὸ τὸ ποτάμι *Κηφισός*, μετονομάστηκε *Κηφισία* (καὶ μάλιστα *Κηφισσία*), ἐπειδὴ νομίστηκε πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ ἀρχαῖος τύπος τῆς λέξης.—3. Ἀρχαία πόλη καὶ ὡς σήμερα μητροπόλη στὴν *Κύπρον*.—4. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν καὶ *Τάναγρα, Φιγάλεια, Ρήγίλλα*.—5. *Θάλεια* λεγόταν μιὰ ἀπὸ τίς *Μοῦσες, Θαῖλα (Ἐὐθαῖλα)* ὀνομαζόνταν σήμερα πολλὲς γυναῖκες.—6. *Κόριννα* λεγόταν ἡ ἀρχαία ποιήτρια, *Κορίννα* ὀνομαζόνταν σήμερα πολλὲς γυναῖκες.

ρὲς καὶ ἀποχρώσεις. Αὐτὲς μποροῦν νὰ ὑπάρχουν (ἂν καὶ τὰ ὄρια δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὰ):

α) Σὲ οὐσιαστικὲς διαφορὲς τῶν ἔννοιῶν ποὺ ἐκφράζονται: *πέτρα, πετρίτσα, πετράδι, πετραδάκι, λιθάρι, βότσαλο, λιλάδι, χαλίκι, ἀμάδα, κοτρῶνι, βράχος, κατσάβραχο, ριζιμιό, κουφολίθι, σαπολίθι, σαπόπετρα* κτλ.

βλέπω, κοιτάζω, ξεχωρίζω, διακρίνω, ἀναβλέπω, ἀγναντεύω.

β) Σὲ διαφοροετικὸ χρωματισμὸ τῆς ἴδιας περιήπου ἔννοιας: *πέθανε, τελείωσε, ξεψύχησε, ἔσβησε, μᾶς ἄφησε γειά, μᾶς ἄφησε χρόνους.*

ψηλός, τετράψηλος, ἐφτάψηλος, ὀρθόψηλος, πανύψηλος, θεόρατος, πελώριος, γίγαντας, γιγαντένιος, λέλεκας, κυπαρίσσι, κατάρτι, καμήλα, φουρνόξυλο, ταβανόσκουπα, τηλεγραφόξυλο, οὐρανοξύστης.

ξυπνός, ξεφτέρι, φωστήρας, πονηρός, παμπόνηρος, τετραπέρατος, τετραπερασμένος, ἀνοιχτομάτης, ἀλεπού, σπίθα, πανοῦργος, πολυμήχανος.

435. Οἱ λέξεις τῆς δεύτερης αὐτῆς κατηγορίας βοηθοῦν νὰ διαφοροποιήσωμε τὸ ὕφος ποὺ μεταχειριζόμεστε μιλώντας καὶ ἰδίως γράφοντας. Οἱ συνώνυμες λέξεις μπορεῖ νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς νόημα, ἀλλὰ κατὰ τὴν περίστασι καὶ κατὰ τὸ εἶδος ἐκείνου ποὺ γράφομε θὰ προκρίνωμε ἄλλη λέξη.

Σὲ μιὰ ἐπίσημη περίστασι μπορεῖ νὰ ποῦμε *ἀείμνηστος* ἀντὶ *μακαρίτης*. Κατὰ τὴν περίστασι μιλοῦμε γιὰ *διασκέδασι* καὶ *γλέντι* *συντροφιά* ἢ *παρέα*. Ἐν θέλωμε νὰ εἰρωνευτοῦμε λέμε *ἀρμάδα* ἀντὶ *στόλος*, *γραῖδιο* ἀντὶ *γριά*, *γριούλα*. Κάποτε λέμε μὲ περισσότερη ἐγκαρδιότητα γιὰ τοὺς πεζοὺς στρατιῶτες οἱ *φαντάροι* καὶ τὰ *φανταράκια* ἢ ὀνομάζομε *καμαρώνοντας* τοὺς εὐζώνους *σολιάδες*. Ἡ διοικητικὴ πάλι γλώσσα, ποὺ προτιμᾷ λέξεις ἀχρωμάτιστες καὶ ὄχι τόσο συνηθισμένες, μπορεῖ νὰ πῆ *λήγω* ἀντὶ *τελειῶνω* καὶ *κλοπὴ* ἀντὶ *κλεψιά*.

Γενικὰ μπορεῖ νὰ παρατηρηθῆ πὼς στὴν καθημερινὴ ἰδιωτικὴ ὀμιλία μπορεῖ νὰ μεταχειριζόμεστε λέξεις καὶ ἐκφράσεις ποὺ δὲ λέγονται στὸν κόσμον ἢ δημόσια καὶ προπάντων δὲν ἀνήκουν στὴ συνηθισμένη γραπτὴ γλώσσα—ἀκόμη λιγότερον στὴν πρότυπη σχολικὴ⁽¹⁾.

1. Τέτοιες εἶναι *λ.χ. μούρη* (γιὰ τὸ πρόσωπον), *κολοκῦθια*, *σκαμπάζω*, *ξεφορτώσω με*, *κατέβασε τὰ μούτρα του*, *τοῦ μπῆκαν ψύλλοι στ' αὐτὰ* κτλ.

436. ‘Η διαφορὰ ὅμως στὸ λεξιλόγιο παρουσιάζεται προπάντων στὴν **ποιητικὴ γλῶσσα**—στὴν ποίηση ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὴ γλῶσσα τῆς πεζογραφίας, ἰδίως τῆς λογοτεχνικῆς, ὅταν ὑπάρχη ποιητικὴ ἔξαρση. Λέξεις ποιητικῆς προπάντων εἶναι λ.χ. οἱ ἀκόλουθοι:

ἀλάργα (μακριά), *ἀλαφιάζομαι* (τρομάζω), *ἀντάμα*, *ἄρματα ἄρματώνω*, *ἄτι* (ἄλογο πολεμικό, ἱππασίας), *γοργός*, *διαφεντεύω* (ὑπερασπίζομαι), *κούπα* (ποτήρι, συνήθως ξύλινο, κύπελλο), *λόγκος* (δάσος), *νοτίζω* (βρέχω), *πλουμίζω* (στολίζω, κεντῶ), *πουρνό*, *ρήγας*, *ρόδο*, *τάσι* (μετάλλινο κύπελλο), *τρανός* *τρανεύω* (μεγάλος μεγαλώνω), *σκιαζομαι* (φοβοῦμαι), *φλάμπουρο*, *ψίκι* (πομπὴ γάμου, κηδείας) (‘).

437. **‘Η σημασία τῶν συνωνύμων καὶ ὁ πλουτισμὸς μὲ ἀρχαῖες λέξεις.**—Τὰ συνώνυμα εἶναι μέγανος πλοῦτος γιὰ μιὰ γλῶσσα. Μὲ τὴ μελέτη τους πλουτίζεται ἡ ἀτομικὴ γλῶσσα, δξύνεται τὸ μυαλὸ καὶ βαθταίνει ἡ μόρφωση. Γι’ αὐτὸ εἶναι χρῆσιμο νὰ μελετᾶ κανεὶς πλάι στοὺς λαογραφικοὺς θησαυροὺς τοὺς δόκιμους συγγραφεῖς, πὺ καθιέρωσαν τὴ χρῆση τους.

Τὰ συνώνυμα ἔγιναν σὲ πολλὰς περιστάσεις ἀφθονώτερα μὲ τὶς λόγιες λέξεις πὺ προστέθηκαν στὶς λαϊκῆς, ἰδίως ὅταν αὐτῆς ἦταν ἀφη-

1. Λέξεις ποιητικῆς βρίσκονται λ.χ. σὲ στίχους καθὼς οἱ ἀκόλουθοι: *ἄτι ἀξετίμωτο*, *φλόγα*, *φωτιά* (Βαλαωρίτης), *ὅταν τρανέψης*, *γλόκα μου* (Βιζυηνός), *καβαλικεύει τὸ ρηγόπουλο*, *παίρνει λαγκάδια*, *στράτες*, *ροῦγες* (Πολέμης).

Ἐς σημειωθῆ ὡστόσο πὺς οἱ ποιητῆς χρησιμοποίησαν συχνὰ λέξεις τοῦ τόπου τους ἀπὸ ἄλλη αἰτία, ἐπειδὴ τοὺς ἦταν πὺ γνωστῆς καὶ οἰκειῆς καὶ ὄχι γιὰτὶ ἤθελαν νὰ μεταχειριστοῦν λέξεις σπάνιες καὶ ξεχωριστῆς, ὅπως τὶς αἰσθάνεται συνήθως ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης. Καὶ δὲν εἶναι μόνο οἱ λέξεις ποιητικῆς. Πλάι σ’ αὐτῆς μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ ποιητικὰ, καὶ ἄλλα γραμματικὰ στοιχεῖα, φωνητικὰ ἢ μορφολογικὰ, ξένα στὴν κοινὴ γλῶσσα. Στὺς στίχους

*λαχανιασμένος στάθη ἐκεῖ κι ὁ σκύλος, π’ ἀγανάχησε
στά ὄρτὰ τὰ μονοπάτια.*

(Σικελιανός)

*‘Η Φλωρεντία, σὰ ν’ ἄδειασε, τῆς φάνη μὲς στὸν ὕπνο της,
τὸ χάραμα ὡς ἀρχίζει.*

(Σικελιανός)

ἔχομε τ’ ἀκόλουθα ποιητικὰ στοιχεῖα: *στάθη* ἀντὶ *στάθηκε*, *π’* ἀντὶ *πού* (160), *ἀγανάχησε* ἀντὶ *κουράστηκε* ἢ *ἀπόστασε*, *ὄρτὰ* ἀντὶ *ὄρθα* (413), *φάνη* ἀντὶ *φάνηκε*, ὡς ἀντὶ *καθῶς*.

Φυσικὰ ὅμως δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ κατάχρηση.

ρημένα ὀνόματα ἢ οὐσιαστικά πού ἐπιδέχονταν διαφοροποίηση, ἐπίθετα καὶ ῥήματα.

καπετάνιος — *πλοίαρχος*· *τζάκι* — *ἔστια* (λ.χ. ἀρρώστιας)· *ἄσπρος* — *λευκός* (λ.χ. διαγωγή)· *ἀνίκητος*, *ἀλύγιστος*, *ἀγονάτιστος*, *ἀτοάμιστος* — *ἀκατανίκητος*, *ἀκατάλυτος*, *ἀκατάβλητος*, *ἀκαταγώνιστος*, *ἀσυναγώνιστος*, *ἀκαταπόνητος*· *μουρμουρίζω* — *ψιθυρίζω*.

Πλάι στό λεξιλογικό πλοῦτο πού μᾶς δίνει ἔτοιμο ἢ μητρική γλώσσα μᾶς δόθηκε ἡ τύχη νά ἔχουμε καί δεύτερη πλουσιότατη κληρονομιά ἀπό τήν ἀρχαιότητα καί τήν κλασική της φιλολογία, πού φύλαξε μαζί μέ τίς ἀρχαῖες λέξεις τόσες ἔννοιες τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Γιὰ τή γενική λ.χ. ἔννοια τῆς *συντροφιάς*, πλάι σέ μερικές λαϊκές λέξεις συνώνυμες, εἶναι πραγματικός πλουτισμός γλωσσικός οἱ λόγιες *ἀδερφάτο*, *ἔνωση*, *ἔσμός*, *ἔταιρεία*, *θίασος*, *ὀμάδα*, *ὀμιλος*, *σπείρα*, *σύλλογος*, *συμμορία*, *σύνδεσμος*, *συνεταιρισμός*, *σύνοδος*, *χορεία* κτλ. Δίνεται ἔτσι μέ τίς ἀρχαῖες λέξεις εὐκαιρία νά πλουτιστῇ ἡ νέα γλώσσα καί ὁ πολιτισμός πού ἐκφράζει, ἀπό μιὰ δεύτερη ἀνεξάντλητη πηγῇ. Ἄλλὰ δὲν πρέπει νά καταφεύγουμε στήν ἀρχαία γλώσσα χωρὶς ἀνάγκη παίρνοντας λέξεις ταυτόσημες καί περιττές παρὰ μόνο ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις μέ ἀποχρώσεις, πού μποροῦν νά χρησιμεύσουν στήν ἐννοιολογική ἐμβάθυνση καί διαφοροποίηση τοῦ λεξιλογικοῦ πλούτου καί πού μᾶς χρειάζονται πραγματικά.

Ταυτόσημα

438. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συνώνυμα πού, καθὼς εἶδαμε, σχεδὸν ποτὲ δὲν ἔχουν τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία, ὑπάρχουν καὶ ἄλλου εἶδους λέξεις, πού ἡ σημασία τους εἶναι ἐντελῶς ἡ ἴδια. Οἱ λέξεις αὐτὲς λέγονται **ταυτόσημα** ἢ **ταυτόσημες λέξεις** (¹):

γιαγιά, *νόνα*, *κυρούλα*, καὶ *ἀκόμη*, κατὰ τόπους, *βάβα*, *μανιά*, *γενέ* κτλ.

1. Οἱ ταυτόσημες λέξεις ὑπάρχουν ἐπειδὴ συνηθίζονται ἢ καθεμιά σὲ διαφορὸς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, χωρὶς νά εἶναι καμιά τους κοινὴ, καὶ ἔτσι καταστάλαξαν καὶ λέγονται στήν κοινὴ γλώσσα περισσότερες ἀπὸ μιὰ λέξη, συνήθως δύο. Ταυτόσημα ὑπάρχουν καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες γλώσσες πολιτισμένων λαῶν, ὅταν αὐτὲς δὲν κατόρθωσαν ν' ἀποχτήσουν λεξιλογικὴ ἐνότητα. Ἔργο τῆς λογοτεχνίας εἶναι νά κατευθύνῃ πρὸς μεγαλύτερη λεξιλογικὴ ἐνοποίηση,

439. Ἀπὸ τὶς συχνότερες ταυτόσημες λέξεις εἶναι ὄνόματα πουλιῶν, ψαριῶν, φυτῶν, παιδικῶν παιχνιδιῶν καὶ ἄλλες ἀκόμη, πού γιὰ τὸ νόημα πού ἔχουν δὲν πολυσυνηθίζονται στὴν καθημερινὴ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδίως στὰ μεγάλα κέντρα, ὅπου διαμορφώνεται ἡ κοινὴ γλῶσσα καὶ κατασταλάζει τὸ λεξιλόγιό της. Ταυτόσημες λέξεις τῆς κοινῆς εἶναι λ.χ. :

ἀραποσιτί—καλαμπόκι	μελισσοουργός—μελισσοφάγος (²)
ἀχλάδι—ἀπίδι	ὄρνιθα, ὄρνιθώνας—κότα, κοτέτσι
γάλος—διάνος—κοῦρκος	ξέφωτο—(ἀνα)φεξάδα—ξαιθρα
γίδα—κασίκα	πετεινός—κόκορας
τριζόνι—γρύλος	σουσουράδα—τσιλιβήθρα (²)
διχάλι, διχάλα—δικράνι (¹)	στέγη—σκεπή
(ἐ)πίστομα—μπρούμυτα	φλαμούρι—τίλιο
καταγῆς—χάμω	χύνομαι—χιμῶ
κοκκινογούλια—παντζάρια	ψαρόνι—μαυροπούλι (²)

440. Εἶναι συχνότερες οἱ περιστάσεις πού εἶναι δυνατό νὰ προτιμηθῆ ἓνας τύπος, ὅταν ἡ κοινὴ γλῶσσα, ὅπως τουλάχιστο μιλιέται στὴν πρωτεύουσα, ἔχη καθιερώσει μιὰ λέξη ἢ ὅταν γιὰ ἄλλους λόγους μπορῆ νὰ ξεχωρίσωμε μιὰ ἀνάμεσα ἀπὸ ἄλλες ταυτόσημες. Ἀναγράφονται μερικά παραδείγματα :

διατηρώντας μερικὲς ὡς συνώνυμα, ὅπως ἔγινε ἤδη μὲ λέξεις καθὼς *κούπα, τάσι, τρανός* κτλ.

Μερικὲς λέξεις πού γιὰ πολλοὺς εἶναι ταυτόσημα ἔχουν κάποια διαφορὰ καὶ εἶναι στ' ἀλήθεια συνώνυμα· λ.χ. *δόλωμα*—*πλάνος* (αὐτὸ λέγεται ὄχι μόνον γιὰ τὰ ψάρια, καθὼς τὸ *δόλωμα*, ἀλλὰ καὶ γιὰ τ' ἀγρίμια). Στὰ συνώνυμα ἀνήκουν, καὶ ὄχι στὰ ταυτόσημα, καὶ λέξεις πού δὲν ἐκφράζουν τὸ ἴδιο ἀκριβῶς πρᾶγμα, καθὼς λ.χ. οἱ ποικίλες λέξεις πού μεταχειρίζονται στὰ διάφορα μέρη γιὰ τὰ παραθυρόφυλλα κατὰ τὸ εἶδος τους: *παντζούρια* ἢ *ξώφυλλα*—*σκοῦρα* ἢ *κανάτια*—*γρίλιες* κτλ. ἔτσι καὶ λέξεις καθὼς: *στάμνα*—*κανάτα*, *συδαιλιζῶ* ἢ *συνταυλῶ* (τῆ *φωτιά*, προσθέτοντας *δαυλιά* καὶ *ξύλα* γιὰ προσανάμματα)—*ξεθέλω* (ἀνασκαλίζω τῆ *φωτιά* γιὰ νὰ ψῆσω κάτι) κτλ.

1. Γεωργικὸ ἐργαλεῖο ξύλινο μὲ δύο δόντια σὰν πιρουνί, γιὰ τὸ ἀλώνισμα καὶ τὸ λίχνισμα.—2. Πουλί, ἀρχ. *μέρωψ*.—3. Πουλί, ἀρχ. *σεισοπνγίς*.

4. Μὲ τὴν ποικιλία πού παρουσιάζει ἡ γλωσσικὴ χρῆση στὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας τυχαίνει μερικὲς ἀπὸ τὶς λέξεις πού εἶναι στὴν κοινὴ γλῶσσα ταυτόσημες νὰ ἔχουν σὲ μερικά μέρη διαφορετικὴ σημασία, καὶ τὸ ἀνάποδο. Σὲ μερικά μέρη λ.χ. ξεχωρίζουν τὰ *παντζάρια* ἀπὸ τὰ *κοκκινογούλια* (αὐτῶν δὲν τρώγεται ἡ ρίζα παρὰ μόνον τὰ φύλλα τους)· ἄλλου πάλι ὀνομάζουν *καϊσιά* τὰ βερύκοκα ἐνῶ στὴν Ἀθήνα πολλοὶ τὰ ξεχωρίζουν.

κουτάλι (χουλιάρι), μέτωπο (κούτελο), μονδιάστρα (τσούχτρα, ἀρχ. νάρκη), παρατσούκλι (παράβαλα, παραγκώμι, παρανόμι, πινόμι), ποδιά (μπροστέλα), σιτεύω, σιτεύομαι γιά τὸ κρέας πού τρυφεραίνει (δαμάζω), σκαρφάλωνω (σκαντζουρώνω-σκαλώνω), σκόρος (βότρυδα), τριζόνι (τρωξαλλίδα), τσαλαπετεινός (ἀγριοπετεινός, ἀγριοκόκορας), τσιπούρα (χρυσόφα, ξόφα), φασκομηλιά (ἀλισφακιά, ἀσφάκα), φάκα (καπάντζα), φλιτζάνι (κουπάκι), χτυπῶ (βαρῶ).

441. Ἰδιωματισμοί.—Μιά λέξη πού δὲν ἀνήκει στὴν κοινὴ γλῶσσα παρὰ συνηθίζεται σ' ἓνα ἢ σὲ περισσότερα *ιδιώματα* (τοπικὲς γλῶσσες) λέγεται *ιδιωματος* ἢ *ιδιωματικὴ λέξη*. Ἰδιωματικὰ εἶναι λ.χ. τὸ γλακῶ τρέχω, μπαλοτὲ τουφεκιά, πού λένε στὴν Κρήτη (1).

Οἱ ιδιωματοςοὶ πρέπει ν' ἀποφεύγωνται, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιστάσεις πού δὲν ὑπάρχει λέξη πιὸ κοινὴ γιά τὴν ἔννοια πού ἐκφράζουν ἢ ὅταν εἶναι δυνατὸ νὰ χρησιμέψουν ὡς συνώνυμα.

Φωνητικὰ διπλόμορφα

442. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ταυτόσημα, πού εἶναι διαφορετικὲς λέξεις γιά τὴν ἴδια ἔννοια, ὑπάρχουν περιστάσεις πού μεταχειριζόμαστε στὴν κοινὴ γλῶσσα γιά τὴν ἴδια ἔννοια μιὰ λέξη μὲ δύο διαφορετικούς τύπους. Τέτοιες λέξεις μὲ διπλὴ φωνητικὴ μορφή ὀνομάζονται *φωνητικὰ διπλόμορφα* : *παιχνίδι* (*παιχνιδιάρης*)—*παιγνίδι*.

443. Ἀναγράφηκαν ἤδη στὰ παραπάνω κεφάλαια ἀνάλογα παραδείγματα, ὅπου ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο τύπους γεννήθηκε ἀπὸ ἀφαίρεση, λ.χ. *ἐξοδεύω*—*ξοδεύω* (172)· ἀπὸ πρόταξη, λ.χ. *βδέλλα*—*ἀβδέλλα* (174)· ἀπὸ ἀλλαγὴ, λ.χ. *ἐγγόνι*—*ἀγγόνι* (175)· ἀπὸ ἄλλα πάθη φωνηέντων, λ.χ. *ξυράφι*—*ξουράφι* (178), ἢ συμφώνων, λ.χ. *τρίποδο*—*στρίποδο* (188), ἢ ἀπὸ λόγιες λέξεις πού καθιερώθηκαν πλαί στίς ἀντίστοιχες λαϊκὲς,

1. Κάποτε μορεὶ μιὰ λέξη νὰ εἶναι κοινὴ ἀλλὰ μιὰ σημασία της νὰ εἶναι ιδιωματικὴ, καθὼς λ.χ. στὸ *ἀνήμερα*, ἡ κοινὴ σημασία εἶναι: τὴν ἴδια τὴ μέρα, *ἀνήμερα τῶν Χριστουγέννων*, ἐνῶ σὲ μερικὰ ιδιώματα σημαίνει τὴν παραμονὴ ἢ τὴν ἐπαύριο. Γιά φωνητικούς ιδιωματοςοὺς βλ. μερικὰ παραδείγματα (445). Ὑπάρχουν καὶ ιδιωματοςοὶ μορφολογικοὶ, καθὼς λ.χ. *φαίνσαντε* ἀντὶ *φαίνονταν*, ὅπως ὑπάρχουν καὶ συνταχτικοὶ ιδιωματοςοὶ, καθὼς *φαίνεται μου* ἀντὶ *μοῦ φαίνεται*. Γλωσσικὸ στοιχεῖο πού δὲν ἀνήκει στὴν κοινὴ ἀλλὰ καὶ πού ἔχει μεγάλῃ διάδοση λέγεται *ἐπαρχιατισμός* (ἀντὶ *ιδιωματοςός*): ἔτσι λ.χ. τὸ *σὲ χαρίζω* ἀντὶ *σοῦ χαρίζω*, πού λέγεται ἀπὸ τοὺς μισοὺς σχεδὸν Ἑλληνες.

λ.χ. κρύσταλλο—κρούσταλλο (225). Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀνάλογα ἢ διαφοροτικὰ παραδείγματα :

γκρεμνός—γκρεμός, γκρεμίζω	πίτερο—πίτουρο
γρατσουνίζω—τσαγκρουνίζω	πλεξίδα—πλεξούδα
ζωγραφιά—ζουγραφιά	πρινάρι—πουρνάρι
θρέφω—τρέφω	σκιά—ἴσκιος
μυρμήγκι—μερμήγκι	σπάγος—σπάγγος
περιπλοκάδα—περικοκλάδα	ψηφῶ—ἀψηφῶ.

Ἐνάλογα εἶναι μερικὰ διπλόμορφα πού γεννιοῦνται μὲ ποιητικὲς λέξεις: *δεντρί (δέντρο), καθάριος (καθαρός), στερφεύω (στερεύω)*.

444. Στὰ φωνητικὰ διπλόμορφα ἀνήκουν καὶ μερικὰ ρήματα, πού ἔχουν δεύτερο φωνητικὸ τύπο ὅταν γίνωνται δεύτερα συνθετικὰ σὲ λόγια σύνθετα. Τέτοια ρήματα εἶναι :

(ἀ)γγίζω, ξαναγγίζω (¹)	ἀλλὰ προσ-εγγίζω
μιλῶ, παραμιλῶ, ξαναμιλῶ	συν-ομιλῶ (συνομιλία)
μοιάζω, παραμοιάζω	παρ-ομοιάζω
μπαίνω, παραμπαίνω, ξαναμπαίνω	παρ-εμβαίνω (παρέμβαση)
ρουφῶ, ἀναρουφῶ, σιγορουφῶ	ἀπο-ρροφῶ, (ἀπορροφήση, ἀπορροφητικός).

Γιὰ τὰ ρήματα μὲ διπλὸ ἔνεστώτα, καθὼς *σπῶ—σπάνω*, *πλημμυρίζω—πλημμυρῶ* κτλ. βλ. Τρίτο μέρος, Ρήματα (Τὰ θέματα, 926).

445. Εἶναι συχνότερες οἱ περιστάσεις ὅπου ὁ ἕνας φωνητικὸς τύπος εἶναι κοινότερος ἢ πού εἶναι δυνατό νὰ προτιμηθῇ. Ἐναγράφεται αὐτὸς στ' ἀκόλουθα παραδείγματα ἔξω ἀπὸ τὴν παρένθεση:

ἀλεπού (ἀλωπού), ἀνακατώνω (ἀνκατώνω), γαλατερό (γαλαχτερό), γεμάτος—γεμίζω (γιομάτος—γιομίζω), γερός (γεριστός), γυμνός (γδυμνός), καθρέφτης (κατρέφτης), καταβόδιο—καταβοδώνω (κατενόδιο—κατενοδώνω), κρεμμύδι (κρομμύδι), κάμαρα (κάμρα), μελιτζάνα (μελιτζάνα), μυρωδιά (μυρουδιά), ὀρθός—ὀλόρθος (ὀριστός—ὀλόριστος), ποθαίνω (ποθαίνω), πετυχαίνω (ἐπιτυχαίνω), πληρώνω (πλερώνω), ροχαλίζω (ρουχαλίζω), ρῶγα (ράγα), σκαρφαλώνω (σκαρβελώνω), σκουλαρίκι (σκολαρίκι), σκουντιῶ (κουντιῶ—κουντριζώ), στραμπουλλίζω (στραγουλλίζω), στρίγλα—στρίγλιζω (στρίγκλα—στρίγκλιζω), σφήκα (σφήγκα), σφυρίζω (σουρῶ),

1. Τὸ *μεταγγίζω* χύνω ἀπὸ ἕνα ἀγγεῖο σὲ ἄλλο, εἶναι σύνθετο ἀπὸ διαφοροτικὴ λέξη.

τρικλίζω (τρεκλίζω), τσουκνίδα (τσικνίδα), ύφαίνω (φαίνω), φιλενάδα (φιλινάδα, φιλονάδα), φλούδα (φλοίδα), φτιάνω (φκιάνω), ψονίζω (ψουνίζω) (1).

446. Μερικὲς ξένες λέξεις πού λέγονται στή γλώσσα μας μέ γκ ἀλλά καί μέ γ εἶναι προτιμότερο νά γράφονται μέ γ : γρίλια (γκρίλια), γρίνια-γκρινιάζω (γκρίνια-γκρινιάζω). Εἶναι προτιμότερες οἱ γραφές μέ γ, β, δ ἀντί γκ, μπ, ντ σέ λέξεις καθὼς Βαγδάτη, βεδουίνος, γαλότσα, γιουβέτσι, γόμα, γόντολα, δερβίσης, διβάνι, κάδρο, πούδρα, φόδρα.

447. Δέξεις πού λέγονται κάποτε λανθασμένα. — Ἐκτός ἀπό τίς λέξεις πού λέγονται μέ δεύτερο φωνητικὸ τύπο ὑπάρχουν καί μερικὲς ἄλλες, λόγιες, πού λέγονται κάποτε λανθασμένα ἢ πού μερικοὶ ἀμφιβάλλουν πῶς πρέπει νά τίς ποῦν.

Σωστό εἶναι νά λέμε ἀνησυχητικὸς καί ὄχι ἀνησυχαστικὸς (2), ἐγκαινιάζω καί ὄχι ἐγκαινιζώ (3), Καλλίδρομο καί ὄχι Καλλιδρόμιο (4), Κηφισιά καί ὄχι Κηφισία (432), Δεμεσὸς (μ' ἓνα σ) καί ὄχι Δεμησὸς.

Λέγεται Ἀμφιαράειο ἀλλὰ καί Ἀμφιάρειο (5), Κλυταιμνήστρα ἀλλὰ καί Κλυταιμήστρα (6).

'Ιδιωτισμοί

448. Συνηθίζομε στή γλώσσα μας πολλὲς ἐκφράσεις (7) πού λέγονται μόνο σ' αὐτὴ καί ἔχουν πάρεϊ ξεχωριστὴ σημασία. Οἱ ἐκφράσεις

1. Ἡ *σεγκούνα* λέγεται καί *σιγκούνα*, ὅπως προφέρεται στή Ρούμελη καί στή βορειότερη Ἑλλάδα. Μερικὲς ἄλλες λέξεις εἶναι παρώνυμα συγγενικά καί ὄχι φωνητικά διπλόμορφα : *ξυπνητήρι* — (καλὰ) *ξυπνητούρι*.

2. Τὸ ἐπίθετο *ἀνησυχητικὸς* σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ *ἀνησυχῶ* καί ὄχι ἀπὸ τὸ *ἡσυχάζω*. Λέγεται ὁμως *καθησυχαστικὸς*, ἀπὸ τὸ *καθησυχάζω*.—3. Τὸ *ἐγκαινιάζω* σχηματίστηκε τὸν τελευταῖο αἰῶνα ἀπὸ τὰ *ἐγκαίνια*, πού λέγονται στὸν πληθυντικό. Τὸ *ἐγκαινιζώ* εἶναι παλαιὸ (ἀπὸ τὸ *ἐν-καινιζώ*).—4. *Καλλίδρομο* (καί ἀρσενικὸ *Καλλίδρομος*), ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἱστορία βουνὸ στή Φθιώτιδα κοντὰ στίς Θερμοπύλες.—5. *Ἀμφιάρειο* καί *Ἀμφιαράειο* λεγόταν τὸ μαντεῖο καί ὁ ναὸς (κοντὰ στὸν Κάλαμο τῆς Ἀττικῆς) τοῦ Ἀμφιάρου, ἀρχαίου μάγτη καί ἀργοναυτῆ, πού πέθανε στὸν Ὠρωπὸ.—6. *Κλυταιμνήστρα* ἦταν, καθὼς φαίνεται, τ' ὄνομα τῆς γυναίκας τοῦ Ἀγαμέμνονα, ἀλλὰ καί *Κλυταιμνήστρα* γράφεται κατὰ παλιά, ἰσως καί ἀρχαία, παράδοση.

7. Ἡ λέξη *ἐκφραση*, πού σημαίνει γενικά τὸν τρόπο πού ἐκφράζεται κανεὶς, τὸν τρόπο πού διατυπώνεται ἓνα νόημα, ἔχει καί πῶς περιορισμένη σημασία. Σημαίνει ἔνωση στερεότυπη ἀπὸ δύο ἢ περισσότερες λέξεις : *στ' ἀλήθεια* (ἐκφραση ἐπιρρηματική, πού σημαίνει *ἀλήθεια*, *ἀληθινά*).

αὐτὲς λέγονται **ιδιωτισμοί**: ὁ Τάκης περπατεῖ στὰ δύο, ἡ Νίτσα πάτησε στὰ πέντε, ὅπου φύγη φύγη, ἀκούονταν φωνές καὶ κακό.

449. Ἡ λέξις **ιδιωτισμός** δὲν πρέπει νὰ μπερδεύεται μὲ τὴ λέξις **ιδιωματομός**. Οἱ **ιδιωτισμοί** εἶναι στοιχεῖα ἐκφραστικά καὶ ἀναντικατάστατα, πού πλουτίζουν τὴν κοινὴ γλῶσσα. Οἱ **ιδιωματομοί** εἶναι στοιχεῖα διαλεχτικά, πού συνηθίζονται σὲ διάφορα ἰδιώματα, εἶναι ὁμως ἀγνωστα στὴν κοινὴ καὶ δὲν πρέπει νὰ γράφονται σ' αὐτὴ χωρὶς ἰδιαίτερο λόγο (441).

450. Οἱ **ιδιωτισμοί** εἶναι πολλῶν εἰδῶν. Ξεχωριστὰ συχνοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού γίνονται μὲ τὴν ἐπανάληψη τῆς ἴδιας, ὁμοίας, συνώνυμης ἢ ἀντίθετης λέξης, πού κάποτε ἐνώνεται μὲ τὴν πρώτη μὲ τὸν σύνδεσμο καὶ (κι) ἢ τὴν πρόθεση γιά.

ὄλοι ὄλοι, ὄσα ὄσα, ἔτρεχε ἔτρεχε ὡσπου σωριάστηκε, ἔκανε κρύο καὶ κρύο, ράβε ράβε δλη μέρα τελείωσε τὸ φόρεμα, βρέχε βρέχε στὸ τέλος πλημμύρισε — ἔτσι κι ἔτσι, ἴδια κι ἴδια, ἴσια κι ἴσια, μόνο καὶ μόνο, ὄλα κι ὄλα, πέρα γιά πέρα, κάθε λίγο καὶ λιγάκι, κόσμος καὶ κοσμάς (κοσμάκης), σωστός κι ὀλόσωστός, καλὴ κι ὑπέροκαλη (περὶκαλη).

ἄκρες μέσες, ἀργὰ γρήγορα, αὔριο μεθαύριο, ἔπειτα ὕστερα, κουτσὰ στραβά, μέρα νύχτα, ὀρθὰ κοφτά, συχνὰ πυκνά, τώρα ὕστερα, φαρδιά πλατιά· χειμῶνα καλοκαίρι — μαλλιὰ κουβάρια, μέρα μεσημέρι — γέννημα καὶ θρόμμα, δανεικὰ κι ἀγύριστα, ἱερὰ καὶ ὄσια, κακὸ καὶ στραβό, καλὸς καὶ ἄξιος, φοβερὸς καὶ τρομερός, φόβος καὶ τρόμος, ἔρημη καὶ μοναχὴ, θεοὶ καὶ δαίμονες, παντοῦ καὶ πάντα, κάθε Πάσχα καὶ Λαμπρὴ, φωτιὰ καὶ λαύρα, φωτιὰ καὶ τσεκούρι, ὄρη καὶ βουνά, στὴ χάση καὶ στὴ φέξη — ἀπ' ἔξω κι ἀνακατωτά, παστρικά καὶ ξάστερα, κάθε ὥρα καὶ στιγμή, μὲ τὸν καιρὸ κι ἀγάλι ἀγάλι, ἀριά καὶ ποῦ, παίρνει καὶ δίνει, μιὰ γιά πάντα, γιά καλὸ κακό — θὰ πάη πού θὰ πάη, ἔφυγε πού ἔφυγε — καὶ ποῦ εἶσαι ἀκόμη, αὐτὸς τὴ δουλειὰ του, νὰ παιδι νὰ μάλαμα, ἐδῶ τὸ εἶχε ἐκεῖ τὸ εἶχε, δουλειὰ ἄλλο τίποτε, θέλεις δὲ θέλεις κτλ. κτλ.

451. Διαφέρουν ἀπὸ τοὺς **ιδιωτισμοὺς** οἱ **παροιμιακὲς φράσεις**; στερεότυπες ἐκφράσεις καὶ αὐτὲς, γεννημένες συχνὰ ἀπὸ παροιμίες, πού μὲ κάποια μεταφορὰ χαρακτηρίζουν παραστατικότερα ὅ,τι θὰ λεγόταν ἄλλιῶς μὲ κυριολεξία: *σιγανὸ ποτάμι, τῆς τρελῆς τὰ μαλλιὰ, τρεῖς κι ὁ κοῦκος, γιά ψύλλου πῆδημα, μιὰ τρύπα στὸ νερό, ἔξω ἀπ' τὰ δόντια.*

452. Στὸ φραστικὸ πλοῦτο τῆς γλώσσας ἀνήκουν ἀκόμη καὶ τῆς

χαρίζουν έκφραστικότητα και ὁμορφιά μερικά ἄλλα έκφραστικά μέσα. Αὐτὰ εἶναι :

α) Οἱ παροιμίαι, φράσεις λαϊκῆς ποῦ ἐκφράζουν κάτι μὲ παρομοίωση ἐπιγραμματικά: *παπούτσι ἀπὸ τὸν τόπο σου κι ἄς εἶν' καὶ μπαλωμένο, ράβε ξήλωνε δουλειὰ νὰ μὴ σοῦ λείπη.*

β) Τὰ γνωμικά, εἶδος καὶ αὐτὰ παροιμίαι, ποῦ δὲν ἔχουν ὅμως πάντοτε μιὰ μεταφορὰ καὶ φανερώνουν μιὰ πραχτικὴ ἀλήθεια ἢ δίνουσι παραγγέλματα γιὰ τὴ λαϊκὴ ζωὴ: *καθαρὸς οὐρανὸς ἀστραπὲς δὲ φοβᾶται, τὸ αἷμα νερὸ δὲ γίνεται*· καὶ χωρὶς μεταφορὰ: *ἄνθρωπος ἀγράφματος ξύλο ἀπελέκητο, ἄκουε πολλὰ καὶ λέγε λίγα, ἢ φτώχεια θέλει καλοπέραση, γέρο βοριά ἀρμένιζε καὶ νότο παλικαρι.*

γ) Φράσεις ἱστορικῆς, γεννημέναι ἀπὸ ἱστορικὰ ἢ τοπικὰ περιστατικὰ ἢ ποῦ εἰπώθησαν ἀπὸ ἱστορικὰ πρόσωπα: *σὰ σ' ἄρῃσει μπαρμπα-Δάμπρο, ξαναπέρανα ἀπὸ τὴν Ἄντρο, ἔγινε τοῦ Κουτρούλη τὸ πανηγύρι (ἢ ὁ γάμος).*

Τὸ ἄν ἐσπάρθη πολλές φορές, ἀλλὰ δὲν ἐφύτρωσε. (Κολοκοτρώνης)

Οἱ βιολιτζῆδες ἄλλαξαν, ὁ χαβὰς μένει ὁ ἴδιος. (Κολοκοτρώνης)

δ) Φράσεις λογοτεχνικῆς, παρμέναι ἀπὸ τὴ λογοτεχνία, ποῦ μνημονεύονται γιὰ μιὰ ἀλήθεια ποῦ ἐκφράζουν, γιὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν ἢ τὴν ὁμορφίαν τους.

Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα. (Ἐρωτόκριτος)

Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποῦ διάλεξε ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρη, τὴν π' ἀνθίζουσι τὰ κλαριά καὶ βγάξει ἢ γῆς χορτάρι. (δημ.)

Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακὴ. (Ρήγας)

Περασμένα μεγαλεῖα καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς. (Σολωμός)

Πάντ' ἀνοιχτά, πάντ' ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου. (Σολωμός)

Ὅποιος πεθάνῃ σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει. (Σολωμός)

Ἡ δύναμή σου πέρανο κι ἡ θέλησή μου βράχος. (Σολωμός)

Ἄν εἶμαι Χάρος χαλαστής, εἶμαι καὶ Χάρος πλάστης. (Βαλαωρίτης)

Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος; Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου; (Βαλαωρίτης)

Ἡ ἀκατάλυτη ψυχὴ τῶν Σαλαμῖνων. (Παλαμᾶς)

Τὸ σήμερα ἦτανε νωρὸς, τ' αὔριο ἀργὰ θὰ εἶναι. (Παλαμᾶς)

453. Λόγιοι ιδιωτισμοί. Λόγιες παροιμίαι καὶ φράσεις.—

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς ιδιωτισμοὺς λέγονται, ἂν καὶ συνήθως δὲν ἔχουν τόσο πλατιὰ χρῆση, καὶ **ιδιωτισμοὶ λόγιοι**: *ἔφτασε στὸ ἄκρον ἄωτο τῆς εὐτυχίας.* Λέγονται ἀκόμη κάποτε παροιμίαι ἀρχαῖαι, γνω-

μικὰ καὶ ἄλλες φράσεις ἀρχαϊκῆς, ἐκκλησιαστικῆς προπάντων, ἢ ἱστορικῆς καὶ λογοτεχνικῆς: σὺν Ἀθηναῖ καὶ χεῖρα κίνει, καὶ ὁ ἀκηκοὺς μεμαρτύρηκε, δός μοι πᾶ στώ.

Οἱ λόγοι ἰδιωτισμοὶ ἔχουν συνήθως γραμματικὰ στοιχεῖα ποὺ δὲ συνηθίζονται πιά στὴ σημερινὴ γλῶσσα· λ.χ. ἐκ γενετῆς, μὲ τὴν πρόθεσιν ἐκ· ἐν τάξει μὲ τὴν πρόθεσιν ἐν καὶ τὴν ἀρχαία δοτικὴ ἀβροχοῖς ποσί, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ κτλ.

454. Λόγοι ἰδιωτισμοὶ καὶ φράσεις εἶναι: κλαίει καὶ ὀδύρεται, ἐκ τῶν προτέρων, ἐκ τῶν ὑστερών, ἐξ ὄψεως, κατ' ἀρχήν, κατ' ἐξοχήν, ἕτερον ἐκότερον, βίος ἀβίωτος, κακὴν κακῶς, θεῖω δικαίω, ἐλέω Θεοῦ, μακαρία τῇ λήξει, ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν—γνώθι σαυτὸν, μηδὲν ἄγαν, σπεῦδε βραδέως κτλ.

ἄρον ἄρον, ἢ ἐσχάτη πλάνη, ὅσοι πιστοί, πρόβατον ἀπολωλός, στήλη ἄλατος, σῶσον Κύριε, τὴν κεφαλὴν ἐπὶ πίνακι, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα, ὕπνος δικαίων, χαῖρε βάθος ἀμέτρητον· ἔγινε τὸ ἀνάστα ὁ Θεός, τοῦ ἔργου τὸν ἀναβαλλόμενον κτλ.—ὀφθαλμὸν ἀντι ὀφθαλμοῦ—τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενῆς, οὐκ ἔστιν μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον· τυρβάξη περὶ πολλὰ, ἐνὸς δὲ ἐστι χρεία κτλ.

εἰς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης (Ὅμηρος), κτήμα ἐς αἰεὶ (Θουκυδίδης), εἶνα ἀλλὰ λέοντα (Αἰσωπος), — μολῶν λαβέ, ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τὰς, πάταξον μὲν ἄκουσον δέ, θάλαττα, θάλαττα!, εὔρηκα.

455. Οἱ ἀρχαϊκῆς φράσεις, καὶ μάλιστα οἱ ἱστορικῆς, μπορεῖ φυσικὰ νὰ λέγωνται μὲ τὸν ἀρχαϊκὸν τοὺς τύπο· ἂν ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι εὐκολονόητος ἢ γνωστός, μπορεῖ νὰ λέγωνται πιὸ ἀπλά.

456. Ἱστορικὴ παρατήρηση.—Ἀπὸ τοὺς λόγιους ἰδιωτισμοὺς ἢ τις λόγιες φράσεις διατηρήθησαν στὴ γλῶσσα, δηλαδὴ ἀκούονταν καὶ λέγονταν πάντοτε, ὅσες συνηθίζονται στὴν ἐκκλησία. Οἱ περισσότερες ὅμως μῆταν σὲ χρῆσιν, ὅπως καὶ οἱ λόγιες λέξεις, ἀπὸ τοὺς λογίους, ποὺ τις πῆραν ἀπὸ τὰ παλαιὰ κείμενα καὶ βιβλία, ἢ καὶ πλάστηκαν κάποτε ἀπὸ αὐτοὺς.

457. Ἱδιωτισμοὶ ἀρχαϊκοὶ ποὺ κάποτε δὲ λέγονται σωστά.— Ὅσοι μεταχειρίζονται λόγιους ἰδιωτισμοὺς καὶ ἀρχαϊκῆς φράσεις πρέπει νὰ τὰ λένε χωρὶς λάθη:

Τὸ σωστὸ εἶναι	καὶ ὄχι	Στὴ δημοτικῇ λένε
μᾶλλον ἢ ἦτιον	μᾶλλον καὶ ἦτιον	λίγο πολὺ
ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ	ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ	ἄψε σβῆσε, στὸ λεπτό, ὦσπον νὰ πῆς κύμινο κ.ἄ.

458. Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἰδιωτισμοὶ καὶ οἱ ἀρχαϊκῆς φράσεις μπορεῖ νὰ λέγωνται καὶ νὰ γράφονται· μερικῆς ἀρχαϊκῆς ἐκφράσεις παίρνουν τὴ θέσιν καὶ μερικῶν ἀκλίτων. Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ γίνεται χωρὶς λόγο κατάχρησις στίς

λόγιες ἐκφράσεις, ὅταν ὑπάρχη ἰσοδύναμη λαϊκὴ, ἐκφραστικότερη μάλιστα, ἢ ὅταν εἶναι εὐκόλο νὰ μῆ στή θέση της ἄλλη πιὸ ἀπλή. Ἔτσι λ.χ.

οἱ λόγοι ἰδιωτισμοὶ

ἀπαξ διὰ παντός
 γιὰ πᾶν (κάθε) ἐνδεχόμενον
 ἐν ἀντιθέσει
 ἐν ὄλῳ
 ἐν πάσῃ περιπτώσει
 ἐν πρώτοις
 ἐν συνεχείᾳ
 ἐξ ἡμισείας
 οὕτως εἰπεῖν
 πρὸς τούτους
 σὺν τῷ χρόνῳ

μποροῦν νὰ λέγωνται

μὰ γιὰ πάντα
 γιὰ καλὸ κακὸ
 ἀντίθετα
 ὅλα ὅλα
 ὅπως καὶ νὰ εἶναι
 πρῶτα πρῶτα, πρὶν ἀπὸ ὅλα
 συνεχίζοντας
 μισὸ καὶ μισό, μισὰ καὶ μισὰ
 νὰ ποῦμε
 κοντὰ σ' αὐτό, ἀκόμη
 μὲ τὸν καιρό.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ

459. Γενικά.—Λέγονται *κύρια ὀνόματα* τὰ οὐσιαστικά πού σημαίνουν ἓνα ὀρισμένο πρόσωπο, ζῶο ἢ πράγμα. Τὰ κυριότερα εἶδη τῶν κύριων ὀνομάτων εἶναι τὰ *ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων* καὶ τὰ *ὀνόματα τῶν τόπων*, πού λέγονται καὶ *τοπωνυμίες*.

Τοπωνυμίες ὀνομάζονται τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα, δηλ. τὰ ὀνόματα τῶν χωρῶν, πόλεων καὶ χωριῶν, ποταμῶν, βουνῶν, νησιῶν, λιμνῶν, τοποθεσιῶν κτλ.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων (*ἀνθρωπωνυμίες*) εἶναι *βαφτιστικά ὀνόματα* ἢ *οἰκογενειακά*.

Α.— Τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων

α) Τὰ βαφτιστικά⁽¹⁾

460. Ἡ καταγωγή.—Τὰ βαφτιστικά ὀνόματα εἶναι ὡς πρὸς τὴν καταγωγή τους:

1. Σὲ μερικὰ μέρη, καθὼς στὴν Κεφαλληνία, συνηθίζουν καὶ διπλὰ βαφτιστικά: *Πετράγγελος*, ἀκόμη καὶ *Σιμοσπυράγγελος*.

α) Ἀρχαῖα ἑλληνικά: Ἀλέξανδρος, Ἀριστείδης, Ἀχιλλέας, Λεωνίδας, Περικλῆς, Ἀντιγόνη, Ἰφιγένεια, Οὐρανία, Χαρίκλεια (1).

β) Χριστιανικά, παρμένα ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν, δηλαδή: ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Νέα Διαθήκη καὶ τὸ ἁγιολόγιον: Βασίλης, Δημήτρης, Νικόλας, Πέτρος, Στέφανος, Ἐλισάβετ· ἀπὸ γιορτές: Σταῦρος Σταυρούλα, Σωτήρης, Φώτης Φωτεινή· ἀπὸ ἔννοιαι σχετικῆς μὲ τὴν θρησκείαν: Ἰορδάνης, Παναγιώτης, Ἀγγελικὴ, Δέσποινα, Σοφία. Μερικῆς ἀπὸ τὰς λέξεις αὐτῆς ἔχουν ἑβραϊκὴ καταγωγή: Ζαχαρίας, Λουκᾶς, Ἐλισάβετ, Μαρία. Ἄλλαι εἶναι λατινικῆς: Ἀντώνης, Κωνσταντῖνος, Παῦλος, Ἰουλία.

γ) Βυζαντινά, ἀπὸ τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν, ἀπὸ βαφτιστικὰ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ οἰκογενειακὰ ὀνόματα: Θεοφάνης, Δούκας, Κομνηνός, Παλαιολόγος.

δ) Νέα ἑλληνικά, παρμένα ἀπὸ ἀξιώματα καὶ ἐπικλήσεις: Ρήγας, Ἀρχόντιο, Σουλτάνα· ἀπὸ οἰκογενειακὰ ἱστορικῶν προσώπων: Κοραΐς, Τρικούπης· ἀπὸ τοπωνυμίας: Βενετιά· ἀπὸ φυτὰ: Τριαντάφυλλος, Γαρουφαλιά, Γιασεμὴ, Κρινιώ, Λεμονιά· ἀπὸ ζῶα μὲ χάριον: Πέριδικα, Περιστέρα· ἀπὸ πράγματα εὐχάριστα εἰς τὴν γέννησιν: Ζαχάρω, Μελένια· ἀπὸ ὀρυκτὰ καὶ πολύτιμα ὕλη: Διαμαντῆς, Ἀσημίνα, Κρυστάλλω, Μαλάμω, Μεταξένια, Μόσχω, Σμαράγδα· ἀπὸ ἄστρα: Ἀυγερινός, Ἡλιογέννητος, Πούλια· ἀπὸ ἰδιότητες σωματικῆς καὶ ψυχικῆς καὶ προτερήματα: Ἐάνθος Ἐανθούλα, Δρόσω, Μόρφω, Πανώρια, Διαλεχτή, Πλουμιστή, Τρισεύγενη. Μερικὰ βαφτιστικὰ σήμαιναν ἀρχικὰ εὐχὴν (εὐχαιρικά): Ζήσης (ποῦ νὰ ζήσῃ), Πολυζώης, Στέργιος, Ἀγόρω, Σταμάτα. Ἄλλα συνδέονται μὲ ἰδιαίτερες δοξασίας: Ἀγοραστός, Βρετός, ἢ μὲ ξεχωριστὰ ἱστορικὰ ἢ ἄλλα περιστατικὰ: Νικηφόρος, Εὐρήνη, Νίκη, Θεσσαλονίκη, Λαυρία (ἀπὸ τὸ Λαύριον).

ε) Ξενικά: Δορέντζος, Μικὴς, Τζανῆς, Ἀμαλία, Βιργινία, Λίτσα, Μαργαρίτα, Ναταλία, Ὀλγα (2).

1. Οἱ ὀνομασίαι αὐτῆς εἶναι λόγιαι (218) ἔκτος ἀπὸ τ' ὄνομα Ἀλέξανδρος, ποῦ φαίνεται πῶς διατηρήθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του καθιέρωσιν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά ὀνόματα ποῦ ἔγιναν νωρὶς χριστιανικά καὶ διατηρήθησαν μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν (βλ. παρακ. 460 β).

2. Τὰ ξενικά βαφτιστικὰ ἔχουν εἰς τὴν γλῶσσαν τοὺς τὴν προέλευσίν τοὺς ἀνά-

461. Μετασηματισμένοι χαϊδευτικοὶ τύποι.—Ἐκτὸς ἀπὸ τοῦς ὑποκοριστικούς τύπους ποὺ σχηματίζονται κανονικὰ ἀπὸ τὰ βαπτιστικά, ὅπως καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα οὐσιαστικά, λ.χ. *Δημητράκης*, *Ἀννούλα* (268), συνηθίζονται στὸν κύκλο τοῦ σπιτιοῦ, τῶν συνομηλίκων καὶ τῶν φίλων καὶ ἄλλοι τύποι, συχνὰ συντομώτεροι. Αὐτοὶ γεννιοῦνται συνήθως στὴ γλώσσα τῶν παιδιῶν, μὲ τὴν ἀφαίρεση συλλαβῶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ βαπτιστικοῦ: *Ἀριστοτέλης*—*Τέλης*· μὲ συγκοπὴ στὴ μέση καὶ πρὸς τὸ τέλος: *Ἀλέξανδρος*—*Ἀλέκος*· μὲ ἀλλαγὴ στὴν κατ'ἀλήξη: *Δέσποινα*—*Δεσποινιώ*· κάποτε καὶ μὲ κάποια ἀλλαγὴ, ὥστε νὰ ἐπαναληφτῆ ἡ ἴδια συλλαβὴ καὶ νὰ γίνῃ παρήχησις: *Σοφία*—*Φιφή*, *Ἀριστοτέλης*—*Τετέλης*. Οἱ ἴδιοι μετασηματισμοὶ γίνονται καὶ σὲ ὑποκοριστικά βαπτιστικῶν: *Θανάσης*—*Θανασοῦλης*—*Σούλης*, *Παρασκευούλα*—*Βούλα*, *Ἐλευθερίτσα*—*Ρίτσα*.

Ἐνα βαπτιστικὸ μπορεῖ ἔτσι νὰ ἔχῃ πολλοὺς μετασηματισμένους τύπους: *Γιάννης*, *Γιαννιός*, *Γιάννος*, *Νάνος*, *Γιαννούλης*, *Νούλης*, *Νάκος*· *Δημήτρης*, *Δημητρός*, *Δῆμος*, *Μίμης*, *Μήτιος*· *Κωσταντίνος*, *Κωσταντής*, *Κώστας*, *Κωστής*, *Κῶτσος*, *Κωσταρῶς*· *Ἀναστασία*, *Ἀναστασώ*, *Στασινή*, *Στασία*, *Τασία*, *Τάσω*· *Δέσποινα*, *Δεσποινιώ*, *Δεσποινού*, *Δέσπω*· *Θρασύβουλος*, *Θράσος*, *Θρασής*. Κάποτε οἱ μετασηματισμένοι τύποι παραμερίζουν τὸ ἀρχικὸ βαπτιστικὸ καὶ γίνονται αὐτόνομα βαπτιστικά: *Αἰκατερίνη*—*Κατίνα*.

Συχνὰ περισσότερα ἀπὸ ἓνα βαπτιστικά μετασηματίζονται στὴν ἴδια λέξη: *Τάκης* μπορεῖ ν' ἀντιστοιχῆ στὸ *Δημήτρης*, *Κωσταντίνος*, *Παναγιώτης*, *Χρῖστος*· *Κούλα* στὸ *Βασιλική*, *Ἀγγελικὴ*, *Κυριακὴ*, *Παρασκευή*· *Νίνα* στὸ *Κατερίνα*, *Παυλίνα*· *Νίτσα* μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ *Ἀγνή*, ἡ *Ἐθγενία*, ἡ *Ἄννα*, ἡ *Ἐλένη*· *Ρίνα* εἶναι ἡ *Κατερίνα*, *Ρήνα* εἶναι ἡ *Εἰρήνη*. Συχνότατοι μετασηματισμοὶ χαϊδευτικοὶ εἶναι ἡ *Φιφή* καὶ ἡ *Φωφώ*. Γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν μερικῶν βαπτιστικῶν βλ. Παράρτημα, 1099.

β) Τὰ οἰκογενειακὰ δνόματα

462. Ἡ καταγωγή.—Τὰ οἰκογενειακὰ δνόματα εἶναι ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τους:

λογη μὲ τὰ νέα ἑλληνικά. Ἀνάλογη σημασίαν εἶχαν λ.χ. τ' ἀρχαῖα ἑλληνικά (*Πολύβιος* δηλ. *Πολυζώης*), τὰ λατινικά (*Παῦλος* μικρός), τὰ ἑβραϊκά (*Ἄννα* ἔλεος τοῦ Θεοῦ, *Ἰωάννης* ὁ Θεὸς (*Ἰεχωβά*) εἶναι πολυέλεος, *Ἐμμανουήλ* “μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός”, *Θωμᾶς* δίδυμος) κτλ.

α) Πατρωνυμικά, πού ὀνομάζουν τὸ παιδί μὲ τ' ὄνομα (βαφτιστικὸ ἢ ἐπαγγελματικὸ) τοῦ πατέρα ἢ παραγωγό του. Μερικὰ συνηθίζονται σὲ γενική, μὲ παράλειψη τοῦ γιός, κόρη: Πέτρου, Σταύρου, Ἀναγνώστου, Οἰκονόμου. Τὰ περισσότερα εἶναι ὑποκοριστικά βαφτιστικῶν καὶ ἔχουν τὶς καταλήξεις τῶν ὑποκοριστικῶν (268): Πέτρος – Πετράκης, Δημήτρης – Δημητράκος, Κωσταντῆς – Κωσταντέλης, Σπανός – Σπανούδης, Γιάννης – Γιαννούλης, Βασίλης – Βασιλόπουλος, Θανόπουλος, Χριστόπουλος (1): Οἰκονομόπουλος.

Καταλήξεις τῶν πατρωνυμικῶν εἶναι καὶ οἱ λόγιες:

-ίδης, -άδης, -ιάδης: Γιάννης – Γιαννίδης καὶ Ἰωαννίδης, Σπύρος – Σπυρίδης, Νικόλας – Νικολαΐδης, Δημήτρης – Δημητριάδης, Φώτης – Φωτιάδης· Οἰκονόμος – Οἰκονομίδης.

Κατὰ τόπους συνηθίζονται καὶ ἄλλες παραγωγικὲς καταλήξεις γιὰ τὰ πατρωνυμικά: -άτος: Λορεντζάτος (Κεφαλληνία), -έας: Δημητρεάς (Μάνη) κτλ.

Σπανιότερα εἶναι τὰ μητρωνυμικά, πού ὀνομάζουν τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μητέρα: Γιαννάκαινας (Γιαννάκαινα).

β) Ἐπαγγελματικά, πού βγήκαν ἀπὸ ὀνόματα πού φανερόνουν ἐπάγγελμα ἢ ἀξίωμα: Σακελλάριος, Ψάλτης. Οἱ συχνότερες καταλήξεις εἶναι (πρβ. 286): -ās: Καραβάς, Μελᾶς, Μυλωνᾶς, Σκουφᾶς, -άρης: Γρυπάρης (πού ψαρεύει μὲ τὸ γρίπο), Μαγγανάρης, Γερακάρης, -τζής: Δεμερτζής, Σαπουντζής κ.ἄ.

γ) Ἐθνικά, πού φανερόνουν τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς ἢ τῆς διαμονῆς. Ἔχουν τὶς καταλήξεις τῶν ἐθνικῶν (283): Βαλαωρίτης (ἀπὸ τὴ Βελαώρα τῆς Εὐρυτανίας), Πολίτης (Πόλη), Μωραΐτης, Λεπενιώτης (ἀπὸ τὴ Λεπενού), Μιστριώτης (Μιστράς), Καστρινός, Σιφνιός, Συναδηνός, Ψαριανός, Σαντοριναῖος, Μαλτέζος, Κρητικὸς κτλ. Τοπικὲς καταλήξεις εἶναι: -άντης, Ὑψηλάντης, -ούσης, Χαλκούσης κ.ἄ., ξενικὴ ἢ κατάληξη -λης, Βάρναλης (Βάρνα), Μαρασλῆς (Μαράσι).

δ) Παρατσούκλια: Ἀγέλατος, Γρίβας (σταχτὶ ἄλογο), Καράβας, Κόκκινος, Τσόχας κτλ.

1. Τὰ ὑποκοριστικά αὐτὰ γεννήθηκαν ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ πατέρα: Δημητράκος, ὁ γιός τοῦ Δημήτρη, Γιαννούλια, τὰ παιδιά τοῦ Γιάννη· ἄλλα ὁμως ἦταν ὑποκοριστικά τοῦ βαφτιστικοῦ τοῦ παιδιοῦ κι ἔπειτα χρησιμοποιήθηκαν καὶ ἀπευθεῖας σὰν οἰκογενειακά.

ε) Πολλὰ οικογενειακὰ ὀνόματα ἦταν ἤδη βυζαντινά, συνηθισμένα καὶ στὴ μεσαιωνικὴ γλῶσσα: *Δούκας, Καντακουζηνός, Ραγκαβής, Ροδοκανάκης, Σκαραμαγκᾶς, Χοϊδᾶς*.

ζ) Ξενικά (ἢ ἀπὸ ξενικά βαφτιστικά): ἀρβανίτικα: *Βῶκος, Γκίνης, Μπότσαρης, Σαχτούρης* — βλάχικα: *Γούσιος, Μίσιος, Σωσίδης, Στουρνάρας* — σλαβικά: *Γολέμης* — τούρκικα: *Γαζής, Σαρός, Τοπάλης* — ἰταλικά: *Δελαπόρτας, Κογεβίνας, Ρενιέρης* — ἰσπανικά: *Λοβέρδος, Μαβίλης* — γερμανικά: *Μίντλερ, Σλήμαν*. (Τὰ τελευταῖα αὐτὰ ὀνόματα ἀνῆκαν σὲ οἰκογένειες ξένων πού ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα). Κάποτε ἑλληνικά ὀνόματα πῆραν ξενικὴ κατάληξη: *Αὐγέρης—Ἀβέρωφ, Τσακάλης—Τσακάλωφ*.

Πολλὰ οικογενειακὰ συνηθίζονται σήμερα ἐξελληνισμένα, λ.χ. *Μπαλαμπάνογλου—Βαλαβάνης, Μπογιατζόγλου—Βογιατζίδης—Βαφειδης*.

463. Ἡ μορφή.— Πολλὰ ἀπὸ τὰ οικογενειακὰ εἶναι σύνθετα ἀπὸ οὐσιαστικά ἢ ἐπίθετα γιὰ ἀ' συνθετικό: *Βλαχο-γιάννης, Γερο-γιάννης, Δελη-γιώργης, Καρα-βαγγέλης, Κοντο-λέων, Μακρο-γιάννης, Κοντο-αγγέλης, Μαστρο-γιαννόπουλος, Μαυρο-μιχάλης, Μπαρμπα-λιᾶς, Παπα-ηλιάκης, Σπανο-ρήγας, Χατζη-μιχάλης*.

Μερικά οικογενειακὰ εἶναι σύνθετα ἀπὸ δύο βαφτιστικά. Αὐτὰ γεννήθηκαν: α) ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ πατέρα: *Σπυρο-μίλιος*, ὁ Σπύρος τοῦ Μίλιου, *Χριστο-βασίλης*, ὁ Χρῖστος τοῦ Βασίλη, καὶ β) ἀπὸ διπλὰ βαφτιστικά, ὅπως συνηθίζονται σὲ μερικά μέρη. Ὑπάρχουν καὶ οικογενειακὰ σύνθετα ἀπὸ ἐπαγγελματικὸ ἢ ἔθνικὸ καὶ τὸ βαφτιστικὸ: ὁ *Πολιτο-μιχάλης*, ὁ *Μιχάλης* ὁ *Πολίτης* (πού πῆγε στὴν Πόλη).

Γιὰ τὴν κλίση τῶν οικογενειακῶν βλ. 545. Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῶν ἀντρωνυμικῶν βλ. 287.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῶν οικογενειακῶν βλ. Παράρτημα, 1100.

464. Πλαί στίς παραπάνω καταλήξεις συνηθίζονται στὴ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ στὴ γλῶσσα τοῦ σπιτιοῦ ὡς παραγωγικὲς πατρωνυμικὲς οἱ καταλήξεις *-όπουλο*: τὸ *Θανόπουλο*, *-άκι*: τὸ *Σταυράκι*, κατὰ τόπους καὶ ἄλλες, καθὼς *-ούλι*: τὰ *Γιαννούλια*· γιὰ τὰ κορίτσια *-ίτσα*: *Ταρσουλίτσα, οἱ Φραγκουδίτσες*.

B.—Οἱ τοπωνυμίες

465. Ἡ καταγωγή.— Ἀπὸ τίς τοπωνυμίες ἄλλες κληρονομήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἢ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ καὶ ἄλλες γεννήθηκαν στὴ

νέα γλώσσα στους τελευταίους αἰῶνες. Καθὼς γίνεται καὶ μὲ τις ἄλλες λέξεις τῆς γλώσσας μας, ὑπάρχουν καὶ τοπωνυμίες ξένης καταγωγῆς καὶ τοπωνυμίες λόγιες.

466. Νεοελληνικὲς τοπωνυμίες.— Αὐτὲς γεννήθηκαν :

Α) Ἐκ τοῦ ἑνα γνώρισμα τῆς γῆς (καὶ λέγονται τότε *περιγραφικὲς*). Οἱ περιγραφικὲς αὐτὲς τοπωνυμίες ὀνομαζοῦν τὸν τόπο :

Ἐκ τῆς γεωλογικῆς σύστασις τοῦ ἔδαφους : *Βουλιαγμένη, Πέντε Πηγάδια, Ράχες, Τράχωνες* (τραχώνι βράχος) ἄπο τὸ σχῆμα ἢ τὸ σχηματισμὸς : *Ἀγκίστρι, Αὐγὸ, Βαθύ, Διάσελο, Δρέπανο, Ζυγὸς, Κούλουρη, Λάκκοι, Πενταδάκτυλος* (ὁ Ταῦγετος), *Στρογγυλή, Στενὸ, Στεφάνια* (στεφάνια βράχοι), *Πλατύκαμπος, Φίδαρης* (γιὰ ποτάμια), *Κρεμαστὲς* (γιὰ βράχους) — ἄπο τὸ χρῶμα : *Ἀσπρόχωμα, Κοκκιναράς, Κοκκινιά* — ἄπο τὰ νερά : *Γλυκόβρυσση, Κεφαλόβρυσσο, Κρονέρι, Ποταμὸς, Τριπόταμα* — ἄπο τὴ βλάστησις : *Ἀχλαδόκαμπος, Γραβιά* (μέρος μὲ γάβρους), *Δάφνη, Καρδίτσα* (καρδιτσα), *Καστανιά, Κερασιά, Μαγκουφάνα* (μαγκαφάνα), *Μαραθόκαμπος, Μηλιές, Στροφίλι* (στροφίλι, τριγωνίσκος ὁ πολύκαρπος), *Συκιά, Φιτέρη* — ἄπο τὰ ζῶα ποὺ συχνάζουν : *Ἄετοράχη, Ἄετοφωλιά, Ἄλεποχώρι, Ἄρκουδόρεμα, Λυκοποριά, Περιδικόβρυσση.*

Β) Ἐκ τῆς σχέσις τοῦ τόπου μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ τὸν κατοίκησε, τὸν συνοίκισε ἢ τὸν δούλεψε. Αὐτὸ γίνεται ἰδίως στὶς ὀνομασίαις χωριῶν καὶ πόλεων. Ἔτσι στὶς τοπωνυμίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὀνομάζεται ὁ τόπος :

Ἐκ τῆς καλλιέργειας καὶ τὸ δούλεμα τοῦ τόπου : *Ἀλώνια, Ἀμπελάκια, Ἀμπελόκηποι, Διμηνιὸ* (εἶδος σιταριοῦ ποὺ θερίζεται ὕστερ' ἄπο δυὸ μῆνες), *Ἐξοχή, Μελίσσι, Μύλοι, Νεροτριβιά, Καραβοστάσι, Περιβόλι, Τρία Γεφύρια, Χωραφάκια* — ἄπο γειτονικὲς ἐκκλησίαις καὶ μοναστήρια : *Ἅγιος Πέτρος, Ἅγιοι Σαράντα, Κολοκυνθὸν* (προάστιο τῆς Ἀθήνας, ἄπο τὴν Παναγία τοῦ Κολοκῦθη), *Μακρινίτσα* (Παναγία Μακρινίτισσα), *Μετόχι, Μοναστήρι, Παντάνασσα, Πρόδρομος, Φανερωμένη* — ἄπο τὴν κατοικία ἢ τὰ χτίρια : *Ἀνώγια, Καλύβια, Καστρί, Πύργος*, ἢ τὴ σχετικὴ θέσις τῆς : *Ἀπάνω Μεριά, Κάτω Ζάλογγο, Περαχώρα* — ἄπο τὸν ἰδιοκτήτη, τὸν κάτοικο ἢ τὸν πάροικο : *Γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας, Γαλατάς, Δαμαλά(ς), Λεβίδι, Μαχαιράτο, Μακρυγιάννη* (συνοικία τῶν Ἀθηναίων ὅπου κατοικοῦσε ὁ στρατηγὸς Μ.), *Μαρκόπουλο,*

Παλαμάς, Ρέντη (προάστιο τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Ρέντη) ἀπὸ τὴν οἰκογένεια: *Καρουσάδες, Κορακιάνικα, Μαζαίικα, Μεταξάτα* — ἀπὸ παραδόσεις ἐπιτόπιες ἱστορικές ἢ ἄλλες (ἢ καὶ περιστατικὰ τυχαῖα): *Γεφύρι τοῦ Μανόλη* (Εὐρυτανία), *Διαβολογέφυρο, Νεραϊδάλωνο* — ἀπὸ παρομοιώσεις: *Πετροκάραβο, Καλόγερος*.

467. Βυζαντινὲς τοπωνυμίες. — Ἀπὸ διαιρέσεις διοικητικές, ἐκκλησιαστικές, ἀγροτικές: *Χιλιομόδι, Ἐπισκοπή, Ζευγολατιό* ἀπὸ ὀνόματα ἰδιοκτητῶν, κτητόρων: *Διαβολίτσι, Λεοντάρι, Μανιάκι, Μελιγαλά, Πικέριμι* (*Πικέρινης*, ἀπὸ τὸ ἐπικέρινης οἰνοχόος, βυζαντινὸ ἀξίωμα), *Σαρανιάπηχο* (ὄνομα στρατηγοῦ) — ἀπὸ ἄλλες τοπωνυμίες: *Γερακαριό, Βίγλα* καὶ *Μεροβίγλι* (σκοπιά), *Περθῶρι, Μιστράς* (*Μυζηθράς* ἐκεῖνος ποὺ κάνει μυζηθρες).

468. Ἀρχαῖες ἑλληνικὲς τοπωνυμίες. — Ἀθήνα, Ἄργος, Ἐλευσίνα, Ἐμπορειό, Κώμη, Μέγαρα, Ναύπλιο, Παγὰ (δηλ. Πηγὴ, στὴν Κεφαλληνία).

Πλάι στὶς λαϊκὲς τοπωνυμίες ποὺ παραδόθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς ἑμᾶς φωνητικὰ ἀλλαγμένες, ὑπάρχουν καὶ πολλὲς λόγιες, ἀρχαῖες καὶ αὐτὲς ἢ νεόπλαστες. Αὐτὲς μῆκαν σὲ χρῆση: α) γιὰ νὰ ὀνομάσουν τόπους ἀρχαίους ποὺ ἀνασκάφηκαν: *Ἐπίδαυρος, Δελφοί, Μυκῆνες, Ὀλυμπία* κτλ., ἢ νέους συνοικισμούς: *Ἡράκλειο* (συνοικισμὸς Βαυαρῶν κοντὰ στὴν Ἀθήνα), *Ἰσθμία* καὶ *Ποσειδωνία* (στὰ δυὸ στόμια τῆς διώρυγας τῆς Κορίνθου), *Καλλιθέα* καὶ *Ἐκάλη* (προάστια τῶν Ἀθηνῶν κτλ.), καθὼς καὶ συνοικισμούς προσφυγικούς: *Νέα Ἀγχιάλος*, β) γιὰ ν' ἀντικαταστήσουν ξενικὲς τοπωνυμίες: *Λαμία* (*Ζιτούνη*), *Ἡγουμενίτσα* (*Γουμένιτσα*).

Οἱ ἀντικαταστάσεις αὐτὲς ποὺ συνεχίζονται ὡς τὶς μέρες μας, ἐν μέρει μόνο ρίζωσαν. Συχνὰ εἶναι δύσκολο νὰ ζωντανέψουν οἱ λόγιες τοπωνυμίες, καὶ προπάντων νὰ μῆ σὲ κοινὴ χρῆση τὸ παράγωγό τους ἔθνικόν (285). Ἐνῶ ἀπὸ τὸ *Μπογιατί* σχηματίζεται τὸ ἔθνικόν *Μπογιατιώτης*, ἀπὸ τὸ *Οἶον* (ὅπως μετονομάστηκε τελευταῖα τὸ Μπογιατί) δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ μῆ σὲ χρῆση νέον ἔθνικόν. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὸ *Χρούπιστα* — *Χρουπιστινός*: Ἄργος Ὀρεστικὸ κ.ἄ.

469. Ξενικὲς τοπωνυμίες εἶχε ἢ Ἑλλάδα ἤδη σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια, παρμένες ἀπὸ τοὺς προελληνικοὺς κατοίκους τῆς ἑλληνικῆς γῆς: *Υμητιός, Ἰλισός, Κόρινθος* (200). Γιὰ ποικίλους λόγους ξαναπῆρε ἢ

γλώσσα μας ξενικές τοπωνυμίες καὶ σὲ ἄλλες ἐποχὲς τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, καὶ ἔχομε ἔτσι μερικές τοπωνυμίες γαλλικές (ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς φραγκοκρατίας): Ἀντραβίδα, Γλαρέντζα· σλαβικές: Ἀράχοβα, Χελμός (207)· ἰταλικές: Σπιναλόγκα· ἀρβανίτικες: Μάζι, Σπάτα· τούρκικες: Δερβενάκια, Ρούμελη (1).

470. Ἡ μορφή.— Οἱ περισσότερες τοπωνυμίες λέγονται στὸν ἐνικό, μερικές κάποτε στὸν πληθυντικό (513, 516). Λέγονται μόνο σὲ γενική, ὅταν τὶς ὀνόμασαν ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ ἰδιοχτήτη ἢ οἰκιστὴ κτλ.: Μακρογιάννη, Δεμέστιχα, Βαρνάβα, Δαμαλᾶ. Συχνὰ ἡ τοπωνυμία ἀπαρτίζεται ἀπὸ δύο λέξεις, πού ἡ μία προσδιορίζει τὴν ἄλλη ἢ πρώτη εἶναι τότε τὸ ἐπίθετο: Ἅγιος Δημήτρης, Κακὴ Σκάλα, Μεγάλο Χωριό, Ἄλλη Μεριὰ— ἢ ἐπίρρημα: Ἀπάνω Μεριὰ, Κάτω Λίβισια, Ἐξω Ποταμοί, Μέσα Βουκολιές, Πέρα Χωριό, ἢ οὐσιαστικὸ σὲ γενική: τοῦ Πουλιοῦ ἢ Βρούση, τῆς Τατάρνας τὸ Γεφύρι. (Γιὰ τὴν ὀρθογραφία μὲ δύο κεφαλαῖα βλ. 489). Συχνὰ οἱ δύο αὐτὲς λέξεις συνθέτονται: Ἀσπρόποταμος, Ἀσπρόπυργος, Ἀετοράχη, Νεοχώρι, Παλιόπυργος, Μεσαγρός.

Ἐχωριστὰ συχνοὶ ἔγιναν ἀπὸ τὶς τελευταῖες δεκαετίες, οἱ προσφυγικοὶ συνοικισμοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ τὴ Μικρασία, πού πρόσθεσαν στ' ὄνομα τῆς παλιᾶς τους πατρίδας τὸ ἐπίθετο νέος: Νέος Μαρμαράς, Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Νέο Ἰκόνιο, Νέο Πετρίτσι, Νέα Μουδανιά.

Μερικές τοπωνυμίες πού λέγονται στὸν τόπο τους μὲ ἰδιωματικὴ προφορὰ καθιερώθηκαν κάποτε ἔτσι καὶ στὴν κοινὴ γλώσσα (κάποτε καὶ στὴν ἐπίσημη), ὅπως λ.χ. συμβαίνει μὲ τὰ ὀνόματα Λιβαδεῖά, Καρδίτσα, Μακρινίτσα, Τζιά.

1. Ὅλες αὐτὲς οἱ τοπωνυμίες, ἀρχαῖες ἐλληνικὲς ἢ ξενικὲς, ἔχουν ἀνάλογες σημασίες μὲ τὶς νεοελληνικὲς: Ἀυλών(ας) (ἀρχ. αὐλών) αὐλός, κοίλωμα, στενό, πορθμός· Ἀγγιάλος (ἄγγι - ἄλις) παραθαλάσσια· Ἐύριπος (εὐ - ριπή) (στενὸ) μὲ δυνατὸ ρεῦμα· Ὀλυνθος (ἀρχ. ὄλυθος) ὄψιμο σύκο· Ρίο (ἀρχ. ρίον) ἀκρωτήριο, κορυφὴ· Τέμπη (ἀρχ. τέμπη) κοιλάδα, στενὸ σύδεντρο, διάσελο· Ὑπάτη (ἀρχ. ὑπατος ψηλός)· Σπάρτη (σπάρτος ὁ θάμνος σπάρτο, σπαρτί), (πρβ. καὶ 207).

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΤΥΠΟΙ

ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

**Μέρη τοῦ λόγου. Κλιτὰ καὶ ἄκλιτα.
Τύποι, κατάληξη, θέμα, χαρακτήρας**

471. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει δέκα εἶδη λέξεις, ποὺ ὀνομάζονται **μέρη τοῦ λόγου**.

Τὰ μέρη τοῦ λόγου εἶναι: **ἄρθρο, οὐσιαστικὸ, ἐπίθετο, ἀντωνυμία, ῥῆμα, μετοχή, ἐπίρρημα, πρόθεση, σύνδεσμος, ἐπιφώνημα.**

Τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ἐπίθετο λέγονται καὶ **ὀνόματα**.

472. Τὸ ἄρθρο, τὸ οὐσιαστικὸ, τὸ ἐπίθετο, ἡ ἀντωνυμία, τὸ ῥῆμα καὶ ἡ μετοχή, λέγονται **κλιτὰ μέρη** τοῦ λόγου, γιατί κλίνονται, δηλαδή παρουσιάζουν τὸ καθένα τους στὸ λόγο ποικίλες μορφές (ἀριθμὸς, πτώση, πρόσωπο, ἔγκλιση κτλ.):

τὸ νερό, τοῦ νεροῦ, τὰ νερά, τῶν νερῶν — τρέχω, τρέχεις, τρέχει, τρέχομε, τρέχετε, τρέχουν, τρέξε — δεμένος, δεμένου, δεμένο, δεμένη κτλ.

Τὸ ἐπίρρημα, ἡ πρόθεση, ὁ σύνδεσμος καὶ τὸ ἐπιφώνημα λέγονται **ἄκλιτα μέρη** τοῦ λόγου, γιατί δὲν κλίνονται, δηλαδή παρουσιάζονται πάντοτε στὸ λόγο μὲ τὴν ἴδια μορφή: *ἐδῶ, γιά, καί, μακάρι.*

Οἱ μετοχές ποὺ τελειώνουν σὲ *-οντας, -ώντας* εἶναι ἄκλιτες: *δένοντας, γελώντας.*

* Ἀκλιτα εἶναι καὶ μερικὰ ἀριθμητικὰ ἐπίθετα: *δέκα.*

473. Οἱ διάφορες μορφές ποὺ παίρνει μιὰ κλιτὴ λέξη στὴν ὀμιλία λέγονται **τύποι** αὐτῆς τῆς λέξης:

οὐρανός, οὐρανοῦ, οὐρανό, οὐρανέ, οὐρανοί, οὐρανόων, οὐρανούς—
μοίρα, μοίρας, μοῖρες, μοιρῶν—τρέχω, τρέχεις, τρέχει κτλ.

Τὸ μεταβλητὸ μέρος πρὸς τὸ τέλος τῆς κλιτῆς λέξης λέγεται **κατάληξη**:

-ος -ου, -ο, -ε, -οι, -ων, -ους -α, -ας -ες, -ων -ω, -εις, -ει κτλ.

Τὸ ἀμετάβλητο μέρος πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς κλιτῆς λέξης λέγεται **θέμα**: οὐραν-ός, τρέχ-ω, ἀκού-ω (πρβλ. καὶ 520).

Ἐτελευταῖος φθόγγος τοῦ θέματος λέγεται **χαρακτήρας**: οὐραν-, τρέχ-, ἀκού-.

Πτώσεις. Γένος καὶ ἀριθμὸς

474. Οἱ τύποι πὺν παίρνουν τὸ ἄρθρο, τὸ οὐσιαστικό, τὸ ἐπίθετο, ἢ ἀντωνυμία καὶ ἢ μετοχὴ λέγονται **πτώσεις** καὶ τὰ μέρη τοῦ λόγου πὺν τὶς ἔχουν λέγονται γι' αὐτὸ **πτωτικά**:

ὁ ἥλιος κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ βουνό,

τὸ φῶς τοῦ ἡλίου πρωτοφαίνεται σὶς κορφὰς τῶν βουνῶν.

Οἱ πτώσεις εἶναι τέσσερις: Ἡ **ὀνομαστική**, ἡ **γενική**, ἡ **αἰτιατική** καὶ ἡ **κλιτική**.

Ὀνομαστική εἶναι ἡ πτώση πὺν μεταχειρίζομαστε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση: ποῖός; τί;—Ὁ Γιάννης γελᾷ, τὸ καρὰ βι ἔφασε.

Γενική εἶναι ἡ πτώση πὺν μεταχειρίζομαστε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση: τίνος; ποιανοῦ;—Τὸ περιβόλι τοῦ Γιάννη εἶναι μεγάλο, κοίταξε τ' ἄρμενα τοῦ καρὰ βιοῦ.

Αἰτιατική εἶναι ἡ πτώση πὺν μεταχειρίζομαστε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση: ποιόν; τί;—Φώναξε τὸ Γιάννη, εἶδα τὸ καρὰ βι.

Κλιτική εἶναι ἡ πτώση πὺν μεταχειρίζομαστε ὅταν καλοῦμε ἢ προσφωνοῦμε κάποιον: ἔλα ἐδῶ, Γιάννη· Γιάννη, πρόσεχε καρὰ βι, καρὰ βὰκι, πὺν πᾶς γιὰλὸ γιὰλὸ.

Ἡ ὀνομαστικὴ καὶ ἡ κλιτικὴ ὀνομάζονται ὀρθές πτώσεις· ἡ γενικὴ καὶ ἡ αἰτιατικὴ πλάγιες.

475. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πτώσεις τὰ πτωτικά ἔχουν **γένος**, **ἀριθμὸ** καὶ **κλίση**.

Τὰ γένη τῶν πτωτικῶν εἶναι τρία (494).

Οἱ **ἀριθμοὶ** τῶν πτωτικῶν εἶναι δύο: ὁ **ἐνικός** καὶ ὁ **πληθυντικός**.

Ὁ *ἐνικός* φανερώνει πὼς γίνεται λόγος γιὰ ἕνα: ἡ *σημαία*.

Ὁ *πληθυντικός* φανερώνει πὼς γίνεται λόγος γιὰ πολλά: οἱ *σημαῖες*.

Ἡ *κλίση* εἶναι ὁ τρόπος πὸν σχηματίζονται οἱ πτώσεις ἑνὸς πτωτικοῦ.

Οἱ κλίσεις τῶν οὐσιαστικῶν καὶ τῶν ἐπιθέτων εἶναι τρεῖς (518).

476. Ἡ πῶση, τὸ γένος, ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ κλίση ἑνὸς πτωτικοῦ ἀποτελοῦν τὰ *συνακόλουθά* του.

I. ΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΑΡΘΡΟ

477. Τὰ δύο ἄρθρα.—Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔχει δύο ἄρθρα, τὸ *ὀριστικόν*, ὁ, ἡ, τὸ καὶ τὸ *ἀόριστο*, *ἕνας*, *μιά*, *ἕνα*: *ἔρχεται ὁ Δημήτρις*, *βγαίνει ὁ ἥλιος*, *νά ἕνα λουλούδι*.

A.—Τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο

478. Μεταχειριζόμαστε τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο ὅταν εἶναι ὁ λόγος γιὰ ὀρισμένο πρόσωπο ἢ πράγμα: *φέρε μου τὰ λουλούδια ἀπὸ τὸ τραπέζι*.

Μεταχειριζόμαστε ἀκόμη τὸ ὀριστικὸ ἄρθρο γιὰ ὅλα τὰ πρόσωπα ἢ τὰ πράγματα πὸν ἀνήκουν στὸ ἴδιο εἶδος: *τὸ ἄλογο εἶναι ὠραῖο ζῶο*.

479. Τὸ ἄρθρο κλίνεται ἔτσι:

	Ἐνικός ἀριθμὸς			Πληθυντικός ἀριθμὸς		
	ἀρσεν.	θηλ.	οὐδ.	ἀρσεν.	θηλ.	οὐδ.
Ὄνομ.	ὁ	ἡ	τὸ	οἱ	οἱ	τὰ
Γεν.	τοῦ	τῆς	τοῦ	τῶν	τῶν	τῶν
Αἴτ.	τὸ(ν)	τῆ(ν)	τὸ	τούς	τίς (')	τὰ

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα γράφεται κάποτε στὴ θέση τοῦ ἄρθρου τῆς πληθ. αἰτιατικῆς τοῦ θηλυκοῦ τὸ *τές*:

Μὰ δὲν ἀκοῦνε τὲς φωνὲς στὸν τάφο οἱ πεθαμένοι. (Σολωμός)

Τὲς σημαῖες τῶν ξεδιπλώνουν | καὶ τὲς δάφνες πὸν φοροῦν. (Σολωμός)

480. Τὸ ἄρθρο δὲν ἔχει κλητική. Ὅταν τ' ὄνομα βρίσκεται στὴν κλητικὴ τὸ μεταχειριζόμαστε χωρὶς ἄρθρο: *ἔλα, Μαρία· μέριασε, βράχε, νὰ διαβῶ* (Βαλαωρίτης) (1).

Γιὰ τὸ πότε φυλάγεται τὸ *ν* τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς *τόν, τήν* βλ. 183. Γιὰ τὶς γραφῆς *στόν, στήν, στοῦ* κτλ. βλ. 76 δ.

B.—Τὸ ἀόριστο ἄρθρο

481. Μεταχειριζόμαστε τὸ ἀόριστο ἄρθρο ὅταν μιλοῦμε γιὰ ἓνα ἀόριστο πρόσωπο ἢ πράμα: *εἶδα μιὰ γυναίκα, μιὰ φορὰ κι ἓναν καιρό.*

482. Τὸ ἀόριστο ἄρθρο κλίνεται ἔτσι:

	ἄρσεν.	θηλ.	οὐδ.
Ὄνομ.	<i>ἕνας</i>	<i>μιὰ</i>	<i>ἕνα</i>
Γεν.	<i>ἑνός</i>	<i>μιᾶς</i>	<i>ἑνός</i>
Αἰτ.	<i>ἕνα(ν)</i>	<i>μιὰ</i>	<i>ἕνα</i>

Γιὰ τὸ πότε λέγονται οἱ αἰτιατικῆς *ἕνα, μιὰ* με *ν* στὸ τέλος βλ. 183. Τὸ *μιὰ* λέγεται κάποτε καὶ *μία*.

483. Τὸ ἀόριστο ἄρθρο εἶναι τὸ ἀριθμητικὸ *ἕνας, μιὰ, ἕνα*, ποῦ τὸ χρησιμοποιοῦμε καὶ γιὰ ἀόριστο ἄρθρο. Δὲν ἔχει πληθυντικὸ, καί, ὅταν ὁ λόγος εἶναι γιὰ πολλὰ ἀόριστα πρόσωπα ἢ πράματα, τὰ ἀναφέρομε χωρὶς ἄρθρο: *εἶδα λουλούδια σκορπισμένα, πέρασε ράχες καὶ βουνά.*

Ἐπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ σημασία καὶ τὴ χρῆση τοῦ ἀορίστου ἄρθρου καὶ τοῦ ἀριθμητικοῦ. Ὅταν λέμε: *στοῦ ταξίδι μου ἔμεινα μιὰ μέρα στὴν Ἀθήνα* ἢ *μιὰ φορὰ πεθαίνει κανεὶς*, καὶ πάλι: *ἤμουν μιὰ μέρα στοῦ Ζάππειο, μιὰ φορὰ κι ἓναν καιρό*, ἡ λέξη *μιὰ* δὲν ἔχει σὲ ὅλα τὰ παραδείγματα τὴν ἴδια σημασία. Στὰ πρῶτα δύο τονίζεται ἡ μονάδα, τὸ *ἕνα*, με ἀντίθεση πρὸς τοὺς ἄλλους ἀριθμούς. Στὰ δύο τελευταῖα λείπει ἡ ἀντίθεση αὐτὴ καὶ τὸ *μιὰ* καταντᾷ ἀόριστο ἄρθρο, ποῦ δείχνει πῶς τὸ οὐσιαστικὸ εἶναι ἐνικοῦ ἀριθμοῦ.

484. Παρατήρηση.— Δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατάχρηση τοῦ ἀορίστου ἄρθρου *ἕνας, μιὰ, ἕνα*. Σὲ πολλῆς περιστάσεις δὲ χρειάζεται, καὶ τὸ μεταχειρισμὰ του εἶναι κάποτε ξενισμὸς, καθὼς λ.χ. στὴ φράση: *πράμα φυσικὸ γιὰ (ἕναν) ἄνθρωπο με πολλῆς δουλειές.*

1. Κάποτε, προπάντων στὰ ὀνόματα τῶν προσώπων, μεταχειριζόμαστε τὸ κλητικὸ ἐπιφώνημα *ἔ*: *ἔ Γιώργη!* Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα μεταχειριζόμαστε κάποτε τὸ κλητικὸ ἐπιφώνημα *ὦ*: *ὦ οὐρανέ.* Ὡς κλητικὸ ἐπιφώνημα χρησιμεύει καὶ τὸ ἄκλιτο *καλέ*: *καλέ μητέρα, καλέ παιδί μου, καλέ χριστιανοί.*

ΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

485. *Οὐσιαστικά* λέγονται οἱ λέξεις πού φανερώνουν πρόσωπα, ζῶα ἢ πράματα.

Κύρια καὶ κοινὰ οὐσιαστικά

486. Τὰ οὐσιαστικά ξεχωρίζονται σὲ *κύρια οὐσιαστικά ὀνόματα* καὶ σὲ *κοινὰ οὐσιαστικά ὀνόματα*.

Κύρια ὀνόματα λέγονται, ὅπως εἶδαμε (459), τὰ οὐσιαστικά πού σημαίνουν ὀρισμένο πρόσωπο, ζῶο ἢ πράμα.

Ἔτσι εἶναι κύρια : τὰ βαφτιστικά καὶ τὰ οἰκογενειακά ὀνόματα, *Πέτρος, Κανάρης*· τὰ ὀνόματα πού δίνονται κάποτε σὲ ὀρισμένα ζῶα, *Πιστός*, ἢ πράματα (πλοῖα, ἀεροπλάνα κτλ.), *Ἀβέρωφ, Ἰκαρος*, καθὼς καὶ τὰ γεωγραφικά ὀνόματα, οἱ τοπωνυμίες : *Ἑλλάδα, Ὀλυμπος*.

487. Τυχαίνει συχνὰ νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ὄνομα—βαφτιστικὸ ἢ οἰκογενειακό—δυσὸ ἢ περισσότερα πρόσωπα ἢ πράματα, ἀλλὰ τ' ὄνομά τους εἶναι πάντοτε κύριο, ἀφοῦ μὲ αὐτὸ φανερώνεται κάθε φορὰ ἓνα ὀρισμένο πρόσωπο ἢ πράμα, καὶ αὐτὸ εἶναι μοναδικὸ στὸ εἶδος του : ὁ *Γιάννης*, ὁ *Γιαννόπουλος*, τὸ *Κεφάλαι*.

488. *Κοινὰ ὀνόματα* λέγονται τὰ οὐσιαστικά πού σημαίνουν ὅλα τὰ πρόσωπα, ζῶα ἢ πράματα ἀπὸ τὸ ἴδιο εἶδος, καθὼς καὶ τὶς ἀφηρημένες ἔννοιες : *ἄνθρωπος, σκυλί, λουλούδι, τριανταφυλλιά, πίκρα*.

Καὶ τὰ οὐσιαστικά πού ἐκφράζουν μοναδικὰς ἔννοιες λογαριάζονται κοινὰ : *φγγάρι, κόλαση, Ἄδης*.

489. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— *Γράφονται μὲ κεφαλαῖο* στὴν ἀρχή :

1. *Τὰ κύρια ὀνόματα* : *Μαθίος, Ἑλένη — Κανάρης, Τρικούπης — Ἐρμῆς, Σείριος — Ἑλλάδα, Ἀργυρόκαστρο, Πεντέλη, Εὐβοϊκός, Ἀκρόπολη*.

Κύρια ὀνόματα λογαριάζονται καὶ :

α) Τὰ ἐθνικά (282) : *Ἕλληνες, Σουηδοί, Πειραιῶτες, Σουλιώτισσες*.

β) Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν, τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδας καὶ τῶν

γιορτῶν: *Αὔγουστος, Κυριακή, Χριστούγεννα*. Ἔτσι καὶ *Δεκαπενταύγουστο, Σαρακοστή* (ἀλλὰ κάνω *σαρακοστή, αὐριο εἶναι σαρακοστή*).

γ) Τὰ ὀνόματα τῶν ἔργων τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς τέχνης: ἡ *Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου, ἡ Ἀσάλευτη Ζωὴ τοῦ Παλαμᾶ, τὸ Κρυφὸ Σκολεῖο τοῦ Γύζη, ἡ Ἡρωικὴ τοῦ Μπετόβεν*.

δ) Τὰ ὀνόματα τῶν δρόμων, τῶν πλατειῶν, τῶν συνοικιῶν, συνοικισμῶν, τοποθεσιῶν: ὁδὸς *Σταδίου, Ὀμόνοια, Πλάκα, Καστέλα*.

2. Ἡ λέξη *Θεός* καὶ τὰ συνώνυμά της: *Πανάγαθος, Παντοδύναμος, Θεία Πρόνοια* κτλ., οἱ λέξεις *Χριστός, Παναγία, Ἅγιο Πνεῦμα*.

Τὸ θεὸς γράφεται μὲ μικρὸ ὅταν πρόκειται γιὰ τοὺς θεοὺς τῆς μυθολογίας: οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, οἱ θεοὶ τῶν πρωτόγονων λαῶν.

Γράφονται ἀκόμη μὲ κεφαλαῖο :

3. Ἐπίθετα καὶ ἄντωνυμίες ποὺ ἀνήκουν σὲ *τίτλους τιμητικούς*: *Κωσταντῖνος ὁ Μεγάλος, ἡ Αὐτοῦ Βασιλικὴ Ὑψηλότητα, ὁ Ἐξοχώτατος, ὁ Μακαριότατος, ὁ Ἅγιος Θεσσαλονίκης*.

4. Οἱ λέξεις ποὺ ἐκφράζουν ἔννοιες ποὺ θέλομε νὰ τὶς *προσωποποιήσωμε* καὶ κάθε λέξη ποὺ θέλομε νὰ τὴν *ξεχωρίσωμε* (λ.χ. ἐπικεφαλίδα βιβλίου, ἓνα ἱστορικὸ περιστατικὸ κτλ.): τὸ *Δίκαιο, ἡ Τέχνη, ἡ Φαντασία, τὸ Κράτος, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Νίκη, ἡ Δόξα, ὁ Χάρος, ὁ Ἄδης* — τὰ *Μονοκοτυλήθονα, τὸ Εἰκοσιένα, οἱ Σταυροφορίες, τὸ Σχολεῖο μας*.

Οἱ λέξεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς γράφονται μὲ μικρὸ ἀρχικὸ ἂν δὲ θέλωμε νὰ *προσωποποιήσωμε* ἢ νὰ *ξεχωρίσωμε* τὴν ἔννοια ποὺ ἐκφράζουν.

5. Μερικὲς *συντομογραφίες* (137): *Κος*, δηλ. *κύριος*.

Στὶς τοπωνυμίες ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ δύο λέξεις γράφονται καὶ οἱ δύο τοὺς μὲ κεφαλαῖο στὴν ἀρχή: *Ἄνω Βόλος, Κάτω Καλύβια, Πέρα Χωριό, Ἐπάνω Μεριά, Μέγα Χωριό, Νέα Φιλαδέλφεια, Καμένα Βοῦρλα, Κακὴ Σκάλα, Μακρινὴ Ἀνατολή, Ἅγιος Πέτρος*. Μὲ δύο κεφαλαῖα γράφονται καὶ μερικὰ ἄλλα ὀνόματα, ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ δύο λέξεις: ἡ *Ἀσάλευτη Ζωὴ τοῦ Παλαμᾶ*.

Γιὰ τὸ κεφαλαῖο στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου ἢ τοῦ λόγου βλ. 111.—Γιὰ τὴ γραφὴ μερικῶν συνθέτων μὲ κεφαλαῖο βλ. 410.

490. Γράφονται μὲ μικρὸ γράμμα στὴν ἀρχή:

α) Τὰ παράγωγα τῶν κύριων ὀνομάτων καὶ τῶν ἐθνικῶν: *ἡράκλειος* (λ.χ. *ἡράκλειο ἔργο*), *δημηρικὴ ποίηση, πλατωνικοὶ διάλογοι, χριστουγεννιάτικος, λακωνικός, δευτεριάτικα, σαββατιανός, μαγιάτικος—ἐλληνικός, καρπενησιώτικος, γαλλικά*.

β) τὰ ἐπίθετα πού σημαίνουν ὀπαδοὺς θρησκευμάτων: *χριστιανοί, διαμαρτυρόμενοι, μωαμεθανοί*.

Εἶναι καλύτερο νὰ γράφεται μὲ μικρὸ στὰ ποιήματα ἢ ἀρχὴ κάθε στίχου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο καὶ ἐκτὸς ὅταν προηγήθητε τελεία, ἐρωτηματικὸ ἢ θαυμαστικὸ (123). Εἶναι ἀρκετὴ ἡ διάκριση πού γίνεται μὲ τὸ ἄλλαγμα τῆς σειρᾶς τοῦ στίχου.

491. Σὲ μερικὲς περιστάσεις τῆ χρησιμοποίησι τοῦ κεφαλαίου τὴν κανονίζει ἡ προσωπικὴ μας κρίσις καὶ διάθεσις, τὸ εἶδος τῶν γραφομένων (περιγραφὴ, ῥητορεία· σὲ γράμμα μερικοὶ προτιμοῦν νὰ γράφουν τὸ *ἐσεῖς, σᾶς* κτλ. μὲ κεφαλαίον). Θὰ ἔπρεπε στὸ ἴδιο ἔργο ν' ἀκολουθῆ κανεὶς γιὰ τὴν ἴδια κατηγορίαν λέξεις ἐνιατο σύστημα. Γενικὰ δὲν πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται χωρὶς λόγον πάρα πολλὰ κεφαλαῖα.

Περίληπτικά οὐσιαστικά

492. Ἐνα κοινὸ ὄνομα, πού φανερώνει ἓνα σύνολον ἀπὸ πρόσωπα ἢ πράγματα, λέγεται *περίληπτικόν*: *κόσμος, λαός, πλῆθος, στρατός, οἰκογένεια, σύλλογος, συγγενολόγι, ἀργατιά, ἐλαιώνας, τουφεκίδι*.

Τὸ περίληπτικὸ παρουσιάζει ἐνωμένα τὰ πολλὰ ὅμοια, ἐνῶ ὁ πληθυντικὸς τὰ παρουσιάζει χωριστά: *συγγενολόγι - συγγενεῖς, ἀργατιά - ἀργάτες, στρατός - στρατιῶτες, τουφεκίδι - τουφεκιές* (264.5).

Συγκεκριμένα καὶ ἀφηρημένα οὐσιαστικά

493. Τὸ κοινὸ ὄνομα λέγεται *συγκεκριμένον*, ὅταν φανερώνη πρόσωπο, ζῶον ἢ πρᾶμα: *παιδί, ἄλογο, θεός, νεράιδα, θάλασσα*.

Τὸ κοινὸ ὄνομα λέγεται *ἀφηρημένον*, ὅταν φανερώνη ἐνέργεια, κατάστασις ἢ ιδιότης: *τρέξιμο, εὐτυχία, ἀρετή, ἐξυπνάδα, διάστασις*.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

Α.—Γενικὰ

494. Τὰ *γένη* τῶν πτωτικῶν εἶναι τρία: *ἀρσενικόν, θηλυκόν καὶ οὐδέτερον*.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων εἶναι συνήθως ἀρσενικά ὅταν σημαίνουν ἀρσενικά ὄντα καὶ θηλυκά ὅταν σημαίνουν θη-

λυκὰ ὄντα : ὁ πατέρας — ἡ μητέρα, ὁ γιὸς — ἡ θυγατέρα, ὁ πετεινὸς — ἡ ὄρνιθα. Τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ εἶναι *γένη*.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀντικειμένων πού εἶναι ἄψυχα ἐκφράζονται καὶ αὐτὰ μὲ τὸ ἀρσενικὸ καὶ μὲ τὸ θηλυκὸ γένος, συχνὰ ὁμως καὶ μ' ἓνα τρίτο γένος, πού δὲν εἶναι οὔτε ἀρσενικὸ οὔτε θηλυκὸ καὶ λέγεται στῆ γραμματικῇ *οὐδέτερο γένος* : τὸ βουνό, τὸ λουλουδί, τὸ κερί. Ἄλλα μὲ τὸ οὐδέτερο γένος ἐκφράζονται καὶ ἔμψυχα : τὸ ἀγόρι.

495. Γραμματικὸ καὶ φυσικὸ γένος.— Τὸ γραμματικὸ γένος, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλεῖ ἡ γραμματικῇ, πολὺ συχνὰ δὲν ἀντιστοιχεῖ στὸ φυσικὸ γένος πού ἔχει ἡ ἀντίστοιχη ἔννοια καὶ ἔτσι ἡ ἀπόδοση τοῦ φυσικοῦ γένους μὲ τὸ γραμματικὸ καταντᾷ συχνὰ αὐθαίρετη. Πλάι στὰ οὐσιαστικὰ πού τὸ γραμματικὸ τους γένος ἀνταποκρίνεται στὸ φυσικὸ, ὑπάρχουν πλῆθος ἄψυχα ἀντικείμενα ἢ ἀφηρημένα, χωρὶς φύλο, πού ἐκφράζονται μὲ λέξεις γένους ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ : οὐρανός, γιालός, βράχος — πέτρα, βροχή, εἰρήνη, χαρά.

Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος πολλὰ ὀνόματα ἀνθρώπων ἢ ζώων δὲν ἔχουν τὸ γένος πού τους ταιριάζει : Λ. χ. τ' ἀρσενικὰ *ἐλέφας, μάγκας* μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν καὶ γιὰ ὄντα γένους θηλυκοῦ.— Τὸ θηλυκὸ *μάγκα* μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ καὶ γιὰ ἄντρα, καὶ ἡ *κουκουβάγια* γιὰ πουλιὰ τῶν δύο φύλων.— Τὰ οὐδέτερα τὸ ἀγόρι, τὸ Πανλάκι, τὸ κριάρι παριστάνουν ὄντα ἔμψυχα ἀρσενικὰ : τὸ κορίτσι, τὸ Λενάκι, θηλυκὰ.

496. Τὸ ἀρσενικὸ γένος εἶναι γενικὰ τὸ δυνατότερο προσωπικὸ γένος. Ἔτσι παριστάνομε μὲ αὐτὸ ὄχι μόνον πρόσωπα ἀρσενικοῦ γένους παρὰ καὶ γενικὰ ἓνα πρόσωπο, ὅταν δὲ μᾶς ἐνδιαφέρῃ ἰδιαιτέρως τὸ γένος του. Αὐτὸ γίνεται ὄχι μόνον σὲ οὐσιαστικὰ ἀλλὰ καὶ σ' ἐπίθετα, ἀντωνυμίες καὶ μετοχές : *ἦρθε ἓνας ἄνθρωπος, μπορεῖ νὰ ἔρθῃ ὁποῖος θέλει, ὁ πνιγμένος ἀπὸ τὰ μαλλιά του πιάνεται.*

Οὐσιαστικὰ οὐδέτερα, ἰδίως στὸν πληθυντικὸ, εἶναι συχνὰ *κοινὰ* γιὰ ὄντα ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ γένους : *παιδί · παιδιὰ, ἀδέρφια, ξαδέρφια, ἀνίψια, ἐγγόνια, διασέγγονα, παθερικά, ἀφεντικά.*

Οὐδέτερο γένος ἔχουν καὶ τὰ οὐσιαστικοποιημένα μέρη τοῦ λόγου — ἐπίθετα, ἀντωνυμίες, προσταχτικὲς ρημάτων, ἐπιρρήματα, κάθε λέξη ἢ φράσεις ὀλόκληρες (233) : τὸ *σωστό*, τὸ *ἐγὼ του*, τὸ *σύρε κι ἔλα*, τὸ *λάμπω εἶναι ρῆμα*, *εἶναι στὰ μέσα καὶ στὰ ἔξω*, *μᾶς εὐχῆθήκε τὸ καλῶς ὀρίσατε*,

τὸ σήμερον ἦτανε νωρίς, τ' *αὔριο ἀργὰ θὰ εἶναι.* (Παλαμᾶς)

497. Τὸ γραμματικὸ γένος τῶν ὀνομάτων τὸ ξεχωρίζομε :

α) Ἄπὸ τὴν καταλήξή τους στὶς πτώσεις τοῦ ἐνικοῦ. (Στὸν πληθυντικὸ ξεχωρίζονται συνήθως ἀπὸ τὴν κατάληξη μόνον τὰ οὐδέτερα) : ὁ *νικητ-ής*, ἡ *βρύσ-η*, τὸ *παιδ-ί*.

β) Ἄπὸ τὸ ἄρθρον πού παίρνουν.

B.—Σχηματισμὸς τοῦ θηλυκοῦ

498. Τὰ περισσότερα οὐσιαστικά ἔχουν *ἕναν τύπο* μόνο: ὁ *ἄνθρωπος*, τὸ *χῶμα*.

Πολλὰ οὐσιαστικά ἔχουν *δυὸ τύπους*, ἕνα γιὰ τὸ ἄρσενικὸ καὶ ἕνα γιὰ τὸ θηλυκόν. Αὐτὸ γίνεται συνήθως σὲ ὀνόματα ποῦ σημαίνουν ἐπάγγελμα ἢ καὶ ἰδιότητα. Τὸ θηλυκὸ σχηματίζεται τότε μὲ τὶς καταλήξεις *-ισσα*, *-τρα*, *-τρια*, *-αινα*, *-ίνα*, *-οῦ*, *-ά*.

-ισσα: ἄρχοντας—ἀρχόντισσα, βασιλιάς—βασιλίτσα, γείτονας—γειτόνισσα, σύντροφος—συντρόφισσα.

-τρα: δουλευτής—δουλεύτρα, ράφτης—ράφτρα, κλέφτης—κλέφτρα, ὕφαντής—ὕφάντρα.

-τρια: διευθυντής—διευθύντρια, φοιτητής—φοιτήτρια, τηλεφωνητής—τηλεφωνήτρια.

-αινα: δράκος—δράκαινα, ψωμάς—ψωμάδαινα.

-ίνα: ἀράπης—ἀραπίνα, πρόσφυγας—προσφυγίνα.

-οῦ: κοσκιανός—κοσκινοῦ, μυλωνάς—μυλωνοῦ, ὑπναρὰς—ὑπναροῦ.

-α: δάσκαλος—δασκάλα, θεῖος—θεία, νοσοκόμος—νοσοκόμα, σκλάβος—σκλάβα.

Μερικὰ θηλυκὰ παίρνουν ἄλλες καταλήξεις: αὐτοκράτορας—αὐτοκράτειρα, ἥρωας—ἥρωίδα, ἱερέας—ἱερεία, παπὰς—παπαδιά.

499. Μερικὰ θηλυκὰ ἔχουν *διπλὸν τύπο*:

ἀραπίνα καὶ ἀραπίσσα, δασκάλα καὶ δασκάλισσα, ἐργάτρια καὶ ἐργάτισσα, αὐτοκράτειρα καὶ (ποιητ.) αὐτοκρατορίσσα, γιάτραινα καὶ γιατρίνα, θεὰ καὶ θείαινα, φίλη καὶ φιλενάδα.

γιάτραινα καὶ γιατρίνα σημαίνει συνήθως τὴ γυναῖκα τοῦ γιατροῦ, ἐνῶ γιάτρισσα σημαίνει συνήθως τὴ γυναῖκα ποῦ κάνει τὸ γιαιτρό⁽¹⁾.

1. Στὶς τελευταῖες δεκαετίες παρουσιάζεται συχνὰ ἀνάγκη νὰ σχηματιστοῦν θηλυκὰ καὶ ἀπὸ οὐσιαστικά ποῦ ὡς τώρα δὲν εἶχαν. Ἡ λαϊκὴ γλώσσα δημιουργεῖ συνήθως τὶς λέξεις ποῦ χρειάζονται κατὰ τὰ παραπάνω πρότυπα: *εἰσπραχτόρισσα*, *σκουπιδιάρισσα*, *τραμβαγέρισσα*, *δικηγορίνα*, *λουστρίνα*, *προεδρίνα*, *εἰρηνοδίκαινα*, *ξενοδόχαινα* (μόνο γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ ξενοδόχου) καὶ *ξενοδόχα*.

Σὲ ὅσα ὀνόματα δὲ σχηματίζουν ἰδιαίτερα θηλυκὰ καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλωθῇ τὸ θηλυκόν, γιὰ νὰ μὴ γεννηθῇ ἀμφιβολία μποροῦμε νὰ μεταχειριστοῦμε τὸ ἄρσενικὸ προσθέτοντας τὴ λέξη *γυναῖκα*: *οἱ γυναῖκες συγγραφεῖς*.

Θηλυκὰ μὲ διαφοροετικὴ λέξι

500. Μερικὰ οὐσιαστικά, ἰδίως συγγενικά, ἔχουν ξεχωριστὲς λέξεις γιὰ τὸ ἄρσενικὸ καὶ γιὰ τὸ θηλυκὸ: πατέρας—μητέρα, γιὸς—θυγατέρα, παππὸς—γιαγιά, γαμπρὸς—νύφη, ἄντρας—γυναίκα, ἀγόρι—κορίτσι.

Θηλυκὰ ζῶων

501. Τὰ περισσότερα ὀνόματα ζῶων ἔχουν μόνον ἓναν τύπον καὶ γιὰ τὰ δύο φυσικὰ γένη: ἢ ἀλεπού, ἢ ἀρκούδα, ὁ ἔλέφας, ὁ παπαγάλος, ἡ ὄχιά, τὸ λαβράκι, τὸ κουνούπι, ἡ πεταλούδα. Τὰ ὀνόματα αὐτὰ ὀνομάζονται **ἐπίκοινα**.

Στὰ ἐπίκοινα οὐσιαστικά, ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὀριστῆ τὸ φυσικὸ γένος, προτάσσεται τὸ ἐπίθετον ἄρσενικὸς ἢ θηλυκός: τὸ ἄρσενικὸ ζαρκάδι, ὁ θηλυκὸς σπίνος, ἡ ἄρσενικὴ καμήλα.

Μερικὰ ἀπὸ τ' ἄρσενικὰ ἢ θηλυκὰ ὀνόματα ζῶων ἔχουν καὶ οὐδέτερον τύπον (χωρὶς αὐτὸς νὰ ἔχη σχέση μετὰ τὸ φύλον τῶν ζῶων): γαῖδαρος—γαῖδούρι, σκύλος—σκυλί, καρδερίνα—καρδερίνι, κότσυφας—κοτσύφι, πέρδικα—περδίκι, σπουργίτης—σπουργίτι.

502. Γιὰ μερικὰ ζῶα κατοικίδια ἢ μὲ μεγαλύτερη πάντοτε σημασία γιὰ τὸν ἄνθρωπον **ξεχωρίζεται τὸ φυσικὸ γένος**. Αὐτὸ γίνεται:

A) Μὲ διαφοροετικὴ λέξι: ἄλογο—φορὰδα, βόδι—ἀγελάδα, κριάρι—προβατίνα ἢ ἀμνάδα, τράγος—γίδα ἢ κατσίκια, γουρῶνι (κ. ἀγριογούρνον)—σκρόφα, πετεινὸς—ὄρνιθα ἢ κότα.

B) Μὲ διαφοροετικὴ κατάληξι: α) γιὰ τὸ θηλυκὸ: **-α, -ίνα** καὶ σπανιότερα **-αινα, -ισσα, -πούλα**, καὶ β) γιὰ τὸ ἄρσενικὸ: **-ος**.

σκύλος—σκύλα

λαγὸς—λαγίνα

κουνέλι—κουνέλα

κότσυφας—κοτσυφίνα

τρυγόνι—τρυγόνα

λύκος—λύκισσα καὶ λύκαινα

περιστέρι—περιστέρα

γάλος—γάλισσα καὶ γαλοπούλα·

πρόβατο—προβατίνα

γάτα—γάτος

λάφι—λαφίνα

κουνέλα—κούνελος.

Κάποτε συνηθίζεται γιὰ τὸ ἄρσενικὸ ζῶον ὁ οὐδέτερος τύπος σὲ **-ι**: βουβάλι, ταυρί, τραγί, σκυλί.

Ἄλλὰ καὶ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ ξεχωρίζουν τὸ φυσικὸ

γένος με ιδιαίτερες λέξεις ἢ καταλήξεις, εἶναι ὁ ἕνας τύπος συχνότερος καὶ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ γιὰ τὰ δύο γένη: γάτα, σκύλος, ἄλογο, λύκος, γεράκι.

503. Καὶ τὰ νεογνὰ καὶ τὰ μικρὰ μερικῶν ζώων ξεχωρίζονται μετὰ ιδιαίτερες λέξεις ἢ καταλήξεις: Λέγεται: *πουλάρι* τὸ μικρὸ τοῦ ἀλόγου, τοῦ γαῖδουριοῦ· *κουτάβι* τὸ μικρὸ τοῦ σκύλου, τοῦ λύκου, τῆς ἀλεπούς· *μοσχάρι*, *δαμάλι*, τὸ μικρὸ τῆς ἀγελάδας· *γίδι* τὸ μικρὸ τῆς κασίκας· *κλωσόπουλο*, *κοτόπουλο*, *πουλακίδα* τὸ μικρὸ τῆς κότας· *πιτσούνι* τὸ μικρὸ τοῦ περιστεριοῦ κτλ. Ἐνάλογα εἶναι καὶ τὰ: *ἀρκουδόπουλο*, *γουρουνόπουλο*, *αἰτόπουλο*, *χηνόπουλο*—*γουρουνάκι*, *παπάκι*, *περιστεράκι*, *χηνάκι* κτλ.

Γ.—Ούσιαστικά με δύο γένη

504. Μερικὰ ούσιαστικά συνηθίζονται μετὰ δύο γένη, πού ἔχουν διαφορετικὴ κατάληξη καὶ κάποτε καὶ διαφορετικὸ τονισμό: ὁ *πλάτανος* καὶ τὸ *πλατάνι*. Τέτοια ούσιαστικά εἶναι:

ἀρσενικά καὶ θηλυκά	ἀρσενικά καὶ οὐδέτερα
ὁ <i>μπάτσος</i> —ἡ <i>μπάτσα</i>	ὁ <i>κρίνος</i> —τὸ <i>κρίνο</i>
ὁ <i>νοτιάς</i> —ἡ <i>νοτιά</i>	ὁ <i>ἔλατος</i> —τὸ <i>ἔλατο</i>
ὁ <i>πήχης</i> —ἡ <i>πήχη</i>	ὁ <i>πεῦκος</i> —τὸ <i>πεῦκο</i>
ὁ <i>τίγρης</i> —ἡ <i>τίγρη</i>	ὁ <i>σκύλος</i> —τὸ <i>σκυλι</i>

θηλυκά καὶ οὐδέτερα

ἡ <i>γέφυρα</i> —τὸ <i>γεφύρι</i>	ἡ <i>πεζούλα</i> —τὸ <i>πεζούλι</i> .
-----------------------------------	---------------------------------------

Τὸ *δεῖπνο* λέγεται στὸ ἀρσενικὸ γένος μόνο ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ τελευταῖο *δεῖπνο* τοῦ Ἰησοῦ τῆ νύχτα τοῦ Ἰουδαίου Πάσχα: ὁ *μυστικὸς δεῖπνος*.

505. Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις πού τὸ ἕνα γένος εἶναι λιγότερο κοινό: ὁ *ἀρραβῶνας* καὶ σπανιότερα ἡ *ἀρραβώνα*. Ἐνάλογα ούσιαστικά εἶναι (ἀναγράφεται ἔξω ἀπὸ τὴν παρένθεση ὁ πιδὸ κοινὸς τύπος):

ὁ *φράχτης* (ἢ *φράχτη*), ἡ *συνήθεια* (τὸ *συνήθειο*), τὸ *γιαούρτι* (ἢ *γιαούρη*), τὸ *μελάνι* (ἢ *μελάνη*), τὸ *μπαρούτι* (ἢ *μπαρούτη*), τὸ *ρακί* (ἢ *ρακή*).

506. Πολλὲς φορὲς τὰ οὐδέτερα ἔχουν ὑποκοριστικὴ σημασία: *γάτα*—*γατί*, *στάμνα*—*σταμνί*. Συνήθως ὁμως τὰ οὐδέτερα σὲ -ι δὲν ξεχωρίζουν ὡς πρὸς τὴν

σημασία ἀπὸ τὸν ἀρσενικὸ ἢ θηλυκὸ τύπο: *ἀμαξα - ἀμάξι, κότσυφας - κοτούφι, λάρρυγας - λαρύγγι, πλάτανος - πλατάνι, φλούδα - φλούδι, τζιτζικας - τζιτζίκι.*

Πολλὲς φορὲς τὸ ἀρσενικὸ ἢ τὸ θηλυκὸ ἔχουν μεγεθυντικὴ σημασία: *μύτη - μύτος, κεφάλι - κεφάλια.* Ἔτσι καὶ *μαντίλι - μαντίλα* (τοῦ κεφαλιοῦ) (277).

Τὸ γένος ἀλλάζει κατὰ τὴ σημασία

507. Πολλὲς λέξεις παρουσιάζουν δύο γένη, ἀλλὰ αὐτὰ δὲν ἔχουν πάντα τὴν ἴδια ἐντελῶς σημασία :

βροντή εἶναι τὸ γνωστὸ φυσικὸ φαινόμενο — *βρόντος* εἶναι ἕνας δυνατὸς κρότος.

τραπέζι εἶναι τὸ γνωστὸ ἔπιπλο — *τράπεζα* λέγεται γιὰ τὴν Ἁγία Τράπεζα τῆς ἐκκλησίας καὶ γιὰ τὸ πιστωτικὸ ἴδρυμα.

Ἄνάλογα ξεχωρίζουν στὴ σημασία λέξεις καθὼς οἱ ἀκόλουθες :

<i>ἀχνός - ἄχνα</i>	<i>πυρήνας - πυρήνα</i> (4)
<i>καντήλι - καντήλα</i> (1)	<i>ρετσίνα - ρετσίνα</i>
<i>κεφάλι - κεφαλή</i> (κ. μεταφορ.)	<i>σάκος - σακί - σάκα</i>
<i>κοπέλα - κοπέλι παραγιός</i>	<i>σκανδάλη</i> (τουφεκιοῦ) — <i>σκάνδαλο</i>
<i>κόρακας - κοράκι</i> (2)	<i>σκάφη - σκάφος</i>
<i>κούλουρι - κουλούρα</i>	<i>σούβλα - σουβλί</i> (5)
<i>μάντρα - μαντρί</i> στάνη	<i>συνέδριο - συνεδρία</i>
<i>μαρτυρία - μαρτύριο</i>	<i>σχέδιο - σχεδιά</i>
<i>μαστίχα - μαστίχι</i> (6)	<i>τάβλα - τάβλι</i>
<i>μέση - μέσο</i>	<i>φάλαγγας - φάλαγγα - φαλάγγι</i> (6)
<i>περίβολος - περιβόλι</i>	<i>φυλή - φύλο</i> (7)
<i>πλευρὸ - πλευρὰ</i> ὄρ. γεωμετρ.	<i>ψαλίδι - ψαλίδα</i> (8)
<i>πονκάμισο - πονκαμίσα</i>	<i>χώρα - χῶρος</i>

1. Καὶ γιὰ τὸ φούσκωμα τοῦ δέρματος ἀπὸ κάψιμο, δάγκαμα κτλ.—2. Καὶ γιὰ τὸ ξυλαράκι πού μπαίνει στὰ σπίτια τῶν χωρικῶν πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα ἢ τὸ ντουλάπι, γιὰ νὰ κλείνῃ (ἀρχ. *κόραξ*).—3. Ἡ ἀρωματικὴ οὐσία πού βγαίνει ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ δέντρου καὶ πού μασιέται, ἐνῶ τὸ θηλυκὸ λέγεται καὶ γιὰ τὸ ποτὸ καὶ τὸ γλυκὸ.—4. Τὸ ἀλεσμένο κουκούτσι τῆς ἐλιᾶς.—5. Τὸ ἐργαλεῖο τοῦ παπουτσιῆ.—6. Ὁ *φάλαγγας* εἶναι τ' ὄργανο γιὰ εἶδος τιμωρίας, ἡ *φάλαγγα* λέγεται γιὰ στρατιωτικὸ σῶμα, τὸ *φαλάγγι* εἶναι εἶδος ἀράχνης φαρμακερῆς καὶ στρογγυλὸ δοκάρι γιὰ τὴ μετακίνηση βαρῶν.—7. Γιὰ τὰ δύο γένη ἀνθρώπων καὶ ζώων καὶ ὑποδιαίρεση τῆς φυλῆς.—8. Ζῶο (ἢ σαρανταποδαροῦσα), γεωργικὸ ἐργαλεῖο, οἱ ἔλικες τῆς κληματαριᾶς, ἀρρώστια τῶν μαλλιών.

508. Μερικὰ οὐσιαστικὰ μὲ διπλὸ γένος ἦταν στὴν ἀρχὴ ἐπίθεται, πού κατὰ τὸ οὐσιαστικὸ πού συνόδευαν καὶ πού παραλείφτηκε κατάντησαν οὐσιαστικὰ μὲ διαφορετικὴ σημασία : *πληρεξούσιος* (*ὑπουργός*)—*πληρεξούσιο* (*ἔγγραφο*), *συνοδικός* (μέλος τῆς Συνόδου) — *συνοδικό* (μέρος τῆς Μητροπόλεως).

509. Σὲ ἰδιαίτερη κατηγορία ἀνήκουν λέξεις φωνητικὰ ὅμοιες, ἀλλὰ μ' ἐντελῶς διαφορετικὴ σημασία καὶ πολλὲς φορὲς χωρὶς σχέση ἐτυμολογική :

ὁ ἄνεμος — *ἡ ἀνέμη*, *ὁ αὐλός* — *ἡ αὐλή*, *ὁ γρανίτης* — *ἡ γρανίτα*, *ὁ κανόνας* — *τὸ κανόνι*, *ὁ κότσος* — *τὸ κότσι*, *ὁ Μάρκος* — *ἡ μάρκα* — *τὸ μάρκο*, *ὁ μανταρίνος* — *τὸ μανταρίνι*, *ἡ ρόδα* — *τὸ ρόδι* — *τὸ ρόδο*, *ὁ φακός* — *ἡ φακὴ*.

Οἱ λέξεις τοῦ εἵδους αὐτοῦ ἔχουν κάποτε καὶ διαφορετικὴ ὀρθογραφία.

510. *Δέξεις πὸν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸ γένος τους.* Ὑπάρχουν μερικὲς λέξεις πού συχνὰ πολλοὶ ἀμφιβάλλουν γιὰ τὸ γένος τους ἢ καὶ τὶς μεταχειρίζονται στραβά, δίνοντάς τους καμιά φορὰ ἔτσι ἄλλη σημασία ἀπὸ ἐκείνη πού χρειάζεται.

Εἶναι καλύτερα νὰ λέγεται *ὁ Πίνδος* ⁽¹⁾, *ἡ Πάρνηθα* ⁽²⁾, *τὸ Ρέθυμνο* ⁽³⁾, *τὰ Φάροσαλα* ⁽⁴⁾. Ὁ *Αὐλώνας* λέγεται καὶ *ἡ Αὐλώνα* ⁽⁵⁾. Ὁ *Ἀκροκόρινθος* εἶναι γένους ἀρσενικοῦ.

1. Τοῦ *Πίνδου* τὸ ἀρχαῖο ὄνομα ἦταν *θηλυκό*, *ἡ Πίνδος* (σπανιότ. καὶ ὁ *Πίνδος* καὶ τὸ *Πίνδον ὄρος*), τὸ ἀρσενικὸ εἶναι ὅμως πολὺ πιὸ σύμφωνο μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς λαϊκῆς γλώσσας. Γι' αὐτὸ λέει ὁ Βαλαωρίτης : «*κρυφὰ τὸ γλυκοχάραμα προβαίνει ἀπὸ τὸν Πίνδο*» καὶ ὁ Κρυστάλλης : «*Τὰ κακοτράχαλα βουνὰ τοῦ Πίνδου ὅσοι διαβαίνουν | δρόχουν τοὺς ψηλοὺς γκρεμοὺς καὶ τὲς πολλὰς βρυσσοῦλες. . .*». — 2. Γιὰ τὴν *Πάρνηθα* ἦταν καὶ στὴν ἀρχαία γλώσσα δοκιμότερος ὁ *θηλυκὸς* τύπος *ἡ Πάρνης* (ἀλλὰ καὶ ὁ *Πάρνης*). Τὸ *θηλυκό* ἔρχεται σήμερα εὐκολότερο στὴ νέα γλώσσα. — 3. Τὸ *Ρέθυμνο* λέγεται σήμερα στὴν Κρήτη καὶ τὸ *Ρέθυμνο* καὶ τὸ *Ρέθυμος* ἐπίσημα λέγεται τὸ *Ρέθυμνον*, καὶ ὁ νομός : *Ρεθύμνης*. — 4. Γιὰ τὰ *Φάροσαλα*, σήμερα καὶ *Φέροσαλα*, οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν *ἡ Φάροσαλος* (σπανιότ. τὰ *Φάροσαλα*). — 5. Τὸ *θηλυκό* *ἡ Αὐλώνα* εἶναι κοινότερο σήμερα. Οἱ ἀρχαῖοι τὸ ἔλεγαν ἀρσενικό, *ὁ Αὐλών*.

Ἀνάλογα μὲ ὅ,τι παρατηρήθηκε γιὰ τὸ *Πίνδος*, εἶναι καλύτερο καὶ συμφωνότερο μὲ τὴ λαϊκὴ γραμματικὴ νὰ λέγωνται σὲ ἀρσενικό γένος οἱ λέξεις *ἀσφαλτός*, *ἄμμος*, *παράγραφος*, *ὑπόνομος*, *ψῆφος*. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ γένους μερικῶν παλαιότατων οὐσιαστικῶν σὲ -ος ἀπὸ *θηλυκό* σὲ ἀρσενικό εἶχε ἀρχίσει ἤδη

Δὲν πρέπει νὰ μπερδεύονται ὁ ἄθλος (τὸ κατόρθωμα) καὶ τὸ ἄθλο (βραβεῖο, ἔπαθλο), ἡ στήλη (ἀναμνηστική, ἐπιτάφια, ἠλεκτρικὴ) καὶ ὁ στύλος (κολόνα πού στηρίζει κάτι), οἱ Στύλοι τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

Ἰδιαίτερη σημασία τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ

511. Πολλὰ ὀνόματα συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν ἓνα ἀριθμό. Μερικὰ ἀλλάζουν κατὰ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ σημασία τους.

Συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν ἐνικὸ ὀνόματα ἐννοιωῶν μοναδικῶν. Τέτοια εἶναι :

α) Μερικὰ συγκεκριμένα, πολλὰ περιληπτικά καὶ πολλὰ ἀφηρημένα : ἀστροφεγγιά, οἰκουμένη, πλάση, παράδεισος, ἀτμοσφαῖρα, ἀνθρωπότητα, χριστιανισμός, μεσαιώνας — συγγενολόγι, πλουσιόκοσμος — βήγας, χάος, πείνα, ξενιτιά, ἀνθισμα, δικαιοσύνη, πίστη, κύρος, ὕφος. Ἔτσι καὶ τὰ οὐσιαστικοποιημένα ἐπίθετα μὲ σημασία ἀφηρημένη: τὸ σωστό, τὸ μπορετό.

Συχνὰ ὥστόσο σχηματίζουν καὶ τ' ἀφηρημένα πληθυντικό, ἰδίως ὅταν εἶναι λόγος γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ιδιότητος πού ἐκφράζει ὁ ἐνικός: κάνει πολλὰς χωριατιές, ἄς λείπουν αὐτὲς οἱ εὐγένειες, τί ἀνοστιές εἶναι αὐτές!

Κάποτε ὁ πληθυντικὸς ἔχει μεγεθυντικὴ ἢ ἐπιτατικὴ σημασία: τί καμώματα εἶναι αὐτά, δὲν εἶναι φεροίματα, ἀπὸ τὰ βάρη τῆς ψυχῆς μου, ντροπές! καμαρῶστε τίς προκοπές του, μεγαλεῖα!

Κάποτε ὁ πληθυντικὸς ἐκφράζει κάτι δυσάρεστο ἢ ἐνοχλητικό:

στὴν ἀρχαία ἢ τὴ μεταγενέστερη γλῶσσα (ὁ γέρας, ὁ γύφος, ὁ πλάτανος, ὁ στενωπός, ὁ σχῖνος κτλ.) καὶ συνεχίστηκε στὴ μεσαιωνικὴ καὶ τὴ νεώτερη γλῶσσα. Ἀπὸ τὰ θηλυκὰ σὲ -ος, πού φύλαξαν τὸ θηλυκὸ γένος, μερικὰ ἀλλάξαν τὴν κατάληξη (ἡ παρθένος—ἡ παρθένα), ἄλλα ἀντικαταστάθηκαν μὲ ἄλλη λέξη (ἀτραπός—μονοπάτι) καὶ ἄλλα, πού φύλαξαν τὸ -ο, σχηματίζονται σὲ -ο (ἡ ἄβυσσο, ἡ παρθένο).

ἔφτασαν οἱ ζέστες, εἶναι ἀνυπόφορος διὰ ἀρχίξη τις συζητήσεις του, χύθησαν γάλατα, αἷματα.

Στὸν ἐνικό συνηθίζονται ἀκόμη: β) Ὄνόματα ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ ἐπαγγελμάτων: φιλολογία, ἄλγεβρα, γλυπτική, καλογεωρική.

Λέμε ὡστόσο στὸν πληθυντικό: ὑπάρχουν δύο χημείες, ἡ ἀνόργανη καὶ ἡ ὄργανική· ἀγόρασα δύο ἀριθμητικὲς (δηλ. βιβλία).

γ) Ὄνόματα στοιχείων, μετάλλων, ὄρυκτῶν, προϋόντων: ἀσμή, κοκκινόχωμα, ράδιο, ὑδρογόνο.

Μεταχειριζόμαστε ὡστόσο τὸν πληθυντικό γιὰ νὰ φανερώσωμε τὰ διάφορα εἶδη τῆς ἴδιας ὕλης ἢ ἀντικείμενα κατασκευασμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο ὕλικό: χαλκώματα, ἔχει καλοὺς τοίγκους, χρειάζομαι τρία διαφορετικὰ μελάνια, τὰ φενὰ λάδια.

Κάποτε ὁ ἐνικός μπαίνει στὴ θέση τοῦ πληθυντικοῦ καὶ σημαίνει ὀλόκληρο τὸ εἶδος. Ὁ ἐνικός αὐτὸς λέγεται ἐνικός τοῦ εἵδους: ὁ Ἑλληνας ἀγαπᾷ τὸν τόπο του, ὁ στρατιώτης πρέπει νὰ πειθαρχῇ, ἡ σταφίδα ἔχει φέτος καλὴ τιμὴ.

512. Ὁ πληθυντικός μερικῶν ὀνομάτων ποὺ σχηματίζουν μόνον ἐνικό ἀναπληρώνεται στὴν ἀνάγκη ἀπὸ τὸν πληθυντικό ἑνὸς συνωνύμου: ἡ ἡχῶ – οἱ ἀντίλαλοι, ἡ πείρα – οἱ ἐμπειρίες, νοῦς – κεφάλια, μυαλὰ (αὐτὰ τὰ παιδιὰ εἶναι ὅλα γερὰ μυαλὰ), διάνοιες.

513. Τὰ κύρια ὀνόματα συνηθίζονται στὸν ἐνικό. Ἔτσι:

A) Τὰ ὀνόματα μερικῶν γιορτῶν: Λαμπρῇ, Τριώδι.

B) Οἱ περισσότερες τοπωνυμίες: Σπάρτη, Μακεδονία, Ἰλιός.

Σχηματίζουν καὶ οἱ τοπωνυμίες αὐτὲς τὸν πληθυντικό:

α) Ὅταν τυχαίη νὰ ὀνομάζονται μὲ τὴν ἴδια λέξη περισσότεροι τόποι: ἡ Ἑλλάδα ἔχει δυὸ Πηγεῖους καὶ πέντε Ὀλύμπους (1).

β) Ὅταν χρησιμοποιοῦνται μεταφορικά: ἐξαντλήθησαν οἱ Πακτωλοί.

γ) Στὴν ποιητικὴ γλώσσα:

Ἄπ' τῶν Ὀλύμπων τις πλαγιὲς ὡς τις κορφὲς τῶν Αἰμων. (Παλαμᾶς)

Ἐκατὸ χρόνια πέρασαν, ἑκατὸ χρόνια πάνε.

Ὡ Ἑλλάδων ξημερώματα, ὦ Ἑλλάδων δειλινά! (Παλαμᾶς).

Γ) Τὰ ὀνόματα ἀνθρώπων. Αὐτὰ σχηματίζουν πληθυντικό διὰ εἶναι ὁ λόγος γιὰ πολλὰ πρόσωπα μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα: σ' αὐτὸ τὸ

1. Οἱ Ὀλύμπιοι εἶναι καὶ ὄνομα χωριοῦ στὴ Χίο.

σπίτι ἔχει τρεῖς Φρόσες, οἱ δύο Ἀντρέηδες (ἔτσι ἔλεγαν στὸ Εἰκοσιένα γιὰ τὸν Α. Ζαΐμη καὶ τὸν Α. Λόντο), οἱ Τρικούπηδες· οἱ Κολοκοτρωναῖοι, οἱ Κατσαντωναῖοι (δλόκληρη ἢ οἰκογένεια).

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων σχηματίζουν ἀκόμη πληθυντικό :

α) Ὅταν σημαίνουν ἔργα καλλιτεχνῶν ἢ συγγραφέων: ἀγόρασε δύο Γύζηδες, ἔχει στὴ βιβλιοθήκη του τρεῖς Αἰσχύλους.

β) Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα: τὴ μυθολογία τὴν περιφρονᾷ ὁ καιρὸς μας. Νὰ μιλᾷς γιὰ Βελλεροφόντες καὶ Κολχίδες λογαριάζεται δασκαλισμὸς (Βλαστός), ἀπὸ τις ἀθάνατες πηγὲς τῶν Ἐπικούρων καὶ τῶν Ἐμπεδοκλήδων (Παλαμᾶς).

Γράψε στὰ βᾶθη μιᾶς χροσῆς μαριιάτικης ἡμέρας τὴ δόξα τῶν Λεωνιδῶν, τὴ γῆ τῶν Διγενήδων. (Παλαμᾶς).

γ) Ὅταν χρησιμοποιοῦνται μεταφορικά: δὲν ἔχει ἐδῶ πολλοὺς Κροίσους.

Καὶ ποῖο εἶν' αὐτὸ τὸ κοιμητήρι,
ποῦ εἶν' οἱ νεκροὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ οἱ τάφοι Παρθενῶνες; (Παλαμᾶς)

Καὶ τὸ τραγοῦδι τὸ ξυπνᾶνε οἱ Ὅμηροι,
σάρκα τοῦ δίνου, ψυχὴ, φῶς, τὸ κᾶνον πλάσμα καὶ ἄστρο. (Παλαμᾶς).

514. Συνηθίζονται μόνο ἢ προπάντων στὸν πληθυντικό :

Α) Πολλὰ κοινὰ ὀνόματα μὲ περιληπτικὴ συχνὰ σημασία: ἄμφια, ἀντίποινα, ἅπαντα, ἄρματα, ἀρχαιρεσίες, βαφτίσια, γένια, γεράματα, δρίμες, ἐγκαίνια, ἐγκατα, ἐκατόχρονα, ἐννιάμηρα, κάλαντα, λύτρα, μάγια, μεθεόρτια, μεσάνυχτα, μετρητά, ὄργια, ὀρνιθοσκαλισματα, παλαμάκια, παρακάλια, παρασκήνια, πεθερικά, περίχωρα, πολεμοφόδια, πρόθυρα, προικιά, προπύλαια, ρέστα, συλλυπητήρια, σωθικά, τάρταρα, τρεχάματα, ὑπάρχοντα, χαιρετίσματα, χαράματα, χειροκροτήματα κτλ.

Μερικὲς ἀπὸ τίς λέξεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ σχηματίζουν καὶ ἐνικό, ὅταν ἡ ἔννοια ποῦ παριστάνουν ἀντικρίζεται σάν εἶδος, στὸ σύνολό της: γένι, κλάμα, σπλάγχο. Τὸ ἅπαντο λέγεται συνήθως εἰρωνικά.

515. Ἐδῶ ἀνήκουν ἀκόμη: α) Περιληπτικά κατ' ἐξοχὴν καθῶς: ἀσημικά, γυαλικά, διαμαντικά, ζυμαρικά, ὄσπρια, σουλερικά, πανικά, χορταρικά.

β) Λέξεις ποῦ ἐκφράζουν ἀντικείμενα σύνθετα: τὰ γυαλιά, τὰ κιάλια, ἢ σύνθετα παραταχτικά ζευγαρωτὰ (320): ἀγκιναροκούκια, ἀμπελοχώραφα, γιδοπρόβατα κτλ.

γ) Μερικὰ οὐσιαστικοποιημένα ἐπίθετα καθῶς: λιανά, ψιλὰ, ρηχὰ, φράγκικα (ροῦχα), τὰ οἰκονομικά (ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση), καὶ ὅσα σημαίνουν ἀμοιβὴ γιὰ κάποια ἐργασία: βαρκαδιάτικα, κόμιστρα, πλυστικά, φύλαχτρα. Ἔτσι καὶ τὸ ἀσφάλιστρα.

δ) Ὅσα σημαίνουν μιὰ γλῶσσα, καθῶς: ἀρβανίτικα, ἑλληνικά, κινέζικα.

516. Β) Ἐκτὸς τὰ κύρια ὀνόματα α) Ὀνόματα γιορτῶν: Χριστοῦγεννα, Φῶτα, Κούλουμα, Νικολοβάβραρα, Ἀνθεστήρια, Παναθήναια.

β) Τοπωνυμίες: Σέρρες, Σπέτσες, Σφακιά, Ἀναφιώτικα, Δελφοί, Ἄγραφα, Οὐράλια.

Μερικῶν πόλεων τ' ὄνομα, πού συνηθίζεται ἰσχυρῶς ἐνὶ τῷ τόπῳ, λέγεται κάποτε καὶ στὸν πληθυντικόν: Ἀθήνα - Ἀθῆνες, Θήβα - Θῆβες· ἔτσι καὶ Καλαμάτα - Καλαμάες.

517. Διαφορὰ σημασίας κατὰ τὸν ἀριθμὸν. — Κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἔχουν διαφορετικὴ σημασίαν ἢ παίρνουν συνηθῶς διαφορετικὴ σημασίαν τ' ἀκόλουθα οὐσιαστικὰ (πρβ. καὶ 606 β):

γυαλί — γυαλιὰ

διακοπή — διακοπὲς

μαλλί — μαλλιὰ

μοίρα — Μοῖρες

νεῦρο — νεῦρα

παραμονή — παραμονές

περιστροφή — περιστροφές

σίδηρο — σίδηρα

τσάκισμα — τσακίσματα

χρονικὸν — χρονικά.

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΚΛΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

518. Γενικά. — Τὸ οὐσιαστικὸν ἔχει *τρεῖς κλίσεις*. Ἡ διαίρεσις αὐτῆ βασίζεται ἐπὶ τὸ γένος. Στὴν *πρώτη κλίση* ἀνήκουν ὅλα τ' ἀρσενικά. Στὴν *δεύτερη κλίση* ἀνήκουν ὅλα τὰ θηλυκά. Στὴν *τρίτη κλίση* ἀνήκουν ὅλα τὰ οὐδέτερα.

519. Τὰ οὐσιαστικὰ κάθε κλίσεως διαιροῦνται ἐν ἑαυτοῖς ἐν ἰσοσύλλαβῳ καὶ ἐν ἀνισοσύλλαβῳ.

Τὰ *ἰσοσύλλαβα* ἔχουν στὸν πληθυντικὸν τὸν ἴδιον ἀριθμὸν συλλαβῶν μὲ τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ ἑνικοῦ :

καθρέφτης — καθρέφτες, χαρὰ — χαρές, παιδί — παιδιά.

Τὰ *ἀνισοσύλλαβα* ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς ὅλες τὰς πτώσεις τοῦ πληθυντικοῦ μὴ ἐν ἑαυτοῖς ἐν ὀνομαστικῇ τοῦ ἑνικοῦ :

ὁ περιβολάρης

ἡ ὄκα

τὸ κύμα

οἱ περιβολάρηδες — τῶν περιβολάρηδων

οἱ ὀκάδες — τῶν ὀκάδων

τὰ κύματα — τῶν κυμάτων.

Τ' ἀνισοσύλλαβα οὐδέτερα ἔχουν καὶ στὴ γενική τοῦ ἐνικοῦ μιὰ συλλαβὴ περισσότερο : τοῦ κύματος (586).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Γιά τὸν τονισμό τῶν οὐσιαστικῶν βλ. 89.

520. Τ' ἀνισοσύλλαβα οὐσιαστικά ἔχουν δύο θέματα, πού ἀντιστοιχοῦν στοὺς δύο διαφορετικούς τύπους, τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ.

Τὸ πρῶτο εἶναι ὅ,τι ἀπομένει ἀπὸ τὴ λέξη ἀφοῦ ἀφαιρεθῆ ἡ κατάληξη τῆς ἐνικῆς ὀνομαστικῆς -ας, -ης, -ες, -ους τῶν ἀρσενικῶν, -α-ου τῶν θηλυκῶν, -α, -ο, -ας τῶν οὐδετέρων : ψωμ-άς, γανωματ-ής, καφ-ές, παππ-ούς, ὀκ-ά, ἀλεπ-ού, αἱμ-α, γράψιμ-ο, κρέ-ας.

Τὸ δεύτερο θέμα εἶναι ὅ,τι ἀπομένει ἀπὸ τὴ λέξη ἀφοῦ ἀφαιρεθῆ ἡ κατάληξη -ες τοῦ πληθυντικοῦ τῶν ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν καὶ -α τῶν οὐδετέρων : ψωμάδ-ες, γανωματῆδ-ες, καφέδ-ες, παπποῦδ-ες, ὀκάδ-ες, ἀλεποῦδ-ες, αἱματ-α, γραψίματ-α, κρέατ-α, φῶτ-α.

521. Ἱστορική διασάφηση.—Τὰ βασικά γνωρίσματα πού χαρακτηρίζουν τὴν κλίση τῶν οὐσιαστικῶν καὶ πού τὴν ξεχωρίζουν συνήθως ἀπὸ τὴν ἀρχαία κλίση εἶναι τ' ἀκόλουθα :

α) Τὸ κάθε γένος ἔχει ἰδιαιτέρες καταλήξεις καὶ τὴ δική του κλίση.

β) Τὰ δύο γένη τῶν ἐμψύχων, ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ, παρουσιάζουν στὸν πληθυντικὸ προπάντων (ὅπως καὶ στὴν ἀρχαία γλώσσα), παράλληλους σχηματισμούς, ἐνῶ τὸ οὐδέτερο ἀκολουθεῖ δικό του διαφορετικὸ σχηματισμό :

οἱ ἄντρ-ες, οἱ γυναῖκ-ες ἄλλα τὰ παιδ-ιά
οἱ παπάδ-ες, οἱ ὀκάδ-ες τὰ λάθ-η, τὰ γραψίμ-ατα.

γ) Τὰ γένη τῶν ἐμψύχων (ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἀρσενικὰ σὲ -ος) εἶναι καὶ τὰ περισσότερο ἀλλαγμένα ἀπὸ τὴν ἀρχαία κλίση, τὰ πιὸ συγχρονισμένα. Δὲν παρουσιάζουν λ.χ. παραδείγματα περιττοσύλλαβα (ὀνόματα μὲ διαφορετικὸ ἀριθμὸ συλλαβῶν μέσα στὸν ἴδιο ἀριθμὸ), ὅπως τ' ἀρχαῖα ὁ κόραξ — τοῦ κόρακος, ἡ θριξ — τῆς τριχός, παρὰ μόνο ἰσοσύλλαβα : ὁ κόρακας — τοῦ κόρακα, ἡ τρίχα — τῆς τρίχας, ἐνῶ διατηρήθηκαν περιττοσύλλαβα οὐδέτερα : τὸ ὄνομα — τοῦ ὀνόματος.

Μὲ τὴν ἐξαφάνιση ἄλλωστε τῶν ἀρχαίων τριτόκλιτων ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν, ἔγινε ἡ ἕξιμοίωσή τους στὸν ἐνικὸ μὲ τ' ἀρχαῖα πρωτόκλιτα τοῦ ἴδιου γένους σὲ -ας : ὁ πατήρ — τοῦ πατρὸς ἔγινε ὁ πατέρας — τοῦ πατέρα, καθὼς ὁ ταμίας — τοῦ ταμία, ἡ φλέψ — τῆς φλεβὸς

ἔγινε ἡ φλέβα – τῆς φλέβας κατὰ τὸ ἡ μοῖρα – τῆς μοίρας, ἡ ράχης – τῆς ράχεως ἔγινε ἡ ράχη – τῆς ράχης κατὰ τὸ ἡ νίκη – τῆς νίκης.

Στὸν πληθυντικὸ πάλι τ' ἀρχαῖα πρωτόκλιτα καὶ τριτόκλιτα τελειώνουν τώρα στὴν ὀνομαστικὴ καὶ στὴν αἰτιατικὴ σὲ -ες κατὰ τὶς ἀρχαῖες τριτόκλιτες ὀνομαστικές: πατέρες, φλέβες. Ἔτσι οἱ ταμίαι – τοὺς ταμίαις ἔγινε οἱ ταμίαις – τοὺς ταμίαις, αἱ μοῖραι – τὰς μοίρας ἔγινε οἱ μοῖραις – τὶς μοῖραις κτλ. Παράλληλα παραμερίστηκαν καὶ ἰσοπεδώθηκαν καὶ ἄλλες ἀνωμαλίες τῶν ἀρχαίων σχηματισμῶν.

δ) Ἡ δοτικὴ ἔξαφανίστηκε ἐντελῶς. Ἔμεινε ἀπολιθωμένη σὲ σύνθετα καθὼς ἐνόσω (ἐν ὄσῳ), τωόντι (τῷ ὄντι), καὶ σὲ μερικὲς στερεότυπες λόγιες ἐκφράσεις καὶ φράσεις (454): φύσει, θέσει, ἐν τάξει, ἐν γνώσει, ἐν παρόδῳ, ἐν χορῷ, ἐπ' αὐτοφῶρῳ, τοῖς μετρητοῖς, ἐλέῳ Θεοῦ, δόξα σοι ὁ Θεός.

ε) Ἀπὸ τὶς πτώσεις τῆ βασικῆ θέσης τὴν παίρνει ἡ αἰτιατικὴ, τοῦ ἐνικοῦ προπάντων. Ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ρυθμίζεται τὸ καταληκτικὸ φωνῆεν (521 η), ἡ θέσις τοῦ τόνου στὴ λέξι (521 θ) καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συλλαβῶν πού θὰ ἔχη ἡ λέξι στὴν κλίση τῆς (κανόνας τῆς αἰτιατικῆς). Ἡ αἰτιατικὴ τὸν ἐλαιῶνα, τὸν ἀγῶνα κανόνισε καὶ τὴν ὀνομαστικὴ: ὁ ἐλαιῶν-ας, ὁ ἀγῶν-ας. Ἡ αἰτιατικὴ τὴν τρίχα, τὴν κοινότητα κανόνισε καὶ τὴν ὀνομαστικὴ: ἡ τρίχα (ἀντὶ ἀρχ. θριξ), ἡ κοινότητα.

Ἡ αἰτιατικὴ εἶναι πολὺ συχνότερη παρὰ στὴν ἀρχαία γλῶσσα, ἀφοῦ, ἀπλὴ ἢ ἐμπρόθετη, πῆρε συχνότατα τὴ θέσις τῆς γενικῆς ἢ τῆς δοτικῆς: παραμελῶ τὰ μαθήματα ἀντὶ ἀμελῶ τῶν μαθημάτων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες ἀντὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν, δίνω στὴ μητέρα (ἢ τῆς μητέρας) ἀντὶ δίδωμι τῇ μητρὶ, χτυπῶ μὲ τὰ πόδια ἀντὶ κρούω τοῖς ποσὶ.

ζ) Ἡ γενικὴ, ἀν καὶ πῆρε κάποτε τὴ θέσις τῆς παλιᾶς δοτικῆς (δίνω τῆς μητέρας ἀντὶ δίδωμι τῇ μητρὶ), ἔχει περιορισμένη χρῆσις. Σὲ πολλὰ ἰδιώματα, ἰδίως τῆς Β. Ἑλλάδας, ἀποφεύγουν τὴ γενικὴ, σὲ πολλὰ σχηματιστικὰ παραδείγματα. Στὴ θέσις τῆς χρησιμοποιοῦν τὴν αἰτιατικὴ, συνήθως ἐμπρόθετη (αὐτὸ ἀπὸ χήνα, τὸ νερὸ ἀπὸ τῆ βρούση, στὴν ἄκρη στοῦ βουνοῦ). Ἀλλὰ καὶ στὴν κοινὴ γλῶσσα περιορίστηκε ἀρκετὰ ἡ χρῆσις τῆς γενικῆς. Οἱ προθέσεις πού ἔπαιρναν ἄλλοτε γενικὴ συντάσσονται μ' αἰτιατικὴ (ἔτσι ἢ ἀπό, ἀντί, γιά, μετὰ – μὲ κτλ.),

καὶ σὲ ἄλλες περιστάσεις στὴ θέση τῆς γενικῆς μπαίνει ἡ ὀνομαστική: ἓνα ποτήρι νερό, κάτι κοπάδια γίδια, ἓνα μπουκέτο λουλούδια, ὅλα τὰ εἶδη οἱ κάλτσες, μιὰ σειρά παραλλαγές, χιλιάδες κόσμος, ὅσπερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια πόλεμο, εἶδε τὸν Ἰσκιο ἀπὸ δυὸ πόδια, μιὰ διμοιρία τραυματιοφόροι, τὰ φλουριά ἀπὸ τὴ βάφτιση (*).

* Ἄλλα βασικὰ γνωρίσματα τῆς νέας κλίσης εἶναι :

η) Ἡ **ἐξίσωση τοῦ καταληχτικοῦ φωνήεντος** στὸν ἐνικὸ τῶν ἀρσενικῶν καὶ τῶν θηλυκῶν : Τὸ φωνῆεν τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς φυλάγεται (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ο τῶν ἀρσενικῶν σὲ -ος) σὲ ὅλες τὶς πτώσεις τοῦ ἐνικοῦ τουλάχιστον ἀριθμοῦ (**κανόνας τοῦ ἴδιου φωνήεντος**):

ἡ πείνα - τῆς πείνας - τὴν πείνα	ἡ δύναμη - τῆς δύναμης - τὴ δύναμη
ἡ μαγείρισσα - τῆς μαγείρισσας - τὴ μαγείρισσα	ἡ Κλειῶν - τῆς Κλειῶς - τὴν Κλειῶν
ἡ κλειδαρότρυπα - τῆς κλειδαρότρυπας - τὴν κλειδαρότρυπα	ὁ τραγουδιστής - τοῦ τραγουδιστῆ - τὸν τραγουδιστῆ
ἡ σφήκα - τῆς σφήκας - τὴ σφήκα	ὁ στρατώνας - τοῦ στρατώνα - τὸ στρατώνα.

θ) Ἡ **τονικὴ ἐξίσωση**, ἡ τάση δηλαδή, ὁ τόνος τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς (ἢ ὀνομαστικῆς) νὰ φυλάγεται καὶ στὶς ἄλλες πτώσεις ἀρσενικῶν καὶ θηλυκῶν, τουλάχιστο τοῦ ἐνικοῦ (**κανόνας τοῦ βασικοῦ τόνου**, 85).

ἡ θάλασσα - τῆς θάλασσας - τὴ θάλασσα	ὁ ἔξυπνος - τοῦ ἔξυπνου - τὸν ἔξυπνο
ἡ δύναμη - τῆς δύναμης - τὴ δύναμη	ἡ ἔξυπνη - τῆς ἔξυπνης - τὴν ἔξυπνη.

ι) Ὁ **ἀνισοσυλλαβισμὸς** (519). Μὲ αὐτὸν κατορθώνεται νὰ φυλάγεται σὲ πολλὰ νεώτερα σχηματιστικὰ παραδείγματα ἀκόμη καὶ στὸν πληθυντικὸ τὸ καταληχτικὸ φωνῆεν τοῦ ἐνικοῦ, πού ἄλλιῶς θὰ φυλαγόταν μόνο στὸν ἐνικὸ (521η):

κυρὰ - κυρᾶς—κυράδες	πεταλωτής - πεταλωτῆ—πεταλωτῆδες
ἄλεποῦν - ἄλεποῦς—ἄλεποῦδες	καφές - καφέ—καφέδες
ψωμάς - ψωμᾶ—ψωμάδες	παπποῦς - παπποῦ—παπποῦδες.

Οἱ περισσότερες ἀνωμαλίες στὴν κλίση τῶν οὐσιαστικῶν ὑπάρχουν ἀπὸ τὶς λέξεις πού, δὲ συμμορφώθηκαν μὲ τοὺς παραπάνω κανόνες σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο φωνῆεν καὶ τὸν τονισμό στὴν ἴδια συλλαβή:

1. *Ἔτσι σὲ μιὰ φράση καθὼς λ. χ. πρόβαλε ξαφνικὰ ἓνα γαῖδουράκι μὲ δυὸ μεγάλα καλάθια λουλούδια κρεμασμένα στὰ πλευρά του ὑπάρχουν μόνο ὀνομαστικὲς καὶ αἰτιατικὲς, ἐνῶ ἡ ἀντιστοιχὴ φράση στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἢ στὴν ἀρχαϊκὴ θὰ εἶχε στὴ θέση τους πολλὰς γενικὲς.

Κανονικοὶ νέοι τύποι

ὁ σωλήνας - τοῦ σωλήνα
 ἡ ὥρα - τῆς ὥρας
 οἱ ἐλπίδες - τῶν ἐλπίδων
 τὸ σίδηρο - τοῦ σίδηρου
 τὸ ψωμάδικο - τοῦ ψωμάδικου.

Κληρονομημένοι τύποι ἀσυμμόρφωτοι

ἀλλὰ μήνας - μηνός, ἄντρας - ἀντρός
 γυναῖκα - γυναικός
 μοῖρες - μοιρῶν
 ἄνθρωπος - ἀνθρώπου

522. Τῇ γενικῇ τοῦ πληθυντικοῦ δὲν τὴ σχηματίζουν ὄλα τὰ οὐσιαστικά. Κάποτε λείπει ἢ σχηματίζεται δύσκολα. Αὐτὸ γίνεται: α) σὲ μερικὰ σχηματιστικά παραδείγματα, λ.χ. σὲ λέξεις τοῦ τύπου *βάφτιση, κάππαρη, ράχη*, β) σὲ μερικὲς κατηγορίες λέξεων, καθὼς λ.χ. στὰ ὑποκοριστικά σὲ *-άκι, τὸ ἀρνάκι, τὸ πακετάκι* (οἱ λέξεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους σχηματίζουν δύσκολα καὶ τοῦ ἐνικοῦ τῇ γενικῇ), καὶ γ) σὲ ὀρισμένες ἄλλες λέξεις: *λεβέντης - λεβέντες* (1).

523. Διασάφηση.— Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιστάσεις, πὺν δυσκολευόμαστε νὰ μεταχειριστοῦμε τὸν κανονικὸν τύπον, ὑπάρχουν τ' ἀκόλουθα μέσα νὰ τὸν ἀναπληρώσωμε ἂν τύχη καὶ μᾶς χρειαστῇ:

α) Ἀπὸ τὴν ἴδια λέξη ὁ ἀντίστοιχος ἀνισοσύλλαβος τύπος τοῦ πληθυντικοῦ: ὁ *λεβέντης - οἱ λεβέντες - τῶν λεβέντηδων* (533), ἡ *μᾶνα - οἱ μάνες - τῶν μανάδων* (554). Αὐτὸς χρειάζεται κάποτε καὶ γιὰ νὰ ξεχωριστῇ τὸ θηλυκὸ ἀπὸ τὸ ἀρσενικόν, πὺν ἄλλωὶς θὰ ὁμωνυμοῦσαν: *οἱ πεθεροὶ - τῶν πεθερῶν, ἀλλὰ οἱ πεθερῆς - τῶν πεθεράδων* (556).

β) Συγγενικὸς τύπος τῆς ἴδιας λέξεως: *οἱ δασκάλες - τῶν δασκαλισῶν (ἢ δασκάλισσα), οἱ κοπελοῦδες - τῶν κοπελοιδῶν (τὸ κοπελοῦδι)* (2).

1. Οἱ τύποι αὐτοὶ τῆς γενικῆς σὲ μερικὲς περιστάσεις ἀτόνησαν καὶ ἀχρηστεύτηκαν γιὰ τὴ σημασία πὺν ἔχει ἡ λέξη, καθὼς λ.χ. σὲ πολλὰ ἀφηρημένα οὐσιαστικά, πὺν δὲ συνηθίζονται ἄλλωστε οὔτε στὶς ἄλλες πτώσεις τοῦ πληθυντικοῦ (*δικαιοσύνη, πείνα, πείρα, κύρος*), συνήθως ὁμως καὶ προπάντων γιὰ τὸν τύπον τους καὶ μάλιστα τὸν τ ο ν ι σ μ ὀ, πὺν θ' ἀπαιτοῦσε, γιὰ νὰ τονιστῇ ἡ γενικὴ μὲ τὸν παραδομένον τρόπον, νὰ μετακινήθῃ ὁ βασικὸς τόνος τῆς λέξεως (85) κατὰ μία ἢ δύο συλλαβές, καὶ νὰ ποῦμε λ.χ. *οἱ λεβέντες - τῶν λεβεντῶν, οἱ γατίτσες - τῶν γατιτσῶν, τὸ ἐκκλησιάκι - τοῦ ἐκκλησιακιοῦ* (ἐνῶ λέμε χωρὶς καμιά δυσκολία ἡ *ἐκκλησία - τῆς ἐκκλησίας* ἢ καὶ τὸ *χέρι - τοῦ χεριοῦ*), *οἱ σπίντες - τῶν σπιθῶν, οἱ βοσκοποῦλες - τῶν βοσκοπουλῶν, τὸ Τρίκερι - τοῦ Τρικεριοῦ*. Γι' αὐτὸ κάποτε ἀκούονται γενικὲς πὺν φυλάγουν τὸ βασικὸν τόνον ἀμετακίνητο (λ.χ. τῶν *πεπονόφλουδων*), μολονότι πάλι δὲν πολυσυνηθίζονται οὔτε στὴν περιπτώσῃ αὐτῇ (*τῶν φτερούγων*). Ἐνας ἄλλος τρόπος νὰ μὴ μετακινήθῃ ὁ τόνος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις γιὰ τὴ γενικὴ τοῦ τύπου τῆς ὀνομαστικῆς, ὅπως γίνεται σὲ μερικὲς οὐδέτερες τοπωνυμίας: ἡ *παράλλη τοῦ Τσαγγεῖ* (580).

2. Σὲ πολλὰ μέρη λέγουν *οἱ κότες - τῶν κοιτῶν*, ἀλλοῦ κανονικά: *τῶν κοιτῶν*.

γ) Ἐμπρόθετη αἰτιατική, ἰδίως μὲ τὴν πρόθεση ἀπό: τὸ *χωῶμα* ἀπὸ τῆς *φτεροῦγος*, ἀπὸ τῆς *φοῦντες*, τ' αὐτὰ ἀπὸ τῆς *κότες* (521ζ).

δ) Τὸ γύρισμα τῆς φράσης, ἔτσι πού νά μὴ χρειαστῇ ἡ γενική πού ἀκούεται δυσάρεστα, ὅπως λ.χ. θὰ κάναμε οἱ ἴδιοι ἂν θέλαμε νά μιλήσωμε σὲ γενική γιὰ τῆς *ψίχες* τῶν *ψωμιῶν*, τῆς *βασιλόπιτες*, τῆς *κρεβατοκάμαρες*, τῆς *ταβανόσκουπες*, τῆς *τρέλες* κτλ.

524. Στὴν καθημερινὴ ὁμιλία δὲν αἰσθανόμαστε καμιά δυσκολία ἀπὸ τὴν ἀτονία αὐτῆ τῆς γενικῆς (πού θὰ τὴ σχηματίζαμε ἂν τὴ θέλαμε), ἀφοῦ καταφεύγομε μόνοι μας κατὰ τὴν περίσταση σ' ἓνα ἀπὸ τὰ παραπάνω μέσα πού ἔχει διαμορφώσει ἡ γλῶσσα μας. Στὸ γραπτὸ πάλι λόγο, ὅπου τὰ νοήματα διατυπώνονται πυκνότερα καὶ παρουσιάζεται μεγαλύτερη ἢ ἀνάγκη τῆς γενικῆς, οἱ λόγιες λέξεις πού ὑπάρχουν σ' αὐτὸν ἀφθονώτερες ἔχουν συνήθως καὶ τὸν τύπο τῆς γενικῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν εἶναι σωστὸ νά γίνεται κατάχρηση, ὅπως κάνουν ὅσοι ἐπηρεάζονται ὑπερβολικὰ ἀπὸ τὸ ὕφος πού συνηθίζεται σὲ μερικὲς ξένες γλῶσσες. Ὅσο καὶ ἂν χρειάζονται οἱ γενικὲς στὸ γραπτὸ λόγο περισσότερο παρὰ στὸν προφορικὸ, δὲν εἶναι παντοῦ ἀπαραίτητες ἐκεῖ πού τῆς μεταχειρίζονται πολλοί, οὔτε καὶ χρειάζονται στὸ βαθμὸ πού τῆς εἶχε ἡ συνθετικότερη ἀρχαία γλῶσσα. Ὅσο πιὸ ἑλληνικὰ συλλογιζόμαστε, στὴ βάση τῆς γλῶσσας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τόσο περιορίζεται στὸ σωστὸ μέτρο ὁ ἀριθμὸς τῶν γενικῶν καὶ ζωντανεῖ μάλιστα ἡ ἔκφραση ὅταν χρησιμοποιοῦνται ἄλλα φραστικὰ μέσα. Στὴν τελευταία ἀκριβῶς αὐτὴ φράση θὰ μπορούσε νά εἶχε γράψει κανεὶς καί: *μὲ τὴν χρησιμοποίηση ἄλλων φραστικῶν μέσων*. Εἶναι σωστὸ ν' ἀποφεύγονται τὰ πολλὰ ἀφηρημένα οὐσιαστικὰ μὲ τῆς ἀλληλοεξαρτημένες γενικὲς ὁ λόγος γίνεται ἐκφραστικότερος στῆς περιπτώσεις πού μπορούμε νά μεταχειριστοῦμε στὴ θέση τοῦ ρήμα μ' αἰτιατική. Τὸ ρήμα, τὸ ἐνεργητικὸ προπάντων, ἔχει κίνηση καὶ γεννᾷ ἐποπτεία ζωντανεύοντας ἐμπρὸς στὰ μάτια μας ὅ,τι γίνεται, ἐνῶ τὸ οὐσιαστικὸ μὲ τὴν ἡρεμία του δίνει στὴ φράση κάποια ἀλυσισιά.

Φράσεις μὲ γενικὲς ἐξαρτημένες ἀπὸ οὐσιαστικά.

Εἶναι ἀπαραίτητη ἡ καταχώριση τοῦ σημειώματος.

**Ἔχω ἀνάγκη ἀποδείξεω.*

Εἶναι ἓνα εἶδος γυμναστικῆς πού γίνεται μὲ σκοπὸ τὴν αὐξηση τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπινου οργανισμοῦ.

Χρειάζεται ἡ σύγκριση τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐθίμων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν συνθηθειῶν ἄλλων τόπων καὶ ἡ ἐξιστόρηση τῶν προσπαθειῶν τῶν μορφωμένων.

**Ἐμπρὸς στὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου.*

Τὸ πλῆθος τῶν στενοχωριῶν τὸν τσάκιω.

Οἱ ἴδιες φράσεις μὲ ρήμα καὶ αἰτιατική.

Εἶναι ἀπαραίτητο νά καταχωριστῇ τὸ σημείωμα.

Μοῦ χρειάζονται ἀποδείξεις, ἢ καὶ ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ ἀποδείξεις.

Εἶναι ἓνα εἶδος γυμναστικῆς πού γίνεται μὲ σκοπὸ ν' αὐξήσῃ τὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπινου οργανισμοῦ.

Χρειάζεται νά συγκρίνῃ κανεὶς τὰ ἡθῆ καὶ τὰ ἐθίμα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συνθηθειῶν ἄλλων τόπων καὶ νά ἐξιστορήσῃ τῆς προσπάθειες τῶν μορφωμένων.

**Ἐμπρὸς σὲ τόσο μεγάλο κίνδυνον.*

Οἱ πολλὲς στενοχωρίαι τὸν τσάκιωσαν.

ΠΡΩΤΗ ΚΛΙΣΗ

Ἄρσενικά

525. *Διαίρεση*.—Τῶ ἄρσενικά τελειώνουν στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἔνικοῦ σὲ -ς καὶ διαιροῦνται σὲ δύο τάξεις, τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν τάξιν.

Στὴν *πρῶτην τάξιν* ἀνήκουν τῶ ἄρσενικά ποὺ τελειώνουν σὲ -ας, -ης, -ες, -ους.

Στὴ *δευτέραν τάξιν* ἀνήκουν τῶ ἄρσενικά ποὺ τελειώνουν σὲ -ος.

Πρῶτη τάξις

526. *Διαίρεση*.—Τῶ ἄρσενικά τῆς πρώτης τάξεως διαιροῦνται σὲ ἰσοσύλλαβα καὶ σὲ ἀνισοσύλλαβα (519).

Τὰ *ἰσοσύλλαβα* σχηματίζουν τὴν ὀνομαστικὴν, αἰτιατικὴν καὶ κλητικὴν τοῦ πληθυντικοῦ σὲ -ες: ὁ ναύτης — οἱ ναῦτες.

Τῶ *ἀνισοσύλλαβα* τὶς σχηματίζουν σὲ -δες: ὁ ἀράπης — οἱ ἀράπηδες.

Τῶ ἄρσενικά τονίζονται κανονικὰ σὲ ὅλες τὶς πτώσεις ὅπου καὶ στὴν ὀνομαστικὴν τοῦ ἔνικοῦ: ὁ πατέρας — τοῦ πατέρα — οἱ πατέρες — τῶν πατέρων κτλ. Ἐξαιρέσεις βλ. 528, 530, 535, 540, 542.

1.—Ἄρσενικά σὲ -ας ἰσοσύλλαβα

ὁ πατέρας ὁ ταμίας ὁ φύλακας

527. Τὰ ἰσοσύλλαβα σὲ -ας εἶναι παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα.

Ἐνικός

Ὄνομ.	ὁ πατέρας	ὁ ταμίας	ὁ φύλακας
Γεν.	τοῦ πατέρα	τοῦ ταμία	τοῦ φύλακα
Αἰτ.	τὸν πατέρα	τὸν ταμία	τὸ φύλακα
Κλητ.	πατέρα	ταμία	φύλακα

Πληθυντικός

Ὄνομ.	οἱ πατέρες	οἱ ταμίαι	οἱ φύλακες
Γεν.	τῶν πατέρων	τῶν ταμιῶν	τῶν φυλάκων
Αἰτ.	τούς πατέρας	τούς ταμίαις	τούς φύλακες
Κλητ.	πατέρας	ταμίαις	φύλακες

Κατὰ τὸ πατέρας κλίνονται: αἰθέρας, κανόνας, λιμένες, πυθμένες, τιτάνες, σωλήνας, κλητήρας, λαμπτήρας, νιπτήρας, ὄδοστρωτήρας, ἀγκώνας, ἀγώνας, αἰώνας, ἐλαιώνας, ξενώνας, στρατώνας, χειμώνας, ἐνεστώτας, ἰδρώτας κ.ἄ.—Οἱ τοπωνυμίες: Καφηρέας, Μαλέας, Ἐλικώνας, Κιθαιρώνας, Μαραθῶνας κτλ.—Τὰ ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα: Ἄννιβας, Φειδίας, Κλεινίας κτλ.

Κατὰ τὸ ταμίαις κλίνονται: ἄντρας, γύπας, λίβας, μήνας, εἰσοδηματίας, ἐπαγγελματίας, ἐπιχειρηματίας, λοχίας κτλ.

Κατὰ τὸ φύλακας κλίνονται: ἀγροφύλακας, ἄμβωνας, ἄρχοντας, γείτονας, ἥρωας, θώρακας, κήρυκας, κλήδονας, κόρακας, λάρυγγας, πίνακας, πράχτορας, πρίγκιπας, πρόσφυγας, ρήτορας, σίφωνας.—Τὰ ἔθνικα: Λάκωνας, Τσάκωνας.—Οἱ τοπωνυμίες: Γέρακας, Πέλεκας, Πάρωνας κτλ.—Τ' ἀρχαῖα κύρια: Ἀγαμέμνονας, Μίνωας, Κύκλωπας κτλ.

528. Τὰ δισύλλαβα σὲ -ας καὶ ὄσα τελειώνουν σὲ -ίας τονίζονται στὴ γενική τοῦ πληθυντικοῦ στὴ λήγουσα: τῶν ἀντρῶν, τῶν μηνῶν, τῶν ἐπαγγελματιῶν.

Τὰ προπαροξύτονα σὲ -ας τονίζονται στὴ γενική τοῦ πληθυντικοῦ στὴν παραλήγουσα: τῶν φυλάκων, τῶν πινάκων.

Τὰ ὀνόματα ἄντρας, μήνας, Δίας σχηματίζουν τὴν ἐνική γενική καὶ σὲ -ος: τὸ εἶπε τοῦ ἀνδρός της, οἷς δέκα τοῦ μηνός.

Τὸ πατέρας ἔχει καὶ τὸν ἄκλιτο προταχτικὸ τύπο πάτερ (596 β), ποὺ μπαίνει ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν κληρικῶν σάν τιμητικὸς τίτλος: ὁ πάτερ Σωφρόνιος, τοῦ πάτερ Λαυρέντιου.

Γιὰ τὰ ἰδιόκλιτα σὲ -έας, πληθ. -εῖς (δεκανέας, πληθ. δεκανεῖς) βλ. 602α. Γιὰ τὰ διπλόμορφα ἐλέφαντας—ἐλέφας κτλ. βλ. 610. Γιὰ τὰ διπλόκλιτα κότσυφας—κοτσύφι κτλ. βλ. 607.

2.—'Αρσενικά σὲ -ας ἀνισοσύλλαβα

ὁ ψωμάς ὁ ρήγας

529. Ἄνισοσύλλαβα ἀρσενικά σὲ -ας εἶναι ὄλα τὰ δξύτονα καὶ μερικὰ παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα:

	'Ενικός		Πληθυντικός	
Ὄνομ.	ὁ ψωμάς	ὁ ρήγας	οἱ ψωμάδες	οἱ ρηγάδες
Γεν.	τοῦ ψωμᾶ	τοῦ ρήγα	τῶν ψωμάδων	τῶν ρηγάδων
Αἵτ.	τὸν ψωμᾶ	τὸ ρήγα	τοὺς ψωμάδες	τοὺς ρηγάδες
Κλητ.	ψωμᾶ	ρήγα	ψωμάδες	ρηγάδες

Κατὰ τὸ ψωμάς κλίνονται: ἀρακάς, βοριάς, βραχνάς, παπάς, πευκιάς, σκαφτιάς, χαλκιάς κτλ.—Τὰ ἐπαγγελματικά: ἄμαξάς, γαλατάς, κασιτανάς, κοσκινάς,

μαρμαράς, σφουγγαράς, τσουκαλάς, ψαράς κτλ.—Τὰ μεγεθυντικά: γλωσσάς, φαγάς κτλ.—Τὰ ξενικά: ἀγάς, κουμπαρας, λαπάς, λουκουμάς, μαμμωνάς, μασκαράς, μαστραπάς, μουσαμάς, παράς, πασάς, ραγιάς, σατανάς, σουγιάς, τραχανάς, χαλβάς, χαλκός κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Κραβασαράς, Μαρμαράς, Μισοτράς, Πειραιάς κτλ., Καναδάς, Παναμάς, Δουκάδες, Καρουσάδες κτλ.—Τὰ βαφτιστικά: Θωμάς, Λουκάς, Μηνᾶς κτλ.—Τὰ οικογενειακά: Βηλαράς, Καλλιγᾶς, Καρατζᾶς, Παλαμᾶς, Πολυλάς, Σκουφᾶς, Φωκᾶς κτλ.

Κατὰ τὸ ρήγας κλίνονται: κάλφας, μάρμαρας, χότζας, καθὼς καὶ τὰ προπαροξύτονα: τσέλιγκας, πρωτόπαπας, φραγκόπαπας.

530. Ὁ πληθυντικὸς τῶν παροξύτων καὶ προπαροξύτων ἄρσενικῶν σὲ -ας τονίζεται στὴν παραλήγουσα: ὁ κάλφας — οἱ καλφάδες, ὁ φραγκόπαπας — οἱ φραγκοπαπάδες.

3.—Ἄρσενικά σὲ -ης ἰσοσύλλαβα

ὁ ναύτης ὁ νικητής

531. Τὰ ἰσοσύλλαβα σὲ -ης εἶναι παροξύτονα καὶ ὀξύτονα.

	Ἐνικός		Πληθυντικός	
Ὄνομ.	ὁ ναύτης	ὁ νικητής	οἱ ναῦτες	οἱ νικητῆς
Γεν.	τοῦ ναύτη	τοῦ νικητῆ	τῶν ναυτῶν	τῶν νικητῶν
Αἰτ.	τὸ ναύτη	τὸ νικητῆ	τοὺς ναῦτες	τοὺς νικητῆς
Κλητ.	ναύτη	νικητῆ	ναῦτες	νικητῆς

Κατὰ τὸ ναύτης κλίνονται: ἀγωγιάτης, ἀσβέστης, γρανίτης, διαβάτης, δυναμίτης, ἐπιβάτης, ἐργάτης, καθρέφτης, κλέφτης, κοκκίτης, κυβερνήτης, μεσίτης, πολίτης, ράφτης, σύρτης, φράχτης κτλ.—Τὰ σύνθετα: βιβλιοπώλης, γεωμέτρης, εἰδωλολάτρης, εἰρηνοδίκης, καλλιτέχνης, νομάρχης κτλ.—Τὰ ἔθνικα: Ἀνατολίτης, Μανιάτης, Σπαρτιάτης, Πειραιώτης, Πολίτης, Κεφαλλονίτης, Σπυτιώτης, Χιώτης κτλ.

Κατὰ τὸ νικητής κλίνονται: ἀγοραστής, δανειστής, ἐθελοντής, εἰρηνοστής, ζυγιστής, θαυμαστής, θεμελιωτής, μαθητής, νοικιαστής, πολεμιστής, προμηθευτής, προσκυνητής κτλ.

532. Τὰ παροξύτονα σὲ -ης στὴ γενικὴ πληθυντικὴ κατεβάζουσι τὸν τόνο στὴ λήγουσα: τῶν ἐπιβατῶν.

4.—Ἄρσενικά σὲ -της μὲ διπλὸ πληθυντικὸ

ὁ πρᾶματευτής

533. Μερικὰ ἄρσενικά σὲ -της σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸν καὶ ἄνισοσύλλαβα.

Ἐνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	ὁ πρᾶματευτῆς	οἱ πρᾶματευτάδες	καὶ οἱ πρᾶματευτές
Γεν.	τοῦ πρᾶματευτῆ	τῶν πρᾶματευτάδων	τῶν πρᾶματευτῶν
Αἰτ.	τὸν πρᾶματευτῆ	τούς πρᾶματευτάδες	τούς πρᾶματευτές
Κλητ.	πρᾶματευτῆ	πρᾶματευτάδες	πρᾶματευτές

Ὅμοια κλίνονται : ἀλωνιστής, βουτηχτής, διαλαλητής, δουλευτής, θεριστής, καλοθελητής, κλαδευτής, πουλητής, τραγουδιστής, τροχιστής, τρυγητής, ὑφαντής κ.ἄ.

Ὅμοια κλίνονται τὸ παροξύτονο ἀφέντης, πληθ. ἀφέντες - ἀφεντάδες, πού κατεβάξει καὶ τὸν τόνο στὸν πληθυντικὸν στὴν παραλήγουσά του, καὶ μερικὰ ἄλλα. Γιὰ τὸ δεσπότης καὶ τὸ ἀράρης βλ. 617. Μερικὰ παροξύτονα σὲ -της, καθὼς λεβέντης, κράχτης, σχηματίζουν τὴ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ ἀνισοσύλλαβα σὲ -ηδων(523α).

5.— Ἄρσενικά σὲ -ης ἀνισοσύλλαβα

ὁ γανωματῆς ὁ νοικοκύρης ὁ φούρναρης

534. Τ' ἀνισοσύλλαβα ἄρσενικά σὲ -ης εἶναι ὀξύτονα, παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα.

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ γανωματῆς	ὁ νοικοκύρης	ὁ φούρναρης
Γεν.	τοῦ γανωματῆ	τοῦ νοικοκύρη	τοῦ φούρναρη
Αἰτ.	τὸ γανωματῆ	τὸ νοικοκύρη	τὸ φούρναρη
Κλητ.	γανωματῆ	νοικοκύρη	φούρναρη

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ γανωματῆδες	οἱ νοικοκύρηδες	οἱ φουρνάρηδες
Γεν.	τῶν γανωματῆδων	τῶν νοικοκύρηδων	τῶν φουρνάρηδων
Αἰτ.	τούς γανωματῆδες	τούς νοικοκύρηδες	τούς φουρνάρηδες
Κλητ.	γανωματῆδες	νοικοκύρηδες	φουρνάρηδες

Κατὰ τὸ γανωματῆς κλίνονται διάφορα ἐπαγγελματικά παράγωγα σὲ -τής, -τζής : μπαλωματῆς, πεταλωτής, καφετζής, κουλουρτζής. Ἔτσι καὶ τὸ παπουτσής, μερακλής, χατζής, χιμπαντζής κτλ. — Οἱ τοπωνυμίες: Μισισισιπής. — Τ' ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα : Ἀπελλής, Ἡρακλής, Θεμιστοκλής, Περικλής κτλ. — Τὰ βαφτιστικά : Κωστής, Παναγής, Παντελής κτλ. — Τὰ οἰκογενειακά : Κοραῆς, Παπανικολής, Ραγκαβῆς, Τσιτοσκλής, Φραντζής κτλ.

Κατὰ τὸ νοικοκύρης κλίνονται : βεζιρής, γκιόνης, μανάβης, μουσαφίρης,

χαλίφης.—Τὰ ἐπαγγελματικά σὲ -άρης : βαρκάρης, περιβολάρης, -ιέρης : καμαριέ-
ρης, τιμονιέρης.—Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκης : δρομάκης, Πανλάκης, σὲ -ούλης :
παππούλης, πατερούλης.—Τὰ ἔθνικα : Ἀρμένης, Καραγκούνης, Λιάπης κτλ.—Οἱ
τοπωνυμίες : Γάγγης, Τίγρης κτλ.—Τὰ βαφτιστικά : Ἀλκιβιάδης, Ἀντώνης, Βα-
σίλης, Γιάννης, Μανόλης, Φώτης κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά : Βαλαωρίτης, Γύζης,
Δραγούμης, Κανάρης, Καραϊσκάκης, Μιαούλης, Τρικούπης, Ὑψηλάντης κτλ.—Οἱ
ὀνομασίες τῶν μηνῶν : Γενάρης, Φλεβάρης, Μάρτης κτλ.

Κατὰ τὸ φ ο ὕ ρ ν α ρ η ϛ κλίνεται τὸ κοιζάμπασης καὶ μερικὲς τοπωνυμίες :
Δούναβης, Τάμησης, Τίβερης κτλ. (χωρὶς πληθυντικό).

535. Τὰ προπαροξύτονα σὲ -ης κατεβάζουν τὸν τόνο κατὰ μία συλ-
λαβὴ στὸν πληθυντικό.

Γιὰ τὰ διπλοκατάληχτα φούρναρης—φουρνάρηδες καὶ φουρναραῖοι βλ. 615.

536.

6.—Ἄρσενικά σὲ -εϛ

ὁ καφῆς

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ὁ καφῆς	οἱ καφέδες
Γεν.	τοῦ καφέ	τῶν καφέδων
Αἰτ.	τὸν καφέ	τούς καφέδες
Κλητ.	καφέ	καφέδες

Ὅμοια κλίνονται διάφορες λέξεις ξένης καταγωγῆς : καναπές, κεφτές, κου-
ραμπιές, μεζές, μιντζές, μιναρές, ναραγιές, πανσές, πικές, πουρές, τενεκές, φιδές,
χασές κτλ.—Τὰ κύρια ὀνόματα : Μεντροσές, Περλεπές—Δελές, Μικές· Μαλακατές,
Τσελεμεντές.—Τὰ παροξύτονα : κόντες, φάντες, πὺ σχηματίζουν τὸν πληθυντικό
σὲ -ηδες, καθὼς καὶ τὰ κύρια Δαπάντες, Θεοβάντες κτλ.

537.

7—Ἄρσενικά σὲ -ο υϛ

ὁ παππὸς

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ὁ παππὸς	οἱ παπποῦδες
Γεν.	τοῦ παπποῦ	τῶν παπποῦδων
Αἰτ.	τὸν παπποῦ	τούς παπποῦδες
Κλητ.	παπποῦ	παπποῦδες

Ὅμοια κλίνονται, χωρὶς πληθυντικό : Ἰησοῦς, νοῦς, ροῦς. Γιὰ τὸ διπλό-
μορφο Οἰδίπους βλ. 610.

Δεύτερη τάξη

538.

B.— Ἄρσενικά σὲ -ος

ὁ οὐρανός ὁ δρόμος ὁ ἄγγελος

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ οὐρανός	ὁ δρόμος	ὁ ἄγγελος
Γεν.	τοῦ οὐρανοῦ	τοῦ δρόμου	τοῦ ἀγγέλου
Αἰτ.	τὸν οὐρανὸν	τὸ δρόμον	τὸν ἄγγελο
Κλητ.	οὐρανὲ	δρόμε	ἄγγελε

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ οὐρανοὶ	οἱ δρόμοι	οἱ ἄγγελοι
Γεν.	τῶν οὐρανῶν	τῶν δρόμων	τῶν ἀγγέλων
Αἰτ.	τοὺς οὐρανοὺς	τοὺς δρόμους	τοὺς ἀγγέλους
Κλητ.	οὐρανοὶ	δρόμοι	ἄγγελοι

Ὅμοια κλίνονται πάρα πολλὰ ὀνόματα.

Κατὰ τὸ οὐρανός κλίνονται τὰ δεξύτενα: ἀδερφός, γαιτρός, γιός, θεός, καιρός, κνηγός, λαγός, λαός, πεθερός, ποταμός, προστός, σανός, σκοπός κτλ. καὶ τὰ παράγωγα οὐσιαστικά σὲ -μός: λογαριασμός, ὄρισμός, σεισμός, χαμός κτλ.—Τὰ ἔθνικα: Κρητικός, Συριανός, Τηνιακός, Γερμανός, Ἑλβετός.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀξιός, Δομοκός, Λυκαβητιός, Παρνασσός, Δελφοί, Ὠρεοί κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Νικολός, Δημητρός, Μαθιός κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά: Βιζυηνός, Κυριακός, Ρωμανός, Σολωμός κτλ.

Κατὰ τὸ δρόμος κλίνονται τὰ παροξύτενα: ἄμμος, γέρος, διάκος, δράκος, ἥλιος, θόλος, θρόνος, κάμπος, καπετάνιος, λόγος, λύκος, πάγος, πύργος, στόλος, τάφος, ταχυδρόμος, τροῦλος, ὕπνος, φάρος, ὄμος κτλ.—Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκος, -ίσκος: ἀνθρωπάκος, φιλαράκος, δρομίσκος κτλ.—Τὰ ἔθνικα: Γάλλος, Σέρβος, Τοῦρκος, Φράγκος κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Βόλος, Πόρος, Νέστος, Νεῖλος, Γαργαλιάνοι κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Ἀλέκος, Γιῶργος, Λυκοῦργος, Μάρκος, Νίκος κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά: Ἀντροῦτσος, Κάλβος, Μανροκορδάτος, Πιπίνος.

Κατὰ τὸ ἄγγελος κλίνονται τὰ προπαροξύτενα: ἄνεμος, ἀνήφορος, ἀπόστολος, δάσκαλος, δῆμαρχος, διάβολος, διάδρομος, ἔμπορος, ἔφηβος, θάνατος, θόρυβος, κάτοικος, κίνδυνος, πλάτανος, ρινόκερος.—Τὰ μεγεθυντικά σὲ -αρος: μύταρος κτλ.—Τὰ ἔθνικα: Αἰγύπτιος, Βούλγαρος κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀχλαδόκαμπος, Βόσπορος, Ἑλλήσποντος, Τύρναβος κτλ.—Τὰ βαπτιστικά: Ἀλέξανδρος, Γεράσιμος, Θρασύβουλος, Τηλέμαχος, Φίλιππος κτλ.—Τὰ οἰκογενειακά: Ζαμπέλιος, Μάντζαρος, Πετροκόκκινος, Χριστόπουλος κτλ.—Τὰ ὀνόματα μερικῶν μηνῶν: Ἰούλιος, Αὐγουστος κτλ.

539. Ἡ κλητική τοῦ ἐνικοῦ σχηματίζεται σὲ -ε : *γιατρέ, στρατηγέ*. Τὴ σχηματίζουν σὲ -ο ἀπὸ τὰ παροξύτονα ἄρσενικά: α) Τὰ βαφτιστικά: Ἄλεκτο, Γιώργο, Κίτσο, Πέτρο, Σπύρο, Δημητράκο κτλ. τὸ Παῦλος ἔχει κλητικὴ Παῦλε καὶ Παῦλο.—β) Μερικὰ κοινὰ οὐσιαστικά καθὼς γέρο, διάκο· τὸ καμαρότος καὶ τὸ καπετάνιος ἔχουν τὴν κλητικὴ καὶ σὲ -ε.

Σχηματίζουν τὴν ἐν. κλητικὴ σὲ -ο καὶ μερικὰ ὀξύτονα χαϊδευτικά βαφτιστικά: Γιαννακό, Δημητρό, Μανολιό, Τοτό, καθὼς καὶ μερικὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα ποὺ τονίζονται στὴν παραλήγουσα, ἰδίως σὲ -άκος, -οῦκος, -ίτσος : κύριε Δημητράκο.

ἌΟ τονισμὸς τῶν προπαροξυτόνων

540. Στὰ προπαροξύτονα ἄρσενικά σὲ -ος κατεβάζομε συνήθως τὸν τόνο στὴ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ στὴν παραλήγουσα: ὁ ἄγγελος—τοῦ ἀγγέλου, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐφήβου, τοῦ ἐμπόρου.

Φυλάγουν τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα οἱ πολυσύλλαβες καὶ οἱ νεώτερες (λαϊκῆς) λέξεις: τοῦ ἀντίλαλου, τοῦ ἀντίχτυπου, τοῦ ἀνήφορου, τοῦ ἐξάψαλμου, τοῦ καλόγερου· ἔτσι καὶ τοῦ ρινόκερου. Τὸ ἴδιο κάνουν συνήθως καὶ τὰ κύρια ὀνόματα: τοῦ Ἀχλαδόκαμπου, τοῦ Ξεροπόταμου, τοῦ Θόδωρου, τοῦ Χαράλαμπου, τοῦ Χριστόφορου.

541. Τὰ οἰκογενειακὰ προπαροξύνονται συνήθως: τοῦ Μαντούβαλου, τοῦ Δομέστικου, τοῦ Μαστρογιαννόπουλου. Ὄταν προηγῆται τὸ κύριος, κυρία, τονίζεται συχνὰ ἡ γενικὴ στὴν παραλήγουσα.

542. Οἱ πλάγιες πτώσεις τοῦ πληθυντικοῦ τῶν προπαροξύτωνων κοινῶν ἄρσενικῶν παροξύνονται: τῶν ἀνθρώπων—τοὺς ἀνθρώπους, τῶν κυρίων—τοὺς κυρίους.

Φυλάγουν τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα τὰ σύνθετα, καθὼς καὶ τὰ κύρια ὀνόματα ἀνθρώπων: τῶν ἀντίλαλων—τοὺς ἀντίλαλους, τῶν μαντρόσκυλων—τοὺς μαντρόσκυλους, τοὺς σῶγαμπρους, τῶν Χριστόφορων, τοὺς Χαράλαμπους, τοὺς Ξερόπουλους, τοὺς Φωστηρόπουλους.

543. Τὸ *συμπέθερος* σχηματίζει ὀλόκληρο τὸν πληθυντικὸ καὶ παροξύτονο: οἱ συμπεθέροι—τῶν συμπεθέρων—τοὺς συμπεθέρους. Ἔτσι καὶ μερικὰ ἄλλα κοινὰ οὐσιαστικά.

544. Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ τοῦ χρόνος τονίζεται στὴ λήγουσα, ὅταν εἶναι λόγος γιὰ ἡλικία, κάποτε καὶ σὲ ἄλλες περιστάσεις. Τότε χάνεται συνήθως τὸ τελικὸ ν (183): *πόσω(ν) χρονῶ(ν) εἶναι ; εἶναι δέκα χρονῶ(ν)· εἶναι δουλειὰ δέκα χρονῶ(ν)*.

Γιὰ τὰ διπλόκλιτα ὁ πλοῦτος - τὰ πλούτη, ὁ καπνός - οἱ καπνοὶ καὶ τὰ καπνά, ὁ χρόνος - οἱ χρόνοι καὶ τὰ χρόνια κτλ. βλ. 606, 607. — Γιὰ τὰ διπλόμορφα γέρος - γέροντας κτλ. βλ. 609. — Γιὰ τὰ διπλοκατάληχτα νομάτοι - νοματαῖοι, γονιοὶ - γονεῖς, μάγειρος - μάγειρας βλ. 615, 616.

Ὁ πληθυντικός τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων

545. Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα δὲ σχηματίζονται πάντοτε στὸν πληθυντικὸ ὅπως καὶ τ' ἀντίστοιχα κοινὰ ἄρσενικά οὐσιαστικά. Ὁ σχηματισμὸς τοὺς φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀκόλουθο πίνακα:

1. Σὲ -ās ὀξύτονα, πληθ. -άδες (529): Παλαμάδες, Σκουφάδες.
 2. Σὲ -ας παροξύτονα, πληθ. -ηδες, ἀλλὰ καὶ -αῖοι: Καράβηδες, Λάπηδες—Λαπαῖοι, Δρίσηδες, Γρίβηδες καὶ συχνότερα Γριβαῖοι, Δούκηδες—Δουκαῖοι, Κουγέηδες, Καββαδίηδες κτλ.
 3. Σὲ -ας προπαροξύτονα, συνήθως πληθ. -αῖοι: Ζουζουλαῖοι, Μπουκουραῖοι.
 4. Σὲ -ης ὀξύτονα καὶ παροξύτονα, πληθ. -ηδες (534): Ραγκαβήδες, Φραντζήδες· Δραγούμηδες, Μιαούληδες.
 5. Σὲ -ης προπαροξύτονα, συνήθως πληθ. -αῖοι: Κατσιμπαλαῖοι, Μποτσαραῖοι, Μπουμπουλαῖοι.
 6. Σὲ -ές ὀξύτονα, πληθ. -έδες (536): Τσελεμεντέδες.
 7. Σὲ -ες παροξύτονα, πληθ. -ηδες ἢ -αῖοι: Δαπόντηδες, Δεδαῖοι.
 8. Σὲ -ου(ς) παροξύτονα καὶ προπαροξύτονα, πληθ. -αῖοι ἢ -οι: Καμπουρογλαῖοι—Καμπούρογλοι, Μποσταντζόγλοι. Ἔτσι καὶ τὰ πατρωνυμικά ἀπὸ γενική σὲ -ου: Σταύρου—Σταυραῖοι, Οἰκονομαῖοι.
 9. Σὲ -ος, πληθ. -οι: Βραχνοί, Ἄντροῦτσι, Ζαμπέλιοι, Παπαρηγόπουλοι. Κάποτε, λαϊκότερα, καὶ -αῖοι: Ἀγγελόπουλοι—Ἀγγελοπουλαῖοι, Παπαχρισταῖοι.
- Γιὰ τ' ἄκλιτα οἰκογενειακὰ βλ. 597δ (*).

1. Τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα σχηματίζουν κανονικὰ τὸν πληθυντικὸ τοῦ ἄρσενικοῦ, γιὰ νὰ δηλωθῇ ἡ οἰκογένεια ἑνὸς προσώπου, μέλη τῆς ἡ καὶ ὀλόκληρη ἡ γενεὰ: οἱ Φωκάδες, οἱ δυὸ Τρικουπήδες, οἱ Κολοκοτρωναῖοι. Ὁ πληθυντικὸς αὐτὸς τῶν οἰκογενειακῶν ἀκολουθεῖ τὸ σχηματισμὸ τῶν κοινῶν οὐσιαστικῶν, ὅσο πρόκειται γιὰ ὀνόματα σὲ -ος (538) ἢ ἀνισοσύλλαβα (529, 534, 536). Ἄλλιῶς παρουσιάζουν—μὲ τὴν ποικιλία ἰδίως πού ἔχουν οἱ καταλήξεις τοὺς στὴν ἐνική ὀνομαστική καὶ μὲ τὴ φωνητική τοὺς μορφή—ποικιλία καὶ κάποιον σάλον στὸ σχηματισμὸ τοῦ πληθυντικοῦ. Γενικὰ ἔχουν τὴν τάση νὰ σχηματίζωνται, ὅπως καὶ ἄλλες νεώτερες λέξεις, ἀνισοσύλλαβα, σὲ -άδες, -ηδες, -αῖοι, ἂν καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ κατάληξη εἶναι, γιὰ μερικὸς τουλάχιστο τύπους ὀνομάτων, προπάντων λαϊκή, ἀλλὰ καὶ σὲ μερικὲς ἐπαρχίες ἄγνωστη.

Μὲ τὸν ἀνισοσύλλαβισμό πού δείχνει ὁ πληθυντικὸς τῶν οἰκογενειακῶν συμβαίνει οἱ ἴδιες λέξεις πού τὰ γέννησαν νὰ κλίνωνται, ὅταν εἶναι ἐπαγγελματικά ἢ ἐθνικά, ἰσοσύλλαβα. Ἔτσι λ.χ. ἔχομε τὰ ἐπαγγελματικά: ὁ ψάλης - οἱ ψάλ-

546. Παρατήρηση.—Οἱ πληθυντικοὶ αὐτοὶ τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων κλίνονται ὅπως καὶ τῶν κοινῶν οὐσιαστικῶν: οἱ *Κανάρηδες*-τῶν *Κανάρηδων*-τοὺς *Κανάρηδες*, οἱ *Σούτσοι*-τῶν *Σούτσων*-τοὺς *Σούτσους*. Δὲν εἶναι σωστό, ὅπως γίνεται ἀπὸ πολλοὺς Ἀθηναίους, νὰ μεταχειρίζεται κανεὶς οἰκογενειακὰ ὀνόματα ποὺ κλίνονται, σὰ νὰ ἦταν ἄκλιτα: *εἶδα τοὺς Ψάλτη*, *στο σπίτι τῶν Παπᾶ* κτλ.

547. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν ἀρσενικῶν.

Οἱ καταλήξεις τῆς ἐνικῆς καὶ πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς

Εἶδος ὀνόματος	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Π ρ ὠ τ η τ ᾶ ξ η		
Σὲ -ας παροξύτονα ἰσοσύλλαβα	πατέρας	-ες πατέρες
-ας προπαροξύτονα ἰσοσύλλ.	φύλακας	-ες φύλακες
-ᾶς ὀξύτονα ἀνισοσύλλ.	ψωμάς	-άδες ψωμάδες
ας παροξύτ. ἀνισοσύλλ.	ρήγας	-άδες ρηγάδες
ας προπαροξύτ. ἀνισοσύλλ.	πρωτόπαπας	-άδες πρωτοπαπάδες
-ης ὀξύτονα ἰσοσύλλαβα	νικητῆς	-ές νικητές
> > ἀνισοσύλλαβα	γανωματῆς	-ῆδες γανωματῆδες
> παροξύτονα ἰσοσύλλαβα	ναῦτης	-ες ναῦτες
> > ἀνισοσύλλ.	νοικοκύρης	-ηδες νοικοκύρηδες
> μὲ διπλὸ πληθυντικὸ	πραματευτῆς	-άδες, -ές πραματευτάδες, -ές
> προπαροξύτ. ἀνισοσύλλ.	φουρνάρης	-ηδες φουρνάρηδες
-ες (ὀξύτονα ἀνισοσύλλαβα)	κεφτές	-έδες κεφτέδες
-ους (> >)	παπποὺς	-οῦδες παπποῦδες

Δ ε ῦ τ ε ρ η τ ᾶ ξ η

Σὲ -ος (ἰσοσύλλαβα) οὐρανός, ἄγγελος -οι οὐρανοί, ἄγγελοι.

Γενικὸς παρατηρήσεις

548. Ὅλα τ' ἀρσενικὰ τῆς πρώτης τάξεως σχηματίζουν ὅμοια τὴν ἐνικὴ γενική, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ χωρὶς τὸ -ς τῆς ὀνομαστικῆς:

ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα, τὸν πατέρα, πατέρα

ὁ παππούς, τοῦ παπποῦ, τὸν παππού, παππού.

549. Ὅλα τ' ἀρσενικὰ τῆς πρώτης τάξεως ἔχουν τρεῖς πτώσεις ὅμοιες: στὸν ἐνικὸ τὴ γενική, τὴν αἰτιατικὴ καὶ τὴν κλητικὴ καὶ στὸν πληθυντικὸ τὴν ὀνομαστικὴ, τὴν αἰτιατικὴ καὶ τὴν κλητικὴ:

τες, ὁ ράφτης -οἱ ράφτες, καὶ τὰ ἔθνικὰ: οἱ *Βελαωρίτες* (462 γ), οἱ *Μανιάτες*, οἱ *Πολίτες*, οἱ *Σπεισιώτες*, ἐνῶ τ' ἀντίστοιχα οἰκογενειακὰ σχηματίζονται: οἱ *Ψάλτηδες*, οἱ *Ράφτηδες*, οἱ *Βαλαωρίτηδες*, οἱ *Μανιάτηδες*, οἱ *Πολίτηδες*, οἱ *Σπεισιώτηδες*.

τοῦ ναύτη, τὸ ναύτη, ναύτη· οἱ ναῦτες, τοὺς ναῦτες, ναῦτες.

Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ ὄλων τῶν ἄρσενικῶν τελειώνει σὲ -ων·
τῶν οὐρανῶν, τῶν νοικοκύρηδων, τῶν καφέδων.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΛΙΣΗ

Θ η λ υ κ ἄ

550. Διαίρεση.— Τὰ θηλυκὰ διαιροῦνται σὲ *ισοσύλλαβα* καὶ σὲ *ἀνισοσύλλαβα*.

Τὰ *ισοσύλλαβα* σχηματίζουν τὴν ὀνομαστικὴ τοῦ πληθυντικοῦ σὲ -ες· ἡ μητέρα — οἱ μητέρες, τὶς μητέρες, μητέρες.

Τὰ *ἀνισοσύλλαβα* τὴ σχηματίζουν σὲ -δες· ἡ ἄλεπού — οἱ ἄλεπούδες, τὶς ἄλεπούδες, ἄλεπούδες.

551. Τὰ θηλυκὰ τονίζονται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις ὅπου καὶ στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ· ἡ ἐλπίδα — τῆς ἐλπίδας — τὴν ἐλπίδα — ἐλπίδα — οἱ ἐλπίδες κτλ. Ἐξαιρέσεις βλ. 553, 558.

Δὲν ἀκολουθοῦν τοὺς παραπάνω γενικοὺς κανόνες· α) τ' ἀρχαιοκλιτα θηλυκὰ, ποὺ τελειώνουν στὴν ἐνικὴ ὀνομαστικὴ σὲ -ος· ἡ ἐγκύκλιος — τῆς ἐγκυκλίου καὶ β) τ' ἀρχαιοκλιτα θηλυκὰ σὲ -η, ποὺ σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸ σὲ -εις· ἡ δύναμη — οἱ δυνάμεις.

552.

1.—Θηλυκὰ σὲ -α

ἡ καρδιά ἡ ὥρα ἡ θάλασσα ἡ ἐλπίδα ἡ σάλπιγγα

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ἡ καρδιά	ἡ ὥρα	ἡ θάλασσα
Γεν.	τῆς καρδιᾶς	τῆς ὥρας	τῆς θάλασσας
Αἰτ.	τὴν καρδιά	τὴν ὥρα	τὴ θάλασσα
Κλητ.	καρδιά	ὥρα	θάλασσα

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ καρδιᾶς	οἱ ὥρες	οἱ θάλασσες
Γεν.	τῶν καρδιῶν	τῶν ὥρῶν	τῶν θαλασσῶν
Αἰτ.	τὶς καρδιᾶς	τὶς ὥρες	τὶς θάλασσες
Κλητ.	καρδιᾶς	ὥρες	θάλασσες

Ένικος

Πληθυντικός

Όνομ	ή	ἐλπίδα	ή	σάλπιγγα	οἱ	ἐλπίδες	οἱ	σάλπιγγες
Γεν.	τῆς	ἐλπίδας	τῆς	σάλπιγγας	τῶν	ἐλπίδων	τῶν	σάλπιγγων
Αἰτ.	τὴν	ἐλπίδα	τὴ	σάλπιγγα	τις	ἐλπίδες	τις	σάλπιγγες
Κλητ.		ἐλπίδα		σάλπιγγα		ἐλπίδες		σάλπιγγες

Όμοια κλίνονται πάρα πολλά ὀνόματα :

Α) Όξύτονα : ἀντηλιά, ἀρχιχροιά, ἀρχοντιά, ἀχλαδιά, δουλειά, δροσιά, ζημά, καρυδιά, κουταλιά, μαγιά, ματιά, μηλιά, ὄμορφιά, παλικαριά, παπαδιά, πρωτομαγιά, σταλαματιά, τριανταφυλλιά, φορά, φωλιά, φωτιά.—Τ' ἀριθμητικά : δεκαριά, εικοσαριά κτλ.—Τὰ ἔθνικα : Σιφνιά, Σμυρνιά κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες : Ζαγορά, Κηφισιά, Κοκκινιά, Λιβαδεῖα κτλ.—Τὰ βαφτιστικά : Ἄθηνᾶ, Γαρουφαλιά, Λεμονιά κτλ.

Β) Παροξύτονα : γλώσσα, δίψα, δόξα, καλύβα, καμήλα, λύρα, μοῖρα, νεράιδα, πάπια, πείνα, πλατεῖα, ρίζα, σπῖθα, τρύπα, χελώνα, χώρα, ψάθα — ἀμαζόνα, γοργόνα, γυναικά(!), θυγατέρα, μητέρα, νύχτα, πλάκα, προίκα, ρώγα, σειρήνα, σφήκα, σφήνα, σφίγγα, τριχά, φλέβα, φλόγα, φτερούγα, χήνα — ἀσπίδα, γαρίδα, δεκαετηρίδα, ἐπικεφαλιάδα, ἐπιφυλλιάδα, ἐφημερίδα, πατριδα, σταφίδα, λαμπάδα, πρασινάδα — βάρκα, βούλα, γάτα, καντήλα, κρέμα, σκάλα — ἀρμονία, ἐργασία, θεωρία, παιδεία, φιλία.—Τ' ἀφηρημένα σέ -λία, -ούρα κτλ. : μανρίλα, θολούρα.—Τὰ ὑποκοριστικά σέ -ίτσα, -ούδα, -ούλα, -πούλα : βαρκίτσα, κοπελούδα, μανούλα, ἀρχοντοπούλα.—Τὰ παράγωγα σέ -τρα, -ίνα : πλύστρα, ράφτρα, σιδερώτρα, ἀραπιά, λαφίνα κτλ.—Τὰ ἔθνικα : Ἄθηναία, Κερκυραία, Κινέζα, Γαλλίδα κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες : Ἄρα, Ἑλλάδα, Μακεδονία, Σαλαμίνα, Τραπεζούντα, Ἄγγλια, Γαλλία, Προύσα, Ἄζόρος, Φιλιππίνες κτλ.—Τὰ βαφτιστικά : Ἄγγελα, Ἀναστασία, Ἄσπασια, Εὐδοκία, Κατίνα, Μαρία, Βρισηίδα κτλ.

Γ) Προπαροξύτονα : ἄγκυρα, αἶθουσα, ἄμυνα, δίαιτα, μέλισσα, τράπεζα, χίμαιρα, ὑποτίνουσα — διώρυγα, ὄριθα, πέριδα — ἀνθρωπότητα, βεβαιότητα, θερμότητα, ιδιότητα, κοινότητα, ποιότητα, ταυτότητα.—Τ' ἀφηρημένα σέ -εἶα : διάρκεια, ειλκρίνεἶα, εὐλάβειἶα, περιφέρεἶα, συμπάθειἶα, συνέχειἶα.—Τὰ παράγωγα σέ -ίτσα, -τρία, -αἶνα : βασιλίτσα, γειτόνισσα, μαγεῖρισσα, Χρυσοσπηλιώτισσα, μαθήτρια, φοιτήτρια, δράκαινα κτλ.—ἀμπάριζα, κάμαρα, κάνουλα, πέστροφα, πίπιζα, φράουλα.—Τὰ σύνθετα : βασιλόπιτα, γομολάστιχα, κουμπότρυπα, κρεβατοκάμαρα, λεμονόκουπα, μυλόπετρα, σαπουνόφουσκα, ταβανόσκουπα, τυφλόμυγα κτλ.—Τὰ ἔθνικα : Γιαννιώτισσα, Μεσολογγίτισσα, Σαμιώτισσα κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες : Ἄγκυρα, Ἄλεξάνδρεια, Ἀράχοβα, Βαράσοβα, Βόνιτσα, Ἐρέτρια, Καρύταινα, Κέκυρα, Λάρισα, Πρέβεζα, Νίκαια, Τύνιδα, Κουκουβάουνης κτλ.

1. Στὴ γενική τοῦ ἔνικου ἔχει καὶ δεύτερο, σπανιότερο τύπο σέ -ὸς τὸ γυναικά - γυναικός, στὴν ποιητικὴ γλώσσα καὶ τὸ νύχτα - νυχτός.

Τονισμός

553. Στή γενική τοῦ πληθυντικοῦ πολλά θηλυκά σὲ -α κατεβάζουν τὸν τόνο παρακάτω ἀπὸ τὴ συλλαβὴ ποὺ τὸν ἔχουν στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ.

A.—Κατεβάζουν λ.χ. τὸν τόνο στὴ λήγουσα οἱ γενικές: *γλωσσῶν, λυρῶν, ἡμερῶν, μοιρῶν, μυγῶν, ριζῶν, σφαιρῶν, χωρῶν, ὄρῶν, νυχτῶν, πλακῶν, προικῶν, ρωγῶν, σπληνῶν, σφηκῶν, σφηγῶν, σφιγγῶν, τριχῶν, φλεβῶν, φλογῶν, χηνῶν, βαρκῶν, γατῶν, λιρῶν, γυναικῶν, ἑταιρειῶν, καρεκλῶν, καταρῶν, κυριῶν, πλατειῶν, τραχειῶν, ἀρτηριῶν, δημοπρασιῶν, θεωριῶν, ἡλικιῶν κτλ.—ἀγκυρῶν, ἀληθειῶν, βασιλειῶν, ἐρευνῶν, μαθητριῶν, μελισσῶν, περιφερειῶν, τραπεζῶν, ὑποτεινουσῶν, φοιτητριῶν.*

B.—Κατεβάζουν τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα οἱ γενικές: *ὀρνίθων, διωρῶν, σηράγγων, φαλάγγων κτλ.* τὰ παράγωγα θηλυκά σὲ -ότητα: *κοινότητα — κοινοτήτων, κοιλότητα — κοιλοτήτων, ταχύτητα — ταχυτήτων.*

554. Τὸ θηλυκὸ οὐσιαστικὸ *κυρία* σχηματίζει γενικὴ πληθυντικὴ *κυριῶν* τὸ ἀρσενικὸ οὐσιαστικὸ *κύριος* τὴ σχηματίζει *κυρίων* (542).

Τὸ ἐπίθετο *κύριος, κυρία, κύριο* τὴ σχηματίζει καὶ στὰ τρία γένη *κύριων* (626): *τῶν κύριων σταθμῶν, τῶν κύριων γραμμῶν, τῶν κύριων σημείων.*

Ἐπὶ πληθυντικὸς τοῦ μάνα εἶναι: *μάνες — μανάδων* (523).—Γιὰ τὰ διπλόμορφα θηλυκά σὲ -ότητα καὶ σὲ -ότη βλ. 292.4.

555. Ἀπὸ τὰ θηλυκά σὲ -ὰ κλίνονται μερικὰ ἀνισοσύλλαβα, ὅπως ἡ ὀκιά:

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ἡ ὀκιά	οἱ ὀκιάδες
Γεν.	τῆς ὀκῆς	τῶν ὀκῆδων
Αἰτ.	τὴν ὀκιά	τις ὀκιάδες
Κλητ.	ὀκιά	ὀκιάδες

Κατὰ τὸ ὀκιά κλίνονται: *γιαγιά, μαμά, νταντά.*

556. Τὸ *κυρά* σχηματίζει τὸν πληθυντικὸν *κυρῆς* καὶ *κυράδες*.

Σχηματίζουν συνήθως ἀνισοσύλλαβα τὴ γενικὴ πληθυντικὴ τὸ *θεία—θειά, πεθερά* (523).

557.

2.—Θηλυκά σέ -η

ἡ ψυχὴ ἡ νίκη ἡ ζάχαρη

Ἑνικὸς

᾽Ονομ.	ἡ ψυχὴ	ἡ νίκη	ἡ ζάχαρη
Γεν.	τῆς ψυχῆς	τῆς νίκης	τῆς ζάχαρης
Αἰτ.	τὴν ψυχὴν	τὴν νίκην	τὴν ζάχαρην
Κλητ.	ψυχὴν	νίκην	ζάχαρην

Πληθυντικὸς

᾽Ονομ.	οἱ ψυχῆς	οἱ νίκες	οἱ ζάχαρες
Γεν.	τῶν ψυχῶν	τῶν νικῶν	—
Αἰτ.	τις ψυχῆς	τις νίκες	τις ζάχαρες
Κλητ.	ψυχῆς	νίκες	ζάχαρες

Κατὰ τὸ ψυχὴ κλίνονται: ἀδερφή, ἀλλαγή, ἀρχή, βοή, βοσκή, βροντή, βροχή, γραμμὴ, διακοπή, ἑκατοστή, ἐπιγραφὴ, ζώή, κραυγὴ, ὄρμη, παραμονή, πηγὴ, προκοπή, προσταγή, σαρακοστή, σιωπὴ, συλλογὴ, τιμὴ, τροφή, ὑπομονή, φυγὴ, φωνή, χαρραυγὴ, Κυριακὴ, Παρασκευὴ κτλ.—Τὰ ἔθνικα: Καλαματιανή, Λαρισινή, Συριανὴ κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Καισαριανή, Ἀμερικὴ, Χιλὴ κτλ.—Τὰ βαφτιστικά: Ἀγγελικὴ, Ἀγνή, Ἀνθή, Βασιλικὴ, Φιφὴ κτλ.

Κατὰ τὸ νίκη κλίνονται: ἀγάπη, ἄκρη, ἀνάγκη, βλάβη, βράση, βρῦση, γνώμη, δέση, δίκη, ἐξαδέρφη, ζέση, θέρμη, κόρη, κόψη, λάμψη, λάσπη, λύπη, μέση, μύτη, νύμφη, νύφη, πήχη, πλάση, πλάτη, πλύση, πλώρη, ράχη, ρήχη, στάχτη, στρώση, τέχνη, τόλμη, τύχη, φήμη, χάρη κτλ.—Τ' ἀφηρημένα σέ -οσύνη: δικαιοσύνη, εὐγνωμοσύνη, καλοσύνη, πραγματογνωμοσύνη κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀνάφη, Γαστοῦνη, Θεσσαλονίκη, Ἰθάκη, Κρήτη, Παλαιστίνη, Πεντέλη, Πόλη, Σινώπη, Σπάρτη, Βομβάη κτλ.—Τὰ βαφτιστικά: Ἀφροδίτη, Ἐλένη, Καλλιόπη, Πηνελόπη, Πολυξένη, Ρωξάνη, Πόπη, Φόφη κτλ.—Τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη.

Κατὰ τὸ ζάχαρη κλίνονται: ἄνοιξη, ἀντάμωση, βάφτιση, γέμιση, θύμηση, ἔλξη, καλοπέραση, καλυτέρευση, κάμαρη, κάππαρη, κλειδωση, κούραση, κονφόβρωση, ξεφάντωση, πέραση, σίκαλη, σταύρωση, τσάκιση, φώτιση, χώνεψη κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἀγόριανη, Ἀμπλιανη, Λυκόβρωση, Λυκόραχη κτλ.—Τ' ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα: Ἀρτεμη, Χάρυβδη, Χρυσόθεμη κτλ.

558. Ἀπὸ τὰ θηλυκά σέ -η σχηματίζουν τὴ γενικὴ πληθυντικὴ κανονικὰ τὰ περισσώτερα δξύτονα: τῶν ἐπιγραφῶν, καὶ μερικὰ παροξύτονα, πού κατεβάζουν καὶ τὸν τόνο στὴ λήγουσα: τῶν ἀναγκῶν,

τῶν γνωμῶν, τῶν φημῶν. Τὰ προπαροξύτονα δὲν τὴ σχηματίζουν σχεδὸν ποτέ (522α).

Τὸ *νύφη* τὴ σχηματίζει ἀνισοσύλλαβα : τῶν *νυφάδων* (523).

Ὅμοια καὶ τὸ *ἀδερφή* - *ἀδερφάδων*, *ἐξαδέρφη* - *ἐξαδερφάδων*. Οἱ ἰσοσύλλαβοι τύποι *ἀδερφῶν*, *ἐξαδέρφων* συνηθίζονται περισσότερο γιὰ τὸ ἀρσενικό (!).

559. Ἔχουν καὶ δεύτερο τύπο, ἀρσενικό, τὸ *πήχη* - *πήχης*, *τίγη* - *τίγης* (504). Γιὰ τὰ διπλόμορφα : Ἄρτεμη - Ἄρτέμιδα κτλ. βλ. 610 β. Γιὰ τὰ διπλοκατάληκτα *κάμαρη* - *κάμαρα* βλ. 616.

560. 3.— Θηλυκά σὲ -η ἀρχαιοκλίτα

ἡ σκέψη ἡ δύναμη

Ἐνικόδς

Πληθυντικόδς

Ὄνομ.	ἡ σκέψη	ἡ δύναμη	οἱ σκέψεις	οἱ δυνάμεις
Γεν.	τῆς σκέψης	τῆς δυνάμης	τῶν σκέψεων	τῶν δυνάμεων
Αἰτ.	τῇ σκέψει	τῇ δυνάμει	τίς σκέψεις	τίς δυνάμεις
Κλητ.	σκέψη	δύναμη	σκέψεις	δυνάμεις

Κατὰ τὸ σ κ έ ψ η κλίνονται : ἄρση, βλέψη, βρώση, γνώση, δράση, δύση, ἐλξη, θέση, θλίψη, κλίση, κράση, κρίση, λέξη, λύση, νύξη, πίστη, πλήξη, πόλη, πράξη, στάση, στέψη, στίξη, σχέση, τάξη, τάση, τύψη, φάση, φθίση, φράση, φύση, χεῖρη, ψύξη, Ἄνδεις, Ἄλπεις, Σάρδεις.

Κατὰ τὸ δ ύ ν α μ η κλίνονται : αἰσθηση, ἀνάκριση, ἀνάσταση, ἀντίληψη, ἀπόφαση, ἀφοσίωση, γέννηση, διάθεση, διαίρεση, εἶδηση, εἰδοποίηση, εἰσπραξη, ἔνεση, ἐντύπωση, ἔνωση, ἐξαίρεση, ἐξήγηση, ἔπαυλη, ἐπίσκεψη, εὐχαρίστηση, θέληση, κατάληξη, κατάνηξη, κατάσταση, κίνηση, κυβέρνηση, ὄρεξη, ὄσφρηση, παράδοση, παραίτηση, παράσταση, παρεξήγηση, περίσταση, προφύλαξη, συγκίνηση, σύγκριση, συνάθροιση, συνειδηση, συνεννόηση, σύνταξη, ταχτοποίηση, ὑπόθεση, ὕψωση. — Οἱ τοπωνυμίες : Ἄδριανούπολη, Ἐρμούπολη, Ἰεράπολη, Καλλιπολη, Νεάπολη, Τρίπολη, Φιλιππούπολη.

561. Ἡ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ, ἰδίως τῶν ὑπερδισυλλάβων, σχηματίζεται καὶ σὲ -εως, κατεβάζοντας τὸν τόνο κατὰ μίαν συλλαβήν : τῆς δυνάμεως, τῆς εἰδήσεως, τῆς συντάξεως.

1. Στὴ λαϊκότερη καὶ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα μερικὰ θηλυκά σὲ -η σχηματίζουν συχνὰ ὅλο τὸν πληθυντικό ἀνισοσύλλαβα : *ἀδερφή* - *ἀδερφάδες*. Ἔτσι τὰ ὀξύτονα : *βροχή*, *γιορτή*, *καθημερινή*, *Κυριακή*, *Παρασκευή* καὶ τὰ παροξύτονα : *ἐξαδέρφη*, *νύφη*.

562. Τὰ προπαροξύτονα ἀρχαιοκλιτα θηλυκά σέ -η κατεβάζουν τὸν τόνο στὸν πληθυντικὸ κατὰ μία συλλαβή: ἡ δύναμη — οἱ δυνάμεις — τῶν δυνάμεων — τὶς δυνάμεις (!).

563.

4.—Θηλυκά σέ -ω

ἡ Φρόσω

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ἡ	Φρόσω
Γεν.	τῆς	Φρόσως
Αἰτ.	τῇ	Φρόσω
Κλητ.		Φρόσω

Ὅμοια κλίνονται τὰ βαφτιστικά: Βασίλω, Δέσω, Μέλπω, Χρόσω κτλ. — Ὅμοια κλίνονται καὶ τὰ ὀξύτονα: Ἀργυρώ, Βαγγελιώ, Ἐρατώ, Καλυψώ, Κλειώ, Κρινιώ, Λειώ, Λητώ, Μαριγώ, Σμαρῶ, Χρυσώ κτλ., ἡ τοπωνυμία Κῶ, τὸ κοινὸ οὐσιαστικὸ ἡχώ (?).

564. Ὁ πληθυντικὸς τῶν θηλυκῶν σέ -ω εἶναι σπάνιος, ἰδίως στὰ ὀξύτονα. Ὅταν εἶναι ἀνάγκη νὰ σχηματιστῇ, σχηματίζεται ἔτσι: οἱ Φρόσες, τῶν Φρόσων, τὶς Φρόσες (513 Γ). Κάποτε, στὰ ὀξύτονα ἰδίως, ἀναπληρώνεται μὲ ἄλλο τύπο: Μαριγῶ - Μαριγοῦδες ἢ Μαριγοῦλες.

565. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— 1. Τὰ θηλυκά ὀνόματα γυναικῶν σέ (ο) γράφονται μὲ ω: Φρόσω, Λειῶ (ἡ). Ἀλλὰ τὸ Λειῶ, τὸ Κατερινῶ.

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, κάποτε καὶ στὴν πεζογραφία, ἡ ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ τοῦ πληθυντικοῦ σχηματίζονται σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ χρῆση σέ -ες: θέες, περίσταες, σύνογες.— Εἰς τὴν ψυχὴ τοῦ μεγάλου ποιητῆ ὠρμάζουν καὶ τελειοποιοῦνται ὅλες ἐκεῖνες οἱ πνευματικὲς δυνάμεις... (Τυπάλδος)

Δέσες καὶ θρηνοὶ καὶ ψαλμοὶ! τὸ ξόδι κατεβαίνει. (Τυπάλδος)

Βλέπουν, πετᾶν, ἕμολογᾶν καὶ φέγγουν καὶ βιγλίζουν οἱ Ἀρχές, οἱ Θεοὶ, οἱ Δύναμεις, ἀγγέλοι καὶ ἀρχαγγέλοι. (Παλαμᾶς)

... τὸν Δία καὶ τὴν Θέμη, πού τῶν ἀνδρῶν τὲς σύναξες καθίζει αὐτὴ καὶ λύει. (Πολυλάς)

Πικρὲς πού 'ν' οἱ ἐνθύμησες. (Βαλαωφίτης)

2. Ὅμοια κλίνονται καὶ τὰ λαϊκὰ καὶ ποιητικά: βάβω, θειάκω, καὶ λέξεις καθὼς οἱ ἀκόλουθες, πού γράφονται ὁμως μὲ -ο: ἄμμο, Τῆνο, Κόρφο, Σέρφο, Σκιάθο.

2. Τὰ θηλυκά ὀνόματα τόπων σὲ (ο) γράφονται μὲ ο : Μύκονο, Σκιάθο. Γράφονται μὲ ω ἢ Ζαχάρω (στὴ Μεσσηνία) καὶ ἡ Κῶ.

566. 5.—Θηλυκά σὲ -ο ς ἀρχαϊόκλιτα

ἡ ἐγκύκλιος

Ἐνικὸς

Πληθυντικὸς

Ἵ.Ονομ.	ἡ ἐγκύκλιος	οἱ ἐγκύκλιες	καὶ οἱ ἐγκύκλιοι
Γεν.	τῆς ἐγκυκλίου	τῶν ἐγκυκλίων	
Αἰτ.	τὴν ἐγκύκλιο	τις ἐγκύκλιες	καὶ τις ἐγκυκλίους
Κλητ.	(ἐγκύκλιο)	(ἐγκύκλιοι)	

Ἵ.Ομοια κλίνονται τὰ προπαροξύτονα : ἄβυσσος, ἀιμάκατος, διάμετρος, περίμετρος κτλ. — Οἱ τοπωνυμίες : Ἄβυδος, Ἀγχιάλος, Αἴγυπιος, Ἐπίδαυρος, Κάραθος, Κάρυστος, Κίμωλος, Κόρινθος, Πελοπόννησος κτλ. — Τὰ παροξύτονα : διχοτόμος, λεωφόρος. — Οἱ τοπωνυμίες Δῆλος, Θάσος, Κάσος, Κύθνος, Κύπρος, Ρόδος, Σκύρος κτλ. — Τὰ ὀξύτονα : θαλαμηγός, κιβωτός. — Οἱ τοπωνυμίες : Αἰδηψός, Ἀμοργός, Ἴωλικός, Λεμεσός, Ὀδησσός.

567. Τὰ προπαροξύτονα θηλυκά σὲ -ο ς στὴ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ καὶ στὴν πληθ. αἰτιατικὴ σὲ -ους κατεβάζουν τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα : ἡ ἐγκύκλιος — τῆς ἐγκυκλίου — τῶν ἐγκυκλίων — τις ἐγκυκλίους.

568. Ἵ. Ἐνικὴ ὀνομαστικὴ σχηματίζεται κάποτε καὶ σὲ -ο : ἡ ἄβυσσο (!).

Ἵ. Ἐκκλητικὴ εἶναι σπάνια καὶ τελειώνει συνήθως σὲ -ο :

Παρθένο μου, Παρθένο μου, πάρε με. (Βαλαωρίτης)

Καὶ γνώση καὶ σοφία μου καὶ λόγος μου, ὦ Παρθένο, εὐλογημένα εἶν' ἀπὸ Σέ... (Παλαμᾶς)

1. Αὐτὸ γίνεται ἰδίως στὴ λογοτεχνία : Πολὺ δύσκολο γιὰ κάθε συγγραφεὴ νὰ περιγράψῃ ποιητικὰ ἓνα τόσο ψηλὸ θέμα καὶ τόσο μεγάλο, καθὼς ἡ Ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ. (Βλαχογιάννης)

Χαίρεται μέσα ἡ ἄβυσσο καὶ ἀσπρίζει
κι ὀλόκληρη ἡ Παράδεισο διπλὴ Παράδεισό 'ναί. (Σολωμός)

Στὴ λογοτεχνία παίρνει ἡ γενικὴ καὶ τὴν κατάληξη -ο ς : τὸ ἔξερε ὁ παππός, πὼς ἦταν ἡ τραγὴ Παραμονή, τῆς Ἐξόδου ἡ μέρα. (Βλαχογιάννης)

Ἵ. Ἦτον τὸ ἠρωτόπουλο τῆς Κύπρου ὁ πετρίτης (γεράκι, ἐδῶ : ἦρωας). (Ἐρωτόκριτος)

Λευκὸ πουλάκι θὰ γενῶ, στὴν Πόλη νὰ πετάξω
καὶ σὰν παράδεισος πουλι γλυκὰ νὰ κελαηδήσω. (Τυπάλδος)

Τῆς Ἵ. Ἠπειρος, πὺν κάτω ἀπὸ τὰ νύχια
τῆς Τουρκαρβανιτιᾶς στερνοσπαράζει. (Παλαμᾶς)

569.

6.—Θηλυκά σέ -ο ύ

ἢ ἀλεποῦ

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	ἡ ἀλεποῦ	οἱ ἀλεποῦδες
Γεν.	τῆς ἀλεποῦς	τῶν ἀλεποῦδων
Αἰτ.	τὴν ἀλεποῦ	τις ἀλεποῦδες
Κλητ.	ἀλεποῦ	ἀλεποῦδες

Ὅμοια κλίνονται μερικὰ κοινὰ ὀνόματα καθὼς μαῖμου, φουβού, πολλὰ ἐπαγγελματικά (498), μεγεθυντικά (275) ἢ ἄλλα θηλυκά ἀπὸ ἀρσενικά σέ -άς, -ῆς: ἀγρουλού, καπελού, μυλωνού, παραμυθού' γλωσσού, ὑπανακού, φωνακού, κουρελού, φεσού, καὶ σύνθετα καθὼς κοκκινόμαλλου, ξανθομαλλού (βλ. 638).—Οἱ τοπωνυμίες: Ζαχλωρού, Κολοκυνθού, Σκριπού, Χελιδονοῦ κτλ.—Τὰ βαφτιστικά: Λουλού, Ραλλοῦ κτλ. καὶ μερικὰ λαϊκὰ ἀντρωνυμικά (287): Γιαννοῦ, Μιχαλοῦ (1).

570. Ἐνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν θηλυκῶν.

Οἱ καταλήξεις τῆς ἐνικῆς καὶ πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς

Εἶδος ὀνόματος	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Σέ -α (ἰσοσύλλαβα)	χαρά, ὦρα	-ες χαρές, ὄρες
> (ἀνισοσύλλαβα)	δρά	-άδες δράδες
-η (ἰσοσύλλαβα)	νίκη, ζάχαρη	-ες νίκες, ζάχαρες
> ἀρχαιοκλιτα	σκέψη, δύναμη	-εις σκέψεις, δυνάμεις
-ω (ἰσοσύλλαβα)	Φρόσω	-ες (Φρόσες)
-ος ἀρχαιοκλιτα	ἐγκύκλιος	-ες καὶ -οι ἐγκύκλιες καὶ ἐγκύκλιοι
-οῦ (ἀνισοσύλλαβα)	ἀλεποῦ	-οῦδες ἀλεποῦδες

571. Τὰ θηλυκά τελειώνουν στὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ σέ φωνῆν καὶ σχηματίζουν τὴν αἰτιατικὴ καὶ τὴν κλητικὴ ὅμοια μὲ τὴν ὀνομαστικὴ.

ἡ βρύση — τὴ βρύση — βρύση οἱ βρύσες — τις βρύσες — βρύσες.

Γενικὲς παρατηρήσεις

572. Ὅλα τὰ θηλυκά σχηματίζουν τὴν ἐνικὴ γενικὴ προσθέτοντας ἓνα ς στὴν ὀνομαστικὴ:

ἡ μητέρα — τῆς μητέρας, ἡ χαρά — τῆς χαρᾶς, ἡ ἀλεποῦ — τῆς ἀλεποῦς.

1. Ἀνάλογα μὲ τὰ θηλυκά σέ -οῦ σχηματίζονται καὶ ἐλάχιστα θηλυκά σέ -έ, γεν. -ές, πληθ. -έδες κτλ. Αὐτὰ εἶναι ξενικά, κοινὰ ἢ βαφτιστικά καὶ χαϊδευτικά: γενέ, Βαλιδέ, Ἐσμέ, Φατμέ, Δελέ.

573. Ὅλα τὰ θηλυκὰ ἔχουν σὲ κάθε ἀριθμὸ τρεῖς πτώσεις ὅμοιες, τὴν ὀνομαστική, τὴν αἰτιατική καὶ τὴν κλητική:

ἡ γυναῖκα, τὴ γυναῖκα, γυναῖκα — οἱ γυναῖκες, τὶς γυναῖκες, γυναῖκες — ἡ ὀκά, τὴν ὀκά, ὀκά — οἱ ὀκάδες, τὶς ὀκάδες, ὀκάδες.

Τ' ἀρχαιόκλιτα σὲ -ος δὲν ἀκολουθοῦν τοὺς παραπάνω κανόνες.

Ἡ γενική ὄλων τῶν θηλυκῶν τελειώνει σὲ -ων (ὅταν σχηματίζεται): τῶν ὠρῶν, τῶν ὀκάδων, τῶν νικῶν, τῶν δυνάμεων, τῶν ἀβύσσων, τῶν μαϊμούδων.

ΤΡΙΤΗ ΚΛΙΣΗ

Οὐδέτερα

574. **Διαίρεση.**—Τὰ οὐδέτερα διαιροῦνται σὲ δύο τάξεις, σὲ *ισοσύλλαβα* καὶ σὲ *ἀνισοσύλλαβα*.

A) Τὰ **ισοσύλλαβα** οὐδέτερα τελειώνουν στὴν ἑν. ὀνομαστική σὲ -ο, -ι, -ος.

B) Τ' **ἀνισοσύλλαβα** τελειώνουν στὴν ἑν. ὀνομαστική σὲ -μα, -σιμο, -ας, -ως.

Ἰδιαιτέρως πολυἀριθμα εἶναι τὰ οὐδέτερα σὲ -ο, σὲ -ι καὶ σὲ -μα. Λιγότερα ἢ λιγότερο συχνὰ εἶναι τὰ οὐδέτερα σὲ -ος, -σιμο. Σὲ -ας καὶ σὲ -ως τελειώνουν ἐλάχιστα.

Πρώτη τάξη: Ἴσοσύλλαβα

575.

1.—Οὐδέτερα σὲ -ο

τὸ βουνὸ τὸ πεῦκο τὸ σίδερο τὸ πρόσωπο

Ἑνικός

Ὄνομ.	τὸ βουνὸ	τὸ πεῦκο	τὸ σίδερο	τὸ πρόσωπο
Γεν.	τοῦ βουνοῦ	τοῦ πεύκου	τοῦ σίδηρον	τοῦ προσώπου
Αἰτ.	τὸ βουνὸ	τὸ πεῦκο	τὸ σίδερο	τὸ πρόσωπο
Κλητ.	βουνὸ	πεῦκο	σίδηρο	πρόσωπο

Πληθυντικός

Ὄνομ.	τὰ βουνὰ	τὰ πεῦκα	τὰ σίδηρα	τὰ πρόσωπα
Γεν.	τῶν βουνῶν	τῶν πεύκων	τῶν σίδηρων	τῶν προσώπων
Αἰτ.	τὰ βουνὰ	τὰ πεῦκα	τὰ σίδηρα	τὰ πρόσωπα
Κλητ.	βουνὰ	πεῦκα	σίδηρα	πρόσωπα

Κατὰ τὸ β ο υ ν ὸ κλίνονται: αὐγὸ, ἐμπορικὸ, λουτρό, νερό, ποιό, ποσό, ποσοστό, φτερό, φυτό, χειμαδιό· καμπαναριό, μαγειρισό, νοικοκυριό, πλυσταριό, προικιό, συμπιεθεριό κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ζευγολατιό, Σοφικό, Χορσεντό, Ἄρφαρά, Φιλιατρά κτλ.—Τὰ ὑποκοριστικά κύρια: τὸ Βδοκιό, τὸ Λενιό, τὸ Μανολιό, τὸ Ρηγιό κτλ.

Κατὰ τὸ π ε ὤ κ ο κλίνονται: γέλιο, δέντρο, ζῶο, καπέλο, κέντρο, ξύλο, μῆλο, ροῦχο, σύκο, φύλλο, χόρτο· βιβλίο, θηρίο, θρανίο, κρανίο, πλοῖο, στοιχειό, σχολεῖο, ταμειό, φορτίο· ἀστεροσκοπεῖο, βιβλιοπωλεῖο, λιμεναρχεῖο, νοσοκομειό, ὑπουργεῖο, Πολυτεχνεῖο κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Βελεστίνο, Ναβαρίνο, Ρίο, Βερολίνο, Λονδίνο, Σικάγο, Κιοῦρκα, Σπάτα κτλ.

Κατὰ τὸ σ ί δ ε ρ ο, πού φυλάγει τὸν τόνο τῆς ὀνομαστικῆς σὲ ὄλες τις πτώσεις, κλίνονται: ἀμύγδαλο, βότισαλο, βύσσινο, γούπατο, δάχτυλο, κάρβουνο, κάρδαμο, κάστανο, κόκαλο, κόσκινο, κούμαρο, λάχανο, λείψανο, μάγουλο, μούσμουλο, παράπονο, πούπουλο, ροδάκινο, σέλινο, σέσκουλο, σύνεργο, σύννεφο, τριαντάφυλλο, φλόουτο, φρύγανο, ψίχουλο· σιδεράδικο, ψωμάδικο, πεντάρικο, βασιλόπουλο.—Τὰ σύνθετα: ἀγριοβότανο, ἀντρογόνο, ἀπομειήμερο, ἀρχοντόσπιτο, αὐγολέμονο, βατόμουρο, δισκοπότηρο, μαντρόσκυλο, μερόνυχτο, ξινόμηλο, στουπόχαρτο, τραπεζομάντιλο, τριστρατο, φραγκόσκυλο, χαμόγελο, χαμόκλαδο, χιονόνερο, χριστόψωμο, χρυσόψαρο κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Λιτόχωρο, Σαραντάπηχο κτλ.

Κατὰ τὸ π ρ ὄ σ ω π ο, πού κατεβάζει στὴ γενικὴ τὸν τόνο τῆς ὀνομαστικῆς, κλίνονται: ἄλογο, ἄτομο, ἔξοδο, ἔπιπλο, θέατρο, κύπελλο, μέτωπο, ὄργανο.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἄρφαρα, Ἀπέννια, Καλάβρυτα, Μέγαρα, Μέθανα κτλ.

576. Ὡς πρὸς τὸν τονισμό, μερικὰ προπαροξύτονα οὐδέτερα σχηματίζονται καὶ κατὰ τὸ σίδερο καὶ κατὰ τὸ πρόσωπο. Ἔτσι τὸ βούτυρο, γόνατο, πρόβατο, ἀτμόπλοιο. Οἱ τρισύλλαβες τοπωνυμίες σχηματίζονται συνήθως κατὰ τὸ πρόσωπο: τοῦ Μετσόβου.

Τὸ ὄνειρο σχηματίζει στὴν ποιητικὴ προπάντων γλῶσσα τὸν πληθυντικὸ σὲ -ατα, -άτων:

Ἐδῶ δ Χριστὸς στὰ ὄνειρατα σ' ἐσένα κατεβαίνει. (Σολωμός)

Κι ἐσεῖς μὲ τὰ χρυσὰ φτερά, | ὄνειράτά μου, ἔλατε. (Βαλαωρίτης)

577.

2.—Οὐδέτερα σὲ -ι

τὸ παιδί τὸ τραγούδι

Ἐνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	τὸ παιδί	τὸ τραγούδι	τὰ παιδιὰ	τὰ τραγούδια
Γεν.	τοῦ παιδιοῦ	τοῦ τραγουδιοῦ	τῶν παιδιῶν	τῶν τραγουδιῶν
Αἰτ.	τὸ παιδί	τὸ τραγούδι	τὰ παιδιὰ	τὰ τραγούδια
Κλητ.	παιδί	τραγούδι	παιδιὰ	τραγούδια

Κατὰ τὸ παίδι κλίνονται: ἀρνί, αὐτί, γουδί, γυαλί, δαδί, ζουμί, καρφί, κελί, κερί, κερσί, κλειδί, κλουβί, κονκί, κουμπί, κορμί, κουτί, κρασί, λουρί, μαλλί, νησί, πανί, παπί, πεσί, πουλί, σακί, σκοινί, σκυλί, σφυρί, σφυρί, τυρί, ὑνί, φαγί, φιλί, χαρτί, χωνί, ψωμί κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Δαφνί, Καστρί, Κορωπί κτλ.

Κατὰ τὸ τραγούδι κλίνονται: ἀγκίστρι, ἀηδόνι, ἀλάτι, ἀλεύρι, βόδι, γεφύρι, δρεπάνι, ζύγι, θυμάρι, καλοκαίρι, καράβι, κατάρι, κεράσι, κουβάρι, λουλούδι, μάτι, μέλι, μισημέρι, νύχι, ξίδι, παιχνίδι, παλάτι, παραμύθι, περιβόλι, ποιήρι, ρεϊκι, σαπούνι, σπίτι, τρυγόνι, φρούδι, χελί, χέλι, χέρι, χιόνι, χτένι, ψάρι, ψαλιήρι.—Τὰ παράγωγα σὲ -άδι, -άρι, -ίδι: ἀσπράδι, βλαστάρι, βαρίδι κτλ.—Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκι, -ούλι: ἀρνάκι, μικρούλι κτλ.—Τὰ σύνθετα: ἐρημοκλήσι, μεροδοῦλι, νυχκοπούλι, πρωτοβρόχι κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἄλιβέρι, Γαλαξίδι, Καλαμάκι, Λουτρακί, Μεσολόγγι, Πικέρι, Σούλι, Ἄλγερι, Ἀμπελάκια, Λιδόσια κτλ.

Ὅμοια καὶ μερικά προπαροξύτονα καθὼς τὸ φιλντισι καὶ οἱ τοπωνυμίες: Ἀντίβαρι, Ἰσαρι, Λιδόπει, Μπρίντζι, Σάλεσι, Σκούταρι, Τρίκερι, Τσάγεσι.

578. Ὅλα τὰ ουδέτερα σὲ -ι τονίζονται στὴ γενική τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ στὴ λήγουσα: τοῦ τραγουδιοῦ, τῶν τραγουδιῶν.

579. Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -άκι, -ούλι δὲ σχηματίζουν συνήθως γενική (τοῦ γατακιοῦ, τῶν πακετακιῶν, τῶν μικρουλιῶν) (522). Τὴ σχηματίζουν ὅμως κανονικὰ τὰ μὴ ὑποκοριστικά ουδέτερα σὲ -άκι, -ούλι: ἴσκιος γερακιοῦ, τὸ νερὸ τοῦ ἀύλακιοῦ, ἡ ρίζα τοῦ σπανακιοῦ, τῶν λαβρακιῶν, τῶν μπαμπακιῶν, τοῦ μαρουλιοῦ, νερὸ Λουτρακιοῦ, Πλατεία Κολωνακιοῦ, τῶν φασουλιῶν.

580. Σχηματίζουν τὴν ἐνική γενική ὅμοια μὲ τὴν ὀνομαστική οἱ προπαροξύτονες τοπωνυμίες: τὰ κεντήματα τοῦ Τρίκερι, ὁ σταθμὸς τοῦ Μπρίντζι.

581. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Ἐπὶ τὰ ουδέτερα σὲ (ι) γράφονται μὲ υ στὴν ἐνική ὀνομαστική, αἰτιατική καὶ κλητική τὸ βράδυ, δόρυ, δξὺν καὶ σὲ ὄλες τὶς πτώσεις τὸ δάκρυ, δίχτυ, στάχυ.

2. Τὰ ουδέτερα μὲ φωνῆεν πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξη -ι γράφονται μὲ γ πρὶν ἀπὸ τὸ ι σὲ ὄλες τὶς πτώσεις πού δὲν τελειώνουν σὲ -ι:

τὸ τσάι ἀλλὰ τοῦ τσαγιοῦ—τὰ τσάγια—τῶν τσαγιῶν.

Ἔτσι καὶ τὸ φαί - τοῦ φαγιοῦ - τὰ φαγιά, τὸ σκάι - τὰ σκάγια, τὸ κομπολόι - τὰ κομπολόγια, τὸ μοιρολόι - τοῦ μοιρολοιοῦ, τὸ ρολοῖ - τοῦ ρολοιοῦ, τὸ Τατάι - τοῦ Τατοιοῦ κτλ.

582.

3.—Ουδέτερα σέ -ος

τὸ μέρος τὸ ἔδαφος

Ἐνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	τὸ μέρος	τὸ ἔδαφος	τὰ μέρη	τὰ ἐδάφη
Γεν.	τοῦ μέρους	τοῦ ἔδαφους	τῶν μερῶν	τῶν ἐδαφῶν
Αἰτ.	τὸ μέρος	τὸ ἔδαφος	τὰ μέρη	τὰ ἐδάφη
Κλητ.	μέρος	ἔδαφος	μέρη	ἐδάφη

Κατὰ τὸ μέρος κλίνονται: ἄσος, βάρος, βέλος, βρέφος, γένος, δάσος, ἔθνος, εἶδος, θάρρος, κέρδος, κόστος, κράτος, λάθος, μῆκος, μίσος, πάχος, πληθος, στήθος, τέλος, ὕφος, ὕψος, χρέος κτλ.—Οἱ τοπωνυμίες: Ἄργος, Ἄστρος, Τέμπη κτλ.

Κατὰ τὸ ἔδαφος κλίνονται: ἔλεος, μέγεθος, ὄνειδος, στέλεχος κτλ.

583. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ουδέτερα σέ -ος δὲ συνηθίζονται σὲ ὅλες τις πτώσεις, μάλιστα τοῦ πληθυντικοῦ. Ἔτσι δὲ σχηματίζουν πληθυντικὸ τ' ἀφηρημένα: θάρρος, κόστος, κύρος, ὕφος κτλ.

584. Τὰ ουδέτερα σέ -ος κατεβάζουν τὸν τόνο στὴ γενικὴ πληθυντικὴ στὴ λήγουσα: τῶν εἰδῶν, τῶν μεγεθῶν.

Τὰ προπαροξύτονα ουδέτερα σέ -ος τονίζονται στὴν παραλήγουσα στὴν ἐν. γενικὴ καὶ στὴν πληθ. ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ: τὸ μέγεθος—τοῦ μεγέθους—τὰ μεγέθη.

585. Γιὰ τὸ πέλαγος συνηθίζεται, ἰδίως στὴ λογοτεχνία, ὁ τύπος τὸ πέλαγο—τοῦ πελάγου (καὶ τοῦ πέλαγου)—τὰ πέλαγα. Γιὰ τὸ στήθος—στήθια βλ. 615.

Δεύτερη τάξη: Ἄνισοσύλλαβα

586. Τ' ἀνισοσύλλαβα ουδέτερα ἔχουν καὶ στὴ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ, ὅπως καὶ στὸν πληθυντικὸ, μιὰ συλλαβὴ περισσότερη: τὸ κύμα—τοῦ κύματος—τὰ κύματα.

587.

4.—Ουδέτερα σέ -μα

τὸ κύμα τὸ ὄνομα

Ἐνικὸς

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	τὸ κύμα	τὸ ὄνομα	τὰ κύματα	τὰ ὀνόματα
Γεν.	τοῦ κύματος	τοῦ ὀνόματος	τῶν κυμάτων	τῶν ὀνομάτων
Αἰτ.	τὸ κύμα	τὸ ὄνομα	τὰ κύματα	τὰ ὀνόματα
Κλητ.	κύμα	ὄνομα	κύματα	ὀνόματα

Κατὰ τὸ κύμα καὶ τὸ ὄνομα κλίνονται ὅλα τὰ οὐδέτερα σὲ -μα.

Κατὰ τὸ κύμα κλίνονται: αἶμα, ἄρμα, βῆμα, γράμμα, δέμα, δέσμα, δρόμα, κλάμα, μνήμα, νῆμα, στόμα, στρέμμα, στρώμα, σύρμα, σῶμα, τάγμα, τάμα, χρῆμα, χρῶμα, χῶμα, ψέμα κτλ. Ὅμοια κλίνεται καὶ τὸ γάλα.

Κατὰ τὸ ὄνομα κλίνονται: ἀγαμα, ἄθροισμα, ἀνοιγμα, ἀπλωμα, γύρισμα, διάλειμμα, ζήτημα, θέλημα, κάθισμα, κέντημα, μάθημα, μπάλωμα, νανούρισμα, πάπλωμα, πήδημα, ποίημα, πρόβλημα, σκέπασμα, στοιχημα, ὕψωμα, ὕφασμα, κτλ.

588. Ἄπὸ τ' ἀφηρημένα οὐδέτερα σὲ -μα μερικὰ συνηθίζονται μόνο στὸν πληθ. ἀριθμὸ: γεράματα, τρεχάματα (514). Ἄλλα πάλι συνηθίζονται περισσότερο στὸν ἓν. ἀριθμὸ: κάμα.

589. 5.— Οὐδέτερα σὲ -σιμο (-ξιμο, -ψιμο)

τὸ γράψιμο

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
Ὄνομ.	τὸ γράψιμο	τὰ γραψίματα
Γεν.	τοῦ γραψίματος	τῶν γραψιμάτων
Αἰτ.	τὸ γράψιμο	τὰ γραψίματα
Κλητ.	(γράψιμο)	(γραψίματα)

Ὅμοια κλίνονται πολλὰ ρηματικὰ ἀφηρημένα σὲ -σιμο (-ξιμο, -ψιμο): βᾶσιμο, γνέσιμο, δέσιμο, κάψιμο, κλείσιμο, ντύσιμο, πλέξιμο, σκύψιμο, τάξιμο, τρέξιμο, φέριμο, φταιξιμο.

590. Τὰ οὐδέτερα σὲ -σιμο τονίζονται στὴ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ στὴν παραλήγουσα: τῶν γραψιμάτων.

Τὰ οὐδέτερα σὲ -σιμο ἔχουν σπάνια καὶ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ σὲ -σιμον: τοῦ πλύσιμον.

591. 6.— Οὐδέτερα σὲ -ας, -ως

τὸ κρέας τὸ φῶς

	Ἐνικὸς		Πληθυντικὸς	
Ὄνομ.	τὸ κρέας	τὸ φῶς	τὰ κρέατα	τὰ φῶτα
Γεν.	τοῦ κρέατος	τοῦ φωτός	τῶν κρεάτων	τῶν φώτων
Αἰτ.	τὸ κρέας	τὸ φῶς	τὰ κρέατα	τὰ φῶτα
Κλητ.	κρέας	φῶς	κρέατα	φῶτα

Κατὰ τὸ κρέας σχηματίζονται τὸ πέρας καὶ τὸ τέρας.

Ὅμοια μὲ τὸ φῶς κλίνονται τὸ καθεστῶς καὶ τὸ γεγονός, μὲ τὴ διαφορὰ πῶς αὐτὰ τονίζονται καὶ στὴν ἐνικὴ γενικὴ στὴν παραλήγουσα.

592. Ἀνακεφαλαιωτικὸς πίνακας τῶν οὐδετέρων

Οἱ καταλήξεις τῆς ἐνικῆς καὶ τῆς πληθυντικῆς ὀνομαστικῆς

	Ἐνικὸς		Πληθυντικὸς
A.—Ἴσοσύλλαβα			
Σὲ -ο	βοννό, σίδερο		-α βοννά, σίδερα
-ι	παιδί, τραγούδι		-ια παιδιά, τραγούδια
-ος	μέρος, ἔδαφος		-η μέρη, ἐδάφη
B.—Ἀνισοσύλλαβα			
Σὲ -μα	κύμα, ὄνομα		-ματα κύματα, ὀνόματα
-σιμο	γράφισιμο		-σίματα γραφίσματα
-ας	κρέας		-ατα κρέατα
-ως	φῶς		-ωτα φῶτα

Γενικὲς παρατηρήσεις

593. Ὅλα τὰ οὐδέτερα ἔχουν στὸν κάθε ἀριθμὸ τρεῖς πτώσεις ὅμοιες, τὴν ὀνομαστικὴν, τὴν αἰτιατικὴν καὶ τὴν κλητικὴν.

Ἡ γενικὴ πληθυντικὴ ὄλων τῶν οὐδετέρων τελειώνει σὲ -ων : τῶν φτερῶν, τῶν θυμαριῶν, τῶν ἐθνῶν, τῶν κυμάτων, τῶν φώτων.

Τῷ ἀνισοσύλλαβα οὐδέτερα διαφέρουν μεταξύ τους μόνο στὴν ἐνικὴ ὀνομαστικὴν, αἰτιατικὴν καὶ κλητικὴν. Στὴ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ τονίζονται ὅλα στὴν παραλήγουσα (').

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΝΩΜΑΛΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

594. *Γενικά*.—Πολλὰ οὐσιαστικά δὲ σχηματίζονται σύμφωνα με τοὺς γενικοὺς κανόνες μιᾶς ἀπὸ τρεῖς κλίσεις. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ ὀνομάζονται *ἀνώμαλα οὐσιαστικά*.

1. Ἡ κλητικὴ συνθηθίζεται προπάντων στὰ ὀνόματα τῶν προσώπων (ἢ ζώων), κύρια ἢ καὶ κοινά : Ἑλένη, γαιτρέ, καπετάνιο. Λέγεται κάποτε καὶ γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, ἰδίως ὅταν προσωποποιοῦνται, ὅπως γίνεται πολλὰ φορὲς στὴν ποίηση : πάψε, καιρέ, πάψε, ἄνεμε, καὶ πάψε, τραμοντάνα (δημ.), μέριασε, βράχε, νὰ διαβῶ! (Βαλαωρίτης).

Αὐτοὺς εἶναι ὁ λόγος πού μερικὰ σχηματιστικὰ παραδείγματα δὲ σχηματίζουν συχνὰ τὴν κλητικὴν, μερικὰ μάλιστα σχεδὸν καθόλου (566, 582, 589 κ. ἄ.).

Τῶ ἀνώμαλα οὐσιαστικά εἶναι *ἄκλιτα, ἔλλειπτικά, ἰδιόκλιτα, διπλόκλιτα, διπλόμορφα, διπλοκατάληχτα.*

Α.—Ἄκλιτα

595. Ἄκλιτα λέγονται μερικά οὐσιαστικά πού φυλάγουν σέ ὅλες τῖς πτώσεις τὴν ἴδια κατάληξη. Ἡ πτώση τους φαίνεται ἀπὸ τὸ ἄρθρο πού τὰ συνοδεύει. Ἄκλιτα εἶναι :

596. Α) Ἀπὸ τὰ κοινὰ οὐσιαστικά :

α) Πολλές λέξεις ξένης καταγωγῆς, πού ὅταν δὲν ἀναφέρονται σέ πρόσωπα εἶναι οὐδέτερου γένους: *γιάντες, ζενίθ, κόκ, κονιάκ, μάννα (τό), μπάρο, σοφέρ, ταμπού, τένις, τράμ, χερουβεΐμ.* Ἔτσι καὶ τὰ περισσό-τερα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου: *ἄλφα, δέλτα* κτλ. (ἀλλὰ κλίνονται τὰ: *ἔψιλο, ὄμικρο, ὕψιλο*).

β) Τὰ προταχτικά Ἄγια-, Ἄι-, γερο-, κύρο, κυρα-, καπετάν, μαστρο-, μαρμπα-, χατζη-. Εἶναι συγκομμένοι τύποι ἢ τύποι αἰτιατικῆς τῶν κοινῶν οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων *ἅγιος ἅγια, γέρος, κύριος κυρία, καπετάνιος, μάστορης, μάρμπας, χατζῆς* πού μπαίνουν πρὶν ἀπὸ τὰ κύρια (βαφτιστικά) ἢ κοινὰ ὀνόματα. Τὸ πάτερ ἦταν κλητικὴ τοῦ ἀρχαίου πατῆρ (πατέρας).

τῆς Ἄγια-Βαρθάρας, τὴν Ἄγια-Σωτήρα, ὁ Ἄι-Δημήτρης, ὁ γερο-λύκος, ἐνὸς γερο-λύκου, τὸν καπετάν Κωσταντή, ἡ κυρῶ-Ἄννα, τῆς κυρα-Ρήνης, τοῦ μάρμπα-Γιώργου, ὁ μαστρο-Πέτρος, ὁ πάτερ Ἰωσήφ.

Ὅμοια σχηματίζονται μερικά σύνθετα καθὼς *Μάρκο-Μπότσαρης, τοῦ Μάρκο-Μπότσαρη.*

Κάποτε γράφονται τὰ προταχτικά αὐτὰ σὰ σύνθετα, σὲ μία λέξη, καὶ κάποτε πάλι σὲ δύο, χωρὶς ἐνωτικὸ (106).

γ) Μερικὲς λαϊκότερες λέξεις: *τὸ διάβα, τὸ ἔχει, ἡ γῆς.*

597. Β) Ἀπὸ τὰ κύρια ὀνόματα :

α) Τὸ Πάσχα.

β) Πολλές τοπωνυμίες ξενικῆς: *Πέτα, Σέδες, Κιλκίς, Καραμπουρνού, Ἱερουσαλήμ, Σινά, Θαβώρ, Ἀφγανιστάν, Γιβραλτάρ.*

γ) Πολλὰ ὀνόματα ἀνθρώπων ξενικά: *Ἀδάμ, Δαβίδ, Μωάμεθ, Σίλλερ, Οὐγκό.*

δ) Πολλὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα Ἑλλήνων, ξενικά καὶ πολλὰ ἔλ-

ληνικά πού ἔχουν τὸν τύπο τῆς γενικῆς: *Σκέντερ, Ρακτιβάν, Παπαναστασίου, Γεωργίου*.

ε) Τὰ θηλυκὰ ἀντρωνυμικά, πού σχηματίζονται ἀπὸ τὴ γενική τοῦ ἄρσενικοῦ καὶ μένουν μὲ τὸν τύπο αὐτὸ συνήθως ἄκλιτα: ἡ *κυρία Γεωργιάδη* — τῆς *κυρίας Γεωργιάδη* — οἱ *δεσποινίδες Γεωργιάδη*, ἡ *κυρία Μελᾶ* — τῆς *κυρίας Μελᾶ* κτλ (¹).

598. Παρατήρηση.—Τὰ οὐσιαστικά πού μένουν ἄκλιτα εἶναι συνήθως τέτοια, πού μὲ τὴν κατάληξή τους δύσκολα μπορεῖ νὰ ὑπαχτοῦν σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς κλίσεις τῶν οὐσιαστικῶν ἢ εἶναι λέξεις μὲ περιορισμένη χρῆση καὶ λόγιες. Στὴ λαϊκὴ γλῶσσα κανονίζονται συχνὰ καὶ οἱ ξένες (ἢ ἀρχαῖες ἄκλιτες) λέξεις καὶ κλίνονται κατὰ τὶς ἐπίλοιπες ἑλληνικές. Ἔτσι ἡ *ἄλφα*, ἡ *βῆτα*, ἡ *γιώτα*, *Μιχαήλ - Μιχάλης*, *Ἀβραὰμ - Ἀβράμης*, τὸ *κονιάκι*, τὸ *πόντσι*, ὁ *σοφέρης*, ὁ *πουρές*, ὁ *μπουφές*, τὸ *τιρμπουσόφι*, ἡ *πανσιόνα*, τὸ *παρτέρι* - τὰ *παρτέρια*, τὸ *ταξί* - τοῦ *ταξιοῦ* - τὰ *ταξιά*. Συνήθως λέξεις ξένες πού μῆταν παλιότερα στὰ ἑλληνικά κλίνονται, ἐνῶ οἱ ὅμοιες νεώτερες δὲν κλίνονται: τὸ *Μιλάνο* - τοῦ *Μιλάνου* ἀλλὰ τὸ *Ὅσλο* - τοῦ *Ὅσλο*.

B.—Ἑλλειπτικά

599. Μερικὰ οὐσιαστικά δὲν ἔχουν ὅλες τὶς πτώσεις καὶ τῶν δύο ἀριθμῶν. Συνηθίζονται μόνο σὲ ὀρισμένες πτώσεις ἐνὸς ἀριθμοῦ, τὰ περισσότερα στὴν ὀνομαστική καὶ τὴν αἰτιατική, συχνὰ σὲ ὀρισμένες μόνο φράσεις. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ λέγονται *ἑλλειπτικά*. Ἑλλειπτικά οὐσιαστικά εἶναι:

<i>δεῖλι</i>	οἱ ἐπίλοιπες πτώσεις ἀναπληρώνονται ἀπὸ τὸ <i>δειλινὸ</i>
<i>ἐπίχειρα</i>	τὰ <i>ἐπίχειρα</i> τῆς <i>κακίας</i>
<i>ἦπατα</i>	τὰ <i>ἦπατά μου</i> εἶναι κομμένα γιὰ τὶς σωματικὰς δυνάμεις, δὲν <i>ἔχω ἦπατα</i> νὰ σταθῶ.
<i>ὄφελος</i>	τί τὸ <i>ὄφελος</i> , δὲν <i>ἔχει ὄφελος</i>
<i>προάλλες</i>	οἱ <i>προάλλες</i> , τὶς <i>προάλλες</i>
<i>πρωῖ</i>	οἱ ἐπίλοιπες πτώσεις ἀναπληρώνονται συνήθως ἀπὸ τὴ λέξη <i>πρωῖ</i>
<i>σέλας</i>	τὸ βόρειο <i>σέλας</i>
<i>σέβας</i>	<i>ἔχει</i> πληθυντικὸ τὰ <i>σέβη</i> καὶ τὰ <i>σεβάσματα</i>
<i>σύγκαλα</i>	<i>ἦρθε</i> στὰ <i>σύγκαλά του</i> , <i>ἔλα</i> στὰ <i>σύγκαλά σου</i>
<i>τάραχος</i>	<i>ἔπαθε</i> τῶν <i>παθῶν του</i> τὸν <i>τάραχο</i> .

600. Στὴ γενική μόνον συνηθίζονται οἱ λέξεις: τοῦ *κάκου*—

1. Λαϊκότερα λέγεται καὶ τῆς *κυρία - Μελᾶς* κτλ., ὅπως λέγεται καὶ τῆς *κυρα - Ρήνης*.

τοῦ θανατᾶ, εἶναι τοῦ θανατᾶ, ἔπεσε τοῦ θανατᾶ, τὸν ἔκαμε τοῦ θανατᾶ—λογῆς, τί λογῆς, κάθε λογῆς, λογιῶν, δυὸ λογιῶν, πολλῶν λογιῶν, λογιῶ(ν) λογιῶ(ν).

Στὰ ἔλλειπτικά ἀνήκουν καὶ τὰ οὐσιαστικά πού ἔχουν μόνο ἓναν ἀριθμὸ (511 κ.ά.).

Γ.—Ἰδιόκλιτα

601. Ἰδιόκλιτα λέγονται τὰ οὐσιαστικά πού δὲν κλίνονται κατὰ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς κλίσεις παρὰ ἀκολουθοῦν δικό τους σχηματισμὸ. Ἰδιόκλιτα εἶναι :

602. α) Μερικὰ ἀρσενικά σὲ **-έας**. Αὐτὰ κλίνονται στὸν ἐνικὸ κατὰ τὸ ταμίας, στὸν πληθυντικὸ ὅμως ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχαία κλίση καὶ σχηματίζονται σὲ **-εῖς, -έων, -εῖς, -εῖς** :

	Ἐνικὸς	Πληθυντικὸς
ἽΟνομ.	ὁ δεκανέας	οἱ δεκανεῖς
Γεν.	τοῦ δεκανέα	τῶν δεκανέων
Αἰτ.	τὸ δεκανέα	τοὺς δεκανεῖς
Κλητ.	δεκανέα	δεκανεῖς

ἽΟμοια κλίνονται : ἀμοφρέας, γραμματέας, γραφέας, διανομέας, εἰσαγγελέας, κουρέας, σκαπανέας, συγγραφέας κ. ἄ.

β) Τὰ οὐσιαστικά εὐγενῆς (εὐπατριδῆς), συγγενῆς, πού ἔχουν πληθυντικὸ σὲ **-εῖς, -ῶν** : οἱ εὐγενεῖς—τῶν εὐγενῶν—τοὺς εὐγενεῖς, οἱ συγγενεῖς—τῶν συγγενῶν—τοὺς συγγενεῖς.

603. γ) Μερικὰ οὐδέτερα πού τελειώνουν σὲ **-ον, -αν, -εν, -υ**. Αὐτὰ εἶναι :

1) σὲ **-ον** : ὄν, παρόν, παρελθόν, προῖόν—καθῆκον, συμφέρον, ἐνδιαφέρον, μέλλον.

2) σὲ **-αν** : πᾶν, σύμπαν.

3) σὲ **-εν** : μηδέν, φωνῆεν.

4) σὲ **-υ** : ὄξύ, δόρυ.

Τὰ οὐδέτερα αὐτὰ κλίνονται ἔτσι :

Ἐνικὸς ἀριθμὸς

ἽΟνομ., αἰτ., κλητ. : τὸ ὄν, καθῆκον, πᾶν, σύμπαν, μηδέν, φωνῆεν, ὄξύ, δόρυ.

Γεν.: τοῦ ὄντος, καθήκοντος, παντός, σύμπαντος, μηδενός, φωνήεντος, ὀξέος, δόρατος.

Πληθυντικὸς ἀριθμὸς

Ὄνομ., αἰτ., κλητ.: τὰ ὄντα, καθήκοντα, πάντα, σύμπαντα, φωνήεντα, ὀξέα, δόρατα.

Γεν.: τῶν ὄντων, καθηκόντων, πάντων, συμπάντων, φωνηέντων, ὀξέων, δοράτων.

604. Τὸ μηδὲν δὲ σχηματίζει πληθυντικό. Ὄταν εἶναι ὁ λόγος γιὰ ἀριθμητικὸ ψηφίον ἢ γιὰ βαθμὸν, τὸν σχηματίζομε ἀπὸ τῆ λέξης *μηδενικό*: τὰ *μηδενικά*.

Δ.—Διπλόκλιτα

605. *Διπλόκλιτα* λέγονται μερικά οὐσιαστικά ποὺ ἀλλάζουν γένος στὸν πληθυντικὸ καὶ ἔτσι ἀκολουθοῦν κατὰ τὸν ἀριθμὸ ἄλλη κλίση.

Τὰ διπλόκλιτα εἶναι σχεδὸν ὅλα ἀρσενικά. Κλίνονται στὸν πληθυντικὸ σὰν οὐδέτερα, ἀκόμη καὶ ἂν σχηματίζουν παράλληλα καὶ τὸν κανονικὸ πληθυντικὸ. Διπλόκλιτα οὐσιαστικά εἶναι:

606. α) Μὲ διαφορετικὸ γένος στὸν πληθυντικὸ: ὁ *πλοῦτος* — τὰ *πλούτη*, ὁ *σανός* — τὰ *σανά*, ὁ *τάρταρος* — τὰ *τάρταρα*. Ἡ λέξη *νιότη* ἔχει γιὰ πληθυντικὸ τὰ *νιάτα* (ποῦ δὲ σχηματίζουν ἐνικό).

β) Μὲ διπλὸ γένος στὸν πληθυντικὸ. (Οἱ δύο τύποι τοῦ πληθυντικοῦ διαφέρουν κάποτε στὴ σημασία· πρβ. καὶ 511 κ. ἀ.).

Ἐνικός	Πληθυντικός
ὁ βάτος	οἱ βάτοι—τὰ βάτα
ὁ βράχος	οἱ βράχοι—τὰ βράχια
ὁ δεσμός	οἱ δεσμοί, καὶ μὲ σημασία ἀφρημένη, <i>δεσμοὶ φιλίας</i> — τὰ <i>δεσμά</i>
ὁ γκρεμνός	οἱ γκρεμνοί—τὰ γκρεμνά
ὁ καπνός	οἱ καπνοί, λ.χ. τοῦ καπνοδόχου, τοῦ κανονιοῦ, τοῦ τσιγάρου—τὰ καπνά, γιὰ τὸ φυτικὸ προϊόν
ὁ λαιμός	οἱ λαιμοί—τὰ λαιμά γιὰ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ λαιμοῦ καὶ συνήθως γιὰ τὴν ἀρρώστια τοῦ λαιμοῦ
ὁ λόγος	οἱ λόγοι—τὰ λόγια (γεν. τῶν λόγων)
ὁ ναῦλος	οἱ ναῦλοι (οἱ ναῦλοι εἶναι τώρα ὑψωμένοι)—τὰ ναῦλα (δὲν ἔχει γὰρ πληρώση τὰ ναῦλα του)
ὁ οὐρανός	οἱ οὐρανοί (ἄνοιξαν οἱ οὐρανοί, πηγὴ στοὺς οὐρανοὺς)—τὰ οὐράνια
ὁ πηλός	οἱ πηλοί—τὰ πηλά

Ἑνικὸς

Πληθυντικὸς

ὁ σκελετός	οἱ σκελετοί—τὰ σκελετά (θῆκες γιὰ ἔμπορεύματα, βιβλία κτλ.)
ὁ σταθμός	οἱ σταθμοί—τὰ σταθμά, στή σημασία ζύγια (ἔχει δύο μέτρα καὶ δύο σταθμά)
ὁ φάκελος	οἱ φάκελοι—τὰ φάκελα
ὁ χρόνος	οἱ χρόνοι (καὶ γραμματικὸς ὄρος: οἱ χρόνοι τῶν ρημάτων)—τὰ χρόνια.

607. Παρατήρηση.—Μερικὰ ἄρσενικὰ ὀνόματα ζῶων σὲ -ας, -ος σχηματίζουν συνήθως τὸν πληθυντικὸ ἀπὸ τὸ οὐδέτερο γένος σὲ -ια, -α, ἀλλὰ κάποτε καὶ ἀπὸ τὸ ἄρσενικό, σὲ -οι παροξύτονο: *λέλεκας - λελέκια, πάβουρας - καβούρια, κότσυφας - κοτσύφια καὶ κοτσύφοι, σάλιαγκας - σαλιάγκια καὶ σαλιάγκοι, τζιτζίκας - τζιτζίκια καὶ τζιτζίκοι, φλώρος - φλώρια καὶ φλώροι*. Τὰ συγγενικά *ἀδερφός, ἀνιψιός, ἐξάδερφος, ἔγγονος*, ὅταν εἶναι λόγος γιὰ ἀγόρια καὶ κορίτσια μαζί, σχηματίζουν καὶ δευτέρου πληθυντικὸ, σὲ -ια, -ιῶν: *ἀδέρφια, ἀνίψια (καὶ ἀνιψίδια)* κτλ.

Ε.—Διπλόμορφα

608. Διπλόμορφα λέγονται μερικὰ οὐσιαστικά ποὺ ἔχουν δύο τύπους, τὸν ἓνα μὲ μιὰ συλλαβὴ λιγότερη, καὶ μὲ διαφορετικὴ συνήθως σημασία.

Τὰ διπλόμορφα ξεχωρίζουν ἢ καὶ στοὺς δύο ἀριθμοὺς ἢ μόνον τὸν ἑνικό.

609. Διπλόμορφα καὶ στοὺς δύο ἀριθμοὺς εἶναι μερικὰ ἄρσενικὰ οὐσιαστικά: *γέροντας - γέρος, δράκοντας - δράκος*.

Οἱ τύποι σὲ -ος εἶναι πιὸ συχνοί. Τὸ *γέροντας* συνηθίζεται μὲ τὸν τύπο αὐτὸ καὶ ὡς τιμητικὴ προσφώνηση.

610. Διπλόμορφα στὸν ἑνικὸ εἶναι: α) Τῶ ἄρσενικὰ *γίγαντας - γίγας, ἐλέφαντας - ἐλέφας, Αἴαντας - Αἴας, Ἄτλαντας - Ἄτλας, Κάλχαντας - Κάλχας, γόητας - γόης, κόμητας - κόμης, Οἰδίποδας - Οἰδίπους, χάροντας - χάρος*.

Ὁ πληθυντικὸς σχηματίζεται ἀπὸ τοὺς πολυσυλλαβότερους τύπους: *οἱ γίγαντες, οἱ Αἴαντες, οἱ γόητες, οἱ Οἰδίποδες*.

Ἔχουν κάποτε καὶ δευτέρου τύπο, στὴν ἑνικὴ ὀνομαστικὴ μόνον, τὸ *ἔρωτας - ἔρωας, Μίνωας - Μίνως*.

β) Τὰ θηλυκὰ *Ἀρτέμιδα - Ἀρτεμη, Θέμιδα - Θέμη, Θέτιδα - Θέτη*.

Τὸ δεσποινίδα ἔχει ὡς τίτλος στὴν ἐνικὴ ὀνομαστικὴ καὶ κλητικὴ καὶ τὸν τύπο δεσποινίς : (ῆ) δεσποινίς Μαρία.

611. Φωνητικὰ διπλόμορφα. — Τῶν οὐσιαστικῶν (ῆ)μέρα, πρά(γ)μα, πού εἶναι φωνητικὰ διπλόμορφα (442), οἱ δύο φωνητικοὶ τύποι δὲ χρησιμοποιοῦνται στὴν κλίση πάντοτε ἀδιάφορα. Ἡ προτίμησή μας γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο κανονίζεται ἀπὸ τὴν πτώση, τὴ λέξη πού προηγεῖται ἢ τὸ νόημα πού ἔχουν.

612. Στὸ (ῆ)μέρα λέγονται συνήθως οἱ τύποι χωρὶς τὸ ἀρχικὸ η στὴν ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ καὶ τῶν δύο ἀριθμῶν, ἰδίως ὕστερ' ἀπὸ λέξη πού τελειώνει σὲ φωνῆεν: ἡ σημερινὴ μέρα, ὠραία μέρα! πέρασαν πολλὰς μέρες, τί μέρες!

Ἡ πληθυντικὴ γενικὴ λέγεται συνήθως μὲ τὸ ἀρχικὸ η, ἔκτος ὅταν γίνεται λόγος γιὰ ἡλικία, χρονικὸ διάστημα: διορία τριῶν ἡμερῶν, ἀρνὶ πέντε μερῶ(ν).

613. Τὸ πρᾶγμα συνηθίζεται χωρὶς τὸ γ μόνο στὴν ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ, τοῦ ἐνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ, γιὰ ἔννοιες τῆς καθημερινῆς ζωῆς: τί πράμα εἶναι αὐτό; αὐτὰ εἶναι διαφορετικὰ πράματα.

Τὸ πρᾶγμα — τὰ πράγματα, μαζί μὲ τὶς γενικὲς τοῦ πράματος — τῶν πραγμάτων λέγονται γιὰ κάπως ἀνώτερες ἔννοιες: στὴ γραμματικὴ ξεχωρίζομε τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ πρόσωπα, ἢ διαφορὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν.

Z.—Διπλοκατάληχτα

614. Διπλοκατάληχτα λέγονται μερικὰ οὐσιαστικὰ πού σχηματίζονται στὸν ἐνικὸ ἢ στὸν πληθυντικὸ μὲ διαφορετικούς τύπους.

615. Διπλοκατάληχτα στὸν πληθυντικὸ εἶναι τ' ἀρσενικὰ ὁ γονιὸς — οἱ γονιοὶ καὶ οἱ γονεῖς (κλίνεται κατὰ τὸ δεκαεῖς), ὁ καπετάνιος — οἱ καπετάνιοι καὶ οἱ καπεταναῖοι, ὁ φούρναρης καὶ μερικὰ ἄλλα ἀρσενικὰ σὲ -ρης παροξύτονα, πού σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸ σὲ -ρηδες ἄλλα καὶ σὲ -ραῖοι: φουρνάρηδες — φουρναραῖοι, νοικοκύρηδες — νοικοκυραῖοι. Ὅμοια σχηματίζονται τὰ: κατεργάρης, περιβολάρης, καραβοκύρης, μουσαφίρης κ.ἄ.

Σὲ -αῖοι σχηματίζει τὸν πληθυντικὸ καὶ τὸ λαϊκὸ νομάτοι -νοματαῖοι.

Τὸ οὐδέτερο στήθος ἔχει πληθυντικὸ στήθη καὶ στήθια.

Γιὰ τ' ἄρσενικά σέ -εσ καὶ σέ -άδες βλ. 533. Γιὰ τὰ θηλυκὰ σέ -εσ καὶ σέ -άδες βλ. 556, 558.

Μερικοὶ λένε οἱ εὐζῶνες ἀντὶ οἱ εὐζῶνοι, πού εἶναι τὸ σωστό.

616. Διπλοκατάληχτα στὸν ἐνικὸ εἶναι :

Τ' ἄρσενικά *μάγειρας - μάγειρος, μαστορας - μαστορης* (πληθ. *μαστόροι*).

Τὰ θηλυκὰ *ἀνεμόνα - ἀνεμώνη, ἄκρια - ἄκρη, ἀράχνα - ἀράχνη, κάμαρα - κάμαρη*.

Τὸ οὐδέτερο *χείλι - χείλος* (μόνο μεταφορικά).

Τὸ δάκρυο (γεν. τοῦ δάκρου) ἔχει καὶ τὴν ὀνομαστικὴ δάκρυ. Τὸ γόνατο ἔχει καὶ τὴν αἰτιατικὴ γόνα στίς φράσεις ὡς τὸ γόνα, πῆγε γόνα.

617. *Διπλοκατάληχτα ζεύγη*.—Μερικά οὐσιαστικά ἔχουν διπλοκατάληχτο πληθυντικὸ μὲ διαφορετικὴς σημασίες. Τὰ οὐσιαστικά αὐτὰ ἀπαρτίζουν τότε στὸν πληθυντικὸ *διπλοκατάληχτα ζεύγη*. Τέτοια οὐσιαστικά εἶναι :

ἀράπησ — *ἀράπηδες* πού ἔχουν μαῦρο χροῶμα

ἀραπάδες οἱ ντόπιοι κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου

δεσπότησ—*δεσποτάδες* ἀρχιερεῖς

δεσπότεσ οἱ ἄρχοντες, ἐκεῖνοι πού φέρνονται τυραννικά

κορφῆ — *κορφές*, οἱ κορυφές τῶν βουνῶν, τῶν δέντρων κτλ.

κορφάδες, γιὰ χορταρικά, *κολοκυθοκορφάδες*.

618. Πλάι στὸ *χάρες*, πληθ. τοῦ θηλυκοῦ ἢ *χάρη - τῆσ χάρης*, ὑπάρχει καὶ ὁ πληθυντικὸς οἱ *Χάριτες - τῶν Χαρίτων* (ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ἐνικὸ ἢ *Χάρις*), πού λέγεται γιὰ τίς τρεῖς *Χάριτες* τῆσ ἀρχαίας μυθολογίας.

ΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ἡ κλίση

619. *Γενικά*. — Ἐπίθετα λέγονται οἱ λέξεις πού σημαίνουν ποιότητα ἢ ἰδιότητα ἐνὸς οὐσιαστικοῦ: *ξεροὸ ψωμί, ὄμορφα λουλούδια* (').

1. Δὲν ὑπάρχουν ὄρια καθαρὰ ἀνάμεσα στὸ ἐπίθετο καὶ τὸ οὐσιαστικὸ καὶ στὴν καθημερινὴ γλώσσα βλέπει κανεὶς οὐσιαστικά πού παίρνονται γιὰ ἐπίθετα (*γέρος, εἶδα στὸ δρόμο ἕνα γέρο—εἶναι πολὺ πιὸ γέρος ἀπὸμένα*) καὶ ἐπίθετα πού παίρνονται γιὰ οὐσιαστικά (*τρελός, μελαχρινή*) καὶ τὸ ἴδιο ἔγινε μὲ λέξεις πού ἔχουν ἀλλαγμένο τὸ γραμματικὸ τους εἶδος (233). Σὲ ἄλλες περιστάσεις εἶναι δύσκολο ν' ἀποφασίσωμε ἀν μιὰ λέξη εἶναι ἐπίθετο ἢ οὐσία

Τὰ ἐπίθετα παίρνουν τὸ γένος τοῦ οὐσιαστικοῦ πὸν προσδιορίζουν· γι' αὐτὸ ἔχουν τρία γένη, μὲ χωριστὴ κατάληξη τὸ καθένα τους⁽¹⁾: ὁ καλὸς - ἡ καλὴ - τὸ καλὸ, ὁ βαθὺς - ἡ βαθιὰ - τὸ βαθύ, ὁ ζηλιάρης - ἡ ζηλιάρᾳ - τὸ ζηλιάρικο.

620. Ἡ κλίση τῶν ἐπιθέτων εἶναι ἡ ἴδια μὲ τῶν οὐσιαστικῶν πὸν ἔχουν τὶς ἴδιες καταλήξεις. Μόνο τὰ ἐπίθετα μὲ ἀρσενικὸ σὲ -ός, -ής, ἀκολουθοῦν δική τους κλίση καὶ σχηματίζουν τὴ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ καὶ τὸν πληθυντικὸν κατὰ τὰ ὀνόματα σὲ -ος, -ο: ὁ βαθὺς - τοῦ βαθιοῦ - οἱ βαθιοὶ κτλ.

621. Στὰ ἐπίθετα ὁ βασικὸς τόνος (85) μένει ἀμετακίνητος: ἔτοιμος, ἔτοιμη, ἔτοιμο, ἔτοιμου, ἔτοιμης, ἔτοιμων, ἔτοιμους κτλ. κυριακάτικος, κυριακάτικον, κυριακάτικων, κυριακάτικης κτλ. ἀνοιχτομάτης, ἀνοιχτομάτη, ἀνοιχτομάτηδες, ἀνοιχτομάτα κτλ.

Α.—Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ -ος

622. 1.—Ἐπίθετα σὲ -ος, -η, -ο

καλὸς καλὴ καλὸ ἄμορφος ἄμορφη ἄμορφο

Ἐνικός

Ὄνομ.	ὁ καλὸς	ἡ καλὴ	τὸ καλὸ
Γεν.	τοῦ καλοῦ	τῆς καλῆς	τοῦ καλοῦ
Αἵτ.	τὸν καλὸ	τὴν καλὴ	τὸ καλὸ
Κλητ.	καλὲ	καλῆ	καλὸ

Πληθυντικός

Ὄνομ.	οἱ καλοὶ	οἱ καλῆς	τὰ καλὰ
Γεν.	τῶν καλῶν	τῶν καλῶν	τῶν καλῶν
Αἵτ.	τούς καλοὺς	τις καλῆς	τὰ καλὰ
Κλητ.	καλοὶ	καλῆς	καλὰ

στικὸ. Τ' ἀνισοσύλλαβα ἐπίθετα σὲ -ης (634) μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ αὐτὰ γιὰ οὐσιαστικὰ πὸν ἔχουν καὶ θηλυκὸ (498) καὶ πὸν ὅταν χρειαστῇ οὐδέτερο τὸ ἀναπληρώνουν (635). Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπίθετα αὐτὰ σὲ -ης (λεβέντης) μνημονεῦτηκαν καὶ παραπάνω μαζί μὲ τὰ οὐσιαστικὰ.

1. Ἐξαίρεση κάνουν μερικὰ ἐπίθετα πὸν μποροῦν καλύτερα νὰ λογαριαστοῦν γιὰ οὐσιαστικὰ καὶ πὸν μπαίνουν συνήθως στὴ φράση σὰν κατηγορούμενα καὶ λιγότερο σὰν ἐπιθετικοὶ προσδιορισμοί: μὴν εἶσαι βλάκας, καημένη!

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ ἄμορφος	ἡ ἄμορφη	τὸ ἄμορφο
Γεν.	τοῦ ἄμορφου	τῆς ἄμορφης	τοῦ ἄμορφου
Αἰτ.	τὸν ἄμορφο	τὴν ἄμορφη	τὸ ἄμορφο
Κλητ.	ἄμορφε	ἄμορφη	ἄμορφο

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ ἄμορφοι	οἱ ἄμορφες	τὰ ἄμορφα
Γεν.	τῶν ἄμορφων	τῶν ἄμορφων	τῶν ἄμορφων
Αἰτ.	τούς ἄμορφους	τις ἄμορφες	τὰ ἄμορφα
Κλητ.	ἄμορφοι	ἄμορφες	ἄμορφα

Ὅμοια κλίνονται τὰ περισσότερα ἐπίθετα σὲ -ος, ὅσα ἔχουν σύμφωνο πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξιν, καθὼς καὶ τὰ ὀξύτονα ἢ προπαροξύτονα μὲ φωνῆεν — ὄχι ὁμως (ι)—πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξιν :

ἀκριβός, γερός, γυμνός, δυνατός, κακός, μαῦρος, μέγας (ι), μικρός, μισός, ξερός, πονηρός, πυκνός, σκοτεινός, σιερρός, σωστός, ταπεινός, τυχερός, βραδινός, βαθυλόος, ἀγοραστός, λυτός, σφιχτός κτλ.—ἀφράτος, γεμάτος κτλ.—ἔτοιμος, ἡσυχός, δίδυμος, καλόνυχος, φρόνηστος, ξύλινος, πράσινος, καλοῦστικός, ἀθηναϊκός, σαμῶτικος, ἀσφαχτός, ἀκούραστος κτλ.—ἀραιός, ἀκέραιος, βέβαιος, βίαιος, δίκαιος, μάταιος, ὄγδοος, παμπάλαιος, παράκονος, στέρεος κτλ.

623.

2.—Ἐπίθετα σὲ -ος, -α, -ο

ὄραϊος ὄραϊα ὄραϊο πλούσιος πλούσια πλούσιο

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ ὄραϊος	ἡ ὄραϊα	τὸ ὄραϊο
Γεν.	τοῦ ὄραϊου	τῆς ὄραϊας	τοῦ ὄραϊου
Αἰτ.	τὸν ὄραϊο	τὴν ὄραϊα	τὸ ὄραϊο
Κλητ.	ὄραϊε	ὄραϊα	ὄραϊο

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ ὄραϊοι	οἱ ὄραϊες	τὰ ὄραϊα
Γεν.	τῶν ὄραϊων	τῶν ὄραϊων	τῶν ὄραϊων
Αἰτ.	τούς ὄραϊους	τις ὄραϊες	τὰ ὄραϊα
Κλητ.	ὄραϊοι	ὄραϊες	ὄραϊα

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα τὸ ἐπίθετο μέγας ἔχει στὸν ἐνικὸ καὶ τοὺς ἀπαρχαιωμένους τύπους μέγας - μέγα γιὰ τὸ ἀρσενικὸ καὶ μέγα γιὰ τὸ οὐδέτερο.

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ πλούσιος	ἡ πλούσια	τὸ πλούσιο
Γεν.	τοῦ πλούσιου	τῆς πλούσιας	τοῦ πλούσιου
Αἰτ.	τὸν πλούσιο	τὴν πλούσια	τὸ πλούσιο
Κλητ.	πλούσιε	πλούσια	πλούσιο

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ πλούσιοι	οἱ πλούσιες	τὰ πλούσια
Γεν.	τῶν πλούσιων	τῶν πλούσιων	τῶν πλούσιων
Αἰτ.	τούς πλούσιους	τις πλούσιες	τὰ πλούσια
Κλητ.	πλούσιοι	πλούσιες	πλούσια

Κατὰ τὸ ὥ ρ α ῖ ο ς σχηματίζονται ὅλα τὰ ἐπίθετα μὲ χαρακτήρα φωνῆεν τονισμένο: ἀθῶος, ἀρχαῖος, ἀστειός, γενναῖος, γυναικεῖος, κρύος, λεῖος, νέος, τελευταῖος κτλ.—Ὅμοια κλίνονται καὶ μερικά ἐπίθετα παροξύτονα μὲ χαρακτήρα σύμφωνο, καθὼς γκριζός, πανοῦργος, παρθένος, σβέλτος (θηλυκὸ σβέλτα καὶ σβέλητ), σκούρος, σιτεῖρος, στέρφος, φίνος.

Κατὰ τὸ π λ ο ῦ σ ι ο ς σχηματίζονται: ὅλα τὰ ἐπίθετα σὲ -ιος, -ειος, -οιος, -νος: ἄγιος, ἄγριος, ἄδειος, ἀδέξιος, αἰώνιος, ἀλληλέγγυος, ἀντρικεῖος, ἀξιος, ἀνάξιος, ἀντάξιος, γαλάζιος, γιγάντιος, γυναικεῖος, δεξιός, δίκιος, δόλιος, ἐνάντιος, ἐπιδέξιος, ἐπιτήδειος, ἴσιος, καινούριος, κόυφιος, κυκλώπειος, μέτριος, ὄμοιος, ἀνόμοιος, ὄρθιος, ὄσιος, οὐράνιος, παλιός, περισίσιος, σάπιος, σπάνιος, τέλειος, τεράστιος, τίμιος, τρύπιος.—Τὰ παράγωγα σὲ -ένιος, -ίσιος, καθὼς: ἀσημένιος, βελουδένιος, διαμαντένιος, μαρμαρένιος, σιδερένιος κτλ., ἀρνίσιος, βουνίσιος, παιδιακίσιος κτλ.—Τὰ παράγωγα ἀπὸ ἔθνικα (298.7): μυτιληνίος, σιφνίος κτλ.

624. Μερικὰ ἐπίθετα σὲ -ιος μὲ καταχρηστικὸ δίδφογο γίνονται καὶ ἀσυνίητα σὲ -αιος: δίκιος - δίκαιος, παλιός - παλαιός. Τότε τὸ θηλυκὸ σχηματίζεται σὲ -η ἀντὶ σὲ -α: δίκια ἀλλὰ δίκαιη, παλιὰ ἀλλὰ παμπάλαιη. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητ. στέριος - στέρια ἀλλὰ στερεός - στερεή.

625. Μερικὰ θηλυκὰ πού ἔγιναν οὐσιαστικὰ τονίζονται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις στὴν παραλήγουσα: δευτέρα - Δευτέρα, τέταρτη - Τετάρτη, περισπωμένη, κυρία. Κάποτε τονίζονται στὴν παραλήγουσα καὶ τὸ ἁγία, ὁσία (κάνει τὴ ζωὴ ἁγίας, κάνει τὴν ὁσία Μαρία), ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι ἐπίθετα.

Τὰ οὐσιαστικά: κυρία, τελεία, βαρεία τονίζονται στὴ γενική πληθυντικῆ στὴ λήγουσα (554), ἐνῶ τὰ ἐπίθετα κύρια, τέλεια φυλάγουν τὸν τονισμό τῆς ἐνικήσ ὀνομαστικῆς.

626. Μερικὰ προπαροξύτονα ἐπίθετα σὲ -ος ὅταν συνηθίζονται σὰν οὐσιαστικὰ ἀκολουθοῦν διαφορετικὸ τονισμό. Ἐνῶ ὡς ἐπίθετα

βαστοῦν τὸν ἴδιο τόνο σὲ ὄλες τὶς πτώσεις, ὡς οὐσιαστικὰ παροξύνονται στὴ γενική τοῦ ἐνικοῦ καὶ στὴ γενική καὶ αἰτιατική τοῦ πληθυντικοῦ (542): τὸ κρεβάτι τοῦ ἄρρωστοῦ παιδιοῦ, τοὺς ἄρρωστους στρατιῶτες ἀλλὰ ἡ καρδιά τοῦ ἀρρώστου, ὁ γιατρός κοίταξε τοὺς ἀρρώστους· συνήθειες βάρβαρων λαῶν ἀλλὰ οἱ ἐπιδρομὲς τῶν βαρβάρων.

Ὅμοια σχηματίζονται κατὰ τὴν περίστασις τὰ ἐπίθετα: ἄγιος, ἀγράμματος, ἀκόλουθος, ἀλλόγλωσσος, ἀντίθετος, ἀόριστος, ἄτονος, δόκιμος, ἐλληνόφωνος, ἔμψυχος, ἐπίσημος, μεταγενέστερος, ξενόγλωσσος, ξενόφωνος, παροξύτονος, σύγχρονος κτλ.

Ἀνάλογα σχηματίζονται καὶ οἱ μετοχικοὶ τύποι τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα: τῶν λεγόμενων διανοουμένων—τὸ νόημα τῶν λεγομένων του—τῶν διανοούμενων πολιτῶν.

Τὰ οὐδέτερα οὐσιαστικὰ ἄκλιτο, αὐτοκίνητο, αὐτόματο, οὐδέτερο, πανομοιότυπο, πρωτότυπο καὶ τὰ ὅμοια ἀκολουθοῦν καὶ αὐτὰ τὸν τονισμό τῶν ἄλλων προπαροξύτωνων οὐδέτερων οὐσιαστικῶν σὲ -ο (575-6).

627. Ἡ ἐνική αἰτιατική τῶν ἀρσενικῶν ἐπιθέτων σὲ -ος παίρνει κάποτε ἓνα ν ἢ γιὰ εὐφωνία (184) ἢ ὅταν ἀλλιῶς ὑπάρχῃ φόβος νὰ συγχυστῇ μὲ τὸν οὐδέτερο τύπο ἢ ὅταν τὸ ἐπίθετο εἶναι στὸ τέλος τῆς φράσης: τὸν καλὸν ἄνθρωπο, τὸν παλιὸν καιρό, τὸν βρισκω καλόν, τὸ παιδί εἶδε τὸν πατέρα του ἀνήσυχον.

628.

3.—Ἐπίθετα σὲ -ός, -ιά, -ὸ

γλυκός γλυκιά γλυκό

Ἐνικός

Ὄνομ.	ὁ γλυκός	ἡ γλυκιά	τὸ γλυκό
Γεν.	τοῦ γλυκοῦ	τῆς γλυκιάς	τοῦ γλυκοῦ
Αἰτ.	τὸ γλυκόν	τὴ γλυκιά	τὸ γλυκόν
Κλητ.	γλυκε	γλυκιά	γλυκό

Πληθυντικός

Ὄνομ.	οἱ γλυκοὶ	οἱ γλυκῆς	τὰ γλυκὰ
Γεν.	τῶν γλυκῶν	τῶν γλυκῶν	τῶν γλυκῶν
Αἰτ.	τοὺς γλυκοὺς	τις γλυκῆς	τὰ γλυκὰ
Κλητ.	γλύκοι	γλυκῆς	γλυκὰ

Ὅμοια κλίνονται (σχηματίζουν ὁμως συχνὰ ἢ συνήθως τὸ θηλυκὸ καὶ σὲ -η) τὰ δεξύτερα ἐπίθετα ξανθός, ἐλαφρός (καὶ ἐλαφρὺς) καὶ μερικά ἐπίθετα σὲ

-κός, -γκός, -χός, -νός : γνωστικός, εὐγενικός, θηλυκός, κακός, κρητικός, μαλακός, νησιτικός, πασιτικός, στριγκός, ταγκός, ρηχός, φτωχός, ἀλεξανδρινός, ζακυθινός. Ἔτσι καὶ τὸ φρέσκος.

629. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὸ θηλυκὸ τῶν ἐπιθέτων σὲ -ός, -ιά, -ό γράφεται στὸν πληθυντικὸ χωρὶς τὸ ι : οἱ γλυκῆς - τῶν γλυκῶν, οἱ εὐγενικῆς, οἱ ρηχῆς κτλ.

B.—Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ -ύς, -ής

630. 4.—Ἐπίθετα σὲ -ύς, -ιά, -ύ· -ής, -ιά, -ι

βαθὺς βαθιά βαθὺ σταχτῆς σταχτιά σταχτι

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ βαθὺς	ἡ βαθιά	τὸ βαθὺ
Γεν.	τοῦ βαθιοῦ	τῆς βαθιάς	τοῦ βαθιοῦ
Αἰτ.	τὸ βαθὺ	τῆ βαθιά	τὸ βαθὺ
Κλητ.	βαθὺ	βαθιά	βαθὺ

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ βαθιοὶ	οἱ βαθιῆς	τὰ βαθιά
Γεν.	τῶν βαθιῶν	τῶν βαθιῶν	τῶν βαθιῶν
Αἰτ.	τοὺς βαθιοὺς	τις βαθιῆς	τὰ βαθιά
Κλητ.	βαθιοὶ	βαθιῆς	βαθιά

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ σταχτῆς	ἡ σταχτιά	τὸ σταχτι
Γεν.	τοῦ σταχτιοῦ	τῆς σταχτιάς	τοῦ σταχτιοῦ
Αἰτ.	τὸ σταχτή	τῆ σταχτιά	τὸ σταχτι
Κλητ.	σταχτή	σταχτιά	σταχτι

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ σταχτιοὶ	οἱ σταχτιῆς	τὰ σταχτιά
Γεν.	τῶν σταχτιῶν	τῶν σταχτιῶν	τῶν σταχτιῶν
Αἰτ.	τοὺς σταχτιοὺς	τις σταχτιῆς	τὰ σταχτιά
Κλητ.	σταχτιοὶ	σταχτιῆς	σταχτιά

Κατὰ τὸ βαθύς κλίνονται διάφορα ἐπίθετα πού φανερώνουν γνώρισμα σχετικὸ μὲ τὶς διαστάσεις, τὸν ὄγκο, τὸ βάρος καὶ τὸ ποῖο τῶν σωμάτων: ἀδρῦς, ἀρύς, ἀψύς, βαρύς, δασύς, (ἐ)λαφρῦς, μακρῦς, παχύς, πλατύς, τραχύς, φαρδύς.

Κατὰ τὸ σταχτής κλίνονται ἐπίθετα πού σημαίνουν χρῶμα, παράγωγα ἀπὸ οὐσιαστικά: βυσσινῆς, θαλασσῆς, κανελῆς, καφετῆς, κεραμιδῆς, μενεξεδῆς, οὐρανῆς, πορτοκαλῆς, τριανταφυλλῆς, φιστικῆς, χρυσαφῆς, ψαρῆς κτλ. καὶ ἀκόμη τὰ ἐπίθετα δαμασκῆς, δεξῆς (ἀλλὰ συχνότερα δεξιός) καὶ μαβῆς.

631. Ἡ ἐνικὴ γενικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ οὐδετέρου εἶναι σπάνια (*).

Γιὰ τὸ εὐφωνικὸ ν τῆς ἐνικῆς αἰτιατικῆς βλ. 184.

632. Τὸ ἀδρῦς, ἀρύς, (ἐ)λαφρῦς ἔχουν καὶ τὸν τύπο ἀδρός — ἀδρό, ἀραιοῖς — ἀραιή — ἀραιό, ἐλαφρῶς — ἐλαφρό.

633. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — 1. Τὸ υ τῆς κατάληξης τῶν ἀρσενικῶν καὶ τῶν οὐδετέρων καὶ τὸ η τῶν ἀρσενικῶν γράφονται ἔτσι μόνο στὴν ἐνικὴ ὀνομαστικῆ, αἰτιατικῆ καὶ κλητικῆ. Στὶς ἄλλες πτώσεις γράφεται ι: βαθύς, βαθῦ — βαθιοῦ, βαθιά, βαθιῶν· βυσσινῆς — βυσσινιοῦ.

2. Ἡ κατάληξη (ιά) τῶν θηλυκῶν ἐπιθέτων γράφεται μὲ ι: μακρία, φαρδιά, βαθιά.

Γ.—Ἐπίθετα μὲ τὸ ἀρσενικὸ σὲ -ης (ἀνισοσύλλαβο)

634. 5.—Ἐπίθετα σὲ -ης, -α, -ικο

ζηλιάρης ζηλιάρα ζηλιάρικο

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ ζηλιάρης	ἡ ζηλιάρα	τὸ ζηλιάρικο
Γεν.	τοῦ ζηλιάρη	τῆς ζηλιάρας	τοῦ ζηλιάρικου
Αἰτ.	τὸ ζηλιάρη	τῆ ζηλιάρα	τὸ ζηλιάρικο
Κλητ.	ζηλιάρη	ζηλιάρα	ζηλιάρικο

1. *Ἐτσι λ. χ.: Μέσα ἀπὸ τὸ μαγαζὶ ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ νοικοκύρη, ἐνὸς παχιοῦ, σοβαροῦ χωριάτη (Θεοτόκης). Τὰ ἐπίθετα σὲ -ύς, -ής, σχηματίζουν τὴν ἐνικὴ γενικὴ καὶ σὲ -ῦ, -ῆ ὅταν κατανοῦν οὐσιαστικά: τὸ μαλλὶ τοῦ παχιοῦ ἀργιοῦ ἀλλὰ τὸ φέρισμο ἐκείνου τοῦ παχῦ, ἡ γέυση ἐνὸς βαρῦ (καφέ). Ἀνάλογα σχηματίζονται καὶ τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα: τοῦ Μακρῆ, τοῦ Φαρδῆ (πληθ. Μακρῆδες, βλ. 545.4).

Πληθυντικός

Ὄνομ.	οἱ ζηλιάρηδες	οἱ ζηλιάρες	τὰ ζηλιάρικα
Γεν.	τῶν ζηλιάρηδων	—	τῶν ζηλιάρικων
Αἰτ.	τοὺς ζηλιάρηδες	τις ζηλιάρες	τὰ ζηλιάρικα
Κλητ.	ζηλιάρηδες	ζηλιάρες	ζηλιάρικα

Ὅμοια κλίνονται: ἀκαμάτης, κατσούφης καὶ μερικά ξενικά καθὼς: *τεμπέλης, τσαχνίης* κτλ.— Τὰ παράγωγα σὲ -άρης, -ιάρης: *πεισματάρης, τριαντάρης, ἀναμαλλιάρης, ἀρρωστιάρης, ροιιάρης, κιτρινιάρης, μεροκαματιάρης*, σὲ -ούρης: *ἀνακατωσούρης, κουσκουσούρης, μουρμούρης*. — Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -ούλης: *ἀσπροούλης, νοστιμούλης*.— Ἐπίθετα μὲ δεύτερο συνθετικὸ τὸ *λαιμός, μαλλί, μάτι, μύτη, πόδι, φρύδι, χεῖλι, χέρι*: *μακρολαίμης, σγουρομάλλης, ἀνοιχτομάτης, γερακομύτης, στραβοπόδης, γαϊτανοφρύδης*.

635. Τὸ οὐδέτερο, ὅσο σχηματίζεται, ἀναπληρώνεται ἀπὸ τὸ οὐδέτερο τῶν ἐπιθέτων σὲ -ικος.

Ἡ γενική τοῦ πληθυντικοῦ τῶν θηλυκῶν λείπει καὶ ἀναπληρῶνεται μὲ τὰ παράγωγα σὲ -ικος: *τῶν ζηλιάρικων*.

636. Τὰ ὑποκοριστικά σὲ -ούλης σχηματίζουν συχνὰ οὐδέτερο σὲ -ούλι: *μικρούλι, φτωχούλι, χωρὶς γενική συνήθως (522)*.

637. Μερικά ἀπὸ τὰ θηλυκὰ τῶν ἐπιθέτων αὐτῶν ἔχουν διπλὸ τύπο: *ἀκαμάτα* καὶ (μὲ σημασία μᾶλλον οὐσιαστικοῦ) *ἀκαμάτρα*.

Κάποτε τὰ θηλυκὰ παίρνουν καὶ τὴν κατάληξη -ούσα ἢ -ού: *ξανθομάλλα— ξανθομαλλούσα καὶ ξανθομαλλού, κοκκινομύτα— κοκκινομυτού, μαυρομάτα— μαυροματούσα καὶ μαυροματού*.

Μερικά ἀνισοσύλλαβα ἐπίθετα σχηματίζονται σὲ -άς, -ού, -άδικο: *φωνακλάς, φωνακλού, φωνακλάδικο*. Ἔτσι τὸ *λογάς, πολυλογάς, μυτάς, μυταράς, ὑπναράς, φαγάς, χειλάς*.

638. Μερικά ἄλλα ἐπίθετα σχηματίζονται σὲ -ης, -ισσα, -ικο· ἔτσι τὸ *λεβέντης, σακάτης*. Τὸ *χωριάτης*, ὅπως καὶ τὰ διάφορα ἔθνικά σὲ -της, *Μανιάτης, Μεσολογγίτης, Ρουμελιώτης* κτλ., ἔχουν οὐδέτερο σὲ -άκι ἢ σὲ -όπουλο: *χωριατάκι, χωριατόπουλο, Μεσολογγιτάκι*.

Ἀνώμαλα ἐπίθετα

639. Ἀνώμαλα ἐπίθετα εἶναι τὸ *πολύς*, ποὺ εἶναι ἰδιόκλητο, καὶ μερικά ἔλλειπτικά ἐπίθετα.

Τὸ ἀνώμαλο ἐπίθετο *πολύς* σχηματίζεται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

Ἐνικὸς

Ὄνομ.	ὁ πολὺς	ἡ πολλή	τὸ πολὺ
Γεν.	—	τῆς πολλῆς	—
Αἰτ.	τὸν πολὺ	τὴν πολλή	τὸ πολὺ
Κλητ.	—	—	—

Πληθυντικὸς

Ὄνομ.	οἱ πολλοὶ	οἱ πολλῆς	τὰ πολλὰ
Γεν.	τῶν πολλῶν	τῶν πολλῶν	τῶν πολλῶν
Αἰτ.	τούς πολλούς	τίς πολλῆς	τὰ πολλὰ
Κλητ.	(πολλοὶ)	(πολλῆς)	(πολλὰ)

Ἡ ἐνικὴ γενικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ οὐδετέρου εἶναι πολὺ σπάνιες: τοῦ πὶὸ πολὺ κόσμον (ἀκόμη σπανιότερα: πολλοῦ).

640. Ἐλλειπτικὰ ἐπίθετα. — Μερικὰ ἐπίθετα ἐκφράζουν ἰδιότητα πὺν ἀποδίνεται συνήθως σ' ἓνα γένος· ἔτσι δὲ συνηθίζονται στὰ ἄλλα. Τὰ ἐπίθετα αὐτὰ λέγονται *ἔλλειπτικὰ* ἐπίθετα.

Ἐλλειπτικὰ ἐπίθετα εἶναι λ.χ. *κοκκινογένης, πρίμος* (λ.χ. *καιρός, ἀεράκι*), *μαντιλούσα, περδικόστηθη, βυζανιάρικο* κτλ.

Ἐλλειπτικὰ ἐπίθετα εἶναι καὶ μερικὰ παραταχτικὰ σύνθετα, πὺν ἔχουν μόνο πληθυντικὸ: *στερφογάλαρα* (πρόβατα).

ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ

Οἱ βαθμοὶ τοῦ ἐπιθέτου

641. Γενικά. — Δύο ἢ περισσότερα οὐσιαστικὰ μπορεῖ νὰ ἔχουν μιὰ ἰδιότητα ἢ ποιότητα σὲ διαφορετικὸν βαθμὸν. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἐπίθετα πὺν φανερώνουν τίς ἰδιότητες καὶ τίς ποιότητες τῶν οὐσιαστικῶν χρειάζονται ξεχωριστοὺς παραγωγικοὺς τύπους ἢ περίφραση, πὺν νὰ φανερώνουν τὸ διαφορετικὸν τους βαθμὸν. Τούτους τύπους αὐτούς ἢ τὴν περίφραση τὰ ὀνομάζομε *βαθμοὺς τοῦ ἐπιθέτου*.

642. Οἱ βαθμοὶ τοῦ ἐπιθέτου εἶναι τρεῖς:

α) Ὄταν τὸ ἐπίθετο φανερώνη μονάχα πῶς ἓνα οὐσιαστικὸν ἔχει

μιὰ ιδιότητα ἢ ποιότητα, λέγεται **θετικοῦ βαθμοῦ** ἢ **θετικό**: ὁ Ὀλυμπος εἶναι ψηλός.

β) Ὄταν τὸ ἐπίθετο φανερώνη πὼς ἓνα οὐσιαστικὸν ἔχει μιὰ ιδιότητα ἢ ποιότητα σὲ μεγαλύτερον βαθμὸν ἀπὸ ἓνα ἄλλο, λέγεται **συγκριτικοῦ βαθμοῦ** ἢ **συγκριτικό**: ὁ Ὀλυμπος εἶναι ψηλότερος ἀπὸ τὸν Ὑμητό.

γ) Ὄταν τὸ ἐπίθετο φανερώνη πὼς ἓνα οὐσιαστικὸν ἔχει μιὰ ιδιότητα ἢ ποιότητα σὲ πολὺν μέγαν βαθμὸν ἢ σὲ βαθμὸν ἀνώτερον ἀπ' ὅλα τὰ ὅμοια, τότε λέγεται **ὑπερθετικοῦ βαθμοῦ** ἢ **ὑπερθετικό**.

αα) Τὸ ὑπερθετικό ἐπίθετο λέγεται **σχετικό**, ὅταν φανερώνη πὼς τὸ οὐσιαστικὸν, συγκρινόμενον μὲ ὅλα τ' ἄλλα τοῦ ἴδιου εἴδους, ἔχει στὸν πιὸν μέγαν βαθμὸν τὴν ιδιότητα πού ἐκφράζει τὸ ἐπίθετο: ὁ Ὀλυμπος εἶναι τὸ ψηλότερον ἢ τὸ πιὸν ψηλὸν ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδος.

ββ) Τὸ ὑπερθετικό λέγεται **ἀπόλυτον**, ὅταν φανερώνη πὼς τὸ οὐσιαστικὸν ἔχει κάποιον γνώρισμα σὲ πολὺν μέγαν βαθμὸν, ἀπόλυτα, χωρὶς νὰ γίνῃται σύγκριση μὲ ἄλλα οὐσιαστικά: ὁ Ὀλυμπος εἶναι πολὺν ψηλός, πάριον φρεσκοτάτον.

643. Τὸ συγκριτικό καὶ τὸ ὑπερθετικό ἓνός ἐπιθέτου μαζὶ λέγονται μ' ἓνα ὄνομα **παραθετικά** τοῦ ἐπιθέτου.

Ἐπιθετικὸς ὁ σχηματισμὸς τῶν παραθετικῶν

644. Τὰ παραθετικά τῶν ἐπιθέτων σχηματίζονται ἀπὸ τὸ θετικό μὲ δύο τρόπους, **περιφραστικά** καὶ **μονολεχτικά**.

Α.—Ἐπιθετικὸς ὁ σχηματισμὸς τοῦ συγκριτικοῦ

645. Α) Ὁ συγκριτικὸς βαθμὸς τῶν ἐπιθέτων σχηματίζεται περιφραστικά ἀπὸ τὸ θετικό μὲ τὸ ποσοτικὸν ἐπίρρημα **πιὸν**:

πιὸν καλός, πιὸν ὁμορφόν, πιὸν φαρδύ, πιὸν ζηλιάρης, πιὸν γεμάτος.

Β) Πολλὰ ἐπίθετα σχηματίζονται καὶ δεύτερον, **μονολεχτικὸν** συγκριτικό, ἀπὸ τὸ θετικό, μὲ τὴν κατάληξιν: **-τερος, -τερη, -τερον**.

Ἔτσι σχηματίζονται τὸ μονολεχτικὸν συγκριτικὸν σὲ:

α) **-ότερος, -ώτερος** τὰ ἐπίθετα σὲ **-ος**: *μικρός — μικρότερος, γερός — γερότερος.*

β) **-ύτερος**, τὰ ἐπίθετα σὲ **-ύς**: *βαρὺς — βαρύτερος, μακρὺς — μα-*

κρύτερος, φαρδύς — φαρδύτερος, καὶ ἀπὸ τὰ ἐπίθετα σὲ -ος τὸ καλός, μέγας, πρῶτος : καλύτερος, μεγαλύτερος, πρωτότερος (1).

646. Μερικὰ ἐπίθετα ἔχουν διπλὸ συγκριτικὸ, σὲ -ότερος καὶ σὲ -ύτερος : ελαφρότερος καὶ ελαφρύτερος, γλυκότερος καὶ γλυκύτερος, χοντρότερος καὶ χοντρύτερος.

Τὸ κοντότερος λέγεται γιὰ τὸ ἀνάστημα, τὸ ὕψος· τὸ κοντύτερος συνηθίζεται μόνο γιὰ ἀπόσταση καὶ μᾶκρος : κοντύτερος δρόμος, κοντύτερο φουστάνι.

647. Ὄταν ἓνα ἐπίθετο σχηματίζει τὸ συγκριτικὸ του καὶ μονολεχτικά, λόγοι ὕψους καὶ ἁρμονίας κανονίζουν στὴ γραπτὴ γλώσσα τὴν προτίμηση τοῦ συγκριτικοῦ τύπου. Ἰδίως ὅταν βρίσκονται στὴ σειρὰ περισσότερο ἀπὸ ἓνα ἐπίθετα : θὰ συντονίσωμε ὅλο καὶ στενώτερα καὶ πιὸ ἁρμονικὰ τίς προσπάθειές μας.

648. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὰ παραθετικά σὲ (ότερος), (ότατος) γράφονται μὲ ω στὴν προπαραλήγουσα ὅταν ἡ προηγούμενη συλλαβὴ ἔχη ε ἢ ο καὶ δὲν εἶναι θέσει μακρόχρονη (82β). Ἄλλιῶς γράφονται μὲ ο : νεώτερος, ξερώτερος, στενώτατος, σοφώτατος, συντομώτατος, σεμνότερος, ανοσιότερος, ἐνδοξότατος, ὀρθότατος, ψηλότερος, ἀθωότερος, σκουρότερος, βεβαιότατος, ὁμοιότατος, τελειότατος

σαχλότερος, ἀκριβότερος, λιγνότερος, παλιότερος, ἐγκυρότατος.

649. Διασάφηση.— Σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα αὐτὸ γράφονται μὲ ο τὰ παραθετικά ὄλων τῶν ἐπιθέτων σὲ -ος μὲ δίχρονο στὴν παραλήγουσα — ἀδιάφορο ἂν αὐτὸ ἦταν μακρόχρονο ἢ βραχύχρονο :

ἀνιαρός, ὄρατός, σιγαλός, σιγανός, τρανός· ἀπαλός, βατός, δυνατός, ικανός, ἱταμός, μελανός, νεαρός, ὀμαλός, οὔτιδανός, πιθανός, πλαδαρός, πολυδάπανος, ροδαλός, σοβαρός, στεγανός, τραγανός — ἐντιμος, πολῦτιμος, λιτός, φιλότικος· λίγος καὶ ὅλα τὰ ἐπίθετα σὲ -ικός, φυσικός, -ίος, ἄξιος, τίμιος, παλιός, -ίμος, χρήσιμος, ὠφέλιμος, -ινός, ἀληθινός, πεδινός — ἄλυπος, ἄνυχος, ἔγκυρος, ἐπικίνδυνος, εὐθύμος, ἰσχυρός, κακόχυμος, στυφός· ἄρμυρος, γλυκός, διάπυρος, ἦσυχος, παχυλός κτλ.

1. Ὅλα τ' ἄλλα ἐπίθετα, νεώτερα ἢ νεώτερου τύπου, ἢ ἀκόμη καὶ σὲ -ος, ἰδίως πολυσύλλαβα ἢ ξένης καταγωγῆς, ἢ οὐσιαστικά μ' ἐπιθετικὴ ἔννοια σχηματίζουν τὸ συγκριτικὸ μόνο περιφραστικά. Ἔτσι λ.χ. τὸ παραπονιάρης, ἀκαμάτης, φωνακλᾶς, σταχτής, καινούριος, γέρικος, καπάτσος, ἄγαρμος, ἀφράτος, μρωδάτος, θρησκός.

Ἡ κατάληξη -τερος συνηθίζεται σ' ἐπίθετα ἤδη ἀρχαῖα, καθὼς νόστιμος, ὅπως ἐπίσης παλιός, μακρὺς κτλ., ἢ σὲ μερικὰ νεώτερα, λιγوسύλλαβα συνήθως, πού τοὺς μοιάζουν στὸν τύπο, λ.χ. τσουχερός, φαρδύς.

650. Ἄνωμαλα συγκριτικά.—Μερικὰ ἐπίθετα σχηματίζουσι τὸ μονολεχτικὸν τοὺς συγκριτικὸν ἀπὸ διαφορετικῆς ρίζας ἢ μὲ διαφορετικὸν τρόπον ἀπὸ τ' ἄλλα. Τὰ συγκριτικὰ αὐτὰ λέγονται **ἀνώμαλα**. Τέτοια εἶναι :

κακὸς—χειρότερος ἀπλὸς—ἀπλούστερος
 πολὺς—περισσότερος (σπαν. πύτερος) καλὸς—καλύτερος (ποιητ. κάλλιος)
 γέρος—γεροντότερος

B.—Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπερθετικοῦ

651. A) Τὸ **σχετικὸν ὑπερθετικὸν** σχηματίζεται ἀπὸ τὸ περιφραστικὸν ἢ μονολεχτικὸν συγκριτικὸν, ἀφοῦ πάρη μπροστά του τὸ ἄρθρον : ὁ **πιο** καλὸς ἢ ὁ καλύτερος, ἡ **πιο** καλὴ ἢ ἡ καλύτερη, τὸ **πιο** καλὸ ἢ τὸ καλύτερον· οἱ **πιο** λίγοι ἢ οἱ λιγότεροι, τὸ **πιο** σωστὸ ἢ τὸ σωστότερον (*).

652. B) Τὸ **ἀπόλυτον ὑπερθετικὸν** σχηματίζεται ἀπὸ τὸ θετικὸν πὺν παίρνει στὸ θέμα του τὴν κατάληξιν **-τατος (-ότατος, -ύτατος)** : **πυκνὸς—πυκνότατος, σκοτάδι πυκνότατο.**

Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε **μετριότατος, ἐντιμότατος, ταπεινότατος, δραματικώτατη στιγμή, σοφώτατος ἄνθρωπος, γλυκύτατο κρασί, ἀπλούστατη ἀπόδειξις (*)**.

653. Τὸ ἀπόλυτον ὑπερθετικὸν μπορεῖ νὰ σχηματιστῆ ἀκόμη μὲ τοὺς ἀκόλουθους τρόπους :

α) **Περιφραστικά**, μὲ τὸ ἐπίρρημα **πολύ**, ἢ **πολὺν πολὺ** καὶ τὸ θετικὸν : **πολὺν πλούσιος, πολὺν πολὺν πλούσιος**, αὐτὸ τὸ παιδί **εἶναι πολὺν φρόνιμο, εἶνα βουὸν πολὺν ψηλὸ.**

Τὸ ἀπόλυτον ὑπερθετικὸν μπορεῖ νὰ σχηματιστῆ περιφραστικά καὶ μὲ τὸ θετικὸν, εἰπωμένον δυὸ φορὲς στὴ σειρά : **εἶνα ψηλὸ ψηλὸ βουὸν, φρέσκα φρέσκα ψάρια, ζεστὰ ζεστὰ κουλούρια.**

1. Κάποτε καὶ τὸ μονολεχτικὸν συγκριτικὸν ἐπίθετον παίρνει ἐμπρὸς του τὸ **πιο**, π.χ. **πιο καλύτερος** μὲ τὴν ἔννοια : **πιο καλός.**

2. Σπανιότερα λέγουσι καὶ **καλὸς - καλότατος**. Τὸ μονολεχτικὸν ὑπερθετικὸν συνηθίζεται περισσότερο στὴ γλώσσα τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ἐπιστήμης :

Ὡ **μεγαλότερον κριτή, καὶ πάντες τὸ θυμὸν σου.** (Θυσία Ἀβραάμ)

Ταπεινότατη σοῦ γέννησι | ἡ τρισάθλια κεφαλή. (Σολωμὸς)

Βγαίνει γιὰ σὲ γλυκότατος ἀπ' τὴν καρδιά μου ὁ στίχος. (Σολωμὸς)

Στῆς παναρμονικώτατης Ἀθήνας τὸν ἄερα. (Παλαμᾶς).

β) Μὲ σύνθετα ἀπὸ τὸ θετικό, μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ ἐπίθετο *δλος*, τὴν πρόθεση *κατὰ* (365) ἢ τὸ οὐσιαστικὸν *θεός* (327):

δλος : *δλόμανυρος*, *δλοζώντανος*, *δλοπράσινος*

κατὰ : *κατακόκκινος*, *κατακάθαρος*, *κατάξερτος*.

θεός : *θεόγυμνος*, *θεόκουφος*, *θεονήσιτικός*, *θεοσκοτεινός*.

Μὲ τὴν πρόθεση *κατὰ* συνθέτονται καὶ πολλὰς παθητικὰς μετοχές : *καταχαρούμενος*, *κατακουρασμένος*.

Σὰν ὑπερθετικά μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν καὶ μερικά σύνθετα μὲ ἀριθμητικά : *τρισκατάρατος*, *τετράξανθος*, *τετράπαχος*, *τετράψηλος*, *πεντάρφανος*, *πεντάμορφη* κτλ. (359).

Ἐπερθετικῶν ἀπόλυτου σημασίας ἔχουν καὶ μερικά λόγια συνήθως ἐπίθετα σύνθετα, μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ *παν-*, *παγ-*, *παμ-* (399): *πανάγιος*, *πανάθλιος*, *πανάκριβος*, *πανάλαφος*, *πανάρχαιος* κτλ., *πάγκοινος*, *παμπάλαιος*, *πάμπολλοι*.

654. Ἄνόμαλα ὑπερθετικά.— Μερικά ἐπίθετα σχηματίζουν τὸ ἀπόλυτο μονολεχτικὸ ὑπερθετικὸ ἀπὸ διαφορετικὴ ρίζα ἢ διαφορετικὰ ἀπὸ τ' ἄλλα. Τὰ ὑπερθετικά αὐτὰ λέγονται **ἀνόμαλα**. Τέτοια εἶναι :

ἀπλός—*ἀπλουστάτος*

μεγάλος—*μέγιστος*

λίγος—*ελάχιστος*

καλός—*ἄριστος* (¹).

μικρός—*ελάχιστος*

655. Παράδειγμα σχηματισμοῦ παραθετικῶν

Θετικὸ	Συγκριτικὸ		Ἐπερθετικὸ	
	περιφραστικὸ	μονολεχτικὸ	σχετικὸ	ἀπόλυτο
<i>ψηλός</i>	<i>πιὸ ψηλός</i>	<i>ψηλότερος</i>	<i>ὁ ψηλότερος</i>	<i>ψηλότατος</i>
			<i>ὁ πιὸ ψηλός</i>	<i>πολὺ ψηλός</i>
				<i>πολὺ πολὺ ψηλός</i> .

Ἐλλειπτικά παραθετικά

656. Παραθετικά χωρὶς θετικὸ εἶναι μερικά ἐπίθετα γεννημένα ἀπὸ ἐπιρρήματα ἢ προθέσεις ἀρχαῖες :

κατώτερος—*κατώτατος* (*κάτω*) λ.χ. ἢ *κατώτατη βαθμίδα τῆς ἱεραρχίας*

ἀνώτερος—*ἀνώτατος* (*ἄνω*) *ἀνώτερος ὑπάλληλος*

ὑπέριτερος—*ὑπέριτατος* (*ὑπὲρ*) *ὑπέριτατη χαρὰ*.

1. Τ' ἀνόμαλα αὐτὰ ὑπερθετικά εἶναι, καθὼς καὶ τ' ἄλλα μονολεχτικά, λόγια καὶ ὄχι τόσο συχνὰ στὴν καθημερινὴ ὁμιλία, συνηθίζονται ὥστόσο ὄχι μόνο στὴν ἐπιστημονικὴ γλῶσσα παρὰ καὶ στὴ λογοτεχνία: τὸ *σημεῖο τῆς ελάχιστης ἔντασης*, καὶ ἀκόμη σὰν οὐσιαστικά: τὸ *ελάχιστο*, *ἓνα ελάχιστο*, *φρόντιζε νὰ γίνῃ ὅσο τὸ δυνατό ελάχιστος* (Καρκαβίτσας), *εἶναι ἄριστο σημάδι* (Ψυχάρης).

657. Συγκριτικά χωρὶς θετικὸ οὔτε ὑπερθετικὸ εἶναι τὰ ἐπίθετα προτιμότερος, προγενέστερος, μεταγενέστερος.

Ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς δευτέρου στή σημασία: πού εἶναι κακῆς ποιότητος ἢ ἀξίας, σχηματίζεται τὸ συγκριτικὸ δευτερώτερος, χωρὶς ὑπερθετικὸ.

658. Συνηθίζονται ἀκόμη μερικά (λόγια) ὑπερθετικά μονολεχτικά, καθὼς φίλτατος, ἕπατος, Ὑψιστος, καὶ διάφοροι τιμητικοὶ τίτλοι καὶ προσφωνήσεις, καθὼς Αἰδουσιμότατος, Ἐκλαμπρότατος, Ἐξοχώτατος, Μακαριότατος, Μεγαλειότατος, Παναγιότατος, Σεβασμιότατος κτλ. Μερικά ἀπὸ τὰ ὑπερθετικά αὐτὰ δὲν ἔχουν θετικὸ οὔτε συγκριτικὸ: Ἐκλαμπρότατος, Αἰδουσιμότατος, Μεγαλειότατος.

659. Δὲ σχηματίζουν παραθετικά οὔτε μονολεχτικά οὔτε περιφραστικά πολλὰ ἐπίθετα πού σημαίνουν ἰδιότητα ἢ ποιότητα πού δὲν παρουσιάζει βαθμούς. Τέτοια ἐπίθετα εἶναι ὅσα φανερῶνουν:

α) ὕλη: ἀσημένιος, ξύλινος, χρυσός κτλ.—β) καταγωγή ἢ συγγένεια: σμυρναῖικος, φράγκικος, πατρικὸς, προγονικὸς κτλ.—γ) τόπο ἢ χρόνο: γῆινος, θαλασσινός—τωρινός, αὐριανός, κυριακάτικος—δ) διάφορα ἀκόμη ἄλλα ἐπίθετα: βυσσινῆς, μισός, δλόκληρος, ἀπέραντος, ἀθάνατος, πρωτότοκος, ἀκίνητος κτλ.

Τὰ παραθετικά τῶν μετοχῶν

660. Σχηματίζουν παραθετικά καὶ πολλὰς μετοχὰς παθητικές, πού ἐπιδέχονται σύγκριση. Τὰ παραθετικά αὐτὰ εἶναι πάντοτε περιφραστικά:

Θετικὸ	Συγκριτικὸ	Ἐπερθετικὸ	
		ἀπόλυτο	σχετικὸ
χαρούμενος	πιο χαρούμενος	πολύ χαρούμενος	ὁ πιο χαρούμενος
προκομμένος	πιο προκομμένος	πολύ προκομμένος	ὁ πιο προκομμένος
εὐτυχισμένος	πιο εὐτυχισμένος	πολύ εὐτυχισμένος	ὁ πιο εὐτυχισμένος.

Τὰ παραθετικά τῶν ἐπιρρημάτων

661. Ἐκ τῆς περισσότερης ἐπίθετα σὲ -ος καὶ σὲ -ὺς σχηματίζονται ἐπιρρηματα σὲ -α, -ια (307.3), πού ἔχουν καὶ αὐτὰ συχνὰ παραθετικά, ὅπως τὰ ἐπίθετα, μονολεχτικά σὲ -τερα, -τατα ἢ περιφραστικά:

Θετικὸ	Συγκριτικὸ		Ἐπερθετικὸ	
ὠραῖα	ὠραιότερα,	πιο ὠραῖα	ὠραιότατα,	πολύ ὠραῖα
βαθιά	βαθύτερα,	πιο βαθιά	βαθύτατα,	πολύ βαθιά
κακά	χειρότερα,	πιο κακά	κάκιστα,	πολύ κακά.

662. Ἀπὸ τὰ ἐπίθετα πολλὸς καὶ λίγος σχηματίζονται τὰ ἐπιρρήματα πολὺ καὶ λίγο, πὺ ἔχουν τ' ἀκόλουθα παραθετικά :

Θετικό	Συγκριτικό	Ἵπερθετικό
πολὺ	περισσότερο (πιότερο)	πάρα πολὺ
λίγο	λιγότερο	πολὺ λίγο (ἐλάχιστα)

663. Τὰ ἐπιρρήματα *νωρίς*, (ἐ)μπρός, ὕστερα σχηματίζουν συγκριτικὸ *νωρίτερα*, *μπροσύτερα*, *ὕστερώτερα*. Τὸ *νωρίς* ἔχει σπάνια καὶ ὑπερθετικὸ *νωρίτατα*.

Τὸ συγκριτικὸ ἐπιρρήμα *ἀρχύτερα* δὲν ἔχει οὔτε θετικὸ οὔτε ὑπερθετικὸ. Τὸ *γρήγορα* σχηματίζει ὑπερθετικὸ τὸ *γρηγορώτερο*.

664. Σχηματίζουν παραθετικά περιφραστικά καὶ πολλὰ πρωτότυπα τοπικά ἐπιρρήματα : *πίσω—πιὸ πίσω—πολὺ πίσω*, *ἔξω—πιὸ ἔξω—πολὺ ἔξω*.

665. Καὶ τὰ ἐπιρρήματα σχηματίζουν συχνά, ὅπως καὶ τὰ ἐπίθετα (653), τὸ ἀπόλυτο ὑπερθετικὸ μὲ τὴν ἐπανάληψη ἢ μὲ σύνθετα μὲ τὸ *κατά*, *ὅλος*, *θεός* : *βράδν βράδν*, *κάτω κάτω*, *σιγὰ σιγὰ*, *ψηλὰ ψηλὰ στὴν κορφή τοῦ βουνοῦ—κατακόκκινα*, *ὀλοκάθαρα*, *ἦταν θεοσκοπέινα*.

666. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὰ παραθετικά ἐπίθετα καὶ ἐπιρρήματα σὲ (*ίτερος*)-(*ίτατος*), (*ίτερα*)-(*ίτατα*), γράφονται ὅλα μὲ *υ* : *μεγαλύτερος*, *γλυκύτετος*, *καλύτερα*, *πλατύτατα*.

Ἐξαιρεῖται τὸ *νωρίτερα* (*νωρίτατα*).

ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

667. Ἀριθμητικὰ ἐπίθετα ὀνομάζομε τὶς λέξεις πὺ φανερῶν ἕναν ἀριθμὸ ἢ τὴ σειρὰ (!) : *ὁ χρόνος ἔχει δώδεκα μῆνες*, *ὁ Μανθὶὸς ἔφτασε πρῶτος*.

668. Ξεχωρίζομε πέντε εἰδῶν ἀριθμητικὰ ἐπίθετα : τὰ ἀπόλυτα, τὰ ταχτικά, τὰ πολλαπλασιαστικά, τ' ἀναλογικά καὶ τὰ περιληπτικά.

1. Τ' ἀριθμητικὰ ἐπίθετα ὀνομάζονται ἔτσι, ἂν καὶ πολλὰς φορὰς συνηθίζονται καὶ σάν οὐσιαστικά.

A.—Ἀπόλυτα ἀριθμητικά

669. Τὰ ἀπόλυτα ἀριθμητικά ἐπίθεται φανερώνουν ὄρισμένο πλῆθος ἀπὸ οὐσιαστικά, ἕναν ἀριθμό: *ἔχει τρεῖς κόρες, πέρασαν σαράντα μέρες.*

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπόλυτων ἀριθμητικῶν εἶναι ἀπεριόριστος. Στὸ καθένα τους ἀντιστοιχεῖ συνήθως ἀπὸ ἕνα ταχτικὸ ἀριθμητικόν.

Στὸν ἀκόλουθο πίνακα παραθέτονται τ' ἀριθμητικά, ἀπόλυτα καὶ ταχτικά, μαζί μὲ τὰ ἑλληνικά σημεῖα γραφῆς τῶν ἀριθμῶν (βλ. 703).

670. Πίνακας τῶν ἀπόλυτων καὶ τῶν ταχτικῶν ἀριθμητικῶν (¹)

Ἀραβικά ψηφία	Ἑλληνικά σημεῖα	Ἀπόλυτα ἀριθμητικά	Ταχτικά ἀριθμητικά
1	α'	<i>ἕνας, μία - μιά, ἕνα</i>	<i>πρῶτος</i>
2	β'	<i>δύο, δυὸ</i>	<i>δεύτερος</i>
3	γ'	<i>τρεις, τρία</i>	<i>τρίτος</i>
4	δ'	<i>τέσσερεις, τέσσερα</i>	<i>τέταρτος</i>
5	ε'	<i>πέντε</i>	<i>πέμπτος</i>
6	ς'	<i>ἕξι</i>	<i>ἕκτος</i>
7	ζ'	<i>ἑπτὰ (ἑπτὰ)</i>	<i>ἕβδομος</i>
8	η'	<i>ὄγτώ</i>	<i>ὄγθοος</i>
9	θ'	<i>ἐννέα, ἐννιά</i>	<i>ἐνατος</i>
10	ι'	<i>δέκα</i>	<i>δέκατος</i>
11	ια'	<i>ἐντεκα</i>	<i>ἐνδέκατος (ἐντέκατος)</i>
12	ιβ'	<i>δώδεκα</i>	<i>δωδέκατος</i>
13	ιγ'	<i>δεκατρία</i>	<i>δέκατος τρίτος</i>
14	ιδ'	<i>δεκατέσσερα</i>	<i>δέκατος τέταρτος</i>
15	ιε'	<i>δεκαπέντε</i>	<i>δέκατος πέμπτος</i>
16	ις'	<i>δεκαἕξι (δεκάξι)</i>	<i>δέκατος ἕκτος</i>
17	ιζ'	<i>δεκαεπτὰ (δεκαεπτὰ)</i>	<i>δέκατος ἕβδομος</i>
18	ιη'	<i>δεκαογτώ</i>	<i>δέκατος ὄγθοος</i>
19	ιθ'	<i>δεκαεννέα, δεκαεννιά</i>	<i>δέκατος ἐνατος</i>
20	κ'	<i>εἴκοσι</i>	<i>εἴκοστός</i>
21	κα'	<i>εἴκοσι ἕνας, εἴκοσι μία, εἴκοσι ἕνα</i>	<i>εἴκοστός πρῶτος</i>
22	κβ'	<i>εἴκοσι δύο</i>	<i>εἴκοστός δεύτερος</i>

1. Στὴν περίπτωση πού μνημονεύονται μὲ τὴ σειρά οἱ ἀριθμοί, χρησιμοποιοῦμε συνήθως τὸ οὐδέτερο γένος (ὅταν τὸ ἀριθμητικὸ κλίνεται) καὶ λέγονται περισσότερο μερικοὶ λόγιοι τύποι.

Ἀραβικά ψηφία	Ἑλληνικά σημεία	Ἀπόλυτα ἀριθμητικά	Ταχτικά ἀριθμητικά
23	κγ'	εἴκοσι τρία	εἰκοστός τρίτος
30	λ'	τριάντα	τριακοστός
40	μ'	σαράντα	τεσσαρακοστός
50	ν'	πενήντα	πεντηκοστός
60	ς'	εξήντα	εξηκοστός
70	ο'	ἐβδομήντα	ἐβδομηκοστός
80	π'	ὀγδόντα	ὀγδοηκοστός
90	η'	ἐνενήντα	ἐνενηκοστός
100	ρ'	ἑκατό	ἑκατοστός
101	ρα'	ἑκατόν ἕνας, ἑκατό μία ἑκατόν ἕνα	ἑκατοστός πρῶτος
102	ρβ'	ἑκατό δύο	ἑκατοστός δεύτερος
120	ρκ'	ἑκατόν εἴκοσι	ἑκατοστός εἰκοστός
121	ρκα'	ἑκατόν εἴκοσι ἕνας	ἑκατοστός εἰκοστός πρῶτος
200	ς'	διακόσιοι, διακόσιες, δια- κόσια	διακοσιοστός
300	τ'	τρ(ι)ακόσιοι, τρ(ι)ακόσιες, τρ(ι)ακόσια	τριακοσιοστός
400	υ'	τετρακόσιοι, τετρακόσιες, τετρακόσια	τετρακοσιοστός
500	φ'	πεντακόσιοι, πεντακόσιες, πεντακόσια	πεντακοσιοστός
600	χ'	ἑξακόσιοι, ἑξακόσιες, ἑξακόσια	ἑξακοσιοστός
700	ψ'	ἑφτακόσιοι, ἑφτακόσιες, ἑφτακόσια	ἑφτακοσιοστός
800	ω'	ὀχτακόσιοι, ὀχτακόσιες, ὀχτακόσια	ὀχτακοσιοστός
900	Ϟ'	ἐννιακόσιοι, ἐννιακόσιες, ἐννιακόσια	ἐννιακοσιοστός
1000	,α	χίλιοι, χίλιες, χίλια	χιλιοστός
2000	,β	δύο χιλιάδες	δισχιλιοστός
3000	,γ	τρεις χιλιάδες	τρισχιλιοστός
10.000	,ι	δέκα χιλιάδες	δεκακισχιλιοστός
100.000	,ρ	ἑκατό χιλιάδες	ἑκατοντακισχιλιοστός
200.000	,σ	διακόσιες χιλιάδες	διακοσιακισχιλιοστός
1.000.000		ἕνα ἑκατομμύριο	ἑκατομμυριοστός
1.000.000.000		ἕνα δισεκατομμύριο	δισεκατομμυριοστός
1.000.000.000.000		ἕνα τρισεκατομμύριο	τρισεκατομμυριοστός.

671. Οἱ φωνητικοὶ τύποι.—Τὰ παροξύτονα ἀριθμητικά *μία* καὶ *δύο* συνηθίζονται ἰδίως ὅταν λέγωνται μὲ κάποια ἔμφαση: *δὲν ἦταν οὔτε μία οὔτε δύο.*

672. Τοῦ *ἑβδομήντα* ὁ παλιὸς τύπος διατηρήθηκε στὴν ἔκφραση: *οἱ ἑβδομήκοντα*, πού λέγεται γιὰ τοὺς κατὰ παράδοση μεταφραστὲς τῆς Παλ. Διαθήκης.

673. Γένη καὶ κλίση.—Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικά ἀπὸ τὸ *πέντε* ὡς τὸ *ἑκατὸ* ἔχουν ἓνα μόνο τύπο γιὰ ὅλα τὰ γένη καὶ ὅλες τὶς πτώσεις.

Τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἀριθμητικὸ *δύο*, πού ἔχει ὡστόσο γιὰ τὴ γενικὴ καὶ τὸ σπανιότερο τύπο *δυσῶν*.

674. Τ' ἀριθμητικά *ἓνα*, *τρία* καὶ *τέσσερα* ἔχουν τρία γένη καὶ κλίνονται: τὸ *ἓνα* μόνο στὸν ἐνικό, τὸ *τρία* καὶ τὸ *τέσσερα* μόνο στὸν πληθυντικό. Τὸ *τρία* καὶ τὸ *τέσσερα* ἔχουν κοινούς τύπους γιὰ τὸ ἀρσενικὸ καὶ τὸ θηλυκὸ γένος.

Τ' ἀριθμητικά ἀπὸ τὸ *διακόσια* καὶ ἀπάνω ἔχουν τρία γένη καὶ κλίνονται, μόνο στὸν πληθυντικό, κατὰ τὸ *πλούσιος* (623).

Τὸ *χιλιάδα*, πού χρησιμεύει νὰ σχηματιστοῦν οἱ ἀριθμοὶ ἀπὸ τὸ 2000 ὡς τὸ 999.000, κλίνεται κατὰ τὸ *ἐλίδα* (552) καὶ τὸ *ἑκατομμύριο* κατὰ τὸ *πρόσωπο* (575).

675. Τὰ σύνθετα ἀριθμητικά ἀπὸ *δύο* ἢ περισσότερους ἀριθμούς κλίνονται ὅσο κλίνονται οἱ λέξεις πού τ' ἀπαρτίζουν. Ἔτσι στὸ *διακόσιοι* εἴκοσι *τρεῖς* κλίνονται τὸ *διακόσιοι* καὶ τὸ *τρεῖς*: *διακόσιων τριῶν*—*διακόσιους τρεῖς*. Στὸ *χίλιοι ἑκατὸν τέσσερεις*, τὸ *χίλιοι* καὶ τὸ *τέσσερεις*.

	Ἀρσενικά	Θηλυκά	Οὐδέτερα	
676.		<i>ἓνα</i>		
᾽Ονομ.	<i>ἓνας</i>	<i>μία, μιὰ</i>	<i>ἓνα</i>	
Γεν.	<i>ἑνός</i>	<i>μιᾶς</i>	<i>ἑνός</i>	
Αἰτ.	<i>ἓνα(ν)</i>	<i>μία, μιὰ</i>	<i>ἓνα</i>	
677.		<i>τρία τέσσερα</i>		
᾽Ονομ.	<i>τρεῖς</i>	<i>τέσσερεις</i>	<i>τρία</i>	<i>τέσσερα</i>
Γεν.	<i>τριῶν</i>	<i>τεσσάρων</i>	<i>τριῶν</i>	<i>τεσσάρων</i>
Αἰτ.	<i>τρεῖς</i>	<i>τέσσερεις</i>	<i>τρία</i>	<i>τέσσερα</i>

678. Ἡ γενικὴ τοῦ *μιά*, ἰδίως ὅταν λείπη τὸ οὐσιαστικὸ, σχηματίζεται σπανιότερα καὶ *μιανῆς*.

Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ *ἑνας* τελειώνει σὲ *ν* ὅταν ἀκολουθῇ ὄνομα ἀπὸ φωνῆεν ἢ καὶ ἀπὸ σιγμιαῖο σύμφωνο: *ἐναν ἄνθρωπο, ἐναν ὥρατο κῆπο, ἐναν καφέ*. Γιὰ τὴν αἰτιατικὴν μὴν βλ. 183.

Τὸ ἀριθμητικὸν *ἑνας, μιά, ἕνα* χρησιμεύει καὶ γιὰ ἀόριστο ἄρθρο (481).

679. Στ' ἀριθμητικὰ μπορεῖ νὰ καταταχτῇ καὶ τὸ *μηδὲν* (604).

680. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— 1. Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικὰ ἀπὸ τὸ 13 ὡς τὸ 19 γράφονται σὲ μιὰ λέξη: *δεκατρία, δεκαέξι* (76α).

Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικὰ ἀπὸ τὸ 21 καὶ πέρα γράφονται σὲ χωριστὰς λέξεις: *εἴκοσι πέντε, ἐνεήντα ὀχτώ, διακόσια τριάντα πέντε*.

2. Γράφονται μὲ δύο *ν* τὸ *ἐννέα* καὶ τὸ *ἐννιακόσια, μ' ἕνα ν* τὸ *ἐνεήντα* καὶ τὸ *ἐνατος*.

3. Τ' ἀριθμητικὰ σὲ *-άντα* καὶ *-ήντα* παίρνουν ὀξεία: *τριάντα, ἐξήντα*.

4. Τ' ἀριθμητικὰ *ἕνα, ἕξι, ἑφτά, ἕντεκα, ἑκατό, ἀπλὸς* καὶ τὰ παράγωγά τους παίρνουν δασεία.

681. Τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικὰ σημαίνουν μοιρασιά, ὅταν λέγωνται μὲ δίπλωση ἢ ὅταν συνοδεύονται ἀπὸ τὴν πρόθεση ἀπό: *περπατοῦσαν ἕνας ἕνας, μιὰ μιὰ, δέκα δέκα, μᾶς ἔδωσε ἀπὸ δυὸ λουλούδια, κρύφτηκαν ἀπὸ τρεῖς σὲ κάθε γωνιά*.

682. Στὴ στερεότυπη φράση *ἕνα πρὸς ἕνα* ἐνώνονται τὰ ὅμοια ἀριθμητικὰ μὲ τὴν πρόθεση *πρὸς* γιὰ νὰ ξεχωριστῇ τὸ ἄτομο μέσα ἀπὸ τὴν ὁμάδα.

683. Ἀριθμητικὲς πράξεις.—Γιὰ νὰ φανερώσωμε τὶς ἀριθμητικὲς πράξεις μεταχειριζόμεσθε:

α) Γιὰ τὴν πρόσθεση τὸ *καὶ* ἢ τὸ *σύν*: *δύο σὺν τρία*.

β) Γιὰ τὴν ἀφαίρεση τὸ *ἀπὸ*, τὸ *πλὴν* ἢ τὸ *μειὼν*: *ἕξι πλὴν πέντε*.

γ) Γιὰ τὸν πολλαπλασιασμὸν τὸ *ἄρθρο οἱ* ἢ τὸ *ἐπὶ* ἢ τίποτε: *ὀχτὼ οἱ πέντε, Α ἐπὶ Β, τρεῖς ὀχτὼ εἴκοσι τέσσερα*.

δ) Γιὰ τὴν διαίρεση τὸ *στὸ* ἢ τὸ *διὰ*: *τὸ τρία στὸ εἴκοσι, εἴκοσι διὰ τρία*.

684. Ὁ καθορισμὸς τοῦ χρόνου μὲ τοὺς ἀριθμούς.—Ὁ χρόνος πὸν σ' αὐτὸν κάτι γίνεται, ἔγινε ἢ θὰ γίνῃ ὀρίζεται συνήθως ἔτσι:

α) Οἱ ὥρες: Μὲ τὴν πρόθεση *σ(έ)*, τὴν αἰτιατικὴν τοῦ ἄρθρου καὶ τὸ ἀριθμητικόν: *σὴ μία, στὶς ἕξι (ἢ ὥρα), στὶς τρεῖς παρὰ τέταρτο*.

β) Οἱ μέρες τοῦ μηνός: Γιὰ τὴν πρωτομηνιά, ἢ αἰτιατικὴν

τοῦ ταχτικοῦ μὲ τὸ ἄρθρο, κάποτε καὶ μὲ τὴν πρόθεση σ(έ): (σ)τὴν πρώτη (τοῦ) Ἰουλίου. Γιὰ τὶς ὑπόλοιπες μέρες τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικά μὲ τὸ ἄρθρο, μόνο του ἢ συνήθως μὲ τὴν πρόθεση σέ: σὺς εἴκοσι (τοῦ) Ἰουλίου. Ὅμοια λέγεται: σὺς πόσες γεννήθηκες;

γ) Τὰ χρόνια: Μὲ τὸ οὐδέτερο τοῦ ἄρθρου, συνήθως στὸν πληθυντικὸ καὶ μὲ τὴν πρόθεση σ(έ): *στά 1453 ἔπαισε ἡ Πόλη, γεννήθηκε τὸ ἐννιακόσια δέκα.*

685. Ὁ καθορισμὸς τοῦ τόκου.—Ὁ τόκος καὶ γενικότερα τὸ ποσοστὸ, φανερώναται μὲ τὸν πληθυντικὸ τῆς αἰτιατικῆς τοῦ οὐδέτερου τοῦ ἄρθρου καὶ συνήθως μὲ τὴν πρόθεση σ(έ), ἢ κάποτε μὲ τὴν ἀρχαία δοτικὴ τοῦ ἄρθρου τοῖς: *πέντε τὰ ἑκατό, πέντε σὰ ἑκατό ἢ τοῖς ἑκατό, ἕνα σὰ χίλια.*

686. Ἡ ἀριθμητικὴ προσέγγιση.—Ἡ ἀριθμητικὴ προσέγγιση, τὸ περιπὸν ἑνὸς πλήθους, ποσοῦ ἢ μεγέθους φανερώναται:

α) Μὲ τὰ ἐπιρρήματα: *περίπου, ἀπάνω κάτω, κάπου, κοντά: γλίτωσαν περίπου δέκα, ἦταν ἀπάνω κάτω εἴκοσι, ἦρθαν κάπου δεκαπέντε.*

β) Μὲ δυὸ γειτονικὰ ἀριθμητικά: *σὲ δυὸ τρεῖς μέρες, μού ἔγραψε πέντ' ἕξι φορές.*

687. Κάποτε αὐτὸ γίνεται καὶ σὲ δυὸ μεγαλύτερες ἐνότητες γειτονικές: *εἶδα νὰ τρέχουν δέκα δεκαπέντε ἄνθρωποι, ἑκατὸν ἑκατὸ δέκα, θὰ ἦταν ἑκατὸν ἑκατὸ πενήντα.* Τὸ ἀρσενικὸ οὐσιαστικὸ προσδιορίζεται μὲ τὸ ἕνας δυὸ, τὸ θηλυκὸ μὲ τὸ μιὰ δυὸ: *ἦταν ἕνας δυὸ μῆνες, εἶχαν περάσει μιὰ δυὸ βδομάδες (').*

Ἡ ἀριθμητικὴ ἀοριστία φανερώναται μὲ τὸ καὶ πού τελειώνει τὴ φράση, ἢ μὲ τὸ τόσος πού ἀκολουθεῖ τὸ ἀριθμητικὸ: *ἦταν χίλιοι καί, ἀπέχει τρία χιλιάμετρα καί, τοὺς λογάριζα χίλιους τόσους.*

688. Ἐκφραση ἀπεριόριστα μεγάλου βαθμοῦ.—Γιὰ νὰ φανερώσωμε τὸ ἀμέτρητο πλῆθος μεταχειρίζομαστε ἀριθμητικὰ καθὼς τὸ *χιλιάδες, ἑκατομμύρια, μιλιούνια, μυριάδες,* καὶ ἀκόμη τὸ *μύρια, χίλια, χίλια δυὸ, ἑξήντα δυὸ, σαράντα δυὸ: χάθηκαν χιλιάδες ἄνθρωποι, χίλιες φωνές καὶ μύριοι χτύποι ἄλλαζαν στὸ λεπτὸ (Καρκαβίτσας), κάνει χίλια δυὸ πράματα, ἔχει χίλιες δυὸ δουλειές.*

B.—Ταχτικά ἀριθμητικά

689. Τὰ ταχτικά ἀριθμητικά ἐπίθετα φανερώνουν τὴν τάξη, τὴν κατάταξη, τὴν ἀριθμητικὴ σειρὰ: *τὸ δεύτερο βραβεῖο, ὁ τρίτος στὴν τάξη, τὸ πρῶτο τριαντάφυλλο.*

1. Στὴν καθημερινὴ ὁμιλία γίνεται αὐτὸ καὶ μὲ τὸ στερεότυπο *ἕνα δυὸ: ἦταν ἕνα δυὸ φίλοι, τοῦ τὸ εἶπα ἕνα δυὸ φορές, σ' ἕνα δυὸ ἑβδομάδες.*

690. Γιὰ ταχτικά ἀριθμητικὰ μεταχειριζόμεστε στὴ λαϊκότερη γλώσσα ἀπὸ τ' ἀναγραφόμενα παραπάνω (670) μόνο τὰ πρῶτα πέντε ἢ ἕξι: Γιὰ τὰ μεγαλύτερα ἀριθμητικὰ λέγονται ἑναρθρα τ' ἀπόλυτα ἀριθμητικά: *ὁ ἑφτά, ὁ ἐνενήντα, ὁ πέντε χιλιάδες, ἡ εἴκοσι Μαρτίου, σὶς τριάντα μία Δεκεμβρίου, στὴ σελίδα τετρακόσια ἑβδομήντα ἕξι.*

Κατὰ τὰ ταχτικά σὲ -τός λέγεται καὶ (πολὺς) πολλοστός, (πόσος) ποσοστός.

691. Γιὰ νὰ δηλωθῇ ἡ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν προσώπων, δυναστώων, πατριαρχῶν κτλ. χρησιμοποιοῦμε πάντοτε τὸ ταχτικὸ ἀριθμητικὸ ἑναρθρα: *ὁ Βασίλειος ὁ Δεύτερος, ὁ Γρηγόριος ὁ Πέμπτος, Λουδοβίκος ὁ Δέκατος τέταρτος.*

692. Μερικὰ ταχτικά ἀριθμητικὰ ἔγιναν οὐσιαστικά καὶ τότε φύλαξαν πολὺς φορὲς ἀρχαιότερο φωνητικὸ τύπο. Τέτοια εἶναι:

α) Τὰ ὀνόματα γιὰ τὶς ἡμέρες τῆς ἑβδομάδας, *Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη*, καθὼς καὶ τ' ὄνομα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γιορτῆς: *Πεντηκοστή*. Ἔτσι καὶ τὸ (νεώτερο) *Σαρακοστή*.

β) Οἱ μουσικοὶ ὄροι: *τρίτη, πέμπτη, ὄγδοη* κτλ.

γ) Τὰ οὐσιαστικά: *πρώτη* (γιὰ τὴν πρώτη παράσταση ἐνὸς θεατρικοῦ ἔργου), *πᾶω φέτος στὴν τετάρτη* (δηλ. τάξη), *δεκάτη* εἶδος φόρου κτλ.

693. **Κλασματικὰ ἀριθμητικά.** — Στὰ κλάσματα τῆς μονάδας χρησιμεύει τὸ ἀπόλυτο ἀριθμητικὸ γιὰ ἀριθμητῆς καὶ τὸ ταχτικὸ γιὰ παρονομαστῆς: *ἓνα δεύτερο, δύο τρίτα, τέσσερα πέμπτα, (ἡ ὥρα εἶναι) δύο καὶ τέταρτο.*

694. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἐνὸς δευτέρου μεταχειριζόμεστε συνήθως τὸ ἐπίθετο **μισός, μισή, μισό**: *μισὸς δρόμος, μισὴ ὀκιά, μισὸ κομμάτι.* Στὴ σύνθεσι μὲ ἄλλα ἀριθμητικὰ (ποὺ μένουσιν πάντοτε ἄκλιτα) ὡς τὸ *εἴκοσι* περίπου, τὸ *μισὸς* παίρνει, καὶ γιὰ τὰ τρία γένη, τὸν ἄκλιτο τύπο -*ἡμισι* ἔπειτα ἀπὸ σύμφωνο καὶ -*μισι* ὕστερα ἀπὸ φωνῆεν: *μιὰ-μιση ὀκιά, ἐνάμισι μέτρο, δυόμισι πεπόνια, τεσσερεισήμισι ὄρες, τεσεράμισι πωμιά, εἰκοσίμισι δραχμές.*

Τὸ ἀρσενικὸ *ἓνας* καὶ *μισὸς* λέγεται καὶ *ἐνάμισης*: *πέρασε ἐνάμισης χρόνος.*

695. Γιὰ τ' ἀριθμητικὰ ἀπάνω ἀπὸ τὸ *εἴκοσι* πολὺ συχνότερα λέμε ἀναλυμένα *ἓνα καὶ μισό, ἓνας καὶ μισός, μιά καὶ μισή*: *εἴκοσι ἓνα καὶ μισό, ἑκατὸ καὶ μισός.* Ἔτσι καὶ γιὰ τὰ μικρότερα ἀριθμητικά, ἰδίως γιὰ ἔμφασι: *εἶναι τρεῖς καὶ μισή* (γιὰ τὴν ὥρα), *ἓνας καὶ μισός.*

Τ' ἄλλα εἶδη τῶν ἀριθμητικῶν

696. Τὰ πολλαπλασιαστικά, τ' ἀναλογικά καὶ τὰ περιληπτικά ἀριθμητικά τὰ σχηματίζομε ἀπὸ ὀνόματα ἀριθμῶν προσθέτοντας ὀρισμένες καταλήξεις.

Οἱ λέξεις πού σχηματίζονται ἔτσι εἶναι οὐσιαστικά ἢ ἐπίθετα. Ἀντίθετα ὅμως ἀπὸ τ' ἀπόλυτα ἢ καὶ τὰ ταχτικά ἀριθμητικά, πού εἶναι ἀπεριόριστα, τ' ἄλλα αὐτὰ ἀριθμητικά εἶναι λίγα καὶ δὲν ἀποτελοῦν συνήθως μεγάλες σειρές.

697. Γ.— Τὰ *πολλαπλασιαστικά ἀριθμητικά* φανερώνουν ἀπὸ πόσα ἀπλὰ μέρη ἀπαρτίζεται κάτι καὶ τελειώνουν σὲ *-πλός, -πλή, -πλό*: *διπλό παράθυρο, διπλὴ μερίδα, τριπλὴ κλωστή.*

Πολλαπλασιαστικά ἀριθμητικά εἶναι: *ἀπλός, διπλός, τριπλός, τετραπλός, πενταπλός, ἑξαπλός, δεκαπλός, εἰκοσαπλός, ἑκατονταπλός, χιλιαπλός* κτλ., (*πολλαπλός, ποσαπλός*).

698. Κοντὰ σ' αὐτὰ συνηθίζονται, στὴ λαϊκότερη ἰδίως γλώσσα, καὶ πολλαπλασιαστικά σύνθετα ἀπὸ τὸ *διπλός*: *τριδιπλός* δηλ. *τριπλός, τετράδιπλος, ἑφτάδιπλος* κτλ., *ἑκατοντάδιπλος*. Ἀντὶ ἀπλός λέγεται καὶ *μονός* (').

699. Δ.— Τ' *ἀναλογικά ἀριθμητικά* φανερώνουν ποιά ἀναλογία ἔχει ἓνα ποσὸ πρὸς ἓνα ἄλλο, πόσες φορὲς δηλαδή μεγαλύτερο εἶναι ἓνα ποσὸ ἀπὸ ἓνα ἄλλο, καὶ τελειώνουν σὲ *-πλάσιος, -πλάσια, -πλάσιο*: *τὸ σπίτι μου εἶναι διπλάσιο ἀπὸ τὸ γειτονικό.*

Ἀναλογικά ἀριθμητικά εἶναι: *διπλάσιος, τριπλάσιος, τετραπλάσιος, πενταπλάσιος, δεκαπλάσιος, εἰκοσαπλάσιος, τριανταπενταπλάσιος, ἑκατονταπλάσιος, χιλιαπλάσιος* κτλ., (*πολλαπλάσιος, ποσαπλάσιος*).

700. Ἀντὶ *διπλάσιος, τριπλάσιος* κτλ. λέγεται καὶ *δύο, τρεῖς* κτλ. *φορὲς μεγαλύτερος.*

Ἀντὶ *διπλάσιος* λέγεται καὶ *διπλός* σὲ φράσεις καθὼς *τὸ σπίτι μου εἶναι διπλὸ ἀπὸ τὸ δικό σου*. Ἐπίσης ἀντὶ *διπλάσιος* λέγεται καὶ *ἄλλος τόσος, ἀντὶ τριπλάσιος, τετραπλάσιος* κτλ. λέγεται καὶ *τρεῖς, τέσσερις φορὲς τόσος* κτλ.

Τὸ *πολλαπλάσιο* εἶναι οὐσιαστικὸ (ὄρος ἀριθμητικῆς).

1. Κάποτε, ὅταν πρόκειται γιὰ διαίρεση, μερικοὶ μεταχειρίζονται στὴ θέση τοῦ *διπλός, τριπλός* τὸ *διττός, τριττός*.

Τὰ σύνθετα ἐπίθετα μὲ α' συνθετικὸ τ' ἀριθμητικὰ *τρις-*, *τετρα-* κτλ., χρησιμεύουν γιὰ νὰ σχηματίζουν ὑπερθετικά (βλ. 653).

701. Ε.—Τὰ *περιληπτικὰ ἀριθμητικὰ* εἶναι οὐσιαστικὰ ἀφηρημένα (*). Σχηματίζονται ἀπὸ τ' ἀντίστοιχα ἀπόλυτα παίρνοντας ὀρισμένες καταλήξεις. Αὐτὲς εἶναι :

α) **-αριά.** Φανερώνουν *περίπου* τὸ πλῆθος μονάδων ὀρισμένου εἶδους καὶ γι' αὐτὸ συνηθίζονται μόνο στοὺς στρογγυλοὺς ἀριθμοὺς (κυρίως στὰ πολλαπλάσια τοῦ *πέντε*, τοῦ *δέκα* καὶ τοῦ *ἐκατό*) :

δεκαριά ἀπάνω κάτω *δέκα*, *δωδεκαριά* (ἢ *ντουζίνα*), *δεκαπενταριά*, *εἰκοσαριά*, *ἐνενηνταριά*, *ἐκατονπεννηνταριά*, *τρακοσαριά*.

Τὰ περιληπτικὰ σὲ *-αριά* συνοδεύονται σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ τὸ *καμιά* : *θὰ ἦταν καμιά εἰκοσαριά ἄνθρωποι*.

Στὸ ἀπόλυτο ἀριθμητικὸ *ἐκατό* ἀντιστοιχεῖ τὸ *ἐκατοστή*.

β) **-άδα.** Φανερώνουν πλῆθος μονάδες πὺν συναπαρτίζουν κάτι : *δνάδα*, *τριάδα*, *τετράδα*, *πεντάδα*, *ἑξάδα*, *δεκάδα*, *δωδεκάδα*, *εἰκοσάδα*, *ἐκατοντάδα* (ιδίως στὸν πληθυντικὸ). Ἔτσι καὶ τὸ *χιλιάδα*, πὺν χρησιμεύει στὸν πληθυντικὸ γιὰ ἀπόλυτο ἀριθμητικὸ, τὸ *μυριάδα* *δέκα χιλιάδες*, καὶ τὸ *μονάδα*, πὺν σημαίνει βάση γιὰ μέτρομα (λ.χ. *μονάδα βάρους*, *μήκους* κτλ.).

Τὸ *τριάδα* καὶ τὸ *δωδεκάδα* εἶναι καὶ κύρια ὀνόματα : ἡ *Ἁγία Τριάδα*, ἡ *Δωδεκάδα* (τὸ συμβούλιο τῶν Δώδεκα, ἡ συνοδεία ἀρχόντων, πρόσωπα σημαντικὰ τοῦ τύπου).

Ἵνόματα μέτρων ἐκφρασμένα μὲ παράγωγα ἀριθμητικῶν

702. Συχνὰ χρησιμεύουν μερικὲς παραγωγικὲς καταλήξεις γιὰ νὰ δηλωθοῦν ἔννοιες μέτρων σχετικὲς μὲ *χοῦμα*, *βάρος*, *χωρητικότητα*, *ἡλικία*, *ἀπόσταση*, *χρονικὴ διάρκεια* κτλ. :

-άρα. Φανερώνει ἓνα σύνολο ἀπὸ μονάδες ὀρισμένες νομίσματα : *πεντάρα*, *δεκάρα* — ὄρους σὲ διάφορα παιχνίδια : *δύρα*, *τριαρα*, *ἑξάρα* — μέτρο βάρους, κυρίως σὲ δράμια (λ.χ. γιὰ κρασί) : *πεντακοσάρα*, *χιλιάρα* (*). **-άρι.** Φανερώνει μέτρο βάρους σὲ δράμια : *πεννητάρι*, *ἐκατοστάρι*. Λέγεται καὶ γιὰ *χαρ-*

1. Ἐν καὶ οὐσιαστικὰ, ἐξετάζονται τὰ περιληπτικὰ ἀριθμητικὰ ἐδῶ γιὰ νὰ μὴ χωριστοῦν ἀπὸ τ' ἄλλα ἀριθμητικὰ.

2. Στὴ στρατιωτικὴ γλῶσσα ὀνομάζονται οἱ τιμωρίες *πέντε*, *δέκα*, *δεκαπέντε*, *εἴκοσι ἡμερῶν* *πεντάρα*, *δεκάρα* κτλ.

τονομίσματα ἢ μεταλλικὰ νομίσματα: δεκάρι, πενητάρι (¹). -ἀρικο: Λέγεται γιὰ χαρτονομίσματα ἢ μεταλλικὰ νομίσματα ὀρισμένης ἀξίας: εἰκοσάρικο, ἑκατοστάρικο, χιλιάρικο. -ἀρης, θηλ. -άρα: Γιὰ ἀνθρώπους μὲ ὀρισμένη ἡλικία, κάπως μεγάλη ἢ προχωρημένη: τριαντάρης, σαραντάρης ἐξηντάρης, ὀγδοντάρης (²).

Σύνθετα μὲ ἀριθμητικὰ σὲ ἀνάλογη ἔννοια βλ. 359, 399 (στὴ λέξη ἔτος).

Ἡ ἀπόδοση τῶν ἀριθμῶν μὲ τὸ ἀλφάβητο

703. Ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἀραβικὰ ψηφία, πού τὰ μεταχειριζόμαστε κανονικὰ γιὰ ν' ἀποδώσωμε τοὺς ἀριθμούς, χρησιμοποιοῦμε κάποτε καὶ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου μας, συμπληρωμένου μὲ τρία ἀκόμη ψηφία, ὅπως συνήθιζαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

Στὸ σύστημα αὐτὸ οἱ ἀπλὲς μονάδες (1 - 9) ἀποδίδονται μὲ τὰ πρῶτα 8 γράμματα, ἀπὸ τὸ α ὡς τὸ θ, ἐνῶ τὸ στίγμα (Ϛ) ἢ σι (²), παριστάνει τὸ 6. Οἱ δεκάδες (10 - 80), μὲ τὰ 8 γράμματα ι - π, πού σημειώνονται ἀριστερὰ ἀπὸ τὶς μονάδες, ἐνῶ τὸ κόππα (ϗ) παριστάνει τὸ 90. Οἱ ἑκατοντάδες (100 - 800) ἀποδίδονται μὲ τὰ γράμματα ρ - ω, ἐνῶ τὸ σαμπι (Ϙ) παριστάνει τὸ 900.

704. Ἐνα σημαδάκι διακριτικὸ, σὰν ὀξεία, τοποθετημένο ψηλά, δεξιὰ ἀπὸ τὸ γράμμα ἢ τὰ γράμματα, δείχνει πὼς πρόκειται γιὰ μονάδες, δεκάδες ἢ ἑκατοντάδες, ἐνῶ τὸ ἴδιο σημαδάκι χαμηλά, ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ γράμμα ἢ τὰ γράμματα, σημαίνει πὼς πρόκειται γιὰ χιλιάδες. Ἔτσι ρμα' σημαίνει 141, βωπζ' σημαίνει 2887.

Στὸ σύστημα αὐτὸ δὲ χρειάζεται σημεῖο γιὰ τὸ 0. Τὸ 50 γράφεται ν' καὶ τὸ 404 υδ'.

705. Τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου συνήθιζονται γιὰ νὰ δηλωθοῦν τὰ μέρη ἢ τὰ κεφάλαια ἑνὸς βιβλίου, ἢ διαίρεση ἑνὸς βιβλίου σὲ τόμους, ἢ χρονολόγησι μὲ αἰῶνες, ἢ σειρὰ τῶν ἱστορικῶν προσώπων, οἱ σελίδες τοῦ προλόγου ἑνὸς βιβλίου, ὅταν τὸ κύριον μέρος τοῦ ἀρχίζῃ μὲ νέα ἀρίθμηση κτλ.

Σὲ μερικὰς περιστάσεις χρησιμοποιοῦνται ἀδιάφορα τὰ κεφαλαῖα ἢ τὰ μικρὰ γράμματα, γενικὰ ὁμως τὰ κεφαλαῖα δείχνουν τὰ μεγάλα μέρη ἢ κεφάλαια.

1. Ὅμοια ὀνομάζονται καὶ οἱ ὄροι στὰ χαρτιά: δνάρι, τριάρι, τεσσαρί, ὀχτάρι, δεκάρι.

2. Ἀπαρχαιωμένο ἀριθμητικὸ εἶναι καὶ τὸ λόγιον τετραταῖος, πού λέγεται γιὰ τὸν πυρετὸ πού παρουσιάζεται κάθε τρεῖς μέρες (στὶς τέσσερις μέρες λογαριάζονται καὶ ἡ μέρα πού ἔρχεται καὶ ἡ μέρα πού ξαναέρχεται ὁ πυρετός).

3. Σημειώνεται συνήθως σ' ἀντὶ σ' ἀπὸ λάθος ἢ καὶ ἐπειδὴ λείπει στὰ τυπογραφεῖα τὸ σχετικὸ στοιχεῖο.

λαια ἑνὸς δημοσιεύματος, ἐνῶ τὰ μικρὰ ξεχωρίζουν τὶς ὑποδιαίρεσεις τους. Γιὰ τὶς σειρὲς πάλι τῶν ἱστορικῶν προσώπων σημειώνονται κεφαλαῖα, ποὺ ἐκφράζουν ταχτικά ἀριθμητικά, ἐνῶ γιὰ τὶς χρονολογίες εἶναι καλύτερο νὰ μετ' ταχειρίζεται κανεὶς, ἐκτὸς ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπιγραφὰς σὲ μάρμαρο, τὰ μικρὰ γράμματα. Ἔτσι ἔχομε : *Α' μέρος, γ' κεφάλαιο, Κωνσταντῖνος ΙΑ', Ἰωακείμ Γ', σὸ ΙΓ' αἰῶνα, ἔτος, αὐμ'*.

Ἡ ἀρίθμηση μὲ τὸ ἑλληνικὸ ἀλφάβητο περιορίζεται συνήθως στὶς μονάδες ἢ καὶ στὶς πρῶτες δεκάδες, λ.χ. γιὰ τὴν ἀρίθμηση τῶν σελίδων τοῦ προλόγου τῶν βιβλίων, εἶναι ὅμως, γενικά, λιγότερο συχνὴ σήμερα ἀπὸ ἄλλοτε.

706. Γιὰ νὰ δηλωθοῦν τὰ κεφάλαια βιβλίου ἢ οἱ ὑποδιαίρεσεις τοῦ χρησιμεύουν κάποτε τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου χωρὶς τὴν ὀξεῖα δεξιὰ τους. Τότε ὅμως χρησιμοποιοῦνται τὰ γράμματα στὴ σειρά χωρὶς τὸ *ς* καὶ μόνο ὅταν δὲ χρειάζονται πολλὰ ἀπὸ αὐτά.

707. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Ὅταν τὰ ταχτικά ἀριθμητικὰ γράφονται μὲ ἀραβικὰ ψηφία προσθέτεται στὸ τέλος δεξιὰ ἢ κατάληξη τοῦ ταχτικοῦ *-ος, -η, -ο* : *3ος, 12η*.

Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ γράφεται, ὅπως διαβάζομε κάποτε, *Βος, Γος* (τότε καὶ *Αος*!) ἀντὶ *Α', Β'* κτλ., οὔτε *Α! Β!* ἢ *α! β!* μὲ θαυμαστικόν.

708. Παρατήρηση.—Στὴ θέση τοῦ *ος, η, ο* μπορεῖ νὰ γράφεται, γιὰ νὰ δηλωθῇ τὸ ταχτικὸ ἐπίθετο, καὶ μιὰ τσλεῖα μόνο : *1., 12.* κτλ.

709. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῶν ἀριθμῶν μὲ τὸ σύστημα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, σὲ μερικὰ βιβλία γίνεται χρῆση καὶ τῶν *λατινικῶν ἀριθμῶν*, ὅπως βρίσκονται καὶ σὲ παλιὰ ρολόγια :

Ἀραβικὰ ψηφία	Λατινικοὶ ἀριθμοὶ	Ἀραβικὰ ψηφία	Λατινικοὶ ἀριθμοὶ
1	I	17	XVII
2	II	18	XVIII
3	III	19	XIX
4	IV	20	XX
5	V	21	XXI
6	VI	30	XXX
7	VII	40	XL
8	VIII	50	L
9	IX	60	LX
10	X	70	LXX
11	XI	80	LXXX
12	XII	90	XC
13	XIII	100	C
14	XIV	200	CC
15	XV	500	D
16	XVI	1000	M

Αὐτὸ γίνεται ἰδίως γιὰ τὴν ἀρίθμηση τῶν σελίδων τοῦ προλόγου καὶ γιὰ μεγάλες ὑποδιαίρεσεις, προπάντων ὅταν αὐτὲς εἶναι ἀλλεπάλληλες καὶ πρόκειται γιὰ ταξινομήσεις, πὺ τότε χρειάζονται πολλὰ συστήματα γραφῆς ἀριθμῶν. Οἱ λατινικοὶ αὐτοὶ ἀριθμοὶ χρησιμοποιοῦνται συνήθως ὅταν πρόκειται γιὰ λίγους, τοὺς πρώτους πρώτους ἀριθμοὺς. Ἄλλιῶς ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ δυσκολευτῇ ἡ κατανόηση καὶ νὰ γίνουν καὶ λάθη· καὶ θὰ ἦταν καλύτερα ν' ἀποφεύγονται καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται μόνο οἱ πρώτοι τους, ἐξαιρετικὰ καὶ μόνο ὅταν εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη. Στὴν περίπτωση τῶν ὑποδιαίρεσεων θὰ ἦταν πραχτικότερο νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ διπλά αα, ββ, γγ, δδ κτλ. (ὅπως λ.χ. ἔγινε καὶ στὸ βιβλίον αὐτό, σ. 269).

ΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ

710. Γενικά. — Ἄντωνυμίες λέγονται οἱ λέξεις πὺ μεταχειρίζομαστε στὸ λόγο στὴ θέση ὀνομάτων, οὐσιαστικοῦ ἢ ἐπιθέτου ('): αὐτὸς μίλησε, δηλ. ὁ Νίκος· σοῦ τηλεφώνησα χτές, δηλ. τηλεφώνησα χτὲς σ' ἐσένα, τὸν Κώστα.

711. Ἀπὸ τις ἀντωνυμίες ἄλλες συνηθίζονται στὸ λόγο μόνες τους, δηλαδή σὰ νὰ ἦταν οὐσιαστικά, **ἀπόλυτα** (ἀπόλυτη χρῆση): ἐγὼ (ὁ Γιάννης) τηλεφώνησα ἐχτές.

Ἄλλες συνηθίζονται μαζί μὲ οὐσιαστικά, σὰ νὰ ἦταν ἐπίθετα, εἶναι δηλαδή **ἐπιθετικὲς ἀντωνυμίες** (ἐπιθετικὴ χρῆση): ἔρχομαι κὰ θ ε χρόνον.

Καὶ ἄλλες μπορεῖ νὰ εἰπωθοῦν καὶ μόνες τους καὶ μὲ οὐσιαστικά, δηλαδή καὶ σὰν οὐσιαστικά, ἀπόλυτα, καὶ σὰν ἐπίθετα: εἶδες κανέναν ἄνθρωπον; — δὲ φάνηκε κανείς.

712. Τὰ εἶδη τῶν ἀντωνυμιῶν. — Οἱ ἀντωνυμίες εἶναι ὀχτῶ εἰδῶν: **προσωπικὲς, κτητικὲς, ιδιόπαθες, ὀριστικὲς, δειχτικὲς, ἀναφορικὲς, ἐρωτηματικὲς, ἀόριστες.**

1. Ἡ ἀντικατάσταση αὐτῆ τῶν ὀνομάτων γίνεται μὲ δυὸ τρόπους: Ἄλλοτε ἀντιπροσωπεύει ἡ ἀντωνυμία ἓνα ὄνομα πὺ ἀναφέρθηκε ἤδη πρῶτύτερα καὶ ἄλλοτε πάλι, χωρὶς νὰ ἔχη γίνεи αὐτό, μπαίνει στὴ θέση του. Ὅταν λέμε: ἀκούονται οἱ φωνὲς τῶν ἀνθρώπων πὺ περνοῦν ἀπὸ τὸ δρόμον, ἡ ἀντωνυμία πὺ ἀναφέρεται σι τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν πάλι λέμε: σοῦ τηλεφώνησα χτές, μεταχειρίζομαστε τὸ σοῦ ἀντὶ νὰ ποῦμε τ' ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου πὺ τοῦ μιλοῦμε.

1.—Προσωπικὲς ἄντωνυμίες

713. Προσωπικὲς ἄντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες ποὺ φανερῶνουν τὰ τρία πρόσωπα τοῦ λόγου, ἐκεῖνον δηλαδή ποὺ μιλεῖ (*πρῶτο πρόσωπο*), ἐκεῖνον ποὺ τοῦ μιλοῦμε (*δεύτερο πρόσωπο*) καὶ ἐκεῖνον ἢ ἐκεῖνο ποὺ γι' αὐτὸ γίνεται λόγος (*τρίτο πρόσωπο*).

714. Προσωπικὴ ἄντωνυμία τοῦ πρώτου προσώπου εἶναι τὸ ἐγώ, τοῦ δεύτερου εἶναι τὸ ἐσύ, τοῦ τρίτου εἶναι τὸ αὐτός :

ἐγὼ μιλῶ, ἐσὺ ἀκοῦς, αὐτὸς δὲ φάνηκε.

Ἡ ἄντωνυμία αὐτὸς εἶναι κυρίως δειχτικὴ ἄντωνυμία (753) ποὺ χρησιμεύει καὶ γιὰ προσωπικὴ. Γιὰ προσωπικὴ ἄντωνυμία τοῦ γ' προσώπου χρησιμεύουν καὶ οἱ ἄλλες δειχτικὲς ἄντωνυμίες.

715.

Σχηματισμοὶ

	Α' πρόσωπο τύποι			Β' πρόσωπο τύποι		
	δυνατοὶ	ἀδύνατοι		δυνατοὶ	ἀδύνατοι	
	Ἐνικὸς ἀριθμὸς					
Ὄνομ.	<i>ἐγὼ</i>	—		<i>ἐσὺ</i>	—	
Γεν.	<i>ἐμένα</i>	<i>μοῦ</i>		<i>ἐσένα</i>	<i>σοῦ</i>	
Αἰτ.	<i>ἐμένα</i>	<i>μέ</i>		<i>ἐσένα</i>	<i>σέ</i>	
Κλητ.	—	—		<i>ἐσὺ</i>	—	
	Πληθυντικὸς ἀριθμὸς					
Ὄνομ.	<i>ἐμεῖς</i>	—		<i>ἐσεῖς</i>	—	
Γεν.	<i>ἐμᾶς</i>	<i>μᾶς</i>		<i>ἐσᾶς</i>	<i>σᾶς</i>	
Αἰτ.	<i>ἐμᾶς</i>	<i>μᾶς</i>		<i>ἐσᾶς</i>	<i>σᾶς</i>	
Κλητ.	—	—		<i>ἐσεῖς</i>	—	
	Γ' πρόσωπο τύποι					
	δυνατοὶ			ἀδύνατοι		
	Ἐνικὸς ἀριθμὸς					
Ὄνομ.	<i>αὐτός</i>	<i>αὐτή</i>	<i>αὐτό</i>	<i>τος</i>	<i>τη</i>	<i>το</i>
Γεν.	<i>αὐτοῦ</i>	<i>αὐτῆς</i>	<i>αὐτοῦ</i>	<i>τοῦ</i>	<i>τῆς</i>	<i>τοῦ</i>
Αἰτ.	<i>αὐτὸν</i>	<i>αὐτή(ν)</i>	<i>αὐτό</i>	<i>τόν</i>	<i>τή(ν)</i>	<i>τό</i>

Πληθυντικός ἀριθμὸς

Ὄνομ.	αὐτοὶ	αὐτὲς	αὐτὰ	τοὶ	τεσ	τα
Γεν.	αὐτῶν	αὐτῶν	αὐτῶν	τούς	τούς	τούς
Αἰτ.	αὐτούς	αὐτὲς	αὐτὰ	τούς	τις (τές)	τὰ

Δυνατοὶ καὶ ἀδύνατοι τύποι

716. Γιὰ κάθε πρόσωπο τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας συνηθίζονται δυὸ σειρὲς τύποι, οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ ἀδύνατοι τύποι.

Οἱ δυνατοὶ τύποι συνηθίζονται ὅταν βρισκῶνται μονωμένοι στὸ λόγο ἢ ὅταν θέλωμε νὰ ποῦμε κάτι μὲ ἔμφαση ἢ ἀντιδιαστολή. Ἔχουν συνήθως περισσότερες συλλαβὲς ἀπὸ τοὺς ἀδύνατους τύπους καὶ προφέρονται τονισμένα, δηλ. πιδ ἔντονα :

σὲ ποιὸν τὸ ἔδωσε ; — ἐσένα, ἢ ἐμένα, ἢ σ' αὐτὴ
τὸ πῆρε ἀπὸ μένα, αὐτοὶ τὴ δουλειά τους.

Τοὺς δυνατοὺς τύπους τοὺς δυναμώνομε κάποτε προσθέτοντας τὸ ἐπίθετο ὁ ἴδιος : ζήτησε ἐσένα τὸν ἴδιο.

717. Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία παραλείπεται ὅταν εἶναι ὑποκείμενο καὶ δὲ χρειάζεται ἔμφαση, ἐπειδὴ τὸ πρόσωπο φανερώνεται μὲ τὴν προσωπικὴ κατάληξη τοῦ ρήματος : ἔχω ἕνα σπῆτι, δηλ. ἐγώ· κάθεσαι καλὰ ἐκεῖ πού εἶσαι, δηλ. ἐσύ· γιατί δὲν ἦρθε ὁ Γιάννης ; — γιατί εἶναι ἄρρωστος.

718. Οἱ ἀδύνατοι τύποι εἶναι συχνότεροι ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς καὶ συνηθίζονται ὅταν θέλωμε νὰ ποῦμε κάτι χωρὶς ἔμφαση ἢ ἀντιδιαστολή. Δὲν μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν χωρὶς τὸ ρῆμα, ἐκτὸς ὅταν ἰσοδυναμοῦν μὲ κτητικὲς ἀντωνυμίες (741). Ἔχουν συνήθως λιγότερες συλλαβὲς ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς τύπους καὶ προφέρονται χωρὶς τόνο, σὰν προκλιτικὲς ἢ ἐγκλιτικὲς λέξεις, ἀκόμη καὶ ἂν ὀρθογραφοῦνται μὲ τονικὸ σημάδι : μοῦ τὸ πῆρε, σοῦ τὸ ἔδωσε, φέρε το.

Ἡ κλίση

719. Οἱ προσωπικὲς ἀντωνυμίες τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου προσώπου ἀκολουθοῦν ξεχωριστῆ, ἀνώμαλη κλίση.

Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ τρίτου προσώπου σχηματίζεται καθὼς τὸ ἐπίθετο καλὸς (622).

Οἱ τύποι

720. Κλητικὴ ἔχει μόνο τὸ β' πρόσωπο: ἐσύ, ἐσεῖς: ἔ' ἐσύ, ἔλα πῶς κοντά· προχωρεῖτε, ἐσεῖς (').

721. Μόνο ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ γ' προσώπου ἔχει ξεχωριστοὺς τύπους γιὰ τὰ τρία γένη.

722. Ἡ ἀδύνατη τριτοπρόσωπη ἀντωνυμία ἔχει στὴν πληθυντικὴ αἰτιατικὴ τοῦ θηλυκοῦ δύο τύπους, τὶς καὶ τέσ. Τὸ τὶς μπαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ ρῆμα, τὸ τέσ ὕστερ' ἀπὸ αὐτό: τὶς βλέπω πὸν περνοῦν ἐκεῖ κάτω· σταμάτησέ τεσ· ἂν τὶς δῆς, χαιρέτα τεσ.

723. Ἡ γενικὴ καὶ ἡ αἰτιατικὴ τῶν δύο πρώτων προσώπων ἔχουν ξεχωριστοὺς τύπους μόνο στὸν ἐνικὸ στὴν κλίση τῶν ἀδύνατων σχηματισμῶν: μοῦ – μέ, σοῦ – σέ. Ἀλλιῶς ἔχουν ἕναν τύπο κοινό: ἐμένα – ἐμᾶς, ἐσένα – ἐσᾶς·

μοῦ τὸ εἶπε – μέ εἶδε ἀλλὰ μᾶς τὸ εἶπε – μᾶς εἶδε.

724. Ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ γ' προσώπου εἶναι κοινὴ καὶ γιὰ τὰ τρία γένη: αὐτῶν, τοὺς.

Ἔτσι ὁ ἀρσενικὸς τύπος τοὺς χρησιμεύει στὴν περίπτωση τοῦ ἔμμεσου ἀντικειμένου καὶ γιὰ τὸ θηλυκὸ καὶ γιὰ τὸ οὐδέτερο γένος: δῶσε τοὺς το, τοὺς τὸ ἔφερε λέγεται καὶ γιὰ ἄντρες καὶ γιὰ γυναῖκες καὶ γιὰ παιδιὰ· φώναξα τὶς κοπέλες καὶ τοὺς μίλησα ἀποχαιρετῶντας τεσ, εἶδα τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς εἶπα.

Ἄν ἔβρης νιὸς χαιρέτα τους, καὶ νιές, κουβέντιασέ τους. (δημ.)

Ὅμοια στὶς καλοπλέξουδες κόρες ὁ Ὀδυσσεύς . . .

τρομακτικὸς τοὺς φάνηκε φθαρμένος ἀπ' τὴν ἄρμη (Πολυλάς) (*).

725. Στὴν ποίηση, στὸ διάλογο τῆς πεζογραφίας καὶ σὲ φράσεις στερεοτύπων συνηθίζονται, ἐκτός ἀπὸ τοὺς τύπους μὲ ἀρχικὸ ε: ἐγώ, ἐμένα, ἐμεῖς,

1. Καὶ τὸ αὐτὸ χρησιμεύει κάποτε γιὰ κλητικὴ τοῦ δευτέρου προσώπου. Τὸ μεταχειριζόμαστε στὴν ὁμιλία ὅταν ἀποτεινόμεστε σὲ κάποιον πὸν δὲν ἔχομε πρόχειρο τ' ὄνομά του: ἄκου, αὐτέ· πρόσεξε, αὐτέ, μὴν πέσης.

2. Σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας, στὶς βόρειες ἐπαρχίες καὶ στὴν Πόλη, μεταχειρίζονται τοὺς ἀδύνατους τύπους τῆς αἰτιατικῆς μέ, σέ, τόν, τήν, τό, τίς, τὰ ἐκεῖ ὅπου στὴν κοινὴ συνηθίζομε τὸ μοῦ, σοῦ, τοῦ, τῆς, τοὺς γιὰ γενικὴ τοῦ προσώπου, σὰν ἔμμεσο ἀντικείμενο, καὶ λένε ἔτσι: θὰ σὲ πῶ, φέρε με, κάμε τον τὴ χάρη, ὅπως λένε καὶ στὰ ὀνόματα εἶπα τὴν ἀδερφή σου νὰ σὲ δώση.— Ἔνα πρόβλημα, νὰ ζήσης, θὰ προβάλω νὰ μὲ λύσης (Χριστόπουλος). Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ μερικοὶ νεώτεροι συγγραφεῖς ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ τὴ Βόρ. Ἑλλάδα: Πᾶν καὶ

ἐμᾶς· ἐσύ, ἐσένα, ἐσεῖς, ἐσᾶς καὶ οἱ ἀντίστοιχοὶ τοὺς χωρὶς τὸ ἀρχικὸ ε : γώ, μένα, μεῖς, μᾶς· σύ, σένα, σεῖς, σᾶς, ἰδίως ὅταν προηγήθηκε λέξη πού νά τελειώνη σὲ δυνατότερο φωνῆεν : τρέχα σύ, φέρε το μένα, ἀπὸ μένα, γιὰ σένα, σένα τὸ λέω.

726. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Οἱ ἀντωνυμίες πού ἀρχίζουσι ἀπὸ ε μποροῦν νὰ πάθουν ἀφαίρεση μόνο ἂν προηγήται λέξη πού τελειώνει σὲ α, (ο) ἢ τονισμένο (έ). Στις ἀντωνυμίες πού ἔπαθαν ἀφαίρεση δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος (166) :

ἀπὸ μένα, γιὰ σένα, κατὰ σᾶς, φεύγα σύ, καλὲ σύ· ἀλλὰ σ' ἐμένα, μ' ἐσένα, μ' ἐσᾶς, οὐτ' ἐγώ, δὲν εἶμ' ἐγώ, εἶσ' ἐσύ, φύγετ' ἐσεῖς.

Ὅταν προηγήται τὸ καί, μπορεῖ αὐτὸ νὰ γραφῆται καὶ κί (161) : κί ἐγώ, κί ἐμένα, κί ἐσεῖς.

727. Συχνὰ μεταχειρίζομαστε τοὺς δυνατοὺς τύπους μαζί μὲ τοὺς ἀδύνατους, καὶ αὐτὸ δείχνει μεγαλύτερη ἔμφαση παρὰ ὅταν οἱ ἀδύνατοι τύποι εἶναι μόνοι :

αἰτιατικὴ : ἐμένα δὲ μὲ ρωτοῦν, γιὰ ὄλους μας ἐμᾶς, αὐτὸν τὸν ἀκοῦνε σὲ ὄλα.

γενικὴ : ἐμένα ἢ σκέψη μου πάει μακριά, ἐσένα ὁ πατέρας σου θὰ ζοῦσε τότε, τὰ παιδιὰ μας ἐμᾶς πᾶνε ταξίδι.

Ἐμένα γιός μου ὁ πόλεμος, κόρη μου ἐμένα ἢ νίκη. (Παλαμᾶς)

γενικὴ ἀντίστοιχη σ' ἐμπρόθετη αἰτιατικὴ : δὲ σοῦ τὸ λέω ἐσένα (¹).

728. Στὸ τρίτο πρόσωπο ἢ ὀνομαστικὴ, ἐνικὸν καὶ πληθυντικόν, τῶν ἄτονων τύπων τος, τη, το συνηθίζεται μόνο μαζί μὲ μερικὲς λέξεις, ἰδίως τὸ νά : νά τος, νά τη, νά σου τες, ποῦ εἶναι τος, ποῦ ν' τος.

729. Ἡ ἐνικὴ αἰτιατικὴ τοῦ ἄρσενικοῦ τὸν φυλάγει πάντοτε τὸ τελικὸ ν (183) : τὸν βλέπω, φέρε μᾶς τον λοιπόν, νά τον.

Ἡ αἰτιατικὴ τοῦ θηλυκοῦ, ὅταν εἶναι προκλιτικὴ, φυλάγει τὸ τε-

κεῖνες. Τρέχαν τότες πίσω του γιὰ νά τις ράψη τὴν ξηλωμένη παντουφλίτσα τους. — «Δῶσε στὰ μωρὰ φωμί· πές τα νά μὴ μὲ περιμένουν». Ἡ χρῆση αὐτὴ εἶναι καλὸ ν' ἀποφεύγεται (441 ὑποσημ.)

1. Στὴν ἐμπρόθετη αἰτιατικὴ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν δυνατῶν τύπων τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας ἐγώ, ἐσύ, αὐτὸς ἀντιστοιχεῖ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἢ γενικὴ τῶν ἀδύνατων τύπων μου, σοῦ, τοῦ (τῆς, τοῦ) : ἔγραψες στὸν Κώστα ; - τοῦ ἔγραφα. — Ὁ πατέρας στέλνει σ' ἐσένα χαιρετίσματα. - Ὁ πατέρας σοῦ στέλνει χαιρετίσματα.

λικό ν ἄν ἀκολουθῆ λέξη ἀπὸ φωνῆεν ἢ στιγμιαῖο σύμφωνο (183):
 τὴν ἔχω ἰδωμένη ἀπὸ καιροῦ, νὰ τὴν προσέξετε, θὰ μᾶς τὴ δώσουν, τὴ
 γλιτώσαμε, δὲν τὴν πολυβλέπω.

Ὅταν εἶναι ἐγκλιτική ἢ αἰτιατική τὴν συνήθως δὲν παίρνει ν,
 ἔκτος ὅταν ἀκολουθῆ φωνῆεν: πάρε την ὅταν μορορέσης, πάρε(ε) τη(ν)
 καὶ φέρε την ἐδῶ, πάρε' τη λοιπόν, φέρε' τη μέσα (').

730. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Στοὺς ἀδύνατους τύπους τῶν ἀντωνυμιῶν σημειώ-
 νεται ὁ τόνος ὅταν αὐτὲς εἶναι προκλιτικές:

νὰ τὰ φέρης ἀλλὰ φέρε τα, νὰ μοῦ τὰ φέρης ἀλλὰ φέρε μου τα (ἢ
 ὀξεία στὸ μου ἔρχεται ἀπὸ τὸν τόνο τοῦ ἀκόλουθου τά).

Γιὰ τὸν τονισμό τῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν βλ. § 89.2.

731. Χρήση καὶ σημασίες.—Ὅταν παραθέτῶνται ἀντωνυμίες διάφορων
 προσώπων ἢ καὶ ὀνόματα, εἶναι πιδ εὐγενικό νὰ μιλοῦμε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας
 τελευταῖο καὶ ὄχι ν' ἀρχίζωμε ἀπὸ τὸ ἐγώ, ὅπως κάνουν πολλοί:

Ἄχι λοιπόν ἐγὼ καὶ σοῦ, ἐγὼ καὶ αὐτός, ἐγὼ καὶ ὁ Γιάννης
 παρὰ σοῦ καὶ ἐγώ, αὐτός καὶ ἐγώ, ὁ Γιάννης καὶ ἐγώ (').

732. Ὅταν ἀποτεινόμαστε σ' ἓνα πρόσωπο μεταχειρίζομαστε τὴν προσω-
 πική ἀντωνυμία:

α) Στὸν ἐνι κ ὸ ρ ι θ μ ὸ.—Γιὰ πρόσωπα πού συγγενέομε ἢ συνδεό-
 μαστε μαζί τους, πού ἔχομε οικειότητα ἢ ἐγκαρδιότητα, ἐπίσης ὅταν μιλοῦμε
 σὲ πρόσωπα κατώτερα στὴν ἡλικία ἢ στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία. Τὸ ἴδιο καὶ
 ὅταν ἀποτεινόμαστε στὸ Θεό, σὲ πρόσωπα πού βρισκονται πολὺ ψηλά, ἢ στὸν
 ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας: Κύριε, σὰν ἤρθεν ἡ βραδιά σοῦ λέω τὴν προσευχή μου (Πα-
 παντωνίου).

β) Στὸν π λ η θ υ ν τ ι κ ὸ ἀ ρ ι θ μ ὸ.—Γιὰ πρόσωπα ἄγνωστα ἢ πού δὲ
 συνδεόμαστε μαζί τους στενωτέρα ἢ πού θέλομε ν' ἀποφύγωμε τὴν οικειότητα,
 ἢ γιὰ νὰ δεῖξωμε φιλοφροσύνη ἢ σεβασμό, ὅταν μιλοῦμε σὲ ἀνώτερους συνή-
 θως στὴν ἡλικία ἢ στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία (738).

Γιὰ τὸ τοῦ λόγου σου, ἡ εὐγενεία σου, ἡ ἀφεντιά σου, πού μεταχειρίζομα-
 στε κάποτε στὴν περίπτωσι αὐτή, βλ. 736.

733. Παρατήρησι.—Μερικοὶ μεταχειρίζονται τὸ αὐτὸς σὰ συνώνυμο τοῦ
 ἀκόμη καὶ σ' ἐκφράσεις καθῶς: Ἀπὸ τὴν ἀπόφασή τους θὰ ἐξαρηθῆ αὐτὴ ἡ

1. Στὴ λογοτεχνία ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐγκλιτικοὶ τύποι *τονε, τηνε* (101 ὑπο-
 σήμ.): *πάρε' τηνε*. Ὁ τύπος *τονε* λέγεται καὶ ὡς προκλιτικός ὅταν ἀκολουθῆ
 ῥῆμα ἀπὸ ἐξακολουθητικὸ σύμφωνο: *τονε βλέπω, τονε χαιρετᾷ*.

2. Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία *ἐμεῖς* σπάνια φανερώνει τὰ πρόσωπα πού
 μιλοῦν. Συνήθως φανερώνει ἓνα σύνολο, πού μέλος του εἶναι καὶ ἐκεῖνος πού
 μιλεῖ: *ἐμεῖς φτάσαμε πρώτοι, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες κατοικοῦμε χώρα μ' ἐνδοξὴ ἱστορία*.

αὐτάρκεια τῆς χώρας. Ἦταν φοβερός στὸ πῆδημα, περνοῦσε κι αὐτὸν τὸν Ζαμαριά.
Ἡ χρήση αὐτῆ πρέπει ν' ἀποφεύγεται.

734. Θέση.—Ἡ ἀδύνατη προσωπικὴ ἀντωνυμία, ὅταν εἶναι ἀντικείμενο ἢ προσδιορισμός, μπαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ ρῆμα, ἀκολουθεῖ ὁμως τὴν προσταχτικὴ καὶ τὴ μετοχὴ: σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ δώσης· τραγούδα μου, δές τον, βλέποντάς τον.

Ἡ ἀντωνυμία ἀκολουθεῖ τὸ ρῆμα καὶ σὲ μερικὲς στερεότυπες φράσεις καὶ παροιμίες: ἦταν πατιές με πατῶ σε, προσκυνῶ σας, εὐχαριστῶ σας, χαιρετῶ σας, ἤθελές τα κι ἐπαθές τα. Ὅμοια ἀκολουθεῖ καὶ στίς φράσεις: καλῶς τον, κρίμα στον.

735. Τὸ ἔμμεσο ἀντικείμενο προηγεῖται ἀπὸ τὸ ἄμεσο: πότε θὰ μᾶς τὸ πῆτε; φέρε μού το. Ὑστερ' ἀπὸ τὸ β' πρόσωπο τῆς προσταχτικῆς μπορεῖ νὰ προηγήται καὶ τὸ ἄμεσο ἀντικείμενο: στείλε μᾶς το καὶ στείλε τό μας, φέρε μού το καὶ φέρ' το μου.

Προσωπικὲς ἀντωνυμίες περιφραστικὲς

736. Στῆ λαϊκότερη γλώσσα συνηθίζονται γιὰ περισσότερην εὐγένεια καὶ μερικὲς ἄλλες προσωπικὲς ἀντωνυμίες περιφραστικὲς, ἀπαρχαιωμένες σήμερα. Αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

737. α) τοῦ λόγου μὲ τὴ γενικὴ τῆς ἀδύνατης προσωπικῆς ἀντωνυμίας· τοῦ λόγου μου ἐγώ, τοῦ λόγου σου ἐσύ, τοῦ λόγου του αὐτός, τοῦ λόγου της αὐτή, τοῦ λόγου μας ἐμεῖς, τοῦ λόγου σας ἐσεῖς, τοῦ λόγου τους αὐτοί, αὐτές, αὐτά. Ἡ ἀντωνυμία αὐτὴ δὲν κλίνεται: Τί γίνεσαι, Κώστα; - Καλά, τοῦ λόγου σου; — Γυναίκα σου εἶναι τοῦ λόγου της;

Ἡ ἀντωνυμία τοῦ λόγου μου κτλ., ἀπαρχαιωμένη πιά σήμερα, λέγεται στίς πόλεις μόνο πρὸς κατώτερους ἢ μὲ σημασία ειρωνικὴ ἢ μειωτικὴ: Καὶ τί γύρευε τάχα τώρα καὶ τοῦ λόγου του; Τοῦ λόγου της θέλει νὰ μᾶς κάμη τὴ σπουδαία. Θέλεις τοῦ λόγου σου νὰ πῆς πὼς τὰ ξέρεις ὅλα;

Ὅταν προηγούνται οἱ προθέσεις ἀπό, γιά, μέ, σὲ τὸ ἄρθρο συχνὰ παραλείπεται: ἔφαγα μὲ (τοῦ) λόγου του, γιά (τοῦ) λόγου σου ἤρθα ἐγὼ ἐδῶ; ἔρχεται σὲ λόγου σας, ζωὴ σὲ λόγου σου, ζητῶ ἀπὸ λόγου σας, τὸ ξέρω ἀπὸ λόγου του, ἀπὸ λόγου σου βγήκαν ὅλα. — Τὴ δούλεψην ὅπου ἄκαμα γιά λόγου σας ν' ἀκούση (Ἐρωτόκριτος).

Στὴν ἀρχὴ προπάντων τῆς φράσης λέγεται χωρὶς τὸ ἄρθρο καὶ μὲ προθετικὸ ε: ἐλόγου σου.

Ἡ περιφραστικὴ αὐτὴ ἀντωνυμία εἶναι στὸ πρῶτο πρόσωπο σπάνια: Τὸ θέλω γιά τοῦ λόγου μου καὶ γιά τὴν ἀδερφή μου. Ἀπὸ ἐλόγου μου, ἐγὼ, σᾶς λέω.

β) ἡ ἀφεντιά μου (τῆς ἀφεντιᾶς μου, τὴν ἀφεντιά μου, ἡ ἀφεντιά σου, ἡ ἀφεντιά του (της), ἡ ἀφεντιά μας κτλ.).

γ) ἡ εὐγενεῖα μου (τῆς εὐγενείας μου κτλ., ἡ εὐγενεῖα σου κτλ.).

Καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς ἀντωνυμίες μπορεῖ νὰ πάρουν ειρωνικὴ σημασία: Καὶ τί δρίζεις τώρα ἡ ἀφεντιά σας; Νὰ δοῦμε καὶ ἡ εὐγενεῖα του τί λέει. Στὸ πρῶτο πρόσωπο λέγονται μόνο ειρωνικά.

738. Στὴ θέσῃ προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν μπαίνουν καὶ οἱ φράσεις ποὺ ἀπαρτίζονται ἀπὸ τὶς λέξεις Ἐξοχότητα, Σεβασμότητα, Ὑψηλότητα, Μεγαλειότητα καὶ τὶς ἀδύνατες προσωπικὲς ἀντωνυμίες σου, του, σας, τους. Λέγονται γιὰ πρόσωπα μὲ μεγάλη θέσῃ στὴν πολιτικὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία (διπλωμάτες καὶ ὑπουργούς, ἐπισκόπους, πρίγκιπες καὶ βασιλιάδες): γιὰ τὴν Ἐξοχότητά σας, ἢ Ἐξοχότητά του. Λέμε ἀκόμη γιὰ τὴν Παναγία καὶ τοὺς Ἁγίους: ἢ Χάρη της, ἢ Χάρη του, ἢ Χάρη σου κτλ.

739. Ἐπαναληπτικὴ καὶ προληπτικὴ προσωπικὴ ἀντωνυμία.— Πολλὲς φορές ἓνα ὄνομα ποὺ εἰπώθηκε ξαναλέγεται μὲ τὸν ἀντίστοιχο ἀδύνατο τύπο τῆς τριτοπρόσωπης προσωπικῆς ἀντωνυμίας: *δοσὸ γιὰ τὸ Γιάννη, δὲν τὸν εἶδα καθόλου.*

Σὲ ἄλλες περιστάσεις, ἢ τριτοπρόσωπη προσωπικὴ ἀντωνυμία προαγγέλλει ὄνομα ποὺ θὰ εἰπωθῆ παρακάτω: *νά τη(ν) ἢ Ἐλένη, νὰ μᾶς τὴν πῆς τὴν ἀλήθεια.*

Τὸν εἶδες μὲ τὰ μάτια σου, γιὰ, τὸ βασιλέα: (Βιζυηνός)

Στὴν πρώτη περίπτωση ἢ ἀντωνυμία λέγεται **ἐπαναληπτικὴ**, στὴ δεύτερη **προληπτικὴ**.

2.—Κτητικὲς ἀντωνυμίες

740. **Κτητικὲς** ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες ποὺ φανερώνουν σὲ ποῖον ἀνήκει κάτι, τὸν κτήτορα.

741. Α.—Ὅταν δὲν ὑπάρχη ἔμφαση χρησιμεύει γιὰ κτητικὴ ἀντωνυμία ἢ γενικὴ τῶν ἀδύνατων τύπων τῆς προσωπικῆς μου, σου, του, της, του, μας, σας, τους (715): *ὁ πατέρας μου, ἢ μητέρα σου, ἢ κόρη του, τὸ βραχιόλι της, εἶναι φίλος μας.*

742. Στὴ θέσῃ τοῦ ἐγκλιτικοῦ τους μερικοὶ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται τὸ των ὅταν προηγῆται ὄνομα σὲ -τους ἢ -ους, ἰδίως δεξτόνο. Τὸ -(τ)ους δὲν εἶναι τόσο εὐφωνο σὲ φράσεις καθὼς: *τους νόμους τους, τους ὁπαδούς τους, τους σκελετούς τους, αὐτούς τους καλοὺς φίλους τους, τους ἀρχαίους θεοὺς τους, τοῦ κράτους τους.* Ἔτσι μπορεῖ νὰ γραφτῆ: *ὄσοι πρωτόγραψαν τὴ ζωτανὴ γλώσσα τοῦ ἔθνους των καὶ τῆς ἐποχῆς τους.*

743. Β.—Ὅταν ὑπάρχη ἔμφαση ἢ ἀντιδιαστολὴ ἢ στὴν ἀπόλυτη χρῆση μεταχειριζόμαστε τὶς ἀκόλουθες κτητικὲς ἀντωνυμίες:

Α' προσώπου.—Γιὰ ἓναν κτήτορα: *δικός μου, δική μου, δικό μου.*

Γιὰ πολλοὺς κτήτορες: *δικός μας, δική μας, δικό μας.*

Β' προσώπου.—Γιὰ ἕναν κτήτορα : δικός σου, δική σου, δικό σου.

Γιὰ πολλοὺς κτήτορες : δικός σας, δική σας, δικό σας.

Γ' προσώπου.—Γιὰ ἕναν κτήτορα : δικός του (της), δική του (της), δικό του (της).

Γιὰ πολλοὺς κτήτορες : δικός τους, δική τους, δικό τους.

ὁ δικός μου πατέρας, οἱ δικές μου ζουγραφίες, τῶν δικῶν μου συμμαθητῶν, τὸ βιβλίο εἶναι δικό μου, τὰ θέλει ὅλα δικά του.

Κάποτε χρησιμοποιοῦμε τὴν κτητικὴ ἀντωνυμία γιὰ νὰ μὴν ξαναμεταχειριστοῦμε τὸ οὐσιαστικὸ πού δηλώνει τὸ κτῆμα : *στὸ σπίτι μου ἢ στὸ δικό σου ;*

744. Τὸ ἐπίθετο *δικός*, πὺν σχηματίζει τὴν κτητικὴ ἀντωνυμία μαζί μὲ τὶς προσωπικές, κλίνεται καθὼς τὸ *καλὸς* (622) : *τὸ δικό τους βιβλίο, τοῦ δικοῦ τους βιβλίου, τὰ δικά τους βιβλία, τῶν δικῶν τους βιβλίων* κτλ.

745. Μὲ τὸ νὰ ἔχη ἡ ἀδύνατη προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ γ' προσώπου τρία γένη κατορθώνεται νὰ δηλώνεται στὸν ἐνικό μὲ τὴν τριτοπρόσωπη κτητικὴ ἀντωνυμία καὶ τὸ γένος ἐκείνου πού ἔχει κάτω : *ἡ μητέρα του, ἡ μητέρα της, ἡ μητέρα του (τοῦ παιδιοῦ) ἢ δική του μητέρα, ἡ δική της μητέρα, ἡ δική του μητέρα.*

746. Στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ ἡ κτητικὴ ἀντωνυμία μὲ τὸ ἄρθρο, οἱ *δικοί μου* (σου κτλ.), ὅταν παίρνεται ἀπόλυτα, εἶναι οὐσιαστικὸ πού σημαίνει : οἱ συγγενεῖς, οἱ σπιτικοί : *Τί σοῦ γράφουν οἱ δικοί σου ;—Γιὰ πές μας, πές μας, σταυραῖτέ, τί κάνουν οἱ δικοί μας ;* (δημ.).

Σπανιότερα λέγεται στὴν ἴδια σημασία καὶ ὁ ἐνικός : *ἀπόμεινε χωρὶς δικό καὶ φίλο.*—*Μὲ τὸ δικό σου φάγς, πιὲ καὶ πραγματεῖα μὴν κάνης* (δημ.).

Ἀπόλυτα συνηθίζεται καὶ ἡ εὐχὴ καὶ *στά δικά σου, στίς χαρές σου, στὸ γάμο σου.*

3.—Ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες

747. Ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες πού φανερώνουν πὺς τὸ ἴδιο πρόσωπο ἐνεργεῖ καὶ τὸ ἴδιο παθαίνει.

Οἱ ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες σχηματίζονται περιφραστικὰ ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία *ἑαυτοῦ-ἑαυτὸ* μὲ τὸ ἄρθρο καὶ μὲ τὴ γενικὴ τῆς ἀδύνατης προσωπικῆς ἀντωνυμίας : *βλέπω τὸν ἑαυτό μου στὸν καθρέφτη, λέει στὸν ἑαυτό της.*

Ἄστραψε φῶς καὶ γνώρισεν ὁ νιὸς τὸν ἑαυτό του. (Σολωμός)

Οἱ ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες δὲν ἔχουν ὀνομαστικὴ. Τὸ *ἑαυτοῦ* κλίνεται κατὰ τὸ *καλὸς* (622).

748. Ἰδιόπαθες ἀντωνυμίες εἶναι :

Ἐντικὸς

Τοῦ πρώτου προσώπου :	τοῦ ἑαυτοῦ μου
Τοῦ δεύτερου προσώπου :	τοῦ ἑαυτοῦ σου
Τοῦ τρίτου προσώπου :	τοῦ ἑαυτοῦ του (της)

Πληθυντικὸς

Τοῦ πρώτου προσώπου :	τοῦ ἑαυτοῦ μας ἢ τῶν ἑαυτῶν μας
Τοῦ δεύτερου προσώπου :	τοῦ ἑαυτοῦ σας ἢ τῶν ἑαυτῶν σας
Τοῦ τρίτου προσώπου :	τοῦ ἑαυτοῦ τους (των) ἢ τῶν ἑαυτῶν τους.

Ἡ καθεμιά ἀπὸ τὶς ἀντωνυμίες αὐτὲς κλίνεται στὶς πλάγιες πτώσεις: τοῦ ἑαυτοῦ μου, τὸν ἑαυτό μου, τῶν ἑαυτῶν μας, τοὺς ἑαυτούς μας κτλ.

Κάποτε ἡ ἰδιόπαθη ἀντωνυμία δυναμώνει μὲ τὴν ἀντωνυμία ὁ ἴδιος: αὐτὰ γὰρ τὰ λὲς σὶὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου.

749. Γιὰ νὰ φανερωθῇ πὼς δυὸ ἢ περισσότερα πρόσωπα ἐνεργοῦν καὶ παθαίνουν ἀμοιβαῖα, μεταχειρίζομαστε τὶς φράσεις ὁ ἕνας τὸν ἄλλο(ν) (ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, τὸ ἓνα τὸ ἄλλο)—ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου κτλ.—ὁ ἕνας σὶὸν ἄλλο κτλ. ἢ χρησιμοποιοῦμε τὰ ἐπιρρήματα: μεταξύ, ἀναμεταξύ, ἀνάμεσα, μαζί μὲ τὶς προσωπικὲς ἀντωνυμίες μας, σας, τους: γύρευε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· φέρονε ἢ μιὰ σὶὴν ἄλλη· ἀγαπᾷμαστε μεταξύ μας.

4.—Ὅριστικὲς ἀντωνυμίες

750. Ὅριστικὲς ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες ποὺ ὀρίζουν καὶ ξεχωρίζουν κάτι ἀπὸ ἄλλα ἀντικείμενα τοῦ ἴδιου εἴδους. Γιὰ ὀριστικὲς ἀντωνυμίες χρησιμεύουν οἱ ἀκόλουθες:

751. α) Τὸ ἐπίθετο ὁ ἴδιος, ἡ ἴδια, τὸ ἴδιο.—Λέγεται πάντοτε μὲ τὸ ἄρθρο καὶ μπορεῖ νὰ προηγηθῆται ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ (ἢ μιὰ ἀντωνυμία) ἢ νὰ τὸ ἀκολουθῆ: θέλω νὰ μιλήσω μὲ τὴν ἴδια τὴ γραμματεία, ἐγὼ δὲ ἴδιος τὸ ἔκαμα

752. β) Τὸ ἐπίθετο μόνος, μόνη, μόνο χωρὶς τὸ ἄρθρο, μὲ τὴ γενικὴ τῶν ἀπλῶν προσωπικῶν ἀντωνυμιῶν μου, σου, του κτλ.: μόνη της τὸ συλλογίστηκε. Κάποτε συνοδεύεται τὸ μόνος ἀπὸ τὴν πρόθεση ἀπό: τὸ ἔκαμαν ἀπὸ μόνοι τους.

Τὴν ἴδια σημασία μὲ τὸ μόνος ἔχει τὸ μοναχός, μοναχή, μοναχὸ

(καὶ μονάχος -η -ο, βλ. 431). Τὸ μοναχὸς εἶναι κάπως δυνατότερο ἀπὸ τὸ μόνος καὶ συχνὰ ἔχει καὶ κάποια ἔννοια μοναξιᾶς (¹).

5.—Δειχτικὲς ἀντωνυμίες

753. Δειχτικὲς ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες πού τις χρησιμοποιοῦμε ὅταν δείχνωμε: αὐτὸ τὸ παιδί, ἐκεῖνες οἱ ἀγρόμπελες.

Δειχτικὲς ἀντωνυμίες εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

754. α) *αὐτός, αὐτή, αὐτό*.— Τῇ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ δείχνωμε ἓνα πρόσωπο ἢ πράμα πού εἶναι κοντά μας, τοπικὰ ἢ χρονικὰ, ἢ πού τὸ ἀναφέραμε λίγο πρὶν ἢ γενικὰ σὲ νοητὸ δείξιμο, χωρὶς νὰ πρόκειται νὰ τονιστῇ ἢ ἀπόσταση:

πρόσεχε αὐτὴ τὴν πέτρα, αὐτὲς οἱ λέξεις εἶναι πολὺ παλιές.

755. β) *τοῦτος, τούτη, τοῦτο*.— Τῇ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ δείχνωμε κάτι πού εἶναι πολὺ κοντά: *πάρε τοῦτο*.

Τὸ τοῦτος ἔχει σπανιότερα καὶ τὸν τύπο *ἐτοῦτος*.

756. γ) *ἐκεῖνος, ἐκεῖνη, ἐκεῖνο*.— Τῇ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ δείχνωμε ἓνα πρόσωπο ἢ πράμα πού εἶναι μακριά, τοπικὰ ἢ χρονικὰ, ἢ πού τὸ ἀναφέραμε πρὶν ἀπὸ κάποιο ἄλλο:

ἐκεῖνα τὰ χρόνια τί προτιμᾷς, αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο; αὐτὸ εἶναι καλὸ μὰ ἐκεῖνο εἶναι ἀκόμη καλύτερο, μοῦ ἀρέσουν καὶ ἐκεῖνα καὶ αὐτά.

757. Στὸν καθημερινὸ διάλογο καὶ στὴν ποιητικὴ γλώσσα συνηθίζεται τὸ *κεῖνος*, χωρὶς τὸ ἀρχαῖο *ε*, ἀκόμη καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου: *κεῖνα πού μοῦ εἶπες* (²). Γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ *κεῖνος* στὴ συμπεροφορὰ βλ. 166, 726.

758. Οἱ δειχτικὲς ἀντωνυμίες *αὐτός, τοῦτος, ἐκεῖνος* κλίνονται καθὼς τὰ ἐπίθετα *καλός, μαῦρος* (622). (Γιὰ τὸ τελικὸ *ν* τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἐνικοῦ βλ. 184).

759. Δειχτικὸ εἶναι καὶ τὸ ἄρθρον τὸ στὶς φράσεις *τὸ καὶ τό, τὰ καὶ τά*,

1. Γιὰ ὀριστικὲς ἀντωνυμίες χρησιμεύουν καὶ μερικοὶ ἄλλοι περιφραστικοὶ ἀντωνυμικοὶ τύποι, τὸ ἀπὸ *ἐαυτοῦ μου* (*σου κτλ.*), τὰ ποιητικὰ *ἀτός μου, ἀτός σου κτλ., ἀπατός μου κτλ.* καὶ τὸ λαϊκότερο ἀπὸ λόγου μου: *Πῶς τοῦ πήγαινε! Αὐτός ἀτός του ἦταν ὁ κόκκινος ἀτός* (Μυριβήλης).

2. Στὴν ποίηση, τὴν ἐφτανησιώτικη ἰδίως, συνηθίζεται καὶ ὁ τύπος *ἐκειός, ἐκεῖα, ἐκεῖο* (καὶ *κειός, κειά, κειό*), πού κλίνεται καθὼς τὸ *παλιός, παλιά, παλιό*: *ἐκειός πού ἀκούει καὶ τὴ δροσιὰ* (Σολωμός).

πού τις μεταχειριζόμαστε για νά μήν πούμε κάτι πού εἰπώθηκε (ἢ πού ἔγινε) πρὶν: *εἶπε τὸ καὶ τό, τὰ καὶ τά.*

760. δ) τέτοιος, τέτοια, τέτοιο.—Τὴ μεταχειριζόμαστε για νά δείχνωμε τὴν ποιότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ: *δὲν εἶναι τέτοιος πὸν νομίζεις.*

Κάποτε, μαζὶ μ' ἐπίθετο, μπορεῖ νά ἰσοδυναμῇ μ' ἐπίρρημα ποσοτικό: *τέτοιος μεγάλος καημός.*

761. ε) τόσος, τόση, τόσο.—Τὴ μεταχειριζόμαστε για νά δείχνωμε τὴν ποσότητα τοῦ οὐσιαστικοῦ: *μαζεύτηκε τόσος κόσμος, πὸν δὲν μποροῦσε νά περάσης.*

6.—Ἄναφορικές ἀντωνυμίες

762. Ἄναφορικές ἀντωνυμίες λέγονται ἐκεῖνες μὲ τις ὁποῖες δλόκληρη πρόταση ἀναφέρεται, δηλ. ἀποδίνεται σὲ μιὰ ἄλλη λέξη. Ἡ λέξη στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἢ ἀναφορική ἀντωνυμία λέγεται *λέξη ἀναφορᾶς*.

Ὅταν πούμε *εἶδα τὸ ἀεροπλάνο πὸν περνοῦσε σήμερα τὸ πρωί*, τὸ πὸν στὴν πρόταση πὸν περνοῦσε σήμερα τὸ πρωί, ἀναφέρεται στὸ ἀεροπλάνο, πὸν ὑπάρχει στὴν κύρια πρόταση *εἶδα τὸ ἀεροπλάνο*. Θὰ μπορούσαμε νά πούμε, χωρὶς τὴν ἀναφορὰ αὐτή: *εἶδα τὸ ἀεροπλάνο, (καὶ) περνοῦσε σήμερα τὸ πρωί.*

Ἐπάρχουν οἱ ἀκόλουθες ἀναφορικές ἀντωνυμίες:

763. α) Τὸ συχνότατο ἄκλιτο *πὸν* (¹).—Τὸ πὸν δὲν ἔχει οὔτε γένος οὔτε ἀριθμὸ οὔτε πτώση, ἀναφέρεται ὅμως σὲ ὀνόματα κάθε γένους, ἀριθμοῦ καὶ πτώσης:

οἱ διαβάτες πὸν περνοῦσαν, ἡ ὁμορφότερη λαγκαδιὰ πὸν εἶδα, εἶδα τὰ κορίτσια πὸν κεντοῦσαν, τὸ βάρος τῶν ψωμιῶν πὸν ἀγόρασε.

764. Τὸ πὸν μπορεῖ νά εἶναι ὑποκείμενο, ἀντικείμενο ἄμεσο ἢ ἔμμεσο, ἢ νά ἰσοδυναμῇ μ' ἐμπρόθετο διορισμό:

ὑποκείμενο: *ἡ γυναίκα πὸν φώναξε· τὸ παιδί πὸν ἔφερε τὸ γράμμα*
 ἄμεσο ἀντικείμενο: *ἡ γυναίκα πὸν εἶπα· τὸ παιδί πὸν εἶδα νά φέρῃ τὸ γράμμα*
 ἔμμεσο ἀντικείμενο: *ἡ γυναίκα πὸν τῆς εἶπα· τὸ παιδί πὸν τοῦ ἔφεραν τὸ γράμμα*
 ἰσοδύναμο μ' ἐμπρόθετο: *πὸν εἶναι ὁ ψωμάς πὸν (ἀπὸ τὸν ὁποῖο) ψωνίζεις;*

765. Ὅταν τὸ πὸν ἰσοδυναμῇ μ' ἐμπρόθετο ἢ σχέση πὸν φανε-

1. Στὴ θέση τοῦ ἀναφορικοῦ πὸν λέγεται σπανιότερα στὴ λαϊκὴ γλώσσα τὸ *δπον*: *Χαρά στον δπον γλίτωσε, χαρά στον πόχει φύγει* (Γρυπάρης).

ρώνεται μορεῖ νὰ εἶναι ποικίλη. Ἡ σημασία τοῦ πού φαίνεται ἅπλῶς τὸ νόημα τῆς φράσης:

τὸ παιδί πού τοῦ (ἀπὸ τὸ ὁποῖο) πῆραν τὸ βιβλίον
 τὸ παιδί πού τοῦ (στὸ ὁποῖο) ἔδωσαν τὸ βιβλίον
 τὸ παιδί πού τοῦ (γιὰ τὸ ὁποῖο) ἀγόρασαν τὸ βιβλίον
 τὸ σταφύλι πού (ἀπὸ τὸ ὁποῖο) κάνουν τὸ κρασί
 αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού (γιὰ τὸν ὁποῖο) προτίμησα νὰ μείνω.

766. Τὸ πού εἶναι πολὺ συχνὸ καὶ στὴν ὁμιλία καὶ στὸ γραπτὸ λόγο. Πρβ. τὴν περικοπή: Ἔσκηψε πάλι στὰ χαρτιά του, σημείωσε μὲ κόκκινο μολύβι τὸ δίδραχμον πού πῆρε, δίπλα στ' ὄνομα ἐκείνου πού τὸ ἔδωσε, καὶ γύρισε πάλι στὸν ἄλλο πελάτη πού ἤρθε. Μὰ πλησίασε καὶ γιὰ μένα ἡ ὥρα πού ἔπρεπε νὰ φύγω (Χατζόπουλος).

Συχνὰ μάλιστα συμβαίνει νὰ ὑπάρχουν στὴν ἴδια σειρά τοῦ λόγου πολλὰ πού μὲ διαφορετικὴ σημασία: Οἱ ἄνθρωποι πού εἶδαμε καὶ πού τοὺς μιλοῦσες.— Μὲ τούτο τὸ μικρὸ φαναράκι πού ἐκρεμόταν στὸ θυρόφυλλο καὶ πού τὰ γυαλιά του ἦταν λιγδιασμένα ἀπὸ τὸ λάδι (Θεοτόκης).— Αὐτοὺς φοβάστε; αὐτοὺς πού τρέμουν πού (σύνδεσμος αἰτιολογικός) σὰς βλέπουν; (Μελᾶς).

Ὡστόσο δὲν εἶναι ὠραῖο νὰ γίνεται κατάχρηση μὲ τὴν ἐπισώρευση πολλῶν πού (1). Καλὸ εἶναι ν' ἀποφεύγωμε τὴν ἐπανάληψή τους ὅταν μπορῆ νὰ γίνη αὐτό, γυρίζοντας τὴ φράση ἢ χρησιμοποιώντας στὴ θέση τους τὰ συνώνυμα, ὅπου (ἐπίρρημα), ὁ ὁποῖος.

767. Ὅταν τὸ πού ἀντιστοιχῇ σὲ πλάγια πτώση, γιὰ περισσότερη σαφήνεια συνοδεύεται ἀπὸ τὴν κατάλληλη προσωπικὴ ἢ δεικτικὴ ἀντωνυμία, πού συμφωνεῖ μὲ τὴ λέξη τῆς ἀναφορᾶς στὸ γένος καὶ τὸν ἀριθμὸ:

Ὁ Γιάννης, πού τὸν εἶδα χτές, μοῦ φάνηκε παχύτερος.— Αὐτοὺς τοὺς ἀδερφοὺς μας, πού ζηλεύουμε τὸ δοξασμένο τους θάνατο (Μελᾶς).— Ἐλλειψη, πού σὲ μιὰ ἀπὸ τίς ἐστίες της βρῆκεται ἡ γῆ.— Ποιὰ εἶς' ἐσύ, πού ἡ φωνή σου μὲ ταράζει; (Χατζόπουλος).— Μιὰ παιδοῦλα, λίγο μικρότερή μου, πού γιαιτρός τοῦ σπιτιοῦ μας ἦταν ὁ πατέρας της (Δροσίνης).— Ὁ Κώστας εἶχε ἓνα σκυλί, πού ἔβγαινε μὲ αὐτὸ κάθε μέρα.— Τὴν ἰδέα πού γιὰ κίνη δούλεψε καὶ ὑπόφερε (Ἰδᾶς) (2).

1. Αὐτὸ γίνεται λ. χ. στὴν ἀφήγηση: Τὴν ἱστορία αὐτὴ τὴ διάβασα σ' ἓνα παλιὸ βιβλίον, πού τὸ ἔγραψε ἓνας σοφὸς Ἰνδός, πού τὴν εἶχε, λέει, ἀκούσει ἀπὸ τὸν πρόπαππό του, πού κι αὐτὸς τὴν εἶχε μάθει ἀπὸ τὸν παππού του, πού κι ἐκεῖνος πάλι τὴν εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸ μεγάλο θεῖο, πού τὴν εἶχε ἰδεῖ μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια.

2. Κάποτε παραλείπεται στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία ἀλλὰ συνήθως τὴν ἀποζητοῦμε: ὁ Γέρος (ὁ Κολοκοτιώνης) ἀπογύρευε ἐκείνη τὴν πανέμορφη ζωὴ πού τὸν ἀγέρα μονάχα εἶχε πάρει (Μελᾶς).

Ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία συχνὰ συνοδεύει στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἓνα ἐπίρρημα: ὁ ἄνθρωπος ποὺ βρέθηκε κοντά του (1).

768. β) ὁ ὄποιος, ἡ ὄποια, τὸ ὄποιο.—Ἔχει τρία γένη καὶ κλίνεται μὲ τὸ ἄρθρο καὶ στοὺς δυὸ ἀριθμοὺς κατὰ τὸ ἐπίθετο ὠραῖος (623).

Λόγια ἀθάνατα τοῦ λέει | μὲ τὰ ὄποια σὰ σωθικά
τὸ θυμὸ του ξανακαίει | ἐναντίον στὴν ἀδικιά. (Σολωμός)

769. Τὸ ἀναφορικὸ ὁ ὄποιος μπαίνει στὴ θέση τοῦ ποὺ στὶς ἀκόλουθες περιστάσεις (2):

Α) Ὅταν ἔτσι ἀποφεύγεται ἡ ἀσάφεια. Αὐτὸ γίνεται:

αα) Ὅταν βρισκωνται στὴ φράση δυὸ λέξεις ποὺ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι λέξεις τῆς ἀναφορᾶς (762): τὸ παιδί τοῦ λοχαγοῦ, ποὺ εἶχε βρεθῆ ἐκεῖ, μοῦ εἶπε ὅλα ὅσα ἔγιναν. Ἐδῶ τὸ ποὺ δὲν ξεχωρίζει ἀν εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸ λοχαγὸ ἢ γιὰ τὸ παιδί του, ἐνῶ ἡ ἀντωνυμία ὁ ὄποιος δὲν ἀφήνει καμιά ἀμφιβολία.

ββ) Ὅταν τὸ ἀναφορικὸ ἰσοδυναμῆ μ' ἐμπρόθετο. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ χρησιμοποιοῦμε μιλῶντας συχνότερα τὸ ποὺ, ἀλλὰ μένει σὲ μερικές περιπτώσεις κάποια ἀοριστία, ποὺ τὴν ἀποφεύγομε γράφοντας τὸ ὁ ὄποιος: ἡ γυναίκα ποὺ ἀγόρασα τὰ μήλα (765) — ἡ γυναίκα ἀπὸ τὴν ὄποια ἀγόρασα τὰ μήλα ἐκεῖνος ποὺ τοῦ δανείστηκα πέρσι — ἐκεῖνος ἀπὸ τὸν ὄποιο δανείστηκα πέρσι.

Β) Ὅταν ὑπάρχουν στὴν ἴδια περίοδο πολλὰ ποὺ, γιὰ λόγους ὕφους (766), ἀν δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ περιοριστοῦν αὐτὰ μὲ ἄλλο τρόπο.

770. γ) Τὸ ἀοριστολογικὸ ὄποιος, ὄποια, ὄποιο (3), καθὼς καὶ τὸ ἄκλιτο **ὄ,τι**. Τὸ ὄποιος, ὄποια, ὄποιο κλίνεται κατὰ τὸ ἐπίθετο πλούσιος (623) (4). Τὸ **ὄ,τι** εἶναι στὴν ἀπόλυτη χρῆσι οὐδέτερου γένους.

ὄποιος μπορεῖ ἄς δοκιμάσι, ρίχνοντας κάτω ὄποιους δὲν τοῦ ἀνοίγανε τὸ δρόμο νὰ περάσι, βάλε ὄποια ροῦχα θέλεις πὲς μας ὄ,τι

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα, ἰδίως τὴν παλιότερη, χρησιμεύει κάποτε γιὰ ἀναφορικὴ ἀντωνυμία καὶ τὸ ἄρθρο: ἤβρηκε τὸ δὲν ἤθελε, εἶδε τὸ δὲν ἐθάρρε (Ἐρωτόκριτος).

2. Τὸ ἀναφορικὸ ὁ ὄποιος εἶναι σπάνιο στὴ λογοτεχνία καὶ συχνὰ βαρβαίνει τὴ φράσι μὲ τις τέσσερις συλλαβές του καὶ μὲ τις χασμωδίες του. Εἶναι ὁμως συχνὰ καὶ περιττό, ὅσο μπορούμε νὰ μεταχειριστοῦμε στὴ θέση του χωρὶς δυσκολία τὸ ποὺ, ἀκόμη κάποτε καὶ τὸ ἐμπρόθετο: ἐκεῖνος ποὺ μιλούσαμε, τὸ μέρος ποὺ (ἢ ὄπου) βγαίνει ὁ ἥλιος.

3. Στὴ γενικὴ λέγεται κάποτε καὶ ὁ ἀοριστολογικὸς τύπος **ὄτινος**: Ὅτινος (καὶ) νὰ ναι. Τίνος τὸ εἶπες; ὄτινος.—Κι ὄτινος ἤθελε φανῆ νὰ κάμη δίκια κρίσι (Ἐρωτόκριτος).

4. Στὴ θέση τοῦ ὄποιος λέγεται κάποτε, στὴ λαϊκότερη γλῶσσα, τὸ ὄπου: Ὅπου εἶχε μαῦρον γλῆγορο εἶδε τὸν κορνιαχτό του (δημ.).

θυμᾶσαι, ὅ,τι ἔγινε ἔγινε, ὅ,τι μέρα ἔρθῃς θὰ μᾶς βρῆς σπίτι, ὅ,τι φαγιά βρέθησαν τὰ ἔφαγαν, θὰ σπάσουν κανένα γυαλί, φλιτζάνι, ὅ,τι.

771. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὸ ὅ,τι, ἀναφορικὴ ἀντωνυμία καὶ ἄκλιτο χρονικόν, γράφεται μὲ ὑποδιαστολή: πῆρε ὅ,τι βρῆκε, φτάσαμε ὅ,τι βγῆκε.

Τὸ ὅτι, σύνδεσμος εἰδικός, γράφεται χωρὶς ὑποδιαστολή: νομίζω ὅτι βγῆκε⁽¹⁾.

772. δ) Τὸ ποσοτικὸ ἀναφορικὸ *ὅσος, ὅση, ὅσο*, ποὺ κλίνεται ὅπως τὸ ἐπίθετο μαῦρος (622): *μίλησαν ὅσοι εἶχαν κάτι νὰ ποῦν· ὅλοι ὅσους ζήτησαν βρέθηκαν.*

Ὅσα καράβια τ' ἄκουσαν, ὅλα κινᾶν καὶ πᾶνε. (δημ.)

773. Οἱ ἀοριστολογικὲς ἀναφορικὲς ἀντωνυμίαι ὅποιος, ὅ,τι παίρνουν μεγαλύτερη ἀοριστία ὅταν :

αα) συνοδεύονται ἀπὸ τὸ ἀοριστολογικὸ *κι ἂν (καὶ ἂν)* ἢ σπανιότερα τὸ *καὶ νὰ*: *ὅποιος κι ἂν ἔρθῃ ἄς μπῆ μέσα, ὅ,τι καὶ νὰ πῆς θὰ ἔχῃς δίκιο.*

ββ) συνθέτονται μὲ τὸ ἀοριστολογικὸ *-δήποτε* γιὰ β' συνθετικόν, ἐνῶ οἱ ἴδιες οἱ ἀντωνυμίαι ἐξακολουθοῦν νὰ κλίνονται. Τὸ ὅ,τι μένει ἄκλιτο: *ὅποιαδήποτε αἰτία, ὅτιδήποτε δυσκολίες νὰ βρῆς.* (Ἐπάρχει καὶ ἡ γενικὴ *ὅτινοσδήποτε*).

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ γίνεται ἀοριστολογικὴ καὶ ἡ ἀντωνυμία *ὅσος*: *ὅσα κι ἂν μοῦ ζητήσουν θὰ τοὺς τὰ δώσω· ὅσοιδήποτε εἰκόνες καὶ νὰ εἶδα.*

Κάποτε συνδυάζεται ἡ χρῆση τοῦ *κι ἂν, καὶ νὰ* μὲ τὴ χρῆση τῶν τύπων τῶν σύνθετων μὲ τὸ *-δήποτε*: *ὅσαδήποτε ἐπιχειρήματα καὶ νὰ μοῦ πῆς, δὲ θὰ μὲ πείσης.*

7.—Ἐρωτηματικὲς ἀντωνυμίαι

774. Ἐρωτηματικὲς ἀντωνυμίαι λέγονται ἐκεῖνες ποὺ τίς μεταχειριζόμαστε ὅταν ρωτοῦμε: *τί εἶπες, πόσα πλήρωσες;*

1. Τὸ χρονικὸ ὅ,τι εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία ὅ,τι. Σημειώ-
νεται καὶ σ' αὐτὸ ἡ ὑποδιαστολή γιὰ λόγους ἀναγνωστικούς (92). Ἐνῶ ὁ σύν-
δεσμος *ὅτι* ἔχει μόνον τὸ δικό του τόνο, ἡ ἀντωνυμία καὶ τὸ χρονικὸ ὅ,τι παίρ-
νουν συχνὰ καὶ τὸν τόνο τῆς φράσης.

Ἐρωτηματικὲς ἀντωνυμίες εἶναι οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς :

775. α) Τὸ ἄκλιτο *τί* :— *τί μάθατε ; τί καλὸ ἔφαγες ; τί ὥρα εἶναι ; τί ἀνοησίες εἶναι αὐτές ; κοίταξε τί ἔγινε.*

Τὸ *τί* ἐκφράζει ποιότητα ὅταν συνοδεύη ὄνομα ἢ τὶς λέξεις εἶδος, εἶδους, λογῆς : *νὰ δοῦμε τί εἶδος φαγῆ θὰ μᾶς φέρῃς, τί λογῆς ἀνθρώπος εἶναι ; τί χαρτὶ θ' ἀγοράσετε ;*

776. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Δὲν πρέπει νὰ μπερδεύωνται τὸ γιὰ *τί* καὶ τὸ ἐρωτηματικὸ αἰτιολογικὸ ἐπίρρημα *γιατί*.

777. β) Τὸ *ποιός ; ποιά ; ποιό ;* πού κλίνονται κατὰ τὸ καλὸς (622) : *ποιὸς ἔρχεται ; ποιὲς εἶναι ἐκεῖνες οἱ γυναῖκες δὲν ξέρω.*

778. Γιὰ γενικὴ τοῦ *ποιός*, ὅταν πρόκειται νὰ δηλωθῇ ἡ καταγωγή ἢ ἡ ἰδιοκτησία, χρησιμεύει καὶ ἡ γενικὴ *τίνος* γιὰ τὸν ἐνικὸ καὶ (σπανιότερα) *τίνων* γιὰ τὸν πληθυντικόν : *τίνος εἶναι τὸ χωράφι ; τίνων παιδὶ εἶναι ὁ μικρός ;*

779. γ) Τὸ *πόσος ; πόση ; πόσο ;* πού κλίνονται κατὰ τὸ μαῦρος (622). Τὴν ἀντωνυμίαν αὐτὴν τὴ μεταχειριζόμεσθα ὅταν θέλωμε νὰ μάθωμε τὴν ποσότητα : *πόση ὥρα περιμένε ; πόσω χρονῶν εἶσαι ; πόσες τοῦ μηνὸς ἔχομε ;*

8.—Ἀόριστοι ἀντωνυμίες

780. Οἱ *ἀόριστοι* ἀντωνυμίες λέγονται γιὰ ἓνα πρόσωπο ἢ πράγμα, ἀόριστα, χωρὶς νὰ τ' ὀνομάζουν : *εἶδα μερικὸν (ἀνθρώπου), κάθε παιδί.*

Ἄόριστοι ἀντωνυμίες εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :

781. *ἓνας, μιὰ (μία), ἓνα.*—Εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἀριθμητικὸν (676), πού χρησιμεύει καὶ γιὰ ἀόριστο ἄρθρον (481). Ἔτσι λ.χ. ὅταν λέμε : *μοῦ ἔλεγε ἓνας, ἦρθε μιανῆς τὸ παιδί.*

782. *κανένας (κανεῖς), καμιὰ (καμία), κανένα.*—Κλίνεται σὰν τὸ *ἓνας, μιὰ, ἓνα* καὶ δὲν ἔχει οὔτε αὐτὸ πληθυντικόν.

Ὁ τύπος *κανεῖς* τῆς ὀνομαστικῆς τοῦ ἀρσενικοῦ συνηθίζεται μόνο ἀπόλυτα, σὰν οὐσιαστικόν : *ἦρθε κανεῖς ;— κανεῖς, ἦ ; δὲν ἦταν κανεῖς.* Τὸ παροξύτονον *καμία* λέγεται ὅταν ὑπάρχη ἔμφασις.

783. Τὸ *κανεῖς* ἔχει δυὸ σημασίες : *κάποιος* καὶ οὔτε *ἓνας*.

α) Ὄταν ἡ φράση εἶναι θετικὴ ἔχει σημασίαν ἀόριστον καὶ σημαίνει κάποιος : ἂν κανεῖς ἀπὸ τῆ συντροφιά μπορέση νὰ τὸ βρῆ, καμιὰ φορὰ γίνεται κι αὐτό, ἂν δῆς κανένα παιδί στὸ δρόμο, μὲ ζήτησε κανεῖς ; σὲ καμιὰ μισὴ ὥρα, δηλ. σὲ μισὴ ὥρα περίπου.

β) Ὄταν ἡ φράση εἶναι ἀρνητικὴ μπορεῖ νὰ ἔχη καὶ τὶς δύο σημασίες : ἀρνητικὴ, οὔτε ἕνας, καὶ ἀόριστος, κάποιος. Ἐπὶ τὸν τόνο τῆς φωνῆς καταλαβαίνει κανεῖς κάθε φορὰ τὴ σωστὴν σημασίαν : ἂν δὲν μπορέση νὰ τὸ βρῆ κανεῖς ἀπὸ τῆ συντροφιά, δὲν τὸ φαντάστηκε κανεῖς, προσέξτε νὰ μὴν ἀκουστῆ καμιὰ φωνή, δὲν εἶχαμε κανένα ἀποτέλεσμα.

γ) Ὄταν ἔρχεται σὰν ἀπάντησις σ' ἐρώτησις, τὸ κανεῖς ἔχει ἀρνητικὴν σημασίαν : φάνηκε κανένας ; — κανένας.

784. κάποιος, κάποια, κάποιο.— Κλίνεται κατὰ τὸ πλούσιος (622) : κάποιος σᾶς ζητοῦσε, κάποια παροιμία λέει, δὲν τοῦ λείπει κάποια ἀξία, κάποιοι φαντάζονται.

785. μερικοί, μερικές, μερικά.— Κλίνεται σὰν τὸ καλοί : μερικοί παλιοὶ λένε, εἶδα στὸ δρόμο μερικὲς σημαῖες, τὰ γραφίματα μερικῶν παιδιῶν εἶναι ὀρθογραφίσματα, μερικοί μερικοί.

786. κάτι, κατιτί.— Εἶναι καὶ τὰ δύο ἄκλιτα οὐδέτερα στὴν ἀπόλυτη χρῆσις : κάτι θὰ ἔτρεξε, κάτι εἶναι πού δὲ μ' ἄρσσει σὲ ὄλην αὐτὴ τὴ δουλειά — ξέρω κι ἐγὼ κατιτί, εἶναι κατιτί ὥρατο.

Τὸ κάτι συντάσσεται καὶ μὲ ὀνόματα τῶν τριῶν γενῶν στὸν πληθυντικόν, ὅταν λέγεται σὰν ἐπίθετον : ἦταν ἐκεῖ κάτι ἀστυνομικοὶ καὶ κάτι γυναικες, ἔφαγα κάτι ἀγκινάρες πολὺ νόστιμες, σοῦ λέει κάτι πράματα, ἄκουσα τὰ ὀνόματα κάτι παιδιῶν.

Τὸ κάτι λέγεται καὶ σὰν ἐπίρρημα, συνήθως εἰρωνικά, μὲ τὴν σημασίαν λίγο, κάπως : κάτι νωρὶς μᾶς ἔρχεσαι !

787. τίποτε (τίποτα).— Εἶναι ἄκλιτον καὶ ἔχει δύο σημασίες, ἀόριστον καὶ ἀρνητικόν, ὅπως καὶ τὸ κανένας.

α) Εἶναι ἀόριστον στὴ θετικὴ φράσις : πές μας τίποτε, ἔμαθες τίποτε νέα ; ἂν βρῆς τίποτε κάστανα φέρεις καὶ γιὰ μένα, θὰ διάλεξε ἀπὸ τὸ κείμενον τίποτε ξεχασμένων βιβλίων.

β) Μπορεῖ νὰ ἔχη καὶ τὶς δύο σημασίες ὅταν βρῖσκεται σὲ ἀρνητικόν.

τικῆ φράση ἢ ὡς ἀπάντησις σ' ἐρωτηματικῆ: δὲν ξέρω τίποτε· τί θέλεις; τίποτε· δὲ βροῆκε τίποτε πὺν νὰ τοῦ ἀρέσῃ (1).

788. κάμποσος, κάμποση, κάμποσο.—Φανερώνει ἀόριστη ποσότητα καὶ κλίνεται κατὰ τὸ ὄμορφος (622):

πέρασε ἀπὸ τότε κάμποσος καιρός, κάμποση ὥρα, ἔχει κάμποσα βιβλία, χρειάζεται κάμποση ματαιοδοξία γιὰ νὰ πῆ κανεὶς τέτοιο πράμα.

789. Τὸ κάμποσος λέγεται στὸν πληθυντικὸ καὶ μὲ τὴ σημασία τοῦ πολλοί, ἀρκετοί: ἦταν κάμποσοι μαζεμένοι· ἦταν πολλά;— κάμποσα.

Ὅταν λέγεται ἀπόλυτα μπορεῖ καὶ νὰ παροξύνεται: ἦταν καμπόσοι.

Μὲ ποιοτικὴ σημασία λέγεται στὴ φράση: κάνει τὸν καμπόσο, κάνει τὴν καμπόση.

790. κάθε· καθένας, καθεμιὰ (καθεμία), καθένα.—Τὸ κάθε εἶναι ἄκλιτο καὶ συνηθίζεται σὰν ἐπίθετο, μὲ ἄρθρο ἢ χωρὶς ἄρθρο, μὲ ὀνόματα κάθε πτώσης: (τὴν) κάθε ἐβδομάδα, (τοῦ) κάθε παιδιοῦ, κάθε δωδεκάχρονο, κάθε δυὸ ὥρες.

791. Τὸ καθένας κτλ. κλίνεται μόνο στὸν ἐνικό, κατὰ τὸ ἕνας καὶ τὸ κανένας (782): ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά του, τὰ σκουλαρίκια τῆς καθεμιᾶς. Τὸ καθεμιᾶς λέγεται στὴν ἀπόλυτη χρῆση καὶ καθεμιανῆς.

792. καθεὶ.—Εἶναι ἄκλιτο οὐδέτερο καὶ συνηθίζεται μὲ τὸ ἄρθρο ἢ χωρὶς αὐτὸ στὴν ὀνομαστικὴ καὶ τὴν αἰτιατικὴ τοῦ ἐνικοῦ: θ' ἀκούσω (τὸ) καθεὶ πὺν θὰ πῆς.

793. ὁ δεῖνα, ὁ τάδε.—Καὶ τὰ δυὸ λέγονται στὸν ἐνικό, γιὰ τὰ τρία γένη, χωρὶς νὰ κλίνωνται. Ἡ ἐνικὴ ὀνομαστικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ μπορεῖ νὰ τελειώνη καὶ σὲ σ' ὁ τάδες, (σπανιότ.) ὁ δεινας: Χάθηκε, λέει, τὸ σκυλὶ τοῦ δεῖνα· τοῦ περιέγραψε τὸ μέρος, τάδε ἀπόσταση, τάδε χιλιόμετρο (Μυριβήλης).

794. ἄλλος, ἄλλη, ἄλλο.—Κλίνεται κατὰ τὸ μαῦρος (622): δῶσε μου τὸ ἄλλο, γέμισε τώρα τὸ ἄλλο σακί.

795. πᾶν.—Τὸ οὐδέτερο αὐτὸ λέγεται κάποτε σὲ μερικὲς στερεότυπες φρά-

1. Τὸ σωστὸ νόημα βγαίνει τότε, ὅπως καὶ στὸ κανεὶς, ἀπὸ τὸν τόνο τῆς φωνῆς. Στὴ σειρά λ.χ. τῶν δυὸ φράσεων «Τί λέει ἐκεῖ;» ρώτησε ἢ γριά.—«Τίποτε σχετικὸ μὲ τὸ χειρόγραφο» (Ξενοπούλος), τὸ τίποτε θὰ μπορούσε νὰ σημαίη καί ἢ τίποτε.

σεις καθῶς: εἶναι τὸ πᾶν, θὰ κάμη τὰ πάντα. Μακριὰ ἀπὸ τὸ καθετί... μακριὰ ἀπὸ τὰ πάντα (Παλαμᾶς).— Στὰ πάντα γυρισμὸς τῶν πάντων (Παλαμᾶς).

Καὶ μὴ δεχτῆς, σὺ ποὺ τὸ πᾶν | εἶσαι στῆ χώρα, νὰ μ' ἀρπάξουν. (Γρουπάρης)

Ἡ σημασία τοῦ πάντα δυναμώνει ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ τὸ ὄλα: ὄλα τὰ πάντα.

796. Γενικὲς παρατηρήσεις.— Οἱ ἀντωνυμίες σὲ -ος, αὐτός, ἐκεῖνος, τοῦ-τος, ποιός, ὅποιος, κάποιος, ἄλλος, ἔχουν, ἰδίως ὅταν βρισκῶνται στὸ λόγο ἀπόλυτα, καὶ δευτέρο τύπο στῆ γενική, κάποτε καὶ στὴν πληθυντική αἰτιατική, κατὰ μιὰ συλλαβὴ συνήθως μεγαλύτερο, τονισμένο στῆ λήγουσα: αὐτουνοῦ, ἐκεινοῦ, τουτουνοῦ, ποιανοῦ, καποιανοῦ, ἄλλουνοῦ, ὀποιανοῦ: ποιανοῦ, ποιανῆς τὸ εἶπε; δὲν ξέρω ποιανῶν εἶναι τὸ σπίτι, ἐκεινοὺς κτλ.

797. Οἱ ποσοτικὲς ἀντωνυμίες πόσος, τόσος, ὅσος χάνουν συνήθως, ὅπως καὶ τὰ οὐσιαστικά (183), στῆ γενική πληθυντική τὸ τελικὸ τους ν ὅταν εἶναι ὁ λόγος γιὰ ἡλικία: ὅταν ἤμουν δεκαοχτῶ χρονῶ παλικᾶρι κι ἐκείνη ἄλλω τόσω (Ξενόπουλος).

Συσχετικὲς ἀντωνυμίες

798. Σὲ κάθε ἐρώτηση ποὺ κάνομε μὲ μιὰ ἐρωτηματικὴ ἀντωνυμία μπορεῖ νὰ δοθῆ ἀντίστοιχα ἀπάντηση μὲ ὀρισμένες κάθε φορὰ ἀντωνυμίες ἀόριστες, δειχτικὲς καὶ ἀναφορικὲς. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀντωνυμίες, οἱ ἐρωτηματικὲς, οἱ ἀόριστες, οἱ δειχτικὲς καὶ οἱ ἀναφορικὲς, ἔχουν μεταξύ τους κάποια σχέση. Γι' αὐτὸ λέγονται *συσχετικὲς ἀντωνυμίες*.

799. Πίνακας συσχετικῶν ἀντωνυμιῶν

Ἐρωτηματικὲς	Ἀόριστες	Δειχτικὲς	Ἀναφορικὲς
ποιός ;	ένας, κάποιος κανένας, μερικοὶ ἄλλος ὁ δεῖνα, ὁ τάδε καθένας (κάθε)	αὐτός τοῦτος ἐκεῖνος	(ἐκεῖνος) ποὺ ὅποιος
τί ;	κάτι, κατιτὶ κάθε, καθετὶ τίποτε	αὐτό, τοῦτο ἐκεῖνο	ὅτι
{ τί (λογῆς) ; { τί (εἶδος) ;		τέτοιος »	ὀποιοσδήποτε ὀτιδήποτε
πόσος ;	κάμποσος	τόσος	ὄσος

ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ

800. *Ρήματα* λέγονται οί λέξεις πού σημαίνουν πώς τὸ ὑποκείμενο ἐνεργεῖ ἢ παθαίνει κάτι ἢ βρίσκεται σὲ μιὰ κατάσταση.

Ὅταν ἀκούσωμε νὰ λένε ἡ *μητέρα*, *ἓνα δέντρο*, ἡ *γάτα* καταλαβαίνομε πὼς γίνεται λόγος γιὰ ἀνθρώπους, ζῶα καὶ πράματα ἀλλὰ δὲν ξέρομε τί κάνουν ἢ τί συμβαίνει μὲ αὐτά.

Ἄν ὅμως ἀκούσωμε νὰ λένε πὼς ἡ *μητέρα κεντᾶ*, *ἓνα δέντρο ξεριζώθηκε*, ἡ *γάτα κοιμᾶται*, τότε ξέρομε ἀπὸ τὴ λέξη *κεντᾶ* πὼς ἡ *μητέρα* κάνει μιὰ ἐνέργεια, ἀπὸ τὴ λέξη *ξεριζώθηκε* πὼς τὸ δέντρο ἔπαθε κάτι, ἀπὸ τὴ λέξη *κοιμᾶται* πὼς ἡ *γάτα* βρίσκεται σὲ μιὰ κατάσταση. Οἱ λέξεις *κεντᾶ*, *ξεριζώθηκε*, *κοιμᾶται* λέγονται *ρήματα*.

ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΔΙΑΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΦΩΝΕΣ

Διαθέσεις

801. Ἡ ἐνέργεια, τὸ πάθημα ἢ ἡ κατάσταση, ἡ ἔννοια δηλαδὴ πού ἔχει τὸ ρῆμα λέγεται *διάθεση τοῦ ρήματος*.

Ἡ διάθεση τοῦ ρήματος εἶναι τεσσάρων εἰδῶν: *ἐνεργητικῆ*, *παθητικῆ*, *μέση* καὶ *οὐδέτερη*.

802. Ρήματα μὲ *διάθεση ἐνεργητικῆ* ἢ *ἐνεργητικᾶ* λέγονται τὰ ρήματα πού σημαίνουν πὼς τὸ ὑποκείμενο ἐνεργεῖ: *τρέχω*, *λύνω ἓναν κόμπο*, *μοίρασα λουλούδια*.

Ρήματα μὲ *διάθεση παθητικῆ* ἢ *παθητικᾶ* λέγονται τὰ ρήματα πού σημαίνουν πὼς τὸ ὑποκείμενο παθαίνει, δηλαδὴ δέχεται μιὰ ἐνέργεια, ἀπὸ ἄλλον: *λύθηκε ὁ κόμπος*, *τὰ λουλούδια μοιράστηκαν*.

Ρήματα μὲ *διάθεση μέση* ἢ *μέσα* λέγονται τὰ ρήματα πού σημαίνουν πὼς τὸ ὑποκείμενο ἐνεργεῖ καὶ ἡ ἐνέργεια γυρίζει σ' αὐτό: *ντύνομαι*, δηλ. ντύνω τὸν ἑαυτό μου, *ἐτοιμάζομαι*, *προμηθεύομαι*.

Ρήματα μὲ *διάθεση οὐδέτερη* ἢ *οὐδέτερα* λέγονται τὰ ρήματα πού σημαίνουν πὼς τὸ ὑποκείμενο βρίσκεται σὲ μιὰ κατάσταση: *πεινώ*, *τὸ μωρὸ κοιμᾶται*, *ὁ Παῦλος κάθεται*.

803. Τὰ ἐνεργητικά ρήματα εἶναι δυὸ εἰδῶν: **μεταβατικά** καὶ **ἀμετάβατα**.

Μεταβατικά εἶναι τὰ ρήματα πού ἡ ἐνέργειά τους πηγαίνει σὲ κάποιον πρόσωπο ἢ πράμα. Τὰ ρήματα αὐτὰ συνοδεύονται πάντοτε ἀπὸ ἓνα ἀντικείμενο: ὁ περιβολάρης ποτίζει τὰ λουλούδια, ἔσπασα ἓνα πετῆρι.

Ἀμετάβατα λέγονται τὰ ρήματα πού ἡ ἐνέργειά τους δὲν πηγαίνει σὲ πρόσωπο ἢ πράμα. Τὰ ρήματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους δὲ συνοδεύονται ἀπὸ ἀντικείμενο: τρέχω, χαμογελῶ, περπατῶ.

804. Τὰ μεταβατικά καὶ τ' ἀμετάβατα ρήματα δὲ χωρίζονται μὲ αὐστηρὰ ὄρια. Πολλὰ μεταβατικά ρήματα συνηθίζονται καὶ ἀμετάβατα, καὶ πολλὰ ἄλλα πάλι, πού εἶναι ἀμετάβατα, συνηθίζονται καὶ μεταβατικά:

ἀνοίγω τὸ παράθυρο καὶ τὸ παράθυρο ἀνοίγει
ἀνεβαίνω καὶ ἀνεβαίνω τὴ σκάλα

Μεταβατικά ρήματα πού συνηθίζονται καὶ ὡς ἀμετάβατα εἶναι: ἀλλάζω, ἀνάβω, ἀσπρίζω, βόσκω, γεμίζω, γυρίζω, δυναμώνω, θολώνω, περνῶ, πιάνω, σβήνω, σκορπίζω, χαμηλώνω, χωρίζω κ.ἄ.

Ἀμετάβατα ρήματα πού συνηθίζονται καὶ ὡς μεταβατικά εἶναι: ἀκουμπῶ, βράζω, καμαρώνω, κατεβαίνω, μειθῶ, ξυπνῶ, παίζω, περνῶ, πετῶ, πηδῶ, χορεύω κ.ἄ.

Φωνές

805. Ἐνα ρῆμα δὲν ἔχει μόνο τὴ σημασία του. Ἐχει καὶ τὴ μορφή του, τὸν τύπο του.

Ἄν ξεετάσωμε τὰ ρήματα ὡς πρὸς τὴ μορφή τους, ξεχωρίζομε σ' αὐτὰ δύο σύνολα ἀπὸ τύπους, πού λέγονται **φωνές**.

Γιὰ διακριτικὸ γνῶρισμα τῆς φωνῆς παίρνομε τὴν κατάληξη τοῦ πρώτου ἐνικοῦ προσώπου τοῦ ἐνεστώτα τῆς ὀριστικῆς, πού τελειώνει ἢ σὲ -ω (-ῶ): γράφω, ἀγαπῶ, ἢ σὲ -μαι: γράφομαι, ἀγαπιέμαι.

806. Τὸ σύνολο τῶν ρηματικῶν τύπων πού ἔχουν στὸ α' ἐνικὸ πρόσωπο τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἐνεστώτα τὴν κατάληξη -ω ὀνομάζεται **ἐνεργητικὴ φωνή**. Τὸ σύνολο τῶν ρηματικῶν τύπων πού ἔχουν τὴν κατάληξη -μαι ὀνομάζεται **παθητικὴ φωνή**.

Ἀκολουθοῦν συνηθῶς τὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ τὰ ρήματα μὲ διά-

θεση ενεργητική, και την παθητική φωνή τὰ ρήματα με διάθεση παθητική ἢ μέση :

γράφω, μοιράζω, ντύνω — γράφομαι, μοιράζομαι, ντύνομαι.

Τὰ οὐδέτερα ρήματα ἄλλοτε ἀκολουθοῦν τὴν ενεργητική φωνή και ἄλλοτε τὴν παθητική :

ζῶ, ὑπάρχω — κοιμοῦμαι, κάθομαι, χαίρομαι, στενοχωριέμαι.

807. Ἔτσι συμβαίνει ρήματα τῆς ενεργητικῆς φωνῆς νὰ ἔχουν ὄχι μόνο ενεργητική παρὰ και παθητική ἢ μέση διάθεση, και πάλι ρήματα παθητικῆς φωνῆς νὰ ἔχουν και ενεργητική διάθεση: *παθαίνω, ἀραχνιάζω· κόβω (πὺ ἔκοψες τὰ μαλλιά σου ;)* — *σοφίζομαι, σταυροκοπιέμαι.*

808. Πολλὰ ρήματα ἔχουν και τὶς δύο φωνές: *δένω—δένομαι.*

Ἐπάρχουν ὁμως και πολλὰ ρήματα πὺ σχηματίζονται μόνο στη μιὰ φωνή. Ἀ.χ. τὰ *ζῶ, ξυπνῶ, γερνῶ, γέρνω, κάνω, τρέχω, φαίω* ἔχουν μόνο ενεργητική φωνή. Τὰ *φαίνομαι, χρειάζομαι* ἔχουν μόνο παθητική φωνή. Τὰ ρήματα πὺ ἔχουν μόνο παθητική φωνή λέγονται **ἀποθετικά**.

Ἀποθετικά ρήματα εἶναι: *αἰσθάνομαι, ἀναρωτιέμαι, ἀφοσιώνομαι, βαριέμαι, γίνομαι, δεξιώνομαι, δέχομαι, εἰρωνεύομαι, ἐμπιστεύομαι, ἐμπορεύομαι, ἐναντιώνομαι, ἐργάζομαι, ἔρχομαι, εὖχομαι, θυμοῦμαι, κάθομαι, καρπώνομαι, καταριέμαι, κείτομαι, κοιμοῦμαι, κοκορεύομαι, μάχομαι, μεγαλοπιάνομαι, μεταχειρίζομαι, μηχανεύομαι, ντρέπομαι, ὄνειρεύομαι, ὁσμίζομαι, παραπονιέμαι, πρηφανεύομαι, πραγματεύομαι, προφασίζομαι, σέβομαι, σιχαίνομαι, σκέπτομαι, σοβαρεύομαι, σταυροκοπιέμαι, στοχάζομαι, συλλογίζομαι, συναναστρέφομαι, συνερίζομαι, σφετερίζομαι, ταλαντεύομαι, ὑποκρίνομαι, ὑποψιάζομαι, φιλαργυρεύομαι, φοβοῦμαι, φτερνίζομαι, χαριεντίζομαι, χασμουριέμαι, χρειάζομαι κ.ἄ.*

809. Τὰ ενεργητικά μεταβατικά ρήματα ἔχουν συχνὰ και παθητική φωνή: *φωτίζω—φωτίζομαι, χάνω—χάνομαι, κρατῶ—κρατιέμαι.* ὁ ἥλιος φώτισε τὸν κάμπος — ὁ κάμπος φωτίστηκε ἀπὸ τὸν ἥλιο.

Ἐπάρχουν μεταβατικά ρήματα πὺ βρίσκονται σπανιότερα στὸν παθητικὸ τύπο: *Ἡ πατριδα πάντα πατριδα εἶναι, πονιέται* (Καρκαβίτσας). — *Ἡ προδοσιὰ στὸν οὐρανὸ δὲ συμπαθιέται* (Βλαχογιάννης).

Σὲ μερικὲς περιστάσεις ὁ παθητικὸς τύπος εἶναι σπάνιος ἢ λείπει. Στη θέση του μεταχειρίζομαστε τότε τὸν τύπο τῆς ενεργητικῆς φωνῆς, γυρίζοντας διαφορετικὰ τὴ φράση, ἢ μιὰ περίφραση:

βοηθῶ—βρίσκω, βρῆκα βοήθεια ἀντὶ βοηθιέμαι, βοηθήθηκα.

810. Μερικὰ ἀποθετικά ρήματα ἔχουν σπανιότερα και τὸν ενεργητικὸ

τύπο : *στέκομαι - στέκω, παραστέκομαι - παραστέκω, ξαναμωραίνομαι - ξαναμωραίνω, χαίρομαι - χαίρω* (στή φράση : *χαίρω πολύ*).

811. Διαφορετική σημασία κατά τῆ φωνή.— Κάποτε ὁ παθητικός τύπος ἔχει καὶ ἐνεργητική σημασία, διαφορετική ὅμως ἀπὸ τῆ σημασία τοῦ ἐνεργητικοῦ :

<i>ἀνοίγω - ἀνοίγομαι</i> (στή θάλασσα, σὲ παιχίδια)	<i>παθαίνω - παθαίνομαι</i> <i>πετῶ - πετιέμαι</i>
<i>μυρίζω - μυρίζομαι</i> (ὑποψιάζομαι)	<i>φαντάζω - φαντάζομαι</i>
<i>ξανοίγω - ξανοίγομαι</i>	<i>χηματίζω - χηματίζομαι.</i>

812. Τυχαίνει κάποτε νὰ μᾶς χρειάζεται ἕνας παθητικός τύπος ἀπὸ ρῆμα ἀποθετικό μὲ ἔννοια ἐνεργητική. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ καταφεύγομε :

α) Σὲ ρ ἦ μ α σ υ ν ὄ ν υ μ ο, πού νὰ ἔχη παθητικό τύπο· λ.χ. τὸ *χρησιμοποιοῦμαι* γιὰ παθητικό τοῦ *μεταχειρίζομαι* : τὰ *ἐπιχειρήματα* πού *χρησιμοποιήθηκαν* (ἀντὶ *μεταχειρίστηκαν*).

β) Σὲ π ε ρ ἰ φ ρ α σ η ἀπὸ τὸ ρῆμα *εἶμαι* ἢ *γίνομαι* καὶ ρηματικό ἐπίθετο ἢ οὐσιαστικό :

<i>σέβομαι τῆ γνώμη σου</i> — <i>μοῦ εἶναι σεβαστὴ ἡ γνώμη σου</i>	
<i>ἐπεξεργάστηκαν καπνὰ</i> — <i>ἔγινε ἐπεξεργασία καπνῶν</i>	
<i>δεχόμαστε</i> — <i>γίνεται δεχτὸ</i>	
<i>σκεφτήκαμε κάτι</i> — <i>ἔγινε σκέψη γιὰ κάτι</i>	

813. Μόνο ἡ μετοχὴ τοῦ παρακειμένου τῶν ἀποθετικῶν ρημάτων μπορεῖ νὰ ἔχη ὄχι μόνο ἐνεργητική σημασία (*καθισμένος, παραπονεμένος, παραξενεμένος, συλλογισμένος*) ἀλλὰ καὶ παθητική (*προσκυνημένος*), κάποτε μάλιστα μόνο παθητική (*ὄνειρεμένος, προφασισμένος*) καὶ μπορεῖ τότε νὰ χρησιμοποιηθῆ μὲ τὴ σημασία αὐτή : *ιστορίες διηγημένες, οἱ παραδεγμένες ἀπόψεις.*

814. Ἀντίθετα μὲ τὰ παραπάνω μερικοὶ μεταχειρίζονται τ' ἀποθετικά ρήματα καὶ σὲ παθητικὴ ἔννοια : τὰ *καπνὰ ἐπεξεργάστηκαν φέτος κακὰ, τὰ σακιά πού προμηθεύτηκαν ἀπὸ τὴν ἀγορά.* Ὅσο καὶ ἂν ἡ χρῆσις ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰν ἀνάγκη, δὲν τὴ δέχεται εὐκολὰ τὸ γλωσσικὸ μας αἰσθημα καὶ εἶναι καλὸ ν' ἀποφεύγεται.

ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ, ΧΡΟΝΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΑ

Ἑγκλίσεις

815. Τὴν ἔννοια πού ἐκφράζει τὸ ρῆμα μπορεῖ νὰ τὴν παρουσιάσῃ ἐκεῖνος πού μιλεῖ :

ὡς πραγματικότητα : ἐσὺ ἔγραψες,

ὡς ἐπιθυμητό, προσδοκώμενο : γράψης δὲ γράψης, θὰ τὸ μάθω,

ὡς προσταγή : γράψε.

Οἱ διάφορες μορφές πού παίρνει τὸ ρῆμα γιὰ νὰ φανερώσῃ τὴν ψυχικὴ διάθεση ἐκείνου πού μιλεῖ λέγονται *ἐγκλίσεις*.

Οἱ ἐγκλίσεις εἶναι τρεῖς : Ἡ *ὀριστικὴ*, ἡ *ὑποταχτικὴ* καὶ ἡ *προσταχτικὴ*.

816. Ὁριστικὴ λέγεται ἡ ἐγκλιση πού παριστάνει τὸ σημαίνον-
μενο ἀπὸ τὸ ρῆμα σὰ βέβαιο καὶ πραγματικό, εἴτε εἶναι κατάφαση εἴτε
ἀρνηση εἴτε ἐρώτηση : *πέφτει χιόνι, δὲν πέφτει χιόνι, πέφτει χιόνι ;*

Ἐποταχτικὴ λέγεται ἡ ἐγκλιση πού παριστάνει τὸ σημαίνον-
μενο ἀπὸ τὸ ρῆμα σὰν κάτι πού θέλομε ἢ πού περιμένουμε νὰ γίνῃ : *θέλω
νὰ μοῦ γράψης· ὅταν πέσῃ χιόνι, σὲ περιμένω.*

Προσταχτικὴ λέγεται ἡ ἐγκλιση πού παριστάνει τὸ σημαίνον-
μενο ἀπὸ τὸ ρῆμα σὰν προσταγή, ἐπιθυμία, εὐχή : *φύγε, πήγαινε, τρῶγε,
ἄκουσέ με.*

817. Ἡ ὀριστικὴ, ἡ ὑποταχτικὴ καὶ ἡ προσταχτικὴ ἔχουν πάν-
τοτε ξεχωριστοὺς τύπους γιὰ τὰ διάφορα πρόσωπα κάθε ἀριθμοῦ καὶ
ὀνομάζονται γι' αὐτὸ *προσωπικὲς ἐγκλίσεις*.

818. Πλάι σ' αὐτὲς μποροῦμε νὰ λογαριάσωμε γιὰ ἐγκλίσεις καὶ
δυὸ ἄλλες ἀκόμη, τὸ *ἀπαρέμφατο* καὶ τὴ *μετοχή*.

Οἱ δυὸ αὐτὲς ἐγκλίσεις ὀνομάζονται *ἀπρόσωπες ἐγκλίσεις*, ἐπειδὴ
δὲν ξεχωρίζουν μὲ ἰδιαιτέρους τύπους τὰ διάφορα πρόσωπα κάθε
ἀριθμοῦ.

819. Τὸ *ἀπαρέμφατο* εἶναι ρηματικὸς τύπος ἄκλιτος. Δὲ συνη-
θίζεται μόνο του καὶ χρησιμεύει γιὰ νὰ σχηματίζονται οἱ συντελεσμέ-
νοι ρηματικοὶ χρόνοι : *ἔχει δέσει, εἶχε δεθῆ, θὰ ἔχῃ πεῖ.*

Ἐνα ρῆμα μπορεῖ νὰ ἔχῃ δύο ἀπαρέμφατα. Τὸ ἓνα εἶναι τοῦ
ἐνεργητικοῦ ἀορίστου καὶ τελειώνει συνήθως σὲ -σει ἢ σὲ -ει
(-εῖ) : *δέσει, πάρει, πιεῖ.*

Τὸ ἄλλο εἶναι τοῦ παθητικοῦ ἀορίστου καὶ τελειώνει σὲ
-θῆ ἢ σὲ -ῆ : *δεθῆ, βραχῆ.*

820. Μεταχειριζόμαστε κάποτε στὴ φιλοσοφικὴ γλώσσα καὶ μερικὰ ἀρχαῖα
ἀπαρέμφατα. Λέγονται μαζί μὲ τὸ ἄρθρο καὶ εἶναι οὐσιαστικά ἄκλιτα (233A) :
τὸ εἶναι, τὸ γίγνεσθαι.

821. Ἱστορική παρατήρηση.— Λείψανα τοῦ ἀρχαίου ἀπαρεμφάτου διατηρήθηκαν στὴ σημερινὴ λαϊκότερη γλώσσα σὲ οὐσιαστικά καθὼς: τὸ εἶναι του (ἔχασε ὄλο τὸ εἶναι του), τὸ ἔχει (ἢ περιουσία του), τὸ ἰδεῖ (ἢ ὄψη, ἔχει καλὸ ἰδεῖ), τὸ λάχει (τοῦ κυνηγοῦ καὶ τοῦ ψαρᾶ στὸ λάχει εἶν' ἢ χαρὰ του, δημ.), φάει, πιεῖ (δὲν ἤρθα ἐγὼ γιὰ φάει πιεῖ, νὰ πιῶ καὶ νὰ μεθύσω, δημ. . Τί 'ν' ὁ κάβουρας τί 'ν' τὸ ζουμί του, τί 'μ' ἐγὼ τί 'ν' τὸ ἔχει μου (Καρκαβίτσας). Ἀπὸ ἀρχαία ἀπαρέμφατα ἔρχονται καὶ τὰ οὐσιαστικά τὸ φαγί, τὸ φιλί, τὸ μεθύσι κτλ. τῆς σημερινῆς γλώσσας, πού κλίνονται τώρα πιά σὰν τ' ἄλλα οὐδέτερα οὐσιαστικά σὲ ι.

822. Ἡ **μετοχή** εἶναι ρηματικὸς τύπος ἐπιθετικὸς, πού φανερῶναι διάθεση καὶ χρόνος. Ἡ μετοχή εἶναι ἄλλοτε ἄκλιτη, *δένοντας*, καὶ ἄλλοτε κλιτή, μὲ τρία γένη, *δεμένος, δεμένη, δεμένο*.

Χρόνοι

823. Ἡ ἔννοια πού ἐκφράζει τὸ ρῆμα μπορεῖ νὰ γίνεται ἢ τώρα πού μιλοῦμε, στὸ παρόν: *δένω*, ἢ στὰ περασμένα: *ἔδεσα*, ἢ στὸ μέλλον: *θὰ δέσω*.

Γιὰ νὰ διακρίνωμε τὶς ξεχωριστὲς αὐτὲς βαθμίδες χρησιμοποιοῦμε ξεχωριστὲς μορφὲς ρηματικῆς, πού ὀνομάζονται **χρόνοι**.

824. Τὰ εἶδη τῶν χρόνων.— Οἱ χρόνοι εἶναι τριῶν εἰδῶν: α) **παροντικοί**, β) **περασμένοι** καὶ γ) **μελλοντικοί**.

Ἡ σημασία τῶν χρόνων τοῦ ρήματος παρουσιάζεται προπάντων στὴν ὀριστικὴ ἔγκλιση.

825. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ ρήματος ἄλλοι σχηματίζονται μὲ μιὰ μόνο λέξη καὶ λέγονται **μονολεχτικοί**, καὶ ἄλλοι σὲ ὄλους τοὺς τύπους, μὲ δυὸ ἢ τρεῖς λέξεις, καὶ λέγονται **περιφραστικοί**.

Μονολεχτικοί χρόνοι εἶναι τρεῖς: ὁ *ἐνεστώτας*: *δένω*, ὁ *παρατατικός*: *ἔδενα*, καὶ ὁ *ἀόριστος*: *ἔδεσα*.

Περιφραστικοί χρόνοι εἶναι τέσσερεις:

α) ὁ *ἀπλὸς μέλλοντας*, πού σχηματίζεται μὲ τὸ μόριο *θὰ* καὶ τὴν ὑποταχτικὴ τοῦ ἐνεστώτα ἢ τοῦ ἀορίστου: *θὰ δένω*, *θὰ δέσω*.

β) ὁ *παρακείμενος*, ὁ *ὑπερσυντέλικος* καὶ ὁ *συντελεσμένος μέλλοντας*.

826. Ὁ *παρακείμενος*, ὁ *ὑπερσυντέλικος* καὶ ὁ *συντελεσμένος μέλλοντας* ἔχουν δύο τύπους:

Ὁ *πρῶτος* τύπος σχηματίζεται μὲ τὸ ρῆμα *ἔχω* (*εἶχα*, *θὰ ἔχω*)

καὶ τὸ ἀπαρέμφατο τοῦ ἀορίστου (δέσει, δεθῆ): ἔχω δέσει, εἶχα δέσει, θὰ ἔχω δέσει — παθητικὸ ἔχω δεθῆ, εἶχα δεθῆ, θὰ ἔχω δεθῆ.

Ὁ δεύτερος τύπος σχηματίζεται :

α) Στὴν ἐνεργητικὴ φωνή, μὲ τὸ ρῆμα **ἔχω** καὶ τὴ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου στὸ γένος πού ἔχει καὶ τὸ ἀντικείμενο : **ἔχω δεμένο, εἶχα δεμένο, θὰ ἔχω δεμένο.**

β) Στὴν παθητικὴ φωνή, μὲ τὸ ρῆμα **εἶμαι** (ἤμουν, θὰ εἶμαι) καὶ τὴ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου μὲ τὸ γένος πού ἔχει καὶ τὸ ὑποκείμενο : **εἶμαι δεμένος, ἤμουν δεμένος, θὰ εἶμαι δεμένος.**

827. Τὰ δύο ρήματα **ἔχω** καὶ **εἶμαι**, ὅταν βοηθοῦν γιὰ νὰ σχηματιστοῦν οἱ σύνθετοι χρόνοι τῶν ρημάτων, λέγονται **βοηθητικὰ ρήματα** (876).

Ἀπὸ τοὺς μονολεχτικούς χρόνους τοῦ ρήματος ὁ ἐνεστώτας καὶ ὁ ἀόριστος λέγονται **ἀρχικοὶ χρόνοι** τοῦ ρήματος, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸ θέμα τους σχηματίζονται ὅλοι οἱ ἄλλοι χρόνοι.

Ἡ σημασία τῶν χρόνων στὴν ὀριστικὴ

Α.—Παροντικοὶ χρόνοι

828. 1. Ὁ ἐνεστώτας.—Φανερώνει πὼς ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ ρῆμα γίνεται στὸ παρόν : *χτυπᾷ μεσημέρι, βγαίνει ὁ ἥλιος.*

Ἡ ἔξακολούθηση μπορεῖ νὰ εἶναι χωρὶς διακοπὴ (μὲ ἀδιάκοπη συνέχεια) ἢ μὲ διακοπὲς καὶ ἐπανάληψη. Ἔτσι μπορεῖ ὁ ἐνεστώτας νὰ σημαίνει πὼς ἡ πράξι γίνεται :

α) Μὲ διάρκεια (μὲ ἀδιάκοπη συνέχεια), ὅταν φανερώνη κάτι πού βαστᾷ πολλὴ ὥρα ἢ πάντοτε : *τρέχω νὰ τὸν πιάσω, ὁ ἥλιος λάμπει, κάθε σῶμα ἔχει βάρος, τὸ καλὸ δὲ χάνεται.*

β) Μ' ἐπανάληψη : *ξυπνῶ στὶς ἔξι καὶ σηκώνομαι ἀμέσως, δὲν καπνίζω, τὰ χελιδόνια φτιάνουν τὴ φωλιά τους στὶς στέγες, ὁ παπὸς παίξει κομπολόι.*

Ὁ ἐνεστώτας αὐτὸς μπορεῖ νὰ φανερώνη καὶ μιὰ συνήθεια.

γ) Κατὰ τὴ σημασίαν τοῦ ρήματος μπορεῖ νὰ σημαίνει ὁ ἐνεστώτας καὶ κάτι πού βαστᾷ μιὰ στιγμή ἢ πολὺ λίγο : *κλείνω τὸ παράθυρο, χτυπῶ τὸ κουδούνι.*

829. 2. Ὁ παρακειμένος.—Φανερώνει πὼς ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ ρῆμα ἔγινε στὰ περασμένα καὶ εἶναι πιά ἀποτελειωμένο, συντελε-

σμένο τὴν ὥρα πού μιλοῦμε. Ἔτσι ὁ παρακαίμενος ἀνήκει καὶ στοὺς περασμένους: ἔχω τελειώσει τὸ γράψιμό μου.

830. Ὁ δεύτερος τύπος τοῦ παρακαίμενου φανερῶνει τὸ συντελεσμένο κάπως ἐντονώτερα καὶ καθαρότερα ἀπὸ τὸν πρῶτο: τὸ ἔχω ἀκούσει — τὸ ἔχω ἀκουσμένο. Ὁ πρῶτος ἔχει συχνὰ ἀδυνατισμένη τὴ σημασία αὐτὴ καὶ μπορεῖ νὰ καταντήση στὴ σημασία τοῦ ἀόριστου: πῆγες στὴν Πόλη; — πῆγα ἢ ἔχω πάει — εἶμαι πηγμένος.

Β.—Περρασμένοι χρόνοι

831. 3. Ὁ παρατατικός.—Φανερῶνει πῶς ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ ρῆμα γινόταν στὰ περασμένα:

α) Ἐξακολουθητικά: ἔτρεχα νὰ τὸν πιάσω.

β) Μ' ἐπανάληψη: ὄλο τὸ καλοκαίρι ξυπνοῦσα στὶς ἔξι.

832. 4. Ὁ ἀόριστος.—Φανερῶνει πῶς ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ ρῆμα ἔγινε στὰ περασμένα:

α) Μὲ διάρκεια μιᾶς στιγμῆς (ἢ πολὺ λίγης ὥρας): ἄνοιξε τὰ μάτια, ὁ σεισμὸς γκρέμισε τὸ σπίτι, γεννήθηκε πέτσι, σταμάτησε σιγὰ σιγὰ.

β) Μὲ (μεγαλύτερη) διάρκεια ἢ μὲ διακοπές: περάσαμε ὥραϊα στὸ ταξίδι μας, ζήσαμε εὐτυχισμένοι, μᾶς τραγοῦδησε δυὸ ὥραϊα τραγοῦδια.

833. Ἔτσι ὁ παρατατικός καὶ ὁ ἀόριστος ἀναφέρονται καὶ οἱ δυὸ στὰ περασμένα· ἐνῶ ὁμως μὲ τὸν παρατατικὸ τονίζομε τὴν ἐξακολουθία, τὴ διάρκεια πού εἶχε μιὰ πράξη, μὲ τὸν ἀόριστο ἀντικρίζομε τὴν πράξη καὶ τὴ διάρκειά της στὸ σύνολό της, παρμένη συνοπτικά, ἀδιάφορο ἂν ἔγινε μιὰ στιγμή ἢ ἂν βάσταξε ἢ ἂν ἔγινε μὲ διακοπές.

834. 5. Ὁ ὑπερσυντέλικος.—Φανερῶνει πῶς ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ ρῆμα ἦταν τελειωμένο στὰ περασμένα πρὶν γίνῃ κάτι ἄλλο: ὅταν ἔφτανες ἐγὼ εἶχα φύγει.

Γ.—Μελλοντικοί χρόνοι

835. 6. Ὁ μέλλοντας.—Εἶναι δυὸ εἰδῶν, ἀπλὸς καὶ συντελεσμένος. Ὅταν λέμε μόνο μέλλοντα ἐννοοῦμε τὸν ἀπλό.

α) Ὁ ἀπλὸς μέλλοντας φανερῶνει πῶς ἐκεῖνο πού σημαίνει τὸ ρῆμα θὰ γίνῃ στὸ μέλλον, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ὥρα πού μιλοῦμε, καὶ εἶναι καὶ αὐτὸς δύο εἰδῶν: ἐξακολουθητικός καὶ συνοπτικός (ἢ στιγμιαῖος).

αα) Ὁ **ἐξακολουθητικὸς μέλλοντας** ἀντιστοιχεῖ στὸν ἐνεστώτα καὶ στὸν παρατατικὸ καὶ φανερῶνει πὼς ἐκεῖνο ποὺ σημαίνει τὸ ρῆμα θὰ γίνεταί :

1. Μὲ ἀδιάκοπη συνέχεια : *αὔριο θὰ βρέξη.*

2. Μ' ἐπανάληψη : *ἀπὸ αὔριο θὰ σηκώνωμαι στὶς ἔξι.*

ββ) Ὁ **συνοπτικὸς μέλλοντας** ἀντιστοιχεῖ στὸν ἀόριστο καὶ φανερῶνει πὼς ἐκεῖνο ποὺ σημαίνει τὸ ρῆμα θὰ γίνη, συνοπτικὰ ἰδωμένο :

1. Βαστώντας μιὰ στιγμή (ἢ πολὺ λίγο) : *θὰ ξυπνήσω ὄσο μπορῶ πιὸ πρωί.*

2. Μὲ διάρκεια ἢ μ' ἐπανάληψη : *αὔριο θὰ ξεκουραστῶ ὅλη τὴ μέρα, θὰ γράψω πολλὰ γράμματα, θὰ μιλήσω μὲ τὸν καθένα σας χωριστά.*

β) Ὁ **συντελεσμένος μέλλοντας** φανερῶνει πὼς ἐκεῖνο ποὺ σημαίνει τὸ ρῆμα θὰ εἶναι συντελεσμένο στὸ μέλλον ὕστερ' ἀπὸ ὀρισμένο καιρὸ : *ὅταν θὰ βραδιάση θὰ ἔχω τελειώσει τὶς δουλειές μου.*

836. Ἀρχαῖοι τύποι σὲ στερεότυπες φράσεις.— Σὲ στερεότυπες λόγιες φράσεις φυλάχτηκαν μερικοὶ ρηματικοὶ τύποι ἀπὸ ἀρχαῖες ἐγκλίσεις καὶ χρόνους ποὺ δὲν ὑπάρχουν πιά στὴ σημερινὴ γλώσσα, καθὼς καὶ ἄλλοι τύποι ἀπαρχαιωμένοι, ποὺ ἀντικαταστάθηκαν στὴ σημερινὴ γλώσσα μετ' νεώτερους. Τέτοιους τύπους ἔχομε σὲ φράσεις καθὼς *ὃ μὴ γένοιτο* (εὐκτική), *δοῦναι καὶ λαβεῖν, ὅπερ ἔδει δεῖξαι* (ἀρχ. ἀπαρέμφατα), *παράσχου, Κύριε* (προσταχτικὴ μέσου ἀορίστου), *πέπρωται, τετέλεσται* (παρακείμενοι), *σῶσον, Κύριε, Κύριε, ἐλέησον* (προσταχτικὲς ἀορίστου), *μνήσθητί μου, Κύριε* (προσταχτικὴ παθητ. ἀορίστου).

837. Γιὰ προσταχτικὴ τοῦ γ' ἐνικού προσώπου τοῦ εἶμαι χρησιμεύει κάποτε ὁ ἀρχαῖος τύπος *ἔστω*, ποὺ συνηθίζεται : α) στὴ γλώσσα τῶν μαθηματικῶν : *ἔστω ἡ εὐθεία AB*. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ λέγεται κάποτε στὸν πληθυντικὸ ὁ ἀρχαῖος τύπος *ἔστωσαν* : *ἔστωσαν τὰ τρίγωνα ABΓ καὶ ΔΕΖ*.— β) Σὲ παραχωρητικὴ σημασίᾳ, στὴ θέση τοῦ *ἄς εἶναι* : *δέχομαι, ἔστω, γὰ ζήτησιν συγγνώμῃ ἔστω, ἄς ποῦμε πὼς μείναμε σύμφωνοι.*

Τρόποι

838. Καθὼς ἔγινε φανερὸ ἀπὸ τὰ παραπάνω, οἱ χρόνοι τῆς ὀριστικῆς δὲ φανερῶνουν μόνο τὸ *πότε*, δηλαδὴ τὴ χρονικὴ βαθμίδα ποὺ γίνεται κάτι, παρὰ καὶ τὸν *τρόπο* ποὺ αὐτὸ παρουσιάζεται ἢ ποὺ ἀντικρίζεται ἀπὸ τὸν ὁμιλητὴ στὴ συνέχισή του, ἂν δηλαδὴ βαστᾷ μόνο μιὰ στιγμή (ἢ πολὺ λίγο) : *ἔγραψα, θὰ μιλήσω, ἢ ἐξακολουθῶ : μιλῶ,*

θά μιλῶ, ἔγραφα· ἂν εἶναι συντελεσμένο πιά ἢ ὄχι: ἔχω γράψει κτλ.

839. Ἐσχωρίζομε συνήθως ὡς πρὸς τὸν τρόπο τρία εἶδη χρόνους: Τοὺς *ἔξακολουθητικούς*, τοὺς *συνοπτικούς* (ἢ *στιγμιαίους*) καὶ τοὺς *συντελεσμένους*.

Οἱ *ἔξακολουθητικοὶ χρόνοι* φανερώνουν τὴν ἔξακολούθησιν, τὴ διάρκειαν μὲ συνέχειαν ἢ μ' ἐπανάληψιν. Ἐξακολουθητικοὶ χρόνοι εἶναι ὁ ἐνεστώτας, ὁ παρατατικὸς καὶ ὁ ἔξακολουθητικὸς μέλλοντας.

Οἱ *συνοπτικοὶ* (ἢ *στιγμιαῖοι*) *χρόνοι* φανερώνουν συνοπτικὰ ὅ,τι ἔγινε, συνολικὰ ἰδωμένο, ἐκεῖνο πού βάσταξε (ἢ πού θὰ βαστάξῃ) ἢ πού τὸ παίρνομε σὰ νὰ βάσταξε (ἢ σὰ νὰ πρόκειται νὰ βαστάξῃ) μία φορά. Συνοπτικοὶ χρόνοι εἶναι ὁ ἀόριστος καὶ ὁ συνοπτικὸς μέλλοντας (σὲ μερικὰς περιστάσεις καὶ ὁ ἐνεστώτας).

Οἱ *συντελεσμένοι χρόνοι* φανερώνουν τὸ ἀποτελειωμένο, τὸ συντελεσμένο. Συντελεσμένοι χρόνοι εἶναι ὁ παρακείμενος, ὁ ὑπερσυντέλικος καὶ ὁ συντελεσμένος μέλλοντας.

840. Πίνακας συσχετικῶν τῶν χρόνων τῆς ὀριστικῆς

(ὡς πρὸς τὴ χρονικὴ τους βαθμίδα καὶ τὸν τρόπο πού παρουσιάζουν τὸ σημαίνονο).

Οἱ χρόνοι ὡς πρὸς τὸν τρόπο τους	Χρόνοι παροντικοὶ	Χρόνοι περασμένοι	Χρόνοι μελλοντικοὶ
Ἐξακολουθητικοὶ	Ἐνεστώτας γράφω	Παρατατικὸς ἔγραφα	Ἐξακολουθ. μέλλοντας θὰ γράφω
Συνοπτικοὶ	—	Ἀόριστος ἔγραψα	Συνοπτικὸς μέλλοντας θὰ γράψω
Συντελεσμένοι	Παρακείμενος ἔχω γράψει	Ἐπερσυντέλικος εἶχα γράψει	Συντελεσμ. μέλλοντας θὰ ἔχω γράψει

Ἡ σημασία τῶν χρόνων στις άλλες ἐγκλίσεις

841. Ἐξω ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν οἱ άλλες ἐγκλίσεις δὲν ἔχουν καθὼς αὕτη ὅλους τοὺς χρόνους, καὶ δὲν ὀρίζουν, καθὼς γίνεται μὲ

τὴν ὀριστική, τὸ χρόνο πού γίνεται κάτι παρὰ μόνο, συνήθως, τὸν τρόπο του: ὁ ἐνεστώτας ἐκφράζει τὸ ἑξακολουθητικό, ὁ ἀόριστος τὸ συνοπτικό, ὁ παρακείμενος τὸ συντελεσμένο. Ἔτσι λ.χ. οἱ τύποι τῶν χρόνων τῆς προσταχτικῆς: *φέρε μου (κάθε μέρα) μιὰ ὄκα γάλα — φέρε μου ἀπὸ τὸ τραπέζι τὸ ποτήρι — ἔχε το φερμένο ὡς αὔριο.*

842. Ὅσο γιὰ τὸ χρόνο πού φανερώνουν, οἱ ρηματικοὶ χρόνοι παίρνουν συνήθως τὴ σημασία τους ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ λόγου. Ἔτσι λ.χ. ἡ ὑποταχτική *νὰ γράψω*, στὴ φράση: *θέλω νὰ γράψω ἀναφέρεται στὸ μέλλον, ἐνῶ στὴ φράση τοῦ ὑποσχέθηκα νὰ γράψω, παρὰ λίγο νὰ γράψω τὸ ἀντίθετο μορεῖ ν' ἀναφέρεται πιά καὶ στὰ περασμένα.*

Ὁ σχηματισμὸς τῆς ὑποταχτικῆς καὶ τῆς προσταχτικῆς

843. Ἡ ὑποταχτική ἔχει ἐνεστώτα, ἀόριστο καὶ παρακείμενο, ἀλλὰ μόνο στὸν ἀόριστο, ἐνεργητικὸ καὶ παθητικὸ, ἔχει τύπους ξεχωριστοὺς ἀπὸ τὴν ὀριστική (*νὰ γράψης - νὰ γραφτῆς*). Στους ἄλλους χρόνους παρουσιάζει μόνο μερικὲς ὀρθογραφικὲς διαφορὲς ἀπὸ αὐτή: *γράφει - νὰ γράφη, γράφονται - νὰ γράφονται, ἔχει γράψει - νὰ ἔχη γράψει.*

844. Ἡ ὑποταχτική σχηματίζεται κανονικὰ παίρνοντας ἓνα ἀπὸ τὰ μόρια ἢ τοὺς συνδέσμους *νὰ (ἄς)*, *γιὰ νὰ* ἢ ἄλλους συνδέσμους (στὸν ἀόριστο καὶ τὸ ἄμα, ἀφοῦ, ἴσως, μόλις, μήπως, ὅποτε, ὅποιος, ὅπου, ὅτι, πρίν, προτοῦ, ὥσότου, ὥσπου), κάποτε ὁμως βρίσκεται καὶ μόνη τῆς: *νὰ μοῦ γράψης· ἔρθης δὲν ἔρθης, ἐγὼ θὰ ξεκινήσω πηγαίνωμε.*

845. Ἡ προσταχτική ἔχει ἐνεστώτα (*γράφε*), ἀόριστο (*γράψε*) καὶ πολὺ σπάνια παρακείμενο (*ἔχε γραμμένο*). Στὴν παθητικὴ φωνὴ ἔχει ἡ προσταχτικὴ σπανιότερα ξεχωριστοὺς, μονολεχτικούς τύπους.

Οἱ τύποι πού λείπουν ἀναπληρώνονται ἀπὸ τὴν ὑποταχτική, πού παίρνει τότε τὸ μόριο *ἄς* (ἢ *νά*): *νὰ γράφη, ἄς γράφεται, νὰ εἶναι γραμμένο.* Ἡ ὑποταχτικὴ μὲ τὸ *ἄς* (*νά*) μορεῖ νὰ μπῆ καὶ στὴ θέση τῶν μονολεχτικῶν τύπων τῆς προσταχτικῆς: *νὰ γράψης (γράφε), νὰ καθίσης καλὰ (κάθου καλὰ).*

846. Ἡ προσταχτικὴ ἔχει μόνο δύο πρόσωπα, τὸ β' καὶ τὸ γ'. Τὸ γ' πρόσωπο δὲν ἔχει ξεχωριστὸ τύπο καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν ὑποταχτικὴ: *ἄς γράφη ἢ νὰ γράφη.*

Κάποτε σχηματίζεται καὶ πρῶτο πληθυντικὸ πρόσωπο : ἄς *πᾶμε* νὰ φύγωμε, ἄς κοιμηθοῦμε.

Μερικὰ ρήματα σχηματίζουν μονολεχτικὰ τὸ α' πληθυντικὸ πρόσωπο τῆς ἐνεργητικῆς προσταχτικῆς : *πᾶμε, φεύγωμε*.

Συνταχτικὲς ἐγκλίσεις

847. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν, τὴν ὑποταχτικὴν καὶ τὴν προσταχτικὴν ὑπάρχουν καὶ ἄλλες προσωπικὲς ἐγκλίσεις, πού δὲν ἔχουν ὅμως καὶ ξεχωριστοὺς γραμματικoὺς τύπους. Ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὸ νόημα πού παίρνουν στὴ σύνταξη τοῦ λόγου καὶ μοροῦν νὰ ὀνομαστοῦν *συνταχτικὲς ἐγκλίσεις*. Συνταχτικὲς ἐγκλίσεις εἶναι :

α) Ἡ *δυνητικὴ*, πού παριστάνει τὸ *δυνατό*. Σχηματίζεται μὲ τὸ (δυνητικὸ) μόριο *θα* καὶ ὀριστικὴ παρατατικοῦ ἢ καὶ ὑπερσυντέλικου : *θα μᾶς χαιρετοῦσε, θα μᾶς εἶχε χαιρετήσει*.

β) Ἡ *πιθανολογικὴ*, πού παριστάνει τὸ *πιθανό*. Σχηματίζεται μὲ τὸ (πιθανολογικὸ) μόριο *θα* καὶ ὀριστικὴ (ὄλων τῶν χρόνων, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ μέλλοντα) : *τί κάνει ; — θα διαβάξῃ, ἐκείνη τῆ στιγμῇ θα διάβαζε, θα εἶχε φύγει*.

γ) Ἡ *εὐχετικὴ*, πού ἐκφράζει *εὐχή*. Σχηματίζεται μ' ἓνα ἀπὸ τὰ εὐχետικὰ ἐπιφωνήματα *μακάρι, ἄμποτε, εἶθε* καὶ μὲ ὑποταχτικὴν, ἢ μὲ ὀριστικὴν παρατατικοῦ, ὀριστοῦ ἢ ὑπερσυντέλικου, ἢ μὲ τὸ σύνδεσμο *νὰ* ἢ τὸ *ἄς* καὶ ἕναν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τύπους : *μακάρι νὰ φανῇ, μακάρι νὰ ἐρχόταν, μακάρι νὰ ἔφηνε, ἄμποτε νὰ εἶχε ἔρθει, στερνὴ μου γνώση νὰ σ' εἶχα πρῶτα*.

Ἄριθμοί

848. Ἄριθμὸς τοῦ ρήματος λέγεται ὁ τύπος τοῦ ρήματος πού φανερώνει ἂν τὸ ὑποκείμενό του εἶναι ἓνα ἢ περισσότερα πρόσωπα ἢ πράγματα.

Ὅταν λέμε *τρέχω, τρέχεις* πρόκειται κάθε φορὰ γιὰ ἓνα πρόσωπο. Ὅταν λέμε *τρέχομε, τρέχετε* πρόκειται κάθε φορὰ γιὰ πολλὰ πρόσωπα.

849. Οἱ ἀριθμοὶ εἶναι στὸ ρῆμα, ὅπως καὶ στ' ὄνομα, δύο : ὁ *ἐνικός* καὶ ὁ *πληθυντικός* (475).

Τὸ ἀπαρέμφατο καθὼς καὶ ἡ ἐνεργητικὴ μετοχὴ δὲ φανερώνουν τὸν ἀριθμὸ : (*ἔχει, ἔχουν*) *τρέξει, τρέχοντας*.

Πρόσωπα

850. Πρόσωπο τοῦ ρήματος λέγεται ὁ τύπος τοῦ ρήματος πού φανερώνει τίνος προσώπου εἶναι τὸ ὑποκείμενό του.

Τὸ ὑποκείμενο τοῦ ρήματος μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πρόσωπο ἢ τὰ πρόσωπα πού μιλοῦν : *τραγουδῶ, τραγουδοῦμε*. Τότε τὸ ρῆμα εἶναι στὸ **πρῶτο πρόσωπο** ἢ εἶναι τοῦ **πρώτου προσώπου**.

Τὸ ὑποκείμενο τοῦ ρήματος μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πρόσωπο ἢ τὰ πρόσωπα πού τούς μιλοῦμε : *τραγουδεῖς, τραγουδεῖτε*. Τότε τὸ ρῆμα εἶναι στὸ **δεύτερο πρόσωπο** ἢ εἶναι τοῦ **δεύτερου προσώπου**.

Τὸ ὑποκείμενο τοῦ ρήματος μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ πρόσωπο ἢ τὰ πρόσωπα (ἢ τὰ πράγματα ἢ οἱ ἰδέες) γιὰ τὸ ὅποιο ἢ γιὰ τὰ ὅποια μιλοῦμε : *τραγουδεῖ, τραγουδοῦν, σωριάστηκαν*. Τότε τὸ ρῆμα εἶναι στὸ **τρίτο πρόσωπο** ἢ εἶναι τοῦ **τρίτου προσώπου**.

851. Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτά, τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ ρήματος φανερώνονται μὲ ξεχωριστὲς καταλήξεις, πού προσθέτονται στὸ θέμα τοῦ ρήματος (858).

852. Μὲ τίς καταλήξεις ἐκφράζει τὸ ρῆμα τὰ τρία πρόσωπα. Ἡ προσταχτική δὲν ἔχει πρῶτο καὶ (μὲ δικό του τύπο) τρίτο πρόσωπο (846). Οἱ δύο ἀπρόσωπες ἐγκλίσεις, τὸ ἀπαρέμφατο καὶ ἡ μετοχή, δὲν ἐκφράζουν πρόσωπα.

853. Μεταχειριζόμαστε ἀπὸ εὐγένεια τὸν πληθυντικὸ τοῦ β' προσώπου καὶ ὅταν ἀποτεινόμεστε σ' ἓνα μόνο πρόσωπο, σεβαστό, ἀνώτερο στὴν ἡλικία ἢ στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία, ξένο ἢ ὅπως καὶ νὰ εἶναι ὄχι οἰκεῖο. Ὁ πληθυντικὸς αὐτὸς τοῦ β' προσώπου λέγεται *πληθυντικός τῆς εὐγένειας* : *ὅπως ἀγαπάτε, σὰς παρακαλῶ νὰ μὸν πῆτε*.

Στὸν πληθυντικὸ μπαίνει τότε ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία, ὄχι ὅμως καὶ τὸ *κύριε, κυρία*, πού μένουν στὸν ἐνικό : *ἐλπίζω πὼς ἐσεῖς δὲ θ' ἀργήσετε, κύριε*. Τὸ ἐπίθετο καὶ ἡ μετοχὴ μένουν στὸν ἐνικό : *ἐσεῖς πού τὸ προτείνετε εἰστε ὁ πιὸ κατάλληλος νὰ τὸ κάμετε*.

854. Στὴ θέση τοῦ ἐνικοῦ μεταχειριζόμαστε σὲ μερικὲς περιστάσεις καὶ γιὰ τὸ πρῶτο πρόσωπο τὸν πληθυντικὸ. Αὐτὸ γίνεται : α) Ἐπὶ διακριτικότητι, ὅταν θέλωμε νὰ μιλήσωμε πιὸ ἀόριστα γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας : *μποροῦμε νὰ σὰς ἐνοχλήσωμε μιὰ στιγμὴ ; θὰ μὰς γράψης καμὶὰ φορὰ ;* — β) Ἐπὶ μετριοφροσύνη. Αὐτὸ γίνεται ἀπὸ συγγραφεῖς : *στὸ βιβλίο μας αὐτὸ προσπαθήσαμε νὰ δείξωμε* κτλ. Ἄλλὰ εἶναι περιττό πολὺ πιὸ ἀπλὸ νὰ μιλήσῃ κανεὶς στὸν ἐνικό. Ἐάν ὅμως χρησιμοποιηθῇ ὁ πληθυντικὸς πρέπει νὰ διατηρηθῇ ὡς τὸ τέλος, καὶ στ' ἀκόλουθα ρήματα, καὶ ὄχι νὰ συναλλάσσεται μὲ τὸν ἐνικό, καθὼς γίνεται συχνά.

Τὸ α' πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ ἀντὶς τὸ α' τοῦ ἐνικοῦ τὸ μεταχειρίζον-

ται και πρόσωπα με μεγάλα αξιώματα («πληθυντικός της μεγαλοπρέπειας»). Στόν πληθυντικό μπαίνει τότε και η άνωθυμία και τὸ ἐπίθετο: *Μὰ ἐλπίζουμε νὰ κατορθώσουμε γιὰ ὅλα νὰ μιλήσουμε με τὴ σειρά, πάντα με τὸ κέφι μας, και διασκεδάζοντας, ἐμεῖς πρῶτοι, με τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας* (Παλαμᾶς).

855. Κάποτε γίνεται ἀλλαγὴ προσώπου, και λέγεται τὸ α' πληθυντικό στη θέση τοῦ β' ἐνικοῦ, ἀπὸ συμπάθεια ἢ ἀπὸ λεπτότητα και γιὰ νὰ μετριασθῆ ἑκείνο πὸν ἀποδίνεται με τὸ ρῆμα σ' ἑκείνον πὸν τοῦ μιλοῦμε: *λοιπὸν, πότε φεύγουμε; τὸ μάθαμε τὸ μάθημά μας; μᾶς μάλωσαν πάλι; τὸ πήραμε τὸ ἀριστα πάλι!, και τί, θ' ἀφήσωμε νὰ μᾶς γελᾷ ὁ κόσμος;*

Συνακόλουθα

856. Ἡ διάθεση και ἡ φωνή, ἡ ἔγκλιση, ὁ χρόνος και ὁ τρόπος, ὁ ἀριθμὸς και τὸ πρόσωπο παρουσιάζονται πάντοτε στοὺς τύπους πὸν σχηματίζει ἓνα ρῆμα και λέγονται **συνακόλουθα τοῦ ρήματος**.

ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

857. Στὸ σχηματισμὸ τῶν ρημάτων ξεχωρίζουμε διάφορα στοιχεῖα. Αὐτὰ εἶναι ἡ κατάληξη, τὸ θέμα και ὁ χαρακτήρας, ἡ αὐξηση και τὰ βοθητικὰ ρήματα.

Σὲ κάθε τύπο ρήματος ξεχωρίζουμε, ὅπως και στοὺς ὀνοματικούς τύπους (473), **θέμα** και **κατάληξη**: *δέν-ω, δέν-εις, δέν-ουν, δέν-αμε*.

Κατάληξη

858. **Κατάληξη** εἶναι τὸ τέλος τοῦ ρήματος πὸν ἀλλάζει, γιὰ νὰ ἐκφραστῆ ἡ διάθεση, ἡ ἔγκλιση, ὁ χρόνος, τὸ πρόσωπο και ὁ ἀριθμὸς.

Ἔτσι ὑπάρχουν ξεχωριστὲς καταλήξεις γιὰ τὴν ἐνεργητική και γιὰ τὴν παθητική φωνή (λ.χ. -ω, -εις, -ει κτλ., παθητ. -ομαι, -εσαι, -εται κτλ.) και πάλι διαφορετικές γιὰ τὸν ἐνεστώτα και γιὰ τοὺς περασμένους χρόνους, παρατατικό και ἀόριστο (λ.χ. -α, -ες, -ε κτλ., παθητ. -όμουν, -όσουν, -όταν κτλ.). Ἡ ὑποταχτική παρουσιάζει μερικές διαφορές.

Ἡ προσταχτική ἔχει καταλήξεις δικές της: -ε (-α), -ετε (-ᾶτε)

γιὰ τὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ καὶ -ου, -ῆτε γιὰ τὴν παθητικὴ φωνή.

859. Στους συντελεσμένους χρόνους τὸ πρόσωπο καὶ ὁ ἀριθμὸς ἐκφράζονται μὲ τὸ βοηθητικὸ ρῆμα: ἔχω γράφει, ἔχετε γράφει, ἔχω γραφῆ, ἦ (στὸ β' τύπο τῆς παθητικῆς φωνῆς) καὶ μὲ τὴν παθητικὴ μετοχή: εἶμαι δεμένος, εἴστε δεμένοι.

Θέματα

860. Κάθε ρῆμα ἔχει γιὰ κάθε φωνὴ **δύο θέματα**, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σχηματίζονται οἱ διάφοροι χρόνοι του. Τὰ θέματα αὐτὰ εἶναι τὸ *ἐνεστωτικὸ* καὶ τὸ *ἀοριστικὸ*.

861. Ἀπὸ τὸ *ἐνεστωτικὸ θέμα* σχηματίζονται οἱ ἑξακολουθητικοὶ χρόνοι καὶ τῶν δύο φωνῶν, δηλ. οἱ τύποι γιὰ τὸν ἐνεστώτα, τὸν παρατατικὸ καὶ τὸν ἑξακολουθητικὸ μέλλοντα:

δέν - ω, θὰ δέν - ης, νὰ δέν - ης, δέν - ε, δέν - οντας
φεύγ - ω, φεύγ - αμε, φεύγ - α, φεύγ - οντας
δέν - ομαι, δεν - όμουν, θὰ δέν - ωμαι, δέν - ου.

Ἀπὸ τὸ **θέμα τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου** σχηματίζονται οἱ συνοπτικοὶ χρόνοι τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς, δηλαδὴ οἱ τύποι γιὰ τὸν ἀόριστο καὶ τὸ συνοπτικὸ μέλλοντα, καθὼς καὶ τὸ ἀπαρέμφατο τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς (¹):

ἔδес - α, θὰ δέс - ω, νὰ δέс - ω, δέс - ε, δέс - ει
ἔφυγ - α, θὰ φύγ - ω, νὰ φύγ - ωμε, φύγ - ε, φύγ - ει.

Ἔτσι σχηματίζονται ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου ὅλοι οἱ συντελεσμένοι χρόνοι στὸ ἄκλιτό τους μέρος: εἴχαμε δέс - ει, θὰ ἔχετε φύγ - ει.

Ἀπὸ τὸ **θέμα τοῦ παθητικοῦ ἀορίστου** σχηματίζονται οἱ συνοπτικοὶ χρόνοι τῆς παθητικῆς φωνῆς (ἐκτός ἀπὸ τὸ β' ἐν. πρόσωπο τῆς προσταχτικῆς τοῦ ἀορίστου), τὸ παθητικὸ ἀπαρέμφατο καὶ οἱ συντελεσμένοι χρόνοι στὸ ἄκλιτό τους μέρος:

δέθ - ηκα, θὰ δεθ - ῶ, νὰ δεθ - ῆτε, δεθ - ῆτε, ἔχουν δεθ - ῆ.

862. Διασάφηση. — Δὲν πρέπει νὰ παραπλανηθῆ κανεὶς ἀπὸ τὶς ὀνομασίες *ἐνεστωτικὸ* καὶ *ἀοριστικὸ θέμα* καὶ νὰ φανταστῆ πὼς οἱ χρόνοι ποὺ σχηματίζονται ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ θέματα ἔχουν πραγματικὰ τὴ σημασία ἐνεστώτα καὶ

1. Ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου σχηματίζεται καὶ τὸ β' ἐν. πρόσωπο τῆς παθητικῆς προσταχτικῆς τοῦ ἀορίστου: δέс-ου, κρύψ-ου.

ἀορίστου. Καθὼς τονίστηκε ἡδη παραπάνω (838), τὰ δύο θέματα, τοῦ ἐνεστώτα καὶ τοῦ ἀορίστου, ἄσχετα μὲ τὸ χρόνο πού δηλώνουν οἱ χρόνοι αὐτοὶ στὴν ὀριστική, δείχνουν τὸν ὀρισμένο διαφορετικὸ τρόπο πού τοποθετοῦμε τὴν πράξη μέσα στὸ χρόνο. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ οἱ χρόνοι πού σχηματίζονται ἀπὸ τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα παριστάνουν συνήθως μιὰ πράξη ἢ κατάσταση στὴ διάρκειά της : *τὴν εἶδα πὺ ἐπλεγε τὰ πιάτα, πλένει κάθε δεκαπέντε*· ἐνῶ οἱ χρόνοι πού σχηματίζονται ἀπὸ τὸ ἀοριστικὸ θέμα τὴν παριστάνουν παρμένη συνοπτικά : *νά τὰ πλύνης ὄλα.* — *Ὅποιος πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει* (Σολωμός).

863. Ὁ τελευταῖος φθόγγος τοῦ ἐνεστωτικοῦ ἢ τοῦ ἀοριστικοῦ θέματος λέγεται *ἐνεστωτικὸς ἢ ἀοριστικὸς χαρακτήρας*.

864. Τὸ φωνῆεν (ἢ τὸ δίψηφο) πού βρίσκεται στὴ συλλαβὴ τὴν πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληξη λέγεται *θεματικὸ φωνῆεν*.

Ἔτσι τοῦ γράφω ἐνεστωτικὸς χαρακτήρας εἶναι τὸ φ καὶ θεματικὸ φωνῆεν τὸ α' τοῦ λείπω ἐνεστωτικὸς χαρακτήρας εἶναι τὸ π καὶ θεματικὸ φωνῆεν τὸ εἰ· τοῦ φεύγω — ἔφυγα, χαρακτήρας εἶναι τὸ γ καὶ θεματικὸ φωνῆεν τὸ ευ γιὰ τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα καὶ τὸ υ γιὰ τὸ ἀοριστικὸ.

Αύξηση

865. Ὅσα ρήματα ἀρχίζουν ἀπὸ σύμφωνο παίρνουν ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ θέμα, στὸν παρατατικὸ καὶ στὸν ἀόριστο τῆς ὀριστικῆς, ἓνα ε-.

Τὸ ε- αὐτὸ λέγεται *αύξηση* καὶ οἱ ρηματικοὶ τύποι πού τὸ παίρνουν λέγονται *αὐξημένοι τύποι*.

Ἡ αύξηση αὐτὴ ἄλλοτε μένει καὶ ἄλλοτε παραλείπεται.

866. Ἡ αύξηση μένει πάντοτε ὅταν τονίζεται : *ἔγραφα*.

Αὐτὸ γίνεται στοὺς τρισύλλαβους τύπους τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς, α) στὸν παρατατικὸ καὶ τὸν ἀόριστο τῶν δισύλλαβων ρημάτων τῆς πρώτης συζυγίας : *ἔγραφα, ἔγραφες, ἔγραφε, ἔγραφαν*· *ἔγραφα, ἔγραφες, ἔγραφε, ἔγραφαν*, καὶ β) στὸν ἐνικό τοῦ ἀορίστου τῶν μονοσύλλαβων ρημάτων τῆς β' συζυγίας : *ἔζησα, ἔζησες, ἔζησε, ἔζησαν*· *ἔσπασα, ἔσπασες, ἔσπασε, ἔσπασαν*.

867. Οἱ λοιποὶ ρηματικοὶ τύποι τοῦ παρατατικοῦ καὶ τοῦ ἀορίστου τῆς ὀριστικῆς, πού ἔχουν τὸ ε- ἄτονο, σχηματίζονται συνήθως χωρὶς αύξηση, προπάντων ὅταν εἶναι πολυσύλλαβοι :

γράφαμε, γράφατε, (γράφανε)· *γράψαμε, γράψατε, (γράψανε)* — *ζοῦσα, ζοῦσες, ζούσαμε, ζήσαμε, ζήσατε* κτλ.— *μαλώσαμε, μοιάσαμε, χαιρετοῦσα, χαιρετιστήκαμε, στενοχωριόμουν, ξεμερωθήκαμε, προσέξαμε, διορθώθηκε, συμβουλευτήκαμε, διοικηθήκατε, ξανάγραψε*.

868. Ἡ ἄτονη συλλαβικὴ αύξηση φυλάγεται σὲ

μερικῆς περιστάσεις, ἰδίως ὅταν θέλωμε ν' ἀποφύγωμε κάποια ἀσάφεια ἢ γιὰ λόγους εὐφωνίας καὶ ρυθμοῦ, καθὼς λ. χ. ὅταν τὸ ρῆμα ἀρχίξῃ ἀπὸ σύμφωνο, τὸ ἴδιο ἢ συγγενικὸ μὲ σύμφωνο ποὺ βρίσκειται στὴν τελευταία συλλαβὴ τῆς προηγούμενης λέξης :

τοὺς ἐστρώσαμε ἀντὶ τοὺς στρώσαμε (ποὺ θὰ μπορούσε ν' ἀκουσθῆ : τοῦ στρώσαμε), σὰν ἐσυντροφέψαμε ἀντὶ σὰ συντροφέψαμε (ποὺ θὰ μπορούσε νὰ νομισθῆ : σὰς συντροφέψαμε) (1) — δὲν ἐδιδαχτήκαμε ἀντὶ δὲ διδαχτήκαμε (ἔτσι καὶ μὲ τὰ ρήματα *δειλιάζω, δέχομαι, δίνω, θέλω, θησαυρίζω* κτλ.).

Αὐτὸ γίνεται καὶ στὴ ζωντανὴ γλώσσα, περισσότερο ὁμως στὴ γραπτὴ καὶ ἰδίως στὸν ποιητικὸ λόγο (2).

869. Μερικὰ ρήματα ἀντὶ ε- παίρουν *αὔξηση η-*. Τέτοια εἶναι : *πίνω* (*ἔπινα*)—*ἤπια*, *βρίσκω* (*ἔβρισκα*)—*ἤβρα*.

870. Ὅσα ρήματα ἀρχίζουν ἀπὸ φωνῆν (ἢ δίψηφο), τὸ φυλάγουν σὲ ὄλους τοὺς χρόνους :

ἀνάβω, ἄναβα, ἄναπα, ἀνάφτηκε

ἐτοιμάζω, ἐτοίμαζα, ἐτοίμασα, ἐτοιμαζόμουν, ἐτοιμάστηκα

ὀρίζω, ὀρίζα, ὀρισα, ὀριζόταν, ὀρίστηκε (3)

αἰχμαλωτίζω, αἰχμαλώτιζα, αἰχμαλώτισα, αἰχμαλωτιζόμουν, αἰχμαλωτίστηκα

εὐχαριστῶ, εὐχαριστοῦσα, εὐχαρίστησα, εὐχαριστιόμουν, εὐχαριστήθηκα.

1. Ἡ ἀσάφεια καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ τὴν ἀποφύγωμε παρουσιάζεται ὅταν διαβάσωμε περισσότερο παρὰ ὅταν μιλοῦμε. Μᾶς βοηθεῖ στὴν ὁμίλια ὁ τόνος τῆς φωνῆς καὶ τὸ χωρίσμα τῶν λέξεων ποὺ κάνομε, ἂν χρειασθῆ.

2. Κανονικὰ μεταχειρίστηκαν τὴν ἄτονη συλλαβικὴ αὔξηση μερικοὶ Ἑφτανησιῶτες συγγραφεῖς : *δὲν ἐμποροῦσαν* (Θεοτόκης), *οἱ γυναῖκες τῆς γειτονιάς ἔχτυπόνταν* *κι ἐσυρμαδοῦσαν τὰ μαλλιά τους, ἔκλαιγαν* *κι ἐφώναζαν* *κι ἐκείνης* (Θεοτόκης).

3. Ἡ ὀρθογράφηση μὲ *ω* τῶν περασμένων χρόνων τῆς ὀριστικῆς, ἐφαρμοσμένη καὶ σὲ ρήματα σύνθετα μὲ προθέσεις ἢ σὲ παράγωγα ἀπὸ λέξεις σύνθετες μὲ αὐτά, θὰ εἶχε γιὰ ἀποτέλεσμα νὰ ὀρθογραφοῦνται μὲ *ω* καὶ ρήματα καθὼς : *ἐξορκίζω, (ἐ)ξομολογῶ, ἐνοχλῶ* *διοχετεύω, μετοχετεύω, (ἐ)ξοφλῶ, ξοδεύω, προοδεύω, συνοδεύω* *ἐφοδιάζω, ἀνεφοδιάζω, σοδιάζω, συνομιλῶ, ἐξοστρακίζω, συνοπίζω, ἐξονυχίζω, ἐπιορκῶ, συνοφρυνόμην, ὑποπιτεύομαι* κτλ. Τέτοιες ὁμως γραφῆς δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἐξασφαλιστοῦν μὲ κανόνα γενικὸ παρὰ μὲ ἀπαρίθμηση ὄλων τῶν σχετικῶν τύπων.

Ἐξαιροῦνται: ἔχω-εἶχα, ἔρχομαι (ἐρχόμουν)-ἦρθα, εἶμαι-ἦμουν.

871.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ — Η ΑΥΞΗΣΗ

1. **Γράφονται με η** τὸ ἦρθα, ἦβρα, ἦπια, ἦμουν, ἦξερα, ἦθελα.

2. **Γράφονται με ει** τὸ εἶδα, εἶπα, εἶχα (¹).

3. Ἐπειτα ἀπὸ λέξη πού τελειώνει σὲ (ε) ἢ ἄτονη αὔξηση παραλείπεται: *μὲ δείξατε, σὲ βλέπαμε, καὶ τραγούδησε, οὔτε θέλαμε.*

Ἡ τονισμένη συλλαβικὴ αὔξηση χάνεται στὴν ἀφαίρεση τῆς συμμορφῶς: τό *ἴδειε* (164).

4. Ὄταν ἡ προηγούμενη λέξη εἶναι ὁ σύνδεσμος *καί*, γράφεται αὐτὸς ὀλόκληρος, καὶ τὸ ρῆμα πού ἀκολουθεῖ γράφεται χωρὶς τὴν ἄτονη αὔξηση: *καὶ γράφαμε, ὄχι κι ἐγράφαμε.*

872. Ἐσωτερικὴ αὔξηση.—Μερικὰ σύνθετα ρήματα μὲ πρῶτο συνθετικὸ ἐπίρρημα, καθὼς *πολύ, πάρα, καλά, κακά, κουτσά* κτλ., δὲν παίρνουν τὴν τονισμένη αὔξηση παρὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ. Ἡ αὔξηση αὐτὴ λέγεται **ἔσωτερικὴ αὔξηση**:

δὲν πολυέγραφε, δὲν τὸν πολυβλέπα (ἀλλὰ δὲν πολυβλέπονταν), παραῆπτε, κουτσοῆπιαμε, δὲν τὸ παραῆθελε, (ἀλλὰ καὶ συναιρεμένα: παράπιες, παράφαγε, παράθελε) — δὲν τοῦ καλοῆρθε κτλ.

873. Ἀρχαϊκὴ ἔσωτερικὴ αὔξηση.—Ἐσωτερικὴ αὔξηση παίρνουν ἀνώμαλα καὶ μερικοὶ περασμένοι τύποι λόγιων ρημάτων, σὺ ν θ ε τ ω ν μ ε π ρ ὀ θ ε σ η (νέα ἢ ἀρχαία), πού ἀκολουθοῦν τὸν ἀρχαῖο σχηματισμό. Ἡ αὔξηση αὐτὴ λέγεται **ἀρχαϊκὴ ἔσωτερικὴ αὔξηση**.

Τὰ πιὸ συνηθισμένα ἀπὸ τὰ ρήματα πού παίρνουν τὴν ἀρχαϊκὴ ἔσωτερικὴ αὔξηση εἶναι: *ἐγκρίνω - ἐνέκρινα, ἐκφράζω - ἐξέφραξα, ἐνδιαφέρω - ἐνδιέφερα, ἐμπνέω - ἐνέπνεα, συμβαίνει - συνέβηκε*. Στους περασμένους χρόνους τοῦ ρήματος *ὑπάρχω* τρέπεται τὸ *α σὲ η*: *ὑπῆρχα, ὑπῆρξα*.

Ἡ ἔσωτερικὴ αὔξηση παρουσιάζεται στους ἀρχαίκοις αὐτοὺς σχηματισμοὺς μόνο στὰ τρία πρόσωπα τοῦ ἐνικοῦ (ἢ καὶ στὸ τρίτο πληθυντικὸ) τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς, ὅπου εἶναι τονισμένη. Σὲ ὄλους τοὺς ἄλλους τύπους δὲν ὑπάρχει: *ἐξέφραξα, ἐξέφρασε, (ἐξέφραξαν), ἀλλὰ ἐκφράζαμε, ἐκφράζασθε, ἐκφράζονταν, ἐκφράστηκε* κτλ.

874. Ἱστορικὴ παρατήρηση.—Γιὰ τὸ γλωσσικὸ αἰσθημα ἢ αὔξηση (ἐκτός ἀπὸ τὴν τονισμένη αὔξηση τῆς ἀρχῆς) δὲν εἶναι πιά σήμερα, καθὼς στὴν ἀρ-

1. Στὰ ρήματα πού ἀρχίζουν ἀπὸ ρ οἱ αὔξημένοι τύποι τῶν περασμένων χρόνων δὲ διπλασιάζουν τὸ ρ, ὅπως γινόταν στὴν ἀρχαία γλῶσσα: *ἐρίχνα, ἐραψες, ἐροκάνισε, ἐρμωτομότηκε*.

χαία ἀττική γλῶσσα, ἀπαραίτητο στοιχείο γιὰ νὰ δηλωθῇ ὁ περασμένος χρόνος. Ἀπεναντίας, ἀποζητοῦμε τὸ ἴδιο χρονικὸ θέμα σὲ ὅλες τὶς ἐγκλίσεις τοῦ ἴδιου χρόνου.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ μερικοὶ ἄοριστικοὶ τύποι, ποὺ ἐπικράτησαν στὴν ὀριστικὴ μὲ τὴν αὔξησιν ἐνῶ αὐτὴ εἶχε γενικὰ ἀτονήσει, μετὰδωσαν τὸ νέο τους αὐτὸ θέμα σὲ ὅλες τὶς ἐγκλίσεις τοῦ ἄορίστου, ἐπιβάλλοντας μάλιστα τὴν ἰδιαιότητα στὸ ἐνεστωτικὸ θέμα. Ἔτσι λέμε ὡς σήμερα:

ἀνέβηκα - ἀνεβήκαμε — θ' ἀνέβω - ἀνέβα - ἀνεβαίνω (ἀντὶ ἀρχ. ἀναβαίνω), ἀκόμη καὶ ἀνέβασμα, ἀνεβασιά κτλ.

κατέβηκα - κατεβήκαμε — θὰ κατέβω - κατέβα - κατεβαίνω (ἀντὶ ἀρχ. καταβαίνω), ἀκόμη καὶ κατέβασμα - κατεβασιά, κατεβατὸ κτλ.

πέθανε - πέθαναν — θὰ πεθάνῃ - πεθαίνει (ἀντὶ ἀρχ. ἀποθνήσκει)

πέτυχα - πέτυχαμε — θὰ πετύχω - πέτυχε - πετυχαίνω (ἀντὶ ἀρχ. ἐπιτυγχάνω) συνεφέρω — θὰ συνεφέρῃ, συνεφέρω (ἀντὶ ἀρχ. συμφέρω).

Τέτοια παραδείγματα παρουσιάζονται πολὺ ἀφθονώτερα σὲ πολλὰ ἰδιώματα τῆς νησιώτικης Ἐν. καὶ ΝΑ Ἑλλάδας, ὅπου λένε λ.χ. καὶ ἀντρεχιάζω - ἀντρεχιάσμα, ἀνσταίνω κτλ. (1)

Βοηθητικὰ στοιχεῖα σχηματισμοῦ

875. Γιὰ νὰ σχηματιστοῦν οἱ περιφραστικοὶ χρόνοι τῶν ρημάτων χρησιμεύουν :

α) τὸ μελλοντικὸ μόριο *θα* γιὰ τὸ μέλλοντα,

β) τὰ βοηθητικὰ ρήματα *ἔχω* καὶ *εἶμαι* γιὰ τοὺς συντελεσμένους χρόνους (826).

Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς ὑποταχτικῆς μὲ τὸ *νά*, ἄς, γιὰ νὰ βλ. 844.

1. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο σήμερα πολλοί, ἀκόμη καὶ γραμματισμένοι, κάνουν τὸ λάθος καὶ μεταφέρουν τὴν ἀρχαϊκὴ αὔξησιν τῆς ὀριστικῆς στὴν προσταχτικὴ τοῦ ἄορίστου καὶ ἄλλου, καὶ λένε λ.χ. *προσέταξέ τον, διέταξέ τον, ἐπανάλαβέ το, ὑπέγραψε, διέγραψέ το, ἀνέφερεέ μου, ἐπέστρεψέ το, παρήγγειλέ του* κτλ. Τὰ συχνὰ αὐτὰ «λάθη» δείχνουν πόσο ξένη μᾶς εἶναι σήμερα ἡ ἑσωτερικὴ αὐτὴ αὔξησιν, ὅσο καὶ ἂν οἱ τύποι μὲ τὴν αὔξησιν μᾶς φαίνονται σὲ μερικὰ παραδείγματα ἀναντικατάστατοι.

Σὲ παλιότερα χρόνια, πρὶν ἀκόμη διαμορφωθῇ ἡ καθαρεύουσα, οἱ τύποι τῶν ρημάτων, ποὺ σήμερα παίρνουν ἀνώμαλα ἑσωτερικὴ αὔξησιν, γράφονταν χωρὶς αὐτὴ σὲ κείμενα ἀπλὰ γραμμένα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ ὀπαδοὺς τῆς ἀρχαϊκῆς γλῶσσας. Ἔτσι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Σολωμό, ποὺ ἔγραψε *τοῦτον ἐμπνευσ, ὄντας νέος, μιὰ θεὰ μελωδική*, ὁ Τερτσέτης ἔχει γράψει: *δούμβalon, ἀπόβαλαν* κ.ἄ., ὁ Κούμας: *ἐσύνθησα*, ὁ Α. Βλάχος (σὲ ποίημα): *ὑπόφερα* κτλ.

Σχηματισμός βοηθητικῶν ρημάτων

876. Τὸ ρῆμα *ἔχω* συνηθίζεται μόνο στους παρακάτω τύπους :

Μονολεχτικοὶ χρόνοι				
Ἐνεστώτας				Παρατατικός
Ὁριστική	Ἑποταχτική	Προσαχτική	Μετοχή	
<i>ἔχω</i> <i>ἔχεις</i> <i>ἔχει</i> <i>ἔχομε, ἔχομε</i> <i>ἔχετε</i> <i>ἔχουν</i>	<i>ἔχω</i> <i>ἔχεις</i> <i>ἔχει</i> <i>ἔχομε, ἔχομε</i> <i>ἔχετε</i> <i>ἔχουν</i>	<i>ἔχε</i> <i>ἔχετε</i>	 <i>ἔχοντας</i>	<i>εἶχα</i> <i>εἶχες</i> <i>εἶχε</i> <i>εἶχαμε</i> <i>εἶχατε</i> <i>εἶχαν</i>
Περιφραστικοὶ χρόνοι. Μέλλοντας : <i>θα ἔχω</i>				

Γιὰ μερικοὺς δευτέρους τύπους τοῦ *ἔχω* πρβ. 882.

877. Τὸ ρῆμα *εἶμαι* συνηθίζεται μόνο στους παρακάτω τύπους :

Μονολεχτικοὶ χρόνοι		
Ἐνεστώτας		Παρατατικός
Ὁριστική καὶ Ἑποταχτική	Μετοχή	
<i>εἶμαι</i> <i>εἶσαι</i> <i>εἶναι</i> <i>εἶμαστε</i> <i>εἶστε</i> <i>εἶναι</i>	 <i>(ὄντας)</i>	<i>ἦμουν</i> <i>ἦσουν</i> <i>ἦταν</i> <i>ἦμαστε</i> <i>ἦσαστε</i> <i>ἦταν</i>
Περιφραστικοὶ χρόνοι. Μέλλοντας : <i>θα εἶμαι</i>		

Γιὰ μερικοὺς δευτέρους τύπους τοῦ *εἶμαι* πρβ. 882, 883.

878. Γιὰ ν' ἀναπληρωθῇ ὁ ἀόριστος τοῦ *εἶμαι* χρησιμεύουν :

α) Ὁ ἄοριστος τοῦ *στάεμαι* : *στάθηκα*. ὁ πατέρας του μοῦ *στάθηκε* *προσιάτης*.

β) Ὁ ἄοριστος τοῦ *γίνομαι* : *ἔγινα*. μοῦ *ἔγινε* *ἐμπόδιο* *στά* *σχέδιά μου*.

ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΣΥΖΥΓΙΕΣ

879. Τὰ ρήματα δὲν κλίνονται ὅλα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Στὸν ἔνεστώτα καὶ στὸν παρατατικό παρουσιάζουν πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ διαφορῆς ἀπὸ τὰ ἐπίλοιπα καὶ σχηματίζονται διαφορετικά.

Ὁ τρόπος πού κλίνεται τὸ ρῆμα λέγεται *συζυγία*.

880. Ἔχομε δυὸ μεγάλες ομάδες μὲ διαφορετικὸ ἔν μέρει σχηματισμό, πού ἀποτελοῦν τὶς *δυὸ συζυγίες* τοῦ ρήματος.

Στὴν *πρώτη συζυγία* ἀνήκουν τὰ ρήματα πού τονίζονται στὴν παραλήγουσα στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ ἐνεργητικοῦ ἔνεστώτα (καὶ στὴν προπαραλήγουσα στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ παθητικοῦ ἔνεστώτα).

Τὰ ρήματα αὐτὰ τελειώνουν σὲ *-ω* στὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ καὶ σὲ *-ομαι* στὴν παθητικὴ : *δένω* - *δένομαι*, *γράφω* - *γράφομαι*.

Στὴν πρώτη συζυγία ἀνήκουν τὰ περισσότερα ρήματα.

Στὴ *δεύτερη συζυγία* ἀνήκουν τὰ ρήματα πού τονίζονται στὴ λήγουσα στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ ἐνεργητικοῦ ἔνεστώτα (καὶ στὴν παραλήγουσα στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ παθητικοῦ ἔνεστώτα).

Τὰ ρήματα αὐτὰ τελειώνουν σὲ *-ῶ* στὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ καὶ σὲ *-ιέμαι* ἢ *-οῦμαι* στὴν παθητικὴ : *ἀγαπῶ*, *ἀργῶ*, *λυπῶ* — *ἀγαπιέμαι*, *λυποῦμαι*.

Γενικῆς παρατηρήσεις γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῶν ρημάτων

881. Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς ὑποταχτικῆς βλ. 843. Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς προσταχτικῆς βλ. 845. Γιὰ τὸ ἀπαρέμφατο βλ. 819. Γιὰ τὴ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ ἔνεστώτα βλ. 976 α. Γιὰ τὴν αὔξηση τῶν περασμένων χρόνων τῶν ρημάτων ἀπὸ σύμφωνο βλ. 866.

882. Οἱ διάφοροι τριτοπρόσωποι ρηματικοὶ τύποι σὲ *-ν* συνηθίζονται καὶ μὲ ἓνα πρόσθετο *ε* στὸ τέλος, ἰδίως στὴ λογοτεχνία :

δένουν - *δένουνε*, (*ἔ*)*δεναν* - (*ἔ*)*δένανε*, (*ἔ*)*δεναν* - (*ἔ*)*δέσανε*, *δέσουν* - *δέσουνε*, *δενόταν* - *δενότανε*, *δένονταν* - *δενόντανε*, *δεθοῦν* - *δεθοῦνε*,

ἀγαποῦν - *ἀγαποῦνε*, *ἀγαποῦσαν* - *ἀγαπούσανε*, *ἀγάπησαν* - *ἀγαπήσανε*, *ἀγαπήσουν* - *ἀγαπήσουνε*,

ἀγαπίοταν - ἀγαπίοτανε, ἀγαπιόνταν - ἀγαπιόντανε, ἀγαπηθοῦν - ἀγαπηθοῦνε.

Αὐτὸ γίνεται ἰδίως στὴν ποιητικὴ γλώσσα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ μέτρου καὶ τῆς εὐφωνίας :

*Κι οἱ ναῦτες λείπουν, λείπουνε κι οἱ γέροι καπετάνιοι . . .
καὶ πάνε, πᾶν καὶ δὲ ζητᾶν νὰ βροῦν ἓνα λιμάνι. (Πορφύρας)*

Κάπως συχνότερα λέγονται μὲ ε καὶ στὴ συνηθισμένη πεζογραφία οἱ μο-
νοσύλλαβοι ρηματικοὶ τύποι : βροῦνε, δοῦνε, ζοῦνε, βγοῦνε, σποῦνε, καῖνε, κλαῖνε,
πᾶνε, φᾶνε, τρῶνε κτλ.

883. Στὸν παθητικὸ παρατατικὸ συνηθίζονται ἀκόμη : α) γιὰ τὸ α' καὶ
β' πληθ. πρόσωπο, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς τύπους σὲ -μαστε, -σαστε καὶ οἱ
τύποι σὲ -μασταν, -σασταν : δενόμασταν - δενόσασταν, ἀγαπιόμασταν - ἀγαπιόσασταν,
θυμόμασταν - θυμόσασταν (!).

β) Γιὰ τὰ τρία ἐνικὰ πρόσωπα, ἰδίως στὸ διάλογο καὶ στὴν ποιητικὴ
γλώσσα, οἱ τύποι σὲ -όμουνα, -όσουνα καὶ σὲ -ουμουν, -ουσουν, -ονταν ἢ -οῦνταν :
δενόμουνα - δενόσουνα καὶ δένουμουν - δένουσουν - δένονταν, ἀγαπιόμουνα -
ἀγαπιόσουνα καὶ ἀγαπιούμουν - ἀγαπιούσουν - ἀγαπιοῦνταν, θυμόμουνα - θυμόσουνα
καὶ θυμούμουν - θυμούσουν - θυμοῦνταν.

1. Οἱ τύποι αὐτοί, πού εἶναι συνηθισμένοι σὲ μεγάλο μέρος τῆς Ἑλλάδας
(πρὸ ἀποκλειστικοῦ στὰ μέρη τῆς Βόρ. Ἑλλάδας), χρησιμεύουν νὰ ξεχωριστῇ
καλύτερα ὁ παθητικὸς παρατατικὸς ἀπὸ τὸν ἐνεστώτα. Ἄλλιῶς οἱ δυὸ αὐτοὶ
χρόνοι δὲν ξεχωρίζονται εὐκόλα, οὔτε στὰ ρήματα ἀπὸ φωνῆεν, ἀφοῦ δὲν παίρ-
νουν αὐξηση (έτοιμαζόμαστε, ἀντιστεκόμαστε) οὔτε στὰ ρήματα ἀπὸ σύμφωνο,
πού χάνουν συχνὰ τὴν αὐξηση στὴν ὁμιλία ὅταν προηγῆται μόριο σὲ φωνῆεν: θά
(ἐ)στεκόμαστε, θά (ἐ)καθόμαστε.

Στὴν περίστασι αὐτὴ τὸ σωστὸ χρόνο θά μπορούσε νὰ τὸν φανερώσῃ ἓνα
χροنيκὸ ἐπίρρημα ἢ τὸ νόημα τοῦ λόγου καὶ εἰδικότερα ἄλλα ρήματα (παθη-
τικά, αὐξημένα ὁμως, ἢ ἐνεργητικά), πού βρίσκονται στὴν ἴδια φράση : Ἄπο
τότε, πότε ἔλειπα ἐγὼ ἀπ' τὴν Ἀθήνα, πότε ἐκεῖνος. Μὰ κι οἱ δυὸ ὅταν ἦμαστε δὲ
βλεπόμαστε, γιὰτὶ δὲ συγνάζαμε στὰ ἴδια μέρη (Ξενοπούλος). — Μιὰ μέρα, ἐκεῖ πού
καθόμαστε στοῦ Ζαχαράτου καὶ λέγαμε τὰ παλιά καὶ τὰ καινούρια μας, τοῦ εἶπα
(Ξενοπούλος). — Ἐγὼ χαμογελοῦσα. Καὶ χωρὶς καμιά ἄλλη ἐξήγησι, συνεννοῦμαστε
λαμπρὰ (Ξενοπούλος). Στὸν παρατατικὸ τοῦ εἶμαι ἢ διάκρισι ἀπὸ τὸν ἐνεστώτα
εἶναι μόνον ὀρθογραφικὴ : Ἐγὼ δὲν θέλω ἀπὸ μέρος μου τίποτας . . . εἶμαστε ἀδελ-
φοὶ καὶ φίλοι, καθὼς ἦμαστε (Μακρυγιάννης).

Ὅλα αὐτὰ ὁμως εἶναι περιπτώσεις μερικές, καὶ ὁ διαφορισμένος τύπος
σὲ -μασταν μένει πάντοτε χρήσιμος καὶ ἀπαραίτητος. Ἀκόμη καὶ ὁ τύπος σὲ
-σασταν γιὰ τὸ β' πληθ. πρόσωπο φαίνεται ἀναγκαῖος, ἐπειδὴ ὁ τύπος σὲ -σαστε
συνηθίζεται στὰ περισσότερα μέρη καὶ γιὰ τὸν ἐνεστώτα : Ποῦ καθόσαστε ; -Τί
γινόσαστε σπῆτι ; Μὴν ξεσκεπαζόσαστε. Τοὺς τύπους σὲ -μασταν, -σασταν μετα-
χειρίζονται καὶ πολλοὶ σύγχρονοι συγγραφεῖς.

Ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας

Ἐνεργητικὴ φωνή

δένω

884.

ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστικὴ	Ἑποταχτικὴ	Προσταχτικὴ	Ἀπαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστικὴ
Ἐνεσιτώτας	δένω δένεις δένει δένομε, δένουμε δένετε δένουν	δένω δένης δένη δένωμε, δένουμε δένετε δένουν	δένε δένετε		δένοντας	Παρατατικὸς	ἔδενα ἔδενες ¹ ἔδενε δέναμε δένατε ἔδεσαν
Ἀόριστος	ἔδεσα ἔδεσες ἔδεσε δέσαμε δέσατε ἔδεσαν	δέσω δέσης δέση δέσωμε, δέσουμε δέσατε δέσουν	δέσε δέστε	δέσει			
Περίφραστικοὶ χρόνοι	Ὅριστικὴ				Ἑποταχτικὴ		
	<p>Ἐξακολουθητικὸς μέλλοντας : θὰ δένω Συνοπτικὸς μέλλοντας : θὰ δέσω Παρακείμενος : ἔχω δέσει (ἢ ἔχω δεμένο) Ἑπερσυντέλικος : εἶχα δέσει (ἢ εἶχα δεμένο) Συντελεσμένος μέλλοντας : θὰ ἔχω δέσει (ἢ θὰ ἔχω δεμένο)</p>				<p>Παρακείμενος : νὰ ἔχω δέσει (ἢ νὰ ἔχω δεμένο)</p>		

Παθητική φωνή
δένομαι

ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική	Ὑποταχτική	Προσταχτική	Ἀπαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική
Ἐνεστώτας	δένομαι δένεσαι δένεται δενόμαστε δένεστε δένονται	δένωμαι δένεσαι δένεται δενόμαστε δένεστε δένονται	(δένου) (δένεστε)			Παθητικός	δενόμενον δενόσουν δενόταν δενόμαστε δενόσαστε δένονταν
Ἀόριστος	δέθηκα δέθηκες δέθηκε δεθήκαμε δεθήκατε δέθηκαν	δεθῶ δεθῆς δεθῆ δεθοῦμε δεθῆτε δεθοῦν	δέσου δεθῆτε	δεθῆ			
Παρακείμενος					δεμένος		
Περίφραστικοὶ Χρόνοι	Ὅριστική				Ὑποταχτική		
	Ἐξακολουθητικός μέλλοντας : θὰ δένωμαι Συνοπτικός μέλλοντας : θὰ δεθῶ Παρακείμενος : ἔχω δεθῆ (ἢ εἶμαι δεμένος) Ὑπερσυντέλικος : εἶχα δεθῆ (ἢ ἤμουν δεμένος) Συντελεσμένος μέλλοντας : θὰ ἔχω δεθῆ (ἢ θὰ εἶμαι δεμένος)				Παρακείμενος : νὰ ἔχω δεθῆ (ἢ νὰ εἶμαι δεμένος)		

Ἐνεργητικὴ φωνή
κ ρ ύ β ω

ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστικὴ	Ἵποταχτικὴ	Προσταχτικὴ	Ἀπαρέμφατο	Μετοχὴ	ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστικὴ
Ἐνεστῶτας	κρύβω κρύβεις κρύβει κρύβομε, -ουμε κρύβετε κρύβουν	κρύβω κρύβης κρύβη κρύβωμε, -ουμε κρύβετε κρύβουν	κρύβε κρύβετε		κρύβοντας	Παρατατικός	ἐκρύβα ἐκρύβες ἐκρύβε κρύβαμε κρύβατε ἐκρύβαν
Ἀόριστος	ἐκρύψα ἐκρύψες ἐκρύψε κρύψαμε κρύψατε ἐκρύψαν	κρύψω κρύψης κρύψη κρύψωμε, -ουμε κρύψετε κρύψουν	κρύψε κρύψτε	κρύψει			
Περίφραστικοὶ χρόνοι	Ὅριστικὴ				Ἵποταχτικὴ		
	Ἐξακολουθητικὸς μέλλοντας: θὰ κρύβω Συνοπτικὸς μέλλοντας: θὰ κρύψω Παρακείμενος: ἔχω κρύψει (ἢ ἔχω κρυμμένο) Ἵπερσυντέλικος: εἶχα κρύψει (ἢ εἶχα κρυμμένο) Συντελεσμένος μέλλοντας: θὰ ἔχω κρύψει (ἢ θὰ ἔχω κρυμμένο)				Παρακείμενος: νὰ ἔχω κρύψει (ἢ νὰ ἔχω κρυμμένο)		

Παθητική φωνή
κρύβομαι

ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική	Ἑποταχτική	Προσταχτική	Ἀπαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική
Ἑνεσιώτας	κρύβομαι κρύβεσαι κρύβεται κρυβόμαστε κρύβεστε κρύβονται	κρύβωμαι κρύβεσαι κρύβεται κρυβόμαστε κρύβεστε κρύβονται	(κρύβου) (κρύβεστε)			Παρατατικός	κρυβόμενον κρυβόσουν κρυβόταν κρυβόμαστε κρυβόσατε κρύβονταν
Ἀόριστος	κρύφτηκα κρύφτηκες κρύφτηκε κρυφτήκαμε κρυφτήκατε κρύφτηκαν	κρυφτῶ κρυφτῆς κρυφτῆ κρυφτοῦμε κρυφτῆτε κρυφτοῦν	κρύφου κρυφτῆτε	κρυφτῆ			
Παρακείμενος					κρυμμένος		
Περιφραστικοί χρόνοι	Ὅριστική				Ἑποταχτική		
	Ἐξακολουθητικός μέλλοντας : θὰ κρύβωμαι Συνοπτικός μέλλοντας : θὰ κρυφτῶ Παρακείμενος : ἔχω κρυφτῆ (ἢ εἶμαι κρυμμένος) Ἑπερσυντέλικος : εἶχα κρυφτῆ (ἢ ἦμουν κρυμμένος) Συντελεσμένος μέλλοντας : θὰ ἔχω κρυφτῆ (ἢ θὰ εἶμαι κρυμμένος)				Παρακείμενος : νὰ ἔχω κρυφτῆ (ἢ νὰ εἶμαι κρυμμένος)		

Ἑνεργητικὴ φωνή
π λ έ κ ω

ΧΡΟΝΟΙ	Ἑνεργητικὴ φωνή				
	Ὄρουστικὴ	Ἑποταχτικὴ	Προσταχτικὴ	Ἀπαρξίφατο	
ΧΡΟΝΟΙ	Ἑνεργητικὴ	πλέκω πλέκεις πλέκει πλέκωμε, -οιμε πλέκετε πλέκον	πλέκω πλέκεις πλέκει πλέκωμε, -οιμε πλέκετε πλέκον	πλέκει πλέκει πλέκει πλέκει	πλέκοντας
ΧΡΟΝΟΙ	Ἑνεργητικὴ	ἔπλεκα ἔπλεκες ἔπλεκε ἔπλεκαμε ἔπλεκατε	πλέξω πλέξεις πλέξει πλέξωμε, -οιμε πλέξετε πλέξον	πλέξει πλέξει πλέξει πλέξει	πλέξοντας
ΧΡΟΝΟΙ	Ὄρουστικὴ	ἔπλεξα ἔπλεξες ἔπλεξε ἔπλεξαμε ἔπλεξατε	πλέξω πλέξεις πλέξει πλέξωμε, -οιμε πλέξετε πλέξον	πλέξει πλέξει πλέξει πλέξει	πλέξοντας
Περιφραστικοὶ ἄρθροι	Ὄρουστικὴ				
Περιφραστικοὶ ἄρθροι	Ἑνεργητικὴ	Ἑξακολουθητικὸς μέλλοντας : θὰ πλέκω Συνοπτικὸς μέλλοντας : ἔχω πλέξει (ἢ ἔχω πλεγμένο) Παρακειμένως : ἔγω πλέξει (ἢ εἶχα πλεγμένο) Ἑπαρξίφατος : εἶχα πλέξει (ἢ εἶχα πλεγμένο) Συντελεσμένου μέλλοντας : θὰ ἔχω πλέξει (ἢ θὰ ἔχω πλεγμένο)	Ἑποταχτικὴ	Ἑποταχτικὴ	Παρακειμένως : νὰ ἔχω πλέξει (ἢ νὰ ἔχω πλεγμένο)

ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική	Ἐποταχτική	Προσταχτική	Ἀπαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική
Ἐνεστώτας	πλέκομαι πλέκεσαι πλέκεται πλεκόμεσθε πλέκεστε πλέκονται	πλέκομαι πλέκεσαι πλέκεται πλεκόμεσθε πλέκεστε πλέκονται	(πλέκου) (πλέκεστε)			Παρατατικός	πλεκόμενον πλεκόσουν πλεκόταν πλεκόμεσθε πλεκόσατε πλέκονταν
Ἀόριστος	πλέχτηκα πλέχτηκες πλέχτηκε πλεχτήκαμε πλεχτήκατε πλέχτηκαν	πλεχτῶ πλεχτῆς πλεχτῆ πλεχτοῦμε πλεχτῆτε πλεχτοῦν	πλέξου πλεχτῆτε	πλεχτῆ			
Παρακείμενος					πλεγμένος		
Περιφραστικοὶ χρόνοι	Ὅριστική				Ἐποταχτική		
	Ἐξακολουθητικός μέλλοντας : θὰ πλέκομαι Συνοπτικός μέλλοντας : θὰ πλεχτῶ Παρακείμενος : ἔχω πλεχτῆ (ἢ εἶμαι πλεγμένος) Ἐπερσυντέλικος : εἶχα πλεχτῆ (ἢ ἦμουν πλεγμένος) Συντελεσμένος μέλλοντας : θὰ ἔχω πλεχτῆ (ἢ θὰ εἶμαι πλεγμένος)				Παρακείμενος : νὰ ἔχω πλεχτῆ (ἢ νὰ εἶμαι πλεγμένος)		

Ἐνεργητική φωνή
δρoσίζω

ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική	Ὑποταχτική	Προσταχτική	Ἀπαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική
Ἐνεστώτας	δρoσίζω δρoσίζεις δρoσίζει δρoσίζομε,-οιμε δρoσίζετε δρoσίζονν	δρoσίζω δρoσίζης δρoσίζη δρoσίζωμε,-οιμε δρoσίζετε δρoσίζονν	δρoσίζε δρoσίζετε		δρoσίζοντας	Παρεπτατικός	δρoσίζα δρoσίζεις δρoσίζε δρoσίζαμε δρoσίζατε δρoσίζαν
Ἀόριστος	δρoσία δρoσίσεις δρoσίσει δρoσίσαμε δρoσίσατε δρoσίσαν	δρoσία δρoσίσης δρoσίση δρoσίσωμε,-οιμε δρoσίσατε δρoσίσονν	δρoσίσει δρoσίσατε	δρoσίσει			
Περὶφραστικοὶ χρόνοι	Ὅριστική				Ὑποταχτική		
	Ἐξακολουθητικός μέλλοντας : θὰ δρoσίζω Συνοπτικός μέλλοντας : θὰ δρoσίαω Παρακείμενος : ἔχω δρoσίσει (ἢ ἔχω δρoσισμένο) Ὑπερσυντέλικος : εἶχα δρoσίσει (ἢ εἶχα δρoσισμένο) Συντελεσμένος μέλλοντας : θὰ ἔχω δρoσίσει (ἢ θὰ ἔχω δρoσισμένο)				Παρακείμενος : νὰ ἔχω δρoσίσει (ἢ νὰ ἔχω δρoσισμένο)		

Παθητική φωνή
δρoσίζομαι

ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική	Ὑποταχτική	Προσταχτική	Ἀπαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	Ὅριστική
Ἐνεστώτας	δρoσίζομαι δρoσίζεσαι δρoσίζεται δρoσιζόμεσθε δρoσίζεστε δρoσίζονται	δρoσίζωμαι δρoσίζεσαι δρoσίζεται δρoσιζόμεσθε δρoσίζεστε δρoσίζονται	(δρoσίζου) (δρoσίζεστε)			Παρατατικός	δρoσιζόμενον δρoσιζόσουν δρoσιζόταν δρoσιζόμεσθε δρoσιζόσασθε δρoσίζονταν
Ἀόριστος	δρoσίστηκα δρoσίστηκες δρoσίστηκε δρoσιστήκαμε δρoσιστήκατε δρoσίστηκαν	δρoσισιτῶ δρoσισιτῆς δρoσισιτῆ δρoσισιτοῦμε δρoσισιτῆτε δρoσισιτοῦν	δρoσίσου δρoσισιτῆτε	δρoσισιτῆ			
Παρακείμενος					δρoσισιμένος		
Περίφραστικοὶ χρόνοι	Ὅριστική				Ὑποταχτική		
	Ἐξακολουθητικός μέλλοντας : θὰ δρoσίζωμαι Συνοπτικός μέλλοντας : θὰ δρoσισιτῶ Παρακείμενος : ἔχω δρoσισιτῆ (ἢ εἶμαι δρoσισιμένος) Ὑπερσυντέλικος : εἶχα δρoσισιτῆ (ἢ ἤμουν δρoσισιμένος) Συντελεσμ. μέλλοντ. : θὰ ἔχω δρoσισιτῆ (ἢ θὰ εἶμαι δρoσισιμένος)				Παρακείμενος : νὰ ἔχω δρoσισιτῆ (ἢ νὰ εἶμαι δρoσισιμένος)		

892. Κατὰ τὸ δένω κλίνονται (1): χάνω, ψήνω, γδύνω, λύνω, ντύνω, χύνω, ἀγκυλώνω, ἀπλώνω, ἀυλακώνω ἀφαιρώνω, βεβαιώνω, βουρκώνω, διορθώνω, διπλώνω, δυναμώνω, ἐνώνω, ἐπικυρώνω, ζυμώνω, θαμπώνω, θεμελιώνω, θολώνω, κακιώνω, καρφώνω, κλειδώνω, λιώνω, ξημερώνω, δργώνω, περικυκλώνω, πισώνω, πληρώνω, σηκώνω, σημειώνω, στεφανώνω, τεντώνω, τσακώνω, φιλιώνω, φορτώνω, χαρακώνω, χρυσώνω, χυλώνω — ιδρύω κ.ἄ.

Κατὰ τὸ κρύβω κλίνονται: ἀλείβω, ἀνάβω, θλίβομαι, προκόβω, ράβω, σκάβω, σκύβω — λείπω — βάφω, γράφω, θρέφω — (καὶ μὲ τὴν παθητ. μετοχὴ σέ- μένος μ' ἓνα μ): γειτονεύω, γιαιτρεύω, καβαλικεύω, κουρεύω, λιγοστεύω, μαγεύω, μαζεύω, μουσκεύω, ξεθαρρεύομαι, δνειρεύομαι, παραξενεύομαι, περισεύω, σαλεύω, συγγενεύω, συντροφεύω, ταξιδεύω, φυτεύω, χορεύω, ψαρεύω κ.ἄ.

Κατὰ τὸ πλέκω κλίνονται: μπλέκω — ἀνοίγω, ἀρμέγω, διαλέγω, λήγω, τυλίγω, φυλάγομαι — δέχομαι, τρέχω — ἀδράγχω, δείχνω, διώχνω, ρίχνω, σπρώχνω — ἀναπτύσσω, ἐξελίσσω — παίζω, πῆζω, ἀλλάζω, ἀράζω, ἀρπάζω, βουλιάζω, κοιτάζω, ταιριάζω, φωνάζω κ.ἄ.

Κατὰ τὸ δροσίζω κλίνονται: ἀγωνίζομαι, ἀλατίζω, ἀλωνίζω, ἀνθίζω, ἀχνίζω, ἐλπίζω, ἐλαίζω, θροίζω, καλησπερίζω, κερδίζω, κυματίζω, λιχνίζω, λουλουδίζω, μεταχειρίζομαι, προφασίζομαι, στοιχηματίζω, στολίζω, συλλογίζομαι, συννερίζομαι, συνεχίζω, ὑπερασπίζομαι, φτερνίζομαι: ἀθροίζω, θακρύνω, θανείζω, λούζω, δοξάζω, ἐξετάζω, κουράζω, σκεπάζω, ὠριμάζω: ἀγκαλιάζω, ἀρραβωνιάζω, θημωνιάζω, κουβαριάζω, λογαριάζω, μουδιάζω, μπουλιάζω, πλαγιάζω — ἀλέθω, γνέθω, πείθω, πλάθω, σβήνω, ζώνω, πιάνω, φτάνω — ἐλκύνω, ἀκούω, κρούω κ.ἄ.

Παρατηρήσεις

Ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας

Ἑνεργητικὴ φωνή

893. **Διπλοὶ τύποι.**—Πλαί στοὺς τύπους δένομε τῆς ὀριστικῆς, δένωμε, δέσωμε τῆς ὑποταχτικῆς, λέγονται οἱ τύποι δένουμε, δέσουμε.

894. **Προσταχτικῆ.**—Τὸ β' ἐνικὸ πρόσωπο τῆς προσταχτικῆς τοῦ ἀορίστου χάνει συχνὰ τὸ τελικὸ του ε στὴ συμπροφορά, ὅταν ἀκολουθῆ ἡ τριτοπρόσωπη προσωπικὴ ἀντωνυμία τόν, τή(ν), τό (179), κάποτε καὶ οἱ τύποι τοῦ ἄρθρου πού ἀρχίζουν ἀπὸ τ: φέρ' το,

1. Ἀναγράφονται ρήματα πού ἀκολουθοῦν πιστὰ τὸ παράδειγμα σὲ ὄλοκληρο τὸ σχηματισμό· παραλείφθηκαν ὅσα παρουσιάζουν διαφορῆς, ἐκτὸς ὅταν σημειώθηκε αὐτὸ ξεχωριστά. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ρήματα πού σχηματίζονται μόνο στὴν ἐνεργητικὴ φωνή, συνηθίζονται καὶ στὴν παθητικὴ ὅταν εἶναι σύνθετα: ἔχω - ἀνέχομαι, τρέχω - κατατρέχομαι.

βάλ' τα, κρύψ' το, πλέξ' το, πάρ' τὰ βιβλία ἀπὸ δῶ, βάλ' τὸ καπέλο σου.

Στὴν προσταχτική δῶσε χάνεται τὸ ε καὶ πρὶν ἀπ' ὅλες τὶς ἀδύνατες προσωπικὲς ἀντωνυμίες: δῶσ' μου, δῶσ' μας, δῶσ' τὸ κοντί.

Ὁ χαρακτήρας ξ, ψ τρέπεται συχνὰ σὲ χ, φ στὸ β' πληθ. πρόσωπο τῆς προσταχτικῆς τοῦ ἀορίστου (193B): *ρίξτε καὶ ρίχτε, ἀλείψτε καὶ ἀλείψτε.*

Ἐλάτ' ἐδῶ καὶ σκύφ' ἐδῶ καὶ διπλοπροσκυνηστε. (Παλαμᾶς)

895. Σπανιότερα, ἰδίως στὴν ποίηση, τὸ β' πληθ. πρόσωπο τοῦ ἀορίστου τῆς ὑποταχτικῆς λέγεται καὶ συγκομμένο (179):

*Μὰ ἐσεῖς γυρίστε στὴν ὥραία Ἑλλάδα
μὰ νέα ζωὴ χαρούμενη ν' ἀρχίστε.* (Χατζόπουλος)

896. Τὸ β' πληθυντικὸ πρόσωπο τῆς προσταχτικῆς τοῦ ἀορίστου, πού τελειώνει κανονικὰ σὲ σύμφωνο καὶ -τε, τελειώνει κάποτε στὸν ἐπισημότερο λόγο σὲ σύμφωνο καὶ -ετε (ἰδίως σὲ λόγια ρήματα): *ἐπιτρέφετέ μου, ἀναφέρετέ μου, παραβλέψετε* (179).

897. Οἱ προσταχτικὲς μερικῶν πολυσυνήθιστων ρημάτων τῆς πρώτης συζυγίας παρουσιάζουν ἀνώμαλους σχηματισμούς:

α) Σχηματίζουν τὸ β' πρόσωπο τῆς ἐνεστωτικῆς προσταχτικῆς σὲ -α, -ατε, διατηρώντας κάποτε καὶ τοὺς ὀμαλοὺς τύπους, τὰ ρήματα *στέκομαι, στέκω: στέκα—στεκάτε* (ἀλλὰ συχνότεροι εἶναι οἱ ἀοριστικοὶ τύποι *στάσου—σταθῆτε*)· *τρέχω: τρέχα—τρεχάτε*· *φεύγω: φεύγα—φρευγάτε.*

β) Σχηματίζουν τὸ β' ἐν. πρόσωπο τῆς ἀοριστικῆς προσταχτικῆς σὲ -α (κάποτε καὶ τὸ β' πληθυντικὸ σὲ -ατε) τὰ ρήματα *ἀνεβαίνω: ἀνέβα* (ἀνεβῆτε)· *κατεβαίνω: κατέβα* (κατεβῆτε)· *ἐρχομαι: ἔλα, ἐλάτε.*

γ) Σχηματίζουν τὸ β' πρόσωπο τῆς ἀοριστικῆς προσταχτικῆς σὲ -ές τὰ ρήματα: *βλέπω: δές* (ἀλλὰ καὶ *γιά ἰδέ*), *λέ(γ)ω: πές, βρῖσκω: βρές, πίνω: πιές* (καὶ *πιέ*).

Τὸ β' πληθυντικὸ πρόσωπο εἶναι: *δῆτε* (καὶ *δέστε*), *πῆτε* (καὶ *πέστε*), *βρῆτε, πιῆτε* (καὶ *πιέ(σ)τε*).

δ) Τὸ *μπαίνω* καὶ τὸ *βγαίνω* σχηματίζουν τὸ β' ἐν.πρ.ἀορ. σὲ -α καὶ σπανιότερα σὲ -ές: *ἔβγα* (καὶ *βγές*)—*βγῆτε, ἔμπα* (καὶ *μπές*)—*μπῆτε.*

ε) Τὸ *πηγαίνω* (πάω) σχηματίζει τὴν προσταχτικὴν τοῦ ἐνεστώτα *πήγαινε—πηγαίνετε* καὶ τοῦ ἀορίστου *ἄμε—ἀμέτε* (').

1. Τὸ ἀφήνω ἔχει στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ γιὰ προσταχτικὴ ἀορίστου καὶ τοὺς συγκομμένους τύπους: *ἄσε, ἄσ'* (λ.χ. *ἄσ' το*)—*ἄστε.*

898. *Ρήματα με συνίζηση στην παραλήγουσα.*—Τὸ *ια, ιω, ιε, ιαι* στην παραλήγουσα πολλῶν ρημάτων τῆς πρώτης συζυγίας ἄλλοτε ἔχει πάθει συνίζηση καὶ ἀποτελεῖ μιὰ συλλαβὴ καὶ ἄλλοτε προφέρεται δισύλλαβα: *ματιάζω* ἄλλὰ *πλησιάζω*, *λιώνω* ἄλλὰ *σημειώνω* (μὲ τέσσερεις συλλαβές), *θεριεύω* ἄλλὰ *δημοσιεύω*, *χλωμαίνω* ἄλλὰ *μιαίνω*.

Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ ἐνικὸς καὶ τὸ γ' πληθυντικὸ πρόσωπο τοῦ ἐνεργητικοῦ παρατατικοῦ καὶ ἀορίστου καὶ τὸ δεύτερο ἐνικὸ πρόσωπο τῆς προσταχτικῆς, ἐνεστώτα καὶ ἀορίστου, τονίζονται στὴ συλλαβὴ τὴν πρὶν ἀπὸ τὸ *ια, ιω* κτλ. ἢ στὸ φωνῆεν ἔπειτα ἀπὸ τὸ *ι*, ἐνῶ στὴ δευτέρη περίπτωση τονίζονται στὸ *ι*:

ἔμοιαζα, ἔμοιασες κτλ. — προσταχτ. *μοιάζε, μοιάσε*

ἔλιωνα, ἔλιωσες — προσταχτ. *λιῶνε, λιῶσε*

πλησιάζα, πλησιάσες — προσταχτ. *πλησιάζε, πλησιάσε*

σημείωνα, σημείωσες — προσταχτ. *σημείωνε, σημείωσε*.

Ὅμοια μὲ τὸ *μοιάζω, λιώνω* τονίζονται στὸν ἀόριστο τὰ ρήματα *ἄγισα, ἀνατρίχισα, ἔβισα, ἔφτισα, κάκισα, κούρτισα, μάτισα* κτλ. Ὅμοια μὲ τὸ *πλησιάζω, σημειώνω* τονίζονται τὰ ρήματα *ἠγάδιασα, δημοσίεψα, θυσίασα, κρύωσα, παρουσίασα, συνδύασα, συνεδρίασα* κτλ.

Τὸ ρῆμα *τελειώνω*, καθὼς καὶ τὸ *στριώνω - στρεώνω* μὲ τὸ σύμπλεγμει *εω*, ἔχουν καὶ τοὺς δύο τύπους: *τέλειωσα* καὶ *τελείωσα*, *στέριωσα* καὶ *στρέωσα*. Τὸ *κοπιάζω* ἔχει κατὰ τὸν τύπο καὶ διαφορετικὴ σημασία: *κόπιασε* (λ.χ. *κόπιασε μέσα*) καὶ *κοπίασε* (λ.χ. *κοπίασε πολὺ ὄσπου νὰ πετύχη*).

Διαφέρει ὁ τονισμὸς ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ στὰ σύνθετα, σὲ ρήματα καθὼς *ἔδιωξα - καταδίωξα, ἐπιδίωξα - ἀποζημίωσα*.

Παθητικὴ φωνή

899. Ἡ μονολεχτικὴ προσταχτικὴ τοῦ ἐνεστώτα εἶναι σπάνια. Λέγεται μόνον σὲ μερικὰ ρήματα, ἰδιόπαθα ἢ ἀποθετικά: *γίνου, κάθου (κάθου καλά), γδύνου, ντύνου (ντύνου γρήγορα), πλύνου, προφασίζου, ἐτοιμάζεστε, σηκώνεστε* κτλ. *Χαίρου, τέκνο μου, ἀκριβὸ* (Σολωμός) (1).

1. Ἡ προσταχτικὴ αὕτη εἶναι σπανιότατη στὰ ρήματα τῆς δευτέρας συζυγίας: *Κάθου κρυμμένη, ἀπελπισιά, καὶ κοίμου* (Σολωμός). — *Ἐμπα, κοίμου καὶ ὁ ὕπνος θὰ σὲ γιάνη* (Μαβίλης).

900. Τοῦ σηκῶνομαι ὁ παθητικὸς ἀόριστος ἔχει β' ἐν. πρόσωπο σηκῶσου καὶ συχνότερα σήκω (¹).

Ρήματα τῆς δεύτερης συζυγίας

901. Τὰ ρήματα τῆς δεύτερης συζυγίας διαιροῦνται σὲ **δύο τάξεις** γιὰ τὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ καὶ σὲ **δύο τάξεις** γιὰ τὴν παθητικὴ, κατὰ τὶς καταλήξεις ποὺ παίρνουν στὸν ἐνικὸ τοῦ ἐνεστώτα τῆς ὀριστικῆς.
Ἔτσι τελειώνουν :

Ἐνεργητικὰ ρήματα

Ἡ πρώτη τάξη σὲ **-ῶ, -ᾶς, -ᾶ** : ἀγαπῶ, ἀγαπᾶς, ἀγαπᾶ.

Ἡ δεύτερη τάξη σὲ **-ῶ, -εῖς, -εῖ** : λαλῶ, λαλεῖς, λαλεῖ.

Παθητικὰ ρήματα

Ἡ πρώτη τάξη σὲ **-ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται** : ἀγαπιέμαι, ἀγαπιέσαι, ἀγαπιέται.

Ἡ δεύτερη τάξη σὲ **-οῦμαι, -ᾶσαι, -ᾶται** : θυμοῦμαι, θυμᾶσαι, θυμᾶται.

Γιὰ μερικοὺς διπλοὺς τύπους βλ. 882, 883.

1. Στὸν παθητικὸ ἐνεστώτα τῆς ὀριστικῆς οἱ τύποι *δένουμαι, δένονται*, μὲ *ου*, ἀντὶ *δένομαι, δένονται*, δὲν εἶναι τόσο κοινοὶ καὶ δὲν ἀνήκουν στὴ γλῶσσα τῆς πεζογραφίας, ἀν καὶ τοὺς ἔχουν μεταχειριστῆ μερικοὶ συγγραφεῖς.

Γιὰ τὸ β' καὶ γ' ἐνικὸ πρόσωπο τοῦ παθητικοῦ ἀορίστου, ἡ ποιητικὴ γλῶσσα μεταχειρίζεται καὶ τοὺς ἀπαρχαιωμένους τύπους σὲ *-ης, -η* ἀντὶ σὲ *-ηκες, -ηκε* :

*Τὴ μάνα σου μὲ λογισμό πολλά βαρὺ τὴν κρίνεις,
θυμώντας σε πῶς ἤσουνε, βλέποντας πῶς ἐγίνης.* (Ἐρωτόκριτος)

Τὸ φλάμπουρο τσακίστηκε καὶ τὸ φανάρι ἐσβήσθη. (δημ.)

Κρίμα σ' ἐκείνον ποὺ ἔπесе κι ἄλιὰ σ' ἐκείον ποὺ ἐστάθη. (δημ.)

Ὅταν ἐχτίστη ὁ οὐρανὸς καὶ θεμελιώθη ὁ κόσμος. (δημ.)

Πῶς εἶν' τῆς Ἀνθούλας | ὁ Ἀνθὸς ἐστοχάσθη

καὶ πρόθυμα ἐβιάσθη | κατὰ τὴν Ἀγγή. (Σολωμός)

Οἱ ἀπαρχαιωμένοι αὐτοὶ τύποι λέγονται καὶ σὲ στερεότυπες φράσεις : *Χριστὸς ἀνέστη*, καὶ βρισκονται καὶ στὴν παλιότερη συνήθως πεζογραφία : *Τὰ χαρῶματα τῶν Τούρκων ἦταν πλατιὰ καὶ γιομάτα· ρίχτη ὁ πρῶτος, ἔπесе μέσα· ρίχτηκα κοντὰ ἐγὼ καὶ ἄλλοι συγχρόνως, περάσαμεν* (Μακρυγιάννης).

ἀ γ α π ῶ

ΧΡΟΝΟΙ	'Οριστική και 'Υποταχτική		Προσταχτική	'Απαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	'Οριστική
'Ενεστώτας	ἀγαπῶ ἀγαπᾶς ἀγαπᾷ (¹) ἀγαποῦμε (²) ἀγαπᾶτε ἀγαποῦν (³)		ἀγάπα ἀγαπᾶτε		ἀγαπώντας	Παρατατικός	ἀγαποῦσα (⁴) ἀγαποῦσες ἀγαποῦσε ἀγαπούσαμε ἀγαπούσατε ἀγαποῦσαν
'Αόριστος	ἀγάπησα ἀγάπησες ἀγάπησε ἀγαπήσαμε ἀγαπήσατε ἀγάπησαν	ἀγαπήσω ἀγαπήσῃς ἀγαπήσῃ ἀγαπήσωμε, -ουμε ἀγαπήσετε ἀγαπήσουν	ἀγάπησε ἀγαπήστε	ἀγαπήσει	1. Καὶ ἀγαπάει (-η), προπάντων στὴν ποιητικὴ γλῶσσα. Χρήσιμο καὶ στὴν πεζογραφία γιὰ εὐφωνικούς ἰδίως λόγους, ὅταν λ.χ. ἀκολουθῆ λέξη μὲ ἀρχικὸ φωνήεν καὶ μάλιστα α: καταπιάσει ἄνθρωπο, φασάει ἀεράκι. 2. Καὶ ἀγαπάμε, στὴ λογοτεχνία καὶ ἰδίως στὴν ποίηση. 3. Καὶ ἀγαπᾶν, στὴ λογοτεχνία καὶ ἰδίως στὴν ποίηση. 4. Καὶ ἀγάπαγα, ἀγάπα(γ)ες, ἀγάπα(γ)ε κτλ., στὴ λογοτεχνία.		
Περισσαστικοὶ χρόνοι	'Οριστική			'Υποταχτική			
	'Εξακολουθητικός μέλλοντας : θ' ἀγαπῶ Συνοπτικός μέλλοντας : θ' ἀγαπήσω Παρακείμενος : ἔχω ἀγαπήσει (ἢ ἔχω ἀγαπημένο) 'Υπερσυντέλικος : εἶχα ἀγαπήσει (ἢ εἶχα ἀγαπημένο) Συντελεσμένος μέλλοντας : θὰ ἔχω ἀγαπήσει (ἢ θὰ ἔχω ἀγαπημένο)			Παρακείμενος : νὰ ἔχω ἀγαπήσει (ἢ νὰ ἔχω ἀγαπημένο)			

Δεύτερη συζυγία — Πρώτη τάξη — Παθητική φωνή
ἀγαπιέμαι

ΧΡΟΝΟΙ	'Οριστική και 'Υποταχτική		Προσταχτική	'Απαρέμφατο	Μετοχή	ΧΡΟΝΟΙ	'Οριστική
'Ενεστώτας	<i>ἀγαπιέμαι</i> (1) <i>ἀγαπιέσαι</i> <i>ἀγαπιέται</i> <i>ἀγαπιούμαστε</i> <i>ἀγαπιέστε</i> <i>ἀγαπιούνται</i>					Παρατατικός	<i>ἀγαπιόμουν</i> <i>ἀγαπιόσουν</i> <i>ἀγαπιόταν</i> <i>ἀγαπιόμαστε</i> <i>ἀγαπιόσατε</i> <i>ἀγαπιόνταν</i> (2)
'Αόριστος	<i>ἀγαπήθηκα</i> <i>ἀγαπήθηκες</i> <i>ἀγαπήθηκε</i> <i>ἀγαπηθήκαμε</i> <i>ἀγαπηθήκατε</i> <i>ἀγαπήθηκαν</i>	<i>ἀγαπηθῶ</i> <i>ἀγαπηθῆς</i> <i>ἀγαπηθῆ</i> <i>ἀγαπηθοῦμε</i> <i>ἀγαπηθῆτε</i> <i>ἀγαπηθοῦν</i>	<i>ἀγαπήσου</i> <i>ἀγαπηθῆτε</i>	<i>ἀγαπηθῆ</i>			1. Καὶ <i>ἀγαπιοῦμαι</i> 2. Καὶ <i>ἀγαπιούνταν</i>
Παρακείμενος					<i>ἀγαπημένος</i>		
Περισσαστικοὶ χρόνοι	'Οριστικὴ				'Υποταχτικὴ		
	<i>'Εξακολουθητικὸς μέλλοντας</i> : θ' <i>ἀγαπιέμαι</i> <i>Συνοπτικὸς μέλλοντας</i> : θ' <i>ἀγαπηθῶ</i> <i>Παρακείμενος</i> : ἔχω <i>ἀγαπηθῆ</i> (ἢ <i>εἶμαι ἀγαπημένος</i>) <i>'Υπερσυντέλικος</i> : εἶχα <i>ἀγαπηθῆ</i> (ἢ ἤμουν <i>ἀγαπημένος</i>) <i>Συντελ. μέλλοντας</i> : θὰ ἔχω <i>ἀγαπηθῆ</i> (ἢ θὰ <i>εἶμαι ἀγαπημένος</i>)				<i>Παρακείμενος</i> : νὰ ἔχω <i>ἀγαπηθῆ</i> (ἢ νὰ <i>εἶμαι ἀγαπημένος</i>)		

904. Δεύτερη συζυγία—Δεύτερη τάξη—'Ενεργητική φωνή

Ἔνεστώτας			
ἽΟριστική	Ἵποταχτική	Προσταχτική	Μετοχή
λαλῶ	λαλῶ	λάλει	λαλώντας
λαλεῖς	λαλῆς		
λαλεῖ	λαλή		
λαλοῦμε	λαλοῦμε	λαλεῖτε	
λαλεῖτε	λαλήτε		
λαλοῦν	λαλοῦν		

Οἱ ἄλλοι χρόνοι σχηματίζονται ὅπως καὶ στὴν πρώτη τάξη.

905. Ἡ προσταχτική τελειώνει συχνά, ὅπως καὶ στὰ ρήματα τῆς πρώτης τάξης, σὲ -α: τηλεφώνα, φίλα (πρβ. καὶ 908).

906. Δεύτερη συζυγία—Δεύτερη τάξη—Παθητική φωνή

Ἔνεστώτας	Παρατατικός
ἽΟριστική καὶ Ἵποταχτική	ἽΟριστική
θνμοῦμαι ⁽¹⁾	θνμόμουν
θνμᾶσαι	θνμόσουν
θνμᾶται	θνμόταν
θνμούμαστε	θνμόμαστε
θνμάστε	θνμόσαστε
θνμοῦνται	θνμόνταν ⁽²⁾

Οἱ ἄλλοι χρόνοι καὶ ἐγκλίσεις σχηματίζονται ὅπως καὶ στὴν πρώτη τάξη.

907. Κατὰ τὸ ἀ γ α π ῶ κλίνονται: ἀπαντῶ, βουτῶ, γλεντῶ, κεντῶ, κολλῶ, κυβερῶ, κυλῶ, κυνηγῶ, μελετῶ, νικῶ, ξενυχτῶ, πηδῶ, προσδοκῶ, ρωτῶ, σταματῶ, τιμῶ, τρυνῶ, τοιμπῶ, φουσῶ, χαιρετῶ, χτυπῶ κτλ., καὶ μὲ κάποια διαφορὰ στὸν ἀόριστο: βαστῶ, γελῶ, διψῶ, δρω, κρεμῶ, ξεχνῶ, περνῶ, πετῶ, ρουφῶ, σκουντῶ, σπῶ, τραβῶ, χαλῶ κ.ἄ.

1. Καὶ θνμᾶμαι, ἰδίως στὴν ποιητικὴ γλῶσσα. — 2. Καὶ θνμοῦνταν.

Κατὰ τὸ λ α λ ῶ κλίνονται : ἀγνωῶ, ἀδιαφορῶ, ἀδικῶ, ἀντιστοιχῶ, ἀπειλῶ, ἀπορῶ, ἀργῶ, δημιουργῶ, διεκδικῶ, δικαιολογῶ, διοικῶ, ἐνεργῶ, ἐξαντλῶ, ἐπιθυμῶ, ἐπιχειρῶ, εὐνοῶ, εὐτυχῶ, ζῶ (πὺν σχηματίζει τ' ἄλλα πρόσωπα τοῦ ἐνικοῦ τῆς ὀριστικῆς ζῆς, ζῆ), θεωρῶ, θρηνῶ, ἱκανοποιῶ, καλλιερῶ, κατοικῶ, κινῶ, ναυαγῶ, ναυπηγῶ, νομοθετῶ, πλειοδοτῶ, πληροφορῶ, ποθῶ, προσπαθῶ, προχωρῶ, συγκινῶ, συμμαχῶ, συνομιλῶ, τηλεγραφῶ, τιμωρῶ, ὕμνῶ, ὑψηρετῶ, φιλῶ, φορολογῶ, φρονῶ, φρουρῶ, φωτογραφῶ, ὄφελῶ κτλ., καὶ μὲ κάποια διαφορὰ στὸν ἄοριστο : ἀπειλῶ, ἀφαιρῶ, ἐκτελῶ, θαρρῶ, καλῶ, μορῶ, προκαλῶ, συναιρῶ κ.ἄ.

Κατὰ τὸ ἄ γ α π ι ἔ μ α ι κλίνονται : ἀναρωτιέμαι, ζητιέμαι, κρατιέμαι, μετριέμαι, παρηγοριέμαι, πατιέμαι, πουλιέμαι, σταυροκοπιέμαι, τρυπιέμαι, χασμουριέμαι, κτλ., καὶ μὲ κάποια διαφορὰ στὸν παθητ. ἄοριστο καὶ τὴν παθητ. μετοχή : βαριέμαι, γελιέμαι, καταριέμαι, κρεμιέμαι, κυλιέμαι, ξεχνιέμαι, παραπονιέμαι, πετιέμαι, ρουφιέμαι, στενοχωριέμαι, τραβιέμαι, τυραννιέμαι, φοριέμαι κ. ἄ.

Κατὰ τὸ θ υ μ ο ὦ μ α ι κλίνονται : κοιμοῦμαι, λυποῦμαι, φοβοῦμαι.

908. Πολλὰ ρήματα τῆς δευτέρας συζυγίας κλίνονται στὴν ἐνεργητικὴ φωνὴ καὶ κατὰ τὴν πρώτη τάξη καὶ κατὰ τὴ δεύτερη :

μειεῖς καὶ μιλᾶς	τραγουδεῖτε καὶ τραγουδᾶτε
πατεῖ καὶ πατᾶ	σὺζητεῖτε καὶ συζητᾶτε.

Ὅμοια σχηματίζονται : βαρῶ, βοηθῶ, ζητῶ, καρτερῶ, καταφρονῶ, κελαηδῶ, κληρονομῶ, κουβαλῶ, κουνῶ, κρατῶ, λαχταρῶ, παρηγορῶ, περπατῶ, πονῶ, πουλῶ, συγχωρῶ, τηλεφωνῶ, φορῶ κ. ἄ. (1).

Ἡ τάξη πὺν θ' ἀκολουθήσουν μερικὰ ρήματα κανονίζεται κάποτε :

α) Ἀπὸ τὴ σημασίαν τους. Λ. χ. λειτουργᾶ ὁ παπᾶς ἀλλὰ λειτουργεῖ μιὰ ὑπηρεσία.

β) Ἀπὸ τὸ φωνητικόν τους τύπον : κουνᾶς (ἢ κουνεῖς), ξεκινᾶς, ξανακινᾶς ἀλλὰ κινεῖς (βάζεις σὲ κίνηση).

γ) Ἀπὸ τὸ ἂν εἶναι ἄπλᾶ ἢ σύνθετα :

μιλᾶς ἢ μειεῖς	ἀλλὰ	συνομιλεῖς
πονᾶς ἢ πονεῖς		προπονεῖς
χωρᾶς ἢ χωρεῖς		προχωρεῖς, προσχωρεῖς, ἀναχωρεῖς, παραχωρεῖς, ὑποχωρεῖς.

1. Ἡ τάση τῆς κοινῆς εἶναι νὰ τρέπωνται σὲ -ᾶς ὄλο καὶ περισσότερα ρήματα πὺν λέγονται κανονικὰ σὲ -εῖς, σὲ μερικὰς ὁμως ἐπαρχίαις, προπάντων στὴ νησιώτικη Ἑλλάδα, συνηθίζονται ἀποκλειστικὰ σὲ ρήματα καθὼς τὰ παρᾶπάνω οἱ τύποι σὲ -εῖς.

909. Ἀρχαϊκὴ κλίση παθητικῆς φωνῆς.— Μερικὰ λόγια ρήματα σὲ -οῦμαι ἀκολουθώντας ἀρχαϊκὴ κλίση σχηματίζονται στὸν ἐνεστώτα καὶ στὸν παρατατικὸ κατὰ τὸ ἀκόλουθο σχηματιστικὸ παράδειγμα :

Ἐνεστώτας : στεροῦμαι, στερεῖσαι, στερεῖται, στερούμαστε, στερεῖστε, στεροῦνται.

Παρατατικός : στερούμουν, στερούσουν, στεροῦνταν, στερούμαστε, στερούσα-
στε, στεροῦνταν.

Ὅμοια σχηματίζονται μερικὰ ἀποθετικὰ ρήματα, καθὼς εἰσηγοῦμαι, ἐπικα-
λοῦμαι, μιμοῦμαι, προηγοῦμαι, συνεννοοῦμαι καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ρήματα ποῦ
σχηματίζονται κατὰ τὸ λαλῶ, ὅταν ἔχουν παθητικὸ τύπο, καθὼς ἀποτελοῦμαι,
ἀφαιροῦμαι, ἐξαιροῦμαι.

Συναιρεμένα ρήματα

910. Μερικὰ φωνηεντόληχτα ρήματα συναιροῦν συχνά, στὸν ἐνε-
ργητικὸ ἐνεστώτα τῆς ὀριστικῆς, τῆς ὑποταχτικῆς καὶ τῆς προσταχτικῆς,
τὸ θεματικὸ τους φωνῆεν μὲ τὸ φωνῆεν τῆς κατάληξης. Ἔτσι παρου-
σιάζουν μερικοὺς τύπους συναιρεμένους. Διατηροῦν ὅμως κάποτε πλάι
τους καὶ τοὺς ἀσυναίρετους, ἂν καὶ λιγότερο συχνοὺς στὴν καθημερινὴ
ὀμιλία. Τὰ ρήματα αὐτὰ λέγονται *συναιρεμένα ρήματα*.

Ὅριστικὴ τοῦ ἐνεστώτα : ἀκούω, ἀκοῦς, ἀκούει, ἀκούμε,
ἀκοῦτε, ἀκοῦν(ε).

Προσταχτικὴ : ἄκου, ἀκοῦτε.

911. Ἀνάλογα κλίνονται :

κ α ἰ ω, καῖς, καίει, καῖμε, καῖτε, καῖνε. Προσταχτ. : καῖ(γ)ε, καῖτε
κ λ α ἰ ω, κλαῖς, κλαίει, κλαῖμε κτλ.

φ τ α ἰ ω, φταῖς, φταίει, φταῖμε κτλ.

Ὅμοια κλίνονται καὶ μερικὰ ρήματα μὲ χαρακτήρα γ, ὅταν τὸν
χάσουν καὶ τὸ θέμα τους μείνη μὲ φωνῆεν στὸ τέλος :

λέ(γ)ω, λές, λέει, λέμε, λέτε, λένε. Προσταχτ. λέγε, λέ(γ)ε

τ ρ ὠ(γ)ω, τρῶς, τρώ(γ)ει, τρώμε, τρώτε, τρώνε (σπάν. τρώγουν).

Προσταχτ. : τρώ(γ)ε, τρώτε

φ υ λ ᾶ(γ)ω, φυλάς, φυλάει, φυλάμε, φυλάτε, φυλᾶν(ε) (καὶ φυλά-
γουν). Προσταχτ. φύλαγε, φυλάτε

π ᾶ ω, πᾶς, πάει, πᾶμε, πᾶτε, πᾶνε. Προσταχτ. : πᾶγαινε, πᾶγαίνετε.

Ὅμοια καὶ ὁ μέλλοντας τοῦ τρώγω : θὰ φάω, θὰ φᾶς, θὰ
φά(γ)η, θὰ φᾶμε, θὰ φᾶτε, θὰ φᾶνε (σπάν. θὰ φάγουν). Προσταχτ.
ἄφ. φά(γ)ε, φᾶτε. Ἀπαρέμφατο : φά(γ)ει.

Ἐνάλογα σχηματίζεται καὶ τὸ *θέλω*, *θέλεις* καὶ *θές*, *θέλει*, *θέλομε*, *θέλουμε* καὶ *θέμε*, *θέλετε* καὶ *θέτε*, *θέλουν* καὶ *θένε*.

Οἱ τύποι τῆς ὑποταχτικῆς τοῦ ἐνεστώτα εἶναι σὰ παραπάνω συναιρεμένα ρήματα οἱ ἴδιοι μὲ τοὺς τύπους τῆς ὀριστικῆς, ἀλλὰ στὶς περιστάσεις πού λέγονται καὶ οἱ ἀσυναίρετοι, στὴ θέσῃ τῶν σχηματισμῶν σὲ *-εις*, *-ει*, *-ομε* τῆς ὀριστικῆς, ἢ ὑποταχτικῆς ἔχει κανονικὰ τοὺς τύπους σὲ *-ης*, *-η*, *-ομε* : *θέλης*, *θέλη*, *θέλωμε* κτλ.

Τὸ *καίω*, *κλαίω*, *φταίω* παίρνουν συνήθως ἓνα *γ*, ὅταν ἀκολουθῆ στὸ *αι* ἓνα *ε* (182). Προσταχτικὴ ἐνεστώτα : *καῖγε*, *κλαῖγε*. Παρατατ. : *ἐκαίγε*, *ἐφταιγε*. Παθητικὸς ἐνεστώτας : *καίγεται*, *κλαίγεται* (1).

912. Πολλὰ σύνθετα ἀπὸ τὰ παραπάνω ρήματα ἔχουν μόνον ἀσυναίρετους τύπους :

παρακοῦς, *στραβακοῦς*, *δὲν καλακοῦμε*, *τὰ παραλές*, *ξαναλέτε*, ἀλλὰ *κατακαίεις*, *προλέγεις*, *ἀντιλέγομε*, *προφυλάγετε* κτλ.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ — ΟΙ ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ

Ἡ ὑποταχτικὴ (2)

913. — 1. Συντάσσονται μὲ ὑποταχτικὴ τὰ μόρια *θά*, *νά*, *για* *νά*, *δταν*, *ἄν*, *ἄς* καὶ τὸ ἀπαγορευτικὸ *μὴ* (3) :

θά μένη, *νά γράφῃ*, *δταν φύγῃ*, *ἄν κάθωνται*, *ἄς κάθωνται*, *μὴν τρέχῃς*, *ἄς γράψωμε*.

1. Τὸ ἴδιο γίνεται στὴν ποιητικὴ γλῶσσα καὶ μὲ τὸ *ἐκαίγα*, *καίγαμε* κτλ. καὶ μὲ τὸ ἀκούω : *ἀκουγόταν*, *ἀκούγεται* κτλ.

2. Ἀπὸ συνταχτικὴ ἄποψη συντάσσονται μὲ ὀριστικὴ τὰ μόρια πού εἰσάγουν δευτερεύουσες προτάσεις ὅταν πρόκειται γιὰ κάτι ὀρισμένο, καὶ μὲ ὑποταχτικὴ ὅταν πρόκειται γιὰ κάτι ἐπιθυμητὸ ἢ πού τὸ προσδοκοῦμε ἢ γιὰ ἐπανάληψη χρονικὰ ἀόριστη. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ *θά* ἔπρεπε νὰ συντάσσεται μὲ ὀριστικὴ τὸ ὑποθετικὸ μόριο *ἄν*, ὅταν ἢ πρόταση πού εἰσάγει εἶναι βέβαιη (*ἄν θέλεις*, *ἔρχομαι*) καὶ *θά* ἔπρεπε ἀκόμη νὰ συντάσσωνται μὲ ὀριστικὴ : α) Τὸ *ἄν* πού εἰσάγει πλάγιον λόγο : *τὸν ρώτησα ἄν ἐπιμένει*. — β) Τὸ πιθανολογικὸ *θά* : *Ποῦ εἶναι ὁ Πέτρος ; — Θὰ παίξει στὸ δρόμο*. — γ) Τὸ παραχωρητικὸ *ἄς* : *Τὸ παιδί φωνάζει*. — *Ἄς φωνάζει*. — δ) Τὸ δισταχτικὸ *νά* (τάχα) : *Νὰ θέλῃ ; Λέω νὰ ἔχει φτάσει*. Ἐπικράτησε ὡστόσο νὰ γράφεται ὑποταχτικὴ γενικὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ *ἄν*, *θά*, *νά*, *ἄς*.

3. Ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς ὑποταχτικῆς οἱ ἐνεστωτικοὶ ξεχωρίζουν μόνον ὀρθογραφικὰ ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς ὀριστικῆς (843), ἐνῶ οἱ ἀοριστικοὶ ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὴν ὑποταχτικὴ. Μὲ τὸν παραπάνω κανόνα ρυθμίζεται ἡ ὀρθο-

Τὸ ἀπαρέμφατο

2. Τὸ τελικὸ (ι) στὸ ἐνεργητικὸ ἀπαρέμφατο γράφεται μὲ *ει* καὶ στὸ παθητικὸ μὲ *η* :

ἔχω φέρει, εἶχате γελάσει, εἶχα φερθῆ, εἶχα γελασῆ.

Γράφεται μὲ *η* καὶ τὸ ἐνεργητικὸ ἀπαρέμφατο τῶν ρημάτων *μπαίνω, βγαίνω, ἀνεβαίνω, κατεβαίνω, διαβαίνω* : *μπῆ, βγῆ, ἀνεβῆ, κατεβῆ, διαβῆ.*

Ἡ ἐνεργητικὴ μετοχὴ

3. Ἡ κατάληξη τῆς ἐνεργητικῆς μετοχῆς (-οντας) γράφεται, *διαν δὲν τονίζεται*, μὲ *ο* καὶ *διαν τονίζεται*, μὲ *ω* καὶ *ὀξεϊα* :

τρέχοντας, βλέποντας πηδώντας, γελώντας.

Γιὰ τὸν τόνο πού παίρνουν διάφορες καταλήξεις μὲ δίχρονο στὴ λήγουσα ἢ στὴν παραλήγουσα βλ. 90.

ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ

Α.—Τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα

914. Τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα τὸ βρῖσκομε ἂν ἀφαιρέσωμε ἀπὸ τὸ ἀ' ἐνικὸ πρόσωπο τῆς ἐνεστωτικῆς ὀριστικῆς τὴν κατάληξη -ω (ἢ -ομαι, -ιέμαι, -οὔμαι) :

δέν-ω, γελ-ῶ, δέν-ομαι, γίν-ομαι, γελ-ιέμαι, θυμ-οὔμαι.

γράφηση τῶν ὁμώνυμων ἐνεστωτικῶν τύπων, τῶν μόνων πού μπορεῖ νὰ μπερδευτοῦν πραγματικά καὶ νὰ γραφοῦν λανθασμένα, ἀλλὰ δὲν προβλέπεται ἡ ὀρθογραφία τῶν ὀριστικῶν (*δέσης, δέση, δεθῆς, δεθῆ, δεθῆτε*), πού γράφονται μόνον ἔτσι, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι αὐτονόητο.

Ἡ ὑποταχτικὴ τοῦ ὀριστοῦ λέγεται : ἡ μόνη τῆς (844) ἢ μὲ τὰ μόρια πού παίρνει καὶ ἡ ἐνεστωτικὴ ὑποταχτικὴ (913.1) ἢ μὲ τ' ἀκόλουθα ἄκλιτα : *ἄμα, ἀφοῦ, ἴσως, ἀνίσως, ἀπαγορευτικὸ ἢ δισταχτικὸ μῆ, μήπως, μόλις, ὅποτε, πρὶν, προτοῦ, σάν, ὡστόσο, ὡσπου νά, ἂν τύχη καί, καί τ' ἀναφορικά : πού, ὅποιος, ὅπου, ὅπως, ὅσος, ὅ,τι, καθώς, ὡς* : *ἄμα φύγης, μόλις μιλήσης, ὡστόσο τὸ κρίνη.*

Σύμφωνα μὲ αὐτὰ πρέπει νὰ γράφεται : *ὅποιος μπορεῖ νὰ γράψῃ, ἂν καὶ προσπαθεῖς — ὅσο καὶ ἂν προσπαθῆς, ὅ,τι κάνεις* (ἐνεστ.) — *ὅ,τι κάμης* (940), καὶ σὲ ρήματα πού ἔχουν τὸ ἴδιο θέμα στὸν ἐνεστώτα καὶ στὸν ὀριστο (941.1), κατὰ τὸ νόημα : *ἄμα σ' ἄρῆσει — ἄμα σ' ἄρῆσῃ, ὅποιος κλίνει — ὅποιος κλίνη, ὅποτε συγκρίνεις — ὅποτε συγκρίνης, φοβοῦμαι μήπως ἔτσι εὐκολύνεις — εὐκολύνῃς, ἀφοῦ πάει — ἀφοῦ πάῃ.*

Οἱ ἕξι κατηγορίαι τῶν ἐνεστωτικῶν θεμάτων

915. Κατὰ τὸ ἐνεστωτικὸ τοὺς θέματα διαιροῦνται τὰ ρήματα τῶν δύο συζυγιῶν στὶς παρακάτω ἕξι κατηγορίαι :

Α.—Ρήματα πρώτης συζυγίας

Πρώτη κατηγορία. — Φωνηεντόληχτα, με̄ χαρακτηῖρα φωνῆεν :

διανύω, ἐλκύω, ἰδρῶω, μῆνύω — ἀποκλείω — πλέω, πνέω — καίω, κλαίω, φταίω — ἀκούω, κρούω.

Δεύτερη κατηγορία. — Χειλικόληχτα, με̄ χαρακτηῖρα π, β, φ. π βλέπω, δρέπω, θάλλω, λείπω, ντρέπομαι — πρόπει, ρέπω, τρέπω — λάμπω

β ἀλείβω, ἀμείβω, ἀνάβω, θάβω, θλίβομαι, θρύβω, κλέβω, κόβω, κρύβω, νίβω, πασαλείβω, προκόβω, ράβω, σκάβω, σκοντάβω, σκύβω, στρίβω, τρίβω, σέβομαι

φ βάφω, γράφω, γλείφω, γλύφω, γνέφω, θρέφω (τρέφω), στρέφω.

Εἶναι χειλικόληχτα καὶ τὰ ρήματα σὲ -αύω, -εύω, καθῶς καὶ ὅσα τελειώνουν σὲ -φτω, -πτω :

αυ, ευ ἀπολαύω, παύω, βασιλεύω, γειτονεύω, δουλεύω, καβαλικεύω, μαγεύω, μουσκεύω, γεύομαι, ὄνειρεύομαι κτλ.

φτ, πτ ἀστράφτω, πέφτω· ἀνακαλύπτω, ἀπορρίπτω, προκύπτω.

Τρίτη κατηγορία. — Λαρυγγικόληχτα, με̄ χαρακτηῖρα κ, γ, χ.

κ ἀνήκω — διώκω, πλέκω, μπλέκω, στέκομαι — σκ βόσκω, διδάσκω, χάσκω

γ ἀνοίγω, ἀρμέγω, διαλέγω, θέλγω, λήγω, μπήγω, πνίγω, σμίγω, τυλίγω, φεύγω, φλέγω, φυλάγω — γγ σφίγγω, φέγγω

χ βήχω, βρέχω, ἐλέγχω, ἔχω, τρέχω, ὑπάρχω, ἀνέχομαι, δέχομαι, ἔρχομαι, εὖχομαι, μάχομαι, ὑπόσχομαι.

Εἶναι λαρυγγικόληχτα καὶ τὰ ρήματα σὲ -χνω :

χν ἀδράχνω, δείχνω, διώχνω, ρίχνω, σπρώχνω, ψάχνω.

Τέταρτη κατηγορία. — Ὀδοντικόληχτα καὶ συριστικόληχτα ρήματα, με̄ χαρακτηῖρα τ (ττ), θ, σ (σσ), ζ.

τ θέτω, κείτομαι — πλήττω, -πράττω (ἀντι-, εἰσ-, συμ-), φρίττω

ϕ ἀλέθω, γνέθω, κλώθω, νιώθω, πείθω, πλάθω

σ ἀρέσω — ἀναπτύσσω, ἐξελίσσω, κηρύσσω, δρύσσω, -τάσσω, ἐπιφυλάσσομαι, ὑπαινίσσομαι

ξ πιέζω, πήζω, λούζω, τσούζω, παίζω — ἀλλάζω, ἀράζω, ἀρπάζω, διστάζω κτλ. — ἀγκαλιάζω, ἀνατριχιάζω, ἀσπρογαλιάζω, βουλιάζω, δειλιάζω, λαχανιάζω, ταιριάζω — ἀντιφεγγίζω, ἀρμενίζω, ἀσπρίζω, μυρίζω, δακρύζω, δανείζω, ἀθροίζω κτλ.

Πέμπτη κατηγορία. — Ὑ γ ρ ό λ η χ τ α καὶ ρ ι ν ι κ ό λ η χ τ α ρήματα μὲ χαρακτηριστῆρα **λ** (λλ), **ρ**, **μ**, **ν**. Στὰ ὑγρόληχτα λογαριάζονται καὶ ὄσα ρήματα τελειώνουν σὲ **-λνω**, **-ρνω**.

λ θέλω, μέλει — ἀναβάλλω, ἀναγγέλλω, ἀνατέλλω, θάλλω, πάλλω, προβάλλω, σφάλλω, μέλλω, ποικίλλω

λν παραγγέλλω, ψέλλω

ρ διαφέρω, ξέρω, οἰκτίρω, διαμαρτύρομαι, χαίρομαι — κουμαντάρω, λουστράρω, μαϊνάρω, μαρκαάρω, δρτσάρω, σαλπάρω

ρν γδέρνω, γέρνω, δέρνω, σπέρνω, τρατέρνω, φέρνω

μ ἀπονέμω, τρέμω — κρέμομαι

ν κάνω, μένω, πλένω — κλίνω, κρίνω, ἀποκρίνομαι — τείνω — μπαίνω, βγαίνω, ἀνεβαίνω, κατεβαίνω, διαβαίνω

ἐπιβαρύνω, εὐκολύνω, διευθύνω, μολύνω, ξεδιαλύνω, ὀξύνω, ταχύνω, ἀμύνομαι κτλ.

ἀκριβαίνω, ἀνοσταίνω, βαραίνω, κονταίνω, ὁμορφαίνω, φτωχαίνω κτλ., ἀνασαίνω, ἀπολυμαίνω, βαθουλαίνω, βασκαίνω, γλυκαίνω, ζεσταίνω, μαραίνω, συμπεραίνω κτλ. — αἰσθάνομαι

(κατα)λαβαίνω, λαχαίνω, μαθαίνω, παθαίνω, πετυχαίνω, πηγαίνω, τυχαίνω

δαγκάνω, πιάνω, φτάνω, φτιάνω, χάνω κτλ., δένω, ἀφήνω, σβήνω — δίνω, πίνω

γδύνω, ντύνω, λύνω κτλ. — ἀπλώνω, ζώνω, καμαρώνω, ξεριζώνω, χώνω κτλ., παρασταίνω, συσταίνω — ἀποσταίνω, σωπαίνω, χορταίνω.

B.—Ρήματα δεύτης συζυγίας

Έκτη κατηγορία. — ἀγαπῶ, γελῶ, πηδῶ, ἀργῶ, σταυροκοπιέμαι, κοιμοῦμαι κτλ. (907).

916. Παρατήρηση.—Ἀπὸ τὶς ἔξι αὐτὲς κατηγορίες περισσό-
τερα παραδείγματα ἔχουν ἢ τέταρτη μὲ τὰ ρήματα σὲ -ζω (-άζω,
-ιάζω, -ίζω), ἢ πέμπτη μὲ τὰ ρήματα σὲ -νω, καὶ μάλιστα σὲ -ώνω,
καὶ ἢ ἕκτη.

917. Σὲ μερικὰ ρήματα τὸ θέμα τοῦ ἐνεστώτα ἀλλάζει στὴν προσταχτική
καὶ στὸν παρατατικό. Αὐτὸ γίνεται στὸ ἀρέσω, παρατ. ἄρῃσα καὶ ἄρῃσα, καὶ στὰ
ξενικά ρήματα σὲ -άρω, -ίρω, πὺ ἔχουν ἀόριστο σὲ -άρισσα ἢ -αρα, -ίρισσα ἢ -ιρα,
καὶ τότε συνήθως παρατατικό σὲ -άριζα, -ιριζα καὶ προσταχτική σὲ -άριζε,
-ιριζε: Ὁ ναύτης μαί'ναριζε τὰ πανιά.—Τὸν εἶδα πὺ λουσιτράριζε τὰ παπούτσια του.
—Τὴν ὄρα πὺν σερβιριζόταν.—Χτύπα τὸ κουδούνι γιὰ τὸ τραπέζι καὶ σερβιριζε
(Ξενόπουλος).

918. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ — ΟΙ ΕΝΕΣΤΩΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΛΗΞΕΙΣ

1. Τὰ ρήματα σὲ (άβω) γράφονται μὲ β: ἀνάβω, ράβω, σκάβω.
Γράφονται μὲ υ τὸ ἀπολαύω, παύω, ἀναπαύω.

2. Τὰ ρήματα σὲ (έβω) γράφονται μὲ ευ: γυρεύω, κλαδεύω, πα-
λεύω, ὄνειρεύομαι (¹).

Γράφονται μὲ β τὸ κλέβω καὶ τὸ σέβομαι.

3. Τὰ ρήματα σὲ (ένω) γράφονται μὲ αι: ἀνασταίνω, ἀνεβαίνω,
ξισταίνω, κονταίνω, παρασταίνω, σιχαίνομαι, φαίνομαι.

Γράφονται μὲ ε τὸ δένω, μένω, πλένω (²).

4. Τὰ ρήματα σὲ (έρνω) γράφονται μὲ ε: γδέρνω, γέρνω, τρα-
τέρνω, φέρνω. Γράφεται μὲ αι τὸ παίρνω.

5. Τὰ ρήματα σὲ (ιάζω) γράφονται μὲ ι: ἀγκαλιάζω, βραδιάζω,
βιάζομαι.

Ἐξαιροῦνται τὸ ἀδειάζω, χρειάζομαι — μοιάζω, μονοιάζω, νοιά-
ζομαι (³).

6. Τὰ ρήματα σὲ (ίζω) γράφονται μὲ ι: ἀνθίζω, ἀντικρίζω,
δροσίζω, φτερνίζομαι.

Ἐξαιροῦνται τὸ μπήζω, πήζω, προήζω — ἀναβλύζω, ἀναβρούζω,

1. Ὅμοια καὶ τὸ ρεύω.

2. Ὅμοια καὶ τὸ κρένω, φένω, γένομαι.

3. Ὅμοια καὶ τὸ δμυιάζω, ρυιάζομαι, φρυιάζω.

γογγύζω, δακρύζω, κατακλύζω, κελαρύζω, συγχύζω, σφύζω — δα-
νειζώ, ἀθροίζω (*).

7. Τὰ ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας σὲ (λο) γράφονται μὲ δύο λ :
ἀναβάλλω, ἀναγγέλλω, ἀνατέλλω, μέλλω, ποικίλλω.

Γράφονται μ' ἓνα λ τὸ θέλω, μέλει, ὀφείλω (*).

8. Τὰ ρήματα σὲ (όνο) γράφονται μὲ ω σὲ **δλους τοὺς χρό-
νους** : κλειδώνω, κλείδωνα, κλείδωσα, κλειδώθηκα, κλειδωμένος (*).

9. Τὰ ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας σὲ (σο) γράφονται μὲ δύο σ :
ἀναπίσσω, ἀπαλλάσσω, ἐξελίσσω, ἐξορύσσω, ὑπαινίσσομαι.

Γράφεται μ' ἓνα σ τὸ ἀρέσω.

10. Τὰ ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας σὲ (το) γράφονται μὲ δύο τ :
πλήττω, φρίττω, εἰσπράττω, συμπράττω.

Γράφονται μ' ἓνα τ τὸ θέτω καὶ τὸ κείτομαι.

11. Τὰ ρήματα σὲ (ίνο) δὲν ἀκολουθοῦν κανόνα.

Γράφονται μὲ ι : δίνω, κλίνω, πίνω

μὲ η : ἀφήνω, σβήνω, στήνω, ψήνω

μὲ υ : γδύνω, λύνω, ντύνω, ξύνω, φτύνω, χύνω καὶ
μερικὰ ὑπερδισύλλαβα ρήματα μὲ ἀόριστο ἄσιγμο (941.1) : εὐκολύνω,
διευθύνω, ἀμύνομαι κτλ.

Γράφονται μὲ ει τὸ κλείνω καὶ τὸ τείνω.

Παράλληλα ρήματα

919. Συχνὰ παράγονται ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα μιᾶς ἀρχικῆς
λέξης, μὲ δύο διαφορετικὲς παραγωγικὲς καταλήξεις, δύο διαφο-
ρετικὰ ρήματα (246).

Τὰ ρήματα αὐτὰ παρουσιάζονται ἔτσι σὲ ὀλόκληρη τὴν κλίση τους
μὲ παράλληλα θέματα καὶ λέγονται **παράλληλα ρήματα**.

*Ἔτσι ἔχομε λ.χ. ἀπὸ τὴ ρίζα ἀνακατ- (ἄνω κάτω) δυὸ ρήματα,
τὸ ἀνακατεύω, μὲ ἐνεστωτικὸ θέμα ἀνακατευ-, καὶ τὸ ἀνακατώνω, μὲ
ἐνεστωτικὸ θέμα ἀνακατων- (260.3).

1. *Ὁμοια τὸ ὀλολύζω, τανύζομαι.

2. *Ὁμοια τὸ ποιητικὸ βούλομαι — βουλήθηκα.

3. Γράφεται μὲ ο τὸ δμόνω — ὄμοσα καὶ τὸ συνώμοσα.

Καὶ τότε ἔχομε τοὺς δύο παράλληλους ρηματικούς σχηματισμούς:

ἀνακατεύω	ἀνακάτενα, προστ. ἀνακάτευε	ἀνακατεύοντας	καὶ
ἀνακατώνω	ἀνακάτωνα	ἀνακάτωνε	ἀνακατώνοντας
ἀνακάτεψα	ἀνακατέψω	ἀνακατέψτε	ἔχω ἀνακατέψει καὶ
ἀνακάτωσα	ἀνακατώσω	ἀνακατώστε	ἔχω ἀνακατώσει.

920. Στὰ παράλληλα ἀνήκουν ρήματα καθὼς τ' ἀκόλουθα :

-**ίζω, -ιάζω** : ζυγίζω — ζυγιάζω, ξαφνίζω — ξαφνιάζω, ξεδοντίζω — ξεδοντιάζω

-**ιάζω, -(ι)ώνω** : ισιάζω — ισιώνω, μαραζιάζω — μαραζώνω

-**ιάζω, -(ι)αίνω** : κλουβιάζω — κλουβιαίνω, χλωμιάζω — χλωμιαίνω.

Ἔτσι καὶ σιωπῶ — σωπαίνω (¹).

921. Διασάφηση.—Ἐπὶ τοὺς παρακάτω παράλληλους τύπους ποὺ λέγονται στὴν κοινὴ γλῶσσα, εἶναι προτιμότερος γιὰ τὴν πεζογραφία ὁ ἕνας, ποὺ σημειώνεται ἔξω ἀπὸ τὴν παρένθεση : *δαγκᾶνω* (*δαγκώνω*), *μαζεύω* (*μαζώνω*), *κιτρινίζω* (*κιτρινιάζω*), *ξοδεύω* (*ξοδιάζω*), *τελειώνω* (*τελεύω*), *φυλακίζω* (*φυλακώνω*) — *ἀρχίζω* (*ἀρχινίζω*, *ἀρχινῶ*), *βουλιάζω* (*βουλῶ*).

922. **Παράλληλα ρήματα μὲ διαφορετικὴ σημασία.**—Τὰ παράλληλα ρήματα ἔχουν κάποτε διαφορετικὰ σημασίαις. Μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν τότε γιὰ ἐντελῶς διαφορετικὰ λέξεις :

κονταίνω κάνω κάτι πιὸ *κοντεύω*, κοντεύω νὰ φτάσω κάπου,
κοντό, γίνομαι πιὸ *κοντός*. *εἶμαι κοντὰ* νὰ φτάσω, πλησιάζω.

Ὅμοια ρήματα εἶναι :

ἀπορρίχνω — *ἀπορρίπτω* (²)

βαρῶ — *βαραίνω*

βολεύω — *βολεῖ*

γυρεύω — *γυρίζω*

δουλεύω — *δουλώνω* (*ὑποδουλώνω*)

ισιάζω, *ισιώνω* — *σιάχνω*

καρπίζω — *καρπώνομαι*

κουφαίνω, *-ομαι* — *κουφίζω*

μεγαλώνω — *μεγαλύνω*

μοιράζω — *μοιραίνω* (³)

1. Παράλληλους σχηματισμούς ἔχουν καὶ μερικά ρήματα ξενικά σὲ *-άρω* ἀλλὰ καὶ σὲ *-έρω* : *τρατάρω*—*ἀόρ. τρατάρισα*, καὶ *τρατέρω*—*ἀόρ. τράταρα*, ὑποταχτική : *τρατάρω*· *λουστέρω*—*λουστάρω* κτλ.

2. Ἀπορρίχνω (*ἀπόρριξα*, *ἀπορρίχτηκα*) πετῶ κάτω : *ποῦ νὰ τὸν πῶ τὸν πόνο μου, ποῦ νὰ τὸν ἀπορρίξω* ; (δημ.) *ἀπορρίπτω* (*ἀπόρριψα*, *ἀπορρίφτηκα*) δὲν ἀναγνωρίζω, δὲν κάνω δεχτό, λ.χ. μιὰ αἴτηση, δὲν προβιβάζω, λ.χ. στίς ἐξετάσεις.—3. Γιὰ τὶς Μοῖρες ποὺ δίνουν τὰ χαρίσματά τους.

μυρίζω — μυρώνω	σιτεύω — σιτίζομαι
πασκίζω — πάσχω	στρέφω — στρίβω (*)
πεισιάζω — πετώωνω (¹)	τσακώνω — τσακίζω
πιστεύω — πιστώνω (διαπιστώνω)	φιλιώνω — φιλεύω
πορίζω — πορεύομαι	χρυσώνω — χρυσιζώ
προξενεύω — προξενῶ	ψωμώνω — ψωμίζω (*)

Σὲ μερικὲς περιστάσεις οἱ δύο διαφορετικοὶ τύποι εἶναι πραγματικά διαφορετικὲς λέξεις: *πλανῶ - πλανίζω, σκαλίζω - σκαλώνω.*

923. Κάποτε ὁ δεύτερος τύπος βρίσκεται μόνο σὲ σύνθετα ἀπὸ τύπο ρηματικὸ παράλληλο καὶ τότε εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχη καὶ διαφορὰ σημασίας: *ξενίζω - ἀποξενώνω, σκαλίζω - ἀνασκαλεύω, φορτώνω - ἐπιφορτίζω, (καὶ μὲ ἀλλαγὴ φωνητικῆ) στερεύω - ἀποστεριώνω.*

924. Σὲ μερικὰ παραδείγματα ἐκφράζεται συχνὰ μὲ τοὺς παράλληλους τύπους ἡ διαφορετικὴ διάθεσις τοῦ ρήματος:

πικρίζω, λ.χ. πικρίζει τὸ γιατρικὸ - πικραίνω, λ.χ. πικρανα κάποιον μὲ τὰ λόγια μου.

Ὅμοια εἶναι: *νοστιμαίνω - νοστιμίζω (κ. ἀμετάβ.), πληγιάζω (κ. μεταβ.) - πληγώνω, πλουταίνω (μὲ τὸ νοῦ πλουταίνει ἢ κόρη) - πλουτίζω (κ. ἀμετάβ.), ἀγριεύω - (σύνθετο) ἐξαγριώνω.*

Τὸ κάθομαι καὶ τὸ κρέμομαι εἶναι οὐδέτερα, ἐνῶ τὸ καθίζω - κάθισα καὶ τὸ κρεμῶ εἶναι ἐνεργητικά.

925. Συχνὰ εἶναι τὰ παραδείγματα ὅπου τὸ ρῆμα σὲ -ίζω εἶναι μεταβιβαστικὸ ἐνὸς ρήματος τῆς ἴδιας ρίζας, συνήθως σὲ -ω, σημαίνοντας πὼς τὸ ὑποκείμενο κάνει ἄλλον νὰ κάμη κάτι: *θυμοῦμαι - θυμίζω, φοβοῦμαι - φοβίζω, (τὰ σύνθετα τοῦ οἰκῶ - οἰκίζω) κατοικῶ, μετοικῶ, παροικῶ, συνοικῶ - ἀποικίζω, ἐποικίζω, κατοικίζω, συνοικίζω κτλ. Ὁμόλογα εἶναι καὶ τὸ πίνω - ποτίζω, φεύγω - φευγατίζω. Ὅμοια διαφορὰ σημασίας ἔχει τὸ τρώγω - ταγίζω.*

Διπλοσχημάτιστα ρήματα

926. Ὑπάρχουν πολλὰ ρήματα ποὺ τὸ καθένα τους, ἐνῶ ἔχει στα-

1. *πεισιάζω* βγάζω πέτσα· *πετώωνω* ἀνανεώνω τὸ πετσί, ντύνω μὲ πετσί, μπαλώνω.— 2. *στρίβω* συστρέφω, λέγεται ὁμως καὶ μὲ τὴ σημασίαν τοῦ *στρέφω*.— 3. *ψωμώνω* ὠρμάζω, μεστώνω· *ψωμίζω* ταγίζω.

θερὸ ἀοριστικὸ θέμα, διχάζεται ὡς πρὸς τὸ ἔνεστωτικὸ, καὶ ἔχει ἔτσι διπλὸ (κάποτε καὶ τριπλὸ) ἔνεστῶτα. Τὰ ρήματα αὐτὰ ὀνομάζονται **διπλοσχημάτιστα ρήματα**.

Στὸν ἀόριστο λ.χ. ἔσπασα — σπάσω — σπάσε — σπάσει ἀντιστοιχοῦν οἱ ἔνεστῶτες σπάζω — σπάζε — σπάζοντας — (παρατ.) ἔσπαζα ἀλλὰ καὶ σπάνω — σπάνε — σπώνοντας — ἔσπανα καὶ σπῶ — σπώνοντας — σποῦσα.

Ὅμοια ρήματα εἶναι: βαραίνω—βαρύνω (ἐπιβαρύνω), πηγαίνω — πάω, στριμώνω — στριμώνω, φτιάνω — φτιάχνω, χάπτω — χάβω.

Ἐμφθονώτερα εἶναι τὰ ρήματα πού σχηματίζονται καὶ κατὰ τὶς δύο συζυγίες: ἀκονίζω — ἀκονῶ, ἀνθίζω — ἀνθῶ, ἀρρωσταίνω — ἀρρωστῶ, λυγίζω — λυγῶ, ξεφτίζω — ξεφτῶ, ξεφωνίζω — ξεφωνῶ, ξεχειλίζω — ξεχειλῶ, περεχύνω — περεχῶ, πλημμυρίζω — πλημμυρῶ, σφαλίζω — σφαλῶ, χιμίζω — χιμῶ κτλ. Ἔτσι καὶ τὸ γυρίζω — γυρνῶ, τριγυρίζω — τριγυρνῶ, (ἐγ)κατασταίνω — (ἐγ)καθιστῶ.

927. Ἀπὸ τοὺς παρακάτω διπλοὺς ἔνεστῶτες πού λέγονται στὴν κοινὴ γλῶσσα, εἶναι προτιμότερος γιὰ τὴν πεζογραφία ὁ ἕνας, πού σημειώνεται ἔξω ἀπὸ τὴν παρένθεση:

ἀλείβω (ἀλείφω), βάζω (βάνω), βγάζω (βγάνω), βυzaίνω (βυzάνω), ζεύω (ζεύγω), ξεχνῶ (ξεχνάνω), πασαλείβω (πασαλείφω), ρίχνω (ρίχτω), σιάχνω (σιάζω), σκάβω (σκάπτω), σκύβω (σκύπτω), σκοντάβω (σκοντάφτω), ψήνω (ψένω): κολλῶ (κολνῶ), κρεμῶ (κρεμνῶ), σφαλῶ (σφαλνῶ), χαλῶ (χαλνῶ).

Ἐδῶ ἀνήκουν καὶ πολλὰ ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας πού σχηματίζονται καὶ κατὰ τὴ δεύτερη: ἀπολύω (ἀπολνῶ), ἀρπάζω (ἀρπῶ), κοιτάζω (κοιτῶ), κοιμίζω (κοιμῶ), κοπανίζω (κοπανῶ), σκορπιζω (σκορπῶ), στοιχηματίζω (στοιχηματῶ), συλλογίζομαι (συλλογιέμαι): καὶ ἀντίθετα: λαχταρῶ (λαχταρίζω), ξενυχτῶ (ξενυχτίζω), ξεψυχῶ (ξεψυχίζω), παραστρατῶ (παραστρατίζω).

928. Πολλῶν διπλοσχημάτιστων ρημάτων μόνο ὁ ἕνας τύπος εἶναι κοινὸς πλάι σὲ ἄλλους σπανιότερους ἢ ἰδιωματικούς. Ἀναφέρεται μόνο ὁ κοινός: ἀνάβω, ἀρέσω, ἀστράφτω, βαστῶ, βογκῶ, γεμίζω, δίνω, ζομπῶ, θάβω, θαρρῶ, καίω, κερδίζω, κοντουλῶ, κλέβω, κόβω, κρύβω, λούζω, μαδῶ, νιώθω, ξεμυτίζω, πεθαίνω, πλανιάζω, πλέω, πρῆζω, ράβω, σέρονω, στρίβω, σφυρίζω, ψάχνω κτλ. (1).

1. Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα συνηθίζονται καὶ ἄλλα ὅμοια ρήματα τῆς δεύ-

929. Διπλοσχημάτιστα ρήματα με διαφορετική σημασία.—

Ὅπως τὰ παράλληλα ρήματα, ἔχουν καὶ μερικά διπλοσχημάτιστα κατὰ τὸ ἐνεστωτικό τους θέμα διαφορετικὴ σημασία :

συνάζω λουλούδια στὸν κήπο ἄλλα συνάγω ἓνα συμπέρασμα.

Τέτοια ρήματα εἶναι :

μηνῶ (παραγγέλνω)	μηνύω (καταγγέλλω)
μπήγω (φωνή, καρφιά κτλ.)	μπήζω (μόνο γιὰ φωνή)
σώνω (φτάνω, ἀρκῶ) (ἀπο-)	σώζω (γλιτώνω, διατηρῶ) (δια-)

930. Μερικά διπλοσχημάτιστα ρήματα ἔχουν τὸ δευτέρό τους ἐνεστωτικό θέμα μόνο σὲ μερικά σύνθετα :

νιώθω — μετανιώνω

στήνω — ἀνασταίνω, παρασταίνω (καὶ παριστάνω)

φτάνω — προφταίνω (σπανιότ. προφτάνω).

*Ανάλογη διαφορὰ παρουσιάζουν συχνὰ τὰ λόγια σύνθετα :

(ἀγγέλλω), παραγγέλνω	ἀναγγέλλω, ἀπαγγέλλω
ἀλλάζω, συναλλάζομαι	ἀπαλλάσσω
δίνω, ξαναδίνω, ἀναδίνω, ἀποδίνω	ἐκδίδω
διώχνω - ἔδιωξα, ἀποδιώχνω	ἐπιδιώκω (-δίωξα), καταδιώκω
κόβω, ἀγροκόβω, ἀποκόβω, ξεκόβω, προ- κόβω, κατακόβω	διακόπτω, συγκόπτω
κλείνω, περικλείνω	ἀποκλείω
λύνω, ξεδιαλύνω	καταλύω, ἀπολύω
σέρω, ξεσέρω, παρασέρω	διασύρω
τάζω (ὑπόσχομαι, ἀφιερώνω), προστάζω	-τάσσω (συν-, κατα-, μετα-, ἀντι- κτλ.)
στέλω, ξασπτέλω	συστέλλω, ἀναστέλλω, διαστέλλω
φυλάγω, προφυλάγω, παραφυλάγω	ἐπιφυλάσσομαι.

Διαφορετικά ἀπὸ τὰ διπλοσχημάτιστα ρήματα εἶναι μερικά ἄλλα, καθὼς βρίσκω (ξαναβρίσκω) — ἐφευρίσκω, σκίζω (ξεσκίζω, ἀποσκίζω σκίζω ἐντελῶς) διασχίζω, ἀποσχίζω, πὺ ἀνήκουν στὰ φωνητικὰ διπλόμορφα (444).

B.—Τὸ θέμα τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου

931. Τὸ ἀοριστικό θέμα τὸ βρίσκομε ἂν ἀφαιρέσωμε ἀπὸ τὸ ἀ΄

τερης συζυγίας, γιὰ λόγους ποιητικούς, μετρικούς, εὐφωνίας : ἀναγαλλιάζω - ἀναγαλλῶ, ἀναβρῆζω - ἀναβρῶ, ἀνοιγω - ἀνοιῶ, βόσκω - βοσκῶ, κλείνω - κλειῶ, λύνω - λυῶ, ξεσκίζω - ξεσκῶ, ξύνω - ξυνῶ, φωτίζω - φωτιῶ κτλ.

ἐνικὸ πρόσωπο τῆς ὀριστικῆς τοῦ ἀορίστου τὴν κατάληξη *-α* (καὶ τὴν αὐξηση, ἂν ὑπάρχη) :

ἔ-δεσ-α, γέλασ-α, ἔ-πλυν-α, παράγγειλ-α.

932. Ὁ ἐνεργητικὸς ἀόριστος τελειώνει στὸ *α'* ἐνικὸ πρόσωπο σὲ *-σα* καὶ σπανιότερα σὲ *-α*, χωρὶς τὸ *σ* :

ἔδεσα, ἄκουσα, ἄπλωσα — ἔπλυνα, παράγγειλα, ἔφυγα.

Ὁ ἀόριστος σὲ *-σα* λέγεται **σιγματικὸς ἀόριστος**.

Ὁ ἀόριστος σὲ *-α* λέγεται **ἄσιγμος ἀόριστος**.

933. Ὄταν τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα ἔχη χαρακτῆρα χειλικὸ σύμφωνο σχηματίζεται ὁ ἀόριστος σὲ *-ψα* :

<i>λείπω — ἔλειψα</i>	<i>βάφω — ἔβαψα</i>
<i>κρύβω — ἔκρυψα</i>	<i>ἀστράφτω — ἄστραψα</i>
<i>βασιλεύω (προφ. βασιλέβο) — βασίλεψα.</i>	

Ὄταν τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα ἔχη χαρακτῆρα λαρυγγικὸ σύμφωνο σχηματίζεται ὁ ἀόριστος σὲ *-ξα* :

<i>πλέκω — ἔπλεξα</i>	<i>προσέχω — πρόσεξα</i>
<i>πνίγω — ἔπνιξα</i>	<i>διώχνω — ἔδιωξα.</i>

Ὄταν τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα ἔχη χαρακτῆρα ὀδοντικὸ ἢ συρι-
στικὸ σύμφωνο σχηματίζεται ὁ ἀόριστος σὲ *-σα* ἢ σὲ *ξα* :

<i>θέτω — ἔθεσα</i>	<i>πλήττω — ἔπληξα</i>
<i>ἄλέθω — ἄλεσα</i>	—
<i>ἄρᾶσσω — ἄρᾶσα</i>	<i>ἀπαλλάσσω — ἀπάλλαξα</i>
<i>νομίζω — νόμισα</i>	<i>τρίζω — ἔτριξα</i>
<i>λούζω — ἔλουσα</i>	<i>τσούζω — ἔτσουξα</i>
<i>ἀγοράζω — ἀγόρασα</i>	<i>σπαράζω — σπάρραξα</i>
<i>ἀγκαλιάζω — ἀγκάλιασα</i>	<i>βουλιάζω — βούλιαξα.</i>

Τὰ ρήματα τῆς δεύτερης συζυγίας σχηματίζουν τὸν ἀόριστο σὲ *-ησα* : *τραγουδῶ — τραγούδησα, λαλῶ — λάλησα.*

Τὰ ὑγρόληχτα καὶ τὰ ρινικόληχτα ρήματα ἔχουν ἀόριστο ἄσιγμο σὲ *-α* (ἔκτος ἀπὸ πολλὰ ρήματα σὲ *-νω*).

934. Διπλοὶ ἀόριστοι.— Σὲ μερικὰ ρήματα συμβαίνει ν' ἀντιστοιχοῦν στὸν ἴδιο ἐνεστώτα δύο ἀόριστοι, σιγματικοί, πὺ σχηματίζονται καὶ σὲ *-σα* καὶ σὲ *-ξα* :

ἀγγίζω — ἄγγισα καὶ ἄγγισα
 βουίζω — βούισα καὶ βούισα
 ταιριάζω — ταιρίασα καὶ ταιρίαξα

πηδῶ — πήδησα καὶ πήδηξα
 σφαλῶ — σφάλησα καὶ σφάληξα
 φνῶ — φύσησα καὶ φύσηξα.

935. Διασάφηση. — Ρήματα πού σχηματίζουν διπλὸ ἀόριστο εἶναι πολλὰ, ὅταν ἰδίως λογαριαστοῦν τύποι λιγότερο κοινοὶ ἢ ἰδιωματικοί. Στὰ παρακάτω παραδείγματα ἀναγράφονται μόνο οἱ κοινοὶ τύποι, ἐνῶ ἡ λογοτεχνία μεταχειρίζεται κάποτε καὶ τοὺς λιγότερο συχνούς: *δίστασα, ζήτησα, κράτησα, μάτιασα, ρώτησα, σκάλισα, σκούνησα, σπούδασα, στέγνωσα, στράγγισα, στραμπούλιξα, σφούγγισα, ἔφρασα· βόγκηξα, ζούληξα· βάσταξα (βάστηξα).*

936. Καὶ μερικά ἀπὸ τὰ ρήματα πού σχηματίζουν τὸν ἀόριστο σὲ -ξα, τὸν σχηματίζουν σὲ -σα ὅταν εἶναι σύνθετα: *ἄγγισα (καὶ ἄγγισα) ἀλλὰ προσέγγισα, ἄρπαξα ἀλλὰ συνάρπασα, ρούφηξα ἀλλὰ ἀπορρόφησα.*

937. Τὸ *μαζεύω* ἔχει ἀόριστο *μάζεψα* καὶ (σπάν.) *ἔμασα*. Ὁ ἀόριστος τοῦ *καθίζω* εἶναι *κάθισα*, προσταχτ. *κάθισε*, λέγεται ὁμως στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ καὶ *ἔκατσα - κάτσε*.

938. *Ἱστορικὴ διασάφηση.* — Ἀπὸ τὰ δύο χρονικά θέματα τὸ ἀοριστικὸ εἶναι τὸ βασικό. Αὐτὸ ἔχει συνήθως γιὰ κάθε ρῆμα τύπο πάγιο μὲ λίγες σχετικὰ ἐξαιρέσεις, ἐνῶ τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία (βλ. 915). Τὸ ἀοριστικὸ θέμα ἔμεινε συνήθως ἀπὸ τὴν ἀρχαία γλώσσα ἀμετάβλητο, ἐνῶ τὸ ἐνεστωτικὸ μετασχηματίστηκε μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἀοριστικοῦ (λ.χ. κατὰ τὸ *ἔδσα: ἔδνα, δέσω: δένω* εἶπαν καὶ *ἔλσα: ἔλνα, λύσω: λύνω* ἀντὶ *λύω*). Καὶ τὴν ποικιλία τοῦ ἐνεστωτικοῦ θέματος τὴν προκάλεσε τὸ ἀοριστικό: *σπῶ* ἀλλὰ καὶ *σπάνω* καὶ *σπάξω*, ἐξαιτίας τοῦ ἀοριστοῦ *ἔσπασα - σπάσω*, πού μοιάζει μὲ τὸ *ἔχασα - χάσω: χάνω, ἀδειασα - ἀδειάσω: ἀδειάζω*.

Τὸ ἀοριστικὸ θέμα ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερα νὰ ἐπιδρᾷ στὸ ἐνεστωτικό· γι' αὐτὸ ὁ ἐνεστώτας τῶν λόγιων ρημάτων μετασχηματίζεται συχνὰ σύμφωνα μὲ τὸν τύπο πού ἀποζητεῖ ὁ ἀοριστικός τους τύπος. Λ.χ. κατὰ τὸ *ἔδειξα - δείχνω* λέγεται καὶ (*ἐ*)*κήρυξα - κηρύχνω* (ἀντὶ *κηρύσσω*) (1).

Ἱδιορρηθμίες καὶ ἀνωμαλίες στὸ σχηματισμὸ τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀοριστοῦ

939. Ὁ ἐνεργητικὸς ἀόριστος σχηματίζεται στὰ περισσότερα ἰ-ματα σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ρήματα πού ἐν ἀκολουθοῦν τὸν κανόνα. (Γιὰ ὅσα ἔχουν διπλὸ ἀόριστο βλ. 934):

1. Τὴ βασικὴ θέση πού ἔχει στὴ γλώσσα μας τὸ θέμα τοῦ ἀοριστοῦ τὴ βεβαιώνει καὶ τὸ ὅτι οἱ γειτονικὲς γλώσσες τῶν ἐλληνικῶν, πού πήραν ἀπὸ τὰ ἐλληνικά διάφορα ρήματα, τὰ πήραν μὲ τὸν ἀοριστικὸν τους τύπο τῆς ὑποταχτικῆς.

α) Ἔχουν ξ ἀντὶ σ τὰ ρήματα *βογκῶ, ζουλῶ, ρουφῶ, τραβῶ, στραμπουλῶ*: *ρούφηξα, τράβηξα* κτλ.

β) Παρουσιάζουν ἄλλες ἀνωμαλίες τ' ἀκόλουθα ρήματα:

1. Φωνηεντόληχτα: *καίω—ἐκαπα, κλαίω—ἐκλαπα, φταίω—ἐφταιξα, πλέω—ἐπλευσα, πνέω—ἐπνευσα.*

2. Χειλικόληχτα. Τὸ *πέφτω* ἔχει ἀόριστο *ἔπεσα.*

Μερικὰ λόγια ρήματα σὲ *-εύ* ἔχουν ἀόριστο σὲ *-ευσα* (ἰδίως ὅταν ἔχουν π στὴν παραλήγουσα): *ἐπιτρόπευσα* (πρβ. καὶ 264.2).

3. Ρινικόληχτα: *δίνω—ἔδωσα.*

4. Ρήματα δεύτερης συζυγίας. Τελειώνουν σὲ *-εσα* ἀντὶ *-ησα* οἱ ἀόριστοι ἀπὸ τὰ ρήματα *ἀρκῶ, βαρῶ, βολεῖ, διαρκῶ, ἐπαινῶ, καλῶ, καταφρονῶ, μπορῶ, πλανῶ, στενοχωρῶ, συγχωρῶ, τελῶ, φορῶ, χωρῶ* καὶ τὰ σύνθετα (ἀπὸ τὸ *αἰρῶ*) *ἀφαιρῶ, διαιρῶ, ἐξαιρῶ, συναιρῶ* κτλ.: *στενοχώρεσα, ἐξάιρεσα.* Μερικὰ (λόγια) σύνθετα ἀπὸ τὸ *χωρῶ* σχηματίζονται σὲ *-ησα*: *ἀποχώρησα, παραχώρησα.*

Τελειώνουν σὲ *-ασα* ἀντὶ *-ησα* τὰ ρήματα: *γελῶ, διψῶ, κρεμῶ, πεινῶ, χαλῶ, ἀνακλῶ, διαθλῶ, δρῶ, σπῶ, καθῶς* καὶ μερικὰ ρήματα σὲ *-νῶ*: *γερνῶ—γέρασα, κερνῶ, ξεχνῶ, περνῶ, σκολνῶ.* Τὸ *βαστῶ* καὶ τὸ *πετῶ* ἔχουν ἀόριστο σὲ *-αξα*: *βάσταξα* (σπανιότ. *βάστηξα*), *πέταξα.*

γ) Σχηματίζονται ἀνώμαλα στὸν ἀόριστο καὶ μερικὰ ἄλλα ρήματα: *διδάσκω—δίδαξα, συνωμοτῶ—συνωμότησα* καὶ *συνώμοσα.*

Τὸ *βόσκω* καὶ τὸ *θέλω* σχηματίζονται στὸν ἀόριστο, σὰ νὰ ἦταν τῆς δεύτερης συζυγίας, σὲ *-ησα*: *βόσκησα, θέλησα.* Ἀντίθετα, τὸ *θαρρῶ* (νομίζω) ἔχει ἀόριστο *θάρρεψα*, σὰ νὰ ἦταν τῆς πρώτης συζυγίας.

Ὁ ἄσιγμος ἀόριστος

940. Τὰ κυριότερα ρήματα ποὺ σχηματίζουν ἄσιγμο ἀόριστο εἶναι:

α) Μερικὰ ἀνώμαλα ρήματα ποὺ σχηματίζουν τὸν ἀόριστο ἀπὸ διαφορετικὴ ρίζα. Αὐτὰ εἶναι:

βλέπω—εἶδα, ἔρχομαι—ἤρθα, λέγω—εἶπα, τρώγω—ἔφαγα.

β) Τὸ *φεύγω—ἔφυγα, βάζω—ἔβαλα, βγάζω—ἔβγαλα, πίνω—ἤπια.* Τὸ *κάνω* ἔχει διπλὸ ἀόριστο, *ἔκαμα* καὶ *ἔκανα* (1).

1. Ὁ ἀόριστος *ἔκανα* εἶναι στὴν κοινὴ πλὴ συχνὸς ἀπὸ τὸν *ἔκαμα*, εἶναι ὁμως προτιμότερος ὁ τύπος μὲ τὸ *μ*, ἐπειδὴ ἔτσι ξεχωρίζομε μὲ τὸ διαφορετικὸ

γ) Μερικὰ ρήματα πού σχηματίζουν τὸν ἀόριστο σὲ -ηκα :

ἀνεβαίνω — ἀνέβηκα	βρίσκω — βρήκα	καὶ σπανιότ. ἤβρα
κατεβαίνω — κατέβηκα	μπαίνω — μπήκα	
διαβαίνω — διάβηκα	βγαίνω — βγήκα (¹).	

941. δ) Ὅλα τὰ ὑγρόληχτα καὶ πολλὰ ρινικόληχτα ρήματα (915).

Τὸ ἀοριστικὸ θέμα τῶν ρημάτων αὐτῶν, ἅμα τὸ συγκρίνωμε μὲ τὸ ἐνεστωτικὸ, παρουσιάζει τὶς ἀκόλουθες ἰδιορρυθμίες :

1. Εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐνεστωτικὸ. Αὐτὸ γίνεται στὸ οἰκτιρῶ, σὲ μερικὰ ρήματα σὲ -ίνω καὶ στὰ περισσότερα ρήματα σὲ -ύνω: οἰκτιρῶ — οἰκτιρα, κλίνω — ἐκλινα, κρίνω — ἐκρινα, γίνομαι — ἐγινα, εὐκολύνω — εὐκόλυνα, ξεδιαλύνω — ξεδιάλυνα, ὀξύνω — ὀξυνα.

2. Ἔχει ἅπλὸ σύμφωνο στὴ θέση τῶν δύο ὁμοίων: προβάλλω — πρόβαλα, σφάλλω — ἔσφαλα.

3. Ἔχει ἄλλο θεματικὸ φωνῆεν: μένω — ἔμεινα, ἀπο νέμω — ἀπόνειμα.

4. Τοῦ λείπει τὸ ν πού ἔχει τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα καὶ συχνὰ ἔχει καὶ ἄλλο θεματικὸ φωνῆεν:

φέρωνω — ἔφερα	σπέρνω — ἔσπειρα
	γδέρωνω — ἔγδαρα
	σέρνω — ἔσυρα
	τρατέρνωω — τράταρα.

5. Τοῦ λείπει ἡ συλλαβὴ -αίν- πού ἔχει τὸ ἐνεστωτικὸ θέμα:

καταλαβ-αίν-ω — κατάλαβα	πετυχ-αίν-ω — πέτυχα
λαβ-αίν-ω — ἔλαβα	πηγ-αίν-ω — πήγα
λαχ-αίν-ω — ἔλαχα	παθ-αίν-ω — ἔπαθα
μαθ-αίν-ω — ἔμαθα	τυχ-αίν-ω — ἔτυχα.

θέμα τὸ ἐξακολουθητικὸ ἀπὸ τὸ συνοπτικὸ: ἔκανα - θὰ κάνω - γὰ κρίνω - κάνε καὶ ἔκαμα - θὰ κάμω - γὰ κάμω - κάμε (ἀλλὰ κάν'το).

1. Σπανιότερα, ἰδίως στὴ λογοτεχνία, ἔχουν τοὺς σχηματισμοὺς σὲ -κα καὶ τὰ ρήματα δίνω, ἀφήνω: ἔδωσα καὶ ἔδωκα, ἀφησα καὶ ἀφήκα (ἀφηκα). Οἱ τύποι αὐτοὶ μὲ κ λέγονται σπανιότερα καὶ στὸ μέλλοντα καὶ στὴν ὑποτακτικὴ τοῦ ἀορίστου: θὰ δώκω, γὰ τ'ἀφήκης.

6. Τὰ περισσότερα ρήματα σὲ **-αίνω** σχηματίζουν τὸν ἀόριστο σὲ **-ανα** ἢ σὲ **-υνα** :

ἀνασαινώ — ἀνάσανα, ἀπολυμαίνω — ἀπολύμανα, βασκαίνω — βά-
σκανα, γλυκαίνω — γλύκανα, μαραίνω — μάρανα, ξαίνω — ξάνα, πε-
θαίνω — πέθανα, ψυχραίνω — ψύχρανα

ἀκριβαίνω — ἀκρίβυνα, βαραίνω — βάρυνα, κονταίνω — κόντινα,
(ξε)μακραίνω — (ξε)μάκρυνα, δμορφαίνω — δμόρφυνα, φτωχαίνω — φτώ-
χυνα. (Γιὰ τὰ ρήματα μὲ ἀόριστο σὲ **-ηκα** βλ. 940γ).

942. Ἐκ τῶν ρήματων σὲ **-αίνω** ἔχουν σιγματικὸ ἀόριστο:

α) σὲ **-ασα**, τὸ ἀποσταίνω — ἀπόστασα, σωπαίνω — σώπασα, χορ-
ταίνω — χόρτασα,

β) σὲ **-αξα**, τὸ βυζαίνω — βύζαξα,

γ) σὲ **-ησα**, τὸ ἀνασταίνω — ἀνάστησα, (ἐγ)κατασταίνω — (ἐγ)κατά-
στησα, παρασταίνω — παράστησα, συσταίνω — σύστησα. Τὸ ἀρταίνω ἔχει
ἀόριστο σὲ **-υσα** : ἄρτυσα.

Σὲ **-ησα** σχηματίζουν τὸν ἀόριστο καὶ ἀπὸ τὰ ρήματα σὲ **-άνω** τὸ
ἀμαρτάνω — ἀμάρτησα καὶ τὸ αὐξάνω — αὐξήσα.

Τὰ ξενικά ρήματα σὲ **-άρω** (**-έρω**) ἔχουν συνήθως ἀόριστο σιγματικὸ σὲ
-άρισα : λιντσάρω — λιντσάρισα, μαρκαάρισα, τρατέρω — τρατάρισα (καὶ τράταρα).

Διαφορές στο θεματικό φωνήεν τοῦ ἁσιγμου ἀορίστου κατὰ τὴν ἔγκλιση

943. α) Μερικά ρήματα ἔχουν στὴν ὑποταχτικὴ ἢ καὶ στὶς ἄλλες
ἐγκλίσεις τοῦ ἐνεργητικοῦ ἀορίστου διαφορετικὸ θεματικὸ φωνήεν
παρὰ στὴν ὀριστικὴ. Τὰ ρήματα αὐτὰ εἶναι :

παίρω — πῆρα, ἀορ. θέμα πηρ- ἀλλὰ πάρω, πάρε, πάρει
πηγαίνω — πῆγα, ἀορ. θέμα πηγ- πάω, πᾶμε, πάει.

β) Χωρὶς τὸ θεματικὸ φωνήεν σχηματίζονται οἱ ἄλλες ἐγκλίσεις
στὰ ρήματα :

μπαίνω — μπῆκα, ἀορ. θέμα μπηκ- ἀλλὰ μπῶ, ἔμπα, μπῆ
βγαίνω — βγῆκα, ἀορ. θέμα βγηκ- βγῶ, ἔβγα, βγῆ
βρίσκω — βρῆκα, ἀορ. θέμα βρηκ- βρῶ, βρές, βρεῖ.

Ἐνάλογα σχηματίζονται καὶ τὸ ἀνεβαίνω, κατεβαίνω, διαβαίνω.

γ) Οἱ ἀόριστοι εἶδα, εἶπα, ἦπια σχηματίζονται στίς ἄλλες ἐγκλίσεις χωρὶς τὸ ἀρχικὸ (ι) :

ὅταν δῆς, ἄς πῆ, ἴσως πῆτε, ἔχουν πεῖ, ἂν πιῆτε, πιές.

Στὴν ὑποταχτικὴ καὶ στὸ ἀπαρέμφοτο, ὅταν ἡ προηγούμενη λέξη τελειώσῃ σὲ φωνῆεν, λέγονται καὶ οἱ τύποι μὲ τὸ ἀρχικὸ (ι) τοῦ εἶδα, εἶπα : θὰ ἰδῶ, νὰ ἰδοῦμε, θὰ εἰπῆτε, ἔχω ἰδεῖ.

944. Μετακλίση τοῦ τόνου στὴν ὑποταχτικῆ.— Μερικοὶ ἄσιγμοι ἀόριστοι τονίζονται στὴν ὑποταχτικῆ τοῦ ἀορίστου καὶ στὴ λήγουσα :

ν' ἀνέβω — ν' ανεβῶ, νὰ κατέβω — νὰ κατεβῶ, νὰ ἔρθω — (νὰ ἐρθῶ) νὰ ῥθῶ, θὰ ῥθῶ, νὰ ἔβρω — νὰ βρῶ, νὰ μπῶ (σπαν. νὰ ἔμπω), θὰ βγῶ — θὰ ἔβγω, νὰ γίνω (σπάν. νὰ γενῶ), νὰ διαβῶ. Τὸ ἀπαρέμφοτο τονίζεται ἀνέβῃ — ἀνεβῆ, κατέβῃ — κατεβῆ καὶ συνήθως ἔρθει, βρεῖ, μπῆ, γίνει (σπάν. γενῆ), (μόνο) διαβῆ.

Οἱ ὑποταχτικὲς τῶν ἀορίστων εἶδα, εἶπα τονίζονται μόνο στὴν κατάληξη : (ι)δῶ, (εἰ)πῶ. Ὁ ἀόριστος ἦπια ἔχει ὑποταχτικῆ πιῶ.

945. Μερικὰ ρήματα τῆς παθητικῆς φωνῆς σχηματίζονται στὸν ἀόριστο κατὰ τὴν ἐνεργητικῆ :

γίνομαι — ἔγινα (σπάν. γίνηκα), ἔρχομαι — ἤρθα, κάθομαι — κάθισα¹⁾.

Τὸ στέκω - στέκομαι καὶ τὸ παραστέκω - παραστέκομαι (810) ἔχουν ἀόριστο μόνο παθητικὸ στάθηκα - παραστάθηκα.

946.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ — ΟΙ ΑΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ

A) Τὸ (ι) τῆς παραλήγουσας

1. Ὅσα ρήματα ἔχουν (ι) στὸν ἐνεστώτα, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι διπλοσχημάτιστα (926), γράφονται στὸν ἀόριστο μὲ τὸ ἴδιο (ι) πού ἔχουν καὶ στὸν ἐνεστώτα. Ἔτσι γράφονται :

Μὲ ι : γίνομαι — ἔγινα, νίβω — ἐνιψα, πνίγω — ἐπνιξα, ραγίζω — ράγισα κτλ., καθὼς καὶ τὰ διπλοσχημάτιστα (ἀνθίζω καὶ ἀνθῶ) ἀνθισα, γύρισα, λύγισα, ξεχειλίσιμα, πλημμύρισα, σφάλισα καὶ σφάλισα κτλ., κοίμισα, κοπάνισα, σκόρπισα κτλ. (927).

1. Ὁ ἀόριστος τοῦ καθίζω, ὅπως καὶ ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου, εἶναι κοινοὶ καὶ γιὰ τὸ κάθομαι : Κάθισα τρεῖς μῆνες σ' αὐτὸ τὸ σπίτι. Ποιὸς εἶναι καλύτερα καθισμένος ;

Μὲ **υ** : χύνω — ἔχυσα, δακρύνω — δάκρυσα, εὐκολύνω — εὐκόλυνα κ.ἄ.

η : ἀφήνω — ἄφησα, σβήνω — ἔσβησα, πρήζω — ἔπρηξα, μπήγω — ἔμπηξα

οι : ἀθροίζω — ἄθροισα, ἀνοίγω — ἄνοιξα

ει : κλείνω — ἔκλεισα, ζεῖνω — ἔτεινα, ἀλείβω — ἄλειψα· σειῶ — ἔσεισα.

Γράφονται ἀκόμη :

Μὲ **υ** : τὸ ἔπλυνα καὶ τὸ (ινα) τῶν ρημάτων σὲ -αίνω : ἀκριβαίνω — ἀκρίβυνα, κονταίνω — κόντυνα, φάρδυνα κτλ.

η : οἱ ἀόριστοι βρῆκα, βγῆκα, μπῆκα, ἀνέβηκα, κατέβηκα, διάβηκα, πῆρα

ει : οἱ ἀόριστοι ἔγειρα, ἔδειρα, ἔσπειρα, ἀνάγγειλα, ἀνάτειλα, ἔστειλα, ἔμεινα (*).

2. Τὰ ρήματα τῆς δεύτερης συζυγίας γράφονται μὲ **η** : ἀγάπησα, λάλησα, περπάτησα, κύλησα· ρούφηξα, τραβῆξα.

Γράφονται μὲ **υ** τὸ μέθυσα καὶ τὸ μῆνυσα.

3. Χρειαζέται προσοχὴ στὴν ὀρθογραφία μερικῶν διπλοσχηματιστῶν ἢ ἄλλων ρημάτων σὲ (-ίζω) καὶ σὲ (ο), ποὺ ἀμφιβάλλεται τὸ ἐνεστωτικὸ τοὺς θέμα ἢ ποὺ μπερδεύεται μὲ ἄλλων ρημάτων :

Γράφομε μὲ ι :	ἀλλὰ	γράφομε μὲ η :
βουίζω — βούισα		βοῶ — βόησα
διαφημίζω — διαφήμισα, διαφήμιση		ἐπευφημῶ — ἐπευφήμησα (*)
ἐγχειρίζω — ἐγχείρισα (*)		ἐπιχειρῶ — ἐπιχείρησα, ἐπιχείρηση, ἐπιχειρηματικὸς

1. Ὅμοια καὶ τὸ ἀπόνειμα.

2. Τ' ἀρχαῖα *δυσφημῶ*, *διευκρινῶ* λέγονται συνήθως σήμερον σὲ -ίζω, ἀνάλογα μὲ τὰ ὅμοια ρήματα *δυσφημίζω* - *δυσφήμισα* (*δυσφήμιση*) καὶ *διευκρινίζω* - *διευκρίνισα* (*διευκρίνιση*). Ὅσοι προτιμοῦν τοὺς παλιούς τύπους *δυσφημῶ*, *διευκρινῶ* θὰ πρέπει νὰ γράφουν *δυσφήμησα*, *διευκρίνησα*, *δυσφήμιση*, *διευκρίνηση* (ἀλλὰ *δυσφημιστικὸς*, *διευκρινιστικὸς*). Τὰ λόγια *σαφηνίζω*, *ἀποσαφηνίζω*, *διασαφηνίζω* ἔχουν καὶ τοὺς τύπους *ἀποσαφῶ* - *ἀποσάφησα* (*ἀποσάφηση*), *διασαφῶ* - *διασάφησα* (*διασάφηση*).

3. Τὸ *ἐγχειρίζω* - *ἐγχειρίζομαι* - *ἐγχειρίστηκα* λέγεται καὶ γιὰ τὸ *κάνω ἐγχεί-*

Γράφομε με ι :	ἀλλὰ	γράφομε με η :
θυμίζω — θύμισα, θύμισέ μου		θυμοῦμαι — θυμήθηκα, θύμιση
καταριίζω — κατάριισα, κατάρ- τιση		ἐξαριῶ — ἐξάρησα, ἐξάρηση ἀλ- λά καὶ ἐξάρτηση (424)
καταχωρίζω — καταχώρισα, κα- ταχώριση		παραχωρῶ — παραχώρησα, παρα- χώρηση
ξεφωνίζω — ξεφώνισα (ἀλλὰ ξε- φωνητὸ)		συμφωνῶ — συμφώνησα, διαφω- νῶ — διαφώνησα
ψηφίζω — ψήφισα, ψήφιση		ψηφῶ — ψήφησα, ἀψήφησα.

Β) Τὸ (ο) τῆς παραλήγουσας.—Τὸ (ο) τῶν ἀορίστων σὲ (οσα) γράφεται με **ω** :

κλείδωσα (πρβ. 918.8), ἔσωσα, ἔνωσα, ἔδωσα.

Γράφεται με **ο** τὸ ἄρμωσα καὶ τὰ σύνθετά του.

Γ) Ἡ ρίζα (δο) τοῦ δίνω.—Ἡ ρίζα (δο) τοῦ δίνω γράφεται με **ω** στὸν ἐνεργητικὸ ἀόριστο καὶ στοὺς χρόνους ποὺ γίνονται ἀπὸ τὸ θέμα του :

ἔδωσα, δώσω, δῶσε, δῶσ' το, θὰ δώσωμε, ἔχω δώσει, παραδώσου.

Γράφεται με **ο** στὸν παθητικὸ ἀόριστο καὶ παρακειμενο καὶ σὲ δλα τὰ παράγωγα (¹):

δόθηκα, δοθῶ, ἔχει ἐκδοθῆ, παραδοθῆτε, δοσμένος (-δομένος)
δόση, ἐκδότης, παραδοτέος, ἀποδοτικός, δόσοληψία.

Δ) Μ' ἓνα ἢ με δύο λ ;—Τὰ ρήματα με δύο λ στὸ ἐνεστωτικὸ θέμα, στὸ ἀοριστικὸ ἔχουσι μόνον ἓνα :

ἀνατέλλω — ἀνάτειλα, καταγγέλλω — κατάγγειλα

ἀναβάλλω — ἀνάβαλα, σφάλλω — ἔσφαλα, ποικίλλω — ποίκιλα.

Ἔτσι θὰ γράψωμε: Ποτὲ μὴν ἀναβάλλωμε δ,τι πρέπει νὰ γίνῃ ἀμέσως—πρέπει νὰ τὸ ἀναβάλωμε γιὰ αὔριο. Ἔβλεπα τὸν ἥλιο νὰ προσβάλλῃ σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὸ βουνὸ—νὰ με εἰδοποιήσῃς ὅταν θὰ προσβάλλῃ ὁ ἥλιος. Ἐσὺ προσβάλλεις ὄλο τὸν κόσμο—δὲν ἔκαμες καλὰ νὰ τὸν προσβάλλῃς. Γιὰ αὐτὰ τὰ ζητήματα πάντα ν' ἀμφιβάλῃς—ἂν καμὰ φορὰ ἀμφιβάλῃς.

ριση. Πρέπει τότε νὰ γράφεται καὶ ἡ ἐγχειριση με **ι**. Ὅσοι τυχὸν προτιμοῦν στὴ σημασία αὐτὴ τὸ ἐγχειρῶ, πρέπει νὰ γράφουν ἐγχειρησα - ἐγχειρήθηκα - ἐγχειρηση με **η**, ὅπως ἄλλωστε γράφεται καὶ ἡ ἐγχειρητική.

1. Ἐξαιροῦνται τὸ δωσίδικος καὶ τὸ δωσίλογος.

**Συγκριτικὸς πίνακας. Ἡ σχέση τῶν δύο θεμάτων
μεταξύ τους**

947. Τὸ ἐνεστωτικὸ καὶ τὸ ἀοριστικὸ θέμα τῶν ρημάτων τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς ἔχουν τὴν ἀκόλουθη σχέση μεταξύ τους :

α) Δὲ διαφέρουν καθόλου. Σχηματίζονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ρηματικὸ θέμα καὶ οἱ δύο χρόνοι : κρινῶ — ἐκριν-α, εὐκολύνω — εὐκόλυν-α.

β) Διαφέρουν μόνο ὡς πρὸς τὸ χαρακτήρα, πού γράφεται μὲ δυὸ ὅμοια σύμφωνα στὸν ἐνεστώτα, μ' ἓνα στὸν ἀόριστο : προβάλλω — πρόβαλα, σφάλλω — ἔσφαλα.

γ) Διαφέρουν στὸ χαρακτήρα τους :

ἀλείβ-ω	ἄλειψ-α	βγάζ-ω	ἔβγαλ-α
κάν-ω	ἔκαμ-α	ἀκού-ω	ἄκουσ-α

δ) Διαφέρουν στὸ θεματικὸ τους φωνῆεν :

πλέν-ω	ἔπλυν-α	γδέρν-ω	ἔγδαρ-α
φεύγ-ω	ἔφυγ-α	στέλν-ω	ἔστειλ-α

ε) Διαφέρουν καὶ στὰ δύο μαζί :

ἀγαπ-ῶ	ἀγάπησ-α	κλαί-ω	ἔκλαψ-α
γελ-ῶ	γέλασ-α	χορταίν-ω	χόρτασ-α

ζ) Σχηματίζονται ἀπὸ διαφορετικὰς ρίζες :

βλέπ-ω	εἶδ-α	ἔρχομ-αι	ἤρθ-α	τρώγ-ω	ἔφαγ-α
--------	-------	----------	-------	--------	--------

Γ.—Θέμα παθητ. ἀορίστου καὶ παθητ. μετοχῆς

948. Ὁ σχηματισμὸς ἀπὸ τὸ σιγματικὸ ἀόριστο.—Ἀλλάζον-
τας τὴν κατάληξη τοῦ σιγματικοῦ ἀορίστου -σα σὲ -θηκα ἢ σὲ -στηκα
ἔχομε τὸν παθητικὸ ἀόριστο καὶ σ' αὐτὸν ἀντιστοιχεῖ ἡ παθητικὴ με-
τοχή σὲ -μένος ἢ σὲ -σμένος.

Ἐνεργητικὴ φωνή	Παθητικὴ φωνή
Ἐνεστώτας	Ἀόριστος
Ἀόριστος	Μετοχή

Ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας

ἰδρῶ	ἴδρυσα	ἰδρῦθηκα	ἰδρυσμένος
ἐλκῶ	ἔλκυσα	ἐλκύσθηκα	ἐλκυσμένος
ἀκούω	ἄκουσα	ἀκούσθηκα	ἀκουσμένος
δένω	ἔδεσα	δέθηκα	δεμένος
πιάνω	ἔπιασα	πιάσθηκα	πιασμένος.

Ρήματα τῆς δεύτερης συζυγίας

ἀγαπῶ	ἀγάπησα	ἀγαπήθηκα	ἀγαπημένος
διαλαλῶ	διαλάλησα	διαλαλήθηκα	διαλαλημένος
ἐπαινῶ	ἐπαίνεσα	ἐπαινέθηκα	(ἐ)παινεμένος
γελῶ	γέλασα	γελάστηκα	γελασμένος
κρεμῶ	κρέμασα	κρεμάστηκα	κρεμασμένος
στενοχωρῶ	στενοχώρησα	στενοχωρέθηκα	στενοχωρημένος
παραχωρῶ	παραχώρησα	παραχωρήθηκα	παραχωρημένος.

949. Ὃταν ὁ ἐνεργητικὸς ἀόριστος τελειῶνῃ σὲ **-ψα**, ὁ παθητικὸς τελειώνει σὲ **-φτηκα** καὶ ἡ παθητικὴ μετοχὴ σὲ **-μμένος** :

κρύβω	ἔκρυψα	κρύφτηκα	κρυμμένος
ἐγκαταλείπω	ἐγκατάλειψα	ἐγκαταλείφτηκα	ἐγκαταλειμμένος
ἀπορρίπτω	ἀπόρριψα	ἀπορρίφτηκα	ἀπορριμμένος
ἀνακαλύπτω	ἀνακάλυψα	ἀνακαλύφτηκα	ἀνακαλυμμένος.

Στὰ ρήματα σὲ **-αῦω**, **-εῦω** τελειώνουν σὲ **-αὔτηκα**, **-εὔτηκα**, **-αυμένος**, **-εμένος** :

παύω	ἔπαψα	παύτηκα	παυμένος
μαγεύω	μάγεψα	μαγεύτηκα	μαγεμένος.

Σ² ἐνεργητικὸ ἀόριστο σὲ **-ξα** ἀντιστοιχεῖ παθητικὸς ἀόριστος σὲ **-χτηκα** καὶ παθητικὴ μετοχὴ σὲ **-γμένος** :

πλέκω	ἔπλεξα	πλέχτηκα	πλεγμένος
ἀνοίγω	ἄνοιξα	ἀνοίχτηκα	ἀνοιγμένος
σφίγγω	ἔσφιξα	σφίχτηκα	σφιγμένος
διώχνω	ἔδιωξα	διώχτηκα	διωγμένος.

Σ³ ἐνεργητικὸ ἀόριστο σὲ **-σα**, **-ξα** ρημάτων μὲ χαρακτηριστὰ σύμφωνο ὀδοντικὸ ἢ συριστικὸ ἀντιστοιχεῖ παθ. ἀόριστος σὲ **-στηκα** ἢ **-χτηκα** καὶ παθ. μετοχὴ σὲ **-σμένος** ἢ **-γμένος** :

ἀλέθω	ἄλεσα	ἀλέστηκα	ἄλεσμένος
πλάθω	ἔπλασα	πλάστηκα	πλασμένος
λούζω	ἔλουσα	λούστηκα	λουσμένος
μοιράζω	μοίρασα	μοιράστηκα	μοιρασμένος
δροσίζω	δρόσισα	δροσίστηκα	δροσισμένος

ἀγκαλιάζω	ἀγκάλιασα	ἀγκαλιάσθηκα	ἀγκαλιασμένος
ἀλλάζω	ἄλλαξα	ἀλλάχθηκα	ἀλλαγμένος
βουλιάζω	βούλιαξα	βουλιάχθηκα	βουλιαγμένος.

Σε -άσθηκα σχηματίζεται και ὁ άόριστος τοῦ σέβομαι: σεβάσθηκα.

950. Ὁ σχηματισμός ἀπὸ τὸν ἄσιγμο άόριστο.—² Ἀλλάζοντας τὴν κατάληξη -α τοῦ ἄσιγμου άόριστου τῶν ὑγρόληκτων και τῶν ρινικόληκτων ρημάτων α) σὲ -θηκα ἔχομε τὸν παθητικὸ ἄόριστο, και β) σὲ -μένος ἔχομε τὴν παθητικὴ μετοχή:

βάζω	ἔβαλα	βάλθηκα	βαλμένος
βγάζω	ἔβγαλα	βγάλθηκα	βγαλμένος
φέρνω	ἔφερα	φέρθηκα	φερμένος
γδέρων	ἔγδαρα	γδάρθηκα	γδαρμένος.

Τὰ ρινικόληκτα ρήματα σὲ -νω σχηματίζουν τὸν παθητικὸ ἄόριστο σὲ -θηκα και τὴν παθητικὴ μετοχή σὲ -μένος:

κρίνω	ἔκρινα	κρίθηκα	κριμένος
πλένω	ἔπλυνα	πλύθηκα	πλυμένος.

Τὸ αἰσθάνομαι και τὰ ὑπερδισύλλαβα ρήματα σὲ -ύνω: διευθύνω, ἐπιβαρύνω, εὐκολύνω, μολύνω κτλ. σχηματίζουν τὸν παθητικὸ ἄόριστο σὲ -νθηκα: αἰσθάνθηκα, ἀμύνθηκα, διευθύνθηκα κτλ. Τὸ ξεδιαλύνω ἔχει ἄόριστο ξεδιαλύθηκα και παθητικὴ μετοχὴ ξεδιαλυμένος.

951. Ἀπὸ τὰ ρινικόληκτα ρήματα σὲ -αίνω μ³ ἐνεργητικὸ ἄόριστο -ανα:

Α.—Χάνοντας τὸ χαρακτῆρα ν τοῦ ἐνεργητικοῦ άόριστου σχηματίζουν τὸν παθητικὸ ἄόριστο σὲ -θηκα και

α) τὴν παθητικὴ μετοχὴ σὲ -μένος τὰ ρήματα:

βουβαίνω	βουβάθηκα	βουβαμένος
γλυκαίνω	γλυκάθηκα	γλυκαμένος
ζεσταίνω	ζεστάθηκα	ζεσταμένος
μαραίνω	μαράθηκα	μαραμένος
ξετρελαίνω	ξετρελάθηκα	ξετρελαμένος
ξεραίνω	ξεράθηκα	ξεραμένος
πικραίνω	πικράθηκα	πικραμένος
ψυχραίνω	ψυχράθηκα	ψυχραμένος.

β) τὴν παθητικὴ μετοχὴ σὲ **-σμένος** τὰ ρήματα :

λευκαίνω	λευκάθηκα	λευκασμένος
ύφαίνω	ύφάθηκα	ύφασμένος.

Ἔτσι καὶ τὸ *ξεθυμαίνω* ἔχει παθητικὴ μετοχὴ *ξεθυμασμένος*.

Β.—Φυλάγοντας τὸ χαρακτῆρα *ν* σχηματίζουσι τὸν παθητικὸ ἀόριστο σὲ **-νθηκα** καὶ τὴν παθητικὴ μετοχὴ σὲ **-σμένος** τὰ ρήματα :

ἀπολυμαίνω	ἀπολυμάνθηκα	ἀπολυμασμένος
λιπαίνω	λιπάνθηκα	λιπασμένος
μιαίνω	μιάνθηκα	μιασμένος
σημαίνω	σημάνθηκα	σημασμένος.

952. Μερικὰ ὑγρόληχτα καὶ ρινικόληχτα ρήματα ἀλλάζουσι τὸν παθητικὸ ἀόριστο καὶ τὴν παθητικὴ μετοχὴ τὸ θεματικὸ τους φωνῆεν :

δέρω	ἔδειρα	δάρθηκα	δαρμένος
σπέρνω	ἔσπειρα	σπάρθηκα	σπαρμένος
στέλνω	ἔστειλα	στάλθηκα	σταλμένος
παίρω	πῆρα	πάρθηκα	παρμένος.

Ἰδιορρηθμίαι καὶ ἀνωμαλίαι στὸ σχηματισμὸ τοῦ παθητικοῦ ἀορίστου καὶ τῆς παθητικῆς μετοχῆς

953. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω κλίνονται τὰ περισσότερα παθητικὰ ρήματα. Μερικὰ ὅμως σχηματίζονται διαφορετικά.

1. Τὸ ρῆμα *δίνω* — *ἔδωσα* ἔχει παθητικὸ ἀόριστο *δόθηκα*, τὸ στέκομαι : *στάθηκα*, τὸ *τείνω* — *ἔτεινα* : *-τάθηκα* (*ἐν-, ἐκ-, προ-, δια-* κ.ἄ.).

2. Σὲ **-έθηκα**, **-εμένος** σχηματίζονται ὁ παθητικὸς ἀόριστος καὶ ἡ παθητικὴ μετοχὴ τῶν ρημάτων *βρίσκω*—*βρέθηκα* καὶ *ὑπόσχομαι*—*ὑποσχέθηκα*—*ὑποσχεμένος*.

3. Σὲ **-ήθηκα** σχηματίζονται οἱ παθητικοὶ ἀόριστοι τῶν ρημάτων *ἀπονέμω*—*ἀπονεμήθηκα*, *δέομαι*—*δεήθηκα*, *διαμαρτύρομαι*—*διαμαρτυρήθηκα*, *εὔχομαι*—*εὐχῆθηκα*, *προσεύχομαι*—*προσευχήθηκα* (').

1. Ὅμοια σχηματίζεται καὶ τὸ ποιητικὸ *βουλῆθηκα* ἀπὸ τὸν ἀπαρχαίωμένο ἐνεστώτα *βούλομαι* (*βουλιέμαι*).

4. Τὸ *μαθαίνω* σχηματίζει ἀνώμαλα ἄοριστο *μαθεύτηκα* καὶ μετοχὴ *μαθημένος*. Τὸ *μαθεύτηκε* εἶναι καὶ ἄοριστος τοῦ *μαθεύεται*.

954. Μερικὰ ἀνώμαλα ρήματα, μὲ διαφορетиκὴ ρίζα στὸν ἄσιγμο ἐνεργητικὸ ἄοριστο (940), καθὼς καὶ μερικὰ ἄλλα, μὲ ἄσιγμο ἄοριστο καὶ αὐτά, τελειώνουν στὸν παθητικὸ ἄοριστο σὲ *-ώθηκα* καὶ στὴν παθητικὴ μετοχὴ σὲ *-ωμένος*, χωρὶς ἀντίστοιχο ἐνεργητικὸ ἄοριστο σὲ *-ωσα* :

<i>βλέπω</i>	<i>εἶδα</i>	<i>εἰδώθηκα</i>	<i>ἰδωμένος</i>
<i>λέγω</i>	<i>εἶπα</i>	<i>εἰπώθηκα</i>	<i>εἰπωμένος</i>
<i>γίνομαι</i>	<i>ἔγινα</i>		<i>γινωμένος</i>
<i>κάνω</i>	<i>ἔκαμα</i>		<i>καμωμένος</i>
<i>πίνω</i>	<i>ἔπια</i>	<i>πιώθηκα</i>	<i>πιωμένος</i>
<i>τρῶγω</i>	<i>ἔφαγα</i>	<i>φαγώθηκα</i>	<i>φαγωμένος</i> .

Ἡ μετοχὴ *γινωμένος* σημαίνει συνήθως ὤριμος.

Τὸ *καμώθηκα* εἶναι ἄοριστος τοῦ *καμώνομαι*. Γιὰ παθητικὸ τοῦ *κάνω* χρῆσιμῶν τὸ *γίνομαι*, τὸ *φιάνομαι* καὶ ἄλλα συνώνυμα.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ σύνθετα τοῦ *βλέπω* ἔχουν καὶ τοὺς ὁμαλοὺς τύπους στὸν ἐνεργητικὸ καὶ παθητικὸ ἄοριστο: *εἶδα* - *ξανάειδα*, *παράειδα*, *ἀπόειδα*, *παραειδωθήκαμε* ἄλλὰ καὶ *πρόβλεψα* (*προεἶδα*) — *προβλέφτηκε*, *ἀνάβλεψα*, *παράβλεψα* — *παραβλέφτηκε*.

955. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὸ *εἶδα*, *εἰδώθηκα* γράφεται μὲ *ει* μόνο στὴν ὀριστικὴ. Στις ἄλλες ἐγκλίσεις γράφεται μὲ *ι*: *νά (ι)δῆ*, *νά ἰδωθοῦμε*, *ἔχομε ἰδωθῆ*, *ἰδωμένος*.

Δεύτερος παθητικὸς ἄοριστος

956. Μερικὰ ρήματα, ἀπὸ διάφορες κατηγορίες, σχηματίζουν τὸν παθητικὸ ἄοριστο σὲ *-ηκα* ἀντὶ σὲ *-θηκα* ἢ *-τηκα*.

Ὁ ἄοριστος αὐτὸς λέγεται *δεύτερος παθητικὸς ἄοριστος*.

Στὸ δεῦτερο παθητικὸ ἄοριστο, κάποτε καὶ στὴν παθητικὴ μετοχὴ, ὅταν ὑπάρχη, ἀλλάζει συνήθως καὶ τὸ θεματικὸ φωνῆεν τοῦ ρήματος.

Μερικὰ ρήματα σχηματίζουν κοντὰ στὸ δεῦτερο ἄοριστο καὶ τὸν κανονικὸ σὲ *-θηκα*, συχνὰ τότε μὲ παθητικὴ μόνο σημασία :

Α) Μὲ τὸ ἴδιο θεματικὸ φωνῆεν :

γράφω — *ἔγραψα* — *γράφτηκα* ἄλλὰ κάποτε καὶ *γράφηκα* σὲ μερικὰ σύνθετα (*προογράφηκα*, *διαγράφηκα*)

κόβω — *ἔκοψα* — *κόπηκα*

πνίγω — ἐπνιξα — πνίγηκα.

Β) Μὲ διαφοροετικὸ θέματικὸ φωνῆεν:

βρέχω — ἔβρεξα — βράχηκα, ἀλλὰ καὶ καταβρέχηκα

καίω — ἔκαψα — κάηκα

στρέφω — ἔστρεψα — στράφηκα (στραμμένος, καταστραμμένος κτλ.

ἀλλὰ καὶ καταστρεμμένος, διαστρεμμένος)

ντρέπομαι — ντράπηκα

τρέπω — ἔτρεψα — τράπηκα

φαίνομαι — φάνηκα

χαίρομαι — χάρηκα.

957. **Διπλοὶ παθητικοὶ ἀοριστοί.**— Ὑπάρχουν μερικὰ ρήματα ποὺ σχηματίζουν δύο παθητικοὺς ἀοριστοὺς (πρβ. 934):

ξύθηκα — ξύστηκα, σφαλίστηκα — σφαλίχηκα, ταιριάστηκα — ταιριάχηκα, ἀποκαταστάθηκα — ἀποκαταστήθηκα.

Ἐνώμαλες παθητικὲς μετοχὲς

958. Μερικὲς παθητικὲς μετοχὲς σχηματίζονται ἠνώμαλα. Ἔτσι:

α) Ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας ἔχουν μετοχὲς σὲ **-ημένος**: αὐξημένος, διαμαρτυρημένος, μαθημένος, πετυχημένος.

β) Ρήματα τῆς δευτέρας συζυγίας ἔχουν μετοχὲς σὲ **-ισμένος, -οσμένος**: ἀγαναχτισμένος, ἀγρυπνισμένος, δυστυχισμένος, κοιμισμένος, τυραννισμένος, μεθυσμένος. Ἔτσι καὶ τὸ κακοφανισμένος.

γ) Μερικὰ ρήματα σὲ **-αίνω, βαραίνω, μακραίνω, πηγαίνω** κτλ., ἔχουν μετοχὴ σὲ **-εμένος**: βαρεμένος, πηγεμένος.

δ) Ἀπὸ τὰ ρήματα σὲ **-ύνω** ἔχουν μετοχὴ σὲ **-σμένος** τὸ ἀπομακρύνω — ἀπομακρυσμένος, λεπτύνω — (ἐκ)λεπτυσμένος, μολύνω — μολυσμένος, καὶ σὲ **-ημένος** τὸ ἀποθαρρύνω — ἀποθαρρημένος, ἐπιβαρύνω — ἐπιβαρημένος.

Μερικὰ λόγια ρήματα σὲ **-εύω** ἔχουν μετοχὴ σὲ **-ευμένος**: δεσμευμένος, στρατευμένος (πρβ. 939β2).

Κάποτε ἡ παθητικὴ μετοχὴ ἀναπληρώνεται ἀπὸ τὴ μετοχὴ παράλληλου ρήματος: ἔτσι λέγεται: ἀρχίζω — ἀρχισμένος καὶ συνήθως (ἀρχινῶ) ἀρχινισμένος ἢ ἀρχινημένος.

959. **Διασάφηση.**—Μερικὲς ἀρχαῖες μετοχὲς λέγονται ὡς οὐσιαστικά ἢ ὡς ἐπίθετα καὶ τότε κρατοῦν τὸν ἀρχαῖο ἀναδιπλασιασμό: ἐκτεταμένος, ἐπιτετραμένος, συγκεκριμένος, Ἐσταυρωμένος, τεθλασμένη· ἀφηρημένος, ἐπανειλημμένος, προκατειλημμένος. Ἄλλιῶς, λέγεται κανονικά: εἶμαι πεισμένος, ἀποσπασμένος, ἀποσταλμένος, ἀποχτημένα δικαιώματα, πολύγωνο περιγραμμένο, ἐξαρτημένος, συναρτημένος κτλ.

960. **Διπλὲς παθητικὲς μετοχὲς.**—Μερικὰ ρήματα ἔχουν διπλὸ τύπο γιὰ τὴν παθητικὴν τοὺς μετοχῆ, ἀντίστοιχα συχνὰ μὲ τὸ διπλὸ παθητικὸ ἄοριστο πού σχηματίζουν (934):

βουτη(γ)μένος, βρε(γ)μένος, πετα(γ)μένος
 ξυ(σ)μένος, σβη(σ)μένος, χω(σ)μένος
 σφαλισμένος — σφαλιγμένος, φτιασμένος — φτιαγμένος
 στραμμένος — στρεμμένος (956 B).

961. **Διασάφηση.**—Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες παθητικὲς μετοχὲς μὲ δευτέρου τύπο, σ' αὐτὲς ὁμοίως μπορεῖ νὰ προτιμηθῆ ὁ πιὸ κοινός. Αὐτοὺς εἶναι: ἀγγιγμένος, ἀφημένος, βασταγμένος, βυζαγμένος, ζουληγμένος, καμένος, κερδισμένος, κλαμένος, ξεφτισμένος, σαπισμένος, σπουδασμένος, στραγγισμένος, φουσηγμένος κτλ.

962. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ — Η ΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΠΑΘΗΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΥ

1. Ἡ κατάληξι (-μένος) τῆς μετοχῆς τοῦ παρακειμένου γράφεται μὲ **ἕνα μ**: δεμένος, ἀγαπημένος.

Γράφεται μὲ **δύο μ** στὰ ρήματα μὲ **χαρακτήρα π, β, φ (πτ, φτ)**: ἐγκαταλείπω — ἐγκαταλειμμένος, σκάβω — σκαμμένος, στρίβω — στριμμένος, θρέφω — θρεμμένος, ἀπορρίπτω — ἀπορριμμένος (!).

2. Ἡ κατάληξι (-μένος) τῆς παθητικῆς μετοχῆς γράφεται **καὶ στὴν προπαραλήγουσα μὲ ε**:

βασιλεμένος, μαγεμένος, πηγεμένος, βαρεμένος, ὑποσχεμένος.

3. Τὸ (ι) τῆς παθητικῆς μετοχῆς σὲ (-ισμένος) γράφεται πάντοτε μὲ **ε'** ἐξαιρεῖται τὸ μεθυσμένος καὶ τὰ ρήματα τῆς πρώτης συζυγίας πού ἔχουν ἄλλο (ι) στὴν παραλήγουσα:

καθίζω — κάθισα — καθισμένος, χτίζω — ἔχτισα — χτισμένος

ἀγρυνῶ — ἀγρυνισμένος, κυλῶ — κυλισμένος, τυραννῶ — τυραννισμένος, χαιρετῶ — χαιρετισμένος

1. Ἔτσι καὶ οἱ μετοχὲς ἀποσκληρυμμένος, ἀπαμβλυμμένος, ἐκθηλυμμένος. Μὲ δύο μ γράφονταν στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ οἱ παθητ. μετοχὲς ὠξυμμένος, ἐξηραμμένος καὶ τὸ μεταγενέστερο μεμαραμμένος.

οβήνω — ἔοβησα — οβησμένος, πήζω — ἔπηξα — πηγμένος
 ἔλκω — ἔλκυσσα — ἔλκυσμένος, ξύνω — ἔξυσσα — ξυσμένος
 κλείνω — ἔκλεισα — κλεισμένος, δανείζω — δάνεισα — δανεισμένος
 ἀθροίζω — ἄθροισα — ἀθροισμένος.

Γράφεται μὲ *η* ἢ παθητικὴ μετοχὴ τοῦ ἀποθαρρύνω — ἀποθαρρημένος καὶ τοῦ ἐπιβαρύνω — ἐπιβαρημένος.

963. Διασάφηση. — Γράφονται μὲ *ἕνα* μ οἱ μετοχές τῶν ρημάτων σὲ -αίω, -εῶ καὶ σὲ -νω, -αίνω: καμένος, κλαμένος, μαγεμένος, φυτεμένος, πλυμένος, μαθημένος, μαραμένος, πικραμένος, πεθαμένος (ἀλλὰ θαμμένος), μακρεμένος. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ παλιῆς μετοχές ποῦ ἔγιναν ὀνόματα διακεκριμένος καὶ συγκεκριμένος (ἀλλὰ ἐπιτετραμμένος).

ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΡΗΜΑΤΑ ΕΛΛΕΙΠΤΙΚΑ, ΑΠΡΟΣΩΠΑ, ΑΝΩΜΑΛΑ

Ἑλλειπτικὰ ρήματα

964. Μερικὰ ρήματα συνηθίζονται μόνο στοὺς χρόνους καὶ στοὺς τύπους ποῦ σχηματίζονται ἀπὸ τὸ ἕνα χρονικὸ θέμα, συνήθως τὸ ἐνεστωτικό. Τὰ ρήματα αὐτὰ λέγονται *ἑλλειπτικὰ ρήματα*.

Ρήματα ποῦ συνηθίζονται μόνο σὲ μερικοὺς τύπους τῶν ἑξακολουθητικῶν χρόνων εἶναι: ἀνήκω, βαίνω (λ.χ. γιὰ μιὰ εὐθεία), εἶμαι, ἐπείγει, ἔρω, ἔχω, κείτομαι, λάμνω, μάχομαι, μέλει, μέλλω, ξέρω, ὀφείλω, παθαίνομαι, πρέπει, πρόκειται (ἔγκειται), ρέπω, φάσκω (ἀποφάσκω, ἀντιφάσκω), χάσκω, χρωσιῶ (*).

Μόνο στοὺς συνοπτικοὺς χρόνους λέγονται τὰ ρήματα: ἔδραμα — δράμε, ἔμασα (937) καὶ συνήθως τὸ κορέσθηκα, χρημάτιστα.

Στὴ θέση τῶν χρόνων ποῦ λείπουν μεταχειριζόμαστε συνώνυμο ρῆμα ἢ περίφραση.

1. Πλαί στα ἑλλειπτικὰ αὐτὰ ρήματα ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἄλλα, ἀρχαῖα, ποῦ συνηθίζονται μόνο σὲ μερικὲς στερεότυπες φράσεις, ἰδίως λόγιες. Τέτοια εἶναι τὸ ὀδύρομαι (κλαίω καὶ ὀδύρομαι), τὸ πένομαι (αὐτὸς πένεται) κτλ.

Ἔτσι λ.χ. γιά τὸ ρῆμα	θὰ ποῦμε στὸν ἀόριστο :
ἔρω	σύρθηκα (στὸν τοῖχο)
μάχομαι	πολέμησα
πρέπει	ἐδέησε, χρειάστηκε
ρέπω	ἔδειξα τὴ ροπή, τὴν τάση
τρέμω	τρεμούλιασα, ἀνατρίχιασα, μ' ἔπιασε τρομάρα (¹).

Τὸ ἴδιο γίνεται κάποτε γιὰ περισσότερη σαφήνεια σὲ ρήματα ποὺ ἔχουν τὸν ἴδιο παρατατικό μὲ τὸν ἀόριστο (941.1), καθὼς κρινῶ, κλίνω, τεινῶ, οἰκτιρῶ.

Ἀπρόσωπα ρήματα

965. Μερικὰ ρήματα συνηθίζονται στὸ γ' ἐνικὸ πρόσωπο χωρὶς ὑποκείμενο ἕνα πρόσωπο ἢ ἕνα πράγμα. Τὰ ρήματα αὐτὰ λέγονται **ἀπρόσωπα ρήματα** : δὲ μὲ μέλει.

966. Ἀπρόσωπα ρήματα εἶναι :

A) Ρήματα ποὺ φανερώνουν φυσικὰ φαινόμενα : ἀσπρογαλιάζει, ἀστράφτει, βραδιάζει, βρέχει, βροντᾶ, γλυκοχαράζει, καλοκαιριάζει, καλοσυνεύει, μεσημεριάζει, μπουμπουνίζει, ξαστερώνει, ξημερώνει, σκοτεινιάζει, σουρουπώνει, φέγγει, φυσᾶ, χαράζει, χειμωνιάζει, χιονίζει, ψιχαλίζει.

Ὅσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ρήματα συνηθίζονται καὶ σὲ πλατύτερη ἢ σὲ ἄλλη σημασία σχηματίζουν τότε καὶ ἄλλα πρόσωπα : μὴ μὲ βρέχης, θὰ σοῦ τίς βρέξω, ξαστέρωσέ μου τα, καλοσύνεψες τώρα, φέξε μου.

Μερικὰ ἀπρόσωπα ρήματα παύουν νὰ εἶναι ἀπρόσωπα ὅταν ἀλλάξουν φωνή : βράδιασε – βραδιάστηκα, ξημέρωσε – ξημερωθήκαμε, ποῦ θὰ ξημερωθοῦμε ;

Κάποτε γίνονται ἀπρόσωπα καὶ ρήματα συνηθισμένα, ὅταν φανερώνουν φυσικὸ φαινόμενο : ρίχνει πολὺ χαλάζι, μᾶς κάνει ὥρατο καιρὸ, κάνει κρύο, ζέστη, δροσιές, θὰ κάμη δυνατὸ χειμῶνα.

B) Μερικὰ ἄλλα ρήματα : βολεῖ, μέλει, μέλλεται, πρέπει, πρόκειται, συμφέρει.

Γ) Χρησιμεύουν γι' ἀπρόσωπα καὶ πολλὰ ἄλλα ρήματα, τότε ὁμως παίρνουν εἰδικὴ σημασία ἢ αὐτὸ γίνεται μόνον σὲ ὀρισμένες φράσεις.

1. Λ.χ. τοῦ τρεμούλιασαν τὰ χεῖλια ἔτοιμα νὰ ξεσπάσουν σὲ ἀναφιλητὰ (Δέλτα).

Τέτοια ρήματα εἶναι : ἀλλάζει (ἔτσι ἀλλάζει, τότε ἀλλάζει), ἀκούεται (ἀκούεται πὼς θὰ γίνῃ ὁ γάμος), ἀξίζει (ἀξίζει καὶ παραξίζει), βρομᾷ (ἐκεῖ βρομᾷ), γίνεται (δὲ γίνεται νὰ μᾶς ἀφήσῃς μόνους), θέλει (γιὰ αὐτὸ θέλει, δηλ. χρειάζεται, πολλή δουλειά), κοντεύει (νὰ ξημερώσῃ), λαχαίνει (λαχαίνει καμιὰ φορά), μπορεῖ (μποροῦσε καὶ νὰ ἔβρεχε), μυρίζει (ἐδῶ μυρίζει ὠραῖα), πειράζει (δὲν πειράζει πὸν ἔφυγες), στέκει (δὲ στέκει νὰ κάθῃσαι ὅλη μέρα χωρὶς νὰ κάνῃς τίποτε), συμβαίνει, συνηθίζεται, σώνει, ταιριάζει, τυχαίνει (τυχαίνει νὰ ἔχωμε γράμμα του καμιὰ φορά), φαίνεται.

*Ἔτσι καὶ τὰ ρήματα στὶς φράσεις : *μοῦ δόθηκε, δὲ στάθηκε μπορετό, τοῦ κατέβηκε, ἔχει καὶ παραέχει, δὲν ἔχει μὰ καὶ ξεμά.*

Ἄνωμαλα ρήματα

967. Πολλὰ ρήματα δὲν ἀκολουθοῦν στὸ σχηματισμὸ τους τοὺς κανόνες τῶν ἄλλων ρημάτων. Παρουσιάζουν ἀνωμαλίες ἢ στὴ σχέση τῶν θεμάτων τους (βλέπω — ἄορ. εἶδα, μαθαίνω — ἄορ. ἔμαθ-α), ἢ στὴν κλίση τους (εἶδα — ὑποταχτ. δῶ, προσταχτ. δές, δῆτε). Τὰ ρήματα αὐτὰ ὀνομάζονται **ἀνώμαλα ρήματα**.

Κατάλογος ἀνώμαλων ρημάτων

968. Παραθέτονται τὰ πιὸ συχνὰ ἀπὸ τ' ἀνώμαλα ρήματα, ὅσα ἔχουν ἰδιαιτερές ἀνωμαλίες ἢ ἰδιουπίες στὴν κλίση τους. Δὲ μνημονεύονται τὰ ἑλλειπτικά, καθὼς καὶ ὅσα ρήματα σχηματίζονται κανονικὰ περίπου, ὅπως λ.χ. τὸ ἀνασταίνω - ἀνάστησα ἢ τὰ ρήματα σὲ -αίνω μὲ ἀόριστο σὲ -υα ἢ σὲ -ανα, ἀκριβαίνω - ἀκριβυα, γλυκαίνω - γλύκανα κτλ. (941. 6) (*).

Ἐνεστώτας	Ἐνεργητικὸς ἀόριστος	Παθ. ἀόριστος	Παθ. μετοχὴ
ἀνατέλλω*	ἀνάτελα		
ἀνεβαίνω	ἀνέβηκα—ἀνέβω - ἀνεβῶ, ἀ- νέβει, -ῆτε—ἀνέβη - ἀνεβῆ		ἀνεβασμένος

1. Κανονικὰ ἀναγράφονται στὸν κατάλογο αὐτὸν ὁ ἐνεργητικὸς ἐνεστώτας καὶ ὁ ἀόριστος, ὁ παθητικὸς ἀόριστος καὶ ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου. Ἀπὸ αὐτὰ σχηματίζονται εὐκόλα οἱ ὑπόλοιποι ρηματικοὶ τύποι καὶ χρόνοι. Ἐξαιρετικὰ παραθέτονται καὶ ἄλλοι χρόνοι καὶ ἐγκλίσεις, ὅταν παρουσιάζουν ἰδιουπίες. Ἀπὸ τοὺς διπλοὺς τύπους μνημονεύονται παρὰλληλα οἱ ἰσότημοι· οἱ λιγότερο συχνοὶ ἢ οἱ σπανιότεροι ἀναγράφονται μέσα σὲ παρένθεση ἢ καὶ παραλείπονται. Τὰ λόγια ρήματα σημειώνονται μὲ ἀστερίσκο.

Ἐνεστώτας	Ἐνεργητικὸς ἀόριστος	Παθ. ἀόριστος	Παθ. μετοχή
ἀποσταίνω	ἀπόστασα		ἀποσταμένος
ἄρεσω, ἄρεσα-ἄ- ρεζα (917)	ἄρεσα		
ἄρταινώ	ἄρτυσα	ἄρτύθηκα	ἄρτυμένος
αὔξάνω *	αὔξησα	αὔξήθηκα	αὔξημένος
ἀφήνω	ἄφησα (ἀφήκα 940)—ἄφησε (ἄσε 897)	(ἀφήθηκα) (ἀφέθηκα *)	ἀφημένος
βάζω (927)	ἔβαλα	βάλθηκα	βαλμένος
-βάλλω* (προ-, προσ-, ἀνα- κ.ἄ.)	-βαλα	-βλήθηκα	-βλημένος
βγάζω	ἔβαλα	βγάλθηκα	βγαλμένος
βγαίνω	βγήκα—βγῶ, ἔβγα (βγές), βγήτε (897)		βγαλμένος
βλέπω	εἶδα—δῶ (943), δές-(ιδέ), δῆτε-δέστε (897)—δεῖ· ἀλλὰ καὶ ἀνάβλεψα, πρό- βλεψα κτλ.	εἰδῶθηκα-ιδωθῶ ἀλλὰ καὶ προβλέ- φτηκε κτλ.	ιδωμένος
βόσκω	βόσκησα	βοσκήθηκα	βοσκημένος
βούλομαι (ποιητ.)		βουλήθηκα	
βρέχω	ἔβρεξα	βρέχηκα (κατα- βρέχτηκα (956)	βρε(γ)μένος
βρίσκω	βρήκα (ἤβρα 940)—βρῶ, βρέξ-βρεῖ	βρέθηκα	
γίνομαι	ἔγινα	(γίνηκα, γενῶ)	γινωμένος
γδέρνω	ἔγδαρα	γδάρθηκα	γδαρμένος
γέρονω	ἔγειρα		γερμένος
δέομαι *		δεήθηκα	
δέρνω	ἔδειρα	δάρθηκα	δαρμένος
διαβαίνω	διάβηκα, διαβῶ, διάβα, -ῆτε		
διαμαρτύρομαι *		διαμαρτυρήθηκα	διαμαρτυρημένος
διδάσκω *	δίδαξα	διδάχτηκα	διδαγμένος
δίνω	ἔδωσα (ἔδωκα 940), δῶσε	δόθηκα	δοσμένος-δομένος
ἐγκατασταίνω (ἐγκαθιστῶ)	ἐγκατάστησα	ἐγκαταστάθηκα	ἐγκαταστημένος
ἐρχομαι, ἐρχό- μουν	ἤρθα—ἔρθω ('ρθῶ 944), ἔλα, ἐλάτε—ἔρθει ('ρθεῖ)		
εὔχομαι		εὐχήθηκα	
θαρρῶ (νομιζῶ)	θάραρσα		
θέλω	θέλησα		
θέτω	ἔθεσα	(τέθηκα)	-θεμένος(ἀπο-κα- τα-, ἀποσυν- κ.ἄ.)
κάθωμαι (945)	κάθισα (ἔκατσα 937)		καθισμένος
καίω (911)	ἔκαψα	κάηκα	καμένος

Ἔνεστώτας	Ἐνεργητικὸς ἀόριστος	Παθ. ἀόριστος	Παθ. μετοχή
κάνω	ἐκαμα - ἐκανα (940)		καμωμένος
καταλαβαίνω	κατάλαβα		
κατεβαίνω	κατέβηκα—κατέβω - κατεβῶ, κατέβα, -ῆτε—κατέβη - -βῆ		κατεβασμένος
κλαίω (911)	ἐκλαψα	κλαύτηκα	κλαμένος
λαβαίνω	ἔλαβα		
λαχαίνω	ἔλαχα		
λέ(γ)ω (911)	εἶπα—πῶ (943), πές, πῆτε πέστε (897)—πεῖ	εἰπώθηκα	εἰπωμένος
μαθαίνω	ἔμαθα	μαθεύτηκε	μαθημένος
μακραίνω	μάκρυνα	ἀπομακρύνθηκα	μακρεμένος ἀπομακρυσμένος
μένω	ἔμεινα		
μπαίνω	μπῆκα — μπῶ, ἔμπα (μπές) (897), μπῆτε — μπῆ		μπασμένος
ντρέπομαι		ντράπηκα	
παθαίνω	ἐπαθα		(-παθημένος)
παραγγέλλω, ἀγγέλλω * (930)	παράγγειλα	παραγγέλθηκα	παραγγεμένος
πάω βλ. πηγαίνω			
πετυχαίνω	πέτυχα		πετυχημένος
πέφτω	ἔπεσα		πεσομένος
πηγαίνω, πάω (911)	πήγα — πάω (943), ἄμε - ἄμέτε (897)—πάει		πηγεμένος
πίνω	ἤπια—πιῶ, πίες, πιῆτε - πιέ(σ)τε	πιώθηκα	πιωμένος
πλένω	ἔπλυνα	πλύθηκα	πλυμένος
προσεύχομαι		προσευχθήθηκα	
σέβομαι		σεβάστηκα	
σέρνω	ἔσουρα	σύρθηκα	συρμένος
σπέρνω	ἔσπειρα	σπάρθηκα	σπαρμένος
στέκομαι, στέκω, στέκα-ἄτε		στάθηκα, στάσου, σταθῆτε (897)	
στέλνω	ἔστειλα	στάλθηκα	σταλμένος
στρέφω	ἔστρεψα	στράφηκα	στραμμένος -στρεμμένος
σωπαίνω, -σι(ω)πῶ	σώπασα (ἀπο-, παρα-) -σιώπησα	-σιωπήθηκα	σωπασμένος -σιωπημένος
τείνω *	ἔτεινα	-τάθηκα (953.1)	
τρέπω	ἔτρεψα	τράπηκα	-τραμμένος

Ἐνεστώτας	Ἐνεργητικὸς ἀόριστος	Παθ. ἀόριστος	Παθ. μετοχή
τρῶ(γ)ω (911)	ἔφαγα—φά(γ)ω (911)	φαγώθηκα	φαγωμένος (ἀποτυχημένος)
τυχαίνω	ἔτυχα		ὑποσχεμένος (κακοφανισμένος)
ὑπόσχομαι		ὑποσχέθηκα	
φαίνομαι		φάνηκα	
φεύγω, φεῦγε, -γα	ἔφυγα		
φταίω (911)	ἔφταιξα		
χαίρομαι		χάρηκα	(ἐνεστ. χαρούμενος)
χορταίνω	χόρτασα		χορτασμένος
ψέλλω	ἔψαλα	(ψάλλθηκα)	ψαλμένος

ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΜΕΤΟΧΕΣ

969. Μετοχή ἔχουν στήν ἐνεργητικὴ φωνὴ ὁ ἐνεστώτας καὶ στήν παθητικὴ φωνὴ ὁ παρακείμενος. Ἔτσι ἔχει συνήθως ἓνα ρῆμα δύο μετοχές, πού λέγονται *ἐνεστωτικὴ* ἢ *ἐνεργητικὴ μετοχή* καὶ *μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου* ἢ *παθητικὴ μετοχή*.

Ἡ *ἐνεργητικὴ μετοχή* τελειώνει σὲ (-οντας): ἀρμενίζοντας, τραγουδώντας, τηλεγραφώντας.

Ἡ *παθητικὴ μετοχή* τελειώνει σὲ (-μένος): δεμένος, ἀγαπημένος, θλιμμένος.

Γιὰ τὴν ὀρθογραφία τῆς ἐνεργητικῆς καὶ τῆς παθητικῆς μετοχῆς βλ. 913.3, 962.

Α.—Ἡ ἐνεργητικὴ μετοχή

970. Ἡ *ἐνεργητικὴ μετοχή* φανερώνει πρᾶξι πού γίνεται ἑξακολουθητικὰ—ἀδιάκοπα ἢ μ' ἐπανάληψη—σύγχρονα μὲ τὸ σημαινόμενο ἀπὸ τὸ ρῆμα τῆς προσωπικῆς ἔγκλισης: ὁ Παῦλος ἔφυγε τρέχοντας. Συνήθως προσδιορίζει τὸ ὑποκείμενο τῆς πρότασης τροπικά, χρονικά, αἰτιολογικά, ὑποθετικά (ἢ παραχωρητικά):

τροπικά: ρωτώντας πηγαίνει κανεὶς στὴν Πόλη

χρονικά: λέγοντας αὐτὰ ἄνοιξε τὴν πόρτα (¹)

αιτιολογικά: μὴν ἔχοντας πιά χρήματα ἀναγκάστηκε νὰ φύγη

ὑποθετικά: θέλοντας μὴ θέλοντας θὰ σταματήση.

971. Σχηματίζουν ἐνεργητικὴ μετοχὴ καὶ μερικά ἀποθετικά ῥήματα ποὺ ἔχουν σπανιότερα καὶ τὸν ἐνεργητικὸ τύπο (810): *στέκομαι (στέκω) — στέκοντας, ὑπερασπίζομαι (ὑπερασπίζω) — ὑπερασπίζοντας, χαίρομαι (χαίρω) — χαίροντας* (²).

Β.— Ἡ παθητικὴ μετοχὴ

972. Ἡ **παθητικὴ μετοχὴ** φανερώνει πράξη ποὺ εἶχε συντελεσθῆ τὸν καιρὸ ποὺ φανερώνει τὸ ῥῆμα τῆς προσωπικῆς ἔγκλισης: τὸν *βρήκαμε λυπημένο*.

Ἡ παθητικὴ μετοχὴ συχνὰ ἰσοδυναμεῖ μ' ἐπίθετο: *ἔτρεχε φοβισμένη, τραγοῦδι θλιβερὸ καὶ παραπονεμένο* (παραπονιάρικο).

973. Ἡ παθητικὴ μετοχὴ σχηματίζεται καὶ ἀπὸ ῥήματα τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς, ποὺ δὲν ἔχουν ἄλλους τύπους τῆς παθητικῆς. Μὲ αὐτὴ φανερώνεται συνήθως κατάστασι φυσικῆ, σωματικῆ ἢ ψυχικῆ, κάποτε καὶ ἐνέργεια.

Μετοχὲς παθητικοῦ παρακειμένου ἀπὸ ῥήματα τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι: *ἀηδιασμένος, ἀκομπισμένος, ἀλαλιασμένος, ἀνθισμένος, ἀποκαμωμένος, ἀπορημένος, ἀραχνιασμένος, ἀργοπορημένος, ἀρωστημένος, βασιλεμένος, βραχνιασμένος, γερασμένος, δακρυσμένος, διψασμένος, δυστυχισμένος, θυμωμένος, κακιωμένος, καμαρωμένος, κατσουφιασμένος, μεθυμένος, μετανωμένος, μουνδιασμένος, ξαγρυπνημένος, ξεσπαθωμένος, ξυπνημένος, πεθαμένος, πεινασμένος, πονεμένος, προκομμένος, σκουριασμένος, σταματημένος, συννεφιασμένος, ταξιθεμένος, φυτρωμένος, χορταριασμένος* κ.ἄ.

974. Κάποτε ἡ ἴδια παθητικὴ μετοχὴ μπορεῖ νὰ ἔχη κατὰ τὴν περίστασι καὶ ἐνεργητικὴ καὶ παθητικὴ σημασία:

1. Ἡ ἐνεργητικὴ μετοχὴ ποὺ λέγεται μὲ χρονικὴ σημασία τυχαίνει κάποτε νὰ λέγεται γιὰ κάτι προτερόχρονο καὶ ὄχι σύγχρονο, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι τυχαῖο καὶ συμπτωματικὸ: *ἀρπάζοντας τὸ τουφέκι ἄνοιξε τὴν πόρτα*.

2. Στὴν ποιητικὴ γλώσσα, ὅπως καὶ στὴ λαϊκότερη χρῆσι, σχηματίζεται ἐνεργητικὴ μετοχὴ καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀποθετικά ῥήματα: *κάθοντας, φτερνίζοντας, ἀρνιώντας, συλλογιώντας* κτλ.

Τὰ δικά του συλλογιώντας κι ὄχι τὰ δικά μας τὰ μέλλοντα. (Ἐφταλιώτης)
Περασμένα μεγαλεῖα | καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς. (Σολωμός)

Στὶς ράχες του κάποια κορφὴ ὄνειρεύοντας γυρεύουν. (Παλαμᾶς)

Μῆτε φοβώντας τοὺς θεοὺς, τὰ πλατιά ποὺ κατέχουν οὐράνια. (Ποριώτης)

ἕνας διαβασμένος ἄνθρωπος — τὸ διαβασμένο βιβλίο
 βγῆκα κερδισμένος — κερδισμένα λεπτά
 προσκυνημένο κεφάλι δὲν κόβεται — προσκυνημένες εἰκόνες
 ἔφυγε φαγωμένος — πίτα φαγωμένη
 ἦρθε στὸ σπίτι πιωμένος — νερὸ πιωμένο.

Γιὰ τὴ μετοχὴ τῶν ἀποθετικῶν ρημάτων μ' ἐνεργητικὴ μόνο σημασία βλ. 813.

975. Μερικὲς παθητικὲς μετοχὲς σημαίνουν τὸν ἄξιο νὰ πάθῃ ἐκεῖνο ποῦ φανερῶνει τὸ ρῆμα: *κόρη ζηλεμένη*, ποῦ ἀξίζει νὰ τὴ ζηλεύῃ κανεὶς, καὶ ἄλλες ἰσοδυναμοῦν, ὅπως τὰ εὐχετικά σύνθετα (334), μ' εὐχή ἢ μὲ κατάρα: *ἔλα δῶ, εὐλογημένη*, ποῦ νὰ σὲ εὐλογῇ ὁ Θεός. Ὅμοια εἶναι τὰ *συχωρεμένος, πολυχρονεμένος, συφοριασμένος*.

Γ.— Ἡ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ ἐνεστώτα

976. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου σχηματίζεται, σπάνια, σὲ μερικὰ ρήματα ἀπὸ τὸ ἐνεστωτικὸ τους θέμα καὶ μετοχὴ παθητικοῦ ἐνεστώτα. Ἡ μετοχὴ αὐτὴ τελειώνει σὲ **-όμενος, -όμενος, -όμενος** καὶ εἶναι συνήθως ἐπίθετο ρηματικόν. Συχνὰ ἔχει καταντήσῃ οὐσιαστικόν: τὸν *εἶδα τρεμάμενο, τρεμάμενα χεῖλη, οἱ ἐργαζόμενες γυναῖκες, γλυκολυπούμενη χαμογελάει* (Σολωμός), *κάθε φωνὴ κινούμενη* (Σολωμός).

977. Τέτοιες ἐνεστωτικὲς μετοχὲς εἶναι: *πουλὶ πετάμενο, σιεκάμενα νερά· τὰ βρεχάμενα τοῦ καραβιοῦ, ὁ λεγάμενος, παραστεκάμενος, παρατρεχάμενος — θεοφοβούμενος, πρεπούμενο, τρεχούμενο νερό, χαρούμενος· τὸ ἀπαιτούμενο, τὰ βρισκόμενα, τὰ κρατούμενα, τὰ μελλούμενα, τὰ λαλούμενα, τὸ πλεούμενο, τὸ προηγούμενο, τὰ χρειαζόμενα, κατηχούμενος, παραπονούμενος, τρεχούμενος (λογαριασμός), προηγούμενος, φορολογούμενος — ἐπιτρεπόμενοι γάμοι, οἱ ἐρχόμενες γενεές, κυμαινόμενοι πληθυσμοί· διαμαρτυρόμενος, ἐμπορευόμενος ἐνδιαφερόμενος, ἐξαγόμενο, κομφεudόμενος, τὰ λεγόμενα, μαθητευόμενος, περιεχόμενο, προστατεύόμενος, στρατευόμενος, ὑποφαινόμενος, φαινόμενο.*

978. Τὰ θηλυκὰ τῶν μετοχῶν σὲ **-όμενος, -όμενος**, σχηματίζονται προπαροξύτονα ὅταν οἱ τύποι αὐτοὶ εἶναι αἰσθητοὶ στὴ μετοχικῇ ἢ στὴν ἐπι-

θητική τους σημασία και παροξύτονα όταν έχουν γίνει ούσιαστικά: ἡ ἐνδεχόμενη νίκη, ἡ στρατευόμενη ἐκκλησία, ἡ ἐφαπτόμενη τοῦ κύκλου (αὐτὴ ἡ καμπύλη εἶναι ἐφαπτόμενη δύο κύκλων), μὰ καὶ ἡ ἐφαπτομένη. Μερικὰ διαφοροῦνται: κατηγορούμενη - κατηγορούμενη, προστατευόμενη - προστατευομένη. Ἀνάλογα τονίζονται καὶ οἱ παλιῆς μετοχῆς προϊστάμενος - προϊστάμενη καὶ προϊσταμένη, συνισταμένη.

979. Οἱ μετοχῆς σὲ -όμενος καὶ οἱ λόγιες σὲ -όμενος δὲ συνθηίζονται στὴ λογοτεχνία σὲ μετοχικὴ χρῆση. Ἡ λαϊκὴ γλώσσα μεταχειρίζεται συνήθως στὴ θέση τους τὴ μετοχὴ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου (λ. χ. καθισμένος, παρακινημένος ἀπὸ τὴ σκέψη, ὁ πνιγμένος ἀπὸ τὰ μαλλιά του πιάνεται) ἢ ἐμπρόθετο προσδιορισμὸ (ἀπὸ φόβο ἀντὶ φοβούμενος). Τίς μεταχειρίζονται ὁμως κάποτε μερικοὶ συγγραφεῖς, ἰδίως σὲ ἀποθετικὰ ρήματα, καὶ εἶναι περιστάσεις ὅπου βοηθοῦν τὴν ἐκφραση στὸ συνθετώτερο ἐπιστημονικὸ λόγο:

Στις πόρτες ἐσταμάτησαν φοβούμενοι τὴν τιμωρία (Θεοτόκης).— Ἐβρῆκε τὴ Μαρία καθούμενη σ' ἓνα σκαλί καὶ τρεμάμενη (Θεοτόκης).— «Σοῦ φαίνεται, τοῦ *πε πάλι, ἐρχόμενη σιμά του, πὼς θὰ σὰς ἀφήσω;» (Θεοτόκης).

*Ἡ μετάφραση αὐτὴ συγκρινόμενη μὲ τὸ πρωτότυπο.— Ὑποστηρίζοντας τὸ πρῶτο καὶ δεχόμενος τὸ δεύτερο . . .— Ἀφοῦ σοῦ ἔγινε ἐνοχλητικός, ἐπιμένοντας νὰ μοῦ τὸ δανείσης καὶ ὑποσχόμενός σου ἀσφάλειαν (Λασκαράτος).— Ἀναφερόμενοι σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα (Βλαχογιάννης).— Τότε περπατώντας σκυφτός, πότε σερόνόμενος στὸν πάγο, πότε βουλιάζοντας στὸ νερό, προχωροῦσε (Δέλτα).

980. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.— Τὸ (ο) στίς μετοχῆς σὲ (ομενος) γράφεται μὲ ο *ὅταν τονίζεται καὶ μὲ ω ὅταν δὲν τονίζεται*:

ἐμπορευόμενος, λεγόμενος — εἰπωμένος, φαγωμένος, ξηλωμένος.

II. ΑΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

981. Ἀπὸ τ' ἀκλιτα μέρη τοῦ λόγου τὰ *ἐπιρρήματα* καὶ τὰ *ἐπιφωνήματα* εἶναι λέξεις πὺ καὶ μόνες τους σημαίνουν κάτι: κάτω (ἐπίρρημα), ἄχου (ἐπιφώνημα).

Κάποτε ἰσοδυναμεῖ ἓνα ἐπιφώνημα μὲ δλόκληρη πρόταση: *μπράβο* = καλὰ τὸ ἔκαμες.

Τ' ἄλλα ἀκλιτα, οἱ *προθέσεις* καὶ οἱ *σύνδεσμοι*, δὲν ἔχουν καθαυτὸ νόημα μόνα τους καὶ δὲν μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν μόνα τους, λ. χ. μὲ (πρόθεση), ἄν (σύνδεσμος)· εἶναι *γραμματικὰ στοιχεῖα* πὺ χρησιμεύουν νὰ ἐνώνουν ἄλλες λέξεις ἢ προτάσεις μεταξύ τους.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ

982. *Ἐπιρρήματα* λέγονται οἱ ἄκλιτες λέξεις πού προσδιορίζουν ἰδίως τὸ ρῆμα φανερόνοντας τόπο, χρόνο, τρόπο, ποσὸ κ.ἄ.:
ἔπεσα κάτω, φεύγω αὔριο, δὲ βλέπω καλά, μοῦ ἀρέσει πολὺ.

Τὰ ἐπιρρήματα μπορεῖ νὰ προσδιορίζουν καὶ τὰ ἐπίθετα, τὰ οὐσιαστικά καὶ ἄλλα ἐπιρρήματα: *πολὺ μεγάλος, στὴν κάτω συνοικία, κάπως καλύτερα.*

983. Κατὰ τὴ σημασία τους εἶναι τὰ ἐπιρρήματα πέντε εἰδῶν: α) *τοπικά*, β) *χρονικά*, γ) *τροπικά*, δ) *ποσοτικά* καὶ ε) *βεβαιωτικά, δισταχτικά ἢ ἀρνητικά*, πού χρησιμεύουν νὰ δώσουν στὸ λόγο μορφὴ βεβαιωτικὴ, δισταχτικὴ ἢ ἀρνητικὴ.

Ἐπὶ ἀλλῆ ἄποψη τὰ ἐπιρρήματα τῶν διαφορῶν εἰδῶν μπορεῖ νὰ ξεχωριστοῦν σ' *ἐρωτηματικά*, σὲ *ἀναφορικά* καὶ σὲ *θετικά* (δηλ. δειχτικά ἢ ἀόριστα).

A.—Τοπικά

984. Τὰ κυριότερα τοπικά ἐπιρρήματα εἶναι τ' ἀκόλουθα:

α) Ἐρωτηματικά: *ποῦ; (ἀπὸ ποῦ; γιὰ ποῦ; κατὰ ποῦ;), (σπάν. ποῦθε).*

β) Ἀναφορικά: *πού, ὅπου, ὅπουδῆποτε.*

γ) Θετικά: *ἐδῶ, ἐκεῖ, παρακεῖ (καὶ παρέκει, πάρα κεῖ), αὐτοῦ, ἀλλοῦ, παντοῦ, κάπου, πουθενά, (σπανιότ. ἐδῶθε, ἐκεῖθε, ὀλοῦθε)*

(ἀ)πάνω (ἐπάνω), κάτω, χάμω, καταγῆς

μέσα (μές, 162), ἔξω, (ἐ)μπρὸς (μπροστά), πίσω, δεξιά, ἀριστερὰ ψηλά, χαμηλά, κοντά, (σπανιότ.) σιμά, πλάι, (σπανιότ.) δίπλα, παράπλευρα, παράμερα, ἀπόμερα, μακριά, (ποιητ.) ἀλάργα, ἀντίκρου καὶ ἀντικρὺ, κατάντικρου, ἀπέναντι (καὶ ἀγνάντια), γύρω, τριγύρω, δλόγυρα, (σπανιότ. περιγύρα, γύρωθε)

μεταξὺ, ἀναμεταξὺ, ἀνάμεσα, πέρα, ἀντίπερα

βόρεια, νότια, ἀνατολικά, δυτικά, βορειοανατολικά κτλ.

985. Τοπικά ἐπιρρήματα εἶναι καὶ ἄλλα, πιδ συχνὰ στὴν ποιητικὴ γλῶσσα:

ἐντός, αὐτοῦθε, ὄθε, ξοπίσω, ζερβά, ἐπίσης διάφορα σύνθετα σὲ -ῆς, -ίς, -α κτλ., συχνὰ καὶ στὴν πεζογραφία: καταμεσῆς, κατακαμπίς, μεσουρανίς, μεσοστρατίς κτλ., κατακέφαλα, κατάματα, κατάκορφα, κατάραχα, κατάστηθα, παραμάσκαλα, πισωκά-πουλα (382, 391).

986. Πολλὰ τοπικὰ ἐπιρρήματα λέγονται συχνὰ μαζί μὲ μιὰ πρόθεση: γιὰ πάνω, κατὰ πίσω, ἀπὸ μπρός, ἀπὸ πέρα κτλ.

Τὰ τοπικὰ ἐπιρρήματα παίρνουν συχνὰ τὸ ἄρθρο καὶ ἰσοδυναμοῦν τότε μ' ἐπίθετα (233 Βγ): ἡ πίσω ράχη, τὸ πάνω πάτωμα, ἡ πέρα μεριά.

987. Μερικὰ τοπικὰ ἐπιρρήματα συνηθίζονται καὶ σὲ ἄλλη σημασία, ἰδίως χρονική. Τὸ τοπικὸ λ.χ. κάπου ἔχει χρονική συνήθως σημασία στὸ κάπου κάπου (τὸν βλέπω κάπου κάπου). Τὸ ἐκεῖ πού εἶναι χρονικὸς σύνδεσμος (ἐκεῖ πού μιλοῦσα ἄνοιξε ἡ πόρτα).

B. — Χρονικὰ

988. Τὰ κυριότερα χρονικὰ ἐπιρρήματα εἶναι:

α) Ἐρωτηματικά: πότε; (γιὰ πότε; ὡς πότε;).

β) Ἀναφορικά: πού, ὅποτε, ὅποτεδήποτε.

γ) Θετικά: ποτέ⁽¹⁾, πότε πότε, κάποτε, ἐνίστε, κάπου κάπου, πάντα, πάντοτε, ἄλλοτε, ὀλοένα, τότε, τώρα, ἀμέσως (σπάν. εὐθύς), κιόλας (σπανιότ. κιόλα) ⁽²⁾, ἤδη, πιά, μόλις, ἀκόμη (ἀκόμα), πάλι, ξανά, ὄλο, ὄλο καί, συχνὰ, συνήθως

ὑστερα, ἐπειτα, κατόπι, πρῶτα, πρίν, πρωτότερα, ξεραχῆς, ἀπαρχῆς, νωρίς, ἀργά, γρήγορα, στὴν ὥρα, ἐγκαίρως, μαζί, συνάμα, ἀδιάκοπα, τέλος

χίτες, προχίτες, ἀντιπροχίτες, σήμερα, (ἐ)ψές, ἀπόψε, ἀνήμερα, αὔριο,

1. Τὸ ἐπιρρημα ποτέ, ἀρνητικὸ κανονικὰ, σημαίνει σ' ἐρωτηματικὴ πρόταση καὶ τὸ καμὰ φορά: Τὸ εἶδες ποτέ σου;

2. Τὸ χρονικὸ ἐπιρρημα κιόλας λέγεται: α) Γιὰ κάτι πού ἔγινε πιὸ γρήγορα ἀπ' ὅ,τι περιμέναμε: ἤρθες κιόλας; — β) Στὴ σημασία ἀμέσως, στὴ στιγμή: Μόλις τὸ εἶπα τ' ἄρπαξε κιόλας. — γ) Μ' ἐπιδοτικὴ σημασία (καὶ μάλιστα, μάλιστα καί): Τὸν ξέρεῖς τὸν Κώστα; — δ) Ἐπιδοτικὴ σημασία (καὶ μάλιστα, μάλιστα καί): Στὴ σημασία τοῦ πιά: Ἦταν κιόλας σπαρμένο τὸ χωράφι ἅμα ἔβρεξε.

Μερικοὶ συγγραφεῖς δίνουν στὸ κιόλας πλατύτερη χρῆση: Εἶδαμε κιόλας σὲ προηγούμενο κεφάλαιο. Εἶπα κιόλας τὴ γνώμη μου. Ἀκόμη καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς φράσης: Κιόλας σὲ παλιότερη ἐποχῇ. Στὴν τελευταία αὐτὴ σημασίᾳ συχνότερο εἶναι τὸ ἤδη.

μεθαύριο, αντιμεθαύριο — πέρσι, πρόπερσι, αντιπρόπερσι, φέτος, τοῦ χρόνου, τὸν πάρ' ἄλλο χρόνο, πρώην, (τέως).

989. Χρονικά επιρρήματα εἶναι καὶ τ' ἀκόλουθα, συχνότερα στὴν ποιητικὴ γλῶσσα: ταχιά, σύνταχα, σύνναυγα, πάρωρα, (ἐ)ξώρας, σύγκαϊρα, τὰ σύνθετα μὲ τὴν ἀπό: ἀπόπασχα, ἀπόλαμπρα, ἀποβδόμαδα, ἀπολείτουργα, ἀπομωσήμωρα κτλ., τὰ σύνθετα σὲ -ίς: ἀποβραδῖς, δλημερῖς, ὄλοχρονῖς κτλ. καὶ ἄλλα: καταμωσήμωρα, νυχτόημερα (382), μεσοβδόμαδα, ξώλαμπρα.

Γιὰ χρονικά επιρρήματα μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ μετοχὲς καθὼς ξημερώνοντας, βραδιάζοντας, σουρουπώνοντας, νυχτώνοντας. Μὲ χρονικὴ σημασία λέγονται καὶ μερικὰ τοπικά επιρρήματα: κοντὰ (τώρα κοντὰ) καὶ τὰ τροπικά μαζί, ἀραιὰ (βλεπόμεστε ἀραιὰ) κ. ἄ.

990. Μερικὰ χρονικά επιρρήματα λέγονται ἀπὸ δυὸ φορὲς, σὲ δύο ἀντίστοιχα μέλη μιᾶς πρότασης σύνθετης: πότε... πότε, ἄλλοτε... ἄλλοτε.

Ἐνάλογα χρησιμεύουν κάποτε καὶ τὸ φορὲς... φορὲς, μιὰ... μιὰ.

Πολλὰ χρονικά επιρρήματα συνηθίζονται, ὅπως καὶ τὰ τοπικά, καὶ μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς προθέσεις ἀπό, γιά, ὡς: ἀπὸ πότε, ὡς πότε, γιά πότε, ἀπὸ νωρῖς ὡς ἀργά, γιά αὔριο.

Γ.— Τροπικά

991. Τὰ κυριότερα τροπικά επιρρήματα εἶναι :

α) Ἐρωτηματικά: πῶς ;

β) Ἀναφορικά: καθῶς, ὅπως.

γ) Θετικά: ἔτσι, μαζί, κάπως, ἀλλιῶς, ὅπωςοδήποτε

καλά, κακά, σιγὰ (σπανιότ. ἀγάλια), ἔξαφνα (ἄξαφνα, ξαφνικά), ἴσια, ὠραῖα, χωριστά, συνεχιστά, μόλις, ἀκουστά, (ἐ)πίστομα, μπρούμυτα μόνο καὶ μονάχα (μοναχά), καθαντὸ (καθαντοῦ), ἴσια ἴσια, διαμιᾶς, μεμιᾶς, μονομιᾶς, ἐπίσης, ἐπικεφαλῆς, ἰδίως, κυρίως, προπάντων, εἰδεμῆ, ἐξάλλον, τοῦ κάκου, τυχόν, χάρισμα, παμψηφεί, σταυροπόδι, ἀνάσκελα, χεροπόδαρα

καλῶς (σὲ φράσεις καθὼς καλῶς νὰ ὀρίση, καλῶς ὄρισες, καλῶς τὸν Πέτρο, καλῶς τη), ἀκριβῶς, ἐντελῶς, καταλεπτῶς, συνεπῶς, εὐτυχῶς, ἐξῆς (στὸ ἐξῆς, τὰ ἐξῆς), καθεξῆς

(γιὰ γλῶσσες) ἑλληνικά, ἀρβανίτικα, γαλλικά κτλ.

(γιὰ ντύσιμο) φράγκικα, βλάχικα, χωριάτικα κτλ.

992. Στὰ τροπικά επιρρήματα ἀνήκουν καὶ διάφορες κατηγορίες ἀπὸ λέξεις ἀπλές, παράγωγες ἢ σύνθετες ποὺ συνηθίζονται στὴ γλῶσσα τοῦ σπι-

τιοῦ, στή λαϊκή ἢ στή λογοτεχνική γλώσσα : α) *ἀντάμα, κλεφτάτα, χώρια, εἰδάλλως, εἰδαλλιῶς*. — β) σύνθετα μὲ τὸ *ἀλα-* : *ἀλαφράγκα, ἀλατούρκα, ἀλαμιλανέζα, ἀλαπολίτα, ἀλασπετοιῶτα* κτλ., καθὼς καὶ ἄλλα σύνθετα (382).

993. Ξεχωριστὰ πολυάριθμα εἶναι τὰ ἐπιρρήματα σὲ *-α*, τροπικὰ τὰ περισσότερα, πού σχηματίζονται ἀπὸ τὸν πληθυντικὸ τοῦ οὐδέτερου τῶν ἀντίστοιχων ἐπιθέτων :

Ἐπίθετο	Πληθ. οὐδέτερου	Ἐπίρρημα
<i>ώραῖος</i>	<i>ώραῖα</i>	<i>περάσαμε ὠραῖα</i>
<i>γρήγορος</i>	<i>γρήγορα</i>	<i>ἔλα γρήγορα</i>
<i>βαθὺς</i>	<i>βαθιά</i>	<i>ἀνάπνεε βαθιά</i>
<i>κυριακάτικος</i>	<i>κυριακάτικα</i>	<i>ἔφυγε κυριακάτικα</i>

Ἐνάλογα εἶναι τὰ ἐπιρρήματα : *ἄμορφα, ἴσια, στραβά, σωστά, ψηλά, χαμηλά, περαστικά* κτλ., *ἀντρίκεια, γυναικεια* (καὶ γιὰ ἱππασία), *ἄδικα, ἀναδρομικά, ἀνάποδα, διεξοδικά, ἐξαιρετικά, περὴφανα* κτλ., *μακριά, φαρδιά* κτλ., *παραπονιάρικα* κτλ.

Συχνὰ σχηματίζονται ἐπιρρήματα τροπικὰ σὲ *-α* καὶ ἀπὸ τὸ οὐδέτερο ρηματικῶν ἐπιθέτων σὲ *-τος* :

κουφωτὸς — ἔκλεισε τὰ παράθυρα κουφωτά,
ξυστὸς — πέρασε πλάι μου ξυστά.

Τέτοια ἐπιρρήματα εἶναι : *καμαρωτά, κολλητά, πεταχτά, σηκωτά, σταυρωτά* κτλ.

Ὅμοια ἐπιρρήματα σχηματίζονται καὶ ἀπὸ τὸ οὐδέτερο τῆς παθητικῆς μετοχῆς : *δικαιολογημένος : τὸ φέρισμό του κατακρίθηκε δικαιολογημένα, μποροῦμε δικαιολογημένα νὰ θυμηθοῦμε.*

Τὰ ἐπιρρήματα αὐτὰ συνηθίζονται στή νεώτερη λογοτεχνία : *ἀνασαίνοντας βαριά καὶ κοπιασμένα* (Καρκαβίτσας).

994. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιρρήματα σὲ *-α* (*-ά*) μποροῦν νὰ σχηματιστοῦν καὶ σὲ *-ως* (*-ῶς*) : *ἄσχετα — ἀσχέτως, βέβαια — βεβαίως, σπάνια — σπανίως, μελλοντικά — μελλοντικῶς, χοντρικά — χοντρικῶς.*

Οἱ ἐπιρρηματικοὶ τύποι σὲ *-ως* εἶναι χρήσιμοι στήν περίσταση πού τὸ προσδιοριζόμενο ἐπίθετο (ἢ ἡ μετοχή) τελειώνει καὶ αὐτὸ σὲ *-α* καὶ θὰ μπορούσε τότε νὰ γεννηθῆ ἀσάφεια, ὅταν καὶ τὸ ἐπίρρημα θὰ τελείωνε σὲ *-α*. Θὰ ποῦμε καλύτερα : *διὰ αὐτὰ εἶναι ἀπολύτως σωστά* (καὶ ὄχι *ἀπόλυτα σωστά*), *ἀγρίως προκλητικά, δυσαναλόγως μεγάλα, τελείως ἡσυχασμένα* (Θεοτόκης) ἀλλὰ καί : *σημαν-*

τικά καλύτερα, ἐξαιρετικά ὥραϊα (γιατί στὰ παραδείγματα αὐτὰ δὲ γίνεται σύγχυση).

995. Μερικὰ ἐπιρρήματα σὲ -ως ἔχουν διαφορετικὴ σημασίαν ἀπὸ τὰ ὅμοια τους σὲ -α :

τὸ ἀγόρασες ἀκριβὰ
περάσαμε στὸ ταξίδι ἔκτακτα

ἀκριβῶς αὐτὸ ἐννοοῦσα καὶ ἐγὼ
συνεδρίασαν ἐκτάκτως

περάσαμε εὐχάριστα

εἶχαν ἐκτάκτως μεγάλα κέρδη
δέχομαι εὐχαρίστως τὴν πρότασή σας.

Τὸ χρονικὸ ἐπίρρημα ἀμέσως λέγεται μόνο ἔτσι, σὲ -ως, ἐνῶ τὸ τροπικὸ λέγεται ἄμεσα ἀλλὰ στὴν ἀνάγκη καὶ ἀμέσως, ἀντίθετο τοῦ ἔμμεσα ἢ ἐμμέσως.

Ὅμοιωματικά μόρια

996. Στὰ τροπικὰ ἐπιρρήματα μπορούμε νὰ περιλάβουμε καὶ τὰ ὁμοιωματικὰ ἀναφορικὰ μόρια *σάν* καὶ *ὡς*.

Τὸ ὁμοιωματικὸ μόριο *σάν* (183) συνοδεύει ὀνόματα ἢ ἀντωνυμίες :
ἔκλαιγε *σάν* παιδί, πέθανε *σάν* παλικάρι, χυτὴ *σά* λαμπάδα, καὶ μὲ σημασίαν περιοριστικὴν, *σάν* καλὸ μοῦ φαίνεται, ἔγινε *σά* σεισμός, *σάν* ποιὸς νὰ ἦρθε ;

Ὅταν τὸ ὁμοιωματικὸ *σάν* συνοδεύῃ ἀντωνυμία ἢ οὐσιαστικὸ μὲ ἄρθρο, τότε αὐτὰ μπαίνουν σ' αἰτιατικὴ ἀντὶ σὲ ὀνομαστικὴν : *εἶναι* *σάν* ἔσενα, μαῦρος *σάν* τὸν κόρακα (ἀλλὰ μαῦρος *σάν* κόρακας), δὲν εἶμαι *σάν* αὐτόν.

997. Ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ σημασίαν τοῦ *ὡς* : τὸν *ὑποδέχτηκαν* *ὡς* σωτήρα.

Στὴν ποιητικὴ γλῶσσα τὸ ἐπίρρημα *ὡς* λέγεται καὶ μὲ ρῆμα : *ὡς* τρέμει τὸ καρνόφυλλο νὰ τρέμῃ τὸ γεφύρι (δημ.). Κάποτε τὸ *ὡς* ἔχει καὶ ἐπιδοτικὴν σημασίαν, ἀκόμη : τὸ ξέρον *ὡς* καὶ τὰ παιδιὰ.

Γιὰ τὴν πρόθεση *ὡς* βλ. 1017, γιὰ τὸ σύνδεσμο *ὡς* βλ. 1049-1051.

Δ.—Ποσοτικά

998. Τὰ κυριότερα ποσοτικὰ ἐπιρρήματα εἶναι :

α) Ἐρωτηματικά : πόσο ;

β) Ἀναφορικά : ὄσο, ὄσοδήποτε.

γ) Θετικά: τόσο, μόνο, πολύ, περισσότερο, πιά, λίγο, λιγάκι, λιγότερο, κομμάτι, αρκετά, κάμποσο, σχεδόν, τουλάχιστο(ν) (1), άπάνω κάτω, περίπου, ώς, έξισου, μόλις, καθόλου, διόλου, δλωσδιόλου, όλότελα, μάλλον (είναι μάλλον κοντός· όταν άκούω όλα αυτά, μάλλον πιστεύω κτλ.), μέρος... μέρος, μισό... μισό, έν μέρος... έν μέρος.

999. Στα ποσοτικά επιρρήματα άνήκει και τό επιτατικό πάρα, πού προτάσσεται σ' επιρρήματα και άλλες λέξεις για να δυναμώση τήν έννοιά τους: κατοικεί πάρα πάνω, ή πάρα κάτω γειτονιά, κοίταξε και πάρα πέρα, μου άρεσε πάρα πολύ, ό πάρα προσπαπούλης, τήν πάρα(α) άλλη εβδομάδα, είναι και πάρα είναι (2).

Τό επιτατικό επίρρημα πάρα, πού βρίσκεται συχνά και σε σύνθετα (παραπάνω, με τό παραπάνω, παραπανιστός, τό παρακάνει), δέν πρέπει να μπερδεύεται με τήν πρόθεση παρά (1026).

Γιά ποσοτικά επιρρήματα χρησιμεύουν και μερικά ούσιαστικά σε άρνητικές προτάσεις· άχνα, κουνκούτσι, σταλιά : δέν έφαγε σταλιά.

Ε.—Βεβαιωτικά, δισταχτικά, άρνητικά

1000. Τα κυριότερα επιρρήματα τής κατηγορίας αυτής είναι :

α) Βεβαιωτικά: ναί, μάλιστα, βέβαια, βεβαιότατα, όρισμένως, αλήθεια (άληθινά), σωστά, τώντι.

β) Δισταχτικά: ίσως, τάχα (τάχατε), (σπανιότ.) άραγε, δῆθεν, πιθανό(ν).

γ) Άρνητικά: όχι, δέ(ν) (183), μή(ν) (183), όχι βέβαια, πιά (δέν έχω πιά).

1001. Χρησιμεύουν άκόμη για επιρρήματα : α) Δισταχτικά: οί σύνδε-

1. Τό τουλάχιστο μπορεί να πάρη στο τέλος ένα ν όταν ακολουθή λέξη από φωνήεν, τό πιθανό και όταν βρίσκεται στο τέλος τής φράσης.

2. Λέγοντας πάρα πολύ δέ δυναμώνομε μόνο τήν έννοια του πολύ· κάποτε τό μεταχειριζόμαστε για να φανερώσωμε τό υπερβολικά πολύ, τό περισσότερο άπ' ό,τι έπρεπε : έφαγε πάρα πολύ και άρρώστησ. Δέν έχει καθοριστή στη γλώσσα μας ή χρήση αυτή πάγια και κάποτε μένει άμφιβολία για τή σωστή σημασία. Θά ήταν καλό στη δεύτερη αυτή περίπτωση να λέμε με τό παραπάνω, υπερβολικά : έφαγε με τό παραπάνω, είναι με τό παραπάνω καλός, υπερβολικά καλός, ή να χρησιμοποιούμε, όπου είναι δυνατό, τό πάρα σύνθετο με ρήμα : παρείναι πεισματάρης, παράγινε τό κακό.

σμοι μὴν (μῆ), μήπως (καί) σὲ φράσεις καθὼς μὴν πέρασε ἡ ὥρα ; μήπως (καί) τὸ εἶδε κανείς σας ; — β) Ἀρνητικά : οἱ σύνδεσμοι οὔτε, μήτε (κάποτε μὲ τὸ καί), σὲ φράσεις καθὼς οὔτε μοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ, οὔτε καί νὰ τὸ ξαναπῆς, δὲν εἶχε μήτε δεκάρα. (Γιὰ τὶς ἀόριστες ἀντωνυμίες κανείς, τίποτε, πού ἔχουν καὶ ἀρνητικὴ σημασία, βλ. 783,787).

1002. Τὸ *μάλιστα* εἶναι ὄχι μόνο βεβαιωτικὸ ἀλλὰ καὶ ἐπιδοτικό (ἀκόμη) : *Ὁ Παῦλος μάλιστα πῆρε καὶ ἄλλο βραβεῖο. Κοιμήθηκε καὶ παρακοιμήθηκε μάλιστα.*

Γιὰ καταφατικὴ ἀπάντηση χρησιμεύει καὶ τὸ *πῶς ὄχι*. Ἀπαντώντας μὲ τὸ *πῶς ὄχι* σὲ ἀρνητικὴ ἐρώτηση ἀποφεύγομε τὴν ἀβεβαιότητα πού θ' ἄφηνε ἡ ἀπάντηση μὲ τὸ *ναί* : *Δὲν ἔρχεσαι ; Πῶς ὄχι, δηλ. ἔρχομαι. — Δὲ θὰ πληρώσης ; Πῶς ὄχι, δηλ. θὰ πληρώσω.*

Στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ λέγεται στὴν περίστασι αὐτὴ καὶ τὸ *πῶς δά ; ἄμ πῶς* (162 ὑποσημ.), *ἀμὲ κτλ.*

Γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὰ ἐπιρρήματα

1003. Πολλὰ ἐπιρρήματα λέγονται δύο φορὲς καὶ τότε δυναμώνει τὸ νόημά τους (πρβ. 450) :

ἀπάνω ἀπάνω, κάτω κάτω, ἔξω ἔξω, ψηλὰ ψηλὰ, κοντὰ κοντά, πλάι πλάι, γύρω γύρω, πρῶτα πρῶτα, τελευταῖα τελευταῖα, τώρα τώρα, νωρίς νωρίς, ἀρχὴ ἀρχή, σιγὰ σιγὰ, ἀγάλια ἀγάλια, ἴσως ἴσως.

Τ' ἀναδιπλωμένα ἐπιρρήματα ἔχουν κάποτε ξεχωριστὸ χρωματισμὸ ἢ καὶ διαφορετικὴ σημασία : *ἴσια ἴσια, καλὰ καλὰ, ὅπως ὅπως, λίγο λίγο, τὸ κάτω κάτω, τὸ πολὺ πολὺ.* Λέγονται μόνο διπλασιασμένα τὸ πότε πότε καὶ τὸ κούτσα κούτσα.

Ἄλλοι συνδυασμοὶ ἐπιρρημάτων εἶναι *τά : ποῦ καὶ ποῦ, ἔτσι κι ἔτσι, ἀραιὰ καὶ ποῦ, ἀπάνω κάτω, ἄνω κάτω, λίγο πολὺ* (διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ *πολὺ λίγο*), *γύρω τριγύρω, ἐδῶ πέρα, ἐκεῖ πέρα, ἐκεῖ κάτω.*

1004. Ἐπιρρηματικὴ χρῆσι τῶν οὐσιαστικῶν.— Σὲ πολλὰς περιστάσεις κατανοοῦν νὰ ἔχουν ἐπιρρηματικὴ σημασία καὶ οὐσιαστικά (σὲ αἰτιατικὴ) : *πηγαίνω σχολεῖο, καθόταν σπῆτι, πῆρε τὸ παιδί ἀγκαλιά, πάω περὶπατο, ταξίδι, πῆγε φυλακή, πᾶνε συντροφιά (παρέα), βγήκε ἀναφορά, τράβηξε γραμμὴ (ἴσια), ἔφυγε τρεχάλα, τὸ εἶπε*

χωρατά, τὸν βλέπω πρωὶ βράδν, ἔφυγε μεσημέρι, βράδν, μεσάνυχτα, χαράματα, ταξιδεύει χειμώνα καλοκαίρι κτλ.

Γενικὴ ὀνόματος ἔχομε στὶς ἐπιρρηματικὰς φράσεις: τοῦ κάκου, καλοῦ κακοῦ, στεριάς.

Πολλὰ τέτοια οὐσιαστικὰ διπλασιάζονται γιὰ νὰ ἐκφράσουν: α) τὴ συνέχεια: περπατοῦσε ἄκρη ἄκρη, γιὰλὸ γιὰλὸ, ράχη ράχη, τοῖχο τοῖχο, καὶ β) διανομή: πῆγαιναν παρέες παρέες.

1005. Ἐπιρρηματικὰς ἐκφράσεις. — Συχνὰ χρησιμεύουν γιὰ ἐπιρρήματα καὶ ἔχουν τὴν ἴδια σημασίαν ἐκφράσεις ἀπὸ ὀρισμένους λέξεις: στ' ἀλήθεια ἀλήθεια, καμιά φορὰ κάποτε.

Τέτοιες ἐπιρρηματικὰς ἐκφράσεις, κοντὰ σὲ μερικὰς πού καταχωρήσθηκαν παραπάνω μαζὶ μὲ τ' ἄλλα ἐπιρρήματα, εἶναι:

α) Χρονικὰς: κάθε μέρα, μέρα μὲ τὴν ἡμέρα, τὶς προάλλες, ἀπὸ δῶ κι ἐμπρός, ἀπὸ τότε καὶ ὕστερα, ἐδῶ καὶ τόσα χρόνια, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα.

β) Τροπικὰς: μιὰ γιὰ πάντα, μιὰ χαρὰ, μιὰ καὶ καλή, στὸ βρόντο, στὰ τυφλά, στὰ πεταχτά, στὰ χαμένα, στὰ γεμάτα, κατὰ τύχη, κατὰ σύμπτωση, γιὰ καλή (μας) τύχη, γιὰ κακὴ τύχη, ὅπως καὶ νὰ εἶναι, παρὰ λίγο νά.

Γιὰ τὰ παραθετικὰ ἐπιρρήματα βλ. 661.

Συσχετικὰ ἐπιρρήματα

1006. Σὲ κάθε ἐρώτηση πού κάνομε μ' ἓνα ἐρωτηματικὸ ἐπίρρημα μπορεῖ νὰ δοθῇ ἀντίστοιχα ἀπάντηση μὲ ὀρισμένα κάθε φορὰ ἐπιρρήματα ἀόριστα, δειχτικὰ καὶ ἀναφορικὰ. Ὅλα αὐτὰ τ' ἀντίστοιχα ἐπιρρήματα ὀνομάζονται *συσχετικὰ ἐπιρρήματα*.

1007. Πίνακας συσχετικῶν ἐπιρρημάτων

Ἐρωτηματικὰ	Ἀόριστα	Δειχτικὰ	Ἀναφορικὰ
ποῦ ;	κάπου, ἀλλοῦ	ἐδῶ, αὐτοῦ, ἐκεῖ, πονθενὰ	πού, ὅπου, ὅπου- δήποτε
πότε ;	κάποτε, ἄλλοτε	τότε, τώρα, ποτὲ	πού, ὅποτε, ὅποτε- δήποτε
πῶς ;	κάπως, ἀλλιῶς	ἔτσι	ὅπως, καθῶς, ὅ- πωςδὴποτε
πόσο ;	κάμποσο	τόσο, καθόλου	ὅσο

1008.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ - ΤΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ

A.—Οἱ καταλήξεις

1. Τὸ (ιά) στὸ τέλος τῶν ἐπιρρημάτων τὸ γράφομε μὲ ι: κα-
τοικεῖ μακριά, ξαπλώθηκε φαριδιὰ πλατιά.

2. Τὸ (ως) στὸ τέλος τῶν ἐπιρρημάτων τὸ γράφομε μὲ ω: πῶς,
ἀλλιῶς, ἀκριβῶς, ἀμέσως, ἀπολύτως.

Ἐξαιροῦνται: ἐμπρός, ἐντός, τέλος, (ἐ)φέτος.

3. Τὸ (ις) στὸ τέλος τῶν ἐπιρρημάτων τὸ γράφομε μὲ ι: ναρῖς,
μόλις, ἀποβραδὶς, ὄλονυχτις, κοντολογίς.

Γράφονται μὲ η μερικὰ σύνθετα ἀπὸ γενική: ἐπίσης, ἀπαρχῆς,
ἐξαρχῆς, καταγῆς, καταμεσῆς, ἐπικεφαλῆς.

4. Ἀπὸ τὰ ἐπιρρήματα σὲ (ε) γράφομε:

Μὲ ι τὸ ἔτσι, μαζί, πάλι, πέρσι, τῶντι, κομμάτι, ὄχι, σταυροπόδι, μονο-
ρούφι. Μὲ η τὸ ἀκόμη, εἰδεμή, μή. Μὲ υ τὸ ἀντικρὺ, μεταξὺ, πολὺ. Μὲ ει τὸ
ἐκεῖ, παμψηφεί.

B.—Τονισμός

5. Ἡ μακρόχρονη λήγουσα τῶν ἐπιρρημάτων παίρνει περισπωμέ-
νη: ποῦ, ἀλλοῦ, αὐτοῦ, παντοῦ, ἐδῶ, ἐκεῖ, πῶς, ἀλλιῶς, εὐτυχῶς,
ἐξαρχῆς, καταγῆς.

Ἐξαιροῦνται τ' ἀναφορικά πού, πώς, καθὼς καὶ τὸ μή, παμψη-
φεί, πού παίρνουν στὴ σειρὰ τοῦ λόγου βαρεία.

Εἶναι μακρόχρονη καὶ ἡ λήγουσα τῶν ἐπιρρημάτων σὲ -ας: δια-
μιᾶς, μεμιᾶς, μονομιᾶς.

6. Τὸ -α στὸ τέλος τῶν παροξύτων ἐπιρρημάτων λογαριάζεται
γιὰ τὸν τονισμό, ὅπως καὶ στὰ οὐδέτερα ἐπίθετα, βραχύχρονο:

πρῶτα, τελευταῖα, σπονδαῖα, ὠραῖα·

τὴν εἶδα τελευταῖα ἀλλὰ ἔφτασε στὸ τέρμα τελευταία.

Γιὰ τὸν τονισμό τοῦ γὰ καὶ τοῦ μὰ βλ. 91.3β καὶ γ.

Γ.—Ἀφαίρεση

7. Τὰ ἐπιρρήματα ἐδῶ, ἐκεῖ μπορεῖ νὰ πάθουν ἀφαίρεση μόνο ἂν
προηγῆται λέξη πού τελειώνει σὲ α, (ο), ου ἢ τονισμένο (ε). Στὰ ἐπιρ-
ρήματα αὐτά, πού ἔπαθαν ἀφαίρεση, δὲ σημειώνεται ἀπόστροφος (166):

ἔλα δῶ, ἀπὸ κεῖ, φέρ' το δῶ, τράβα κεῖ, πάρα κεῖ, φέρ' το καλὲ δῶ, ἀλλὰ ἤρθ' ἐδῶ, πᾶμ' ἐκεῖ, κοίταξ' ἐκεῖ.

Ὅταν προηγῆται τὸ καὶ μπορεῖ αὐτὸ νὰ γραφῆ καὶ *κι* (161): *κι ἐδῶ* (ἄχι καὶ δῶ) (1).

Διασάφηση.—Τὰ ἐπιρρήματα ἐμπρὸς καὶ ἐπὶς ἔχουν καὶ δευτέρους τύπους *μπρός, πές,* καὶ αὐτοὶ γράφονται χωρὶς νὰ σημειῶνεται ἀφαίρεση.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ

1009. Προθέσεις ὀνομάζονται ἄκλιτα πὺν μπαίνουν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα ἢ τὰ ἐπιρρήματα γιὰ νὰ φανερώσουν μαζί τους διάφορες ἐπιρρηματικὲς σχέσεις (τόπο, χρόνο, τρόπο, ποσό, αἰτία κτλ.):

ἔκοψε ὡς τώρα μὲ τὸ μαχαίρι τρία κλωνάρια ἀπὸ τὴν τριανταφυλλιά.

Οἱ προθέσεις εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Πέντε μονοσύλλαβες: *μέ, σέ, γιά, ὡς, πρὸς.*

Ἐφτά δισύλλαβες: *κατά, μετά, παρὰ, ἀντί, ἀπό, χωρὶς, δίχως.*

Ἡ τρισύλλαβη *ἴσαμε.*

1010. Ἀπὸ τίς προθέσεις μερικὲς συνηθίζονται μόνο στὴ σύνταξη. Τέτοιες εἶναι οἱ *μέ, σέ, γιά, ὡς, χωρὶς, δίχως, ἴσαμε.*

Συνηθίζονται ἄχι μόνο στὴ σύνταξη ἀλλὰ καὶ στὴ σύνθεσις, ὡς πρῶτα συνθετικά, οἱ προθέσεις *πρὸς, μετά, κατά, παρὰ, ἀντί, ἀπό:*

<i>πρὸς τὰ ξημερώματα</i>	<i>προσιάζω</i>
<i>κατὰ μάνα κατὰ κύρη</i>	<i>κατακαθίζω</i>
<i>μετὰ τὸ δεῖπνο</i>	<i>μεταλαβαίνω</i>
<i>παρὰ τρίχα</i>	<i>παρακούω</i>
<i>δύο ἀντὶ τρεῖς</i>	<i>ἀντίδωρο</i>
<i>ἀπὸ χτὲς</i>	<i>ἀπόβροχο.</i>

1011. Στὴ σύνταξη οἱ προθέσεις μπαίνουν κανονικά μ' αἰτιατικὴ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἀντωνυμιῶν.

1. Ἀνάλογος κανόνας διατυπώθηκε γιὰ τίς ἀντωνυμίες πὺν ἀρχίζουν ἀπὸ *ε* (726). Ἐννοεῖται πὺς οἱ ἀφαιρέσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους δὲν εἶναι συγχνὲς στὴ συνηθισμένη πεζογραφία (158α).

Μόνο οἱ προθέσεις γιά καί ἀπό συντάσσονται καί με ὀνομαστική, ὅταν σημαίνουν ἀφετηρία, κατάσταση ἢ ἀποτέλεσμα καί τ' ὄνομα πού συνοδεύουν ἀναφέρεται στοῦ ὑποκείμενο :

τὸ ξέρω ἀπὸ μικρός, ἀπὸ δήμαρχος κλητήρας, περνᾶ γιά θεός, γυρεύει θέση γιά ἐπιστάτης — τὸν ξέρω ἀπὸ μικρό, τὸν πῆρε γιά βοηθό.

Μερικὲς προθέσεις βρίσκονται συνταγμένες καί με γενική. Αὐτὸ γίνεται προπάντων σὲ στερεότυπες ἐκφράσεις καί φράσεις, συνήθως λόγιες (1030). Τῆ σύνταξη αὐτῆ τῆ βρίσκομε καί σὲ μερικὲς λέξεις σύνθετες ἀπὸ προθέσεις, πού διατήρησαν ἔτσι τὴν παλιά σύνταξη: καταγῆς (κάτω στῆ γῆ).

Ἄπο τὶς προθέσεις τέσσερεις, οἱ μέ, σέ, γιά, ἀπό, εἶναι συχνότατες καί ἔχουν ποικίλες σημασίες. Ἄλλες, καθὼς οἱ πρὸς, μετά, παρὰ, δίχως ἔχουν περιορισμένη χρῆση.

1012. Οἱ προθέσεις μέ, σέ, γιά, κατά, παρὰ, ἀπὸ παρουσιάζονται καί χωρὶς τὸ τελικό τους φωνῆν :

α) Ἡ πρόθεση σέ χάνει τὸ ε ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ τ τοῦ ἄρθρου καί γράφεται μαζί με αὐτὸ σὲ μιὰ λέξη: στὰ φύλλα (76δ).

β) Ἡ πρόθεση ἀπὸ συχνὰ παθαίνει ἀποκοπὴ τοῦ ο ἔμπρὸς ἀπὸ τοὺς τύπους τοῦ ἄρθρου πού ἀρχίζουν ἀπὸ τ (179). Αὐτὸ γίνεται προπάντων στοῦ διάλογο καί στὴν ποιητικὴ γλῶσσα.

γ) Οἱ προθέσεις μέ, σέ, ἀπὸ χάνουν συχνὰ τὸ τελικό τους φωνῆν ἔμπρὸς στοῦ ἀρχικό φωνῆν τῆς ἀκόλουθης λέξης ὅταν αὐτὸ εἶναι πιὸ δυνατὸ ἀπὸ τὸ δικό τους, ἰδίως ὅταν αὐτὸ εἶναι ὅμοιο με τὸ δικό τους (158, 160).

Οἱ προθέσεις γιά, κατά, παρὰ μπορεῖ νὰ χάσουν τὸ τελικό τους φωνῆν ἔμπρὸς ἀπὸ ἄλλο α: γι' αὐτό, κατ' αὐτά.

Γιά μερικὲς ἀρχαῖες προθέσεις, πού λέγονται σήμερα μόνο ὡς ἀχώριστα μόρια, δηλαδὴ ὡς πρῶτα συνθετικὰ σὲ σύνθετες λέξεις, βλ. 309, 314, 315.

Οἱ κυριότερες σημασίες τῶν προθέσεων

1013. Ἡ πρόθεση με σημαίνει τὸ μαζί, τῆ συνοδεία: ἔφυγε με τὸν πατέρα του, κατοικῶ με τοὺς δικούς μου, ταξιδεύει με ὅλα του τὰ πράματα, τῆ νύχτα με τὸ φεγγάρι (1).

1. Τὸ με χρησιμεύει στῆ σημασία αὐτῆ πλατύτερα γιά νὰ φανερώση καί τὸν ἀντίπαλο πού μάχεται κανεὶς μαζί του, ἐνάντιά του: μαλώνω με κάποιον,

Ἡ πρόθεση *μέ* σημαίνει *ἀκόμη* :

β) τ' ὄργανο, τὸ μέσο ἢ τὴν ὕλη : τὸν *ἔπιασε μέ τὰ χέρια του*, *πληγώθηκε μ' ἓνα ξύλο*, *ταξίδεψε μέ τὸ καϊκι*, *καλύβα πλεγμένη μέ λυγαριές*.

γ) Τὸν τρόπο : *ἔμαθα μέ λύπη*, *νὰ σὲ ξαναδοῦμε μέ τὸ καλό*, *νοίκι μέ τὸ μήνα*, *τὸ λὲς μέ τὰ σωστά σου* ; *πουλιέται μέ τὴν ὀκά*, *μέ τὸ παραπάνω*, *χέρι μέ χέρι*.

δ) τὸ χρόνο : *σηκώθηκε μέ τὸν αὐγερινό*, *ξεκίνησε μέ τ' ἀπόσκια*, *κοιμᾶται μέ τις ὄρνιθες*.

1014. Ἡ πρόθεση *σέ, σ'* (158.4) σημαίνει :

α) διεύθυνση πρὸς κάτι (πρόσωπο ἢ πράμα) ἢ τὸ τέρμα : *πηγαίνω στὸ σπίτι*, *φτάσαμε στὴ λαγκαδιά*, *τὸ ἔδειξε σ' αὐτὸ τὸ παιδί*, *θυσιάσε ὄλα στὴν πατρίδα*.

β) στάση ἢ ἐνέργεια μέσα σὲ μιὰ περιοχὴ : *ἔχει στὸ μέτωπο ἓνα σημάδι*, *παίζαμε στὸ δάσος*.

Ἡ πρόθεση *σέ* σημαίνει *ἀκόμη* :

γ) τὸ χρόνο ἢ τὴν προθεσμία : *στὸ Εἰκοσιένα*, *σὲ λίγες μέρες θὰ γυρίσω πίσω*.

δ) τὴν ἀναφορά : *ξεχωρίζει σὲ πολλά*, *εἶναι καλύτερος σὲ ὄλα*.

ε) τὸν τρόπο : *τραγουδοῦσε σὲ ἄλλον τόνο*, *στὴν τύχη*.

Μεταχειριζόμαστε κάποτε τὴν πρόθεση *σέ* ἑλλειπτικά μέ γενική, ὅταν ἐνοοῦμε τὴ λέξη *σπίτι* ἢ ἄλλη ἀνάλογη : *ἤμουν στοῦ θείου σου*, *στοῦ φίλου μου*, *στοῦ Παπαστράτου* (τὸ ἐργοστάσιο) κτλ.

1015. Τὸ *εἰς*, παλιότερος τύπος τοῦ *σέ*, βρίσκεται σπάνια, σὲ μερικές στερεότυπες ἢ ἱστορικές φράσεις, σὲ δημοτικά τραγούδια κτλ. : *καὶ εἰς ἔτη πολλά*, *εἰς ὕγιαν*, *εἰς ἀνώτερα*, *εἰς βάρος σου*.—*Κοιμᾶται*, *κοιμᾶται εἰς ὕπνο βαθύ* (Σολωμός).

1016. Ἡ πρόθεση *γιά* σημαίνει :

α) αἰτία : *γι' αὐτὸ δὲν ἔφυγα*, *καμαρώνει γιά τὸ βραβεῖο πού πήρε*.

β) σκοπὸ ἢ τέρμα : *ξεκίνησε γιά μακριά*, *γιά ποῦ* ;

Ἡ πρόθεση *γιά* σημαίνει *ἀκόμη* :

γ) *γιά χάρη*, *γιά σωτηρία* κτλ. : *τρέχει γιά τοὺς ἄλλους*, *πολέμησε γιά τὴν πατρίδα*.

δ) ἀναφορά, τὸ πρόσωπο ἢ τὸ πράμα γιά τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος : *ὅσο γιά μένα μεῖνε ἤσυχος*, *γιά σένα μιλούσαμε*, *ἔγραψε ἓνα βιβλίο γιά τις μέλισσες*.

πολεμᾷ μέ τὴ μοῖρα του, *μέ τοὺς λύκους*, *μ' ἓναν ἐπιδρομέα*. Στὴν περίπτωση πού ἀγωνίζεται κανεὶς μαζί μέ κάποιον, λ.χ. σὲ ἀμίλλα ἢ σὰ σύμμαχος, φίλος, μπορεῖ νὰ μπῆ γιά μεγαλύτερη σαφήνεια τὸ *μαζί* : *πολέμησαν μαζί μέ τοὺς συμμάχους*. "Ἄν ἡ φράση *πόλεμος μέ*, *πολεμῶ μέ* δὲ φαίνεται ἀρκετὴ νὰ δηλώσῃ τὴν ἐχθρότητα, μεταχειριζόμαστε τις ἐπιρρηματικές ἐκφράσεις *ἐνάντια σὲ* (κάποιον), *ἐναντίον* (κάποιου) (1030).

ε) ἀντικατάσταση: *πήγαινε γιά μένα.*

ζ) ιδιότητα: *περνᾶ γιά σοφός.*

η) ἀνταπόδοση, ἀξία, ἐξίσωση: *τό πουλᾶ γιά ἓνα κομμάτι ψωμί, ἢ συμφωνία μας ἦταν γιά δέκα μέρες, ἀξίζει γιά δέκα, τρώει γιά δύο.*

θ) διάρκεια: *ἤρθαμε γιά λίγες μέρες, φεύγω γιά πάντα.*

ι) ὁμοίωση ἢ τρόπο (σάν): *μοιάζει γιά ψεύτικος, σέ ξέρω γιά σωστό ἄνθρωπο, τὸ ἔχει γιά καλό.*

κ) ἐπίκληση: *γιά τὸ Θεό, γιά ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.*

Τὸ γιά λέγεται μὲ γενική σέ φράσεις ἑλλειπτικές, καθὼς εἶμαι γιά τοῦ *θείου μου* (βλ. 1014ε).

Γιά τὸ σύνδεσμο γιά βλ. 1037. Γιά τὸ μόριο γιά βλ. 1067.

1017. Ἡ πρόθεση *ὡς* σημαίνει τὴν ἔκταση καὶ τὸ τέρμα, τοπικὰ ἢ χρονικὰ: *ἓνας λαὸς ἀπλώνεται ὡς ἐκεῖ πού μιλιέται ἢ γλώσσα του, ὁ δρόμος ἀπὸ τὸ σχολεῖο ὡς τὸ σπίτι, τὰ σπαρτὰ ἔφτασαν ὡς τὴ μέση τὸν περιμέναμε ἀπὸ τὸ βράδυ ὡς τὸ πρωί, ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα ὡς σήμερα, ὡς ἐδῶ πήγαμε καλά.* Συχνὰ συνοδεύεται ἡ πρόθεση *ὡς* ἀπὸ τὴν πρόθεση *σέ*: *ὡς σέ ποιὸ μέρος; ὡς σέ μιὰ ὥρα.*

1018. Ἡ πρόθεση *ὡς* δὲν πρέπει νὰ μπερδεύεται μὲ τὸ ὁμοιωματικὸ μόριο *ὡς* (997) καὶ μὲ τὸ σύνδεσμο *ὡς* (1051).

1019. Μερικοὶ μεταχειρίζονται στὴ θέση τοῦ *ὡς* τὴν ἀρχαία πρόθεση *μέχρι*: *ἀπὸ Μακεδονία μέχρι Ταίναρο.* Αὐτὸ εἶναι καλὸ ν' ἀποφεύγεται.

1020. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — Τὸ συγκομμένο σ(ἐ) ὕστερ' ἀπὸ τὸ *ὡς* δὲ γράφεται: *ὡς τις πέντε, ὡς τὸ σπίτι, ὡς ἐμᾶς, ὡς ἐκεῖνο τὸ μέρος.*

1021. Τὴν ἴδια σημασίαν μὲ τὸ *ὡς* ἔχει καὶ ἡ πρόθεση *ἴσαμε* (ἀπὸ τὸ *ἴσα μέ*): *ἀπὸ τὸ Φάληρο ἴσαμε τὴ Βουλιαγμένη εἶναι ὁ δρόμος κοντὰ στὴ θάλασσα.*

1022. Ἡ πρόθεση *πρὸς* σημαίνει τὴ διεύθυνση καὶ τὸ περίπου, τοπικὰ ἢ χρονικὰ (κατά): *πήγαινε πρὸς τὸ βουνό, πετοῦσε πρὸς τὰ ὕψη, θὰ σέ περιμένωμε πρὸς τὸ βράδυ, πρὸς τὰ ξημερώματα.* — *Τρέχουμε πρὸς ἄγνωστο ἀκρογιάλι* (Βαλαωρίτης).

Ἡ πρόθεση *πρὸς* σημαίνει ἀκόμη, μ' ἐπέκταση τῆς ἀρχικῆς σημασίας:

β) τὴ σχέση ἢ ἀναφορὰ ἐν γένει (μέ): *πρὸς τὰ σημάδια πού θωρῶ, νὰ μὲ γελάση θέλει* (δημ.), *ἀνάλογα πρὸς τὴν ἡλικία του, μιλοῦσαν σάν ἴσοι πρὸς ἴσους, πρόσωπο πρὸς πρόσωπο, ἀποτείνωμαι πρὸς ὄλους ὅσοι μὲ ἀκοῦνε, πρὸς τὸν πρόδρογο τῆς Ἐπιτροπῆς, ἓνα πρὸς ἓνα, ἀντίθετα πρὸς τοὺς ἄλλους, — καλοσύνη πρὸς ἀντίπαλους* (Πάλλης), — *ἡ λατρεία πρὸς τὸ ἔργο* (Πάλλης).

γ) τὸ σκοπὸ (γιά), ἰδίως σὲ μερικῆς λόγιες ἐκφράσεις: *ἐγὼ κι ἂν ἐτραγοῦ-*

δησα, πρὸς μοιρολόγι τό 'πα (δημ.), πρὸς χάρη σου, πρὸς τὸ συμφέρον σου, πρὸς ὄφελός σου, μὴ πρὸς κακοφάνισμό σας, μὴ πρὸς βάρος σας.

Ἡ πρόθεση πρὸς φανερώνει ἀκόμη τὴν ἀναφορὰ παίρνοντας καὶ τὸ μόριο ὡς : ὡς πρὸς αὐτό (δηλ. ὅσο γι' αὐτό).

Ἡ πρόθεση πρὸς συντάσσεται μὲ γενικὴ στίς φράσεις πρὸς Θεοῦ, πρὸς πάππου : τὸ ἔχομε πατρογονικὸ πάππου πρὸς πάππου.

1023. Ἡ πρόθεση πρὸς, ὄχι πολὺ συχνὴ στὴ λαϊκὴ γλώσσα, ἔγινε κάπως συχνότερη μὲ τὴ σημερινὴ χρῆση. Στὴν κοινὴ γλώσσα μπορεῖ ν' ἀντικατασταθῇ μὲ τίς προθέσεις κατὰ, σέ, μέ, γιά, χωρὶς ἄλλο ὁμως μὲ τὸ μεταχειρισμὰ τῆς πλουτίζεται ἢ ἔκφραση.

1024. Ἡ πρόθεση κατὰ σημαίνει :

α) συμφωνία, σχέση καὶ τρόπο : κατὰ τὸν καιρὸ πὸν θὰ κάνη θὰ ξεκινήσωμε, κατὰ τὸ Μαστρογιάννη καὶ τὰ κοπέλια του, κατὰ μάνα κατὰ κύρη, τὰ λόγια ἔχουν ἀξία κατὰ τοὺς ἀνθρώπους πὸν τὰ λένε (Καρκαβίτσας), κατὰ τρεῖς τρόπους, κατὰ τύχη, κατὰ λάθος, κατὰ τὴ συνήθεια του, τὸ πῆρε κατὰ γράμμα, κατὰ βάθος. Ἔτσι καὶ τὸ ἐπιρρηματικὸ κατὰ πού : κατὰ πὸν λέει ὁ κόσμος, κατὰ πὸν βλέπω.

β) διεύθυνση : κατὰ ποῦ πηγαίνεις ; κατὰ τὴν ποταμιὰ, ὁ δρόμος πῆγαινε κατὰ τὸ βοριά. — Εἶχανε τὰ μάτια γυρισμένα κατὰ τὴν Πόλη (Ψυχάρης).

γ) τὴν προσέγγιση (περίπου) τοπικὰ ἢ χρονικὰ : ἀνταμώσαμε κάπου κατὰ τὸ ξέφωτο τοῦ δάσους, αὐτὸ τὸ σπίτι βρίσκεται κατὰ τὸ Κολωνάκι, ξεκινήσαμε κατὰ τὰ χαράματα.

Ἐπιρρηματικὰ λέγεται ἢ πρόθεση κατὰ μὲ τὴ σημασίαν ἐνάντια σὲ φράσεις καθὼς ψήφισαν ὅλοι κατὰ, εἶσαι ὑπὲρ ἢ κατὰ ;

Ἡ πρόθεση κατὰ σπάνια συντάσσεται μὲ γενικὴ σὲ φράσεις στερεότυπες καθὼς κατὰ διαβόλου, κατ' ἀνέμου (δηλ. κακὴν κακῶς) καὶ σὲ φράσεις λόγιες καθὼς : ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν. — Φοβέρες καὶ κατάρες κατὰ τοῦ βασιλέα (Ρώτας). — Ὁ κλέφτης ἦταν αἱματηρὴ διαμαρτυρία κατὰ τῆς σκλαβιάς (Μελᾶς). Ἄνάλογο εἶναι τὸ σύνθετο καταγῆς.

1025. Ἡ πρόθεση μετὰ εἶναι σπάνια καὶ σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ ἔπειτα ἀπό, ὕστερα ἀπό, χρονικὰ, κάποτε καὶ τοπικὰ : μετὰ τὸ δεῖπνο θὰ μὲ περιμένῃς.

Κάποτε λέγεται καὶ ἐπιρρηματικὰ : θὰ σοῦ τὸ πῶ μετὰ. — « Ὑστερα θὰ πουλήσουμε ὅ,τι ἔχουμε » — « Καὶ μετὰ ; » (Τ. Σταύρου).

Ἡ πρόθεση μετὰ συντάσσεται μὲ γενικὴ στίς στερεότυπες φράσεις μετὰ χαρᾶς, μόλις καὶ μετὰ βίας.

1026. Ἡ πρόθεση **παρά** σημαίνει :

α) τὴ διαφορὰ πρὸς τὸ λιγότερο (ἀφαίρεση ἢ ἐλάττωση): *εἶναι τέσσερεις παρά τέταρτο, ἔφαγε παρά μία τεσσαράκοντα, παρά τρίχα, παρά λίγο (ἀλλὰ καὶ παρ' ὀλίγο).*

β) ἐναντιότητα: *τὸ ἔκαμε παρά τῆ θέλησὴ μου, παρ' ὅλα αὐτὰ τὸν θυμοῦμαι πάντα.*

1027. Ἡ πρόθεση **ἀντι** (**ἀντις**) σημαίνει ἀντικατάσταση. Συχνὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πρόθεση **γιά** καὶ τότε συνηθίζεται περισσότερο ὁ τύπος **ἀντις**: *τοῦ ἔδωσαν πέντε δραχμὲς ἀντι δέκα, ἀντι(ς) ἐννέα, ἀντι(ς) τὸν ἀδερφό μου, πήγαινε ἐσὺ ἀντις γιὰ μένα, ἀντις γι' αὐτό.*

Καὶ τ' ἀθῶο τὸ χόρτο πίνει | αἷμα ἀντις γιὰ τὴ δροσιά (Σολωμός).

Ἡ πρόθεση **ἀντι** συντάσσεται καὶ μ' ἐμπρόθετα ἀπὸ τὶς προθέσεις **μέ, σέ, ἀπό**: *ἀντις μ' ἐσένα, ἀντις ἀπὸ καί.*

1028. Ἡ πρόθεση **ἀπὸ** σημαίνει ἀπομάκρυνση, χωρισμό, ἀφαίρεση: *ἔφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τὸν χώρισαν ἀπὸ τοὺς ἀγαπημένους του, γλίτωσε ἀπὸ τὰ βάσανα, πέντε ἀπὸ δέκα.*

Ἡ πρόθεση **ἀπὸ** σημαίνει ἀκόμη :

β) καταγωγή ἢ προέλευση (τοπικά, χρονικά ἢ σχετικά μὲ πρόσωπα): *βασιτοῦν ἀπὸ μεγάλη οἰκογένεια, εἶναι ἀπὸ τζάκι, ἔτρεχαν δάκρυα ἀπὸ τὰ μάτια μου, ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, μιλοῦσε ἀπὸ τὴν καρδιά του, ἔρχομαι ἀπὸ μιὰ ἐκδρομὴ, ἀπὸ τὸ πρωί, ἀπὸ ἓνα χρόνο, δανείστηκε ἀπὸ τὸ φίλο του.*

γ) διανομή: *πῆραν ἀπὸ δυὸ τετράδια.*

δ) μετὰπτωση ἢ ἀλλαγὴ: *ἀπὸ δῆμαρχος κλητήρας.*

ε) ἓνα σύνολο μοιρασμένο (διαίρεση): *οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς φίλους μου, ἔνας ἀπ' ὄλους.*

ς) τὴν ὕλη ἢ τὸ περιεχόμενο: *βουνοὶ ἀπὸ μάρμαρο, συρτάρι γεμάτο ἀπὸ χαρτιά, χόρτασαν ἀπὸ ψωμί.*

η) τὴν αἰτία: *πετοῦσε ἀπὸ τῆ χαρὰ της, ἀρρωστήσαμε ἀπὸ τὸ κρύο.*

θ) τὸ ποιητικὸ αἴτιο: *τὸ δέντρο κήκε ἀπὸ τὸ ἀστροπελέκι.*

ι) ἀναφορὰ: *δὲν καταλαβαίνει ἀπὸ τέτοια πράματα.*

κ) διαφορὰ ἢ σύγκριση: *εἶναι μικρότερη ἀπ' ὄλες, ἡ Πεντέλη εἶναι πιὸ ψηλὴ ἀπὸ τὸν Ὑμηττό, ἐδῶ εἶναι καλύτερα ἀπὸ ἐκεῖ.*

λ) τὸ μέσα ἀπὸ: *βγήκε ἀπὸ τὴν αὐλή, πῆγε ἀπὸ ἄλλο δρόμο, πέρασε τὴν κλωστή ἀπὸ τῆ βελόνα.*

μ) Ἡ ἀπὸ χρησιμεύει ἀκόμη γιὰ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴ γενική, ἰδίως σὲ ὀνόματα ποὺ τὴ σχηματίζουν δύσκολα (523γ).

Ἡ πρόθεση **ἀπὸ** συντάσσεται μὲ γενική σὲ φράσεις καθῶς: *ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, ἀπὸ χρόνου, ἀπὸ Θεοῦ, ἀπὸ φυσικοῦ του, ἀπὸ κατακλυσμοῦ, ἀπὸ γεννησιμοῦ*

του, τὸ ἔχει ἀπὸ δικοῦ του, μύλος ἀπὸ χαραγῆς (μόλις χαράχτηκε). Ἔτσι καὶ τὰ σύνθετα ἀπαρχῆς, ἀπευθείας. Φράσεις καθὼς ἔρχομαι ἀπὸ τοῦ πεθεροῦ μου κτλ. εἶναι ἔλλειπτικῆς (ἐννοοῦμε τὸ σίτι).

1029. Οἱ προθέσεις *χωρίς, δίχως* σημαίνουν ἔλλειψη, στέρηση. Συχνότερη εἶναι ἡ πρόθεση *χωρίς*: ἀπόμεινε *χωρίς φίλο, χωρίς πεντάρα, θύμωσε χωρίς αἰτία, δίχως ἄλλο, ἔφυγε δίχως νὰ πῆ λέξη.*

Πολλοὶ *χωρίς* ἀνάγκη λένε μαζί μὲ τὸ *χωρίς, δίχως* τὴν πρόθεση *μέ*: *μέ χωρίς ζάχαρη, μέ δίχως τίποτε.*

1030. Ἐπαρχαιωμένους προθέσεις σ' ἐκφράσεις στερεότυπες.— Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω προθέσεις λέγονται κάποτε καὶ μερικῆς ἄλλες, ἀρχαῖες, ἢ τύποι ἀρχαῖοι ἀπὸ προθέσεις σημερινές, σὲ μερικῆς ἰδίως ἐκφράσεις στερεότυπες ἢ ἄλλες φράσεις, ἱστορικῆς κτλ. Οἱ προθέσεις αὐτῆς συχνὰ συντάσσονται μὲ γενικὴ καὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

διὰ (στὴ σημερινῇ γλώσσᾳ: *γιά*, 1009): *διὰ πυρός καὶ σιδήρου, διὰ βίου.* (Ἔτσι καὶ τὸ σύνθετο *διαμιᾶς*).

ἐκ-ἐξ (σήμερα *ξε-*, 311): *ἐκ Θεοῦ, ἐκ τοῦ προχείρου, ἐξ αἵματος, ἐξ οὐρανοῦ.* (Ἔτσι καὶ *ἐξαιτίας, ἐξάλλον, ἐξαρχῆς, ἐξίσου, ἐξώρας*).

ἐν: *ἐν γνώσει, ἐν μέρει, ἐν τάξει, (ἐν τούτοις).*

ἐπὶ: *ἐπὶ τοῦτο (ἐπὶ τούτου), ἐπὶ Φραγκοκρατίας, ἐπὶ Καποδίστρια, ἐπὶ Τρικινύη.* (Ἔτσι καὶ τὰ σύνθετα *ἐπικεφαλῆς, ἐπιταντοῦ, ἐπιτέλους* (*).

πρὸ: *πρὸ Χριστοῦ, πρὸ (δ)λίγου.* (Ἔτσι καὶ *προπάντων*).

ὑπέρ: *ὑπὲρ τὸ μέτρο, καὶ ἐπιρρηματικά: ἔχει πολλὰ τὰ ὑπέρ, τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατά.*

Κάποτε παίρνονται προθετικὰ τὰ ἐπιρρήματα *ἐναντίον(ν), ἐξαιτίας, τὸ πλὴν* καὶ τὸ *μέσο(ν)* (*).

1. Μερικοὶ μεταχειρίζονται τὸ *ἐπὶ* (μ' αἰτιατικῇ) *χωρίς* καμιά ἀνάγκη στὴ θέση τῆς ἀπλῆς αἰτιατικῆς ἢ τῆς αἰτιατικῆς μὲ τὸ *γιά* (1016θ), *γιά* νὰ φανερώσουν χρονικὴ διάρκεια: *ἐπὶ αἰῶνες, ἐπὶ πολὺν καιρὸ.*

2. Λ.χ. ἔστειλα τὸ γράμμα μέσο Θεσσαλονίκης, ταξίδεψα μέσο Μπρίντζι, μέσο(ν) Ἀγρινίου.— Ἡ λέξη *κάρω* ἤρθε στὴ γλώσσα μας ἀπὸ τὰ κελτικὰ μέσο τῶν λατινικῶν.— Προτίμησα νὰ ξεκινήσω ἀμέσως νὰ δῶ τὴν περίφημη Κλισσοῦρα, ἔπειτα ἀντὶ μέσο Πάτρας νὰ γυρίσω μέσο Καρπενησιοῦ καὶ Λαμίας (Πάλλης).

Χρησιμεύουν ὡς μαθηματικοὶ ὄροι συνταγμένες με ὀνομαστικῇ οἱ ἀρχαῖες προθέσεις *σύν, ἐπί, διά, τὸ πλὴν καὶ τὸ μεῖον.*

<i>σύν</i>	καὶ	<i>διακόσιες</i>	<i>σύν τέσσερεις</i>
<i>ἐπί</i>	φορῆς	<i>δύο ἐπὶ χίλια</i>	
<i>διά</i>	μοιρασμένο με	<i>ἐκατὸ διά δεκατρία, ἡμίτονο α</i>	
		<i>διά συνημίτονο β</i>	
<i>πλὴν</i>	ἀπὸ	<i>δώδεκα πλὴν τέσσερα</i>	
<i>μεῖον</i>	ἀπὸ	<i>ΑΒ μεῖον ΒΓ</i>	

Πολλὲς ὡστόσο ἀπὸ τὶς παρόμοιες στερεότυπες ἀρχαῖκὲς ἐκφράσεις λέγονται καὶ χωρὶς τοὺς ἀρχαῖσμούς αὐτούς, με πῶς συγχρονισμένη ἔκφραση (458): *στὸ σύνολο (ἐν τῷ συνόλῳ), στήν περιπτώση (ἐν περιπτώσει), στήν ἐποχὴ ἢ στὰ χρόνια (ἐπὶ τῆς ἐποχῆς), ὡς τὸν οὐρανὸ (μέχρις οὐρανοῦ), με τὸν ὄρο (ὑπὸ τὸν ὄρο), με τὴν ἐπίβλεψη (ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη) κτλ.*

1031. Ἰσοδυναμοῦν με προθέσεις καὶ πολλὰ ἐπιρρήματα πού παίρνουν στὸ τέλος τοὺς μιὰ ἀπὸ τὶς προθέσεις *μέ, σέ, ἀπό.* Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς λέγονται *προθετικὲς ἐκφράσεις*: *πίσω ἀπὸ τὶς γλάστρες, σύμφωνα με τὴ γνώμη σου, μέσα στὴ δεξαμενὴ.* Τέτοιες προθετικὲς ἐκφράσεις εἶναι:

Με τὴν πρόθεση μέ: μαζί μέ, σύμφωνα μέ.

Με τὴν πρόθεση σέ: μεταξύ σέ.

Με τὴν πρόθεση ἀπό: ἔξω ἀπό, μακριὰ ἀπό, πρὶν ἀπό, πέρα ἀπό, ὕστερα ἀπό, ἔπειτα ἀπό, κρυφὰ ἀπό, ἐκτὸς ἀπό.

Με τὴν πρόθεση σέ ἢ με τὴν πρόθεση ἀπό: ἀπάνω (ἀπάνω σέ, ἀπάνω ἀπὸ ἐκεῖ), κάτω, ἐμπρός, πίσω, (ἀνά)μεσα, κοντὰ, πλάι, ἀντίκρυ, γύρω, τριγύρω.

Με τὴν πρόθεση ἀπὸ διπλή: ἀπὸ κάτω ἀπὸ, ἀπὸ μπρὸς ἀπὸ, ἀπὸ μέσα ἀπὸ κτλ.

Προθετικὴ ἔκφραση εἶναι καὶ τὸ *χάρη σέ*: *λ.χ. χάρη σ' ἐσένα.*

Στὶς προθετικὲς ἐκφράσεις πού συνοδεύουν δυνατὴ προσωπικὴ ἀντωνυμία ἀντιστοιχεῖ πολλὲς φορὲς ἔκφραση με τὸ ἐπίρρημα καὶ τὸν ἀδύνατο τύπο τῆς ἀντωνυμίας ἀπρόθετο:

ἔλα κοντὰ στὸ φῶς, ἔλα κοντὰ σ' ἐμένα ἄλλὰ ἔλα κοντὰ μου
στάσου πίσω ἀπὸ μᾶς *στάσου πίσω μας.*

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

1032. *Σύνδεσμοι* λέγονται οἱ ἄκλιτες λέξεις πού χρησιμεύουν γιὰ νὰ συνδέουν λέξεις ἢ προτάσεις μεταξύ τους:

ἢ μέρα καὶ ἡ νύχτα, κάθομαι καὶ περιμένω

ο ὅτε τὸ εἶδα ο ὅτε τὸ ἄκουσα, ο ὅτε ὁ Πέτρος ο ὅτε ὁ Παῦλος.

Ἄν και οἱ σύνδεσμοι γεννήθησαν συχνά ἀπὸ ἐπιρρήματα, διαφέρουν ἀπὸ αὐτὰ γιατί δέν ἔχουν σημασία μόνοι τους. Εἶναι μόρια πού χρησιμεύουν για νά ἐνώνουν, ν' ἀντιθέτουν κτλ.

1033. Οἱ σύνδεσμοι εἶναι δύο εἰδῶν, *παραταχτικοί* και *ὑποταχτικοί*.

Παραταχτικοί σύνδεσμοι λέγονται ἐκεῖνοι πού ἐνώνουν λέξεις ἢ προτάσεις συνταχτικά ἰσοτίμες.

Ἐποταχτικοί σύνδεσμοι λέγονται ἐκεῖνοι πού ἐνώνουν μιὰ ὑποταχτική ἢ δευτερεύουσα πρόταση μέ τήν κύρια. Οἱ δύο προτάσεις πού ἐνώνονται δέν ἔχουν τότε τήν ἴδια θέση στό λόγο παρὰ μιὰ ἐσωτερική λογική σχέση μεταξύ τους (ἢ μιὰ διορίζει και συμπληρώνει τήν ἄλλη).

A.—Παραταχτικοί σύνδεσμοι

1034. Συμπλεχτικοί: *και, οὔτε, μήτε, οὐδέ, μηδέ.*

Τὸ *και* ἔχει ἐμπρός ἀπὸ φωνήεν και τὸν τύπο *κι* (161).

Τὸ *και* ἐνώνει λέξεις και προτάσεις μέ πολλαπλή σχέση μεταξύ τους.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Γιά μερικές περιπτώσεις πού μπορεί νά γραφῆ και ἡ *κι* βλ. 726, 871.4, 1008.7.

Τὸ οὔτε, μήτε, οὔτε - οὔτε, μήτε - μήτε, ἐνώνουν ἀρνητικές προτάσεις.

Τὸ οὐδέ, μηδέ λέγονται σπάνια, προπάντων στόν ποιητικό λόγο.

Τὸ οὔτε εἶναι πιό συχνό ἀπὸ τὸ μήτε, ἀλλά δέν ὑπάρχει διαφορὰ σημασίας μεταξύ τους.

Οἱ σύνδεσμοι *και, οὔτε, μήτε* μπορεί νά λέγονται και μ' ἐπιδοτική σημασία, φανερώνοντας δηλαδή πώς ἐκεῖνο πού ἀκολουθεῖ ἔχει περιεχόμενο σπουδαιότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο: ὁ Κώστας εἶναι ψηλότερος και ἀπὸ τὸν Παῦλο, δέν περίμενε οὔτε μιὰ στιγμή.

1035. Διαχωριστικοί: *ἢ, εἴτε.*

Ἡ σημασία τοῦ διαχωριστικοῦ συνδέσμου ἢ εἶναι διπλή:

α) Φανερώνει μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια τίς δυνατότητες τῆς ἐναλλαγῆς χωρὶς αὐστηρὴ ἀντίθεση: νά μείνη ἕνας τους, ὁ Παῦλος ἢ ὁ Πέτρος· θά φτάση σέ μιὰ ἢ σέ δύο ὄρες· γράψε ἕνα ὄνομα φυτοῦ ἢ ζώου.

β) Φανερώνει τὸ διλημματικό «ἕνα ἀπὸ τὰ δύο»: Δέν μπορούν νά μείνουν και οἱ δύο. Νά καθίσῃ ἢ ὁ Παῦλος ἢ ὁ Πέτρος. Ἡ παπὰς παπὰς ἢ ζευγάς ζευγάς.

1036. Ὁ διαχωριστικός σύνδεσμος μπαίνει ἀνάμεσα στίς λέξεις ἢ

τις προτάσεις πού πρέπει νά χωριστοῦν. Ὅταν αὐτὲς εἶναι περισσότερες ἀπὸ δύο, μπορεῖ καὶ νά μπῆ μόνο ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς δύο τελευταῖες: *Νὰ μείνῃ ὁ Παῦλος, ὁ Πέτρος ἢ ὁ Δημήτρης.*

Γιὰ ἔμφαση μπορεῖ νά μπῆ ὁ σύνδεσμος καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη λέξη ἢ πρόταση: *Ἡ ἐγὼ ἢ ἐσύ. Εἴτε σὺ εἴτε ἐκεῖνος, μοῦ εἶναι ἀδιάφορο.*

Ὅταν γίνεται ἐπανάληψη τοῦ συνδέσμου μεταχειριζόμαστε τὸν ἴδιο πάντα. Μπορεῖ ὅμως μαζὶ μὲ περισσότερα εἴτε νά χρησιμοποιηθῆ καὶ τὸ ἦ.

1037. Στὴ γλώσσα τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ σπιτιοῦ χρησιμεύει γιὰ διαχωριστικὸς σύνδεσμος καὶ τὸ γιὰ :

*Τῆρα ἐγὼ, γέρο, μὴ σὲ βρῶ τριγύρω στὰ καράβια
γιὰ τώρα ν' ἀργοστέκσαι γιὰ πίσω νὰ κοπιήσης. (Πάλλης)*

1038. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Τὸ διαχωριστικὸ γιὰ παίρνει πάντοτε ὄξεια (91.38).

1039. Ἐντιθετικοί: *μά, ἀλλά, παρὰ, ὅμως, ὡστόσο, ἐνῶ, ἀν καί, μολοντί, μόνο.*

Οἱ σύνδεσμοι *μά, ἀλλά, ὅμως, καὶ ὅμως, ὡστόσο* (¹) κατανοοῦν συχνὰ συνώνυμοι καὶ συναλλάσσονται στὸ γραπτὸ λόγο, ἔχουν ὅμως καὶ κάποια διαφορὰ μεταξὺ τους ὡς πρὸς τὴ δύναμη πού φανεροῦν τὴν ἀντίθεση ἢ ἀσυμφωνία. Ἔτσι τὸ *ὡστόσο* εἶναι μᾶλλον μεταβατικὸ, μόλις ὑποδηλώνοντας τὴν ἀντίθεση ἀκολουθοῦν τὸ *μά* καὶ τὸ *ἀλλά*, κάπως πὶδ δυνατά, τὸ δυνατότερο *ὅμως* (αὐτὸ μπορεῖ νά ἐνῶνῃ, ἀν καὶ ὄχι πάντα, καὶ κῶλα ἢ περιόδους καὶ τότε ἀκολουθεῖ ἐπάνω τελεία ἢ τελεία), καὶ τὸ ἐντονώτερο *καὶ ὅμως*, πού μπορεῖ νά εἰσάγῃ καὶ ἔνσταση ἢ ἀντίρρηση.

1040. Ὁ ἐντιθετικὸς σύνδεσμος *παρὰ* ἐνώνει ἀρνητικὴ πρόταση ἢ ἔννοια μὲ ἀκόλουθη καταφατικὴ καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ *μόνο*. Σημαίνει :

α) Περιορισμὸ μὲ ἀντίθεση: *Ἄν τοῦ ἀπόμεινε παρὰ αὐτὴ ἡ παρηγοριά. Ἄν κάναμε τίποτε παρὰ περιμέναμε γιὰ ὄρες. Ὅχι μόνο στὴν ποίηση παρὰ καὶ στὸ πεζό.*

β) Ἀντίθεση δυνατῆ. (Στὴ θέση τοῦ *παρὰ* μπορεῖ τότε νά χρησιμοποιηθῆ καὶ τὸ *ὅμως*): *Ἄν κάθεται παρὰ τρέχει ἀπὸ τὸ πρῶν ὡς τὸ βράδυ.*

1. Στὴ θέση τοῦ *ὡστόσο* μερικοὶ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται χωρὶς ἀνάγκη τὸ λόγιον *ἐν τούτοις*. Τὸ *ὡστόσο* εἶναι καὶ ἐπίρρημα.

Τ' ἀντρειωμένον τ' ἄρματα δὲν πρέπει νὰ πουλιόνται, μόν' πρέπει τους στὴν ἐκκλησιά, κι ἐκεῖ νὰ λειτουργιόνται. (δημ.)

1041. Πολλοὶ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται στὴν περίπτωσι αὐτὴ καὶ τὸ ἀλλά, μερικοὶ καὶ τὸ μά, ἀκόμη καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ δυνατὴ ἀντίθεσι: *Τὸ αἷμα τῶν ἀντρείων πὸν ρουφᾶ (τὸ ἐπαναστατημένο χῶμα) δὲν τὸ κρατεῖ ἐγωιστῆς στὰ σπλάγχνα του, μὰ τ' ἀπορρίχγει πύρινο σὲ νέα σώματα (Καρκαβίτσας).*

1042. Σὰν ἀντιθετικοὶ σύνδεσμοι χρησιμεύουν καὶ οἱ φράσεις: *καὶ ἄς, καὶ ἄν, καὶ ἄν ἀκόμη. Μ' ἐπιδοτικὴ σημασίᾳ συνηθίζονται τὸ ὄχι μόνο... παρὰ, ὄχι μόνο... ἀλλὰ καί...*

1043. *Συμπερασματικοί: λοιπόν, ὥστε, ἄρα, ἐπομένως, πού.*

Ὁ σύνδεσμος *λοιπόν*, συνηθίζεται ἰδίως στὴν ἀφήγησι καὶ στὴ γλώσσα τοῦ σπιτιοῦ, στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου, κάποτε καὶ μὲ σημασίᾳ προτρεπτικῆ: *πήγαινε λοιπόν.*

Μὲ τὸ *ἄρα, ἐπομένως*, ἐκφράζεται λογικὸ συμπέρασμα ἀπὸ κάποιο συλλογισμό. Οἱ σύνδεσμοι αὐτοὶ συνηθίζονται στὴ λογιότερη γλώσσα, ἰδίως τὸ *ἄρα*, συχνὸ στὶς μαθηματικὲς ἀποδείξεις:

Ἐνα τετράπλευρο μὲ τέσσαρες ἴσες πλευρὲς εἶναι ῥόμβος. Τὸ τετράγωνο ἔχει τέσσαρες ἴσες πλευρὲς, ἄρα εἶναι ῥόμβος.

1044. *Ἐπεξηγηματικός: δηλαδή.*

B.—Ὑποταχτικοὶ σύνδεσμοι

1045. *Εἰδικοί: πὼς, πού, ὅτι.*

Ἀπὸ τοὺς εἰδικούς συνδέσμους συχνότερος εἶναι ὁ *πὼς*. Ὁ εἰδικὸς σύνδεσμος *πού* φανερῶνει κάτι πραγματικότερο παρὰ ὁ *πὼς*, ἀλλὰ καὶ μὲ χαλαρότερη ἐξάρτησι: *Ξέρω πού ἡ κατάστασι εἶναι κακὴ. Τὸ βλέπω πού δὲν εἶσαι εὐχαριστημένη. Τὸν εἶδα πού ἔφυγε.* Παίρνουν τὸ *πού* καὶ προτάσεις πού ἀκολουθοῦν μερικὰ ἐπιφωνήματα καθὼς: *κρίμα, καλὰ, μπράβο, τυχερὸ κτλ.: κρίμα πού δὲν προφταίνεις!* (Ἐδῶ τὸ *πού* ἔχει κυρίως σημασίᾳ αἰτιολογικῆ).

1046. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ. — 1. Δὲν πρέπει ν' ἀνακατώνεται ὁ εἰδικὸς σύνδεσμος *πὼς* μὲ τὸ τροπικὸ ἐπίρρημα *πὼς* (991, 92).

2. Δὲν πρέπει ν' ἀνακατώνεται ὁ εἰδικὸς σύνδεσμος *πού* μὲ τὸ τοπικὸ ἐπίρρημα *πού* (984, 92).

3. Δὲν πρέπει ν' ἀνακατώνεται ὁ εἰδικὸς σύνδεσμος *ὅτι* μὲ τὸ χρονικὸ σύνδεσμο *ὅτι* καὶ μὲ τὴν ἀναφορικὴ ἀντωνυμίᾳ *ὅτι* (771).

1047.— Τὸ λόγιον *ὅτι*, σπάνιον στὴν ποιητικὴ γλώσσα, εἶναι καὶ γενικὰ σπανιότερον ἀπὸ τὸ ἰσοδύναμον *πὼς*. Τὸ μεταχειρίζομαστε: α) ὅταν ἀλλιῶς σω-

ρεύονται πολλά πώς, ιδίως σὲ ἀλυσιδωτὴ ἐξάρτηση, β) στὴν ἀρχὴ μιᾶς περιόδου, γ) γιὰ λόγους εὐφωνίας, καθὼς λ. χ. ὅταν σωρεύονται στὴ φράση πολλὰ π: *μοῦ εἶπε πὼς πρέπει*. Μποροῦμε ἀκόμη νὰ μεταχειριστοῦμε τὸ πὼς δ) ὅταν ὁ εἰδικὸς σύνδεσμος χωρίζεται ἀπὸ τὴν πρόταση ποὺ εἰσάγει μὲ παρένθετη πρόταση: *Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, ἐνῶ μᾶς τὸ εἶχε ἀνακρινώσει ἐγκαίρως, ἡμεῖς δὲ φροντίσαμε νὰ τὸν περιμένουμε*.

1048. Γιὰ εἰδικὸς σύνδεσμος χρησιμεύει καὶ τὸ μόριο *νά*, ὕστερ' ἀπὸ τὰ ρήματα *πιστεύω, φαντάζομαι, λέγω* (στὴ σημασία τοῦ *νομίζω*) κτλ., ὅταν πρόκειται νὰ δηλωθῇ ἀμφιβολία γιὰ τὸ ἐκφραζόμενο ἀπὸ τὴν εἰδικὴ πρόταση: *Πιστεύω νὰ τὰ καταφέρω. Φαντάζομαι νὰ φύλαξε τὸ λόγο του. Λέγω νὰ ἤρθε*.

1049. **Χρονικοί:** *διαν, σάν, ἐνῶ, καθὼς, ἀφοῦ, ἀφότου, πρὶν (πρὶν νά), μόλις, ἄμα, προτοῦ, ὡς, ὡσπου, ὅσο (ἐνόςσω), ὡσότου, ὅσο πού, ὅποτε, κάθε πού*.

1050. Εἰδικότερα φανερώνουν οἱ σύνδεσμοι αὐτοὶ ποικίλες χρονικὲς ἀποχρώσεις. Ἔτσι ἐκφράζεται μὲ τὸ:

διαν, σάν

ὁ καιρὸς ποὺ ἔγινε κάτι, ἢ στιγμὴ, ἄσχετα μὲ τὴ διάρκεια

ἐνῶ, καθὼς, ὅσο (ἐνόςσω), ὡς

τὸ σύγχρονο, ὡς διάρκεια

ἄμα, μόλις

τὸ σχεδὸν σύγχρονο

πρὶν, πρὶν νά, προτοῦ

τὸ προτερόχρονο | σχετικὰ μὲ τὸ σημαίνόμενο ἀπὸ τὴν κύρια πρόταση

ἀφοῦ, ἀφότου

τὸ ὕστερόχρονο

κάθε πού, ὅποτε

ἢ ἐπανάληψη

ὡσότου, ὡσπου, ὅσο πού

τὸ τέρμα.

Τὸ *πρὶν* εἶναι ὄχι μόνον σύνδεσμος: *πρὶν τὸ πῆτε*, ἀλλὰ καὶ ἐπίρρημα: *ἤρθαν πρὶν*.

1051. Σπανιότερα χρησιμεύουν γιὰ χρονικοὶ σύνδεσμοι καὶ οἱ ἀκόλουθες λέξεις:

ὅ,τι, στὴ σημασία *μόλις*: *νύχτωσε ὅ,τι φτάσαμε*, καὶ ἐπιρρηματικά: *τὰ σταφύλια ὅ,τι παίρνουν καὶ ρόδιζαν στὴν κληματαριά* (Χατζόπουλος).

ὡς, στὴν ποιητικὴ ἰδίως γλώσσα, στὴ σημασία τοῦ *διαν*, *καθὼς*, *ἐκεῖ πού*: *ὡς ἤρθε*,— *ὡς ἔτρωγα κι ὡς ἔπινα σὲ μαρμαρένια τάβλα* (δημ.).

1052. **Αἰτιολογικοί:** *γιατί, ἐπειδὴ, ἀφοῦ* (¹).

Τὸ *γιατί* εἰσάγει κάποτε καὶ παραταχτικὲς προτάσεις. Τότε σημειώνομε *πρὶν* ἀπὸ αὐτὸ ἐπάνω *τελεῖα ἢ τελεία*.

1. Τὸ *ἀφοῦ* συνταγμένο μ' ἐνεστώτα καὶ παρατατικὸ ὀριστικῆς εἶναι συνθήκος αἰτιολογικό: *Ἀφοῦ βρέχει ἄς μὴ βγοῦμε*. Τὸ *ἀφοῦ* συνταγμένο μὲ μέλλοντα ἢ ἄοριστο μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ αἰτιολογικό καὶ χρονικό: *Τί νὰ κάμουμε τώρα ἀφοῦ θὰ βρέξη!* *Νὰ μὴ βγοῦμε ἀφοῦ θὰ βρέξη*. *Ἀφοῦ ἀρρώστησες καλύτερα εἶναι νὰ μείνης σπίτι*. *Πήγαμε περὶπατο ἀφοῦ ἔβρεξε*. *Νὰ ξεκινήσωμε ἀφοῦ βρέξη*.

1053. Χρησιμεύουν ἀκόμη γιὰ αἰτιολογικοὶ σύνδεσμοι καὶ τ' ἀκόλουθα μόρια καὶ ἐκφράσεις: **μιὰ καί, μιὰ πού, πού, νά, σάν (σάν πού), γιὰ νά, ὄσο, τί** (ποιητικὸ ἀπαρχαιωμένο).

π ο ύ: Στενοχωρέθηκε πού ἦρθαν ἔτσι τὰ πράματα. Χαίρομαι πού μοῦ ἔγραψες ἀμέσως. Λυποῦμαι πού σὰς ἄφησα — νά (ὅστερ' ἀπὸ ρήματα πού σημαίνουν ψυχικὸ πάθος, χαίρομαι, λυποῦμαι, θυμῶνω, πειράζομαι, παραξενεύομαι, ἀπορῶ, ζηλεύω κτλ.): Λυποῦμαι ν' ἀκούω τέτοια λόγια ἀπὸ σένα — σ ἂ ν (ιδίως στὴ λαϊκότερη γλώσσα): Σὰ μὲ ρωτᾶς, νά σοῦ πῶ. — σ ἂ ν... π ο ύ: Σάν καλοαναθρεμμένους πού εἶναι σιωποῦσε — γ ι ἂ ν ἄ: Νά τί ἔπαθε γιὰ νά κάμη τοῦ κεφαλιοῦ του.

'Απ' ὄλους πιὸ σὲ μάχομαι τοὺς ἀρχηγοὺς ἐσένα,
τί πάντα θές λογοτριβές καὶ φόνους καὶ πολέμους. (Πάλλης)

1054. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Ὁ σύνδεσμος *τί* παίρνει βαρεία. Ἡ ἐρωτηματικὴ ἀντωνυμία *τί* παίρνει ὄξεια (91 ὑπόσημ.).

1055. Ὑποθετικὸς: ἄν.

Γιὰ ὑποθετικοὶ σύνδεσμοι χρησιμεύουν καὶ τὰ μόρια **σάν, ἄμα, ἐκτός ἄν, νά, ἴσως καί**: Ἄμα θέλεις, ἐρχομαι. Νὰ μὴν τὸ ἔβλεπα μὲ τὰ μάτια μου, δὲ θὰ τὸ πίστευα.

1056. Τελικοί: νά, γιὰ νά (δυνατότερο ἀπὸ τὸ **νά**): Ἦρθα νὰ σὲ πάρω. Θέλω νὰ πάω γιὰ νὰ δῶ.

1057. Ἀποτελεσματικοί: ὥστε (νά), πού: ἔφνγα βιαστικός, ὥστε δὲν πρόφταινα νὰ τοῦ γράψω. Πλημῦρισε τὸ ποτάμι, πού ἦταν ἀδύνατο νὰ διαβοῦμε.—Μοῦ ἔρχεται νὰ φωνάξω δυνατά, πού ὅλος ὁ κόσμος νὰ μ' ἀκούσῃ: «Μή! μή! μή! μὴ χαλνᾶτε τὴ γλώσσα» (Ψυχάρης).

Γιὰ ἀποτελεσματικοὶ σύνδεσμοι χρησιμεύουν καὶ τὰ **νά, γιὰ νά**: Δὲν εἶναι κακός, νὰ πῆ αὐτό. Δὲν εἶναι ὄρα γιὰ νὰ παίξῃς. Εἶσαι πολὺ μικρός γιὰ νὰ μοῦ δείξῃς. (Γιὰ τὸ μόριο **νά** βλ. 1064).

1058. Δισταχτικοί: μὴ(ν) (183), μὴπως: Πρόσεχε μὴν πέσης. Ἀνησυχοῦσα μὴπως χάσω τὸ λεωφορεῖο.

1059. Συγκριτικοί: παρὰ. Χρησιμεύει νὰ ξεχωρίζῃ στὴ σύγκριση τὸ δεύτερο ὄρο. Αὐτὸ γίνεται εἴτε ὁ δεύτερος ὄρος εἶναι μέρος τοῦ λόγου εἴτε εἶναι ἐμπρόθετο ἢ ὀλόκληρη πρόταση, ἐνῶ τὴν πρόθεση ἀπὸ τὴ μεταχειριζόμεσθε κανονικὰ ὅταν πρόκειται γιὰ μέρος τοῦ λόγου (1028κ).

Ὁ δεύτερος ὄρος παίρνει τὴν ἴδια πτώση μὲ τὸν πρῶτο: Μοῦ ἀρέσει τὸ βοννὸ περισσότερο παρὰ ἡ θάλασσα. Ἡ Μαρία εἶναι πιὸ μελαχρινὴ παρὰ ἡ Εἰρήνη. Εἶναι πιὸ ὁμορφα ἐδῶ παρὰ ἐκεῖ. Κάλλιο

πέντε καὶ στοὺ χέρι παρὰ δέκα καὶ καρτέρει. Κάλλιο γαῖδουρόδενη παρὰ γαῖδουρογύρευε.

Καλύτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιὰ καὶ φυλακὴ. (Ρήγας)

Ὅταν ὁ δεύτερος ὅρος εἶναι πρόταση τότε τὰ συγκριτικὰ ἀπό, παρὰ συνοδεύονται ἀπὸ τὸ *ὅ,τι, ὅσο*: ἀπ' *ὅ,τι, παρὰ ὅ,τι (παρ' ὅ,τι), παρὰ ὅσο (παρ' ὅσο)*: *Εἶναι πιὸ πονηρὸς ἀπ' ὅ,τι φαίνεται. Εἶμαι πιὸ εὐχαριστημένος παρὰ ὅ,τι ἤμουν πέρσι.*

1060. Παρατήρηση.— Οἱ ὅροι *ἐπίρρημα, πρόθεση, σύνδεσμος* δὲν ἀναφέρονται, καθὼς ἐγίνε φανερό, σὲ εἶδη λέξεων ἐντελῶς ξεχωριστὰ παρὰ σὲ λειτουργίαι διαφορετικῆς, πού μπορεῖ νὰ τίς ἔχη ἡ ἴδια λέξη, κατὰ τὴ θέση πού παίρνει μέσα στὴν πρόταση· γι' αὐτὸ εἶναι κάποτε δύσκολο νὰ ὀρίση κανεὶς ἀκριβῶς σὲ ποιὸ μέρος τοῦ λόγου ἀνήκει ἓνα ἄκλιτο.

Μόρια

1061. Μποροῦν νὰ λογαριαστοῦν στοὺς συνδέσμους καὶ μερικὰ μόρια, πολὺ συχνὰ στὴ γλώσσα μας καὶ μὲ μεγάλη συνήθως ποικιλία στὴ χρῆση. Τὰ μόρια αὐτὰ εἶναι τὰ *ἄς, θὰ, νά, μά, γιά*:

ἄς προσέξῃ, θὰ γράψω, νὰ σοῦ πῶ, γιά ἔλα.

Τὸ *νὰ* καὶ τὸ *μά* εἶναι καὶ σύνδεσμοι (1056, 1057, 1039), τὸ *γιά* εἶναι καὶ πρόθεση (1016) καὶ σύνδεσμος (1038).

1062. Τὸ μόριο *ἄς* σημαίνει συνήθως προτροπὴ ἢ συγκατάθεση: *ἄς πηγαίνωμε, ἄς παίξῃ, ἄς ἔφυγε, ἄς εἶναι.*

1063. Τὸ μόριο *θὰ* εἶναι κατὰ τὴ σημασία:

α) μελλοντικό: *θὰ ξεκινήσω.*

β) δυνητικό: *θὰ σοῦ τὰ ἔστελνα ἂν τὰ εἶχα.*

γ) πιθανολογικό (ἴσως): *θὰ διαβάξῃ τώρα, θὰ ἔγραφε τὴν ὥρα πὸν ἔφυγε.*

1064. Τὸ βουλευτικό μόριο *νά*: *νὰ τὸ δώσωμε; νὰ μὴ μοῦ γράψῃς, στερνὴ μου γνώση νὰ σ' εἶχα πρῶτα, νὰ σοῦ πῶ.*

1065. Τὸ δεικτικό μόριο *νά*: *νά τες! νά μας πὸν προφτάσαμε! νὰ ἢ σάκα σου, νὰ πὸν εἶχα δίκιο.*

1066. Τὸ μόριο *μά* εἶναι ὀρκωτικό: *μά τὴν ἀλήθεια.*

1067. Τὸ μόριο *γιά* εἶναι προτρεπτικό καὶ συντάσσεται μὲ προστακτικὴ ἢ μὲ τὸ *νὰ* καὶ ὑποτακτικὴ: *γιά ἔλατε, γιά δές, γιά νὰ δῶ.*

1068. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—1. Ἡ πρόθεση γιὰ παίρνει βαρεία: γιὰ ποῦ; Τὸ προτροπετικὸ μόριο γιὰ καὶ ὁ διαχωριστικὸς σύνδεσμος γιὰ παίρνουν ὀξεῖα: γιὰ ἔλα, γιὰ ἔδω γιὰ ἔκει (91.35) (¹).

2. Ὁ σύνδεσμος μὰ παίρνει βαρεία: μὰ σοῦ τὸ εἶπα. Τὸ μόριο μὰ παίρνει ὀξεῖα: μὰ τὴν ἀλήθεια (91.3γ).

3. Ὁ σύνδεσμος νὰ παίρνει βαρεία: θέλω νὰ πάω. Τὸ δειχτικὸ μόριο νὰ παίρνει ὀξεῖα: νὰ ἡ Μαρία (91.36).

Τὸ βουλευτικὸ μόριο νὰ παίρνει βαρεία: νὰ σοῦ πῶ. Παίρνει ὀξεῖα ὅταν προφέρεται τονισμένα: νὰ σοῦ πῶ (91.3β) (*).

1069. Πίνακας συγκεντρωτικὸς ἀκλίτων μὲ πολλαπλὴ γραμματικὴ λειτουργία (ἢ δμωνύμων)

	Ἐπίρρημα	Πρόθεση	Σύνδεσμος	Μόριο
πρὶν	χροنيκὸ (988) (πρω- τύτρα): ἔφυγε πρὶν		χρονικὸς (1049): συλλογιστῆς πρὶν τὸ πῆτε	
σάν	ὁμοιωματικὸ (κα- θώς, 996): ἔ- κλαιγε σάν παιδι		χρονικὸς (καθώς, ὅταν, 1049): σάν τ' ἄκουσε τὰ ἔχασε αἰτιολογικὸς (1053): σὰ ρω- τᾶς νὰ σοῦ πῶ ὑποθετικὸς (1055): σὰ δὲν πιστεύεις τί νὰ σοῦ κάμω	
ὡς	ποσοτικὸ (περίπου, 998γ): ἦταν ὡς χίλιοι ὁμοιωματικὸ (γιὰ, 997): τὸν ὑπο- δέχτηκαν ὡς σωτήρα	(ἴσαμε 1017): ἀπο δῶ ὡς ἔκει	χρονικὸς (καθώς, 1051): (ποιητ. ὡς φάνηκε)	
μόνο	ποσοτικὸ (998): ἔμειναν μόνο αὐ- τοὶ		ἀντιθετικὸς (παρά, 1039): ὄχι ἐγὼ μόνο ἐσὺ	

1. Ὑπάρχει καὶ γιὰ ἐρωτηματικὸ αἰτιολογικὸ, ἀπαρχαιωμένο: Γιὰ δὲ λὲς τίποτε; Σκλάβοι μου, γιὰ δὲ χαίρεστε; (δημ.).

2. Αὐτὸ γίνεται, ὅπως καὶ μὲ τὴν ὑποδιαστολὴ τοῦ χροنيκοῦ ὄ,τι (771 ὑπ.), γιὰ λόγους ἀναγνωστικούς.

	Έπιρρημα	Πρόθεση	Σύνδεσμος	Μόριο
καθώς	τροπικό (991) : θά βρέξη, καθώς φαίνεται		χρονικός (ἀμα, 1049) : καθώς τό ἄκουσα τρόμαξα	
μόλις	χρονικό (988) : μό- λις ἔφυγε τροπικό (μὲ δυ- σκολία, 991) : μόλις στεκότανε στὰ πόδια του ποσοτικό (998) : μόλις εἴκοσι χρο- νῶ		χρονικός (1049) : ἔφτασα μόλις ἔ- φυγε	

Μὲ διαφορετικό τονισμό

γιά-για	—	(1016) πολέμησε γιὰ τὴν πατρίδα	διαχωριστικός (ἦ, 1038) : γιά ἐγώ για ἐσὺ	προτροπικό (1067) : γιά πές μου
νά-νά			τελικός (1056) : ἦρ- θα νά σοῦ πῶ ειδικός (1048) : λέ- γω νά ἔφυγε ἀποτελεσματικός (1057) : δὲν εἶναι κακός νὰ τό πῆ	βουλητικό (1064) : νά τό δώσω ; νά σοῦ πῶ δειχτικό (1065) νά ἦ Μαρία
μὰ-μά			ἀντιθετικός (1039) θέλω μὰ δὲν μπορῶ	ὀρθωτικό (1066) : μὰ τὴν ἀλήθεια
ποῦ-ποῦ	τοπικό (984) : ποῦ κάθεσαι ; ποῦ καὶ ποῦ		ειδικός (1045) : τό βλέπω ποῦ εἶσαι καλά αιτιολογικός (1053) : λυποῦ- μαι ποῦ ἔφυγες ἀποτελεσματικός (1057) : ἄκουσα τόσα ποῦ τὰ ξέ- χασα	
πάρα-παρά	ποσοτικό (999) : ἔλα πάρα δῶ	μία παρὰ τέταρτο (1026)	ἀντιθετικός (μόνο, 1040) : δὲν κάθε- ται παρὰ τρέχει συγκριτικός (ἀπό, 1059) : καλύττε- ρα ἐδῶ παρὰ ἐκεῖ	

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΑ

1070. Ἐπιφωνήματα λέγονται φωνές ἢ λέξεις ἄκλιτες πού φανερώνουν συναίσθημα δυνατό: πόνο, λύπη, χαρά, ἔκπληξη, θαυμασμό, ἀπορία κτλ.: *ἄ! οὐφ! ἀλίμονο!*

Τὰ ἐπιφωνήματα συνοδεύονται συνήθως ἀπὸ φράση ἐπιφωνηματικὴ ἢ ἐρωτηματικὴ: *Ἄ! Σὲ βλέπω τέλος πάντων!—Ὅριστε! Τί ἐπιθυμεῖτε;*

1071. ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ.—Στὰ ἐπιφωνήματα σημειώνεται συνήθως θαυμαστικό, κάποτε ἐρωτηματικό ἢ ἀποσιωπητικά: *χὰ χὰ χὰ! ὠραῖα! ἔ; ἀμέ...*

1072. Τὰ ἐπιφωνήματα φανερώνουν:

Θαυμασμό: *ἄ! ἴ! ὦ! ποπό! μπά!*

Ἀπορία: *ἄ! ὄ! μπά!*

Πόνο, λύπη: *ἄχ! ἄου! ὦ! διμέ! ὄχ! ὄχου! ὄφου! ἀλί! τρισαλί! ἀλίμονο! τρισαλίμονο!*

Στενοχώρια, ἀηδία, ἀπελπισία: *ἔ! οὐ! οὐφ! πούφ! πὰ πὰ πὰ! μπά μπά μπά!*

Περίπαιγμα, εἰρωνεία: *ἔ! οὐ! γιούχα! ἀχαχούχα!*

Εὐχή: *μακάρι! ἄμποτε! εἶθε!*

Ἐπιδοκιμασία, ἔπαινο: *γεια σου! μπράβο! εὖγε!*

Κάλεσμα: *ἔ! (ἔ Μαθιέ!), ὦ! (ὦ σεῖς βουνά!).*

Παρακίνηση: *ἄ! (ἄ! γεια σου), χὰ! ἄι! ἄντε! ἄμε! μάρος! ἄλτ! στόπ! σία! σούτ! σ'τ!*

Ἄρνηση: *Ἄ μπά!*

Ἀβεβαιότητα τέλος δείχνει τὸ *χμ!*

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιφωνήματα δὲν ἔχουν μόνα τους ἔννοια. Τὴν παίρνουν ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ λόγου καὶ ἀπὸ τὸν τόνο καὶ τὸ χρωματισμὸ τῆς φωνῆς. Τὸ *ἄ!* λ.χ. μπορεῖ νὰ σημαίνει ἄλλοτε θαυμασμό, ἄλλοτε λύπη καὶ ἄλλοτε ἀπορία: *ἄ! ἦταν ἔκτακτο! ἄ! τί κρίμα, ἄ! ... λοιπόν;*

Στὰ ἐπιφωνήματα μπορεῖ νὰ καταταχτῇ καὶ τὸ ἐπιφωνηματικὸ μόριο *δά*, πού ἀκολουθεῖ μερικὲς λέξεις: *ὄχι δά! πῶς δά! ἔλα δά! ἕνας τόσος δά, ἀνοίγει τὰ μάτια του τόσα δά.*

1073. Κάθε λέξη ἢ ἔκφραση πού χρησιμεύει γιὰ ἐπιφώνημα εἶναι

ἐπιφωνηματικὴ ἔκφραση. Ἐπιφωνηματικὲς ἐκφράσεις εἶναι οὐσιαστικά, ἐπίθετα, ῥήματα, ἐπιρρηματα καὶ φράσεις: *κρίμα! φρίκη! Θεέ (μου)! Χριστέ (μου)! Χριστός! Χριστέ καὶ Παναγιά! μάνα μου! καλέ! συγγνώμη, δρόμο, προσοχή, θάρρος, βοήθεια, ἔλεος, ἀλήθεια, ὑπομονή, κακομοίρη μου, τὸν καημένο, διάβολε, ἔλα (ἔλα δά! τί λές! ἔλα!), κόπιασε, δρίστε, ἡμαρτον, στάσου, ἐμπρός, κάτω, ἔξω, μάλιστα, ὠραία, περαστικά, ζήτω, τέλος πάντων, μὲ τὸ συμπάθειο, νὰ σὲ χαρῶ, τόσο τὸ χειρότερο, μὰ τὴν ἀλήθεια, σὲ καλό σου!*

Ἐπιφωνηματικὲς ἐκφράσεις εὐχητικὲς

1074. *Καλημέρα, καλησπέρα, καληνύχτα, καλὸ βράδυ, καλὸ ξημέρωμα, γειά σου, ὦρα καλὴ (καλὴ ὦρα), καλῶς ὄρισες, καλῶς τὸν Ἀλέκο, καλῶς ὡς βρήκαμε, καλῶς τὰ δεχτήκατε, καλῶς τὰ χαίρεστε, χαῖρε, χαίρετε, ἀντίο, μὲ τὸ καλό, καλὸ ταξίδι, καλὴ ἀντάμωση, (καλὸ) καταβόδιο, στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν εὐχὴ σας, καλὴ πατρίδα, μὲ τὸ καλὸ στὴν πατρίδα:*

καλὴ(ν) ὄρεξη, εἰς ὑγείαν, ἐβίβα, καλὴ διασκέδαση, μὲ γειά, μὲ τὶς ὑγεῖες σας, ὑγεία νὰ ἔχωμε, γειά χαρά:

νὰ ζήσης, χρόνια πολλά, καὶ ἀπὸ χρόνον, (καὶ) εἰς ἔτη πολλά, πολύχρονος, πολλὰ τὰ ἔτη, σιδεροκέφαλος, νὰ γεράσης, νὰ τὰ χιλιάσης, στερεωμένος, συχωρεμένος, καὶ στὰ δικά σου, καὶ γαμπρός, περαστικά, ζωὴ σὲ λόγου σου, συγχαρητήρια, συλλυπητήρια, θεὸς συχωρέση τον.

Ἐπιφωνήματα ἀπὸ ὀνοματοποιία

1075. Στὰ ἐπιφωνήματα μπορεῖ νὰ λογαριαστοῦν καὶ ἓνα ξεχωριστὸ εἶδος φωνῆς ποὺ μιμοῦνται μὲ τὸ φωνητικὸ τους τύπο καὶ ἐκφράζουν φαινόμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου: *χά χά χά, ἀπού, γκούχον γκούχον, κουνουρικού, γάβ, γάου, κράκ, μπούμ, φράπ, κρίτσι κρίτσι, μπλούμ, ντιγκ ντάγκ, ντούκου ντούκου, πλίτς πλάτς, τράκα τρούκα, τσίον τσίον, μιάου κτλ.*

1076. Ἄλλου εἶδους ἐπιφωνήματα εἶναι οἱ φωνῆς ποὺ μεταχειριζόμεσθε γιὰ νὰ καλέσωμε, γιὰ νὰ διώξωμε, γιὰ νὰ παρακινήσωμε σὲ κάτι κτλ. διάφορα ζῶα: *ψ, ψ, ψ γιὰ τὴ γάτα, κίτ, κίτ, κίτ ἢ πούλ, πούλ, πούλ γιὰ τὶς κότες (γιὰ νὰ ἔρθουν) καὶ ξού, ξού (γιὰ νὰ φύγουν), γκούτς γκούτς γκούτς γιὰ τὰ γουρούνια, οὔστ γιὰ τὰ σκυλιὰ (γιὰ νὰ φύγουν), ὄτς, ὄτς ἢ σσο στὰ φορητὰ γιὰ νὰ σταματήσουν κτλ.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

Εισαγωγή

1077. Τὴν ὀρθογραφία τῶν λέξεων μιᾶς γλώσσας μπορεῖ νὰ τῆ δώσῃ μόνο ἓνα Ὁρθογραφικὸ Λεξικό, καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἔργο τῆς Γραμματικῆς. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ζητηθῆ ἀπὸ ἓναν Ὁδηγὸ νὰ λύσῃ ἀπορίες ποὺ μόνο ἓνα Λεξικὸ θὰ μπορούσε νὰ τὶς λύσῃ. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ὁρθογραφικοῦ αὐτοῦ Ὁδηγοῦ εἶναι πολὺ περιορισμένος.

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, πολλὲς λέξεις τῆς γλώσσας μας, λόγιες ἢ λαϊκές, ποὺ διατήρησαν τὸν ἀρχαῖο τύπο, ἔχουν ὀρθογραφία ποὺ ἀμφιβάλλεται ἀπὸ πολλοὺς (κάθισα — κάθησα) ἢ δὲν ὀρθογραφοῦνται σωστὰ (λ.χ. τὸ προάστιο γράφεται προάστειο) ἢ μπερδεύονται μὲ ἄλλες λέξεις καὶ στραβογράφονται (ἐφορεία καὶ εὐφορία, λατρεία καὶ εἰδωλολατρεία). Καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ νεώτερες λέξεις τῆς γλώσσας μας γεννοῦν πυκνὲς δυσκολίες: Γράφονται μὲ πολλαπλὲς γραφῆς (μαζί, μαζύ, μαζῆ, μαζῆ· νιάτα, νηάτα, νηάτα, νειάτα, νιαῖτα, νηῖτα κτλ.· ὄμορφος, ὠμορφος, ὄμορφος, ὄμορφος) δὲν ἐφαρμόζεται στὴν ὀρθογράφηση ὄλων τῶν λέξεων μὲ τὴν ἀπαιτούμενη ἀκολουθία τὸ ἴδιο σύστημα· πολλοὶ ἐπιμένουν σὲ γραφῆς ἀντιεπισημονικές, καθυστερημένες καὶ ἀδικαιολόγητες (ἢ γυναικες, ἢ γυναικες, πειά, τρελλός), ἐνῶ ἄλλοι διατηροῦν γραφῆς στηριγμένες στὴν ἱστορικὴ ἀρχή, ποὺ μεγαλώνουν ὁμως χωρὶς λόγο τίς πραχτικὲς δυσκολίες τῆς ὀρθογραφίας (τραύα, τραυειέμαι). Εἶναι ἀφθονοὶ οἱ λέξεις ποὺ πολλοὶ ἀμφιβάλλουν πῶς θὰ γραφῆ ἢ ρίξῃ τους (λ.χ. λιβάδι), ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τίς καταλήξεις συχνὰ βασιλεύει ἀμφισβολία καὶ ἀκαταστασία ἢ ἐπειδὴ δὲν ἐπικράτησε ἢ σωστὴ γραφὴ ἢ ἐπειδὴ ὑπάρχουν διαφορετικὲς ἀντιλήψεις καὶ τρόποι νὰ ἐφαρμοστῆ ἢ ἱστορικὴ ἀρχὴ στὴ γραφὴ τους: βράδν — βραδνός, βραδνὰ κτλ.,

ἢ βραδινός, βραδιά, βραδιάζω κτλ., ὁ βυσσηνός, τὸ βυσσηνὸν ἢ ὁ βυσσηνός, τὸ βυσσηνὸν κτλ.

1078. Γιὰ δὺα αὐτὰ δὲν μποροῦσε φυσικὰ νὰ γίνῃ λόγος μέσα στὴ Γραμματική, πού μόνο ὀρθογραφικοὺς κανόνες μπορεῖ νὰ δώσῃ γιὰ νὰ καθοδηγήσουν στὴ γραφὴ γενικῶν γραμματικῶν φαινομένων, καὶ ἔτσι ἀπομένει στὸν Ὁδηγό, συμπληρώνοντας τὴν ὀρθογραφικὴ βοήθεια νὰ διαφωτίσῃ ἀπορίες, ἀβεβαιότητες καὶ δυσκολίες, νὰ προλάβῃ λάθη ὀρθογραφικὰ σχετικὰ μὲ διάφορες λέξεις, ἀλλὰ καὶ γενικότερα νὰ βοηθήσῃ νὰ ρυθμιστῇ καὶ νὰ ἐνοποιηθῇ ἡ σχολικὴ ὀρθογραφία σὲ σύστημα θεμελιωμένο ἐπιστημονικὰ, σὲ βάση ὅσο γίνεται πιὸ ἀπλὴ σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τῆς μεταρρυθμισμένης ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, πού ἐξαρχῆς ἐφαρμόστηκε στὴ σχολικὴ δημοτικὴ καὶ τῆς ἔχει πιὰ γίνῃ παράδοσῃ (').

1079. Οἱ κυριότερες ἀπὸ τὶς ἀρχές αὐτές μποροῦν νὰ συνοφιστοῦν σ' ἀκόλουθα :

1) Ἡ ὀρθογραφία τῆς γλώσσας μας δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀκολουθήσῃ ἀλύγιστα τὴν ἱστορικὴ ἀρχή, ὅπως ἐπιχειρήθηκε σὲ παλιότερα χρόνια, καὶ νὰ γράφωμε λ.χ. βαρκοῦλλα, παραμῦθι, τῶρα, Βασίλεις. Λόγοι κοινωνικοί, ἐθνικοί, ἐκπαιδευτικοί ἀπαιτοῦν ν' ἀπλοποιηθῇ ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία.

2) Τὸ ὀρθογραφικὸ σύστημα τῆς μητρικῆς γλώσσας πρέπει νὰ μπορῇ νὰ διδάσκειται καὶ νὰ μαθαίνεσθαι, μὲ κανόνες γραμματικοὺς σχετικὰ εὐκολοθύμητους, πού νὰ μὴν προϋποθέτουν τὴ γνώση τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τῆς γραμματικῆς τῆς. Ἄν λ.χ. παίρῃν περισπωμένη τὸ τρῶγε, πρέπει νὰ πάρῃ περισπωμένη καὶ τὸ τρῶμε, ἀδιάφορο ἂν αὐτὸ γεννήθηκε ἀπὸ τὸ τρῶγομα· καὶ ἡ περισπωμένη στὴ φακῆ δὲν μπορεῖ νὰ στηριχτῇ σ' ὅτι ἡ λέξῃ αὐτὴ ἀνήκει ἢ ἀνήκει στὶς συναϊρεμένες τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς διαλέκτου.

3) Μὲ τὴ θέση πού παίρνουν στὴ ζωὴ μας ἡ ἀρχαία φιλολογία καὶ γλώσσα καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους λόγους εἶναι φυσικὸ νὰ διατηροῦμε, γενικὰ καὶ συνολικὰ, τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία, καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὴ νὰ ὀρθογραφοῦμε τὶς ἀρχαίες λέξεις τῆς σημερινῆς μας γλώσσας, λ.χ. τὸ παίζω μὲ αἰ καὶ μὲ ω καὶ ὄχι λέξο. Γιὰ πρακτικοὺς ὅμως λόγους μποροῦμε νὰ μὴν τὴν ἀκολουθήσωμε, ὅσο δὲν ἐρχόμαστε σὲ ἄμεση ἢ σὲ μεγάλη ἀντίθεση μὲ τὴν ἀρχαία ὀρθογραφία (λ.χ. στὴ γραφὴ μὲ ῥέ ἢ μὲ ὄγογραμμένες) ἢ ὅπου ἀντιστέκονται διδαχτικὲς ἀνάγκες ἐπιταχτικὲς.

1080. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές αὐτές γράφονται, ὅπως εἶναι καὶ ἐτυμολογικὰ σωστό, οἱ τύποι βασιλιάς (καὶ ὄχι βασιλιάς ἢ βασιλείας), γριὰ (καὶ ὄχι γρηὰ ἢ γρηά),

1. Ὁ Ὁρθογραφικὸς Ὁδηγός δὲν εἶναι γλωσσάριο. Ἡ φύση τοῦ ἀνάγκασε νὰ καταχωριστοῦν σ' αὐτὸν καὶ λέξεις λόγιες (λ.χ. ἀκκισμός) ἢ ξένες (λ.χ. ραφινάτος), χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνῃ πῶς συσταίνεται ἡ χρῆση τους στὴ σχολικὴ γλώσσα.

τό *καμε* (καὶ *δχι τῶκαμε*), οἱ *τιμές* (καὶ *δχι ἡ τιμαίς*). Μεταγράφονται φωνητικά οἱ ν ἔ ε ς ἑλληνικῆς λέξεις πού δὲν εἶναι φανερὴ ἡ σχέση τους με τῆς ἀρχαῖες, λ.χ. *ἀγόρι* (ἀντὶ *ἀγώρι*), *τραβῶ* (*τραυῶ*), καθὼς καὶ οἱ μεταχριστιανικῆς γενικὰ λέξεις καὶ καταλήξεις *ξένης* *καταγωγῆς*, πού γράφονται με ἀπλὰ φωνήεντα: *ρωδάκινο* ἀντὶ *ρωθάκινο*, *τσιρότο* (*τσιρῶτο*) με *γκ* ἀντὶ *γγ*: *ξίγκι* με ἀπλὰ σύμφωνα ἀντὶ με *δου* ὅμοια (ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κύρια 1103 β2): *ἀκουμπῶ* (*ἀκκουμπῶ*), *κανέλα* (*καννέλλα*), *πίτα*, *βοσκοπούλα* με *β*: *καβγάς*, *Σλάβος* κτλ. Ὅμοια ρυθμίζονται με ἀπλοποιημένους γραφῆς μερικῆς καταλήξεις καὶ μερικὰ ὀρθογραφικὰ σημάδια, λ.χ. δὲ σημειώνεται ἡ ὑπογραμμμένη στὸ ζῶο, *λάδι*, *γελᾶ*, περιορίζονται τὰ δύο *ρ* κτλ.

1. — Μὲ τί εἶδος (ι) ;

1081. *Προσημείωση*.—Σὲ κάθε κεφάλαιο ἀναφέρονται στὴ σειρά, ὅσο ὑπάρχουν: α) λέξεις, β) συσχετίσεις ἀπὸ λέξεις συγγενικῆς ἢ *δχι*, πού μπερδεύονται συχὰ ἢ πού ἡ ὀρθογραφία τους ἀμφισβᾶλλεται, καὶ γ) καταλήξεις.

Ὁ ἀστερίσκος πού συνοδεύει τῆς λέξεις στὸ πρῶτο μέρος κάθε κεφαλαίου σημαίνει πὼς αὐτὲς συσχετίζονται στὸ δευτέρω με ἄλλες. Οἱ ἀριθμοὶ στίς παρενθέσεις παραπέμπουν στοὺς παραγράφους τῆς Γραμματικῆς, ὅπου ρυθμίζεται ἡ ὀρθογραφία τῶν λέξεων, τύπων ἢ καταλήξεων, ἢ καὶ μόνο σὲ μέρη τοῦ Παραγωγικοῦ ἢ τοῦ Τυπικοῦ, ὅπου ἀναφέρονται σχετικὰ παραδείγματα.

Ὅσα λέγονται σχετικὰ με τῆς καταλήξεις δὲν ἀποτελοῦν πάντοτε κανόνες, ἀφοῦ αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ. Συχνὰ γίνεται μόνο ἡ προσπάθεια νὰ διαφωτιστῇ ἡ γραφὴ τῶν λέξεων πού ἔχουν φωνητικὰ τὴν ἴδια κατάληξη. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατάληξη πρέπει νὰ νοηθῇ, γιὰ τῆς πραχτικῆς ἀνάγκης τῆς ὀρθογραφίας, πλατιά. Σημαίνει ἐδῶ *δχι* μόνο τὴ σχηματιστικὴν κατάληξη (*μαβ-ῆς*, *καλ-ῆς*) καὶ τὴν παραγωγικὴν (*βαρ-ίδι*, *βουσιν-ῆς*) ἀλλὰ καὶ τὸ τέλος τῆς λέξης, πού μπορεῖ μέρος του ν' ἀνήκῃ σήμερα καὶ στὸ θέμα τῆς (*ξ-ίδι*, *ὄξ-ιά*). Γιὰ ἀνάλογο πραχτικὸν λόγον μερικῆς λέξεις ἀναγράφηκαν στὸν πίνακα καὶ τῶν λέξεων καὶ τῶν καταλήξεων.

1082. Γιὰ τῆς λέξεις με καταχρηστικὸν δίφθογγον (ια) κτλ. βλ. καὶ 1097.

αἰφνιδισμός, *ἀλλί* — *ἀλλίμονο*, *ἀλλήθωρος*, *ἀλλιῶς* — *ἀλλιῶτικος*, *ἀλυκή*, *ἀμείβω**, *ἀμφικτιονία*, *ἀναφιλητό*, *ἀνίδωτος**, *ἀντικρῦ**, *ἀξένοιαστος*, *ἀπάγκιο*, *ἀστίατρος*, *ἀφήνω* — *ἄφησα*·

βαρήκοος, *βεζίρης*, *βράδυ**, *βρικόλακας*·

γεία (*ὄγεια*) ἀλλὰ *γιά* (*ἄκλιτο*), *γένι**, *γιάινω* — *ἔγιανα*, *γίνομαι* — *ἔγινα*, *γέλιο**, *γλιστρίδα*, *γλιστρῶ*, *γλείφω**, *γλιτώνω*, *γρικῶ*·

δάκρυ(581) — *δακρῦζω*, *δίοδος**, *δίχτυ* (581), *δῶρον*, *δυάρι**·

ἔγειρα (*γέρον*), *ἐνδοιασμός*, *ἔξι*, *ἐπηρεάζω**·

θειάφι, *θειλιά*·

καημός, *κάθισα* — (*κάθομαι*) *καθίζω* (945), *καλιακούδα*, *κανηῖλα*,

καριοφίλι (ἀλλὰ καρυόφυλλο), κείτομαι, κελαηδῶ, κλήδονας, κοίτη, κοιτάζω, κολλιτσιδα, κόμητας, κώδικας·

λαγήνι, λείπω*, λιβάδι, λίγδα, λιγνός, λιντσάρω, Λιψία, λιώνω, λόξιγκας, λυγερός·

μαζί, μαντίλι, μεγαλεπήβολος, μελαχρινός, μεταλλεῖο – μέταλλιο*, μετανιώνω, μετάνοια, μοιρολόγι, μοτοσικλέτα, Μουνιχία, μπίρα, μύγα· νιώθω, νοιάζομαι·

ξενιτιά, ξίγκι, ξίδι, ξινός, ξιπάζω·

οἰκτίρω, ὄρειβάτης, ὄρειχαλκος, ὄξιά·

παμψηφεί, περήφανος*, πέρσι, πιά*, πió*, πίτα, πλατειασμός, Ποτίδαια, πρίγκιπας, προσότιο·

ριζικό, ρύζι, ρυζόγαλο·

σάτιρα – Σάτυρος*, σήνω (918.11), Σιληνός, σιρίτι, σκίνος – σκοῖνος*, σκίρο, σμίγω*, σπυρί, Στάγιρα – Σταγιρίτης, στάχυ (581) – ξεσταχνάζω, σταχυολογῶ, στίβος – στοίβα*, στειλιάρι, στριμώνω, στήλη – στύλος*, στίχος – στοῖχος*, στρείδι, στρίβω, στύβω, στυφός, συνηθίζω·

τάλιρο, ταμεῖο – ταμίας, ταξίδι, τέσσερεις, τέτοιος, τζίτζιφο, τόπιο (καλύτερα ἔτσι), τσόφλιο·

ὑπόψη·

χίμαιρα*, Χιμάρα, χιμῶ·

φίδι, φιλονικία, φιτίλι, φοβητσιάρης.

1083. Πρόσεξε τὴ διαφορά :

ἀλείφω, ἄλειμμα – ἀλοιφή·

ἀμείβω, ἀμειψισπορά – ἀμοιβή, ἀμοιβάδα, ἀργυραμοιβός·

ἀντικρὸν – ἀντικρινός, ἀντικρίζω, ἀντίκρισμα·

βράδν (581) – βραδιά, βραδινός, βραδιάζω, ἀβράδιαστος·

γένι, πληθ. γένια – γενειάδα, γενειοφόρος (350)·

γέλιο – γελοῖος, γελοιογραφία·

γλείφω – γλύφω (424)·

δίβουλος, δίδοδος, διόδια, δίπορτο, δισύλλαβος, διώνυμο κτλ. (359) — δυάρι, δυαρχία κτλ. (360)·

διεγγονος, δισεκατομμύριο κτλ. (359) — δυσανάλογος, δύσκολος, δύσπιστος, δύστηχος (ἀλλὰ δίστιχο) κτλ. (317)·

ἐγκληματῶ – ἐγκληματίζω·

ἐγχειρίζω ἐγχείρισα — ἐπιχειρῶ ἐπιχείρησα (946 Α3)·

εἶδα, εἰδώθηκα — (ἰ)δῶ, ἰδωθούμε, ἰδωμένος, ἀνίδωτος (955)·

ἐξάρτηση — ἐξάρτυση — κατάρτυση (424)·

ἐπηρεάζω, ἐπήρεια — ἐπιρροή·

ἴλη (μονάδα ἱππικοῦ), ἴλαρχος — ὕλη (οὐσία), ὕλικός, ὕλοτομία κτλ.

κλήμα, κληματαριᾶ — κλίμα, κλιματικός· κλιμάκιο, κλιμακωτός·

κλίση (λ. χ. οὐσιαστικοῦ), ἔγκλιση, ἀπόκλιση, προκλιτικός — κλήση

(λ. χ. σὺ δικάστηριον), ἔκκληση, πρόκληση, παράκληση, προκλητικός — ἔκλυση, σύγκλυση, κατακλυσμός·

λείπω, λειψός, λείψανο, λειψανδρία, λειψυδρία — λοιπός, ἐπίλοιπος, ὑπόλοιπος — λιποτάχτης, λιποψυχία κτλ.· ἔκλειψη, ἔλλειψη, διάλειψη, παράλειψη — ἀντίληψη, σύλληψη, ὑπόληψη· παραλείφτηκε (παραλείπω) — παραλήφτηκε (παραλαβαίνω)·

μακρὸς — μακριά, μακρινός, μακρινάρι, Μακρινίτσα·

μεῖγμα, μεῖξη, ἀνάμειξη, μειχτός, ἀνάμειχτος — μιγάδας, συμμιγής· σμίγω, σμιγός, σμιγάδι·

δμαλλίζω — δμαλύνω·

περήφανος — περὶφημος·

πιά, πιό (ἐπίρρ.) — ποιά, ποιό (ἀντων.)·

σάτιρα, σατιρίζω, σατιρικός (λ. χ. ποίηση) — Σάτυρος, σατυρικός (λ. χ. δράμα) (424)·

σκοῖνος (τὸ μαστιχόδεντρο) — σκοῖνος (τὸ βοῦρλο ἀπ' ὅπου κάνουν τὰ σκοινιά) (424)·

σπηλιά — σπιλιάδα (ἢ φρικίαση τῆς θάλασσας ἀπὸ δυνατὸ ἀέρα)·

στιβάδα, στίβος — στοιβα, στοιβάζω·

στήλη (λ. χ. ἐπιτύμβια, σημάδι γιὰ δριον), στηλιτεύω, ἀναστηλώνω (¹) — στύλος, στυλῆτης, στυλώνω, ἀναστυλώνω (¹), στυλοβάτης, ἐπιστύλιο, ὑποστύλωση κτλ.

στίχος (σειρὰ ἀπὸ λέξεις, γράμματα) — στοῖχος (κάθε ἄλλη σειρὰ) (424)·

1. Πάλι σὺ δὲ στυλώνω λέγεται καὶ τὸ λαϊκὸ ἀναστυλώνω (καὶ ἀναστυλώνω) μὲ τίς σημασίες: στηρίζω (μὲ στύλους ἢ ὄχι), σηκώνω, ὑψώνω (ἀναστυλώθηκε ὁ Μοριάς, Βαλαφωίτης), ἀναξωογονῶ, δυναμώνω (ἀναστυλώθηκε ἡ καρδιά μου, μὲ ἀναστύλωσε τὸ κρασί). Ὁ λόγιος ἀρχαιολογικὸς ὄρος ποὺ λέγεται γιὰ τὴν ἀποκατάσταση μνημείου, τὴν ὑψωση στήλης γιὰ μνημεῖο ἢ ἐπάνω σὲ μνημεῖο γράφεται μὲ η.

συμπόνια, ἀπονιά – ἔννοια, διχόνιοι, δμόνοια, πρόνοια·
 τοῖχος (ὄ) – τεῖχος (τό)·
 χίμαιρα – χείμαρρος (ξερρόταμος).

Πρόσεξε ἀκόμη:

α) **-ία, -εῖο**

ἀρχηγία – ἀρχηγεῖο·

δημαρχία – δημαρχεῖο·

ναυαρχία – ναυαρχεῖο·

προεδρία (συνεδρία) – προεδρεῖο·

στρατηγία – στρατηγεῖο·

ὑπουργία – ὑπουργεῖο·

ποτοποιία – ποτοποιεῖο·

χαρτοποιία – χαρτοποιεῖο·

ἀφορία, εὐφορία – φορεῖο, λεωφορεῖο·

ἀτροφία, ὑποτροφία, ὑπερτροφία – τροφεῖα (τά)·

γυμνασιαρχία – σχολαρχεῖο.

β) **-ιά, -εῖα**

(σκοπὸς) σκοπιὰ – (κατασκοπεύω) κατασκοπεῖα·

(στρατὸς) στρατιὰ – (στρατεύω) ἐκστρατεῖα·

(πόρος) ποριὰ – (πορεύομαι) πορεία.

γ) **-εῖα, -εῖα**

(ἀντιπροσωπεύω) ἀντιπροσωπεῖα – (διπρόσωπος) διπροσωπία, πλα-
 στοπροσωπία·

ἀντρεία – (ἀνάνδρος) ἀνανδρεία, λειψανδρεία, πολυανδρεία·

(δουλεύω) δουλεία – (ἐθελόδουλος) ἐθελοδοουλία·

(ἐφορος, ἐφορεύω) ἐφορεία – (εὐφορος) εὐφορία·

(λατρεύω) λατρεία – (εἰδωλολάτρης) εἰδωλολατρεία·

(πορεύομαι) πορεία – (ἀεροπόρος) ἀεροπορία, ἀργοπορία, βραδυ-
 πορία, ὄδοιπορία, πεζοπορία, πρωτοπορία.

δ) **-ιο, -εῖο, (εῖα)**

γραμμάτιο – γραμματεῖα·

μετάλλιο — μεταλλεῖο·
 μικροσκόπιο, τηλεσκόπιο — ἀστεροσκοπεῖο·
 σχόλιο — σχολεῖο·
 σφάγιο — σφαγεῖο·
 τελώνιο — τελωνεῖο·
 φυλάκιο — φυλακεῖο·
 μονοπώλιο — βιβλιοπωλεῖο.

ε) -εἶα, -εῖο

ἐμπορεία (ἐμπορία) — ἐμπορεῖο·
 μαντεία — μαντεῖο·
 πρυτανεία — πρυτανεῖο.

ζ) -εἶα, -εῖο

συνεδρία —, συνέδριο.

1084. Καταλήξεις.— Βλ. γιὰ τὰ ἐπίθετα σὲ (ισιμος) 297,— γιὰ τὰ θηλ. ἐπίθετα σὲ (εἶα) 633,— γιὰ τὰ παραθετικά τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν ἐπιρρημάτων σὲ (εἶσος), (εἶσος)· (εἶσα), (εἶσα) 666,— γιὰ τὰ ῥήματα σὲ (εἶσος), (εἶσος), (εἶσο) 918,— γιὰ τὸ (ι) τῆς παραλήγουσας τῶν ἀορίστων σὲ (εἶσα), (εἶσα) 946,— γιὰ τὰ ἐπιρρήματα σὲ (εἶα) 1008.

(εἶα) οὖσ. θηλ. Τὰ περισσότερα δξύτονα καὶ πολλὰ ἄλλα γράφονται μὲ ι :

α) -εἶα (264.11, 288.1): βαριά, βραδιά, βελονιά, εἶα, ζητιανιά, θελιά (¹), κερσασιά, κρανιά (¹), μητριά (59), ξενιτιά, δογιά (59), δεξιά (¹), προβιά (¹).

β) -εἶα (264.11): ἀηδία, Ἀκαδημία, ἀμνηστία (ἀλλὰ μνηστία), ἀπληστία, ἀσωτία, διετία, εὐφορία, ἡγεμονία, ἡγουμενία (καλύτερα ἔτσι), προεδρία, τυραννία, ὑπουργία, φιλοκαλία κτλ. Ἀρκαδία, Ἀσία κτλ.

1. Οἱ λέξεις θελιά, κρανιά (ἀρχ. κράνια), δεξιά (ἀρχ. δξύη), προβιά (ἐπιθ. πρόβειος) ἔρχονται πιθανότατα ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἢ μεσαιωνικοὺς τύπους θηλιά, κρανέα, δξέα, προβέα καὶ γράφονται κανονικὰ μὲ ι. Τὸ ἴδιο ἀληθεύει καὶ γιὰ τὰ θηλυκὰ ἐπίθετα σὲ -εἶα, πλατιά (ἀρχ. πλατεῖα, μεσαιων. πλατέα). Μὲ υ γράφεται τὸ καρυά (καρυδιά), καρυόφυλλο, Καρυά, Καρυώτης, Καρυάτιδες.

γ) -ια (πρβ. 88.5): ἀρρώστια, γύμνια, ζήλια, κάμπια, ὀρφάνια, περηφάνια, πούλια, συμπόνια, φτήνια. Ἐρέτρια.

Γράφονται ὁμοῦς καὶ πολλὰς λέξεις μὲ εἰ (264.12):

-ειά: γιαιτρεία, δουλειά, (ἐ)σοδειά, παντρεία·

-εῖα: (πολλὰ ἀπὸ τὰ οὐσιαστικὰ τὰ παράγωγα ἀπὸ ῥήματα σὲ -εῦω, ἀλλὰ καὶ ἄλλα): ἀγαρεία, ἀγρυπτεία, ἀλαζονεῖα, ἀλητεία, βασιλεία, δεσποτεία, δουλεία, δυναστεία, εἰρωνεῖα, ἐπιμελητεία, ἐρμηνεῖα, ἔταιρεία (καλύτερα ἔτσι), ἐφεδρεία, ἐφορεία, θητεία, κολακειά, κοσμητεία, λατρεία, λιτανεῖα, μαγεία, μεσιτεία, μνηστεία, νηστεία, παιδεία, πολιτεία, πορεία, πραγματεία, συνοδεία· βαρεία, δασεῖα, ὄξεια, πλατεῖα· θεία, λεία, μνεῖα, χρεῖα.

-εῖα: ἄδεια, ἀκριβεία, ἀλήθεια, ἀσφάλεια, ἀμέλεια, βοήθεια, ἐγκράτεια, ἐπιφάνεια, εὐγένεια, εὐλάβεια, εὐσέβεια, νήστεια, περιέργεια, προμάτεια, προμήθεια, συγγένεια, συμπάθεια, συνήθεια, φτώχεια, ὠφέλεια. Ἀλεξάντρεία, Ἀντιόχεια, Δαύλεια, Δεκέλεια, Ἐλάτεια, Μαντίνεια, Φιλαδέλφεια, Χαιρώνεια· Θάλεια, Ἰφιγένεια κτλ.

Μὲ οἱ γράφονται χροῖά, Τροῖα—ἄγνοια, ἀγχίνοια, διχόνοια, εὐνοια, εὔνοια, ὁμόνοια, παλίρροια, πρόνοια. Εὔβοια.

(ἰδι) οὐσ. (264.5), μὲ ι: βαρίδι, κεντίδι, ξίδι, σκαφίδι, ταξίδι, φίδι.

Ἐξαιροῦνται: βοτρύδι, καρύδι, κρεμμύδι, μύδι, φρύδι· ἀντικλείδι, στρεῖδι· Παλαμήδι.

(ιδερὸς) ἐπίθ., μὲ ι: ἀσπριδερός, μανριδερός (304).

(ἰδεις) κύρια ἀρχαῖα ὀνόματα ἀρσ. Γράφονται συνήθως μὲ εἰ στὴν παραλήγουσα: Ἐπιμενίδης, Εὐρυπίδης, Θουκυδίδης, Τανταλίδης, Φωκυλίδης.

Ἐξαιροῦνται: Ἀρχιμήδης, Διομήδης, Παλαμήδης κτλ.· Φερεκύδης καὶ μερικὰ ἀρχαῖα πατρωνυμικὰ σὲ -εῖδης: Ἀτρείδης, Ἡρακλείδης, Πηλείδης, ὁμοῖα καὶ Ἀριστείδης, Ἴπποκλείδης, Ὑπερείδης (καλύτερα ἔτσι).

(ικὸς) ἐπίθ., μὲ ι: ἀστικός, ἑλληνικός, παστρικός.

Ἐξαιροῦνται: θηλυκός, λιβυκός, δανεικός, δεκελεικός. Ὅμοια τὰ οὐσιαστικὰ: δαρεικός, Κεραμεικός.

(ἰλα) οὐσ. ἀφηρημένα (292.2), μὲ ι: ἀνατριχίλα, καῖλα, σαπίλα.

(ἰμι) οὐσ. (293), μὲ ι: ἀγρίμι, ψοφίμι.

Γράφονται μὲ **η** : ἀσήμι· μὲ **υ** : προζύμι, στενορούμι.

(**ιμισι**) (**μισι**), (**ιμισις**) (**μισις**) β' συνθετικό. Γράφεται ἡ λήγουσα μὲ **η** μόνο δταν τὸ α' συνθετικό εἶναι τὸ ἀρσενικό ἕνας ἢ τὸ θηλυκό μιά : ἐνάμισης μήνας, ἐνάμιση τόνου· μιάμιση ὀκά, μιάμισης μέρας. Σὲ ὄλες τίς ἄλλες περιστάσεις γράφεται μὲ **ι** : ἐνάμισι πεπόνι, δύομισι ὀκάδες, τρεισήμισι ὄρες, δύομισι κιλῶν.

(**ινός**) ἐπίθ. δξύτ. (306), μὲ **ι** : ἀντικρινός, βοδινός, βορινός, βραδινός, ἐσπερινός, μακρινός, μελαχρινός, παντοτινός, πασχαλινός, τωρινός, φεινός.

Ἐξαιροῦνται μερικά ἐπίθετα σὲ **-εινός** : ἔλεινός, κλεινός, ὄρεινός, ποθεινός, σκοτεινός, ταπεινός, ὑγιεινός, φωτεινός. Ἔτσι καὶ πετεινός.

(**ινός**) ἔθνικά, μὲ **ι** (283.2) : Ἀλεξαντρινός, Βυζαντινός, Καλαβρυτινός (').

Τὰ οἰκογενειακὰ γράφονται κατὰ τὴν περίστασι καὶ μὲ τίς δύο καταλήξεις (1100).

(**ινος**) ἐπίθ. προπαροξύτονα (298.3), μὲ **ι** : μάλλινος, πέτρινος.

(**ιο**) οὐσ. οὐδέτερα (264.9). Συνήθως μὲ **ι** : γέλιο, καταβόδιο, τετράδιο. Ἄλλὰ καὶ : ἀπόγειο, ἰσόγειο, ὑπόγειο.

(**ιος**) ἐπίθ. (299), μὲ **ι** : ἄγριος, αἰώνιος, σάπιος, τίμιος, τρύπιος, ὑποχόνδριος.

Ἐξαιροῦνται : ἄδειος, ἀντίρκειος, γυναίκειος, δάγκειος, ἐπίγειος, ἰσόγειος κτλ., πρόβειος, τέλειος — ὅμοιος.

(**ιος**) κύρια. Γράφονται μὲ **ι** τὰ περισσότερα : Ἀθανάσιος, Γεώργιος, Εὐσέβιος. Ἄλλὰ καὶ Ἄρειος, Βασίλειος, Ἡράκλειος κτλ.

(**ιός**) κύρια, ὀνόματα ποταμῶν, μὲ **ει** : Ἀλφειός, Πηνειός, Σπερχειός, ἀλλὰ Ἀξιός.

(**ιος**) ἐπίθ., μὲ **ει** : ἀστεῖος, θεῖος, λεῖτος, οἰκεῖος· ὅμοια καὶ πληβεῖος.

(**ιρός**) ἐπίθ. Γράφονται μὲ **η** : ἀνθηρός, θαπανηρός, πνιγηρός, πονηρός, τολμηρός.

Γράφονται μὲ **υ** : ἀρμυρός, βδελυρός, βλοσυρός, ἰσχυρός, δχυρός.

1. Καταλήγουν σὲ **-ηνός** μερικά ἀρχαῖα ἔθνικά, ἰδίως μικρασιατικά : Ἀβυθηνός, Ἀδραμυτ(τη)ηνός, Ἀσιακηνός, Λαμασκηνός, Κυζικηνός, Λαμφακηνός, Μαδυτηνός, Πιργαμηνός. Ἔτσι καὶ τὸ Σαρακηνός.

(λίκι) οὐσ. (289), μὲ δύο ι: ἀρματολίκι· ἀλλὰ σκουλήκι.

(ριό) οὐσ. (280), μὲ ι: καμπαναριό, νοικοκυριό, πλυσταριό, σκουπιδариό, συμπεθεριό. Ἐξαιρεῖται τὸ μαγειρειό.

(ίς) ἐπίθ. δξύτονα. Γράφονται μὲ η: τὸ δαμασκῆς, δεξῆς καὶ ὄσα σημαίνουν χρῶμα (630): βυσσινῆς, μελιτζανῆς. Τὰ ὑπόλοιπα γράφονται μὲ υ: φαρδύς, πλατύς.

(ίσιος) ἐπίθ. (298.10), μὲ ι: βουνίσιος, παιδιακίσιος, τουλουμίσιος.

Γράφονται μὲ η τὰ λόγια ἀρχ. ἐπίθετα ἐτήσιος, ἡμερήσιος, γνήσιος, τὰ οὐσιαστικά μαρκήσιος, μαγνήσιο καὶ τὰ ἔθνηκᾶ: Ζαγορήσιος, Ἰθακήσιος, Μιλήσιος· Δωδεκανήσιος, Ἑφτανήσιος, Μοσχονήσιος (δωδεκανησιώτικος κτλ.).

(ισμός) οὐσ. (288.3), μὲ ι: ἑλληνισμός, χριστιανισμός.

Ἐξαιροῦνται (πρβ. 918.6): δανεισμός, σεισμός, κατακλυσμός, γογγυσμός κ.ἄ.

(ιστικός) (ἐπίθ). Γράφονται συνήθως μὲ ι στὴν προπαραλήγουσα: ἑλληνιστικός, ποτιστικός· ἀλλᾶ: ἑλκυστικός, μεθυστικός, ἀναμνηστικός, ψηστικός, ἀποκλειστικός, πειστικός, δανειστικός, ἀθροιστικός κ. ἄ. Ὅμοια καὶ ἐμπρηστικός, νηστικός, μυστικός.

(ίσικος) ἐπίθ. (298.9), μὲ ι: ἀγορίστικός, κουκλίστικός.

(ιστής). Γράφονται μὲ ι στὴν παραλήγουσα (263.1, 288.2): τραγοδιστής, βουδιστής. Ἐξαιροῦνται: δανειστής, ληστής.

(ιτικός) ἐπίθ. Γράφονται συνήθως μὲ η στὴν προπαραλήγουσα: ἀπορροφητικός, μαθητικός. Ἄλλᾶ: ἀναλυτικός, διαλυτικός, διαχυτικός, δυτικός, ἰδρυτικός, φυτικός· κλιτικός, κριτικός, σπιτικός.

(τίρα), (τίρας), (τίρι), (τίριο), οὐσ. (265), μὲ η: τροπωτήρα, φορτωτήρα· ἀνεμιστήρας, ὀδοστρωτήρας, φωστήρας· πατητήρι, ποτήρι, τρεχαντήρι· δικαστήριο, ἐκπαιδευτήριο.

Ἐξαιροῦνται: κεφαλοτύρι, ψωμοτύρι κτλ.: μαρτύριο, χτίριο.

(ιτής) οὐσ., μὲ δύο η: ἀθλητής, ἐπιθεωρητής, μαθητής, τηλεγραφήτης, τρυγητής. Ἐξαιροῦνται: ἰδρυτής, μηνυτής, κρητής.

(ίτις) οὐσ. Τὰ περισσότερα μὲ ι καὶ η: ἐρημοσπίτης, ὀπλίτης, πολίτης, σπουργίτης, συντοπίτης, τηγανίτης.

Γράφονται μὲ δύο η: ἀλήτης, κομήτης, κυβερνήτης, πλανήτης, προφήτης.

Γράφονται με **υ** και **η** τὸ δύτης, θύτης, λύτης και τὰ σύνθετα ἀπὸ αὐτὰ (λ. χ. τραυλοδύτης, ιεροθύτης, προλύτης, σιδεροκαταλύτης), καθὼς και τὸ ἀγιογδύτης, νεροχύτης, γερακομύτης κτλ.

(**ιτις**) ἔθνικα (283), με **ι**: Λιβαδίτης, Σκιαθίτης, Ὀρειῆτης.

Γράφονται με **ει** τὸ Ἄγιορείτης, Πηλιορείτης, (Μαρώνια) Μαρωνεῖτης, και με **η** τὸ Αἰγινήτης.

(**ιτιτα**) οὐσ. (292.4), με **υ** και **η**: ταχύτητα, βαρύτητα.

(**ιτδ**) οὐσ. (264.6). Συνήθως με **η**: ἀναφιλητό, κνηγητό, παραμιλητό, ποδοβολητό, ρουχαλητό.

2.— ο η ω ;

1085. ἀγόρι, ἀμόνι, βόδι, βόλι, βόλος, Βόλος, δωσίλογος, δωσιδικία (946 Γ), ἐνωμοτία, ἐνωμοτάρχης, ἐξωμότης (383), θεόρατος, κλοσιῶ, κολίγος, κολόνα, κορόνα, κοσιζῶ, κρεσπιλεῖο (354), μόλος, ὀμόνω — ὄμοσα, ὄρκωμοσία, παρωνυχίδα, πλανόδιος, πρωτύτερα, ροδάκινο, ρομανικός, ρομαντικός, ρόμι, σαγόνι, σοβινισμός, σκόρος, συνωμοτιῶ — συνωμοσία (383), Σκοτία, τσόφλι, τώρα, χλωμός, χρεόγραφο, χρεοκοπία, χρεολύσιο (354).

1086. Πρόσεξε τὴ διαφορά:

αὐτόφωρος — διάφορος, παράφορος·

βιοτικός, ἀποχειροβίτος — ἀβίωτος, βιώσιμος·

διόδια — διωδία, τριωδία, τριώδιο·

ἰόνιος (λ. χ. Ἴόνιο πέλαγος), πανιόνιος — ἰωνικός (τῆς Ἰωνίας), πανιώνιος·

ὀδύνη — ἐπώδυνος (ἀλλὰ ὠδίνες)· ὄλεθρος, ἐξολοθρεύω — πανωλεθρία (383)· ὀμαλός — ἀνώμαλος· ὄρυγεῖο — ἀνθρακωρυγεῖο·

ὄνομα, συνονόματος — ἀνώνυμος, ἐπάνυμο, συνώνυμο κτλ. (379)·

ὄφειλω, ὄφειλή, ὄφελος — ὠφελῶ, ὠφέλεια, ὠφέλιμος·

στοᾶ — στωικός·

ὑπερορία ἐξορία — ὑπερωρία ἢ ἐργασία πάνω ἀπὸ ὀρισμένες ὥρες· χορικός (ποῦ ἀνήκει στὸ χορὸ) — χωρικός (ποῦ ἀνήκει στὸ χωριὸ ἢ στὴ χώρα).

1087. Καταλήξεις.—Βλ. γιὰ τὰ παραθετικά σὲ (ὄτερος) 648,—γιὰ τὰ ρήματα σὲ (ὄνο) 918.8,—γιὰ τοὺς ἀοριστικούς τύπους σὲ (-οσα)

946 Β, — γιὰ τὴ ρίζα (δο) τοῦ ἔδωσα 946 Γ, — γιὰ τὶς μετοχὰς σὲ (οντας) 913.3, σὲ (ομενος) 980.

(όνα) οὐσ. θηλ., μὲ ο τὰ περισσώτερα: ἀλκύνονα, ἀμαζόνονα, εἰκόνονα, σταγόνονα — Γκιόνονα, Ἐλασσόνονα, Καρχηδόνονα, Χαλκηδόνονα. Ὅμοια καὶ ἡ Λακεδαίμονονα.

Γράφονται μὲ ω: ἀραβώνονα, βουβώνονα, λεγεώνονα — Αὐλώνονα, Βαβυλώνονα, Καλυδώνονα, Σιδώνονα, Σικυώνονα.

(όνας), (ιόνας) ὀνόματα ἄρσ. παροξ. (281). Γράφονται μὲ ω: ἀγκώνονας, ἀμπελώνονας, ἀπατεώνονας, περιστεριώνονας, χειμώνονας.

Γράφονται μὲ ο: ἀλαζόνονας, ἡγεμώνονας, κανόνονας, συνδαιτυμώνονας.

(ονας) ὀνόματα ἄρσ. προπαροξ., μὲ ο: ἀκτῆμονονας, ἄξονονας, ἀρχιτέκτονονας, γείτονονας, γνώμονονας, δαίμονονας, δεισιδαίμονονας, ἐπιστήμονονας, κίονονας, κλήδονονας, καὶ τὰ ἔθνικα Μαίονονες, Παίονονες, Τεύτονονες κτλ.

(όνας) οὐσ. κύρια παροξ. Γράφονται μὲ ω οἱ τοπωνυμίες: Ἐλικώνονας, Κιθαιρώνονας, Μαραθώνονας κτλ., καὶ ὁ Ποσειδώνονας.

Γράφεται μὲ ο ὁ Στρυμώνονας καὶ τὰ ἔθνικα Μακεδόνονες, Παφλαγόνονες κτλ.

(ονας) οὐσ. κύρια καὶ ἔθνικα, προπαροξύτονα. Γράφονται τὰ περισσώτερα μὲ ω: Πάρωνονας, Λάκωνονας, Τσάκωνονας Ἀμφιτρύωνονας, Ἴωνονας, Ἀπόλλωνονας, Δευκαλίωνονας, Κίμωνονας, Κρίτωνονας, Πλάτωνονας, Σόλωνονας, Ὠρίωνονας.

Γράφονται μὲ ο: Ἀγαμέμνονονας, Ἀλιάκμονονας, Ἀμφικτίονονες, Ἀμφίονονας, Ἀρίονονας, Ἰάσονονας, Φιλήμονονας.

(όνι) οὐσ. οὐδ., μὲ ο: ἀηδόνι, κανόνι, κοτρόνι, λεμόνι, μακαρόνι, παγόνι, πεπόνι, πριόνι, σαγόνι, σεντόνι, στημόνι, τιμόνι, τρυγόνι, χελιδόνι, χιόνι.

Γράφονται μὲ ω: ἄλώνι, κυδώνι, κωθώνι, παραγώνι, ψώνι.

(ονία) τοπωνυμίες. Γράφονται μὲ ω: Βαβυλωνία, Ἰαπωνία, Ἴωνία, Λακωνία, Λαπωνία, Πολωνία.

Γράφονται μὲ ο: Ἐσθονία, Λεττονία, Λυκαονία, Παταγονία, Παφλαγονία, Σαξονία.

(ομα), (ομός), (ονιά) οὐσ. παράγωγα ἀπὸ ρήματα, μὲ ω: κάρφωμα, κλειδωμα· λυτρωμός, ὑψωμός· κλειδωνιά, παγωνιά. Ὅμοια καὶ γωνιά, θημωνιά, χειμωνιά κτλ. Ἄλλὰ ἐρχομός, πετονιά.

(ορας) οὐσ. προπαροξ., μὲ ο: αὐτοκράτορας, διδάκτορας, δικτάτο-

ρας, εἰσπράχτορας, κόκορας, παντοκράτορας, προπάτορες, πάστορας, πραίτορας — Βίκτορας, Ἐκτορας, Μέντορας, Νέστορας.

(οπός) ἐπίθ. (304.3), μὲ ω : κιτρινωπός, κοκκινωπός, χαρωπός.

(οσίγι) οὐσ. (292.3), μὲ ο : ἀγραμματοσύνη, γρηγοροσύνη, δικαιοσύνη, καλοσύνη, μεγαλοσύνη, χριστιανοσύνη.

(ότις) οὐσ. ἄρσ. Γράφονται μὲ ο : ἀγρότης, δεσπότης, δημότης, ἐξωμότης, ἱππότης, συνωμότης, τοξότης.

Τὰ ὑπόλοιπα σὲ (ότις) καὶ σὲ (ιότις), γράφονται μὲ ω : θιασώτης, ἰδιώτης, νησιώτης, στρατιώτης.

(ότις) καὶ (ιότις) ἔθνικα (283.1), μὲ ω : Ἀντριώτης, Ἡπειρώτης, Ρομηλιώτης, Σουλιώτης.

(οτός) ἐπίθ. ρηματικά κ.ἄ. (296.3, 298.6), μὲ ω : θολωτός, κλιμακωτός, μεταξωτός, σηκωτός, σπαθωτός, φτερωτός. Ὅμοια καὶ τὰ θηλυκὰ οὐσιαστικά σὲ (οτι): πινακωτή; καὶ τὰ ἐπίθετα σὲ (οτικός), παράγωγα ἀπὸ ρήματα σὲ -ώνω : δλοκληρωτικός, τελειωτικός. Ἄλλὰ κοινοτικός, ποιοτικός, ποσοτικός, δεσποτικός, ἱπποτικός, ἐκδοτικός, προδοτικός, συνωμοτικός κτλ.

3.—ε ἤ αι ;

1088. Ἀλκμεωνίδες, ἐναίσιμος, Κυνέγειρος, ξέρω, Ποτίδαια, φιλενάδα.

1089. Πρόσεξε ἀκόμη:

γεωγραφία, γεωμετρία, γεωπονία κτλ. — γαιάνθρακες, γαιοκτήμονες· παίρνω — περνῶ·

ἔλεος, πολυέλεος — πολυέλαιος (πολυκάντηλο κρεμαστό)·

ἔτοιμος, ἐτοιμόλογος, ἐτοιμόρροπος κτλ. — ἔτυμο, ἔτυμολόγος, ἔτυμολογία·

παλεύω πάλεψα, πάλεμα — παλαιστής, παλαίστρα·

πηγαίνω — πηγεμένος, πηγεμός· πλαταίνω — πλάτεμα·

ταίρι, παράταιρος, ἑταιρεία, συνέταιρος — ἑτερόφωτος, ἑτερόνυμος.

Οἱ παθητικὲς καταλήξεις -μαι, -σαι, -ται δὲν πρέπει νὰ μπερδεύονται μὲ τίς ἐνεργητικὲς καταλήξεις -με, -σε, -τε τῶν ὁμώνυμων ρηματικῶν τύπων. Γράφομε :

ἐγὼ σηκώνομαι, πληρώνομαι καὶ ἐμεῖς σηκώνομε, πληρώνομε

τὸ παιδὶ σηκώνεται καὶ ἐσεῖς σηκώνετε ἓνα βάρος
τὸ βιβλίον δένεται ἐσεῖς δένετε τὸν κόμπο.

1090. Καταλήξεις.— Βλ. γιὰ τὰ ρήματα σὲ (έβο), (ένο), (έρο) 918.— γιὰ τὶς μετοχὰς σὲ (εμένος) 962.2.

(έα) οὐσ., μὲ **αι**: αὐλαία, ἡλιαία, κεραία, μαία, περικεφαλαία, σημαία.

Ἐξαιροῦνται μερικά: θέα, ἰδέα, νέα, παρέα. Ὅμοια καὶ τὰ κύρια: Ζέα, Καπνικαρέα, Κέα, Νεμέα, Τεγέα, Ρέα.

(εα) κύρια προπαροξ., μὲ **αι**: Νίκαια, Νίσαια, Ποτίδαια, Φώκαια.

(έικος) ἐπίθ., (έικα) οὐσιαστ. (πληθ.) (300), μὲ **αι**: ἀθηναίικος, Παπαχρισταίικα, Μαζαίικα.

(έλνο) ρήματα, μὲ **ε**: παραγγέλω, στέλω.

(εμα), (εμός) οὐσ. παράγωγα ἀπὸ ρήματα (264.1.4): βασίλεμα, ρέμα, στένεμα· μισεμός, πηγεμός. Γιὰ τὸ -εμ(μ)α βλ. ἀκόμη σελ. 421.

(ενα) οὐσ. προπαροξ. (287, 498), μὲ **αι**: δράκαινα, λύκαινα· Δημήτραйна, Μαυρομιχάλαινα.

(έι) οὐσ. πληθ. προπερισπ. (615, 545), μὲ **αι**: νοικοκυραῖοι, Γριβαῖοι, Μποτσαραῖοι.

(έος), (ιέος) ἐπίθ. προπερισπ. (299), μὲ **αι**: ἀκμαῖος, ἀρχαῖος, σπονδαῖος, βαθμιαῖος, στιγμιαῖος, ὠραῖος. Ὅμοια τὸ οὐσ. ἀπενκταῖο καὶ τὰ προπαροξ. ἐπίθετα ἀποτρόπαιος, βίαιος, δίκαιος.

Γράφονται μὲ **ε** τὸ νέος, τὰ ἐπίθετα σὲ (λέος) (299) ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κεφαλαῖος: ρωμαλέος, πειναλέος, φευγαλέος, φρικαλέος. καθὼς καὶ τὰ ρηματικά ἐπίθετα σὲ (τέος): προπληρωτέος.

(έος) ἔθνικα (283.3), μὲ **αι**: Ἀθηναῖος, Εὐρωπαῖος. Ὅμοια καὶ τ' ἀντίστοιχα οἰκογενειακά: Σαντοριναῖος.

4.— **υ ἢ β, φ**;

1091. ἀβγατίζω, αὐγὸ, ἀπτί, βρίσκω (ἤβρα, ἄβρετος, δυσκολόβρετος), εὔρημα, ἐφεύρεση, ἐφευρίσκω, γαβγίζω, Δαβίδ, καβγάς, καταβόδιον, καταβόδων, λαβράκι, λάβρος, λαύρα, μαῦρος, Ναβαρίνο, προβοδίζω, σκλάβος, Σλάβος, στάβλος, τάβλα, τραβῶ.

Γιὰ τὰ ρήματα σὲ (άβο), (έβο) βλ. 918.

Βαναρία, Βαταβία, Καλαβρία, Μολδαβία, Μοράβας, Νέβας, Ναβάρρα, Παβία, Πολτάβα, Σκανδιναβία· Γουστάβος.

5.—Δύο δμοια σύμφωνα η ένα ;

1092. Γράφονται με δύο δμοια σύμφωνα :

α) Λέξεις αρχαίας καταγωγής που γράφονταν έτσι και στην αρχαία γλώσσα: γλώσσα, Ἑλλάδα.

β) Πολλά οικόγενειακά ονόματα: Ζάππας, Καλλιγᾶς, Ράλλης (1100).

γ) Τὰ ξενικά κύρια ονόματα, που γράφονται έτσι: και στην ξένη γλώσσα: Ὀλλανδία· Ρουσό, Λέσσιγκ, Σίλλερ, Πίττ.

1093. Γράφονται με ένα σύμφωνο :

α) Λέξεις αρχαίας καταγωγής, όταν με τὸ νὰ ἔχουν ἀλλάξει φωνητικά δὲ μᾶς εἶναι πιά φανερὴ και γνώριμη ἡ σχέση τους με τὸν παλιὸ τύπο. Ἐπίσης λέξεις που ἀνήκουν στὴ μεταγενέστερη γλώσσα: κότα (κότιος), κουκί (κόκος), κουλούρι (κολούριον), μάνα (μανάριον), παπᾶς (πάππας), στουπί (στυππειον).

β) Οἱ νεώτεροι φωνητικοὶ τύποι, που γεννήθηκαν με ἀποβολὴ ἢ ἀφομοίωση ἐξακολουθητικοῦ πρὸς τὸ ἀκόλουθο ἐξακολουθητικὸ σύμφωνο (193 - 195): πράμα (πράγμα), ὄμορφος (εὐμορφος), ρέμα (ρεῦμα), βασιλεμένος (βασιλευμένος), πενθερός (πενθερός), νύφη (νύμφη).

γ) Οἱ λέξεις ξένης καταγωγής, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κύρια ονόματα, που διατηροῦν τὰ διπλά τους γράμματα (1003β2): (ἀκουμπῶ λατινικὸ *accumbō*), κανέλα (ιταλικὸ *cannella*). Διατηροῦν ὡστόσο τὸ διπλὸ τους σύμφωνο οἱ ξένες λέξεις που εἶχαν μπῆ ἤδη στὴν ἀρχαία γλώσσα (200), καθὼς και οἱ ἐβραϊκῆς (202): ἀλληλοῖα, Σάββατο κτλ.

1094. Στὸν ἀκόλουθο καθοδηγητικὸ πίνακα ἀναγράφονται οἱ περισσότερες λέξεις που παρουσιάζουν ζήτημα γραφῆς με δμοια σύμφωνα, ἄς εἶναι και ἀδικοιολόγητα, ρυθμισμένες σύμφωνα με τὶς παραπάνω ἀρχές.

Γράφονται με **ββ**: Σάββατο, Σάββας.

Γράφονται με **β**: ἀβάς, κρεβάτι, ραβίνος.

Γράφονται με **δδ**: Σαδδουκαῖος.

Γράφονται με **δ**: ἀδηφάγος, Βούδας, βουδισμός.

Γράφονται με **κκ**: ἀκκισμός, ἀνέκκλητος, ἐκκαθάριση, ἐκκλησία, ἐκκρεμῶ, ἐκκριση, κακκάβι, κόκκινος, κόκκος, κουκκίδα, λάκκος. Μέκκα, Περδίκκας, Τρίκκη, Ρεβέκκα.

Γράφονται με **κ**: ἀκουμπῶ, βούκα, κόκαλο, κόκορας, κοκίτης, κοκόνια, κουκί, κουκουβάγια, κοῦκος, κούκου, κούκουδο, κουκούλα, κουκούλι, κουκουναρί, κουκούτσι, μπουκῶνω, ξωκλήσι, ρόκα, σάκος, σιρόκος, στόκος, τσουκάλι, φλόκος, Μαρόκο, Φραγκοκλησιά.

Γράφονται μὲ **λλ**: ἀγαλλίαση, ἀγγέλλω (ἀλλὰ ἄγγελος, ἀγγελία), ἄλλα, ἀλλαγὴ, ἀλλάζω, ἀπαλλάσσω, ἀλλεπάλληλος, ἄλλος, ἄλλοπρόσαλος, ἄλλου, ἄμιλλα, ἀπαράμιλλος, ἀναγαλλιᾶζω, ἀναστέλλω, ἀπαλλοτριώνω, -βάλλω, βδέλλα, δικέλλι, εἰδύλλιο, ἑλλέβορος, ἑλλειμμα, ἑλλειψη (ἀλλὰ ἔλειπα, ἔλειψα), ἑλλειπτική, ἑλλόγιμος, θάλλος, θάλλω, καλλιγραφία, καλλιέργεια, κάλλιο, καλλιτέχνης, καλλονή, καλλυντικός, καλωπίζω, κατάλληλος, κόλλα, κολλιτσιδα, κόλλυβα, κολλύριο, κολλῶ, κοράλλι, κορυθαλλός, κρύσταλλο, κύπελλο, κωμειδύλλιο, μαλλί, μάλλον, μέταλλο, μεταλλεῖο, μέλλον, μέλλω, παράλληλος, ποικίλλω (ἀλλὰ ποικίλος), πολλαπλασιάζω, πολλοί, πρωτόκολλο, συλλαβή, συλλαβαίνω, συλλαλητήριο, συλλείτουργο, σύλληψη, συλλογή, συλλογίζομαι, σύλλογος, συλλυποῦμαι, -τέλλω, σφάλλω, τριφύλλι (ἀλλὰ Τριφυλία), ὑπάλληλος, φελλός, φύλλο (ἀλλὰ φυλή, φύλο), χρυσαλλίδα, ψάλλω, ψελλίζω, ψύλλος.

Ἑλλάδα, Ἑλληνας, Καλλίδρομο, Κεφαλληνία, Κεφαλλονιά, Κυλήνη, Πέλλα, Πελλήνη, Ἀντίλλες, Βασίλλη, Βερσαλλίες, Βρυξέλλες, Γαλλία (ἀλλὰ Πορτογαλία). Ἑλλη, Καλλιόπη, Καλλέργης, Καλλίας, Καλλιγᾶς, Καλλίμαχος, Ρηγίλλη, Σίβυλλα, Σύλλας, Ψελλός.

Βλ. γιὰ τὰ ρήματα σὲ (λο) 918.7, — γιὰ τοὺς ἀορίστους μὲ ἕνα λ 946.

Γράφονται μὲ **λ**: ἄργιλος, βάκιλος, βίλα, βανίλια, βούλα, γάλος (ἀλλὰ Γάλλος), γρίλια, γρυλίζω, γρύλος, γορίλας, δολάριο, θρύλος, καβάλα, κάγκελο, καλαισθησία, καριοφίλι, κολάρο, κολίγας, κουλός, λίβελος, μακελειό, μαλώνω, μαξιλάρι, μίλι, μπάλα, μπαλόνη, παλικάρι, πορτοφόλι, πουλί, σέλα, σκύλος, τάλιρο, τορπίλα, τρελός, τροῦλος, φάκελος, φάλαινα, φελί, φουσαλίδα, ψαλίδι.

Δαρδανέλια, Καβάλα, Πορτογαλία, Τριφυλία.

Ἔτσι καὶ οἱ καταλήξεις -έλα: κανέλα, κασέλα, κοπέλα, μπροστέλα, σαρδέλα, φανέλα, φουστανέλα (ἀλλὰ βδέλλα, δικέλλα· θύελλα)· -έλι: κοκκινέλι, κουνέλι, κουρέλι, μπιζέλι, παστέλι· -έλο: βέλο, καπέλο, μοντέλο, πινέλο, φουρνέλο· -ούλα, -ούλι, -ούλης: βαρκούλα, καρδούλα, μεδούλι, μικρούλης· -πουλο, -πούλα: ἀρχοντόπουλο, ψαρποπούλα.

Τὸ ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα σὲ (λος) γράφονται μὲ ἕνα λ ὅταν εἶναι παροξύτονα καὶ μὲ δύο ὅταν εἶναι προπαροξύτονα: Αἰσχύλος, Κρα-

τύλος, Ρωμύλος, Ζωίλος· ἀλλὰ Κάτουλλος, Τίβουλλος, Κύριλλος, Θράσυλλος, Ρήγιλλος, Τελέσιλλα.

Γράφονται μὲ **μμ** : ἄμμος, ἄμμωνία, ἄναμμα, ἀόμματος, βάμμα, βλέμμα, γραμματέας, γραμμάριο, γράμμα, γραμματική, γραμμή, δίλημα, ἑκατομμύριο, ἔλλειμμα, ἔμμεσος, ἔμμετρος, ἔμμισθος, ἔμμονος, θρυμματίζω, κάλυμμα, κόμμα, κομμάτι, κομματίζομαι, κομματιάζω, κομμαωτής, κρεμμύδι, λῆμμα, μαμμωνάς, πλημμέλημα, πλημμύρα, ράμμα, στέμμα, στρέμμα, συμμαζεύω, συμμαθητής, σύμμαχος, συμμερίζομαι, συμμετοχή, συμμετρία, συμμορία, συμμορφώνω, τρίμμα. Ἐμμα, Ἐμμανουήλ κτλ. Γιά τίς μετοχές σέ -μ(μ)ένος βλ. 962.

Γράφονται μὲ **μ** : ἀνοιχτομάτης, μανρομάτης κτλ., γόμα, καμιά, κομό, κομοδίνο, κόμοδος, μαμά, μαμή, μαμούθ, μαμούνι, ὄμορφος, φλαμούρι, ψιμύθι. Τύποι καθὼς θάμα, τάμα, κλάμα, πράμα, ρέμα, ψέμα, ψάρεμα.

Γράφονται μὲ **νν** : βλέννα, γέεννα, γενναῖος, γέννημα, γεννῶ, ἐννιά, ἐννιακόσια (ἀλλὰ ἔνατος, ἐνενήντα, ἐνενηντάρης 680), ἐννοια, ἐννοῶ, ἐννομος, καννάβι, παλιννόστηση, παννυχίδα, σύννεφο, συννυφάδα, τήβεννος, τύραννος, χάννος.

Ὀννος. Ἀλόνησος, Πελοπόννησος, Προκόννησος (ἀλλὰ Χερσόνησος, Πριγκιπόννησος, Ἐφτάνησα), Γιάννενα, Ἀπέννηνα, Κάννες, Λοζάνη, Ραβέννα. Ἄννα, Γιάννης, Γεννάδιος, Κόριννα.

Γράφονται μὲ **ν** : ἀέναος, Γενάρης, γενεά, γούνα, ἐνεός, ἐρινύες, κάνα, κανέλα, κανίβαλος, κάνουλα, κολόνα, μάνα, νόνα, νονός, πανί, πένα, σονέτο, τόνος (για ὄλες τίς σημασίες). Βρετανία (καλύτερα ἔτσι) (1).

Γράφονται μὲ **ππ** : ἵππικό, ἵπποδρόμιο, ἵππότης, μόνιπλο κτλ., κάππαρη, παππούς (ἀλλὰ παπάς). Ἰόππη, Καππαδοκία, Φιλιππίνες, Ἰππίας. Λύσιππος, Φίλιππος.

Γράφονται μὲ **π** : γρίπη, κάπα, καπέλο, καπουτσίνο, κούπα, παπιά, σούπα, στέπα, σιουπί.

Γράφονται μὲ **ρρ** : αἰμορραγία, ἀμφίρροπος, ἀναντίρρητος, ἀναρ-

1. Οἱ ἀρχατοὶ Ἑλληνας ἔγραφαν Βρετανός, Βρετανία, Βρετανικός καὶ Βρετανός, Βρετανία, Βρετανικός. Οἱ Ρωματοὶ ἔγραφαν *Britannus*, *Britannia*.

ριπίζω, ἀνάρρωση, ἀντίρρηση, ἀντίρροπος, ἀπόρροια, ἀπορρίπτω, ἀπορρίχνω, ἀπορροφῶ, ἄρρωστος, διαρροή, διαρρυνθίμζω, ἐπίρρημα, ἐπιρροή, ἔρρινος, ἐτοιμόρροπος, θάρρος, ιδιόρρυνθος, ἰσορροπία, καταρράχτης, μεταρρυνθίμζω, μηχανορραφία, ὁμόρρυνθος, παλλόρροια, παρρησία, πρόρριζα, πρόρρηση, πυρρίχη, πυρρός, σύρριζα, συρροή, ψυχορραγῶ. Ὅμοια λέξεις καθὼς ὑπερρομαντικὸς, ὑπερρεαλιστῆς κτλ.

Ἄντιρριο, Σέρρες. Πύρρος, Ἐρρίκος.

Γράφονται μὲ ρ:

α) Δέξεις ἀρχαῖες ἢ καὶ νέες, πὺ σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχαῖο κανόνα γράφονται μὲ ρ: βοριάς, ὄρος (καλύτερα ἔτσι), ἐσώροχο, εὐρυθμία (ἀλλὰ ἀρρυνθμία), εὐρωστος. Φερές, Φεραῖος, Ψαρά.

β) Οἱ ρηματικοὶ τύποι οἱ σύνθετοι μὲ τὸ ἐπίρρημα ξανὰ ἢ τὸ ἀχώριστο ξε-: ξαναρίχνω — ξανάριξα· ξεριζώνω — ξεριζωμένος, ξεράβω — ξέραπα.

γ) Οἱ ἀξημένοι ρηματικοὶ τύποι τῶν περασμένων χρόνων (871 ὑποσημ.) ἔραψε — (ἐ)ράφηκε, (ἐ)ροκάνισα, (ἐ)ρητόεσα, (ἐ)ρήγωσα, (ἐ)ρῦθμισα, (ἐ)ρεζιλεύτηκε.

δ) Τὰ νεώτερα σύνθετα: ἀγριοροδιά, ἀναρωτιέμαι, ἀρχιραβίνος, ἀσπρόροχα, βαθύριζος, γαλλορωσικός, κατάραχα, γλυκόριζα, ἑλληνορομανικός, ἑλληνορωμαϊκός, ἐμποροράφτης, καλορίζικος, μισοραγισμένος, μισορρημαγμένος, μονορούφι, ξενοράβω, προραφανηλικός, σιγορουφῶ, συγνωρωτῶ, ψευτορομαντικός κτλ.

ε) Οἱ ξένες λέξεις: κάρο, καρούλι, μπάρα, περούκα, σαβούρα, σέρα, ταράτσα κτλ.

Γράφονται μὲ σσ: βύσσινο, βυσοδομῶ, γλώσσα, θάλασσα, κασσίτερος, κίσσα, κισσός, κολοσσός, κρόσσι, κυπαρίσσι, λύσσα, μέλισσα, μολοσσός, νάρκισσος, νεοσσός, πάσσαλος, περισσένω, περίσσιος, περισσότερο, πεσσός, πίσσα, σουσσούμι, συσσίτιο, σύσσωμος, συσσωρέύω, -τάσσω, τέσσερα. Τὰ παράγωγα σὲ -ισσα (498): βασιλίσσα, ἀρχόντισσα, Σαμιώτισσα κτλ. (ἀλλὰ σάρισα).

Γιὰ τὰ ρήματα σὲ (σο) βλ. 918.9.

Ἄλικαρνασός, Βριλησός, Ἔδεσσα, Ἐλασσόνα, Θεσσαλία, Μασσαλία, Μεσσηνία, Ὁδησός, Ὅσσα, Παρνασός, Ἀβησσυνία, Ἀσσυρία, Λισσαβόνα, Μισσισιππής. Βησσαρίωνας, Κασσάνδρα, Κασσιόπη, Μελισσηγός.

Γράφονται μὲ σ: ἀλυσίδα, ἄσος, ἀτίθασος, δισάκι, κάσα, κλασικός, κλώσα, μασόνος, μιτσένω, μπούσουλας, οὐσάρος, πασαλείβω, πασάς, ποτάσα, ροῦσος, σουσάμι, φασαρία, φουσάτο. Ὅμοια οἱ λέξεις σὲ -έσα: κοντέσα, πριγκιπέσα.

Ἄμισός, Ἀργινοῦσες, Ἐρεσός (στή Μυτιλήνη) ἀλλὰ Ἰερισός (στή Χαλκιδική), Ἴλιός, Κηφισιά (ὄχι Κηφισιά, μὲ δύο σ, 432), Κηφισός, Κίσαβος, Κνωσός, Λάρισα, Λεμεσός, Πάμισος, Πατήσια, Ρωσία. Βελισάριος.

Γράφονται μὲ ττ: ἀττικισμός, διττός, ἐλάττωμα, ἐλαττώνω, ἦττα (ἦ) (ἀλλὰ ἦτα τὸ γράμμα), κύτταρο, περιττός, τριττός, ψιττακίζω — Ἀττική, Ἀρδητιός, Λειτονία, Λυκαβητιός, Ὑμητιός, Φρεατιῦδα. Πιττακός. Γιὰ τὰ ρήματα σὲ (το) βλ. 918.10.

Γράφονται μὲ τ: βλατί, γάτα, κότα, κότερο, λότο(ς), πίτα, σαῖτα, σακράτος, τρατέρνω. Βρετανία, Κωλέτης. Ὅμοια οἱ καταλήξεις -έτα: ὀμελέτα, ὀπερέτα, πετσέτα, ρακέτα, ροκέτα, τουαλέτα· -έτο: καβαλέτο, κασκέτο, κλαρινέτο, κουφέτο, πακέτο, σονέτο, στιλέτο· -ότο: βαρελότο, κάρδοτο, μπισκότο, τσιρότο.

Μὲ φφ δὲ γράφεται καμιὰ λέξη (¹).

6.—γγ ἢ γκ

1095. Γράφονται μὲ γγ: α) ὄσες λέξεις γράφονταν ἔτσι στὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τὰ παράγωγά τους, λ.χ. ἄγγελος, φέγγω — ἀστροφεγγιά, β) μερικές ἀκόμη νεώτερες λέξεις ἑλληνικῆς καταγωγῆς μὲ ἀρχαῖο γ: ἄγγουρι, σπαράγγι, γ) μερικὰ ξενικὰ κύρια μὲ ηγ: Ἀγγλία, Βεγγάζη, Βεγγάλη, βεγγαλικό, Οὐγγαρία, καὶ δ) μερικὰ οἰκογενειακά: Ζέγγελης, Προβελέγγιος κ.ἄ. Ἔτσι γράφομε:

ἄγγουρι, βεγγαλικό, γάγγλια, γάγγραινα, γογγύζω, γογγύλι, ἔγγαμος, ἐγγόνι, ἐγγράμματος, ἐγγραφο, ἐγγυητής, εὐαγγέλιο, ἐχέγγυο, ἴλιγγος, κλαγγή, λαρόγγι, λυγγιάζω, μαγγανεία (φίλτρο), μαγγάνιο, (τὸ στοιχεῖο), μάγκανο(ς) (εἶδος μηχανήματος), μαγκανοπήγαδο, μαγκανίζω, μηλίγγι, μνηγιγίτης, παλιγγενεσία, παραγγελία, παρασάγγης, σάλπιγγα, σπαράγγι, στραγγίζω, στραγγαλίζω, στραγγουλίζω, στρογγυλός, συγγενής, συγγνώμη, συγγραφέας, συρίγγιο, σφαλάγγι, σφίγγα, σφίγγω, σφουγγαρίζω, σφουγγίζω, σφουγγάτο, ὑπέγγυος, ὑπερφαλαγγίζω, φάλαγγα, φάλαγγας, φαλάγγι, φαράγγι. φεγγάρι, φέγγω, φερέγγυος, φθόγγος, φόρμιγγα, φραγγέλιο.

1. Μὲ φ γράφονται καί: γκάφα, καφές, κόφα, μαφία, δφίκιο - ὀφικιοῦχος, ραφινάτος, σκούφια, σοφέρ, τρούφα. Γιάφα, Κάφρος.

Ἀγγελόκαστρο, Μεσολόγγι, Πάγγαιο, Ἀγγλία, Γάγγης, Μογγολία, Οὐγγαρία. Ἀγγελική, Ἄγγελος, Βαγγέλης, Λογγίνος.

7.—ν τ ζ και δχι τ ζ (62)

1096. Μὲ ντζ γράφονται λέξεις καθὼς: ἄντζα, βελέντζα, γάντζος, καλικάντζαρος, μαντζούνι, μαντζουράνα, μούντζα, μουντζαλιά, μουντζούρα, μπροῦντζος, νεράντζι, παντζάρι, παντζούρι, σκαντζόχοιρος, τέντζερης, τζίντζιρας. Ἡ μελιτζάνα γράφεται μὲ τζ.

Γλαρέντζα, Κιλιμάντζαρο, Μαντζουρία· Βιτσέντζος, Λορέντζος, Λορεντζάτος, Μαντζαβίνος, Μάντζαρος, Φραντζής.

8.—Ὁ καταχρηστικὸς διφθόγγος (66)

1097. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ καταχρηστικοῦ διφθόγγου (ια), (ιο), (ιου), (ιε) (ιι) γράφεται:

A) Μὲ ι. Αὐτὸ γίνεται σὲ λέξεις:

α) μὲ ἔτυμολογικὸ ἀρχαῖο ι: πιές, γιατί, ἦ νι: γιός, παραγιός, δργιά κτλ. (59)·

β) νεώτερες ἑλληνικὲς καθὼς: λιώνω, νιώθω, μετανιώνω, φτιάνω· ἀναρωτιέμαι, κρατιούμαστε·

γ) ξένης καταγωγῆς: γρηνιάζω, μπάνιο·

δ) μὲ ἔτυμολογικὸ ἀρχαῖο ε, αι: (λεοντάρι) λιοντάρι, (ἀρχ. βορέας) βοριάς, (μσν. δξέα) ὄξιά, (ἐλαία) ἐλιά, (σπήλαιον) σπηλιά. (Βαρθολομαῖος) Βαρθολομιό, (Ματθαῖος) Μαθιός.

B) Μὲ η, υ, ει, οι, σὲ λέξεις κληρονομημένες ποῦ γράφονται:

α) Μὲ η, καληώρα, σβηῶ·

β) Μὲ υ, δυόσμος, γυαλί, ἔμπυο, Καρυά·

γ) Μὲ ει, ἀδειάζω, θειάφι, και διάφορες λέξεις σὲ -εια, -ειο: ἀλήθεια, φτώχεια, στοιχεῖο·

δ) Μὲ οι, δοιάκι (ἀρχ. οἷαξ), ἔννοια, μονοιάζω, νοιάζομαι, ποιοί, ὄποιος· τέτοιος.

1098. Τὸ σύμπλεγμα (ρια), (ριο) κτλ. γράφεται συνήθως χωρὶς γ ὑστερα ἀπὸ τὸ ρ: ἀνάριος, καινούριος, σεριανίζω, στεριά, στεριανός. Παριανός, Ποριώτης, Συριανός. Μαριώ, Μαριορή, Μαριάνθη κτλ.

Γράφεται μὲ γ στὶς λέξεις λειτουργιά, ὄργιά, στὸ ἔθνικὸ Ἄμορ-

γιανός (1) καὶ σὲ μερικὰ κύρια ὀνόματα : Σέργιος, Στέργιος, Στεργιό-
πουλος.

9.—Τὰ βαπτιστικά καὶ τὰ οἰκογενειακά ὀνόματα

1099. **Βαπτιστικά ὀνόματα.**—Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνοποιηθῇ περισ-
σότερο ὁ τύπος τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων, ὁ ὀρθογραφικός, ἀλλὰ
κάποτε καὶ ὁ φωνητικός, ὥστε ν' ἀναγράφωνται ὁμοιόμορφα στὰ μητρῶα
καὶ στοὺς καταλόγους κάθε εἴδους. Ἐδῶ γίνονται μόνο μερικές ὑπο-
δείξεις.

Οἱ κ α τ α λ ή ξ ε ι ς πρέπει ν' ἀκολουθοῦν τοὺς σχετικούς ὀρθο-
γραφικούς κανόνες. Τὰ θηλυκὰ λ.χ. σὲ (ο) πρέπει νὰ γράφωνται μὲ ω
(ἐκτός ὅταν εἶναι γένους οὐδετέρου) (565) : Ἀφρόδω, Βάσω, Φρόσω·
τὰ θηλυκὰ σὲ (ι), μὲ η : Βασιλική, Φιφή, Κική κτλ. καὶ ὄχι, ὅπως
γίνεται κάποτε, ξενότροπα, μὲ υ ἢ μὲ ι : Πόλυ, Κίτυ, Τζένυ, Φάνυ,
Νινί.—Ὁ τ ο ν ι σ μ ὸ ς πρέπει ν' ἀκολουθῇ καὶ αὐτὸς τοὺς γενικούς
τονικούς κανόνες : Λιλή, Κωστής, Παναγής, Δημαρᾶς, (89.2)· Κατερίνα,
Νίκος, Σπύρος, Μάρκος, (89.4.7).—Οἱ ρ ί ζ ε ς διατηροῦν τὸν πιὸ
κοινὸ φωνητικὸν τύπον, μὲ τὴν ἱστορικὴν του ὀρθογραφίαν ὅσο πρόκειται
γιὰ ὀνόματα ἑλληνικά : Γρηγόρης (καὶ ὄχι Γληγόρης), Γιῶργος,
Ἄννα, Θάλεια καὶ Θαλία (432), Κανέλα (ὄχι Καννέλα ἢ Κανέλλα),
Μανόλης, Μαριορή, Παγόνα, Πανώρια, Χρῖστος—Χριστίνα (*).—Οἱ
μετασχηματισμένοι χαϊδευτικοὶ τύποι (461), μὲ τὶς ἀτομικὰ συχνὰ
παραμορφώσεις, εἶναι φυσικὸ νὰ παίρνουν καὶ κάποια μεγαλύτερη
ὀρθογραφικὴ ἐλευθερία, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ εἶναι γενικὰ καλὸ νὰ συμμορ-
φῶνται στὸν κανόνα, καὶ νὰ γράφωνται μὲ ἀπλὰ σύμφωνα : Κοκός,
Λιλή, καὶ μὲ τὰ πιὸ ἀπλὰ φωνήεντα (ε, ι, ο) : Πόπη, ὅσο δὲν ὑπάρχει
ἀντίθετος λόγος.

1100. **Οἰκογενειακά ὀνόματα.**—Τὰ οἰκογενειακά νεοελληνικά ὀνό-
ματα παρουσιάζουν ἀπὸ ὀρθογραφικὴ ἀποψη, ὅπως γίνεται καὶ σὲ ἄλλες
γλώσσες, μεγάλη ἀκαταστασία καὶ συχνὰ γράφονται, ἀντίθετα μὲ

1. Ἀλλὰ Μοριανός, ἔθνικὸ ἀπὸ τὴ Μόρια, χωριὸ τῆς Μυτιλήνης.

2. Τὰ χριστιανικά βαπτιστικά ὀνόματα Χριστόδουλος, Χριστοδούλη, Χρῖστος,
Χριστάκης, Χριστίνα, Χριστούδα, Χριστόφορος, Χριστόφιλος, Χριστοφής κτλ.
εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὸ Χρῆστος (ἀπὸ τὸ ἐπίθετο χρῆστος) ποῦ βρέ-
θηκε σὲ ἀρχαία ἐπιγραφή.

τὴν ἔτυμολογία τους, μὲ διπλὰ σύμφωνα : Πάλλης, Ψαρρᾶς, Καρρᾶς, Φλέσσας· μὲ ἀδικαιολόγητα η, υ, ω, αι κτλ. : Γρουπάρης (ἀπὸ τὸ γρίπος), Βελώνης (ἀπὸ τὸ βελόνα), Μοίρας (ἀπὸ τὸ ἀρβ. μίρ καλός), καὶ μὲ ὀρθογραφικοὺς ἑξελληνισμοὺς : Λάγιος — Λάιος, κάποτε ἄνισους : Βουρνάζος, Βογιατζής, Βογιατζίδης, Βαφειδης ἀλλὰ καὶ Μπουρνάζος, Μπογιατζής, Μπογιατζίδης. Ἀπὸ τὸ ἄλλο πάλι μέρος χρησιμοποιοῦνται καὶ γραφές φωνητικὲς καθὼς Καργιωτάκης, Στεργιόπουλος, ἢ καὶ ἀντίθετες μὲ τὴν ἔτυμολογία : Σχινᾶς ἀντὶ Σχοινᾶς, Ἀυδείδης, Ραντιόπουλος ἀντὶ Ἀβδελλίδης, Ραφιόπουλος κτλ. Ἔτσι συμβαίνει τὸ ἴδιο ὄνομα ἢ ἡ ἴδια ρίζα νὰ παρουσιάζουν κατὰ τὸν κάτοχό τους διπλὲς καὶ πολλαπλὲς γραφές : Ἀντίπας, Ἀνύπας καὶ Ἀνίππας· Παπᾶς, Παππᾶς· Παπαδάκης, Παπαδάκις, Παππαδάκης, Παπαδόπουλος, Παππαδόπουλος, Παπαδόπουλλος· ἢ νὰ γράφωνται ὁμοία, διαφορετικῆς καταγωγῆς ὀνόματα : Καριώτης, ἀπὸ τὴν Ἰκαριά, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Καρυά. Ἡ ὀρθογραφικὴ αὐτὴ πολυτυπία γεννᾷ δυσκολίες, ἰδίως δταν πρόκειται ν' ἀναζητηθῆ ἓνα ὄνομα σὲ καταλόγους τηλεφωνικῶς λ.χ., ἢ μητρῶα κτλ.

Θὰ ἦταν καλὸ νὰ συγχρόνιζαν οἱ κάτοχοι τέτοιων ὀνομάτων τὴν ὀρθογραφία τους, φυσικὰ ὅμως δὲν εἶναι σωστὸ τρίτοι ν' ἀλλάζουν τὴν ὀρθογραφία ξένων οἰκογενειακῶν ὀνομάτων — ἐκτὸς δταν αὐτὰ ἀναγράφονται γενικὰ ἢ δταν αὐτοὶ δὲν εἶναι γνωστοί. Εἶναι ὅμως πάντα σωστὸ νὰ διατηρηθῆ ἡ καθιερωμένη ὀρθογραφία ἱστορικῶν ὀνομάτων : Κοραῆς, Βηλαρᾶς, Σολωμός. Μόνο σὲ γενικὰ γραφικὰ ζητήματα καταλήξουν σχηματιστικῶν, τονισμοῦ κτλ. εἶναι σωστὸ νὰ ἐνοποιηθῆ ἡ ὀρθογραφία τῶν οἰκογενειακῶν. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ εἶναι ἄτοπο καὶ ἄσκοπο νὰ γράφωνται μερικὰ οἰκογενειακὰ μὲ τὸ ἀπαρχαιωμένο τζ ἐνῶ προφέρεται τσ : Μουτζόπουλος (61).

10.—Τὰ ξενικὰ κύρια ὀνόματα. Γραφὴ καὶ ὀρθογραφία

1101. Τὰ ξενικὰ κύρια ὀνόματα, τοπωνυμίες καὶ ἀνθρωπωνύμια, γεννοῦν, δταν θελήσωμε νὰ τ' ἀποδώσωμε ἑλληνικά, πολύπλοκα ζητήματα μὲ τίς ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀπόψεις πού παρουσιάζουν καὶ μὲ τὴν ἀδυναμία μας νὰ ἐφαρμόσωμε ἓνα σύστημα. Οἱ λόγοι εἶναι πολλαπλοί : Ἀσυμφωνία προφορᾶς καὶ γραφῆς στὴν ξένη γλῶσσα, πολλαπλὴ προφορὰ εἴτε μέσα στὴν ξένη γλῶσσα εἴτε καὶ γιὰτὶ μεσολάβησε ἄλλη

γλώσσα πρὶν πάρωμε τὰ ξενικά κύρια· φθόγγοι ξενικοὶ ἀνύπαρχοι στὰ ἑλληνικά ἢ ποῦ ἀποδίνονται δύσκολα ἢ μόνο χοντρικὰ μὲ τὸ ἀλφάβητό μας (λ.χ. τὰ γαλλικὰ *ch, j, d - nd - nt*) (σελ. 36)· πολύχρονη προφορικὴ ἢ καὶ γραπτὴ παράδοση στὰ ἑλληνικά καὶ ἀπόδοση κατὰ τὶς λέξεις μὲ διαφορετικὸ τρόπο. Καταντᾷ ἔτσι ὄχι μόνο δυσκολώτατο ἀλλὰ καὶ ἄσκοπο νὰ ἐπιδιώξῃ κανεὶς ἐνιαῖο σύστημα μεταγραφῆς. Τὸ σωστότερο εἶναι νὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ ἀκόλουθε καθοδηγητικὲς γραμμὲς :

1102.— *Γιὰ ὄσα κύρια ἔχει καθιερωθῆ ἀπὸ καιρὸ μιὰ γραφὴ* (ἐξελληνισμένη) ἢ μιὰ ὀρθογραφία, *φυλάγεται αὐτὴ ἀμετάβλητη* : *Λιψία* (ὄχι *Λάιψικ*), *Ἑρρίκος*, *Μάκβεθ* (ἀγγλ. προφ. *Μακμπέθ*), *Σαίκοπηρ*. Ἐνας πρόσθετος ἀκόμη λόγος νὰ γίνῃ αὐτὸ εἶναι ὅταν ὁ τύπος τοῦ κύριου ὀνόματος εἶναι μὲ τὸ παραπάνω ξενότροπος : *Μύνχεν*—*Μόναχο*, *Τσῶριχ*—*Ζυρίχη* ἢ ὅταν συνηθίζονται στὴν ὀμιλία πολλοὶ ξενικοὶ τύποι (*Μπάτζελ*—*Μπάλ*—*Βασιλεία*).

1103.— *Ὅσα ξενικά κύρια δὲν ἔχουν πάγια γραφὴ στὰ ἑλληνικά*, ὅσων ἢ ὀρθογραφία εἶναι εὐκολο ν' ἀλλάξῃ ἢ ὄσα πρωτογράφονται, ρυθμίζονται, ὅσο εἶναι δυνατό, μὲ τὶς ἀκόλουθε ἀπόψεις :

α) Ὅταν στὴν ξένη γλώσσα διαφέρουν ὀρθογραφία καὶ προφορὰ, τὰ ξενικά κύρια μεταγράφονται κατὰ τὴν περίστασι, κατὰ τὴν προφορὰ ἢ κατὰ τὴν γραφὴ, ἢ καὶ κατὰ τὰ δυὸ μαζί : *Τολστόη(ς)* (προφ. *Ταλσιόι*), *Μασσαχουσέτι* (ἀγγλ. *Massachusetts*, προφ. *masat̄sousets*).

β) Ὅταν τὰ ξενικά κύρια μεταγράφονται σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθογραφία τῆς ξένης γλώσσας, ὀρθογραφοῦνται ἑλληνικὰ σύμφωνα μ' ἐκείνη, ὅσο αὐτὸ δὲν ἔχει ἀποτέλεσμα ν' ἀλλάξῃ καὶ ἡ προφορὰ τους :

1. Ἀντίθετα μὲ ὅ,τι γίνεται μὲ τὶς κοινὲς λέξεις ξένης καταγωγῆς, στὰ ξενικά κύρια ὀνόματα τὰ **u** (γαλλ.), **y, ai** ἀποδίνονται μὲ **υ, αι** : *Μυσοῦ*, *Νέα Ὑόρκη*, *Βολταῖρος*, *Βερλαίν*, *Μποντελαίρ*.

2. Τὰ ξενικά **ὄμοια σύμφωνα** ἀποδίνονται μὲ ὄμοια καὶ χωρὶς τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἑλληνικῆς ὀρθογραφίας, ποῦ ἀποκλείει δυὸ ὄμοια σύμφωνα στὸ τέλος τῆς λέξης ἢ μὲ ἀκόλουθο ἄλλο σύμφωνο (68) : *Μυσοῦ*, *Ροσσίνι*, *Σίλλερ*, *Μισισσιππής*. Ἔτσι καὶ *Στουτιγάρδη*, *Πίτι*, *Ρόσς*.

3. Δὲν ἀποδίνονται μὲ **η, ω**, τὰ φωνήεντα ἢ οἱ δίφθογγοι (**ι**), (**ο**) ποῦ εἶναι ἢ ποῦ θεωροῦνται μακρόχρονα, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς λέξεις ποῦ καθιερώθηκαν ἔτσι παλιότερα : *Διδερό*, *Διδό(τος)*, *Οὐάσιγκτον*, *Τυδὸρ*, *Βουρβόνοι*, *Γλασκὸβη*—*Πολωνία*.

4. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, καὶ περισσότερο ἀκόμη, ἀποδίνονται μὲ *ι*, *ε*, ὁ μερικὰ ξένα φωνήεντα καὶ δίφθογγοι, ποὺ μεταγράφονται συνήθως μὲ *η*, *ει*, *οι*, *αι*, *ω*. Ἔτσι γράφονται μὲ *ι*: *Γκρίγκ*, *Μπίκονοφιλντ*· μὲ *ε*: *Μοντρέ*, *Κέμπριτς* (ὅπως καὶ τὸ *κέκ*, ἀγγλ. *cake*)· μὲ *ο*: *Μιραμπό*, *Μπουαλό*, *Ρεομύρ(ος)*, *Ρουσσό*, *Γκοιτιέ*, *Μοπασσάν*, *Μπότλερ* (ὅπως καὶ τὸ *χόλ*, ἀγγλ. *hall*).

5. Τὸ ἀρχικὸ ξενικὸ **h** (πότε δαυσιπρόφερτο καὶ πότε ἄφωνο) ἄλλοτε ἀποδίνεται μὲ τὸ *χ* καὶ ἄλλοτε δὲν ἀποδίνεται καθόλου: *Χάβρη*, *Χόγκοκ*, *Χυδεραβάδη*, *Χάυδεν*, *Χέντελ*—*Ἀβάνα*, *Ἑλβετία*, *Ἰσπανία*, *Ἔγγελος*. Τὸ ἐσωτερικὸ *h* ἀποδίνεται μὲ *χ*, ὅταν προφέρεται: *Μάνχαϊμ*, *Τέμπελχοφ* (*Tempelhof*)· ἀλλὰ *Ὀνέ* (*Ohnet*), *Μακμασόν* (*Mac-Mahon*).

6. Τὰ ξενικὰ **b**, **d**, **g** μεταγράφονται κατὰ τὴν περίστασι *μπ*, *ντ*, *γκ* ἀλλὰ καὶ *β*, *γ*, *δ* (ἰδίως σ' ἐξελληνισμένους τύπους) καὶ — τὰ τελικὰ — ἀκόμη καὶ μὲ *κ*, *π*, *τ*: *Μπάντεν*, *Βάγνερ*, *Γερτρούδη*, *Βάδη*, *Σάδοβα*· *Κάρλσμπατ* ἢ *Κάρλσπατ*, (*Ford*) *Φόρτ*.

Τὰ ξενικὰ **mb**, **nd**, **ng** μεταγράφονται *μπ*, *ντ*, *γκ* ἢ καὶ *γγ*, κάποτε καὶ *μβ*, *νδ*: *Ρέμπραντ*, *Ἀμβουόργο*, *Σαγκάη*, *Λογκμπίτς*, *Σπρίγκφιλντ*· *Ἀγγλία*, *Βεγγάζη*, *Βεγγάλη*.

Τὰ ξενικὰ **mp**, **nt**, **nk** μεταγράφονται *μπ*, *ντ*, *γκ* (ἢ καὶ *νκ*): *Σεμπλόν*, *Ἀμπέρ*, *Μόντε-Κάρλο*, *Κάντ*, *Φραγκφούρτη*, *Νανκίν*, *Λίνκολν*.

Τὸ τελικὸ **ng** μεταγράφεται συνήθως *γκ*: *Σέμεριγκ*, *Ρίγκ*, *Λέσσιγκ*, *Μπράουνιγκ*.

Τὸ τελικὸ **nd** μεταγράφεται *ντ*: *Μπούντ*, *Ὁκλαντ*, *Πόρτλαντ*.

1104. Γιὰ τὴν περίστασι ποὺ θὰ θέλαμε ν' ἀποδώσωμε καὶ στὴ γλώσσα μας τὴν προφορὰ μερικῶν ξενικῶν φθόγγων, χρήσιμων γιὰ τὰ κύρια προπάντων ὀνόματα, θὰ μπορούσαν νὰ καθιερωθοῦν γιὰ τὰ γαλλικὰ *u*, *eu*, *ch*, *g*, τὰ ἑλληνικὰ *υ*, *ο* μὲ μία ἢ δύο τελεῖς ἀπὸ πάνω τους: *ϋ*, *ϋ̄* καὶ τὸ *σ* καὶ *ζ* μὲ μία ὀξεῖα ἐπάνω τους *σ̄*, *ζ̄*. Ἐπίσης θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν, γιὰ τὴν ἀπόδοσι τῶν ἄρριων *δ*, *g*, *d* (πρβ. 72 ὑποσημ.), τὸ *β*, *γ*, *δ*, ἔτσι ποὺ νὰ μὴ διαβάζονται σὰ νὰ ἦταν ρινικὰ *μπ*, *γκ*, *ντ*.

1105. Ὅταν ἀποτεινόμαστε σ' ἐπιστημονικὸ κοινό, σὲ κείμενα ἐπιστημονικότερα, καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ ὀνόματα ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμη πάρει ἑλληνικὸ τύπο, ἢ ὅσο τὰ μεταχειριζόμεστε μὲ τὸν ξενικὸ τύπο, μπορούμε νὰ τὰ γράψωμε, ὅπως καὶ στίς ξένες λέξεις, μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο: *Dante*, *Beethoven*, *Freud*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀπὸ τὶς ἀφθονώτατες γραμματικὲς ἐργασίαι γιὰ τὴ γλῶσσα μας, ποὺ δημοσιεύτηκαν ἰδίως στὶς τελευταῖες δεκαετίες, ἀναγράφονται ἐλάχιστες, ἰδίως ἑλληνόγλωσσες, ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς ἢ τὶς πιὸ προσιτὲς στὸ πολὺ κοινό.

ΓΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ

Whitney - Jolly — Χατζιδάκι, Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσικῆς, μετερρρυθμισμένα εἰς τὴν ἑλληνικὴν, 1898.

Χατζιδάκι Γ., Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα, Γ', Γενικὴ γλωσσικὴ, 1915.

ΕΙΔΙΚΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ

Φιλήντα Μ., Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσογραφία ἑλληνικὴ, Α' 1924—Γ' 1927.

Χατζιδάκι Γ., Einleitung in die Neugriechische Grammatik, 1892.— Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα ἑλληνικά, Α' 1905, Β' 1907.— Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι, Α' 1934.

Ψυχάρη, Ρόδα καὶ μῆλα, Α' 1902—Ε'β' 1909.— Quelques travaux de linguistique, de philologie et de littérature helléniques, Α' 1930.

Πολλὲς γραμματικὲς μελέτες γιὰ τὰ νεοελληνικά δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τὸ Χατζιδάκι καὶ νεωτέρους γλωσσοδίφες στὸ περιοδικὸ Ἀθηνᾶ, στὴν Ἐπετηρίδα τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν κ. ἄ.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Meillet A., Aperçu d'une histoire de la langue grecque, 1930.

Τριανταφυλλίδη Μ., Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ. Α', Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή, 1938.

Χατζιδάκι Γ., Σύντομος ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, 1915.

ΦΩΝΗΤΙΚΗ

Χατζιδάκι, Φωνητικὴ, στὰ Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα, Α' 1902, σ. 118-148, 1924², σ. 48-61. Βλ. καὶ **Ψυχάρη,** Γραμματικὴ.

ΛΕΞΙΚΑ

Βλαστοῦ Π., Συνώνυμα καὶ συγγενικά. Τέχνες καὶ σύνεργα, 1931.

Δημητράκου Δ., Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, 6 τόμοι, ἀπὸ τὸ Α ὡς τὸ Π, 1933—1939 (Λεξικὸ τῆς ἀρχαίας, μεσαιωνικῆς καὶ νέας γλώσσας).

Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας, τῆς τε κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Α' 1933, Β' 1939, Γ' α' 1941.

Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας (ἔκδ. Πρωίας) 1933.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ

(Ἀπὸ τὶς πολλὰς ποὺ δημοσιεύτηκαν, ἀναφέρονται οἱ τρεῖς πρῶτες χρονολογικά, ποὺ μνημονεύτηκαν καὶ στὰ Προλεγόμενα, στὶς νεώτερές τους ἀνατυπώσεις, καὶ ἔπειτα μερικὲς ἀπὸ τὶς τελευταῖες, ποὺ μπορεῖ νὰ χρησιμεύσουν περισσότερο σὲ μερικοὺς ἀναγνώστες).

Nicolas Sophianos, Grammaire du grec vulgaire κτλ., ἔκδ. Legrand É., 1870, 1874².

Girolamo Germano, Grammaire et vocabulaire du grec vulgaire, ἔκδ. Pernot H., 1907.

Simon Portius, Grammatica linguae graecae vulgaris, ἔκδ. Wilhelm-Meyer, 1889.

Thumb A., Handbuch der Neugriechischen Volkssprache, 1897, 1910².

Pernot H., Grammaire du grec moderne, 1895, 1917², 1930⁶.

Φιλήντα Μ., Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, Α' 1907, Β' 1910.

Thumb A., Grammatik der Neugriechischen Volkssprache, 1915, 1928² (ἐπεξεργασία Καλιτσουνάκη 'Ι.).

Roussel L., Grammaire descriptive du roméique littéraire.

Ψυχάρη, Μεγάλη ρωμαϊκὴ ἐπιστημονικὴ γραμματικὴ, Α' 1929, Β' 1935, Γ' 1937.

Mirambel A., Précis de Grammaire élémentaire du grec moderne, 1939.

ΣΥΝΤΑΧΤΙΚΑ

Τζάρτζανου Ἀχ., Νεοελληνικὴ σύνταξις ἤτοι Συντακτικὸν τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσης (δημοτικῆς καὶ κοινῆς ὁμιλουμένης), 1928.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

Γιαννίδη Ε., Ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἄλλα γραμματικά, 1927.— Γλωσσικὰ πάρεργα, 1932.

Τριανταφυλλίδη Μ., Ἡ ὀρθογραφία μας, 1913 (καὶ Δελτίο Ἐκπαιδευτ. Ὁμίλου 3. 1913).— Τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθογραφίας μας, 1932.

ΜΕΤΡΙΚΕΣ

Σαραλή Γ., Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, 1939.

Σταύρου Θ., Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, 1930.

Χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ νεοελληνικοῦ στίχου βρῶσκονται στοῦ Ἡλ. Βουτιερίδη, Νεοελληνικὴ Στιχοργικὴ, 1929.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Ἐναγράφονται ἀλφαβητικὰ οἱ γραμματικοὶ ὄροι καὶ τὰ κυριότερα γλωσσικὰ φαινόμενα καὶ κεφάλαια ποῦ ἀναφέρονται στὴ Γραμματικὴ, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται στὰ δύο εἰσαγωγικὰ κεφάλαια (*Συνοπτικὴ Ἱστορία καὶ Φωνητικὴ Εἰσαγωγή*) καὶ στὸν Ὀρθογραφικὸ Ὀδηγό. Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν στοὺς παραγράφους, ἐκτὸς ὅταν προτάσσεται ἓνα σ. (*σελίδα*). Γιὰ τὰ ὀρθογραφικὰ βλ. σ. 440.

Α

-α θηλ. 552.
ἀγγλικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικὰ 214.
ἄηχα σύμφωνα 63.
αἰτιατικὴ 474, **βασικὴ θέση** τῆς στὴ νέα κλίση 521ε.
αἰτιολογικοὶ σύνδεσμοὶ 1052.
ἄκλιτα μέρη τοῦ λόγου, 981, — οὐσ. 595.
ἀλλαγὴ ἀρχικοῦ φωνήεντος 175α.
ἀλφάβητο 42.
ἀμετάβατα ρήματα 803.
ἀναλογικὰ ἀριθμητικὰ 699.
ἀνάπτυξη γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα 182.
ἀνατολίτικες λέξεις στὰ ἑλληνικὰ 201.
ἀνισοσύλλαβα οὐσιαστικά 519.
 — ἀρσενικά 526, θηλυκά 550, οὐδέτερα 574, 586α.
ἀνισοσυλλαβισμὸς οὐσιαστικῶν 521ι.
ἀντιθετικοὶ σύνδεσμοὶ 1039.
ἀντιπροπαρὰλήγουσα 79.

ἀντρωνυμικὰ οὐσιαστικά 287.
ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ 710.
 — **προσωπικὲς** 713.
 — — **περιφραστικὲς** 736.
 — **ἐπαναληπτικὴ** 739.
 — **προληπτικὴ** 739.
 — **κτητικὲς** 740.
 — **ιδιόπαθες** 747.
 — **ὀριστικὲς** 750.
 — **δειχτικὲς** 753.
 — **ἀναφορικὲς** 762.
 — **ἑρωτηματικὲς** 774.
 — **ἀόριστες** 780.
 — **συσχετικὲς** 798.
 — **ἐπιθετικὲς** 711.
 — **ἀντωνυμιῶν ἀπόλυτη χρῆση** 711, — **ἐπιθετικὴ χρῆση** 711.
ΑΝΩΜΑΛΑ οὐσιαστικά 594.
 — **ἐπίθετα** 639.
 — **ἐπίθ. συγκριτικὰ** 650.
 — **ἐπίθ. ὑπερθετικὰ** 654.
 — **ρήματα** 967.
 — **ἀνώμαλες παθητ. μετοχές** 958.
ἀνωμαλίες ἐνεργητικοῦ ἀορίστου 939.
ΑΟΡΙΣΤΟΣ 832α.
 — **ἐνεργητικὸς σιγματικὸς** 932.

— — **ἄσιγμος** 932,940.
 — — **διπλὸς** 934.
 — **παθητικὸς δεύτερος** 956, **θέμα** του 948.
 — **παθητικὸς διπλὸς** 957.
ἀπαρχαιωμένους προθέσεις σ' ἐκφράσεις στερεότυπες 1030.
ἀπεριόριστα μεγάλου βαθμοῦ ἐκφραση 688.
ἀπλή λέξη 240.
ἄπλωμα στὴν ἀλλαγὴ τῆς σημασίας 421.
ἀποβολὴ γ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα 182.
ἀποθετικὰ ρήματα 808.
ἀποκοπὴ φωνηέντων 179.
ἀπόλυτα ἀριθμητικὰ 669.
 — **ὑπερθετικὰ** 642,652.
ἀποσιωπητικὰ 128.
ἀπόστροφος 103, βλ. καὶ Ὀρθογρ. Εὐρετήριο.
ἀποτελεσματικοὶ σύνδεσμοὶ 1057.
ἀπρόσωπα ρήματα 965.
ἀπρόσωπες ἐγκλίσεις 818.
ἀραβικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικὰ 210.
ἀραμαϊκὲς λέξεις στὰ ἑλληνικὰ 202.

ἀρβανίτικες λέξεις στα ἑλληνικά 207.

ΑΡΘΡΟ 477, ἀόριστο 481α., ὀριστικό 478.

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ ΕΠΙΘΕΤΑ 667.

— ἀπόλυτα 669, 671α.

— ταχτικά 689.

— πολλαπλασιαστικά 697

— ἀναλογικά 699.

— περιληπτικά 701.

ἀριθμητικὸς πράξεις 683.

ἀριθμὸς πτωτικῶν 475.

— οὐσιαστικῶν 511, συνηθίζονται στὸν ἑνικό 511, στὸν πληθυντικό 514.

— ρήματος 848.

ἀριθμῶν ἀπόδοση μετὸ ἑλληνικὸ ἄλφάβητο 703, μετὸ λατινικὸ ἀλφάβητο 709.

ἀρνητικά ἐπιρρήματα 1000.

ἀρσενικὸ γένος 494.

— ἀρσενικῶν οὐσιαστικῶν κλίση 525α.

ἀρχαῖκή κλίση ρημάτων παθητικῆς φωνῆς 909.

ἀρχαῖοι ρηματικοὶ τύποι σὲ στερεότυπες φράσεις 836.

ἀρχικά γράμματα 52.

— φωνήεντα 171.

ἀρχικὲς λέξεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας 199.

ἀρχικὴ συλλαβὴ 79.

-ας ἀρσ. ἰσοσύλλαβα 527, ἀνισοσύλλαβα 529.

-ας οὐδέτ. 591.

ἄττονες λέξεις 100.

αὔξησις 865.

— ἑσωτερικὴ 872.

— ἀρχαῖκή ἑσωτερικὴ 873.

-αὐω ἔνεστῶτες σὲ — 915.

ἀφαίρεσις 172, — στὴ συμφορὰ 164.

ἀφομοίωσις φωνηέντων 180.

ἄφωνα γράμματα 74.

ἄχώριστα μόρια 309, λαϊκά 311α., λόγια 315α.

Β

βαρεία 86.

βασικὸς τόνος 85.

— — ἐπιθέτων 621.

βαφτιστικά ὀνόματα 460.

βεβαιωτικά ἐπιρρήματα 1000.

βλάχικες λέξεις στα ἑλληνικά 207.

βοηθητικά ρήματα 827, 876.

βραχύχρονη συλλαβὴ 82. -βω, ἔνεστῶτες σὲ — 915.

Γ

γ ἀποβολή, ἀνάπτυξις 182, εὐφωνικό 182.

γαλλικὲς λέξεις στα ἑλληνικά 214.

γγ 71 - 73.

γενικὴ 474, περιορισμένη χρῆσις τῆς σὲ πολλὰ ἰδιώματα 521ζ, — πληθυντικοῦ δὲ σχηματίζεται πάντα εὐκόλα 522α, προθέσεις ποὺ συντάσσονται μετὰ — 1011.

γένος 475, τὰ τρία γένη 494.

— γραμματικὸ καὶ φυσικὸ 495.

— οὐσιαστικά μετὰ δύο γένη 504.

γερμανικὲς λέξεις στα ἑλληνικά 214.

γκ 60, 71 - 72.

γλώσσα ποιητικὴ 413, 436.

γλωσσικά σύμφωνα 63.

γνήσια σύνθεσις 405.

γωνικά 452.

γράμματα 42, ἀρχικά, ἑσωτερικά, τελικά 52, ἄφωνα 74, διπλά 55.

γραμματοσύμφωνα, γραμματοφωνήεντα 48.

-γω, ἔνεστῶτες σὲ — 915.

Δ

δασεία 94.

δευτέρης συζυγίας ρήματα, σχηματισμοὶ 902 - 908.

δεύτερος παθητικὸς ἀόριστος 956.

διαθέσεις ρήματος 801.

διαλυτικά 104.

διπλά γράμματα 55.

διπλὴ παύλα 131.

διπλὴ τελεία 124.

διπλοδοντικά σύμφωνα 63.

διπλοὶ ἀόριστοι 934.

— παθητ. ἀόριστοι 957.

— διπλῆς παθητ. μετοχῆς 960.

διπλοκατάληκτα οὐσ. 614.

— ζεύγη 617.

διπλόκλιτα οὐσ. 605.

διπλόμορφα οὐσ. 608.

— φωνητικά 442, 611.

διπλοσύνθετες λέξεις 401.

διπλοσημάτιστα ρήματα 926.

— — με διαφορετική σημασία 929.

διπλότυπα σύνθετα 400.

δισταχτικά επιρρήματα 1000.

δυσύλλαβη λέξη 78.

δίφθογγοι 65.

— καταχρηστικοί 66.

δίψηφα 57.

— σύμφωνα 60.

— φωνήεντα 58.

δοτική 521δ.

Ε

-ε από ι κοντά στο ρ 178.

έβραϊκές λέξεις στα ελληνικά 202.

ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ 815.

— πρόσωπες 818.

— προσωπικές 817.

— απαρέμφατο 818-821.

— μετοχή 818-822.

— συνταχτικές: δυνητική, πιθανολογική, ευχητική 847.

έγκλιτικά 101.

έθνικά (πατριδωνυμικά) 282-285.

ειδικοί σύνδεσμοι 104δ.

είσαγωγικά 132.

εκθλιψη 157α.

έλλειπτικά επίθ. 640, ούσ. 599, ρήματα 964.

ένεργητική φωνή 806.

ένεργητικού άορίστου θέμα 861, 931, 938.

ένεστώτας 828.

ένεστωτικό θέμα 861, 914-930.

ένικδς πτωτικῶν 475, — ρήματος 849.

ένωτικό (σημάδι) 106.

έξακολουθητικά σύμφωνα 63.

έξίσωση καταληχτικού φωνήεντος στην κλίση τῶν ούσιαστικῶν 521η.

έπαγγελματικά ούσιαστικά 286.

έπάνω τελεία 112.

έπαρχιωτισμδς 441 ύποσ.

έπεξηγηματικός σύνδεσμος 1044.

έπιδοτική σημασία 1034.

ΕΠΙΘΕΤΑ 619.

— άνώμαλα 639.

— έλλειπτικά 640.

— παράγωγα από επίθετα 304, από επιρρήματα 306, από ούσιαστικά 298, από έθνικά 298.7, από ρήματα 296.

— επίθετου βαθμοί 641.

— επίθετα άριθμητικά βλ. άριθμητικά επίθετα.

έπιθετικές άντωνυμίες 711.

ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ 982, τοπικά 984, χρονικά 988, τροπικά 991, ποσοτικά 998, ββαιωτικά, δισταχτικά, άρνητικά 1000, συσχετικά 1006, παρατηρήσεις 1003.

— παράγωγα 307.

έπιρρηματικές έκφράσεις 1005.

έπιρρηματική χρήση ούσιαστικῶν 1004.

έπίτονη συλλαβή 93.

ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΑ 1070, από όνοματοποιία 1075.

έπιφωνηματικές έκφράσεις 1073α.

έρωτηματικό 118α, 121.

-εσ άρσ. 536.

έσωτερικά γράμματα 52.

εύφωνικό γ 182.

εύχεται σύνθετα 334, (πρβ. και μετοχές 975).

εύχητικές έκφράσεις επιφωνηματικές 1074.

εύχητική έγκλιση 847.

-εύω, ένεστώτες σέ — 915.

Z

ζεύγη διπλοκατάληχτα 617.

— σημασιολογικά 227.

-ζω, ένεστώτες σέ — 915.

ζῶων θηλυκά 501α.

— φωνές 231.

H

-η θηλυκά 557.

-η θηλυκά άρχαιοκλιτα 560.

-ης άρσ. ίσοσύλλαβα 531, άνισοσύλλαβα 534.

-ής, -ιά, -ή επίθετα 630.

-ης, -α, -ικο επίθετα άνισοσύλλαβα 634.

ήχηρα σύμφωνα 63.

Θ

θαυμαστικό 120.

ΘΕΜΑ πτωτικῶν 473, λέξεις με δύο θέματα 243α.

— θέματα ρημάτων 860, 861, ή σχέση θεμάτων ρηματικῶν μεταξύτους 947.

- ενεργητικοῦ ἀορίστου 931.
- παθητικοῦ ἀορίστου 861, 948, ἀνωμαλίες 953.
- θεμάτων ἐνεστωτικῶν κατηγορίες 915.
- θεματικὸ φωνήεν 864, — θεματικοῦ φωνήεντος διαφορὰς στὸν ἄσπινθο ἀορίστο κατὰ τὴν ἔγκλιση 943.
- θέσει μακρόχρονη συλλαβὴ 82.
- θετικὸς βαθμὸς ἐπιθ. 642.
- θηλυκὰ οὐσ., διαίρεση 550.
- θηλυκὸ γένος 494.
- θηλυκοῦ σχηματισμὸς 498, θηλυκὰ μὲ διαφορετικὴ λέξις 500.
- ζῶων 501α.
- θω, ἐνεστώτες σὲ — 915.

I

- ι, γίνεται ε κοντὰ στὸ ρ. -ι οὐδ. 577.
- ιδιόκλητα οὐσ. 601.
- ιδιωματισμὸς, ιδιωματικὴ λέξις 441, 449.
- ιδιωτισμὸς 448, 449.
- ιδιωτισμὸς λόγιος 453.
- ἰλλυρικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικά 200.
- ἰνδοευρωπαϊκὲς λέξεις στὰ ἑλληνικά 199.
- ἰσοσύλλαβα οὐσιαστικά 519, ἀρσενικά 526, θηλυκὰ 550, οὐδέτερα 574α.
- ἰταλικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικά 208.

K

- κανόνες συλλαβισμού 81.
- κατάληξις 473, — ῥήματος 858.
- παραγωγικὴ 238.
- καταλήξεις παραγωγικὲς παράλληλες 250.
- — ὑποκοριστικὲς 267.
- κατάλογος ἀνώμαλων ῥημάτων 968.
- καταχρηστικὴ παραγωγή 232, — σύνθεσις 405, — καταχρηστικοὶ διφθογγοὶ 66.
- κλητικὴ 474.
- ΚΛΙΣΗ 475, οὐσιαστικῶν 518, 521.
- ἀρχαϊκὴ ῥημάτων παθητικῆς φωνῆς 909.
- κόμμα 113 - 117.
- κορωνίδα 103.
- κράσις 168.
- κύρια ὀνόματα 459.
- κυριολεξία 418.
- κω, ἐνεστώτες σὲ — 915.

Λ

- λ ἀπὸ ρ 188.
- λαϊκὲς λέξεις 218.
- — παράγωγες καὶ σύνθετες 249.
- λαρυγγικὰ σύμφωνα 63.
- λατινικὲς λέξεις στὰ ἑλληνικά 204.
- ΛΕΞΗ παράγωγη 236.
- πρωτότυπη 237.
- ριζικὴ 235.
- ἀπλή 240.
- σύνθετη 239.
- λέξεις μὲ δύο θέματα 243α.
- διπλοσύνθετες, πολυσύνθετες 401.
- γράφονται χωριστὰ 75.
- ξένες, βλ. ξένες.
- λόγιες, βλ. λόγιες.
- ἑλληνικὲς στὴ θέση τῶν ξενικῶν 217.
- στὰ ἑλληνικά: ἀγγλικὲς 214, ἀνατολίτικες 201, ἀραβικὲς 210, ἀραμαϊκὲς 202, ἀρβανίτικες 207, ἀρχικὲς 199, βλάχικες 207, γαλλικὲς 214, γερμανικὲς 214, ἰλλυρικὲς 200, ἰνδοευρωπαϊκὲς 199, ἰταλικὲς 208, λατινικὲς 204, σλαβικὲς 207, τούρκικες 209, περσικὲς 210, προελληνικὲς 200, ποικίλης καταγωγῆς 215.
- ὀνομασία τους ἀπὸ τὸν τόνο 93.
- σχηματισμὸς τους 228.
- οἰκογενεῖς τους 251.
- καταγωγή τους 197.
- λεξιλογικὴ ἀνανέωση 415.
- λεξιλόγιο λόγιο 414.
- λήγουσα 79.
- λω ἐνεστώτες σὲ — 915.
- λόγια συνθετικά 399.
- σύνθεσις, βλ. σύνθεσις λόγια.
- ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ 192, 218α.
- — ἀρχαῖες 219, νεόπλαστες 219, διαφορὰ τῶν λόγιων ἀπὸ τὶς λαϊκὲς λέξεις 221 - 227.
- — παράγωγες καὶ σύνθετες 249.

— παραγωγικές καταλήξεις 270.
 λόγιο λεξιλόγιο καὶ παραγωγικὸ 414.
 -λ(λ)ω, ἐνεστῶτες σὲ — 915.

Μ

-μα οὐδ. 587.
 μακρόχρονη συλλαβὴ 82.
 μεγεθυντικὰ 275.
 μέλλοντας 835, ἀπλός, ἐξακολουθητικός, συνοπτικός, συντελεσμένος 835.
 μέτρα τοῦ λόγου 471, κλιτὰ, ἄκλιτα 472.
 μεταβατικὰ ρήματα 803.
 μεταβιβαστικὰ ρήματα 925.
 μετάθεση φωνηέντων 181, — συμφώνων 190, — ἁμοιβαία δύο συμφώνων 190.
 μεταφορά, μεταφορικὴ χρῆσις 418.
ΜΕΤΟΧΕΣ 969, — διπλῆς 960, — παθητικῆς ἀνώμαles 958.
 — μετοχὴ ἐνεργητικὴ 969, 970.
 — παθητικὴ (παθητ. παρακειμένου) 969, 972.
 — παθητικῶν ἐνεστῶτα 976.
 μετρικὴ συνίξις 148.
 μέτρων ὀνόματα ἐκφρασμένα μὲ παράγωγα ἀριθμητικὰ 702.
 μονοσύλλαβη λέξις 78.
ΜΟΡΙΑ θά, νά, γὰ νά 1061.
 — ὁμοιοματικὰ 996.

μόρια ἀχώριστα 309, λαϊκὰ 311α, λόγια 315α.
 μπ 60, 71α.
 -μω ἐνεστῶτες σὲ — 915.

Ν

ν τελικὸ φυλάγεται ἢ χάνεται 183, ἐπίδρασις τοῦ σὲ ἀκόλουθο ἀρχικὸ σύμφωνο 187.
 ν ἀνάπτυξη στὴν ἀρχὴ λέξεως 188 ὑπ.
 — χάνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ λέξεως 188 ὑπ.
 — στὸ τέλος τῆς ἐν. αἰτιατ. τῶν ἀρσ. ἐπιθέτων σὲ -ος 627.
 νεολογισμοὶ 219, — δημοτικοὶ στερεοτύποι 220 ὑπ.
 ντ 60, 71α.
 ντζ 62 — ντσ 62.

Ξ

Ξαφνικότης σύμφωνο 63.
ΞΕΝΕΣ ΛΕΞΕΙΣ 197α.
 213α, — ἑλληνικῆς καταγωγῆς (ταξιδευτρῆς) 216.

Ο

-ο οὐδ. 575.
 ὀδοντικὰ σύμφωνο 63.
 οἰκογενειακὰ ὀνόματα 462α.
 — οἰκογ. ὀνομάτων πληθυντικός 545.
 οἰκογένειες λέξεων 251.
 ὁμόγημα 422.
 ὁμοια σύμφωνο 67.
 ὁμώνυμα 422.
 ὀνομαστικὴ 474, προθέ-

σεις ποὺ συντάσσονται μὲ — 1011.
 ὀνόματα κύρια (ὀνόματα ἀνθρώπων, τόπων) 459.

ὀνόματα οἰκογενειακὰ βλ. οἰκογενειακὰ ὀνόματα ὀνοματοποιία ἢ ὀνοματοποιημένες λέξεις 229.
 — ἐπιφωνήματα ἀπὸ ὀνοματοποιία 1075.

ὀξεῖα 86.
 ὀξύτονη λέξις 93.
ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ 138α.
 — ἱστορικὴ 140, φωνητικὴ 140.
 — σημερινὴ σχολικῆς δημοτικῆς 141α.

ὀρθογραφικὰ σημάδια ἐκτός ἀπὸ τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα 103.

ὀριστικὴ 816.
 — ὀριστικῆς πίνακας συσχετικὸς τῶν χρόνων τῆς 840.

-ος ἀρσ. 538.
 -ος θηλ. ἀρχαϊκόκλιτα 566.
 -ος οὐδέτ. 582.
 -ος, -α, -ο ἐπίθ. 623.
 -ος, -η, -ο ἐπίθ. 622.
 -ος, -ιά, -ο ἐπίθ. 628.
 -οὐ θηλ. 569.

οὐδέτερα οὐσ., διαίρεσις 574.

οὐδέτερο γένος 494.
 -ους ἀρσ. 537.

ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ ὀνόματα 485, — ἀνώμαλα 594, ἀφηρημένα 493, ἐπίκοινα 501, κοινὰ 488, (οὐδέτερα στὸν πληθυντ.) 496, κύρια 486, περι-

- ληπτικά 492, συγκε-
κριμένα 493.
— ουσιαστικά με δύο γέ-
νη 504α.
— παράγωγα από επίθετα
292, από ουσιαστικά
266 - 290, από ρήμα-
τα 262 - 265.
— άντρωνυμικά 287.
— έθνικά 282α.
— έπαγγελματικά 286.

Π

- παθητική φωνή 806.
ΠΑΡΑΩΓΑ, διαφορά φω-
νητική στα — μιᾶς λέ-
ξης 225 - 226.
ΠΑΡΑΩΓΗ 234, θέμα πού
χρησιμεύει για βάση
στήν — 241.
— καταχρηστική 232.
— λαϊκή και λόγια 249.
παράγωγη λέξη 236.
παραγωγικά στοιχεία ά-
τονημένα 247.
παραγωγικές καταλήξεις
238, 247.
— — άτονημένες 264 (σ.
122), 299, 301.
— — παράλληλες 250.
παραγωγικό 228, — λόγιο
414, — πλοῦτος και έκ-
φραστικότητα του 411.
ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ επίθετου
643, — έλλειπτικά 656,
— μονολεχτικά 644, —
περιφραστικά 644.
— έπιρρημάτων 661, με-
τοχών 660.
παρακείμενος 829.
παραλήγουσα 79.

- ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ** ρήματα 919.
— — με διαφορετική ση-
μασία 922.
— παράλληλες παραγω-
γικές καταλήξεις 250.
— συνθέσεις 250.
— παράλληλοι φωνητι-
κοί τύποι 224.
παρασύνθετα 402.
παρατατικός 831, 833.
παραταχτικοί σύνδεσμοι
1033α.
παρένθεση 126, όρθογώ-
νια παρένθεση 126.
παροιμίες 452.
παροξύτονη λέξη 93.
παρώνυμα 426, τονικά 428.
πατριδωνυμικά 282α.
παύλα 130, διπλή παύλα
131.
περιεχτικά 281.
περιληπτικά άριθμητικά
701.
περισπωμένη 86.
περιφραστικές προσωπι-
κές άντωνυμίες 736.
περσικές λέξεις στα έλ-
ληνικά 210.
πιθανολογική έγκλιση
847.
ΠΙΝΑΚΑΣ λόγιων άχώρι-
στων μορίων 317, λό-
γιων συνθετικών 399.
— ουσιαστικών άρσενι-
κών 547, θηλυκών
570, ούδέτερων 592.
— άπόλυτων και ταχτι-
κών άριθμητικών 670.
— συσχετικών άντωνυ-
μιών 799.
— συσχετικός τών χρόνων
της όριστικής 840.

- για τη σχέση τών δύο
ρηματικών θεμάτων
μεταξύ τους 947.
— συσχετικών έπιρρημά-
των 1007.
— άκλίτων με πολλαπλή
γραμματική λειτουργ-
για (ή όμωνύμων) 1069.

ΠΑΛΘΥΝΤΙΚΟΣ

- πτωτικών 475.
— οίκογενειακών όνομά-
των 545.
— ρήματος 849.
— τής ευγένειας 853.
— τής μεγαλοπρέπειας
854.
— στη θέση του ένικοῦ
854.
— πληθυντικού α' πρόσ.
άντι α' ένικοῦ 854.
— α' πρόσωπο στη θέση
του β' ένικοῦ 855.

ΠΝΕΥΜΑΤΑ 94, θέση πνευ-
ματος 99.

- ποιητικά σύνθετα 413.
ποιητική γλώσσα βλ.
γλώσσα.

πολλαπλασιαστικά άριθ-
μητικά 697.

- πολυσύλλαβη λέξη 78.
πολυσύνθετες λέξεις 401.
πράξεις άριθμητικές 683.
προελληνικές λέξεις 200.
ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ 1009.

- προθετικές έκφράσεις
1031.

- προκλιτικές λέξεις 100.
προπαράλήγουσα 79.
προπαροξύτονη λέξη 93.
προπερισπώμενη λέξη 93.
προσέγγιση άριθμητική
686.

προσταχτική 816., — α' συζυγίας 894α., σχηματισμός της 845.

πρόσωπα ρήματος 850.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ἀντωνυμίες 713.

— δυνατοὶ καὶ ἀδύνατοι τύποι τους 716, κλίση 719α., χρήση καὶ σημασίες 731, θέση ἀδύνατης προσωπικῆς ἀντωνυμίας 734.

πρόταξη 174.

προταχτικά (ἀι-, γερο-, κύρ κτλ.) 106.2, 407, 596Αβ.

προταχτικὸ φωνῆεν 174.

προφορὰ 46, 107.

— διαφορειακὴ συμφώνων ἐπὶ συμπροφορὰ 185.

πρώτης συζυγίας ρήματα, σχηματισμοὶ 884-892.

-πω ἐνεστώτες σὲ —915.

πτώσεις 474.

πτωτικά 474.

-πω ἐνεστώτες σὲ —915.

Ρ

ρ γίνεται λ 188.

ΡΗΜΑΤΑ 800, ἀμετάβατα 803, ἀνώμαλα 967, ἀποθετικά 808, ἀπρόσωπα 965, βοηθητικά 827, 876, δευτέρας συζυγίας 901, πρώτης συζυγίας 884α., με συνίτηση ἐπὶ παραλήγουσα 898, διπλοσηματίστα 926α., ἄλλειπτικά 964, μεταβατικά

803, μεταβατικά 925, παράλληλα 919α., συναίρεμένα 910.

— ρήματος ἀριθμοὶ 848, διαθέσεις 801, ἐγκλίσεις 815, πρόσωπα 850, συνακόλουθα 856, τρόποι 838, χρόνοι 823, φωνές 805.

— παράγωγα ἀπὸ ἄκλιτα 260, ἀπὸ ὀνόματα 258, ἀπὸ ρήματα 257.

— ὑποκοριστικά 329.

ρηματικά στοιχεῖα σχηματιστικά 857.

ρινικά συμπλέγματα μπ, ντ, γκ, γγ 71.

— σύμφωνα 63.

-ρω, ἐνεστώτες σὲ —915.

-ρω, ἐνεστώτες σὲ —915.

Σ

σ ἀνάπτυξη ἐπὶ ἀρχὴ λέξης 188, — προφορὰ ἐμπρὸς ἀπὸ ἤχηρὰ σύμφωνα 69.

ς τελικό, προφέρεται ζ 186.

σημασία ἀφρημένη 416, συγκεκριμένη 416.

— σημασίας ἀλλαγές, εἶδη τους 421.

— σημασίες προθέσεων 1013 1029.

— σημασιῶν ἀλλαγὴ ἀδιάκοπη 417.

σημασιολογικὰ ζεύγη 227. -σμο (-ξιμο καὶ ψιμο) οὐδ. 589.

σλαβικὲς λέξεις ἐπὶ ἑλληνικά 207.

στένεμα ἐπὶ ἀλλαγὴ τῆς σημασίας 421.

στιγμαῖα σύμφωνα 63.

στίξη 107, 109.

στοιχεῖα ρηματικά σχηματιστικά 857.

— βοηθητικά σχηματισμοῦ ρημάτων 875.

συγκοπὴ φωνηέντων 179.

συγκριτικά ἐπίθετα ἀνώμαλα 650.

συγκριτικὸς βαθμὸς ἐπιθ. 642, σχηματισμὸς του 645.

συγκριτικὸς σύνδεσμος 1059.

συζυγίες 879, συζυγία α' 880, β' 880.

ΣΥΛΛΑΒΗ 77, ἀρχικὴ 79, βραχύχρονη 82, ἐπιτονη 93, μακρόχρονη 82.

— συλλαβῶν χρόνος 82.

— χάνεται μιά, ὅταν ἐπὶ ἄλλη ὑπάρχουν τὰ ἱδια ἢ συγγενικά σύμφωνα 189.

συλλαβισμὸς 77.

— συλλαβισμοῦ κανόνες 81.

συμπερασματικοὶ σύνδεσμοι 1043.

συμπλέγματα ρινικά μπ, ντ, γκ, γγ 71.

συμπλεκτικοὶ σύνδεσμοι 1034.

ΣΥΜΦΩΝΑ 47α., ἄχηα 63, ὁμοια 67, τελικά 54.

— συμφώνων διαίρεση καὶ ὀνομασία 63, πίνακας 64.

- συμφωνῶν μετάθεσι 190.
 — — ἀμοιβαία 190.
 συμφωνικὰ συμπλέγματα 191 - 195.
 συναιρεμένα ῥήματα 910.
 συναίρεση 154.
 συνακόλουθα 476, 856.
 συναλοιφή 153.
ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ 1032α.
 συνθετικὸ (·) 103.
 συνδυασμοὶ *av, sv* 70.
 συνεκφώνηση 147.
 συνέχεια (ἐνωτικὸ) 106.
ΣΥΝΘΕΣΗ 234, 308, γνήσια 405, καταχρηστικὴ 405, λόγια 344α., 355α., 362, 370, 380α., 388, 395.
 — μὲ ἀχώριστα μόρια 309α.
 — λέξεων 318α., θέμα πού χρησιμεύει γιὰ βάση στή — 241.
 — συνθέσεις παράλληλες (λαϊκὲς καὶ λόγιες) 250.
 — λαϊκὴ καὶ λόγια 249.
 — σύνθεση τοῦ λεξιλόγιου 254.
σύνθετα ἀντικειμενικὰ 331, ζευγαρωτὰ 320, κτητικὰ 330, παραταχτικὰ 319, προσδιοριστικὰ 325.
 — διπλότυπα 400, εὐχρητικὰ 334, χαλαρὰ 406.
 — ποιητικὰ 413.
 — συνθέτων τονισμὸς 392.
σύνθετη λέξι 239.
συνθετικὰ μιᾶς λέξεως 239.
 — λόγια 399.
- συνθετικῶν ἀλλαγῆς 336.
συνθετικὸ πρῶτο 347-366,
 — δεύτερο 367 - 391.
συνθετικὸ φωνήεν 336 - 346.
συνίζηση 149, μετρικὴ 148, στήν παραλήγουσα ρηματικῶν τύπων 898.
συντομογραφίαι 136.
συνώνυμα 433.
συριστικὰ σύμφωνα 63.
συσχετικὰ ἐπιρρήματα 1006.
συσχετικὲς ἀντωνυμίαι 798.
σχετικὸ ὑπερθετικὸ 642, 651.
σχηματισμὸς ρημάτων, γενικὲς παρατηρήσεις 881α., παρατηρήσεις γιὰ ῥήματα α' συζυγίας 893 - 900.
-σ(σ)ω, ἐνεστώτες σὲ — 918,9.
- Τ**
- ταυτόσημα** 438.
τελεία 110, ἐπάνω—112, διπλὴ—124.
τελικὰ γράμματα 52.
 — σύμφωνα 54.
τελικὸ ν 183, 187.
τελικὸ ς 186, — προσφέρεται ἡχηρὸ 186.
τελικοὶ σύνδεσμοι 1056.
τζ, 61.
-τῆς ἄρσ. μὲ διπλὸ πληθυντικὸ 533.
τόκου καθορισμὸς 685.
- τονικὴ ἐξίσωση** στήν κλίση τῶν οὐσιαστικῶν 521θ, πρβ. καὶ βασικὸς τόνος.
ΤΟΝΙΣΜΟΣ ἀρχαῖος 87.
 — οὐσ. ἀρσενικῶν 526, σὲ -ος προπαροξ. 540, θηλυκῶν 551, οὐδετέρων 576, 578, 584, 590.
 — ἐπιθέτων καὶ ἀντίστοιχων οὐσ. σὲ -ος 626.
 — σύνθ. οὐσ., ἐπιθ. 392α., λέξεις μὲ διαφορούμενο — 431, λέξεις πού ὑπάρχει ἀμφιβολία σὲ ποιά συλλαβὴ θὰ τονιστοῦν 432.
 —, βλ. καὶ **τονικὰ** παρῶνυμα.
τόνος (φωνητικὸς, γραπτὸ σημάδι) 84.
 — **βασικὸς** 85, 521θ, 621.
 — οἱ τρεῖς τόνοι 86.
 — **ὀνομασία** λέξεων ἀπὸ τὸν τόνο 93.
 — **θέση** τόνου 99.
 — **μετακίνηση** στήν ὑποταχτικὴ 944.
 — — σὲ παράγωγα (ζεστός - ζέστη) 294, (ἀναφτός - ἀναφτος) 305.
τοπικὰ (οὐσιαστικὰ) 280.
 — ἐπιρρήματα 984.
τοπωνυμίαι (γεωγραφικὰ ὀνόματα) 465.
τούρκικαι λέξεις στὰ ἑλληνικὰ 209.
τρυσύλλαβη λέξι 78.
τροπικὰ ἐπιρρήματα 991.
τρόπος ρημάτων 838, οἱ χρόνοι στήν ὑποτα-

χτική και προσταχτική ἐκφράζουν συνήθως τὸν τρόπο 841.
-*τα*, 61.
τύποι μιᾶς λέξης 473.
-*τ(α)* ἐνεστώτες σὲ — 918.
10.

Υ

ὕγρα σύμφωνα 63.
ὕπερθετικά ἀνώμαλα 654.
ὕπερθετικό σχετικό 651.
— ἀπόλυτο 652.
ὕπερθετικός βαθμὸς ἐπιθέτου 642.
ὕπερσυντέλικος 834.
ὕποδιαστολή 103.
ὕποθετικοὶ σύνδεσμοὶ 1055.
ὕποκοριστικά οὐσιαστικῶν 267, ρήματα 329, ἀντωνυμιῶν καὶ ἐπιρρημάτων σ. 141 ὑπ.
ὕποταχτική 816, σχηματισμὸς τῆς 843α, στήν — τοῦ ἀορίστου μετακίνηση τόνου 944.
ὕποταχτικοὶ σύνδεσμοὶ 1033, 1045.
-*ὕς*, -*ιά*, -*ὕ* ἐπίθ. 630.
ὑφος 435.

Φ

φθόγγι 41, φθόγγων πάθη 144.

φθογοσύμφωνα 48.
φθογοφωνήεντα 48.
φράσεις ἱστορικές. 452, λογοτεχνικές 452, στερεότυπες μὲ ἀρχαίους ρηματικούς τύπους 836.

φραστικός πλοῦτος τῆς γλώσσας 452.
-*φτω*, ἐνεστώτες σὲ — 915.
-*φω* ἐνεστώτες σὲ — 915.
φωνές ρήματος 805, ἐνεργητική 806, παθητική 806, κατὰ τῆ — διαφορευτική σημασία 811.

φωνές ποῦ μεταχειρίζομαστε γιὰ νὰ καλέσωμε ζῶα 1076.

φωνῆεν θεματικό, βλ. θεματικό φωνῆεν.

ΦΩΝΗΕΝΤΑ 47α., ἀρχικά 171, — φωνηέντων πάθη 145α., 178α.

φωνητικά διπλόμορφα 442, 611.

φωνητικοὶ τύποι παράλληλοι 224.

Χ

χαϊδευτικά 267.

χαρακτήρας πτωτικῶν 473.

— ρήματος ἐνεστωτικός, ἀοριστικός 863.

χασμωδία 145.

χειλικά σύμφωνα 63.

-*χνω*, ἐνεστώτες σὲ — 915.

χρονικά ἐπιρρήματα 988.

χρονικοὶ σύνδεσμοὶ 1049.

ΧΡΟΝΟΙ ρήματος 823.

— μονολεχτικοί, περιφραστικοί, μελλοντικοί 825.

— εἶδη τους 824.

— ὡς πρὸς τὸν τρόπο τους (ἐξακολουθητικοί, συνοπτικοὶ ἢ στιγμιαῖοι, συντελεσμένοι) 839.

χρόνος συλλαβῶν 82.

χρόνου καθορισμὸς μὲ ἀριθμούς 684.

-*χω*, ἐνεστώτες σὲ — 915.

Ψ

ψηφία 42.

ψιλή 94.

Ω

-*ω*, ἐνεστώτες μὲ θέμα φωνηεντόληχτο (*υ*, *ει*, *ε*, *αι*, *ου*) 915.

-*ω* θηλ. 563.

-*ως* οὐδ. 591.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ἐναφέρονται ἀλφαβητικὰ οἱ ὀρθογραφικοὶ κανόνες καὶ μερικὲς ἄλλες ὑποδείξεις ὀρθογραφικῆς ποῦ βρῖσκονται στὴ Γραμματική. Δὲν ἀναγράφηκαν ὅσα ἀναφέρονται στὸν Ὀρθογραφικὸ Ὁδηγό, στὸ Παράρτημα. Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν στοὺς παραγράφους.

ἀντωνυμίες ἀπὸ ε, παθαίνουν ἀφαίρεση χωρὶς νὰ σημειώνεται ἀπόστροφος :
ἀπὸ *μένα - μ' ἐμένα* 726.

— **προσωπικὲς ἀδύνατες, παίρνουν τόνο**
ὅταν εἶναι προκλιτικῆς : νὰ τὰ φέρης
ἀλλὰ *φέρε τα* 730.

ἀοριστικοὶ τύποι : τὸ (ι) τῆς παραλήγουσας· τὸ (ο) τῆς παραλήγουσας· ἢ ρίζα (δο) τοῦ *δίνω*· μὲ ἓνα ἢ μὲ δύο λ, 946.

ἀπαρέμφατο (*ἔχω δέσει, ἔχω δεθῆ*) 913.

ἀπόστροφος (στὴν ἐκθλιψη, ἀφαίρεση, ἀποκοπῆ) 166, 167.

ἀριθμητικὰ : γράφονται σὲ μία λέξη ἢ σὲ δύο· *ἑνέα - ἕνατος* κτλ., τόνος τοῦ *-άντα, -ήντα*· παίρνουν *θασεία*, 680.

— **ταχτικὰ, γράφονται μὲ ἀραβικὰ ψηφία :** *Ιος ἢ Ι.* (*ἔχει Ἀος ἢ Α!*) 707.
ᾶς - ᾶσ' 163.

αὔξηση ει (*εἶχα*), **η** (*ἤρθα*) 871— δὲ γράφεται αὔξηση ἔπειτα ἀπὸ λέξη σὲ ε καὶ ὅταν προηγῆται τὸ *καὶ* 871.

ἀφαίρεση σὲ ἀντωνυμίες καὶ ἐπιρρηματα ἀπὸ *ε-*, βλ. *ἀντωνυμίες, ἐπιρρηματα*.

βαρεῖα 91, 1068.

γιά πρόθεση - **γιά** μόριο προτροπικὸ καὶ σύνδεσμος διαχωριστικὸς 1037, 1068.
γιά τί - γιατί 776.

θασεία (λέξεις ποῦ τὴν παίρνουν) 95.
δι-, δισ-, θυ- σὲ σύνθετα καὶ παράγωγα τοῦ *δύο* 360.

διαλυτικὰ 105.

ἐγκλίσεις 913.

ἐγκλιτικὲς λέξεις 102.

εἰσαγωγικά (πότε ξανασημειώνονται) 135 — **θέση τῶν σημείων τῆς στίξης**
στὰ εἰσαγωγικά 135.3

ἐκθλιψη 157, 1008.7.

ἐνεστωτικὲς καταλήξεις 918.

ἐπιρρηματα : **καταλήξεις, τονισμός, ἐκθλιψη** 1008.

ἐπιφωνήματα, παίρνουν θαυμαστικὸ, ἐρωτηματικὸ, ἀποσιωπητικὰ 1071.

θηλυκὰ ὀνόματα σὲ (ο) **γυναικῶν, τῶν** 565.

— **πληθυντικὸς θηλυκῶν ἐπιθέτων** σὲ *-ός, -ιά, -ό :* *γλυκὲς - γλυκῶν* 629.

(ι) **τῆς κατάληξης τῶν ἐπιθέτων βαθῦς - βαθιοῦ, βυσσινῆς** 633.

-(*ιά*) **κατάληξη θηλυκῶν ἐπιθέτων :** *μακριὰ* 633· **ἐπιρρημάτων** 1008.

-(*ιο*) **τελικὸ τοῦ α'** **συνθετικοῦ :** *βαριόμοιρος, σταχυολογία* 354.

(*ις*) **κατάληξη ἐπιρρημάτων** 1008.

-(*ισιμος*) 297.

-(*ίσα*) **κατάληξη ὑποκοριστικῶν** 273.
καὶ γράφεται καὶ *κι* 161, 726, 871.4.

καταλήξεις, βλ. ἐνεστωτικές, ἀοριστικοὶ τύποι, μετοχή, ἐπιρρήματα.

κεφαλαῖο (τὸ ἀρχικὸ γράμμα μιᾶς λέξης): στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου ἢ τῆς περιόδου 111· ὑστερ' ἀπὸ ἐρωτηματικὸ ἢ θαυμαστικὸ 123· ὑστερ' ἀπὸ διπλῆ τελεία 125· στὰ κύρια ὀνόματα 489· ἀρχικὸ συνθέτου 410.

κσ 56

λέξι μία (γράφονται σὲ —) 76.

μά σύνδεσμος ἀντιθετικός - μά μόριο δρωκτικὸ 1068.

μετοχὴ ἐνεργητικῆ -(όντας) 913.3.

— παθητικῆ -(μένος)·-(εμένος) 962— -(ομενος) (λεγόμενος - ξηλωμένος) 980.

νά σύνδεσμος - νά μόριο δειχτικὸ 1068.

ξ 56

ὄ,τι ἀναφορικῆ ἀντωνυμία καὶ ἄκλιτο χρονικὸ, ὅτι σύνδεσμος εἰδικὸς 771, 1046.

οὐδέτερα σὲ (ι) 577α.

— σὲ φωνῆεν καὶ ι: τᾶί-τσαγιῶ 581.

παραθετικά σὲ -(ίτερος) -(ίτατος), -(ίτερα) -(ίτατα) 666.

— σὲ -(ότερος) -(ότατος) 648.

ποῦ ἐπίρρ. - ποῦ σύνδεσμ. 92, 984, 1046.

πῶς ἐπίρρ. - πῶς σύνδεσμ. 92, 991, 1046. ς τελικὸ 53.

σ(ε) συγκομμένο ὑστερα ἀπὸ τὸ ὤς, δὲ γράφεται 1020.

στοὰ - στωικός 303.

συλλαβισμὸς 81.

σύμφωνα ὁμοία, δὲ μένουν πλάι σὲ ἄλλο σύμφωνο 68.

τελεία (πρὶν κλείση ἢ παρένθεση) 127.

τί ἀντων. ἐρωτημ. - τί σύνδεσμος 1054.

τονικὰ παρῶνυμα, διαφορὰς ὀρθογραφικὰς: σφαγεῖο - σφάγιο 429.

τονικοὶ κανόνες (γενικοὶ, ὀνόματα, ρήματα, κανόνες βαρείας) 88α., βλ. ἀκὸμη μετοχές, ἐπιρρήματα.

ὑποταχτικῆ 913.

ψ 56.

ω ἀντὶ ο στὴν ἀρχὴ β' συνθετικοῦ: ἀνώδυνος 383.

ω στὴ θέση τοῦ συνθετικοῦ φωνήεντος ο: λεωφόρος ἀλλὰ χροσωλεῖτο, χροσωφιλέτης κτλ. 354.

-ω τελικὸ τῶν ἐπιρρημάτων φυλάγεται στὴ σύνθεση 364.

Ἄρχισε τὸ τύπωμα τὸ Νοέμβριο τοῦ 1940.

Τελείωσε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1941.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

1. Από τη «Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)» ως τη «Νεοελληνική Γραμματική - Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη»

Αυτή εδώ η «Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)» (στα παρακάτω αναφέρεται ως ΝΓΔ) με την πρώτη της μορφή κυκλοφόρησε από τον τότε ΟΕΣΒ τον Ιούνιο του 1941, όταν δηλαδή η Ελλάδα ήταν πια σκλαβωμένη, και δεν έγινε ποτέ επίσημο σχολικό βιβλίο.

Το 1949 ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, που ήταν Πρόεδρος της επιτροπής για τη σύνταξη της ΝΓΔ, δημοσίευσε τη «Μικρή Νεοελληνική Γραμματική» (ΜΝΓ), σελ. 4+204. Και αυτή η Γραμματική έμεινε για χρόνια έξω από τη σχολική χρήση, ώσπου με τη μεταρρύθμιση του 1964 η κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου την υιοθέτησε για εκπαιδευτικούς και μαθητές. Κυκλοφόρησε τότε φωτοτυπικά σε πολλές χιλιάδες αντίτυπα.

Το 1965 το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο του Υπουργείου Παιδείας ζήτησε από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών να συντάξει μια πιο μικρή Γραμματική για το δημοτικό σχολείο. Ο τότε διευθυντής του Ινστιτούτου κ. Κ. Ν. Μπότσογλου σύνταξε, με βάση τη ΜΝΓ, τη «Μικρή Νεοελληνική Γραμματική-Δημοτικού» (ΜΝΓ-Δ), σελ. 160, έκδοση του ΟΕΔΒ, που κυκλοφόρησε ευρύτατα στα δημοτικά σχολεία από το Σεπτέμβριο του 1965 ως τις 20.4.1967.

Η ίδια αυτή ΜΝΓ-Δ ξανακυκλοφόρησε φωτοτυπημένη μετά τη μεταπολίτευση του Ιουλίου του 1974.

Τον Ιανουάριο του 1975 το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών ξανακυκλοφόρησε τη ΜΝΓ του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, τυπωμένη από την αρχή με βελτιώσεις.

Τέλος, μετά την ίδρυση του ΚΕΜΕ (βλ. εδώ, σελ. β', το προλογικό σημείωμα του Δ.Σ. του Ινστιτούτου), το οποίο μετονομάστηκε σε «Παι-

δαγωγικό Ινστιτούτο», το Υπουργείο Παιδείας κυκλοφορεί τη «Νεοελληνική Γραμματική—Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη», Αθήνα, ΟΕΔΒ, Α' έκδ. 1976, Ι' έκδ. 1987 ([Γρ.] ΟΕΔΒ), σελ. 252.

Όπως είναι φυσικό, οι διάφορες αυτές μορφές μιας και της ίδιας Γραμματικής αποσκοπούσαν κάθε φορά στο να καλύψουν τις ανάγκες της Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης και παρουσιάζουν, εκτός από την τελευταία, ελάχιστες αποκλίσεις από την αρχική ΝΓΔ. Σήμερα όμως ισχύουν μόνο τα διδάγματα της Γραμματικής του ΟΕΔΒ. Και επειδή η Γρ. ΟΕΔΒ προχώρησε σε κάποιες απλοποιήσεις, αλλά και προσθήκες και αλλαγές, σημειώνονται αμέσως παρακάτω οι διαφορές που παρουσιάζει απέναντι σ' αυτήν εδώ τη ΝΓΔ, για να τις έχουν υπόψη τους οι αναγνώστες, κυρίως όμως οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί.

2. Διαφορές ανάμεσα στη ΝΓΔ και τη Γρ. ΟΕΔΒ

Γράφονται με μία λέξη (ΝΓΔ § 76 - ΟΕΔΒ § 21)

Η Γρ. ΟΕΔΒ προσθέτει τις παρακάτω άκλιτες λέξεις: *εντάζει, ολημέρα, οληνύχτα, οπουδήποτε.*

Συλλαβισμός (ΝΓΔ § 81 - ΟΕΔΒ § 25, 4)

Ως προς το συλλαβισμό των διψήφων *μπ, ντ, γκ* η Γρ. ΟΕΔΒ διαφοροποιείται από τη ΝΓΔ. Δεν κάνει διάκριση ρινικής και άρρινης προφοράς τους (κατά το συλλαβισμό) και, γενικεύοντας τον κανόνα, διδάσκει ότι: τα διψήφα *μπ, ντ, γκ* δε χωρίζονται στο συλλαβισμό: *μπου-μπούκι, α-μπέλι, ντα-ντά, πέ-ντε, μπα-γκέτα, μου-γκρίζω.*

Τονισμός (ΝΓΔ § 84 εζξ. - ΟΕΔΒ § 26 εζξ.)

Οι κανόνες του τονισμού παραθέτονται στο τέλος αυτού του Επιμέτρου σε φωτοτυπική αναπαραγωγή από τη Γρ. ΟΕΔΒ.

Πάθη φωνηέντων (ΝΓΔ § 145 εζξ. - ΟΕΔΒ § 38 εζξ.)

Δε διδάσκεται στη Γρ. ΟΕΔΒ η Συνεκφώνηση (ΝΓΔ §§ 147-148).

Από τη Συναλοιφή και κάτω (ΝΓΔ § 153 εξξ.) απλουστεύεται η διάρθρωση και περιορίζεται η ορολογία στη Γρ. ΟΕΔΒ (§ 39 εξξ.). Συγκεκριμένα :

Στη ΝΓΔ η Συναίρεση (§ 154) και η Συναλοιφή στη συμπροφορά (§§ 155-156) αποτελούν υποδιαιρέσεις της Συναλοιφής (§ 153): τώρα η Συναίρεση αποτελεί ανεξάρτητο φαινόμενο (ΟΕΔΒ § 40), όπως και η Αφαίρεση (ΟΕΔΒ § 42), η οποία στη ΝΓΔ §§ 164-165 ονομάζεται Αφαίρεση στη συμπροφορά.

Στα Αρχικά φωνήεντα (ΝΓΔ § 171 εξξ.) η υποδιαίρεση Αφαίρεση (ΝΓΔ § 172) ονομάζεται τώρα Αποβολή (ΟΕΔΒ § 45).

Τις αλλαγές *Αφαίρεση* αντί *Αφαίρεση στη συμπροφορά* και *Αποβολή* αντί *Αφαίρεση* τις είχε κάνει ήδη ο Τριανταφυλλίδης στο προσωπικό του έργο, τη ΜΝΓ.

Παραλείπεται από τη Γρ. ΟΕΔΒ η Κράση (ΝΓΔ §§ 168-170).

Τελικό -ν (ΝΓΔ §§ 183-184 - ΟΕΔΒ §§ 47-48)

Στη Γρ. ΟΕΔΒ το *σαν* υπάγεται στις λέξεις που φυλάγουν πάντοτε το *-ν*.

Συμφωνικά συμπλέγματα (ΝΓΔ § 191 εξξ. - ΟΕΔΒ § 49 και σελ. 210-213)

Με εξαίρεση του λόγιου συμπλέγματος *-κτ-*, που η Γρ. ΟΕΔΒ το προτιμά από το *-χτ-*, ιδίως για γραμματικούς όρους (που τους καθιερώνει και στη φρασεολογία της και στους πίνακες : *υποτακτική, προστακτική*), η λοιπή διδασκαλία παραμένει στα δύο βιβλία η ίδια.

Ουσιαστικά (ΝΓΔ § 525 εξξ. - ΟΕΔΒ § 125 εξξ.)

Στη Γρ. ΟΕΔΒ δεν υπάρχει η ονομασία «Πρώτη κλίση» κτλ., αλλά αναγράφεται «Κλίση αρσενικών» κτλ.

Την αλλαγή αυτή την είχε επιφέρει ο Τριανταφυλλίδης στη ΜΝΓ.

Μια δυο αλλαγές στα σχηματιστικά παραδείγματα (π.χ. ΝΓΔ § 527: *ο πατέρας* – ΟΕΔΒ § 126 : *ο αγώνας*) δε μεταβάλλουν τα πράγματα.

Επίθετα με το αρσενικό σε -ύς, -ής (ΝΓΔ § 630 εξξ. - ΟΕΔΒ § 168)

α) *Επίθετα σε -ύς -ιά -ύ*: Στη Γρ. ΟΕΔΒ δε σημειώνεται στο

κλιτικό παράδειγμα η ενική γενική του αρσενικού και του ουδετέρου. Αναφέρεται παρακάτω (σ. 111) : (του βαθύ και του βαθιού), όπου χαρακτηρίζεται «σπάνια».

β) *Επίθετα σε -ής -ιά -ί*: Στη Γρ. ΟΕΔΒ η ενική γενική του αρσενικού και του ουδετέρου του σταχτιού μπαίνει σε () στο κλιτικό παράδειγμα, και αναφέρεται σε σημείωση και ο τύπος του σταχτή.

Ανώμαλα επίθετα (ΟΕΔΒ § 171, β)

Η Γρ. ΟΕΔΒ υιοθετεί στα ανώμαλα επίθετα το συνεχής και τα όμοιά του.

Η σημείωση της σελ. 117 στη Γρ. ΟΕΔΒ για τη χρήση των επιθέτων συγγενής και ευγενής ως ουσιαστικών ανταποκρίνεται στο δίδαγμα της ΝΓΔ § 602, β.

Σχηματισμός παραθετικών (Γρ. ΟΕΔΒ § 173, 2 και § 174, 2)

Στη Γρ. ΟΕΔΒ δίνεται για τα παραπάνω επίθετα σε -ής, -ές η περίπτωση γ) με την κατάληξη -έστερος (υπερθετικός : -έστατος) : επιεικής - επιεικέστερος - επιεικέστατος κτλ.

Ορθογραφία παραθετικών (ΝΓΔ § 648 εξ. - ΟΕΔΒ § 179, σελ. 122)

Οι ορθογραφικοί κανόνες για τη γραφή με -ώ- περιορίζονται μόνο στα επίθετα που προέρχονται από τοπικά επιρρήματα σε -ω : (άνω) ανώτερος - ανώτατος, (κάτω) κατώτερος - κατώτατος, (όπως και : απώτερος, εσώτερος, εξώτερος).

Αριθμητικά (ΝΓΔ §§ 670, 677 - ΟΕΔΒ §§ 183 [σελ. 124], 185, Πίνακας)

Στη Γρ. ΟΕΔΒ προτιμήθηκε η γραφή τέσσερις αντί τέσσερεις.

ΡΗΜΑΤΑ

Φωνητική μορφή και ορθογραφία καταλήξεων (ΝΓΔ §§ 876 και 884-904 - ΟΕΔΒ §§ 227 και 230-243)

Η Γρ. ΟΕΔΒ

α) προτιμά τους τύπους του α' πλ. προσ. της ενεργ. φωνής που λήγουν σε *-ουμε* (*έχουμε, δένουμε*), χωρίς ν' αποκλείει τους τύπους σε *-ομε* (*έχομε, δένομε*).

β) Καταργεί τη διάκριση που γίνεται στη ΝΓΔ για τη γραφή των καταλήξεων *-εις* – *-ης*, *-ει* – *-η*, *-είτε* – *-ήτε*, στην υποτακτική, στην προστακτική, στο μέλλοντα και στο παθ. απαρέμφατο και γράφει παντού *-εις*, *-ει*, *-είτε* : να *έχεις* - να *έχει*, να *δένεις* - να *δένει*, να *δέσεις* - να *δέσει*, να *δεθείς* - να *δεθεί*, να *δεθείτε*, *θα έχεις* - *θα έχει*, *θα δέσεις* - *θα δέσει*, *θα δεθείς*, *θα δεθεί*, *θα δεθείτε*, *δεθείτε*, *έχει δεθεί*.

γ) Καταργεί τη διάκριση των καταλήξεων *-ομε* – *-ωμε* και γράφει παντού *-ο-* (για όσους προτιμούν τον τύπο αυτόν): να *έχομε*, *θα έχομε*, να *δένομε*, να *δέσομε*, *θα δέσομε*.

δ) Το ίδιο και για την κατάληξη *-ομαι* – *-ωμαι* της παθητικής φωνής: να *δένομαι*, να *έρχομαι*.

Μορφολογικά θέματα (ΝΓΔ § 909 - ΟΕΔΒ § 245)

Η Γρ. ΟΕΔΒ προσθέτει (σελ. 172) στην αρχαϊκή κλίση της παθητικής φωνής και ρήματα σε *-ώμαι* : *εγγνώμαι*, *εξαρτώμαι* κτλ.

Μετοχές (ορθογραφία) (ΝΓΔ § 980 - ΟΕΔΒ § 265, σελ. 190)

Η Γρ. ΟΕΔΒ συμπληρώνει τον κανόνα για την ορθογράφηση λίγων παθητικών μετοχών σε *-ώμενος*: *τιμώμενος*, *προσδοκώμενος*, *περισπώμενη λέξη*.

**ΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ
ΤΟΥ ΜΟΝΟΤΟΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ**

ΤΟΝΟΙ

Οι τόνοι

παιδί, γράφω, άνθρωπος, σιδηρόδρομος, μήλο, ναύτες

26. 1. Σε κάθε λέξη που έχει δύο τουλάχιστον συλλαβές μία συλλαβή προφέρεται δυνατώτερα από τις άλλες, τονίζεται.

Πάνω στο φωνήεν της συλλαβής που προφέρεται πιο δυνατά σημειώνουμε ένα σημάδι, που λέγεται τόνος. Ως τονικό σημάδι χρησιμοποιείται η οξεΐα ('): _____

κήπος, γερός, αγαπούμε.

2. Σε μια λέξη μπορεί να τονιστεί μόνο μια από τις τρεις τελευταίες συλλαβές :

λέμε, έλεγαν, ξαναλέγαμε.

27. Στις λέξεις που κλίνουνται ο τόνος δε μένει πάντα στην ίδια συλλαβή:

*ο άγγελος — του αγγέλου — τον άγγελο,
η μοίρα — οι μοίρες — των μοιρών — τις μοίρες,
δένω — έδενα — θα δεθώ.*

Ο τόνος της ενικής ονομαστικής στα ουσιαστικά (*ο άγγελος*), της ενικής ονομαστικής του αρσενικού στα επίθετα (*ο ωραίος*) και του πρώτου ενικού προσώπου στον ενεστώτα της οριστικής στα ρήματα (*δένω*) λέγεται βασικός τόνος.

Σημείωση. Τα παλιότερα χρόνια χρησιμοποιούσαν στη γραφή τρία τονικά σημάδια (οξεΐα ' , βαρεΐα ` και περισπωμένη ~) καθώς και δύο πνεύματα (δασεία και ψιλή'). Αντί για όλα αυτά χρησιμοποιούμε σήμερα μόνο την οξεΐα, σύμφωνα με τους ακόλουθους κανόνες :

28. Κανόνες του μονοτονικού συστήματος

1. Τονικό σημάδι παίρνει κάθε λέξη που έχει δύο ή περισσότερες συλλαβές. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση που η λέξη παρουσιάζεται ως μονοσύλλαβη ύστερα από έκθλιψη ή αποκοπή, όχι όμως και όταν έχει χάσει το τονισμένο φωνήεν από αφαίρεση.

- Παίρνουν τονικό σημάδι λέξεις που παρουσιάζονται ως μονοσύλλαβες ύστερα από έκθλιψη, π.χ. *λίγ' απ' όλα, πάντ' ανοιχτά, είν' ανάγκη, ήρθ' εκείνος, μήτ' εσύ μήτ' εγώ* κτλ., ή αποκοπή, π.χ. *φέρ' το, κόψ' τους, άσ' τον* κτλ.

- Ένας ρηματικός τύπος που έμεινε άτonos από αφαίρεση δεν ανεβάζει το τονικό σημάδι στην προηγούμενη λέξη, π.χ. *μον 'φερε, τα 'δειξε, να 'λεγε, θα 'θελα, που 'ναι (αλλά πού 'ναι;), μου 'πε* κτλ.

2. Οι μονοσύλλαβες λέξεις δεν παίρνουν τονικό σημάδι.

- Θεωρούνται μονοσύλλαβοι και μένουν άτonoι οι συνιζήμενοι τύποι (δύο φωνήεντα που προφέρονται μαζί σε μια συλλαβή), π.χ. *μια, για, γεια, πια, πιο, ποιος - ποια - ποιο, γιος, νιος, (να) πιω* κ.ά. Προσοχή στη διαφορά: *μια - μία, δυο - δύο, ποιον - (το) ποιόν, το βιος - ο βίος*

(Βλ. και καταχρηστικοί δίφθογγοι § 17 και συνίζηση § 39).

- Μια μονοσύλλαβη προστακτική, ακόμα κι όταν ακολουθείται από δύο εγκλιτικά, δεν παίρνει τονικό σημάδι, π.χ. *πες μου το, δες του τα, βρες τους την, φα του τα* κτλ.

Εξαιρούνται και παίρνουν τονικό σημάδι :

(α) ο διαζευκτικός σύνδεσμος ή,

π.χ. *'Η η 'Αννα ή η Μαρία*

(β) τα ερωτηματικά *πού* και *πώς*.

- Τα *πού* και *πώς* παίρνουν τονικό σημάδι είτε βρίσκονται σε ευθεία ερώτηση είτε σε πλάγια, π.χ.

Πού πήγες; Δε μας είπες πού πήγες.

Πώς σε λένε; Μας είπε πώς τον λένε.

(Επίσης παίρνουν τονικό σημάδι τα *πού* και *πώς* σε περιπτώσεις όπως οι ακόλουθες :

πού να σου τα λέω,

από πού κι ως πού,

πού και πού,

αραιά και πού.

—Τους έστειλες το γράμμα; Πώς!

Πώς βαριέμαι!

Κοιτάζω πώς και πώς να τα βολέψω.)

- Τα *που* και *πως* δεν παίρνουν τονικό σημάδι όταν δεν είναι ερωτηματικά (όταν το *που* είναι επίρρημα, αντωνυμία, σύνδεσμος· το *πως* σύνδεσμος), π.χ.

Αυτό που σου είπα.

Μας είπε πως τον λένε Βασίλη.

(γ) οι αδύνατοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών (*μου, σου, του, της, τον, την, το, μας, σας, τους, τα*), όταν στην ανάγνωση υπάρχει περίπτωση να θεωρηθούν εγκλιτικές,

π.χ. *ο πατέρας μου είπε* (= ο πατέρας είπε σ' εμένα) ενώ *ο πατέρας μου είπε* (= ο δικός μου πατέρας είπε)· *η δασκάλα μάς τα έδωσε* (= η δασκάλα τα έδωσε σ' εμάς) ενώ *η δασκάλα μας τα έδωσε* (= η δική μας δασκάλα τα έδωσε).

Αλλά όταν οι αδύνατοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών (*μου, σου, του* κτλ.) δεν υπάρχει περίπτωση να μπερδευτούν με τα ομόηχά τους εγκλιτικά, δεν παίρνουν τονικό σημάδι, π.χ.

γιατί μας τα λες αυτά;

τι μας έστειλες;

όταν μας τα έστειλες,

η δασκάλα που μας έστειλαν,

η δασκάλα που θα μας στείλουν,

μας έστειλαν μια δασκάλα κτλ.

(δ) οι μονοσύλλαβες λέξεις, όταν συμπεφέρονται με τους ρηματικούς τύπους *μπω, βγω, βρω, 'ρθω*, σε όλα τα πρόσωπα και τους αριθμούς, και δέχονται τον τόνο τους,

π.χ. *θά μπω* (προφέρουμε δυνατότερα το *θα*) ενώ *θα μπω* (προφέρουμε δυνατότερα το *μπω*), *θά μπεις - θα μπεις* κτλ.,
νά βγω - να βγω,
θά 'ρθω - θα 'ρθω,
θα τού 'ρθει - θα του 'ρθει,
να τά βρει - να τα βρει κτλ.

3. Ο τόνος του εγκλιτικού ο οποίος ακούγεται στη λήγουσα των προπαροξύτωνων λέξεων σημειώνεται,

π.χ. *ο πρόεδρος μας;*
χάρισμά σου,
άφησέ του το κτλ.

Το ίδιο γίνεται στο πρώτο από δύο εγκλιτικά, όταν προηγείται παροξύτονη προστακτική,

π.χ. *δώσε μού το,*
φέρε μάς τους κτλ.

29. Ονομασία των λέξεων από τον τόνο τους

Μια λέξη λέγεται :

α) **οξύτονη**, όταν τονίζεται στη λήγουσα :

εμπρός, γιατί, τα μικρά παιδιά.

β) **παροξύτονη**, όταν τονίζεται στην παραλήγουσα :

τρέχα, ταχυδρόμος.

γ) **προπαροξύτονη**, όταν τονίζεται στην προπαραλήγουσα :

άνθρωπος, γυμναστήριο.

Εγκλιτικές λέξεις

Το βιβλίο μου. Το τετράδιό σου

30. Στα παραδείγματα αυτά οι λέξεις *μου, σου* προφέρονται τόσο στενά ενωμένες με την προηγούμενη λέξη, που ο τόνος τους ή δεν

ακούεται (το βιβλίο μου) ή ακούεται ως δεύτερος τόνος στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης (το τετράδιό σου).

Οι μονοσύλλαβες λέξεις που χάνουν τον τόνο τους ή που τον ανεβάζουν στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης λέγονται εγκλιτικές.

Οι συχνότερες εγκλιτικές λέξεις είναι οι μονοσύλλαβοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας *μου με μας, σου σε σας, τος τον τοι τη τες* κτλ.

31. Ο τόνος του εγκλιτικού:

1. μεταφέρεται:

α) στη λήγουσα της προηγούμενης λέξης, όταν αυτή τονίζεται στην προπαραλήγουσα:

ο πρόεδρος μας (σας, τους).

β) στην προηγούμενη λέξη, όταν είναι κι αυτή εγκλιτική και η πριν από αυτήν είναι παροξύτονη:

φέρε μού το, δώσε μάς το.

2. αποβάλλεται, όταν η προηγούμενη λέξη τονίζεται στη λήγουσα ή στην παραλήγουσα:

το φως μας, η χαρά μου, να τους, τα δώρα του, οι φίλοι σας.

32. Θέση του τονικού σημείου

Το τονικό σημάδι σημειώνεται:

(α) Πάνω στο τονιζόμενο μικρογράμματο φωνήεν: *εγώ, τιμό.*

(β) Εμπρός κι επάνω στο τονιζόμενο κεφαλαίο φωνήεν: *'Αβδηρα, 'Έβρος, 'Ηφαιστος.*

(γ) Πάνω στο φωνήεν της διφθόγγου που προφέρεται δυνατότερα: *νεράιδα.*

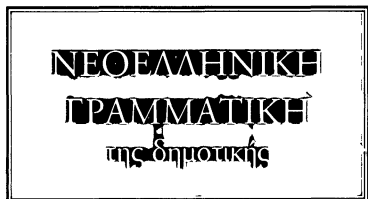
(δ) Πάνω στο δεύτερο φωνήεν του δίψηφου φωνήεντος, συνδυασμού *αν και ευ και καταχρηστικής διφθόγγου: πούλησα, είμαι· αύριο, εύλογος· πιάνω, μοιάζω.*

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

ΑΘ. ΑΛΤΙΝΤΖΗ, ΕΘΝ. ΑΜΥΝΗΣ 38

ΤΗΛ. 222.965, 221.529

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Το βιβλίο αυτό αποτελεί επανέκδοση, με πολλές διορθώσεις, της λεγόμενης «Μεγάλης» ή

«Κρατικής» *Νεοελληνικής Γραμματικής* (έκδοση του ΟΕΣΒ, 1941), που είχε συνταχτεί από επιτροπή με πρόεδρο και εισηγητή το Μανόλη Τριανταφυλλίδη, και μέλη τους Κ. Καρθαίο (Κλέανδρο Λάκωνα), Θρασύβουλο Σταύρου, Αχιλλέα Τζάρτζανο, Βασίλειο Φάβη και Νικόλαο Ανδριώτη.

Πρόκειται για την πληρέστερη και εγκυρότερη ως σήμερα γραμματική της δημοτικής, σταθμό στη μελέτη της νεοελληνικής γλώσσας και στην ιστορία της νεοελληνικής παιδείας και του μαχόμενου δημοτικισμού.

Κατά την ανατύπωση η γενική μορφή του βιβλίου παρέμεινε η ίδια, ενώ σε επίμετρο σημειώνονται οι ελάχιστες διαφορές και αποκλίσεις από τη νέα Γραμματική του ΟΕΔΒ που διδάσκεται στα σχολεία και ισχύει γενικά για τις δημόσιες υπηρεσίες.